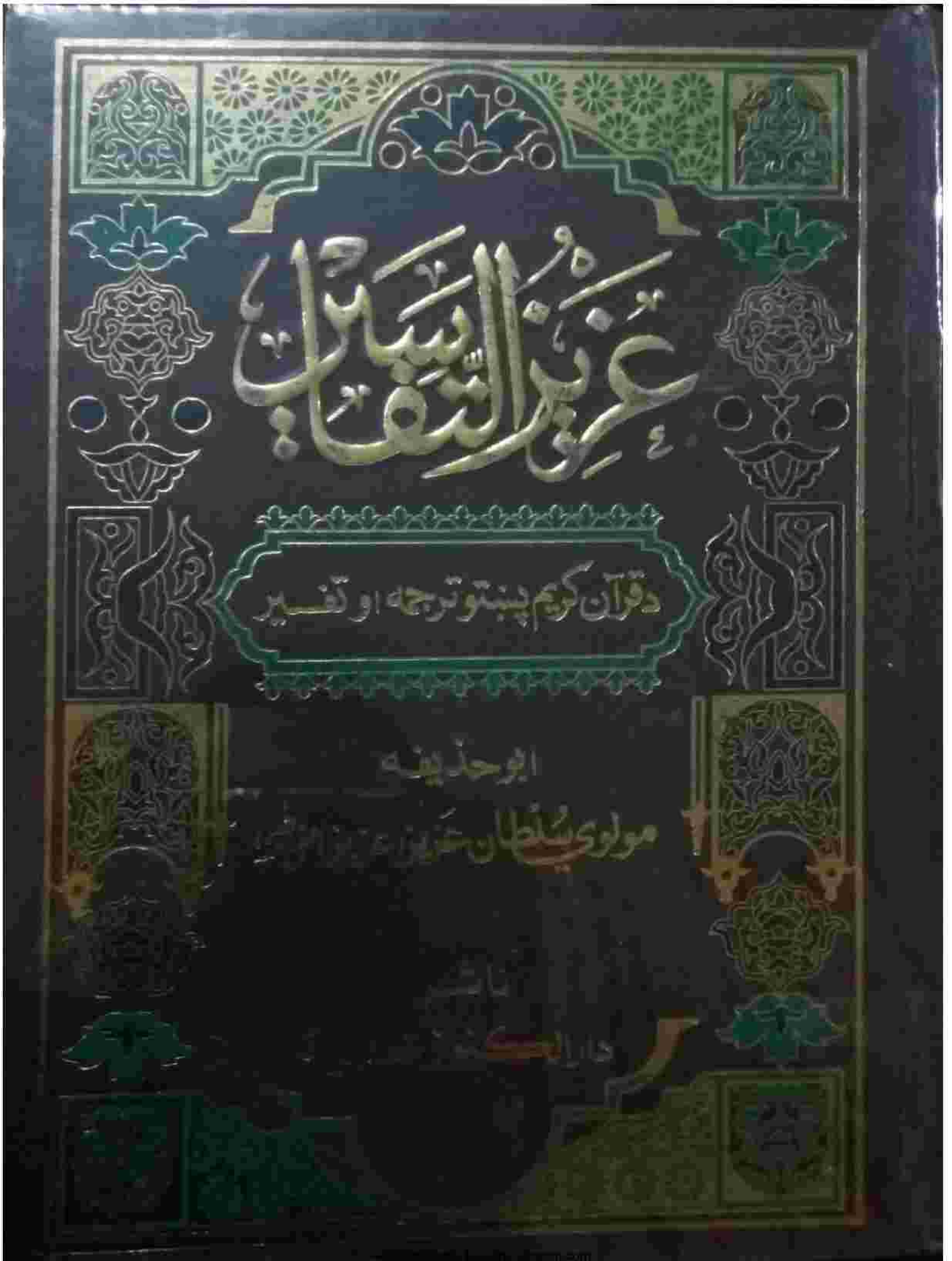

عزیز التفاسیر
د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر
ابو حذیفه

بسم الله الرحمن الرحيم

- د دې کتاب ليکنه د الله ﷻ په توفيق په دار الهجرة (پيښور - پاکستان) کې په ۱٤۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳۶۹/۶/۲ هـ ش نيټه د جمعې د شپې په دوه بجو پيل، او په ۱٤۲۶/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نيټه پای ته ورسيده.
- په ۱٤۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸۶/۱۰/۲۰ هـ ش نيټه يې بيا کتنه، تصحيح او ډيزاين ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پايه ورباندې اوولس کاله، څلور مياشتې او اوولس ورځې تيرې شوي، البته په دې حساب کې هغه مياشت د ديرشو ورځو په لحاظ نيولې شوې ده.
- کمپوز: مولوي تبيان الحق عزيز حقاني. تصحيح: قاضي اسامه عزيز، د (دکتور اظهار الحق عزيز، نبراس الحق عزيز او حذيفه عزيز) په همکارۍ. ډيزاين: نبراس الحق عزيز، د حذيفه عزيز په همکارۍ.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

د اړيکو پتې:

۱) بريښناليک: azizultafasir@gmail.com

۲) گرځنده تلفون: (۰۰۹۲۳۰۰۵۸۴۶۳۵۱)، (۰۰۹۲۳۱۶۵۲۷۹۳۰۳)

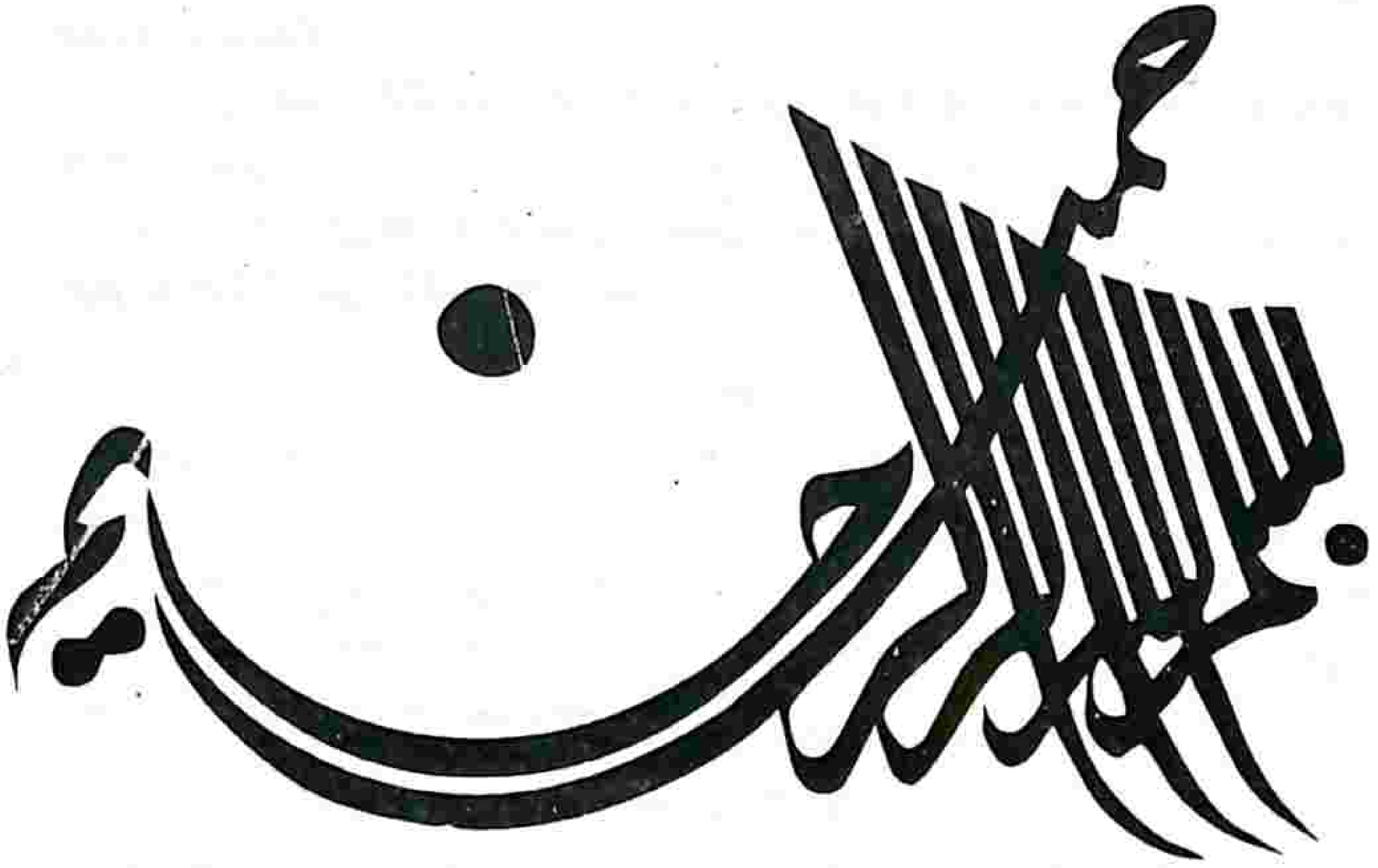
د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشيديه کتب خانه، کابل، افغانستان.

گرځنده تلفون: (۰۷۷۱۹۶۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹۶۲۸۰۷)

۲) رشيديه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنگي، د قصه خواني شاته، پيښور، پاکستان.

تلفون: (۰۹۱۲۵۶۰۵۳۸)

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَتْكُم مَّوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَآءٌ لِّمَا فِى ٱلصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلْيَفْرَحُوا۟ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۷] ای خلکو! یقیناً تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه وعظ (نصیحت) درغلی دی او (هم) د هغو (مرضونو) دپاره شفا (درغلې ده) کوم چې په زړونو کښې (تحقق) مومي، او (هم) هدایت (د دنیا او آخرت لاربښوونه درغلې ده) او (بالآخره تاسوته) خاص د مؤمنانو دپاره رحمت (درغلی دی چې همدوی ترې استفاده کوي).

[۵۸] (ای پیغمبره! خلکو ته د الله ﷻ د پلوه) ووایه چې: خاص د الله ﷻ په فضل او خاص د الله ﷻ په رحمت باندې (دې دوی خوښ او خوشاله شي، نه په دنیاوي ثروتونو باندې).

(بیا ورته ووایه چې که دوی خوښېږي) نو خاص په همدغه (مذکور فضل او رحمت) باندې دې خوښ (او خوشاله) شي. (ځکه چې) دا د هغو شیانو څخه بهتر دی کوم چې دوی یې راغونډوي.

ارتباطونه

۱ـ وړاندې ایتونه د الله ﷻ د وحدانیت او د قیامت د ورځې د اثبات پورې مربوط وه. او په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ د رسالت اثبات ته اشاره شوې ده، چې لومړنی دلیل یې قرآن کریم دی.

۲ـ هلته د دنیا بې ارزښتي بیانه شوې ده چې د فدیه ګرځولو په توګه یوه کافر ته هم د عذاب الخلد څخه نجات نه شي ورکولی. او دلته د قرآن کریم ارزښت او اهمیت ته اشاره شوې ده چې د ذکر شوي عذاب څخه د خلاصون یوازینی لاره ده او بس.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! ټول خلک مخاطب کړه چې: ای خلکو! تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه ستاسو د تربیه کولو او د عذاب الخلد څخه د نجات درکولو دپاره یو عظیم الشان کتاب درغلی دی څو تاسو ترې دنیاوي او اخروي استفادې وکړئ. دا کتاب لاندې صفات لري:

۱ـ دا کتاب د یو پلوه ستاسو په خیر غوښتنه او نصیحتونو باندې ډک دی او د بله پلوه پکښې د عذاب الخلد څخه د خلاصون لاره نغښتې ده چې ډېره په اسانه ترې خانونه بچ کولی شئ.

۲ـ دا کتاب د هغو ټولو مرضونو دپاره ښه کافي شافي دوایي ده په کومو باندې چې ستاسو زړونه مریضان دي او یا مریضان کېږي، لکه: کفر، نفاق، عناد، حسد، چغلګري او داسې نور.

۳ـ دا کتاب تاسو ته د دنیا د مشکلاتو حل لارې هم ځرګندوي او د آخرت مشکلات مو هم په همدې کتاب باندې حل کېږي. دا کتاب ستاسو دپاره د دواړو دنیاوو رڼا ده.

۴ـ بالآخره دا کتاب د ټولو عالمونو دپاره رحمت دی. ترڅو چې په دې کتاب باندې عمل د ځینو خلکو د پلوه روان وي نو دا دنیا به نه ورانېږي که څه هم ټول خلک یې عملي نه کړي. په

خاصه توګه د مؤمنانو دپاره د هر لوی رحمت دی چې دوی ترې د دنیا او آخرت استفاده کوي، نو په تلاوت باندې یې اجرونه او ثوابونه لاس ته ور وړي او په عمل باندې یې مشکلات حل کوي.

ای پیغمبره! کله چې دا کتاب (قرآن کریم) ذکر شوي صفات لري نو خلکو ته یو ځل بیا دا خبره اعلانه کړه چې دوی دې د الله ﷻ په همدغه فضل او په همدغه رحمت باندې خوشاله شي او په دنیاوي مالونو اوثروتونو باندې دې نه خوشالېږي او نه دې ورباندې غولېږي. او دا ځکه چې دغه شیان دوی ته په دنیا کښې دوام نه په برخه کوي او په آخرت کښې د عذاب الخلد څخه نجات نه شي ورکولی.

توضیحات

۱ـ د دغو څلورو کلمو ﴿ مَّوْعِظَةٌ ﴾، ﴿ شِفَآءٌ ﴾، ﴿ هُدًى ﴾، ﴿ رَحْمَةٌ ﴾ معناوې واضحه دي او ټولې په قران کریم کښې موجودیت لري، خو مونږ فقط لاندې وضاحت ورکوو چې:

الف: ﴿ مَّوْعِظَةٌ ﴾، ﴿ شِفَآءٌ ﴾ په تخلیه پورې اړه لري چې عملاً اوعقیدةً پرې خلک د بدیو او ناجائزه کارونو څخه خلاصېږي.

ب: ﴿ هُدًى ﴾، ﴿ رَحْمَةٌ ﴾ په تحلیه باندې دلالت کوي چې د بدیو څخه په خلاصون باندې علاوه، خلک پرې خپل ځانونه ښائسته کړي. او دا خو څرګنده ده چې تخلیه په تحلیه باندې مخکښې وي نو ځکه د قرآن کریم څلور واړه صفات په ذکر شوي ترتیب سره نازل کړی شوه، والله ﷻ أعلم.

۲ـ ځینو مفسرینو کرامو[1] د دې کلماتو ﴿ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ ﴾ دپاره په دې مقام کښې اته ډوله تفسیرونه لیکلي دي. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: "فَضْلُ الله" د اسلام څخه عبارت دی او "رَحْمَتَه" د قرآن کریم معنی ورکوي.

ب: "فَضْلُ الله" علم دی او "رَحْمَته" محمد ﷺ دی.

ج: "فَضْلُ الله" قرآن کریم دی او "رَحْمَته" د نبي کریم ﷺ سنت (احادیث) دي، او داسې نور.

زمونږ په فکر ذکرې شوې دواړه کلمې که څه هم د مفهوم په اعتبار سره یوه د بلې څخه جدا ده مګر په مصداقاتو کښې سره دواړه متحدې دي. کوم شی چې د الله ﷻ رحمت وي هغه د الله ﷻ فضل هم دی او کوم شی چې د الله ﷻ فضل دی هغه یې رحمت هم دی. شاید چې علماوو کرامو به یې یو یو مصداق د مثال په توګه ذکر کړی وي او حصر به یې مطلب نه وي.

﴿ قُلْ أَرَءَيْتُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَٰلًا قُلْ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ۝٥٩ وَمَا ظَنُّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّ ٱللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ۝٦٠ ﴾

[1] زاد المسیر ج۴ ص۳۵

[۵۹] (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایه چې: ماته خبر راکړئ ایا هغه شی چې الله ﷻ ستاسو دپاره (د غیبو څخه) نازل کړی (پیدا کړی) دی چې د روزیه څخه عبارت دی، نو (تاسو په دوه برخو ویشلی دی چې) ځینې مو ترې حرام گرځولي دي او ځینې مو (ترې) حلال (گڼلي دي). ورته ووایه چې ایا الله ﷻ تاسو ته (په دې کار کښې) اذن کړی دی، یا په الله ﷻ باندې دروغ تړئ؟ (بلکې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ).

[۶۰] او د هغو کسانو څه گومان دی (چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي، چې الله ﷻ به) د قیامت په ورځ (ورسره څه وکړي)؟ الله ﷻ به یې د عذاب الخلد سره مخامخ کړي).
(او دا څکه چې) یقیناً الله ﷻ په (ټولو) خلکو باندې (په دنیا کښې) د فضل خاوند دی (چې قرآن کریم یې وراستولی دی) مگر اکثره خلک شکر نه وباسي (او دستور العمل یې نه گرځوي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې ټول خلک پوه کړی شوي وه چې قرآن کریم ستاسو دپاره د دنیا او آخرت هدایت او لاربنود دی. په دې ایتونو کښې د کفارو خلکو عکس العمل ته اشاره شوې ده چې د هدایت لاره یې پرېښې ده او د تحلیل او تحریم حق یې خپلو ځانونو ته ورکړی دی او په دې باندې علاوه د قرآن کریم د خوښولو په عوض یې دنیائې مال او ثروت خوښ کړی دی.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! هغه کفار (مشرکان) مخاطب کړه او پوښتنه ترې وکړه کومو چې دنیاوي مال او ثروت خوښ کړی دی او په خپلو مالونو کښې پرته د قرآني هدایت څخه تصرف کوي، داسې پوښتنه چې:

۱_ کومه روزي چې الله ﷻ تاسو ته د غیبو څخه پیدا کړې ده، چې د اسمانه یې اوبه نازلې کړې دي او د ځمکې څخه یې وریاندې نباتات او باغونه راشنه کړي دي، دا راته ووایاست چې ایا دا کارونه تاسو پخپله کړي دي او که د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ترسره کړي دي؟.
نو دوی به ضرور جواب درکړي او ایا به په خپلو زړونو کښې جواب وکړي چې: زمونږ او زمونږ د څارویو روزي یوازې د الله ﷻ په اختیار کښې ده او بس.

۲_ بیا ترې پوښتنه وکړه او ورته وواېه چې ایا هغه د تحلیل او تحریم قانون د الله ﷻ د پلوه دي کوم چې تاسو په خپلو مالونو او خپلو څارویو کښې د اجراء لاندې نیولي دي، او که تاسو د خپله ځانه جوړ کړی دی چې د بوتانو په نامه سره په خپلو ځانونو باندې په لوی لاس حلاله روزي حرامه گرځوئ؟
د دې پوښتنې هم بل جواب نشته بې د دې چې: ذکر شوی قانون د الله ﷻ د پلوه نه دی، بلکې مونږ د خپله ځانه جوړ کړی دی.

۳_ که دوی جواب درکړي چې ذکر شوی قانون الهي قانون دی نو بیا ورته وواېه چې الهي قانون هغه دی کوم چې د پیغمبرانو علیهم السلام په لاس باندې رااستولی شوی وي نو که تاسو په خپل لاس جوړ

کړي شوي قانون ته د الهي قانون لقب ورکوئ نو دا راته ووایاست چې:

ایا الله ﷻ تاسو ته اجازه کړې ده چې دغسې قانون جوړ کړئ، او که په الله ﷻ باندې دروغ تړئ او په خپل بشري قانون باندې د الهي قانون نوم ږدئ؟

د دې پوښتنې هم بل جواب نشته بې د دې څخه چې دا په الله ﷻ باندې افتراء کول دي. او دا ځکه چې د دوی په لاس کښې هیڅ دلیل او حجت نشته چې د هغه په استناد د خپلو مفتریاتو نسبت الله ﷻ ته وکړی شي.

۴ـ ای پیغمبره! د ذکرو شوو درېوو منفي جوابونو سره-سره مشرکان (کفار) د خپل باطل دریځ څخه لاس نه اخلي او په الله ﷻ باندې خپلو دروغو تړلو ته ادامه ورکوي. نو د دوی څه ګومان دی چې الله ﷻ به ورسره د قیامت په ورځ څه وکړي؟ ایا د کفریاتو څخه به ورتېر شي؟ ایا د عذاب الخلد څخه به نجات ورکړي؟

هلته به الله ﷻ دوی د دائمي عذاب سره مخامخ کړي او د کفریاتو او جنایاتو د ببښنې فضل به پرې ونه کړي. ځکه چې الله ﷻ خو په خلکو باندې په دنیا کښې د لوی فضل خاوند دی، چې هغه قرآن کریم یې نازل کړی دی کوم چې په تېر شوي ایت کښې یې څلور ګوني صفات بیان شوي دي، او هم یې خلکو ته توصیه کړې ده چې دنیا ته مه خوشالېږئ بلکې د الله ﷻ فضل او رحمت ته خوشاله شئ؛ خو افسوس چې د خلکو اکثریت ناشکره دی او قرآن کریم خپل دستور العمل نه جوړوي.

توضیحات

۱ـ مشرکانو چې په خپلو ځانونو باندې کوم حلال رزقونه د بوتانو په نامه باندې حرام کړي وه. د هغو ډېر مثالونه د الأنعام په سورت کښې تېر شوي دي او څلورو مثالونو ته یې په [المائدة:۱۰۳] ایت کښې هم اشاره شوې ده. هملته دې وکتلی شي.

۲ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ قُلْ ﴾ کلمه دوه ځله نازله شوې ده چې دوهم ځل د اول ځل دپاره د تاکید معنی ورکوي او د دواړو دپاره دا جمله ﴿ ءَآللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى ٱللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴾ مقوله واقع شوې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای پیغمبره! مشرکانو تهووایه او بیا په کلکه ورته ووایه چې ایا تاسو د خپلو روزیو (حرامو او حلالو ته) وېشل د الله ﷻ په اجازه باندې کوئ او که په الله ﷻ باندې دروغ تړئ؟

﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا۟ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِى ٱلسَّمَآءِ وَلَآ أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَآ أَكْبَرَ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾ ﴾

[۶۱] او (ای پیغمبره!) ته په یو مهم کار کښې نه کېږې (نه مشغولېږې) او ته د مهم کار د کبله د قرآن کریم څه (ایتونه) نه لولوې (مګر مونږ په تا باندې حاضر یاستو). او (ای خلکو!) تاسو (هم) هیڅ عمل نکوئ (پرې نه مشغولېږئ) مګر مونږ په تاسو باندې په هغه وخت کښې هم حاضر یاستو کله یې چې تاسو کوئ (په کولو یې پیل کوئ او انجام ته یې رسوئ او یا یې په منځکښې پرېږدئ). او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ څخه د بوې ذرې په اندازه (کوم شی) نه په ځمکه کښې غائب کېدلی شي او نه په اسمان کښې. او د دغې (ذرې) څخه نه وړوکی شی شته او نه ترې لوی (شته) مګر په روښانه کتاب (لوح محفوظ) کښې (لیکل شوی) دی.

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې دا مضمون هم تېر شوی وه چې د مفتریانو څه خیال دی چې الله ﷻ به د قیامت په ورځ ورسره څه وکړي. په دې ایتونو کښې د الله ﷻ د علم او پوهې عمومیت بیان شوی دی چې یوازې مفتریان نه بلکې د هرچا سره به د خپل علم په مطابق چال چلند وکړي.

۲_ هغه ایتونه په دې باندې ختم شوي وه چې د خلکو اکثریت ناشکره او اقلیت یې شاکران دي. دلته د دغو دواړو ډلو (ناشکرانو او شاکرانو) سزا او جزا ته اشاره شوې ده، چې د الله ﷻ څخه د هیچا حال پټ نه دی.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو د شاکرانو او ناشکرو حالات په لاندې ټکو کښې په خلکو باندې قرائت کړه څو دوی د دنیاوي ژوند په نتیجه باندې ښه پوه شي.

۱_ ای پیغمبره! ته چې په هر عالي شان کښې مشغول یې، چې یا د خلکو په لارښودانه کښې مصروف یې او یا سوچونه او فکرونه وهې چې په څه ډول به کفار د ضلالت څخه خلاص کړې او د جنت په لور به یې روان کړې، ستا دا ټولې هلې ځلې مونږ ته معلومې دي.

همدارنګه ستا هغه عالي شان هم زمونږ څخه پټ نه دی په کوم کښې چې ته په خلکو باندې په ډېر اخلاص او په ډېر صمیمیت سره د قرآن کریم ایتونه تلاوت کوې او د الله ﷻ دین ته د خلکو دعوت کوې.

۲_ همدارنګه زمونږ د پلوه -بالمقابل- خلک مخاطب کړه چې په دنیا کښې ستاسو ټول کړه وړه مونږ ته څرګند دي، ستاسو هیڅ عمل نه دی (برابره خبره ده چې نېک وي او که بد) مګر هغه زمونږ څخه غائب نه شي جوړېدلی.

یا په بل عبارت: تاسو هر عمل زمونږ په وړاندې پیل کوئ او زمونږ په وړاندې یې انجام ته رسوئ، مګر دا بېله خبره ده چې څوک زمونږ څخه ډارېږي او څوک نه ډارېږي.

۳_ ای پیغمبره! ستا د رب ﷻ څخه نه په ځمکه کښې او نه په اسمان کښې د بوې ذرې په اندازه څه شي پټېدلی شي او نه ترې غائب کېدلی شي.

۴_ په دغه شامل او کامل علم باندې د پاسه، نه په دنیا کښې د یوې ذرې څخه کوچنی کوم شي شته او نه ترې لوی څه شي موجودیت لري مګر دغه ټول په روښانه کتاب یعنې لوح محفوظ کښې ساتلی شوی دی.

لنډه دا چې ستاسو ټول کړه وړه مونږ ته څرګند دي او زمونږ سره برسېره په لوح محفوظ باندې ستاسو په اعمال نامو کښې ثبت هم دي. نو د قیامت په ورځ به هر چاته د هغه د حال سره مطابقه سزا یا جزا ورکړو.

توضیحات

١_ په ﴿ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ ﴾ جمله کښې الله ﷻ د نبي کریم ﷺ د کارونو او اعمالو څخه د ﴿ شَأْنٍ ﴾ په کلمې سره تعبیر وکړ، او د نورو خلکو کارونو ته یې د ﴿ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ ﴾ جمله نازله کړه او په اعمالو سره یې تعبیر کړه.

دا ځکه چې "شأن" په هغه کار او هغه عمل کښې استعمالېږي چې ډېر اهمیت ولري او د لوړ مقام خاوند وي[١] او پوره واضحه ده چې د نبي کریم ﷺ هر یوه عمل او هر یوه کار لوړ مقام درلود چې د قیامت د ورځې پورې ترې ټول امت د رڼا استفاده کوي.

سوال جواب

٢_ که څوک وایي چې د ﴿ وَمَا تَتْلُواْ مِنْهُ مِن قُرْءَانٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ مِنْهُ ﴾ ضمیر څه شي ته راجع دی؟

مونږ وایو چې: د دغه ضمیر په مرجع کښې علماوو کرامو ښه اوږد بحث کړی دی او څو متعدد مراجع یې ورته ښودلي دي[٢]. مګر کوم شی چې مونږ ته بې تکلفه په زړه پورې برېښي هغه دا دی چې ذکر شوی ضمیر ﴿ شَأْنٍ ﴾ ته راجع دی او د "مِنْ" توري پکښې اجلیه دی[٣].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای پیغمبره! ستا کړه وړه زمونږ څخه پټ نه دي، نو ته په هیڅ مهم کار کښې مشغول نه یې او نه د باارزښته کار له کبله څه قرآن کریم لولوي (قرائت کوي) مګر مونږ په هغه باندې حاضر یاستو، چې کار دې ګورو او قرائت دې اورو.

افاضه څه معنی؟

٣_ د ﴿ تُفِيضُونَ ﴾ کلمه د "إِفَاضَة" څخه اشتقاقه شوې ده. "إِفَاضَة" خو اصلاً د اوبو د تویولو نوم دئ، لکه چې عربان وایي: "أَفَاضَ إِنَاءَهُ"[۴] په خپل لوښي باندې یې اوبه ورتوی کړې یعنې د اوبو څخه یې دومره ډک کړ چې په څنډو باندې یې ښکته توی شوې.

---

(١) روح المعاني ج١١ ص١۴٢، مفردات الراغب ص١۶٠
(٢) البحر المحیط ج۶ ص٧٩؛ التفسیر الکبیر ج١٧ ص١٢٢
(٣) المحرر الوجیز ج٩ ص۶٠
(۴) مفردات الراغب ص۴٠٣

مګر په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو⁽¹⁾ د ﴿ تُفِيضُونَ ﴾ کلمه په "تَعْمَلُونَ" سره ترجمه کړې ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای خلکو! ستاسو هیڅ عمل هم زمونږ څخه نه شي غائب کېدلی، مونږ ورباندې په هغه وخت کښې هم حاضر یاستو چې تاسو ورباندې پیل کوئ او په هغه وخت کښې هم چې تاسو د عمل لاندې نیولي وي او بالآخره په هغه وخت کښې هم چې انجام ته یې ورسوئ او فراغت ترې حاصل کړئ.

﴿ أَلَآ إِنَّ أَوْلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ ٱلْبُشْرَىٰ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَـٰتِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ ﴾

[۶۲] خبردار! یقینًا د الله ﷻ دوستان چې دي نه په دوی باندې (د الله ﷻ د پلوه) ډار شته او نه به دوی (د الله ﷻ د پلوه) غمژن شي.

[۶۳] (أولیاء الله) هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی وي، او وي دوی چې (د مناهیو څخه) پرهېزګاري کوي.

[۶۴] د همدوی دپاره په نژدې (حقیر) ژوند کښې زېری (خوشالي) ده او په آخرت کښې هم (د دوی دپاره زېری اوخوشالي ده). د الله ﷻ کلماتو (خبرو او وعدو) ته هیڅ بدلول نشته. دغه چې ده همدا لویه کامیابي ده.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د خپل کامل علم شمولیت بیان کړی وه چې نه د متقیانو او دوستانو کړه وړه د الله ﷻ څخه پټېدلی شي او نه د جنایتکارانو او دښمنانو جنایات ترې څنګ کولی شي. په دې ایتونو کښې یې د یو پلوه خپل دوستان معرفي کړي دي او د بله پلوه یې د کامل علم په بنیاد د دوی نېکه جزا ټاکلې ده.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! الله ﷻ په هر شي باندې پوهېږي، نه ترې د دوستانو نېک اعمال پټ دي او نه ترې د دښمنانو جنایات پټېدلی شي. په دې باندې علاوه د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم شاکر دی چې د هیچا عمل نه ضائع کوي. نو په همدې بنیاد خپل امت ته لاندې نکات اعلان کړه او په ډاګه خبر ورکړه چې:

۱ـ خبردار! د الله ﷻ په دوستانو باندې نه د الله ﷻ د پلوه څه ډار شته او نه به دوی غمژن شي.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۲۹

هو! که دوی د خپلې کمزورۍ له کبله په ډار یا غم کښې واقع شي نو هغه بېله خبره ده.

۲ـ د الله ﷻ دوستان هغه خلک دي کومو چې ایمان راوړی وي او پرهېزګاري کوي (د شرک او کفریاتو او هم د ګناهونو څخه خانونه ساتي) او هم خپل ایمانونه په صالحه اعمالو سره ښائسته کوي.

۳ـ د الله ﷻ په نزد د ذکرو شوو دوستانو دپاره هم په دنیا کښې خوشالي او بشارت دی چې په زړونو باندې به یې سکینه ورنازله کړي او د اضطراب او وارخطایي څخه به یې بچ وساتي او هم به د خوشالۍ خوبونه ګوري. او همدارنګه به په آخرت کښې هم د خوشالیو او بشارتونو سره مخامخ شي چې د زنکدن څخه به یې بشارتونه پیل شي او په اطمنان سره به جنت ته ور داخل شي.

۴ـ ذکر شوي اجرونه او ثوابونه د الله ﷻ د پلوه دي. د الله ﷻ په وعدو کښې تبدیل نشته، نه څوک تغیر ورکولی شي او نه یې څوک د پوره کولو مخه نیولی شي.

۵ـ ای پیغمبره! دغه ده ډېر لویه کامیابي، چې فنا وربانديې نه ورځي.

توضیحات

۱ـ د ﴿أَوْلِيَآءَ﴾ کلمه د "وَلِيّ" د کلمې جمعه ده چې د "وَلِيّ" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "وَلِيّ" اصلاً د نژدېکت معنی ورکوي[۱] برابره خبره ده چې نژدېکت په مکان کښې وي او که په زمان کښې، په نسب کښې وي او که په دین کښې، بالآخره په صداقت کښې وي او که په نصرت کښې.

مګر په اکثره وختونو کښې ذکره شوې کلمه د "عَدُوٌّ" (دښمن) د کلمې په مقابل کښې استعمالېږي، چې په دې تقدیر د محب (دوست) یا محبوب (ګران) څخه عبارت ګڼله کېږي[۲].

۲ـ لکه څنګه چې مؤمنان د الله ﷻ اولیاء دي همدارنګه الله ﷻ هم د مؤمنانو ولي دی. لکه چې فرمايي: ﴿ٱللَّهُ وَلِيُّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ [البقرة ۲۵۷] یعنې الله ﷻ د هغو کسانو ولي دی چې ایمان یې راوړی وي.

اولیاء الله څوک دی؟

۳ـ ټول خلک په دوه وو ګروپونو باندې ویشلی شوي دي، چې یو ګروپ اولیاء الله دی او بل ګروپ اولیاء الشیطان دی.

الله ﷻ مونږ ته د اولیاوو ګروپ راوپېژانده چې د هغې ډلې څخه عبارت دی چې ایمان یې راوړی وي او هم تقوی دار وي. نو بالمقابل اولیاء الشیطان د هغې ډلې څخه عبارت شو چې ایمان یې نه وي راوړی او د الله ﷻ څخه نه ډارېږي یعنې تقوی نه لري. نو د اولیاء الله په ګروپ کښې د شمول دپاره اساسي شرط تقوی او پرهېزګاري ده.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۵۷۰

(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۴۸

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې اشاره کړې ده چې: «مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ»[۱] یعنې: خلک ټول په دوه ګروپه باندې ویشلي شوي دي چې یو تقوی دار مؤمن دی او بل جنایتکار بدبخته دی.

د تقوی مراتب او درجات

۴ـ مونږ د [البقرة:۲] ایت لاندې لیکلي دي چې تقوی متعددې مرتبې لري. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: چې سړی د شرک او کفر څخه تقوی وکړي.

ب: چې د کبیره ګناهونو څخه ځان وساتي.

ج: چې د صغیره ګناهونو څخه هم پرهېز وکړي.

د: چې په نېکو اعمالو کښې د کم اخلاصۍ څخه ځان وژغوري. او داسې نور.

نو لکه څنګه چې تقوی مختلفې درجې لري همدارنګه په أولیاء الله وو کښې هم مختلف درجات شته دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي: چې کله د أولیاء الله وو په ډله کښې د شمول دپاره تقوی شرطه شوه نو په کار دي چې په دغې ډله کښې مجانین (لیونیان) او ماشومان شامل نه شي، ځکه چې دوی نه په تقوی پوهېږي او نه تقوی پېژني. حال دا چې دوی خو د أولیاء الشیطان په ډله کښې هم شامل نه دي؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو خو دوی یوه منځنۍ ډله ګڼلې ده چې نه په أولیاء الله وو کښې شامله ده او نه د أولیاء الشیطان په ډله کښې شمولیت لري[۲]. مګر زمونږ په نزد ذکر شوي کسان حکمًا د أولیاء الله وو د ګروپ څخه شمېرل کېږي. نو لکه څنګه چې دوی حکمًا ایمان درلودونکي دي همدارنګه د حکمي تقوی څخه هم خالي نه دي. نو په دې تقدیر باید په ﴿ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴾ کښې تقوی عامه واخستله شي چې حقیقي تقوی او حکمي تقوی دواړو ته شامله شي.

لنډه دا چې د لیونیان او ماشومانو په شمول ټول مؤمنان أَوْلِيَاءُ الله دي[۳]، که نوره هیڅ تقوی ونلري نو دا تقوی خو لري چې د کفر څخه يې پرهېز کړی دی او په ایمان باندې مشرف شوي دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وایي چې: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «خِيَارُكُمُ الَّذِينَ إِذَا رُءُوا ذُكِرَ اللهُ»[۴] ستاسو

---

(۱) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۴۱

(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۹۴

(۳) تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۳۲

(۴) سنن ابن ماجه ص۳۰۳

غوره هغه کسان دي چې کله دوی ولیدل شي نو الله ﷻ یادول کېږي (یعنې خلکو ته د دوی په لیدلو سره الله ﷻ وریادېږي).

او په ځینو روایاتو کښې شته چې د نبي کریم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې: «يَا رَسُوْلَ اللهِ! مَنْ أَوْلِيَاءُ اللهِ» یعنې: ای د الله ﷻ پیغمبره! أَوْلِيَاءُ الله څوک دي؟ نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «الَّذِيْنَ إِذَا رُؤُوْا ذُكِرَ اللهُ»[1] یعنې: هغه کسان دي چې کله دوی ولیدل شي نو الله ﷻ یادول کېږي.

نو پوښتنه دا ده چې د ذکرو شوو احادیثو څخه خو ځرګندېږي چې ټول مؤمنان أولیاء الله نه دي؟

مونږ وایو چې: په ذکر شوو احادیثو کښې مطلب دا نه دی چې اولیاء الله توب همدوی پورې مختص دی، بلکې مطلب یې دا دی چې همدغه لقب باید همدوی ته ورکړی شي او د همدې لقب (أولیاء الله) دپاره د هرچا څخه دوی زیات لیاقت لري. یعنې دوی د همدغه نامه دومره زیات استحقاق لري ته به وایې چې بل څوک یې لیاقت نه لري.

یو مثال او یو نظیر

۷ـ د ذکر شوي مطلب د ښه وضاحت دپاره لاندې یو مثال او یو نظیر ولولئ:

الف: د همدغه مطلب مثال دا دی چې ټول مؤمنان عالمان دي، که بالفرض نور هیڅ علم ونلري دومره علم خو لري چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی او هم محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی. مګر په عرف او د خلکو په محاوراتو کښې هر یو مؤمن د عالم په نامه باندې څوک نه یادوي ترڅو چې هاغومره علم زده کړي کوم چې د زمانې په خلکو کښې رواج وي.

ب: او نظیر یې د نبي کریم ﷺ لاندې حدیث شریف دی چې په یوه اوږده حدیث کښې یې فرمایلي دي چې: «لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ»[2] زنا کوونکی زنا نه کوي کله چې په زنا باندې مشغول وي حال دا چې هغه به مؤمن وي. یعنې په دغه حالت کښې د نومورې سره د مؤمن نوم چندان مناسب نه دی او ښه مطابقت ورسره نه لري. ته به وایې چې په دغه حال کښې بالکل مؤمن نه دی.

لنډه دا چې کله د مؤمن کلمه مطلقه ذکره شي نو کامل مؤمن ترې مرادېږي، او همدارنګه چې کله أولیاء الله په اطلاق سره ذکر شي نو کامل اولیاء الله ترې مرادېږي.

په أولیاء الله کښې د شمول دپاره عصمت شرط نه دی

۸ـ په أولیاء الله وو کښې د شمول دپاره په دریمه درجه کښې تقوی شرط ده، چې په کفر باندې علاوه د کبیره ګناهونو او هم د صغیره ګناهونو څخه سړی ځپل ځان وساتي[3]، اما د ګناهونو څخه پکښې عصمت شرط نه دی، چې بالکل ترې ګناه صادره نه شي. نو په همدې بنیاد أولیاء الله

(۱) سنن النسائي الكبرى ج۷ ص ۳۶۲؛ حلية الأولياء ج۱ ص۶
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص ۳۳۶
(۳) تفسير ابي السعود ج۴ ص۱۵۹

په لاندې درېوو ګروپونو باندې وېشل کېږي:

الف: یوه ډله هغه أولیاء الله دي چې کله-کله ترې ګناه صادرېږي مګر سمدستي توبه وباسي او په خپله ګناه باندې ندامت ښکاره کوي.

ب: بله هغه ډله ده چې د ګناه څخه عصمت نه لري مګر د دې سره سره ګناهونه ترې نه صادرېږي او الله ﷻ ورته ترې اجتناب اسانوي.

ج: درېیمه لویه درجه د هغو أولیاء الله وو ده چې د ګناهونو څخه عصمت لري. دا د پیغمبرانو علیهم السلام تولګی دی چې د ټولو په سر کښې زمونږ پیغمبر (محمد ﷺ) واقع دی. الله ﷻ دې د ده شفاعت زمونږ په برخه کړي.

په نفلي عبادتونو سره د اولیاء الله درجات لوړېږي

۹_ که څه هم د أولیاء الله په ټولګي کښې د شمول دپاره کفایت کوي چې سړی الهي اوامر په ځای کړي او د نواهیوو څخه یې ځان وساتي، مګر د دې سره-سره خومره چې په نفلي عبادتونو او په مستحباتو کښې څوک وړاندې تېرېږي همغومره یې درجه لوړېږي او د الله په وړاندې یې مقبولیت زیاتېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

په یوه اوږده قدسي حدیث کښې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ څخه حکایت کړی دی چې: «وَلَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ فَكُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا وَإِنْ سَأَلَنِي لأُعْطِيَنَّهُ وَلَئِنْ اسْتَعَاذَنِي لأُعِيذَنَّهُ»[۱] یعنې: او همېشه وي زما بنده چې ماته په نوافلو (مستحباتو) باندې خپل ځان را نژدې کوي، آن تردې چې زه یې محبوب وګرځوم (د ولایت لوړه درجه ورکړم)، نو زه د ده هغه غوږ شم چې دی پرې اورېدل کوي (نو ناجائز شیان نه اوري) او زه د ده هغه سترګې شم چې دی پرې لیدل کوي (غیر مشرعو شیانو ته نه ګوري) او هم زه د ده هغه لاس شم په کوم باندې چې دی نیول کوي (حرامو ته یې نه ور وړاندې کوي) او زه د ده هغه پښه شم په کومه باندې چې دی تلل کوي (ناروا وو پسې حرکت نه کوي، یعنې د مناهیوو څخه به ورته د ځان ساتنه اسانه کړم)، او (بالآخره) که زما څخه څه وغواړي نو ضرور او هرو مرو به یې ورکړم او که په ما باندې د څه شي څخه پناه طلب کړي نو هرو مرو (ضرور) به پنا ورکړم.

نو څه لرې نه ده چې ځینې أولیاء الله د نوافلو او مستحباتو په ذریعه په یوه درجه کښې د یوې رتبې څخه بلې رتبې ته ورسولی شي (الله ﷻ پوهېږي چې په یوه درجه کښې به څومره رتبې وي) او یا حتی د لومړۍ درجې څخه دوهمې درجې ته ورپورته کړی شي.

اما درېیمې درجې ته هیڅوک په نېکو اعمالو باندې نه شي پورته کېدلی، ځکه چې دا د پیغمبرانو علیهم السلام درجه ده او نبوت پورې اختصاص لري او نبوت خو کسبي شی نه دی.

[۱] صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۳

أولياء الله څه نښې لري؟

۱۰ـ أولياء الله د نورو خلکو څخه په لباس او پوښاک باندې نه جدا کېږي چې يا دې ښه اوږده چپن ولري يا دې د ښې سپينې پګړۍ خاوند وي او يا دې بله امتيازي نښه ولري چې خلک يې ورباندې وپېژني.

أولياء الله لکه چې په علماوو کرامو او أهل التصوف کښې موجوديت لري همدارنګه په تجارانو او دهقانانو کښې هم تحقق موندلی شي، بلکې د خلکو په يو قشر (يوه ډله) کښې هم داسې موانع نشته چې د أولياء الله توب سره دې ضديت ولري. دا ځکه چې هرڅوک چې ښه تقوی او دينداري ولري د اولياء الله په ډله کښې داخلېدلی شي که څوک يې په دغه نامه باندې وپېژني او يا يې ونه پېژني، بلکې دغه ډله د الله ﷻ په نزد محترمه ډله ده او پوره پېژاندل يې د قيامت د ورځې پورې توقف لري اما په دنيا کښې يې غټه نښنه تقوی ده او بس. د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ إِنَّ أَكۡرَمَكُمۡ عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡ ﴾ [الحجرات:۱۳] يعنې يقيناً ستاسو ښه د کرامت خاوند د الله ﷻ په نزد ستاسو ښه تقوی دار دی او بس.

ب: يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه چا پوښتنه وکړه چې په خلکو کښې څوک بهتر (افضل او اکرم) دی؟. نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَتْقَاهُمْ»[1] يعنې: څوک چې زيات تقوی دار وي (په شريعت باندې ډېر کلک وي).

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وايي چې ايا خوارق د أولياء الله دپاره علامات نه دي؟

مونږ وايو چې: خوارق او فوق العاده شيان د أولياء الله د لازمو صفاتو څخه نه دي ترڅو د دوی دپاره علامات وګڼلی شي[2].

نو أولياء الله نه په غيبو باندې پوهېږي، ځکه چې دا د الله ﷻ خاصه ده، او نه د دوی د هر فرد دپاره خوارق شته. بلکې په دوی کښې چې د کوم يوه دپاره خوارق ورکړه شي هغه هم پرې يقين نه شي کولی چې دا به رحماني وي، او تردد لري چې دا چرته شيطاني خوارق نه وي. او دا ځکه چې:

خوارق لکه څنګه چې الله ﷻ خپلو دوستانو ته ورکوي همدارنګه کله-کله يې خپلو دښمنانو ته هم د استدراج په توګه ورکوي. نو جوګيان او کاهنان هم کله کله د خوارقو خاوندان جوړېدلی شي، حتی دجال هم استدراجي خوارق لري. نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې د دجال ډېر خوارق ښودلي دي، يو يې دا دی چې «فَيَأْمُرُ السَّمَاءَ أَنْ تُمْطِرَ فَتُمْطِرَ»[3] يعنې: دجال به د خپلو پېروانو د قانع کولو دپاره اسمان ته امر وکړي چې وورېږه نو اسمان به د ورښت (باران) په ورولو باندې پيل وکړي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۷۳

(۲) تفسير المظهري ج۵ ص۴۱؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۵۵

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۴۸

همدارنگه نبي كريم ﷺ د اولياء الله وو د خوارقو په باره كښې فرمايلي دي چې «قد كان فيمن قبلكم من بني إسرائيل رجال يكلمون من غير أن يكونوا أنبياء فإن يك من أمتي منهم أحد فعمر»[۱]

يعنې يقيناً ستاسو څخه وړاندې په بني اسرائيلو كښې داسې سړي وه چې د هغوى سره (د پرښتو د پلوه) خبرې كېدلې (او په زړونو كښې به يې ورته د خير الهام كاوه) حال دا چې دوى به پيغمبران نه وه، نو كه زما په امت كښې د دې ډول سړيو څخه څوك وي نو هغه به عمر (الفاروق ﷺ) وي يعنې نوموړى د دغه ډول دپاره لومړنى مستحق دى

په اولياء الله وو باندې به نه خوف وي او نه حزن

۱۲ـ په دې مقام كښې الله ﷻ اولياء الله وو ته دا وعده هم وركړې ده چې په دوى باندې به نه د الله ﷻ د پلوه خوف (ډار) وي او نه به دوى (د دنيا په پرېښودلو باندې) غمژن شي.

موږ په همدې هكله د [البقرة ۳۸] ايت لاندې ښه كافي معلومات ليكلي دي ـ والحمد لله ـ چې بيا ليكلو ته يې اړتيا نه ګورو.

اولياء الله وو ته بشارتونه دي

۱۳ـ الله ﷻ خپلو اولياوو ته وعده وركړې ده چې ﴿لَهُمُ ٱلۡبُشۡرَىٰ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِ﴾ يعنې دوى ته په نړدې ژوند كښې هم زيرى دى او په آخرت كښې هم

د آخرت زيرى او خوشالي خو پوره څرګنده ده، شرحه كولو ته اړتيا نه لري، اما د دنياوي بشارت او زيري په تفسير كښې علماوو كرامو ښه ډېر صورتونه ښودلي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف مشهوره دا ده چې دنياوي بشارتونه يې د صالحو خوبونو څخه عبارت دي، چې پخپله اولياء الله يې وګوري او يا د دوى دپاره ولېدلى شي.

يو ځل نبي كريم ﷺ وفرمايل چې «لم يبق من النبوة إلا المبشرات» يعنې د نبوت څخه څه شى پاتې نه دى (ختم شوى دى) مګر مبشرات (زيري وركوونكي) پاتې دي صحابه وو كرامو ﷺ وويلې چې «وما المبشرات» (اى د الله رسوله!) مبشرات څه شى دي؟، نبي كريم ﷺ جواب وركړ چې «الرؤيا الصالحة»[۲] يعنې مبشرات صالحه (نېک) خوبونه دي

همدارنګه يوه ورځې ابو الدرداء ﷺ د نبي كريم ﷺ څخه د دې جملې ﴿لَهُمُ ٱلۡبُشۡرَىٰ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا﴾ د تفسير پوښتنه وكړه، نو نبي كريم ﷺ جواب وركړ چې «هي الرؤيا الصالحة يراها المسلم أو ترى له»[۳] يعنې دا د صالحه خوبونو څخه عبارت دي چې يو مسلمان يې پخپله وګوري او يا ورته ولېدلى شي (بل څوک يې ورته وګوري)

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۵۲۱
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۱۰۳۵
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۲

دا د یو پلوه، او د بله پلوه که څه هم د پیغمبرانو علیهم السلام څخه په غیر د نورو مسلمانانو خوبونه حل او حرمت نه شي ثابتولی او په بل چا باندې حجت نه شي جوړېدلی مگر د خپله لېدونکي دپاره خو د زړه د اطمنان او د اضطراب د لرې کېدلو ذريعه گرځېدلی شي، بلکې د همده دپاره د گومان یو سبب دی چې د بشارت دپاره همدومره کفایت کوي.

ب: دنیاوي بشارت د دې څخه عبارت دی چې خلک یې وستایي او د ښو شاهدي ورباندې ووايي. د وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولی:

یوه ورځې ابو ذر الغفاري رضی الله عنه د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! سړی (پرته د ریا کارۍ څخه) یو عمل کوي نو خلک یې پرې وستايي او په همدې سبب ورباندې ثناء ووايي (د دې څه حکم دی)؟. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «تِلْكَ عَاجِلُ بُشْرَى الْمُؤْمِنِ»[1] دغه د مؤمن عاجل بشارت دی چې په دنیا کښې ورکړی شو (چې الله ﷻ په خلکو کښې مقبولیت ورپېرزو کي).

ج: دنیاوي بشارت هغه بشارت دی کوم چې د ځنکدن په وخت کښې أولياء الله وو ته ورکولی کېږي[2]، لکه چې په [فصلت: ۳۰] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د: دا بشارتونه د هغو بشارتونو څخه عبارت دي کوم چې ځینې أولياء الله وو ته د جنتي گرځېدلو اطمنان ورکړی شوی وي. لکه عشره مبشره او داسې نور[3].

هـ: ځینې لا وايي چې دا بشارتونه د هغو ایتونو او هغو احادیثو څخه کنايې دي کوم چې په دنیا کښې أولياء الله وو ته خبر ورکړی شوی دی چې تاسو ته به په آخرت کښې داسې داسې نعمتونه درکړی شي[4].

و: دا هم څه لرې نه ده چې دنیاوي بشارت د غلبې څخه عبارت وي، چې الله ﷻ خپلو دوستانو ته هرومرو په خپلو دښمنانو باندې غلبه ورکوي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ ٱلۡغَٰلِبُونَ ﴾ [الصافات: ۱۷۳] او یقیناً زمونږ لښکر هرو مرو غلبه موندونکی دی.

زمونږ په فکر ذکر شوي ټول بشارتونه د ﴿ لَهُمُ ٱلۡبُشۡرَىٰ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا ﴾ د جملې لاندې داخلېدلی شي او څه منافات هم سره نه لري، نو په کار دي چې دغه جمله په ټولو باندې تفسیره شي.

یادونه

۱۴_ که څه هم زمونږ څخه په دې مقام کښې خبره ډېره اوږده شوه مگر که څوک د دې څخه هم اوږد بحث غواړي نو هیله ده چې ځینو تفاسیرو[5] ته مراجعه وکړي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۸۸
(۲) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۱۶۰
(۳) تفسیر المظهري ج۵ ص۴۲
(۴) زاد المسیر ج۴ ص۳۹
(۵) تفسیر الخازن ج۳ ص۲۶۷؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۵۰؛ روح المعاني ج۱۱ ص۱۴۶

﴿ وَلَا يَحْزُنكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَن فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ ﴾

[۶۵] (اى پيغمبره!) تا دې د دوى (مشركانو) خبرې غمژن نه كړي (ځكه چې) يقيناً (په هر وخت كښې) ټوله غلبه الله ﷻ لره (مختصه) ده، همدى ﷻ اورېدونكى (او) پوه دى (د هغوى وېناوې اوري او په زړونو باندې يې پوه دى).

[۶۶] خبردار! يقيناً خاص الله ﷻ لره هغه څوک (مملوكين) دي كوم چې په اسمانونو كښې دي (لكه پرښتې) او هغه څوک هم (د ده ﷻ مملوكين دي) كوم چې په ځمكو كښې دي (لكه انسانان او پېريان نو د دوى څخه په غير نور مخلوقات خو يې مملوكات دي او دي).

او هغه كسان چې د الله ﷻ څخه په غير (د بل چا يا بل شي) بلنه كوي هغوى (په حقيقت كښې) د شركاوو پېروي نه كوي (ځكه چې الله ﷻ شريكان نه لري. بلكې) هغوى (په حقيقت كښې) پيروي نه كوي مگر د گومان، او نه دي دوى مگر اټكل كوي (دروغ جوړوي).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو كښې الله ﷻ د أولياء الله په هكله مهرباني كړې وه چې: ﴿ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ دوى به نه غمژن كېږي. په دې ايتونو كښې رئيس الأولياء (محمد ﷺ) ته تسليه وركړه شوې ده چې مه غمژن كېږه. نو د معنى حاصل يې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ اى پيغمبره! د مشركانو (كفارو) ستغې سپورې خبرې او لاپې شاپې دې تا غمژن نه كړي. دا ځكه چې ټوله غلبه د الله ﷻ پورې مختصه ده، هيڅوک يې د ارادې مخه نه شي بندولى، او الله ﷻ اورېدونكى دى، ستا د دښمنانو ټولې خبرې اترې اوري، او په هغه څه باندې پوهېږي چې ته د دوى په خبرو باندې څومره زيات زورېږې او څومره ورباندې خپه كېږې. نو خپله حوصله مه خرابوه آخرنى كاميابي همدا ستا ده، چې د ټولې دنيا مالک ستا ملگرى دى.

۲ـ اى پيغمبره! خلكو ته يو ځل بيا اعلان وكړه چې: خبردار! څوک چې په اسمانونو كښې دي او څوک چې په ځمكو كښې دي او د عقل خاوندان دي، لكه پرښتې او پيريان او انسانان، دوى ټول د الله ﷻ ملكيت دي. او مملوكين خو هيڅكله د مالک سره اشتراک نه شي درلودلى، نو د همدې كبله د الله ﷻ سره په ځمكو او اسمانونو كښې نه څوک شريک شته او نه شريک ته احتياج لري.

۳ـ نو مشركانو چې په خپلو بوتانو باندې د شريكانو نوم ايښى دى او په دې عقيده ورته خپل

سرونه ښکته کوي چې دوی د الله ﷻ شريکان دي. دا کار په حقيقت کښې د شريکانو عبادت نه دی ځکه شريکان خو په واقع کښې موجوديت نه لري. نو په حقيقت کښې دوی د خپلو خواهشاتو پيروي کوي او د شيطان عبادت کوي، بلکې دوی فقط د خپلو ګومانونو متابعت کوي او په ګومان سره وايي چې دا د الله ﷻ شريکان دي.

ای پيغمبره! بوت پرستان نه دي مګر اټکل کوي او په خپل خيال او چرت کښې د الله ﷻ سره شريکان دروي.

توضيحات ۰

۱_ الله ﷻ په ﴿ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَن فِي ٱلْأَرْضِ ﴾ کښې د "مَنْ" توري نازل کړ چې اکثره وخت د علم په خاوندانو کښې استعماليږي.

نو د معنی حاصل يې داسې کيږي چې: اګاه اوسئ! د علم خاوندان لکه پرښتې او پيريان او هم انسانان د الله ﷻ مملوکين دي، بې عقله شيان لکه جمادات او کاڼي بوټي خو هرو مرو د الله ﷻ مملوکات دي، او پوره واضحه ده چې مملوک د مالک سره اشتراک نه شي درلودلی.

نو د همدې مقدمې لازمه نتيجه دا ده چې بوت پرستانو ته خپل باطل معبودان د الله ﷻ شريکان برېښي خو واقعيت دغسې نه دي.

د عربيت يو تحليل

۲_ مفسرينو کرامو[1] د دې جملې ﴿ وَمَا يَتَّبِعُ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ شُرَكَآءَ ﴾ د اعراب تحليل داسې کړی دی چې د ﴿ شُرَكَآءَ ﴾ کلمه يې ﴿ وَمَا يَتَّبِعُ ﴾ دپاره مفعول ګڼلې ده او د ﴿ يَدْعُونَ ﴾ دپاره يې مفعول مقدر اخستی دی چې د هغه ځخه يې هم په "شُرَكَاء" باندې تعبير کړی دی. نو تقدير يې داسې راوځي چې: "وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ شُرَكَاءَ شُرَكَاء" يعنې کوم کسان چې د الله ﷻ ځخه په غير د شرکاوو بلنه (عبادت) کوي هغوی په حقيقت کښې د شرکاوو پيروي نه کوي بلکې د مملوکينو پيروي کوي.

زمونږ په فکر که د ﴿ يَدْعُونَ ﴾ دپاره د "شُرَكَاء" کلمه مقدره ونه ګڼله شي هم مطلوبه معنی لاس ته راځي. يعنې کوم کسان چې د الله ﷻ ځخه په غير بلنه کوي هغوی په حقيقت کښې د شرکاوو پيروي نه کوي بلکې د خپلو خواهشاتو او شيطاني فرمايشاتو پيروي کوي، چې د مملوکينو عبادت ته يې هڅولي دي.

ځينې وايي چې په ﴿ وَمَا يَتَّبِعُ ﴾ کښې د "ما" توری استفهاميه دی او ﴿ شُرَكَآءَ ﴾ د ﴿ يَدْعُونَ ﴾ دپاره مفعول دی. نو د معنی حاصل يې داسې راځېږي چې: ځوک چې د الله ﷻ ځخه په غير شريکانو بلنه (عبادت) کوي، دوی د څه شي پيروي کوي؟ دوی پيروي نه کوي مګر د ګومان.

[1] البحر المحيط ج۶ ص ۸۴

﴿ هُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ لِتَسْكُنُوا۟ فِيهِ وَٱلنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ
لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا۟ ٱتَّخَذَ ٱللَّهُ وَلَدًا ۗ سُبْحَٰنَهُۥ ۖ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ۖ لَهُۥ مَا فِى
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ إِنْ عِندَكُم مِّن سُلْطَٰنٍۭ بِهَٰذَآ ۚ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا
تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلْ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَٰعٌ فِى
ٱلدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ ٱلْعَذَابَ ٱلشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا۟ يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ ﴾

[۶۷] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته يې شپه (توره تیاره) د دې دپاره ګرځولې ده چې تاسو پکښې ارام وکړئ، او هم يې درته ورځ د لیدلو خاونده ګرځولې (جوړه کړې) ده (چې تاسو پکښې لیدل کتل وکړئ). یقینًا په دغو (کارونو کښې) د داسې قوم دپاره (د وحدانیت) لوی دلایل دي څوک چې اورېدل کوي.

[۶۸] دوی (کفار) وایي چې الله ﷻ ولد نیولی دی. ده ﷻ ته (د ولد نیولو څخه) پاکي ده، همدی ﷻ بې پروا (بې نیازه) دی، خاص همده ﷻ ته (د ملکیت په توګه) هغه شیان دي کوم چې په اسمانونو کښې دي او کوم چې په ځمکو کښې دي.

ستاسو سره (ای کفارو!) په دغه (قول) باندې هیڅ حجت (او برهان) نشته، ایا تاسو په الله ﷻ باندې هغه (خبره) وایئ (تړئ) چې په هغې باندې تاسو نه پوهېږئ (په حجت باندې يې نه شئ اثبات کولی).

[۶۹] (ورته) ووایه (ای پیغمبره! چې): یقینًا هغه کسان چې په الله ﷻ باندې دروغ تړي (پرته د حجت څخه ورته ولد ثابتوي) دوی به بری مونده نه کړي (د الله ﷻ د عذابه به خلاص نه شي).

[۷۰] (دوی لره) په دنیا کښې څه لږه استفاده شته، بیا (نو) خاص مونږ ته د دوی بېرته راتلل دي، بیا به (نو) دوی ته سخت عذاب په دې سبب وروڅکو چې دوی (په دنیا کښې) وه چې کفر يې غوره کاوه.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې دا مضمون هم شامل وه چې ټول مخلوقات د الله ﷻ ملکیت دی. په دې ایتونو کښې د ملکیت حجت ته اشاره شوې ده چې ټول تصرفات د همده ﷻ په اختیار کښې دي.

۲ـ هلته مشرکان ښودلي شوي وه چې د ګومان پیروي کوي. دلته د همدې مطلب تاکید نازل شوی دی، چې د خپلو کفریاتو دپاره هیڅ برهان او دلیل نه لري.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! د ذکرو شوو مطالبو د ښه وضاحت او تثبیت دپاره په خلکو باندې لاندې نکات قرائت کړه:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره يې (ای خلکو!) شپه د ارامۍ وخت جوړ کړی دی چې استراحت پکښې کوئ، او ورځ يې ستاسو دپاره داسې رڼا او روښانه ګرځولې ده چې تاسو پکښې لېدل کتل کوئ او د روزۍ لارې چارې پکښې لټولی شئ.

نو که بالفرض الله ﷻ ټول اوقات شپه (تیاره) جوړ کړې وی نو ستاسو د کارو بار مخه به بنده شوې وی، او که ټول يې رڼا ورځ ګرځولې وی نو د ارامۍ وخت به مو نه وی موندلی او د ستومانۍ له کبله به د هلاکت سره مخامخ شوې وی.

الله ﷻ د دنیا په پیدایښت کښې څکه ستاسو ضروریات په نظر کښې نیولي دي چې تاسو د الله ﷻ مملوکین یاست او هر مالک د خپلو مملوکینو دپاره ضروریات پوره کوي او خوراک او څښاک وربرابروي.

نو که بالفرض بل هیڅ دلیل موجودیت ونلري هم د شپې او ورځې په پیدایښت کښې بنه کافي دلایل شته چې یقینًا الله ﷻ مطلق مالک دی او تاسو مطلق مملوکین یاست. مګر د هغه قوم دپاره چې دلایلو ته غوږ ونیسي او د زړه په غوږونو يې واوري.

۲_ ای پیغمبره! کفار یوه بله خبره هم کوي چې د بوتانو د شرک څخه ډېره بدتره او نالایقه ده. هغه دا چې دوی وایي چې الله ﷻ ولد نیولی دی. خینې وایي چې پرښتې بنات الله دي، او خینې وایي چې عیسی ﷺ او عُزیر ﷺ ابناء الله دي. نو ته د دغې نالایقې خبرې په رد کښې دوی ته ووایه چې:

الف: الله ﷻ د اولاد نیولو څخه پاک او منزه دی، چې نه ورسره اولاد نیول مناسبت لري او نه يې اولاد نیولی دی.

ب: الله ﷻ د هر شي څخه بې پروا دی او د هر حیثه غني دی، حال دا چې اولاد درلودل د احتیاج غټه سرچینه ده.

ج: څه چې په اسمانونو کښې دي او څه چې په ځمکو کښې دي هغه ټول د الله ﷻ ملکیت دی، بلکې ټول مخلوقات په دې کښې یو برابر دي چې د الله ﷻ په نزد د مملوکیت حیثیت لري، نو ایا دا خبره معقوله ده چې مملوک د مالک سره شریک جوړ شي؟ ایا مملوکیت او ولدیت سره منافات نه لري؟

ایا دا خبره د انصافدار سړي سره مناسبه ده چې د مخلوقاتو د جملې څخه په خینو باندې ګوته کېږدي چې دا د الله ﷻ اولاد دي او نور يې اولاد نه دي؟ ایا په دغې ترجیح بلا مرجح باندې قول کول بې انصافي نه ده؟.

د: ای مشرکانو! ستاسو سره خو په الله ﷻ باندې د ولدیت د ورتپلو دپاره څه دلیل او برهان هم نشته.

هـ: ایا نو تاسو په الله ﷻ باندې هغه څه ورتپئ په کومو باندې چې ستاسو علم نشته او دلیل ورباندې نه شئ اقامه کولی.

یا په بل عبارت: کله چې تاسو د الله ﷻ څخه د ولدیت په نفي کولو کښې دلایلو ته غوږ نږدئ او

په ثبوت باندې يې دليل نه شي درلودلی، نو تاسو ته په کار دي چې سکوت وکړئ، چې نه پوهېږئ
چې الله ﷻ اولاد لري او که نه؟ دا خو تاسو ته هيڅ مناسبه نه ده چې پرته د دليل څخه يې د ثبوت
څنډه غوره کړئ او په همغې باندې کلک شئ، داسې کار به څناور هم ونه کړي.

۳_ ای پيغمبره! په پای کښې ذکرو شوو عناديانو ته په لاندې مطالبو باندې خبر ورکړه:

الف: هرڅوک چې په بل چا نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړي، دوی کاميابي نه شي موندلی او د نجات لاره نه شي درلودلی. د دغسې خلکو عاقبت خراب دی.

ب: هو! دوی ته څو ورځې فرصت ورکول کېږي چې د دنيا څخه څه لنډه تنګه استفاده وکړي او څو ورځې پکښې مزې چړچې وکړي.

ج: مګر د همدغې لږې استفادې څخه وروسته د دوی ورتلل بل چا ته نه دي بلکې مونږ ته به را تاوېږي او هيڅ د نجات لار به مونده نه کړي.

د: نو کله چې مونږ ته راجع شي نو هلته به دوی ته شديد او کلک عذاب وروڅکوو او په دې سبب باندې به يې پکښې مبتلا کړو چې دوی په دنيا کښې په کفرياتو باندې کلک وه او هيڅ دليل او برهان ته يې غوږ نه ايښوده.

توضيحات

۱_ د الله ﷻ څخه د ولديت په نفي کولو کښې د [البقرة:۱۱۶] ايت لاندې ښه پوره شرحه تېره شوې ده _والحمد لله_ بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

سلطان څه معنی؟

۲_ د ﴿ سُلْطَٰنٍ ﴾ کلمه د "سَلاطَة" څخه اخستلې شوې ده چې په بل چا باندې د اقتدار قائمولو څخه عبارت ده[1]. مګر د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې ﴿ سُلْطَٰنٍ ﴾ د حجت معنی ورکوي[2].

رښتيا چې هغه اقتدار په زور باندې نه شي قائم کېدلی کوم چې په حجت او برهان سره قائمېږي. خلک وايي چې: په سلو نفرو باندې وهلی ښه دی نه په يو نفر باندې ملامته.

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل واضحه دی چې: ای مشرکانو! ستاسو سره خو په خپلو شرکياتو باندې حجت نشته، نو په کار دي چې په خپلو کفري عقائدو باندې کلک پاتې نه شئ:

﴿ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُم مَّقَامِى وَتَذْكِيرِى بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَعَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوٓاْ أَمْرَكُمْ وَشُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۴۴
(۲) تفسير القاسمي ج۹ ص۶۲

ثُمَّ ٱقْضُوٓاْ إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿٧١﴾ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُم مِّنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى
ٱللَّهِ ۖ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾ فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِي ٱلْفُلْكِ
وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿٧٣﴾

[۷۱] او (ای پیغمبره!) په دوی (کفارو) باندې (د عبرت دپاره) د نوح ﷺ مهم خبر (مهمه قیصه) قرائت کړه:

هغه وخت (وریه یاد کړه) چې نوح ﷺ خپل قوم ته وویلې چې: ای زما قومه (عزیزانو)! که چرته په تاسو باندې زما دریځ او د الله ﷻ په ایتونو سره زما (بیا بیا) پند درکول ګران شوي وي (او نور یې تحمل نه شئ کولی) نو (زما دا اعلان واورئ چې) ما خاص په الله ﷻ باندې توکل کړی دی (هیڅ نه ډاریږم).

نو تاسو سره د خپلو شریکانو (کومکیانو او باطلو معبودانو زما په باره کښې) خپل کار راغونډ کړئ (یوه پریکړه وکړئ)، بیا دې په تاسو باندې خپل کار (خپله پریکړه) پټه (او مشکله) هم جوړه نه شي (چې یا پرې ټول خبر نه یاست او یا د تجدید النظر وړ وي)، بیا همدغه فیصله ماته راورسوئ (په ما باندې یې عملي کړئ) او مهلت مه راکوئ.

[۷۲] (دا دی زما دریځ چې د مرګ د وخته پورې به تغیر ونخوري) نو (ای قومه!) که تاسو (اوس هم زما د دعوت څخه) مخونه اړوئ (او تکذیب ته ادامه ورکوئ) نو (زما بل اعلان واورئ هغه دا چې) ما خو ستاسو څخه څه اجرت نه غوښتی دی (او نه یې درڅخه غواړم او نه مو څه راکړي دي چې په بېرته اخستلو باندې یې وډار شم)، زما اجرت خو نه دی مګر په الله ﷻ باندې دی او ماته (د الله ﷻ دپلوه) امر کړی شوی دی چې زه د غاړه ایښودونکو څخه جوړ شم.

[۷۳] نو هغوی د ده تکذیب وکړ (تکذیب ته یې ادامه ورکړه) نو مونږ نوح ﷺ او هغه چاته نجات ورکړ کوم چې د ده سره په بېړۍ کښې وه (ورسره یوړته شوه) او همدوی مو (په ځمکه کښې) خلیفګان وګرځول. او (بالآخره) مونږ هغه خلک غرق کړه کومو چې زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کاوه نو وګوره چې عاقبت د ډارولی شوو کسانو خلکو څنګه شو؟

ارتباطونه

۱ـ د دې سورت د پیل څخه الله ﷻ د خپل وحدانیت او د نبي کریم ﷺ د رسالت او هم د قیامت د ورځې د قیام دپاره په بېلو بېلو ډولونو سره دلایل قائم کړه چې: ای کفارو! د دغو دلایلو په رڼا کښې د خپلې عقیدې فساد اصلاح کړئ که نه نو د بد انجام سره به مخامخ شئ.

په دې ایتونو کښې یې تقریباً د سورت تر پایه پورې د هغو خلکو انجام ته اشاره کړې ده کومو چې د پیغمبرانو علیهم السلام اصلاحاتو ته اعتناء نه وه کړې.

۲_ وړاندې الله ﷻ فرمايلي وه چې په أولياء الله وو باندې نه خوف شته او نه به غمږن شي. دلته د دوی د ډلې څخه د یوه ولي الله (نوح ؈) حالت بيان شوی دی چې د خپل مشرک قوم د تهديداتو څخه نه په ډار کښې واقع شو او نه يې وړباندې چرت خراب شو.

۳_ هلته د بوتانو ناتواني ته اشاره شوې وه او دلته همدغه ناتواني د يو مثال په ضمن کښې واضحه شوې ده، چې د نوح ؈ قوم ته خپلو بوتانو د غرقيدلو څخه نجات ورنه کړی شو.

۴_ همدارنګه په دې ايتونو کښې نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکول مرموز دي، چې د نوح ؈ قوم هم ستا د قوم پشان بوت پرستان وه او په کفر باندې کلک وه مګر نوح ؈ ورته بې حوصلې نه شو نو ته هم بايد خپله حوصله خرابه نه کړې او وارخطا نه شې؛ ځکه چې د دعوت إلى الله په هکله ستا زښت ډېر ملګري (پيغمبران عليهم السلام) پخوا تېر شوي دي.

۵_ په وړاندې نژدې ايتونو کښې الله ﷻ فرمايلي وه چې په الله ﷻ باندې دروغږنان کاميابي نه شي ترلاسه کولی او د دنيا څخه د استفادې کولو وخت ډېر لږ دي. په دې ايتونو کښې د څو مثالونو په ضمن کښې په همدغو مطالبو باندې څه رڼا اچولې شوې ده.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! د دلايلو د تېرولو څخه وروسته اوس نو په خلکو باندې د دروغږنانو څو مثالونه قرائت کړه، چې د ټولو په سر کښې د نوح ؈ او د ده ؈ د قوم مثال واقع دی، چې د دوی دپاره پکښې د عبرت اخستلو ډېر مهم درس نغښتی دی. دغه قيصه دوی ته په لاندې ټکو کښې خلاصه کړه:

۱_ نوح ؈ خپل قوم مخاطب کړه چې: ای زما قومه! که زما دريغ په تاسو باندې دروند تمام شوی وي، چې څو سوه کاله په يوه خبره باندې ولاړ يم او الله ﷻ واحد او لا شريک ګڼم او ستاسو په شرکياتو کښې ګډون نه کوم، او هم که دا خبره هم په تاسو باندې درنه تمامه شوې وي چې شپه او ورځ تاسو هم خپل دريغ ته دعوت کوم او وخت په وخت مو د الله ﷻ د وحدانيت دلايلو ته متوجه کوم او د بوتانو د بطلان دلايل درته اوروم، لنډه دا که تاسو زما په موجوديت باندې په تنګ شوي ياست او غواړئ چې ما ووژنئ او يا مې رجم کړئ (لکه چې همداسې نيت مو کړی دی) نو په دې باره کښې هم زه خپل دريغ تاسو ته اعلانوم چې: زما خاص په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد دی او تاسو ته په صراحت سره وايم چې:

الف: ای زما قومه! تاسو د خپلو شريکانو او کومکيانو په شمول زما په هکله خپله خبره راغونډه کړئ او د تردد څخه يې وباسئ؛ چې قتل يې کړو او يا يې رجم کړو، بلکې په هره طريقه چې ما وژنئ هغه طريقه مشخصه کړئ.

ب: په دې باندې علاوه زما د وژلو يا زوورلو په باره کښې خپل کار نه علني (په ډاګه) کړئ ترڅو پکښې تاسو ټول اشتراک وکړئ او هيڅوک پکښې بې برخې پاتې نه شي. ځکه چې زما

موجوديت ستاسو د ټولو دپاره غم ګرځېدلی دی.

ج: نو کله مو چې په همدې اړه خبره يوه کړه او ټولو پرې اتفاق وکړ نو بيا په چالاکۍ سره تصويب شوی مصيبت (مرګ وي او که درد) ماته راورسوئ. او هيڅ مهلت ماته مه راکوئ.

۲ـ ای زما قومه (عزيزانو)! دا دی زه يو ځل بيا خپل ځان تاسو ته درپېژنم چې:

الف: زه نه ستاسو د غاښ چيچې څخه ډارېږم او نه مې ستاسو په لاپو پروا شته چې د خپل دريغ څخه واوړم.

ب: ما نه تاسو ته پخوا تمه کړې ده او نه يې درته وروسته کوم. او نه په تاسو باندې کوم قلنګ لرم چې د هغه په قطعه کولو او يا بېرته په اخستلو باندې به يې وډار شم.

ج: زه صرف لله في الله تاسو ته دعوت درکوم، که بالفرض ما ستاسو څخه په خپل دعوت باندې څه غوښتلی نو ستاسو به د عدم قبول دپاره بهانه جوړه وی.

د: زه خو خپل ټول اجر د الله ﷻ څخه غواړم او همده ﷻ ماته د اجر د راکولو وعده راکړې ده او د مزدورۍ راکول يې منلي دي.

هـ: بالآخره دغه (د توحيد دعوت) ما پخپله نه دی پيل کړی بلکې زه د همدغه کار دپاره د الله ﷻ د پلوه توظيف شوی يم او په همدغه کار باندې مامور يم. او هم ما دغه ماموريت قبول کړی دی او غاړه مې ورته اينبې ده.

نو زما څخه هيڅکله تمه ونه کړئ چې زه به د دعوت إلى الله څخه لاس واخلم او خپل ماموريت به د پښو لاندې کړم.

۳ـ ای پيغمبره! نوح ؑ خپل قوم نهه نيم سوه (۹۵۰) کاله د الله ﷻ وحدانيت ته دعوت کړ او د شرکياتو پرېښودلو ته يې ترغيب کړ. د دعوت إلى الله په هکله يې زښت ډېر تکاليف وګالل او د کفارو د تهديدونو او غاښ چيچې پروا يې ونه کړه، خو د دعوت وروستنۍ نتيجه يې دا را ووتله چې:

الف: هغوی خپلو شرکياتو ته ادامه ورکړه او نوح ؑ ته يې د دروغو نسبت وکړ، چې ته الله ﷻ مونږ ته د پيغمبر په صفت نه يې را استولی.

ب: نو مونږ نوح ؑ ته او هغو کسانو ته چې د ده د بېړۍ انډيوالان وه او ايمان يې ورباندې راوړی وه نجات ورکړ او د غرقېدلو څخه مو بچ کړه.

ج: برسېره په نجات ورکولو باندې مو همدوی ته د ځمکې خلافت ورکړ او ښارونه مو په همدوی باندې اباد کړه.

د: مګر بالمقابل مو هغه خلک په درياب کښې ټول غرق کړه کومو چې زمونږ ايتونو او معجزاتو ته د دروغو نسبت کاوه او دلايلو ته يې غوږ نه اينښوده او هم يې نوح ؑ په مرګ او رجم باندې تهديداوه او خپل ځانونه يې د ځمکې واکداران ګڼل.

۴ـ ای پیغمبره! نه وګوره چې د هغو خلکو انجام څنګه شو چې د پیغمبر په وړاندې یې نه وارېده؟ نو په کار دي چې ستا د امت کفار د ذکرو شوو کفارو څخه د عبرت درس زده کړي او خپل انجام هېر نه کړي. ایا د دوی کفر د هغوی د کفر څخه کم دی؟ ایا هغوی د دوی غوندې مشرکان او بوت پرستان نه وه؟ ایا هغوی ته د نوح ﷺ د وړلو پلان معکوسه نتیجه ورنه کړه او په هغه دام کښې یې ځپله ونه نښتل کوم یې چې د نوح ﷺ دپاره خور کړی وه؟

توضیحات

۱ـ که څه هم د نوح ﷺ قوم ته الله ﷻ نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله فرصت ورکړ، چې د دنیا د سازوسامان څخه یې استفاده وکړه، خو دغه ټوله استفاده نظر آخرت ته ډېره لږه استفاده وه. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿فَمَا مَتَٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ [التوبة:۳۸] یعنې نو نژدې (حقیر) ژوند څخه استفاده کول د آخرت د دائمي نعمتونو، په څنګله نه دي مګر ډېر لږ دي.

نو په کفري دولتونو کښې چې کوم یو دولت څو سوه کاله دوام وکړي، په کار دي چې د چا سره دا خیال پیدا نه شي چې دوی د الهي عذاب څخه محفوظ پاتې شوه. د الله ﷻ په کلام کښې بدلون رابدلون نشته. لنډه دا چې د الله ﷻ د کلام مصداق وروسته کېږي خو دروغ کېږي نه، چې بالکل مصداق مونده نه کړي.

مقام څه معنی؟

۲ـ په ﴿مَّقَامِى﴾ کښې د "مقام" د کلمې معنی واضحه ده چې د ودرېدلو ځای یا زمانې ته ویل کېږي. خو په دې مقام کښې یې علماوو کرامو لاندې تفسیرونه کړي دي[۱]:

الف: نوح ﷺ د خپل ځان څخه د کنایې په توګه په خپل مکان سره تعبیر کړی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای عزیزانو! که زما موجودیت (ژوند) په تاسو باندې درونډ وي،...

ب: مقام د بقاء معنی ورکوي. یعنې که زما باقي پاتې کېدل په تاسو باندې درانه وي، چې نهه نیم سوه کاله ستاسو په منځکښې باقي پاتې یم.

ج: مقام د قیام په معنی سره دی، یعنې که زما ودرېدل په تاسو باندې درانه تمامېږي چې زه ستاسو په مجالسو کښې دعوة إلى الله ته پورته کېږم او تاسو ته په ولاړه باندې خطابه درکوم.

لکه چې د عیسی ﷺ عادت وه چې خپلو ملګرو ته به یې په ولاړه خطابه ورکوله او دوی به ورته ناست وه[۲]، نبي کریم ﷺ به هم په اکثرو وختونو کښې په ممبر باندې د وعظ او تبلیغ دپاره پورته کېده چې صحابه کرامو ﷺ به ورته په ناسته غوږ ایښی وه.

ذکرې شوې معناوې سره څه منافات نه لري، خو مونږ ته ذهن ته راځي چې دلته به معنوي قیام

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۶۴؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۷۳

(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۱۵۷

مطلب وي چې په پښتو کښې ترې په دريغ سره تعبير کوو. يعني که زما دريغ او خط السير په تاسو باندې ګران وي چې په سوو کلونو کښې مې تغير ورنه کړ او لاس مې ترې وانخست....

د اجماع معنی

۳ـ په ﴿ فَأَجْمِعُوٓا۟ أَمْرَكُمْ ﴾ کښې د "أجْمِعُوا" کلمه د اجماع څخه عبارت ده[۱]. يعني اې مشرکانو! زما د وژلو يا د زورولو په هکله خپل متفرق افکار راټول کړئ او په اتفاق سره پرې تصويب وکړئ او په اجراء باندې يې عزم وکړئ او د تردد څخه يې وباسئ چې اجراء يې کړو او که نه.

د "غُمَّةً" تفسير

۴ـ د ﴿ غُمَّةً ﴾ کلمه د پټولو معنی ورکوي، لکه چې نبي کريم ﷺ د مياشتې په باره کښې فرمايلي دي چې: «فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ»[۲] يعني که د روژې مياشت په تاسو باندې پټه شوه، چې د وريځې او ګرد غبار د کبله مو ونه شوه ليدی، نو بيا ورته اندازه وکړئ (او د شعبان د مياشتې ورځې دېرش پوره کړئ).

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راوځي چې: کوم تصويب چې تاسو زما په باره کښې وکړئ نو هغه مه پټوئ، ځکه چې پټول خو به يې هلته ضرور وي چې زما د تښتېدلو خطر موجود وي، زه خو تاسو ته اطمنان درکوم چې زه تښتېدونکی نه يم. د ښکاره کولو بله وجه يې دا ده چې تاسو ټول به زما په وژلو کښې اشتراک وکړئ او جمعيت به مو ښه پياوړی شي.

ځينې مفسرينو کرامو يې حاصل داسې اخستی دی چې: زما په باره کښې چې تاسو کوم تصويب وکړ نو هغه د اشکال او ابهام څخه وباسئ او د تجديد النظر ځای پکښې مه پرېږدئ[۳].

قضاء وېږنئ!

۵ـ په ﴿ ثُمَّ ٱقْضُوٓا۟ إِلَىَّ ﴾ کښې د ﴿ ٱقْضُوٓا۟ ﴾ کلمه د "قَضَاء" څخه اشتقاقه شوې ده، "قضاء" اصلاً فيصلې ته ويل کېږي. د فيصلې تنفيذ هم د قضاء په نامه يادېږي چې قولي فيصله تمامه شي او د عمل جامه واغوندي. مګر کله چې ورپورې د ﴿ إِلَىَّ ﴾ توری تعلق ونيسي، لکه چې دلته يې ورپورې تعلق نيولی دی، نو بيا ورسره د ايصال او رسولو مفهوم هم زياتېږي[۴].

نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: اې مشرکانو! تاسو بيا خپلې فيصلې ته عملي جامه ور واغوندئ او په ما باندې يې تطبيق کړئ او هيڅ انتظار راته مکوئ او هيڅ مهلت مه راکوئ.

---

(۱) مفردات الراغب ص۹۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۲۵۵
(۳) تفسير الطبري ج۱۱ ص۱۴۲
(۴) تفسير المنار ج۸ ص۴۶۰

د حق ویلو د مخنیوي دوه مهم عوامل

۶_ مونږ ته د افغانستان په څوارلس کلن انقلاب کښې ښه څرګنده شوه بلکې هر چا ته معلومه ده چې په حق باندې د خولې پټولو عمده عوامل همغه دي کومو ته چې نوح ﷺ اشاره کړې ده. هغه دا چې:

الف: ډېر خلک د ډاره حق پټوي، چې یا په خپل سر وډار شي، یا په مال او یا په بل شي.

ب: ډېر خلک د تمې د کبله هم په حق باندې خوله پټوي، چې یا مالي ورکړې ته په تمه وي، یا یې د چوکۍ نیولو ته سترګې په لار وي او بالآخره یا په دغو مطالبو باندې بریالي شوي وي خو د دوام او پایښت په تمه په حق باندې خوله نه شي ښورولی.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې د نوح ﷺ قوم د ده په باره کښې څه پرېکړه وکړه؟

مونږ وایو: چې الله ﷻ د همدوی د خولو څخه داسې حکایت کوي چې: ﴿ قَالُواْ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴾ [الشعراء:۱۱۶] یعنې دوی وویلې چې مونږ خو دې ډېر په تنګ کړي یاستو، نور تاته صبر نه شو کولی، نو که ته د خپل دریغ څخه لاس وانخلې ای نوحه (تاته وایو ښه پوه شه) نو ضرور هرو مرو به ته د رجم کړی شوو څخه وګرځې او د ډبرو لاندې به ووژل شې. په نتیجه کښې د هغوی د مهلت موده ختمه شوه او دنیاوي استفاده یې پوره شوه نو ټول یوپناه شوه.

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ بِمَا كَذَّبُواْ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٧٤﴾ ﴾

[۷۴] بیا مونږ د ده (نوح ﷺ) څخه وروسته نور پیغمبران خپلو قومونو ته (وخت په وخت) ولېږل نو دوی (پېغمبران علیهم السلام) هغوی (خپلو قومونو) ته د څرګندو دلایلو (او معجزاتو) سره ورغله. خو هغوی (قومونه) نه وه چې په هغه شي باندې ایمان راوړي په کوم شي باندې یې چې لا د (پیغمبرانو د ورتګ څخه) وړاندې تکذیب کړی وه (او پرې کافر شوي وه بلکې خپل پخواني تکذیب ته یې ادامه ورکړه).

(ای پیغمبره) په دغه ډول سره مونږ د تجاوز کوونکو په زړونو باندې مهر لګوو (لکه څنګه مو چې د هغوی په زړونو باندې مهر لګولی وه).

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱_ د نوح ﷺ څخه وروسته ډېر پیغمبران تېر شوي دي، خو د مشهورو پیغمبرانو علیهم السلام نومونه دا دي: هود ﷺ، صالح ﷺ، ابراهیم ﷺ، لوط ﷺ، شعیب ﷺ او داسې نور.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ په دې مقام کښې د نورو پیغمبرانو حالاتو ته فقط په اشاره باندې اکتفاء وکړه او وړاندې یې د نوح ﷺ حالات څه تفصیلوار بیان کړه او په راتلونکو ایتونو کښې یې د موسی ﷺ حالاتوته لږ څه زیات تفصیل ورکړی دی؟

مونږ وایو _والله ﷻ اعلم_: دا ځکه چې:

الف: د نوح ﷺ قوم بوت پرستان وه، لکه څنګه چې قریش (د قرآن کریم لومړني مخاطبین) بوت پرستان وه، نو دوی په غوږ باندې ووهلی شوه لکه څنګه چې هغوی ته د الله ﷻ عذاب څخه بوتانو نجات ورنه شو کړی نو تاسو ته هم نجات نه شي درکولی.

ب: چا ته چې موسی ﷺ وراستولی شوی وه هغوی سخت متکبران وه، تردې چې د دوی مشر (فرعون) په خپل ځان باندې د رب نوم ایښی وه، الله ﷻ د همده د خولې څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ أَنَا رَبُّكُمُ ٱلْأَعْلَىٰ ﴾ [النازعات:۲۴] یعني زه ستاسو لوی رب یم. او دا خبره یې هم ترې حکایت کړې ده چې: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَـٰهٍ غَيْرِى ﴾ [القصص: ۳۸] یعني: ای (د مغرورو خلکو) ډلې! زه خو ستاسو دپاره د خپل ځان څخه په غیر په بل معبود باندې علم نه لرم، یعني تاسو ته بل معبود نشته.

همدارنګه د قرآن کریم لومړني مخاطبین هم سخت متکبران وه. نو دوی ته اشاره ورکړه شوه چې لکه څنګه چې د فراعنه وو د تکبر کاسه نسکوره شوه همدارنګه به ستاسو تکبر هم د خاورو سره خاورې شي. نو ښه دا ده چې لږ سترګې راوغړوئ.

۳_ که څه هم ځینو علماوو کرامو په ﴿ كَذَّبُواْ ﴾ کښې مستتر ضمیر د نوح ﷺ قوم ته راجع کړی دی او د معنی حاصل یې داسې اخستی دی چې مونږ د نوح ﷺ څخه وروسته دهرو قومونو ته پیغمبران ولیږل خو دوی په هغه څه باندې ایمان رانه وړ کوم ته چې لا وړاندې د نوح ﷺ قوم د دروغو نسبت کړی وه.

مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکر شوی ضمیر به په ﴿ قَوْمِهِمْ ﴾ کښې هغه قوم ته راجع وي کوم ته چې په ﴿ كَانُواْ لِيُؤْمِنُواْ ﴾ کښې ضمیرونه راجع دي. نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې مونږ دهرو قومونو ته پیغمبران علیهم السلام ور واستول خو دوی د تکذیب څخه لاس وانخلې، خو دوی به هغه شي باندې ایمان رانه وړ کوم ته یې چې د پیغمبرانو علیهم السلام د ورتګ څخه وړاندې د کذب نسبت کاوه او په خپل پخواني کفر او تکذیب باندې کلک پاتې شوه.

﴿ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ وَهَـٰرُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ بِـَٔايَـٰتِنَا فَٱسْتَكْبَرُواْ وَكَانُواْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلْحَقُّ مِنْ عِندِنَا قَالُوٓاْ إِنَّ هَـٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٦﴾

قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوٓاْ أَجِئْتَنَا لِتَلْفِتَنَا عَمَّا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلْكِبْرِيَآءُ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمَا بِمُؤْمِنِينَ ﴿٧٨﴾ ﴾

[۷۵] بیا مونږ د دوی (د ډېرو پیغمبرانو) څخه وروسته موسی علیه السلام او (د ده ورور) هارون علیه السلام د خپلو ایتونو (معجزاتو) سره فرعون او د ده (د مجلس) مشرانو ته ولېږل، نو دوی (د هغوی دواړو د منلو څخه) لویي وکړه (او ترې منکر شوه) او دوی جرم (جنایت) کوونکی قوم وه.

[۷۶] نو کله چې زمونږ د پلوه دوی ته حق (دین) وړغی (ور ورسېد) نو دوی (سمدستي) وویلې چې: یقینًا دغه (حق) ښکاره جادو دی.

[۷۷] موسی علیه السلام (د دوی د خبرې په رد کښې) وویلې چې: ایا (سمدستي پرته د سوچ څخه) تاسو د حق په باره کښې وایئ (چې یقینًا دا ښکاره جادو دی) هرکله چې تاسو ته درشي (بې درنګه پرې دغه حکم کوئ)، ایا دغه (چې تاسو یې په سترګو ګورئ) جادو دی؟ (ایا جادو داسې وي؟). او (په دې باندې علاوه دا یقیني خبره ده چې) جادوګران فلاح (کامیابي) نه شي موندلی (او تاسو به ډېر ژر وګورئ چې زه به کامیاب شم).

[۷۸] دوی (فرعونیانو) وویلې چې: ایا ته مونږ ته د دې دپاره راغلی یې چې ته مونږ د هغې لارې څخه واړوې په کومه باندې چې مونږ خپل پلرونه موندلي دي (او د هغوی څخه را پاتې ده)؟ او (بل د دې دپاره راغلی یې چې) د (مصر) په ځمکه کښې مشري (یا حکومت) ستاسو دواړو پورې (مختص) وګرځي؟ (دا به هیڅکله ونشي) او (مونږ هوښیار یاستو، ستا په مطلب باندې پوهېږو د همدې کبله) مونږ نه یاستو چې تاسو دواړو ته معتقدین (باور کوونکي) جوړ شو.

ارتباط او د مطلب خلاصه

یعني: مونږ د نوح علیه السلام څخه وروسته زښت ډېر پیغمبران خپلو خپلو امتونو ته ورلېږلي دي، چې وخت په وخت یې هغوی ته الهي ارشادات رسولي دي. او داسې امت نه دی تېر شوی چې په هغه کښې پیغمبر نه وي تېر شوی. آن تر دې چې موسی علیه السلام او هارون علیه السلام مو فرعون او د ده کابینې او د ده د مجالسو غټانو ته واستول. نو ای پیغمبره! اوس نو د فرعونیانو سره د دوی دواړو څه ناڅه حالات خپل امت ته د عبرت دپاره په لاندې ټکو کښې قرائت کړه:

۱ـ موسی علیه السلام او د ده ورور (هارون علیه السلام) دواړو د خپل رسالت د اثبات دپاره ښې پخې معجزې فرعونیانو ته وروړې.

۲ـ مګر هغوی مجرم قوم وه، جرم او جنایت یې خوی او عادت جوړ شوی وه، نو د همدې کبله یې د معجزاتو د منلو څخه تکبر وکړ او ورته تسلیم نه شوه چې ایمان یې پرې راوړی وی.

٣ـ کله چې زمونږ دپلوه هغوی ته موسی ﷺ حقايق وړاندې کړه او په معجزاتو باندې يې د حقايقو واقعيت اثبات ته ورساوه حتی چې فرعونيان ورباندې قلبًا قانع شوه، نو سمدلاسه يې د معجزاتو څخه انکار وکړ او د څرګند جادو نوم يې ورباندې کېښود چې دا جادو دی او موسی ﷺ او هارون ﷺ جادوګران دي.

۴ـ موسی ﷺ د هغوی نظر رد کړ او ورته يې وويلې چې: ای فرعونيانو! عجيبه ده چې تاسو په حق (حقايقو) باندې د جادو نوم ږدئ او هيڅ فکر او سوچ نه کوئ بلکې د ورتلو سره سم وایاست چې دا جادو دی.

۵ـ ايا دغه معجزات جادو دي؟ حال دا چې جادوګران خو کاميابي نه شي ترلاسه کولی خو تاسو به ـ إن شاء الله ﷻ ـ د هر ژر وګورئ چې زه کاميابي ترلاسه کړم.

۶ـ کله چې فرعونيانو ونه شو کړی چې په معجزاتو باندې د جادو نوم تثبيت کړي نو د ايمان د نه راوړلو دپاره يې لاندې پلمې ونيولې:

الف: يوه دا چې په کوم دين باندې چې مونږ روان ياستو دا مونږ ته د پلرونو او نيکونو څخه راپاتې دی او ته غواړې چې مونږ د دغه دين څخه واړوې. نو په دغه مطلب کښې به ته هيڅکله بريالی نه شې.

ب: بله دا چې کوم دين چې تا راوړی دی دا په حقيقت کښې يو چل او فريب دی. ته غواړې چې د همدغه چل په ذريعه عوام وغولوې او سياسي زعامت ترلاسه کړې. ته غواړې چې مونږ د دغې ځمکې (مصر) څخه وباسې او پخپله پکښې يو اسرائيلي حکومت جوړ کړې. حال دا چې د دغې ځمکې اصلي اوسېدونکي مونږ ياستو او تاسو خو د بل وطن څخه دلته هجرت کړی دی.

نو ای موسی! د حکومت خوبونه مه ګوره، او خپل ځان وپېژنه، مونږ به هيڅکله تا د يو پيغمبر په حيث قبول نه کړو او نه به ته په خپل سياسي پلان کښې کامياب شې.

توضيحات

١ـ که څه هم علماوو کرامو[1] د دغو جملو ﴿ قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ۖ أَسِحْرٌ هَٰذَا ﴾ په تعريب کښې څه نور وجوه ليکلي دي مګر کوم شی چې مونږ ته څرګند او متبادر برېښي هغه دا دی چې:

الف: په ﴿ قَالَ مُوسَىٰٓ ﴾ کښې د ﴿ قَالَ ﴾ دپاره لاندې جملې مقولات دي:

﴿ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمْ ﴾، ﴿ أَسِحْرٌ هَٰذَا ﴾، ﴿ وَلَا يُفْلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴾.

ب: اما د ﴿ أَتَقُولُونَ ﴾ دپاره چې کومه جمله مقوله واقع شوې ده هغه مقدره ده، چې په "إِنَّ هَٰذَا لَسِحْرٌ مُّبِينٌ" په جمله باندې ترې تعبير کولی شو، چې لږ وړاندې ذکره ده.

[1] تفسير الكشاف ج٢ ص٣٦١

فرعونیان مخاطب کړه چې: ایا تاسو پرته د سنجش څخه په حق باندې د ښکاره جادو نوم ږدئ؟ دا خو ډېره بې انصافي ده. ایا دغه (معجزات) جادو دي؟ ایا زه جادوګر یم؟ که داسې وي نو زه به فلاح (کامیابي) مونده نه کړم ځکه چې جادوګران فلاح نه شي موندلی. مګر زه خپله کامیابي په سترګو ګورم او لږ وخت وروسته به یې تاسو هم وګورئ چې زه څنګه کامیابي ترلاسه کوم.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې موسی ﷺ

لفت څه معنی؟

۲ـ په ﴿ لِتَلْفِتَنَا ﴾ کښې د "تلفت" کلمه د "لَفْتٌ" ـ لکه "ضَرْبٌ" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "لَفْتٌ" تاوولو ته ویل کېږي. د همدې اصل څخه د "التفات" کلمه هم جوړه شوې ده چې یوه شي ته د سترګو د ور اړولو څخه عبارت ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای موسی! ته غواړې چې مونږ د خپلې پلارنۍ تګلارې څخه د خپل ځان طرف ته تاو کړې؟ په دې مطلب به کامیاب نه شې.

کبریاء څه شي ته وایي؟

۳ـ که څه هم د کبریاء معنی واضحه ده چې لویې او خپل ځان لوی ګڼل دي، مګر په دې مقام کښې خینو علماوو کرامو[1] په پاچاهۍ سره هم تعبیره کړې ده. نو د معنی حاصل یې بیا داسې کېږي چې: ایا ته غواړې (ای موسی!) چې د مملکت واګې دې یوازې ستاسو دواړو په لاسو کښې پرېوزي او نور خلک دې ترې لاس په سر شي؟

الهي دعوت ته یې سیاسي رنګ ورکړ

۴ـ فرعونیان په دې پوهېده چې جادوګران د خپل جادو څخه څه دنیاوي ګټې پورته کوي خو هیڅکله یې د جادو په زور چرته کوم حکومت نه دی رانسکور کړی او نه یې د حکومت د چپه کولو هڅه کړې ده، د دوی ټولې هڅې او هلې ځلې دخلکو د خوشاله ساتلو او پیسو پیدا کولو دپاره وي.
مګر د دې سره‌سره فرعونیانو د موسی ﷺ دعوت ته سیاسي رنګ ورکړ او ورته یې وویل چې ته غواړې چې حکومت رانسکور کړې او د یوسف ﷺ غوندې یو ځل بیا د مصر په مملکت باندې منګولې خښې کړې. دا ټول د دې دپاره چې عوام په غُصه او د خپل ځان سره یې ملګري کړي.
مونږ ته په تجربه ثابته شوې ده چې اکثره متکبران د همدغه فرعوني چل څخه کار اخلي او عوام غولوي، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

﴿ وَقَالَ فِرْعَوْنُ ٱئْتُونِي بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ۝٧٩ فَلَمَّا جَآءَ ٱلسَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا۟ مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ۝٨٠ فَلَمَّآ أَلْقَوْا۟ قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ ٱلسِّحْرُ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ سَيُبْطِلُهُۥٓ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۷

لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾

[۷۹] او فرعون (خپلو پولیسو ته) وویلې (فرمان یې ورکړ) چې ماته (د مملکت) هر یو پوه جادوګر راولئ (زه غواړم چې د موسی ﷺ د جادو مقابله وکړم).

[۸۰] نو کله چې (پوه) جادوګران (ده ته) ورغله (ورغونډ شوه او په میدان کښې مقابلې ته ودرېده) نو موسی ﷺ دوی ته وویلې چې هغه څه واچوئ کوم چې تاسو یې اچوونکي یاست (په جادو باندې خپل وسه تمامه کړئ).

[۸۱] نو کله چې دوی (جادوګرانو پړي او همساګانې د جادو په توګه په میدان کښې) واچولې نو موسی ﷺ وویلې (او جادوګران یې مخاطب کړه چې): هغه څه چې تاسو پړي راتګ کړی دی (ننداري ته مو وړاندې کړي دي همدغه) جادو دی (نه هغه چې زه یې وړاندې کوم)، یقینًا الله ﷻ به یې ژر باطل (ناکام) کړي (او بطلان به یې خلکو ته ورڅرګند کړي)، بې شکه الله ﷻ د مفسدانو عمل نه اصلاح کوي (چې بطلان یې پټ پاتې شي).

[۸۲] او (بې شکه) الله ﷻ حق په خپلو حکمونو (اوامرو) سره حق جوړوي (واقعیت یې خلکو ته ورښکاره کوي) اګر که مجرمان (جنایتکاران دا کار) نه خوښوي (او پرې خپه کېږي مګر مخنیوی یې نه شي کولی).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه محاوره (مباحثه) وه کومه چې فرعونیانو د موسی ﷺ سره کړې وه او د فرعون څخه یې پکښې الهام اخستی وه. یا په بل عبارت: د هرچا څخه وړاندې پخپله فرعون په معجزاتو باندې د جادو نوم کېښود او د خپلو مجالسو غړانو ته یې په خوله کښې ورکړه چې دغسې وایاست. په دې ایتونو کښې هغې محاورې ته اشاره ده کومه چې موسی ﷺ د جادوګرانو سره ترسره کړې وه.

د مطلب خلاصه

یعني: فرعون خو د معجزاتو د لیدلو سره سم په هغو باندې د جادو نوم کېښود او خواصو او عوامو ته یې په خولو کښې ورکړه چې همدغه خبره تکراروئ څو په مونږ باندې پړه وانچوله شي. نو ذکره شوې مقابله په لاندې توګه پیل شوه:

۱ـ بیا د ذکرې شوې بهانې په تعقیب فرعون په خپل ټول قلمرو کښې فرمان صادر کړ چې ماته هر پوه یقیني جادوګر راولئ. څو په عمومي میدان کښې خلکو ته څرګنده شي چې زه رښتیا وایم او موسی ﷺ یقیني جادوګر دی.

۲ـ کله چې جادوګران راغونډ شوه او په میدان کښې مقابلې ته ودرېده نو په موسی ﷺ باندې یې غږ وکړ چې: ای موسی! ته خپل وار مخکښې کوې چې مونږ جواب درکړو او که مونږ خپل وار

مخکښې کړو او ته یې جواب راکوې؟.

۳ـ نو موسی ﷺ دوهم شق خوښ کړ، چې تاسو په میدان کښې د جادو په زور هغه څه واچوئ چې تاسو یې اچوونکي یاست، یعنې تاسو خپل زور تمام کړئ.

۴ـ کله چې جادوګرانو پړي او همساګانې میدان ته وغورزولې او د خلکو په نظر کښې یې په حرکت باندې راوستلې او په میدان کښې یې د مارانو تپل ماتپل جوړ کړ، نو موسی ﷺ دوی مخاطب کړه چې:

ای جادوګرانو! تاسو چې په کوم شي باندې راتګ وکړ دا رښتیانی جادو دی. ډېر ژر به خلکو ته هم څرګند شي چې د جادو څخه په غیر بل شی نه دی. او دا ځکه چې الله ﷻ به یې بطلان ښکاره کړي او د دغه مفسدانه عمل د فساد څخه به پرده پورته کړي او بالآخره هرچاته به جوته شي چې دغه کار د اصلاح دپاره صورت نه دی نیولی بلکې د افساد دپاره عملي بڼه ورکړه شوې ده.

۵ـ په دې باندې علاوه، په سات ګړی کښې به الله ﷻ په خپلو فرمانونو سره د حق حقیقت خلکو ته څرګند کړي او هم به د باطل بطلان خلکو ته وروپېژني، که څه هم دا کار مجرمان او جنایتکاران نه خوښوي. دوی خو غواړي چې حق او باطل خلط ملط او ګډوډ پاتې شي.

توضیحات

۱ـ کله چې موسی ﷺ د اول ځل دپاره فرعون توحید ته دعوت کړ، چې زه پیغمبر یم په ما باندې ایمان راوړه، نو هغه ترې د نبوت د اثبات دپاره معجزه وغوښتله. نو موسی ﷺ ورته سمدستي د خپلې همسا څخه (د الله ﷻ په إذن) اژدها جوړه کړه.

جادوګرانو ته همدغه خبره رسېدلې وه نو ځکه دوی د مقابلې په وخت کښې د نورو جادوګرۍ څخه فقط د جادو په زور د مارانو او د ښامارانو په جوړولو باندې برید وکړ.

۲ـ په دې باندې علاوه، د ﴿ بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٍ ﴾ جملې څخه اشارةً معلومېږي چې په عین وخت کښې جادوګرۍ ډېره ترقي کړې وه او ټول وطن په همدې شق کښې په استاذانو او شاګردانو باندې ډک وه، مګر فرعون صرف تکړه تکړه جادوګران راوغوښتل.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت وه چې موسی ﷺ په مقابله کښې اولنی نوبت جادوګرانو ته ورکړ؟

مونږ وایو چې دغه کار لاندې ګټې درلودلې:

الف: که موسی ﷺ خپل وار وړاندې کړی وی نو څه لرې نه وه چې جادوګران بالکل د مقابلې څخه صرف نظر شوي وی. خلک وایي چې: "إِنَّمَا يَعْرِفُ ذَا الْفَضْلِ مِنَ النَّاسِ ذَوُوهُ" یعنې یقینًا بل څوک د فضل خاوندان دومره نه شي پېژاندلی لکه څنګه یې چې د فضل خاوندان پېژني.

د همدې کبله کله چې جادوګرانو د معجزې ننداره وکړه نو په ایمان باندې مشرف شوه.

ب: په دې صورت کښې به فرعون ته ښه بهانه لاس ته ورغلې وی، هغه دا چې جادوګرانو په جادو باندې پيل ونه کړ که نه نو د موسی ﷺ ښامار به يې تس نس کړی وی. لکه چې د جادوګرانو مسلمانېدلو په وخت کښې يې په هغوی باندې تور پورې کړ چې تاسو په جادو ښرګندولو کښې اخلاص ښکاره نه کړ او په قصدي توګه مو ورته خپل ځانونه ملامته کړه.

ج: دا هم څه لرې نه وه چې د معجزې د اژدها د هيبته به ټول خلک متفرق او خواره واره شوي وی، نو بيا به ټولو خلکو نه وی ليدلي چې د جادوګرانو جادو په څه ډول د منځه لاړ.

﴿ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٦﴾ ﴾

[۸۳] نو موسی ﷺ ته عقيده ونه کړه (ايمان يې پرې رانه ووړ) مګر (د يعقوب ﷺ) اولادونو چې د موسی ﷺ د قوميانو څخه عبارت دي، (ايمان يې راووړ) خو د فرعون څخه په ډار باندې او (هم) د خپل جمعيت څخه (په ډار باندې) چې فرعون به يې په فتنه کښې واچوي (او معذب به يې کړي).

او (دوی په دغه خوف کښې حق په جانب وه ځکه چې) يقيناً (د مصر) په ځمکه کښې فرعون برلاسی (او سرکشه) وه او يقيناً نوموړی د مسرفانو څخه وه (چې په تعذيب کښې هم د حد څخه تېرېدونکی وه).

[۸۴] او موسی ﷺ خپل قوم ته وويل (څو يې اضطراب او وارخطايي ورکه شي) چې: ای زما قومه! (زما عزيزانو!) که تاسو ياست چې (واقعاً) په الله ﷻ باندې مو ايمان راوړی وي (لکه چې واقعاً مو پرې ايمان راوړی دی) نو خاص په همده ﷻ باندې توکل وکړئ (او دارېږئ مه) که تاسو غاړه اېښودونکي ياست (نو په الله ﷻ باندې توکل کولو ته هم غاړه کېږدئ).

[۸۵] نو دوی (اسرائيليانو) وويل چې مونږ خاص په الله ﷻ باندې توکل کړی دی (دا حکم موهم ومانه)، ای زمونږ ربه! مونږ د ظالم قوم (فرعونيانو) دپاره فتنه مه ګرځوه (چې د دوی د تعذيب محل مونږ واقع شو).

[۸۶] او (ای زمونږ ربه!) مونږ ته په خپل رحمت سره د کافر قوم (فرعونيانو) څخه نجات راکړه (او زمونږ د تعذيب وسه مه ورکوه).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د موسی ﷺ د نبوت نهايي نتيجه بيانه شوې ده او هم پکښې د موسی ﷺ او د بني اسرائيلو پورې اړوندو څو خبرو ته اشاره شوې ده، چې حاصل يې داسې راځي:

ای پیغمبره! یوازې دا نه چې موسی ﷺ جادوګرانو ته په مقابل کښې ماتې ورکړه بلکې موسی ﷺ د فرعونیانو په دعوت کښې ډیرې هلې ځلې وکړې او ډول ډول معجزات یې ورته څرګند کړه، خو د ده ﷺ د دعوت نهایي نتیجه دا راوختله چې:

۱_ په موسی ﷺ باندې د فرعون د قوم څخه د ګوتو په شمار څو محدودو کسانو ایمان راوړ، چې د قوم په مقابل کښې د پادولو قابل نه دي. اما د موسی ﷺ خپل قوم (اسرائیلیانو) ټولو ایمان راوړ، که کوم یو بې ایمانه پاتې شوی وي نو هغه دلته د تذکر وړ نه دی، خو دوی هم د یو پلوه د فرعون څخه ډارېدل چې د کومې خوا څخه را باندې خبر نه شي نو په فتنه کښې به مو واچوي او د تعذیب سره به مو مخامخ کړي بیا نو معلومه نه ده چې مونږ به د تعذیب سره سره په ایمان باندې ثابت قدمه پاتې شو او که نه. او د بله پلوه د خپل ټولګي څخه ډارېدل چې په دوی کښې کوم یو فرعون ته زمونږ جاسوسي ونه کړي. یا په بل عبارت: چرته په مونږ کښې کوم یو دستوري سړی نه وي داخل شوی چې زمونږ راز به ټول افشاء کړي.

۲_ دوی ځکه د فرعون څخه ډارېدل چې په هغه وخت کښې نوموړی په ځمکه کښې په ټولو خلکو باندې د پاسه او زورور وه. خو د دې سره‌سره د چوکاټ څخه وتلی سړی وه (څه به یې چې خوښه شوه همغه به یې کول او د الهي حدودو څخه لا څه چې د انساني حدودو څخه هم تجاوز کوونکی سړی وه).

۳_ کله چې د موسی ﷺ قومیان ډېر وارخطا وه، چې زمونږ په ایمان باندې فرعونیان خبر نه شي، نو موسی ﷺ دوی ته په لاندې ډول باندې اطمنان ورکړه چې:

الف: ای زما عزیزانو! تاسو خو په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی، نو که همدا خبره رښتیا وي او تاسو په حقه باندې په الله ﷻ باندې عقیده کړې وي نو په همده ﷻ باندې توکل وکړئ او وارخطا کېږئ مه، الله ﷻ به تاسو ته د فرعونیانو څخه نجات درکړي.

ب: یا په بل عبارت: که تاسو په رښتیانې توګه د الله ﷻ د اوامرو پیروي کوئ او د همده ﷻ احکامو ته غاړه ږدئ نو د ده ﷻ یو امر خو دا هم دی چې بنه په کلکه ودرېږئ او د اضطراب او وارخطایۍ څخه ځانونه خلاص کړئ.

۴_ بني اسرائیل د موسی ﷺ په ارشاداتو باندې ډاډه شوه او ټولو په یوه خوله وویلې چې: مونږ بالکل په الله ﷻ باندې توکل کړی دی، هرڅه چې را پېښېږي، را پېښېږي به، مونږ لکه څنګه چې په الله ﷻ باندې ایمان راوړی دی همدارنګه یې اوامرو ته هم منقاد او غاړه ایښودونکي یاستو.

مګر د دې سره‌سره خپل رب ﷻ ته سوال کوو چې ای زمونږ ربه! مونږ د ظالم قوم فتنه مه جوړوې، چې مونږ د هغوی د تعذیب لاندې واقع شو، او یا د استدراج په توګه زمونږ د تعذیب توان ورکړې، چې جنایات یې لا غټ شي او ستا د غضب بنه لایق جوړ شي.

ای زمونږ ربه! مونږ کمزوري انسانان یاستو او په خپل ایمان باندې ډارېږو چې بېرته مو کفر ته اړ نه باسي. ای زمونږ ربه! بلکې څنګه چې ستا پیغمبر (موسی ﷺ) مونږ ته د نجات وعده راکړې ده

نو په خپل رحمت سره همدغه وعده راته پوره کړه چې د کفارو د تعذیب څخه بچ پاتې شو. بالآخره ای زمونږ ربه! دغه کافر او ظالم قوم پوپنا کړې او د هلاک سره يې مخامخ کړې.

توضیحات

۱_ مونږ د [البقرة:۱۲۴] ایت لاندې لیکلي دي چې د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه د اولادې معنی ورکوي او ځینې علماء کرام وايي چې په صغیرانو (ماشومانو) اولادونو کښې استعمالیږي.

اما په دې مقام کښې د ذکرې شوي کلمې په مصداق کښې اختلاف دی: چې دغه اولاده د فرعون د قوم پورې مربوطه وه او که د موسی ﷺ په قوم پورې. دا اختلاف په ﴿ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ ﴾ کښې د ضمیر له کبله منځته راغلی دی چې تفصیل يې دا دی:

الف: ځینې علماء کرام وايي[1] چې دغه ضمیر فرعون ته راجع دی. اما دوی د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ د کلمې دپاره لاندې مصداقونه ښودلي دي:

اول: دغه کلمه په دې مقام کښې د قلیل یعنې لږ معنی ورکوي[2]. نو د فرعون د قومیانو څخه چې څوک په ایمان باندې مشرف شوي وه د لاندې څو معدودو کسانو څخه عبارت وه[3]:

۱_ د فرعون مېرمن (آسیه علیها الرحمة). ۲_ د فرعون خزاندار. ۳_ او د خزاندار مېرمن. ۴_ د فرعون د لور ماشطه (د سر ګومنځوونکې). ۵_ یو بل سړی چې په پټه باندې يې د موسی ﷺ پلوي کوله. ۶_ بالآخره ټول جادوګران چې دوی هم د فرعون د قومیانو څخه وه[4].

دوهم: د فرعونیانو څخه چې څوک په ایمان باندې مشرف شوي وه هغوی د هغو اویا زره کورنیو څخه عبارت دي د کومو چې مورګانې د بني اسرائیلو څخه وې او پلرونه يې قبطیان (د فرعون قومیان) وه. او اولاد خو په نسب کښې د مور پیرو نه ګڼلی کېږي بلکې د پلار د نسب څخه شمېرلی کېږي.

په دې صورت کښې د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه په خپله معنی (اولاد) سره ده. او په عربي ژبه کښې دا عادت دی چې هغه خلک د اولاد په نامه باندې یادوي چې د چا مورګانې د پلرونو د قومیت څخه نه وي. د همدې کبله هغه خلک د (الأبناء) په نامه یادېږي کوم چې فارسیانو ښځو د جنګونو له کبله په یمن کښې زېږولي وه چې هلته د بندیانو په حیث بیولې شوې وې[5].

ب: ځینې نور علماء کرام وايي چې ذکر شوی ضمیر موسی ﷺ ته راجع دی. اما دوی د موسی ﷺ د قومیانو څخه د هغو کسانو دپاره لاندې مصداقات په ګوته کوي کوم چې په ایمان باندې مشرف شوي وه:

---

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۷۸
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۲۷۷
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۲۷
(۴) المحرر الوجیز ج۹ ص۷۹
(۵) المحرر الوجیز ج۹ ص۷۸

اول: دوی د هغو کسانو څخه عبارت دي کوم چې اسرائیلي ښځو قبطي ښځو ته ورکړي وه څو د مرګ څخه یې بچ کړي، البته په هغه وخت کښې چې فرعون د اسرائیلي ماشومانو په وژلو باندې پیل کړی وه. دوی چې کله غټ شوه او موسی ﷺ مبعوث شو نو د هرچا څخه وړاندې پرې همدوی ایمان راووړ[۱].

دوهم: کله چې موسی ﷺ هلته د پیغمبر په حیث ورغی نو خپلو قومیانو هم وریاندې په اوله وهله (وخت) کښې ایمان را نه ووړ مګر د دوی د مرګ څخه وروسته د دوی اولاده په ایمان باندې مشرفه شوه[۲].

دریم: د موسی ﷺ د قومیانو څخه سپین ږیرو او بوډاګانو ایمان رانه ووړ بلکې خوانان او خام عمري خلک په ایمان باندې مشرف شوه[۳]، چې فرعون یې لا جرئت نه وو تخریب کړی او د استقلال روحیه یې لا ،کښې نه وه مړه کړې.

تبصره

۲ـ مونږ ته بهتره بریښي چې په ﴿ مِّن قَوْمِهِ ﴾ کښې ذکر شوی ضمیر موسی ﷺ ته راجع دی او د "مِنْ" توری د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ د کلمې دپاره بیان واقع شوی دی، چې د یعقوب ﷺ د اولادې څخه عبارت ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په موسی ﷺ باندې بل چا ایمان رانه ووړ مګر د یعقوب ﷺ اولاده په ایمان باندې مشرفه شوه چې د موسی ﷺ د قومیانو څخه عبارت ده.

مونږ څکه ذکره شوې کړنلاره خوښه کړه چې:

الف: راتلونکی ایت شریف همدغه ډول تفسیر تائیدوي چې: ﴿ وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰقَوْمِ إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ ﴾ او موسی ﷺ وویلې چې: ای زما قومه! که تاسو په الله ﷻ باندې (ریښتیانی) ایمان راوړی وي نو په الله ﷻ باندې توکل وکړئ او ډارېږئ مه.

که بالفرض د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه د ټول قوم څخه عبارت نه وی او ټول قوم په ایمان باندې نه وي مشرف شوی نو موسی ﷺ به هم ټول قوم ته د ډاډ ورکولو خبرې نه وی کړې، بلکې ټوله توجه به یې د هغوی دعوت ته ګرځولې وی.

ب: په دې تفسیر سره د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ کلمه په خپله معنی باندې پاتې کېږي چې "اولاده" ده. د یعقوب ﷺ اولادې ته د اسباط لقب ورکړی شوی دی، او مونږ د [البقرة:۱۳۶] ایت شریف لاندې لیکلي دي چې اسباط د اولادې څخه عبارت دی چې لمسیانو او کړوسیانو ته هم شاملېږي.

یا په بل عبارت: په نورو ځایونو کښې د یعقوب ﷺ د اولادې څخه په اسباط باندې تعبیر شوی

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۴

(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۷۰

(۳) روح المعاني ج۱۱ ص۱۶۸

ي او دلته ترې په ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ سره تعبير وکړی شو. څو څرګنده شي چې دغه دواړه کلمې په مفهوم او مصداق کښې متحدې دي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ذکر شوي طرز التفسير په اعتبار سره هغه حصر د منځه څي کوم چې د ﴿إلا﴾ توري څخه څرګندېږي. دا ځکه چې په موسی ﷺ باندې خو يوازې ځيلو قوميانو ايمان نه وو راوړی بلکې د فرعونيانو څخه هم ځينې خلک په ايمان مشرف شوي وو. لکه چې په لومړنۍ توضيح کښې ورته اشاره شوې ده؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی حصر اضافي حصر دی. چې ځيل قوم يې ايمان راوړی او د فرعون قوم وړاندې ايمان رانه وړی. د دغه ډول حصر سره د ځينو فرعوني افرادو ايمان راوړل څه منافات نه لري.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: په دغه عبارت ﴿ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ ﴾ کښې د "ملأ" کلمه خو هغه ټولګي ته ويل کېږي چې دوی په يوه فکر باندې متفق وي[1] چې د همدې کبله يې په خلکو باندې هيبت اچولی وي. او ظاهره دا ده چې د "هِمْ" ضمير فرعون ته راجع دی، حال دا چې فرعون مفرد دی او ذکر شوی ضمير د جمعې دی؟

مونږ وايو چې: د ذکر شوي تطبيق دپاره خو علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[2]، مګر کوم جواب چې مونږ ته په زړه پورې ښکاري هغه دا دی چې ذکر شوی ضمير فرعون ته راجع نه دی بلکې په ﴿ ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِ ﴾ کښې د ﴿ ذُرِّيَّةٌ ﴾ يا "قَوْمِ" کلمو ته راجع دی. لکه څنګه چې د ﴿ أَن يَفْتِنَهُمْ ﴾ په جمله کښې د "هُمْ" ضمير بالاتفاق د ذکرو شوو دواړو کلمو څخه يوې کلمې ته راجع دی.

نو په دې تقدير د يو پلوه د ضميرونو د انتشار (ګډوډۍ) مخه نيوه کېږي او د بله پلوه مطابقت حاصلېږي چې ذکرې شوې دواړه کلمې هره يوه معناً جمعه ده.

نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې په موسی ﷺ باندې يوازې ځيلو قوميانو ايمان راووړ خو دوی د يو پلوه د فرعون څخه ډارېدل، چې په ايمان راوړلو به يې په غُصه شي، او د بله پلوه يې د ځيل ټولګي څخه خطر درلود، چې په دوی کښې به دستوري خلک رانونتلي وي او فرعون ته به زمونږ ټول اسرار ورسوي او لا څه زياتې خبرې به هم را پسې وتړي، نو مونږ به په ايمان راوړلو سره د فرعوني غټ امتحان سره مخامخ شو. الله ﷻ دې زمونږ سره کومک وکړي چې بېرته موکفر ته وانه ړوي.

فِتْنَة څه معنی؟

۵_ ځينو علماوو کرامو[3] په ﴿ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾ کښې د ﴿ فِتْنَةً ﴾ معنی

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۹۲

(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۲۶۸؛ تفسير القرطبي ج۸ ص۳۶۹

(۳) الدر المنثور ج۴ ص۳۸۲

داسې اخستې ده چې: ای زمونږ ربه! فرعونیانو ته زمونږ په تعذیب باندې قدرت ورنه کړې، که نه نو دوی به لا زیات په کفر کښې ورقوي شي او ګومان به وکړي چې که مونږ په حقه نه وی او اسرائیلیان په باطله نه وی نو نن ورخ به دوی زمونږ د تعذیب لاندې واقع نه وی او مونږ به په دوی باندې مسلط نه وی.

مونږ ته بهتره برېښي چې د ﴿ فِتۡنَةً ﴾ کلمه په هغې معنی باندې واخستله شي کومه چې د وراندېنی جملې ﴿ أَن يَفۡتِنَهُمۡ ﴾ څخه اخستله کېږي. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: ای زمونږ ربه! لکه څنګه چې تاته زمونږ زړونه معلوم دي، چې مونږ په ایمان راوړلو سره د دې څخه دارېږو چې فرعونیان مو د تعذیب د شدت له کبله بېرته کفر ته وانهړوي، نو ای زمونږ ربه! دغه ظالم قوم ته وسه مه ورکوې چې مونږ د خپلو تعذیبي عملیاتو محل وګرځوي او خپلې غُصې راباندې سړې کړي. ای زمونږ ربه! مونږ ته د دوی څخه نجات راکړه چې ایمان مو محفوظ پاتې شي او د خطر سره مخامخ نه شو.

د ایت شریف ارشاد

۶ـ څرنګه چې اسرائیلیانو د سوال څخه وړاندې په الله ﷻ باندې د توکل اظهار وکړ چې: ﴿ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلۡنَا ﴾ او بیا يې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ﴿ رَبَّنَا لَا تَجۡعَلۡنَا فِتۡنَةً لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾؛ نو معلومه شوه چې په الله ﷻ باندې د توکل معنی دا نه ده چې څوک د اسبابو د ترتیب څخه لاس واخلي او یا د سوال کولو دروازه ـ چې د کامیابۍ یو مهم سبب دی ـ په خان باندې وتړي، بلکې د توکل معنی دا ده چې سړی د اعتماد په لحاظ سره د اسبابو څخه خپل نظر قطعه کړي او په الله ﷻ باندې کامل اعتماد وکړي چې هرڅه د همده ﷻ په اختیار کښې دي او بس. دا ځکه چې د اسبابو په ترتیب باندې مونږ مکلف یاستو او دا زمونږ فریضه ده.

خلک وایي چې: "لَوْ لَا الأَسْبَابُ لَرُفِعَ الْإِمْتِحَانُ" یعنې که اسباب نه وی نو د امتحان لمن به ټوله شوې وی او هیڅوک به د امتحان لاندې نه وی واقع شوي.

﴿ وَأَوۡحَيۡنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوۡمِكُمَا بِمِصۡرَ بُيُوتٗا وَٱجۡعَلُواْ بُيُوتَكُمۡ قِبۡلَةٗ
وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَۗ وَبَشِّرِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيۡتَ فِرۡعَوۡنَ
وَمَلَأَهُۥ زِينَةٗ وَأَمۡوَٰلٗا فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِكَۖ رَبَّنَا ٱطۡمِسۡ عَلَىٰٓ
أَمۡوَٰلِهِمۡ وَٱشۡدُدۡ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُواْ حَتَّىٰ يَرَوُاْ ٱلۡعَذَابَ ٱلۡأَلِيمَ ﴿٨٨﴾ قَالَ قَدۡ أُجِيبَت
دَّعۡوَتُكُمَا فَٱسۡتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ ٱلَّذِينَ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ﴾

[۸۷] او مونږ موسی ؑ او د ده ورور (هارون ؑ) ته وحي وکړه چې تاسو دواړه خپل قوم لره په مصر (په ښار) کښې په کورونو کښې واوسوئ او (هم) تاسو (ټول) خپل کورونه (په خپلو کورونو کښې) جوماتونه (د لمونځونو ځایونه) جوړ کړئ او (خپل) لمونځونه ودروئ (د ټولو حقوقو سره يې اداء کړئ). او (ای موسی!) مؤمنانو ته (په نجات او د دښمن په اهلاک) زېرې ورکړه.

[۸۸] او موسی ؑ وویلې چې: ای زمونږ ربه! یقینًا تا فرعون او د ده (د مجلس) غټانو (غړو) ته په نړدې (حقیر) ژوند کښې د سنګارولو شیان او مالونه ورکړي دي (دا د دې دپاره چې دوی الله ﷻ ته راجع شي). ای زمونږ ربه! (د دغې ورکړې نتیجه دا شوه) چې ستا د لارې څخه (پخپله هم بې لارې شي او نور خلک هم) بې لارې کړي.

ای زمونږ ربه! د دوی په مالونو باندې محوه (او نابودي) ور نازله کړه او په زړونو باندې يې کلکوالی وربښکته کړه، نو دوی به تر هغه (وخته پورې) ایمان رانه وړي تر څو چې دردناک عذاب وګوري.

[۸۹] الله ﷻ وویلې چې ستاسو دواړو دعاوې (سوالونه) قبول کړی شوه، نو تاسو دواړه باثباته اوسېږئ (وارخطا کېږئ مه) او د هغو کسانو د لارې پیروي مه کوئ کوم چې نه پوهېږي (په دغسې مواقعو کښې وارخطا کېږي او د الله ﷻ حکمتونه په نظر کښې نه نیسي).

ارتباط

د وړاندېنيو ایتونو مضمون دا وه چې موسی ؑ خپل قوم ته په توکل علی الله ﷻ باندې توصیه وکړه او هغوی دغه توصیه قبوله کړه او بیا يې الله ﷻ ته د خپل نجات غوښتلو لاسونه پورته کړه.

په دې ایتونو کښې دوی ته د نجات زېرې ورکړې شوې دی او هم د سوال د قبول ځینې مقدماتي کارونو ته اشاره شوې ده.

د مطلب خلاصه

یعنې: او کله چې د فرعونیانو تکبر او غرور اوج (لوړې درجې) ته ورسېد او کوم فرصت چې مونږ دوی ته د ایمان راوړلو دپاره ورکړی وه هغه ختم شو، نو مونږ اراده وکړه چې دوی ته د پوښنا کولو دنیاوي جزا ورکړو. نو د جزا ورکولو نقشې په لاندې شرحې سره صورت ونیوه:

۱ـ د هر څه څخه وړاندې مونږ موسی ؑ او د ده ورور (هارون ؑ) ته لاندې ارشادات وحي کړه چې:

الف: اوس نو د فرعونیانو د هلاکت وخت نړدې شوی دی، تاسو خپل قوم ته توصیه وکړئ چې په مصر کښې په خپلو کورونو کښې اوسېدانه غوره کړي، نه دې په ښار کښې دېر تلل راتلل کوي او نه دې د مصر څخه دباندې په سفر باندې ووځي.

ب: همدارنګه تاسو په خپلو کورونو کښې د لمونځونو دپاره داسې ځایونه جوړ کړئ چې قبلې ته

مخامخ وي، نو هملته خپل لمونځونه په جمې سره اداء کړئ، ځکه چې لمونځ د نجات ډېره لویه وسیله ده.

ج: په دې باندې علاوه، ای موسی! مؤمنانو (خپلو قومیانو او پیروانو) ته زېره ورکړه چې ستاسو د نجات سوال قبول شوی دی او په نن سبا کښې به الله ﷻ د دښمن بېخ او بنیاد وباسي او تاسو ته به دنیاوي خوشالي او اخروي خوشالي دواړه په نصیب کړي.

۲ـ کله چې موسی علیه السلام په یقین سره پوه شو چې په نن سبا کښې په فرعونیانو باندې بېخ ویستونکی عذاب ورنازلېږي او هم پوه شو چې د دې ځخه وروسته دوی ایمان نه راوړي، نو الله ﷻ ته یې د سوال لاسونه پورته کړه، چې په هر یو سوال باندې به یې هارون علیه السلام د "آمین" اواز پورته کاوه چې: ای ربه! دغه سوال قبول کړې.

موسی علیه السلام په لاندې ډول باندې سوالونه پیل کړه چې:

الف: ای زمونږ ربه! تا خو په خپل فضل سره فوعونیانو ته په دنیا کښې ښه پراخه مالونه او نعمتونه ورکړي وه او په دې باندې علاوه د زینتي (ډول او سنګار) شیانو کمی دې هم په دوی باندې نه وه کړی. برسېره پر دې، دوی ته دې اخروي نعمتونه هم ورکړه چې زه او زما ورور (هارون علیه السلام) دې د پیغمبرانو په حیث ورواستولو ځو دوی د دواړو ډولو نعمتونو (مادي او معنوي) شکریه اداء کړي او ستا په لاره باندې سم لاړ شي.

مګر دوی بالعکس د معنوي نعمتونو ځخه انکار وکړ او په مادي نعمتونو باندې دومره مغرور او متکبران شوه چې هم یې پخپله ګمراهۍ ته لاس واچاوه او هم یې ستا د لارې ځخه نور خلک بې لارې کړه.

ب: ای زمونږ ربه! فرعونیانو د دنیاوي نعمتونو ځخه داسې بده استفاده وکړه او په ګمراهۍ کښې یې تر دې کار واخست لکه چې تا د همدې دپاره ورکړي وي چې خلک پرې ګمراه کړي.

ج: ای زمونږ ربه! د فرعونیانو مالونه او مادي نعمتونه محوه (نابود) کړه، همدومره خوشالي او پراخي یې بس ده، نور تال او مهلت مه ورکوه.

د: ای زمونږ ربه! د دوی زړونه نور هم ورکلک کړه او ښه قوي مهر ورباندې ولګوه، چې دوی ترهغه ایمان رانه وړي ترڅو چې دردناک عذاب په سترګو وګوري، په هغه وخت کښې به ورته د ایمان راوړل ځه ګټه ونه شي رسولی او دا ځکه چې اضطراري ایمان ستا په نزد مقبول نه دی.

۳ـ الله ﷻ موسی علیه السلام او هارون علیه السلام دواړه مخاطب کړه چې ستاسو دواړو سوالونه (زمونږ په نزد) قبول کړی شوه، خو تاسو دواړه لاندې ارشادات په نظر کښې ونیسئ:

الف: تاسو دواړه ثابت قدمه اوسئ او بالکل مطمئن شئ چې عذاب نازلېدونکی دی.

ب: او د هغو خلکو د لارې پیروي مه کوئ کوم چې په دغسې موضوعاتو کښې وارخطا کېږي او د عذاب په نزول باندې عجله کوي او د مصالحو او حکمتونو موجودیت په نظر کښې نه نیسي.

توضیحات

۱_ اکثرو مفسرینو کرامو[۱] د لاندې دوارو جملو مضمون متحد ګڼلی دی او یوه ورته د بلې د تاکید ښکاره شوې ده چې:

لومړی: ﴿ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا ﴾. دوهمه: ﴿ وَٱجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً ﴾.

هغه دا چې کله فرعونیانو په بني اسرائیلو باندې د تعذیب کړۍ ورتنګه کړه او د دوی د عبادت ځایونه یې رنګ کړه، نو الله ﷻ موسی ﷺ او هارون ﷺ (دوارو) ته هدایت وکړ چې د خپل قوم دپاره په مصر کښې څه کوټې وټاکئ، چې دوی پکښې هملته عبادت وکړي. او خپلې همدغه ټاکلې شوې کوټې جوماتونه وګرځوئ، چې هم پکښې د جمې لمونځونه اداء کړئ او هم پکښې خپلې مشورې ترسره کړئ.

مګر کوم شی چې مونږ ته ذهن ته راځي ـ والله اعلم ـ هغه دا دی چې ذکرې شوې دواړه جملې هره یوه په بېل-بېل مطلب باندې دلالت کوي. نو د لومړۍ جملې څخه مونږ ته دوه مطلبه ذهن ته راځي:

یو دا چې خپلو قومیانو ته توصیه وکړئ چې په ښار کښې واوسېږي او اطرافو یا بهر ته لاړ نه شي او بالآخره باید د فرعونیانو د تېرې له کبله څوک هجرت ونه کړي او څوک چې د ښار څخه بهر وي هغوی ژر تر ژره ښار ته راوبلئ څو د هغې نقشې څخه بهر پاتې نه شي کومه چې ستاسو د نجات او د فرعونیانو د هلاکت دپاره د الله ﷻ د پلوه ټاکلې شوې ده.

په همدې مطلب باندې د ﴿ بِمِصْرَ ﴾ د کلمې زیادت دلالت کوي. که نه نو کورونه خو په بل ځای کښې نه وه بلکې ټول په ښار کښې واقع وه.

بل دا چې په ښار کښې هم باید دوی په خپلو کورونو کښې واوسېږي او د کورونو څخه بهر مرور او عبور ونه کړي، څو د ټاکلې شوې نقشې څخه ونه وځي چې یا بندي شي او یا ورته بل ضرورت وربېښ شي او د اسرائیلي اجتماع څخه ګوښه پاتې شي. په همدې مطلب باندې د ﴿ بُيُوتًا ﴾ کلمه دلالت کوي.

اما دوهمه جمله مونږ د همغه مطلب د اداء کولو دپاره کافي ګڼو کوم چې مفسرینو کرامو لیکلی دی، او لږ څه وړاندې ورته اشاره وشوه.

"بَوَاء" څه معنی؟

۲_ د "بَوَّأَ" کلمه اصلاً د "بَوَاء" _لکه "بَقَاء"_ څخه اخستله شوې ده. "بَوَاء" دېته ویل کېږي چې په یوه ځای کښې د یوه شي ټول اجزاء (برخې) په مساوي توګه موقعیت ولري چې ټیټ او جګ پکښې نه وي[۲].

---

[۱] تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۵۵؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۷۸؛ تفسیر ابي السعود ج۴ ص۱۷۱

[۲] مفردات الراغب ص۶۳

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې مونږ موسی علیه السلام او هارون علیه السلام ته توصیه وکړه چې خپل ټول قومیان د ځرمې د ښار په کورونو کښې واوسوي او هیڅوک بهر پرېنږدي.

قبله یعنې څه؟

۳_ د ﴿ قِبْلَةً ﴾ کلمه خو اصلاً هغه حالت ته وضعه شوې ده په کوم حالت باندې چې مخ اړوونکی موصوف وي، لکه چې د اهل العربیه په نزد د (فِعْلَةٌ) وزن د حالت د بیان دپاره وضعه شوی دی. خو په عرف کښې په هغه مکان باندې دلالت کوي کوم ته چې لمونځ کوونکی په لمانځه کښې مخامخ ودرېږي[۱].

مګر په دې مقام کښې اکثرو مفسرینو کرامو[۲] د ذکرې شوې کلمې څخه د لمانځه ځایونه (جوماتونه) مراد کړي دي. او دا ځکه چې د لمانځه ځایونه عموماً داسې جوړېږي چې په هغه ځای باندې په امتیازي توګه مشتمل وي کوم ته چې لمونځ کوونکی مخامخ ودرېږي. لکه چې زمونږ په جوماتونو کښې د قبلې طرف په امتیازي توګه د "محراب" په شکل جوړ شوی دی.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په خپلو کورونو کښې د لمانځه دپاره ځایونه جوړ کړئ چې په دغو ځایونوکښې د قبلې جهت معلوم او څرګند وي.

موسی علیه السلام ځکه خپل امت ته په دغه سخت وخت کښې په لمانځه باندې د کلکوالي امر وکړه چې لمونځ د مشکلاتو څخه د خلاصون دپاره کونجي (کلي) ده. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث شریف ولولئ:

حذیفه رضی الله عنه وایي چې: «كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ صَلَّى»[۳] یعنې د الله ﷻ پیغمبر ﷺ وه چې کله به ترې کوم کار راچاپېر شو (غمژن به یې کړ) نو لمونځ به یې کاوه (او د الله ﷻ څخه به یې مشکل د حل کولو دپاره سوال کاوه).

په دغه وخت کښې د بني اسرائیلو قبله

۴_ که څه هم مونږ د [البقرة:۱۴۵] ایت لاندې د یهودو د قبلې په هکله هغه معلومات لیکلي دي کوم چې د نجات څخه وروسته یې د دوی د قبلې پورې تعلق درلود. اما د نجات څخه وړاندې په مصر کښې د دوی (بني اسرائیلو) د قبلې په هکله مفسرینو کرامو مختلف اقوال لیکلي دي[۴] چې د دوی قبله په دغه وخت کښې کعبه شریفه، یا په بیت المقدس کښې صخره او یا بل ځای وه.

نو څرنګه چې په دې باره کښې نصوص موجودیت نه لري او برسېره پر دې تعین ته یې چندان ضرورت هم نشته، نو بهتره دا ده چې سړی پکښې سکوت وکړي[۵] چې د دوی قبله هره یوه چې وه

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۰۷
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۹۷؛ التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۴۷؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۵
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۸۵
(۴) روح المعاني ج۱۱ ص۱۷۱؛ التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۴۷
(۵) تفسیر المنار ج۱۱ ص۴۷۱

خو موسی ﷺ دوی ته امر وکړ چې په خپلو کورونو کښې همغې قبلې ته د لمانځه دپاره مخامخ ځایونه وټاکئ.

د "زِينَةً" معنی

۵ـ مفسرینو کرامو د ﴿ زِينَةً ﴾ کلمه په دې مقام کښې په هغو شیانو باندې تفسیره کړې ده په کومو باندې چې ډول او سنګار حاصلېږي، لکه ګاڼې او لباس، فرشونه او سامانونه او هم نور تجملي شیان چې په سنګار کښې ترې کار اخستل کېږي[۱].

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې ډول او سنګار خو د ضروریاتو د پوره کولو څخه وروسته تحقق مومي، نو په دې کښې څخه حکمت دی چې د هغو مالونو څخه وړاندې ذکر کړی شو په کومو باندې چې د ژوند لومړني ضروریات پوره کېږي، او په ذکر کښې وروسته نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: په هغه وخت کښې مصریان په ډول او سنګار باندې دومره زیات مین وه تردې چې دا شیان به یې د حیاتي ضروریاتو څخه وړاندې ګڼل، بلکې د دوی د مالونو زیاته برخه به په تجملي شیانو کښې مصرف کېده.

د ځینو خلکو څخه مو اورېدلي دي چې فرعون خپله ږیره په سرو یاقوتو باندې ښائسته کړې وه.

د نوموړي د خولې څخه الله ﷻ د موسی ﷺ د نبوت څخه د انکار په هکله دا جمله هم راحکایت کړې ده چې: ﴿ فَلَوْلَآ أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ ﴾ [الزخرف: ۵۳] یعنې: که موسی ﷺ رښتیانی پیغمبر وی نو په ده باندې د سرو زرو بنګړي ولې نه دي اچولي شوي (او په سرو یاقوتو باندې یې ولې ږیره نه ده ښائسته کړی شوې).

د طمس معنی

۷ـ د ﴿ اَطْمِسْ ﴾ کلمه د "طمس" ـ لکه "ضرب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. د یوه شي نښې او اثار د منځه وړل او محوه کول د طمس په نامه یادېږي[۲]. نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای ربه! د فرعونیانو د مالونو اثار او نښې نښانې محوې او نابودې کړې چې د دې څخه وروسته نه په چا باندې ظلم او تېری وکړی شي او نه خپل بغاوت او سرکشۍ ته ادامه ورکړی شي. او دا ځکه چې د همدغه مالونو په سبب دوی په ځمکه کښې فساد او تخریب کوي.

خو یوه مفسر، چې اصلاً پخپله د مصر اوسېدونکی دی، ذکره شوې کلمه داسې تفسیر کړې ده چې[۳]: ای زمونږ ربه! د فرعونیانو مالونه د استفادې څخه محوه او نابود کړې چې په عبثیاتو او

---

[۱] تفسیر الکشاف ج۲ ص۳۶۵
[۲] مفردات الراغب ص۳۱۶
[۳] الجواهر للطنطاوي ج۶ ص۷۷

تزيناتو او بالآخره په داسې شيانو کښې يې ولګوي چې دوی ترې نه دنياوي استفاده وکړی شي او نه اخروي. نوموړي د فرعونيانو د مالونو د مصارفو د وجوهو څخه لاندې شيان هم ګڼلي دي چې:

الف: پخوانيو مصريانو به د خپلو مالونو غټه برخه په عبثياتو کښې مصرف کوله، چې د مړو دپاره به يې د سرو زرو او سپينو زرو تابونه جوړول او خزانې به يې ورسره دفنولې.

ب: دوی به د مړو په قبرونو باندې بې اندازې غټ مصارف کول او په لعل او ياقوتو باندې به يې سنګارول.

ج: حتی چې په ۱۹۲۳ عيسوي کال په يوه هديره کښې يوه ډېره لويه خزانه وموندله شوه چې بې اندازې لوړ قيمته غمي پکښې ځای په ځای شوي وه، خو د دغې خزانې په منځکښې د يوه پاچا کالبوت را تاو کړی شوی وه[۱].

د: د خپلو خانونو په ډولې کولو باندې به يې ډېر غټ مصارف کول، حتی نارينه وو به په ډېره کښې د لوړ قيمت غمي او جواهرات زوړندول او په لاسونو کښې به يې د سرو زرو وښې اچول او داسې نور.

مونږ وايو: که څه هم ذکر شوي واقعات به حقيقت لري مګر په دې مقام کښې يې د تفسير په حيث قبول مشکل دی. دا ځکه چې که بالفرض فرعونيانو ذکر شوي کارونه د موسی ﷺ د ښېراوو په اثر کړي وي نو په کار دي چې د ښېراوو د قبول څخه وړاندې يې ذکر شوي عبثيات نه وی کړي، حال دا چې ذکر شوی مفسر وايي چې دا کارونه د مصر قديمه رواجوانه دي.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې د دې جملې ﴿ وَٱشۡدُدۡ عَلَىٰ قُلُوبِهِمۡ ﴾ معنی خو دا ده چې: ای ربه! د فرعونيانو په زړونو باندې کلکوالی ورنازل کړې او مهر پرې ولګوې ترڅو د هغه وخته پورې ايمان رانه وړي چې دردناک عذاب وګوري او هغه اضطراري حالت ته ورسېږي په کوم کښې چې ايمان مقبول نه دی.

نو پوښتنه دا ده چې ايا دغه ډول ښېرا کول د يوه پيغمبر د شان سره مناسب دي؟ د دغې ښېرا معنی خو دا ده چې: ای ربه! فرعونيان د کفر په حالت کښې مړه کړې؟

مونږ وايو چې: د موسی ﷺ ذکره شوې ښېرا کټ مټ هغې ښېرا ته ورته ده کومه چې نوح ﷺ خپل قوم ته کړې وه چې: ﴿ وَلَا تَزِدِ ٱلظَّٰلِمِينَ إِلَّا ضَلَٰلٗا ﴾ [نوح:۲۴] يعنې ای ربه! ته کفارو (ظالمانو) ته مه زياتوه مګر ګمراهي (او بې لارې).

نوح ﷺ ذکره شوې ښېرا د هغه څخه وروسته وکړه چې الله ﷻ ورته خبر ورکړ: ﴿ أَنَّهُۥ لَن يُؤۡمِنَ مِن قَوۡمِكَ إِلَّا مَن قَدۡ ءَامَنَ ﴾ [هود:۳۶] يعنې مونږ نوح ﷺ ته وحې وکړه چې ستا د قوم څخه نور

(۱) الجواهر للطناوي المصري ج۶ ص۸۱

خلک ایمان نه راوړي، مګر چا چې ایمان راوړی دی همغوی ستا د قوم د مؤمنانو ډله ده او بس.

همدارنګه کله چې موسی ﷺ ته الله ﷻ امر وکړ چې: ﴿ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾ [یونس:۸۷] مؤمنانو ته د دښمن په هلاکت او د دوی په نجات باندې زیری ورکړه، نو د موسی ﷺ یقین راغی چې فرعونیان زیاتې په ایمان باندې نه مشرف کېږي. نو د همغه شي ښېرا یې ورته وکړه کوم چې ده ته په وحې باندې ثابت شوی وه او خپل مبارک زړه یې ورباندې یخ کړ.

د ذکرې شوې ښېرا نظیر دا جمله ده چې: "لَعَنَهُ اللهُ"، البته کله چې د ابلیس ذکر وشي. که بالفرض همدغه جمله څوک ونه وایي او ابلیس ته لعنت ونه غواړي هم هغه خو ملعون دی، مګر د دغې جملې په تکرار سره سړی خپل ځان ښکاره کوي چې زه هم د شیطان دښمن یم.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ـ که څوک وایي چې ذکر شوې سوالونه خو تول یوازې موسی ﷺ کړي وه حال دا چې د قبول په مرحله کښې ورسره الله ﷻ هارون ﷺ هم ملګری کړ چې: ﴿ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا ﴾ ستاسو دواړو ښېراوې قبولې کړی شوې؟

مونږ وایو چې: د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما او د ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله موسی ﷺ ذکر شوې سوالونه د الله ﷻ حضور ته وړاندې کول، هارون ﷺ به ورباندې د "آمین" اواز پورته کاوه[1]. او د آمین کلمه خو د دعاء څخه په غیر بل شی نه دی، یعنې ای ربه! دغه سوال قبول کړې. نو په حقیقت کښې دوی دواړه سوال کوونکي وه.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د سوالونو د اجابت څخه وروسته دوی دواړه مخاطب کړه چې: ﴿ وَلَا تَتَّبِعَآنِ سَبِيلَ ٱلَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾ او تاسو دواړه د هغو خلکو پیروي مه کوئ چې هغوی نه پوهېږي؟

مونږ وایو چې: د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې: «يَزْعُمُوْنَ أَنَّ فِرْعَوْنَ مَكَثَ بَعْدَ هٰذِهِ الدَّعْوَةِ أَرْبَعِيْنَ سَنَةً»[2] خلک ګومان کوي چې یقینًا د دغې ذکرې شوې ښېرا څخه وروسته هم فرعون څلوېښت کاله ژوندی پاتې شو (او مهلت ورکړی شو).

نو الله ﷻ دوی دواړه مخاطب کړه چې: ستاسو سوالونه خو قبول شوي دي مګر عملي صورت به یې لږ څه وروسته تحقق مومي، نو تاسو ته په کار دي چې د ناپوهانو په شان بې صبري او وارخطايي ونه کړئ.

خو په ذکر شوي روایت کښې د «يَزْعُمُوْنَ» د کلمې څخه ښکاره کېږي چې رئیس المفسرین رضی الله عنه په

---

[1] الدر المنثور ج۴ ص۳۸۵، تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۲۹

[2] الدر المنثور ج۴ ص۳۸۵؛ روح المعاني ج۱۱ ص۱۷۴

په حقيقت باندې د هر شه پوهېږي. خلوېښت کلنې فاصله باندې چندان مطمئن نه دی. نو الله ﷻ
احتمال لري چې د «سَنَة» کلمه به د ځينو راويانو څخه سهواً د "يَوْمًا" په بدل کښې روايت شوې وي
او دا ځکه چې د فرعون په مقابل کښې د موسى ﷺ دعوت ټول ټال ايله شل کاله[1] او يا خلوېښت
کاله[2] دوام کړی دی.

﴿ وَجَٰوَزۡنَا بِبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱلۡبَحۡرَ فَأَتۡبَعَهُمۡ فِرۡعَوۡنُ وَجُنُودُهُۥ بَغۡيٗا وَعَدۡوًاۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ
أَدۡرَكَهُ ٱلۡغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتۡ بِهِۦ بَنُوٓاْ إِسۡرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ
ٱلۡمُسۡلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴿٩١﴾ فَٱلۡيَوۡمَ نُنَجِّيكَ
بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنۡ خَلۡفَكَ ءَايَةٗۚ وَإِنَّ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِ عَنۡ ءَايَٰتِنَا لَغَٰفِلُونَ ﴿٩٢﴾
وَلَقَدۡ بَوَّأۡنَا بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ مُبَوَّأَ صِدۡقٖ وَرَزَقۡنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ فَمَا ٱخۡتَلَفُواْ حَتَّىٰ جَآءَهُمُ
ٱلۡعِلۡمُۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقۡضِي بَيۡنَهُمۡ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُواْ فِيهِ يَخۡتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾

[۹۰] او مونږ بني اسرائيل د بحر (بحيره قلزم) څخه تېر کړه نو فرعون او د ده لښکرو دوی د بغاوت او تجاوز له کبله تعقيب کړه (درياب ته ورپسې ورښکته شوه) آن تر دې چې ده (فرعون) ته غرقېدل ور ورسېده (په اوبو کښې ډوب شو) نو وې ويلې چې: ما عقيده کړې ده (ايمان لرم) چې يقيناً شان دا دی چې د عبادت لايق نه دی مگر هغه اقدس ذات دی چې بني اسرائيلو پرې ايمان راوړی دی، او زه (همده ﷻ ته) د غاړې اېښودونکو څخه يم.

[۹۱] (نو فرعون ته وويل شو چې) ايا اوس (پرې ايمان راوړې) حال دا چې د دې څخه وړاندې دې ترې نافرماني کوله او د مفسدانو (فساد کوونکو) څخه وې (نو ستا ايمان قبول نه دی).

[۹۲] (دا هم ورته وويلی شوه چې) نو نن ورځ به دې (يوازې) بدن (لاش) ته نجات ورکړو (او د درياب څخه به يې بهر واچوو، دا هم) د دې دپاره چې ته هغو خلکو ته (د الله ﷻ د کامل قدرت) يوه لويه نښه جوړه شې کوم چې (د قيامت د ورځې پورې) له تا وروسته (راتلونکې) دی.

او يقيناً زمونږ د ايتونو (د قدرتي نښانو) څخه ډېر خلک ضرور غفلت کوونکي دي (ترځو دوی راوښې شي).

[۹۳] او يقيناً مونږ بني اسرائيل په سپېڅلي ځای کښې واوسول او هم مو دوی ته د پاکېزه (او لذيذو خوراکونو) څخه روزي ورکړه.

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۳ ص۳۶۷
(۲) تفسير القرطبي ج۷ ص۲۶۷

نو (څه وخت وروسته دوی هم انحراف او اختلاف وکړ خو) دوی دا اختلاف ونه کړ (مګر په هغه وخت کښې يې وکړ) چې دوی ته علم ورغی (يا په بل عبارت: د جهالت څخه يې منشا نه وه نيولې بلکې د لجاجت د کبله مختلف شوه).

يقينًا ستا رب ﷻ به د دوی په منځکښې د قيامت په ورځ په هغو (مسائلو) کښې فيصله وکړي په کومو کښې چې دوی (په دنيا کښې) اختلاف کاوه.

ارتباط

په دې ايتونو کښې د هغې نقشې تعميل ته اشاره شوې ده د کومې د تعميل وعده چې بني اسرائيلو ته ورکړه شوې وه، چې دښمن به مو هلاک شي او تاسو ته به ډېرې خوشالۍ درکړی شي.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! بيا مونږ د بني اسرائيلو سره په خپله وعده باندې وفا وکړه، چې د دوی دښمن مو هلاک کړ او دوی ته مو نجات ورکړ او په فرعونيانو باندې مو خپله ټاکلې نقشه عملي کړه. نو په دې مقام کښې په خپل امت باندې د ذکرو شوو مطالبو لاندې نکات قرائت کړه:

۱_ د هرڅه څخه وړاندې مونږ بني اسرائيلو ته امر وکړ چې د قلزم درياب په لورې حرکت وکړئ چې ستاسو مربوط کسان په مصر کښې يو هم پاتې نه شي. يا په بل عبارت: د فرعون زړه مو په دې قانع کړ چې بني اسرائيلو ته د وطن پرېښودلو اجازه ورکړي.

۲_ کله چې دوی د ښار څخه ووتل نو فرعون په خپله اجازه باندې پښېمانه شو او نيت يې وکړ چې دوی د لارې څخه راستانه کړي. نو په همدې منظور يې ښه غټ لښکر راغونډ کړ چې د ده مهم اشخاص (د کابينې غړي) پکښې ټول شامل وه، نو پخپله يې د عمومي قومندان په حيث د بني اسرائيلو مظلومانو ټولګی تعقيب کړ.

۳_ د فرعونيانو لښکر د بني اسرائيلو د ټولګي سره په داسې موقع کښې وليده چې هغوی د قلزم درياب څنډې ته رسېدلي وه. نو د همدې کبله هغوی هک پک او حيران شوه چې د يو پلوه فرعوني لښکر را روان دی او د بله پلوه درياب مخه بنده کړې ده، نو دا خبره يقيني ده چې مونږ د فرعوني لښکر په لاس کښې پرېوتلو او هغه مظالم به را باندې څو چنده کړي کوم به يې چې را باندې پخوا اجراء کول.

۴_ موسی ؑ دوی ته ډاډ ورکړ چې د الله ﷻ وعده حقه ده، وارخطا کېږئ مه، ډېر ژر به الله ﷻ مونږ ته د خلاصون لاره را وښايي.

۵_په عين وخت کښې مونږ موسی ؑ ته امر وکړ چې درياب په همسا باندې ووهه څو تاسو ته لاره درکړي.

۶_ کله چې موسی ؑ په خپله همسا باندې درياب وواهه نو په درياب کښې سمدستي دولس کوڅې جوړې شوې او اوبه د غرونو غونډې خای په خای ودرېدلې.

یا په بل عبارت: د دولسو کوڅو دیوالونه د اوبو څخه تشکیل شوه او لاندې ځمکه یې وچه کلکه شوه چې په ختو کښې د پښو ډوبېدلو خطره د منځه لاړه.

۷_ نو موسی ﷺ د خپل قوم دولس واړو قومونو ته امر وکړ چې هر قوم دې په خپله کوڅه کښې ورښکته او د دریاب څخه دې بلې خوا تېر شي.

۸_ بني اسرائیلو همدغه امر عملي کړ او هر قوم په خپله کوڅه کښې په حرکت شو.

۹_ په داسې وخت کښې چې بني اسرائیل د دریاب په معجزانه کوڅو کښې توزیع شوي وه او هیڅوک یې د دریاب په غاړه پاتې نه وه؛ فرعوني لښکر هلته ورسېد.

۱۰_ د دې کبله چې فرعون او د ده لښکر باغیان (ظالمان) او د انسانیت د حد څخه هم تجاوز کوونکي خلک وه، نو بني اسرائیل یې په دریاب کښې هم د تعقیب لاندې ونیوه، او دریاب ته ورپسې ورښکته شوه (په دریاب کښې یې هم وزغلول).

۱۱_ خو څه وخت چې بني اسرائیل د دریاب بلې خوا ته پوره‌وتل او د فرعوني لښکر وړاندېني خلک د دریاب بلې خوا ته نه وه پوره‌وتلي او آخرني خلک یې هم دریاب ته ورښکته شوه نو مونږ دریاب ته امر وکړ چې اوس نو خپل طبعي حرکت پیل کړه.

۱۲_ سمدستي د اوبو ځای په ځای ولاړ دیوالونه په حرکت شوه او فرعوني لښکر د غرق سره مخامخ شو.

۱۳_ مګر کله چې فرعون ته ښه څرګنده شوه چې دا یې د ژوند وروستنی وخت دی نو دا کلمات یې په لوړ اواز سره وویلې چې: ما ایمان راوړی دی، دا یقیني خبره ده چې د عبادت لایق بل څوک نه دي مګر هغه اقدس ذات دی چې بني اسرائیلو وړاندې ایمان راوړی دی، زه هم همدغه اقدس ذات ته د غاړه ایښودونکو څخه یم او په خپلې پخوانۍ کړنلارې باندې پښېمانه یم.

۱۴_ د فرعون د ذکر شوي اضطراري ایمان په رد کښې ده ته وویل شو چې: ایا ته اوس ایمان راوړې؟ حال دا چې د دغه حالت څخه وړاندې دې د الله ﷻ څخه عصیان کاوه او د مفسدانو څخه وې، چې برسېره پر خپل کفر باندې نور خلک دې هم کفر ته هڅول او مجبورول.

۱۵_ ای فرعونه ستا دغه اضطراري ایمان زمونږ په نزد باندې مقبول نه دی چې ستا د نجات وسیله جوړ شي او تا د غرق څخه خلاص کړي.

۱۶_ نن ورځ مونږ فقط ستا بدن (بې روحه کالبوت) ته د دریاب څخه نجات ورکوو. دا هم له دې کبله نه چې تا په ایمان راوړلو باندې خوله وښوروله، بلکې د دې دپاره چې د قیامت د ورځې پورې د نورو متکبرانو او جابرانو دپاره تا یوه معجزه وګرځوو. څو په راتلونکي کښې بل څوک ستا دریخ خپل نه کړي.

۱۷_ اما دا خبره چې راتلونکي متکبران ستا څخه د عبرت درس نه اخلي، د دې اصلي وجه دا ده چې په خلکو کښې زیاتره زمونږ د معجزاتو څخه غافل دي او خانونه یې پرې رانده کانه اچولي

دي. که نه نو زمونږ معجزات خو څه کمبود نه لري، بلکې ټول مخلوقات دلالت کوي چې زمونږ سره شریک نشته.

۱۸_ ای پیغمبره! دا وه د بني اسرائيلو د نجات وعده چې مونږ ورپوره کړه او نجات مو ورکړ. اوس نو په خلکو باندې د هغوی د دوهمې وعدې پوره کول په لاندې ټکو کښې قرائت کړه:

الف: دوی مو په نجات باندې علاوه په رښتینې مقام کښې ووسول او د شام او فلسطین ځمکې مو همدوی ته ورکړې، البته کله چې دوی د عمالقه وو سره جهاد وکړ او د هغوی د قبضې څخه یې ذکر شوي ترو تازه وطنونه وویستل.

ب: دوی ته مو په دغو وطنونو کښې پاکيزه او سپېڅلي خوراک او څښاک ورکړ، او هر ډول مادي او معنوي نعمتونه مو ورپېرزو کړه.

۱۹_ مونږ په خپله وعده باندې وفا وکړه مګر بني اسرائیلو په خپلو وعدو وفا ونه کړه او د څه وخته څخه وروسته یې په خلاف او شقاق او هم د خپل کتاب په تحریف او تاویل باندې پیل وکړ.

د دوی دغه اختلاف او ګډوډي، بلکې بې دیني، له دې کبله نه وه چې دوی نه پوهېده بلکې د علم سره سره یې بې دیني ته لاس واچاوه او اختلافات یې رامنځته کړه. حتی چې (ای پیغمبره!) ستا هغې څېرې ته یې بدلون ورکړ کومه چې د دوی په کتاب کښې ثبته وه، څو په خلکو باندې ستا د منلو په هکله اختلاف واقع کړي.

۲۰_ ای پیغمبره! د بني اسرائیلو د اختلافاتو د حل کولو دپاره خو الله ﷻ په تا باندې قرآن کریم نازل کړی دی چې په دنیا کښې پرې خپل مشکلات د منځه یوسي. اما د قیامت په ورځ خو به په یقیني توګه ستا رب ﷻ د دوی تر منځ په اختلافي مسائلو کښې فیصلې وکړې نو دوی به هلته په خپله کړنلاره باندې پښېماني ښکاره کړي. نو لکه څنګه چې د اضطرار په حالت کښې د فرعون ایمان مقبول ونه ګرځېده، دوی ته به هم اضطراري پښېماني څه ګټه ونه شي رسولی.

توضیحات

۱_ په دې باره کښې چې بني اسرائیلو د قلزم د بحیرې په لور حرکت وکړ، مفسرین کرام لاندې دوه نظره لري:

الف: ځینې وایي چې دوی د فرعونیانو څخه په پټه او په خفیه توګه په ذکر شوي عمل باندې لاس پورې کړ خو کله چې هغوی ورباندې خبر شوه نو د تعقیب لاندې یې واقع کړه[1].

ب: ځینې نور وایي چې موسی عليه السلام فرعون ته د دوه وو شیانو دعوت ورکړی وه: یو دا چې په ما باندې ایمان راوړه او د کفر څخه لاس واخله، او بل دا چې بني اسرائیلو ته اجازه ورکړه چې زه یې بېرته خپل اصلي ټاټوبي (وطن) ته بوځم.

---

[1] روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۱

نو د ډېر کش مکش څخه وروسته فرعون لومړنی دعوت رد کړ او قطعي جواب يې ورکړ، مګر دوهم دعوت يې ومانه او وطن ته د ستنېدلو اجازه يې ورکړه.
خو چې کله فرعون د بني اسرائيلو د بېرته تللو د حرکت څخه خبر شو او هم د هغوی په حرکت سره ناپاکه خدمتونه (لکه د خاک اندازونو پاکول) ځای په ځای پاتې شوه، نو په خپله اجازه باندې پښېمانه شو او د بېرته راګرځولو اراده يې وکړه[1].

تبصره

۲ـ مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه نظرونه يو تر بله څه منافات نه لري. څه لرې نه ده چې فرعون اجازه ورکړې وي، خو څرنګه چې موسى ﷺ ته د فرعون بې لوزي او وعده خلافي معلومه وه او پوهېده چې په خپله خبره باندې به ونه درېږي، نو د همدې کبله به يې په خفيه توګه حرکت کړی وي او د تګ په وخت کښې به يې اطلاع نه وي ورکړې چې مونږ لاړو.
بيا به نو فرعون خپله خبره (اجازه ورکول) د پښو لاندې کړې وي او د وعده خلافۍ دپاره به يې دا بهانه نيولې وي چې تاسو ولې پرته د سابقه اطلاع څخه حرکت وکړ او زه مو خبر نه کړم.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې د بني اسرائيلو بېرته راستنول خو چندان مشکل کار نه وه، نو په فرعون باندې څه باعث وه چې پخپله يې د لښکر قومندانۍ په لاس کښې واخستله او په سر کښې روان شو. دا کار خو د يوه جنرال په ذريعه هم صورت مونډلی شو. حتی د منطقي فرعونيانو هم د بې دفاع بني اسرائيلو د وړاندې تګ مخه نيولی شوه؟
مونږ وايو چې: د ذکرې شوې خبرې اصلي وجهه خو دا ده چې الله ﷻ غوښتل چې فرعون خپل مقتل (د وژلو ځای) ته ور ورسوي او د ده په وتلو سره د غټانو څخه هيڅوک پاتې نه شي او ټول هلاک شي. اما د اسبابو په اعتبار سره څه لرې نه ده چې فرعون لاندې وجوهو ته کتلي وي:
الف: څرنګه چې ساحران د فرعون د پلوه د موسى ﷺ د مقابلې دپاره را ټول کړی شوي وه خو په نتيجه کښې يې په موسى ﷺ باندې ايمان راووړ او ورسره ملګري شوه، نو شايد چې فرعون به ډار شوی وي که پخپله په تعقيب کوونکو کسانو کښې شامل نه شي احتمال شته چې دوی هم په موسى ﷺ باندې ايمان راوړي. حال دا چې دوی خو د ساحرانو غوندې بې وسلې نه دي چې خطر ترې شتون نه لري، دوی خو ټول مسلح دي که د موسى ﷺ ملګري شي او د حکومت په مقابل کښې پياوړې جبهه تشکيله کړي نو خطر به يې ډېر زيات وي، په دې باندې علاوه دا وېره هم شته چې په قصدي توګه يې مخه خوشې کړي چې ځئ په مخه مو ښه.
ب: ترڅو موسى ﷺ بهانه ونه نيسي چې مونږ ته فرعون اجازه راکړې ده، مونږ بېرته نه ستنېږو. نو چې پخپله په تعقيب کښې شامل وي نو ورته به ووايي چې اجازه نه اجازه.

(۱) تفسير القاسمي ج۹ ص۷۵

فرعون د دنيا څخه کافر تېر شوی دی

۴ـ ټول علماء کرام په اتفاق او اجماع سره عقيده لري چې فرعون د دنيا څخه د کفر په حال کښې تېر شوی دی او د مرګ په حال کښې چې نوموړي د ايمان کومه چيغه پورته کړې ده هغه د الله ﷻ په نزد باندې د قبول مقام ته نه ده رسېدلې[1].

برسېره په دې، په همدې مضمون باندې همدغه ايت شريف ﴿ ءَآلْـَٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ ﴾ دلالت کوي. لاندې څه نور دلايل يې هم ولولئ:

الف: موسی ؑ الله ﷻ ته سوال کړی وه چې: ای ربه! د دوی په زړونو باندې کلکوالی واقع کړه (مهر پرې ولګوه) څو ترهغه ايمان رانه وړي چې دردناک عذاب وګوري.

الله ﷻ ذکر شوی سوال قبول کړ چې: ﴿ قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَّعْوَتُكُمَا ﴾ [يونس:۸۹] يقيناً ستاسو دواړو سوالونه قبول کړی شوه.

نو معلومه شوه چې فرعون په داسې حال کښې مړ شوی دی چې په زړه باندې يې مهر لګېدلی وه.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ لَيَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغَرْغِرْ»[2] يقيناً الله ﷻ د بنده توبه ضرور قبلوي ترڅو چې د غرغرې حالت ته نه وي رسېدلی (چې روح يې ستونې ته ورسېږي).

ج: ټولو مجتهدينو اجماع کړې ده چې د نا اميدۍ په حالت کښې د ايمان راوړل مقبول نه دي[3]، چې د سړي يقين او باور راشي چې دغه دی مرګ راغی او د ژوند اميد قطعه شو.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ﴿ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ ﴾ معنی خو دا ده چې فرعون د غرق په وخت کښې ذکرې شوې چيغې وکړې. حال دا چې په هغه وخت کښې خو د چا د خولې څخه اواز نه شي پورته کېدلی او اوبه يې مخه نيسي؟

مونږ وايو چې:

الف: د غرق څخه د غرقېدلو مقدمات مطلب دي. يعنې نوموړي په هغه وخت کښې ذکر شوی اواز پورته کړ چې د غرقېدلو علامات يې وليده[4].

ب: د ﴿ قَالَ ءَامَنتُ ﴾ څخه په ژبه باندې وينا مطلب نه ده بلکې نفسي کلام ترې مراد دی. يعنې د غرق په حالت کښې فرعون په زړه کښې ذکره شوې وينا تېره کړه[5].

---

(۱) روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۴
(۲) سنن ابن ماجه ص۳۱۴
(۳) روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۷؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۷۶
(۴) تفسير الکشاف ج۲ ص۳۶۷
(۵) التفسير الکبير ج۱۷ ص۱۵۴

ج: مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په فوق العاده توګه به فرعون ته د عین غرق په حالت کښې د خبرو توان ورکړی شوی وي، څو ترې الله ﷻ مونږ ته حکایت وکړي.

یادونه

۶ـ څرنګه چې د فرعون په ایمان او عدم ایمان کښې بحث کول چندان ارزښت نه لري، نو مونږ پکښې بحث نور نه اوږدوو. نو که د چا اوږده بحث ته رغبت وي هیله ده چې ځینو اوږدو کتابونو ته مراجعه وکړي[۱].

د فرعون د کالبوت (لاش) په باره کښې څه معلومات

۷ـ مونږ غواړو چې د فرعون د هغه لاش په هکله لاندې معلومات محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو کوم ته چې د ﴿ فَٱلۡيَوۡمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ ﴾ په کلماتو کښې اشاره شوې ده، هغه دا چې:

الف: کله چې بني اسرائیل د بحر څخه پورېواته او فرعونیان پکښې غرق شوه نو د دوی ګومان نه وه چې فرعون به غرق شوی وي، نو الله ﷻ دریاب ته امر وکړ چې د نوموړي لاش (کالبوت) په خپله غاړه باندې وغورزوه، ترڅو پرې د هغوی باور راشي. دریاب همدا کار وکړ، بلکې د همغه وخته را په دې خوا اوبه مړی نه قبلوي او سرته یې را پورته کوي څو ټولو خلکو ته څرګند شي[۲].

ب: د فرعون لاش د سینا د ټاپو وزمې خمکې په غربي طرف دریاب کښې موندل شوی وه. په همدغه ځای کښې یو غر دی چې د "جبل فرعون" په نامه یادېږي، او هلته یوه چینه ده چې د "حمام فرعون" نوم ورباندې اېښودلی شوی دی[۳].

ج: یو مصری مفسر وایي[۴] چې که څوک د ذکر شوي ایت شریف په معنی باندې نه پوهېږي نو زمونږ د وطن (مصر) موزیمونو ته دې مراجعه وکړي چې:

اول: زمونږ د مصر په موزیمونو کښې اوس هم د پخوانیو پاچاهانو لاشونه په صندقونو کښې بند پراته دي چې کفنونه یې نه دي خراب شوي او اندامونه یې یو د بل څخه نه دي جدا شوي. د دغو لاشونو ځیني لاشونه درې زره کاله، ځیني څلور زره کاله، ځیني پنځه زره کاله او ځیني لا آن شپږ زره کاله سابقه لري.

دوهم: د هغه فرعون لاش په کوم چې بحث روان دی او د "فرعون موسی" لقب یې ګټلی دی، د هغه اوږدوالی یو متر او دوه اویا سانتي (۷۲، ۱) دی او پلنوالی یې څلوېښتو سانتیو ته رسیږي[۵].

---

(۱) روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۵؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۷۶؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۲۸۳؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۲۸؛ جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۳

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۷

(۳) تفهیم القرآن ج۲ ص۴۴۸

(۴) الجواهر للطنطاوي ج۶ ص۷۹

(۵) الجواهر للطنطاوي ج۸ ص۸۴

﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ څه معنی؟

۷ـ مونږ د [یونس:۲] ایت لاندې لیکلي دي چې په عربي ژبه کښې دا عادت شته چې د یو شي د ډېر توصیف او مدحې دپاره د صدق کلمه استعمالوي.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې مونږ بني اسرائیل په ډېر ښانسته او سپېڅلې ځای کښې واوسول.

پاتې شوه دا خبره چې هغه سپېڅلی ځای کوم دی چې الله ﷻ ترې په ﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ سره تعبیر کړی دی. نو د دې ځای په تعین کښې علماوو کرامو تقریباً پنځه قوله کړي دي[1] چې:

الف: شام او بیت المقدس یې مصداق دی.

ب: أردن او فلسطین د ﴿مُبَوَّأَ صِدْقٍ﴾ معنی ده.

ج: جنوبي شام، یعنې هغه وطن چې په فلسطین باندې شهرت لري. او داسې نور.

په هر تقدیر، په دې مقام کښې د بني اسرائیلو څخه همغه مشخص خلک مطلب نه دي کوم چې د بحر څخه تېر شوه بلکې مطلب د دوی څخه ټوله مجموعه ده چې لمسیو او کړوسیو ته یې هم شاملېږي. دا ځکه چې د غزاګانو څخه وروسته له بحر نه د پورېوتلو خلکو اولاده په شام او فلسطین باندې مسلطه شوه او پخپله دوی خو ټول عمر د سینا په تاپو وزمې ځمکه کښې تېر کړ.

﴿فَإِن كُنتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ ٱلَّذِينَ يَقْرَءُونَ ٱلْكِتَـٰبَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَآءَكَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِ ٱللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ ٱلْخَـٰسِرِينَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾﴾

[۹۴] نو (ای پیغمبره!) که (بالفرض المحال) ته د هغه شي (قرآن کریم) څخه په شک کښې واقع یې کوم چې مونږ تاته درنازل کړی دی نو (د شک د ویستلو دپاره) د هغو خلکو څخه پوښتنه وکړه کوم چې ستا څخه وړاندې (اسماني) کتاب لولي.

(خو ځکه ته شکمن نه یې چې) یقیناً تاته د خپل رب ﷻ د پلوه حق درغلی دی نو ته هرو مرو د شک کوونکو د ډلې څخه مه جوړېږه (او نه به ترې هیڅکله جوړ شې).

[۹۵] او (هم) هرو مرو ته د هغو کسانو څخه مه جوړېږه کوم چې د الله ﷻ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي نو ته به د زیانکارانو (تاوانیانو) څخه وګرځې.

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۵۳؛ روح المعاني ج۱۱ ص۱۸۹

[۹٦] یقیناً هغه کسان چې په دوی باندې ستا د رب ﷻ خبره ثابته شوې ده (چې دوزخیان دي) د وی ایمان نه راوړي (که څه هم ستا تاریخي واقعي بیان د ایمان راوړلو دپاره کفایت کوي).

[۹۷] (دوی ترهغې ایمان نه راوړي) اګر چې دوی ته هره یوه (فرمایشي معجزه) ورشي (ورکړی شي) ترڅو چې درد ناک عذاب وګوري.

ارتباط

په دې ایتونو کښې په هغو مضامینو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده کوم چې د نوح ﷺ او د موسی ﷺ د حالاتو په بیان کښې وړاندې تېر شوه. هغه دا چې که بالفرض نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر نه وی او الله ﷻ ورته وحې نه وی کړې نو د هغوی د حالاتو څخه به یې یوه ورکی. څنګه هم نه وی بیان کړې.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! ته په حقه د الله ﷻ د پلوه خلکو ته وراستولی شوی یې، که نه نو ته خو نه د نوح ﷺ په کشتۍ کښې پورته شوی یې او نه د موسی ﷺ سره ملګری وې چې کله هغه د فرعوني لښکر د تعقیب لاندې واقع شو. نو خپل امت لاندې نکاتو ته متوجه کړه:

۱ـ څوک چې ستا په نبوت کښې شک لري نو هغه دې د اهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) څخه پوښتنه وکړي چې د نوح ﷺ او د موسی ﷺ حالات کټ مټ همدغسې نه وه لکه څنګه چې تا په خلکو باندې قرائت کړه؟

همدارنګه ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته پخپله د هاغو حقائقو څخه شکمن یې کوم چې مونږ تاته درنازل کړي دي نو ته هم د هغو اهل الکتابو څخه پوښتنه وکړه کوم چې ستا څخه وړاندېني کتابونه لولي. ته هغوی ته ووایه چې: تاسو په انصاف سره خبر راکړئ چې ایا ربښتیا زما بیانات د واقع سره برابر نه دي؟

۲ـ ای پیغمبره! لکه څنګه چې تا د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام حالات په سترګو نه دي لیدلي، همدارنګه ته خو په لیک او لوست هم نه پوهېږې چې د هغوی تاریخ دې لوستی وي، او تا د چا سره شاګردي هم نه ده کړې چې کوم استاذ درته معلومات درکړي وي. بلکې حقیقت دا دی چې تا ته د خپل رب ﷻ د پلوه حقایق وحې کړی شوي دي او ته په حقه پیغمبر یې. نو نه دې ستا په نبوت کښې نور خلک د شک کوونکو څخه جوړېږي او نه ته پخپله په دغې ډله کښې شاملېږه.

۳ـ ای پیغمبره! هرڅوک چې ستا په نبوت کښې شک کوي هغوی په حقیقت کښې د الله ﷻ د ایتونو (دلایل) تکذیب کوي (د دروغو نسبت ورکوي). نو ته هرومرو د هغوی کسانو څخه مه کېږه څوک چې د الله ﷻ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي، که نه نو ته به هم د هغوی په شان د زیانکارانو (تاوانیانو) څخه وګرځې.

۴_ ای پیغمبره! ستا د نبوت د اثبات دپاره ستا همدغه غیبي بیانات کفایت کوي مگر د چا په زړونو باندې چې مهر لگېدلی دی او ستا د رب ﷻ خبرې وربانديې متحققې شوې دي (چې دغه ډول خلک ایمان نه راوړي) نو دوی رښتیا ایمان نه راوړي او د ایمان د نه راوړلو دپاره د بهانې او پلمې په توگه فرمایشي معجزې غواړي.

۵_ مگر حقیقت دا دی چې دغه ډول خلک به هیڅکله ایمان رانه وړي، که څه هم دوی ته ټول فرمایشي معجزات ورکړ شي، ترڅو چې په دوی باندې د فرعون غوندې حال نه وي ورغلی. یا په بل عبارت: دوی به هله ایمان راوړي چې دردناک عذاب وگوري او ایمان راوړلو ته مجبور او مضطر جوړ شي. خو افسوس چې د الله ﷻ په نزد اضطراري ایمان د قبلولو وړ نه دی، د همدې کبله د فرعون اضطراري ایمان مقبول ونه گرځېد او د دنیا څخه د کفر په حال کښې لاړ.

توضیحات

۱_ د ﴿ شَكٍّ ﴾ کلمه د دې دپاره وضعه شوې ده چې د سړي په نزد دوه متنافي شیان یو برابر وي او یوې خوا ته هم ترجیح موجودیت ونه لري[۱]. نو شک هم د جهل (ناپوهی) یو ډول دی او چرته چې شک موجود وي نو جهل به ورسره ضرور موجودیت لري.

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای پیغمبره! که بالفرض تاته دا دواړه خبرې یو برابرې وي چې قرآن کریم به په حقه د الله ﷻ د پلوه درنازل شوی وي او که نه؛ نو د اهل الکتابو څخه پوښتنه وکړه چې حقیقت درته معلوم شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وایي چې ایا _العیاذ بالله_ نبي کریم ﷺ د قرآن کریم په حقانیت کښې څه شک درلود چې الله ﷻ ورته د شک ویستلو لار وروښودله؟

مونږ وایو چې: د همدغه سوال د جوابولو دپاره مفسرینو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[۲] چې اکثره غیر متبادر دي. که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ته فقط لاندې جواب په زړه پوري ښکاري:

نبي کریم ﷺ د قرآن کریم په حقانیت کښې څه شک او تردد نه درلود. د همدې کبله یې (کله چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو) وفرمایل چې: «لَا أَشُكُّ وَلَا أَسْأَلُ»[۳] زه نه شک لرم او نه پوښتنه کوم.

مگر څرنگه چې په قرآن کښې د عربي ژبې (محاورې) ټول اسالیب (طریقې) او باریکۍ مراعاتې شوې دي، ترڅو دوی ته بهانه په لاس ورنه شي چې مونږ څکه د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز یاستو چې په هغه کښې زمونږ د ژبې نزاکتونه (باریکۍ) نه دي مراعات شوي، که د قرآن کریم د

(۱) مفردات الراغب ص۲۷۱
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۶۱؛ زاد المسیر ج۴ ص۵۴
(۳) تفسیر الطبري ج۱۱ ص۱۶۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۳۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۳۸۹؛ عون المعبود ج۱۴ ص۱۱

بیان طرز د عربیت سره مطابق وي نو مونږ به ضرور یو سورت لاځه بلکې ډېر سورتونه جوړ کړي وي؛ نو د دې ژبې د بیان د اسالیبو څخه یو اسلوب (طریقه) دا ده چې کله-کله هغه مخاطب چې متیقن (پوه) وي داسې ګڼل کېږي لکه چې هغه ناپوه او شکمن وي.

په دغه ایت شریف کښې همدغه اسلوب معمول ګرځولی شوی دی. د همدې کبله د قرآن کریم د نزول په وخت کښې هیڅ ذکر شوی اعتراض ونه کړ. که نه نو هغوی خو د اعتراض د ځای موندلو ته د هرڅه څخه زیات خوشالېده.

پاتې شوه دا خبره چې په دې مقام کښې د ذکرې شوې طریقې په معمول ګرځولو کښې څه حکمتونه دي. نو مونږ وایو چې: الله ﷻ د خپل کتاب په اسرارو باندې ډېر ښه پوهېږي خو احتمال شته چې لاندې حکمتونه به هم په نظر کښې نیولی شوي وي:

الف: ترڅو خلک په غور باندې ووهلی شي چې دا قرآن کریم د نبي کریم ﷺ خپل تصنیف نه دی، که نه نو ذکر شوی اسلوب به ورته په کار نه وی اچولی شوی.

ب: مشرکان اشارةً متوجه کړی شوي دي چې که تاسو په قرآن کریم کښې شک لرئ نو خپل شک په دغې طریقه وباسئ:

ج: د بیان دغه طرز (ډول) په زیات وثوق (اطمنان) باندې دلالت کوي.

که بالفرض په قرآن کریم کښې څه اشتباه وی نو ضرور به نبي کریم ﷺ ته هدایت شوی وی چې خوله پرې پته کړه چې اهل الکتاب خبر نه کړې، که نه نو دروغ به دې افشاء شي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې اهل الکتابو خو خپلو کتابونو ته تحریف ورکړی وه او په دې باندې علاوه، هغوی خو د قرآن کریم د حقانیت څخه منکر وه، نو دغسې خلکو ته سوال راجع کول څه ګټه درلوده؟

مونږ وایو چې:

الف: د اهل الکتابو څخه هغه کسان مطلب دی کوم چې واقعًا اهل الکتاب وه، چې په خپل کتاب کښې یې تحریف نه وه کړی او په قرآن کریم باندې یې ایمان راوړی وه، لکه عبدالله بن سلام او نور.

ب: همدوی ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًۢا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ [الرعد:۴۳] یعنې ای پیغمبره! کفارو ته ووایه چې: زما او ستاسو ترمنځ الله ﷻ د شاهد په حیث بس دی (کفایت کوي) او هغه څوک هم چې د هغوی په نزد د کتاب علم دی.

ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه د یهودو او نصاراوو منصفان علماء اخستي دي.

ج: په دې باندې علاوه، د اهل الکتابو عداوت په هغه وخت کښې اوج ته ورسېد کله چې نبي کریم ﷺ مدینې منورې ته هجرت وکړ او دوی مستقیمًا د دعوت الی الله لاندې واقع شوه.

اما د هجرت څخه وړاندې خو څينو کسانو د قرآن کريم په حقانيت باندې اعتراف کاوه خو د ايمان د نه راوړلو دپاره يې نورې پلمې جوړولې، چې دا عربو پورې خاص دي او داسې نور. د همدې مطلب ښه وضاحت په لاندې قيصه کښې[1] ولولئ:

'يوه ورځې قريشو اهل الکتابو ته يوه جرګه ولېږله څو د نبي کريم ﷺ په هکله د هغوی څخه پوښتنه وکړي چې ايا دا ربښتياني پيغمبر دی، ايا ستاسو په کتاب (تورات) کښې يې ذکر شته؟!

په هغه وخت کښې اهل الکتابو په پرېنده توګه اعتراف وکړ چې دا ربښتياني پيغمبر دی او په تورات کښې يې ذکر شته. کله چې ذکره شوې جرګه بېرته مکې معظمې ته ورستنه شوه او د اهل الکتابو شهادت يې ورته حکايت کړ نو هغوی وويلې چې دا او هغه (تورات، قران) دواړه د جادو کتابونه دي. الله ﷻ همدغه حکايت ته اشاره کوي چې: ﴿ قَالُواْ سِحۡرَانِ تَظَٰهَرَا ﴾ [القصص:۴۸] يعني مشرکان وايي چې دا دواړه کتابونه (قرآن کريم او تورات) د جادو دوه کتابونه دي چې يو د بل تائيد کوي.

﴿ فَلَوۡلَا كَانَتۡ قَرۡيَةٌ ءَامَنَتۡ فَنَفَعَهَآ إِيمَٰنُهَآ إِلَّا قَوۡمَ يُونُسَ لَمَّآ ءَامَنُواْ كَشَفۡنَا عَنۡهُمۡ عَذَابَ ٱلۡخِزۡيِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَمَتَّعۡنَٰهُمۡ إِلَىٰ حِينٖ ﴿٩٨﴾ وَلَوۡ شَآءَ رَبُّكَ لَأٓمَنَ مَن فِي ٱلۡأَرۡضِ كُلُّهُمۡ جَمِيعًاۚ أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴿٩٩﴾ وَمَا كَانَ لِنَفۡسٍ أَن تُؤۡمِنَ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۚ وَيَجۡعَلُ ٱلرِّجۡسَ عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَعۡقِلُونَ ﴿١٠٠﴾ قُلِ ٱنظُرُواْ مَاذَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۚ وَمَا تُغۡنِي ٱلۡأٓيَٰتُ وَٱلنُّذُرُ عَن قَوۡمٖ لَّا يُؤۡمِنُونَ ﴿١٠١﴾ فَهَلۡ يَنتَظِرُونَ إِلَّا مِثۡلَ أَيَّامِ ٱلَّذِينَ خَلَوۡاْ مِن قَبۡلِهِمۡۚ قُلۡ فَٱنتَظِرُوٓاْ إِنِّي مَعَكُم مِّنَ ٱلۡمُنتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيۡنَا نُنجِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ ﴾

[۹۸] نو (د کفارو د هلاکو شوو ښارونو څخه) ولې يوه داسې کلي (ښار) تحقق ونه موند چې (نافرمانو اوسېدونکو) يې ايمان راوړی وی، نو چې ايمان ورته ګټه رسولې وی (په دنيا او آخرت کښې يې نجات ورکړی وی. يعني هيڅيا هم دا کار ونه کړ مګر (يوازې) د يونس ؈ قوم (ذکره شوې کرنلاره خپله کړه) هر کله چې دوی ايمان راوړ نو د دوی څخه مو په نژدې ژوند کښې د رسوايي عذاب پورته کړ او د څه وخته (د مرګ د وخته) پورې مو ورته ګټه ورسوله (د دنيايي استفادې موقع مو په فوق العاده توګه ورکړه).

[1] روح المعاني ج۲۰ ص۹۱

[۹۹] او که چېرته ستا د رب ﷻ اراده شوې وی نو هرومرو به هغو ټولو خلکو په مجموعي توګه (بالاختیار) ایمان راوړی وی کوم چې په ځمکه کښې (اوسېدونکي) دي. (نو د ټولو خلکو د ایمان راوړلو فقط یو صورت شته چې په زور ایمان راوړي) ایا نو ته په خلکو باندې د زور څخه کار اخلې ترڅو دوی (ټول) مؤمنان وګرځي؟

[۱۰۰] او هیڅ نفس ته (هیچا ته) دا نشته چې (بالاختیار) ایمان راوړي مګر د الله ﷻ په اذن (توفیق) سره (چې په دلایلو کښې د عقل څخه کار واخلي). او الله ﷻ په هغو کسانو باندې پلیتي (کفر) وراچوي کوم چې د عقل څخه کار نه اخلي.

[۱۰۱] (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: تاسو وګورئ چې هغه شیان څومره (ډېر) دي چې په اسمانونو او ځمکو کښې (د الله ﷻ په وحدانیت باندې دلالت کوي خو تاسو ترې استفاده نه کوئ)؟

او(ای پیغمبره! اصلي خبره دا ده چې) دلایل او ډاروونکي (پیغمبران) د داسې قوم څخه د عذاب مخه نه شي نیولی کوم چې (قصداً) ایمان نه راوړي (او زړونه یې مهر ولاک شوي وي).

[۱۰۲] نو ایا دوی انتظار وباسي (دوی منتظر نه دي) مګر د هغو کسانو د بدو ورځو مثل (ورځو) ته (منتظر دي) کوم چې د دوی څخه وړاندې تېر شوي (هلاک شوي) دي. (نو ورته) ووایه چې انتظار وکړئ (مزه به یې وڅکئ) زه هم ستاسو سره د انتظار کوونکو څخه یم (چې کله به درباندې عذاب نازلېږي).

[۱۰۳] (ای پیغمبره د پخوانیو بدې ورځې داسې وې چې دوی به مو هلاک کړه او) بیا به مو خپلو پیغمبرانو ته نجات ورکړ او همدارنګه به مو هغو کسانو ته (نجات ورکړ) چې ایمان به یې راوړی وه (په پیغمبرانو باندې).

(ای پیغمبره!) مونږ همدارنګه په خپل اقدس ذات باندې (دا خبره ثابته ګرځولې ده) ثابته چې مونږ به مؤمنانو ته (د همېشه دپاره) نجات ورکوو (او دښمنان به یې هلاک کوو).

ارتباطونه

۱ـ وړاندې ایتونه په دې تمام شوي وه چې د کومو کفارو چې په زړونو باندې مهر وهلی شوی دی هغوی د دردناک عذاب د لیدلو څخه پرته ایمان نه راوړي. په دې ایتونو کښې هغو کفارو ته اشاره شوې ده چې زړونه یې لا د مهر لګېدلو حالت ته نه وي رسېدلي.

۲ـ دلته هغه سوال جواب شوی دی کوم چې د وړاندېنیو ایتونو څخه پورته کېدلی شو. هغه دا چې څه وجه ده چې ټول خلک بالاختیار ایمان نه راوړي. نو حاصل یې داسې راوځي چې:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د کومو کفارو چې په زړونو باندې مهر وهلی شوی دی هغوی په داسې وخت کښې ایمان نه راوړي چې دوی ته ګټه ورسولی شي، بلکې هغه وخت ته یې ټالوي چې هلته ایمان راوړل د الله ﷻ په نزد مقبول نه دي.

مونږ چې د پخوانیو سرکښانو څومره قومونه پوپنا کړي دي او بېخ مو د دوی ویستلی دی، دوی ټولو د عذاب د نزول په وخت کښې ایمان راوړی دی خو ایمان ورته ګټه نه ده رسولې او زمونږ په نزد مقبول نه دی ګرځېدلی چې ایمان ورته ګټه رسولې وی او د عذاب مخه یې ترې اړولې وي.

مګر صرف د یونس ﷺ قوم ته د عذاب د نزول په وخت کښې په فوق العاده توګه ایمان ګټه ورسوله او د عذاب مخه یې ترې واړوله. نو مونږ د دوی څخه شرموونکی عذاب پورته کړ او د څه وخته پورې مو دوی ته فرصت ورکړ چې د نژدې ژوند څخه استفاده وکړي.

اما د قیامت په ورځ لکه څنګه چې د نورو خلکو سره محاسبه صورت نیسي دوی به هم د محاسبې لاندې واقع شي. نو څوک چې د مرګ د ورځې پورې په ذکر شوي ایمان باندې ولاړ پاتې شوي دي هغوی ته به د نورو مؤمنانو په ضمن کښې نېکه جزا ورکړو، او چا چې د خپل ایمان څخه انحراف کړی دی نو هغه به د سزا سره مخامخ کړو.

ای پیغمبره! اوس نو هغه سوال جواب په لاندې ټکو کښې قرائت کړه کوم چې د چا ذهن ته ورځي چې ټول خلک ولې ایمان نه راوړي. هغه دا چې:

۱ـ ای پیغمبره! که ستا رب ﷻ غوښتې وی (اراده یې کړې وی) چې ټول خلک دې په ایمان باندې بالاختیار مشرف شي نو ضرور به د ځمکې ټولو اوسېدونکو بالاختیار ایمان راوړی وی او هیڅوک به کافر نه وی پاتې شوي. الله ﷻ د دې کار څکه اراده نه ده کړې چې دا د حکمت څخه مخالف دی.

نو کله چې الله ﷻ د ټولو خلکو ایمان راوړلو ته اراده نه ده کړې خو د دې سره سره ستا زړه غواړي چې د ځمکې پر مخ هیڅوک کافر پاتې نه شي نو ستا د غوښتنې معنی دا ده چې ته د خلکو څخه هغه څه کول غواړې کومو ته چې الله ﷻ د موجودیت اراده نه ده کړې. ایا ته غواړې چې خلک په ایمان راوړلو باندې مجبور کړې، چې پرته د اختیاره د اضطرار په توګه ایمان راوړي؟ حال دا چې ته ښه پوهېږې چې اضراري ایمان د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی.

۲ـ ای پیغمبره! هیڅوک داسې نه شي کولی چې پرته د الله ﷻ د ارادې او پرته د ده ﷻ د اجازې (توفیق) څخه بالاختیار ایمان راوړي.

دا د الله ﷻ کار دی چې ځینو ته د ایمان راوړلو توفیق ورکوي، البته هغو خلکو ته چې د خپل عقل څخه کار اخلي او ورکړی شوي وسائل په همدې باره کښې په کار اچوي. بالمقابل الله ﷻ په هغو کسانو باندې پلیتي (کفر) وراچوي کوم چې د عقل څخه کار نه اخلي (په دلایلو او براهینو کښې په ښه نیت سره تفکر نه کوي).

۳ـ ای پیغمبره! د ایمان راوړلو دپاره خو بې اندازې دلایل شته دي خو چې څوک ترې کار واخلي، بلکې هر مخلوق په خالق باندې په ډاګه دلالت کوي. نو ته خلکو ته ووایه چې تاسو خو وګورئ اوسترګې رنې کړئ چې په اسمانو او ځمکو کښې څومره دلایل موجود دي؟ ایا تاسو یې د شمېر لاندې راوستلی شئ؟

۴_ ای پیغمبره! اصلي خبره دا ده: څوک چې د عقل څخه کار نه اخلي، د دلایلو موجودیت او د ډارونکو ډارول هغو ته څه ګټه نه شي رسولی او د تعصب او جهالت مخه یې نه شي نیولی ترڅو ایمان راوړي. په دغسې قوم باندې د الله ﷻ د عذاب خبرې تحقق موندلی دی نو دوی خپله تګلاره هیڅکله نه بدلوي.

۵_ نو دغسې خلک د بل شي انتظار نه وباسي، دوی فقط همدې ته منتظر دي چې د هغسې بدو ورځو سره مخامخ شي د کومو سره چې پخواني عنادیان مخامخ شوي وه. نو بیا به دوی ایمان راوړي خو د الله ﷻ په نزد به مقبول نه وي، لکه څنګه چې د فرعون ایمان مقبول نه شو.

۶_ نو ای پیغمبره! دوی مخاطب کړه او اخطار ورکړه چې د خپل هلاک انتظار وکړئ، مونږ هم ستاسو سره ستاسو هلاک او بد عاقبت ته منتظر یاستو.

۷_ ای پیغمبره! د پخوانیو عنادیانو کفارو سره زمونږ کړنلاره دا وه چې په هغوی باندې به مو عذاب ورنازل کړ او بیا به مو خپلو پیغمبرانو او د دوی ملګرو مؤمنانو ته نجات ورکړ. د بېلګې په توګه: مونږ موسی ﷺ او بني اسرائیلو ته نجات ورکړ او فرعونیان مو د هلاک سره مخامخ کړه.

۸_ ای پیغمبره! مونږ په خپل ځان باندې تفضلاً لازمه ګرځولې ده چې مؤمنانو ته نجات ورکړو.

توضیحات

۱_ که څه هم د یونس ﷺ او د ده د قوم قصې ته د "الأنبیاء" او "الصافات" په سورتونو کښې اشارې شوې دي مګر ځنو مفسرینو کرامو[1] په دې مقام کښې هم ډېره مفصله لیکلې ده. که څوک فرصت لري نو همغلته دې مراجعه وکړي خو مونږ فقط د لاندې ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: یونس ﷺ یو پیغمبر وه چې د عراق (موصل) په ښار کښې د نینوی ښارګوټي ته د پیغمبر په صفت ورلېستولی شوی وه.

ب: د ښه اوږده دعوت څخه وروسته خلکو غوږ جواب ورکړ چې ایمان درباندې نه راوړو.

ج: یونس ﷺ دوی ته خبر ورکړ چې تاسو به تر درېوو ورځو پورې ضرور د الهي عذاب سره مخامخ شئ.

د: د ذکر شوي تهدید څخه وروسته یونس ﷺ د ښار څخه بهرته لاړ، حال دا چې د الله ﷻ څخه یې د وتلو اجازه نه وه اخستې.

هـ: د ښار اوسېدونکي خبر شوه چې یونس ﷺ د ښار څخه بهر ووت، نو یقین یې راغی چې عذاب ضرور راتلونکی دی. د همدې کبله دوی ډېر تالاش وکړ چې یونس ﷺ مونده کړي او خپل ښار ته یې بېرته راستون کړي او د یوه حقاني پیغمبر په حیث یې ومني، خو افسوس چې لاس ته ورنغی.

و: دا د یو پلوه، او د بله پلوه د عذاب مقدماتي آثار هم ورڅرګند شوه؛ چې تکه توره وریځ راپورته شوه او د نینوی ښار یې احاطه کړ.

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۶۹

ز: نو الله د ښاريانو په زړونو کښې په اخلاص سره پښېماني واچوله او ټول په اخلاص سره د کفر څخه توبه تائب شوه.

ح: ټول ښاريان (واړه او زاړه) بېديا ته ووتل او په سوالونو او ژړاوو باندې يې پيل وکړ. حتی چې ساکښ څاروي يې هم بيديا ته ويستلي وه.

ط: نو الله ﷻ د دوی توبه قبوله کړه او د عذاب مخ يې ترې واړاوه بلکې نجات يې ورکړ.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د فرعون توبه د اضطرار په حالت کښې قبوله نه کړه او د يونس ﷺ د قوم توبه يې مقبوله کړه؟

مونږ وايو چې:

الف: په فرعون باندې الهي عذاب احاطه کړې وه او اضطراي حالت يې يقيني شوی وه، اما د يونس ﷺ قوم خو لا د عذاب د حملې لاندې نه وه واقع شوی بلکې محض د عذاب څه نښې او اثار يې ليدلي وه. نو د دوی مثال داسې دی لکه چې يو مريض په خپل خان باندې د مرګ څخه وډار شي او ايمان راوړي، خو د غرغرې په حالت کښې واقع نه وي[۱]. نو په دغسې وخت کښې ايمان مقبول دی. د همدې کبله نبي کريم ﷺ خپل تره (ابو طالب) په همدغسې وخت کښې ايمان ته دعوت کړ خو هغه قبول نه کړ[۲].

مګر د ﴿ كَشَفْنَا ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې دوی هم د عذاب له حملې لاندې واقع شوي وه او څه برخې يې ورباندې خوړې شوې وې.

ب: الله ﷻ ته د فرعون زړه معلوم وه چې په اخلاص سره يې توبه نه وه ويستلې، او د يونس ﷺ د قوم په اخلاص باندې پوه وه چې د کفر څخه يې لاس اخستی دی او رښتيانی ايمان يې راوړی دی[۳].

مګر دا جواب هم مونږ ته ډېر خوندور نه برېښي، ځکه چې د اضطرار په حال کښې خو د هرچا اخلاص زيات وي، لکه چې الله ﷻ د مشرکانو څخه حکايت کوي چې: ﴿ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴾ [العنكبوت:۶۵] يعنې کله چې مشرکان په بېړيو کښې سواره شي نو الله ﷻ په داسې حال کښې بلي چې خپل دين يې همده ﷻ ته سوچه ګرځولی وي (هيڅ تګي پکښې نه وي) مګر هرکله چې مونږ وچې ته نجات وکړو نو سمدستي دوی شرک کوونکي جوړ شي.

ج: نو له همدې کبله اکثره مفسرين کرام عقيده لري[۴] چې د اضطرار په حال کښې د يونس ﷺ

---

(۱) التفسير الكبير ج۱۷ ص۱۶۵؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۳۰

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۲۲۸ في سورة القصص

(۳) البحر المحيط ج۶ ص۱۰۸؛ تفسير الخازن ج۳ ص۲۹۱

(۴) روح المعاني ج۱۱ ص۱۹۳؛ تفسير الطبري ج۱۱ ص۱۷۰

د قوم توبه په اختصاصي توګه مقبوله ګرځولې شوې وه. شاید چې دوی ته د اختصاص ورکولو وجوه به دا وي چې:

اول: یونس ﷺ پرته د الهي اجازې پر بنسټ وخوځېد، او د آخره پورې یې خپل دعوت ته ادامه ورنه کړه، نو الله ﷻ دده قوم معذور وګاڼه او توبه یې د دوی قبوله کړه. امّا موسی ﷺ خو د الله ﷻ په اجازې باندې حرکت کړی وه او په اصطلاح د وروستنۍ سلګۍ پورې یې دعوت ته ادامه ورکړه. یا په بل عبارت: موسی ﷺ ته الله ﷻ اطلاع ورکړې وه چې فرعونیان ایمان نه راوړي، ستا مسؤلیت بشپړ شو، د مصر څخه ووځه. او یونس ﷺ ته خو یې دغه اطلاع نه وه ورکړې چې ستا دعوت انجام ته رسېدلی دی.

دوهم: فرعونیانو خپل پیغمبر (موسی ﷺ) وځغلاوه او د وژلو یا رانیولو دپاره یې تعقیب کړ. او د یونس ﷺ قوم خو ـ بالعکس ـ د خپل پیغمبر پلټنه کوله چې ایمان پرې راوړي، خو پیغمبر ترې تللی وه.

د ایت شریف اشاره

۳ـ د یونس ﷺ د قوم له قیصې نه د اشارې په توګه معلومېږي چې دا هم د همدوی پورې اختصاص لري چې په خپل پیغمبر باندې یې په مجموعي توګه ایمان راوړی وه. په پیغمبرانو کښې بل داسې پیغمبر نه دی تېر شوی چې ټول امت یې په منلو باندې اتفاق کړی وي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ:

نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «عُرِضَتْ عَلَيَّ الأُمَمُ فَجَعَلَ يَمُرُّ النَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلُ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّجُلانِ وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرَّهْطُ وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ»[۱] یعنې: په ما باندې امتونه راوړاندې کړی شوه (زما په وړاندې تېر کړی شوه) نو وړاندې کول (داسې) پیل شوه چې: یو پیغمبر به تېرېده یو سړی به ورسره وه، او پیغمبر به تېرېده چې دوه سړي به ورسره وه او پیغمبر به تېرېده چې ډله به ورسره وه، او پیغمبر به تېرېده چې هیڅوک به ورسره نه وه (چې هیڅا به پرې ایمان نه وه راوړی).

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې ایا نبي کریم ﷺ غوښتل چې خلک د اکراه په توګه ایمان راوړلو ته مجبور کړي، چې الله ﷻ ورته دا خطاب نازل کړ چې: ﴿ أَفَأَنتَ تُكۡرِهُ ٱلنَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾ یعنې ایا ته غواړې چې په خلکو باندې زور وکړې ترڅو دوی مؤمنان جوړ شي. نو پوښتنه دا ده چې نبي کریم ﷺ خو ښه پوهېده چې د اکراه ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی، ایا دا ډول غوښتنه د ده ﷺ سره مناسبه وه؟

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۸۵۶

مونږ وايو چې: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د روايت په مطابق[۱]، نبي كريم ﷺ د ټولو خلكو په بالاختيار ايمان راوړلو باندې ډېر حرص كاوه، نو الله ﷻ ورته توصيه وكړه چې د ټولو خلكو د بالاختيار ايمان راوړل خو د الله ﷻ په اراده كښې نشته او كوم شي ته چې الله ﷻ اراده ونه كړي هغه تحقق نه شي موندلى، نو د ټولو خلكو ايمان راوړل داسې برېښي لكه چې ته د ټولو خلكو څخه اضطراري ايمان غواړې حال دا چې دا خو ته نه غواړې. نو بهتره دا ده چې د ټولو خلكو په ايمان نه راوړلو باندې دومره غمژن نه شې چې له ډېره غمه خپل ځان ووژنې.

ذكر شوي مضمون ته الله ﷻ اشاره كړې ده چې: ﴿ لَعَلَّكَ بَٰخِعٌ نَّفۡسَكَ أَلَّا يَكُونُواْ مُؤۡمِنِينَ ﴾ [الشعراء:۳] يعنې شايد ته (له ډېره غمه) د خپل ځان وژونكى شې چې دوى ټول مؤمنان نه جوړېږي.

﴿ قُلۡ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِن كُنتُمۡ فِي شَكّٖ مِّن دِينِي فَلَآ أَعۡبُدُ ٱلَّذِينَ تَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَٰكِنۡ أَعۡبُدُ ٱللَّهَ ٱلَّذِي يَتَوَفَّىٰكُمۡۖ وَأُمِرۡتُ أَنۡ أَكُونَ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠٤﴾ وَأَنۡ أَقِمۡ وَجۡهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفٗا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَدۡعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَۖ فَإِن فَعَلۡتَ فَإِنَّكَ إِذٗا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٦﴾ وَإِن يَمۡسَسۡكَ ٱللَّهُ بِضُرّٖ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَۖ وَإِن يُرِدۡكَ بِخَيۡرٖ فَلَا رَآدَّ لِفَضۡلِهِۦۚ يُصِيبُ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦۚ وَهُوَ ٱلۡغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ ﴾

[۱۰۴] (اى پيغمبره! عمومي اعلان وكړه او) ووايه چې: اى خلكو كه چېرته تاسو زما د دين په هكله په شک كښې ياست (زما دين نه پېژنئ) نو (زما د دين څو مهم ټكي دا دي چې) زه د هغه چا عبادت نه كوم چې تاسو بدون د الله ﷻ څخه (د هغوى) عبادت كوئ، لكن زه د هغه الله ﷻ عبادت كوم چې تاسو قبض كوي (ارواګانې مو اخلي)، او (هم) زه امر كړى شوى (مامور كړى شوى) يم چې (په دوامداره توګه) د يقين كوونكو (له ډلې) څخه وګرځم (و ووسم).

[۱۰۵] او (ماته توصيه شوې ده چې) خپل مخ دې (در نازل شوي) دين ته (په كامله توګه) په داسې حال كښې ورواړوه چې (د ټولو باطلو اديانو څخه همدغه دين ته) ميلان كوونكى (وراوښتونكى) يې، او (هم دا) چې ته هرومرو د مشركانو څخه مه جوړېږه.

[۱۰۶] او (هم دا چې) ته د الله ﷻ په غير د هغه شيءِ (بوت) بلنه (عبادت) مه كوه چې نه درته ګټه رسولى شي او نه درته ضرر رسولى شي. نو كه (بالفرض المحال دا كار) وكړې نو يقيناً ته به په دغه وخت كښې د ظالمانو د ډلې څخه شمېرل شوى يې.

[۱] تفسير القرطبي ج۸ ص۳۸۵

[۱۰۷] او (هم راته ویل شوي دي چې) که چرته الله ﷻ تا ته څه ضرر ورسوي (سختي دربانديې درولي) نو د دې (سختی) پورته کوونکی نشته مگر همدی ﷻ دی (او بس). او که چرته تاته د خير اراده وکړي (چې خوشالي درکړي) نو (دا به د الله ﷻ فضل وي او) د ده ﷻ د فضل تاوونکی هیڅوک نشته (هیڅوک پکښې اختيار نه لري). الله ﷻ دخپلو بندګانو څخه هغه چا ته خپل فضل ورسوي چې اراده يې ورته وشي، او همدی ﷻ ښښوونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندېنيو ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ دا تمه غوڅه شوې ده چې ټول خلک به پرې په اختيار سره ایمان راوړي او د ځمکې پر مخ به هیڅوک کافر پاتې نه شي. په دې ایتونو کښې د کفارو دا تمه پرې کړی شوې ده چې نبي کریم ﷺ به د دوی باطل دین ته ور واوړي او په خپل حق دين بانديې به پښې کېږدي.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! ته خلکو ته خپله ديني کړنلاره واضحه کړه، ترڅو د يو پلوه د دوی هغه تمه په قطعي توګه غوڅه شي چې ته به د دوی باطل دين ته ور واوړې، او د بل پلوه په دې باندې هم په يقيني توګه پوه شي چې ته د خپل حق دين څه برخې د دوی له دين سره خلط کولی هم نه شې، چې معجوني دين ترې جوړ شي، او بيا يې دواړه طرفه پيروي وکړئ. نو ټول خلک مخاطب کړه چې:

ای خلکو! که تاسو زما د دين څخه په شک کښې یاست نو زه تاسو ته خپل دين په لاندې ټکو کښې خلاصه کوم، نور تاسو فکر وکړئ چې ستاسو له دين سره يې توافق ممکن دی او که محال. ټکي دا دي:

۱ـ زه د الله ﷻ څخه پرته د هغو کسانو او هغو شيانو عبادت نه کوم، کوم چې تاسو ورته په عبادت باندې سرونه ټيټ کړي دي. د دغسې پېروی تمه له زما نه غوڅه کړئ.

۲ـ زه د هغه الله ﷻ عبادت کوم چې مونږ او تاسو يې ټول پيدا کړي یاستو او بيا مو مړه کوي او بالآخره د قيامت په ورځ به مو د قبرونو څخه راپورته کړي.

۳ـ ذکره شوې کړنلاره ما پخپله خان ته.نه ده جوړه کړې بلکې زه مامور او مکلف يم چې د هغو کسانو څخه خپل خان شمېر کړم کوم چې د الله ﷻ په يووالي او د شرک په بطلان باندې ايمان درلودونکي دي.

یا په بل عبارت: زه په دغې لاره کښې يوازې نه يم بلکې يو لک او څلېرشت زره ـزيات يا کم- پيغمبران علیهم السلام په همدغې لاره باندې تېر شوي دي او د همدغې لارې پيروی ته يې دعوتونه چلولي دي.

۴ـ زه د الله ﷻ د پلوه مخاطب کړی شوی يم چې ته خپله ټوله توجه همدغه الهي دين ته واړوه او د نورو ټولو باطلو اديانو څخه په بشپړه توګه خپل خان په څنګ وساته. يا په بل عبارت: زه د خپل

دين له يوه وړوكي جزء څخه هم نه تېريدنه كولى شم او نه پكښې د باطلو اديانو يوه وړوكي جزء ته ځاى وركولى شم.

۵_ ماته د الله ﷻ د پلوه توصيه شوې ده چې د ټولو باطلو اديانو څخه عمومًا خپل ځان په څنګ وساته او خصوصًا د مشركانو د ډلې څخه خپل ځان مه جوړوه، چې معجوني (ګډوډ) دين ورسره ترتيب كړې.

۶_ ماته دا توصيه هم شوې ده چې د الله ﷻ څخه په غير د هغو شيانو بلنه مه كوه كوم چې تاته د پيروۍ په صورت كښې ګټه نه شي رسولى او د بې اطاعتۍ په صورت كښې تاته د ضرر رسولو توان نه لري.

ماته دا ويل شوي دي كه ته دا كار وكړې نو ته به په دغه وخت كښې د الله ﷻ د مقربو بندګانو څخه نه بلكې ته به د ظالمانو له ډلې څخه وشمېرلى شې.

۷_ ما ته ويل شوي دي چې:

الف: كه تا ته الله ﷻ څه سختي درورسوي نو د دغې سختۍ پورته كوونكى او لرې كوونكى نه دى مګر فقط الله ﷻ دى او بس (د هيچا توان نشته چې نجات دركړي).

ب: او كه الله ﷻ تاته د خير او كومې خوشالۍ اراده وكړې نو دا به د الله ﷻ فضل او كرم وي، نو په دغه صورت كښې به هيڅوک مونده نه شي چې د الله ﷻ د فضل مخه ستا څخه واړوي او تاته ونه رسېږي. دا ځكه چې الله ﷻ د خپل فضل پخپله باندې توزيع كوونكى دى، هرچا ته يې چې د خپلو بندګانو څخه اراده وشي هغه ته يې رسوي. نه يې څوک مخنيوى كولى شي او نه پكښې د چا هو يا نه ځايېږي.

۸_ بالآخره اى خلكو! تاسو ټول پوه شئ چې الله ﷻ ښښونكى او مهربان دى؛ نو كه تاسو د كفر او شرک څخه لاس واخلئ نو په پخوانيو شركياتو او كفرياتو باندې به مو ونه نيسي او برسېره پر دې د نېكيو توفيق به هم دركړي.

توضيحات

۱_ په دغه ايت شريف كښې -چې اوس د بحث لاندې دى- هغه اسلوب (طريقه) معموله ګرځولې شوې ده كومه چې په [يونس:۹۴] ايت كښې معموله ګرځولې شوې وه، چې پوره بيان يې هملته تېر شوى دى. هغه دا چې: مشركانو په خپل خيال يقين درلود چې د دوى دين د نبي كريم ﷺ د دين سره بالكل منافات لري او هغه ﷺ په خپل دين باندې دومره كلک دى چې د را اوښتلو امكان يې نشته. خو د دې سره-سره دوى داسې وګڼل شوه لكه چې دوى په ذكر شوي مطلب كښې شكمن وي. نو د شک د پورته كولو دپاره نبي كريم ﷺ ته توصيه وشوه چې د خپل دين څو مهم ټكي ورباندې قرائت كړه.

شاید چې د دې اسلوب (طریقې) د استعمال حکمت به په دې مقام کښې دا وي چې ترڅو د ایمان راوړلو دپاره د مشرکانو اذهان اماده کړی شي. یعني ستاسو او د ایمان راوړلو ترمنځ یوازې ذکر شوی شک حائل (مانع) دی، نو که تاسو په دغې شرحې باندې د خپل شک مخنیوی وکړئ نو دستي به په ایمان باندې مشرف شئ.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د سختۍ (مشکلاتو) د رسولو په هکله د ﴿ وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ ﴾ کلمه نازله کړه او د خیر رسولو څخه یې د ﴿ وَإِن يُرِدْكَ بِخَيْرٍ ﴾ سره تعبیر وکړ. حال دا چې خیر او شر (دواړه) د الله ﷻ په اختیار کښې دي؟

موږ وایو: که څه هم د دغې تفرقې دپاره ځنو مفسرینو کرامو[1] څو متعدد جوابونه کړي دي، مګر کوم شی چې په تبادر (چالاکۍ) سره د سړي ذهن ته ورځي هغه دا دی چې دلته به "تفنن في العبارة" په نظر کښې نیول شوی وي، څو د مطلب په اداء کولو کښې عبارتونه متعدد جوړ شي، چې پوره شرحه یې په علم البدیع کښې ذکره ده، والله ﷻ أعلم.

﴿ قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ ۖ فَمَنِ ٱهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِۦ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۖ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ وَٱصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ ٱللَّهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۸] (ای پیغمبره!) ووایه چې ای خلکو! یقیناً تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه حق (دین) درغلی دی؛ نو هرڅوک چې لاره مونده کړي (دین قبول کړي) نو بې شکه د خپل ځان دپاره یې لاره مونده کړه (ګټه یې همده ته راجع ده)، او هرڅوک چې لاره ورکه کړي (دین قبول نه کړي) نو بې شکه د خپل ځان (په ضرر) باندې یې لاره ورکه کړه (ټول ضرر یې خاص همده ته متوجه دی). او زه څو په تاسو باندې څارونکی (ذمه وار) نه یم (تاکلی) شوی.

[۱۰۹] او (ای پیغمبره!) ته د هغه شي پیروي کوه کوم چې تاته (د خپل رب ﷻ دپلوه) وحې کېږي، او (د کفارو په اذیتونو باندې) صبر کوه ترڅو چې الله ﷻ حکم (فیصله) وکړي.

او همدی ﷻ د حکم کوونکو (فیصله کوونکو له جملې څخه) ډېر بهتر فیصله کوونکی دی.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د یو پلوه د حق دین ځانګړي صفات بیان شوي وه او د بله پلوه د نبي کریم ﷺ مسوولیت په تمامه معنی اداء کړی شوی وه. په دې ایتونو کښې د یو پلوه خلکو ته خپل

(۱) تفسیر القاسمي ج۹، ص۸۸

مسوؤلیت په خپلو غاړو وراچولی شوی دی او د بله پلوه نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې ده چې په خپل دریغ باندې کلک ودرېږي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! کله چې تا په خلکو باندې د خپل دین ځانګړې صفات بیان کړه او خپل مسوؤلیت دې پوره کړه، نو اوس دغو ټکو ته توجه وکړه:

۱ـ د هر شي څخه وړاندې یو ځل بیا ټول خلک مخاطب کړه او خپلو مسوؤلیتونو ته یې متوجه کړه چې:

الف: ای خلکو! تاسو ته خو د بل چا د پلوه نه بلکې د خپل رب ﷻ د پلوه حق دین درغلی دی چې اختصاصي صفات یې تاسو په واضحه توګه واورېده او ما خپل مسوؤلیت په بشپړه توګه اداء کړ، نو اوس ستاسو خپل کار دی چې ایمان وربانډې راوړئ او که خپل ځانونه په جهالت کښې پرېږدئ:

نو هرڅوک چې په ذکره شوې دیني لاره باندې لاړ شي نو ګټه یې فقط خپل ځان ته ده. او څوک چې دغه لاره پرېږدي او په غلطه لاره باندې لاړ شي نو دا یقیني خبره ده چې خپل ځان یې له خطر سره مخامخ کړه او په لوی لاس یې د هلاکت کندې ته ور ودانګل.

ب: زما همدومره مسوؤلیت وه چې حق دین مې تاسو ته در ورساوه. زه په تاسو باندې نه د محافظ او څارونکي په توګه مقرر کړی شوی یم، چې ستاسو د کړو وړو څارنه وکړم، او نه زه ستاسو د کړو وړو ذمه وار یم چې ستاسو مسوؤلیت ماته راجع کړی شي.

۲ـ ای پیغمبره! په خپل دریغ باندې کلک ودرېږه او صرف د هغه شي پیروي کوه کوم چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه وحي کېږي. او هم صبرناک (ثابت قدمه) اوسه او د کفارو په اذیتونو باندې حوصله مه خرابوه او استقامت د لاسه مه ورکوه، آن تر هغه وخته پورې چې الله ﷻ ستا او د کفارو په منځکښې په حقه فیصله وکړي.

او دا ځکه چې همدی ﷻ د ټولو فیصله کوونکو او حکم کوونکو بهتر فیصله کوونکی او حکم کوونکی دی، چې ټول کارونه یې په عدل باندې ولاړ دي.

یادونه

۳ـ که څوک غواړي چې د دې سورت د مطالبو خلاصه ولولي نو ځینو اوږدو تفاسیرو[1] ته دې مراجعه وکړي.

د الله ﷻ په توفیق د "یونس" سورت ترجمه او تفسیر بشپړ شو.

۱۳۷۵/۹/۱۵ هـ ش

(۱) تفسیر المنار ج۱۱ ص۴۹۴

هود(۱۱)

سريزه

۱ـ د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په روايت دا سورت مکي سورت دی[۱] او د جمهورو علماوو کرامو هم همدا نظر دی[۲]، د دې سورت د نزول په وخت کښې د مشرکانو د پلوه په نبي کريم ﷺ باندې ډېر زيات تېرى روان وه.

په دغه وخت کښې د نبي کريم ﷺ تره (ابو طالب) مړ شوى وه چې د ده ﷺ څخه به يې دفاع کوله او أم المؤمنين خديجة الکبرى رضي الله عنها هم وفاته شوې وه چې د نبي کريم ﷺ زړه ته د اطمنان ورکولو دپاره بوه لويه تسلي ورکوونکې وه[۳].

د همدې کبله نبي کريم ﷺ په دغه کال باندې د "عام الحزن" نوم کېښود، يعنې "د غم کال".

۲ـ په دې سورت کښې د هود عليه السلام نوم هم څو ځايه ذکر شوى دى نو د هود په نوم سره نومولى شوى دى. خو مطلب دا نه دى چې ټول بحث يې د هود عليه السلام په حالاتو باندې څرخېږي.

۳ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: ټول ايتونه يې يو سلو درويشت (۱۲۳) دي[۴].

ب: د کلماتو شمېر يې يو زر شپږ سوه (۱۶۰۰) دی، او د حرفونو شمېر يې نهه زره پنځه سوه اوه شپېته (۹۵۶۷) دی[۵].

د دې سورت موضوعات

۴ـ دا سورت هم د نورو مکي سورتونو غوندې په عقيدوي موضوعګانو باندې بحث کوي. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: د الله ﷻ د وحدانيت اثبات.

ب: د نبي کريم ﷺ د نبوت د ثبوت دلايل.

ج: د قيامت د ورځې د قيام ضرورت او په دغې ورځ کښې د محاسبې تحقق او د نتائجو نوعيت.

په دې باندې علاوه، په دې سورت کښې د څو پيغمبرانو عليهم السلام حالات هم بيان شوي دي، ترڅو د يو پلوه پرې نبي کريم ﷺ متسلي شي او د بله پلوه کفار په غوږ ووهلى شي چې ستاسو عاقبت هم د خسران او تاوان څخه په غير بل شى نه دى.

ځينو مفسرينو کرامو[۶] د دې سورت مضامين خلص کړي دي او په متعددو بابونو او فصلونو کښې يې واضحه کړي دي. نو که څوک فرصت لري او مطالعه يې کړي ګټوره به ورته واقع شي.

(۱) الدر المنثور ج۴ ص۳۹۶
(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۲۰۲
(۳) في ظلال القرآن ج۴ ص۱۸۴۰
(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۳۷۲
(۵) تفسير الخازن ج۳ ص۲۹۶
(۶) تفسير المنار ج۱۲ ص۱۹۸؛ تفسير المراغي ج۱۲ ص۱۰۲

د دواړو سورتونو تناسب

۵_ دغه دواړه سورتونه (یونس، هود) سره یو تربله کلک تناسب لري. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: دواړه مکي سورتونه دي او د عقايدو بحث ته دواړه زيات متوجه دي.

ب: هلته د نوح ﷺ حالاتو ته څه اشاره شوې وه او دلته پرې پوره رڼا اچولې شوې ده، لکه چې دا د هغه تفصيل وي.

ج: هلته هم د قرآن کریم په باره کښې ټولې دنيا ته د مقابلې دعوت (چلنج) ورکړی شوی وه او دلته هم همدغه کار صورت نيولی دی او داسې نور.

د: دا سورت هم د يوه پیغمبر (هود ﷺ) په نامه نومولی شوی دی لکه څنګه چې هغه سورت د یوه پیغمبر (یونس ﷺ) په نوم یاد شوی دی.

هـ: بالآخره دواړه سورتونه د ﴿ الٓر ﴾ په تورو باندې پیل شوي دي.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې يوه ورځ ابو بکر الصديق ﷺ پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! څه وجهه ده چې ته بې وخته سپين ږيری شوې؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «شَيَّبَتْنِي هُودٌ وَالْوَاقِعَةُ وَالْمُرْسَلاتُ وَعَمَّ يَتَسَاءَلُونَ وَإِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ»[۱] يعني زه د هود سورت او دغو نورو سورتونو سپين ږيری کړم.

همدارنګه ذکر شوی حدیث په نورو عبارتونو سره هم روایت شوی دی[۲]؛ نو پوښتنه دا ده چې هغه څه شی دی چې دغه سورت پرې مشتمل دی او د نبي کریم ﷺ د سپين ږيرتوب سبب ګرځېدلی دی؟

مونږ وايو چې: علماوو کرامو په دې باره کښې لاندې وجوهات ليکلي دي:

الف: په دې سورت کښې د هلاکو شوو قومونو د ځينو قيصو د بيان څخه وروسته دا ارشاد ﴿ فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْاْ ﴾ نازل شوی دی. یعنې: نو ای پیغمبره! ته هم لکه څنګه چې درته امر شوی دی مستقيم اوسه او هغه څوک دې هم باثباته اوسېږي چا چې ستا سره الله ﷻ ته رجوع کړې ده (ایمان يې راوړی دی) او تاسو ټول طغيان او سرکښي مه کوئ.

نو څه لرې نه ده چې نبي کريم ﷺ به په دې باندې غمژن شوی وي چې هسې نه چې زما امت د هلاکت سره مخامخ شي لکه څنګه چې پخواني قومونه هلاک شوي وه. لکه چې په ﴿ فَاسْتَقِمْ ﴾ کښې د "ف" توری همدې مطلب ته اشاره کوي[۳].

د همدغې وجهې تائيد په هغه خوب سره هم لاس ته راځي چې: د علماوو کرامو څخه يوه کس د نبي کريم ﷺ څخه په خوب کښې پوښتنه کړې وه چې: ای د الله رسوله! په سورت هود کښې هغه کوم شی دی چې ستا د سپين ږيرتوب سبب جوړ شوی وه؟ نو نبي کریم ﷺ ورته ذکره شوې جمله

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵

(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۳۵

(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۲

ښودلي وه چې زه ﴿ فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ ﴾ سپین ږیری کړم[۱].

ب: ځیني علماء کرام وايي چې د دې سورت او د دې سورت د امثالو له کبله خکه نبي کریم ﷺ سپین ږیری شوی (یعني غمژن شوی) وه چې دا د قیامت د ورځې د حالاتو په بیان باندې مشتمل دي او دغه حالات خو د قیامت په ورځ د ماشومانو څخه بوډاګان جوړوي[۲]. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ يَوْمًا يَجْعَلُ ٱلْوِلْدَٰنَ شِيبًا ﴾ [المزمل: ۱۷] یعني ای کفارو! که تاسو په خپل کفر باندې کلک پاتې شئ نو په داسې ورځ کښې به د عذاب څخه خپل ځانونه څنګه وساتئ چې هغه د ډېرو مشکلاتو له کبله ماشومان سپین ږیري کوي؟!

نبي کریم ﷺ ته خو الله ﷻ د قیامت په حالاتو باندې دومره علم ورکړی وه لکه چې هغه حالات یې په مبارکو سترګو باندې لیدلي وي. په همدې مضمون باندې د ده ﷺ لاندې حدیث ډېره ښه رڼا اچوي چې په یوه اوږده حدیث کښې یې فرمایلي دي: «وَاللهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً»[۳] یعني په الله ﷻ مې دې سوګند وي که چېرته تاسو په هغه څه باندې پوهېدی چې زه پرې پوهېږم نو لږ به مو خندلي وي او ډېر به مو ژړلي وی.

نو کله به چې نبي کریم ﷺ د قیامت مشکلات راپه زړه کول نو په خپل امت باندې د زړه سوي له کبله به غمژن کېده، غمونه خو د سرې ویښتان سپینوي.

ج: ځیني مفسرین کرام وايي[۴] چې نبي کریم ﷺ د الله ﷻ د کتاب په اسرارو باندې ډېر ښه پوهېده، څه ضرور نه ده چې مونږ د ده ﷺ خبرې ته وجوه ولټوو. نو کېدی شي چې د غمژن کېدلو وجوه یې ذکر شوي وجوه وي او یا نور وي چې مونږ پرې علم نه لرو.

مونږ ته همدغه درېم قول غوره ښکاري، والله ﷻ أعلم.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ الٓر ۚ كِتَٰبٌ أُحْكِمَتْ ءَايَٰتُهُۥ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ ۝١ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۚ إِنَّنِى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ۝٢ وَأَنِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُم مَّتَٰعًا حَسَنًا إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِى فَضْلٍ فَضْلَهُۥ ۖ وَإِن تَوَلَّوْا۟ فَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ ۝٣ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ۝٤ ﴾

(۱) الدر المنثور ج۴ ص۳۹۸
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۲۹۶
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۱۴۲
(۴) روح المعاني ج۱۱ ص۲۰۳

د ډېر مهربان (او) ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

(دا کتاب) داسې کتاب دی چې ایتونه یې (د نواقصو او خلل ورننوتلو څخه) محکم کړی شوي دي (او په حکمت باندې ډک کړی شوي دي) بیا (د ټولو ضروریاتو دپاره) تفصیل دار کړی شوي دي (چې هیڅ شی پکښې پټ نه دی پرېښودل شوی).

(دا کتاب څکه ذکر شوي صفات لري چې) د حکیم او خبیر (اقدس ذات) د پلوه (نازل کړی شوی) دی.

[۲] (ای پیغمبره! خلکو ته ووایه) چې: تاسو (د بل هیچا) عبادت مه کوئ مګر د الله ﷻ (او بس)، یقیناً زه ستاسو دپاره د همدغه (اقدس ذات ﷻ) د پلوه ډاروونکی او زیری ورکوونکی یم (او بس).

[۳] او (هم ورته ووایه) چې د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو کفریاتو) مغفرت وغواړئ (ایمان راوړئ او) بیا همده ﷻ ته (په هر کار کښې) رجوع وکړئ (ایمان ته ادامه ورکړئ) ترڅو تاسو ته د ټاکلي وخته (مرګه) پورې (د دنیا څخه) د ښائسته (نیکي) استفادې موقع درکړي او (هم) په صالحه اعمالو کښې د هر زیادت خاوند ته (زیات اجر) ورکړي.

او که تاسو (د دغه کتاب څخه) مخونه واړوئ نو زه په تاسو باندې د لویې ورځې (قیامت) له عذابه ډارېږم.

[۴] خاص الله ﷻ ته ستاسو بېرته ورستنېدل دي او (هم) همدا ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی (ستاسو بېرته ژوندي کول ورته څه مشکل کار نه دی).

ارتباط

وړاندېنی سورت (یونس) په دې تمام شوی وه چې: ای پیغمبره! د هغه شي پیروي کوه کوم چې تاته وحي کېږي. په دې ایتونو کښې همغه شی بیان شوی دی په کوم باندې چې نبي کریم ﷺ ته د پیروۍ امر کړی شوی دی، چې قرآن کریم دی.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د هر شي څخه وړاندې د ډېر مهربان او ډېر بارحمه الله ﷻ په نامه دا کلام پیل کړه چې:

۱ـ تاته الله ﷻ داسې قرآن کریم درنازل کړی دی چې خپل خان پخپله ثابتوي. یا په بل عبارت: د دې کتاب د معجزاتو څخه همدا هم د ایمان د راوړلو دپاره کفایت کوي چې دا د همغو تورو څخه جوړ دی د کومو څخه چې د عربو کلامونه جوړېږي او جوړ شوي دي، لکه "ا، ل، ر" او داسې نور، خو د دې سره سره د ټولې دنیا فصحاء او بلغاء یې د مقابلې څخه عاجز دي او د ده د سورتونو څخه د یوه سورت په جوړولو باندې توان نه لري.

۲ـ د معنی په اعتبار سره هم همدغه کتاب یوه لویه معجزه ده چې:

الف: ایتونه یې له حکمت څخه ډک دي، چې نه پکښې څوک د ګوتې د ایښودلو ځای موندلی شي او نه پکښې څه خلل او نیمګړتیاوې شته.

ب: خو په دې باندې علاوه دا کتاب تېر شوي حالات او راتلونکي حالات کټ مټ بیانوي، چې هیڅ تخلف پکښې نه موندلی شوی دی او نه به پکښې وموندلی شي.

ج: دا کتاب د داسې اقدس ذات (ﷻ) د پلوه نازل کړی شوی دی چې هم د حکمت خاوند دی او هم په هر شي باندې خبردار دی. نو له همدې کبله دا کتاب هم په حکمت باندې ډک دی او هم پکښې وړاندیني او ورستني علوم ځای په ځای کړی شوي دي.

۳ـ ای پیغمبره! نو ته ټول خلک مخاطب کړه او د دې کتاب د نزول مطالب ورته تشریح کړه. ورته ووایه چې:

الف: ای خلکو! تاسو د الله ﷻ څخه پرته د هیچا او هیڅ شي عبادت مه کوئ. د عبادت مستحق نه دی مګر همدی ﷻ دی او بس.

ب: زه تاسو خپل عبادت ته نه رابلم بلکې زه فقط تاسو د الله ﷻ د پلوه ډاروم چې که تاسو د دې کتاب توصیه د پښو لاندې کړئ نو به دنیا او آخرت کښې به د مشکلاتو سره مخامخ شئ: دا د یو پلوه، او د بله پلوه زه د الله ﷻ د پلوه تاسو ته زیری درکوونکی یم خو که تاسو د دې کتاب په مقتضی عقیده او عمل برابر کړئ او په عملي چوکاټ کښې یې پیاده کړئ.

ج: ای خلکو! د خپل رب ﷻ څخه د پخوانیو ګناهونو مغفرت وغواړئ نو تاسو به په تېرو شوو کفریاتو باندې هیڅکله ونه نیسي. ستاسو رب ﷻ په تاسو باندې ډېر مهربان او بارحمه دی.

د: ای خلکو! یوازې الله ﷻ ته توبه تائب شئ او په دې کتاب باندې خپل ایمان ته ادامه ورکړئ، چې په دې کښې ستاسو د دنیا او آخرت ګټه نغښتې ده.

هـ: نو که تاسو دا کتاب دستور العمل وګرځاوه نو الله ﷻ به تاسو ته په دنیا کښې خوندور ژوند درکړي او د مرګ د وخته پورې به د دنیا څخه ډېره پاکیزه او مزناکه استفاده وکړئ.

و: په دې باندې علاوه، د الله ﷻ په نزد به ستاسو یو بخړی عمل هم ضائع نه شي او څوک چې هرڅومره زیاتې ښېګڼې وکړي نو هغوی ته به په دنیا او آخرت کښې زیات اجرونه او بدلې ورکړي.

ز: ای خلکو! که تاسو د دې معجزانه کتاب ارشادات د پښو لاندې کړئ او له منلو نه یې مخونه واړوئ نو زه په تاسو باندې د یو پلوه د دنیاوي عذاب څخه ډارېږم، چې د پخوانیو کفري قومونو غوندې به په تاسو باندې عذاب درنازل شي. او د بله پلوه ستاسو د آخرت غم راسره دی چې هلته به د لویې ورځې د عذاب سره لاس او ګرېوان شئ:

ح: ای خلکو! تاسو هیڅکله د الله ﷻ په حضور کښې د وړاندې څخه خلاصون نه شئ موندلی، او ستاسو خاص همده ﷻ ته رجوع ده. که ژاړئ او که خاندئ د همده ﷻ په حضور کښې به وړاندې او حساب کتاب به درسره کېږي.

ط: اى خلكو! تاسو دا خيال ونه كړئ چې خاورې شوي كالبوتونه به مو بېرته ژوندي نه شي كړى. او دا ځكه چې الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دى، ده ﷻ ته بيا راژوندي كول داسې دي لكه څنګه يې چې اول خل تاسو ژوندي كړي ياست.

توضيحات

١ـ دا ايتونو د دې سورت (هود) دپاره داسې حيثيت لري لكه چې د همدې سورت عنوان وي. يا په بل عبارت: په دې سورت كښې تر آخره پورې د ذكرو شوو ايتونو مطالب په ډول-ډول اساليبو (طريقو) باندې بيانېږي. هغه مطالب دا دي:

الف: د قرآن كريم حقانيت، ب: د الله ﷻ توحيد، ج: په دنيا او آخرت كښې د نېكانو جزا، د: په دنيا او آخرت كښې د متكبرينو او كفارو سزا، ه: د قيامت د ورځې قيام او د خلكو هلته ورستنېدل. و: بالآخره د الله ﷻ كامل قدرت.

د أُحْكِمَتْ او فُصِّلَتْ معناوې

٢ـ كه څه هم علماوو كرامو د ﴿ أُحْكِمَتْ ﴾ په تفسير كښې خلور قوله كړي دي او د ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ په هكله يې شپږ ډوله تفسير كړي دي[١]، مګر مونږ ته لاندې تفسيرونه غوره ښكاري:

الف: ﴿ أُحْكِمَتْ ﴾ معنى دا چې: الله ﷻ دا كتاب د نواقصو د موجوديت څخه پاک ساتلي دي چې هيڅكله پرې چا د عيب داسې ګوته نه ده ايښې چې په كوم دليل باندې اتكاء ولري، او نه به يې پرې څوک كېږدي.

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره كړې ده چې: ﴿ لَّا يَأْتِيهِ ٱلْبَٰطِلُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِۦ ﴾ [فصلت: ٤٢] يعنې دغه كتاب ته نه د مخې د پلوه باطل (دروغ) راتلاى شي او نه د شا د پلوه ورنه نژدې كېدلى شي.

ب: ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ معنى دا چې: دا كتاب د ټولو ضرورياتو په تفصيل او بيان باندې مشتمل دى. لكه چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ تِبْيَٰنًا لِّكُلِّ شَيْءٍ ﴾ [النحل: ٨٩] يعنې او مونږ به تا باندې كتاب (قرآن كريم) په داسې حال كښې درنازل كړى دى چې د هر شي بيانوونكى دى.

يادونه

٣ـ مونږ په ﴿ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ ﴾ او ﴿ أَنِ ٱسْتَغْفِرُواْ ﴾ كښې د "أن" دواړه توري د ﴿ أُحْكِمَتْ ﴾، ﴿ فُصِّلَتْ ﴾ دپاره تفسيريه ګڼلي دي. ځكه چې دغه دواړه كلمې اشارةً د قول معنى (ويل) نه متضمنې دي.

---

(١) زاد المسير ج٤ ص٦٢ - روح المعاني ج١١ ص٢٠٢

نو د معنی حاصل بې داسې راځېږي چې: ای پیغمبره! د دې کتاب د تحکیم او تفصیل (اسرارو) په هکله خلکو ته ووایه چې: تاسو د بل هیڅا او بل هیڅ شي عبادت مه کوئ مګر د الله ﷻ او بس. یقیناً زه ستاسو دپاره د همده ﷻ د عذاب څخه داروونکی یم او د همده ﷻ په نعمتونو باندې زېری ورکونکی یم. او تاسو د خپل رب ﷻ څخه مغفرت وغواړئ.

مګر مفسرینو کرامو پکښې نور ډولونه تفسیرونه هم کړي دي[۱]. که څوک بې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د استغفار او توبې څه فرق دی چې دواړه په یوه ایت شریف کښې ذکر شوي دي؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو دلته څو متعدد جوابونه کړي دي[۲]، خو کوم جواب چې مونږ ته په تبادر سره ذهن ته راځي هغه دا دی چې: د ﴿ ٱسْتَغْفِرُوا۟ ﴾ معنی په دې مقام کښې دا ده چې د خپلې کفري کړنلارې څخه لاس واخلئ. او په ﴿ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ ﴾ کښې دې اشاره ده چې بیا همدغه حالت ته د مرګ د ورځې پورې ادامه ورکړئ، ترڅو د لاندې ایت شریف په مصداق کښې شامل شئ چې: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَـٰمُوا۟ ﴾ [فصلت: ۳۰] یعني: یقیناً هغه کسان چې اقرار کوي چې زمونږ رب الله ﷻ دی (ایمان راوړي او) بیا پرې مستقیم اوسي نو ملائک به هغو ته په جنت سره زېری ورکړي.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې الله ﷻ هغو خلکو ته د ښائسته ژوند وعده ورکړې ده کوم چې د پخوانیو کفریاتو څخه مغفرت وغواړي او الله ﷻ ته په ایمان راوړلو باندې رجوع وکړي، حال دا چې مونږ د هر مؤمنان په تریخ ژوند کښې ګورو چې روزي یې تنګه وي او د مشکلاتو سره مخامخ وي؟

مونږ وایو[۳] څه لرې نه ده چې صالح خلک د ټولنې د فساد له کبله د روزۍ د تنګسې سره مخامخ شي، او پوره واضحه ده چې دنیاوي عذاب کله کله د جنایتکارانو څخه نورو ته هم تجاوز کوي.

په دې باندې علاوه، نېکان په دنیا کښې د روزۍ دتنګسې سره مخامخ کېږي، ترڅو الله ﷻ دوی ته لوی اجرونه ورکړي، خو د زړونو سکون او اطمنان د لاسه نه ورکوي. او پوره څرګنده ده چې د سړي ژوند په وارخطایۍ او اضطراب باندې ترخېږي، نه د روزۍ په تنګۍ باندې.

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۱۲۰

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۸۱

(۳) في ظلال القرآن ج۴ ص۱۸۵۴

﴿ أَلَآ إِنَّهُمۡ يَثۡنُونَ صُدُورَهُمۡ لِيَسۡتَخۡفُواْ مِنۡهُۚ أَلَا حِينَ يَسۡتَغۡشُونَ ثِيَابَهُمۡ يَعۡلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعۡلِنُونَۚ إِنَّهُۥ عَلِيمُۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٥﴾ ﴾

[۵] خبردار! یقینًا دوی (کفار) چې دي خپلې سینې د دې دپاره تاووي ترڅو د الله ﷻ څخه (هغه څه) پټ کړي (کوم چې دوی په زړونو کښې پټ ساتلي دي). خبردار! الله ﷻ په هغو شیانو باندې پوهېږي کوم چې دوی یې (په زړونو یا مجالسو کښې) پټوي او په هغو شیانو باندې (هم پوه دی) کوم چې دوی یې څرګندوي (په ټولو وختونو کښې پرې پوهېږي خو په خاصه توګه) په داسې وخت کښې هم (پوهېږي) چې دوی خانونه په خپلو جامو (او پوښاکونو) باندې په پرده کښې جوړوي (او خیال کوي چې څوک به راباندې نه پوهېږي).

(په دې ټولو باندې علاوه) یقینًا الله ﷻ د سینو (زړونو) په حالاتو باندې پوه دی (چې لا بهر ته نه وي راوتلي).

ارتباطونه

۱_ وړاندېني ایتونه د الله ﷻ د قدرت د عموم په بیان باندې تمام شوي وه او په دې ایت کښې د الله ﷻ د علم عموم ته اشاره شوې ده.

۲_ هلته د قرآن کریم ارشادات بیان شوي وه چې قران کریم ستاسو څخه دا-دا شی غواړي او دلته د خلکو غبرګون بیانېږي، لکه چې د شان نزول په روایتونو کښې پرې رڼا اچولې شوې ده.

شان نزولونه

د ذکر شوي ایت په شان نزول کښې علماوو کرامو څه متعدد روایتونه لیکلي دي[۱] لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

۱_ عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې ځینو مسلمانانو ته حیاء ورتله، البته کله به چې دوی د خپلو مېرمنو سره جنسي ارتباط نیوه او یا به یې اودس ماتاوه حال دا چې دوی به خپل ځانونه نه وه پټ کړي او څه پوښاک به یې نه وه اغوستی. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[۲].

۲_ د منافقانو څخه یو سړي، چې "الأخنس بن شُریق" نومېده، د نبي کریم ﷺ سره یې په زړه کښې زیاته کینه او عداوت درلود او په ظاهر کښې یې ورسره ډېره ښه وضعه کوله، تا به ویل چې نوموړی د خپل زړه حالت د الله ﷻ څخه او یا د نبي کریم ﷺ څخه پټوي؛ نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[۳].

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۶۴

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۷

(۳) اسباب النزول للواحدي ص۱۷۹

۳ـ په مشركانو كښې داسې كس هم وه چې خپلې كوټې ته به ننووت او د كور پردې به يې راخورې كړې او هم به يې خپله سينه زنګنونو ته ورتاوه كړه او خپل ځان به يې په جامه او پوښاک كښې ونغښت، نو بيا به يې د خپله خانه سره ويلې چې: «هَلْ يَعْلَمُ اللهُ مَا فِيْ قَلْبِيْ»[۱] يعنې ايا الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې زما په زړه كښې پټ دي؟ (بلكې نه پوهېږي)!.

۴ـ ځينې كفار به چې د نبي كريم ﷺ سره ملاقي شوه نو خپل سرونه به يې ټيټ كړه او خپلې سينې به يې ترې تاوې كړې او هم به يې شاګانې ور واړولې او په خپلو مخونو باندې به يې پردې ورخورې كړې ترڅو د دوی سترګې په نبي كريم ﷺ باندې ونه لګېږي: «وَهُمْ يَظُنُّوْنَ أَنَّ ذٰلِكَ يَخْفَى عَلَيْهِ وَعَلَى اللهِ فَنَزَلَتْ»[۲] يعنې د دوی دا ګومان وه چې د دوی په ذكره شوې عمل باندې نه نبي كريم ﷺ پوهېږي او نه الله ﷻ پوهېږي. نو الله ﷻ ذكر شوی ايت شريف نازل كړ.

تبصره

۵ـ ذكر شوي روايتونه سره څه منافات نه لري، څه لري نه ده چې ټولو تحقق موندلی وي، د ايت مفهوم خو په ټولو صادقيږي او سلفو صالحينو خو په مصداقاتو باندې د شان نزولو اطلاق كاوه[۳]. په مصداق كښې دا ضرور نه ده چې د ايت شريف سره دې هغه په يوه وخت كښې متحقق شوی وي، نو څرنګه چې ايت شريف په مكه كښې نازل شوی دی نو زمونږ په نظر اصلي شان نزول به يې د كفارو او مشركانو واقعات وي، والله ﷻ أعلم.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! د قرآن كريم د ارشاداتو په مقابل كښې د مشركانو تګلاره دا ده چې دوی هڅه كوي او زيار وباسي چې د الله ﷻ څخه خپل كفري حالات پټ كړي.

نو ته اګاه اوسه چې كفار خپلې سينې راغبرګوي او زيار وباسي چې د الله ﷻ څخه او هم ستا څخه خپل حالات پټ كړي مګر دا حالات نه شي پټولی، دا دی د هغوی پټ كړی شوي حالت مو تاسو ته افشاء او بربنډ كړ.

او هم ته كفار اګاه او خبر كړه چې الله ﷻ په هغه وخت كښې هم د دوی په پټو او ښكاره حالاتو باندې پوهېږي په كومو حالاتو كښې چې دوی خپل ځانونه په جامو كښې راونغاړي او خيال وكړي چې اوس نو مونږ د هرچا څخه پټ شوو او هيڅوک راڅخه خبر نه دی.

ای پيغمبره! د الله ﷻ څخه هيڅ شی نه شي پټېدلی، حتی چې هغه حالات هم ورته څرګند دي چې د خلكو په زړونو كښې ګرځي راګرځي.

---

[۱] تفسير البغوي ج۲ ص۲۷۳
[۲] المحرر الوجيز ج۹ ص۱۰۵
[۳] تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷ ؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

توضيحات

۱ـ په ظاهر کښې داسې برېښي چې د "الا" توری د نبي کريم ﷺ په تنبيه (خبرداری) باندې دلالت کوي، خو په حقيقت کښې ذکره شوې خبرداري کفارو ته ورکوله کېږي چې: خبردار! ستاسو د پټېدلو هڅې بابېزه او بې فائدې دي، الله ﷻ ته هرڅه معلوم دي، حتی ستاسو د پټولو هڅې هم ترې نه شي پټېدلې.

ثناء څه معنی؟

۲ـ د ﴿ يَثْنُونَ ﴾ کلمه د "ثناء" څخه اشتقاقه شوې ده. ثناء خو اصلاً د دوه وو شيانو تاوولو او نغښتلو ته ويل کېږي[۱] مګر په دې مقام کښې يې علماوو کرامو لاندې معناوې کړې دي[۲]:

الف: ﴿ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ ﴾ يعنې کفار د قرآن کريم د منلو څخه اعراض کوي. نو په دې تفسير سره ثناء کلمه د کنايې يا مجاز په توګه د مخ اړولو څخه عبارت ګرځي، خکه څوک چې څه شی قبلوي نو هغه ته مخامخ ورځي او خپله سينه ترې نه کړوي.

ب: دغه کلمه د پټولو څخه کنايه ده. يعنې منافقان د نبي کريم ﷺ عداوت او د قرآن کريم نه منل په زړونو کښې پټوي، لکه چې خپلې سينې يې وربانديې ورتاوې کړې وي.

ج: کفارو به حقيقتًا همدغسې کول، خپلې سينې به يې تاوولې راتاوولې څو خپل ځانونه په جامو کښې ښه ونغاړي او څه يې چې په زړونو کښې دي هغه (په خپل خيال) ښه پټ وساتي حتی چې الله ﷻ او د ده ﷻ پيغمبر ﷺ پرې پوه نه شي.

تبصره

۳ـ مونږ ته بهتره برېښي چې ذکره شوې کلمه د "ما يطلق عليه الثناء" (هر هغه شي چې د ثنا اطلاق پرې ډېږي) په تاويل سره عامه واخستله شي، ترڅو ټولې معناوې پکښې شاملې شي او د شان نزول په ټولو رواياتو باندې تطبيق ومومي.

هذا ما وفقنا الله في إتمام تفسير الجزء الحادي عشر من أجزاء القرآن الكريم، ونسأله أن ييسر لنا إتمام ما قصدناه، ويزيدنا علمًا فيما يحب ويرضى، والحمد لله و الصّلوة والسلام على رسول الله وعلى آله وأصحابه أجمعين.

۱۳۷۵/۱۰/۱ هـ ش

---

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۱۱۵

(۲) روح المعاني ج۱۱ ص۲۰۹

﴿وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَاۚ كُلّٞ فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ۝٦﴾

[۶] او په ځمکه باندې هیڅ حرکت کوونکی شی (ساکن) نه دی مګر په الله ﷻ باندې (تفضلا) د هغه روزي ده، او (هم) الله ﷻ د هغه په استقرار ځای او ساتنځای باندې پوه دی (په دې باندې علاوه) هر شی په ښکارند کتاب (لوح محفوظ) کښې (لیکلی شوی) دی.

ارتباط

د وړاندینې ایت مضمون دا وه چې الله ﷻ د انسانانو په ټولو حالاتو باندې پوه دی، په دې ایت کښې همدغه مضمون تعقیب شوی دی چې یوازې د انسانانو نه بلکې د ټولو ساکنانو حالات ورته معلوم دي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! الله ﷻ ته د انسانانو ټول حالات معلوم دي بلکې همدی ﷻ د ټولو ساکنانو په حالاتو باندې پوه دی، د همدې کبله یې د ټولو ساکنانو د روزۍ ورکولو التزام کړی دی او د هر ساکن اصل مسکن او عارضي مسکن ورته ټول معلوم دي.

په دې باندې علاوه، د ټولو ساکنانو حالات هم په یوه داسې کتاب کښې ثبت دي چې هلته د ټولو مخلوقاتو کیفیات پوره ښکارند دي، د مثال په توګه هلته لکه څنګه چې د هر ساکن روزي لیکلې شوې ده چې فلانی شی به خوري او فلانی به اغوندي، همدارنګه هلته لیکلی شوي دي چې په فلاني وخت کښې به وږی کېږي او په دومره اندازه خوراک باندې به مړېږي او داسې نور.

که بالفرض المحال الله ﷻ کامل علم نه درلودی نو هر ساکن ته به یې د روزۍ ورکولو ذمه واري هم نه وی کړې او نه به دغه کار امکان درلودلی وی.

توضیحات

۱_ د ﴿دَآبَّةٍ﴾ کلمه د "دَبیب" _لکه "حبیب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "دَبیب" هغه حرکت ته ویل کېږي کوم چې په ډېره کرارۍ باندې صورت نیولی وي لکه چې یو ماشوم یا بوډا حرکت وکړي، مګر په عام عرف کښې په څلور پښې ښاروي یا په اس پورې اختصاص لري، خو په دې مقام کښې د ټولو مفسرینو کرامو په اتفاق سره لغوي معنی مراده ده[1] چې ټولو ساکنانو ته شامله ده.

نو د معنی حاصل داسې راوځي چې: هرساکن چې په ځمکه باندې یا د ځمکې په داخل کښې او بالآخره یا په دریابونو باندې او یا د دریابونو په داخل کښې حرکت کوي او د یو ځای څخه بل

[1] روح المعانی ج۱۲ ص۲

خای ته انتقالیږي هغو ټولو ته د روزۍ د ورکړې التزام الله ﷻ کړی دی. که ذکر شوي ساکښان خای په خای پراته وي او یا خپل استوګنخایونه بدل رابدل کړي هم د روزۍ په ورکړه باندې یې څه اثر نه پرېوزي.

رزق څه معنی؟

۲ـ د "رزق" کلمه په لاندې معناوو باندې استعمالیږي[۱]:

الف: کومه ورکړه چې دوامداره (مستمره) وي، برابره خبره ده چې په دنیا کښې وي او که په آخرت کښې.

ب: د هرچا ټاکلې شوې برخه، برابره خبره ده چې د مال څخه وي او یا د دنیاوي جاه او جلال څخه او یا د علم او یا بل شي څخه.

ج: هغه خوراک او څښاک چې د یوه ساکښ ګېډې ته رسېږي او د هغه د نشا او نمو او هم د ژوند د بقا سبب جوړېږي.

په دې مقام کښې همدغه دریمه معنی مراده ده.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي: الله ﷻ د ساکښانو د رزق په التزام کښې د "عَلَى" توری نازل کړی دی چې: ﴿إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزْقُهَا﴾ حال دا چې ذکر شوی توری په دغسې ځایونو کښې د وجوب دپاره استعمالیږي او په الله ﷻ باندې خو د رزق ورکړه واجبه نه ده بلکې د فضل او مرحمت په توګه روزي خورو ته روزي ورکوي؟

مونږ وایو چې: یقیناً په الله ﷻ باندې د بل چا د طرفه څه شی نه شي واجبولی ځکه چې په ده ﷻ باندې دپاسه آمر نشته، اما د روزي خورو روزي یې پخپله په خپل اقدس ذات باندې واجبه کړې ده او ضروري یې ګرځولې ده.

په بندګانو باندې ځینې احکام د الله ﷻ د پلوه واجب شوي دي مګر مونږ کولی شو چې ځینې نفلي عبادتونه په خپلو ځانونو باندې د نذر په توګه واجب وګرځوو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي: هرکله چې الله ﷻ ساکښانو ته د روزۍ د ورکړې وعده کړې ده نو په کار دي چې څوک د لوږې نه وی مړ شوی ځکه چې د الله ﷻ په وعده کښې خو خلف نشته، حال دا چې کله کله ځینې روزي خواره د لوږې هم مړه کېږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په کار وه چې د روزۍ د موندلو تالاش او کوښښ په مونږ باندې نه وی واجب شوی، ځکه چې الله ﷻ یې ذمه واري کړې ده؟

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۹۹

موږ وایو چې: د رزق (روزۍ) ورکړه په لاندې دوه وو ډولونو باندې وېشله کېږي:

الف: یو دا چې بدون د سببه په معجزانه توګه ورکړی شي، لکه د بي بي مریمې رضي الله عنها رزق چې په [آل عمران: ۳۷] ایت کښې ورته اشاره شوې ده. په دې ډول رزق کښې نه تالاش (کسب) ته ضرورت شته، نه پکښې تالاش څه اثر لري او بالآخره نه یې الله ﷻ د ورکړې وعده کړې ده.

ب: بل هغه دی چې اسبابو پورې تعلق لري، په دې ډول رزق کښې کسب ضرور دی او پلټنه یې واجبه ده. په ایت شریف کښې د همدغه دوهم ډول رزق وعده ذکره ده چې الله ﷻ خپله وعده د هر ساکښ دپاره پوره کړې ده او هر یوه ته یې د خپل رزق د موندلو لارې چارې ښودلې او اسباب یې ورته مسخر کړي دي، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ ٱلَّذِىٓ أَعۡطَىٰ كُلَّ شَيۡءٍ خَلۡقَهُۥ ثُمَّ هَدَىٰ ﴾ [طه: ۵۰] یعني: زموږ رب ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هر شي ته یې د هغه سره موافق شکل او صورت ورکړی دی او بیا یې هر یوه ته لارښودانه هم کړې ده چې څنګه ګوزاره وکړي، څنګه وخوري، څنګه وڅښي او داسې نور.

په دغه ډول رزق کښې کله-کله بندش هم پېښېږي خو دا بندش د ذکرې شوې وعدې سره څه منافات نه لري او دا ځکه چې دغه بندش په حکمتونو باندې ولاړ دی چې یوازې الله ﷻ پرې پوهېږي او بس. د ښه وضاحت دپاره لاندې وضاحت ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ هُوَ ٱلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ ذَلُولٗا فَٱمۡشُواْ فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُواْ مِن رِّزۡقِهِۦ ﴾ [الملك: ۱۵] یعني: الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ځمکه یې ستاسو دپاره مسخره (تابعداره) ګرځولې ده نو تاسو د دې په اوږو (لوړو ژورو) کښې لاړ شئ (وګرځئ را وګرځئ) او د الله ﷻ د (ټاکلي) رزق څخه وخورئ.

دوهم: او هم فرمایي چې: ﴿ وَلَوۡ بَسَطَ ٱللَّهُ ٱلرِّزۡقَ لِعِبَادِهِۦ لَبَغَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ ﴾ [الشورى: ۲۷] یعني: او که چېرته الله ﷻ د خپلو ټولو بندګانو دپاره رزق بې اندازې پراخه کړی وی نو دوی به ضرور په ځمکه کښې بغاوت کړی وی.

درېم: او هم فرمایي چې: ﴿ ظَهَرَ ٱلۡفَسَادُ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِ بِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِي ٱلنَّاسِ ﴾ [الروم: ۴۱] یعني په وچه او لمده (دریاب) کښې د خلکو د (جنایتونو) د کبله فساد څرګندېږي او په ساکښانو باندې د روزۍ تنګي او وچکالي صورت نیسي، حتی چې ځینې د همدغې تنګسې د کبله د مرګ سره مخامخ کېږي.

یوه عجیبه قیصه

۵- یوه ورځې د حاتم الاصم علیه الرحمه سره یوه سړي لاندې سوال جواب وکړ:

سړی: ستا روزي له کومه کېږي؟

حاتم الاصم علیه الرحمه: ماته الله ﷻ روزي راکوي.

سړی: ایا الله ﷻ په تا باندې د اسمانه سره زر او سپین زر وروي؟

حاتم علیه الرحمة: ای ساده سړیه! ستا دا خیال دی چې یوازې اسمان د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دی، خبره داسې نه ده بلکې اسمان او ځمکه دواړه د الله ﷻ ملکیت دی نو که د اسمانه راباندې روزي را ونه وروي نو د ځمکې د پلوه خو یې راته راخوټوي[1].

د مستقر او مستودع معناوې

۶_ که څه هم مونږ د الله ﷻ په فضل سره د [الانعام:۹۸] ایت لاندې په ذکرو شوو دواړو کلمو باندې ښه مفصل بحث کړی دی چې بیا لیکلو ته اړتیا نه ګورو، مګر دلتهورباندې فقط لاندې معلومات اضافه کوو:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې: «مُسْتَقَرُّهَا الْمَكَانُ الَّذِيْ تَأوِيْ إِلَيْهِ وَتَسْتَقِرُّ فِيْهِ لَيْلًا وَنَهَارًا وَمُسْتَوْدَعُهَا الْمَوْضِعُ الَّذِيْ تُدْفَنُ فِيْهِ إِذَا مَاتَتْ»[2] (په دې مقام کښې) د ساکښ مستقر د هغه مکان څخه عبارت دی په کوم کښې چې اوسېږي او د شپې او ورځې پکښې استقرار مونده کوي. او "مُستودع" یې د هغه ځای څخه عبارت دی په کوم کښې چې دفنېږي کله چې مړ شي.

یعنې الله ﷻ هر ساکښ ته خپله ټاکلې شوې روزي رسوي او هیڅ ساکښ ترهغه نه مړ کېږي ترڅو چې خپله ټاکلې شوې روزي ختمه کړي. د زیات وضاحت دپاره د یوه چینجي قیصه ولولئ:

د یوه چینجي قیصه

۷_ کله چې موسی علیه السلام الله ﷻ د نبوت په ورکړه باندې سر لوړی کړ نو خپل کامل علم او کامل قدرت یې ورته د یوه چینجي په قیصه کښې ورڅرګند کړ، د دې قیصې څو مهم ټکي دا دي:

الف: الله ﷻ موسی علیه السلام ته امر وکړ چې دغه ډبره په همسا باندې ووهه! یعنې یوه ډبره یې ورته وښودله.

ب: په وهلو باندې د نوموړې ډبرې په منځکښې بله ډبره راڅرګنده شوه، چې هغه یې ووهله نو دریمه ډبره را لوڅه شوه.

ج: کله چې موسی علیه السلام دریمه ډبره په همسا باندې ووهله او ماته شوه نو په منځکښې یې یو وړوکی چینجی راووت چې د یوې ذرې په اندازه کوچنی وه.

د: دغه چینجي په خوله کښې خپله روزي (رزق) نیولې وه او موسی علیه السلام ترې داسې کلمات واورېده چې: «سُبْحَانَ مَنْ يَرَانِيْ وَيَسْمَعُ كَلَامِيْ وَيَعْرِفُ مَكَانِيْ وَيَذْكُرُنِيْ وَلَا يَنْسَانِيْ»[3] پاکي ده هغه اقدس ذات لره چې ما ګوري او خبرې مې اوري او ځای مې پېژني او زه یې په یاد یم او هېروي مې نه.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۷
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۷۴، تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲

﴿وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ
لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ۗ وَلَئِن قُلْتَ إِنَّكُم مَّبْعُوثُونَ مِنۢ بَعْدِ ٱلْمَوْتِ
لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ ٱلْعَذَابَ إِلَىٰٓ أُمَّةٍ
مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُۥٓ ۗ أَلَا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا
كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨﴾﴾

[۷] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې یې په شپږو ورځو کښې په داسې شان سره پیدا کړې دي چې عرش یې په اوبو باندې وه (د عرش او اوبو ترمنځ بل شی حائل نه وه).
(دا ټول) د دې دپاره چې تاسو (د اسلام په دین باندې) امتحان کړي چې ستاسو کوم یو د عمل دحیثه ډېر ښه دی (او کوم لږ ښه دی او بالآخره کوم یو بد دی).
او که ته (ای پیغمبره! کفارو ته) ووایې چې: یقیناً تاسو د مرګ څخه وروسته (د قبرونو څخه) راپورته کړی شوي یاست (ضرور به راپورته کړی شئ) نو هرومرو به هغه کسان ووایي کومو چې کفر غوره کړی دی چې دغه (خبره یا دغه قرآن) نه دی مګر ښکاره جادو دی (د خانه جوړ کړی شوی دی او د الله ﷻ د پلوه نه دی).
[۸] او که چرته مونږ د دوی څخه د شمارلې شوې مودې (ورځو) پورې عذاب وروسته کړو نو هرومرو به (د خندنی په توګه) دوی ووایي چې دا عذاب څه شی ایسارووي؟ (دا ولې ټال شو؟ دستي ولې نه نازلېږي؟).
(ای پیغمبره! اعلان وکړه چې) خبردار! په کومه ورځ کښې چې هغه (عذاب) دوی ته ورشي (ورباندې ورنازل شي) نو ددوی څخه به بېرته ګرځولی شوی نه وي (هیڅوک به یې مخه ونه شي نیولی) او په دوی باندې به د هغه شي (جزا) ورچاپېره شي په کوم باندې چې دوی وه چې خندنی به یې پرې کولې.

ارتباطونه

۱- په وړاندې ایت کښې الله ﷻ د هر ساکښ دپاره د رزق (روزی) د ورکولو تضمین بیان کړی وه، په دې ایتونو کښې د ذکر شوي تضمین مصداق ته اشاره شوې ده چې اسمانونه او ځمکې یې پیدا کړې دي او د ساکښانو د روزۍ بندوبس یې پکښې کړی دی.
۲- هلته د مادي رزق بیان وه او دلته معنوي رزق (قرآن کریم) ته اشاره کېږي چې مشرکان یې ناشکري کوي، د جادو نوم وربانديې ږدي او بالآخره استهزاء او مسخرې ورباندې کوي.

د مطلب خلاصه

یعني: ای پیغمبره! اوس نو لاندې نکاتو ته د خلکو توجه ور واړوه:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د ساکښانو د روزۍ برابرولو ته یې لا په هغه وخت کښې اراده کړې وه په کوم وخت کښې چې نه ساکښان موجود شوي وه او نه اسمانونو او ځمکو موجودیت موندلی وه.

۲_ په دغه وخت کښې یوازې عرش العظیم او اوبه موجودې کړی شوې وې چې د دغو دواړو ترمنځ نه اسمانونو تحقق درلود او نه ځمکو، تا به ویل چې عرش العظیم په اوبو باندې ایښی دی.

۳_ پیدایښت په لاندې ډول تحقق مونده کړ:

الف: په دوه ورځو کښې الله ﷻ ځمکې پیدا کړې.

ب: په نورو دوه وو ورځو کښې یې په ځمکه باندې غرونه کېښودل او برکتونه (معدنونه او نورشیان) یې پکښې خای کړه او هم یې پکښې د قیامت د ورځې پورې د ټولو ساکښانو ارزاق (روزي ګانې) په اندازه کړې.

ج: په دوه وو نورو ورځو کښې یې اسمانونه پیدا کړه چې ټولې شپږ ورځې جوړېږي.

۴_ ای پیغمبره!: الله ﷻ انسانان د دې دپاره نه دي پیدا کړي چې فقط وخوري او وڅښې او خپل رب ﷻ ونه پېژني بلکې د دې دپاره یې پیدا کړي دي چې په خوراک او څښاک سره خپل ژوند وساتي او د خپل رب ﷻ په عبادت باندې مصروف شي.

۵_ نو د همدې کبله الله ﷻ د مادي رزق په څنګ کښې د معنوي رزق بندوبس هم کړی دی ترڅو تاسو (ای انسانانو!) د امتحان او ازمېښت لاندې واقع کړي ترڅو تاسو ته هم څرګنده شي چې څوک نېک عمله دی او څوک نېک عمله نه دی او بالآخره ترڅو درڅرګنده شي چې د چا یوازې عمل ناکاره دی او د چا عمل او عقیده دواړه فاسد دي، چې د قیامت په ورځ هرڅوک د مکافات یا مجازات سره مخامخ شي.

۶_ ای پیغمبره! بالمقابل د مشرکانو (کفارو) خیال دا دی چې دوی د څارویو غوندې صرف د خوراک او څښاک دپاره پیدا کړی شوي دي چې د مادي ارزاقو څخه په غټه پیمانه استفاده کوي او په معنوي ارزاقو باندې عقیده نه لري.

۷_ نو کله چې ته دوی معنوي رزق ته متوجه کړې او ورته ووایې چې یقینًا تاسو به د مرګ څخه وروسته بېرته را ژوندي کړی شئ او د الله ﷻ په حضور کښې به د محاسبې دپاره ودرولی شئ نو هغه کسان به تاته جواب درکړي کومو چې کفر اختیار کړی دی او ګومان کوي چې دوی صرف د خوراک او څښاک دپاره پیدا کړی شوی دی داسې جواب چې: دا قرآن خو نه دی مګر جادو دی، نه د قیامت ورځ راتلونکې ده او نه به مونږ د مړګ څخه وروسته د قبرونو څخه د دوهم ځل دپاره راژوندي کړی شو.

۸_ ای پیغمبره! بیا چې ته کله دوی ته ووایې چې د الله ﷻ څخه وډار شئ، د آخرت څخه انکار

مه کوئ او قرآن کریم ته (چې ستاسو معنوي رزق دی) د جادو لقب مه ورکوئ، که نه نو الله ﷻ به د اخروي عذاب څخه وراندې (چې حتماً راتلونکی دی) په دنیا کښې هم په تاسو باندې عذاب درنازل کړي، نو د دوی جواب دا وي چې:

۹ـ موږ د عذاب څخه نه دارېږو، که نه رښتیا وایې نو راباندې رانازل دې کړی شي او تال دې نه ورکول کېږي.

۱۰ـ نو کله چې موږ د دوی څخه د حکمتونو په بنیاد دنیوي عذاب څو شمارلې شوې ورځې وروسته کړو او د دوی د غوښتنې سره سم یې ورباندې ورنازل نه کړو نو هرومرو به دوی ستا څخه د استهزاء او تمسخر په توګه پوښتنه وکړي چې موعود عذاب ولې تال دی؟ څه شي ایسار کړی دی؟ هله زر شه را باندې را نازل یې کړه که نه په خپله خبره کښې صادق یې.

۱۱ـ ای پیغمبره! مشرکانو ته چې ته د کوم عذاب وعده ورکوې هغه داسې عذاب نه دی چې دوی یې څه مخه ونیولی شي، هغه چې کله دوی ته ورشي نو په هیڅ صورت سره به د دوی څخه بېرته نه کړی شي او د هرې خوا څخه به دوی احاطه کړي.

یا په بل عبارت: د خپلو مسخرو او استهزاګانو د جزا لاندې به په داسې دول واقع شي چې نه به یې د ستنولو وسه وي او نه به د نجات لاره موندلی شي.

توضیحات

۱ـ د [الأعراف ۵۴] ایت لاندې د ﴿ سِتَّةِ أَيَّامٍ ﴾ په هکله څه معلومات لیکلې شوي دي ـ والحمد لله ـ چې بیا لیکلو ته یې ارتیا نه ګورو خو په دې مقام کښې فقط لاندې معلومات وراضافه کوو:

دلته څکه الله ﷻ د شپږو ورځو ذکر وکړ چې د دغو شپږو ورځو د جملې څخه په دوه وو ورځو کښې الله ﷻ ځمکه د انسانانو د اوسېدانې دپاره مساعده وګرځوله چې د اړرقو تخمونه یې پکښې وشیندل او معدنونه یې پکښې موجود کړه او د برکتونو څخه یې ډکه کړه، لکه چې فرمایي ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِن فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ ﴾ [فصلت ۱۰] یعنې الله ﷻ په دوه وو ورځو کښې ځمکه پیدا کړه او په دوه وو ورځو کښې یې ورباندې غرونه نصب کړه چې د اضطراري حرکت څخه یې ځای په ځای ودروله، تا به ویل چې میخونه یې ورباندې ټک وهل. او هم یې پکښې برکتونه (نیکګی) واچولې او رزقونه یې پکښې په اندازه کړه نو د ځمکې خلقت په څلورو ورځو کښې تکمیل شو او بالآخره په دوه وو ورځو کښې الله ﷻ اسمانونه پیدا کړه چې مجموعه شپږ ورځې جوړېږي.

عرش العظیم په اوبو باندې وه

۲ـ د ایت شریف څخه څرګندېږي چې د اسمانونو او ځمکو خلقت د اوبو او د عرش العظیم د خلقت څخه وروسته صورت نیولی دی.

د یوه حدیث شریف څخه فتح الباري شرح صحیح البخاري استنباطه کړې ده چې د اوبو خلقت د عرش څخه هم وړاندې وه، حدیث دا دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «کَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ غَيْرُهُ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ»[۱] یعني الله ﷻ موجود وه او د ده ﷻ څخه په غیر بل هیڅ شی موجود نه وه او د الله ﷻ عرش العظیم په اوبو باندې وه.

اما د لاندې پوښتنو جوابونه یوازې الله ﷻ ته معلوم دي، مونږ ته پکښې نه یقیني معلومات شته او نه پکښې د بحث ضرورت لرو:

الف: اوبه د څه شي څخه پیدا کړی شوي وي؟

ب: اوبه په څه شي باندې ولاړې وې؟

ج: عرش العظیم د اوبو سره اتصال درلود او بیا ترې پورته شو؟ او که د فوقیت معنی یې دا ده چې د دواړو ترمنځ بل شی موجود نه وه؟

که څه هم ډېرو علماوو کرامو[۲] دا جمله ﴿وَكَانَ عَرْشُهُۥ عَلَى ٱلْمَآءِ﴾ په همدغې وروستنی معنی سره تفسیره کړې ده، والله أعلم بحقيقة الحال.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي: د دې جملې ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ څخه سړي ته ذهن ته داسې ورځي چې الله ﷻ یوازې د ډېر ښه عمل د څرګندونې دپاره انسانان د امتحان لاندې واقع کړي دي، حال دا چې امتحان خو د لاندې مطالبو ښکارندوی دی:

الف: چې د نیکو اعمالو خاوندان د بدو اعمالو د خاوندانو څخه جدا شي.

ب: چې په نیکو اعمالو کښې هغه اعمال هم جدا شي چې ډېر بهتر وي او فضیلت یې زښت ډېر وي.

ج: همدارنګه په بدو اعمالو کښې هم لږ بد او ډېر بد یو تربله بېل شي.

د: بالآخره په امتحان باندې خو د عقایدو کیفیتونه هم څرګندېږي.

نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد داسې عبارت نازل نه کړی شو چې ذکرو شوو ټولو مطالبو ته شامل شوی وی؟

مونږ وایو چې: ذکره شوې جمله د عقیدې بیان ته هم د اشارې په توګه متضمنه ده او دا څکه چې هیڅ عمل ترهغه د نیکو اعمالو په قطار کښې نه شي ودرېدلی ترڅو چې ورسره ښکه عقیده ملګرې نه وي او د بدو اعمالو وضاحت هم ترې په ضمني توګه معلومېږي، لکه چې وایي: "تُعْرَفُ الأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا" شیان په خپلو اضدادو باندې پېژاندلی کېږي.

بالآخره په احسن عمل باندې د دې دپاره صراحت وکړی شو _ والله ﷻ اعلم_ ترڅو عمل کوونکی ورته ترغیب شي او هرڅوک زیار وباسي چې په نیکو اعمالو کښې احسن عمل پسې هڅه وکړي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۵۳

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۸۷؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۹۵

"أمّة" څه معنی؟

۴ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د ﴿ أُمَّةٍ ﴾ د کلمې په معناوو کښې د [الأنعام:۳۸] ایت لاندې ښه کافي بحث کړی دی، خو په دې مقام کښې وربانديې اضافه کوو چې ذکره شوې کلمه په قرآن کریم کښې په لاندې څلورو معناوو باندې استعماله شوې ده[1]:

الف: د شریعت (دین) په معنی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً ﴾ [الأنبیاء:۹۲] یقیناً دا ملت (د اسلام دین) ستاسو یو ملت (دین) دی.

ب: د مقتدی او پېشوی په معنی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً ﴾ [النحل:۱۲۰] یقیناً ابراهیم ﷺ یو (دیني) مشر (او مقتدی) وه.

ج: د خلکو یو ټولګی چې د کیفیاتو څخه یوه کیفیت سره راغونډ کړي وي، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ﴾ [یونس:۴۷] او د خلکو د هر ټولګي دپاره پیغمبر دی.

د: د څه مودې په معنی. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴾ [یوسف:۴۵] یعنې کوم سړي ته (چې یوسف ﷺ د خوب تعبیر کړی وه) هغه سړي ته د یوسف ﷺ خبره د څه مودې وروسته ورپه زړه شوه.

په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه په همدغې څلورمې معنی کښې استعماله شوې ده، نو حاصل یې داسې کېږي چې کله د مشرکانو څخه په شمار څو ورځې یعنې څه موده د عذاب نزول وروسته شي نو هغوی به د خندنې په توګه ووایي چې دا عذاب څه شي ایسار کړی دی؟

د دې خبرې څخه به د هغوی مطلب دا وي چې ته دروغ وایې عذاب نه نازلېږي.

کله چې نبي کریم ﷺ هغوی ته په عذاب باندې اخطار ورکړ نو دوی په ذکره شوې خبره باندې لا زیادت وکړ چې که دا (قرآن کریم) رښتیا وي نو په مونږ باندې دې د اسمانه ډېرې را وورېږي، چې پوره بیان یې د [الأنفال:۳۲] ایت لاندې تېر شوې دي، والحمد لله ﷻ.

﴿ وَلَئِنْ أَذَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَٰهَا مِنْهُ إِنَّهُۥ لَيَـُٔوسٌ كَفُورٌ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَذَقْنَٰهُ نَعْمَآءَ بَعْدَ ضَرَّآءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّىٓ ۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾ ﴾

[۹] او که مونږ بنیادم ته د خپله جانبه رحمت وروڅکو (ورکړو او) بیا یې ترې واخلو نو (هغه نااميدي او ناشکري کوي ځکه چې) یقیناً بنیادم نااميده اوناشکره دی.

[۱۰] او که مونږ هغه ته د داسې سختیو څخه وروسته چې ده ته رسېدلې وي نعمت (خوشالي) وروڅکو (ورکړو نو) ضرور هرومرو هغه (فقط همدا وایي چې) سختی راڅخه لاړې (تېرې شوې او

---

[1] اضواء البیان ج۲ ص۱۲

بېرته راګرځېدل یې په خیال کښې نه ورځي)
یقیناً بنیادم (په دغه وخت کښې) ضرور خوشالېدونکی (او) فخر کوونکی دی.
[۱۱] مګر (په غم او ښادۍ کښې) هغه کسان (ذکر شوي کیفیتونه نه لري) کوم چې صبر کوي او صالح (نېک) عملونه کوي.
دغه کسان چې دي دوی لره (د الله ﷻ په نزد) د ګناهونو معفرت او (په آخرت کښې) لوی اجر دی (چې په اندازه یې یوازې الله ﷻ پوهېږي او بس).

ارتباط

د وړاندېنیو ایتونو مطلب دا وه چې الله ﷻ د انسانانو د استفادې دپاره دنیا پیدا کړې ده ترڅو د مادي رزقونو څخه (د خپل ژوند د بقاء په خاطر) ګټه پوره کړي او خپل رب ﷻ وپېژني چې په بله دنیا (آخرت) کښې هم د خوشالیو خاوند جوړ شي.
په دې ایتونو کښې د انسان کمزوري طبیعت ښودلی شوی دی چې که د الله ﷻ کومک ورسره ملګری نه وي نو په امتحان کښې نه شي کامیابېدلی، نو ځکه د معنوي استفادې دپاره الله ﷻ کتابونه نازل کړه او پیغمبران علیهم السلام یې را واستول چې د آخرت لاربښوونه ورته وکړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! انسان ډېر کمزوری او ضعیف دی چې نه د خوشالۍ تاب لري او نه د مشکلاتو په مقابل کښې مقاومت کولی شي بلکې په دواړو حالونو کښې د خپل رب ﷻ څخه غافل جوړېږي او په امتحان کښې ناکامېږي، دا ځکه چې:
۱ـ که مونږ بنیادم ته د خپله جانبه نعمت او خوشالي ورکړو (سره د دې چې دغه ورکړه یوازې زمونږ د رحمت پورې اړه لري او بس) او بیا یې ترې د حکمتونو په بنیاد بېرته واخلو نو په دغه وخت کښې د یو پلوه نوموړی بنیادم ناامیده کېږي او ګومان کوي چې بیا به په ما باندې خوشالي رانه شي، بلکې الله ﷻ هېروي.
او د بله پلوه ناشکره جوړېږي او د تېرو شوو خوشالیو شکریه نه کوي، یا په بل عبارت: په دغه وخت کښې پخوانی حالت نه وربه یادېږي چې الله ﷻ وربانډې صرف د خپل رحمت د کبله (بدون د استحقاقه) خوشالي او نعمتونه ورنازل کړي وه.
۲ـ او که بالعکس مونږ بنیادم ته نعمتونه ورکړو البته د هغو مشکلاتو څخه وروسته چې ده ته رسیدلي وي او ډېر یې غمژن کړی وي، نو په دغه وخت کښې هم نوموړی بنیادم الله ﷻ نه یادوي او شکریه یې نه کوي بلکې د ده حالات داسې ګرځي:
الف: نوموړی دستي فقط همدا خبره کوي چې سختي راځخه لاړه او د مشکلاتو څخه خلاص شوم. داسې نه وایي چې خپل رب ﷻ راځخه سختي لرې کړه او د مشکلاتو څخه یې خلاص کړم (اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰی مَا اَنْعَمَ عَلَيَّ).

ب: نوموړی دومره خوشالېږي چې ته به وايي د دغه نعمت د بېرته اخستلو امکان بالکل نشته او دا به دوامداره وي.

ج: نوموړی په نورو بنیادمانو باندې فخر کوي او نورو ته په سپکه سترګه ګوري چې تاسو حقیر یاست او زما سره سیالي نه شئ کولی.

۳_ هو! هغه کسان په امتحان کښې کامیابېږي چې د معنوي رزق (اسلامي دین) څخه استفاده وکړي او په غم او خوشالۍ دواړو حالونو کښې خپل ځان اداره کړي، هم د ناشکرۍ څخه خپل ځان بچ وساتي او هم د تفاخر او تکبر څخه، او په دې باندې علاوه نېک عملونه هم وکړي نو دغو کسانو له د الله ﷻ په نزد هم د ګناهونو مغفرت دی او هم دوی ته لوی اجر دی.

توضیحات

۱_ موږ د [البقرة:۴۵] ایت لاندې د صبر درې معناوې د الله ﷻ په توفیق لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر دلتهورباندې دومره اضافه کوو چې موږ ته په تجربه ثابته شوې ده چې په مصیبتونو باندې صبر کول نسبت دې ته اسان دي چې سړی په نعمتونو باندې صبر وکړي او خپل ځان د ګناهونو څخه اداره کړي او بالآخره خپل ځان د ناشکرۍ څخه بچ وساتي.

په غم او ښادۍ کښې د مؤمن سړي حالت

۲_ لاندې حدیث شریف په غم او ښادۍ کښې د مؤمن حالت ډېر ښه تمثیل کړی دی:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «عَجِبْتُ لِلْمُؤْمِنِ، إِذَا أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمِدَ اللهَ وَشَكَرَ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ حَمِدَ اللهَ وَصَبَرَ، فَالْمُؤْمِنُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ أَمْرِهِ، حَتَّى يُؤْجَرَ فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيِّ امْرَأَتِهِ»[1] یعني: زه د مؤمن حالت ته په تعجب یم چې که خیر (خوشالي) ورته ورسېږي د الله ﷻ حمد وايي او شکر کوي (نو الله ﷻ اجر ورکوي) او که مصیبت ورته ورسېږي هم د الله ﷻ حمد وايي او صبر کوي (نو الله ﷻ اجر ورکوي) نو (په همدې بنیاد) مؤمن سړي ته په خپل هر یو کار کښې اجر ورکولی کېږي، حتی په هغې لمړۍ باندې هم اجر ورکولی کېږي کومه چې د خپلې مېرمنې خولې ته پورته کوي (هغې ته واجبي نفقه مونده کوي).

﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكُۢ بَعۡضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ وَضَآئِقُۢ بِهِۦ صَدۡرُكَ أَن يَقُولُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٞۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾ ﴾

[۱۲] نو شاید چې (د مشرکانو په خیال) ته د ځینو هغو احکامو پرېښودونکی شې کوم چې تاته وحي کېږي (او دوی پرې خپه دي) او (هم شاید چې ته د دوی په خیال) د ځینو احکامو (په تبلیغ) باندې زړه تنګی شې (کوم چې هغوی یې تحمل نه شي کولی).

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۳۶۷

د دې کبله چې هغوی وايي چې ولې په ده (نبي کريم ﷺ) باندې (غيبي) خزانه نازله نه شوه (او) يا ولې د ده سره ملکه (پرښته) رانغله.

(ته ورته په جواب کښې ووايه چې) يقيناً زه (فقط) ډاروونکی يم (د خينو احکامو د پرېښودلو يا د ملکې د را وستلو اختيار زما سره نشته).

او الله ﷻ په هر شي باندې وکيل (مراقبت) دی (هرڅه د همده ﷻ په اختيار کښې دي او بس).

ارتباط

د وړاندېنيو ايتونو لنډ مطلب دا وه چې انسان کمزوری دی ترڅو چې په اسلامي دين باندې منګولې ښخې نه کړي نو د لوی اجر مستحق نه شي جوړېدلی، په دې ايت کښې د يو پلوه د اسلامي دين ضرورت ته اشاره شوې ده او د بله پلوه نبي کريم ﷺ ته توصيه شوې ده چې د کافرو انسانانو د غبرګون د اثر لاندې واقع نه شي.

شان نزول

د دې ايت په شان نزول کښې څو متعدد واقعات روايت شوي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

۱ـ د مکې معظمې مشرکانو نبي کريم ﷺ ته وړانديز وکړ چې: "لَوْ تَرَكْتَ سَبَّ آلِهَتِنَا وَتَسْفِيْهَ آبَاءِنَا لَجَآ لَسْنَاكَ وَاتَّبَعْنَاكَ"[۱] يعنې که ته زمونږ د معبودانو کنځل پرېږدې او هم زمونږ پلرونو ته د حماقت (سادګی) نسبت ونه کړې نو مونږ به ستا سره ناسته پاسته وکړو او هم به دې پيروي وکړو. نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو.

۲ـ خينو قريشو نبي کريم ﷺ ته وړانديز وکړ چې مونږ ته د مکې غرونه سره زر جوړ کړه او خينو نورو وويلې چې مونږ ته داسې ملائک رابنکته کړه چې ستا په نبوت باندې زمونږ په وړاندې شاهدي ورکړي چې ته په حقه پيغمبر يې. نو دغه ايت نازل شو[۲].

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! مشرکان غواړي چې تا په حيلو او پلمو سره د لاندې دوه وو کارونو مرتکب کړي:

۱ـ يو دا چې د هغه شريعت څخه کوم چې تاته درنازل شوی دی خينې ارشادات د پښو لاندې کړې او د تبليغ څخه يې صرف نظر شې

۲ـ بل دا چې په غيرو معقولو غوښتنو سره تا زړه تنګی کړې او د زړه تنګی د کبله ته د ټول شريعت په ابلاغ باندې ډېره کېږدې او پرې چپ پاتې شې.

د مشرکانو د غيرو معقولو غوښتنو څخه څه مثالونه دا دي:

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۱۱۹

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹

الف: دوی ستا په باره کښې وايي چې که دی په رښتيا پيغمبر وي نو ولې پرې د غيبو څخه خزانه نه نازلېږي چې د مکې معظمې ټول غرونه او يا اقلا د صفا غونډۍ ورته سره زر وگرځولې شي، ترڅو په ټولو مالدارانو باندې امتياز مونده کړي.

ب: که د ده د نبوت دعوه رښتيا وي نو ولې ورسره پرښته نازله نه شوه چې په ټولو مجالسو کښې بې د ده په نبوت شهادت ورکړی وی او زمونږ يقين راغلی وی چې نوموړی په خپله دعوه کښې صادق دی.

۳_ نو ای پيغمبره! پام کوه چې هيڅکله د مشرکانو د غيرو معقولو غوښتنو د اثر لاندې واقع نه شې، چې يا د بوتانو د عبادت بطلان بيان نه کړې او يا تېر شوې بوت پرستان په حقه وبولې.

همدارنگه پام کوه چې د هغوی د بې هوده وړانديزونو د کبله زړه تنگی نه شې چې د شريعت په ابلاغ کښې درڅخه څه سستي او کمزوري صادره شي.

۴_ ای پيغمبره! کوم شيان چې مشرکان ستا څخه غواړي هغه يو هم نه ستا په واک اختيار کښې دي او نه يې تا دعوه کړې ده چې زه دا-دا کار کولی شم.

ته خو فقط د الله ﷻ د عذابه ډاروونکی يې او بس، په هر شي باندې خو يوازې الله ﷻ د واک او اختيار خاوند دی چې د حکمت په بنياد يې ترسره کوي، نه ستا په اختيار کښې د خزانو نازلول شته او نه ته پرښتې رابښکته کولی شې.

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې د "لَعَلَّ" توری خو د توقع دپاره وضعه شوېدی چې مونږ ترې په شايد سره تعبير کوو، نو په کومه جمله باندې چې داخل شي د هغې جملې مضمون ته د واقع کېدلو تمه پيدا کېږي[1]. د ذکر شوي قانون مطابق د ﴿ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعۡضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ ﴾ د جملې د مضمون حاصل داسې راوځي چې: ای پيغمبره! شايد چې ته خپل ځينې احکام د تبليغ څخه پرېږدې.

نو پوښتنه دا ده چې ايا د نبي کريم ﷺ د شان سره دې خبرې مناسبت درلود چې د ځينو احکامو د عدم تبليغ تمه ترې وکړی شي؟

مونږ وايو چې: که څه هم علماوو کرامو د همدغې پوښتنې دپاره څو متعدد جوابونه کړي دي[2] مگر کوم جواب چې مونږ ته په زړه پورې ښکاري هغه دا دی چې په ذکره شوې جمله کښې مشرکان په غوږ باندې وهل شوي دي چې تاسو خو د نبي کريم ﷺ څخه د ځينې شريعت د پرېښودلو تمه کوئ خو دا کار کېدونکی نه دی، الله ﷻ خپل پيغمبر ته توصيه کوي چې د دغسې عمل څخه په جدي توگه خان وساته.

همدارنگه تاسو خو غواړئ چې نبي کريم ﷺ زړه تنگی کړئ خو الله ﷻ ورته ارشاد کوي چې په خپله

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۷۱

(۲) تفسير الخازن ج۳ ص۳۰۷؛ روح المعاني ج۱۲ ص۱۸

کرېلاره باندې دوام وکړه او د مشرکانو تمه پرې کړه او ورته ووایه چې زه فقط د الله ﷻ پیغام رسوونکی یم زما په لاس کښې د نکوینانو څخه یو شی هم نه شته

یادونه

۲_ د مشرکانو د دې خبرې تفصیلي ذکر د [الإسراء ۹۳] ایت لاندې راروان دی _ان شاء الله ﷻ_ چې په نبي کریم ﷺ باندې ولې غیبي خزانه نازله نه شوه. او د دوی د دې خبرې تفصیلي بیان د [الأنعام ۸] ایت لاندې تېر شوی دی _والحمد لله ﷻ_ چې د نبي کریم ﷺ سره ولې د شاهد په توګه پرښته نازله نه شوه. نو هېله ده چې په خپلو-خپلو ځایونو کښې وکتلی شي.

﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا۟ بِعَشْرِ سُوَرٍ مِّثْلِهِۦ مُفْتَرَيَـٰتٍ وَٱدْعُوا۟ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَآ أُنزِلَ بِعِلْمِ ٱللَّهِ وَأَن لَّآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ فَهَلْ أَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٤﴾﴾

[۱۳] بلکې ایا دوی (مشرکان) وایي چې نبي کریم ﷺ د خپله خانه (په دروغو باندې) قرآن کریم جوړ کړی دی؟

ته (ای پیغمبره! په جواب کښې ورته) ووایه چې که (بالفرض ما دا کار کړی وي) نو تاسو د قرآن کریم (د سورتونو) په مثل (فقط) لس سورتونه راوړئ چې (په دروغو باندې د خانه) جوړ کړی شوي وي او (هم د کومک دپاره درته) هغه څوک دروبولئ کوم چې د الله ﷻ څخه په غیر ستاسو توان رسېږي. که تاسو (په ذکر شوي تهمت کښې) رښتیني یاست (نو ضرور یې مقابله وکړئ).

[۱۴] نو (ای مشرکانو!) که تاسو ته دوی (کومکیانو هم) منته ونه کړه (او خپل عجز یې ښکاره کړ حال دا چې تاسو هم عاجز یاست) نو پوه شئ چې یقیناً قرآن کریم د الله ﷻ په (کامل) علم سره نازل کړی شوی دی (ځکه یې تاسو مقابله نه شئ کولی) او (هم پوه شئ چې) د عبادت لایق نه دی مګر همدی ﷻ دی (او بس). نو (ای مشرکانو!) ایا تاسو (اوس) غاړه اېښودونکي یاست؟ (ایا تاسو په تهمت لګولو پښېمانه یاست)؟.

ارتباط

د قرآن کریم په حقانیت او د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې چې مشرکانو کوم تهمت لګولی وه او په وړاندې ایتونو کښې ورته اشاره شوې وه، په دې ایتونو کښې د یو پلوه په هغه باندې صراحت شوی دی او د بله پلوه د نوموړي تهمت د محوه کولو طریقه ښودلې شوې ده نو حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مشرکان چې په تا باندې د خزانې یا پرښتې د نزول غوښتنه کوي په اصل کښې هغوی ستا نبوت او د قرآن کریم حقانیت دواړه دروغ ګڼي، بلکې دوی وایي چې دا کتاب یې د

خپله خانه جوړ کړی دی او الله ﷻ ته یې د دې دپاره په دروغو نسبتوي ترڅو خپل کتاب ته اعتبار ورکړي او د خلکو اعتماد پرې تر لاسه کړي. نو ته دوی ته داسې ووایه:

۱ـ ای مشرکانو! تاسو خو زما په شان عرب یاست او مورنۍ ژبه مو عربي ده. نو کله چې زه یوازې په یو سر باندې (ستاسو په ګومان) ټول قرآن کریم په دروغو جوړولی شم نو تاسو خو په مجموعي توګه د دې قرآن کریم د سورتونو غوندې په دروغو باندې لس سورتونه جوړ کړئ.

۲ـ په دې باندې علاوه، د دغو لسو سورتونو د جوړولو دپاره هرڅومره کسان چې ستاسو توان کېږي چې د کومک استفاده ترې وکړئ هغوی هم د الله ﷻ څخه په غیر دروبلئ؛

که بالفرض تاسو په ذکر شوي تهمت کښې رښتیني یاست، یا په بل عبارت: که ستاسو ذکره شوې خبره تهمت نه وي او واقعیت وي، نو تاسو ذکر شوی کار وکړئ.

۳ـ نو کله چې تاسو ټول د کومکیانو په شمول د لسو سورتونو د جوړولو توان نه لرئ نو ما یوازې په یو سر د قرآن کریم د جوړولو توان د کومه کړ؟ د انساني نوعي په افرادو کښې تفاوت شته مګر دومره فاحش تفاوت خو په هیڅ حیواني نوعه کښې تحقق نه شي موندلی، د همدې کبله ما په تاسو باندې په هغو څلوېښتو کلونو کښې ذکر شوی فوقیت نه درلود کوم چې د نبوت څخه وړاندې مې په تاسو کښې تېر کړی دی او تاسو ته د لمر په شان څرګند دی.

۴ـ ای پیغمبره! دا هم ورته ووایه چې ای مشرکانو که تاسو ته خپلو کومکیانو هم مننه ونه کړه او خپل عجز یې وړاندې کړ او تاسو ترې پخپله هم عاجزان شوئ نو تاسو ته په کار دي چې په لاندې شیانو باندې د زړه څخه باور وکړئ:

الف: تاسو باید پوه شئ چې نبي کریم ﷺ ذکر شوی کتاب (قرآن کریم) د خپله خانه نه دی جوړ کړی او بې شکه الله ﷻ په حقه نازل کړی دی او په غیر متناهي علومو باندې یې مشتمل ګرځولی دی چې هرڅوک یې د مقابلې او سیالۍ څخه عاجز دي.

ب: باید تاسو په دې باندې هم پوه شئ چې یقیناً په حقه سره معبود هیڅوک نشته مګر یوازې او یوازې الله ﷻ دی، لکه چې همدې خبرې ته دغه کتاب دعوت کوي.

ج: بالآخره مشرکان مخاطب کړه چې ایا تاسو اوس د قرآن کریم حقانیت ته غاړه ایښودونکي یاست؟ ایا ستاسو ذکره شوې اشتباه پورته شوه؟ ایا تاسو د ذکر شوي تهمت څخه لاس اخستونکي یاست؟

ای مشرکانو! کله چې د خپلې ناتوانۍ سره-سره تاسو د خپل شرک څخه لاس نه اخلئ نو معلومه شوه چې تاسو صرف عناد نیولي یاست او بس.

توضیحات

۱ـ مونږ ـلله الحمدـ د قرآن کریم د اعجاز په هکله د [البقرة ۲۲] ایت لاندې ښه کافي بحث کړی دی چې دوهم خل بحث ته یې اړتیا نه ګورو، هیله ده چې هلته یو خل مراجعه وکړی شي.

یادونه

٢ـ په دوهم ایت کښې چې مونږ کومه ترجمه او تفسیر غوره کړی دی هغه مونږ ته متبادر او بې تکلفه ښکاري چې لاندې لحاظونه پکښې د نظر لاندې نیولی شوي دي:

الف: ټول دوهم ایت مو په ﴿ فَأْتُواْ ﴾ باندې عطف ګڼلی دی چې د ﴿ قُلْ ﴾ په مقوله کښې شامل دی.

ب: په ﴿ فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُواْ ﴾ کښې مو مستتر ضمير ﴿ مَنِ ٱسْتَطَعْتُم ﴾ ته راجع اخستی دی او په خطابي ضمائرو سره مو مشرکان مخاطب ګڼلي دي.

اما ځینو مفسرینو کرامو پکښې لاندې لحاظونه د نظر لاندې نیولي دي:

اول: دوهم ایت د ﴿ قُلْ ﴾ په مقوله کښې شامل نه دی بلکې په ﴿ قُلْ ﴾ باندې یې عطف ګڼلی دی.

دوهم: ذکر شوی مستتر ضمير یې مشرکانو ته راجع اخستی دی او په خطابي ضمائرو سره یې مؤمنان مخاطب کړي دي. نو د معنی حاصل یې داسې راویستلی دی چې:

ای مؤمنانو! که مشرکانو ستاسو د وړاندیز اجابت ونه کړ او د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه نو تاسو لاندې ټکو ته متوجه شئ:

الف: تاسو پوه شئ او خپلې عقیدې ته په دې باندې ادامه ورکړئ چې قرآن کریم په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل کړی شوی دی، چې په غیبو علومو باندې مشتمل دی او د مشرکانو تهمت څه ثبوت نه شي موندلی.

ب: او هم په دې باندې ښه پوره مطمئن شئ چې بې شکه د الله ﷻ څخه په غیر بل هیڅوک په حقه معبود نشته او مشرکان په باطله لاره باندې روان دي.

ج: نو ایا تاسو ای مؤمنانو! په دوامداره توګه الله ﷻ ته غاړه ایښودونکي یاست؟

﴿ مَن كَانَ يُرِيدُ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَٰلَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ۝١٥ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا ٱلنَّارُ وَحَبِطَ مَا صَنَعُواْ فِيهَا وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ ۝١٦ ﴾

[١٥] هرڅوک چې (په خپلو اعمالو سره) نږدې (حقیر) ژوند او د همدې ژوند ډول (سنګار) اراده کوي (غواړي او آخرت پکښې په نظر کښې نه نیسي) نو (که زمونږ اراده وشي) دوی ته به د خپلو عملونو (نتیجه او جزا) په دنیا کښې پوره ورکړو، حال دا چې دوی به په دنیا کښې د خپل استحقاق د کمبود سره مخامخ نه کړی شي.

[١٦] دغه کسان (چې دنیا غواړي) هغه کسان دي چې دوی لره په آخرت کښې نه دی مګر اور (دوزخ) دی.

او (د همدغو کسانو) هغه اعمال په آخرت کښې ضائع دي کوم چې دوی (په دنیا کښې) کړي وه

(یا په بل عبارت: دوی د آخرت د اجر دپاره بالکل نېک اعمال نه لري) او (همدارنګه په دنیا کښې) هغه ځه باطل (بې ثباته) دي کوم چې دوی لګیا دي کوي یې.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د هغې اشتباه جواب ته اشاره نغښتې ده کومه چې د وړاندېنیو ایتونو څخه د چا ذهن ته ورتله، هغه دا چې هر کله چې مشرکان د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه او ورته جوته شوه چې دا کتاب په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی او نبي کریم ﷺ د خپله خانه نه دی جوړ کړی، خو د دې سره-سره دوی د شرکیاتو څخه لاس نه اخلي او بوتانو ته په سجده پراته دي. نو ایا دا به مناسبه نه وه چې الله ﷻ ورباندې دنیاوي رزق بند کړی وی او د روزۍ د تنګسې سره یې مخامخ کړي وی؟ د جواب حاصل دا دی چې:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! که الله ﷻ د جنایتونو د املـه سمدستي نیول کولی نو د ځمکې په سر باندې به یو ساکین هم ژوندی نه وی پاتې شوی. الله ﷻ خو د ځمکې ټولو ساکینانو ته د روزۍ ورکولو ذمه واري کړې ده، نو د همدې کبله د روزۍ په باره کښې د ساکینانو سره په لاندې قانون باندې عمل کوي البته ترڅو پورې چې الهي حکمت د بل څه غوښتنه ونه کړي.

د روزۍ د ورکړې قانون

۱ـ هرڅوک چې د دنیاوي ژوند او د دنیا د ډول او سنګار غوښتنه وکړي او د اسبابو پورې یې تماس ونیسي نو هغوی ته مونږ د اعمالو نتیجه پوره ورکوو او هیڅ کمبود پکښې نه واقع کوو، که څه هم تماس نیوونکي مشرکان او کفار وي.

یا په بل عبارت: کروندګرو ته ـمثلاًـ د ځمکې حاصلات پوره ورکوو که څه هم د دوی نیت بوازې دنیا وي او د آخرت د ګټلو اراده ورسره نه وي.

او که څوک په دنیاوي منافعو باندې دپاسه آخرت هم په نظر کښې ونیسي نو هغوی ته دنیا او آخرت دواړه ورکوو (زمونږ سره خو د یوه شي کمبود هم نشته) نو څرنګه چې د دغو مشرکانو (چې په وړاندې ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده) صرف دنیا مطلب ده نو دوی ته دنیاوي رزق د هغوی د کسب مطابق ښه پراخه ورکوو مګر هغوی ته په آخرت کښې د اور څخه په غیر بل شی نشته.

۲ـ همدارنګه د هغوی اعمال ضائع او بې نتیجې دي، که بالفرض دوی د آخرت په نیت کړي دي، دا ځکه چې د اخروي اجر او ثواب دپاره عقیده ضروري شرط دی او کفار خو اکثره په آخرت باندې عقیده نه لري، او څوک چې په آخرت باندې عقیده لري (لکه یهود او نصارا) د هغوی عقیده په دې زمانه کښې تر هغه د الله ﷻ په نزد مقبوله نه ده ترڅو چې په آخر الزمان پیغمبر باندې ایمان راوړي. نو د همدې کبله د هغوی په اعمالو باندې په آخرت کښې اجر نه ورکول کېږي او په دنیا کښې بقا نه لري.

توضیحات

۱_ د ذکرو شوو ایتونو په مصداق کښې علماء کرام متعدد نظرونه لري[۱] لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ځينې علماء کرام وايي چې دا ايتونه د کفارو په هکله نازل شوي دي لکه چې وړاندې ېيرته ایتونه همدا نظر تائيدوي چې د کفارو په بحث باندې مشتمل دي[۲].

ب: ځينې نور وايي چې دلته هغه مؤمنان مراد دي کوم چې په نيکو اعمالو کښې يا د خير نيت ونه کړي او يا بالکل د ريا کارۍ دپاره نېک عمل وکړي[۳]، لکه چې همدا مضمون په ډېرو احاديثو کښې منعکس شوی دی د لاندې يوه حديث مضمون ولولئ:

نبي کريم ﷺ درې کسان (د قرآن کريم قاري، د في سبيل الله شهيد او د ډېرو مالونو خاوند) ښودلي دي چې دوی درېواړه به د الله ﷻ په حضور کښې دعوه وکړي چې مونږ قرائت او شهادت او هم د مال ورکړه د الله ﷻ دپاره کړي وه، مګر الله ﷻ به د هر يوه دعوه رد کړي او مخاطب به يې کړي چې: «كَذَبْتَ»[۴] يعنې ته دروغ وايې، تا د دې دپاره ذکر شوی عمل کړی وه چې خلک دربانديې آفرين ووايي، نو په دنيا کښې دربانديې آفرين ويل شوي دی. نو دوی درېواړه به اور ته واچولی شي.

تبصره

۲_ مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي ايتونه به په عبارة النص سره د کفارو په باره کښې نازل شوي وي ځکه چې بحث په همدوی کښې روان دی، مګر په اشارة النص سره به رياکارانو مؤمنانو ته هم شامل وي چې په خپلو اعمالو سره صرف دنيا مطلب کړي او د آخرت څخه غافل شي.

"توفية" څه معنی؟

۳_ د ﴿ نُوَفِّ ﴾ کلمه د "توفية" څخه اشتقاقه شوې ده چې د يو شي پوره ورکولو ته ويل کېږي[۵].

همدغه معنی په دې مقام کښې د ﴿ لَا يُبْخَسُونَ ﴾ په جمله باندې تاکيده شوې ده چې د "بَخَس" _لکه "نَصَرَ_ څخه اخستله شوې ده، "بَخَس" دې ته وايي چې د يو شي په ورکړې کښې د ظلم په توګه نقصان واقع کړی شي[۶].

نو د معنی حاصل يې داسې راځېږي: هرڅوک چې په خپلو اعمالو سره دنيا غواړي نو مونږ به هغه ته خپل اعمال پوره ورکړو او په پوره ورکړه کښې به پرې هيڅ تېری ونه کړی شي.

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۷۰
(۲) تفسير البغوي ج۲ ص۳۷۷
(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۱۴
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۶۳
(۵) مفردات الراغب ص۵۶۶
(۶) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴

هو: د اعمالو پوره ورکړه په لاندې دوه دوو صورتونو سره تعبیر کېدلی شي:

الف: یو دا چې د هغوی اعمال به مطلوب نتائج ورکړي چې د کښت او زراعت څخه به حاصلات راخلي او په صنعتونو باندې به یې مقرره اغراض مرتب شي. یعنې تخنیکي او ساینسي عملونه به یې بې نتانجو پاتې نه شي، لکه الوتکې او عراده جات او نور شیان.

ب: بل دا چې هغوی ته به په نیکو اعمالو باندې په دنیا کښې اجرونه او عوضونه هم ورکړی شي چې د افتونو څخه به بچ وساتل شي او عمرونه به یې اوږده شي او هم به پرې دنیاوي نعمتونه پراخه کړی شي او داسې نور.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې کفار خو نېک عمل نه لري ځکه چې د عمل د نېک ګرځېدلو دپاره ایمان او عقیده ضرور ده، حال دا چې د هغوی سره ایمان او عقیده نشته؟

مونږ وایو چې: په آخرت کښې د نېک عمل دپاره ایمان ضرور دی چې بدون د ایمانه پرې هلته اجر او ثواب نه ورکولی کېږي، اما د دنیاوي اجر دپاره خو ایمان ضرور نه دی، د دنیاوي نېکو اعمالو لاندې مثالونه ولولئ:

الف: چې کفار صلة الرحم (د خپلوانو سره خپلولي) وکړي.

ب: چې دوی فقیرانو ته کومک ورکړي، لکه چې ځینو کفري دولتونو د افغان مهاجرینو سره د هجرت په اوږدو کښې کومکونه وکړه او د بشري مرستو په نامه به یې یادول.

ج: چې دوی لارې جوړې کړي او سرکونه پاخه کړي او یا نهرونه وکني او بندونه راپورته کړي او یا نور داسې کارونه وکړي چې مخلوقات ترې ګټه پورته کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې الله ﷻ هغو کسانو ته مطلقه وعده ورکړې ده کوم چې په خپلو اعمالو باندې یوازې دنیا غواړي، حال دا چې د هغوی (کفارو) ځینې اعمال بې نتیجې هم پاتې کېږي؟

مونږ وایو چې: د قرآن کریم ځینې ایتونه ځینې نور تفسیروي نو همدغه ایت شریف په بل ځای کښې ډېر ښه تفسیر شوی دی، الله ﷻ فرمایي: ﴿ مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ﴾ [الإسراء:۱۸] یعنې: هرڅوک چې (په خپلو اعمالو سره) عاجله دنیا غواړي (او آخرت یې هېر کړی وي) نو په تلوار سره به په دنیا کښې هغه څه ورکړو چې زمونږ اراده (ورته) وشي (مګر) د هغه چا دپاره چې مونږ یې ورته وغواړو.

لنډه دا چې چې هر یو کار د الله ﷻ په ارادې پورې موقوف دی، برابره خبره ده چې د ارادې ذکر پکښې وکړی شي او که نه، د الله ﷻ اراده په حکمتونو باندې ولاړه ده چې پوره علم یې همده ﷻ پورې اختصاص لري او بس.

حبط څه معنی؟

۶ـ په ﴿ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا ﴾ په جمله کښې د ﴿ حَبِطَ ﴾ کلمه د "حَبَط" ـ لکه "ضَرَب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د ضياع او بربادۍ معنی ورکوي د اعمالو ضائع کېدل په لاندې درې ډوله باندې صورت نيولی شي[١]

الف. چې اعمال صرف دنياوي وي، لکه د مشرکانو او کافرانو عملونه چې اخرت يې په نظر کښې نشته.

ب. چې اعمال اخروي وي مګر د الله ﷻ د رضاء په نيت نه وي عملي شوي، لکه د رياکارانو لمونځ او روژه.

ج. چې اعمال اخروي وي او د الله ﷻ د رضاء دپاره ترسره شوي وي مګر په مقابل کښې يې څه بد عملونه وي چې د هغوی په عوض کښې د خپل خاوند د لاسه لاړ شي او د بدۍ تله يې درنه شي.

په دې مقام کښې اوله معنی مراده ده څکه چې کفار خو اصلاً اخروي عملونه نه لري چې په آخرت باندې يې عقيده نشته، که بالفرض عقيده پرې ولري نو په سرته رسولو کښې يې د الله ﷻ رضاء په نظر کښې نه نيسي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: د ذکر شوې جملې څخه چې کومه معنی څرګنديږي عين همدغه معنی د ﴿ وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ د جملې څخه هم د سړي ذهن ته ورځي، نو پوښتنه دا ده چې ايا دا جمله د هغې جملې د تاکيد دپاره نازله شوې ده؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو دا جمله د هغې دپاره تاکيد ګڼلې ده[٢].

مګر څرنګه چې د تاکيد څخه تاسيس بهتر دی نو ښه دا ده چې په تاسيس باندې حمله کړی شي چې د ﴿ بَاطِل ﴾ کلمه په اصل کښې د هغه شي دپاره وضعه شوې ده کوم چې ثبات او بقاء نه لري. نو د معنی حاصل به يې داسې راوځېږي چې د کفارو عملونه په آخرت کښې ثواب او اجر نه لري او په دنيا کښې ثبات او بقاء نه لري چې دنيا ټوله فاني ده.

﴿ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَـٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ ۚ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ ٱلْأَشْهَـٰدُ هَـٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ كَذَبُوا۟

---

(١) مفردات الراغب ص ١٠٥

(٢) البحر المحيط ج ۶ ص ١٣٣

عَلَىٰ رَبِّهِمْۚ أَلَا لَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٨﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا
عِوَجًا وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿١٩﴾ أُولَٰٓئِكَ لَمْ يَكُونُوا۟ مُعْجِزِينَ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كَانَ
لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَۘ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلْعَذَابُۚ مَا كَانُوا۟ يَسْتَطِيعُونَ ٱلسَّمْعَ وَمَا
كَانُوا۟ يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾
لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ
وَأَخْبَتُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢٣﴾ مَثَلُ ٱلْفَرِيقَيْنِ
كَٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْأَصَمِّ وَٱلْبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًاۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

[۱۷] ایا نو هغه څوک چې د خپل رب ﷻ د پلوه په روښانه (حق دین) باندې وي او د خپل رب ﷻ د پلوه وروسې شاهد (معجز کتاب هم ورغلی) وي (ورنازل شوی وي) او (بالآخره) د دې (شاهد) څخه وړاندې د موسی ﷺ کتاب (تورات هم پرې په داسې حال کښې شهادت ورکړی وي چې د خلکو دپاره) مقتدی او رحمت وه (نو ایا د ذکر شوي دین خاوند او د ده پیروان د هغو خلکو په شان دي چې هغوی نه روښانه دین لري او نه شاهد او بالآخره نه ورته کوم اسماني کتاب شاهدي ورکوي)؟
دغه ډله (د روښانه دین خاوندان) په دې (قرآن کریم) باندې ایمان راوړي (خپل ایمان ته پرې ادامه ورکوي) او د (مختلفو) ډلو څخه (لکه یهود، نصارا او نور) هرڅوک چې پرې کافر شي نو د وعدې (د پوره کولو ځای يې) اور دی (چې په ابدي توګه به پکښې اچول کېږي).
نو (ای پیغمبره!) د همدې (قرآن کریم) څخه په شک کښې مه کېږه (ستا پیروان دې پکښې شک او شبهه نه کوي ځکه چې) یقینًا همدا (قرآن کریم) ستا د رب ﷻ دپلوه حق دی (په حقه درنازل شوی دی) مګر اکثره خلک ایمان نه راوړي (او شک پکښې کوي).
[۱۸] او د هغه چا څخه لوی ظالم بل څوک دی چې (په بل چا نه بلکې) په الله ﷻ باندې دروغ تړي. دغه (دروغژنه ډله به) په خپل رب ﷻ باندې (د قیامت په ورځ) ور وړاندې کړی شي (د ده ﷻ په حضور کښې به ودروله شي) او شاهدان (د محشر خلک) به (هم) ووایي چې دغه ډله هغه کسان دي چې په خپل رب ﷻ باندې يې دروغ تړلي وه.
(ای پیغمبره! اعلان وکړه چې) خبردار! د الله ﷻ لعنت په ظالمانو باندې دی.
[۱۹] هغه ظالمان چې د الله ﷻ د لارې څخه (خلک) اړوي او همدې (لارې) ته کوږوالی لټوي (شکونه پکښې پیدا کوي) او دوی په آخرت باندې همدوی کافران دي.
[۲۰] (ای پیغمبره! د ذکرو شوو کافرانو په هکله به د قیامت په ورځ دا اعلان هم وکړی شي چې)

دغه ډله په ځمکه (دنیا) کښې (د الله ﷻ) عاجزي کوونکې نه وه (په الله ﷻ باندې زورور نه وه لکه څنګه چې پرې نن ورځ زورور نه دی) او (همدارنګه) دوی ته د الله ﷻ څخه په غیر (هلته هم) دوستان نه وه (لکه چې دلته ورته نشته).

دوی ته به دوه چنده عذاب ورکړی شي (چې نور خلک یې ګمراهان کړي وه او پخپله هم ګمراهان وه ځکه چې) دوی (د زیات عناد د کبله) وسه (حوصله) نه درلوده (چې قرآن کریم) یې اورېدلی وی او (هم یې حوصله نه وه چې د الله ﷻ د توحید د لایل یې) لیدلي وی (او ایمان یې راوړی وی).

[۲۱] دغه ډله هغه کسان دي چې خپل ځانونه یې په تاوان کښې اچولي دي او د دوی څخه هغه څه (بوتان) ورک شوه چې دوی به (په الله ﷻ باندې) په دروغو تړل (په درد یې هیڅ دوا نه شوه).

[۲۲] (دا) یقیني خبره ده چې بې شکه په آخرت کښې همدوی زیات زیانکاران دي.

[۲۳] یقینًا هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نیک عملونه یې کړي وي او (هم یې) خپل رب ﷻ ته تواضع کړې وي (د همده ﷻ څخه ډارېږي) دغه ډله دجنت ملګري دي دوی به پکښې همېشه وي.

[۲۴] (د ذکرو شوو) دواړو فرقو (ډلو) مثال (داسې دی) لکه د ړانده او کاڼه او (هم لکه) د اورېدونکي او لیدونکي. ایا (دا) دواړه (ډلې) د مثال د حیثه یو تربله برابرې دي؟ ایا نو تاسو پند نه اخلئ (ادنی فکر نه کوئ)؟.

ارتباط

د یوې اشتباه د جوابولو څخه وروسته په دې ایتونو کښې د خبرې مخ بېرته اصلي موضوع (محمد ﷺ په حقه پیغمبر دی او قرآن کریم ربښتیانی کتاب دی) ته اووښتی دی او یوه په زړه پورې تبصره پرې شوې ده چې حاصل یې داسې راووځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! څرنګه چې مشرکان د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه او پوره جوته شوه چې ته په حقه پیغمبر یې او هغه په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی نو اوس خپل امت متوجه کړه چې د خپلو ځانونو سره انصافي فیصله وکړي او لاندې نکات پرې قرائت کړه:

۱_ ایا نو هغه څوک چې لاندې صفات ولري د هغه چا غوندې کېدلی شي چې هغه ترې بې برخې وي:

الف: څوک چې د خپل رب ﷻ د پلوه په روښانه لاره باندې روان وي او د خپل دین په حقانیت باندې د زړه د کومې باور لري او سر یې پرې خلاص وي.

ب: برسېره پر دې چې په خپل دین باندې باوري وي د خپل رب ﷻ د پلوه د ده د دیني خط السیر په تعقیب شاهد هم ورغلی وي چې همدغه لاره حقه ده په کومه باندې چې ته روان یې. یا په بل عبارت: د قرآن کریم په شهادت سره یې هم تائید شوی وي.

ج: د قرآن کریم شهادت لا څه چې پخواني اسماني کتابونه يې ټول عموماً شاهدي وايي چې همدغه لاره حقه ده، او د موسی ﷺ کتاب (تورات) چې د خلکو دپاره امام (منلی شوی کتاب وه او د الله ﷻ د پلوه لوی رحمت وه) هم په ذکر شوي مطلب باندې شاهدي ورکوي او تصديق يې کوي

پوره واضحه ده چې د ذکر شوو صفاتو خاوند د هغه چا څخه زښت زيات فرق لري چې هغه په توره تياره کښې روان وي، په خپله کړنلاره باندې نه عقلي دليل لري او نه نقلي. فرق يې دا دی.

اول د صفاتو خاوندان په اطمنان او داډه زړه باندې د قرآن کریم په حقانيت باندې عقيده لري چې نه ورباندې څه اشتباه ورځي او نه يې څوک د خپلې تګلارې څخه اړولی شي.

دوهم بالمقابل څوک چې ذکر شوي صفات نه لري هغوی په قرآن کریم باندې باور نه کوي او درګرده فرمايشي معجزې غواړي خو د فرمايش د پوره کېدلو سره-سره د خپلې تګلارې څخه نه اوړي

۲_ ای پيغمبره! نو د الله ﷻ فيصله دا ده چې د اسلامي ټولنې څخه پرته نور هرځومره مختلف ګروپونه فقط په همدغې يوه لاره باندې د دوزخ د اوره نجات موندلی شي چې په قرآن کریم باندې عقيده او باور وکړي، که نه نو د ټولو دپاره دوزخ ټاکلی شوی دی.

۳_ ای پيغمبره! کفار خو زيار وباسي چې تا ته او ستا پيروانو ته د قرآن کریم په حقانيت کښې شک او شبهه درواچوي، نو پام کوئ چې د هغوی غوښتنې ته ميلان قدرې هم ونه کړئ او په خپله تګلاره باندې کلک اوسېږئ، دا څکه چې همدغه قرآن کریم ستا د رب ﷻ د پلوه په حقه باندې درنازل شوی دی چې په خپل ځان باندې پخپله شاهدي وايي مګر اکثره خلکو قصد کړی دی چې ايمان رانه وړي که څه هم هر ډول معجزات وګوري.

۴_ ای پيغمبره! د هغه چا څخه به بل غټ ظالم څوک وي چې په بل چا نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ وتړي چې زه پيغمبر يم او پيغمبر نه وي؟ او هم به د هغه چا څخه څوک لوی ظالم وي چې د الله ﷻ پيغمبر ته او هم د الله ﷻ کتاب ته د دروغو نسبت وکړي چې دا واقعيت نه لري؟

د کفارو د آخرت حالات

۵_ ای پيغمبره! همدغه خلک چې د خپل رب ﷻ پيغمبر او کتاب ته د دروغو نسبت کوي د قيامت په ورځ به يې داسې حال وي:

الف: دوی ټول به د خپل رب ﷻ حضور ته بوتللی شي او د نجات لاره به مونده نه کړي او د الهي عذاب لاندې به واقع شي.

ب: دوی به هلته په خپلو کفرياتو باندې پرده وانه اچولی شي او دا څکه چې متعدد شاهدان به د دوی په کفرياتو باندې شاهدي ورکړي، لکه ملائک او د دوی خپل-خپل اندامونه.

۶_ بيا به د محشر په ميدان کښې د ټولو عالمونو په وړاندې داسې اعلان وشي چې خبردار! د الله ﷻ لعنت په هغو ظالمانو باندې دی کوم چې په دنيا کښې دا عادتونه درلودل:

الف: چې پخپله هم د حقې لارې څخه اووښتي وه چې نه يې په معجزه باندې قناعت کاوه او نه يې حقاني دلايلو ته غوږ ايښوده.
ب: او نور خلک يې هم د حقې لارې څخه اړول او پښو ته يې ډېرې ور اچولې چې يا ايمان رانه وړي او يا بېرته مرتد شي.
ج: چې د الله ﷻ حقې لارې ته يې خنډونه او کوږوالی لټول او په همدې هڅه کښې وه چې کومه شبهه او اشتباه مونده کړي او د خپلو کفرياتو دپاره ترې د بهانې کار واخلي.
د: لنډه دا چې دوی په بيا ژوندون باندې عقيده نه درلوده او ترې منکران وه.
۷ـ هلته به دا اعلان هم وشي چې دغه ډله په دنيا کښې هم زورور نه وه او نه يې د الله ﷻ څخه په غير داسې دوستان درلوده چې د الله ﷻ څخه يې په زور يا شفاعت سره خلاص کړي وی، او دا دی نن ورځ د محشر په ميدان کښې هم نه په زور باندې خانونه خلاصولی شي او نه د شفاعتګرو په شفاعت سره او نه شفاعتګر لري.
۸ـ ای پيغمبره! ذکرو شوو کفارو ته به دوه چنده عذاب ورکړی شي، خکه چې:
الف: دوی د قرآن کريم يا د اسلام د دين سره ډېر سخت حساسيت درلود حتی چې دوی د دې خبرې حوصله نه درلوده چې اقلا قرآني دلايل واوري او غوږ ورته کېږدي.
ب: او نه يې دا حوصله درلوده چې د الله ﷻ په مخلوقاتو کښې نظر واچوي او د توحيد دلايل د زړه په بصيرت سره وګوري.
د همدې کبله دوی هڅه کوله چې د خپلو خانونو غوندې نور خلک هم بې لارې کړي، نو خکه به د قيامت په ورځ کښې د دوی جزا دوه چنده او درنه وي.
۹ـ ای پيغمبره! دغه ډله خلک هغه خلک دي چې خپل خانونه يې په لوی لاس په تاوان کښې واچول او د هدايت د اسبابو څخه يې ګټه پورته نه کړه.
دوی په دروغينو معبودانو پورې ونښتل مګر نن ورځ يې ورته هيڅ ګټه ونه شوه رسولی او په درد باندې يې هيڅ دواء نه شوه، ته به وايې چې بالکل ترې لا درکه شوي دي.
۱۰ـ نو د همدې کبله د قيامت په ورځ په يقيني توګه همدوی سخت زيانکاران دي چې د خپل تاوان (زيان) هيڅ تلافي او چاره نه شي کولی او ابدي عمر يې په دوزخ کښې شو.
۱۱ـ ای پيغمبره! بالمقابل چا چې په قرآن کريم باندې ايمان راوړی وي او هم يې نېک عملونه په دنيا کښې ترسره کړي وي او هم يې خپل رب ﷻ ته عاجزي کړې وي او د ده ﷻ په هدايتونو باندې يې تکبر او لويي نه وي کړې، نو دغه ډله د جنت دائمي ملګري دي چې هيڅکله به يې د جنت سره انډيوالي پرې نه کړی شي، بلکې همدغه ډله د کاميابانو ډله ده.
۱۲ـ ای پيغمبره! د قيامت په ورځ به خکهٔالله ﷻ د مؤمنانو او کفارو ترمنځ ډېره عظيم الشانه جدايي راولي چې دوی دواړو په دنيا کښې لاندې فرقونه درلودل:
الف: کفار د ړوندو په شان وه او مؤمنانو د بيناوو او سترګورو مثال درلود.

ب: هغوی د مور زادي کنو غوندې وه او دوی د اورېدونکو په شان وه
نو ایا دغه دواړه ډلې د صفت او حالت د حیثه یو تر بله برابرېدلی شي؟
نو ایا تاسو د وړاندېنیو بیاناتو تذکر او یادښت نه کوئ چې الله ﷻ د معنوي روندوالي اومعنوي کوڼوالي د لرې کولو دپاره قرآن کریم نازل کړی دی؟
نو ای کفارو! که تاسو لږ غوندې تفکر وکړئ نو د ذکر شوي ناکاره مثال د تطبیق څخه به خانونه خلاص کړئ او په ایمان باندې به مشرف شئ.

توضیحات

۱ـ که څه هم په دې جمله ﴿أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾ کښې د ﴿بَيِّنَةٍ﴾ معنی واضحه ده چې هغه څرګند دلیل ته ویل کېږي په کوم کښې چې هیڅ خفاء نه وي، برابره خبره ده چې دغه دلیل عقلي وي او که نقلي. همدارنګه برابره خبره ده چې وضاحت یې په تجربه ثابت شوی وي او که په سترګو لیدل کېږي[1].

همدارنګه د ﴿شَاهِدٌ﴾ معنی هم پوره څرګنده ده چې هیڅوک پکښې اشتباه نه کوي، مګر علماوو کرامو په دې مقام کښې د ذکرو شوو دواړو کلمو د مصداقاتو په تعین کښې متعدد قولونه کړي دي چې تقریبًا اتو (۸) یا وربورته عدد ته رسېږي[2].

خو کوم مصداقات چې مونږ ته د دې مقام سره مناسب برېښي هغه دا دي:

د ﴿بَيِّنَةٍ﴾ کلمه د اسلامي دین څخه عبارت ده چې د حقانیت څرګندوالی یې د لمر په شان واضحه دی، الله ﷻ خپل پیغمبر ته ارشاد کوي چې: ﴿قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِۦ﴾ [الأنعام:۵۷] یعنې ای پیغمبره! کفارو ته ووایه چې: زه د خپل رب ﷻ د پلوه په حق (واضحه) دین باندې یم او تاسو ورته د دروغو نسبت کوئ.

او د ﴿شَاهِدٌ﴾ د کلمې څخه په دې مقام کښې قرآن کریم مراد دی چې په خپل حقانیت باندې داعجاز د کبله پخپله شاهدي ورکوي چې مخلوقات یې د مقابلې څخه عاجز وه او عاجز به وي. په همدې مراد باندې متصله تکره ﴿وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ﴾ هم دلالت کوي.

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ایا هغه څوک چې په دنیاوي لذتونو کښې غرق وي او دخپل باطل دین د ثبوت دپاره هیڅ دلیل په لاس کښې نه لري د هغه چا سره برابرېدلی شي چې د هغه د دین ثبوت پوره څرګندوي چې د انساني فطرت سره مطابق وي او برسېره په دې د خپل رب ﷻ د پلوه پرې شاهد (قرآن) هم نازل شوی وي او بالآخره پخواني کتابونه یې هم تصدیق کوي لکه تورات اونور؟.

---

(۱) تفسیر المنار ج۱۲ ص۵۰

(۲) زاد المسیر ج۴ ص۷۱؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۳۷۷؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۰۶

په همدې مضمون باندې په وروستني ايت کښې صراحت شوی دی چې: ﴿ مَثَلُ ٱلْفَرِيقَيْنِ كَٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْأَصَمِّ وَٱلْبَصِيرِ وَٱلسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ﴾ يعنې د دواړو ډلو (مؤمنانو او کافرانو) حال د ړانده او کاڼه او هم د بينا او اورېدونکي په شان دی، ايا دغه دواړه ډلې د حالت د حيثه برابرې دي؟

يو ماثور تفسير

۲ـ نبي کريم ﷺ دا جمله ﴿ وَمَن يَكْفُرْ بِهِۦ مِنَ ٱلْأَحْزَابِ فَٱلنَّارُ مَوْعِدُهُۥ ﴾ په لاندې حديث کښې څومره ښه تفسيره کړې چې:

«وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ يَهُودِيٌّ وَلا نَصْرَانِيٌّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلاَّ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ»[1] يعنې زما دې په هغه اقدس ذات باندې قسم وي چې د محمد ﷺ روح د ده ﷻ په واک کښې دی چې د دې امت څخه به هېڅوک زما په رسالت باندې خبر نه شي يهودي وي او که نصراني وي (او که بل څوک وي) چې بيا په داسې حال کښې مړ شي چې په هغه شي باندې ايمان رانه وړي په کوم باندې چې زه رالېږلی شوی يم، مګر هغه به د دوزخيانو څخه وي (نو د دې امت دپاره د قيامت د ورځې پورې زما د شريعت څخه په غير بله د نجات لاره نشته).

الأشهاد څه معنی؟

۳ـ ﴿ وَيَقُولُ ٱلْأَشْهَٰدُ ﴾ کښې د "أَشْهَاد" کلمه د "شَاهِد" جمعه ده چې د شهادت ورکوونکي معنی ورکوي او څه خفاء پکښې نشته مګر په مصداق کښې يې مفسرينو کرامو لاندې قولونه کړي دي[2]:

الف: د ﴿ ٱلْأَشْهَٰدُ ﴾ (شهادت ورکوونکو) څخه پيغمبران عليهم‌السلام مطلب دي چې هر يو به د خپل امت په کفارو باندې شهادت ورکړي.

ب: شاهدي ورکوونکي د ملائکو څخه عبارت دي.

ج: د هر کافر اندامونه په هغه باندې شهادت ورکوونکي دي.

د: ﴿ ٱلْأَشْهَٰدُ ﴾ د محشر د خلکو څخه عبارت دی.

مګر مونږ وايو: څه لرې نه ده د ﴿ ٱلْأَشْهَٰدُ ﴾ کلمه دغو ټولو شهادت ورکوونکو ته شامله وي چې يو تر بله سره څه منافات نه لري، خو لومړنی مصداق به يې د محشر د ميدان ټول خلک وي لکه چې نبي کريم ﷺ د همدغه ايت په هکله په يوه اوږده حديث کښې داسې هم فرمايلي دي چې: «وَأَمَّا الْكُفَّارُ فَيُنَادَى عَلَى رُءُوسِ الأَشْهَادِ هَؤُلاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ»[3] يعنې په مؤمن باندې به الله ﷻ پرده واچوي (د مناجات په توګه به ورته ګناهونه ياد کړي چې دا دې کړي ده او هغه دې کړې ده) او

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۸۶

(۲) زاد المسير ج۴ ص۷۴، روح المعاني ج۱۲ ص۳۰

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۷۸

بیا به ورته عفوه وکړي. او هر چې کفار دي نو د دوی په هکله به علی رؤس الأشهاد (په ډاګه) د ټولو مخلوقاتو په وړاندې اواز وکړی شي چې دغه ډله هغه کسان دي چې په دنیا کښې یې په خپل رب ﷻ باندې دروغ تړل چې نه یې مونږ ته پیغمبر رالیږلی دی او نه یې کتاب را نازل کړی دی.

بیا به د محشر د میدان خلک ذکره شوې خبره تکراره کړي چې دغه ډله هغه کسان دي کومو چې په خپل رب ﷻ باندې دروغ تړلي وه.

یادونه

۴_ دغه کلمات ﴿ أَلَا لَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ۝ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِٱلْآخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴾ په لاندې دوه ډوله باندې تفسیر کېدلی شي:

الف: چې دا هم د اشهادو وینا وي چې د محشر په میدان کښې به یې وکړي.

ب: چې الله ﷻ د معترضه جملې په توګه نبي کریم ﷺ ته توصیه کړې وي چې دا کلمات کفارو ته اعلان کړه.

نو څرنګه چې مونږ ته یو ډول په بل باندې ترجیح نه درلوده نو تفسیر مو په یو ډول "الف" او ترجمه مو په بل ډول "ب" باندې بناء کړه.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: الله ﷻ د بدیو په سزا کښې فرمایي چې: ﴿ وَمَن جَآءَ بِٱلسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰٓ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴾ [الأنعام: ۱۶۰] یعنې: او هر څوک چې په بدۍ باندې راتګ وکړي نو هغه ته به جزا ورنه کړی شي مګر په مثل د بدۍ، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي.

نو پوښتنه دا ده چې الله ﷻ د ذکرو شوو کفارو په هکله دا جمله ﴿ يُضَٰعَفُ لَهُمُ ٱلْعَذَابُ ﴾ هم نازله کړې ده چې دوی ته به دوه چنده عذاب ورکړی شي؟

مونږ وایو چې: د همدغو کفارو په هکله لږ وړاندې دا کلمات هم نازل شوي دي چې ﴿ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ﴾، د ﴿ يَصُدُّونَ ﴾ کلمه د "صدًا" یا "صدودًا" څخه اشتقاقه شوې ده، "صدًا" یا "صدودًا" په لاندې دوه معناوو باندې استعمالیږي[1]:

الف: د یو شي څخه پخپله بېرته تاوېدل.

ب: د یو شي څخه بل څوک بېرته تاوول او اړول.

نو په دې مقام کښې "صدًا" یا "صدودًا" چې د ﴿ يَصُدُّونَ ﴾ کلمه ترې اشتقاقه شوې ده دواړه معنی ورکوي نو د معنی حاصل یې داسې راوځي: چې دوی ته ځکه دوه چنده عذاب ورکول کېږي چې دوی نور خلک د لارې څخه اړول او پخپله خو دومره بې لارې وه چې: ﴿ مَا كَانُوا۟ يَسْتَطِيعُونَ

---

[1] مفردات الراغب ص۲۸۳

﴿ٱلسَّمْعَ وَمَا كَانُوا۟ يُبْصِرُونَ﴾ یعنې دوی نه وه چې د ډېر عناد د کبله یې د نقلي دلایلو د اورېدلو حوصله درلودلې وی، او هم دوی نه وه چې د توحید آفاقي او نفسي دلایلو ته یې کتلي وی ترڅو په ایمان باندې مشرف شوي وی.

د "لا جَرَمَ" د کلمې تحلیل

۶ـ په کار دی چې د ښه وضاحت دپاره د ﴿لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ هُمُ ٱلْأَخْسَرُونَ﴾ په جمله کښې لاندې تحلیل په نظر کښې ونیول شي:

الف: د ﴿جَرَمَ﴾ کلمه د ونې څخه د میوې شکولو (پرې کولو) دپاره وضعه شوې ده[۱].

ب: د "لا" توری د نفي الجنس دپاره دی.

ج: او د ﴿أَنَّهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ﴾ سره د "عن" توری مراد دی[۲].

نو د معنی حاصل یې داسې راوخي چې: هیڅ شکول (منعه کول) د دې خبرې څخه نشته چې یقینًا بې شکه کفار په آخرت کښې همدوی ډېر زیانکاران دي چې اور ته د اخلېدل یې یقیني او دائمي دي.

د همدې مضمون څخه عبدالله بن عباس رضي الله عنهما په "حقًا" سره تعبیر کړی دی[۳].

که څوک د ﴿لَا جَرَمَ﴾ په کلمه کښې اوږد تحلیل غواړي نو خپنو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۴].

إِخْبَات څه معنی؟

۷ـ په ﴿وَأَخْبَتُوٓا۟ إِلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ کښې د ﴿أَخْبَتُوٓا۟﴾ کلمه د "إِخْبَات" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِخْبَات" خشوع او تواضع ته وضعه شوی دی[۵]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هغه کسان جنتیان دي چې برسېره په ایمان او نېک عمل باندې خپل رب ﷻ ته تواضع کوي او د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾﴾

[۲۵] او بې شکه موږ نوح علیه السلام خپل قوم ته (د پیغمبر په حیث) لېږلی وه (ده علیه السلام خپل قوم ته وویلې چې) یقینًا زه ستاسو دپاره ښکاره ډاروونکی یم (او بس).

---

(۱) مفردات الراغب ص۸۹
(۲) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۲۳
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۷۶
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۳۳؛ البحر المحیط ج۶ ص۱۳۷
(۵) لسان العرب ج۲ ص۲۸

[۲۶] (او هم یې ورته ووېلې چې) تاسو (د بل هیڅ شي) عبادت مکوئ مگر (یوازې) د الله ﷻ، یقیناً (د تخلف په صورت کښې) زه په تاسو باندې د دردناکې ورځې د عذاب څخه ډارېږم (چې ورسره به مخامخ شئ او بیا به د نجات دپاره هیڅ وسیله مونده نه کړئ).

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنیو ایتونو کښې د انکار کوونکو په حال باندې د یوې تبصرې په ترځ کښې د هغوی اخروي حالات شرحه شوي وه او په دې ایتونو کښې یې په دنیاوي عواقبو باندې ښه اوږده تبصره شوې ده.

۲_ هغه ایتونه په دې تمام شوي وه چې ړانده او کاڼه د بیناوو او اورېدونکو سره برابري او سیالي نه شي کولی، دلته د اوو پیغمبرانو (نوح ﷺ، هود ﷺ، صالح ﷺ، ابراهیم ﷺ، لوط ﷺ، شعیب ﷺ، موسی ﷺ) د څه حالونو په څرگندولو سره د ذکرو شوو دواړو ډلو مصداقات ښودلي شوي دي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! د هر څه څخه وړاندې خپل امت ته د نوح ﷺ او د ده د قوم څه حالات قرائت کړه ترڅو ترې عبرت واخلي او خپلو عواقبو ته متوجه شي، هغه دا چې:

مونږ نوح ﷺ خپل قوم ته د پیغمبر په صفت باندې ورولېږه چې هغوی په دغو نکاتو باندې مخاطب کړه چې:

۱_ ای زما قومه! زه تاسو ته د الله ﷻ د پلوه را استولی شوی یم ترڅو تاسو د دنیا او آخرت د بدو عواقبو څخه وډار کړم، زه په ډاګه او څرګنده توګه خپل نبوت در اعلانوم.

۲_ زه الله ﷻ د دې دپاره را استولی یم ترڅو تاسو ته توصیه وکړم چې د الله ﷻ څخه په غیر د بل شي عبادت مه کوئ (د بوتانو د عبادت څخه صرف نظر شئ او الله ﷻ واحد لا شریک وګڼئ).

۳_ که نه نو زه په تاسو باندې د درد ناک عذاب څخه ډارېږم چې په آخرت کښې لا څه چې په دنیا کښې به هم د بدې ورځې سره مخامخ شئ او بیا به د خپل خلاصون او نجات دپاره هیڅ کومکي او دوست مونده نه کړئ او بوتان به مو په درد باندې دواء نه شي.

توضیحات

۱_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۵۹] د ایت لاندې د نوح ﷺ په هکله څه معلومات لیکلي دي چې په دې مقام کښې یې بو خل کتل بې ګټې نه دي.

۲_ هسدارنګه مونږ هلته د ارتباط د وجوهو په بیان کښې د قرآن کریم د قیصو په اړوند څه معلومات ذکر کړي دي خو په دې مقام کښې وربانديې لاندې معلومات ور اضافه کوو

الف ترڅو څرګنده شي چې ټول پیغمبران علیهم السلام په عقیدوي احکامو کښې یو برابر دي او صرف په عملي احکامو باندې شریعتونه متعدد شوي دي.

ب د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام دعوت یو شی دی چې الله ﷻ په وحدانیت سره پېژاندل دي او بس.

ح. نو پیغمبر هم دا دعوه نه ده کړې چې زه چا ته روزي ورکوم او یا د نورو تکویني امورو ذمه وار یم.

د. یوه پیغمبر هم په خپل دعوت باندې د بندګانو څخه څه شي غوښتې نه دي.

ه. هیڅ پیغمبر بې معجزو نه دی پرېښودلی شوی چې نبوت بې خلکو ته په ثبوت نه وي رسېدلی.

و. هر پیغمبر د توحید څخه علاوه د هغه جنایت په مخنیوي کښې هم زیات زور لګولی دی په کوم باندې به چې د ده قوم مبتلا وه.

ز. د هرې زمانې خلکو ته الله ﷻ د ښه او بدو د پېژاندلو استعداد ورکړی دی چې چا په یوه خوا کښې په کار اچولی دی او چا په بلې خوا کښې.

ح. د الله ﷻ د هدایت قبول د دنیا او آخرت د سعادت سبب دی او عدم قبول یې د دواړو دنیاوو هلاکت دی.

ط. ټرڅو خلکو ته پوره څرګنده شي چې الله ﷻ د نېکانو سره څه کوي او د بدانو سره څه معامله کوي؟

ي. بالآخره ټرڅو ټولو خلکو ته جوته شي چې ټول کائنات د الله ﷻ په واک او اختیار کښې دي، مثلاً باران الله ﷻ ورويي او د ځمکې ښتان الله ﷻ زرغونوي او هم دریاب ته الله ﷻ اجازه نه ورکوي چې په ځمکه باندې ور وخیژي او د انسان د سکونت څخه یې وباسي او داسې نور.

﴿فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍۭ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَـٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾﴾

[۲۷] نو د نوح ﷺ د قوم څخه (د ده ﷺ په جواب کښې) هغو مشرانو (غټانو) وویلې کومو چې کفر غوره کړی وه (داسې چې) موږ خو تا نه ګورو مګر د خپلو خانونو غوندې انسان (دې ګورو نو په څه وجه نه د نبوت دپاره انتخاب شوې)

او (هم) موږ تا نه ګورو چې ستا پیروي کوي مګر هغه کسان (دې پیروي کوي) چې زموږ رذیلان (فقیران) دي. (دا پیروي یې هم) د سرسري فکر (په وخت کښې) غوره کړې ده.

او (بلکې) موږ خو تاسو ته په خپلو ځانونو باندې څه فضیلت (بهتري) نه ګورو بلکې موږ په تاسو باندې د دروغژنانو ګومان (یقین) کوو.

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې هغو وجوهو ته اشاره شوې ده په کومو باندې چې د نوح ﷺ قوم د ده دعوت رد کړی وه. نو حاصل یې داسې راځیژي چې

د نوح علیه السلام د قوم مشرانو (هغو کسانو چې په قوم کښې یې اعتبار درلود او هم د قوت او زور خاوندان وه) ذکر شوی دعوت په لاندې وجوهو سره رد کړ:

۱ـ ای نوحه! ته خو زمونږ غوندې انسان یې، نو ایا دا خبره مونږ ومنو چې په تا باندې دې وحې نازله شوې وي او د پیغمبر مقام دې ولرې او مونږ دې دغې درجې ته نه یاستو پورته کړی شوي؟

۲ـ بله دا ده چې ستا پیروان او متابعت کوونکي هغه خلک دي کوم چې په مونږ کښې سپک او بې اعتباره دي او هم څه منصب او قدرت نه لري، بلکې اهل کسبه دي چې د خلکو په خدمت او مزدورۍ باندې مشغول دي.

یا په بل عبارت: ستا پیروان رذیل خلک دي چې مونږ د هغو سره په ناسته پاسته باندې شرمېږو، که بالفرض ستا پیروي څه ښه کار وی نو دوی به زمونږ څخه پکښې نه وی وړاندې شوي.

په دې باندې علاوه، ستا پیروان په سر سري نظر سره پېژاندل کېږي چې دوی د اشرافو څخه نه دي او بې اعتباره خلک دي، که د دوی بې اعتباري او رذیلتوب لږ څه پټ وی او په سر سري نظر سره نه څرګندېدی نو هم مونږ به یې تحمل کړی وی.

۳ـ دغو غریبو او بې ارزښته خلکو هم څه دقیق فکر نه دی کړی بلکې یو سر سري نظر باندې یې ستا پیروي خوښه کړې ده، که نه نو دوی باید پوه شوي وی چې ستا د پیروۍ څخه ورته زمونږ پیروي بهتره ده؛ نو ته د دوی پیروي د خپل ځان دپاره د حقانیت دلیل مه ګرځوه.

۴ـ ای نوحه! مونږ تا او ستا پیروانو ته په خپلو ځانونو باندې کوم فضیلت او بهتري نه ګورو، چې تاسو په حقه لاره روان یاست او مونږ باطله لاره غوره کړې ده.

۵ـ زمونږ په تاسو باندې یقین دی چې تاسو ټول دروغژنان یاست، تا پخپله په دروغو باندې خپل ځان پیغمبر جوړ کړی دی او پیروان دې د دروغو پیروي کوي بلکې ستا پیروان هم قلبًا (د زړه څخه) ستا پیروان نه دي (په دروغو باندې وایي چې مونږ په تا باندې ایمان راوړی دی).

په ذکره شوې خبره باندې زمونږ یقین او باور دی خو د دې دپاره ترې په ګومان سره تعبیر کوو ترڅو ته په جلتۍ سره خپله تګلاره بدله کړې او مونږ دې ته مجبور نه کړې چې په خپل یقین باندې صراحت وکړو او ته د زیادت خجالت سره مخامخ شې.

توضیحات

۱ـ په ﴿ أَرَاذِلُنَا ﴾ کښې د "أَرَاذِل" کلمه د "أَرْذَل" جمعه ده، "أَرْذَل" د هغوی په اصطلاح هغه چا ته ویل کېده چې دنیاوي مال به یې نه درلود (فقیر به وه)[1] او د رزق د موندلو دپاره به په کسبونو کښې مشغول وه لکه جولاګي، موچیتوب او داسې نور.

د نوح علیه السلام قوم په مالونو او ثروتونو باندې دومره مغرور وه چې فقیرانو خلکو ته به یې د سپکو او د خسیسو خلکو لقب ورکاوه.

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۱۴۰

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې د ﴿ بَادِيَ ٱلرَّأۡيِ ﴾ کلمه په اعراب کښې څه شی واقع شوې ده؟

مونږ وايو چې د ذکرې شوې کلمې په اعراب کښې علماوو کرامو متعددې وجهې ليکلې دي چې تقريباً شپږو ته رسيږي[1] د مثال په توګه:

الف: دا کلمه په ظرفيت باندې منصوبه ده او د ﴿ ٱتَّبَعَكَ ﴾ پورې تعلق نيسي[2] چې حاصل يې په لاندې دوو دولونو باندې اخستل کېدلی شي:

اول: يو دا چې دوی د سر سري نظر (فکر) په وخت کښې ستا پيروي خوښه کړې ده، که دوی لږ څه دقيق فکر کړی وی او يا يې زمونږ غوندې هوښيارو خلکو سره مشورې کړې وی نو ستا پيروی ته به نه وی چمتو شوي.

حال دا چې که د نوح ﷺ قوم دقيق فکر کړی وی نو دوی به پوه شوي وی چې د فقيرانو پيروي د دې خبرې دليل دی چې نوح ﷺ په حقه پيغمبر دی، او دا څکه چې د پيغمبرانو عليهم السلام اولين پيروان فقيران او بې ثروته (بې پانګې) خلک وي.

د روم پاچا (هرقل) د نبي کريم ﷺ په نبوت باندې د فقيرانو پيروي هم د ثبوت يو دليل وګڼله چې د پوخ فکر خاوند وو. کله چې هغه پوښتنه وکړه چې د دغه شخص (نبي کريم ﷺ) چې د نبوت دعوه کوي اشراف پيروي کوي او که کمزوري او فقيران؟ جواب ورکړی شو چې د ده د پيروانو په ډله کښې د کمزورو اکثريت دی او فقيران پرې ايمان راوړي.

نوموړي (هرقل) ووېلې چې: «وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ»[3] يعنې همدغه خلک د پيغمبرانو عليهم السلام اولني پيروان وي.

دوهم: بل دا چې کوم خلک چې ستا پيروي کوي هغوی هم په تا باندې د پيغمبر عقيده نه لري، بلکې دا محض يوه ظاهري بڼه لري او بس[4].

ب: ذکر شوې کلمه ﴿ بَادِيَ ٱلرَّأۡيِ ﴾ په ظرفيت منصوبه ده خو د ﴿ أَرَاذِلُنَا ﴾ پورې تعلق نيسي[5]، نو د معنی حاصل يې داسې را اوځي چې ستا د پيروانو ارذليت او خساست بالکل څرګند دی او په اول نظر سره هرچا ته څرګند هيږي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه نکته پټه ده چې ذکر شوو کفارو د ﴿ بَلۡ نَظُنُّكُمۡ كَٰذِبِينَ ﴾

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۱۳۲
(۲) تفسير الكشاف ج۲ ص۳۸۸
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴
(۴) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۴
(۵) زاد المسير ج۴ ص۷۹

په خوله: ﴿بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ﴾ ونه ویلې چې مونږ ته الله ﷻ حکایت کړې وی. حال دا چې هغوی خو د نوح ﷺ او د ده د پیروانو په دروغژنتوب باندې عقیده درلوده، نه دا چې گومان یې کاوه؟!

والله ﷻ أعلم. هغوی به لاندې نکاتو ته اشاره کوله:

مونږ وایو چې:

الف: ترڅو خپل خانونه بې انصافه څرګند کړی چې مونږ ستاسو په هکله په دقیق فکر باندې پوهه نه یو او تر اوسه پورې د ګومان په مرحله کښې یو.

ب: ترڅو نوح ﷺ او د ده پیروان په غرور دوهې چې تر اوسه پورې لا مونږ ستاسو په باره کښې قطعي فیصله نه ده کړې چې تاسو دروغژن یاست. نو ستاسو دپاره اوس هم فرصت شته چې بېرته راتاو شئ، که دا فرصت تاسو د لاسه ورکړئ نو بیا به مو د بېرته را ګرځېدلو دپاره د پښې اېښودلو ځای پاتې نه وي.

﴿قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَمَآ أَنَا۠ بِطَارِدِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَلَٰكِنِّيٓ أَرَىٰكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَٰقَوْمِ مَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِن طَرَدتُّهُمْ ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَآ أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِيٓ أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ ٱللَّهُ خَيْرًا ۖ ٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِيٓ أَنفُسِهِمْ ۖ إِنِّيٓ إِذًا لَّمِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣١﴾﴾

[۲۸] نوح ﷺ (خپل قوم ته خطاب وکړ چې) ای زما قومه ما ته خبر راکړئ که زه د خپل رب ﷻ دپلوه په څرګند حجت (او شریعت) باندې یم او هم یې ماته د خپل جانبه رحمت (نبوت) راکړی وي خو په تاسو باندې (دا دواړه) پټ کړی شوي وی (تاسو ترې ړانده یاست)، نو ایا تاسو به د الله ﷻ په غضب باندې اخته نه شئ؟).

(مونږ خو تاسو ورته متوجه کوو نو) ایا مونږ پرې تاسو ملزم کولی شو (مجبورولی شو) حال دا چې تاسو یې نه خوښوئ؟

[۲۹] او ای زما قومه! په دې (پیغام) باندې ستاسو څخه مال (پیسې) نه غواړم، زما اجر نه دی مګر په الله ﷻ باندې دی (چې ذمه واري یې راته کړې ده).

او (ای قومه!) زه د هغو کسانو (د خپله خانه) شړونکی نه یم کومو چې (په ما باندې) ایمان راوړی دی (ځکه چې) یقیناً دوی د خپل رب ﷻ سره ملاقي کېدونکي دي (د لوېې درجې خاوندان دي) مګر زه تاسو داسې قوم ګورم چې جهالت کوئ (او شړل یې غواړئ).

[۳۰] او ای زما قومه! زما سره به د الله ﷻ (د عذاب) څخه څوک کومک وکړي (چې نجات راکړي) ایا تاسو (د الله ﷻ قهاریت) نه درپه زړه کوئ؟

[۳۱] او (ای قومه!) زه خو تاسو ته نه وایم چې زما په نزد د الله ﷻ خزاني دي (واک او اختیار یې زما په لاس کښې دی) او (دا هم درته نه وایم) چې زه په غیبو باندې پوهېږم او (دا هم درته) نه وایم چې زه پرښته یم (ترڅو ما دروغژن وبولی).

او (ای قومه!) زه د هغو کسانو (په هکله) نه وایم کومو ته چې ستاسو سترګې د حقارت په نظر سره ګوري، (داسې چې) دوی ته به الله ﷻ هیڅ ښېګڼه (نعمتونه) ورنه کړي (چې دوی قلبًا ایمان نه دی راوړی لکه څنګه چې تاسو دا خبره کوئ).

(زه وایم چې) الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي کوم چې د دوی په زړونو کښې دي.

(که بالفرض المحال زه دا خبره وکړم نو) یقینًا زه به په دغه وخت کښې د ظالمانو (بې انصافانو) څخه یم.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغو وجوهو جواب ورکړی شوی دی په کومو باندې چې کفارو د نوح ﷺ دعوة إلی الله رد کاوه، او ذکر ته یې په وړاندېنیو ایتونو کښې اشاره شوې ده. نو حاصل یې داسې راځېږي چې:

نوح ﷺ د خپل قوم اعتراضات په لاندې ډول جواب کړه:

۱ـ ای زما قومه! که زه لاندې صفات ولرم (لکه چې حقیقتًا یې لرم او تاسو وړباندې خپل خانونه رانده اچولي وي) نو تاسو په انصاف سره ووایاست چې بیا به ستاسو څه حالت وي، ایا تاسو به د الله ﷻ د غضب لاندې واقع نه شئ؟ صفات دا دي:

الف: زه د خپل رب ﷻ د پلوه په څرګنده لاره باندې روان یم چې په یو لحاظ سره هم پکښې څه خفاء نشته.

ب: ما ته د خپل رب ﷻ د پلوه ډېر لوی رحمت (نبوت) راکړی شوی دی چې ستاسو په شمول د وخت ټولو خلکو ته د پیغمبر په صفت را استولی شوی یم.

۲ـ ای زما قومه! زه غواړم چې تاسو سترګې لږ رڼې کړئ او زما سره په څرګنده لاره باندې روان شئ او د خپل رب ﷻ د رحمت څخه استفاده وکړئ.

زما په نبوت کښې څه خفاء نشته دلایل او معجزات یې واضحه دي او هم کوم شی (د الله ﷻ توحید) ته چې زه تاسو دعوتوم په هغه باندې ټول مخلوقات لارښوونه کوي، خو دا بېله خبره ده چې زما د نبوت څخه تاسو دخپلو خانونو دپاره معما جوړه کړې ده.

ای زما قومه! زه غواړم چې تاسو په سمه لاره باندې روان شئ او د عقل څخه په درستو معناو کښې کار واخلئ: که نه نو دا زما په وسه کښې نشته چې په تاسو باندې د سمې لارې تلل تحمیل

کړم حال دا چې تاسو یې نه خوښوئ او نه تحمیلي ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبول دی.

۳ـ ای زما قومه! تاسو ته خو دنیاوي مالونه زیات ارزښت لري د همدې کبله زما پیروانو نقیرانو ته د رذیلانو لقب ورکوئ، په ناستې پاستې باندې یې شرمیږئ او بالآخره زما څخه غوښتنه کوئ چې هغوی زه د خپله څنګه وشړم، مګر زه تاسو لاندې ټکو ته متوجه کوم:

الف: ما ته دنیاوي مال څه ارزښت نه لري د همدې کبله په خپل دعوت الی الله باندې ستاسو څخه څه دنیاوي مال او متاع نه غواړم زما اجر اومزدوري یوازې او یوازې په الله ﷻ باندې ده او بس.

ب: زه هغه کسان چې په ایمان باندې مشرف شوي دي هیڅکله د خپله څنګه نه شړم ترڅو ستاسو غوښتنه پوره شي او دا ځکه چې:

اول: دوی ما ته باعزته او محترم ښکاري، ستاسو غوندې د رذیلانو لقب نه ورکوم.

دوهم: همدوی د خپل رب ﷻ په حضور کښې ودریدونکي دي او د خپل رب ﷻ په نزد د عزت خاوندان دي که څه هم تاسو ورته په سپک نظر ګورئ.

دریم: کومه غوښتنه چې تاسو زما څخه کوئ هغه د ناپوهه قوم غوښتنه ده چې زه یې هیڅکله نشم منلی.

څلورم: بالآخره! ای زما قومه! که بالفرض زه ستاسو غوښتنه ومنم او فقیران مؤمنان د خپله خانه تیل وهم نو ما به د الله ﷻ د عذابه څوک خلاص کړي، ایا نو تاسو د دې خبرې تذکر نه کوئ چې د دوی په شړلو باندې الله ﷻ په غضب کیږي؟ ځکه چې د الله ﷻ په نزد دوی د عزت خاوندان دي که څه هم تاسو ته سپک او بې عزته ښکاري.

۴ـ ای زما قومه! ما خو د لاندې صفاتو وعده نه ده کړې چې تاسو په ما باندې د دروغژن نوم ږدئ:

الف: زه خو تاسو ته نه وایم چې د الله ﷻ خزانې زما په لاس کښې دي زه ستاسو څخه زیات مالدار یم، ترڅو تاسو ما د دروغژن په نامه یاد کړئ.

ب: زه خو د دې دعوه هم نه کوم چې زه په غیبو باندې پوهیږم ترڅو ستاسو اتهام درست وخیژي چې ته د الوهیت دعوه کوې او غواړې چې مونږ ستا عبادت وکړو.

ج: ما خو دا خبره نه ده کړې چې پرښته یم ترڅو تاسو ووایاست چې ته خو زمونږ غوندې بشر یې.

۵ـ بالآخره، ای زما قومه! زه خو ستاسو غوندې د هغو کسانو په هکله چې تاسو ورته د حقارت په نظر ګورئ دا خبره نه کوم چې دوی ته به الله ﷻ د دواړو دنیاوو سعادت په نصیب نه کړي چې دوی د زړه څخه په اسلام باندې نه دي مشرف شوي بلکې محض په ظاهري توګه یې ایمان راوړی دی.

او دا ځکه چې زه فقط ظاهر ته ګورم او په ظاهر کښې دوی په ایمان باندې مشرف شوي دي، اما د زړونو حالات یې الله ﷻ ته معلوم دي او بس.

که بالفرض زه د دوی په هکله هغه بدګوماني وکړم کومه چې پرې تاسو کوئ چې دوی واقعي ایمان نه دی راوړی نو په دغه وخت کښې به زه د ظالمانو د ډلې څخه وشمېرل شم.

توضيحات

١_ په ﴿ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ﴾ کښې مستتر ضمير د ﴿ بَيِّنَةٍ ﴾، ﴿ رَحْمَةً ﴾ دواړو کلمو ته راجع دي، البته يا د بدليت په اعتبار سره او يا په دې لحاظ سره چې ذکر شوې دواړه کلمې يوه د بلې سره لازمه او ملزومه ده، او دا خکه لکه څنګه چې الله ﷻ نوح ﷺ ته واضحه شريعت ـچې په ځرګندو دلايلو باندې ولاړ وه ـ ورکړې وه او همدارنګه يې ورته رحمت يعنې نبوت هم ورکړې وه.

سوال جواب

٢_ که څوک وايي: د ذکر شوي تحليل په بنياد د ﴿ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ﴾ معنى داسې راوخي چې: نو واضحه شريعت يا نبوت په تاسو باندې ړوند کړى شوى دى. نو پوښتنه دا ده چې ړوند والى خو د هغه چا صفت جوړېدلى شي څوک چې په بيناتوب باندې موصوفېږي؟

مونږ وايو چې:

الف: په دې مقام کښې ړوندوالى د خفاء څخه کنايي دى، نو ﴿ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ ﴾ په "فَأُخْفِيَتْ عَلَيْكُمْ" باندې تفسير کېږي[١] يعنې شريعت يا نبوت په تاسو باندې پټ کړى شوى دى چې باور پرې نه کوئ.

ب: دا عبارت مقلوب دى چې مراد يې واضحه دى نواصل عبارت داسې دى چې "فَعُمِّيتُمْ عَنْهَا" يعنې نو تاسو ترې ړانده کړى شوي ياست. د دغه ډول مقلوب عبارت نظائر د عربو په کلام کښې ښه پرېمانه شته دي، لکه "أَدْخَلْتُ الْخُفَّ فِيْ رِجْلِيْ"[٢] موزه مې په خپله پښه کښې داخله کړه، چې اصل داسې دى: "أَدْخَلْتُ الرِّجْلَ فِيْ خُفِّيْ" پښه مې په خپله موزه کښې ننويستله.

يادونه

٣_ د [الأنعام: ٥٠] ايت لاندې د ﴿ خَزَآئِنُ ﴾ د کلمې د تحليل او د علم الغيب ډولونه _لله الحمد_ ښه پوره شرحه شوي دي چې بيا ليکلو او شرحه کولو ته يې اړتيا نه ګورو.

﴿ قَالُواْ يَٰنُوحُ قَدْ جَٰدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَٰلَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ إِنَّمَا يَأْتِيكُم بِهِ ٱللَّهُ إِن شَآءَ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِىٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ ﴾

---

(١) روح المعاني ج١٢ ص٣٩

(٢) تفسير الطبري ج١٢ ص٢٨

[۳۲] دوی (د نوح ﷺ قوم) وویلې چې: ای نوحه! تا خو زمونږ سره جګړه وکړه نو زمونږ جګړه دې ډېره زیاته (اوږده) کړه (زمونږ حوصله دې راتنګه کړه) نو هغه عذاب مونږ ته راوله (راوړه) په کوم باندې چې ته مونږ ډاروې. که ته د رښتیا ویونکو څخه یې (نو دا کار ضرور وکړه او که نه نو د جګړې څخه لاس واخله).

[۳۳] نوح ﷺ وویلې چې: یقیناً عذاب به الله ﷻ درولي (درباندې نازل کړي) که اراده یې وشي (زما په واک کښې څه نشته)، حال دا چې تاسو نه یاست (د الله ﷻ) عاجز ګرخوونکي (چې د عذاب مخه یې ونیسئ).

[۳۴] او زما نصیحت به تاسو ته ګټه ونه شي رسولی که زه وغوارم چې تاسو ته نصیحت وکړم، (البته) کله چې الله ﷻ اراده کړې وي چې تاسو (د جنایتونو د کبله) بې لارې کړي. همدی ﷻ ستاسو رب دی او همده ﷻ ته به بېرته ورتاو کړی شئ.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ او د ده د قوم وروستنۍ مباحثې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي چې:

په پای کښې کله چې د نوح ﷺ قوم د ده د جوابونو په رد باندې قدرت مونده نه کړ نو هغه یې مخاطب کړ چې ای نوحه! ستا جګړه زمونږ سره ډېره اوږده شوه چې تقریباً نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله یې ونیوه، مونږ زیاتې حوصله نه شو کولی نو په کوم عذاب باندې چې ته مونږ ډاروې هله ژر شه هغه عذاب را باندې رانازل کړه که ته په خپله خبره کښې صادق یې، او که نه نو معلومه شوه چې ته دروغ وایې نه عذاب شته او نه عقاب.

نوح ﷺ دا خل داسې جواب ورکړ چې:

۱ـ د عذاب نازلول خو د الله ﷻ کار دی، که اراده یې وشي درباندې نازل به یې کړي او که نه نو د کوم وخته پورې به یې ټال کړي.

۲ـ زه تاسو ته فقط همدومره وایم چې د الله ﷻ د عذاب مخنیوی تاسو نه شئ کولی، تاسو خو په خپلو خانونو باندې د سختو زورورو خیال کوئ مګر خبره داسې نه ده الله ﷻ تاسو نه شئ عاجز ګرځولی چې د عذاب مخه یې ونیسئ.

۳ـ ای قومه! رښتیا چې ما په تاسو کښې اوږد عمر تېر کړ او ستاسو په هدایت غوښتلو کښې مې زښتې ډېرې هلې ځلې وکړې، خو د دې سره‌سره زما نصائحو تاسو ته څه ګټه ونه شوه رسولی او په کوم تکبر باندې چې تاسو د دعوت په اوله باندې وئ په همغه تکبر باندې اوس هم کلک یاست.

۴ـ ای قومه! زما دا وسه نشته چې خپل نصیحت تاسو ته ګټور واقع کړم حال دا چې الله ﷻ ستاسو د جنایتونو د کبله ستاسو په زړونو باندې مهر وهلی دی او د استعداد او د تخریب د کبله یې تاسو بې لارې کړي یاست. یا په بل عبارت: زما چې څه وسه وه هغه مې تمامه کړه، نور نو تاسو

پوهېږئ او الله ﷻ پوهېږي چې څه درسره کوي هغه به درسره وکړي.

۵ـ ای قومه! د الله ﷻ نیونه د عذاب په نزول باندې نه ختمېږي بلکې همدا ﷻ ستاسو رب دی او همده ﷻ ته به د مرګ څخه وروسته بېرته ورتاو کړی شئ او نهایي فیصله به درته واوروي.

﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَعَلَىَّ إِجْرَامِى وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾﴾

[۳۵] ایا دوی (مشرکان) وایي چې دا (کتاب یې) د خپله خانه (په دروغو) جوړ کړی دی؟ (ای پیغمبره!) ته (ورته په جواب کښې) ووایه چې (که بالفرض) ما دا (کتاب) د خپله خانه دروغ تړلی وي (لکه چې ستاسو خیال دی) نو ګناه به یې هم په ما باندې وي (فقط، خو خبره بالعکس ده تاسو مفتریان یاست) او زه د هغه شي څخه بېزار یم کوم چې تاسو یې د جرم (ګناه او افتراء) په حیث کوئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د ذکر شوي ایت په هکله مفسرین کرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشل کېږي:

۱ـ جمهور علماء کرام وایي چې دا ایت هم د نوح ﷺ د قیصې یوه برخه ده[۱] نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې:

ایا دوی (د نوح ﷺ قوم) وایي چې دا خبره یې په دروغو جوړه کړې ده چې په مونږ باندې به په دنیا کښې عذاب نازل شي او یا به د مرګ څخه وروسته بېرته ژوند کړی شو او محاسبه به راسره وکړی شي؟

ای نوحه! د دغو مشرکانو د اتهام په رد کښې ورته ووایه چې که بالفرض المحال ما په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وی نو ګناه به یې په ما باندې وی او تاسو به پرې هیڅکله ونه نیولی شئ.

مګر الحمدلله ما په الله ﷻ باندې دروغ نه دي تړلي او نه دا کار زما سره مناسب دی، بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړل ستاسو کار دی او په همدې جنایت باندې تاسو په دوامداره توګه اخته یاست، اما زه ستاسو د جنایت څخه بریئ الذمة یم او هم تړي په ډاګه خپله بېزاري اعلانوم، نو الله ﷻ ته امید لرم چې کله په تاسو باندې عذاب درنازل کړي نو ماته او زما ملګرو ته به نجات راکړي.

۲ـ اما ځینې علماء کرام وایي چې د نوح ﷺ د قیصې په منځکښې د جملې معترضې په شکل ذکر شوی ایت شریف د دې امت د کفارو د حالاتو په هکله نازل شوی دی[۲]، نو حاصل یې داسې کېږي چې:

ای پیغمبره! مشرکان خو وایي چې قرآن کریم یې د خپله خانه په دورغو جوړ کړی دی او په الله ﷻ باندې یې د اعتبار ورکولو په غرض ورتپلی دی. خو ته ورته په جواب کښې ووایه چې:

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۳۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۴۸

(۲) تفسیر المنار ج۱۲ ص۷۱

الف که بالفرض المحال ما په الله ﷻ باندې دروغ تړلي وی نو زه به ډېر لوی ظالم یم او ما به د الله ﷻ د عذابه هیڅوک خلاص نه شي کړی او بالآخره زما په ګناه باندې به تاسو هیڅکله ونه شئ نیولی.

ب مګر خبره بالعکس ده چې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ چې هم زما د نبوت څخه انکار کوئ او هم د قرآن کریم څخه منکر یاست.

ج خو بالمقابل زه هم ستاسو د جنایت (کفر او شرک) څخه بري الذمه یم نو که د الله ﷻ عذاب نازل شي نو همدا تاسو به وربانديې اخته کېږئ او بس.

مونږ نه همدغه دوهم نظر په زړه پورې برېښي.

سوال جواب

که څوک وايي: د مکې معظمې د مشرکانو ذکر شوی اتهام خو الله ﷻ لره وراندې په ډېره بلیغه توګه جواب کړ چې: ﴿أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ﴾ [هود: ۱۳].

نو پوښتنه دا ده چې دلته ـد نوح ﷺ د قیصې په منځکښې ـ یې په څه منظور دغه اتهام د دوهم خل دپاره رد کړ؟

مونږ وایو چې ـوالله ﷻ أعلم ـ ترڅو مشرکان په غوږ ووهل شي که دا ذکره شوې قیصه تردې خایه پورې تاسو ته دروغ برېښي چې ما به د خپله خانه جوړه کړې وي، نو مهرباني وکړئ متباقي قیصه تاسو د خپله خانه جوړه کړئ، تاسو خو هم زما غوندې انسانان یاست.

او که د متباقي قیصې څخه عاجز یاست نو باور وکړئ چې دا (قرآن کریم) د الله ﷻ د پلوه په حقه نازل شوی دی او متباقي قیصې ته غوږ ونیسئ چې زه یې دربانديې قرائت کړم.

﴿وَأُوحِيَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَٱصْنَعِ ٱلْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَٰطِبْنِي فِي ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾﴾.

[۳۶] او د (الله ﷻ د پلوه) نوح ﷺ ته وحي وکړی شوه چې یقیناً شان دا دی چې ستا د قوم څخه به هیڅکله څوک ایمان رانه وړي مګر (فقط) هغه څوک (به په خپل ایمان باندې باقي پاتې شي) چا چې یقیناً ایمان راوړی دی. نو ته په هغو کارونو باندې مه غمژن کېږه کوم چې دوی وه چې کول به یې (دا خکه چې د انتقام وخت یې را رسېدلی دی).

[۳۷] او زمونږ په سترګو (حفاظتونو) او زمونږ په وحې (الهام او تعلیم) سره بېړۍ جوړه کړه او په راتلونکې کښې زمونږ سره د هغو خلکو په هکله خبرې (سوالونه) مه کوه کومو چې ظلم اختیار کړی دی (او دا خکه چې) یقیناً دوی غرق کړی شوي دي (ډېر ژر به غرق کړی شي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ متباقي قیصه پیل شوې ده چې:

یعني ای پیغمبره! په خپل امت باندې د نوح ﷺ د حالاتو څخه لاندې ټکي هم قرائت کړه.

۱ـ کله چې د نوح ﷺ د قوم د هلاکت وخت نژدې شو نو ده ﷺ ته ـزمونږ د پلوه ـ وحې وکړې شوه چې د دې وخت څخه وروسته ستا د قوم څخه نور خلک په ایمان باندې نه مشرف کېږي، ستا د اجابت امت فقط همغه څوک دی چې تر اوسه پورې یې ایمان راوړی دی.

۲ـ څرنګه چې د دوی په زړونو باندې مهر لګېدلی دی نو ته په هغو کارونو باندې مه غمژن کېږه کوم چې دوی یې ترسره کوي چې یا تا ته سپکې سپورې خبرې کوي او یا دې بې عزتي کوي، د دغــې خلکو څخه څه ګیله ده.

۳ـ ستا د قوم هلاکت الله ﷻ په غرقولو سره مقدر کړی دی، نو ته زمونږ د نګرانۍ لاندې او زمونږ په هدایت سره ببړۍ جوړه کړه ترڅو ستا او ستا د ملګرو (مؤمنانو) د نجات دپاره ذریعه جوړه شي.

۴ـ ستا د قوم په باره کښې زمونږ په نزد فیصله شوې ده چې دوی به په اوبو کښې غرقېږي مګر د اوس څخه لا خبر شه چې د غرقېدلو په وخت کښې زما سره د دغو ظالمانو په هکله خبره ونه کړې چې هغه یا دغه ته نجات ورکړه.

توضیحات

۱ـ کله چې الله ﷻ نوح ﷺ خبر کړ چې د دې څخه وروسته څوک ایمان نه راوړي او د دوی د ایمـان راوړلو څخه په یقیني توګه مایوس او نا امید شو نو د نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله دعوت څخه وروسته یې الله ﷻ ته د سوال لاسونه پورته کړه او سوال یې وکړ چې: ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَـٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ [نوح: ۲۶] یعني ای زمـا ربـه! په ځمکه باندې د کافرانو څخه یو اوسېدونکی هم (ژوندی) پرېنږدې (او ټول هلاک کړې).

او هم یې وویلې چې: ﴿ أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ ﴾ [القمر: ۱۰] یعني (ای زما ربه!) یقینًا زه مغلوب یم نو (د کفارو څخه راته) انتقام واخلې. نو الله ﷻ ټول کفار هلاک کړه او د نوح ﷺ انتقام یې هم ترې واخست.

عین څه معنی؟

۲ـ په «بِأَعْيُنِنَا» کښې د «أَعْيُن» کلمه د «عَيْن» جمعه ده، د «عَيْن» کلمه که څه هم د انسان خاص اندام (سترګې) دپاره وضعه شوې ده[۱] مګر په استعمال کښې په ډېرو معناوو باندې مستعمله شوې ده[۲]، څرنګه چې په دې مقام کښې «أَعْيُن» د کلمې نسبت الله ﷻ خپل اقدس ذات ته کړی دی او د

---

(۱) روح المعاني ج ۱۲ ص ۴۹

(۲) مفردات الراغب ص ۳۶۷

﴿ يَدُ اللَّهِ ﴾ غونډې ګرځېدلې ده ـ چې مکمل بحث يې د [المائدة: ۶۴] ايت لاندې تېر شوی دی ـ نو علماوو کرامو يې لاندې تفسيرونه کړي دي

الف: د الله ﷻ "أَعْيُن" دلته د حفاظتونو څخه کنايه ده[1] نو د معنى حاصل به داسې کېږي چې: اى نوحه! د خپل نجات دپاره بېړۍ جوړه کړه چې زمونږ دپلوه د يوه حفظ او ساتنې لاندې نه بلکې مونږ به يې متعدده ساتنه کوو، نو کفار به نه د جوړولو مانع ګرځېدلی شي او نه به د لرګيو راټيولو مخه بندولی شي او هم چې څوک د بېړۍ په صنعت کښې استخداموي هغوی به درڅخه نه شي ايسارولی او داسې نور.

ب: دلته "أَعْيُن" کلمه د پرښتو څخه عبارت ده[2] نو د معنى حاصل به داسې کېږي چې: بېړۍ جوړه کړه زمونږ د پرښتو په کومک چې د هر حيثه ساتنه به يې د همدوی په غاړه وي.

يادونه

۳ـ مونږ ـ د الله ﷻ په توفيق ـ د [النساء: ۱۶۳] ايت لاندې د وحې لغوي او شرعي معناوې پوره شرحه کړې دي خو په دې مقام کښې دومره اضافه کوو چې:

که څه هم دلته د ﴿ وَوَحْيِنَا ﴾ د کلمې تفسير په نورو معناوو باندې هم صحت لري مګر ځينو علماوو کرامو په الهام سره تفسېره کړې ده[3]، نو د معنى حاصل به داسې کېږي چې: اى نوحه! زمونږ په حفاظت او زمونږ په الهام سره بېړۍ جوړه کړئ چې مونږ به وخت په وخت د بېړۍ د جوړولو په هکله په صنعت پورې مربوط علوم په زړه کښې دراچوو چې داسې کوه او داسې مه کوه.

﴿ وَيَصْنَعُ ٱلْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِۦ سَخِرُوا۟ مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا۟ مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾ ﴾

[۳۸] او (د ذکر شوي ارشاد څخه وروسته) نوح ﷺ بېړۍ جوړوي (بېړۍ به يې جوړوله) او هرکله به چې په ده ﷺ باندې د خپل قوم يو ټولګی تېرېده نو په ده ﷺ باندې به يې خندل (او ټوکې ټکالې به يې ورپورې کولې خو) نوح ﷺ به (ورته په جواب کښې) ويلې چې که تاسو په مونږ پورې خاندئ نو يقيناً مونږ په تاسو پورې خاندو لکه څنګه چې تاسو (په مونږ پورې) خاندئ (خو تاسو د خندا وړ ياست او مونږ د خندا وړ نه ياستو).

[۳۹] (څکه چې) ډېر ژر به تاسو پوه شئ (چې په مونږ او تاسو کښې) هغه څوک دی چې داسې

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۱۴۹
(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۱۲۴
(۳) تفسير ابي السعود ج۴ ص۲۰۵

عذاب ور وران دی چې رسوا به یې کړي (د خندا) دپاره به لایق شي، او راځي به پر چا باندې په آخرت کښې، دائمي عذاب ور خلاص (ورسکښه) شي (هغه فقط تاسو یاست او بس)

د مطلب خلاصه

یعني بیا نوح علیه السلام د الله ﷻ په هدایت د بېړۍ په جوړولو باندې پیل وکړ، د کفارو د زړونو څخه الله ﷻ دا خبره ویستلې وه چې یا د نوح علیه السلام لاس ونیسي چې بېړۍ مه جوړوه او یا ورته ژر څه مشکل پېښ کړي د دوی کار فقط همدا وه چې ډلې ډلې به د بېړۍ د جوړولو تماشې ته ورتله او مسخرې او خندني به یې ورپورې کولې، مګر نوح علیه السلام به په لاندې ډول جوابولې

۱ـ که تاسو په موږ پورې خاندئ چې په وچ بیابان کښې د خپلو ځانونو د حفاظت دپاره د غرقېدلو څخه د بچ کېدلو سامان جوړوو نو موږ هم په تاسو پورې خاندو چې ستاسو د هلاکت پورې مربوط وسایل تهیه کوو. حال دا چې تاسو خندا کوئ په کار خو دا وه چې تاسو ژړلي وی

۲ـ نو ډېر ژر به پوه شئ چې په دنیا کښې رسوا کوونکی عذاب په چا باندې ورنازلېږي او هم به ډېر ژر پوه شئ چې په آخرت کښې د دائمي عذاب سره څوک مخامخ کېږي. کله چې پوه شئ بیا به وژاړئ خو ژړا به درته هیڅ ګټه ونه شي رسولی

توضیحات

۱ـ د ﴿ سَخِرُوا مِنْهُ ﴾ په جمله کښې د ﴿ مِنْهُ ﴾ ضمیر نوح علیه السلام ته راجع دی نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې مشرکانو به نوح علیه السلام باندې خندني او مسخرې کولې. پاتې شوه دا خبره چې د دوی د مسخرو باعث څه شی وه، نو په دې کښې لاندې دوه نظره دي[۱]. والله ﷻ اعلم.

الف: ځینې علماء وایي چې دوی ځکه ورپورې خندني کولې چې د یو پلوه په دغه وخت کښې د اوبو ډېر کمبود وه چې چا ته د ضرورتونو د پوره کولو دپاره نه رسېدلې، حال دا چې نوح علیه السلام د غرقېدلو څخه د نجات دپاره بېړۍ جوړوله.

نو په خندا کښې به یې نوح علیه السلام ته خطاب کاوه چې: "یا نُوحُ! صِرْتَ نَجَّارًا بَعْدَ مَا كُنْتَ نَبِيًّا"[۲] یعنې ای نوحه! تر اوسه پورې دې د نبوت دعوه کوله او اوس نجار جوړ شوې او نجاري کوې.

او د بله پلوه یې په وچ بیابان کښې د بېړۍ جوړول پیل کړي وه چې دریاب ته یې وړانتقالول څه اسان کار نه وه، بلکې تعجبي کار وه.

ب: ځینې نور وایي چې اصلاً هغوی بېړۍ نه پېژانده بلکې نوح علیه السلام لومړنی سړی وه چې د الله ﷻ په هدایت باندې یې د بېړۍ صنعت اختراع کړ، او دا ځکه چې:

اول: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې کله الله ﷻ نوح علیه السلام ته امر وکړ چې بېړۍ جوړه کړه نو ده علیه السلام پوښتنه وکړه چې: یا ربا بېړۍ څه شی دی؟ نو الله جواب ورکړ چې: «بَيْتٌ مِنْ

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۵۰

(۲) البحر المحیط ج۶ ص۱۵۰

خشب يَجْرِيْ عَلى وَجْهِ المَاءِ أُنْجِيْ فِيْهِ اهل طَاعَتِيْ وَأُغْرِقُ اهل مَعْصِيَتِيْ»[۱] دا یوه د لرګي کوټه ده چې د اوبو په سر به ګرځي راګرځي، زه به په همدې کوټې سره د خپل اطاعت خاوندانو ته نجات ورکوم او د بې اطاعتۍ خاوندان به غرقوم.

دوهم: مشرکانو هم بېړۍ نه پېژانده د همدې کبله به یې د نوح ﷺ څخه پوښتنه کوله چې دا څه شی جوړوې؟ نو هغه به جواب ورکاوه چې یوه کوټه جوړوم چې د اوبو په سر به ګرځي راګرځي. نو هغوی به ورپورې خندل[۲].

په تفسیر کښې زمونږ خط السیر

۲ـ مونږ د [البقرة:۲۴۳] ایت لاندې د دې کتاب (عزیز التفاسیر) په لیکنه کښې خپل خط السیر ښه پوره واضحه کړی دی هغه دا چې:

الف: تر وسې-وسې پورې مونږ هغه خبره نه لیکو چې د محترمو لوستونکو پرې وخت ضائع کېږي او څه خاصه ګټه پکښې نه وي نغښتې.

ب: د هغو شیانو د لیکنې څخه هم تر خپلې وسې پورې ځان ساتو چې په ثبوت کښې یې اشتباه وي او احتمال لري چې د اسرائیلیاتو څخه وي.

نو د همدې کبله لاندې پوښتنو ته جواب نه ورکوو:

اول: د نوح ﷺ بېړۍ د کوم ډول لرګیو څخه جوړه شوې وه د منځې لرګي وه، که د صبر د ونې او یا د بلې کومې ونې؟

دوهم: دغه لرګي د هغو ونو لرګي وه چې نوح ﷺ پخپله کرلې وه، که د لبنان د غره او یا د بل کوم غره څخه یې را وهلې وه؟

دریم: که پخپله یې کرلې وه نو په څومره ساحه کښې یې کرونده کړې وه او په څومره موده کښې وهلو ته مساعده شوې وه؟

څلورم: ایا نوح ﷺ د بېړۍ په جوړولو کښې خپل زامن (حام، سام، یافث) او نور خلک استخدام کړي وه او که نه ټول کار یې پخپله کړی وه؟

پنځم: د دغې بېړۍ ظرفیت څومره وه (څومره لوړه، څومره پلنه او بالآخره څومره اوږده وه)؟

شپږم: په بېړۍ کښې څومره وخت وروسته کار تمام شو (په څومره وخت کښې تیاره شوه)؟

اوم: د دې بېړۍ د جوړولو موقعیت هند وه او که کوفه او یا بل وطن؟!

اتم: د دغې بېړۍ شکل څنګه وه او د ورایه څنګه ښکارېده؟، او دروازه یې په کومه څنده کښې وه؟

نهم: دغې بېړۍ څو چتونه درلوده؟

[۱] زاد المسیر ج۴ ص۸۳
[۲] تفسیر البغوي ج۲ ص۳۸۳

لسم: که درې چتونه يې درلوده نو د چتونو توزيع يې په څه ډول شوې وه او د کومو حيواناتو دپاره کوم-کوم چتونه خاص کړی شوي وه؟

يوولسم: ايا خنزير په بېړۍ کښې پورته کړی شوه وه او که نه هملته په بېړۍ کښې د ګندګۍ د خوړلو دپاره خلق کړی شو؟

دولسم: همدارنګه دوه پيشوګان (نر او ښځه) د نورو حيواناتو غوندې په بېړۍ کښې پورته کړی شوي وه او که هملته د مږکانو د ضرر د کبله د پړانګ د پوزو څخه را ووتل؟

ديارلسم: ايا دې بېړۍ ته د خره په سلسله ابليس عليه اللعنة هم ورننوتلی وه؟

څوارلسم: ايا په دې کښې پيريان هم پورته کړی شوي وه؟

پنځلسم: دغې بېړۍ د اوبو په سر باندې څومره وخت دوام وکړ؟ ايا يو سل پنځوس کاله يا زيات يا کم؟ او يا شپږ مياشتې او يا زياتې يا کمې؟

شپاړسم: ايا رښتيا نوح ﷺ د څمکې د حال د معلوماتو دپاره يو خل کارغه ولېږه چې په مرداره باندې مشغول شو او بېرته ورستون نه شو او بيا يې کوتره واستوله چې هغې ښه پوره حال کشف کړ او نوح ﷺ ته يې اطلاع ورکړه؟

اولسم: په بېړۍ کښې د سورليو خوراک او څښاک په څه ډول باندې صورت نيولی وه او د هر يوه ساکښ د روزۍ بندوبس په څه شکل شوی وه؟

اتلسم: بالآخره نوح ﷺ مختلف ساکښان څنګه راغونډ کړه او په څه ترتيب باندې يې ترې يوه-يوه جوړه بېړۍ ته ورپورته کړه او د درندګانو حيواناتو اداره يې په څه ډول باندې وکړه؟

دغو پوښتنو او د غسې نورو پوښتنو ته مونږ جوابونه نه وايو او نه راته پکښې څه ضرورت برېښي که د چا زړه يې غواړي نو څينو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1].

﴿ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَمۡرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلۡنَا ٱحۡمِلۡ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ وَأَهۡلَكَ إِلَّا
مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ وَمَنۡ ءَامَنَۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٞ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ
ٱللَّهِ مَجۡر۪ىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآۚ إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجۡرِي بِهِمۡ فِي مَوۡجٖ كَٱلۡجِبَالِ
وَنَادَىٰ نُوحٌ ٱبۡنَهُۥ وَكَانَ فِي مَعۡزِلٖ يَٰبُنَيَّ ٱرۡكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٤٢﴾
قَالَ سَـَٔاوِيٓ إِلَىٰ جَبَلٖ يَعۡصِمُنِي مِنَ ٱلۡمَآءِۚ قَالَ لَا عَاصِمَ ٱلۡيَوۡمَ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِ إِلَّا مَن
رَّحِمَۚ وَحَالَ بَيۡنَهُمَا ٱلۡمَوۡجُ فَكَانَ مِنَ ٱلۡمُغۡرَقِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۵۰؛ تفسير البغوي ج۲ ص۳۸۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۴۱۹؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۴۴؛ المحرر الوجيز ج۹ ص۱۵۰؛ البحر المحيط ج۶ ص۱۵۲

[۴۰] (نوح ﷺ د بېړۍ صنعت ته د مسخرو سره‌سره ادامه ورکړه) آن تردې چې زمونږ (د) فرمان (وخت) ورغی (ور ورسېد) او تنور (د اوبو د چیشه) راوخوټېد نو مونږ (نوح ﷺ ته) وویلې چې په بېړۍ کښې د (ساکښانو) د هر یوه جنس څخه دوه فرده (یوه جوړه فقط) دوه (یو نر او یوه ښځه) بار کړه (وخېژوه)، او هم (خپله ټوله) کورنی (هم پکښې پورته کړه) مګر هغه څوک چې په هغه باندې خبره (لا) پخوا فیصله شوې ده (چې هغه به غرقېږي). او هغه څوک (هم وخېژوه) چې ایمان یې راوړی دی او د نوح ﷺ سره ایمان نه وه راوړی مګر لږو کسانو.

[۴۱] او نوح ﷺ (ذکرو شوو کسانو ته امر وکړ چې) په بېړیو کښې د الله ﷻ په نامه سره ورسواره شئ (بسم الله وواياست او ډاربږئ مه، ځکه چې) د دې بېړۍ روانېدل او ودرېدل (زما د رب ﷻ د پلوه دي او) یقیناً زما رب ﷻ هرومرو بښونکی (او) مهربان دی.

[۴۲] او بېړۍ دوی په داسې (مهلکو) چپو کښې (د خانه سره) روان کړه لکه غرونه.

او نوح ﷺ خپل زوی ته په داسې حال کښې اواز وکړ چې (د کفارو څخه او یا د خپلوانو څخه) په ګوښه کښې وه (داسې اواز چې) ای زویګوټیه! زمونږ سره سور شه او د کافرانو سره مه کېږه.

[۴۳] زوی یې (په جواب کښې) وویلې چې ژر دی چې زه به (لوړ) غره ته پناه یوسم (پاس به پرې وخېژم نو د اوبو څخه به مې وساتي (بچ کړي).

نوح ﷺ (بیا ورته) وویلې چې: نن ورځ د الله ﷻ د امر (حکم) څخه هیڅ ساتونکی نشته (چې د غرق څخه څوک بچ کړي) مګر هغه څوک ساتونکی دی څوک چې مهرباني کوونکی دی (چې د الله ﷻ څخه عبارت دی).

او (سوال جواب لا تمام نه وه چې) د دواړو ترمنځ چپې حائلې شوې نو نوموړی د غرق کړی شوو څخه وګرځېد (او د قیامته پورې د خپلوانو څخه جدا شو).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د نوح ﷺ ځینو هغو حالاتو ته اشاره شوې ده کوم چې د بېړۍ د صنعت څخه وروسته وریښښ شوي وه نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

نوح ﷺ د مشرکانو د مسخرو او خندنیو سره‌سره خپل کار ته ادامه وکړه آن تردې چې بېړۍ جوړه شوه او د سورېدلو دپاره تیاره شوه نو بیا داسې وشوه چې:

۱ـ د هرڅه څخه وړاندې زمونږ فرمان ورغی چې د غرقېدلو کار دې پیل شي، او بیا سمدستي د هر ځای څخه وړاندې په تناره کښې اوبو فواره وکړه او راوخوټېدلې.

۲ـ نو کله چې زمونږ د پلوه د تعمیل امر صـ ر شو ا په تناره کښې د طوفان نښه څرګنده شوه نو مونږ نوح ﷺ ته داسې توصیه وکړه چې

الف ای نوحه! د ساکښانو د هر جنس څخه یوه جوړه (چې د یوه نر او یوې ښځې څخه عبارت ده) په بېړۍ کښې درسره وخېژوه.

ب او د ځینو کورکهول (ټبر) هم څو مره کسان چې دي دوی ټول هم په بېړۍ کښې پورته کړه

ج مګر ستا د اهل څخه هغه څوک مه خېژوه په چا باندې چې وړاندې فیصله شوې ده چې هغوی به غرقېږي. یا په بل عبارت د ځینو اهل څخه کافران پرېږده.

د هغه مؤمنان هم په بېړۍ کښې سواره کړه چا چې په تا باندې یې ایمان راوړی دی

خو ای پیغمبره! د نوح ﷺ سره ایمان نه وه راوړی مګر لږو خلکو

۳_ بیا نوح د ذکر شوو ارشاداتو څخه وروسته خپلو پیروانو ته امر وکړ چې بسم الله کړئ د الله ﷻ په نامه په بېړۍ کښې سواره شئ؛ او د غرقېدلو څخه بالکل بې غمه اوسئ ځکه چې د دې بېړۍ روانېدل او ودرېدل زما د رب ﷻ په ارادې پورې تړلي دي او زما رب ﷻ د دې بېړۍ د ټولو سورلیو د نجات اراده کړې ده، یقیناً چې زما رب ﷻ هرومرو بښونکی او مهربان دی، که نن ورځ د ده ﷻ بښنه او مهرباني نه وی نو هیڅ څوک به نجات نه وی موندلی

ای پیغمبره! د نوح ﷺ خبره یقیني وه چې الله ﷻ د دوی د نجات اراده کړې وه که نه نو بېړۍ به دومره لویو لویو څپو کښې روانه وه لکه غرونه، چې سات په سات د غرقېدلو د خطر سره مخامخ وه

۴_ نوح ﷺ خپل کافر زوی -چې په یوه ګوښه کښې وه- د وروستني ځل دپاره داسې دعوت کړ او لاندې سوال جواب یې ورسره وکړ

الف ای زما زویګوټیه! زمونږ سره په بېړۍ کښې راسور شه چې نجات مونده کړې او د کفارو سره اندیوالي مکوه چې په اوبو کښې به غرق شې.

ب مګر زوی یې دعوت رد کړ او ویې ویلې چې زه د خپلو اندیوالانو څخه نه جدا کېږم او د غرقېدلو څخه هم نه دارېږم ځکه چې د لوړ غره څوکې ته به وخېژم نو د غرقېدلو څخه به مې وساتي!

ج: نوح ﷺ بیا خپل دعوت تکرار کړ چې: بېړۍ ته پورته شه ځکه چې نن ورځ همدغه بېړۍ د نجات وسیله ده او بس، په همدې باندې الله ﷻ رحم کړی دی او صرف د همدې د نجات اراده یې کړې ده، نن ورځ د مهربان الله ﷻ څخه پرته بل هیڅوک پټ کوونکی نشته.

۵_ په همدې حال کښې د پلار او زوی ترمنځ د اوبو څپې حائلې شوې او دهمیشه دپاره یې سره جدا کړه چې نوح ﷺ نجات وموند او زوی یې غرق شو او د بلې خبرې فرصت ورنه کړی شو.

توضیحات

۱_ په ﴿ فَارَ ٱلتَّنُّورُ ﴾ کښې د ﴿ فَارَ ﴾ کلمه د "فور" _لکه "قول"_ څخه اشتقاق شوې ده، "فور" په شدت سره خوټېدلو او جوش کولو ته ویل کېږي لکه چې په اور باندې دېګ جوش وکړي او وخوټېږي، مګر دغه کلمه په اور او غُصه کښې هم استعمالېږي چې: اور جوش وکړ او د فلاني غُصه په جوش راغله.[1]

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۰۱

څو په دې مقام کښې يې نسبت د تنور کلمې ته شوی دی نو د معنٰی حاصل يې داسې را اوځي چې اوبه په تناره کښې داسې را وخوټېدلې لکه چې په اور باندې د يګ راخوټېږي.

اَلتَّنُّور څه معنٰی؟

۱ـ د ﴿ اَلتَّنُّورُ ﴾ کلمه په دې مقام کښې علماوو کرامو په ډېرو معناوو باندې تفسير کړې ده[1] لاندې څو مثالونه يې وګورئ:

الف: د تولې ځمکې د مخ په معنٰی سره، يعني کله چې د تولې ځمکې د مخ څخه اوبه راوخوټېدلې.

ب: د لمر په معنٰی سره، يعني کله چې د لمر سترګه راوخته او پلوشې يې هرې خوا ته خورې شوې.

ج: د اوبو د يوې چينې په معنٰی سره چې نوح عليه السلام ته متعينه کړی شوې وه، يعني کله چې د دغې چينې څخه د فوارې په توګه اوبه راوخوټېدلې.

د: جمهور علماء کرام ذکره شوې کلمه په معروفه معنٰی باندې تفسيروي کومه چې په عربو او عجمو کښې مشهوره ده، هغه دا چې دلته هغه تنور مطلب دی په کوم باندې چې ډوډۍ پخولې کيږي[2]. مګر دوی بيا پکښې لاندې اقوال کړي دي:

اول: هغه تنور مطلب دی کوم چې د بي بي حواء رضي الله عنها څخه پاتې وه او د ډبرې څخه جوړ کړی شوی وه، يعني کله چې د دغه تناره څخه اوبه راوخوټېدلې[3].

دوهم: د ﴿ اَلتَّنُّورُ ﴾ کلمه عامه ده چې ټولو تنورونو ته شامله ده[4]، يعني کله چې په ټولو تنورونو کښې اوبه راوخوټېدې.

دريم: دلته د تنور څخه يو تنور مراد دی چې نوح عليه السلام ته وربښودلی شوی وه، يعني کله چې په دغه تناره کښې د اوبو راخوټېدل پيل شوه نو تاسو بېړۍ ته پورته شئ همدا د طوفان شروع ده.

همدا قول شيخ المفسرين (العلامه الطبري رحمه الله) خوښ کړی دی[5] او زمونږ هم خوښ دی چې متبادر دی او د سړي ذهن ته په تېزۍ سره ورځي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: نوح عليه السلام ته خو امر شوی وه چې د حيواناتو د هر جنس څخه يوه جوړه (نر او ښځه) په بېړۍ کښې پورته کړي، نو پوښتنه دا ده چې د دغه مطلب خو د ﴿ زَوْجَيْنِ ﴾ د کلمې څخه په ډاګه څرګندېده، نو د څه حکمت په بنياد ورپورې د ﴿ اَثْنَيْنِ ﴾ کلمه هم متصله نازله شوې ده؟

(۱) زاد المسير ج۴ ص۸۵، تفسير القرطبي ج۹ ص۳۳
(۲) تفسير ابي السعود ج۴ ص۲۰۸
(۳) البحر المحيط ج۶ ص۱۵۱
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۵۲
(۵) تفسير الطبري ج۱۲ ص۴۰

مونږ وایو چې د [الأنعام ۱۴۳] ایت لاندې د "زوج" کلمه بنه پوره شرحه شوې ده ـ لله الحمد ـ چې په لاندې دوه وو معناوو کښې استعمالیږي.

الف. د هغو دوه وو شیانو مجموعه چې یو د بل سره پوره مقارنت ولري. لکه دوه څپلی یا دوه پڼې.

ب. د دغو دوارو شیانو هر فرد ته هم زوج ویل کیږي.

نو که بالفرض په دې مقام کښې د ﴿ اثْنَيْنِ ﴾ کلمه نه وی نازله شوې نو احتمال وه چې د "زوج" څخه لومړی معنی مراده شوې وی نو ﴿ زَوْجَيْنِ ﴾ به د څلورو افرادو معنی ورکړي وی، حال دا چې دلته دوهمه معنی مراده ده چې د ﴿ اثْنَيْنِ ﴾ د کلمې په نزول سره مشخصه شوه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې الله ﷻ خو د هغو کسانو څخه د ﴿ قَلِيلٌ ﴾ په کلمه باندې تعبیر کړی دی کومو چې په نوح ؑ باندې ایمان راوړی وه او بیا یې په بیړۍ کښې نجات وموند، نو پوښتنه دا ده چې ذکر شوي ﴿ قَلِيلٌ ﴾ لږ کسان به څو تنو ته رسېدل؟

مونږ وایو چې په همدې ارتباط د [الأعراف:۵۹] ایت لاندې بنه ګټور معلومات لیکلي شوي دي ـ لله الحمد ـ مګر په دې مقام کښې پرې د بنه وضاحت دپاره لاندې څېړنه وراضافه کوو:

د نجات موندونکو د عدد په هکله د علماوو کرامو څخه زښت ډېر اقوال رانقل شوي دي چې تقریبًا لسو یا دولسو ته رسېږي[1]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف. ټول مؤمنان یو سلو شپېته (۱۶۰) کسان وه چې نیمایي زنانه او نیمایي نارینه وه.

ب. ټول اتیا (۸۰) نفره وه.

ج. ټول اته اویا (۷۸) کسان وه.

د. ټول څلوېښت (۴۰) تنه وه.

هـ. ټول دولس (۱۲) کسه وه، او داسې نور.

ځرنګه چې د عدد په باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه څه نه دي روایت شوي نو سړی په یوه عدد باندې هم یقین نه شي کولی، مګر صحیح قول هغه دی کوم چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوی دی[2] چې تفصیل یې لاندې لوستلی شئ:

اول. یوه د نوح ؑ مسلمانه مېرمن وه، اما د ده کافره مېرمن (چې "واعله" نومېده)[3] هم په غرق کړی شوو کښې شامله وه.

دوهم. د نوح ؑ درې زامن چې حام، سام، یافث نومېده.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۸۶، البحر المحیط ج۶ ص۱۵۳

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۵۵

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۱۵۲

د دغو درېوارو مېرمنې چې د نوح ﷺ انګورګانې کېدلې.
دريم د خلورم دوه اويا (۷۲) نور مسلمانان چې نيمايي ښځې او نيمايي نارينه وه او د شيث ﷺ د اولادې ښځه وه. نو دوی ټول نهه اويا (۷۹) تنه شوه چې د نوح ﷺ په شمول اتيا (۸۰) تنه کېږي دغه عدد (اتياوو) ته په عربي ژبې کښې ثمانين وايي، د همدې کبله هغه کلی په "قرية الثمانين" باندې ونومولی شو کوم چې دوی په اول خل د نجات ښخه وروسته د موصل په منطقه کښې اباد کړ[۱].

د عربيت يو تحليل

۵_ د دې جملې ﴿ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآ ﴾ د اعراب په تحليل کښې مفسرينو کرامو متعدد اقوال ليکلي دي که ځوک فرصت لري او د عربي ژبې سره بلد وي نو هلته دې مراجعه وکړي چې کتل يې به ګټې نه دي، مګر مونږ ته لاندې تحليل په تبادر سره ذهن ته راځي.

الف: ﴿ ٱرۡكَبُواْ فِيهَا بِسۡمِ ٱللَّهِ ﴾ يوه جمله ده، يعنې د الله ﷻ نوم ياد کړئ او په بېړئ کښې ورسواره شئ: يا په بل عبارت: بسم الله کړئ ورپورته شئ.

ب: ﴿ مَجۡرٜىٰهَا وَمُرۡسَىٰهَآ ﴾ د عطف په اعتبار سره مبتدأ ده او خبر يې (بيد ربي) مقدر دی، يعنې دارېږئ مه ځکه چې د دې بېړۍ روانېدل او ودرول (د غرق ښخه بچ کول) زما د رب ﷻ په واک او اختيار کښې دي، او يقيناً زما رب ﷻ بښونکی او مهربان دی.

سوالونه جوابونه

۶_ په دې مقام کښې سړي ته لاندې دوه پوښتنې ذهن ته ورځي:

الف: يوه دا چې نوح ﷺ خو د ټولو خلکو دپاره د پيغمبر په حيث وراستولی شوی وه نو په دې کښې څه وجهه وه چې خپل وروستني دعوت ته يې يوازې د خپل زوی پورې اختصاص ورکړ؟

مونږ وايو چې: د دې پوښتنې جواب ته په ﴿ وَكَانَ فِي مَعۡزِلٖ ﴾ په کلماتو کښې اشاره شوې ده هغه دا چې نوموړی د نورو کفارو ښخه په جدا ځای کښې وه نو د نوح ﷺ ورته د ايمان راوړلو تمه پيدا شوې وه، تا به ويل چې زړه يې د کفارو سره انډيوالي نه غواړي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه کله چې خپلوان (پلار او ورونه) بېړۍ ته ور وخاته او نوموړی يوازې پاتې شو نو د نوح ﷺ ورباندې د پلارولۍ د کبله زړه وسوزېد او د وروستني خل دپاره يې دعوت کړ چې د کفارو سره انډيوالي پرېږده او د خپلوانو انډيوالي وکړه.

ب: بله دا چې که بالفرض نوموړي دعوت منلی وی او په ايمان باندې مشرف شوی وی نو ايا ايمان به يې قبول شوی وی؟ حال دا چې دا خو د يأس (نا اميدۍ) حالت وه، په دغسې حالت کښې خو ايمان نه قبلېږي لکه چې د فرعون ايمان قبول نه کړی شو؟

---

(۱) تفسير القرطبي ج۹ ص۳۵

مونږ، وایو چې: د دې پوښتنې جواب ته د ﴿ سَـَٔاوِىٓ إِلَىٰ جَبَلٍ يَعۡصِمُنِى مِنَ ٱلۡمَآءِ ﴾ په کلماتو کښې اشاره شوې ده، هغه دا چې ذکر شوی سوال جواب په داسې وخت کښې نه وه چې نوموړی د یأس (نا امیدی) حالت ته رسېدلی وه او د نجات څخه یې امید قطعه وه، د همدې کبله نوموړي وویلې چې زه به غره ته پورته شم او د غرق څخه به مې وساتي، دا خو بل شی نه دی مګر شدید باران دی.

﴿ وَقِيلَ يَـٰٓأَرۡضُ ٱبۡلَعِى مَآءَكِ وَيَـٰسَمَآءُ أَقۡلِعِى وَغِيضَ ٱلۡمَآءُ وَقُضِىَ ٱلۡأَمۡرُ وَٱسۡتَوَتۡ عَلَى ٱلۡجُودِىِّۖ وَقِيلَ بُعۡدًا لِّلۡقَوۡمِ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۴۴] او (د الله ﷻ د جانبه ځمکې ته) وویلې شو چې: ای ځمکې! خپلې اوبه دې تېرې کړه (راکاږه) او (هم اسمان ته وویلی شو چې) ای اسمانه! (خپلې اوبه دې) بندې کړه (نور مه وربږه).

او (بالآخره) اوبه کمې کړی شوې او د (هلاکولو) کار فیصله (تمام) شو او بېړۍ په جودي (نومې غره) باندې ودرېده او (هم) وویلی شو چې ظالم قوم ته دې (لرېوالی وي) لرېوالی.

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې د طوفان انجام ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې کېږي:

کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې طوفان پیل شي نو د اسمان څخه یې بې دریغه اوبه (باران) نازلې کړې او د ځمکې څخه یې بې دریغه اوبه راوخوړولې آن تر دې چې د لوړو غرونو څوکې هم په اوبو کښې غرقې شوې او دومره خای وچ پاتې نه شو چې یوه مرغۍ ورباندې کښېني او د طوفانه وژغورله شي.

بیا نو کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې طوفان ته خاتمه ورکړي نو لاندې هدایتونه ورکړی شوه:

۱ـ ځمکې ته د الله ﷻ د پلوه په تکویني توګه وویلی شوه چې اوبه مه راخوټوه بلکې خپلې اوبه (چې په تا باندې ولاړې دي) درکش کړه چې کمې شي، او هم اسمان ته په تکویني توګه وویلی شوه چې نور باران بس کړه (نور مه وربږه).

۲ـ د ذکرو شوو دواړو هدایتونو سره سم باران ودرېد او ځمکې په جذب سره اُوبه کمې کړې او د طوفان کار پای ته ورسېد.

۳ـ او هم بېړۍ د جودي غره په سر باندې ودرېده او دا اعلان وشو چې ظالم قوم ته دې د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی وي چې خپل آخرت او دنیا یې دواړه خراب کړه.

توضیحات

۱ـ د ﴿ أَقۡلِعِى ﴾ کلمه د "اقلاع" ـلکه "اکرام"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "اقلاع" د باران ودرولو ته وايي[۱] یعني ای اسمانه! خپل باران بند کړه نور مه وربږه.

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۲۹۲

ابلعي ماءك) او د (غيض الماء) په کښې د (غيض) په کلمه د "غيضًا" ــ لکه "زيدًا" ــ څخه اشتقاقه شوې ده.
۲ـ په ځای د (غيض) ... کمولو ته وايي،[1] يعني اوبه کمې کړی شوې او بالکل جذبې نه کړی شوې، که نه نو بيا به په ځمکه باندې بو خاشکي، اوبه هم نه وی پاتې شوې او د ساکښانو د سکونت قابله به نه وی ګرځېدلې. لنډه دا چې د عاشوراء په ورځ (د محرم د میاشتې په لسمه) په جودي نومې غره باندې بېړۍ ودرېده.[2]

جودي غر چرته واقع دی؟

۳ـ "جودي" د موصل يا عراق په شاوخوا کښې د يوه غره نوم دی چې اوس هم په همدې نامه باندې ياديږي، هلته د ذکرې شوې بېړۍ ټوټې نن هم د خلکو سره موندلی کېږي[3].

يادونه

۴ـ که څه هم ټول قرآن کريم فصيح او بليغ دی او په هره زمانه کښې يې د مقابلې څخه خلک عاجز دي مګر که څوک غواړي چې په همدغه ايت شريف کښې ـچې د بحث لاندې دیـ د فصاحت او بلاغت متعدد وجوه ولولي نو ښېنو اوږدو تفاسيرو ته دې مراجعه وکړي چې ډېر خوندور بحث يې پکښې کړی دی او هم يې په همدې باره کښې څو مزناکې قيصې هم ليکلې دي[4].

﴿وَنَادَىٰ نُوحٌ رَّبَّهُۥ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ٱبْنِى مِنْ أَهْلِى وَإِنَّ وَعْدَكَ ٱلْحَقُّ وَأَنتَ أَحْكَمُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَٰنُوحُ إِنَّهُۥ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ ۖ إِنَّهُۥ عَمَلٌ غَيْرُ صَٰلِحٍ ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۖ إِنِّىٓ أَعِظُكَ أَن تَكُونَ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّىٓ أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْـَٔلَكَ مَا لَيْسَ لِى بِهِۦ عِلْمٌ ۖ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِى وَتَرْحَمْنِىٓ أَكُن مِّنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾﴾

[۴۵] او نوح ﷺ خپل رب ﷻ ته اواز وکړ نو ويې ويلې چې: ای ربه! يقينًا زما زوی زما د اهل څخه دی (چې تا يې د نجات وعده راکړې وه) او ستا وعده حقه ده (خلف پکښې نشته) او ته د حکم کوونکو (فيصله کوونکو) بهتر حکم کوونکی (فيصله کوونکی) يې.

[۴۶] (خپل رب ﷻ ورته) وويلې چې: ای نوحه! يقينًا (ستا دغه) زوی ستا د اهل څخه (د الله ﷻ په نزد) نه دی (که څه هم د نسب په اعتبار سره ستا زوی دی او دا ځکه چې) بې شکه نوموړی يو غير صالح عمل دی (سوچه بې دينه دی).

نو ته زما څخه د هغه شي غوښتنه مه کوه په کوم شي باندې چې ستا علم نه وي (چې حکمت يې

---

(۱) لسان العرب ج۷ ص۲۰۱
(۲) الدر المنثور ج۴ ص۴۳۵
(۳) تفسير البغوي ج۲ ص۳۸۶؛ تفهيم القرآن ج۲ ص۴۹۳
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۶۳

مقتضي دی او که نه) زه تا ته نصیحت کوم (که نه نو) ته به د ناپوهانو څخه وګرځې.

[۴۷] نوح ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! زه په تا باندې د دې څخه پناه غواړم چې ستا څخه د هغه شي غوښتنه وکړم په کوم باندې چې ماته علم نه وي.

او (څه مې چې کړي دي) که ته ماته بښنه ونه کړې او ته په ما باندې رحم (مهرباني) ونه کړې نو زه به د زیانکارانو (تاوانیانو) څخه جوړ شم.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې یوه خاص سوال ته اشاره شوې ده کوم چې نوح ﷺ د خپل زوی په هکله د الله ﷻ په حضور کښې وړاندې کړی وه، نو حاصل یې داسې کېږي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې دې د عبرت دپاره د نوح ﷺ لاندې وړاندیز او د هغه جواب هم قرائت کړه:

۱ـ کله چې د نوح ﷺ او د ده د زوی (کنعان) مباحثه د اوبو په چپو باندې ختمه شوه نو خپل رب ﷻ ته یې په لوړ اواز سره سوال وکړ او وېې ویلې چې:

الف: ای ربه! زما دغه زوی (چې اوس زما د سترګو څخه د اوبو چپو پنا کې) زما د اهل څخه دی.

ب: او یقینًا ستا هره یوه وعده حقه ده (او هیڅ کوز وپاس پکښې نشته) نو د همغې وعدې په بنیاد زما دغه زوی ته هم نجات ورکړه کومه چې د اهل د نجات په باره کښې ستا د پلوه ماته راکړه شوې وه.

ج: او بالآخره، ای ربه! ته د ټولو فیصله کوونکو څخه ډېر ښه فیصله کوونکی یې، نو که زما د نوموړي زوی په متعلق د نجات فیصله وکړې نو څومره به ښه وي.

۲ـ الله ﷻ د نوح ﷺ ذکر شوي وړاندیز په لاندې ډول جواب کړ:

الف: ای نوحه! ستا ذکر شوی زوی ستا د اهل څخه نه دی او د نجات په وعده کښې شامل نه دی.

ب: ځکه چې په یقین سره نوموړی په بدعملۍ کښې دومره وړاندې دی ته به وایې چې ټول بدن یې د بد عمل څخه ترکیب موندلی دی، حال دا چې نن ورځ یوازې د صالح عمل خاوندانو ته نجات ورکړی شو او بس، غیر صالح خلک نجات نه شي موندلی.

ج: ای نوحه! تا ته د هغه اهل د نجات وعده درکړه شوې وه کوم چې د صالح عمل خاوندان دي خو ته پرې نه وې پوه شوی او اهل دې فقط د نسب په اعتبار سره اخستی وه.

د: ای نوحه! زه تا ته نصیحت کوم چې د همېشه دپاره په غوښتنه کښې دقت کوه چې د دې شي غوښتنه په ځای ده او د دې غوښتنه ښه نه ده. که نه نو ته به د ناپوهانو څخه جوړ شې.

۳ـ نوح ﷺ سمدستي په خپله خطا باندې پوه شو او وېې ویلې چې:

الف: ای زما ربه! د هغه شي د غوښتلو څخه زه خاص په تا باندې پنا غواړم په کوم باندې چې زما علم نه وي رسېدلی چې غوښتل یې مناسب نه دي.

ب: ای زما ربه! ما خطا او سهوه وکړه، ماته مغفرت وکړې او په ما رحم وکړې، که ته ما ته بښنه ونه کړې او مهرباني راباندې ونه کړې نو ضرور به زه د زیانکارانو او تاوانیانو څخه جوړ شم.

توضیحات

۱_ که څوک وايي چې: په وړاندې ایت کښې تېر شو چې ﴿ وَحَالَ بَيْنَهُمَا ٱلْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ ٱلْمُغْرَقِينَ ﴾ یعنې د پلار او زوی ترمنځ د اوبو څپې حائلې شوې نو زوی یې د غرق کړی شوو څخه وګرځېد ، نو پوښتنه دا ده چې د غرقېدلو څخه وروسته د نجات غوښتنه څه معنی لري؟

مونږ وایو چې:

الف: نوح ﷺ د خپل زوی د نجات غوښتنه نه وه کړې بلکې د غرقېدلو په وجهه باندې یې د خپل ځان بوه کول غوښتل چې نوموړی خو زما په اهل کښې شامل وه نو څه وجهه وه چې هغه زما د نور اهل غوندې نجات ونه مونده[۱].

نو الله ﷻ ورته وجه وښودله چې نوموړی ستا د اهل څخه نه وه څکه چې هغه ستا په لاره باندې روان نه وه او ایمان یې درباندې نه وه راوړی. یا په بل عبارت: ستا په اهل کښې ستا د زوزات څخه هغه څوک شامل ګڼلی کېږي چې ستا په لاره باندې روان وي.

مګر دا جواب چندان مزناک نه دی څکه چې د دې جملې ﴿ فَلَا تَسْئَلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ﴾ سره به مناسب نه ښکاري، دا څکه چې د دې جملې مضمون دا دی چې زما څخه د هغه شي سوال مه کوه په کوم باندې چې ته علم نه لرې. حال دا چې د بې علمۍ مریض خو په پوښتنه باندې شفا موندہ کوي او بس، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالُ»[۲] یقیناً د ناپوهۍ شفاء (علاج) پوښتنه کول دي.

ب: نوح ﷺ ذکر شوی سوال الله ﷻ ته په داسې وخت کښې وړاندې کړ چې د ده مباحثه د خپل زوی سره د اوبو په څپو باندې قطعه شوه، او پوره واضحه ده چې الله ﷻ کولی شو چې په عین حال کښې یې د مرګ څخه بچ کړی وی او په بېړۍ کښې یې د نجات خاوند ګرځولی وی.

نو په دې تقدیر د ذکرې شوې جملې حاصل داسې راوځي چې: ای نوحه! ته زما څخه هغه شی مه غواړه په کوم باندې چې ته علم نه لرې چې دا به د کولو لیاقت لري او که نه، د همدې جملې څخه ستا د زوی نجات هم دی.

ستا د نبوت د عالي شان سره مناسب وه چې د لاندې وجوهو د کبله ته پوه شوی وی چې د هغه نجات ته زما اراده نه وه.

اول: ای نوحه! د دغه سوال قبول خو ستا د زوی غرقېدلو ته هم شامل وه چې: ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ [نوح ۲۶] یعني ای زما ربه! په ځمکه باندې د کافرانو څخه یو اوسېدونکی هم پرېنږدې. ایا ستا زوی د کافرانو څخه نه وه؟

[۱] [illegible] ۹۱
[۲] [illegible] ۴۹

دوهم: تا ته خو د هرڅه څخه وړاندې ما توصیه کړې وه چې: ﴿ وَلَا تُخَٰطِبۡنِي فِي ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ إِنَّهُم مُّغۡرَقُونَ ﴾ [هود:۳۷] یعنې زما سره به د هغو کسانو (د نجات) په هکله مباحثه نه کوې کومو چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی دی (او کفر یې اختیار کړی دی) ځکه چې دوی غرق کړی شوي دي (دوی په باره کښې خبره فیصله ده) ایا ستا زوی د ظالمانو څخه نه وه؟

دریم: ستا د اهل د نجات په وعده کښې خو دا کلمات هم درنازل شوي وه چې: ﴿ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيۡهِ ٱلۡقَوۡلُ ﴾ [هود: ۴۰] یعنې ستا د اهل څخه هغه څوک د نجات په وعده کښې شامل نه دی په کوم باندې چې وړاندې د غرقېدلو فیصله شوې ده.

ایا ته نه پوهېدې چې ستا په اهل کښې څوک د غرقېدلو د فیصلې لایق وه؟ ایا ستا بد عمله زوی د همدې فیصلې لیاقت نه درلود؟

لنډه دا چې نوح علیه السلام د خپل زوی د غرقېدلو په حال کښې سوال وکړ چې: ای ربه! زما زوی ته نجات ورکړې او ببږې، ته یې راپورته کړې. خو ځرنګه چې د غرقېدلو صحنه ډېره هولناکه وه نو د ده علیه السلام څخه ذکر شوي درېواړه ارشادات د ذهن څخه وتلي وه او دغه خلاف الاولی (نه بهتر) کار صورت نیولی وه.

د نوح علیه السلام دغه حالت کټ مټ د ادم علیه السلام حالت ته ورنږدې دی چې ونې ته د عدم نږدېکت ارشاد یې هېر کړی وه چې پوره بحث یې د [البقرة: ۳۷] ایت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

د همدې کبله دواړه پیغمبران د ندامت (پښیمانتیا) په کلماتو کښې یو بل ته ورته دي لاندې وضاحت ولولی:

د نوح علیه السلام کلمات: ﴿ وَإِلَّا تَغۡفِرۡ لِي وَتَرۡحَمۡنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴾ [هود: ۴۷].

د ادم علیه السلام کلمات: ﴿ وَإِن لَّمۡ تَغۡفِرۡ لَنَا وَتَرۡحَمۡنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴾ [الأعراف: ۲۳].

مفسرین کرام څه وايي؟

۲ـ دا وه زمونږ نظر چې ولیکلی شو مګر مفسرین کرام وايي چې نوح علیه السلام د خپل زوی د نجات سوال د څینو وجوهو د کبله کړی وه د بېلګې په توګه:

الف: د نوح علیه السلام زوی منافق وه او ده علیه السلام ته مسلمان ښکارېده[۱] نو ځکه یې ورته نجات وغوښت.

ب: ځرنګه د غرقېدلو په وخت کښې د کفارو څخه په جدا ځای کښې ولاړ وه نو نوح علیه السلام ګومان وکړ چې ایمان یې راوړی دی، د همدې کبله یې د خپل پلار د دې خبرې په جواب کښې (چې د کافرانو سره مه کېږه) وویلې چې زه به غره ته پورته شم او داسې یې ونه ویلې چې زه د کافرانو اندیوالي نه پرېږدم او یا دوی خو کافران نه دي[۲].

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۴۸
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۵۹، ۷۰

عوق بن عنق نجات نه دی موندلی

۳_ ځینو علماوو کړامو ویلي دي چې عوق بن عنق د نوح ﷺ د طوفان څخه نجات موندلی دی او دا ځکه چې نوموړي نوح ﷺ ته د شام څخه د بېړۍ د جوړولو دپاره لرګي را انتقال کړي وه، نوموړی دومره لوړ سړی وه چې د طوفان اوبه یې ایله نامه ته رسېدلې وې[۱].

مګر دغه خبره صحت نه لري او د طوفان څخه یوه کافر هم نجات نه دی موندلی[۲] لکه څنګه چې نوح ﷺ د ټولو کافرانو د هلاکت سوال کړی وه او د الله ﷻ په نزد قبول شوی هم وه.

ایا طوفان ټولې دنیا ته شامل وه؟

۴_ د ایتونو او د احادیثو څخه په څرګنده توګه معلومېږي چې طوفان ټولې ځمکې ته شامل وه، همدا د اسلامي علماوو کړامو نظر دی[۳].

اما ځینې مؤرخین او نور خلک د طوفان د عموم څخه انکار کوي نو که څوک په همدې متعلق اوږد بحث غواړي نو ځینو اوږدو کتابونو[۴] ته دې مراجعه وکړي.

﴿قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهْبِطْ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٍ مِّمَّن مَّعَكَ ۚ وَأُمَمٌ سَنُمَتِّعُهُمْ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٨﴾﴾

[۴۸] (د الله ﷻ د پلوه) وویلی شوه چې: ای نوحه! زمونږ د پلوه په سلامتیا سره (د بېړۍ څخه او بیا د جودي غره څخه) ښکته شه، او (هم زمونږ د پلوه) په تا باندې او په هغو امتونو (ټولګیو) باندې کوم چې ستا سره (په بېړۍ کښې ملګري) دي په برکتونو سره (ښکته شه)، او (هم په یاد ولره چې د دوی څخه ځینې) امتونه (ټولګي) دي چې (د دنیا څخه به یې) مستفید وګرځوو بیا به (په آخرت کښې) زمونږ د پلوه دوی ته دردناک عذاب ورسېږي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هغه ارشادات بیان شوي دي کوم چې د بېړۍ د ودرېدلو څخه وروسته د الله ﷻ د پلوه نوح ﷺ ته وحې شوي وه چې حاصل یې داسې راوځي:

د هغه څخه وروسته چې بېړۍ په جودي غره باندې ودرېده نوح ﷺ ته لاندې ارشادات وحې کړی شوه چې:

۱_ ای نوحه! د بېړۍ څخه د خپلو ملګرو په شمول ښه په اطمنان سره په جودي غره باندې او بیا د جودي غره څخه هوارې ځمکې ته ورښکته شه زمونږ د پلوه په تا باندې سلامتیا ده لکه څنګه مو

---

(۱) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۲۹

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۶۲

(۳) تفسیر المراغي ج۱۲ ص۴۴

(۴) تفسیر المنار ج۱۲ ص۱۰۶؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۱۴۲

چې د عالمي طوفان څخه نجات درکړ او د غرونو غونډې چپو کښې مو بېړۍ د غرقېدلو څخه وساتله همدارنګه دې په راتلونکي کښې هم په سلامتۍ کښې ساتو.

۲_ همدارنګه زمونږ د پلوه په تا او ستا د بېړۍ په ملګرو باندې برکتونه دي چې د یو پلوه به په تاسو کښې د بېروالي راشي او تېوله ځمکه درباندې په دوهم خل اباده شي او د بله پلوه به د ځمکې ابادي په تاسو او ستا په نسل باندې د قیامت د ورځې پورې ادامه ولري چې د دنیا د نعمتونو څخه به په دوامداره توګه استفاده وکړئ.

۳_ بیا به د قیامت په ورځ ستاسو د جملې څخه خینو ټولګیو ته برسېره په دنیاوي نعمتونو باندې اخروي نعمتونه هم ورکړو او جنتونو ته به یې داخل کړو او خینو نورو ته به _چې زمونږ د لارې څخه یې انحراف کړی وي_ د نعمتونو لړۍ په دنیاوي استفادي باندې ختمه کړو او په آخرت کښې به ورته زمونږ د پلوه دردناک عذاب ورسېږي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: د ﴿ آهْبِطْ ﴾ کلمه د "هبوط" څخه اشتقاقه شوې ده او "هبوط" چې په انسانانو کښې استعمال شي نو هغه ښکته کېدل ترې مطلب وي د کومو سره چې استخفاف ملګرى وي[1]. نو پوښتنه دا ده چې ایا په دې مقام کښې _چې نوح ﷺ درباندې مخاطب شوی دی_ ذکر شوی استخفاف صحت لري؟

مونږ وایو چې: د همدغې اشتباه د مخنیوي دپاره په دې مقام کښې په ﴿ بِسَلَٰمٍ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ ﴾ په کلماتو سره تعقیب شوې ده چې دلته استخفاف مطلب نه دی.

۲_ خینو مفسرینو کرامو لیکلي دي[2] چې نوح ﷺ د بېړۍ د ودرېدلو څخه وروسته تر یوې میاشتې پورې هلته (د جودي غره په څوکه کښې) مېشت وه او بیا ورته الله ﷻ هوارې ځمکې ته د ښکته کېدلو توصیه وکړه.

۳_ کله چې په بېړۍ کښې سورېدل او روانېدل د الله ﷻ په نامه باندې پیل شوي وه ﴿ وَقَالَ ٱرْكَبُواْ فِيهَا بِسْمِ ٱللَّهِ ﴾ نو الله ﷻ د بېړۍ خطرناک سفر اسان کړ او په سلامتیا سره پای ته ورسېد او د بېړۍ په سورلیو باندې الله ﷻ برکتونه ورنازل کړه که نه نو نه به یې سلامتیا په نصیب شوې وی او نه برکتونه، دا خکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ فِيهِ بِالْحَمْدِ أَقْطَعُ»[3] یعنې هر یو کار چې د اهتمام خاوند وي (او د الله ﷻ) په حمد (د ده ﷻ په نامه سره پرې شروع ونه شي نو هغه به (د برکت څخه) پرې کړی شوی وي.

۴_ مونږ د [آل عمران: ۹۶] ایت لاندې لیکلي دي چې د "برکة" په کلمه کښې دوه شیان نغښتي

---

(۱) مفردات الراغب ص۵۳۳
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۷۲
(۳) سنن ابن ماجه ص۱۳۶

دي چې يو زيادت دی او بل دوام، همدارنګه مونږ د [الأنعام:٣٨] ایت لاندې د "أمة" د کلمې معنی بنه پوره شرحه کړې ده چې دا کلمه هغو متعددو افرادو ته وضعه شوې ده کوم چې په خپلو منځو کښې يو مشترک صفت يا مشترک خاصيت ولري. او هلته مو ليکلي دي چې د ساکښانو هرې يوې نوعې ته "أمة" ويل کېږي.

نو د ذکرو شوو لحاظونو په نظر کښې نيولو سره د دې مقام د معنی حاصل داسې راوخې چې:

ای نوحه! زمونږ د پلوه په هغو ټولو امتونو باندې برکت درنازل شوی دی کوم چې تا د خپله خانه سره په بېړۍ کښې پورته کړي وه او په سلامتۍ سره دې ښېرته راښکته کړه، نو د هرې نوعې (هر جنس) نسل به زيات او په ځمکه کښې به خواره واره شي او هم به د قيامت د ورځې پورې دوام وکړي.

﴿تِلْكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْغَيْبِ نُوحِيهَآ إِلَيْكَ ۖ مَا كُنتَ تَعْلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوْمُكَ مِن قَبْلِ هَـٰذَا ۖ فَٱصْبِرْ ۖ إِنَّ ٱلْعَـٰقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾﴾

[٤٩] دغه (قيصه) د غيبي خبرونو څخه ده چې مونږ يې تا ته وحې کوو (که نه نو) په دې قيصه باندې خو د دغې (وحې) څخه وړاندې نه ته پوهېدلې او نه ستا قوم (پرې پوهېده).

نو (څوک چې اوس هم تا د پيغمبر په صفت باندې نه قبلوي نو) ته صبر وکړه (حوصله مه خرابوه ځکه چې) يقيناً (نيک) انجام د متقيانو دپاره دی (او بس).

د مطلب خلاصه

په دې ايت شريف کښې د نوح ﷺ په قيصه باندې يوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راوخې:

١ـ ای پيغمبره! ته په حقه زمونږ د پلوه د خلکو د هدايت دپاره استولی شوی يې او د نبوت دثبوت دپاره دې همدا کفايت کوي چې مونږ غيبي معلومات تاته وحې کوو.

د همدې قبيلې څخه د نوح ﷺ قيصه هم ده چې په خپله اصلي بڼه باندې دې په خلکو باندې قرائت کړه، حال دا چې د نبوت څخه وړاندې تاته هيڅ معلومات نه وه چې نوح ﷺ د خپل قوم سره څنګه سوال جواب وکړ او په بېړۍ کښې په څه ډول سواره شوه او بالآخره خپل غرق شوي زوی ته يې وروستنی دعوت څنګه ورکړ او هغه څه وويلې.

په دغو غيبي علومو باندې لکه څنګه چې وړاندې ته نه پوهېدې همدارنګه ستا قوم ته هم هيڅ معلومات نه وه، که بالفرض دوی معلومات درلودی نو په تا باندې به يې تور لګولی وی چې تا ته کوم يوه قومي معلومات درکړي دي.

٢ـ ای پيغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ نوح ﷺ په خپل بوت پرست قوم باندې غالب کړ همداسې به تا هم د خپل قوم په بوت پرستانو باندې غالب کړي، دا ځکه چې د همېشه دپاره نېک انجام د متقيانو په برخه دی.

۳_ بالآخره ای پیغمبره! کله چې نوح ﷺ نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله د خپل مشرک قوم په اذیتونو باندې صبر وکړ او په نتیجه کښې وریاندې کامیاب شو همدارنګه ته هم صبر کوه (خپله حوصله مه خرابوه) په نژدې وخت کښې به ته هم د خپل قوم په مشرکانو باندې برلاسی شې. یا په بل عبارت: د جهاد امر به درته وشي او د جزیرة العرب څخه به د مشرکانو تغر ټول کړې.

د ایت شریف ارشادات

د نوح ﷺ په ذکرې شوې قیصې کښې د عبرت دپاره زښت ډېر درسونه نغښتي دي، لاندې څو مثالونه یې نور هم ولولئ:

۱_ دغه قیصه مونږ ته درس راکوي چې هیڅوک د نسب د کبله نجات نه شي موندلی، که نه نو نوح ﷺ خو د خپل زوی د نجات دپاره ډېرې هلې ځلې وکړې خو نتیجه یې منفي راووتله. نو هرچا ته په کار دي چې پخپله حسنات وکړي هسې نه چې د خپلو اسلافو حسناتو ته په تمه شي چې د الله ﷻ د غضبه به نجات ورکړي.

۲_ که څوک غواړي چې د نېکو کارانو په ډله کښې وشمېرل شي نو نېکۍ دې وکړي او د بد اخلاقۍ او جنایتونو څخه دې اجتناب وکړي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنَّا»[۱] هرڅوک چې ټګي کوي هغه زمونږ څخه نه دی (مونږ ټګان او بد اخلاقان نه یاستو).

۳_ دا قیصه ټول انسانان د الله ﷻ نعمتونو ته متوجه کوي چې الله ﷻ هر وخت کولی شي چې ځمکه غرقه کړي او د سکونت څخه یې وباسي، او هم قادر دی چې د اسمان څخه بې دریغه باران نازل کړي او د ځمکې ابادي ویجاړه کړي او بالآخره دریابونه الله ﷻ ایسار کړي دي چې په ځمکه باندې نه راخېژي او خاې په خاې ولاړ دي، او داسې نور.

﴿ وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَٰقَوْمِ لَآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِىَ إِلَّا عَلَى ٱلَّذِى فَطَرَنِىٓ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَٰقَوْمِ ٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ يُرْسِلِ ٱلسَّمَآءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا۟ مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ ﴾

[۵۰] او عادیانو ته (مونږ) د دوی نسبي ورور هود ﷺ (ور استولی وه).

ده ﷺ (ورته) وویلې چې: ای زما قومه! تاسو خاص د الله ﷻ عبادت وکړئ (او شریک ورسره مه دروئ ځکه چې)، تاسو ته د همده ﷻ څخه په غیر بل (په حقه) معبود نشته.

(او) تاسو نه یاست مګر (په الله ﷻ باندې) دروغ تړونکي (یاست چې شریکان ورسره ودروئ).

---

[۱] جامع الترمذي ج۱ ص۲۴۵

[۵۱] ای زما قومه! زه ستاسو څخه (په ذکر شوي) پیغام باندې څه اجرت (مزدوري) نه غواړم، زما اجرت نه دی مگر په هغه اقدس ذات باندې دی چې زه یې (د نشت څخه) پیدا کړی (موجود کړی) یم، ایا نو تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ (چې زه د نبوت په دعوه کښې رښتینی یم).

[۵۲] ای زما قومه! د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو کفریاتو او شرکیاتو) مغفرت وغواړئ (ایمان پرې راوړئ) او بیا همده ﷻ ته (په دوامداره توګه په مستقیم اطاعت سره) رجوع وکړئ ترڅو په تاسو باندې په داسې حال کښې اسمان دروليږي چې په شپږو-شپږو ورېدونکی وي، او (چې ترڅو) ستاسو (پخوانی) قوت په (نور) قوت سره زیات کړي.

او (بالآخره) تاسو (زما د دعوت څخه) په داسې حال کښې مخونه مه اړوئ چې مجرمان (جنایتکاران) یاست.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هود ﷺ او د ده د قوم د حالاتو بیان پیل شوی دی ترڅو د وخت کفارو ته ورڅرګنده شي چې د کفریاتو په سبب باندې یوازې د نوح ﷺ قوم د منځه نه دی تللی بلکې نور امثال هم لري. نو حاصل یې داسې راوخي:

ای پیغمبره! په خپلو امتیانو باندې د هود ﷺ او د ده د وخت د بوت پرستانو څه حالات په لاندې ټکو کښې بیان کړه:

۱_ مونږ عادیانو ته (چې د هود ﷺ قوم وه) د همدوی د جملې څخه یو کس د پیغمبر په صفت وراستولی وه چې په دوی باندې یې د ورور غوندې خوا خوږي درلوده او په همدوی باندې ډېر زړه سواندی وه، دغه کس د هود ﷺ څخه عبارت وه.

۲_ هود ﷺ دغه خلک په ډېره نرمه او پسته لهجه دعوت کړه چې: ای زما قومه! یوازې او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ او بوت پرستي پرېږدئ ځکه چې تاسو ته د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک او بل شی په حقه معبود نشته.

نو په کومه بوت پرستۍ باندې چې تاسو مشغول یاست په دې باره کښې تاسو نه یاست مگر په الله ﷻ باندې دروغ تړونکي، تاسو ته په کار دي چې د دغو لویو دروغو څخه لاس واخلئ او الله ﷻ واحد او لا شریک وګڼئ:

۳_ ای زما قومه! زه خو ستاسو څخه په دغه دعوت باندې څه اجرت نه غواړم چې په تاسو باندې دروند تمام شي او نه تاسو خپل عبادت ته رابلم چې تاسو را باندې مشتبه شئ او بالآخره نه په تاسو باندې مشري قائمول غواړم چې تاسو ترې غاړې وغړوئ.

۴_ زما اجرت په هغه اقدس ذات باندې دی چې زه یې د نشت څخه پیدا کړی یم او په همدغه دعوت باندې یې ټاکلی یم، همدغه اقدس ذات ماته روزي راکوي او ضروریات مې پوره کوي.

۵_ ای زما قومه! که بالفرض زه د الله ﷻ دپلوه نه وی راستولی شوی او اخروي ګټه او اجرت مې

نه وي لکه چې تاسو خیال کوئ؛ حال دا چې دنیاوي ګټه وټه خو نه ستاسو څخه غوارم او نه بې تاسو راکوئ مو اب تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ چې په دغه صورت کښې به ما د دعوت مشکلات د څه دپاره ګاللی؟ ایا هغه کار نه څوک اقدام کوي چې نه یې پکښې د دنیا ګټه وي او نه د آخرت؟

۶_ ای زما قومه! زما دعوت ومنئ؛ او د خپل رب ﷻ څخه د پخوانیو کفریاتو مغفرت وغواړئ او بیا په اخلاص سره همدده ﷻ ته راجع شئ او په اطاعت باندې یې استقامت وکړئ، په ما باندې تهمتونه مه لګوئ او د نفس او شیطان مه منئ.

۷_ ای زما قومه! که تاسو زما دعوت قبول کړ نو د یو پلوه به الله ﷻ د دوزخ د اوره نجات درکړي او د بله پلوه به په دنیا کښې درسره لاندې امدادونه وکړي:

الف. د اسمانه به درباندې په شېبو شېبو بارانونه وکړي، وطن به مو خړوب کړي او د قحطۍ او وچکالۍ مخه به درڅخه واړوي.

ب. برسېره پر هغه قوت باندې چې الله ﷻ درکړی دی نور قوت به هم در زیات کړي، اولادونه به مو ډېر کړي او عمرونه به مو اوږده کړي او هم به مو بدني قوت غښتلی کړي او مالونو ته به مو وده ورکړي، او داسې نور.

۸_ ای زما قومه! کوم شي ته چې زه دعوت درکوم د هغه څخه مخونه په داسې حال کښې مه اړوئ چې جنایت کوونکي او مجرمان یاست (مخونه اړول لوی جرم او ګناه ده).

توضیحات

۱_ هود ﷺ لومړنی پیغمبر دی چې په عربي ژبه یې خبرې کولې[1] او خپل بوت پرست قوم ته استول شوی وه. د ده ﷺ قیصې ته د ټولو کفارو د عبرت دپاره عموماً او د عربي مشرکانو د عبرت دپاره خصوصًا یو ځل د "الأعراف" په سورت کښې اشاره شوې وه او دا دی د دوهم ځل دپاره دلته بیانېږي.

نو ځرنګه چې د هود ﷺ قوم (عادیان) هم عربان وه او په ژبه او نسب کښې ورسره متحد وه نو ځکه ترې په ﴿ أَخَاهُمْ ﴾ سره تعبیر وکړی شو لکه چې همدغه ډول تعبیر په عربي ژبه کښې مروج دی چې وايي: "يَا أَخَا الْعَرَبِ"[2] ای د عربو وروره (ای عربه!).

په دې باندې علاوه، ذکر شوي تعبیر د شفقت او زړه سوي څخه هم نمایندګي کوي او د اجابت دپاره مؤید واقع کېږي.

"مِدْرَارًا" څه معنی؟

۲_ د ﴿ مِدْرَارًا ﴾ کلمه د مبالغې صیغه ده او د "دَرَّتِ السَّمَاءُ" څخه اشتقاقه شوې ده چې د ډېر

---

(۱) تفسیر المنار ج۱۲ ص۱۱۴
(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۱۶۷

وربېدونکي باران معنی ورکوي. په پښتو کښې ترې مونږ په شیبو-شیبو باران سره تعبیر کوو.

عادیانو ته د ایمان راوړلو په صورت کښې خکه د بارانونو وعده ورکړې شوې وه چې دوی د کښتونو او باغونو خاوندان ود او باران ته یې زیاته اړتیا درلوده. ځینې لا وایي چې په دوی باندې په دغه وخت کښې وچکالي هم مسلطه کړې شوې وه[۱].

﴿ قَالُواْ يَـٰهُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِيٓ ءَالِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝ إِن نَّقُولُ إِلَّا ٱعْتَرَىٰكَ بَعْضُ ءَالِهَتِنَا بِسُوٓءٍ ﴾

[۵۳] دوی (عادیانو د هود ﷺ دعوت رد کړ او) ویې ویلې چې: ای هوده! ته مونږ ته (د خپل رسالت د اثبات دپاره) په څرګند دلیل باندې نه یې راغلی (ترڅو ستا خبره ومنو) او مونږ ستا د خبرې د کبله د خپلو معبودانو (د عبادت) پرېښودونکي نه یاستو، او (هم) مونږ تا ته (د پیغمبر په صفت) عقیده کوونکي (باورکوونکي) نه یاستو.

[۵۴] مونږ (ستا په هکله) بله هیڅ خبره نه کوو مګر دا خبره چې تاته زمونږ ځینو معبودانو بدي در رسولې ده (او د عقل څخه یې لوڅ کړی یې چې شوده بوده یې درڅخه جوړ کړی دی).

د مطلب خلاصه

یعنې عادیانو د خپل پیغمبر هود ﷺ دعوت داسې رد کړ چې:

۱_ ای هوده! تا خو مونږ ته د خپل رسالت د اثبات دپاره څه داسې څرګند دلیل نه دی وړاندې کړی چې مونږ ایمان راوړلو ته مجبور کړي او نه دې هغه معجزه راڅرګنده کړې ده د کومې چې مونږ یې تاته فرمایش درکوو، نو د همدې کبله:

الف: مونږ ستا د بې ثبوته دعوت په اثر په هیڅ صورت سره د خپلو معبودانو د عبادت پرېښودونکي نه یاستو.

ب: او هم په هیڅ صورت سره په تا باندې عقیدې کولو او ایمان راوړلو ته چمتو نه یاستو! نو ښه دا ده چې نه خپل ځان په تکلیف کړې او نه مونږ په خپل دعوت سره وزوروې.

۲_ ای هوده! ستا په باره کښې نور څه نه وایو فقط همدا وایو چې تاته زمونږ ځینو معبودانو ضرر رسولی دی چې اوتې بوتې وایې او د لیونیانو په څېر خبرې کوې.

مونږ خکه همدغې نتیجې ته رسېدلي یاستو چې په هغه وخت کښې ستا دماغ برابر وه او اعصاب دې خراب نه وه په کوم وخت کښې چې تا زمونږ په معبودانو پسې ستغې سپورې خبرې نه کولې. نو کله چې تا په دغه کار باندې پیل وکړه ستا دماغ هم خراب شو.

ای هوده! په خپل ځان لږ څه رحم وکړه او د بوتانو د ناتوانۍ او کمزورۍ خبرې مکوه که نه نو نور ضرر به هم در ورسوي (ایا ته د بوتانو د زور څخه خبر نه یې؟).

---

[۱] روح المعاني ج ۱۲ ص ۸۱

توضيحات

۱ـ دا جمله ﴿مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ لاندې معناوې درلودلی شي:

الف: تا داسې معجزه نه ده راوړې چې موږ ایمان راوړلو ته مجبور کړي.

ب: تا هغه معجزه موږ ته نه ده راښودلې د کومې چې موږ فرمایش درکوو.

ج: یا به دوی دا خبره په ډېره غُصه کښې کړې وي حتی چې په عنادي توګه به يې د ټولو معجزاتو څخه په کلي توګه انکار کړی وي.

که نه نو الله ﷻ هيڅ پيغمبر بدون د معجزاتو څخه نه دی لېږلی، نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا مِنَ الأَنْبِيَاءِ نَبِيٌّ إِلاَّ أُعْطِيَ مِنَ الآيَاتِ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ»[۱] يعني: د پيغمبرانو عليهم السلام څخه يو پيغمبر هم نه دی (تېر شوی) مګر (د معجزاتو څخه) هومره ورکړی شوي دي په څومره باندې به چې د وخت انسانانو ايمان راووړ (د ايمان راوړلو ته بې کفايت کاوه).

۲ـ په ﴿اعْتَرَاكَ﴾ کښې د "اعْتَرَى" کلمه د "اِعْتِرَاءٌ" څخه اشتقاقه شوې. "اِعْتِرَاءٌ" خو دې ته وايي چې څوک د چا د لوځولو قصد وکړي[۲].

په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راوځي چې: ای هوده! زموږ په ګومان تا ته ځينو بوتانو قصد کړی دی چې د عقل څخه دې لوځ کړي او ليونی درڅخه جوړ کړي. ايا هغه خبرې هوښيار سړی کوي کومې چې د بوتانو په باره کښې ستا د خولې څخه اوځي؟

﴿قَالَ إِنِّيٓ أُشْهِدُ ٱللَّهَ وَٱشْهَدُوٓاْ أَنِّي بَرِيٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ۝٥٤ مِن دُونِهِۦۖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ۝٥٥ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى ٱللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمۚ مَّا مِن دَآبَّةٍ إِلَّا هُوَ ءَاخِذُۢ بِنَاصِيَتِهَآۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ۝٥٦ فَإِن تَوَلَّوْاْ فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦٓ إِلَيْكُمْۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُۥ شَيْـًٔاۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ۝٥٧﴾

{د [۵۴] پاتې} (هود ؑ خپل قوم مخاطب کړ او) ورته ويلې چې: يقيناً زه الله ﷻ شاهد ګرځوم او تاسو هم شاهدان او سئ چې زه د هغه شي څخه په يقين سره بېزار يم کوم چې تاسو يې (د الله ﷻ سره په عبادت کښې شريکوئ).

[۵۵] (البته چې) د ده ﷻ څخه په غير دي. نو تاسو ټول (د بوتانو په شمول) ماته د ضرر رسولو په هکله پټ تدبير وکړئ بيا يې (را باندې عملي کړئ او) مهلت مه راکوئ.

[۵۶] يقيناً ما په الله ﷻ باندې توکل کړی دی چې زما رب هم دی او ستا (ستاسو) رب هم دی (تاسو مانه

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۴۴
(۲) مفردات الراغب ص۳۴۴

نه ضرر نه شئ را رسولی څکه چې) په څمکه باندې هیڅ یو خوځېدونکی نه دی مګر الله ﷻ د هغه
را اوچولي د ویښتانو نیوونکی دی (چې د ده ﷻ د ارادې څخه په غیر هیڅ حرکت نه شي کولی).
بې شکه زما رب ﷻ په برابره (حقه) لاره باندې (څارونکی) دی (چې د هرچا ترصد او څارنه کوي).
[۵۷] نو (ای قومه!) که تاسو (زما د دعوت څخه) مخونه واړوئ (نو خپل خانونه به هلاک کړئ)
ځکه په یقین سره (ما خپله غاړه خلاصه کړه او) هغه څه مې (تاسو ته) در ورسول په کوم باندې چې
زه دراستولی شوی وم.
او (هم) به زما رب ﷻ (ستاسو د هلاکت څخه وروسته) ستاسو څخه په غیر یو بل قوم ستاسو په
عوض (په څمکه کښې) اباد کړي.
او تاسو به زما رب ﷻ ته د هیڅ شي ضرر ونه شئ رسولی. یقیناً زما رب ﷻ په هر شي باندې
محافظ (ساتونکی) دی (نو د څمکې ساتنه به هم وکړي).

د مطلب خلاصه

هود ﷺ د خپل قوم تهدید آمېزه جواب ـ چې په وړاندې ایتونو کښې ورته اشاره شوې ده ـ په
لاندې ډول رد کړ:

۱ـ ای زما قومه! برسېره په دې چې زه الله ﷻ شاهد ګرځوم تاسو هم شاهدان اوسئ چې زه په
یقیني او ... کنده توګه ستاسو د بوتانو څخه خپله بېزاري اعلانوم. او زه په خپل دریغ باندې کلک
ولاړ یم چې ستاسو معبودان چې تاسو یې د الله ﷻ څخه په غیر په عبادت باندې مشغول یاست ټول
باطل دي، او یو ځل بیا خپل ذکر شوی دریغ په ډاګه تاسو ته در اوروم.

۲ـ نو که ستاسو او یا ستاسو د بوتانو ماته د ضرر را رسولو په هکله څه دلاسه کېږي نو هیڅ
صرفه مکوئ او ټول په اتفاق سره ماته ضرر را ورسوئ، هلئ ژر شئ په دې باره کښې ماته بالکل
مهلت او ټال مه راکوئ.

۳ـ یقیناً ما په هغه اقدس ذات (الله ﷻ) باندې توکل او اعتماد کړی دی چې هم زما رب دی او
هم ستاسو، خو افسوس چې تاسو یې په ربوبیت سره نه قبلوئ.

۴ـ چا چې په خپل رب (الله ﷻ) باندې اعتماد کړی وي هغه ته هیڅوک او هیڅ شی ضرر نه شي
رسولی څکه چې په څمکه باندې هیڅ حرکت کوونکی نه دی مګر د الله ﷻ د کامل قدرت لاندې
دی، کوم طرف ته چې د ده ﷻ اراده وي همغسې یې ور اړوي. ته به وایې چې هر شی یې د اوچولي د
ویښتانو څخه نیولی دی او په خپله اراده باندې ګرځوي.

۵ـ یقیناً زما رب ﷻ د حق او عدالت په برابره لاره باندې مراقبت کوونکی دی چې د هرچا سره
د حکمت په مطابق چال چلند کوي، نېکو کارانو ته اجرونه ورکوي او جنایتکاران د خپلو جنایتونو
په ناکاره عواقبو باندې اخته کوي.

۶ـ نو د همدې کبله (ای قومه!) زه یو ځل بیا تاسو مخاطب ګرځوم چې ما خو (الحمد لله) د خپل

رب ﷻ په توفیق خپله راسپارله شوې دنده ترسره کړه او د خپل رب ﷻ ارشادات مې تاسو ته د ورسول نو د اجرونو او ثوابونو امید کوم.

اما تاسو په خپلو جنایتونو باندې کلک پاست او زما دعوت ته غوږ نه ږدئ نو تاسو به زما رب ﷻ ډېر ژر د بدو عواقبو سره مخامخ کړي او ټول به هلاک او پوپنا کړي.

۷_ او هم په یاد ولرئ چې ستاسو په هلاکولو سره به دا دنیا ورانه نه شي، زما رب ﷻ به ستاسو څخه په غیر نور مخلوق پیدا او دنیا به پرې آباده کړي، لکه چې پخواني قومونه یې د منځه بوتلل او په عوض کښې یې په ځمکه باندې تاسو مېشت کړئ.

۸_ ای زما قومه! په همدې بنیاد که تاسو خپلو جنایتونو ته ادامه ورکړئ نو فقط خپلو ځانونو ته به ضرر ورسوئ او بس، زما رب ﷻ ته تاسو په هیڅ صورت کښې ضرر نه شئ رسولی.

یقیناً زما رب ﷻ په هر شي باندې څارونکی او مراقبت کوونکی دی چې هیڅ شی د ده ﷻ د واک او اختیار څخه وتلی نه شي.

نو په خپلو ځانونو باندې رحم وکړئ او په لوی لاس یې د هلاکت په کنده کښې سر په ځړې مه ورګوزاروئ.

توضیحات

۱_ د "نَاصِيَة" کلمه د سر وړاندېنۍ برخې ته وضعه شوې ده کومه چې د ککرۍ څخه پیل کېږي او په تندي باندې ختمېږي، همدارنګه د ذکرې شوې برخې ویښتان هم په همدې نامه باندې یادېږي[1].

څرنګه چې په عربي محاوره کښې د ذکرې شوې برخې نیول د ذلت او کامل اطاعت څخه نمایندګي کوي لکه چې وایي "نَاصِيَةُ فُلَانٍ فِيْ يَدِ فُلَانٍ"[2] د فلاني ناصیه د فلان په لاس کښې ده، یعني په کامله توګه د هغه اطاعت کوي او د هغه د ارادې څخه خپل ځان په هیڅ صورت نه شي بچ کولی؛ نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په ځمکه باندې حرکت کوونکی (هر شی چې وي) زما رب ﷻ ته په کامله توګه اطاعت کوي او د هغه ﷻ د ارادې څخه په هیڅ صورت باندې خپل ځان نه شي بچ کولی.

یادونه

۲_ مفسرینو کرامو د دې جملې ﴿ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴾ لاندې دوه تفسیرونه کړي دي[3]:

الف: یقیناً زما رب ﷻ په مستقیمه لاره دی، یعنې په حقه باندې کلک دی او په هیچا باندې تېری او ظلم نه کوي.

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۵۰

(۲) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۶۰

(۳) زاد المسیر ج۴ ص۹۵؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۵۳

ب بې شکه زما رب ﷻ په سمه لاره باندې ځارونکی دی او په لاره باندې د تېرېدونکو ترصد (ځارنه) کوي چې څوک پرې برابر روان دی او څوک ترې انحراف کوي. لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّ رَبَّكَ لَبِٱلْمِرْصَادِ ﴾ [الفجر: ۱۴] يعني يقيناً ستا رب (اى پيغمبره!) د ځارنې په ځاى کښې دی (چې د ټولو خلکو ترصد او ځارنه کوي).

﴿ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَٰهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ ﴾

[۵۸] او هر کله چې زمونږ (د عذاب) امر راغی (ور ورسيد) نو مونږ د خپله پلوه په لوی رحمت سره هود ﷺ ته او هغو کسانو ته نجات ورکړ کومو چې د ده ﷺ سره ايمان راوړی وه، او (بالآخره) دوی ته مو د زيګ (سخت) عذاب څخه نجات ورکړ (او عاديان مو پرې مبتلاء کړه).

د مطلب خلاصه او توضيحات

۱_ ځينو علماوو کرامو ليکلي دي چې د هود ﷺ سره څلورو زرو (۴۰۰۰) او يا دريوو زرو (۳۰۰۰) کسانو (مؤمنانو) نجات مونده کړ[۱] او نور ټول په سخت عذاب باندې هلاک کړی شوه.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي: په دې کښې څه حکمت دی چې په ذکر شوي ايت شريف کښې الله ﷻ د ﴿ نَجَّيْنَا ﴾ جمله دوه ځله نازله کړې ده؟

مونږ وايو چې:

الف: په تکراري نزول کښې دې ته اشاره ده چې هود ﷺ او د ده ملګري صرف د الله ﷻ په رحمت سره د نجات خاوندان شوه، که نه نو په عاديانو باندې دومره لوی عذاب نازل شوی وه چې د الله ﷻ د رحمت څخه په غير ترې هيچا نجات نه شو موندلی.

نو په اول نجات کښې د رحمت عظمت ته اشاره ده او په دوهم نجات کښې د عذاب غلظت ته اشاره ده[۲].

ب: په لومړنۍ جمله کښې د دنياوي عذاب څخه نجات مطلب دی او په دوهمه جمله کښې د آخرت د عذاب څخه نجات مراد دی.

مونږ ته همدغه دوهم جواب په زړه پورې ښکاري ځکه چې په راتلونکو ايتونو کښې د عاديانو دنياوي او اخروي دواړو عذابونو ته اشاره ده نو مناسبه دا ده چې د هود ﷺ او د ده د ملګرو نجات ته هم د دواړو دارينو د عذاب څخه اشاره وشي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۸۵

(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۵۰

عادیان په کوم ډول عذاب باندې هلاک شوه؟

۳_ الله ﷻ عادیان په تېز باد باندې هلاک کړه چې اوه شپې او اته ورځې ورباندې وچلېد او داسې اوړده-اوږده یې وغزول تا به ویل چې د خرما غټ-غټ ډډونه د بېخه ویستلی شوي پرانه دي خو په عین حال کښې دغه باد په هود ﷺ او د ده په ملګرو باندې ډېر پوست او نرم چلېده.

د دې باد لږ څه اوږد بحث په [الحاقة ۶_۸] ایتونو کښې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

﴿ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾ ﴾

[۵۹] او دغه د عاد قبیله وه چې د خپل رب ﷻ د ایتونو څخه یې انکار کړی وه او (هم) یې د خپل رب ﷻ د پیغمبرانو ﷺ څخه نافرماني کړې وه او (بالآخره) د هر متکبر (او) سرکش پیروي یې کړې وه.

[۶۰] او (دا د عاد قبیله وه چې) په دغې دنیا کښې په دوی پسې (الهي) لعنت پېرو کړی شو (چې هم پرې عذاب مسلط شو او هم به ورته مؤمنان ښېراوې کوي) او د قیامت په ورځ هم (په دوی پورې الهي لعنت ونښلولی شو چې هیڅکله به ترې جدا نه شي).

خبردار! یقینًا د عاد قبیله په خپل رب ﷻ باندې کافره شوې وه (نو څکه د ذکرې شوې سزا سره مخامخه شوه).

خبردار! د عاد قبیلې ته دې (د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی وي) لرېوالی، چې د هود ﷺ قوم دی (یعنې دوی ته لرېوالی وغواړئ).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د عادیانو په قیصه باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې:

یعنې ای پیغمبره! د عادیانو د قیصې په پای کښې په خپل امت باندې د همدوی په باره کښې لاندې تبصره قرائت کړه ترڅو دوی د ذکرې شوې قیصې عبرتونو ته ښه متوجه شي:

۱_ دغه هلاکه شوې قبیله هغه عادیان وه چې په خپل قوت باندې وغولېده او لاندې کارونه یې وکړه:

الف: د خپل رب ﷻ د ایتونو څخه یې په کلي توګه انکار وکړ.

ب: د خپل رب ﷻ د رسولانو څخه یې نافرماني وکړه. یا په بل عبارت: هود ﷺ دوی ته هغه دیني اصول او قوانین ور وړه کوم چې تولو رسولانو خپلو-خپلو امتونو ته ور وړي وه، مګر دوی دغه اتفاقي قوانین ونه منل ته به وایې چې د تولو پیغمبرانو علیهم السلام څخه یې نافرماني کړې وه.

ج: بالمقابل عادیانو د هر سرکشه اوهر متکبر پیروي وکړه کومو به چې دوی د پیغمبرانو علیهم السلام نافرماني ته هڅول (لکه د دوی مشران او شیطانان).

۲_ نو نتیجه دا راوختله چې:

الف: په دنیا کښې په شرموونکي عذاب باندې هلاک کړی شوه او د الله ﷻ لعنت وروسته کړی شوه چې کله دوی یادېږي نو لعنت ورباندې ویل کېږي او هم څوک چې د دوی په قدم باندې ردي نو دوی پرې د الله ﷻ د رحمت څخه لا لرې کېږي.

ب: همدارنګه د قیامت په ورځ کښې هم الهي لعنت دوی پسې کړی شوی دی چې دوزخ ته به یې داخل کړي او هلته به د همېشه دپاره د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وي.

۳_ ای پیغمبره! خپل امت ته لاندې اعلانونه وکړه:

الف: خبردار! عادیانو بل جنایت نه وه کړی چې د الله ﷻ د رحمت څخه په دنیا او آخرت کښې لرې کړی شوي دي د هغوی جنایت همدا وه چې په خپل رب ﷻ باندې کافر شوي وه، نو په کار دي چې په هره زمانه کښې د دغسې کفریاتو مرتکبین په خپلو ځانونو باندې ووار شي.

ب: خبردار! عادیانو ته دې د الله ﷻ د رحمت څخه لرېوالی وي، البته هغه عادیان چې د هود علیه السلام قوم وه، او د قیصې څه نا څه برخې یې وړاندې شرحه شوې دي. یا په بل عبارت: ای پیغمبره! خلک خبر کړه چې په عادیانو باندې د الهي لعنت نزول وغواړي او دا کلمات ولولي چې: ﴿ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴾ یعنې ای الله! په هغو عادیانو باندې خپل لعنت ورنازل کړه او د خپل رحمت څخه یې لرې کړه کوم چې د هود علیه السلام قوم وه.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې عادیانو خو د یوه پیغمبر ـ چې دوی ته ورلېږلی شوی وه ـ نافرماني کړې وه حال دا چې الله ﷻ د دوی څخه په ﴿ وَعَصَوْا رُسُلَهُ ﴾ سره حکایت وکړ چې: دوی د ډېرو پیغمبرانو څخه عصیان کړی وه؟

مونږ وایو چې:

الف: د یوه پیغمبر نافرماني کول داسې دي لکه د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام څخه چې څوک نافرماني وکړي ځکه چې د ټولو پیغمبرانو شریعتونه په عقائدو کښې او په دیني اصولو کښې یو برابر دي، د همدې کبله مونږ هم مکلف یاستو چې په ټولو پیغمبرانو باندې ایمان راوړو.

ب: عادیان دومره عناد نیولي وه چې بالکل د جمله پیغمبرانو څخه منکران شوه چې نه پخوا کوم پیغمبر تېر شوی دی او نه به وروسته راشي.

عنید څه معنی؟

۳_ ﴿ عَنِيدٍ ﴾ کلمه د هغه چا دپاره وضعه شوې ده چې سرکشي یې د اندازې څخه زیاته شي. یا

په بل عبارت ﴿ عَنِيدٍ ﴾ د هغه چا لقب دی چې د پېژاندلو سره سره حق د پښو لاندې کوي.(۱)

په دې مقام کښې د هر متکبر عنيد څخه دعادیانو مشران او شیطانان مطلب دي. نو د معنی حاصل بې داسې راووځي چې هغوی د پیغمبرانو څخه عصیان وکړ او د سرکشانو او شيطانانو اطاعت يې خپل کړ

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې که څه هم د صالح ﷺ قوم (ثموديان) هم د عاد په نامه يادېږي مګر په دې مقام کښې ټول بحث په هغه عاد کښې راروان دی کوم چې د هود ﷺ قوم وه. او دا احتمال نه وه چې څوک د ﴿ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ ﴾ څخه د صالح د قوم مراد کړي حتی چې د احتمال د مخنيوي دپاره دې د ﴿ قَوْمِ هُودٍ ﴾ كلمات نازل شوي وي؛ نو پوښتنه دا ده چې د کوم مطلب په بنیاد د ﴿ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ ﴾ د كلماتو سره د ﴿ قَوْمِ هُودٍ ﴾ كلمات په نزول کښې پيوسته کړی شوي دي؟

موږ وايو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې دغه كلمات په دې مقام کښې د عاديانو د تشخيص دپاره نه دي نازل شوي چې ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې مؤمنانو ته توصیه شوې ده چې د خپلو ښېراوو په وخت کښې د ﴿ بُعْدًا لِّعَادٍ ﴾ د كلماتو سره د ﴿ قَوْمِ هُودٍ ﴾ كلمات پيوسته کړئ او عاديانو ته د ثموديانو څخه تشخيص ورکړئ ترڅو دوی ښه رسوا او شرمنده شي

﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَءَاتَىٰنِى مِنْهُ رَحْمَةً فَمَن يَنصُرُنِى مِنَ ٱللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُۥ ۖ فَمَا تَزِيدُونَنِى غَيْرَ تَخْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَٰقَوْمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا۟ فِى دَارِكُمْ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ ۖ ذَٰلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ ﴾

[۶۱] او موږ ثموديانو ته د دوی (نسبي) ورور (خواخوږی) صالح ﷺ استولی وه

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۸۷، مفردات الراغب ص۳۶۲

(نو) صالح (دوی مخاطب کړه او) وېي ویلې چې ای زما قومه! تاسو (ټوارکې) د الله ﷻ عبادت وکړئ (ځکه چې) تاسو ته د همده ﷻ څخه په غیر (بل په حقه) معبود هیڅ نشته همده ﷻ د ځمکې څخه پیدا کړي یاست او په همدې ځمکه کښې يې اباد کړي یاست (یعنه اوږده عمرونه يې درکړي دي) نو د همده ﷻ څخه (د پخوانیو شرکیاتو) مغفرت وغواړئ (او ایمان پرې راوړئ) بیا همده ﷻ ته (په طاعتونو سره) رجوع وکړئ

یقیناً زما رب (چې ستاسو رب هم دی په علم او قدرت سره) نږدې دی (او د سوالونو) قبلوونکی دی.

[۶۲] ثمودیانو (جواب ورکړ او) وېي ویلې چې ای صالحه! یقیناً ته په مونږ کښې د دغې خبرې (دعوت إلی التوحید) څخه وړاندې ډېر د امید سړی وې (زمونږ خیال وه چې ته به اخر هم زمونږ تائید وکړې).

ایا ته مونږ د هغه شي (بوتانو) د عبادت څخه منعه کوې د کومو عبادت چې به زمونږ پلرونو هم کاوه؟ (ایا تا زمونږ امیدونه دخاورو سره برابر کړه؟).

او یقیناً مونږ د هغه شي (توحید) څخه په وار خطا کوونکې شک کښې یاستو چې ته مونږ هغه ته ور دعوت کوې.

[۶۳] صالح ﷺ وویلې چې: ای زما قومه! ماته د دې (پوښتنې) خبر (جواب) راکړئ چې که زه د خپل رب ﷻ دپلوه په ښکاره دلیل (لاره) باندې یم او (که ماته) يې د خپله جانبه رحمت (نبوت) هم راکړی وي، نو هغه څوک دی چې ما سره د الله ﷻ (د عذاب) څخه کومک وکړي (او نجات راکړي، البته بالفرض المحال) که زه ترې عصیان وکړم (او په دعوت باندې پښېمانه کېږدم)؟ (هیڅوک نشته) نو (معلومه شوه چې) تاسو (په خپلې غوښتنې سره) ماته په زیان کښې د اچولو څخه په غیر نوره څه ګټه نه رسوئ (نو زه به هیڅکله د خپل دعوت څخه لاس وانخلم).

[۶۴] او (دا يې هم ورته وویلې چې) ای زما قومه! دغه اوښه په داسې حال کښې چې ستاسو دپاره (زما په نبوت باندې) یوه معجزه (دلیل) ده. د الله ﷻ اوښه ده (د هیچا ملکیت نه ده) نو تاسو يې خوشې کړئ چې د الله ﷻ په ځمکه کښې خوراک وکړي (وڅري) او تاسو دې اوښې ته هیڅ بدي مه رسوئ (که نه) نو (د الله ﷻ د پلوه به) مو نږدې عذاب ونیسي.

[۶۵] نو ثمودیانو دا اوښه (اول) زخمي کړه (پښه يې ترې قطعه کړه او بیا يې نحره کړه). نو صالح ﷺ دوی ته وویلې چې په خپل کور (وطن او ښار) کښې (فقط) درې ورځې استفاده وکړئ (چې بیا درباندې عذاب درنازلېږي) دغه داسې وعده ده چې دروغ کړی شوې نه ده (دروغ پکښې نشته).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د کفارو د توبیخ دپاره د صالح ﷺ او د ده د قوم (ثمودیانو) قیصه پیل شوې ده چې حاصل يې داسې راوشي

مونږ ثمودیانو ته د دوی د جملې څخه یوه باعزته سړي (صالح ﷺ) ته وحې وکړه او د پیغمبر په صفت باندې مو ورواستاوه چې په دوی باندې ډېر زړه سوونکی او مهربان وه، نو خپل دعوت يې داسې پیل کړ:

۱ـ ای زما قومه! په تاسو باندې زما زړه سوزي، که په همدغه حالت باندې پاتې شئ نو په دنیا او آخرت کښې به د کړاوونو سره مخامخ شئ، د همدې کبله زه تاسو لاندې ټکو ته متوجه کوم:

الف: یوازې د یو الله ﷻ عبادت وکړئ اوشریک ورسره مه دروئ ځکه چې په واقعي او یقیني توګه تاسو د الله ﷻ څخه په غیر بل په حقه معبود نه لرئ، بلکې خاص د همده ﷻ د عبادت څخه په غیر ستاسو ټول عبادتونه ضائع او معبودان مو باطل دي.

ب: ځکه یوازې الله ﷻ ستاسو په حقه معبود دی او بس چې تاسو يې د ځمکې څخه پیدا کړي یاست چې د یو پلوه يې ستاسو اصل (آدم ﷺ) د خاورو څخه جوړ کړی دی او د بله پلوه ستاسو هر یو کس د نطفې څخه جوړ دی او هرې یوې نطفې ته يې د ځمکې څخه وده (نشأ او نمو) ورکړې ده.

ربښتیا ووایاست! ایا ستاسو باطل معبودان دا کار کولی شي او یا يې کړی دی؟

ج: همده ﷻ د پیدا کولو څخه وروسته تاسو ته عمرونه درکړي او ځمکه يې درباندې اباده کړې ده. یا په بل عبارت: الله ﷻ لکه څنګه چې ستاسو پیدا کوونکی دی همدارنګه تاسو ته بقاء (عمر) درکوونکی هم دی. ایا ستاسو معبودان تاسو ته عمر درکولی شي؟

د: نو ای زما قومه! د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او ایمان پرې راوړئ، او هم د خپلو پخوانیو کفریاتو څخه ترې مغفرت وغواړئ او په اطاعت سره ورته رجوع وکړئ او بالآخره د بوتانو د عبادت څخه صرف نظر شئ.

هـ: ای زما قومه! په یقیني توګه زما رب ﷻ په علم او قدرت سره هرچا ته نژدې دی او د سوال کوونکو دپاره د سوالونو قبلوونکی دی. که تاسو زما ذکر شوي نصیحتونه قبول کړه نو امید دی چې زما رب ﷻ د پخوانیو ټولو ګناهونو څخه درتېر شي.

د ثمودیانو جواب

۲ـ ثمودیانو د خپل خواخوږي پیغمبر (صالح ﷺ) دعوت رد کړ او وېي ویلې چې:

الف: ای صالحه! ته خو په مونږ کښې ډېر د امید سړی وې او د نن څخه وړاندې مونږ تاته ډېر امیدونه درلوده چې ته به خپل قوم ته خدمتونه وکړې او د پخوانیو پلرونو یاد به بیا را تازه کړې.

یا په بل عبارت: که څه هم د نن څخه وړاندې هم تا زمونږ د بوتانو سره څه علاقه نه درلوده خو زمونږ امید وه چې د وختونو په تېرېدلو سره به ته خپل دریغ بدل کړې او زمونږ کرنلارې ته به راواوړې.

ب: خو افسوس په تا باندې څه چل وشو چې زمونږ ارزوګانې دې د خاورو سره برابرې کړې او زمونږ د کرنلارې په تقبیح او رد کولو باندې دې شروع وکړه.

اى صالحه! ايا دا کار د کولو دى؟ ايا ته مونږ د هغو بوتانو د عبادت څخه منعه کوې د کومو عبادت چې زمونږ پلرونو کړى دى؟ يقيناً چې ستا د تشخيص په هکله مونږ ډېر خطا شوي ياستو.

ج: نو د همدې کبله مونږ ستا دعوت په سخت اضطراب کښې اچولي ياستو او کوم شى (د الله ﷻ توحيد) نه چې ته مونږ دعوتوې هغه مونږ ته په يقين سره باطل ښکاري خو ستا د خوشالۍ دپاره وايو چې مونږ پکښې ښه قوي شک لرو.

تا ته په کار دي چې مونږ دې ته مجبور نه کړې چې په ډاګه خپله عقيده اعلانه کړو چې ستا نګلاره باطله ده، او ستا زيات توهين وشي.

د ثموديانو د جواب رد

۳ـ صالح ﷺ يو ځل بيا خپل دعوت تکرار کړ او د ثموديانو جواب يې رد کړ چې:

الف: اى زما قومه! زه خپل دعوت نه شم پرېښودلى او دا ځکه چې زه د الله ﷻ دپلوه په همدغه دعوت باندې مکلف يم، که بالفرض زه د خپل رب ﷻ څخه عصيان وکړم او دعوت ته شا کړم، نو د خپل رب ﷻ څخه ډارېږم چې په لوى عذاب به مې اخته کړي.

نو اى زما قومه! په همدغه بنياد باندې زه ستاسو څخه دا پوښتنه کوم چې که زه د خپل رب ﷻ څخه په واضحه لاره باندې يم او په قوي دلايلو سره راته همدغه لاره په اثبات رسېدلې وي او بالآخره که ماته د خپل رب ﷻ د پلوه رحمت (نبوت) هم راکړى شوى وي او په دعوت باندې مامور کړى شوى هم يم خو د دې سره-سره زه د خپل رب ﷻ څخه عصيان وکړم (دعوت د پښو لاندې کړم) نو ما به د الله ﷻ د عذابه څوک خلاص کړي او د الله ﷻ د عذاب مخنيوى به راڅخه څوک وکړي؟

ايا تاسو دا کار کولى شئ؟ ايا ستاسو بوتان د عذاب د مخنيوي توان لري؟

ب: نو پوره ځرګنده شوه چې ستاسو د خواهشاتو د قبول په وخت کښې به تاسو ماته د خسران او تاوان څخه په غير نوره څه ګټه ونه شئ رسولى، نو د همدې کبله زه خپل دعوت ته ادامه ورکوم او دا دى يو ځل بيا تاسو د الله ﷻ توحيد ته رابولم.

ج: اى زما قومه! څه وجه ده چې تاسو زما د نبوت څخه په شک او تردد کښې ياست ما خو د خپل نبوت د اثبات دپاره ستاسو فرمايشي معجزه هم راوړه چې په خارق العاده توګه د وچې کلکې ډبرې څخه اوښه راووتله، دستي لنګه شوه او تقريباً د خپل خان په څېر ښائسته مايه جونګې يې هم وزېږوله؛ ايا تاسو اوس هم زما د نبوت څخه په اضطراب او شک کښې ياست؟

د: اى زما قومه! دغه دمعجزې اوښه ده، دا د دې دپاره ماته راکړه شوې ده چې ستاسو اضطراب ورک شي او په ايمان باندې مشرف شئ:

که تاسو د همدغې اوښې څخه د ايمان راوړلو استفاده نه کوئ او په خپل راکړى شوي عهد باندې نه درېږئ نو لږ تر لږه دومره خو وکړئ چې دغې اوښې ته ضرر مه رسوئ او پرېږدئ چې د الله ﷻ په ځمکه باندې وګرځي او هغه واښه وخوري کوم چې الله ﷻ راشنه کړي دي او ستاسو

د جملې څخه د هیڅا ملکیت نه دی.

ه: ای زما قومه! که تاسو زما دغه نصیحت هم قبول نه کړئ او ذکرې شوې د معجزې اوښې ته څه ضرر ورسوئ نو په ډېر نژدې وخت کښې به د الهي عذاب سره مخامخ شئ او بیا به ترې د نجات هیڅ ذریعه مونده نه کړئ.

ثمودیانو د اوښې سره څه وکړه؟

۴_ د صالح ﷺ د دعوت نتیجه دا شوه چې:

الف: ثمودیانو د صالح ﷺ د اوښې په هکله وروستنی دعوت هم قبول نه کړ او اوښه یې زخمي او بیا قتله کړه.

ب: نو صالح ﷺ دوی ته اطلاع ورکړه چې په دنیا کښې ستاسو ټول عمر فقط درې ورځې پاتې دی په همدغو درې ورخو کښې د دنیا څخه استفاده وکړئ او بس. دا داسې وعده ده چې په دې کښې دروغ نشته دا به ضرور رښتیا کېږي.

توضیحات

۱_ د ﴿ وَٱسۡتَعۡمَرَكُمۡ فِيهَا ﴾ په جمله کښې د "اسۡتَعۡمَرَ" کلمې د اشتقاق دپاره لاندې دوه احتماله شته دي:

الف: چې دغه کلمه اصلا د "عِمَارَة" څخه اشتقاقه شوې وي[1] او "عِمَارَة" خو د ابادولو دپاره وضعه شوې دی نو د معنی حاصل یې داسې راوخي چې:

الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو یې په ځمکه کښې اباد کړئ او د ودانولو لارې چارې یې دروښودلې.

ب: چې د "عُمُرَ" _لکه "شُغُلَ"_ څخه یې اصلا اشتقاق موندلی وي[2] نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته یې په ځمکه کښې ښه اوږده عمرونه درکړي دي او تر ډېرو کلونو پورې یې پکښې اوسولي یاست.

"مُرِيب" څه معنی؟

۲_ په ﴿ وَإِنَّنَا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدۡعُونَآ إِلَيۡهِ مُرِيبٍ ﴾ کښې د ﴿ مُرِيبٍ ﴾ کلمه د "رَيۡب" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "شَك" سره مرادفه ده او د ﴿ شَكٍّ ﴾ دپاره صفت هم واقع شوې ده، چې د شک په زیات قوت باندې دلالت کوي او مونږ ترې په اضطراب اچوونکي شک باندې تعبیر کوو، دا څکه چې مونږ _د الله ﷻ په توفیق_ د [النساء: ۵۷] ایت لاندې لیکلي دي چې کله د یوه شي دپاره د همغه

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۹
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۰۷

شي د لفظ څخه صفت جوړ کړی شي نو په زيات تاکيد او قوت باندې يې دلالت کوي نو حاصل يې داسې راځيږي چې:

ای صالحه! مونږ د هغه شي څخه په زيات اضطراب اچوونکي شک کښې واقع ياستو کوم ته چې ته مونږ دعوتوې، نو د دغه اضطراب اچوونکي دعوت څخه لاس واخله او نور مو په حرج کښې مه اچوه.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د ﴿فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيْرَ تَخْسِيرٍ﴾ د معنى حاصل خو داسې راوخي چې: تاسو به ماته زيات نه کړئ مگر په تاوان کښې اچول. نو پوښتنه دا ده چې ايا دغه معنى دلته صحت لري؟ ځکه چې صالح ﷺ خو په خسران کښې واقع نه وه چې د دعوت څخه به لاس اخستلو باندې ورته خسران لا اضافه شي؟!

مونږ وايو چې: دلته زيادت د گټې اوفاندې معنى ورکوي[۱] او په گټه او فائدې باندې خو د زيادت اطلاق کيږي ځکه چې هره يوه گټه (ربحه) په رأس المال باندې زيادت دى. نو د معنى حاصل بي داسې کيږي چې: په دغه تقدير سره به تاسو ماته د تاواني جوړولو څخه په غير نوره گټه ونه رسوئ حال دا چې زه خپل ځان تاواني جوړول نه شم قبلولى.

"عقر" څه معنى؟

۴_ په ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ کښې د "عَقَرُوا" کلمه د "عَقْر" _لکه "ضَرْب"_ څخه اخستله شوې ده، په جاهلي عربانو کښې عادت وه چې کله به يې د يوه اوښ د نحرکولو (حلالولو) اراده وکړه نو په داسې حال کښې به يې د هغه يوه پښه قطعه کوله چې ولاړ به وه ترڅو د نحر (حلالولو) په وخت کښې ونه وتښتي، نو دوى دغه ظالمانه عمل ته د "عَقْر" لقب ورکړى وه[۲].

لنډه دا چې ثموديانو هم کله چې د معجزې د اوښې د نحر (حلالولو) اراده وکړه نو د هر څه څخه وړاندې يې د هغې يوه پښه په ولاړه باندې پرې کړه او بيا يې ورباندې د نحر عمل اجراء کړ، مگر د اوښې جونگى ترې وتښتېدله او بېرته په هغې ډبرې باندې ننوتله د کومې څخه يې چې مور راوتلې وه.

يادونه

۵_ مونږ _لله الحمد_ د [الأعراف:۷۷] ايت لاندې د صالح ﷺ د اعجازي اوښې په باره کښې څه معلومات ليکلي دي او د همدغې قيصې ځينو مهمو نکاتو ته مو اشاره کړې ده، که څوک هلته بو خل مراجعه وکړي نو په گټه به يې تمامه شي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۹۰

(۲) لسان العرب ج۴ ص۵۹۲

﴿ فَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَٰلِحًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَمِنْ خِزْىِ يَوْمِئِذٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْقَوِىُّ ٱلْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٦٧﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ ۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَا۟ كَفَرُوا۟ رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ ﴿٦٨﴾ ﴾

[۶۶] نو کله چې زمونږ (د عذاب) فرمان راغی (هغوی ته وروراسېد) نو مونږ د خپله جانبه په لوی رحمت سره صالح ﷺ ته نجات ورکړ او (هم مو) هغه کسانو ته (نجات ورکړ) کومو چې د ده ﷺ سره ایمان راوړی وه.

او (هم مو دوی تول) د همدغې ورځې د شرمندګی (رسوایی) څخه (بچ کړه، څکه چې) یقینًا ستا رب ﷻ همدی قوتناک (او) د کلکې ارادې خاوند دی.

[۶۷] او هغه کسان یوې (تېزې) چیغې (کړیکې) ونیول کومو چې ظلم کړی وه (او کفر یې اختیار کړی وه)، نو دوی په خپلو کورونو کښې (مړه شوي) په زنګنونو (مخونو) باندې لوېدلي وګرځېدل.

[۶۸] (داسې بې حرکته پرېوتل) لکه چې دوی په خپلو کورونو (او خپلو ښارونو) کښې نه وي اوسېدلي (او د خوشالۍ ژوند یې پکښې نه وي تېر کړی).

خبردار! (د عذاب د نزول وجهه همدا ده چې) یقینًا ثمودیانو په خپل رب ﷻ باندې کفر اختیار کړی وه (او) خبردار! ثمودیانو ته دي (د الله ﷻ د رحمت څخه لرې وي) لرېوالی.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د ثمودیانو انجام ته اشاره شوې ده چې په څه باندې تمام شو نو حاصل یې داسې راوځي:

ای پیغمبره! کله چې هغه درې ورځې پوره شوې کومې چې صالح ﷺ ثمودیانو ته ښودلې وي (چې د دغو ورځو په تېرېدلو سره سم به ستاسو بیخ او بنیاد ووځي) او زمونږ د عذاب فرمان ورغی (ور ورسېد) نو لاندې چال چلند مو ورسره وکړ:

۱ـ د هرڅه څخه وړاندې مو صالح ﷺ او هغو کسانو ته چې په ده باندې یې ایمان راوړی وه د مهلک عذاب څخه نجات ورکړ او هم مو د همدغې ورځې د رسوایي اوشرمندګی څخه په خپل رحمت سره بچ کړه.

او دا څکه چې ای پیغمبره! ستا رب ﷻ هم پوره توانا او قوتناک دی او هرڅه ورته اسان دي او هم د کلکې ارادې خاوند دی چې هیڅوک یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی.

۲ـ په ظالمانو (ثمودیانو) باندې مهلک عذاب ورنازل شو چې په ناڅاپه توګه هیبتناک اواز ونیول او په ټولو کښې یې زړونه وچول.

که څه هم ثمودیان ډېر متکبر خلک وه مګر کمزوري یې دومره ډېره وه چې د یوې چیغې زور یې

ونه شو درلودلی بلکې د همدغې یوې چیغې په اثر ټول په خپلو کورونو کښې مړه شوي په مخونو باندې پرېوتل، او خپل کورونه ترې داسې خالي شوه تا به ویل چې دلته دوی هیڅکله نه دي اوسېدلي او هغه دبدبه او شور ماشور یې نه دی تېر کړی په کوم شور او زوږ باندې به چې دوی کرخېده راګرځېده او په بې غمۍ باندې به یې ژوند کاوه.

۳_ ای پیغمبره! خلکو ته دغه دوه نکتې اعلانې کړه:

الف. خبردار! د ثمودیانو د پوښتنا کولو بله موجبه نه وه فقط همدا یې موجبه وه چې په خپل رب ﷻ باندې کافر شوي وه، نو په کار دي چې ټول کفار ترې عبرت واخلي.

ب. خبردار! ثمودیانو ته د الله ﷻ د رحمت څخه په آخرت کښې هم لرېوالی دی لکه څنګه چې په دنیا کښې د الله ﷻ په لعنت باندې اخته شوه.

نو هرڅوک چې په خپل رب ﷻ باندې کفر غوره کوي په هغوی ټولو باندې به همدغـــې لعنت وراستولی کېږي.

توضیحات

۱_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۷۸] ایت لاندې د دغه ایت _چې اوس د بحث لاندې دی_ او د هغه ایت ترمنځ تطبیق لیکلی دی په کوم کښې چې په ثمودیانو باندې نازل شوي عذاب ته د ﴿ ٱلرَّجْفَةُ ﴾ لقب ورکړی شوی دی، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

۲_ همدارنګه په [الأعراف:۹۲] ایت کښې دغه جمله ﴿ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَا ﴾ ښه پوره شرحه شوې ده چې بیا شرحه کولو ته یې ضرورت نه وینو.

۳_ که څوک غواړي چې په دې مقام کښې د ثمودیانو مفصله او مسلسله قیصه ولولي نو څینو اوږدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[1]، مونږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقله نه کړه.

﴿ وَلَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُنَآ إِبْرَٰهِيمَ بِٱلْبُشْرَىٰ قَالُوا۟ سَلَـٰمًا ۖ قَالَ سَلَـٰمٌ ۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ
بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا رَءَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۚ قَالُوا۟ لَا
تَخَفْ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَٱمْرَأَتُهُۥ قَآئِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَـٰهَا بِإِسْحَـٰقَ وَمِن
وَرَآءِ إِسْحَـٰقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾ قَالَتْ يَـٰوَيْلَتَىٰٓ ءَأَلِدُ وَأَنَا۠ عَجُوزٌ وَهَـٰذَا بَعْلِى شَيْخًا ۖ إِنَّ هَـٰذَا
لَشَىْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوٓا۟ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۖ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَـٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ
إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَـٰدِلُنَا فِى قَوْمِ

[1] تفسیر الطبري ج۱۲ ص۶۵

لُوطٍ ﴿۷۴﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿۷۵﴾ يَٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَٰذَآ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ
رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿۷٦﴾ ﴾

[۶۹] او یقیناً زمونږ لیږلی شوي (ملائک) ابراهیم ﷺ ته (د ماشوم) په بشارت سره ورغله. دوی (د اول ملاقات په وخت کښې) ووېلې چې (په تا باندې دې سلام وي) سلام. ابراهیم ﷺ (جواب ورکړ چې) زما له پلوه دې هم په تاسو باندې) سلام وي.
نو ابراهیم ﷺ په دې کښې (ډېر) وخت تېر نه کړ چې وریت کړی شوی (کباب کړی شوی) خوسکی یې راووړ (او په وړاندې یې ورته کېښود چې دا نوش جان کړئ مګر هغوی ترې هیڅ څکه ونه کړه).
[۷۰] نو کله چې ابراهیم ﷺ د دوی لاسونه ولیدل چې وریت کړی شوي خوسکي ته نه وررسیږي (نه وروړل کیږي) نو په دوی باندې یې (د پخواني تصور په خلاف) نوی تصور وکړ (چې دا خو ملائک دي ځکه چې خوراک نه کوي) او د دوی څخه یې (په خپل زړه کښې) ډار حس کړ (چې دوی به د څه شي دپاره راغلي وي؟).
نو ملائکو (ډاډ ورکړ او ورته یې) ووېلې چې: مه ډارېږه یقیناً مونږ د لوط ﷺ د قوم (د هلاکت) دپاره استولی شوي یاستو.
[۷۱] او (په دغه وخت کښې) د ابراهیم ﷺ مادینه (ساره ﷺ متحیره) ولاړه وه نو (د ملائکو په وینا باندې) خوشاله شوه (او د دې ډار هم د منځه لاړ).
خو مونږ (د خپلو پرښتو په ذریعه د زیاتې خوشالۍ دپاره) نوموړې ته په اسحاق ﷺ باندې زیری ورکړ (چې دهمدې د ګېډې څخه به تولد شي) او د اسحق ﷺ څخه وروسته په یعقوب ﷺ باندې (مو هم بشارت ورکړ چې دا به په خپل ژوند کښې د لمسي نیا هم جوړه شي).
[۷۲] نوموړې ووېلې چې: ای زما تعجبه! (راشه همدا دې وخت دی) ایا زه به (ماشوم) وزېږوم، حال دا چې زه زړه بوډۍ یم او دغه مې خاوند دی چې دی هم بوډا (کرخبدلی دی). یقیناً چې دغه (د ماشوم زېږېدنه) عجیبه شی دی.
[۷۳] ملائکو (ورته) ووېلې چې ایا ته د الله ﷻ د کار (قدرت) څخه تعجب کوې (حال دا چې) په تاسو باندې (ای د نبوت د کور مېرمنې) د الله ﷻ رحمت او برکتونه دي (تا خو خوارق زښت ډېر لیدلي دي نو د دغه خارق العاده کار څخه ولې په تعجب کښې ولوېدلې)؟
یقیناً الله ﷻ په ښو صفاتو باندې ستایلی شوی دی (او) د مجد (لویی) خاوند دی.
[۷۴] نو کله چې د ابراهیم ﷺ څخه ډار لاړ (د ملائکو په مطلب باندې پوه شو) او بشارت هم ورته ورغی (ورسېد) نو د لوط ﷺ د قوم په هکله یې زمونږ (د پرښتو) سره مباحثه شروع کړه (چې په هغوی کښې خو لوط ﷺ دی هسې نه چې یکښې ووژلی شي).
[۷۵] یقیناً چې ابراهیم ﷺ حوصله ناک او ډېر زاري کوونکی (او هم الله ﷻ ته) رجوع کوونکی وه.

[۷۶] ازموږ د پلوه مخاطب کړی شو چې: ای ابراهیمه! د دې مباحثې څخه مخ واړوه ځکه چې بې شکه اوس دا دی چې ستا د رب له فرمان راغلی او راتېدلی دی، او بې شکه د لوط علیه السلام قوم چې دی دوی ته داسې عذاب ورتلونکی او راوان دی چې بېرته اړولی شوی نه دی (بېرته نه ګرځول کېږي) نو وروسته ابراهیم علیه السلام د مباحثې څخه منصرف (بېل) شو.

د مطلب خلاصه

په دې اېتونو کښې د ابراهیم علیه السلام (رئیس الموحدین) ځینو حالاتو ته اشاره شوې ده چې خلاصه یې داسې راوځي:

۱. ای پېغمبره! کله چې موږ اراده وکړه چې د لوط علیه السلام قوم هلاک کړو نو د هرڅه څخه وړاندې مو ابراهیم علیه السلام ته څو پرښتې د هغه زوی (اسحق علیه السلام) په بشارت سره ورولېږلې چې هغه د زړېدلو په کلونو کښې وه دا دي.

الف. پرښتو په ابراهیم علیه السلام باندې د "سلاماً" په کلمې سره سلام واچاوه او ابراهیم علیه السلام د "سلام" په کلمې سره جواب ورکړ، یا په بل عبارت هغوی وویل چې: "السلام علیکم" او ابراهیم علیه السلام یې په جواب کښې د "وعلیکم السلام" جمله قرائت کړه.

البته په دغه وخت کښې ابراهیم علیه السلام په پرښتو باندې د انسانانو ګومان کړی وه او په دې باندې پوه نه وه چې دا پرښتې دي او د الله جل جلاله د خوا نه رالېږل شوې دي.

ب. ابراهیم علیه السلام د خپل عادت په مطابق په ځلتي سره دوی ته د وریت کړی شوي خوسکي غوښه وړاندې کړه چې مهرباني وکړئ دا نوش جان کړئ.

ج. مګر څرنګه چې پرښتې خوراک او څښاک نه کوي نو ځکه پرښتو هم غوښې ته خپل لاس وړاندې نه کړ، تا به ویل چې دوی ابراهیم علیه السلام ته په غصه دي او بیا تړې خپه دي.

د. نو د هغې کبله ابراهیم علیه السلام دوی ناآشنا سړي وګڼل او په زړه کښې یې څه ډار پرېوت چې که دا انسانان وي نو خوراک او څښاک ولې نه کوي؟ ځکه چې د کوم عداوت دپاره راغلي دي.

او که پرښتې وي نو دا هم د تشویش خبره ده چې دوی به د خپلو خاوندانو سره څه شی راوړی وي، نو څرګنده چې د دوی د راتللو غرض څرګند نه شي موږ به په تشویش کښې پاتې شو.

هـ. کله چې پرښتو د ابراهیم علیه السلام تشویش ولید نو خپل ځانونه یې ور وپېژاندل او د راتګ مطلب یې ورته څرګند کړ چې موږ پرښتې یاستو ځکه خوراک او څښاک نه کوو او د دې دپاره رالېږل شوي یو چې ستا د سلام څخه وروسته د لوط علیه السلام قوم ته ورشو او ټول یې تباه کړو. نو په هغې سره نه زموږ څخه مه ډارېږه او مه تشویش کوه.

د پرښتو او د بي بي سارې مباحثه

۲. د ابراهیم علیه السلام د تشویش لیدونکې بي بي ساره هم په یوه ګوښه کښې منتظره ولاړه وه چې اوس به څه کېږي او دا څوک دي چې دلته ناست دي او د څه دپاره راغلي دي؟

نو کله چې ذکرې شوې بي بي د پرښتو وضاحت واورېد نو د دې تشویش هم پورته شو او د خوشالۍ څخه مسکۍ شوه.

خو مونږ د دې (بي بي) خوشالي ښه وراضافه کړه او د ملکو په ذریعه مو هغې ته د یوه زوی (اسحق ﷺ) په تولد باندې او د ده د تولد څخه وروسته د یوه لمسي (یعقوب ﷺ) په زېرېدلو باندې بشارت او زېری ورکړ چې: ته به د الله ﷻ په فضل سره اسحق وزېږوې او تر هغه به ژوندۍ اوسې ترڅو چې اسحق د زوی (یعقوب ﷺ) پلار جوړ شي او ته نیا جوړه شې.

بي بي سارې وویلې چې: ایا زه به ماشوم وزېږوم حال دا چې زه زړه بوډۍ یم او دغه مې څښتن دی چې زما څخه زیات بوډا دی. یقینًا چې دغه کار خو ډېر عجیب دی؟!

پرښتو د ذکرې شوې بي بي تعجب بې خایه وګڼه او ورته یې وویلې چې:

اول: ایا ته د الله ﷻ د کارونو څخه په تعجب کښې پرېوتلې؟ حال دا چې ستا ژوند د یوه پیغمبر ﷺ سره تېرېږي او ستا د ورانديې د الله ﷻ د قدرت نښې نښانې زښتې ډېرې تېرې شوې دي.

دوهم: که بل چا تعجب کړی وی نوعجیبه کار به نه وی، عجیبه خو دا ده چې په تاسو باندې د الله ﷻ رحمتونه او برکتونه روزمره ورېږي او ته د ماشوم د زېږېدلو څخه په تعجب کښې پرېوتلې، حال دا چې دغه ماشوم او وریسې بل راتلونکی ماشوم دوی دواړه د الله ﷻ د برکتونو مثالونه دي.

درېیم: یقینًا الله ﷻ د ښو صفاتو خاوند او د لویۍ څښتن دی او هم په هر شي باندې قدرت لري.

د پرښتو او ابراهیم ﷺ مباحثه

۳ـ نو کله چې د پرښتو په اظهاراتو سره د یو پلوه د ابراهیم ﷺ اطمنان حاصل شو او د بل پلوه د ماشوم په زیري باندې خوشاله شو نو بیا یې زمونږ د لېږلو شوو پرښتو سره مباحثه شروع کړه چې:

الف: تاسو خو د لوط ﷺ قوم د هلاکت دپاره را استولې شوي یاست خو هلته لوط ﷺ په هغوی کښې موجود دی هسې نه چې هغه پکښې هلاک کړئ.

ب: زمونږ پرښتو جواب ورکړ چې د هغه په موجودیت باندې هلته مونږ خبر یاستو، ډېر ژر دی چې هغه ته، به نجات ورکړو مګر یوازې د هغه مېرمن د هلاکو کړی شوو څخه ده او نجات یې په نصیب کښې نشته.

څکه یې مباحثه شروع کړه چې یقینًا ابراهیم ﷺ ډېر حوصله ناک او زړه سوونکی سړی وه نو د یو پلوه یې زړه غوښتل چې د لوط ﷺ قوم ته څه نور فرصت هم ورکړی شي ګوندې په ایمان مشرف شي او د بله پلوه یې په لوط ﷺ باندې زړه وسوزېد چې هغه ته د عذاب په دوران کښې څه ضرر ونه رسېږي.

مګر په عین حال کښې ابراهیم ﷺ الله ﷻ ته ډېر راجع کېدونکی او قانع سړی وه نو د همدې کبله چې کله زمونږ لېږلو شوو پرښتو هغه مخاطب کړ چې:

ای ابراهیمه! د دغې مجادلې او مباحثې څخه تېر شه څکه چې ستا د رب ﷻ د پلوه خبره فیصله شوې ده اوهم د فیصلې فرمان را رسېدلی دی. نو ضرور دوی ته داسې عذاب راتلونکی دی چې

هغه بېرته نه شي تاوولی. يا په بل عبارت، دا فيصله نه بدلېدونکې ده، په دې کښې مباحثه څه ګټه نه لري؛ نو سمدستي د خپلې مجادلې څخه تېر شو او مباحثه يې ختمه کړه.

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د لوط ﷺ د قوم د هلاکت دپاره د عذاب پرښتې مستقيما ور وانهستولې بلکې د ابراهيم ﷺ د زيارت او بشارت څخه وروسته هلته ورغلې او هغوی يې پوهنا کړه؟

موږ وايو چې د الله ﷻ په هر کار کښې بې شماره حکمتونه پټ وي چې ټولو ته د چا فکر نه رسېږي، شايد چې په ذکره شوې طريقې سره په هلاکت کښې به لاندې حکمتونه مرموز وي.

الف. ترڅو ابراهيم ﷺ ته اطمنان ورکړی شي چې د لوط ﷺ قوم خو هلاکېدونکی دی مګر الله ﷻ به د هغوی په ځای باندې بل قوم پيدا کړي چې هغه به ستا د اولادې څخه وي او د بني اسرائيلو په نامه به يادېږي يا په بل عبارت ته خپه کېږه مه د دوی په هلاکت سره دنيا نه ورانېږي. الله ﷻ د ځمکې د آبادۍ دپاره په معجزانه توګه بندو بس کړی دی چې د بوډا توب په حال کښې به ته د بنه ډېر زوزات خاوند شې.

ب. ترڅو د همدغه حالت په حکايت باندې وروستني خلک عمومًا او د مکې مشرکان خصوصًا په غوږ باندې ووهلی شي چې لکه څنګه چې الله ﷻ ته د يوه جنايتکار قوم د منځه وړل اسان کار دي همدارنګه ورته د عوض پيدا کول هم څه مشکلات نه لري، نو که د لوط ﷺ قوم په ذکره شوې طريقه باندې نه وی هلاک کړی شوي نو په دغې قيصه کښې به دغه عبرتي درس نه اشاره نه وی شوې

د ورلېږلی شوو ملائکو تعداد

۲_ په ﴿رُسُلُنَآ﴾ کښې د "رُسُل" کلمه د "رَسُول" جمعه ده، او هغه لږ مړنی عدد کوم چې جمعه ورباندې صادقېږي درې دي اما د دريو څخه وروسته په هر عدد باندې صدق موندلی شي که څه هم لکونو او مليياردونو ته ورسېږي.

نو د همدې کبله په دې مقام کښې د هغو پرښتو په تعداد کښې علماوو کرامو متعدد قولونه کړي دي کومې چې ابراهيم ﷺ ته د بشارت دپاره ورغلې وې او بيا يې د لوط ﷺ قوم هلاک کړ[۱] د بېلګې په توګه څينې وايي چې درې پرښتې وې او څينې وايي چې دولس وې. او همدارنګه اته او نهه او هم لس او يوولس او يا داسې نور اقوال هم پکښې شته او حتی په څينو اقوالو کښې يې نومونه هم ښودلی شوي دي لکه جبرائيل ﷺ او ميکائيل ﷺ او يا داسې نور.

مګر بهتره دا ده چې نه يې په تعداد کښې څه بحث وکړی شي او نه يې په نومونو کښې. ځکه چې کوم مهم مطلب ورپورې تعلق نه نيسي

[۱] زاد المسير ج۴ ص۱۰۱

"حنیذ" څه معنی؟

۳_ د ﴿ حَنِیذ ﴾ د کلمې په اړه علماوو کرامو ډېرې معناوې کړې دي[1] خو په زړه پورې معنی یې دا ده چې ﴿ حَنِیذ ﴾ هغې غوښې ته ویل کېږي کومه چې په داسې تناره کښې وریت کړی شوي وي کوم چې د ډېرو څخه جوړ کړی شوی وي[2] دا ډول وریتول (کباب جوړول) د بېدیا په اوسېدونکو کښې رواج دي نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې ابراهیم ﷺ د خپلو ناببرانو ناببرانو شوو مېلمنو د پاره د خوسي هغه غوښه په وړاندې کښېښوده کومه چې په ذکره شوې طریقه باندې کباب کړی شوې وه. او دا کار یې په ډېره جلتۍ سره وکړ چې د مېلمنو د راتګ څخه وړاندې هلته تیاره وه، او یا یې په ډېره جلتۍ سره تیاره کړه تا به ویل چې لا وړاندې تیاره کړی شوې وه.

نکر څه معنی؟

۴_ په ﴿ نَكِرَهُمْ ﴾ کښې "نکر" کلمه د "نکر" _ لکه "شکر" _ څخه اشتقاق شوې ده، "نکر" دې ته وایي چې د چا په زړه کښې هغه شی پیښ شي کوم چې د وړاندې څخه د هغه په تصور کښې نه وي[3]

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې کله ابراهیم ﷺ ته د الله ﷻ د پلوه څو پرښتې د ښائسته انسانانو په څېرو کښې ورغلې نو د ده ﷺ په تصور کښې دا نه ګرځېده چې دوی به پرښتې وي، خو کله چې هغوی د خوراک څخه خانونه په څنګ کړه او یوه هم د خوسي غوښې ته لاس وړاندې نه کړ نو د نوموړي ﷺ په زړه کښې د پخواني تصور په خلاف دا خبره یقیني شوه چې دوی انسانان نه دي بلکې پرښتې دي

نو څرنګه چې د پرښتو دغه ډول ملاقات د پخواني عادت په خلاف وه نو سمدستي د ابراهیم ﷺ سره ډار او تشویش پیدا شو چې دوی به د څه دپاره را استولی شوې وي؟

ایا زه به الله ﷻ په مېلمه پالنه کښې د امتحان لاندې واقع کړی یم؟ ایا زما څخه به د دوی په توقیر کښې څه قصور واقع شوی وي؟ او داسې نور.

سوال جواب

که څوک وایي چې: ځینو علماوو کرامو خو د ابراهیم ﷺ د ډار وجه دا ښودلې ده چې په هغه وخت کښې د کوربه په کور کښې د ډوډۍ نه خوراک معنی دا وه چې مېلمانه ورسره د دښمنۍ دپاره ورغلي دي او بد نیت لري[4]، نو پوښتنه دا ده چې تاسو دغه وجه ولې خوښه نه کړه؟

مونږ وایو: کومې وجې ته چې مونږ اشاره کړې په هغې باندې دا جمله: ﴿ لَا تَخَفْ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴾ دلالت کوي یعنې ای ابراهیمه! ستا ډار په حقه دی چې مونږ په غیر معتاده طریقه

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۰۲
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۲۴
(۳) مفردات الراغب ص۵۲۶
(۴) روح المعاني ج۱۲ ص۹۵

باندې تا ته راغلو او تا ته مو خپل خانونه معرفي نه کړه ترڅو چې تا ټڅپله وپېژاندلو او نه ټڅپله پوه شوې چې مونږ د یوه غیر معتاد کار دپاره راغلي یاستو. مګر ته مه دارېږه مونږ د لوط ﷺ د قوم په هکله د غیر معتاد عمل اجراء کوو چې هغوی په خپل کفر باندې ډېر کلک دي.

نو که بالفرض د ابراهیم ﷺ د ډار وجه هغه وی کومه چې ځینو علماوو کرامو لیکلې ده نو ملکو به د هرڅه څخه وړاندې جواب ورکړی وی چې ته مه دارېږه مونږ انسانان نه یاستو بلکې مونږ پرښتې یاستو. نو څرنګه چې په جواب کښې دوی خپل خانونه معرفي نه کړه نو معلومه شوه چې ابراهیم ﷺ دوی پېژاندلي وه او د پېژاندلو د کبله یې په زړه کښې ډار پیدا شوی وه چې دا غیر معتاد راتګ به د څه مطلب دپاره وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: ملائک علیهم السلام څنګه پوه شوه چې ابراهیم ﷺ د دوی څخه په ډار کښې واقع شو؟

مونږ وایو: که څه هم احتمال شته چې الله ﷻ ورته وحې کړې وي او یا یې ورباندې د خوف (ډار) نښې نښانې لیدلې وي مګر ظاهره دا ده چې ابراهیم ﷺ ورته خپل ډار او تشویش څرګند کړی وي، لکه چې الله ﷻ د همده ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ ﴾ [الحجر: ۵۲] یعنې یقیناً مونږ ستاسو څخه ډارېدونکي یاستو (چې تاسو به د څه دپاره را استولی شوي یاست).

د "ضِحْكٌ" د کلمې معنی

۶_ په ﴿ فَضَحِكَتْ ﴾ کښې د "ضَحِكَتْ" کلمه د "ضِحْكٌ" څخه اشتقاقه شوې ده، د "ضِحْكٌ" معنی خو واضحه او معروفه ده چې خندل او تبسم کول دي. په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو دا کلمه د تعجب په معنی اخستې ده، یعنې د ابراهیم ﷺ مېرمن (بي بي ساره رضي الله عنها) د دې کبله په تعجب کښې شوه چې دغه دی د لوط ﷺ قوم ته عذاب ور روان دی حال دا چې دوی په غفلت کښې په بنه قوت سره وړاندې روان دي[1].

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې ذکره شوې کلمه په خپله معروفه معنی باندې پرېښودله شي او بې ضرورته ترې د تعجب معنی وانخستله شي، پاتې شوه دا خبره چې د نوموړې د خندېدلو او تبسم کولو وجهه څه وه؟ نو د دې وجې په تعین کښې خو مفسرینو کرام زښت ډېر اقوال کړي دي چې تقریباً اوو قولوته رسېږي[2].

مګر کومه وجه چې مونږ ته په تبادر سره ذهن ته راځي هغې ته مونږ په وړاندې څلورمه توضیح کښې اشاره کړې ده چې حاصل یې داسې راوځي:

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۷۴
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۰۳

لکه څنګه چې ابراهیم ﷺ وډار شو او ملائکو علیهم‌السلام ته یې د خپل ډار اظهار وکړ همدارنګه د ده ﷺ میرمن (بي بي ساره رضی‌الله‌عنها) هم وډاره شوه خو د دې ډار دومره زیات شو چې ﴿ قَآيِمَةٌ ﴾ متحیره او ساکته ولاړه وه او په همدې انتظار کښې وه چې ابراهیم ﷺ ته څه جواب ورکول کېږي، مګر د جواب په مجردې اوریدلو باندې خوشاله شوه او تبسم یې وکړ، اما ملائکو د دې خوشالۍ نوره هم وراضافه کړه او د زوی (اسحق ﷺ) او هم د لمسي (یعقوب ﷺ) بشارت یې هم ورکړ.

نوموړې په دې بشارت باندې زښته ډېره خوشاله شوه او دا ځکه چې اولاد یې نه درلود. مګر بي بي هاجرې رضی‌الله‌عنها یو زوی درلود چې اسماعیل ﷺ وه، د نوموړې زړه غوښتل چې دا هم دهغې په څېر د یوه زوی مور جوړه شي او سیالي یې ورسره برابره شي.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: د دې مقام څخه څرګندېږي چې د زوی بشارت د الله ﷻ دپلوه نوموړې بي بي (سارې رضی‌الله‌عنها) ته ورکړی شو، حال دا چې په بل مقام کښې څرګنده شوې ده چې په دغه بشارت باندې ابراهیم ﷺ مخاطب کړی شو چې: ﴿ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴾ [الحجر:۵۳] یعني ای ابراهیمه! ته مه ډارېږه، یقیناً مونږ تا ته په یوه ماشوم باندې بشارت (زیری) درکوو؟

مونږ وایو چې: د ماشوم بشارت په حقیقت کښې دواړو ته ورکړی شوی دی خو الله ﷻ په یوه مقام کښې د یوه بشارت ته اشاره کړې ده او په بل مقام کښې یې د بل بشارت ذکر کړی دی.

د "يَاوَيْلَتَا" د کلمې معنی

۸_ په ﴿ يَٰوَيْلَتَىٰٓ ﴾ کښې د "وَيْل" کلمه اصلاً د عذاب او هلاک دپاره وضعه شوې ده مګر کله-کله د تعجب دپاره هم استعمالېږي[۱] مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې به همدغه د تعجب معنی مراده وي لکه چې د ﴿ عَجِيبٌ، أَتَعْجَبِينَ ﴾ کلمات پرې دلالت کوي. نو د معنی حاصل به یې داسې راوځي چې: ای زما تعجبه! راشه همدا دې وخت دی چې زړې بوډۍ او زوړ بوډا ته د زوی او هم د لمسي بشارت ورکول کېږي.

"بعل" څه معنی؟

۹_ مونږ _لله الحمد_ د [البقرة:۲۲۸] ایت لاندې د "بَعْل" د کلمې شرحه لیکلې ده چې بوه معنی یې مالک او متصرف دی، مېړونو ته ځکه دغه لقب ورکړی شوی دی چې دوی د زنانه وو دپاره د مالکانو حیثیت لري چې هم ترې خاصې استفادې کولی شي او هم یې ورباندې آمریت او ریاست قائم دی

څرنګه چې د ذکر شوي بشارت په وخت کښې په ابراهیم ﷺ او بي بي سارې رضی‌الله‌عنها دواړو باندې ډېر عمرونه تېر شوي وه نو دغې بي بي د خپله خانه د ﴿ عَجُوزٌ ﴾ په کلمه باندې تعبیر وکړ چې دا

(۱) لسان العرب ج۱۱ ص۷۳۸

کلمه زړې بوډۍ ته وضعه شوې ده او ابرهيم ﷺ يې د ﴿ شَيْخًا ﴾ په کلمه سره تعبير کړ چې د زاړه بوډا معنی ورکوي.

نو د همدې کبله علماوو کرامو د دواړو د عمرونو په تعين کښې متعدد اقوال کړي دي[١]. نو کله چې مونږ د هر يوه ښودلی شوي عمرونه جمعه کړه او د اقوالو په تعداد باندې مو تقسيم کړه نو د ابراهيم ﷺ عمر يو سلو دوه (١٠٢) کاله او د بي بي سارې رضي الله عنها څلور نوي (٩٤) کاله په تقريبي توګه راووت، نو غالبه دا ده چې دوی دواړه به د بشارت په وخت کښې په همدغو عمرونو باندې وه، والله ﷻ أعلم

﴿ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾
وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِن قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ ۚ قَالَ يَا قَوْمِ هَٰؤُلَاءِ بَنَاتِي
هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي ضَيْفِي ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا
لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ
آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَا لُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ ۖ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ إِلَّا امْرَأَتَكَ ۖ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ ۚ إِنَّ
مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ۚ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾ ﴾

[٧٧] او هر کله چې زمونږ رسولان (پرښتې) لوط ﷺ ته ورغلې نو لوط ﷺ په دوی باندې غمژن کړی شو او په دوی باندې د توان د حيثه تنګ شو (چې د دوی حفاظت زما په توان کښې نشته) او (هم) وې ويلې چې دغه سخته ورځ ده.

[٧٨] او لوط ﷺ ته خپل قوميان په داسې حال کښې، ورغله چې ده ﷺ ته په منډه (خغاسته کړی شوي وه. او (دا خکه چې د دغه وخت څخه) وړاندې هم دوی وه چې بد کارونه يې کول (دا يې عادت ګرځېدلی وه).

لوط ﷺ (دوی مخاطب کړه نو ورته يې) وويلې چې: ای زما قومه! دغه (ستاسو مېرمنې) زما لورګانې دي، ستاسو دپاره ښې پاکيزه (او سپېڅلې) دي (همدوی ته ورشئ) نو د الله ﷻ څخه وډار شئ او ما په خپلو مېلمنو کښې مه شرموئ.

ايا ستاسو څخه يو سړی هم په سمه لاره باندې روان نشته (چې نصيحت درته وکړي)؟!

---

[١] روح المعاني ج١٢ ص٩٧، زاد المسير ج۴ ص١٠۴

[۷۹] دوی وویلې چې (ای لوطه!) یقینًا ته پوهېږې چې (سمدستي) مونږ ته ستا په لورګانو (زمونږ په مېرمنو) کښې څه حاجت نشته (او نه دې جګړې ته راغلي یاستو)، او یقینًا ته خو ضرور په هغه شي باندې پوهېږې چې مونږ یې (ستا څخه) غواړو. (نو تا ولې خپل خان په شپه اخستی دی).

[۸۰] لوط ﷺ (په جواب کښې په نهايي توګه) وویلې چې که ما لره ستاسو (په مقابله کښې) قوت وی او یا ما یوه شدید (قوتناک) طرف ته پنا وړې وی (نو ما به ستاسو سره هغه څه کړي وی کوم چې ستاسو سره مناسب دي).

[۸۱] پرښتو وویلې چې: ای لوطه! (ته مه غمژن کېږه!) یقینًا مونږ ستا د رب ﷻ رالېږلي شوي پرښتې یاستو (انسانان نه یو) نو هیڅکله به دوی تاته (په ضرر سره پیوسته نه شي (او نه به مونږ ته څه ضرر راورسولی شي).

نو خپل اهل (کورنۍ) دې د شپې څخه په یوه برخه کښې بوزه (او د ښاره یې وباسه او ستاسو څخه دې یو تن هم (په شا) رو پسې ببرته نه ګوري خکه چې دوی هلاکېدونکي دي او تاسو نجات موندونکي یاست) مګر یوازې ستا مېرمن (نجات نه شي موندلی) خکه چې شان دا دی چې دې ته هغه عذاب رسېدونکی دی کوم چې دوی (ستا قوم) ته رسېږي یقینًا د دوی (د عذاب د نزول) وخت سهار دی، ایا سهار نژدې نه دی؟! (بلکې نژدې دی).

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! کله چې ملائکو علیهم السلام د ابراهیم ﷺ سره خپله مباحثه ختمه کړه نو د ده ﷺ څخه یې رخصت واخست او لوط ﷺ ته ورغله نو د هغه سره یې د ملاقات لاندې کیفیات په خپل امت باندې قرائت کړه:

۱ـ څرنګه چې ملائک د ښائسته هلکانو په شکل ورغله نو لوط ﷺ زښت ډېر خپه شو او دا خکه چې د یو پلوه هغه ته د دغه فاجر قوم خوی او عادت څرګند وه او د بله پلوه یې د مېلمنو ښائست په سترګو کښې نبغ ودرېد، نو په ډېر حسرت سره یې وویلې چې دا ډېره سخته ورځ ده چې نن په ما باندې راغله، ایا هغوی به زما د مېلمنو سپکاوی ونه کړي؟ ایا ما به د مېلمنو په بې احترامۍ باندې خجالت نه کړي؟

۲ـ کله چې ذکر شوي فاجران د ښائسته مېلمنو څخه خبر شوه چې د لوط ﷺ سره مېلمانه دي، نو ټول په ډلنیزه توګه په خغاسته د هغه ﷺ کورته ورغله نو له یوه پلوه یې ترې د مېلمنو غوښتنه وکړه چې مونږ ته یې را تسلیم کړه او له بله پلوه ورته په غُصه شوه چې تا ولې زمونږ د فرمایش څخه مخالفت کړی دی، ایا ته مونږ نه وې منعه کړی چې ته به په کور کښې مېلمنو ته خای نه ورکوې ترڅو زمونږ د سترګو څخه پټ په پرده کښې شپه تېره کړي او په ابرو کښې د دې منطقي څخه لاړ شي؟

۳ـ بیا لوط ﷺ د قوم زنانه وو ته اشاره وکړه چې دغه زما لورګاني دي چې ستاسو په کورونو

کښې ناستې دي او ستاسو د حاجت د پوره کولو دپاره ډېرې پاکېزه او سپېڅلې دي. نو تاسو زما د کور د محاصرې څخه تېر شئ او خپلو کورونو ته لاړ شئ هلته خپل احتیاجات پوره کړئ.

په دغه کار کښې (چې تاسو ورپسې په ډلنیزه توګه راغلي یاست) د الله ﷻ څخه وډار شئ چې څه عذاب به درباندې درنازل کړي او په دې باندې علاوه ما د مېلمنو په هکله مه رسوا کوئ او د خجالت سره مې مه مخامخ کوئ.

ای قومه! ایا په تاسو کښې یو سړی هم داسې نشته چې لږ څه د سمې لارې په تللو باندې پوهېږي؟ او یا دومره څوک نشته چې د دغه غلط کار څخه مو منعه کړي او یا اقلاً سمدستې زما سره په ذکر شوي وړاندیز کښې همکاري وکړي؟!

۴ـ د لوط ؑ د وړاندیز په جواب کښې ټولو په یوه خوله باندې ناره کړه چې ای لوطه! ته خو پوهېږې چې مونږ د څه دپاره راخغلېدلي یاستو؟ ایا مونږ ته خپل کورونه معلوم نه وه؟ ته خو پوهېږې چې زمونږ خو ستا سره ستا په لورګانې یعنې زمونږ په ماندینو کښې څه جګړه نشته، بلکې ته په یقین سره زمونږ په مطلب باندې ښه پوهېږې. نو خبره مه اوږدوه هله ژر شه خپل مېلمانه دې مونږ ته وسپاره چې مونږ ورسره هغه څه وکړو کوم مو چې زړه غواړي.

۵ـ نو لوط ؑ ډېر په حسرت سره وویلې چې کاش چې ما په تاسو باندې څه قوت درلودی او خولې مې درباندې درماتې کړې وی او یا مې یوه کلک او غښتلي قوت ته پنا وړې وی او د هغه په ملګرتیا مې ستاسو د فسق او فجور مخه نیولې وی او بالآخره خپل مېلمانه مې درڅخه په آبرو او عزت کښې خلاص کړي وی.

یا په بل عبارت، که ما خپل قوت درلودی او یا مې یوه قوي طرف ته پنا وړې وی نو په ډېره ښه توګه به مې ستاسو مدافعه کړې وی.

۶ـ نو کله چې لوط ؑ خپلو مېلمنو ته خپله کمزوري ور واوروله او خپل حسرت یې ورڅرګند کړ نو مېلمنو ورته خپل ځانونه معرفي کړه چې مونږ انسانان نه یاستو مونږ پرښتې یاستو چې د الله ﷻ د پلوه د همدغه فاجرانو د هلاک دپاره را استولي شوي یو، دغه فاجران نه مونږ ته ضرر رسولی شي او نه تا ته د څه ضرر د رسولو توان لري. نو تاته په کار دي چې دغو ټکو ته توجه وکړې:

الف خپل ټول کهول د شپې په تیاره کښې وباسه او په جلتۍ سره د دې منطقې څخه بهر شئ چې دلته عذاب نازلېدونکی دی، او ستاسو یو تن دې هم نه سستي کوي او نه دې فاجرانو ته بېرته ورګوري چې د دوی څه حال دی.

ب دا ځکه چې الله ﷻ اراده کړې ده چې دغه فاجران بوږنا کړي او تاسو ټولو ته نجات درکړي مګر یوازې ستا مېرمن د نجات په ډله کښې شامله نه ده چې دا هم د فاجرانو سره په عقیده کښې متحده ده او کافره ده. نو دې ته هم ضرور هغه عذاب رسېدونکی دی کوم چې فاجرانو ته ناکلې شوی دی.

ج ته ځکه د خپل رب ﷻ په اجازه باندې د شپې د شپې د منطقې څخه لاړ شه چې د فاجرانو د

هلاکت وخت د سهار مهال تاکلی شوی دی، چې سهار به هلاکیږي.
ای لوطه! ته مه ډېره تلوسه کوه او مه ډېره تادي، ایا سهار نژدې نه دی؟! بلکې نژدې دی.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې لوط ﷺ ته د عذاب پرېښتې د بنانسته هلکانو په څېرو کښې ورواستولی شوې؟
مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ ترڅو فاجران د خپل شنیع عمل څخه په هیڅ صورت باندې انکار ونه کړی شي لکه چې څوک یو غل د غلا کړي پنډ په شا ونیسي.
څه لرې نه ده چې خینې حکومتونو به د رشوت خورو حاکمانو په نیولو کښې د همدې قیصې څخه الهام اخستی وي چې په نښه کړی شوې پیسې د خپلو دستوري کسانو په ذریعه رشوت خورو ته ورکړي او بیا یې سمدستي په پولیسو باندې ونیسي او د انکار خولې یې ورماتې کړي.

۲ـ د "سِیْئَ" کلمه په اصل کښې "سُوِءَ" وه چې د "سُوْء" څخه اشتقاقه شوې ده او مجهوله صیغه ده، "سُوْء" بدی، ته وایي خو کله-کله د سرور (خوشالی) په مقابل کښې استعمالیږي[1] داسې ښکاري چې په دې مقام کښې همدغه استعمال مراد دی.
نو د معنی حاصل یې داسې کیږي چې لوط ﷺ د ملائکو علیهم السلام په ورتګ باندې غمژن کړی شو چې د فاجرانو څخه ورته څه سپکاوی ونه رسیږي.

د "ذرعًا" د کلمې معنی

۳ـ د ﴿ ذَرْعًا ﴾ کلمه د "ذِرَاع" د کلمې سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده، د "ذِرَاع" معنی واضحه ده چې د ګوتو د څوکو څخه نیولې آن د څنګلې پورې لاس د "ذِرَاع" په نامه یادیږي. نو لکه څنګه چې د "یَدْ" کلمه د طاقت او توان په معنی باندې استعمالیږي همدارنګه د "ذِرَاع" کلمه هم د توان او طاقت معنی ورکولی شي[2].
نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل یې داسې کیږي چې: لوط ﷺ د ملائکو علیهم السلام په ورتګ باندې د توان او طاقت د حیثه په تنګ شو، یا په بل عبارت: دومره غم ورباندې ورغی چې د هغه د تحمل توان یې نه درلود، نو د همدې کبله یې د مبارکې خولې څخه دا جمله راووتله چې: ﴿ هَٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴾ دا ډېره سخته ورځ ده (زه پکښې د ډېر غټ خفګان سره مخامخ شوم).

د "اهراع" معنی

۴ـ د ﴿ يُهْرَعُونَ ﴾ کلمه د "اهْرَاع" څخه اشتقاقه شوې ده، "اهْرَاع" هغې څغاستې ته ویل کیږي

(۱) لسان العرب ج۱ ص۹۵
(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۱۹۵، مفردات الراغب ص۱۸۰

دکوم سرا چې د اندامونو لرزان ملګری وي دغه کلمه که څه هم مجهوله صیغه ده مګر په استعمال کښې د معلومې صیغې معنی ورکوي[1]
نو د معنی حاصل به داسې راوځي چې کله فاجران د ناسته وو مېلمنو خبره خبر شوه نو په بېړه توګه په داسې حال کښې د لوط ﷺ د کور دروازې ته په خفاسته ورغله چې د ټولو اندامونه لړزېدل چې هغه زر شه مېلمانه په لاس راګړي چې زمونږ صبر نه کېږي

بنات یعني د لوېڼانو ماندینې

۵ـ په ﴿بَنَاتِي﴾ کښې د بنات د کلمې څخه د لوېڼانو (فاجرانو) ماندینې مطلب دي نو د معنی حاصل به داسې کېږي چې ای زما قومه! که په تاسو باندې شهوت ډېره غلبه کړې وي نو د دغه خبث او پلیت کار څخه تېر شئ چې زما مېلمنو ته په خفاسته راغلي یاست. بلکې هر یو کس دې خپل خپل کور ته لاړ شي او هلته دې په خپله خپله ماندینه باندې خپله خپله خوا سړه کړي. دا کار د هر چېته ستاسو دپاره پاکېزه او سوتره دی چې نه پکښې شرعي پلیتي شته او نه عقلي
د لوط ﷺ ذکر شوی نصیحت هغه نصیحت ته ورته دی کوم چې نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې خپل امت ته کړی دی.
حدیث داسې دی چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې «إِذَا أَحَدُكُمْ أَعْجَبَتْهُ الْمَرْأَةُ فَوَقَعَتْ فِي قَلْبِهِ فَلْيَعْمِدْ إِلَى امْرَأَتِهِ فَلْيُوَاقِعْهَا فَإِنَّ ذَلِكَ يَرُدُّ مَا فِي نَفْسِهِ»[2] یعنې کله چې ستاسو د جملې څخه یوه کس ته بیګانه (پردی) ښځه ښه ویرېښېدله چې په زړه کښې یې ورته تشویش واچاوه، نو خپلې زنانه (میرمنې) ته دې قصد وکړي نو په هغې باندې دې واقع شي (او خپله خوا دې پرې سړه کړي) ځکه دغه کار هغه څه بېرته اړوي (محوه کوي) کوم چې د ده په زړه کښې پرېوتلي وو.

سوال جواب

٦ـ که څوک وایي چې: څه وجه ده چې تاسو د "بَنَات" د کلمې حقیقي متبادره معنی وانخسته حال دا چې لوط ﷺ دوه یا درې نسبي لورګانې درلودې[3] چې نوموړې کلمه پرې صادقه شوې وی؟
مونږ وایو چې: مونږ حقیقي متبادره معنی د لاندې دوه وو وجو د کبله پرېښودله
الف. څرنګه چې الله ﷻ په بل ایت شریف کښې د لوط ﷺ د مبارکې خولې څخه په همدغسې موقع د ﴿بَنَاتِي﴾ کلمې په عوض د ﴿أَزْوَاجِكُم﴾ کلمه را حکایته کړې ده چې ﴿أَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ۝ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ﴾ [الشعراء ۱٦۵ـ۱٦٦]
یعنې ایا تاسو د عالمونو څخه نارینه وو ته (د شهوت رانیو دپاره) ورتګ کوئ او هغه (زنانه) پرېږدئ

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۰۷، لسان العرب ج۸ ص۳٦۹
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۴۵۰
(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۷٦

کومې چې ستاسو رب ﷺ ستاسو دپاره پیدا کړي دي چې ستاسو د میرمنو څخه عبارت دي؟ بلکې تاسو (د شرعي او عقلي حدودو څخه) تجاوز کوونکی قوم یاست.

نو معلومه شوه چې په دې مقام کښې د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه کټ مټ د ﴿ أَزْوَاجِكُم ﴾ معنی مطلبه ده.

ب: که د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه حقیقي متبادره معنی واخستله شي نو لاندې پوښتنې د سړي په ذهن کښې ګرځي راګرځي او قناعت بښونکی جواب ورته نه شي موندلی.

اول: ایا د لوط ﷺ په شریعت کښې جائزه وه چې مسلمانه زنانه دې کافر نارینه په نکاح واخلي؟

دوهم: که جائزه وه[۱] لکه چې دا کار په محمدي شریعت کښې هم جائز وه او بیا منسوخ شو نو ایا د یوه پیغمبر سره مناسبه وه چې لوپرانو (بې باکانو) ته په مفتضح (رسوا) صورت سره د خپلو لورګانو د نکاح کولو وړاندیز وکړي؟

دریم: که د ضرورت د کبله یې مناسبه وګڼو[۲] نو ایا لوط ﷺ ته جائزه وه چې د خپلو دوه یا دریو لورګانو د نکاح وړاندیز یوه ټولګې ته وکړي چې عدد یې د دریو تنو څخه زیات وي؟ ایا یوه ښځه دوه میړونه په یوه وخت کښې کولی شي؟

څلورم: که لوط ﷺ د خپلو دوه وو یا دریو لورګانو وړاندیز د جنایتکارانو دوه یا دریو مشرانو ته کړی وي چې ترڅو دوی راضي کړي او د فاجرانو په مخنیوي کښې ترې کار واخلي او میلمانه د شرمندګی څخه بچ کړي[۳].

نو ایا دغه ډول معنی اخستل بې دلیله ایتونو ته تخصیص ورکول نه دي؟ ایا دا بې ضرورته متبادره معنی پرېښودل نه دي؟

پنځم: که وواېو چې د لوط ﷺ د نکاح وړاندیز مطلب نه وه بلکې صرف د میلمنو څخه د دفاع په خاطر یې ذکر شوي کلمات د مبارکې خولې څخه وتلي دي لکه څوک چې حرام خور سړي مخاطب کړي چې: "لَحْمُ الْخِنْزِيرِ أَحَلُّ لَكَ مِنْ هذا"[۴] د دغه حرام مال څخه خو درته د خنزیر غوښه حلاله ده چې ویې خورې.

نو ایا دا ډول معنی اخستل بې ضرورته تاویل او بې دلیله خبره نه ده؟

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وایي چې: په څه مناسبت تاسو د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه د فاجرانو میرمنې مرادې کړې؟

---

(۱) اضواء البیان ج۳ ص۳۱
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۰۶
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۵۵
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۷۶

مونږ وایو چې: هر یو پیغمبر د خپل امت دپاره د معنوي پلار حیثیت لري. د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَأَزْوَاجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمْ ﴾ [الأحزاب:۶] یعنې: او د نبي کریم ﷺ بيبياني د مؤمنانو مورګانې دي، او پخپله نبي کریم ﷺ يې معنوی پلار دی.

ب: نبي کریم ﷺ په يوه اوږده حدیث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ بِمَنْزِلَةِ الْوَالِدِ أُعَلِّمُكُمْ فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الْغَائِطَ فَلَا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا يَسْتَدْبِرْهَا وَلَا يَسْتَطِبْ بِيَمِينِهِ»[۱] یعنې: زه ستاسو دپاره د پلار غوندې يم، تاسو ته ديني کارونه درزده کوم، نو کله چې ستاسو يو کس اودس ماتي ته تېر شي نو نه دې قبلې ته مخ کوي او نه دې ورته شا کوي، او نه دې په خپل ښي لاس باندې استنجاء کوي.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي: رښتیا چې هر پیغمبر د خپل امت دپاره معنوی پلار دی مګر د مؤمنانو دپاره، نه د کافرانو دپاره، د فاجرانو (لوپرانو) مېرمنې خو کافرې وې او د لوط ﷺ دپاره خو د لورګانو غوندې نه شوې جوړېدلی؟

مونږ وایو چې:

الف: پیغمبر خو د کافرانو امتيانو دپاره هم معنوي پلار دی مګر دا بېله خبره ده چې دوی ورته په پلارولۍ باندې قائل نه دي او انکار ترې کوي. يا په بل عبارت: دغه معنوي قرابت د کفارو دپلوه قطعه شوی دی نه د پیغمبرانو ﷺ دپلوه.

نو د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې مضمون داسې راوخي چې: ای زما قومه! زه خو ستاسو دپاره د پلار حیثیت لرم چې تاسو مې زامن یاست او ستاسو مېرمنې مې لورګانې دي، نو مهرباني وکړئ ما په پلارولۍ سره ومنئ او خپل خانونه راڅخه مه پرېکوئ، او هم زما د مېلمنو بې عزتي مه کوئ.

ب: په دې باندې علاوه څرنګه چې لوط ﷺ د سوال په موقع کښې قرار درلود نو خپل سوال يې په داسې کلماتو کښې وړاندې کړ چې بايد د هغوی په زړونو کښې يې څه نرمښت پيدا کړی وی او د ده ﷺ خبره يې منلې وی، مګر د هغوی زړونه د ډېرو ډېرو څخه هم کلک وه او هيڅ اثر يې ورباندې ونه کړ.

کله چې د زړونو نرمښت مطلب وي نو بوه پیغمبر نه د ورور لقب هم ورکول کېږي، لکه چې الله ﷻ فرمايلي دي ﴿ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ﴾ [هود ۶۱] یعنې: مونږ ثمودیانو ته د دوی خواخوږی ورور (صالح ﷺ) د پیغمبر (معنوي پلار) په حيث وراستولی وه خو د هغوی زړونه نرم نه شوه او ايمان يې ورباندې را نه ووړ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وايي چې: که د ﴿ بَنَاتِي ﴾ د کلمې څخه د فاجرانو مېرمنې مطلب وي نو هغوی به په

---

(۱) سنن ابي داؤد ج۱ ص۳

﴿ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ ﴾ په کلماتو باندې جواب نه وی ورکړی څکه چې دوی خو په خپلو مېرمنو کښې حق درلود؟

مونږ وايو چې:

الف: د ﴿ حَقٍّ ﴾ کلمه د "خُصُومَة" په معنی باندې هم استعمالېږي[1] او په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای لوطه! زمونږ خو ستا سره په خپلو مېرمنو کښې جګړه نه ده چې ته زمونږ توجه هغې خواته واړاوې، ته خو پوهېږې چې مونږ ستا څخه څه غواړو.

ب: د ﴿ حَقٍّ ﴾ کلمه د "حَاجَة" معنی ورکوي[2]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای لوطه! سمدستي زمونږ ستا په لورګانو (زمونږ په مېرمنو) کښې حاجت نشته، مونږ خو پوهېږو چې زمونږ مېرمنې ستا په کور کښې ناستې نه دي، نو د کوم حاجت دپاره چې مونږ په څغاسته راغلي یاستو هغه حاجت مو پوره کړه او مېلمانه په لاس راکړه.

رکن څه معنی؟

۱۰ـ د يوه شي طرف ته "رُکن" وايي خو د مجاز په توګه د قوت په معنی باندې هم استعمالېږي[3]. نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: ای زما قومه! تاسو خو په غوږونو باندې کاڼه یاست چې معقول دلايل نه اورئ او په سترګو باندې ړانده یاست چې بالکل شرمېږئ نه. نو که ما يا خپل قوت درلودی او يا مې يوه قوي طرف ته پنا وړې وی نو ستاسو سره به مې مناسب عملي چال چلند کړی وی او د دغه کار څخه به مې منعه کړې وی د کوم پسې چې تاسو څغلئ.

سوال جواب

۱۱ـ که څوک وايي چې: ايا د لوط ﷺ د ذکرې شوې وينا څخه د نااميدۍ وږمه نه پورته کېږي؟ ايا په دغسې وينا باندې تلفظ کول د يوه پيغمبر د شان سره مناسب دي؟ په کار خو دا وه چې د الله ﷻ څخه يې د نصرت سوال کړی وی.

مونږ وايو چې:

الف: د [البقرة:۲۱۴] ايت لاندې ليکلی شوي دي چې وارخطايي په دوه ډوله ده: يوه دا ده چې څوک د الله ﷻ د نصرت څخه نا اميده شي او د اضطراب او وارخطايي لاندې واقع شي، دا ډول وارخطايي د پيغمبر لا څه چې د يوه عادي مؤمن د شان سره هم مناسبه نه ده. او بله دا ده چې د ډېرې تلوسې څخه يې منشا نيولې وي، په لوط ﷺ باندې همدغه دوهم ډول وارخطايي ورغلې وه. او دا څکه چې د عبدالله بن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چې لوط ﷺ په ذکره شوې وينا باندې

(۱) لسان العرب ج ۱۰ ص ۴۹

(۲) زاد المسير ج ۴ ص ۱۰۹

(۳) مفردات الراغب ص ۲۰۸

خپل قوم د بندو دروازو تر شا مخاطب کړ، په داسې حال کښې چې هغوی په دیوال باندې د ورختلو یا د دروازې د ماتولو) نیت کړی وه[۱].

دا دول وارخطایي د پیغمبرانو د حالاتو سره هیڅ منافات نه لري. د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «یرحم الله لوطا لقد کان یأوي إلی رکن شدید»[۲] یعنې په لوط ﷺ باندې دې الله ﷻ رحم وکړي چې د څومره زیاتو مشکلاتو سره مخامخ شوی وه، حتی چې اراده یې کړې وه چې یوه قوي طرف ته پنا یوسي (که ورته موندلی شوی وی).

یا په بل عبارت د لوط ﷺ ذکره شوې د کړنچارې اراده کښې مې هغې کړنچارې ته ورته وه د کومې په عملي کولو کښې چې نبي کریم ﷺ څه زیار ویستلی وه خو پرې کامیاب شوی نه وه. هغه دا چې کله د نبي کریم ﷺ تره (ابو طالب) وفات شو او د قریشو د لاسه په تکلیف شو نو طائف ته لاړ او هلته یې د ثقیف د قبیلې څخه نصرت او کومک وغوښت. مګر هغوی برسېره په دې چې د کومک او نصرت وعده یې ورنه کړه د څو لوېرانو او جنایتکارانو په ذریعه یې څه اذیت هم ور ورساوه چې د سیرت کتابونو یې مفصله قیصه لیکلې ده[۳].

ب. لوط ﷺ ذکره شوې وینا صرف د دې دپاره وکړه چې خپل مېلمانه په غوږ باندې ووهي چې ما خپله وسه تمامه کړه زما د لاسه هیڅ پوره نه شوه، نه پخپله ستاسو دفاع کولی شم او نه بل څوک شته چې ستاسو په دفاع کښې ترې کار واخلم، زما ټوله هیله او ارزو خپل رب ﷻ ته ده چې د نجات لار به راته مونده کړي. د همدې کبله پرښتو سمدستي خپل خانونه ورمعرفي کړه چې د نجات لاره دغه ده او رکن شدید همدا مونږ یاستو چې د الله ﷻ د پلوه را استولی شوي یو.

لنډه دا چې لوط ﷺ د ﴿ رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴾ کلمات د توریې په توګه استعمال کړي دي چې مېلمانه پرې د انساني قوت خیال وکړي او د ده ﷺ ترې پخپله الهي قوت مطلب وه، والله ﷻ أعلم.

التفات دوه معناوې لري

۱۲ـ د ﴿ وَلَا يَلْتَفِتْ ﴾ په جمله کښې د ﴿ يَلْتَفِتْ ﴾ کلمه د "التفات" څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

الف: یوه دا چې عدم التفات د سرعت څخه کنایي دی، یعنې په چالاکۍ سره د ښاره بهر لاړ شئ او بېرته مه ګورئ التفات مه کوئ چې په سرعت کښې مو ځنډ واقع نه شي.

ب: بله دا چې حقیقتاً الله ﷻ دوی منعه کړي وی چې هیڅوک دې بېرته نه ګوري چې د عذاب سره د کفارو وضعه ځنګه شوه.

مونږ وایو چې: که د التفات څخه ما یطلق علیه الالتفات (هر هغه شی چې د التفات اطلاق پرې کېږي) واخستل شي او دواړه معناوې مرادې کړی شي هم څه منافات یې سره نشته.

---

[۱] تفسیر البغوي ج۲ ص۳۹۶
[۲] صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۹، سنن ابن ماجه ص۲۹۱
[۳] سیرت ابن هشام ج۲ ص۲۸

سوال جواب

۱۳_ که څوک وايي: د ﴿ إِلَّا ٱمۡرَأَتَكَ ﴾ کلمات د څه شي څخه استثناء شوي دي؟

مونږ وايو چې: مفسرينو په دې کښې ډېر اوږده بحثونه کړي دي[۱] مګر مونږ ته ښه بريښي چې مستثنی منه به يې مقدره وي، يعنې تاسو ټول به نجات مونده کړئ مګر يوازې ستا مېرمن به نجات مونده نه کړي. لکه چې په بل ايت کښې په همدې مضمون باندې صراحت شوی دی چې: ﴿ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهۡلَكَ إِلَّا ٱمۡرَأَتَكَ كَانَتۡ مِنَ ٱلۡغَٰبِرِينَ ﴾ [العنكبوت:۳۳] يعنې: يقيناً مونږ تاته او ستا اهل ته نجات درکوونکي ياستو مګر ستا مېرمن په عذاب کښې د پاتې کېدونکو څخه ده.

يادونه

۱۴_ کله چې لوط ﷺ د پرښتو په ډاډينه باندې مطمئن شو حال دا چې د خپل قوم د ذکر شوي کيفيت څخه تر پوزو رسېدلی وه نو پرښتو ته يې وړانديز وکړ چې په دغو فاجرانو باندې سمدستي عذاب ورنازل کړئ، نو هغوی اطلاع ورکړه چې ﴿ إِنَّ مَوۡعِدَهُمُ ٱلصُّبۡحُۚ أَلَيۡسَ ٱلصُّبۡحُ بِقَرِيبٖ ﴾[۲] يعنې ای لوطه! وارخطا کېږه مه، د دغه فاجرانو د هلاکت وخت د سهار مهال ټاکلی شوی، ته عجله مه کوه! يا راتلونکی سهار نژدې نه دی؟

﴿ فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا جَعَلۡنَا عَٰلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمۡطَرۡنَا عَلَيۡهَا حِجَارَةٗ مِّن سِجِّيلٖ مَّنضُودٖ ۝٨٢ مُّسَوَّمَةً عِندَ رَبِّكَۖ وَمَا هِيَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ بِبَعِيدٖ ۝٨٣ ﴾

[۸۲] نو کله چې زمونږ (د) فرمان (وخت) راغی (هغوی ته ورسېد) نو (د هغوی) د ښارونو پاسنی برخې مو لاندينی وګرځولې (نسکور مو کړه) او د ډبرو باران مو ورباندې (هم) وکړ، (دا ډبرې) د داسې کورټکانو څخه عبارت وې چې خينې د خينو نورو دپاسه ور اچولې شوې وې.

[۸۳] (دا ډبرې ای پيغمبره!) ستا د رب ﷻ په نزد (د ده ﷻ په خزانو کښې) نښې دارې کړی شوې وې. دا (ډبرې يا دا هلاکت) د ظالمانو څخه (په يوه زمانه کښې هم) لرې نه دي.

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د لوط ﷺ د قوم انجام ته اشاره شوې ده چې حاصل يې داسې راوځي: ای پيغمبره! کله چې سهار سبا شو او زمونږ د فيصلې د عملي کولو وخت راغی نو د ذکرو شوو فاجرانو سره مو لاندې چال چلند وکړ:

۱_ د دوی ټول ښارونه مو سرچپه او نسکور کړه، يا په بل عبارت: دوی مو د خپلو اباديو څخه لاندې کړه چې د خپلو ښارونو څخه ورته هديرې جوړې شوې.

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۰۹، البحر المحيط ج۶ ص۱۸۹
(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۵۴، الدر المنثور ج۴ ص۴۶۲

۲_ او هم مو په دوی باندې د توهین او تحقیر دپاره د ډبرو باران وکړ، داسې ډبرې چې دغه صفات يې درلوده:

الف: دغه ډبرې اصلاً د ختو څخه جوړې شوې وې خو له يوه پلوه ډبرې کلکې وې چې نه ماتېدلې او له بل پلوه په ډېرې تېزۍ سره ورباندې وورېدلې چې د انسان هلاک کول ورته عادي کار وه.

ب: دغه ډبرې په بنه ګڼ شمېر کښې وې چې يوه د بلې څخه جدا نه وه او په منځکښې يې فرجه (وت) نه درلوده، تا به ويل چې د تېز باران څاڅکي په شيبه رالوېږي.

ج: په دې باندې علاوه، ذکرې شوې ډبرې د دنياوي عادي ډبرو په څېره نه وې بلکې ستا د رب ﷻ په نزد باندې يې څه خاصې نښې درلودې چې د الهي غضب علامات پکښې د ورايه څرګندېدل.

د: دغه د غضب ډبرې د ظالمانو څخه څه لرې نه دي او په دوی باندې يې ورول څه غير مناسب کار نه دی بلکې ټول ظالمان د ذکرې شوې سزا لياقت لري، اما د ابېله خبره ده چې د حکمتونو په بنياد په خينو يو ډول عذاب ورنازل شي او خينې په بل ډول عذاب باندې مبتلا شي او بالآخره خينې د استدراج په توګه ازاد پرېښودلی شي.

توضيحات

۱۰_ د ﴿ عَلِيَهَا ، سَافِلَهَا ، عَلَيْهَا ﴾ په کلماتو کښې د "هَا" هر يو ضمير د لوط ﷺ د قوم قريو ته راجع ذی. که څه هم قريې (ښارونه) په صراحت سره ذکر نه دي مګر په حکمي توګه ذکر دي چې د فاجرانو د اوسېدانې ځايونه وه[1]. اما د "هِيَ" په ضمير کښې لاندې احتمالات شته دي:

الف: دا ضمير هم ذکرو شوو قريو (ښارونو) ته راجع دی[2] نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: دغه هلاک شوي ښارونه د قريشو ظالمانو څخه په ډېره لرې مسافه کښې واقع نه دي، دوی کولی شي چې هلته ورشي او په خپلو سترګو باندې کنډوالې وګوري. دا ځکه چې د ذکرو شوو ښارونو کنډوالې د مدينې منورې او د شام ترمنځ موقعيت لري او کله چې د مشرکانو کاروان د مکې معظمې څخه د شام په لور باندې حرکت وکړي نو څو مزله وروسته ورباندې تېرېږي.

ب: دا ضمير د ﴿ حِجَارَة ﴾ کلمې ته راجع دی چې په صراحت سره ذکره ده[3] يعنې د دغو ډبرو باران د ظالمانو څخه نه په پخوانيو زمانو کښې لرې وه او نه په راتلونکي کښې ترې لرې او غير مناسب دی، نو په کار دي چې ظالمان ترې وډار شي او د ظلم (شرک او کفر) څخه لاس واخلي.

په خينو احاديثو باندې د همدې دوهم احتمال تائيد هم شوی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ مَسْخٌ وَخَسْفٌ وَقَذْفٌ»[4] يعنې: د قيامت څخه مخکې به په همدې امت کښې

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۱۲
(۲) البحر المحيط ج۶ ص۱۹۲
(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۸۳؛ تفسير ابي السعود ج۴ ص۲۳۰
(۴) سنن ابن ماجه ص۲۹۵

خیني خلک مسخه شي او خیني به د قارون غوندي په زمکه کښې خسف شي او هم به خیني خلک په کانو باندې وویشتلی شي (د ډبرو باران به پرې وشي)
نو د همدې کبله مونږ ته همدغه دوهم احتمال په زړه پوری برېښي، چې مفاد او ګټه يې ډېره ده.

"سِجّيل" څه معنی؟

۲_ د ﴿ سِجّيل ﴾ کلمه علماوو کرامو په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده[۱] خو کوم تفسیر چې مونږ ته غوره ښکاري هغه د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما تفسیر دی، هغه دا چې د ﴿ سِجّيل ﴾ کلمه اصلاً فارسي کلمه ده چې په اصل کښې "سنګ وګل" وه[۲] يعنې ډبره او خټه چې د تخفیف د پاره پکښې خینو حروفو بدلون او ادغام موندلی دی او خیني حذف شوي دي.
په همدې تفسیر باندې بل ایت هم دلالت کوي چې ﴿ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ ﴾ [الداریات: ۳۳] يعنې: پرښتو لوط عليه السلام ته وویلې چې مونږ د دې د پاره را استولی شوي یاستو ترڅو په فاجرانو باندې د داسې ډبرو باران وکړو چې هغه د ختو څخه جوړې شوې دي. یا په بل عبارت: هغه به داسې کاڼي (ډبرې) نه وي چې یا د دنیاوي ډبرو غوندي وي او یا په سره هوا کښې د منجمدو اوبو څخه د ږلۍ په شکل جوړې شوې وي، بلکې دا ډبرې به د پخو ختتو غوندې د ختو څخه جوړې وي او په کلک حرارت باندې به ترې کاڼي جوړ شوي وي.
پاتې شوه دا خبره چې د ذکرو شوو ډبرو (کاڼو) شکل او حجم څومره-څومره وه؟ نو په دې باره کښې په ایتونو او احادیثو کښې مونږ څه معلومات نه دي لیدلي او نه پکښې څه خاصه ګټه شته، مګر خینو علماوو کرامو[۳] لیکلي دي چې ذکر شوي کورتکاني د اوښانو د سرونو او یا د اوښانو د زنګونو په اندازه او شکل سره وه، او خینو لا د انسان د موټې اندازه او شکل ورته په ګوته کړې دی، اودا هم څه لرې نه ده چې د کورتکانو شکلونه او حجمونه به په ډول-ډول وه، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په ذکرو شوو فاجرانو باندې د نسکورولو څخه وروسته د کورتکانو باران ووروله شو او که اول ورباندې باران وکړی شو او بیا نسکور جوړ کړی شو؟
مونږ وايو چې: په دې هکله مفسرینو کرامو لاندې دوه قوله کړي دي[۴]:
الف_ خیني وايي چې کله ذکر شوي ښارونه جبرائیل امین عليه السلام پورته کړه نو د کورتکانو د باران څخه وروسته يې را نسکور کړه.

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۱۲
(۲) الدر المنثور ج۴ ص۴۶۴
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۱۹۲، روح المعاني ج۱۲ ص۱۱۳
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۸۴، تفسیر الطبري ج۱۲ ص۹۷

ب: او خینې نور وايي چې لومړی رانسکور کړی شوه او بیا پرې د توهین او تحقیر دپاره د کورتکانو باران وورولی شو.

په هر تقدیر، د ذکرو شوو فاجرانو څخه چې هرځومره کسان د ښارونو څخه بهر په سفر باندې تللي وه هغوی صرف په کورتکانو باندې وویشتل شوه او هلاک کړی شوه[1] د همدې کبله د هغې نفر دپاره خپل تاکلی شوي کورتکاني څلوېښت ورځې په هوا کښې متوقف وه کوم چې د حرم شریف په داخل کښې څلوېښت ورځې توقف کړی وه، نو کله چې د حرم شریف څخه بهر شو نو متوقف کورتکانی ورباندې ورولوېد او هلاک شو[2].

مَنضُود څه معنی؟

۴_ د ﴿ مَنضُود ﴾ کلمه د "نَضَدْتُ الْمَتَاعَ" څخه اخستلی شوې ده[3]، یعنې خینې متاع مې په خینو نورو باندې دپاسه وراچولې وه. څرنګه چې ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې د ﴿ سِجِّيل ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده نو د معنی حاصل یې په لاندې دوه ډولونو باندې اخستلی شي[4]:

الف: دغه د الهي غضب کورتکاني په دومره ګڼ تعداد کښې وه او په دومره تېزه شببه باندې پرې وورېدل چې خینې د خینو نورو دپاسه واچولی شوه.

ب: کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې د ختو څخه د غضب کورتکاني جوړ کړي نو د همدغو ختو خینې برخې یې په خینو نورو باندې کلکې ور ونښلولې حتی چې کورتکاني او ډېرې ترې جوړې شوې.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکرې شوې دواړه معناوې سره یو تر بله څه منافات نه لري څه لري نه ده چې دواړه مرادې وي، والله ﷻ أعلم.

د غضب د ډبرو نښې

۵_ د ﴿ مُسَوَّمَة ﴾ کلمه د "سِيمَا" څخه اخستله شوې ده او د ﴿ حِجَارَة ﴾ د کلمې دپاره صفت واقع شوې ده، "سِيمَا" نښې او علامې ته ویل کېږي. نو د ذکرو شوو الهي غضب د ډبرو په نښو او علاماتو کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[5]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: دغه ډبرې سپینې او سرې (برګې) وې.

ب: په دغو باندې څه مهر وهلی شوی وه، ته به وایې چې د لوط ؑ د قوم دپاره تاکلې شوې وې.

ج: په دغو ډبرو باندې تور او سره خطونه کش کړی شوي وه.

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۵۵
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۵۰؛ الدر المنثور ج۴ ص۴۶۴
(۳) مفردات الراغب ص۵۱۷
(۴) زاد المسیر ج۴ ص۱۱۳
(۵) زاد المسیر ج۴ ص۱۱۲

د: په هره ډېره باندې داسې نښه (علامه) وه چې خلکو پېژاندلی شوه چې دا د ځمکې ډېره نه ده.
هـ: په هره ډېره باندې د خپل مقتول نوم لیکلی شوی وه.
څه لرې نه ده چې په خینو ډبرو باندې به یوه علامه وه او په خینو باندې به بله، لکه چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې خینې ډبرې تورې وې او سپین-سپین ټکي ورباندې وه او خینې سپینې وې او تور-تور ټکي پکښې وه[1]. همدې مطلب ته د ﴿ عِندَ رَبِّكَ ﴾ کلمات اشاره کوي، یعنې ای پیغمبره! ذکرې شوې ډبرې ستا د رب ﷻ په نزد باندې نښې لرونکې وې او تولې نښې یې همده ﷻ ته معلومې وې.
یا په بل عبارت: ذکرو شوو ډبرو څه نښې درلودې چې په همدغو فاجرانو پورې یې د ډبرو په اختصاص باندې دلالت کاوه چې په همدغو باندې به ورېږي او په بل چا باندې به اصابت نه کوي، والله ﷻ أعلم بالصواب.

﴿ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَـٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَـٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ وَلَا تَنقُصُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ ۚ إِنِّىٓ أَرَىٰكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَـٰقَوْمِ أَوْفُوا۟ ٱلْمِكْيَالَ وَٱلْمِيزَانَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا۟ ٱلنَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا۟ فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا۟ يَـٰشُعَيْبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأْمُرُكَ أَن نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوْ أَن نَّفْعَلَ فِىٓ أَمْوَٰلِنَا مَا نَشَـٰٓؤُا۟ ۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَـٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَرَزَقَنِى مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۚ وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَـٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ ۚ وَمَا تَوْفِيقِىٓ إِلَّا بِٱللَّهِ ۚ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾ وَيَـٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِىٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَـٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ يَـٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرَىٰكَ فِينَا ضَعِيفًا ۖ وَلَوْلَا

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۱۳

رَهْطُكَ لَرَجَمْنَٰكَ ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَٰقَوْمِ أَرَهْطِىٓ أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ
وَٱتَّخَذْتُمُوهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۖ إِنَّ رَبِّى بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ
مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَٰذِبٌ ۖ
وَٱرْتَقِبُوٓا۟ إِنِّى مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ
بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ٱلصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا۟ فِى دِيَٰرِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن
لَّمْ يَغْنَوْا۟ فِيهَآ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾ ﴾

[۸۴] او (مونږ) د مدین (ښار اوسیدونکو) ته د دوی (خواخوږی نسبي) ورور شعیب ﷺ (رسولی وه).

ده ﷺ (ورته) وویلې چې: ای زما قومه! تاسو (یوازې) د الله ﷻ عبادت وکړئ (او شریک ورسره مه نیسئ) یقیناً چې تاسو لره د همده ﷻ څخه په غیر (په حقه بل) هیڅ معبود نشته.

او (ای قومه!) تاسو پیمانې او تلې مه کموئ، یقیناً چې زه تاسو په ډېر بهتر حالت باندې گورم (چې تول احتیاجات او ضروریات مو پوره دي) او یقیناً زه په تاسو باندې (د همدغه حالت د بدلون او) د راکیرووونکي ورځې د عذاب څخه ډارېږم.

[۸۵] او ای زما قومه! پیمانې او تلې په انصاف سره پوره کړئ او خلکو ته د هغوی شیان (هر شی چې وي د واقعیت څخه) لږ مه خېژوئ او هم په ځمکه کښې په داسې حال کښې حرکت مه کوئ چې تاسو فساد کوونکي یاست.

[۸۶] د الله ﷻ دپلوه پاتې کړی شوی مال (چې په جائزه طریقه یې حاصل کړئ) تاسو ته (د حرام مال څخه) بهتر دی، که تاسو (زما په خبره) باور کوونکي یاست.

او زه خو په تاسو باندې ساتونکی نه یم (چې ستاسو د جنایتونو پوښتنه به زما څخه وکړی شي).

[۸۷] هغوی (د طنز او مسخرو په توگه) وویلې چې: ای شعیبه! ایا تاته ستا لمونځ (ډېر لمونځونه) امر کوي (چې مونږ ته دعوت راکړې) چې مونږ هغه (بوتان) پرېږدو د کومو عبادت به چې زمونږ پلرونو کاوه یا (دا پرېږدو چې) مونږ په خپلو مالونو کښې هغه (تصرفات) وکړو کومو ته چې زمونږ اراده وي (لکه په پیمانه او تله کښې کمبود او داسې نور)؟

یقیناً ته خو ضرور هوښیار (او) په سمه لاره باندې روان سړی یې (دغسې دعوتونه کول ستا سره مناسب نه دي).

[۸۸] شعیب ﷺ وویلې چې: ای زما قومه! ماته د دې (پوښتنې) خبر (جواب) راکړئ که زه د خپل

رب ﷻ دیلود په څرګند دلیل (اوړه) باندې یم او (که) ماته خپل رب ﷻ د خپله جانبه حلاله روزي هم راکړې وي (او د دغو نعمتونو سره سره ناشکري وکړم او ستاسو د دعوت څخه لاس واخلم نو څوک به مې د خپل رب ﷻ د عذابه خلاص کړي؟)

او (ای زما قومه!) زه څو دا اراده (قصد) هم نه لرم چې (تاسو د یوه کار څخه منعه کړم او بیا) ستاسو څخه مخالفت وکړم (او) همغه شی ته (پخپله ورشم) د کوم شي څخه مې چې تاسو منعه کړي یاست

(زه په دعوت کښې شخصي غرض نه لرم) زه بل شی نه غواړم مګر ترڅو مې چې وسه کېږي اصلاح غواړم (او د فساد مخه نیسم) او زما توفیق (په بل هیڅ باندې) نه دی مګر (خاص) په الله ﷻ باندې دی، په همده ﷻ باندې مې توکل (قوي اعتماد) کړی دی او (خاص) همده ﷻ ته (په ټولو کارونو کښې) رجوع کوم

[۸۹] او ای زما قومه! تاسوته دې زما سره دښمني (دا) کسب نه کړي (تاسوته دې دا ونه ګټي چې) د هغه عذاب غوندې (عذاب) درته ورسېږي کوم چې د نوح ؑ قوم ته رسېدلی وه (او) یا د هود ؑ قوم ته (رسېدلی وه او) یا د صالح ؑ قوم ته (رسېدلی وه)

او د لوط ؑ (هلاک شوي) قوم څخه خو ستاسو څخه (په زمانه او موقعیت کښې) لرې نه دی (په اسانۍ سره ترې عبرت اخستلی شئ)

[۹۰] او (ای قومه!) د خپل رب ﷻ څخه (د پخوانیو جنایتونو څخه) مغفرت وغواړئ (ایمان پرې راوړئ) او (خاص) همده ﷻ ته (په ټولو کارونو کښې) رجوع وکړئ، یقیناً زما رب ﷻ (چې ستاسو رب هم دی) ډېر مهربان (او) ډېر دوستي کوونکی دی.

[۹۱] هغوی (د مدین مشرکانو) وویلې چې ای شعیبه! مونږ د هغو خبرو څخه په ډېرو باندې (په دقت سره) نه پوهېږو کومې چې ته (مونږ ته) وایې (ستا څه مطلب دی؟)

او مونږ (په همدې یوه باندې پوهېږو چې) یقیناً تا په خپل منځ کښې د کمزورۍ په حالت کښې ګورو (نو په خپل ځان باندې رحم وکړه او مونږ مه په غصه کوه)

او که ستا (د نژدې) ټبر (احترام) نه وې نو ضرور به مو ته سنګسار کړی وی او ته په مونږ باندې محترم نه یې (ستا ټبر راته محترم دی)

[۹۲] شعیب ؑ وویلې چې ای زما قومه! ایا زما ټبر (قبیله) په تاسو باندې د الله ﷻ څخه زیات عزتمند دی؟ او (تاسو زما د قبیلې احترام کوئ او) الله ﷻ مو د خپلو خانونو وروسته شاګانو ته غورزولی شی جوړ کړی دی (چې بالکل مو هېر دی) یقیناً زما رب ﷻ په هغو (اعمالو) باندې (په علم او قدرت سره) احاطه کړې ده چې تاسو یې کوئ

[۹۳] او ای زما قومه! (چې زما دعوت نه قبلوئ نو) په خپله طریقه باندې عمل کوئ. یقیناً زه هم (په خپله طریقه) عمل کوونکی یم (نو) ډېر ژر به پوه شئ چې هغه څوک دی چې، ده ته داسې

عذاب ورځي (ور روان دی) چې دی به رسوا کړي او (هم به تاسو پوه شئ چې) هغه څوک دی چې هغه دروغژن دی.

او (ای قومه! خپل انجام ته) انتظار وکړئ. یقیناً زه هم ستاسو سره انتظار کوونکی یم.

[۹۴] او کله چې زمونږ (د عذاب) فرمان راغی (ورورسېد) نو شعیب ﷺ ته مو نجات ورکړ او هغو کسانو ته مو هم د خپله جانبه په (لوی) رحمت سره (نجات ورکړ) کومو چې د ده ﷺ سره ایمان راوړی وه.

او هغه کسان یوې (سختې تېزې) کړیکې (په هلاکت سره) ونیول کومو چې (په خپلو خانونو باندې) ظلم کړی وه نو دوی په خپلو کورونو (ښارونو) کښې په زنګونونو باندې غورزولي شوي (مره وګرځېده).

[۹۵] داسې (بې حرکته پرېوتل) لکه چې دوی دلته د سره اوسېدلي نه وي (او دا ښارونه پرې د سره ودان شوي نه وي).

خبردار! (د) مدین (مشرکانو) ته دې (د الله ﷻ د رحمت څخه) لرېوالی وي لرېوالی. دوی ته دې (داسې لرېوالی وي) لکه څنګه چې ثمودیانو ته (د الله ﷻ د رحمت څخه) لرېوالی وه.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د شعیب ﷺ (خطیب الانبیاء) د خینو هغو حالاتو بیان پیل شوی دی کوم چې د همدې سورت د محتویاتو سره کلک ارتباط لري. نو خلاصه یې په لاندې تکو کښې وړاندې کېږي:

مونږ د مدین ښار اوسېدونکو ته -چې په شرک او نورو جنایتونو باندې مبتلا وه- د دوی نسبي ورور او خواخوږی شعیب ﷺ وراستولی وه، چې د خپل قوم سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

۱- د هرڅه څخه وړاندې شعیب ﷺ دوی مخاطب کړه چې:

الف: تاسو یوازې او یوازې د الله ﷻ عبادت وکړئ او شریک ورسره پکښې مه دروئ ځکه چې واقعاً تاسو د همده ﷻ څخه په غیر بل په حقه معبود نه لرئ او همدا الله ﷻ ستاسو حقیقي او واقعي معبود دی او بس.

ب: د ټولو جنایتونو څخه عموماً او په پیمانه او تله کښې د کمبود واقع کولو څخه خصوصاً ډډه وکړئ او دا خکه چې:

اول: زه تاسو په ډېر ښه حالت کښې ګورم چې د هر شي دربانديې پراخي ده او په ښار کښې مو پوره امنیت دی، نه د ضروریاتو د کمبود خطر شته او نه درته د کوم دښمن د پلوه څه خطر متوجه دی.

دوهم: همدغه حالت به تاسو ته په هغه وخت کښې دوام وکړي چې تاسو د شرکیاتو او فساداتو څخه لاس واخلئ او د الله ﷻ په وحدانیت باندې قائل شئ، که نه نو زه په تاسو باندې دارېږم چې د یوې بدې ورځې عذاب به درڅخه راچاپېر شي او د نجات دپاره به هیڅ لاره مونده نه کړئ.

ج: ای زما قومه! زه یو ځل بیا ستاسو توجه دغو تکو ته را اړوم:

اول: په پیمانو او تلو کښې پوره والی وکړئ او په انصاف باندې کلک ودرېږئ، او یا دا خبره د

یوه انصافدار سړي وجدان منلی شي چې پخپله خپل حق پوره غواړي او بل ته خپل حق پوره نه ورکوي یا په پیمانه کښې د کمبود مرتکب کېږي او یا په تله کښې ډنډي وهي.

دوهم: نو د همدې کبله زه تاسو ته دعوت درکوم چې خلکو ته د هغوی اجناس او شیان د واقعیت په خلاف په چل (فریب) سره ناقص مه خېژوئ.

دریم: همدارنګه په ځمکه کښې په فساد سره حرکت مه کوئ او په کومو جنایتونو باندې چې اخته یاست د هغوی څخه لاس واخلئ.

د: ای قومه! که تاسو زما په خبره باور کوونکي یاست تاسو عقیده وکړئ چې تاسو ته ژوند بهتر دی د مرګ څخه او عافیت درته غوره دی د مصیبت څخه، حال دا چې ستاسو ژوند او ستاسو عافیت په هغه شي کښې پټ دی کوم ته چې زه تاسو دعوت کوم، که نه نو د بقاء په عوض به د فنا سره مخامخ شئ او د عافیت په عوض به په بلاء او آفت باندې اخته شئ.

او همدارنګه تاسو ته هغه لږ مال بهتر دی کوم چې تاسو ته په جائزه طریقه په لاس درغلی وي او هغه مال درته شر دی کوم چې تاسو په چل او فریب سره حاصل کړئ، که څه هم هغه ډېر وي.

هـ: ای زما قومه! زه د دې دپاره تاسو نه یم استولی شوی چې ستاسو مسوّلیت زما په غاړه پرېوزي او ستاسو د جنایتونو جزا ماته متوجه کړی شي. بلکې زه ستاسو دپاره صرف د الهي فرمان رسوونکی یم چې لله الحمد دا وظیفه مې د الله ﷻ په توفیق په ډېر ښه صورت سره انجامه کړه، نور نو ستاسو کار دی چې تاسو زما د دعوت په مقابل کښې کومه یوه لاره نیسئ.

د مدین د ښاریانو جواب

۲ـ د مدین د ښار مشرکانو د شعیب علیه السلام د دعوت په مقابل کښې داسې جواب ورکړ چې:

الف: ای شعیبه! ستا په باره کښې زمونږ تمه وه چې ستا ډېر لمونځونه به ستا څخه ډېر ښه سړی جوړ کړي او په آخر کښې به خپل پلارني رسم او رواج ته ور واوړې او د بوتانو په عبادت کښې به زمونږ سره شرکت وکړې، مګر کومه تګلاره چې تا د خپل ځان دپاره غوره کړې ده هغې زمونږ تمه د خاورو سره برابره کړه او معکوسه نتیجه یې ورکړه، عجیبه ده چې ایا ستا لمونځونه زمونږ د آرزوګانو په خلاف تاته امر کوي چې مونږ لاندې کارونو ته دعوت کړې:

اول: چې مونږ خپل پلارني بوتان پرېږدو او صرف یوازې د الله ﷻ عبادت وکړو او هیڅ شریک ورسره ونه دروو، ایا دا کار د کولو دی؟

دوهم او یا په خپلو مالونو کښې هغه تصرفات پرېږدو کوم چې زمونږ خوښه وي، یا په بل عبارت: مونږ په خپلو مالونو کښې دهر ډول تصرف حق لرو، نو دا فقط په مونږ پورې اړه لري چې په پیمانه کولو او تللو کښې کمبود کوو او که پوره یې ورکوو؛ ایا ته غواړې چې مونږ په خپلو مالونو کښې د آزاد تصرف څخه منعه کړې؟

ب: ای شعیبه! ته خو ښه هوښیار سړی یې او په معاملاتو کښې سمه لاره او غلطه لاره ښه پېژنې

يا ته مونږ هغوی چې پلار نيکونو زمونږ پرېښودل نه کړي دي؟ آيا ته مونږ هغو حقوقو څخه چې خپل مال کښې د اراده تصرف حق لري؟ آيا ته ليونی شوی يې؟

د شعيب ﷺ دوهم ځلي دعوت

۳. شعيب ﷺ د مدين د ښارياڼو د جواب څخه وروسته د دوهم ځل دپاره خپل دعوت په لاندې ټکو کښې همغوی ته وړاندې کړ.

الف. ای زما قومه! ګوره کاږنه چې زه ستاسو دعوت کوم هغه د ساده‌ګۍ او ګمراهۍ کار نه دی. بلکې د هغه څخه خپل ځان ګوښه کول او هغه ته دعوت نه کول ليونتوب او ګمراهي ده. د څکه چې

ب. تاسو په انصاف سره ووایاست که چېرته زه د خپل رب ﷻ د يوه واضحه لاره او په وضحه حجت باندې روان يم او د خپله خوانه يې حلاله روزي هم راکړې وي. چې د حکم د حضرت څخه يې ځ کړې يم. نو د دې سره‌سره که زه د دعوت څخه لاس واخلم. نه د نبوت شکريه وکړم او نه د حلالې روزۍ شکرګذار شم. نو ايا دا به زما هوښياري وي او که ساده‌ګي؟ آيا دا به هدايت او رشد وي او که ضلالت او ګمراهي؟!

پوره واضحه ده چې په ذکر شوي صورت کښې زما څخه د دعوت د پرېښودلو غوښتنه ساده‌ګي او ګمراهي ده.

ج. ای زما قومه! زه خو ستاسو دپاره هغه څه خوښوم کوم مې چې د خپل ځان دپاره خوښ کړي دي. مثلاً د خپل رب ﷻ په عبادت کښې هيڅوک او هيڅ شی نه شريکوم او هم په پيمانه او تول کښې کمبود نه کوم او هم په ځمکه باندې د فساد په توګه نه ګرځم. خو ستاسو څخه هم همغه څه السير غوارم. که بالفرض زه پخپله د ذکرو شوو شيانو مرتکب وی او تاسو مې ترې منعه کولی نو ستاسو به حق وی چې په ما باندې مو اتهام لګولی وی خو الحمد لله خبره داسې نه ده، زه د ذکرو شوو جنايتونو اراده قدري هم نه کوم او نه په خپل تصور کښې ځای ورکوم.

د. ای زما قومه! زه په خپل دعوت سره صرف اصلاح غوارم چې د عقيدوي او عملي فسادونو مخه د خپلې وسې په اندازه ونيسم. په دې لاره کښې زما حرکت مفسدانه حرکت نه دی بلکې اصلاحي حرکت دی او څه شخصي غرض مې پکښې نشته. نو تاسو ته په کار دی چې مخه يې ونه نيسئ او زما سره پکښې ملګري شئ.

ه. ای زما قومه! که تاسو زما سره ملګرتيا وکړئ نو ستاسو دپاره ګټه ده، که نه نو ستاسو عدم همکاري نه زما په تګلاره باندې څه اثرغورزولی شي او نه زه ستاسو څخه دارېږم.

په دې لاره کښې زما توفيق او لاس نيوی صرف په الله ﷻ باندې دی، زه فقط په الله ﷻ باندې توکل کوم. زه په خپلو ټولو کارونو کښې يوازې الله ﷻ ته رجوع کوم او بس.

و. ای زما قومه! که تاسو زما سره ملګرتيا نه کوئ نو دښمني هم راسره پرېږدئ او د دعوت مخه مې مه بندوئ. د يوه پيغمبر سره دښمني کول او د هغه په مقابل طرف کښې ودرېدل د هلاکت او مصيبت څخه په غير بله نتيجه نه لري.

که تاسو زما مخالفت او مقابلې ته ادامه ورکړئ نو تاسو د دې څخه وډار شئ چې هغه شی درته ورسېږي کوم چې د نوح ﷺ قوم ته او د هود ﷺ قوم ته او هم د صالح ﷺ قوم ته او د لوط ﷺ قوم ته رسېدلی وه، نو تاسو وډار شئ چې الله ﷻ به مو غرق کړي او یا به دربانده باد مسلط کړي او ـبالآخره ـ یا به مو د ځمکې په زلزلې او تېز اواز باندې هلاک کړي او یا به مو ښارونه سرچپه کړي.

که تاسو د پخوانیو قومونو څخه عبارت نه اخلئ نو د لوط ﷺ د قوم څخه خو ضرور عبرت واخلي ځکه چې دا خو ستاسو څخه نه د مکان په اعتبار سره لرې واقع دي او نه د هغوی د هلاکت ډېر وخت تېر شوی دی چې د هلاکت قیصه یې د عمومي اذهانو څخه وتلې وي.

ز. ای زما قومه! اوس هم ستاسو څخه وخت نه دی تېر شوی، نو د خپل رب ﷻ څخه د پخوانیو شرکیاتو څخه مغفرت وغواړئ او خپله پښېماني پرې ښکاره کړئ او په خپلو ټولو کارونو کښې همده ﷻ ته رجوع وکړئ. نو ستاسو توبه به قبوله کړي او په پخوانیو شرکیاتو او جنایتونو باندې به مو ونه نیسي. دا ځکه چې یقیناً زما رب ﷻ چې ستاسو رب هم دی د یو پلوه مهربان دی او د بله پلوه دوستي کوونکی دی، د هیچا سره بې موجبه دښمني نه کوي.

د مدین د ښاریانو دوهم ځل جواب

۴ـ د مدین ښاریانو (مشرکانو) د شعیب ﷺ دوهم ځل دعوت په لاندې توګه جواب کړ:

الف: ای شعیبه! مونږ ستا په ډېرو خبرو باندې نه پوهېږو چې ستا څه غرض دی، نو مونږ ته نصیحتونه مه کوه او زمونږ غوږونه مه خوره.

ب: ته خو زمونږ په منځکښې یوکمزوری سړی یې، ستا څه د لاسه کېږي، د پخوانیو قومونو په عذابونو باندې مونږ مه ډاروه، او مونږ ستا د ډارولو د خبرو څخه نه ډارېږو.

ج: ای شعیبه! ته مونږ ته څه قدر اوعزت نه لرې، که ستا د قوم مخ او خاطر نه وی نو ته به ضرور مونږ سنګسار کړی وی خو د هغوی د احترام د کبله مونږ تا نه رجم کوو چې هغوی زمونږ ملګري دي او په خپل پلارني خط السیر باندې کلک دي نو ځکه په مونږ باندې ګران او باعزته دي، که نه نو ته مونږ ته هیڅ ارزښت نه لرې.

د شعیب ﷺ دریم ځل دعوت

۵ـ شعیب ﷺ په دریم ځل دعوت کښې د مدین کفار په لاندې ټکو مخاطب کړه چې:

الف: ای قومه! عجیبه ده چې په تاسو باندې د الله ﷻ څخه هم زما قوم ګران او ډېر عزتمند دی. ایا تاسو زما د قوم د خاطره زما د رجم کولو څخه صرف نظر کوئ اود الله ﷻ د خاطره ـچې ستاسو پیداکوونکی دیـ د شرکیاتو او جنایتونو څخه لاس نه اخلئ؟

ایا تاسو الله ﷻ ته شا کړې ده او زما قوم ته مو مخ کړی دی؟

ایا تاسوته خپل عقلونه اجازه درکوي چې د خالق څخه د مخلوق زیات احترام وکړئ؟!

ب: یقیناً زما رب ﷻ ستاسو په ټولو کړو وړو باندې په علم اوقدرت سره احاطه کړې ده، ستاسو

تول کاروبه گوري او ستاسو ټولې پوچې ويناوې اوري
ج. ای قومه! زما چې ستاسو د اصلاح دپاره څه په وسه کښې وه هغه مې تمام کړه او څه چې زماندې فرض وه هغه مې اداء کړه، نور نو تاسو خپل کار کوئ او زه به خپل کار کوم، په راتلونکي کښې به تاسو پوه شئ چې په ما او په تاسو کښې په چا باندې عذاب نازلېږي او څوک د رسوائی او شرمندګۍ سره مخ کېږي، زه که تاسو؟

د. او هم به پوه شئ چې څوک دروغژن دی او څوک ربښتيا وايي، زه که تاسو؟

ه. بالآخره تاسو هم نتيجې ته منتظر اوسئ؛ زه هم ستاسو سره انتظار کوونکی يم چې کله به په تاسو باندې عذاب نازلېږي او کله به زما او ستاسو ترمنځ الهي فيصله صورت نيسي.

د شعيب عليه السلام د دعوت نتيجه

۶ـ کله چې د هغه عذاب وخت پوره شو په کوم باندې به چې شعيب عليه السلام د مدين د ښار مشرکان ږارول او کله چې هغوی د شعيب عليه السلام دعوت په قطعي توګه رد کړ او د سنګسارولو لاپې شاپې يې ورته وکړې نو لاندې کيفيات منځته راغله:

الف. مونږ شعيب عليه السلام او هغو کسانو ته نجات ورکړ کومو چې ايمان راوړی وه، البته په خپل رحمت سره، که نه نو د عمومي عذاب څخه دوی چرته نجات موندلی شو.

ب. او ظالمانو مو د دوی د ظلم د کبله په يوه هيبتناک اواز باندې تول پوپنا کړه، چې تول خاى په خاى په خپلو ښارګوټو او کورونو کښې په زنګونو باندې په مخونو باندې مړه پرېوتل، تا به ويل چې د کجورو د ونو دډونه پراته دي.

ج. د ظالمانو ټوله دبدبه په يوه اواز سره ختمه شوه او ښارونه ترې داسې پاک او صاف شوه لکه چې د سره پکښې دوی نه اوسېدلي وي او نه يې پکښې د عيش او عشرت ژوند تېر کړی وي.

د. خبردار! د مدين ښاريان (مشرکان) هم د الله ﷻ د رحمت څخه په دائمي توګه داسې لرې پرېوتل لکه څنګه چې د ده ﷻ د رحمت څخه ثموديان د همېشه دپاره لرې پرېوتلي وه.

توضيحات

۱ـ د [الأعراف:۸۵] ايت لاندې د مدين د ښار په هکله څه معلومات ليکلي شوي دي چې بيا ليکلو ته يې څه اړتيا نه ګورو، او هم هلته د "أَصْحَابُ الأَيْكَةِ" کلمه شرحه شوې ده.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ﴾ او د ﴿ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ﴾ د دواړو جملو څخه يو مطلب راوځي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په يوه جمله باندې اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وايو چې:

الف: په دوارو طرفونو باندې صراحت وکړی شو ترڅو په دوارو طرفونو باندې دوی مقایسوي نظر واچوي چې هغه څومره قبیح دی او دا څومره غوره او بهتر دی.

ب: په دوهمه جمله کښې د ﴿ بِٱلۡقِسۡطِ ﴾ کلمه اضافه نازله شوې ده، چې د اولنۍ جملې سره نښته نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په تله او پیمانه کښې د الله ﷻ د ډاره په انصاف سره پوره والی وکړئ، نه د دې کبله چې د مال د خاوند څخه وډار شئ او یا درباندې بله کومه وجه باعثه وي.

ج: په اوله جمله کښې مطلب دا دی چې په پیمانه کښې نقصان مه کوئ چې په ناقصه پیمانه باندې د پوره پیمانې نوم کېږدئ او خلک وغولوئ او یا په تله کښې ناقص معیار په پوره معیار باندې استعمال کړئ او د خلکو حقوق د پښو لاندې کړئ.

او په دوهمه جمله کښې مطلب دا دی چې هم په پیمانه کولو کښې او هم په تللو کښې پوره والی وکړئ یعنې په پیمانه شوي شي کښې تګي مه کوئ او په تله کښې مه ډنډې وهئ او مه ناقص کاني استعمالوئ چې خلک پرې تېرباسئ.

همدا جواب د ﴿ وَلَا تَبۡخَسُواْ ٱلنَّاسَ ﴾ د جملې څخه معلومېږي، یعنې خلکو ته برسېره پر مکیلاتو او موزوناتو باندې نور شیان هم مه ناقص کوئ چې یا په دعوو کښې حقوق د پښو لاندې کړئ او یا په حقه فیصله ونه کړئ.

بَقِيَّة څه معنی؟

۳ــ په ﴿ بَقِيَّتُ ٱللَّهِ ﴾ کښې د ﴿ بَقِيَّتُ ﴾ کلمه د "بقاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "فَناء" ضد ده[۱].

اما ذکره شوې کلمه علماوو کرامو په دې مقام کښې په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده چې تقریبًا نهو معناوو ته رسېږي[۲]، مګر مونږ ته پکښې لاندې دوه معناوې په زړه پورې ښکاري:

الف: یوه هغه کومه چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) څخه روایت شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي چې: ای مشرکانو! کوم مالونه چې الله ﷻ تاسو ته د کیل او وزن د پوره کولو څخه وروسته باقي پرېږدي که څه هم لږ وي د هغو مالونو څخه بهتر دي کوم چې تاسو د کیل او وزن په نقصان او یا په بله کومه حرامه طریقه باندې لاس ته در وړئ، که څه هم هغه ډېر او زیات وي[۳].

همدا مضمون نوموړي صحابي ﷺ په یوه اوږده حکمي مرفوع حدیث کښې داسې بیان کړی دی چې: «وَلَا نَقَصَ قَوْمٌ الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ إِلاَّ قُطِعَ عَنْهُمُ الرِّزْقُ»[۴] یعنې هیڅ قوم په پیمانه او تله کښې نقصان نه واقع کوي مګر د هغوی څخه د روزۍ پراخي پرې کېږي او تنګي ورباندې ورځي.

ب: بله هغه ده کومه چې د وړاندېنې ایت ﴿ إِنِّيٓ أَرَىٰكُم بِخَيۡرٖ وَإِنِّيٓ أَخَافُ عَلَيۡكُمۡ عَذَابَ يَوۡمٖ

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۷۹
(۲) تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۶۱؛ زاد المسیر ج۴ ص۱۱۵
(۳) تفسیر المحرر الوجیز ج۹ ص۲۰۸
(۴) الموطأ للإمام مالک ص۲۷۱

محیط به ځخه خرګندېږي، يعنې اى زما قومه! د خوشالۍ په کوم حالت باندې چې زه تاسو ګورم د دې حالت بقاء تاسو ته د فناء او زوال ځخه بهتره ده خو دا (بقاء) زما د دعوت په قبول کښې الله ﷻ نغښتې ده، نو که تاسو خپلو کفرياتو او جنايتونو ته ادامه ورکړئ نو د خوشالۍ حالت لا ځه چې ژوند به مو هم خاتمه ومومي او تول به پوپنا شئ، نو که تاسو زما په کومه خبره باندې يقين (باور) کوونکي ياست نو په دې خبره مې باور وکړئ چې دا واقعيت لري.

طنز ځه معنى؟

۴_ "طنز" _لكه "ضَرْب" _ دې ته ويل کېږي چې څوک د چا سره په استهزاء او مسخرو سره خبرې وکړي[۱]. ځرنګه چې شعيب ﷺ کثير الصلوة (ډېر لمونځ کوونکی) وه[۲] نو مشرکانو ورته د طنز يا تمسخر په توګه وويلې چې ايا تاته خپل ډېر لمونځونه امر کوي چې مونږ د لاندې دوه وو شيانو په پرېښودلو باندې مکلف کړې، حال دا چې مونږ د يوه پرېښودلو ته هم تيار نه ياستو، هغه دا دي:

الف: چې د خپلو بوتانو عبادت پرېږدو او يوازې دالله ﷻ عبادت وکړو.

ب: چې په خپلو مالونو کښې د خپلې خوښې تصرفات پرېږدو او په پېمانه او تول کښې نقصان ونه کړو.

د حِلْم او رُشْد معناوې

۵_ د ﴿ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلْحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴾ په جمله کښې د "حَلِيم" کلمه د "حِلْم" _لكه "عِلْم" _ ځخه اشتقاقه شوې ده.

که ځه هم په انسانانو کښې حلم : دې ځخه عبارت دی چې څوک د غضب په حال کښې خپل خان په خپله اداره کښې او خپل خان په کنترول کښې وساتي[۳]، مګر ځرنګه چې خپل خان په کنترول او اداره کښې ساتل په عقل او هوښيارۍ باندې دلالت کوي نو دهمدې کبله "حِلْم" د عقل په معنى باندې هم استعمالېږي، لكه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حُدَثَاءُ الأَسْنَانِ سُفَهَاءُ الأَحْلَامِ»[۴] يعنې په آخره زمانه کښې به (چې د قيامت ورځ نژدې شي) داسې خلک راشي چې عمرونه به يې کم وي (ځوانان به وي) او عقلونه به يې سپک وي (سادګان به وي) خبرې به يې اسلامي وي خو د اسلام ځخه به بهويه اوځي او بالآخره ايمان ته به په زړونو کښې ځای نه ورکوي.

او د "رَشِيد" کلمه د "رُشْد" ځخه اخستله شوې ده چې د هدايت په ځای استعمالېږي[۵].

---

(۱) لسان العرب ج۵ ص۳۶۹
(۲) تفسير البغوي ج۲ ص۳۹۸
(۳) معردات الراغب ص۱۲۹
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۷۵۶
(۵) معردات الراغب ص۱ ۲

سوال جواب

۶_ که څوک وايي: چې کله د مدين مشرکانو شعيب ﷺ ته د حليم او رشيد لقبونه ورکړه نو په کار وه چې ايمان يې هم ورباندې راوړی وی؟

مونږ وايو چې:

الف: دغه دواړه لقبونه يې د مسخرو په توګه ورکړي وه، لکه چې څوک کوسه سړي ته ووايي چې ګيره دې مبارکه شه: نو د دوی اصلي مطلب دا وه چې ته هم ساده (بې عقله) يې او هم دې سمه لاره خطا کړې ده او بې لارې روان يې.[۱]

ب: هغوی د دې دپاره ذکر شوي دواړه لقبونه ورکړه او په حقيقت يې اعتراف وکړ ترڅو شعيب ﷺ ترغيب کړي چې د خپل دعوت څخه لاس واخلي. نه يې د بوتانو د عبادت څخه منعه کړي او نه ورباندې د کيل او وزن په کمبود کښې څه پړه واچوي.

مونږ ته همدغه دوهم نظر په زړه پوری برېښي ځکه چې:

اول: صالح ﷺ ته هم خپل قوم په داسې يوه جمله باندې خطاب کړی وه چې مضمون يې ذکر شوې جملې ته ورته وه، الله ﷻ فرمايي: ﴿ قَالُواْ يَـٰصَـٰلِحُ قَدۡ كُنتَ فِينَا مَرۡجُوًّا قَبۡلَ هَـٰذَآ أَتَنۡهَىٰنَآ أَن نَّعۡبُدَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَا ﴾ [هود: ۶۲] يعنې ثموديانو صالح ﷺ مخاطب کړ چې: ته د دې څخه وړاندې په مونږ کښې د اميد سړی وې چې ښه هوښيار او د پوخ فکر خاوند وې، نو ايا ته اوس مونږ د هغه شي د عبادت څخه منعه کوې د کوم شي عبادت چې زمونږ پلرونو کړی دی؟ ايا دا ډول دعوت ستا سره مناسب دی؟

دوهم: که څه هم کفارو به خپلو پيغمبرانو ته د ليونيانو او سادګانو لقبونه ورکول مګر په زړونو کښې د دوی په هوښيارۍ او پوخ فکرۍ باندې اعتراف کوونکي وه، د همدې کبله يوه ورځې د مکې معظمې قريشو نبي کريم ﷺ ته د يوې اوږدې مباحثې په جريان کښې وويلې چې: "اَلصَرفُ يَا أَبَا الْقَاسِمِ الصَرفُ رَاشِدًا فَوَاللهِ مَا كُنْتَ جَهُولًا"[۲] يعنې: تېر شه ای ابو قاسمه!، د دې خبرې څخه په داسې حال کښې تېر شه چې ته د سمې لارې خاوند يې نو په الله ﷻ مو دې سوګند وي چې ته ناپوهه (جاهل) سړی نه يې.

حسن رزق څه معنی؟

۷_ ځينو مفسرينو کرامو د ﴿ وَرَزَقَنِي مِنۡهُ رِزۡقًا حَسَنًا ﴾ په جمله کښې ښکه روزي په نبوت او حلال مال دواړو باندې تفسيره کړې ده[۳] خو مونږ ته بهتره ښکاري چې يوازې په حلال مال باندې

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۱۱۷
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۶۷۹
(۳) تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۵۶

تعبیره شي ځکه چې د نبوت صفت د ﴿إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي﴾ په ځخه څرګندیږي او د عبدالله ابن عباس رضي الله عنهما ځخه روایت دی چې: «كَانَ شُعَيْبٌ كَثِيرَ الْمَالِ»[1] شعیب ډېر مالدار سړی وه.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای قومه! څرنګه چې ماته خپل رب ﷻ هم معنوي نعمتونه راکړي دي چې واضحه لاره یې راته نازله کړې ده او هم یې مادي نعمتونه راکړي دي چې د ښه ډېر حلال مال خاوند یم، نو که بالفرض زه په همدغه حالت کښې د خپل رب ﷻ د اوامرو ځخه غاړه وغړوم او ستاسو د دعوت ځخه لاس واخلم نو دا به زما څومره زیاته سادګي او زیاته ناشکري وي؟!

د "فقه" لغوي معنی

۸- د ﴿مَا نَفْقَهُ كَثِيرًا مِّمَّا تَقُولُ﴾ په جمله کښې د ﴿نَفْقَهُ﴾ کلمه د "فقه" ـ لکه "عِلْمٌ" ـ ځخه اشتقاقه شوې ده. مونږ د [التوبة:۱۲۲] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق باندې لیکلي دي چې د "فِقْهٌ" لفظ دې ته وضعه شوی دی چې ځوک په لیدلی شوي شي باندې علم د نالیدلي شوي شي علم ته وسیله وګرځوي (او په دقت سره یې حاصل کړي).

نو د ذکر شوې جملې د معنی حاصل داسې راوځي چې: ای شعیبه! مونږ په ډېر دقت سره هم ستا په ډېرو خبرو بلکې ستا په ټولو خبرو نه پوهېږو چې ستا په دومره ډېر کلکوالي کښې څه مطلب دی؟ ته څه غواړې؟ مونږ زیاتې ستا د خبرو حوصله نه لرو. ته لږ په خپل ځان باندې رحم وکړه، ته خو په لوی لاس مونږ خپل ځان ته په غُصه کوې، ته خو کمزوری سړی یې تا زمونږ ځخه ځوک خلاصوي. د اوسه پورې چې مونږ تاته د بیان ازادي درکړې وه دا هم ستا د قوم احترام دی چې هغوی زمونږ سره ملګري دي، ته په مونږ باندې کوم احترام او عزت نه لرې، نو ترڅو پورې به ته د خپل قوم په احترام باندې زمونږ د اذیت ځخه بچ اوسېږې؟ بالآخره ای شعیبه! مونږ دې ته مه مجبوروه چې د قوم د احترام ځخه دې هم درتېر شو او د ډېرو لاندې دې هلاک کړو.

"ظِهْرِيًّا" څه معنی؟

۹- په ﴿ظِهْرِيًّا﴾ کښې د "ظهر" د کلمې پورې د نسبت مشدده "ی" پیوسته شوې ده، او یوه حرکت پکښې بدلون موندلی دی. "ظهر" شا ته ویل کېږي، خو کوم شی چې هېر کړی شي او په څه ارزښت ورته ځوک قائل نه شي نو په عربي ژبه کښې هغه ته "ظِهْرِيّ" وایي او په پښتو کښې ورته شاته اچولی شوی شی وایي.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې: ای قومه! عجیبه ده چې تاسو زما د ډېر (قبیلې) لحاظ کوئ خو د الله ﷻ لحاظ نه کوئ. هغه ﷻ مو هېر کړی دی او هیڅ پروا یې نه لرئ.

یادونه

۱۰- په دې مقام کښې د شعیب ﵇ د قوم مهلک عذاب هیبتي چیغه (کریکه) ښودلې شوې ده

[1] البحر المحيط ج ۶ ص ۱۹۸

خو په څښو نورو رواسونو کښې بل دول عذابونه هم پسودلی شوی دی که څوک په دې موضوع کښې تحقیق غواړي نو لطفا دې د الاعراف ۹۱ ایت تفسیر ته مراجعه وکړي

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾ يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوِرْدُ الْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾ ﴾

[۹۶] او یقینا مونږ موسی ؑ په خپلو قدرتي نښو او څرګند دلیل سره لیږلی وه

[۹۷] رجانه مو لیږلی وه) فرعون او د ده (د مجالسو) مخورو (کسانو) ته (تر څو دوی ایمان راوړي او نور خلک یې پیروي وکړي)

(مګر نتیجه دا شوه چې فرعون دوی ته د خپل متابعت امر وکړ) نو دوی د فرعون د امر پیروي وکړه حال دا چې د فرعون امر په سمه لاره باندې برابر نه وه (او دا خکه چې)

[۹۸] (لکه څنګه چې فرعون په دنیا کښې د کفر مخکښ وه همدارنګې به) د قیامت په ورځ د خپل قوم په وړاندې وي نو دوی به اور ته ورولي (نه به وایې چې د خړوبولو ځای ته یې روان کړي دي) نو ډېر بد دی د خړوبولو ځای (چې د دوزخ څخه عبارت دی)

[۹۹] (د ذکر شوې پیروۍ د کبله) په دغې دنیا کښې هم (الهي) لعنت وروپسې کړی شو او د قیامت په ورځ به هم (په الهي لعنت کښې پټ وي)

(نو فرعونیانو ته داسې دنیاوي لعنت) ډېر بد (او ناکاره) دی چې (په اُخروي لعنت سره) کومک کړی شوی دی (ورسره ضمیمه شوی دی)

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې هغې قیصې ته څه اشاره شوې ده کومه چې د موسی ؑ او فرعون ترمنځ تېره شوې ده، یعني مونږ د نورو پیغمبرانو په جمله کښې موسی ؑ هم د وخت متکبر او غټ کافر ته استولی وه چې څه شرحه یې دا ده

۱ـ مونږ موسی ؑ فرعون او د ده کابینې او د مجلس اراکینو ته تش لاس نه وه استولی بلکې ښې ډېرې معجزې مو ورکړې وې چې د ده ؑ د نبوت د اثبات دپاره یې کفایت کاوه او په هره یوه مقابله کښې به د همدغو معجزاتو د کبله په فرعونیانو باندې غالب جوړېده.

د همدې معجزاتو څخه یوه د همسا معجزه وه چې د موسی ؑ په نبوت باندې یې په ډېره څرګنده توګه دلالت کاوه

۲ـ مګر د دې سره سره فرعونیانو د فرعون د اوامرو پیروي وکړه او د موسی ؑ په څرګندو معجزاتو باندې یې باور ونه کړ او ایمان یې ورباندې رانه وړ

۳ـ پوره واضحه ده چې د فرعون اوامر په سمه لاره باندې برابر نه وه نو فرعونیان یې په دنیا او آخرت دواړو کښې په کندو باندې سر کړه او د هلاکت سره یې مخامخ کړه.
یا په بل عبارت: په دنیا کښې د ټولو په سر کښې شو او په بحر کښې یې غرق کړ او په آخرت کښې به د ټولو په سر کښې وي او د دوزخ په اور کښې به یې ور وغورزوي. ته به وایې چې د ټولو اوبانو په سر کښې دی او خړوبخای ته یې روان کړی دی.
ډېر بد دی دغه خړوبخای چې دوی به هلته د خړوبولو دپاره ور وستلی شي. دا خړوبخای د دوزخ د اور څخه عبارت دی.
۴ـ برسېره په دې، د فرعونیانو دپاره یې په دې دنیا کښې هم لعنت وګاټه چې کله د دوی نوم یادېږي لعنت ورباندې ور استولی کېږي او د قیامت په ورځ به هم په دوی باندې لعنت ورېږي او د الله ﷻ د رحمت څخه به لرې کېږي (په دائمي عذاب به معذبېږي).
ډېره بده ورکړه ده چې دوی ته ورکړه شوې ده چې په دنیا او آخرت دواړو کښې د لعنت څخه عبارت ده.

توضیحات

۱ـ په ﴿بِـَٔايَٰتِنَا﴾ کښې د "آيات" کلمه د هغو نهو معجزو څخه عبارت ده د کومو بیان ته چې په [الأعراف: ۱۳۰] ایت کښې اشاره شوې ده. اما د ﴿سُلۡطَٰنٖ مُّبِينٍ﴾ کلمه په لاندې معناوو باندې تفسیره کېدلی شي[۱]:
الف: په دغې کلمې سره د معجزاتو یو صفت بیان شوی دی. یعني: موږ موسی ﷺ ته داسې معجزات ورکړي وه چې د ده څرګنده غلبه پکښې نغښتې وه.
ب: دغه کلمه د یوې معجزې څخه عبارت ده چې هغه د معجزې همسا وه. یعني: موسی ﷺ ته مو د معجزاتو په ضمن کښې دغه څرګنده معجزه هم ورکړې وه چې اعجاز یې ډېر څرګند وه.
ج: دغه کلمه د واضحو دلایلو معنی ورکوي. یعني: موسی ﷺ ته مو برسېره په معجزاتو باندې نه پوره قوي دلایل هم تلقین کړي وه چې په مقابل کښې یې فرعون رد نه شو کولی.

"وِرْد" څه معنی؟

۲ـ د ﴿ٱلۡوِرۡدُ﴾ کلمه ډېرې معناوې لري، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:
الف: هرڅوک چې د قرآن څخه څه برخه متعینه کړي چې هره ورځ به یې لولوي، نو دغې برخې ته ورد وایي چې جمعه یې "أَوْرَاد" راځي[۲] همدارنګه نور ماثوره ذکرونه هم د اورادو په نامه یادېږي چې د لوست دپاره تعین شي.

[۱] البحر المحیط ج ۶ ص ۲۰۴
[۲] لسان العرب ج ۳ ص ۴۵۸

ب- هغه ځای ته چې هلته ځاروي د څړوبولو دپاره وروستلی کېږي هم د "وِرْد" لفظ وضعه شوی دی[۱] چې مونږ ترې په پښتو کښې په "اوبه خور" سره تعبیر کوو.

په دې مقام کښې دوهمه معنی مراده ده چې دوزخ ته د مجاز په توګه ذکر شوی لقب ورکړی شوی دی او ﴿ ٱلْمَوْرُودُ ﴾ کلمه د "الْمَوْرُود عَلَيْهِ" په تاویل سره د ﴿ ٱلْوِرْدُ ﴾ دپاره صفت واقع شوې ده[۲] نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې د قیامت په ورځ به د فرعونیانو په سر کښې پخپله فرعون دوزخ ته ور روان وي، ته به وایې چې ځاروي یې څړوبولو ته څوځولي دي، نو دغه څړوبخای چې دوی به په هغه باندې ورتوییږي ډیر بد ځای دی چې د دوزخ څخه عبارت دی.

سوال جواب

که څوک وایي چې د مجازي معنی خو بدون علاقې او مناسبت څخه نه شي اراده کېدلی حال دا چې د څړوبخای او د دوزخ ترمنځ خو ضدیت دی، چرته اوبه او چرته اور؟

مونږ وایو چې: د علاقاتو او مناسباتو څخه ضدیت او منافات هم ګڼلي شوي دي، نو د "وِرْد" د کلمې څخه د ضدیت په علاقه (مناسبت) سره د دوزخ اور مراد کړی شوی دی.

د "رِفْد" معنی؟

۳- د کومک په توګه ورکړی شوي شي ته "رِفْد" -لکه "عِلْم"- وایي[۳]، دلته هم د ضدیت په علاقه او مناسبت سره په دنیا او آخرت کښې د الهي لعنت څخه په ورکړی شوي کومک سره تعبیر کړی شوی دی. د ﴿ ٱلْمَرْفُودُ ﴾ کلمه د همدغه ﴿ ٱلرِّفْدُ ﴾ دپاره صفت ده.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د لعنت څخه دلته د تهکم په توګه په ﴿ ٱلرِّفْدُ ﴾ سره تعبیر نازل شوی دی. یعنې د فرعونیانو دنیاوي لعنت ډیر بد او ناکاره دی چې په اُخروي لعنت سره ډبل ګرځولی شوی دی.

﴿ ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ ۖ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَـٰهُمْ وَلَـٰكِن ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ۖ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾ وَكَذَٰلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَآ أَخَذَ ٱلْقُرَىٰ وَهِىَ ظَـٰلِمَةٌ ۚ إِنَّ أَخْذَهُۥٓ أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَـَٔايَةً لِّمَنْ خَافَ عَذَابَ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ ذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّجْمُوعٌ لَّهُ ٱلنَّاسُ وَذَٰلِكَ يَوْمٌ مَّشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ ﴾

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۲۰- لسان العرب ج۳ ص۴۵۶
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۶۴
(۳) القاموس المحیط ج۲ ص۳۶۴

[۱۰۰] دغه (بیان) چې د (هلاکو شوو) ښارونو د خبرونو څخه عبارت دی، مونږ یې په تا باندې حکایت کوو (که نه نو تا خو پکښې څه معلومات نه درلود) د دې (ښارونو) څخه ځینې ولاړ دي (په نورو خلکو باندې اباد) دي او (ځینې) لو کړی شوي دي (چې کنډوالې پراته دي).

[۱۰۱] او مونږ (په هلاکولو سره) په دوی باندې تیری نه دی کړی (بلکې) دوی په خپلو ځانونو باندې (په شرک او کفر سره) تیری کړی وه (چې د باطلو معبودانو عبادت به یې کاوه).

نو د دوی څخه خپلو هغو (باطلو) معبودانو د هیڅ شي مخه ونه نیوی شوه کوم چې دوی د الله ﷻ څخه په غیر بلل (او په عبادت به یې مشغول وه البته) هر کله به چې ستا د رب ﷻ د (عذاب) امر (دوی ته) راغی (ور ورسېد).

او (په دې باندې علاوه) دوی ته خپلو بوتانو د هلاکت څخه په غیر څه شی زیات نه کړ (او کټه یې ورته ونه شوه رسولی).

[۱۰۲] او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ نیول دغه شان دی (چې هیڅوک یې مخه نه شي نیولی البته) کله چې یو ښار په داسې حال کښې ونیسي چې (په خپلو ځانونو باندې) ظلم کوونکي وي.

یقیناً ستا د رب ﷻ نیول ډېر دردناک (او) ډېر سخت دي.

[۱۰۳] بې شکه په دغې (خبره) کښې د هغه چا دپاره (د عبرت غټه) نښه ده څوک چې د وروستنۍ (ورځې) د عذاب څخه ډارېږي.

دغه (وروستنۍ ورځ) داسې ورځ ده چې ټول خلک دې ته ورغونډ کړی شوي دي (ټول به ورغونډ کړی شي) او دغه (ورځ) داسې ورځ ده چې (ټول خلک همدې ورځې ته) حاضر کړی شوي دي (هیڅوک به ترې غائب نه شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې په ذکرو شوو قیصو باندې یوه په زړه پورې تبصره شوې ده او په هغو مطالبو باندې صراحت کړی شوی دی کومو ته چې د قیصو په نازلولو کښې اشارې شوې دي. نو د معنی حاصل بې داسې راوځي چې:

ای پیغمبره! د هلاکو شوو ښارونو کومې قیصې چې تاته وړاندې نازلې شوې دي په هغو باندې د تبصرې په ضمن کښې خپل امت لاندې نکاتو ته متوجه کړه:

۱ـ ذکر شوي ښارونه په موجوده زمانه کښې په دوه ډوله دي:

الف: یو ډول هغه دي چې مونږ په نورو خلکو باندې اباد کړي دي، لکه د مصر ښار چې د فرعون او فرعونیانو ټاټوبی وه او د دوی په هلاکت سره د منځه لاړ نه شو بلکې په نورو خلکو باندې آباد دی، ترڅو ستا د امت کفار پوه شي چې د دنیا آبادي د دوی د ژوند پورې توقف نه لري.

ب: بل ډول هغه دی چې د هلاکو شوو قومونو څخه وروسته کنډوالې پراته دي، لکه د ثمودیانو ښارونه چې د دوی څخه وروسته پکښې هیڅوک ونه اوسېدل او خالي پورې دښتې او میرې ابادې

کړي، ترڅو دوی پوه شي چې الله ﷻ ته ورانول او آبادول دواړه اسان کارونه دي.
۲_ په ذکرو شوو هلاکو شوو قومونو باندې مونږ تېرى نه دى کړى چې بې ګناه او بې جنايته مو هلاک کړي وي او یا مو پیغمبران نه وي وراستولي، بلکې دوی پخپله په خپلو ځانونو باندې ظلم او تېرى وکړ چې د پیغمبرانو پیروي یې ونه کړه ـ چې د دوی نجات پکښې نغښتی وه ـ او د بوتانو په عبادت باندې کلک شوه
۳_ مګر کله چې د دوی د هلاک دپاره ستا د رب ﷻ فرمان ور ورسېد نو باطلو معبودانو (بوتانو) ورته هیڅ ګټه ونه شوه رسولی او زمونږ د عذاب څخه یې نجات ورنه کړی شو.
۴_ ذکرو شوو باطلو معبودانو برسېره په دې چې دوی ته په دنیا کښې نجات ورنه کړی شو ضرر یې ورته ورساوه، هغه دا چې د قیامت په ورځ به یې په دائمي عذاب باندې ککړ کړي.
۵_ ای پیغمبره! ذکر شوي هلاک شوي قومونه ستا د رب ﷻ د نیولو څو مثالونه دي، چې په ظالمانو باندې څنګه عذاب ورنازلوي؟ او چې عذاب پرې ورنازل کړي نو ایا څوک ترې خلاصون موندلی شي؟ دا د دې دپاره چې ستا امت ترې عبرت واخلي او د الله ﷻ د نیولو څخه ځانونه بچ وساتي، یقینًا چې ستا د رب ﷻ نیول ډېر دردناک او ډېر سخت دي.
۶_ مګر ای پیغمبره! د دغو هلاکو شوو قومونو څخه به هغه څوک عبرت اخلي او ګټه به ترې پورته کوي کوم چې د آخرت د عذاب څخه ډارېږي، په خپل رب ﷻ باندې پخه عقیده لري او بالآخره د سمې لارې په موندلو پسې تاند وهي او بس.
۷_ ای پیغمبره! هرچا ته په کار دي چې د آخرت د عذابه وډار شي، دا ځکه چې د آخرت ورځ داسې ورځ ده چې ټول خلک به ورټولېږي او وراندېنې وروستني به پکښې غونډ کړی شي، او دا داسې ورځ ده چې ټول خلک به ورحاضر کړی شي او هیڅوک به ترې خپل ځان په څنګ نه کړی شي، او نه به د تېښتې لاره مونده کړي.

﴿ وَمَا نُؤَخِّرُهُۥٓ إِلَّا لِأَجَلٍ مَّعْدُودٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ فَمِنْهُمْ
شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ شَقُوا۟ فَفِى ٱلنَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَـٰلِدِينَ فِيهَا
مَا دَامَتِ ٱلسَّمَـٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا
ٱلَّذِينَ سُعِدُوا۟ فَفِى ٱلْجَنَّةِ خَـٰلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ ٱلسَّمَـٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ۖ
عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ ﴿١٠٨﴾ فَلَا تَكُ فِى مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هَـٰٓؤُلَآءِ ۚ مَا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ
ءَابَآؤُهُم مِّن قَبْلُ ۚ وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ ﴿١٠٩﴾ ﴾

[۱۰۴] او مونږ دا ورځ نه وروسته کوو مګر د نېټې تاکلې شوې پورې (چې مونږ ته معلومه ده).

[۱۰۵] کوم وخت چې دا ورځ راشي نو (د ډېر هیبت د کبله به) هیڅ نفس خبرې نه کوي (هیڅوک به نه شفاعت کولی شي او نه اعتذار) مګر د الله ﷻ په اذن سره. نو (په دغې ورځ کښې به) خینې بدبخت وي او (خینې به يې) نېکبخت وي.

[۱۰۶] نو هر چې هغه کسان دي چې بد بخت شوي وي نو دوی به په دوزخ کښې وي (او) دوی ته به هلته د فریاد د کبله د خرو غوندې) لوړ اواز او ټیټ اواز وي (زبېرګي به کوي).

[۱۰۷] په داسې حال کښې چې دوی به هلته ترهغه همېشه وي ترڅو چې اسمانونه او ځمکې همېشه وي مګر کله چې ستا د رب ﷻ اراده وشي (او خلود یې مات کړي). یقیناً چې ستا رب ﷻ هغه شي ته په کامل (قدرت سره) کوونکی دی، کوم ته چې اراده وکړي.

[۱۰۸] او هرهغه کسان چې دوی نېکبخت کړی شوي وي نو دوی به په جنت کښې وي، په داسې حال به دوی هلته ترهغه همېشه وي ترڅو چې اسمانونه او ځمکې همېشه وي، مګر کله چې ستا رب ﷻ اراده وکړي، (دا ستا د رب ﷻ ورکړه ده) داسې ورکړه چې غیر پرې کړی شوې ده (نه به پرې کېږي).

[۱۰۹] نو (ای پیغمبره!) د هغو (بوتانو د انجام) څخه مه په شک کښې کېږه کوم چې دغه مشرکان) يې عبادت کوي (دا هم د شقاوت او بدبختۍ عوامل دي او دا ځکه چې) دوی (دغه کفار) عبادت نه کوي مګر داسې عبادت کوي لکه چې پلرونو به يې وړاندې عبادت کاوه (نو لکه څنګه چې د هغوی د عبادت انجام شقاوت وه نو د دوی د عبادت انجام هم همداسې شقاوت دی). او یقیناً مونږ دوی ته (د رزق یا عذاب څخه) خپله برخه داسې پوره ورکوونکي یاستو چې کمه کړی شوې به نه وي.

د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د قیامت د ورځې څه حالات ذکر شوي وه او په دې ایتونو کښې يې څه نور حالات بیان شوي دي چې حاصل يې داسې راوځي:

ای پیغمبره! په خپل امت باندې د قیامت د ورځې لاندې څه اند حالات قرائت کړه چې عبرت ترې واخلي:

۱ـ دغه ورځ ضرور راتلونکې ده چې د حکمت غوښتنه ده، د دې ورځې وروسته کېدل د نه راتللو معنی نه ورکوي، مونږ د دې ورځې قیام نه وروسته کوو مګر د یوې معینې نېټې پورې چې هغه فقط او فقط مونږ ته معلومه ده او بس.

۲ـ کله چې دغه ورځ راشي نو د ډېر هیبت د کبله به هیڅوک خبرې قدرې هم نه شي کولی مګر د الله ﷻ په اذن او اجازې سره، نه به څوک شفاعت کولی شي او نه به څوک د خپلو جنایتونو معذرت وړاندې کولی شي.

۳ـ په دغې ورځ کښې به ټول خلک په لاندې دوه وو ګروپونو باندې ووېشلی شي:

الف: یو گروپ به بدبختان وي چې دوی به په اور کښې معذب کېږي او د ډېر سخت عذاب د کبله به دوی همېشه د خرو په شان هنگېږي چې کله به په لوړ اواز سره چیغې وهي او کله به په نري اواز فریاد کوي مگر دوی ته به نه چیغې څه گټه رسولی شي او نه به یې فریاد په درباندې خوري. دا خکه چې نوموړي بدبختان به په دوزخ کښې همېشه وي او هیڅکله به ترې دوی نه بهر وویستلی شي او نه به په دوی باندې څه سرېښت ورشي. یا په بل عبارت: دوی به په اور کښې همېشه وي. د بندگانو په اصطلاح ترڅو چې اسمانونه او ځمکې دوام کوي ترهغې به د دوی دوزخیتوب دوام وکړي.
مگر (ای پیغمبره!) کله چې ستا رب ﷻ د دوی د بهر ویستلو او د خلود د ماتولو اراده وکړي نو بیا به په دوی باندې سرېښت ورشي. خو په یاد ولرئ چې ستا رب ﷻ دغسې اراده نه کوي او دا ځکه چې ستا رب ﷻ کفر نه بښي، او خلود ماتول خو د کفر د بښلو څخه په غیر بل شی نه دی.
ای پیغمبره! ستا رب ﷻ هرڅه په اختیار سره کوي، په ده ﷻ باندې نه جبر شته او نه په خپلو کارونو کښې مضطر او مجبور دی، بلکې یقیناً ستا رب ﷻ په ډېره ښه توگه د هغه شي کوونکی دی کوم ته چې اراده وکړي.
ب: بل گروپ هغه کسان دي چې دوی نېکبخت کړی شوي دي او په دُنیا کښې د ایمان راوړلو توفیق ورکړی شوی دی، نو دوی به بالمقابل د جنتونو په نعمتونو کښې پټ وي او څه یې چې زړونه غواړي هغه به ورته تیار او مهیا وي.
په دې باندې علاوه، دوی به په جنتونو کښې همېشه وي او د بندگانو په اصطلاح ترڅو چې اسمانونه او ځمکې موجودې وي نو دوی به هلته دائمي اوسېدونکي وي.
مگر هله به په جنتیانو باندې جنتي نعمتونه قطعه کړی شي چې کله ستا د رب ﷻ اراده وشي. خو تاسو بالکل بې غمه اوسئ چې ستاسو رب ﷻ تاسو ته خبر درکوي او تاسو ته وعده درکوي چې هغه ﷻ به د جنتیانو په جنت کښې د اوسېدلو خلود نه ماتوي او نعمتونه به ترې نه اخلي او انقطاع به پرې نه وروليي.
لنډه دا چې لکه څنگه چې الله ﷻ په دوزخ کښې دوزخیان په اختیار سره هلته دائم پاتې کوي همدارنگه په جنت کښې په دائمي توگه د جنتیانو اوسېدل هم د الله ﷻ په اراده باندې صورت نیسي، نه ورباندې جبر شته او نه دغو کارونو ته مجبور او مضطر دی.
۴ـ نو ای پیغمبره! څرنگه چې پخوانیو هلاک کړی شوو قومونو ته باطلو معبودانو نه په دنیا کښې د الله ﷻ د عذاب څخه نجات ورکړی شو او نه به یې په آخرت کښې په درد باندې وخوري همدارنگه د هغو معبودانو حال هم دی د کومو عبادت چې دغه ډله (ستا د دعوت امتیان) کوي، نو ته په دې کښې هیڅ شک مه کوه چې د دوی باطل معبودان (بوتان) دوی ته نه په دنیا کښې نجات ورکولی شي او نه یې په آخرت کښې د دوزخ د اوره خلاصولی شي: نو په کار دي چې دوی هم په همدغې خبره کښې شک او شبهه ونه کړي. دا ځکه چې د دې زماني بوت پرستان خو د بل شي عبادت نه کوي مگر د هغه شي چې د دوی پلرونو به یې په خپلو وختونو کښې عبادت کاوه. د دوی

بوتان: د هغوی په بوتانو باندې څه فضیلت نه لري. هغوی هم په خپلو لاسونو باندې جوړ کړي وه او دوی هم لګیا دي په خپلو لاسونو باندې یې جوړوي.
د موجوده مشرکانو بوتان د پخوانیو مشرکانو د بوتانو سره فقط همدا یو فرق لري چې هغوی ته د خپلو بوتانو ناتواني په تجربه باندې ثابته شوه او دوی لا خپل بوتان نه دي تجربه کړي، او ډېر ژر دي چې دوی ته به هم تجربه شي. او دا څکه چې په یقین سره هرومرو موجوده مشرکانو ته به هم مونږ د رزق ټاکلې شوې برخه بالکل پوره ورکړو چې هیڅ نقصان به پکښې نه وي او بیا به په دوی باندې د عذاب ټاکلې شوې برخه هم ورنازله کړو او په مصیبت به یې ککړ کړو، او حتی د قیامت په ورځ به یې هم د ټولو کافرانو په جمله کښې د دوزخ په اور کښې ور واچوو.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [النساء: ۴۲] ایت لاندې دا پوښتنه جواب کړې ده چې: د قیامت په ورځ خو هیڅوک بې اجازې خبرې نه شي کولی حال دا چې د څینو ایتونو څخه د خبرو کول څرګندېږي؟
خو په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې هیڅوک به داسې خبره نه شي کولی چې شفاعت پورې اړه ولري او د خپلو جنایتونو پورې د اعتذار کولو سره تعلق نیسي[۱].

شقي او سعید څوک دي؟

۲ـ ﴿سَعِيدٌ﴾ د "سَعَادَةٌ" څخه اشتقاق شوی دی، "سَعَادَةٌ" دې ته ویل کېږي چې د چا سره د خیر او ګټې په موندلو (لاس ته راوړلو) کښې د الله ﷻ معونت (کومک) ملګری وي[۲] او څه یې چې زړه غواړي هغه لاس ته ورځي، چې مونږ ترې په نېکبخت سره تعبیر کوو.
او ﴿شَقِيٌّ﴾ د "شَقَاوَةٌ" څخه اشتقاق موندلی دی، "شَقَاوَةٌ" د "سَعَادَةٌ" سره متضاده معنی ورکوي چې د چا سره د خیر او ګټو په موندلو کښې د الله ﷻ معونت (کومک) ملګری نه وي، او خپل مرام لاس ته نه ورځي، چې مونږ ترې په بدبخت سره تعبیر کوو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف د ظاهر څخه څرګندېږي چې د موقف ټول خلک به د لوینانو او ماشومانو په شمول په دوه وو ګروپونو باندې وویشلی شي چې بدبختان به په اور کښې همېشه وي او نېکبختان به په جنت کښې همېشه وي: نو پوښتنه دا ده چې لاندې کسان به په کوم ګروپ کښې شامل وي:

الف: د اعراف اوسېدونکي، چې نه د جنتیانو په ډله کښې داخل دي او نه د دوزخیانو په ډله کښې.
ب: هغه ګناهګاران مومنان کوم چې د دوزخ د دورې په انتظار وي او مغفرت یې په برخه نه شي.

۱: روح المعاني ج۱۲ ص۱۳۹
۲: مفردات الراغب ص۲۳۸.

مونږ وایو چې د دغه سوال دپاره ځینو علماوو کرامو لاندې جوابونه کړي دي.
اول ذکر شوي دواړه ډوله کسان په یوه ګروپ کښې هم شامل نه دي[١] د دوی دواړو ډولو کسانو حالت په دې مقام کښې په سکوت کښې پرېښودلی شوی دی. د [الأعراف:۴۶] ایت لاندې د اهل الاعراف په هکله او د [آل عمران:۲۴] ایت لاندې د ګناهګارانو مؤمنانو په اړوند ـ لله الحمد ـ ځه تحقیق تېر شوی دی چې یو ځل کتل یې ګټور دي.
مګر مونږ ته دا جواب په زړه پورې نه ښکاري چې په تبادر سره ذهن ته نه راځي.
دوهم: اهل الاعراف خو په نیکبختانو کښې داخل دي، چې دوزخ ته د داخلیدلو جوګه نه دي. اما کله چې الله ﷻ په خپل فضل سره دوی جنت ته داخل کړي نو هلته به همېشه وي. ځکه چې د جنت څخه بېرته راوتل نشته.
اما هغه عاصیان مؤمنان کوم چې د الهي مغفرت څخه بې برخې شي او دوزخ ته داخلېږي دوی په بدبختانو کښې شامل دي، خو د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ په کلماتو سره د خلود لاندې نه واقع کېږي. نو په دې تقدیر د "ما" توری په ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ کښې د "من" د توري معنی ورکوي[٢].
نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ټول بدبختان به په اور کښې همېشه وي مګر هغه بدبختان به پکښې همېشه نه وي کومو ته چې الله ﷻ د عدم خلود اراده وکړي، چې هغوی د عاصیانو مؤمنانو څخه عبارت دي.
مګر دا جواب هم مونږ ته په زړه پورې نه برېښي، دا ځکه چې د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ کلمات خو د نېکبختانو د حالت په بیان کښې هم نازل شوي دي، حال دا چې ټول امت اجماع کړې ده چې د جنت څخه هیڅوک بېرته نه راویستلی کېږي چې خلود یې مات شي[٣]. نو هلته د ﴿ مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ د کلماتو څخه یوه معنی اخستل او دلته ترې بله معنی مرادول د سړي ذهن نه مني.
درېم: مونږ ته غوره جواب دا دی چې ذکر شوي دواړه ډوله کسان په نېکبختانو کښې شامل دي[۴]. د اهل الاعراف سعادت خو واضحه دی چې الله ﷻ د دوزخ څخه بچ کړي دي او امید دی چې دائمي جنت ته به یې هم داخل کړي.
اما عاصیان مؤمنان هم د ښه لوی سعادت خاوندان دي چې د دوزخ څخه به یو وخت بهر شي او د جنت د دائمي اوسېدونکو څخه به جوړ شي. یا په بل عبارت: دوی به د نورو جنتیانو څخه فقط همدومره ښکته وي چې هغوی به د دوزخ دوره نه وي تېره کړي او څه وخت وړاندې به جنت ته داخل شوي وي او دوی به د دوزخ د موقتي دورې څخه وروسته جنت ته داخل شي، اما کله چې جنت ته ورداخل شي نو بیا به پکښې همېشه وي.

---

(١) تفسیر الخازن ج٣ ص٣٦٢
(٢) المحرر الوجیز ج٩ ص٢٢٦
(٣) تفسیر الخازن ج٣ ص٣٦۴
(۴) روح المعاني ج١٢ ص١۴۵

د زفیر او شهیق معناوي

او د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چي "الزَّفِيرُ الصَّوْتُ الشَّدِيدُ وَالشَّهِيقُ الصَّوْتُ الضَّعِيفُ"[1] یعني دوزخیان به د ډېره غمه او ډېره مشقته کله به لوړ اواز سره فریاد کوي او کله به په کمزوري او نري اواز باندي د خپلو زړونو حسرت څرګندوي

یا دا چي کله به هنګاري پیل وکړي نو ډېر لوړ اواز بورته کړي او تنفس بهر وباسي او بیا به کمزوري اواز باندي خپل هنګاري ته خاتمه ورکړي او خارجي هوا خپلي سیني ته راکاږي. العیاذ بالله اللهم اجرنا من النار.

سوال جواب

که څوک وایي چي الله ﷻ هم په دوزخ کښي د بدبختانو خلود او هم په جنت کښي د نېکبختانو خلود په دې کلماتو ﴿مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالأَرْضُ﴾ باندي مقید کړی دی چي ذکري شوي دواړه ځایونه به هر یو په خپل خپل ځای کښي د اسمانونو او ځمکو د دوام په اندازه باقي پاتي شي؛ او پیوسته دا ده چي ایا د دغي مودې د پوره کېدلو څخه وروسته به د دواړو ډلو خلود ختم شي؟

مونږ وایو چي

الف. په ذکر شوو دواړو جملو کښي د اسمانو او ځمکو څخه موجوده اسمانونه او ځمکي مطلب نه دي چي د بقاء موده یې د الله ﷻ په نزد ټاکلي شوي ده چي د هغې د پوره کېدلو څخه وروسته به د زوال سره مخامخ شي، بلکي دلته د آخرت اسمانونه او ځمکي مرادي دي چي زوال یې نه ورځي او همېشه دپاره به موجودي وي[2] نو د معنی حاصل یې داسي کېږي چي هره ډله به په خپل ځای کښي همېشه وي لکه څنګه چي د آخرت اسمانونه او ځمکي همېشه دي

مګر دا جواب مونږ ته ښوره نه ښکاري او به تاسو سره سمې نه ذهن ته نه ورځي. په دې باندي علاوه لکه چي د سباق او سیاق (وړاندي او ورسته) څخه څرګندېږي دغه ایتونه د کفارو عربانو د ترهیب او ترغیب دپاره نازل شوي دي، حال دا چي دوی خو په آخرت عقیده نه درلوده پاتي خو لا د آخرت اسمانونه او ځمکي

ب. په ټولو ژبو کښي عموماً او په عربي ژبه کښي خصوصاً داسي کلمات استعمالېږي چي اصلي معناوي یې د نظره غورزولی کېږي او د کنایې په توګه تري دوام مرادولی شي، لکه چي وایي "لا اكلم فلانا ما اقام ثبير وما لاح كوكب"[3] زه به د فلاني سره ترهغې خبري ونه کړم ترڅو چي د ثبیر نومي غر به خپل ځای ولاړ وي او ترڅو چي به اسمان کښي ستوري ځلېږي، یعني د همېشه دپاره به ورسره ونه ګړېږم

---

[1] التفسير المظهري ج۲ ص۲۰۱
[2] البحر المحيط ج۶ ص۲۱۶
[3] روح المعاني ج۱۲ ص۱۴۲

نو ذکر شوي کلمات په دوارو اېتونو کښې د همدغې کنايي معناوو په ملحوظ نازلې شوې دي او هغه مفهوم وربانديې تاکيد شوی دی په کوم بانديې چې د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَا ﴾ کلمات دلالت کوي(۱)، لکه څنګه چې کله.کله د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ ﴾ کلمات د ﴿ أَبَدًا ﴾ په کلمه بانديې تاکيدېږي.

د همديې کبله د اېتونو د نزول په وخت کښې وربانديې کفارو هيڅ اعتراض ونه کړ چې هغوی اهل اللسان وه او د خپلې ژبې په محاوره او استعمالاتو بانديې ډېر ښه پوهېده، که نه نو هغوی خو اعتراض نه بالکل ښه ناست وه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک ذکر شوی سوال بيا تکرار کړي او ووايي چې د دوارو (دوزخيانو او جنتيانو) خلود الله ﷻ د ﴿ إِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ﴾ په کلماتو بانديې تعقيب کړی دی، او ظاهره دا ده چې دغه استثناء د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَا ﴾ کلمې ته راجع ده(۲)؛ نو پوښتنه دا ده چې ايا الله ﷻ اراده کوي چې د ذکرو شوو دوارو ډلو خلود مات کړي؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال دپاره علماوو کرامو ډېر جوابونه کړي دي چې تقريبًا دولسو جوابونو ته رسېږي(۳)، څرنګه چې مونږ د دغه جوابونو په تحقيق کښې تقريبًا يوه اوني تېره کړه نو يو جواب هم راته په زړه پوري ښکاره نه شو، چې ځينې په احتمالاتو بانديې ولاړ دی او څه ثبوت نه لري او ځينې نور د اېتونو د ظاهر څخه سرې ته ذهن ته نه ورځي او په اوربدلو بانديې يې د سړي زړه نه يخېږي

مونږ ته ډېر ښه په زړه پوري جواب هغه برېښي کوم ته چې مونږ د الله ﷻ په توفيق د دې ايت لاندې اشاره کړې ده چې: ﴿ قَالَ ٱلنَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُ ﴾ [الأنعام ۱۲۸] يعنې الله ﷻ به کفارو ته د قيامت په ورځ ووايي چې دوزخ ستاسو د اوسېدانې ځای دی په داسې حال کښې چې هلته به همېشه ياست مګر کله چې الله ﷻ اراده وکړي او ستاسو خلود مات کړي، خو الله ﷻ داسې اراده نه کوي

دلته د دغه جواب تفصيل دا دی:

الف. ﴿ مَا شَآءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴾ يعنې دوزخيان به په دوزخ کښې همېشه وي مګر کله چې (ای پيغمبره) ستا د رب ﷻ اراده وشي چې خلود يې مات کړي که څه هم ستا رب ﷻ به ډېره ښه توګه د هرهغه کار کوونکی دی چې اراده يې ورته وشي مګر ستا رب ﷻ داسې کار ته اراده نه کوي چې د حکمت څخه مخالف وي او د کفارو دوزخيانو خلود ماتول د حکمت په خلاف کار دی

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۶۶

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۱۱

(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۹۹، زاد المسير ج۴ ص۱۲۴، تفسير الخازن ج۳ ص۳۶۴، روح المعاني ج۱۲ ص۱۴۲، تفسير البغوي ج۲ ص۴۰۱، المحرر الوجيز ج۹ ص۲۲۵، تفسير القاسمي ج۹ ص۱۷۱، تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۶، حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۶۷

په ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ یعنې جنتیان به په جنت کښې همېشه وي مګر کله چې ستا رب ﷻ اراده وشي چې خلود يې مات کړي، مګر ستا رب ﷻ د خلود د ماتولو اراده نه کوي، بلکې کوم نعمتونه او خلود يې چې دوی ته ورکړی دی دا داسې ورکړه ده چې انقطاع او پرېکېدل نه لري.

سوال جواب

۷: که څوک وايي چې: د ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ د کلماتو څخه چې د خلود ماتولو کوم ډار د جنتیانو په دکله د چا ذهن ته ورتله هغه الله ﷻ د ﴿عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ د کلماتو په تعقیب پورته کړ. خو د خلود د ماتولو کومه تمه چې د دوزخیانو په باره کښې د چا ذهن ته ورتلله هغه يې د ﴿إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ د کلماتو په تعقیب باندې لا قوي کړه، د همدې کبله خینو خلکو ته دا خبره په خیال کښې ورغلې راګرځي چې يو وخت به دوزخیان کافران هم د دوزخ څخه بهر شي[1] نو پوښتنه دا ده چې د دا حکمت په بنیاد د ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ کلمات د دوزخیانو په باره کښې په تمه غوځوونکو کلماتو باندې تعقیب نه شو، لکه ﴿وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ [المائدة ۳۷] یعنې او دوی (دوزخیان کافران) د دوزخ څخه وتونکي نه دي او دوی لره دائمي عذاب دی. او داسې نور ایتونه؟

مونږ وایو چې: د دوزخیانو په باره کښې به د لاندې حکمتونو په بنیاد تمه غوځوونکې تعقیب نه وي نازل شوی، والله ﷻ أعلم:

الف: الله ﷻ ذکره شوې تمه په زښتو ډېرو ایتونو کښې په صراحت سره پرېکړې ده، خو په دې مقام کښې يې ورباندې صراحت ونه کړ ترڅو علماء کرام د امتحان لاندې واقع کړي چې د مصرحاتو په مقابل کښې بعیدو احتمالاتو ته اعتبار ورکوي او که نه. دغه ډول امتحان کټ مټ د متشابهاتو په نزول کښې مرموز دی چې پوره بیان يې ـلله الحمدـ د [آل عمران: ۷] ایت لاندې تېر شوی دی.

ب: د الله ﷻ رضامندي د نعمتونو څخه یو لوی نعمت دی او د خوشالیو څخه يوه لویه خوشالي ده، لکه چې بحث يې د [التوبة: ۷۲] ایت لاندې تېر شوی دی، نو همدارنګه د الله ﷻ ناراض کېدل د عذابونو څخه یو لوی عذاب او د غمونو څخه يو لوی غم دی.

نو الله ﷻ د جنتیانو په بیان کښې د ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ د کلماتو په تعقیب د ﴿عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾ کلمات نازل کړه چې الله ﷻ ترې راضي دی او همېشه به ترې راضي وي.

او د دوزخیانو په هکله يې د ﴿إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ﴾ کلمات د ﴿إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ په کلماتو تعقیب کړه ترڅو دوزخیان په غوږ ووهي چې د دوی څخه الله ﷻ ناراض دی او هیڅکله به ترې راضي نه شي، که نه نو الله ﷻ ته خو د خلود ماتول څه مشکلات نه لري.

[1] روح المعاني ج۱۲ ص۱۴۶

ج: ترڅو معاندین پوه کړي چې الله ﷻ لکه څنګه چې جنتیان په اختیار سره دائمي جنت ته داخلوي همدارنګه د کفارو په دائمي دوزخي ګرځولو کښې هم نه مجبور دی او نه مضطر دی، بلکې دا کار هم په خپل اختیار سره کوي، که بالفرض اراده وکړي چې د کفارو دوزخیانو خلود مات کړي نو ماتولی یې شي مګر دا کار د ده ﷻ د حکمت په غوښتنه محال کار دی.

نو د ذکر شوي ایت مضمون د دوزخیانو په باره کښې د دغه ایت مضمون ته ورته دی چې: ﴿حَتَّىٰ يَلِجَ ٱلْجَمَلُ فِى سَمِّ ٱلْخِيَاطِ﴾ [الأعراف: ۴۰] یعنې کافران به د قیامت په ورځ جنت ته ترهغه ورداخل نه شي ترڅو چې اوښ (من حیث اوښ) د ستنې په سوم (من حیث سوم) کښې ننوځي، دا کار نه کېدونکی محال کار دی نو د هغوی جنت ته داخلېدل هم محال او نه کېدونکي دي.

یادونه

۸ـ کله چې ذکر شوي ایتونه نازل شوه او په ﴿فَمِنْهُمْ شَقِىٌّ وَسَعِيدٌ﴾ په کلماتو باندې مشتمل وه نو عمر الفاروق ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: یا رسول الله! دغه کارونه چې مونږ یې کوو ایا لیکلي شوي کارونه دي او که څنګه؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «بَلْ عَلَى شَيْءٍ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ وَجَرَتْ بِهِ الأَقْلَامُ يَا عُمَرُ وَلَكِنْ كُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ»[1] یعنې: مونږ په داسې کارونو باندې یاستو چې د هغو څخه فراغت حاصل شوی دی او قلمونه پرې جاري کړی شوي دي (لیکلی شوي دي) ای عمره!، مګر هر چاته (شقي وي او که سعید وي) هغه څه اسان کړی شوي دي د کومو دپاره چې پیدا کړی شوی وي.

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ فَٱخْتُلِفَ فِيهِ ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِىَ بَيْنَهُمْ ۚ وَإِنَّهُمْ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ ﴿۱۱۰﴾ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَٰلَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا يَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿۱۱۱﴾﴾

[۱۱۰] او بې شکه مونږ موسی ﷺ ته کتاب (تورات) ورکړی وه خو اختلاف پکښې واقع شو (چا په پرې ایمان راووړ او چا ترې انکار وکړ، لکه څنګه چې په قرآن کریم کښې اختلاف واقع شوی دی) (ای پیغمبره!) که چرته هغه خبره (فرمان) نه وی چې ستا د رب ﷻ د پلوه مخکې (صادره) شوې ده نو د دوی (ستا د قومیانو) ترمنځ به (په دنیا کښې) فیصله کړی شوې وی او (دا خکه چې) یقیناً دوی (ستا قومیان) د قرآن کریم څخه په وارخطا کوونکي شک کښې (واقع) دي (چې قوي انکار ترې کوي).

[۱۱۱] او یقیناً (د مومنانو او کافرانو څخه) یوې ډلې ته هم (په دنیا کښې پوره جزا یا سزا نه ده ورکړه شوې خو سوګند دی چې) هرومرو (او) ضرور به دوی (ټولو) ته ستا رب ﷻ د خپلو اعمالو

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۲

مکافات یا مجازات، پوره ورکړي. او دا ځکه چې محمد ﷺ په هغه شي باندې پوره خبردار دی چې دوی یې عملي کوي.

ارتباط

موسی ﷺ دوه وو فرقو ته ور استولی شوی و. چې یوه فرقه فرعون او فرعونیان وه او بله فرقه بني اسرائیل وه. په موسی ﷺ باندې تورات په هغه وخت کې نازل شو چې د فرعونیانو سره یې خبره ختمه شوه او یوازې د بني اسرائیلو سره د مصر څخه د سینا ټاپو ته پورېوت.

په وړاندینیو ایتونو کې د فرعونیانو څه حالاتو ته اشاره شوې وه چې مشرکان ترې عبرت واخلي او د هغه مناسبتونو د کبله د قیامت د ورځې څه حالات بیان شوي وو. په دې ایتونو کې د موسی ﷺ د نبوت هغه حال ته اشاره کېږي چې په ده ﷺ باندې کتاب نازل شو او بني اسرائیلو په اتفاق سره ونه مانه، ترڅو ترې نبي کریم ﷺ عبرت واخلي او متسلي شي. نو حاصل یې داسې راوځي

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ته د دې خبرې نه خفه کېږه چې ټولو مشرکانو په قرآن کریم باندې ایمان رانه وړ او لږ خلک په ایمان باندې مشرف شول. دا ځکه چې

۱. موږ موسی ﷺ ته هم په هغه وخت کتاب تورات ورکړ کله چې دوی د فرعونیانو څخه نجات وموند او د سینا ټاپو ته پورېوتل. ترڅو په دې کتاب باندې ایمان راوړي او د دنیا او آخرت د کارونو دپاره ترې د چراغ (رڼا) کار واخلي.

مګر دوی ټولو په اتفاق سره ورباندې ایمان رانه وړ، او په دوه وو ډلو باندې ووېشلی شول چې ځینو یې باور وکړ او ځینو ترې انکار وکړ. لکه څنګه چې په قرآن کریم باندې ځینې خلک ایمان راوړي او ځینې ورڅخه ترې منکر کېږي.

۲. ای پیغمبره! که د الله ﷻ په نزد دا خبره فیصله نه وي چې ستا امت ته به د قیامت د ورځې پورې د خپلو عملونو په سبب ازادي ورکوي او په دنیا کې به پرې داسې بېخ وېستونکی عذاب نه ورنازلوي لکه څنګه یې چې په عادیانو او ثمودیانو باندې ور نازل کړی و. نو ستا د امت د اختلاف کوونکو په منځکې به یې هم فیصله کړې وې چې مؤمنانو ته به یې نجات په برخه کړی وی او مشرکان (کفار) به یې بوسا کړي وی. او دا ځکه چې

۳. یقیناً ستا د امت کفار (مشرکان) د قرآن کریم څخه انکار کوي او د حقانیت څخه یې داسې اضطراب کې لوېدلي دي چې هیڅ د اطمینان او د ادبي ځای نه شي موندلی. چې همدغه حالت د بوسا کولو دپاره بسه قوي سبب دی او کفایت کوي.

۴. ای پیغمبره! کفارو ته په کار دي چې په موقتي ازادۍ باندې د نجات خیال ونه کړي او هم مؤمنانو ته په کار دي چې په نیک عملي کې سره پوره زیار وباسي او د کفارو د بلوه په اذیتونو او ستغو خبرو باندې یې حوصلې نه شي

او دا څکه چې په یقین سره په دنیا کښې یوې ډلې ته هم د خپلو کړو وړو پوره جزا او سزا نه ده ورکړه شوې څکه چې دنیا د امتحان ځای دی او د مکافات او مجازات وخت پراوړان دی.

نو دا یقیني او بې شکه خبره ده چې د مؤمنانو او کفارو څخه یوې ډلې ته هم د خپلو عملو کړو وړو جزا یا سزا پوره نه ده ورکړې شوې، خو په سوګند سره وایم چې هرومرو او خامخا به ستا رب ﷻ دوی ټولو ته د خپلو-خپلو اعمالو بدله ورکړي، څکه چې ستا رب ﷻ په هغه څه باندې پوره خبردار دی چې دواړه ډلې یې په دنیا کښې اجراء کوي.

توضیحات

۱ـ ځینو علماوو کرامو د دې جملې ﴿ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ ﴾ په تفسیر کښې دا احتمال هم جائز ګڼلی دی چې دا د موسی علیه السلام د کتاب پورې ارتباط ولري[1].

نو حاصل یې داسې اخستی دی چې: ای پیغمبره! که ستا د رب ﷻ سره فیصله شوې نه وی نو د بني اسرائیلو په منځکښې به یې په دنیا کښې فیصله کړې وی او د اختلاف کوونکو فیصله به یې آخرت ته نه وی ځنډولې.

مګر دا احتمال کمزوری ښکاري[2] او په زړه پورې تفسیر هغه دی چې ذکره شوې جمله په قرآن کریم پورې ارتباط ولري او حاصل یې هغسې واخستل شي کوم چې په خلاصه مطلب کښې اخستل شوی دی.

دا تفسیر څکه غوره دی چې د راتلونکو ایتونو سره په ډېره ښه توګه پیوند لیسي.

د عربیت یو تحلیل

۲ـ د دې جملې ﴿ وَإِنَّ كُلًّا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ ﴾ په تحلیل کښې علماوو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی[3] خو کوم شی چې په ترجمه او تفسیر کښې مونږ د نظر لاندې نیولی دی هغه دا دی چې:

الف: د ﴿ كُلًّا ﴾ په کلمه کښې تنوین د مضاف الیه څخه عوض دی چې په "كُلُّ الْفَرِيقَيْنِ الْمُؤْمِنِينَ وَالْكَافِرِينَ" سره ترې تعبیر کوو.

ب: د ﴿ لَمَّا ﴾ توری جازم دی او معمول یې مقدر دی چې په "لَمَّا يُوَفَّوْا" سره تعبیر کېږي.

ج: په ﴿ لَيُوَفِّيَنَّهُم ﴾ کښې د "لـ" توری په قسم باندې دال دی.

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: دا واقعي خبره ده چې یوې ډلې ته هم په دنیا کښې د خپلو کړو وړو پوره اثرات نه دي ورکړی شوي، خو په سوګند سره وایم چې ستا رب ﷻ به هرې یوې ډلې ته د خپلو-خپلو کړو وړو اثرات ور ورسوي، چې مؤمنانو ته به پوره مکافات ورکړي او کفارو ته به پوره مجازات ورکړي.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۳۲
(۲) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۴۴
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۱۶

﴿فَٱسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا۟ ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا
تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا
تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ۚ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ
ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾ وَٱصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾﴾

[۱۱۲] نو (ای پیغمبره!) په هغه شي باندې کلک اوسېږه چې تاته پرې امر کړی شوی دی او هغه څوک دې (هم پرې کلک اوسېږي) چې ستا سره یې (د کفر څخه) توبه ویستلې ده (ایمان یې دریاندې راوړی دی)، او (هم) تاسو سرکشي مه کوئ، (ځکه چې) یقیناً الله ﷻ په هغه څه باندې بینا دی چې تاسو یې کوئ.

[۱۱۳] او تاسو هغو کسانو ته (د مینې څخه ډک) میلان مه کوئ کومو چې ظلم کړی دی، نو تاسو ته به اور ورسېږي او (بیا به) تاسو ته بدون د الله ﷻ څخه هیڅوک دوستان نه وي بیا به ستاسو سره نصرت (کومک) ونه کړی شي.

[۱۱۴] او (ای پیغمبره!) د ورځې په دواړو طرفونو کښې (د سهار او مازدیګر) لمونځ (لمونځونه) ودروه او (هم) د شپې څخه په اولنیو ساتونو کښې (چې ورځې ته نژدې دې د ماښام او ماسختن لمونځونه ودروه). یقیناً نېکۍ چې دي (لمونځونه دي او که نور نېک اعمال یا اقوال دي) ګناهونه رژوي (محوه کوي).

دغه (ذکر شوي ارشادات) د نصیحت قبلوونکو دپاره پند (نصیحت) دی.

[۱۱۵] او (هم د مؤمنانو په شمول) صبر کوه، ځکه چې یقیناً الله ﷻ د نېکو کارانو اجر نه ضائع کوي (نو پوره اجرونه به درکړی شي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندې نژدې ایت مضمون دا وه چې هرومرو به الله ﷻ هر عمل کوونکي ته د خپلو اعمالو بدله ورکړي، برابره خبره چې نېک اعمال وي او که بد.

په دې ایتونو کښې مؤمنانو ته څو ارشادات شوي دي چې د همدغو ارشاداتو په نظر کښې نیولو سره د نېکو اعمالو په سرته رسولو کښې زیار وباسي. نو د مطلب خلاصه یې داسې راوځي:

ای پیغمبره! څرنګه چې ستاسو نېک اعمال د الله ﷻ په نزد باندې نه ضائع کېږي نو لاندې ارشاداتو ته پوره پاملرنه وکړئ:

۱- ای پیغمبره! ته پخپله همدغه د استقامت حال ته ادامه ورکړه لکه چې تاته همداسې امر کړی شوی دی، او د افراط او تفریط څخه ځان بچ وساته.

همدارنګه ستا ملګري مؤمنان دي هم په مستقیمه لاره باندې روان اوسي، نه دي په دین کښې غلو کوي چې د نصاراوو په شان خپل پیغمبر ته د الوهیت درجه ورکړي او نه دې تفریط کوي چې د یهودو په شان خپل پیغمبر ته اذیت ورسوي.

یا په بل عبارت تاسو مه په افراط سره طغیان کوئ او مه په تفریط سره سرکشي کوئ بلکې په هر حال د شرعي چوکاټ مراعات وکړئ، دا ځکه چې الله ﷻ ستاسو په ټولو اعمالو باندې بینا دی

۲_ ای پیغمبره! په تاسو باندې لازمه ده چې ځپله د هر ډول ظلم څخه خانونه وساتئ او هم هغو کسانو ته میلان قدرې هم ونه کړئ کوم چې ظالمان دي، د هغوی سره په هیڅ ډول کومک مه کوئ او د مدحې او توصیف څخه یې خانونه وساتئ؛ بلکې په خانونو کښې داسې حالات څرګند کړئ چې د ورایه معلومه شي چې تاسو د ظالمانو مخالف یاست.

که نه نو تاسو ته به هم اور در ورسېږي، او د اور څخه د بچ کېدلو دپاره به هیڅوک دوست مونده نه کړئ چې د الهي عذاب څخه یا په شفاعت نجات درکړي او یا درسره نصرت وکړي او په زور سره مو ترې بچ کړي.

۳_ ای پیغمبره! د ورځې په طرفونو کښې (سبا او بېګا) او هم د شپې په وختونو کښې خپل لمونځونه ودروه چې دوی ستا پیروي وکړي او خپلو لمونځونو ودرولو ته دوی هم ادامه ورکړي، ترڅو ستا امت په لاندې مطالبو باندې کامیاب شي:

الف: ترڅو د دغو نېکو اعمالو په کولو سره د دوی ګناهونه محوه او نابود شي ځکه چې د نېکیو په مقابل کښې بدۍ او ګناهونه مقاومت نه شي کولی.

ب: لمونځونو ته ادامه ورکول د نصیحت قبلوونکو دپاره ډېر ګټور نصیحت دی ځکه چې د جنایتونو او ګناهونو څخه همدغه لمونځونه مخنیوی کوي او د افراط او تفریط څخه سړی بچ کوي.

۴_ ای پیغمبره! همدارنګه خپل صبر ته ادامه ورکړه چې امت درپسې اقتداء وکړي او د ښېګڼو خاوندان شي او دا ځکه چې صبر د نېک عملي دپاره یو بنسټ دی او الله ﷻ د نېکانو اجرونه نه ضائع کوي.

توضیحات

۱_ د ﴿ فَٱسۡتَقِمۡ ﴾ په جمله کښې د "اسْتَقِمْ" کلمه د "اسْتِقَامَة" څخه اشتقاقه شوې ده، که څه هم "اسْتِقَامَة" د لارې صفت هم واقع کېږي مګر کله چې د انسان صفت واقع شي نو د دوام او همېشوالي معنی ورکوي[1].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای پیغمبره! لکه څنګه چې تاته په اوامرو باندې د ادامې هدایت درکړی شوی دی په همغه ډول سره ورباندې قائم اوسه او ادامه ورکړه.

همدا مضمون په لاندې حدیث شریف کښې ډېر ښه منعکس شوی دی چې:

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۳۳

یوه ورځې یوه سړي پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! د اسلام په باره کښې ماته داسې یو جامع هدایت وکړه چې ستا د هدایت څخه وروسته د بل چا څخه پوښتنې ته اړ نه شم. نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «قُلْ آمَنْتُ بِاللّٰهِ ثُمَّ اسْتَقِمْ»(١) یعني: ووایه چې په الله ﷻ مې ایمان راوړی دی، بیا په همدغه حال باندې استقامت وکړه او دائم پرې پاتې شه (ځکه چې استقامت د سعادت دپاره بنسټ دی).

یادونه

٢ـ د دې سورت (هود) په سریزه کښې د ﴿ فَٱسْتَقِمْ ﴾ په جمله باندې په زړه پورې ړنا اچولې شوې ده چې دا سورت د نبي کریم ﷺ د سپین ږیرې کېدلو ځنګه باعث شو، نو که څوک فرصت لري او هلته مراجعه وکړي او یا په دې مقام کښې خینې اوږده تفاسیر(٢) وګوري نو بده به نه وي.

سوال جواب

٣ـ که څوک وایي چې: د ﴿ وَلَا تَرْكَنُوٓاْ ﴾ کلمه د "رُکُون" څخه اشتقاقه شوې ده، "رُکُون" ـ لکه "فُسُوق" ـ لږ میلان ته ویل کېږي(٣)، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ظالمانو ته د هر لږ میلان هم مه کوئ چې د دوزخ په اور کښې به واچولی شئ.

نو پوښتنه دا ده چې ایا د ظالمانو سره معامله کول (اخستل او خرڅول) جواز لري؟ حال دا چې یوه معامله هم د ادنی (لږ) میلان څخه نه شي خالي کېدلی. په دې باندې علاوه، پخپله نبي کریم ﷺ هم د کفارو سره په معاملاتو کښې اشتراک کړی وه، لکه چې د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په داسې حال کښې وفات شو چې: «وَدِرْعُهُ رَهْنٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ»(٤) او خپله زغره یې د یوه یهودي سره ګرو ایښې وه (البته) په دېرش پېمانو وربشو کښې (چې د کور دپاره یې پېرودلې وې)؟

مونږ وایو چې: "رُکُون" د مطلق میلان څخه عبارت نه دی چې معاملاتو ته هم شامل شي بلکې "رُکُون" د هغه میلان څخه عبارت دی چې مینه او محبت ورسره ملګري وي او د اطمنان او اعتماد باعث ګرځېدلی وي(٥). نو د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې: ای مؤمنانو په ظالمانو باندې اعتماد مه کوئ او پرې مطمئن کېږئ مه، او هم یې رازدار مه جوړوئ چې اسرار ورته څرګند کړئ او په کارونو کښې ورسره مشورې وکړئ.

په دې باندې علاوه، ظالم ته میلان کول جوازلري مګر هله چې هغه د ظالم په حیث ملحوظ کړی شي. یا په بل عبارت: چې د هغه ظلم د چا خوښ شي او د هغه په ظلم باندې راضي شي. او

(١) مسند احمد بن حنبل ج٧ ص ١١٠
(٢) روح المعاني ج١٢ ص١٥٢
(٣) تفسير الكشاف ج٢ ص٤٣٣
(٤) سنن ابن ماجه ص١٧٦
(٥) لسان العرب ج١٣ ص١٨٥؛ تفسير المنار ج١٢ ص ١٧، احكام القرآن للجصاص ج٣ ص١٦٦

پوره څرګنده ده چې معاملات (راکړه ورکړه) خو ورسره د شخص په حیث صورت نیسي او بس

همدغه مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «مَنْ مَشٰى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الإِسْلَامِ»[۱] یعنې هرڅوک چې د یوه ظالم سره د دې دپاره روان شي چې هغه ته قوت ورکړي حال دا چې پوهېږي چې یقیناً هغه ظالم دی، نو دا (سړی) د اسلام څخه بهر شو (دا کار د مسلمانانو کار نه دی).

په سفیان الثوري باندې دې الله ﷻ خپل رحمت ورنازل کړي چې یوه سړي ته یې څومره ښه جواب ورکړ البته کله چې هغه ترې پوښتنه وکړه چې: زه ظالمانو ته جامې ګنډم (زه پوهېږم چې دوی ظالمان دي او دا ډول کومک ورسره کوم) نو ایا زه د هغو کسانو څخه شمېرل کېږم چې ظالمانو ته یې میلان کړی وي؟

نوموړي ورته وویلې چې په دغه صورت کښې ته پخپله ظالم یې، او ظالمانو ته د میلان کوونکو څخه هغه څوک شمېرل کېږي چې په تا باندې ستن او تار خرڅوي[۲].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي: د ﴿إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ﴾ په جمله کښې د ﴿ظَلَمُواْ﴾ کلمه د ظلم څخه اشتقاقه شوې ده، او د ظلم اطلاق لکه څنګه چې په کفر او شرک باندې کېږي همدارنګه هرې یوې ګناه ته هم ظلم ویلی شي؛ نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې ظلم په کومه معنی سره دی؟

مونږ وایو چې: د ځینو علماوو کرامو نظر دا دی چې دلته د ظلم څخه کفر او شرک مراد دی[۳] دا څکه چې بحث په کفارو کښې راروان دی او وعید هم ډېر شدید ښودلی شوی دی چې د کفارو سره ښه مناسبت لري. او په دې باندې علاوه په قرآن کریم کښې څه نور ایتونه شته چې همدې مضمون ته اشاره کوي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ ٱللَّهِ فِي شَيْءٍ﴾ [آل عمران:۲۸] یعنې هرڅوک چې د کفارو سره موالات او د زړه مینه او محبت وساتي چې په کارونو کښې ورسره مشورې کوي اوتوقیر او تعظیم یې کوي نو دغه سړی د الله ﷻ سره چندان دوستي نه لري او دوستي یې چندان دوستي نه ده (زیات تفصیل یې همدلته تېر شوی دی، لله الحمد).

مګر مونږ ته بهتر برېښي چې په دې مقام کښې به د کفارو د رکون (میلان) څخه په عبارة النص باندې مونږ منعه کړی شوي یاستو او د عاصیانو په عدم رکون (عدم میلان) باندې به راته په اشارة النص سره توصیه شوې وي. نو مونږ ته په کار دي چې نه کافر ته (من حیث کافر) او نه عاصي مؤمن ته (من حیث عاصي) رکون او میلان وکړو.

---

(۱) شعب الإیمان للبیهقي ج ۶ ص ۱۲۲
(۲) روح المعاني ج ۱۲ ص ۱۵۴
(۳) تفسیر الطبري ج ۱۲ ص ۱۲۶

ایا پنځه واړه لمونځونه مطلب دي؟

۵ـ علماوو کرامو د دې جملې څخه چې: ﴿ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيۡلِ ﴾ د لمونځونو وختونو استخراج کړی دی او متعدد اقوال یې پکښې کړي دي[۱]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: د ورځې دوه طرفونه د سبا او مازدیګر څخه عبارت دي او د ﴿ زُلَفًا ﴾ کلمه د ماښام او ماسخوتن وختونو ته اشاره ده[۲]، نو په دې قول باندې په ایت شریف کښې د ماسپښین وخت ته کومه لفظي اشاره نه ده شوې.

ب: دوه طرفه د سبا او ماښام د لمونځونو څخه کنایه دی او ﴿ زُلَفًا ﴾ د ماسخوتن د وخت څخه کنایه دی[۳]. نو په دې قول باندې په ایت شریف کښې د ماسپښین او مازدیګر دواړو وختونو ذکر نشته.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې د ورځې دوه طرفونه به د سبا او مازدیګر څخه عبارت وي او ﴿ زُلَفًا ﴾ به د ماښام او ماسخوتن دوه لمونځونو ته اشاره وي، او دا ځکه چې:

اول: د ورځې دوه طرفونه په ورځ کښې شامل دي. نو څرنګه چې شرعي ورځ د سپېده داغ څخه پیل کېږي او د لمر په پرېوتلو باندې اختتام مومي نو پوره واضحه ده چې د ورځې په اولني طرف کښې د سهار لمونځ واقع دی او په وروستني طرف کښې یې د مازدیګر لمونځ موقعیت لري.

دوهم: د "زُلَفٌ" کلمه د "زلفة" جمعه ده او "زلفة" د شپې د وختونو څخه اولنیو وختونو ته ویل کېږي کوم چې ورځې ته نژدې دي[۴] او پوره واضحه ده چې ماښام خو د ورځې سره ډېر نژدې دی حتی چې د دواړو په منځکښې فاصل نشته، او ماسخوتن هم د ورځې څخه دومره ډېر لرې نه دی فقط د ماښام د لمانځه وخت یې په منځکښې فاصل واقع شوی دی او بس.

نو زمونږ په فکر په ایت شریف کښې په څلورو لمونځونو باندې صراحت کړی شوی دی او په پنځم لمانځه (مازسپښین) باندې صراحت نشته، لکه څنګه چې د تهجدو په لمونځونو او په وترو باندې صراحت نه دی شوی مګر د اشاراتو څخه نه دي وتلي.

دا د یوه پلوه، او د بله پلوه که د ﴿ طَرَفَيِ ٱلنَّهَارِ ﴾ څخه د ورځې دوه برخې اراده کړی شي چې د غرمې څخه وړاندې یوه برخه شي او د غرمې څخه وروسته بله برخه وګڼل شي، نو په اولني طرف کښې به د سهار لمانځه ته اشاره وي او په دوهم طرف به ماسپښین او مازدیګر دواړو لمونځونو ته شامل شي او بالآخره په ﴿ زُلَفًا ﴾ کښې به د ماښام او ماسخوتن دواړه لمونځونه شمولیت ولري؛ نو په دې تقدیر به په پنځو واړو لمونځونو باندې په ایت شریف کښې صراحت شوی وي، والله ﷻ أعلم.

---

(۱) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۶۹

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۲۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۱۵۶

(۳) تفسير الطبري ج۱۲ ص۱۲۹

(۴) لسان العرب ج۹ ص۱۳۸

اذهاب څه معنی؟

۶_ د «یُذهِبن» کلمه د "اذهاب" څخه اشتقاقه شوې ده، "اذهاب" د بېلو معنی ورکوي نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې ګناهونه د نېکیو په سبب باندې د منځه ورل کېږي او محوه کېږي یا په بل عبارت کوم عذاب چې یوه ګنهګار ته د ګناهونو په سبب باندې متوجه وي هغه د نېکیو په سبب باندې د منځه ورل کېږي او د خطر څخه یې سرې بچ کېږي د دې وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

الف: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ابو ذر ﷺ ته خطاب وکړ چې: «اتَّقِ اللهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتْبِعِ السَّيِّئَةَ الْحَسَنَةَ تَمْحُهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ»[۱] یعنې د الله ﷻ څخه ودار شه هر چرته چې یې، او په بدۍ پسې وروسته نېکي وکړه چې محوه یې کړي او (بالآخره) د خلکو سره په نېک خوی سره ګذاره کوه.

ب: د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې یوه سړي د یوې پردۍ زنانه څخه ناجائزه مچو اخستې وه نو نبي کریم ﷺ ته ورغی او پوښتنه یې ترې وکړه چې: ای د الله رسوله! د دغې ګناه کفاره به څه شی وي؟ نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ چې: ﴿ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ تر آخره پورې. نو نوموړي سړي بیا پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ایا دغه (په لمنځونو باندې د ګناه محوه کېدل) یوازې زما دپاره دي او که دغه د ټولو خلکو دپاره دي؟ نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَكَ وَلِمَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي»[۲] یعنې: دا ستا دپاره هم دی او زما د امت څخه د هغه چا دپاره هم دی چې په همدغه ایت باندې عمل وکړي.

ج: نبي کریم ﷺ یوه ورځې خپل صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې که ستاسو د کوم یوه د کور د دروازې ترڅنګ یوه ویاله روانه وي او په هغې کښې پنځه وخته غسل وکړي نو تاسو څه وایئ چې د هغه د خیرو څخه به څه پاتې شي؟ ټولو صحابه وو کرامو ﷺ په یوه خوله جواب ورکړ چې د دغسې سړي په بدن باندې به هیڅ خیری پاتې نه شي. نو بیا نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «فَذَلِكَ مِثْلُ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ يَمْحُو اللهُ بِهَا الْخَطَايَا»[۳] یعنې: نو دغه یوه ویاله د پنځو لمونځونو مثال دی چې الله ﷻ پرې (د ګناهګار څخه) ګناهونه محوه کوي.

یادونه

۷_ که د چا اوږده بحث ته حوصله نه تنګېږي نو خینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي چې د ګناهونو د محوه کېدلو ډېر احادیث یې راغونډ کړي دي[۴] او ښه اوږد تحقیقي بحث یې پکښې کړی دی[۵] الله ﷻ دې اجرونه ورکړي، خو مونږ ورباندې لاندې معلومات وراضافه کوو:

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۳؛ صحیح مسلم ج۲ ص۳۵۸
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۷۶
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۶۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۴۸۱
(۵) روح المعاني ج۱۲ ص۱۵۷

د عذاب څخه د خلاصون اسباب

۸_ ځینو علماء کرامو هغه ټول اسباب راغونډ کړي دي په کومو سره چې ګناهونه د منځه ځي او سړی درباندې د عذاب څخه خلاصون مومي او ترې بچ کېږي[1] هغه دا چې:

الف: څوک چې د ګناه څخه توبه تائب شي، برابره خبره ده چې وړه ګناه وي او که لویه

ب: څوک چې د الله ﷻ مغفرت غواړي او استغفار یې قبول شي.

ج: څوک چې د ګناهونو په تعقیب حسنات او نېک کارونه وکړي.

د: چې په چا باندې په دنیا کښې مصیبتونه ورنازل شي او صبر پرې وکړي.

ه: د ځینو ګناهګارانو دپاره د قبر عذاب هم د ګناه د محوه کېدلو سبب ګرځي، لکه چې په یوه حدیث کښې یې مثال ته اشاره شوې ده[2].

و: هغه څوک چې بل مؤمن ورته دعاء وکړي او مغفرت ورته وغواړي.

ز: کله چې یوه مړي ته د ژوندیو د پلوه د ځینو عبادتونو ثوابونه ور اهداء (سوغات) کړی شي. یا یې پخپله داسې جاري صدقات پرېښې وي چې د مرګ څخه وروسته یې خلکو ته ګټه رسېږي، لکه جومات جوړول او یا تصنیف او تالیف کول او یا نور.

ح: د قیامت د ورځې سختي هم د مؤمنانو دپاره د ګناهونو د محوه کېدلو سبب جوړېږي، (څه لرې نه ده چې د ځنکدن سختي هم په همدې ورقیاس کړی شي).

ط: څوک چې د "صراط" د پله په تېرېدلو کښې په زحمت شي او یا ترې د تېرېدلو څخه وروسته د بل پله په سر انتقام واخستل شي، همدې موضوع پورې څه مربوط وضاحت د [مریم: ۷۱_۷۲] ایتونو لاندې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

ي: چا ته چې شفاعت کوونکی شفاعت وکړي او شفاعت یې الله ﷻ قبول کړي.

یا: چا ته چې الله ﷻ بدون د توبې او بې د ذکرو شوو اسبابو عفوه وکړي.

اللهم إنا نسألك العفو والعافية في الدنيا والآخرة.

﴿فَلَوْلَا كَانَ مِنَ ٱلْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُو۟لُوا۟ بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلْفَسَادِ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا
مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ مَآ أُتْرِفُوا۟ فِيهِ وَكَانُوا۟ مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا
كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ ٱلْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ
ٱلنَّاسَ أُمَّةً وَٰحِدَةً ۖ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ ۚ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ

[1] شرح العقيدة الطحاوية ص ۴۵۱
[2] صحيح البخاري ج ۱ ص ۳۵

﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾﴾

[۱۱۶] نو ستاسو څخه وړاندې د پخوانیو زمانو (د خلکو) څخه ولې د خیر خاوندان نه وه، چې په ځمکه کښې یې د فساد مخنیوی کړی وی (او هغوی یې د هلاک څخه ژغورلې وی).

(د خیر خاوندان نه وه) مگر لږ (وړه ډله، دا وړه ډله) د هغه چا څخه عبارت ده چاته چې د هغوی د جملې څخه مونږ نجات ورکړی وه.

نو (دغې وړې ډلې په غیر موثرانه توگه د فساد مخنیوی کاوه) او هغو کسانو چې ظلم (او کفر) غوره کړی وه د هغه شي پیروی ته ادامه ورکوله په کوم شي کښې چې دوی اسوده جوړ کړی شوي وه. او د دوی (اکثریت) جنایتکاران وه (نو خکه مونږ پوپنا کړه).

[۱۱۷] او (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ (بالکل) داسې نه دی چې د ښارونو (خلک) په ظلم سره (بدون د سببه) هلاک کړي حال دا چې د ښارونو خاوندان (اوسېدونکي) مصلحان (او نېکان) وي.

[۱۱۸] او که چرته (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ اراده کړې وی نو ټول خلک به یې یو ټولگی (په دین باندې متفق) گرځولي وی او دوی به همېشه اختلاف کوونکي وي (چې د امتحان لاندې واقع شي).

[۱۱۹] مگر هغه څوک به (اختلاف کوونکي نه وي) په چا باندې چې ستا رب ﷻ رحم کړی وي (او توفیق یې ورکړی وي).

او ستا رب ﷻ دوی (ټول خلک) د همدغه (امتحان) دپاره پیدا کړي دي (چې په اختلاف کښې پټ دي).

او (ای پیغمبره!) ستا د رب ﷻ خبره تمامه شوې (فیصله شوې) ده چې هرومرو (خامخا) به زه دوزخ د پېریانو او خلکو (انسانانو) د جملې څخه په ټولو (کفارو) باندې ډک کړم (چې یهود او نصارا به هم ترې نجات مونده نه کړي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ هغه ارشادات نازل کړي وه چې لازم حیثیت یې لاره او په شخصي اصلاحاتو پورې یې اړه درلوده، او په دې ایتونو کښې هغو ارشاداتو ته اشاره شوې ده چې متعدي حیثیت لري او د نورو په اصطلاحاتو پورې ارتباط نیسي. نو حاصل یې داسې راوخي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! برسېره پر دې چې تاسو د خپلو ځانونو د اصلاح دپاره ذکر شوي ارشادات په نظر کښې لرئ د نورو خلکو اصلاحات هم د نظره مه غورزوئ. نو تاسو ته په کار دي چې په همدې ارتباط لاندې توصیو ته متوجه شئ:

۱ ــ د پخوانیو کافرو قومونو د هلاکت عمده وجه دا وه چې په هغوی کښې داسې یوه قوي ډله

مونده نه شوه چې عام خلک يې د فسادونو څخه منعه کړې وی او د هغوی د فساد مخه يې نيولې وی.

هو! په هغوی کښې ورې-ورې ډلې د دعوت الى الله دپاره موجودې وې چې په سر کښې به يې د وخت پيغمبر واقع وه مگر دوی به د خپلې کمزورۍ د کبله نه شو کولی چې د عمومي فساد مخنيوی وکړي او د ظالمانو لاسونه ونيسي چې په خپله اسودگۍ باندې ونه غولېږي او د الله ﷻ د عذاب څخه وډار شي.

۲ـ نو نتيجه به دا شوه چې مونږ به ذکر شوې ورې ډلې ته ـچې د فساد په مخنيوي کښې به مشغوله وه ـ نجات ورکړ او مجرمان به مو پوپنا کړه (چې څو مثالونه يې په همدې سورت کښې مخکښې تېر شوي دي).

۳ـ نو تاسو کوښښ وکړئ چې د دعوت الى الله دپاره ښه قوي ډله ولرئ ترڅو د فسادونو مخنيوی وکړي او په همدې کار کښې مصروفه وي نو الله ﷻ به په تاسو باندې مهلک عذاب نه درنازلوي او د خپل غضب څخه به نجات درکړي. او دا څکه چې ای پيغمبره! ستا رب ﷻ داسې نه دی چې ښارونه وران کړي او اوسېدونکي يې تباه کړي حال دا چې دوی د تباه کولو لايق نه وي جوړ شوي يا په بل عبارت: ای پيغمبره! ستا رب ﷻ په خپلو بندگانو باندې تېری او ظلم نه کوي.

همدارنگه (ای پيغمبره!) ستا رب ﷻ هغه ښارونه هم نه تباه کوي چې په هغو کښې يوه مقتدره ډله موجوده وي چې دعوت الى الله ته ادامه ورکوي او څوک يې په وراندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

۴ـ ای پيغمبره! دغسې يوې قوي ډلې ته په هره زمانه کښې ضرورت شته دی چې د فسادونو مخه ونيسي. څکه چې الله ﷻ انسان ته د ښو او بدو دواړو استعدادونه ورکړي دي ترڅو د امتحان لاندې واقع شي او د دغو دواړو استعدادونو غوښتنه دا ده چې ټول خلک په حق باندې اتفاق نه کوي او د همېشه دپاره به په هره يوه ټولنه کښې ضرور داسې خلک موجوديت لري چې د اهل الحق څخه به اختلاف کوي. هو! دا بېله خبره ده چې په چا باندې الله ﷻ خپل رحم او مهرباني وکړي او د اختلاف څخه يې په څنگ وساتي (او د اتفاق توفيق ورکړي).

۵ـ ای پيغمبره! که ستا رب ﷻ اراده کړې وی چې ټول خلک متفق او متحد کړي نو دا کار به يې کړی وی او ټول خلک به يې په لاندې دوه وو وجو باندې يو ټولگی جوړ کړي وی:

الف: يا به يې د ټولو څخه د بديو استعداد اخستی وی او يوازې د نېکيو استعداد به يې ورته پرېښی وی نو ټولو به په اسلام باندې اتفاق کړی وی، مگر په دې صورت کښې به د انسانانو څخه پرښتې جوړې شوې وی او کوم حکمت چې د انسان په پيدايښت کښې مرموز دی هغه به نه وی پوره شوی.

ب: يا به يې ټول انسانان جبراً په اسلام متفق کړي وی او ټول به يې د مجبوروونکو معجزاتو په نزول سره ايمان راوړلو ته مضطر (مجبور) کړي وی. مگر په دې صورت کښې به د دوی ايمان اختياري ايمان نه وی بلکې اکراهي ايمان به وی او د اکراه ايمان د الله ﷻ په نزد مقبوليت نه لري.

خو دا کار الله ﷻ ونه کړ څکه چې په دې صورت کښې د امتحان او ازمېښت دروازه بندېده، حال دا چې الله ﷻ خو انسانان د همدې اختلاف (همدې امتحان) دپاره پیدا کړي دي.

۶_ د همدې کبله ستا د رب ﷻ په نزد دا خبره نه بدلېدونکې او فیصله ده چې زه به ضرور هرومرو د پیریانو او انسانانو (جنایتکارانو) څخه دوزخ ډکوم البته څوک چې په امتحان کښې ناکام کرځېدلي دي، او بالمقابل څوک چې په امتحان کښې کامیاب دي نو هغوی ته به جنتونه او انعامونه ورکوم.

۷_ لنډه دا چې په هره جامعه کښې د یوې اصلاحي مقتدرې ډلې موجودیت ته ضرورت شته دی نو تاسو زیار وباسئ چې دغسې ډله په تاسو کښې موجودیت ولري ترڅو په دنیا او آخرت کښې د الله ﷻ د عذاب څخه نجات مونده کړئ.

توضیحات

۱_ ذکر شوی لومړنی ایت شریف نبي کریم ﷺ په ډېرو احادیثو کښې ډېر ښه تفسیر کړی دی، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: د نبي کریم ﷺ د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې کله بني اسرائیل په جنایتونو کښې ولوېدل نو علماوو د مناهیو څخه منعه کړه خو هغوی منعه نه شوه (ترڅو چې علماوو خپله فریضه اداء کوله د الله ﷻ لعنت هم وریاندې نه وو نازل شوی) خو کله چې علماوو خپلې وظیفې ته شا کړه او د جنایتکارانو سره په جنایتونو کښې شریک شوه او خوراک او څښاک یې ورسره په ګډه پیل کړ نو الله ﷻ د هغوی زړونه یو په بل ووهل او د الهي لعنت لاندې واقع شوه[۱].

ب: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوُا الْمُنْكَرَ لَا يُغَيِّرُونَهُ أَوْشَكَ أَنْ يَعُمَّهُمُ اللهُ بِعِقَابِهِ»[۲] یعني: یقینًا کله چې خلک (په خپل منځکښې) منکرات (غیر شرعي) کارونه وګوري نو تغیر ورنه کړي (مخه یې ونه نیسي) نو نژدې ده چې الله ﷻ دوی ټولو ته خپل عذاب ورشامل کړي (او ټول پرې اخته کړي).

بَقِيَّة څه معنی؟

۲_ په ﴿ أُوْلُواْ بَقِيَّةٍ ﴾ کښې د ﴿ بَقِيَّةٍ ﴾ دپاره علماوو کرامو ډېر تفسیرونه کړي دي، لکه: دین، عقل، طاعت، او فضل[۳]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې به د ﴿ بَقِيَّةٍ ﴾ د کلمې څخه هغه ټول صفات مطلب وي د کومو چې اثار تر ډېره وخته پورې باقي پاتې کېږي او خلکو ته به ډېره ګټه رسېږي، لکه: عقل، علم، ذکاوت، اخلاص، نېک نیتي او داسې نور.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۲
(۲) سنن ابن ماجه ص۲۸۹
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۱۳۱

بو د معنی حاصل به بې داسې را وخېژي چې به پخوانیو هلاکو شوو قومونو کښې ولې داسې پولکي پیدا نه شو چې هغوی د ذکرو شوو صفاتو خاوندان وی او خپل قوم ته بې په دعوت الی الله سره د هلاکت څخه نجات ورکړی وی او تر ډېره وخته پورې بې پکښې د خیر رسونې اثار باقي پرېښې وی.

لوط عليه السلام په خپل وخت کښې د هغه بیا څخه کوم چې ذکر شوي صفات ولري د ﴿ رَّشِيدٌ ﴾ په کلمه باندې تعبیر کړی دی چې ﴿ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴾ [هود ۷۸] یعنې ای زما قومه ایا ستاسو د جملې څخه یو سړی هم داسې نشته چې څه عقل او پوهه او هم څه اخلاص او نېک نیتي ولري او زما سره ستاسو په مخنیوي کښې کومک وکړي

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په ﴿ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴾ کښې خو د ﴿ مُصْلِحُونَ ﴾ کلمه د اصلاح څخه اشتقاقه شوې ده، پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې د اصلاح څخه کوم یو صفت مطلب دی چې د یو قوم دپاره د عذاب څخه د نجات سبب ګرځي؟

مونږ وایو چې مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د همدغه ایت شریف مضمون په لاندې درې ډولونو باندې اخستی دی.

الف الله ﷻ د ځمکې اوسېدونکي کفار یوازې تنها په کفر باندې نه هلاکوي او بیخ یې نه وباسي ترڅو چې د کفر سره په معاملاتو کښې فسادونه هم ضمیمه کړي[1] لکه څنګه چې د لوط عليه السلام قوم د کفر سره شنیع معروف عمل ضمیمه کړی وه او د مدین ښاریانو برسېره په کفر باندې په تله او پیمانه کښې د کمبود کولو هم مرتکب شوي وه.

ب الله ﷻ د ښارونو خلک د هغه وخته پورې نه پوپنا کوي او عمومي عذاب ورباندې نه ورنازلوي (که څه هم دوی کفار او مشرکان وي) ترڅو چې په دوی کښې مصلحان او خیرخواه خلک موجودیت لري[2] چې د همدوی څخه په وړاندې ایت کښې په ﴿ أُولُوا بَقِيَّةٍ ﴾ سره تعبیر کړی شوي وه.

البته کله چې د مصلحې ډلې د دعوت الی الله په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی او خباثت اوج (لوړې درجې) ته نه وي رسېدلی، لکه چې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې: ایا مونږ به په داسې وخت کښې هم هلاکېږو (د هلاک خطر مو شته دی) چې په مونږ کښې صالحان موجودیت ولري؟! نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخُبْثُ»[3] هو! کله چې خباثت (فسق فجور) ډېر شي.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱۴۰
(۲) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۴۸
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۴۶

همدې تفسیر ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ﴾ [الأنفال ۳۳] یعنې: اې پیغمبره! الله ﷻ داسې نه دی چې دوی معذب کړي حال دا چې ته په دوی کښې موجودیت ولرې.

ج: الله ﷻ په ښاریانو باندې ظلم او تېری نه کوي چې دوی د پوپنا کولو مستحق نه وي خو د دې سره-سره د ټولو ښځ وباسي او عمومي عذاب وربانديې ورنازل کړي[۱].

همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي ٱلْقُرَىٰٓ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَٰلِمُونَ ﴾ [القصص: ۵۹] یعنې: او مونږ د ښارونو هلاکوونکي نه یاستو مګر هله چې اوسېدونکي یې ظالمان وي (او په کفر او شرک باندې کلک وي).

مونږ ته وروستنی (درېم) تفسیر د مقام سره ښه مناسب ښکاري چې له یوه پلوه د ایت شریف څخه بې تکلفه سړي ته ذهن ته ورځي او له بله پلوه ورته د "القَصَص" په ذکر شوي ایت کښې په صراحت سره اشاره شوې ده، او د قرآن کریم ځینې ایتونه خو ځینې نور تفسیروي.

"ذلک" څه شي ته اشاره ده؟

۴ـ د ﴿ وَلِذَٰلِكَ خَلَقَهُمْ ﴾ په جمله کښې د "ذَٰلِكَ" د کلمې د مشار الیه په باره کښې علماوو کرامو متعدد اقوال کړي دي[۲] خو کوم شی چې مونږ ته په زړه پورې بریښي هغه دا دی چې: په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه امتحان ته اشاره ده چې د ﴿ وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴾ جمله ورباندې دلالت کوي. دا ځکه چې که د انسان په خلقت کښې امتحان نه وی نو د اختلاف کولو استعداد به هم نه وی ورکړی شوی. د همدې کبله ذکره شوې جمله په ﴿ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ ﴾ الآية سره تعقیبه شوه او په امتحان کښې د ناکامانو انجام وټاکلی شو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: د تاکید کلمات خو د احتمال د مخنیوي دپاره استعمالېږي، او پوره واضحه ده چې الله ﷻ به په جنایتکارانو (پېریانو او انسانانو) باندې دوزخ ډکوي؛ نو پوښتنه دا ده چې په ﴿ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾ کښې د ﴿ أَجْمَعِينَ ﴾ کلمه د کوم احتمال د مخنیوي دپاره نازله شوې ده؟

مونږ وایو چې: دغه کلمه ـ والله ﷻ أعلم ـ د دې دپاره نازله شوې ده چې د یهودو او د نصاراوو عقیده رد کړي. دغه دواړه ډلې هره یوه، عقیده لري چې زمونږ دپاره جنت دی او دوزخ د نورو خلکو دپاره جوړ شوی دی، لکه چې پوره بیان یې د [البقرة: ۸۰ـ۱۱۱] ایتونو لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۲۳۹

(۲) زاد المسير ج۴ ص۱۳۹؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۱۸۲.

﴿وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنبَآءِ ٱلرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِى هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُل لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَٰمِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ ٱلْأَمْرُ كُلُّهُۥ فَٱعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۚ وَمَا رَبُّكَ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾﴾

[۱۲۰] او د پیغمبرانو علیهم السلام د خبرونو څخه هر یو خبر (چې ته ورته ضرورت لرې هغه) مونږ په تا باندې بیانوو (یا په بل عبارت) هغه خبر په کوم باندې چې مونږ ستا (مبارک) زړه قوي کوو (او حوصله دې پرې زیاتوو د هغه په نزول کښې مونږ قصور نه کوو).

او (همدا وجه ده چې) تاته په دغه سورت (یا په دغو خبرونو) کښې حق (د حقائقو بیان) درغی (درنازل شو) او (هم دربان‌دې) د مؤمنانو دپاره وعظ او نصیحت (قرائت کړی شو).

[۱۲۱] او (ای پیغمبره!) هغو کسانو ته ووایه چې (په تا باندې) ایمان نه راوړي (او حقائقوته په دقیق نظر نه ګوري چې): تاسو په خپل حال (یا خپله طریقه) باندې عمل وکړئ، یقینًا مونږ (هم په خپله طریقه باندې) عمل کوونکي یاستو.

[۱۲۲] او تاسو هم (خپل انجام ته) انتظار وکړئ، یقینًا مونږ (هم خپل انجام ته) انتظار کوونکي یاستو.

[۱۲۳] او د اسمانونو او ځمکو غیوب (غیبي شیان) فقط په الله ﷻ پورې مختص دي (یوازې همدی ﷻ پرې علم لري او بس) او (هم) خاص همده ﷻ ته (د بندګانو) ټول کارونه (د فیصلې دپاره) ورګرځولی کېږي.

نو (ای پیغمبره!) خاص د همده ﷻ عبادت وکړه (شریک ورسره مه دروه) او خاص په همده ﷻ باندې توکل (او اعتماد) وکړه.

او (ای پیغمبره!) ستا رب ﷻ د هغو (کارونو) څخه ناخبر نه دی چې تاسو یې (روزمره) کوئ.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د همدې سورت په مضامینو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده او نبي کریم ﷺ خینو مهمو نکاتو ته متوجه کړی شوی دی چې حاصل یې داسې راوخي:

ای پیغمبره! څرنګه چې په تا باندې د ډېرو پیغمبرانو علیهم السلام حالات درنازل کړی شوه او په ډېرو اسرارو باندې مطلع کړی شوې نو اوس په آخر کښې لاندې نکاتو ته متوجه شه:

۱ ـ ای پیغمبره! که څه همه ستا څخه وړاندې زښت ډېر پیغمبران تېر شوي دي او په هغوی باندې د دعوت الی الله په دوران کښې مختلف حالات ورغلي دي، مګر د هغوی د حالاتو هغه

برخې مونږ په تا باندې درنازلوو کومو ته چې ته اړتیا لرې او ستا مبارک زړه وربانديې اطمنان مونده کوي (د اضطراب څخه پرې بچ کېږي).
۲_ نو که څه هم د پیغمبرانو علیهم‌السلام په خبرونو کښې به مشرکان اشتباهګانې وکړي خو ته به دغو اشتباهګانو باندې هم بې حوصلې کېږه مه. او دا څکه کوم خبرونه چې تاته د الله ﷻ د پلوه درغلي دي همدغه حق او د واقع سره مطابق دي او د اشتباه د واقع کېدلو دپاره لایق نه دي.
۳_ په دې باندې علاوه، چې د پخوانیو پیغمبرانو په حالاتو کښې تاته اطمنان زیاتېږي، مؤمنانو ته هم پکښې لاندې ګټې شته دي:
الف: ذکر شوي حالات د دوی دپاره وعظ دی، باید چې دوی د الله ﷻ څخه وېدار شي چې ستا سره هغه کړنلاره خپله نه کړي کومه چې خینو پخوانیو قومونو د خپلو پیغمبرانو سره خپله کړې وه. هسې نه چې دوی هم د هغه عذاب سره مخامخ شي د کوم سره چې هغوی مخامخ شوي وه.
ب: همدارنګه ذکر شوي حالات ستا د امت دپاره عمومًا او د مؤمنانو دپاره خصوصًا د پند او نصیحت او هم د عبرت دپاره د یادښت ډېر ښه ګټور منابع دي.
۴_ ای پیغمبره! کله چې تا په خپل امت باندې د پخوانیو قومونو حالات قرائت کړه چې ترڅو دوی ترې عبرت واخلي نو بیا ورته ووایه چې: اوس نو تاسو هم په خپله طریقه باندې عمل وکړئ او خپله تګلاره (خط السیر) تعقیب کړئ، مونږ هم خپله تګلاره تعقیبوو.
۵_ نو تاسو هم نتایجو ته انتظار وکړئ، مونږ هم ورته انتظار کوونکي یاستو؛ نو وبه ګورو چې ستاسو تګلاره د خیر تګلاره ده او که زمونږ؟، تاسو په سمه لاره باندې روان یاست او که مونږ؟، ستاسو په کړو وړو کښې ښېګڼې نغښتې دي او که زمونږ؟.
٦_ ای پیغمبره! د ذکرو شوو مطالبو د قرائت څخه وروسته څکه خپلو دعوتي امتیانو ته په انتظار باندې توصیه وکړه چې:
الف: د اسمانونو او ځمکو په غیبي واقعاتو باندې یوازې الله ﷻ پوهېږي، اما دوی به وربانديې په هغه وخت کښې پوه شي چې کله ستا غیبي اطلاعات تحقق ومومي مګر هغه به داسې وخت وي چې دوی ته به د ایمان راوړل او باور کول څه ګټه ونه شي رسولی.
ب: همدارنګه خاص الله ﷻ ته د ټولو کارونو بېرته ورګرځېدل دي او ټولې فیصلې په همده ﷻ پورې اختصاص لري چې هیڅ کار او هیڅ شی د ده ﷻ د ارادې څخه وتلی نه شي او نه ترې بچ کېدلی شي.
۷_ نو ای پیغمبره! په ښه پوره اطمنان سره د الله ﷻ عبادت کوه او خاص په همده ﷻ باندې توکل او اعتماد کوه، دا څکه چې ستا رب ﷻ د هغه څه څخه غافل نه دی کوم چې تاسو یې کوئ، نو د هرچا سره به مطابق چالې چلند وکړي او هیڅکله به ستا دښمنانو ته موقع ورنه کړي چې د دعوت الی الله د لارې مخه بنده کړي.

توضیحات

١ـ په ﴿ وَجَآءَكَ فِي هَٰذِهِ ٱلْحَقُّ ﴾ جمله کښې د ﴿ هَٰذِهِ ﴾ د کلمې په مشار الیه کښې علماوو کرامو[1] متعدد اقوال کړي دي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: د دغې کلمې مشار الیه په ﴿ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلرُّسُلِ ﴾ کښې د ﴿ أَنۢبَآءِ ﴾ کلمه ده چې د جماعة په تاويل سره ترې مفرد مونث جوړ شوی دی. يعنې: ای پيغمبره! تاته د پيغمبرانو په قيصو کښې حقائق بيان شوي دي.

ب: په ﴿ هَٰذِهِ ﴾ کلمه کښې دنيا ته اشاره ده چې معناً ذکره ده. يعنې: تاته په دې دنيا کښې داسې مطالب درکړی شوي دي چې سراسري د واقع سره مطابق دي او هيڅ اشتباه پکښې نشته.

ج: په ذکره شوې کلمه باندې همدغه سورت ته اشاره ده ـچې بحث پکښې روان دیـ يعنې: ای پيغمبره! لکه څنګه چې د قرآن کريم په نورو سورتونو کښې تاته د الله ﷻ د پلوه حقائق درنازلېږي همدارنګه په دغه سورت کښې چې څه درنازل کړی شوه دا هم ټول حقائق دي او لا نور حقائق به هم درباندې نازل شي.

زمونږ په نظر که څه هم ذکر شوي درېواړه اقوال په اصلي مطلب کښې څه فرق نه لري مګر د عربيت د قواعدو په لحاظ سره دوهم قول کمزوری برېښي چې د "الدُّنْيَا" کلمه وړاندې په صراحت سره نه ده ذکره شوې چې اشاره ورته ورکړی شي.

٢ـ د ﴿ وَٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴾ دواړه جملې هغو جملو ته ورته دي په کومو باندې چې شعيب ﷺ خپل قوم مخاطب کړی وه چې: ﴿ وَٱرْتَقِبُوٓاْ إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴾ [هود:٩٣].

نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې: ای پيغمبره! ته هم د پخوانيو پيغمبرانو غوندې يو پيغمبر يې، تاسو په اصل نبوت کښې يو تربله څه تفاوت نه لرئ چې ټول د الله ﷻ د پلوه خلکو ته ور استولی شوي یاست، نو هغوی چې کومه کړنلاره د خپلو امتونو سره په دعوت الی الله کښې غوره کړې وه همغه کړنلاره ته هم غوره کړه او د خپلې زمانې کفار په هغه خبره باندې مخاطب کړه په کومه باندې چې شعيب ﷺ (خطيب الانبياء) د خپل وخت کفار مخاطب کړي وه. هغه دا چې: ای کفارو! ما خو تاسو ته حقائق په ډېرو څرګندو کلماتو کښې واضحه کړه، چې اوس هم پرې عقيده نه کوئ نو خپل انجام ته انتظار وکړئ لکه څنګه چې مونږ انتظار کوونکي یاستو.

د الله ﷻ په توفيق د "هود" سورت ترجمه او تفسير بشپړ شو
١٣٧٥/١٢/١٨ هـ ش.

---
[1] زاد المسير ج۴ ص۱۳۲

یوسف (۱۲)

سریزه

د دې ډبارې چې د مضامینو په لوستلو کښې به بصیرت پیدا شي نو مونږ د دې سورت په ترجمه او تفسیر باندې د شروع (پیل) کولو څخه وړاندې محترم لوستونکي لاندې ټکو ته متوجه کوو:

۱ـ په دې سورت باندې د یوسف د سورت نوم ایښودل شوی دی، چې عمده مضامین یې د همدغه پیغمبر ﷺ په احوالاتو پورې ارتباط لري، خو د دې سره‌سره د دغه ډول نوم ایښودلو څخه دا مطلب نه دی چې د همدغه پیغمبر ﷺ د حالاتو څخه په غیر پکښې د بل شي بیان نشته.

که څه هم د یوسف ﷺ نوم په ټول قرآن کریم کښې اوه ویشت کرته ذکر شوی دی خو یوازې په همدغه سورت کښې یې پنځه ویشت کرته نزول موندلی دی[۱].

۲ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي:

الف: د دې سورت د ایتونو شمېر یو سلو یوولس (۱۱۱) دی. اتفاقي بلکې اعتمادي خبره دا ده چې دا سورت د هجرت څخه وړاندې په مکه معظمه کښې نازل شوی دی[۲].

ب: د کلماتو شمېر یې یو زر شپږ سوه (۱۶۰۰) دی، او د حرفونو شمېر یې اوه زره یو سلو شپږ شپیته (۷۱۶۶) دی[۳].

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د مکي سورتونو عمده مضامین خو عقایدو پورې ارتباط لري لکه د الله ﷻ توحید او د نبي کریم ﷺ نبوت او داسې نور، نو پوښتنه دا ده چې ایا دغه سورت د مکي سورتونو په شمېر کښې شمېرل کېږي حال دا چې عمده (مهم) مطالب یې په عقایدو پورې ارتباط نه لري بلکې د یوسف ﷺ د حالاتو بیانول یې مهم مطالب تشکیلوي؟

مونږ وایو چې په دې سورت کښې هم ډېر مهم مطالب د عقایدو مسائل دي چې د یوسف ﷺ په حالاتو کښې یې انعکاس موندلی دی، لاندې څو ټکي ولولئ:

الف: د الله ﷻ د ارادې مخنیوی هیڅوک نه شي کولی، د یوسف ﷺ ورونو غوښتل چې د ده څخه هغه عزت واخلي کوم چې ده ته الله ﷻ ورکړی وه نو په همدې غرض باندې یې په کوهي کښې واچاوه او توهین یې کړ. مګر الله ﷻ یوسف ﷺ ته همدغه د توهین کارونه د اعزاز اسباب جوړ کړه او په مصر کښې یې ورته پاچاهي ورکړه.

ب: هغوی یوسف ﷺ بې وطنه کړ او نا بلده وطن ته یې وشاړه خو داسې وخت هم په دوی باندې ورغی چې د یوسف ﷺ په حضور کښې ودرېده او په لوړ اواز سره یې وویلې چې: ﴿ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا ﴾ [یوسف ۸۸] یعنی ای معززه (پاچا) مونږ ته او زمونږ کور کهول ته سخت مصیبت رسېدلی دی او

---

(۱) المعجم المفهرس لألفاظ القرآن ص۷۷۳

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۷۰

(۳) تفسیر المظهري ج۳ ص۳۷۴

زمونږ سره د غلو دانو چندان بدله هم نشته، نو مونږ ته پوره پيمانې راکړه اوخيرات را باندې وکړه، يقيناً الله ﷻ خيرات کوونکو ته ښکه جزا ورکوي.

ج: نو که مشرکان په خپله بوت پرستۍ باندې کلک شي او وغواړي چې د اسلام د ترقۍ دپاره د لارې د خنډ جوړ شي، نو دا کار به هيڅکله ونه کړی شي، او د غسې به شرمنده شي لکه څنګه چې د يوسف ﷺ ورونه د ده ﷺ په حضور کښې خجالت شوه.

د: همدارنګه لکه څنګه چې د يوسف ﷺ ورونو ته حسد او کينې څه ګټه ونه شوه رسولی همدارنګه به هغه څوک هم په خپل مطلب کښې کامياب نه شي کوم چې د الله ﷻ د پيغمبر سره حسد کوي او ايمان ورباندې نه راوړي.

ه: همدارنګه په دې قيصه کښې د اسلامي ټولنې او کفري ټولنې (د جاهليت ټولنې) مقايسې ته خلک متوجه کړی شوي دي، چې د اسلامي ټولنې افراد د يوسف ﷺ غوندې امانتګر او صداقت مند وي او د جاهليت د ټولنې افراد د زليخا غوندې چلباز او حيله ګر وي.

نو ټولو کفارو ته په کار دي چې د جاهلي ټولنې څخه تېر شي او اسلامي ټولنه تشکيله کړي او په ايمان باندې خپل خانونه مشرف کړي.

بالآخره په دې سورت کښې هغو ديارلسو خاصيتونو ته اشاره شوې ده کوم چې د يوه رئيس او يوه مشر دپاره ضرور دي. چې ځينې علماوو کرامو[1] راغونډ کړي دي.

د دواړو سورتونو ارتباطونه

۴ـ دا سورت (يوسف) او وړاندېنی سورت (هود) د لاندې وجوهو د کبله يو تربله سره ارتباط لري:

الف: هلته د څو پيغمبرانو عليهم السلام هغه حالات بيان شوي وه کوم چې هغوی ته د دعوت الی الله په جريان کښې ورپېښ شوي وه او دلته د مثال په توګه د يوه پيغمبر (يوسف ﷺ) د تربيه کولو او دګناهونو څخه د بچ ساتلو حالاتو ته اشاره شوې ده.

ب: هلته د پيغمبرانو عليهم السلام قيصو ته په اجمالي توګه اشارې شوې وې او دلته دمثال په ډول د يوه پيغمبر يوه قيصه مفصله بيانه شوې ده ترڅو کفار په غوږ باندې ووهلی شي چې نبي کريم ﷺ کولی شي چې د هر يوه پيغمبر قيصه تفصيلواره بيانه کړي، حال دا چې نه يې چرته ليک او لوست کړی دی او نه يې د چا شاګردي کړې ده، نو معلومه شوه چې دا په حقه پيغمبر دی.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ترڅو کفار پوه کړی شي چې قرآن کريم معجز کلام دی، که خپل مطالب په لنډه او مجمله توګه بيان کړي هم څوک يې مقابله نه شي کولی او که په مفصله توګه يې ذکر کړي هم ټول خلک يې دمقابلې څخه عاجز دي، نو پوره څرګنده ده چې دا بشري کلام نه دی بلکې د الله ﷻ کلام دی.

ج: هلته د پيغمبرانو عليهم السلام هغه مشکلات واضحه شوي وه کوم چې هغوی ته د اجانبو (پرديو)

---

(١) تفسير القاسمي ج٩ ص٣١٠

ځخه وربېښ شوي وه او دلته د یوه پیغمبر هغه مشکلات نازل شوي دي کوم چې هغه ته د خپلوانو (ورونو) د خوا ځخه منځته راغلي وه. ترځو الله ﷻ نبي کریم ﷺ ته توصیه وکړي چې نه د خپلوانو (قریشو) په اذیتونو باندې خپله حوصله خرابه کړي او نه د پردیو (یهودو او نصاراوو) په اذیتونو باندې بې حوصلې شي.

د: هلته د یعقوب ﷺ ذکر ته اشاره شوې ده چې: ﴿ فَبَشَّرْنَـٰهَا بِإِسْحَـٰقَ وَمِن وَرَآءِ إِسْحَـٰقَ يَعْقُوبَ ﴾ [هود: ۷۱] او په دې سورت کښې د یعقوب ﷺ د اولادې حالات په معجزانه توګه بیان شوي دي.

د دې سورت شان نزول

۵_ په ټول قرآن کریم کښې یوه قیصه هم دومره مفصله نه ده نازله شوې لکه ځنګه چې د یوسف ﷺ قیصه تفصیلواره نازله شوې ده او ډېرې کوچنۍ-کوچنۍ ځنډې یې هم پکښې ذکرې شوې دي.

علماوو کرامو د دغې قیصې د نازلېدلو په سبب (شأن) کښې لاندې دوه ډوله روایتونه لیکلي دي:

الف: د خینو روایاتو ځخه معلومېږي چې مسلمانانو د نبي کریم ﷺ ځخه وغوښتل چې دوی ته د پخوانیو تېرو شوو حالاتو ځخه څه شی بیان کړي، نو الله ﷻ دغه سورت نازل کړ او مفصله قیصه یې ورته قرائت کړه[1].

ب: د خینو نورو روایتونو[2] مضمون دا دی چې یهودانو یو ټولګی مکې معظمې ته ولېږه چې هلته بې پخپله د نبي کریم ﷺ ځخه پوښتنه وکړه چې د بني اسرائیلو اصلي ټاټوبی خو د شام او فلسطین خمکه وه، نو که ته رښتیانی پیغمبر یې دا راته ووایه چې دوی په کومه وجه باندې مصر ته لاړ او هلته یې استوګنه غوره کړه؟

او یا نوموړي ټولګي د مکې معظمې مشرانو ته ذکره شوې پوښتنه تلقین کړه چې د نبي کریم ﷺ ځخه پوښتنه وکړئ چې که ته رښتیا پیغمبر یې نو د هغه سړي قیصه مفصله بیانه کړه کوم چې په شام کښې اوسېده او خپل یو زوی ترې په غلا باندې مصر ته بوتلل شو او نوموړی (د زوی پلار) درېسې د ډېرې ژړا د کبله په سترګو باندې ړوند شو، نو الله ﷻ دغه سورت نازل کړ.

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه ډوله روایتونه سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې مسلمانانو به هم نبي کریم ﷺ ته وړاندیز کړی وي او کفارو به هم دغه غوښتنه کړې وي.

شاید چې کفارو به د یوسف ﷺ قیصه د دې دپاره مشخصه غوښتې وي چې په مشرکانو کښې ددغې قیصې ځخه هیڅ معلومات نه درلوده، او دا هم پوره څرګنده وه چې نبي کریم ﷺ د اهل الکتابو سره ترهغه وخته پورې په هیڅ ډول باندې ارتباط هم نه لاره، نو د دوی ګومان وه چې نبي کریم ﷺ به د ذکرې شوې قیصې د بیان ځخه عاجز شي او مونږ ته به د ده د نبوت ځخه د منکرېدلو بهانه لاس ته راشي.

---

(۱) تفسیر الخازن ج۲ ص۳۷۴؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۸۲

(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۴۵؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۳۰؛ تفسیر ابی السعود ج۴ ص۲۵۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُبِينِ ۝ إِنَّآ أَنزَلْنَٰهُ قُرْءَٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۝
نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ ٱلْقَصَصِ بِمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانَ وَإِن كُنتَ مِن
قَبْلِهِۦ لَمِنَ ٱلْغَٰفِلِينَ ۝ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه

[۱]

(ای پیغمبره!) دغه (ایتونه چې په تا باندې درنازلېږي) د څرګند (معجز) کتاب ایتونه دي.

[۲] یقیناً مونږ دا (کتاب په تا باندې) په داسې حال کښې نازل کړی دی چې لوستل کېږي (مکتوبي کتاب نه دی او هم) په عربي ژبه کښې دی (په عجمي ژبه کښې نه دی) شاید چې تاسو يې (په حقانیت کښې) د عقل څخه کار واخلئ.

[۳] مونږ په تا باندې (د یوسف ﷺ قیصه او نور احوالات) څکه په ډېر ښه بیان سره بیانوو چې مونږ تاته دغه قرآن کریم (په حقه سره) وحې کړی دی.

او بې شکه ته د دې وحې (یا قرآن کریم) څخه وړاندې د ناخبرانو د ډلې څخه وې.

ارتباطونه

د وړاندېني سورت په وروستنیو ایتونو کښې لاندې مضامینو ته اشاره شوې وه چې:

۱ـ الله ﷻ په نبي کریم ﷺ باندې د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام څه حالات د دې دپاره نازلوي چې د ده مبارک زړه پرې قوي او حوصله يې زیاته شي ﴿ مَا نُثَبِّتُ بِهِۦ فُؤَادَكَ ﴾.

۲ـ ترڅو د ذکر شوو حالاتو بیان د مؤمنانو دپاره پند او عبرت جوړ شي او عقاید يې لا قوي شي او د صبر او زغم استعداد پکښې پیاوړی شي ﴿ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾.

۳ـ هلته نبي کریم ﷺ ته توصیه شوې وه چې خپلې کامیابۍ او د کفارو ناکامۍ ته انتظار وباسئ: ﴿ وَٱنتَظِرُوٓاْ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴾.

۴ـ بالآخره دا خبره نازله شوې وه چې ټول کارونه د الله ﷻ په اختیار کښې دي نو د همده عبادت کوه او په همده ﷻ باندې توکل کوه ﴿ فَٱعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ﴾.

په دې سورت (یوسف) کښې د ذکرو شوو څلورو واړو مضامینو عملي صورتونه ښودلی شوي دي چې د نبي کریم ﷺ مبارک زړه پرې قوي شي او مؤمنان ترې پند اوعبرت واخلي او هم پکښې د نیک انجام عملي ښه وښودلی شي او د الله ﷻ د کامل اختیار د څېرې ښه مثال څرګند شي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! د مهربان او با رحمه الله ﷻ په نامه باندې لاندې بیان پیل کړه چې:

۱ـ کومه قیصه چې ستا څخه غوښتله کېږي او مونږ اراده کړې ده چې په تا باندې یې قرائت کړو، هغه د همغو حرفونو څخه ترتیب شوې ده د کومو څخه چې د خلکو خبرې ترتیب او ترکیب شوې دي، لکه "ا، ل، ر" او داسې نور، مگر اعجاز یې په دومره لوړه درجه کښې دی چې که پیریان او انسانان ټول سره لاسونه یو کړي هم بالمثل کلام ترې نه شي ترکیب کولی او ټول یې د مقابلې څخه عاجز دي

۲ـ یا په بل عبارت: ذکره شوې قیصه د داسې ایتونو په قالب کښې اچولې شوې ده چې هغه د ځرګند کتاب ایتونه دي، دا کتاب خپل خان پخپله ثابتوي چې دا حقاني کتاب دی، او د وحې په سلسلې سره تاته در رسېدلی دی.

۳ـ نو ای پیغمبره! د همدې کبله (چې خپل خان پخپله ثابتوي) مونږ وایو چې دا کتاب لاندې صفات لري:

الف: د دې کتاب نزول د تورات غوندې تحریري شکل نه لري بلکې د لوست په شکل په تا باندې په مناسبو مواقعو کښې ټوټه-ټوټه نازل شوی دی ترڅو پرې ته خپل ضروریات په اسانۍ سره پوره کړی شي، مگر کله چې اختتام ته ورسېد نو بیا به ترې تحریري کتاب جوړ شي.

ب: که څه هم مونږ کولی شو چې دا کتاب مو په عجمي حروفو کښې درنازل کړی وی، خو په دې تقدیر به وربانديې ستا قوم (قریش) نه وی پوهېدلي او که بالفرض په مضامینو باندې یې پوه شوي وی هم نو د باور د نه کولو دپاره به یې بهانې نیولې وی چې مونږ پرې نه پوهېږو، او تعجب به یې کولی چې عجیبه ده چې پیغمبر عربي دی او مونږ عرب یاستو حال دا چې کتاب راته په عجمي لغت کښې نازل شوی دی!

۴ـ نو ای پیغمبره! زمونږ د پلوه دوی مخاطب کړه چې تاسو ته په کار دي چې د عقل څخه کار واخلئ او باور وکړئ چې یقیناً دا کتاب د الله ﷻ کتاب دی او په چا باندې چې نازل شوی دی هغه په حقه پیغمبر دی او هیڅ شک او شبه پکښې نشته.

۵ـ نو ای پیغمبره! لکه څنګه چې مونږ ذکر شوی معجزانه کتاب په تا باندې نازل کړی دی همدارنګه درباندې د همدې کتاب په ایتونو کښې په ډېر حسنه طریقه سره هغه قیصه هم درنازلوو چې ستا څخه غوښتله کېږي چې هغه د یوسف ؑ د قیصې څخه عبارت ده.

۶ـ که بالفرض تا ته مونږ وحې نه وی کړې او ته مو د پیغمبر په صفت نوی استولی نو تا به د ذکرې شوې قیصې څخه یوه کړۍ او یوه کوچنۍ برخه هم نه وی بیانه کړې او داځکه چې ته خو د دې کتاب د نزول څخه وړاندې د دغسې قیصو څخه ناخبره وې.

ایا ته هلته حاضر وې چې د یوسف ؑ دپاره دسیسه جوړه شوه؟

ایا ته د هغو کاروانیانو سره ملګری وې کوم چې مصر ته روان وه؟

ایا تا د عزیز په مانۍ کښې تشریف درلود چې د مانۍ مېرمنې د یوسف ﷺ څخه نامشروعه مطالبه وکړه او بیا دواړه دروازې ته وځغلېده؟

اې پیغمبره! د وحې څخه وړاندې ته د ذکرې شوې قیصې د تفصیل څخه ناخبر وې.

توضیحات

۱ـ ځینو مفسرینو کرامو د قرآن کریم د اشرفیت لاندې وجوه لیکلي دي[۱]:

الف: قرآن کریم په لغاتو کښې په اشرف لغت باندې نازل شوی دی چې عربي لغت دی، چې هم پکښې بلاغت او فصاحت زیات دی او هم په الفاظو کښې زیات وسعت او پراخي لري.

ب: همدارنګه دا قرآن کریم په أشرف الأنبیاء (محمد) ﷺ باندې نازل شوی دی.

ج: او په دې باندې علاوه، د أشرف الملائكة (جبرائیل امین) ﷺ په ذریعه یې نزول موندلی دی.

د: په اشرفه خاوره (مکه معظمه) کښې نازل شوی دی.

ه: او دنزول شروع یې د کال په اشرفه میاشت (رمضان) کښې شوې ده.

نو قرآن کریم د هر حیثه مشرف کتاب دی، چې څوک پرې ایمان راوړي نو هغه به لوی شرف ترلاسه کړي.

قصص څه معنی؟

۱ـ د ﴿نَقُصُّ﴾ کلمه د "قصص" څخه اشتقاقه شوې ده چې په دې مقام کښې د پخوانیو واقعاتو څخه د اخبار او بیان معنی ورکوي[۲]، نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: اې پیغمبره! مونږ په تا باندې د پخوانیو واقعاتو بیان عمومًا او د یوسف ﷺ د قیصې بیان خصوصًا په احسنه توګه کوو چې هم د بلاغت او فصاحت د حیثه احسن دی او هم د هغه بیان څخه احسن دی کوم چې د اهل الکتابو په محرفو شوو کتابونو کښې شوی دی چې د ډېرو ایتونو قبائحو او غیر مناسبو نسبتونو څخه یې ډک کړی دی او تحریفونه یې ورکړي دي.

اما که د "قصص" کلمه د مفعول (مقصوص) په معنی واخستله شي نو بیا د "قصة" معنی ورکوي چې جمعه یې "قِصَص" ـلکه "عِنَب"ـ راځي[۳].

"قِصَّة" هغه کلام ته ویل کېږي په کوم کښې چې د پخوانیو واقعاتو بیان صورت نیولی وي. نو په دې تقدیر یې د معنی حاصل داسې کېږي چې:

اې پیغمبره! مونږ په تا باندې هغه احسنه قصه بیانوو د کومې چې ستا څخه د بیانولو غوښتنه شوې ده چې هغه د یوسف ﷺ د قیصې څخه عبارت ده.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۶۶
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۷۵
(۳) لسان العرب ج۷ ص۷۴

سوال جواب

۲_ یو څوک وایي چې: د یوسف ﷺ قیصې ته (چې وروسته وارد انه ده) په څه وجه د "احسن" لقب ورکړی شوی دی؟

موږ وایو چې: علماوو کرامو د دغې قیصې په احسنیت کښې ډېر وجوه ذکر کړي دي[1] که څوک فرصت لري نو همغلته دي مراجعه وکړي.

مونږ ډېر نه چې د الله ﷻ په توفیق د نوموړي قیصې په احسنیت کښې کوم وجوه راخي د هغو څخه د لاندې یوې وجهې په ذکر باندې اکتفاء کوو، چې دغه قیصه د نبي کریم ﷺ په حالاتو باندې ډېره ښه تطبیقه ده، مثلاً:

د یوسف ﷺ ورونو غوښتل چې یوسف ﷺ د ورکړی شوې درجې څخه وغورزوي نو په څا کښې یې واچاوه، خو په نتیجه کښې د ډېرو مشکلاتو د ګاللو څخه وروسته په پردي وطن کښې پاچا شو او درجه یې لا بیخي لوړه شوه. یا په بل عبارت: هغوی چې د کوم شي د مخنیوي دپاره هلې ځلې وکړې شي همغه شي د دوی په خپلو لاسونو باندې په خو چنده لوړه سویه باندې تحقق وموند. ته به وایې چې هغوی غوښتل چې یوسف ﷺ د پاچاهۍ درجې ته ورسوي.

بالمقابل، د یوسف ﷺ مهرباني او زړه سوی په خپلو ورونو باندې دومره زیات وه چې د قدرت سره‌سره یې خپلو ورنو ته عفوه وکړه او د الله ﷻ څخه یې ورته مغفرت وغوښت چې: ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ﴾ [یوسف: ۹۲] یعنې: نن ورځ په تاسو باندې زما د پلوه کوم توبیخ او ملامته اچول نشته، الله ﷻ به درته مغفرت وکړي.

د مکې معظمې مشرکانو هم غوښتل چې نبي کریم ﷺ قتل کړي او د اسلام د پرمختګ مخه ونیسي _لکه چې بیان یې د [الأنفال: ۳۰] ایت لاندې تېر شوی دی_ او په نتیجه کښې دوی نبي کریم ﷺ مجبور کړ چې پردي وطن ته هجرت وکړي، مګر په پردي وطن کښې الله ﷻ په نبي کریم ﷺ باندې دومره مسلمانان راغونډ کړه او دومره یې قوي کړه چې مکه معظمه یې فتحه کړه، نو د قریشو مشران د ډېر هیبت او ډار څخه کعبې شریفې ته ننوتل او نبي کریم ﷺ ورسره په داسې حال کښې لاندې سوال جواب وکړ چې د کعبې شریفې په دواړو درشانیګانو باندې یې لاسونه ایښي وه او په دروازه کښې ورته ولاړ وه:

نبي کریم ﷺ: «مَا تَقُوْلُوْنَ وَمَا تَظُنُّوْنَ»[2] یعنې تاسو څه وایاست او ستاسو څه ګومان دی (چې زه به ستاسو جنایتګرو سره څه وکړم ایا انتقام به درڅخه واخلم او که نه)؟

قریش: «اِبْنُ اَخٍ، وَابْنُ عَمٍّ حَلِيْمٌ رَحِيْمٌ» یعنې مونږ اوس ستا د پوره قدرت لاندې واقع یاستو او ته کولی شې چې زمونږ څخه خپل انتقام واخلې، څرنګه چې ته زمونږ وراره یې او ته زمونږ د تره

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۲۳۶، تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۲۰
(۲) سنن الکبری للبیهقي ج۹ ص۱۱۸

زوی يې او په دې باندې علاوه نه د پوره حوصلې خاوند يې او ډېر مهربان يې. نو زمونږ دا گومان دی چې ته به په مونږ باندې صلة الرحم وکړې او مونږ به عفوه کړې.

(قريشو ذکر شوې خبره درې ځله تکرار کړه، تا به وېل چې د يوسف ﷺ د ورونو غوندې کچکول په لاس ولاړ دي او سوالونه او زاری کوي).

نبي کريم ﷺ «أَقُولُ كَمَا قَالَ يُوسُفُ ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ [يوسف ۹۲]» يعنې نن ورځ په تاسو باندې زما د پلوه هيڅ ملامته او توبيخ نه اچول کېږي. الله ﷻ به درته مغفرت وکړي او همدی ﷻ په مهربانانو کښې ډېر مهربان دی. تاسو زما د پلوه ازاد ياست.

نو د قريشو مشران د کعبې شريفې څخه په داسې حال رابهر شوه لکه چې د قبرونو څخه (مړي) را پورته شوي وي، نو (ټولو په يوه خوله طيبه کلمه ولوستله او) په اسلام کښې داخل شوه.

عمر الفاروق ﷺ وايي چې «فَفِضْتُ عَرَقًا مِنَ الْحَيَاءِ مِنْ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ»[1] يعنې: د ډېرې حياء او خجالت څخه زما په بدن باندې خولې وبهېدې چې کله مې د نبي کريم ﷺ د عفوې اعلان واورېد. او دا ځکه چې ما لږ وړاندې د قريشو مشرانو ته وېلي وه چې نن ورځ به ستاسو څخه مونږ انتقام واخلو او داسې داسې به درسره وکړو.

﴿إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّى رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِى سَٰجِدِينَ ۝٤ قَالَ يَٰبُنَىَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا۟ لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ۝٥ وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝٦﴾

[۴] (ای پيغمبره!) هغه وخت (ياد کړه) چې يوسف ﷺ خپل پلار (يعقوب ﷺ) ته ووېلې چې: ای پلاره! يقينًا ما (په خوب کښې) وليده چې يوولس ستوري او (هم) لمر او سپوږمۍ، ما دوی وليده چې ماته سجده کوونکي وه.

[۵] يعقوب ﷺ (ورته) ووېلې چې: ای زويکوټيه! (گرانه زويه!) خپل (دغه) خوب دې په خپلو ورونو باندې مه بيانوه (دوی پرې مه خبروه) چې ستا دپاره به (بد) تدبير وکړي بد تدبير (د څه بد نيتی نقشه به درته جوړه کړي) ځکه چې يقينًا شيطان د انسان دپاره ښکاره دښمن دی.

[۶] او (ای گرانه زويه ستا د خوب تعبير دا دی چې) لکه څنگه چې تاته (خپل رب ﷻ) دغه خوب

---

(۱) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۵۸

(دروليد کړ) همدارنګه به تا خپل رب ﷻ غوره (بنده) جوړ کړي (او په نبوت باندې به دې سرلوړی کړي). او (هم به) تاته د خوبونو (د تعبیرونو او د نورو خبرو د نهايي اهدافو د ټاکلو) تعلیم درکړي، او (هم به بالآخره) په تا باندې او د يعقوب (زما) په ټبر باندې (په دنيا او آخرت کښې) خپل نعمت (نعمتونه) داسې پوره کړي لکه څنګه يې چې ستا په دوه وو پلرونو (نيکونو) باندې خپل نعمتونه لا پخوا پوره کړي وه.

(ستا د دوه وو پلرونو څخه) زه ابراهيم ﷺ او اسحق ﷺ مرادوم. يقيناً ستا رب ﷻ پوه دی (د هرچا لياقت ورته معلوم دی او هم) د حکمت څښتن دی (په ذکر شوي خوب کښې يې هم حکمتونه نغښتي دي).

د مطلب خلاصه

د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې ای پيغمبره! د يوسف ﷺ د قيصې په شمول مونږ تاته وحې کوو او تا په غيبو باندې خبروو. او په دې ايتونو کښې د يوسف ﷺ د قيصې په بيان باندې پيل شوی دی چې د غيبي اخباراتو څخه يوه کړې ده.

يعنې: ای پيغمبره! هغه وخت خلکو ته ياد کړه او دوی پرې خبر کړه چې يعقوب ﷺ او يوسف ﷺ په تنهايي توګه لاندې سوال جواب وکړ:

۱ـ يوسف ﷺ خپل پلار مخاطب کړ چې: ای پلاره! ما ډېر يو عجيبه خوب وليد، هغه دا چې يوولس ستوري او هم لمر او سپوږمۍ، دوی ټول راته په سجده باندې پرېوتل؛ نو زما عرض دا دی چې د دغه خوب تعبير وکړې.

۲ـ څرنګه چې د يعقوب ﷺ څخه په خپل زوی کښې د سعادت نښې نښانې لا د پخوا څه پټې نه وې او په ذکر شوي ليدلي شوي خوب باندې يې ورته سعادت لا ښه زيات څرګند شو، نو يوسف ﷺ ته يې د خوب د تعبير څخه وړاندې لاندې نصيحت وکړ چې:

الف: ای ګرانه زويه! ما چې په تا باندې کوم حدس کاوه هغه په دغه خوب سره يقين ته ورسېد، چې الله ﷻ به ستا څخه يو ډېر لوی سړی جوړ کړي.

ب: نو ډېر زيات متوجه اوسه چې دغه خوب خپلو وروڼو ته حکايت نه کړې، دا ځکه چې د دې خوب تعبير دومره واضحه او څرګند دی چې هغوی پرې سمدستي پوهېږي چې ته به د لوی سعادت خاوند جوړ شې.

ج: ستا وروڼه خو ستا په باره کښې نېک نيت نه لري او په تا باندې يې سعادت نه پېرزو کېږي نو که ستا په ذکر شوي خوب باندې خبر شي بدنيتي به يې لا پسې زياته شي او ستا دپاره به د فساد اچولو کوم پلان (نقشه) جوړ کړي او د ضرر د رسولو دام به درته کېږدي.

د: ای ګرانه زويه! که څه هم ستا وروڼه د پيغمبر اولاد دي مګر ستا سره ځکه څه بدنيتي لري چې شيطان د هر انسان دپاره څرګند دښمن دی او همېشه په تلاش کښې دی چې د انسانانو ترمنځ

اختلاف او شقاق واچوي او دوه ورونه یو د بل دښمن جوړ کړي.

۳ـ ای زویه! لکه څنګه چې الله ﷻ تاته ذکر شوی عظیم الشان خوب درولید کړ او هم یې تاته په خاصیت او سیرت حتی په نوراني صورت کښې د ټولو زیات امتیاز ښکلی دی، همدارنګه زه ستا د ذکر شوي خوب په بنیاد وایم چې الله ﷻ به تاته لاندې فضائل هم درکړي:

الف. ستا رب ﷻ به تا یو غوره او مختار بنده جوړ کړي او په نبوت باندې به دې سرلوړی کړي.

ب. ستا رب ﷻ به تاته غیبي علم درکړي او د پوره ذکاوت او پوهې خاوند به دې جوړ کړي چې هم به د خوبونو په تعبیرونو باندې پوهېږې او هم به دې د وېناګانو په اهدافو باندې فکر رسېږي او بالآخره هم به د فیصلو او قضاوتونو توان ولرې.

ج. ستا رب ﷻ به په تا باندې د دنیا او آخرت دواړه نعمتونه ښه پرېمانه درووروي او هم به ستا په ذریعه د یعقوب ؈ (یعني زما) ټبر د ډېرو نعمتونو مقر وګرځوي.

د. بالآخره وایم چې ستا رب ﷻ به په تا باندې خپل نعمتونه داسې پوره کړي لکه څنګه یې چې وړاندې خپل نعمتونه ستا په پلرونو باندې پوره کړي وه چې هغوی د ابراهیم ؈ او اسحق ؈ څخه عبارت دي.

ای ګرانه زویه! یقینًا ستا رب ﷻ پوه دی د هرچا استعداد ورته معلوم دی، او هم د حکمت څښتن دی د هر کار دپاره چې څوک لیاقت ولري په همغه کار کښې یې استعمالوي.

توضیحات

۱ـ د "یُوسُف" کلمه اعجمي ده او د غیر انصراف سببونه یې یو علمیت دی او بل عجمه ده[۱] نو په کار دي چې څوک وربانديې د مضارع ګومان ونه کړي چې د اسف څخه به اشتقاقه شوې وي او اسف خو غم او غُصې ته ویل کېږي[۲]، دا څکه چې په دغه وزن باندې نه معلومه مضارع چرته راغلې ده او نه پرې مجهوله مضارع راتلای شي.

یو صرفي تحلیل

۲ـ د ﴿ يَٰٓأَبَتِ ﴾ کلمه په اصل کښې "يَا أَبِي" وه، بیا "ی" په "ت" باندې بدله شوه او زیر ورکړی شو ترڅو دلالت وکړي چې دغه "ت" د "ی" څخه بدله راغلې ده، څکه چې صرفیان وایي چې "ی" د دوه وو زیرونو څخه جوړه شوې ده، او هم زیر د "ی" سره مناسبت لري، نو ﴿ يَٰٓأَبَتِ ﴾ ترې جوړه شوه.

رُؤْيَا څه معنی؟

۳ـ د ﴿ إِنِّي رَأَيْتُ ﴾ په جمله کښې د ﴿ رَأَيْتُ ﴾ کلمه لاندې درې مصدرونه لري[۳]:

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۷۷

(۲) مفردات الراغب ص۱۳

(۳) حواشي صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۳۳

الف "رُؤْيَة" یعنې په سترګو سره په وینبه باندې څه شی لیدل.

ب: "رَأْيٌ" یعنې د زړه لیدل یا فکر او یا په دوه وو متناقضو شیانو کښې په یوه باندې اعتقاد کول.

ج: "رُؤْيَا" یعنې په خوب کښې د زړه په سترګو باندې د یوه شي لیدل.

په دې مقام کښې ذکره شوې کلمه د "رُؤْيَا" څخه اشتقاقه شوې ده.

که څوک د "رُؤْيَا" (خوب لیدلو) په باره کښې زیات معلومات غواړي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[1] مونږ په همدې هکله فقط همدومره لیکو چې د اهل السنت والجماعت په نزد "رُؤْيَا" (خوب) د هغو اعتقاداتو څخه عبارت دی کوم چې الله ﷻ یې د یوه ویده انسان په زړه کښې پیدا کوي[2]، برابره خبره ده چې د واقع سره مطابق وي او که مطابق نه وي، او برابره خبره ده چې په معتقداتو باندې صراحت کړی شوی وي او که صراحت پرې نه وي کړی شوی بلکې په بدله څېره کښې ښودلی شوی وي. یا په بل عبارت: لکه چې یوه ویښ انسانان ته په زړه کښې د اعتقاداتو پیدا کول د الله ﷻ کار دی همدارنګه د خوب اعتقادات هم په الله ﷻ پورې اړه او توقف لري او بس.

یادونه

۴_ ځینو علماوو کرامو[3] د "رُؤْيَا" (خوب لیدلو) په باره کښې زښت ډېر احادیث راغونډ کړي دي، که څوک یې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: د یوسف ﷺ خو لس تنه ورونه علاتي (ناسکه) وه چې د ده سره یې څه بدنیتي درلوده او یعقوب ﷺ هم ورباندې پوهیده، نو د همدې کبله یې ورته د خوب د تعبیر څخه وراندې توصیه وکړه چې په دغه ظاهر التاویل خوب باندې دې وروڼه خبر نه کړي چې بدنیتي به یې درسره زیاته شي؛ نو پوښتنه دا ده چې یوولسم ورور (بنیامین) خو د یوسف ﷺ اعیاني (سکه) ورور وه چې بدنیتي یې ورسره نه درلوده، نو د ده د خبرولو څخه د څه وجې د کبله منعه کړی شو؟

مونږ وایو چې: دا د دې کبله ـ والله ﷻ اعلم ـ چې بنیامین په ټولو ورونو کښې کشر وه نو د دې خبرې ډار وه چې د ماشومتوب د کبله به اسرار ونه شي ساتلی، او په دې باندې علاوه د هغه خبرولو ته څه ضرورت هم نه محسوس کېده.

مګر افسوس یعقوب ﷺ چې د کوم شي د مخنیوي دپاره هلې ځلې کولې هغه شی واقع شو او د یوسف ﷺ لسو تنو ورونو تصمیم ونیوه چې د خپل بدنیت ځرګندونه وکړي، که څه هم دوی د یوسف ﷺ په خوب باندې خبر نه وه، لکه چې بحث یې وروسته راروان دی.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۹۲

(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۱۸۱

(۳) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۷۸

تأویل الأحَادیث څه معنی؟

۶_ مونږ د [آل عمران: ۷] ایت لاندې لیکلي دي چې د "تأویل" کلمه د نهایي هدف او خارجي مصداق په معنی باندې هم استعمالیږي. او دا خو واضحه ده چې د "أحَادیث" کلمه د "حَدیث" غیر قیاسي جمعه ده[۱]. "حدیث" هغه کلام ته ویل کیږي کوم چې یوه انسان ته د اوریدلو په ذریعه او یا د وحې په طریقه باندې ورسیږي. برابره خبره ده چې انسان وینې وي او که ویده[۲].

اما په دې مقام کښې د ﴿ ٱلأحَادیث ﴾ په تفسیر کښې علماء کرامو متعددې معناوې کړي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: "أحادیث" د خوبونو څخه عبارت دی[۳]، یعنې: ای یوسفه! ستا رب ﷻ به تا د خوبونو په تعبیرونو باندې پوه کړي. ته به کولی شې چې د هر خوب دپاره خارجي مصداق او نهایي هدف وټاکې.

د یعقوب ؑ تعبیر واقعیت مونده کړ چې یوسف ؑ د خوبونو په تعبیرونو کښې د ځانګړي مهارت خاوند شو[۴]، د همدې کبله د دوه تنو بندیانو او هم د وخت د پاچا خوبونه همغسې واقع شوه لکه څنګه چې ورته هغه ؑ تعبیر کړی وه.

ب: "أحادیث" د پخوانیو کتابونو د مضامینو او د پخوانیو پیغمبرانو د حکمتي خبرو څخه معنی ورکوي[۵]، یعنې: ای ګرانه زویه! تا ته به خپل رب ﷻ د پخوانیو پیغمبرانو علیهم‌السلام په کتابونو او حکیمانه خبرو باندې غیبي علم درکړي.

په همدې تفسیر باندې دا جمله دلالت کوي چې ﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيۡنَٰهُ حُكۡمٗا وَعِلۡمٗا ﴾ [یوسف: ۲۲] یعنې: او کله چې یوسف ؑ خپل قوت ته ورسید نو ده ته مو حکیمانه خبرې او غیبي علم ورکړ.

ج: ذکره شوې کلمه د عمومي خبرو څخه عبارت ده، یعنې: تاته به خپل رب ﷻ د عمومي خبرو د تنظیم او د نهایي اهدافو د ټاکلو پوره توان درکړي، چې دخبرو په تدبیر او تنظیم او هم د سوال جواب په اجراءاتو کښې به پوره ماهر جوړ شې. یا په بل عبارت: په نیمه خبره به پوهیږې.

په همدې تفسیر باندې د یوسف ؑ کړه وړه دلالت کوي چې د بندیخانې څخه يې د پاچا رابلل په ډیره ښه طریقه جواب کړه او هم يې د هغې وچکالۍ ماهرانه تدبیر ورزده کړ په کومه باندې چې د پاچا خوب دلالت کاوه، چې وروسته راروان دی.

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۸۵
(۲) مفردات الراغب ص۱۰۹
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۱۹۰
(۴) اضواء البیان ج۳ ص۴۵
(۵) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۰

مونږ ته داسې برېښي چې څه لرې نه ده چې ذکرې شوې درېواړه معناوې د ﴿ تَأۡوِيلِ ٱلۡأَحَادِيثِ ﴾ څخه مرادې وي او دا څکه چې څه منافات یې ترمنځ نه لیده کېږي، نو که د ﴿ ٱلۡأَحَادِيثِ ﴾ څخه ما يطلق عليه الاحاديث واخستلی شي نو درېواړو معناوو ته به شامل شي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې یعقوب ﷺ خو د خپل زوی د خوب تعبیر په لاندې درېوو ټکو کښې خلاصه کړ:

الف: تاته به الله ﷻ نبوت درکړي.

ب: ته به د خوبونو په تعبیرولو کښې او هم د خبرو په اهدافو کښې مهارت ولرې.

ج: او بالآخره الله ﷻ به خپل دنیاوي او اخروي نعمتونه درپېزو کړي.

حال دا چې وروسته څرګنده شوه چې د ذکر شوي خوب تعبیر هغه وه کوم چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت کړی دی چې: ﴿ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأۡوِيلُ رُءۡيَٰيَ ﴾ [یوسف: ۱۰۰] یعنې: ای پلاره! زما د پخواني خوب تعبیر دغه دی چې تاسو دواړه (والدین) او یوولس ورونه راته په سجده باندې پرېوتلې.

نو پوښتنه دا ده چې یعقوب ﷺ په څه منظور د اصلي تعبیر څخه ساکت شو او د لوازمو په ذکر باندې یې اکتفاء وکړه؟

مونږ وايو چې: یعقوب ﷺ دخوب هغه تعبیر ذکر کړ کوم چې ورته وحې شوې وه، او پوره څرګنده ده چې پیغمبران د وحې کړی شوي بیان څه زیادت نه کوي. پاتې شوه دا خبره چې الله ﷻ به یعقوب ﷺ ته د کوم حکمت په بنیاد اصلي تعبیر نه وي وحې کړی؟ نو ـوالله ﷻ أعلمـ حکمت به پکښې دا وه چې یعقوب ﷺ او هم یوسف ﷺ د درجاتو د لوړولو دپاره د امتحان لاندې واقع کړي او د صبر جمیل اجرونه ورکړي. او دغه امتحان خو په مناسب شکل سره هغه وخت صورت نه شو نیولی چې یعقوب ﷺ ټکې په ټکې په راتلونکي واقعاتو باندې خبر شوی وی او یو سف ﷺ ته یې پرې هو بهو اطلاع ورکړې وی.

شاید چې همدغه مطلب ته به د ﴿ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٞ ﴾ په کلماتو باندې اشاره شوې وي، یعنې: زه ستا د خوب په تفصیلوار تعبیر باندې نه یم پوه کړی شوی، الله ﷻ ته ډېر ښه معلوم دی، البته چې زما په نه پوه کولو کښې به ډېر حکمتونه پټ وي.

﴿ لَّقَدۡ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخۡوَتِهِۦٓ ءَايَٰتٞ لِّلسَّآئِلِينَ ۝٧ ﴾

[۷] یقینًا د یوسف ﷺ او د ده د وروڼو (په قیصه) کښې د سوال کوونکو (او غیر سوال کوونکو) دپاره (د توحید او نبوت د اثبات ډېر) دلایل شته دي (نو باید چې قرائت کوونکي ورباندې سرسري تېر نه شي).

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! د دې ځخه ورانديٍ چې ته د یوسف ﷺ او د ده د وروڼو قیصه بیانه کړې خپل امت متوجه کړه چې دغې قیصې ته د یوې عادي قیصې په نظر ونه ګورې، په دې قیصه کښې د الله ﷻ د علم او قدرت او هم ستا د نبوت دپاره بې شماره دلایل نغښتي دي؛ نو په کار دي چې ستا د امت ټول کسان په عمومي توګه او هغه کسان په خصوصي توګه ورته زيات متوجه شي کومو چې ستا ځخه د ذکرې شوې قیصې د بیانولو غوښتنه کړې وه.

توضیحات

۱ـ مونږ د دې سورت (یوسف) په سریزه کښې لیکلي دي چې د دغې قیصې د بیانولو غوښتنه هم مسلمانانو او هم کفارو کړې وه چې دوی ټولو ته د ﴿ لِّلسَّآئِلِينَ ﴾ په کلمه باندې اشاره شوې ده.

نو مسلمانانو ته په کار دي چې د دې قیصې ځخه د اطمنان دپاره استفاده وکړي او په کفارو باندې واجبه ده چې د ایمان راوړلو او هدایت موندلو ګټه ترې پورته کړي.

آيَاتٌ يعنې څه؟

۲ـ که څه هم علماوو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ ءَايَٰتٌ ﴾ کلمه په ډېرو معناوو باندې تفسیره کړې ده[1]، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: په دې قیصه کښې د نبي کریم ﷺ په نبوت باندې پاخه دلایل شته چې نبي کریم ﷺ نه د واقعاتو د پېښېدلو په وخت کښې هلته موجود وه چې واقعات يې په خپلو سترګو لیدلي وی، نه دغو واقعاتو په مکه معظمه کښې څه‌شهرت درلود چې د خپل قوم ځخه يې اورېدلي وي، نه يې د یهودانو او نصاراوو سره څه تماس نیولی وه چې د هغوی ځخه يې زده کړي وي او نه په لیک او لوست باندې پوهیده چې کوم کتاب يې مطالعه کړی وی، خو د دې سره‌سره د قیصې وړې‌وړې کړې په دومره دقت سره بیانوي، ته به وایې چې هغه يې په سترګو باندې لیدلې دی.

نو معلومه شوه چې نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر دی او په واقعاتو باندې د وحې په ذریعه خبر کړی شوی دی.

ب: د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی، کله چې الله ﷻ وغواړي خپله نقشه د هغه چا په لاس باندې عملي کوي کوم چې د نقشې د مخنیوي دپاره هلې ځلې کوي. د یوسف ﷺ وروڼو د ده دپاره د توهینولو پلان جوړ کړ، مګر دغه پلان معکوسه نتیجه ورکړه چې د یوسف ﷺ دپاره عزت جوړ شو او پخپله دوی ښکښې خجالت شوه. یا په بل عبارت: په ځا کښې اچول نه وه مګر په شاهي تخت باندې کېنول وه.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۰

ج: په دې قیصه کښې عفت، امانتداري، د صبر لوېي ګټې او هم د عفوې او عدم انتقام ډېر دلایل موجودیت لري.

زمونږ په فکر ذکره شوې قیصه په زښتو ډېرو عبرتونو او درسونو باندې مشتمله ده چې د قیصې په اوږدو کښې ورته د سړي فکر رسېږي، شاید علماوو کرامو به یې محض مثالونه ښودلې وي او حصر به یې مطلب نه وي.

﴿إِذْ قَالُوا۟ لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰٓ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ ٱقْتُلُوا۟ يُوسُفَ أَوِ ٱطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ قَوْمًا صَٰلِحِينَ ﴿٩﴾ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا۟ يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِى غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ ٱلسَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَٰعِلِينَ ﴿١٠﴾﴾

[۸] (ای پیغمبره!) هغه وخت (یاد کړه) چې د یوسف ﷺ ورونو (په خپل منځکښې) وویلې چې یقیناً یوسف ﷺ او د ده (سکه) ورور (بنیامین) زمونږ (تولو) څخه زمونږ پلار (یعقوب ﷺ) ته زیات محبوب (ګران) دي، حال دا چې قوي ډله مونږ یاستو (چې درانه کارونه مو د لاسه پوره دي).

بې شکه چې زمونږ پلار په ښکاره خطاکارۍ کښې واقع دی (ده ته په کار وه چې مونږ ورباندې د هغوی کمزورو ماشومانو څخه زیات ګران وی).

[۹] (نو یا) یوسف ﷺ ووژنئ او یا یې (په یوه نامعلومه) ځمکه کښې واچوئ ترڅو تاسو ته د خپل پلار د محبت مخه خالي (خلاصه) شي او تاسو به د یوسف ﷺ څخه وروسته صالح قوم جوړ شئ (توبه به وباسئ او د پلار سره به مو روابط ښک شي).

[۱۰] او د دوی څخه (یوه) ویونکي وویلې چې: یوسف مه وژنئ او د کوهي (څا) په (دننه) تاخچه کښې یې واچوئ، ترڅو یې ځینې کاروانیان مونده کړي (او د کوهي څخه یې پورته کړي) که تاسو (د پلار د مخې خلاصوونکي) یاست (نو دغه کار وکړئ).

د مطلب خلاصه

یعنې: ای پیغمبره! د یوسف ﷺ عبرتي قیصه هغه وخت پیل شوه چې د ده ورونه د بدنیتۍ د نقشې او پلان د جوړولو دپاره سره جرګه شوه او په لاندې ډول یې موضوع مطرحه کړه او فیصلې ته سره ورسېده:

۱ـ د یوسف ﷺ لسو ناسکه ورونو د بد نیتۍ د پلان جوړولو وجه دا وښودله او خپلو وجدانونو ته یې قناعت ورکړ چې:

الف یوسف ﷺ او د ده سکه ورور (بنیامین) زمونږ پلار (یعقوب ﷺ) ته ډېر ګران دي، او زمونږ سره یې هومره مینه او محبت نشته څومره مینه او محبت چې د هغوی سره لري.

ب: زمونږ پلار په ځرګنده خطا کښې واقع شوی دی، ځکه چې مونږ ټول زلميان او غښتلي ياستو چې د هر مشکل کار د اجراکولو توان لرو، او سمدستي هم څومره خدمت چې مونږ د خپل پلار کوو او پکښې مشغول ياستو هومره د هغو دواړو ماشومانو د لاسه پوره نه دي.

۲ـ نو مونږ ته په کار دي چې د لاندي دوه وو لارو چارو څخه يوه لاره غوره او په عمل کښې يې پياده کړو، ترڅو مونږ ته د پلار توجه راواوړي او ترڅو هغه ځنډ د منځه لرې کړو کوم چې زمونږ د پلار د محبت او مينې مخه يې بنده کړې ده، لارې چارې دا دي:

الف: چې يا يوسف ﷺ ووژنو او د پلار د مخې څخه يې په څنګ کړو.

ب: او يا يې په داسې يوه نامعلوم وطن کښې وغورزوو چې پلار يې په هيڅ پته باندې پوه نه شي چې څه شو، او په دې طريقه باندې د پلار د توجه او مينې ځنډ د منځه يوسو، که په بل وطن کښې ژوندی څه چې پاچا شي هم شي دې، مونږ يې څه کوو.

۳ـ که مونږ په ذکرو شوو دواړو نقشو کښې هره يوه عملي کړه او خپل خانونه مو پرې ګناهګار کړه نو هيڅ چرت مه خرابوئ، د نقشې د عملي کولو څخه به وروسته توبه تائب شو او نيک عملونه به وکړو او بالآخره د پلار د محبت صلاحيت به په خانونو کښې پيدا او د پلار د دعاګانو څخه به ګټه پورته کړو.

۴ـ د ډېر جرو بحث څخه وروسته يوه نفر (چې زړه سوی يې د نورو په نسبت لږ څه زياته وه) داسې نظر ورکړ چې:

الف: زمونږ اصلي مطلب خو د يوسف ﷺ وژل نه دي بلکې اصلي مطلب مو دا دی چې د پلار د مينې او محبت مخه خلاصه کړو، او کله چې دغه مطلب بدون د وژلو څخه لاس ته راځي نو په کار دي چې د يوسف ﷺ د وژلو څخه تېر شو او د بې وطنه کولو نقشه يې عملي کړو.

ب: د دې نقشې عملي کول په لاندې ډول باندې صورت نيولی شي:

اول: يوسف ﷺ به د هغې څا (کوهی) په يوه تاخچه کښې په داسې ډول باندې واچوئ چې مرګ او درد څخه بچ او په ارامۍ سره هلته کښېنولی شي.

دوهم: د دې کار ګټه به دا جوړه شي چې په دغې څا (کوهي) باندې د بل وطن قافله (کاروان) تېرېږي نو کاروانيان به د اوبو راپورته کولو دپاره بوقه ورښکته کړي، او يوسف ﷺ به بوقې ته ورټوپ کړي (وربوري به ونښلي) او د څا څخه به راپورته شي.

ج: کله چې کاروانيان يوسف ﷺ د کوهي (څا) څخه راپورته کړي نو د موندل شوي ماشوم معامله به ورسره وکړي او د کنعان د خاورې څخه به يې کوم لرې وطن ته بوزي، نو په دغې طريقې سره به مونږ خپله نقشه عملي کړو او نومړي ته چې هلته هرڅه وريښنبرې دريښن دې شي.

۵ـ ذکر شوي با رحمه نفر زياته کړه چې: ای ورونو! که تاسو غواړئ چې خپل مطلب ته ورسېږئ نو فقط همدغه پلان عملي کړئ او بس.

توضیحات

۱ـ د ﴿ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ضَلَٰلٍ ﴾ کلمه د هدایت په مقابل کښې استعمالیږي[1]، یعنې د سمې لارې پرېښودل د ﴿ ضَلَٰلٍ ﴾ په نامه یادیږي، برابره خبره ده چې په قصدي توګه پرېښودله شي او یا په سهوې یا خطایي توګه او هم برابره خبره ده چې پرېښودل لږ وي او که ډېر او هم برابره ده چې پرېښودلې شوې لاره عقیدوي وي او یا عملي او هم برابره خبره ده چې د لارې سوالی حقیقي وي او یا ادعائي او بالآخره برابره ده چې لاره حسي وي او یا معنوي وي، نو د عموم د کبله په لاندې مختلفو صورتونو کښې ذکر شوې کلمه استعماله شوې ده:

الف: په هېرولو کښې، لکه چې فرمايي: ﴿ أَن تَضِلَّ إِحْدَىٰهُمَا ﴾ [البقرة:۲۸۲] یعنې: یوه زنانه که شاهدي هېره کړي نو بله به یې ورپه یاده کړي.

ب: په خطاء کښې، لکه چې فرمايي: ﴿ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴾ [الشعراء:۲۰] یعنې: موسی ؑ وویلې چې ما قتل کړی وه خو زه د خطاکارانو څخه وم.

ج: په نا بلدی کښې، لکه چې فرمايي: ﴿ وَوَجَدَكَ ضَآلًّا فَهَدَىٰ ﴾ [الضحی:۷] یعنې: ای پیغمبره! ته د شرعي احکامو سره نابلده وې نو مونږ درته هدایت وکړ او شریعت مو درباندې درنازل کړ (ورسره مو بلد کړې).

د: په کفري لاره کښې، لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴾ [الفاتحة:۷] یعنې: ای زمونږه ربه! مونږ ته د کافرانو د لارې څخه امان راکړې.

دغسې مثالونه نور هم شته خو په ذکره شوې جمله کښې د خطاء په معنی سره ده، البته د هغې لارې څخه کومه چې د یوسف ؑ ورونو ته سمه ښکارېده چې باید د دوی سره د یعقوب ؑ مینه ډېره او زیاته وي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: د یوسف ؑ ناسکه ورونو خو یوسف ؑ او بنیامین (دواړه) د پلار د مینې مخه نیوونکي وبلل حال دا چې پلان یې یوازې د یوسف ؑ دپاره وسنجاوه او بس، نو د دغه اختصاص وجه څه وه؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې:

الف: غالبه دا ده چې هغوی به د بنیامین د محبت دپاره د یوسف ؑ محبت سبب ګڼه چې د ده سره څکه زمونږ پلار محبت کوي چې دی د هغه ورور دی او هغه پرې خوشالیږي، نو کله چې هغه د منځه لار شي د ده سره محبت به هم په خپل خای پاتې نه شي.

---

[1] مفردات الراغب ص ۳۰۶

ب: دا هم څه لرې نه ده چې بنیامین ته یې د پلار د مخې څخه د لرې کولو دپاره دوهم لمبر ورکړی وي چې که پلار مو د خطاکارۍ څخه را ونه ګرځېده نو بیا به د هغه سره هم د یوسف ﷺ غوندې معامله وکړو.

ج: یوسف ﷺ که څه هم شپږ کلن یا اوه کلن ماشوم وه[1] مګر دوی د خپلو خانونو دپاره یو رقیب ګاڼه او سیالي یې ورسره کوله. اما بنیامین خو د یوسف ﷺ څخه هم کشر وه چې څلور کلن ماشوم به وه او د دې جوګه نه وه چې دوی ورسره سیالي کړې وی.

څه یې چې ویلي وه هغه وشوه

۳ـ د یوسف ﷺ وروڼو د دسیسې د جوړولو وجه دا ښودلې وه چې: ﴿يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ﴾ د خپل پلار مخه به درته خالي شي.

لکه څنګه چې هغوی ویلي وه همغسې وشوه، د خپل پلار مخه یې د یوسف ﷺ څخه خالي کړه مګر زړه یې د هغه د محبت څخه خالي نه شو کړی بلکې د هغه محبت یې پکښې ښه کلک کړ، آن تر دې چې د همدغه محبت د کبله په سترګو باندې معذور وګرځېده، نو معلومه شوه چې د الله ﷻ څخه په غیر هیڅوک په زړونو باندې تصرف نه شي درلودلی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د یوسف ﷺ په ماشومتوب باندې څه شی دلالت کوي؟

مونږ وایو چې: د ده ماشومتوب د قرآن کریم د ایتونو څخه معلومېږي، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: د ﴿يَلْتَقِطْهُ﴾ کلمه په اصلي حروفو کښې د "لقطة" او "لَقِيط" سره متحده ده، دغه دواړه کلمې د هغه ماشوم دپاره وضعه شوې دي کوم چې غورزولی شوی وي[2] او د ضائع کېدلو خطر ولري.

ب: د یوسف ﷺ وروڼو خپل پلار ته وعده ورکړه چې مونږ به یې حفاظت کوو، او پوره واضحه ده چې ماشومان حفاظت ته ډېره اړتیا لري، نه بالغان.

ج: یعقوب ﷺ په یوسف ﷺ باندې دارېده چې لېوه (شرمخ) یې ونه خوري، او پوره څرګنده ده چې ماشومان د دغسې خطر احتمال لري، نه غټان.

د: په دې باندې علاوه، کله چې په یوسف ﷺ باندې د کوهي څخه د اوبو راپورته کوونکي کاروانې سترګې ولګېدلې نو نارې یې کړې چې: ﴿هَٰذَا غُلَٰمٌ﴾ دغه دی هلک (ماشوم).

او یوازې یو تن د ماشوم په شمول د اوبو څخه ډګه بوقه راپورته کړه، که بالفرض یوسف ﷺ په دغه وخت کښې ماشوم نه وی نو د یوه تن به وسه نه وی شوې چې دواړه یې راپورته کړې وی.

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۲۴۹، المحرر الوجيز ج۹ ص۲۶۶

(۲) لسان العرب ج۷ ص۳۹۲

یوه صرفي قاعده

۵ـ که څه هم د اسم تفضیل صیغه قانونًا د دې دپاره جوړېږي چې د فاعل په زیادت باندې دلالت وکړي مګر کله-کله د شذوذ په توګه د مفعول د زیادت دپاره هم جوړېږي، لکه چې "اشغل" د ډېر مشغول شخص دپاره جوړه شوې ده.

د همدې قبیلې څخه په دې مقام کښې د ﴿أَحَبُّ﴾ کلمه هم ده چې د مفعول (محبوب) دپاره استعماله شوې ده، نو د معنی حاصل به یې داسې کېږي چې یوسف ﷺ او د ده ورور (دواړه) زمونږ پلار ته زمونږ څخه ډېر محبوب او ګران دي.

عُصْبَةٌ څه معنی؟

۶ـ د ﴿عُصْبَةٌ﴾ کلمه د "عَصَب" ـلکه "شَرَف"ـ څخه اخستله شوې ده، "عَصَب" هرې کلکې غوټې (ګنډې) ته ویل کېږي[۱].

نو ذکره شوې کلمه د هغې غټې ډلې سړیو نوم دی کومه چې د ښه قوت او توان خاونده وي، خو د خپل لفظ څخه مفرد نه لري لکه "قَوْم" او "رَهْط".

اما د سړیو په شمېر کښې یې مختلف اقوال دي، لکه شپږ نفره، اوه نفره، لس نفره، تر پنځلسو پورې او آن ترڅلوېښتو نفرو پورې[۲].

خو په دې مقام کښې ترې لس کسیزه ډله مطلبه ده چې د یوسف ﷺ ناسکه وروڼه لس تنیزه ډله وه.

د شیطان یوه دسیسه

۷ـ د شیطان هغه غټه دسیسه په کومه باندې چې مسلمانان تېر باسي دا ده چې په ګناه باندې د الله ﷻ په غفوریت باندې جرئت ورکوي، یعنې ورته وایي چې ګناه وکړه الله ﷻ غفور او رحیم دی، ګناهونه به درته وبښي.

په همدغسې دسیسه باندې یې د یوسف ﷺ وروڼه هم تېر ویستلي وه، چې یوسف ﷺ د پلار د مخې څخه لرې کړئ د دې څخه وروسته به توبه تائب شئ او صالحان به درڅخه جوړ شي.

یا په بل عبارت: دوی ته خو خپل پلار (یعقوب ﷺ) په خطا کښې برېښېده، مګر په حقیقت کښې دوی پخپله د ډېرې غټې خطا کارۍ مرتکب شوه، دا ځکه چې:

الف: د الله ﷻ په غفوریت او رحیمیت کښې خو شک نه وه مګر د دوی په مغفوریت او مرحومیت کښې شک وه، چې ګناهونه یې ورته نه وي ښنلي او عفوه یې ورته نه وې کړې.

ب: بې شکه الله ﷻ غفور او رحیم دی مګر په خپلو حقوقو (حقوق الله) کښې، نه په حقوق العباد

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۴۸
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۱

کښي، حال دا چې دوی خو د یوسف ﷺ د حقوقو د تلف کولو نیت کړی وه او خپل پلار (یعقوب ﷺ) يې وزوراوه او بالآخره د دروغو او بې رحمۍ مرتکب شوه.

د همدې کبله د اکثرو علماوو نظر دا دی چې د هغوی یوه نفر ته هم نبوت نه وه ورکړی شوی(۱) او نه يې د نبوت لیاقت درلود.

د "غَيَابَتِ الْجُبِّ" معنی

۸ـ د ﴿غَيَٰبَتِ ٱلْجُبِّ﴾ کلمه د لاندې دوه وو برخو څخه ترکیبه شوې ده:

الف: د ﴿غَيَٰبَتِ﴾ کلمه هغې تاخچې ته وضعه شوې ده کومه چې د اوبو څخه پاس د کوهي (څا) په دننه خوا کښې په داسې ډول باندې جوړه شوې وي چې د کوهي دخولې څخه يې داخل نه لیدلی کېږي(۲).

ب: او "جُبّ" هغه کوهي (څا) ته ویل کېږي چې د خمکې د کلکوالي د کبله د بیخ څخه په ډېرو یا پخو خختو باندې نه وي پوخ کړی شوی او پوخولو ته ارتیا نه لري، کوم کوهی چې پوخ کړی شي نو هغه ته د "بیر" کلمه وضعه شوې ده(۳).

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: یوسف ﷺ مه ووژنئ او د اوبه لرونکي کوهي په یوه تاخچه کښې يې واچوئ چې د کاروانیانو د بوقې پورې ونښلي او هغوی يې د خپلو خانونو سره لرې وطن ته بوزي.

﴿قَالُواْ يَٰٓأَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَ۫نَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُۥ لَنَٰصِحُونَ ۝١١ أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ۝١٢ قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِيٓ أَن تَذْهَبُواْ بِهِۦ وَأَخَافُ أَن يَأْكُلَهُ ٱلذِّئْبُ وَأَنتُمْ عَنْهُ غَٰفِلُونَ ۝١٣ قَالُواْ لَئِنْ أَكَلَهُ ٱلذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّآ إِذًا لَّخَٰسِرُونَ ۝١٤﴾

[۱۱] دوی (د یوسف ﷺ لسو تنو ورونو) وویلې چې: ای خپله پلاره! تاله څه دي (په تا باندې څه باعث دی) چې ته په یوسف ﷺ باندې مونږ امینان نه ګڼې (د ده په هکله راباندې اعتماد نه کوې سره د دې چې هغه زمونږ ګران ورور دی) او یقیناً مونږ د هغه دپاره خیر غوښتونکي یاستو (خوشالي مو پرې پېرزو ده)؟

[۱۲] (نو هیله کوو چې) سباته يې زمونږ سره (بېدیا ته) ولېږه ترڅو (هلته) پراخه خوراک او څښاک وکړي او هم لوبې (ساتېرې) وکړي، او یقیناً مونږ د ده دپاره حفاظت کوونکي یاستو.

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۸۴؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۶۹
(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۴۳
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۲؛ مفردات الراغب ص۲۸۶

[١٣] یعقوب ﷺ وویلې چې: بې شکه ما دا غمژن کوي چې تاسو هغه (زما د څنګه) بوزئ (راځخه جدا یې کړئ)، او هم زه دارېږم چې لېوه (شرمخ) به یې وخوري حال دا چې تاسو به ترې غافل (او ناخبره) یاست.

[١٤] دوی وویلې چې: (بالفرض) که نوموړی لېوه وخوري حال دا چې مونږ ښه قوي ډله (خوانان) یاستو نو یقیناً مونږ به په دغه وخت کښې زیانکاران (او بې همتان) یاستو (چې دا لقب به مونږ هیڅکله خپلو ځانونو ته قبول نه کړو).

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې د یوسف ﷺ په هکله د هغه ورونه فیصلې ته ورسېده نو د بهانو او پلمو په جوړولو یې پیل وکړه ترڅو نوموړی د خپل پلار څخه جدا کړي او د خپلې نقشې د عملي کولو فرصت مونده کړي، نو د خپل پلار سره یې په لاندې ډول سوال جواب وکړ:

١ـ ای زمونږ ګرانه پلاره! مونږ تاته هک پک حیران یاستو چې د یوسف ﷺ په باره کښې ته ولې په مونږ باندې اعتماد نه کوې، حال دا چې مونږ د ده د خیر دپاره خبره کوو او مونږ د ده دوستان او خیر غوښتونکي یاستو.

ستا څخه زمونږ کلکه هیله دا ده چې سبا نوموړی مونږ سره بېدیا ته واستوې ترڅو هلته وخوري او وڅښکي او هم هلته لوبې او منډې رامنډې وکړي او بالآخره صافه هوا استنشاق کړي او د ورزش څخه مستفید شي، مونږ په تاکید سره تاته اطمنان درکوو چې مونږ یې په قوي توګه حفاظت کوونکي یاستو او د هر خطر څخه یې ساتو.

٢ـ یعقوب ﷺ خپل زامن مخاطب کړه چې د لاندې دوه وو وجوهو د کبله زه ستاسو غوښتنه نه شم منلی:

الف: یوه دا چې د هغه په فراق سره زه ډېر غمژن کېږم چې تاسو یې بوزئ او زما د څنګه یې جدا کړئ نو زه پوهېږم چې تر بېرته را ګرځېدلو پورې به زه په غم کښې ډوب پروت یم.

ب: بله دا چې نوموړی ماشوم دی، زه دارېږم چې لېوه به یې وخوري او تاسو به ترې غافل او ناخبره یاست، نو ښه دا ده چې نوموړی د خپله خانه جدا نه کړم.

٣ـ هغوی په خپله غوښتنه باندې ټینګار وکړ او خپل پلار یې مخاطب کړ چې ای محترمه پلاره! که څه هم ته د یوسف ﷺ په فراق باندې غمژن کېږې مګر د یوسف ﷺ د خوشالی دپاره په موقته توګه لږ وخت د غم تحمل وکړه او حوصله مه خرابوه. او د لېوه د خوراک څخه خو بالکل مه دارېږه ځکه چې مونږ غټه ډله ځوانان یاستو، ایا مونږ به دومره هم ونه شو کړی چې خپل ګران ورور د لېوه څخه په حفاظت کښې وساتو؟ که بالفرض زمونږ د قوت سره ـ سره هغه لېوه وخوري نو په دغه وخت کښې به مونږ ډېر بې کاره او زیانکاران (تاوانیان) خلک یاستو، عجیبه دا ده چې مونږ خپلې ګډې د لېوانو څخه ساتلی شو او خپل ګران ورور ترې نه شو ساتلی؟!.

۴_ بالآخره هغوی په خپلو او پلمو سره خپل پلار ته قناعت ورکړ چې سبا ته ورسره یوسف ﷺ بېدیا ته واستوي او د فراق د غم متحمل شي

توضیحات

۱_ داسې معلومېږي چې هغوی د خپل پلار څخه د یوسف ﷺ د بېولو غوښتنه په تکراري ډول بیاندې کړې وه او په ایت شریف کښې ورونښتنې غوښتنې ته اشاره شوې ده، دا څکه چې هغوی په غوښتنه کښې ډېر تاکیدات ذکر کړي دي. لکه ﴿ مَا لَكَ ﴾، ﴿ لَا تَأْمَنَّا ﴾، ﴿ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴾، ﴿ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾ او داسې نور. دغسې تاکیدات د بلاغت د علم په مطابق د انکار په صورت کښې استعمالېږي چې مخاطب قانع شي.

د "رتع" او "لعب" معناوې

۲_ د ﴿ يَرْتَعْ ﴾ کلمه د "رَتْع" _لکه "ضَرْب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "رَتْع" خو اصلاً د څارویو د خرېدلو دپاره وضعه شوې ده[۱]، مګر د مجاز په توګه په انسانانو کښې هم استعمالېږي البته په هغه وخت کښې چې ډېر خوراک او یا د پراخوالي په حال کښې خوراک او څښاک ترې مراد شي.

او د ﴿ يَلْعَبْ ﴾ کلمه د "لَعِب" _لکه "كَتِف"_ څخه اخستله شوې ده چې د لوبو او ساتېرۍ معناوې ورکوي، مګر په دې مقام کښې د "لَعِب" څخه عبثیات کارونه مطلب نه دي که نه نو یعقوب ﷺ به دوی ته اجازه نه وې ورکړې، بلکې دلته ترې د غشو ویشتل او ورزش کول مراد دي ترڅو د جهاد دپاره پرې غښتلي شي.

نو د دوارو جملو حاصل داسې راوخي چې: ای پلاره! د یوسف ﷺ په بېولو کښې زمونږ نور مطلب نشته فقط همدا مو مطلب دی چې نوموړی په بېدیا کښې وګرځي راوګرځي او پراخه میوجات وخوري، نو د یو پلوه به د جهاد دپاره غښتلی شي او د بله پلوه به صافه هوا تنفس کړي او صحت به یې تازه شي، په کور کښې د همېشه دپاره اوسېدانه خو د بندیخانې مثال لري.

﴿ فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَن يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ ۚ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُم بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَاءُوا أَبَاهُمْ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ ۖ وَمَا أَنتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاءُوا عَلَىٰ قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ ﴾

---

(۱) لسان العرب ج۸ ص۱۱۲

[۱۵] نو هر کله چې هغوی یوسف ﷺ (د پلار په اجازه) بوته او (په اتفاق سره یې) قصد وکړ چې د کوهي (څا) په بېخ کښې یې په بوه، تاڅچه کښې کېږدي (چې د مرګ او زخم څخه بچ شي نو یوسف ﷺ په سخت اضطراب کښې واقع شو). او مونږ ورته (د اضطراب د لرې کولو دپاره) وحې (الهام) وکړ چې (غمژن کېږه مه، داسې وخت به راشي چې) ته به دوی ته په خپل دغه کار باندې خبر ورکړې حال دا چې دوی به شعور (علم) نه لري (چې ته په کوهي کښې اچولی شوی یوسف یې).

[۱۶] او (بیا) دوی خپل پلار ته د ماښام په ترغوني کښې په داسې حال ورغله چې (ټولو) ژړل.

[۱۷] دوی وویلې چې ای زمونږ پلاره! یقیناً مونږ لاړو (مونږ شروع وکړه چې) یو د بل څخه په مخاسته کښې مخکښې کېدلو او مونږ (خپل ګران ورور) د خپل سامان سره پرېښی وه، نو ده لره لېوه وخوړ (هغه فاجعه واقع شوه د کومې څخه چې ته په ډار کښې وې).

او (ای پلاره! زمونږ باور دی چې د ډېر محبت د کبله) ته مونږ ته (په دې واقعه کښې) یقین کوونکی نه یې که څه هم (ستا په نزد) مونږ رښتیا ویونکي وو.

[۱۸] او دوی (د استدلال په غرض خپل پلار ته) د یوسف ﷺ کمیس په داسې حال کښې ور ووړ چې په دروغینو وینو باندې (ککړ) وه.

یعقوب ﷺ (د دوی اعتذار قبول نه کړ او) ویې ویلې چې: تاسو ته خپلو ځانونو (دا) کار ښائسته کړی دی (چې په دروغین کلام باندې به برائت حاصل کړئ، خو خبره داسې نه ده) نو جمیل (ښک) صبر (ډېر ښه دی چې زه یې وکړم).

او الله ﷻ (زما د پلوه) په هغه شي باندې کومک غوښتلی شوی دی کوم چې تاسو یې بیانوئ (نو هیله ده چې ما ته د صبر توان راکړي او ستاسو جنایت بربنډ کړي).

د مطلب خلاصه

یعنې: د شپې د پلوه د یوسف ﷺ ورونو د خپل پلار قناعت حاصل کړ او سبا ته یې د خپلې نقشې په تعمیل باندې پیل وکړ او په لاندې کیفیت باندې یې ختمه کړه:

۱ـ کله چې هغوی یوسف ﷺ د خپلو ځانونو سره روان کړ او ټولو په اتفاق سره اراده وکړه چې پلان شوې نقشه تطبیق کړي او نوموړی د کوم خام کوهي (څا) په ژوره کښې واچوي نو لاندې کیفیتونه پېښ شوه:

الف: مجردې چې دوی د خپل پلار د سترګو څخه پناه شوه وضعه یې بدله شوه او یوسف ﷺ پوه شو چې دوی څه کول غواړي.

ب: یوسف ﷺ په خپل حرکت باندې پښېمانه شو چې څومره سهوه مې وکړه چې د دوی سره یو ځای ببدیا ته راووتلم، خو کار د کاره تېر وه.

ج: مګر د دې دپاره چې د یوسف ﷺ اضطراب او وارخطايي څه اندازه کمه شي او حوصله د لاسه ورنه کړي، نو مونږ ورته وحې وکړه چې ای یوسفه! ډاډه اوسه الله ﷻ به تا هیڅکله ضائع نه

کړي، ډېر ژر به دې د کوهي د تورو تیارو څخه راپورته کړي او داسې وخت به درباندې دروليږي چې ستا ورونه به همدا ستا په دربار کښې کچکول په لاس ولاړ وي او د احتياجاتو پوره کول به درڅخه په داسې حال کښې غواړي چې تا به نه پېژني.

د دوی به دا خیال نه وي چې يوسف ﷺ به د کوهي څخه راپورته شوی وي او د پاچاهۍ په چوکۍ به ناست وي، مگر ته به ورته دغه ټوله قيصه هو بهو ورپه ياده کړې چې: ايا تاسو د خپل ورور يوسف ﷺ سره داسې او هاغسې نه وه کړي؟ نو دوی به ډېر خجالت شي او په خپله خطاکارۍ باندې به اعتراف وکړي. نو ته مطمئن اوسه او په خپل زړه کښې اضطراب او وارخطايي ته ځای مه ورکوه.

۲_ کله چې هغوی په يوسف ﷺ باندې د خپلې بدنيتۍ نقشه تطبيق کړه نو د خپل پلار دپاره يې په لاندې ډول بهانې او پلمې ترتيب کړې:

الف: هغوی په خپلو خانونو باندې لږ څه ناوخته کړه ترڅو د شپې په تياره کښې د پلار په حضور کښې خپل دروغين اعتذار وړاندې کړي.

ب: د دې دپاره چې د پلار په حضور کښې يې اعتذار کول څه ارزښت مونده کړي نو ټولو د ژړا په حالت کښې داسې عرض وکړ چې:

ای زمونږ گرانه پلاره! مونږ د لږ وخت دپاره په منډو او ځغلېدلو باندې پيل وکړ چې يو د بل څخه وړاندې کېدلو او په همدغه لږ وخت کښې مو خپل گران ورور يوسف ﷺ د سامان سره پرېښود، خو چې مونږ بېرته راستانه شوو لېوه نوموړی خوړلی وه او د سترگو په رپ کښې يې مونږ بې وروره کړو.

ای گرانه پلاره! څرنگه چې ستا محبت د يوسف ﷺ سره زښت ډېر دی نو مونږ يقين کوو چې ته به زمونږ په ذکره شوې خبره باندې باور ونه کړې که څه هم مونږ تاته رښتينې ښکارو. يا په بل عبارت: ستا عدم يقين به د دې کبله نه وي چې تاته به مونږ دروغژن ښکارېږو بلکې وجه به يې دا وي چې ستا محبت د هغه په هکله په افراطي درجه کښې واقع دی نو ځکه به زمونږ رښتيا هم تاته دروغ وبرېښېږي، خصوصاً لا په داسې وخت کښې چې ته په مونږ باندې د هغه په باره کښې څه بدگوماني هم لرې.

په دې باندې علاوه، د خپل پلار په حضور کښې يې د استشهاد په توگه د يوسف ﷺ کميس هم په داسې حال کښې کېښود چې په دروغينو وينو باندې ککړ پکړ وه، چې د دغه يوه کميس پرته مونږ ته د خپل گران ورور بل هيڅ شی هم په لاس رانغی چې ستا د تسکين دپاره مو تاته راوړی وی.

۳_ نو د ذکر شوې اعتذار په اورېدلو سره سمدستي يعقوب ﷺ پوه شو چې دا خبرې ټولې دروغې دي او الله ﷻ زه د ډېر لوی امتحان سره مخامخ کړم، نو ويې ويلې چې:

الف: ای زامنو! زه پوه شوم چې تاسو د ډېر لوی جنايت مرتکب شوي ياست چې خپلو خواهشانو درته ډولي کړې دی، او په دې باندې علاوه ستاسو ذکر شوی اعتذار به ستاسو په نظر باندې گټور برېښي ماته هيڅ ارزښت نه لري، زه پوهېږم چې ټول سراسري دروغ دي.

ب: زه نه دا هڅه کوم چې ستاسو څخه انتقام واخلم او نه چاته ستاسو د لاسه شکایت او فریاد کوم، زما کار په دې باره کښې فقط او فقط جمیل (نیک) صبر دی، او د الله ﷻ څخه کومک غواړم چې د صبر توان راکړي او بې صبري راڅخه څرګنده نه شي.

ج: ستاسو د دروغینو بیاناتو په زغملو باندې زما دپاره د الله ﷻ څخه په غیر د کومک غوښتلو بل هیڅوک نشته نو د همدې کبله یوازې د الله ﷻ څخه د صبر توفیق غواړم او هیله ترې کوم چې ستاسو دروغین بیانات په عملي میدان کښې په ډاګه کړي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ فَلَمَّا ذَهَبُواْ بِهِۦ ﴾ جمله خو شرطیه ده نو جزائیه جمله یې کومه یوه ده؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د جزائیه جملې په هکله علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلي شوي دي:

الف: ځینو علماء کرام وایي چې جزائیه جمله د ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ ﴾ جمله ده او د "و" توری پکښې زاید دی[1]. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي: چې کله هغوی د خپل پلار د مخې څخه یوسف ﷺ بوته او په څاکښې یې په اچولو باندې اتفاق وکړ، نو مونږ هغه ته وحې وکړه چې غمژن کېږه مه، داسې وخت راروان دی چې همدا ستا ورونړه به تاته محتاج جوړ شي او په خپله ګناه باندې به اعتراف وکړي.

ب: ځینې نور وایي چې بې ضرورته د قرآن کریم په یوه توري باندې هم باید د زائد حکم ونه کړی شي، نو ذکر شوی "و" د عطف دپاره دی او معطوف علیها جمله مقدره ده چې هماغه د ذکرې شوې شرطیه جملې دپاره جزا واقع شوې ده، نو تقدیر یې داسې کېږي: "فَعَلُوْا بِهِ مَا فَعَلُوْا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ"[2]، یعنې کله چې هغوی خپل ورور بوته او د خپلې سابقې فیصلې په اساس یې په کوهي کښې واچاوه نو دوی هغه څه وکړه کوم چې دوی وکړه او مونږ یوسف ﷺ ته وحې وکړه.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: هغه څه کارونه وه چې الله ﷻ ذکر نه کړه او علماء کرام وایي چې الله ﷻ ورته د "فَعَلُوْا بِهِ مَا فَعَلُوْا" په جمله باندې اشاره کړې ده؟

مونږ وایو چې: د دغه کارونو په هکله ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد بیان کړی دی[3] او ډېر حیرت اچوونکي کارونه یې ذکر کړي دي، خو افسوس چې د ثبوت دپاره یې څه قناعت لرونکی دلیل نه دی لیکلی نو سړي ته خیال پیدا کېږي چې دا به ټول اسرائیلیات وي، نو د همدې کبله ذکر شوي بیانات مونږ په دې لنډ تفسیر کښې ذکر نه کړه او ټول مو د کوهي ښخ ته ورواچول، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۴۲

(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۴۹

(۳) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۹۹؛ الدر المنثور ج۴ ص۵۰۰؛ روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۷

تبصره

مونږ ته دوهم نظر غوره برېښي چې جزائيه جمله به مقدره وي خو تقدير به يې داسې وي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې "اِضطرب يُوسُفُ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ" يعنې کله چې هغوی ډېر ورور بيديا ته بوته او د بدنيتۍ څرګندونه يې وکړه چې په اتفاق سره يې په کوهي کښې واچوي او په توله دله کښې يو نفر هم موجوديت نه درلود چې د هغه د نجات هڅه وکړي نو يوسف ﷺ سخت وارخطا شو (البته دومره وارخطايي چې بيان او تذکر ته ارتيا نه لري) او مونږ د ده د اضطراب (وارخطايي) د لرې کولو دپاره هغه ته وحي وکړه او ډاډ مو ورکړ.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: کومې وحي ته چې په ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِ ﴾ کښې اشاره ده هغه د نبوت وحي ده او که د الهام په معنی سره ده؟

مونږ وايو چې: دواړه احتماله مفسرينو کرامو ذکر کړي دي[1] مګر دا بهتره برېښي چې دلته به وحي د الهام په معنی سره وي، لکه څنګه چې د موسی ﷺ مور ته الله ﷻ الهام کړی وه چې فرمايي ﴿ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ أُمِّ مُوسَىٰٓ أَنْ أَرْضِعِيهِ ﴾ [القصص:۷] يعنې: مونږ د موسی ﷺ مور ته د هغې د تسکين او ډاډينې دپاره الهام وکړ چې په ډاډه زړه خپل زوی ته تی ورکوه.

مونږ څکه په دې مقام کښې د وحي تفسير ته په الهام سره ترجيح ورکړه چې په راتلونکي [۲۲] ايت شريف کښې څينو علماء کرامو[2] د ﴿ حُكْمًا ﴾ کلمه په نبوت سره تفسيره کړې ده، لکه چې بحث يې ـ إن شاء الله ـ راروان دی. يعنې مونږ يوسف ﷺ ته په هغه وخت کښې نبوت ورکړ چې د قوت حالت ته ورسېد.

نو که هلته نبوت مراد وي نو دلته به د وحي څخه ضرور الهام مطلب وي.

په هر تقدير، الله ﷻ خپله وعده هغه وخت رښتيا کړه چې کله د يوسف ﷺ ورونه د ناشنايۍ په حالت کښې د ده په حضور کښې ودرېده او د سوال لاسونه يې ورته وغزول چې څه خيرات راباندې وکړه.

نو يوسف ﷺ دوی ته د کوهي د اچولو قيصه وربه ياده کړه او مخاطب يې کړ چې: ﴿ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ﴾ [يوسف:۸۹] يعنې: ايا ستاسو هغه څه په زړه دي کوم چې تاسو د يوسف ﷺ او د ده د اعياني ورور (بنيامين) سره کړي وه، البته په داسې وخت کښې چې تاسو ناپوهان وئ.

۴ـ داسې معلومېږي چې د يوسف ﷺ په ورونو باندې به د ده په هکله باندې درې حالتونه ورغلي وي

---

[1] زاد المسير ج۴ ص۱۴۷

[2] المحرر الوجيز ج۹ ص۲۷۳

الف. کله چې د نفښې جوړولو په وخت کښې دوی ډېر په غُصه وه نو د ﴿ ٱطْرَحُوهُ ﴾ جمله یې د خولو څخه ووتله، چې د "طَرْح" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده چې د "رَمْي" (غشې ویشتلو) سره مرادفه ده[1]. یعنې یا یې د غشي غونډې په کومه خمکه باندې ور وولئ، او د مرګ او ژوبلې (زخمي کېدلو) پروا یې مه کوئ.

ب. بیا چې کله دوی د ډېرې غُصې څخه لږ رانښکته شوه نو د ﴿ أَلْقُوهُ ﴾ په جمله باندې یې ترې تعبیر وکړ چې اصلاً د "لِقَاء" څخه اخستلې شوې ده، "لِقَاء" د یوه شي سره د بل شي د ناڅاپه پیوسته کېدلو معنی ورکوي[2] نو "اِلْقَاء" د یو شي د بل شي سره د ناڅاپه پیوسته کولو څخه عبارت ګرځي.

یعنې یوسف ﷺ د کوهي په ببخ کښې د یوې تاخچې سره پیوسته کړئ خو چې مړ نه شي، که زخمي (ژوبل) شي باک یې نشته.

ج. اما د تصویب د عملي کولو په وخت کښې یې د زخمي کېدلو (ژوبلېدلو) څخه هم صرف نظر شوه، نو د ﴿ أَن يَجْعَلُوهُ ﴾ په جمله باندې یې ترې تعبیر وکړ چې د "جَعْل" څخه یې اشتقاق موندلی دی او "جَعْل" د اینبودلو (وضع) معنی هم ورکوي[3]. یعنې دوی اتفاق وکړ چې د کوهي په کومه تاخچه کښې یې کېږدي چې په ارامۍ سره هلته کښېني او په هیڅ ډول باندې زخمي او ژوبل نه شي.

نو د همدې کبله دوی د یوسف ﷺ څخه کمیس وویست (بربنډ یې کې) او په پړي باندې یې تړلی شوی کوهي ته ورښکته کړ، مجردې چې نوموړی دکوهي ببخ ته ورسېد پړ یې پرې کړ (یا یې ورخوشې کې) چې یوسف ﷺ په ارامۍ سره د اوبو ترڅنګ د کوهي په یوه تاخچه (وچځای) کښې کیناست[4].

عشاء څه معنی؟

۵ـ د ﴿ عِشَآءً ﴾ کلمه هغه وخت ته وضعه شوې ده کوم چې د ماښام د لمانځه څخه شروع کېږي او آن د ماسخوتن د لمانځه پورې امتداد پیدا کوي.

یعنې د یوسف ﷺ ورونه د ماښام څخه وروسته په تیاره کښې د خپل پلار حضور ته ورغله او په ژړا کښې یې خپل دروغین اعتذار وړاندې کړ.

شاید چې په تیاره کښې ورتګ به یې د لاندې وجوهو د کبله خوښ کړی وي:

اول: ترڅو خپل پلار ته خپل خفګان یوازې په ژړا کښې وړاندې کړي او خپلې څېرې ترې پټې کړي. او دا څکه چې دوی ژړاګانې وکړې مګر په څېرو کښې یې د غم کوم اثر نه څرګندېده، دوی ډېر زیات خوشاله وه او خوشالي یې په څېرو کښې د ورایه برېښېدله، حتی کله چې دوی خپل ورور

---

(۱) لسان العرب ج۲ ص۵۲۸

(۲) مفردات الراغب ص۴۷۳

(۳) لسان العرب ج۱۱ ص۱۱۰

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۱؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۴۳

په کوهي کښې واچاوه نو د هغه ځخه وروسته دوی دېر په خوشالۍ باندې خوراک او څښاک وکړ[۱] ته به وایې چې کوم ماشوم یې کوهي ته نه دی وراچولی بلکې یو وحشي مضر ساکښ او یا یو بې روحه کاڼی یې کوهي ته وراچولی دی.

دوهم: ترڅو د پلار په خیال کښې واچوي چې مونږ د همدغې واقعې د پېښېدلو د کبله ناوخته راورسېدلو.

دریم: دا هم څه لرې نه ده چې خینو به خپل اواز ژرغونی کړی وي او په تیاره کښې به یې د پلار څخه خپلې سترګې پټې کړې وي چې وچې کلکې وې او یو څاڅکی اوښکې ترې هم نه څڅېدلې.

دروغژون حافظه نه لري

۶ـ په دري ژبه کښې یو متل دی چې: "دروغگوی حافظه ندارد" همدا متل د یوسف ﷺ په وروڼو باندې پوره تطبیق وه، ځکه چې:

الف: دوی خپل پلار ته د اعتذار وړاندې کولو په وخت کښې وویلې چې: ای پلاره! په مونږ کښې ملامته او قصور نشته، مونږ خو خپل ګران ورور یوسف ﷺ د سامان د ساتنې دپاره پرېښود او مونږ په منډو رامنډو باندې بوخت شوو چې په نتیجه کښې دغه پېښه وشوه.

حال دا چې دوی خپله هغه خبره هېره کړې وه کومه چې دوی خپل پلار ته د قناعت ورکولو دپاره کړې وه، هغه دا چې یوسف ﷺ زمونږ سره بېدیا ته پرېږده چې ﴿ يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ ﴾ په ازاده فضا کښې وخوري او وڅښکي او هم پکښې لوبې او ساتیرې وکړي.

د دوی دې ته فکر نه وه چې پخپله په ساتېرې باندې مشغول شوه او د یوسف ﷺ څخه یې د سوټ کار اخستی وه. ته به وایې چې ساتېرې ته یې نه وي بېولی بلکې د دې دپاره یې بېولی وه چې خپل سامان پرې وساتي.

ب: همدارنګه هغوی د خپل ورور (یوسف ﷺ) کمیس د سېرلي یا هوسۍ په وینو سور کړ چې د پلار په حضور کښې ترې د بهانې کار واخلي مګر د کمیس څیرل یې هېر کړي وه، او په لوی لاس یې ځانونه ملامته کړه چې دا خو عجیبه لېوه وه چې یوسف ﷺ یې خوړلی دی مګر کمیس یې وریاندې نه دی شکولی!.

لیونی او ځنګل

۷ـ خلک وایې چې لیوني ته چا توصیه کړې وه چې ځنګله ته اور ور وانچوې، هغه جواب ورکړ چې: کور دې آباد چې زما دې ورته فکر کړ، نو ضرور به اور وراچوم.

د یوسف ﷺ په وروڼو باندې همدغه متل کټ مټ تطبیق وه چې پلار ورته ویلې وه چې زه په یوسف ﷺ باندې د لېوه څخه دارېږم، او دوی عین همدغه کار د بهانې په توګه وړاندې کړ چې: ای

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۰۲

پلاره! یوسف ﷺ خو لېوه وخوړ! ته به وايې چې پلار ورته همدغه بهانه ښودلې وه چې که د یوسف ﷺ سره مو څه خیانت وکړ نو بیا ماته همدغه بهانه را وړاندې کړئ.

"تسویل" څه معنی؟

۸ـ د ﴿ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ﴾ په جمله کښې د ﴿ سَوَّلَتْ ﴾ کلمه د "تسویل" څخه اشتقاقه شوې ده. "تسویل" دې ته وايي چې سړي ته خپل نفس هغه شی ښائسته کړي په کوم باندې چې حرص لري او په لاس ته وروړلو کښې یې علاقمند وي[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: ای زامنو! زه ستاسو په بهانو او دروغینو اعتذارونو باندې نه غولېږم، تاسو ته به دا بهانه ګټوره برېښي خو زه پوهېږم چې تاسو لوی جنایت کړی دی.

سوال جواب

۹ـ که څوک وايي چې: یعقوب ﷺ څنګه پوه شو چې زامنو ورته په ډلنیزه توګه دروغ جوړ کړي دي، یا په بل عبارت: د لېوه خوړل ورته په څه دلیل دروغ وبرېښېده؟

مونږ وایو: څکه ورته د هغوی بهانه دورغژنه ښکاره شوه چې:

الف: کمیس په وینو باندې سور وه خو څیرې شوی نه وه او د لېوه د غاښونو نښې او اثار پکښې نه لېده کېده، نو یعقوب ﷺ وویلې چې: «لَوْ اَكَلَهُ السَّبُعُ لَخَرَقَ الْقَمِيْصَ»[۲] که بالفرض یوسف ﷺ شرمخ خوړلی وی نو کمیس به یې هرومرو څیرې شوی وی.

ب: څینو زامنو یې دا بهانه او اعتذار وړاندې کړ چې لېوه نه دی خوړلی بلکې غلو وواژه، نو یعقوب ﷺ وویلې که بالفرض غلو وژلی وی نو کمیس خو به یې ضرور وړی وی[۳].

مګر دا وجه کمزورې ښکاري څکه چې د قرآن کریم د ظاهر څخه مخالفه ده، د قرآن کریم ظاهر دا دی چې د لیوه د خوړلو بهانه ټولو په یوه خوله وړاندې کړې وه.

ج: مونږ د الله ﷻ په توفیق د [یوسف:۶] ایت په توضیحاتو کښې وړاندې لیکلي دي چې یعقوب ﷺ د خوب تعبیر په وحې سره کړې وه چې په لاندې ټکو باندې مشتمل وه:

اول: تاته به الله ﷻ نبوت درکړي.

دوهم: تا به الله ﷻ د خوبونو په تعبیرولو باندې پوه کړي.

دریم: الله ﷻ به دنیاوي او اخروي نعمتونه درپېرزو کړي.

نو د دغې وحې (یا د خوب د تعبیر) غوښتنه دا وه چې یوسف نه وژلی شوی دی او نه لېوه خوړلی دی بلکې ژوندی دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۶

(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷

(۳) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۰۱

صبر جمیل څه معنی؟

۱۰_ جمیل صبر (ښائسته او نیک صبر) دې ته وایي چې د الله ﷻ څخه په غیر بل چا ته څه شکایت او ګیله وړاندې نه کړي⁽¹⁾ چې ای فلانکیه! زه په دغه او هغه مصیبت باندې ککړ یم. بلکې د الله ﷻ څخه اجر او د مصیبت د تحمل توان وغواړي او د نجات سوال ترې وکړي.

هرڅوک چې جمیل صبر وکړي الله ﷻ ته امید دی چې هم د مصیبت څخه نجات ورکړي او هم به په دنیا او آخرت کښې عوضونه او اجرونه ورپېرزو کړي.

لکه څنګه چې یعقوب ﷺ په ذکره شوې واقعه کښې د جمیل صبر لاره غوره کړه نو په دنیا او آخرت کښې ورته په ګټه تمام شو، همدارنګه بي بي عائشه رضي الله عنها (أم المؤمنین) هم د افک په واقعه کښې په همدغې لاره باندې تللې وه⁽²⁾ چې په عفت او پاکلمنی کښې یې د قرآن کریم ایتونه نازل شوه چې د قیامت د ورځې پورې به یې مسلمانان لولي او د آخرت اجرونه خو یې لا پاتې دي.

د څو خطراتو پورته کول

۱۱_ په دې مقام کښې سړي ته ځینې پوښتنې په زړه کښې خطور کوي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: څه وجه وه چې یعقوب ﷺ د دروغین خبر په هکله پوره تحقیق ونه کړ چې یا پخپله د یوسف ﷺ مقتل (وژلځای) ته ورغلی وی او یا یې نور څوک لیږلي وی چې هلته یې د وژلو نښې او آثار د پلټنې لاندې نیولي وی؟

ب: باید هغوی ته یې ویلي وی چې لیوه خو د مار په شان ښویه تېرول نه کوي، تاسو ته په کار وه چې د کمیس په عوض مو د هغه د لاش ځینې برخې او ځینې هډوکي راوړي وی؟

ج: په الهي مصیبت باندې صبر جمیل په کار دی اما د بندګانو د ظلم د مخنیوي په غرض انتقام په کار وه، نو پوښتنه دا ده چې کله یعقوب ﷺ ته ثابته شوه چې بهانه دروغینه ده نو باید چې د هغوی څخه یې انتقام اخستی وی؟

ځینو مفسرینو کرامو د ذکرو شوو اشتباهاتو د پورته کولو دپاره ځینې جوابونه کړي دي⁽³⁾ لکه:

اول: یعقوب ﷺ وډار شو چې د انتقام په صورت کښې به هغوی نورو فسادونو ته هم لاس واچوي، په "بنیامین" باندې به هم په ضرر رسونه کښې صرفه ونه کړي.

دوهم: ترڅو د ده اولادونه په خلکو کښې رسوا او شرمنده نه شي چې د اسلام د ترقی په وړاندې به خنډ جوړ شي، خلک به وایي چې یعقوب ﷺ خپل زامن نه شي اصلاح کولی او مونږ ته د اصلاح توصیه کوي.

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۲۰۱
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۹۸
(۳) التفسیر الکبیر ج۱۷ ص۱۰۲

مونږ ته د دغسې اشتباهاتو د پورته کولو دپاره وجه دا ښکاري چې يعقوب ﷺ ته همدغه کړنلاره په وحې سره تاکلې شوې وه چې د دې څخه وړاندې مه تېرېږه، والله ﷻ أعلم.

﴿وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَىٰ دَلْوَهُ ۖ قَالَ يَا بُشْرَىٰ هَٰذَا غُلَامٌ ۚ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِن مِّصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَن يَنفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾﴾

[۱۹] او (په کوهي کښې د اچولو څخه وروسته) يوه قافله ورغله نو دوی (د قافلې خاوندانو) خپل اوبه را وړونکی ولېږه (چې اوبه ورته د کوهي څخه را وباسي)، نو خپله بوقه (ډولچه) يې (کوهي ته) ورښکته کړه، (هلته ورپورې يوسف ﷺ ونښت نو کله چې د راپورته کوونکي سړي پرې سترګې ولګېدلې) ويې ويلې چې: ای خوشالي! (راشه همدا دې وخت دی) دغه دی هلک (ماشوم).

او (چې کله يې کاروانيانو ته وروو‌ست نو) دوی (د خلکو څخه) پټ کړ (او) تجارتي مال يې (وګرځاوه چې عند الموقع يې خرڅ کړي).

او الله ﷻ په هغه څه باندې پوه وه چې دوی يې کوي (چې د دوی ورته په نيت کښې وه).

[۲۰] او (بيا) کاروانيانو په ناقص قيمت (نازله بيه) شمارلو شوو پيسو باندې خرڅ کړ، او دوی د يوسف ﷺ په هکله د بې رغبتانو څخه وه (چې چرته خبره سپينه نه شي چې دا مريی نه دی، نو په چلتی سره يې خرڅلاو ته وړاندې کړ).

[۲۱] او هغه سړي چې يوسف ﷺ يې د بازار (مصر) څخه خريداري کړ خپلې مېرمنې ته وويلې چې: د دې ماشوم د استوګنځای عزت وساته (د غلام خيال ورته مه کوه)، اميد دی چې مونږ ته (په راتلونکي کښې) ګټه ورسوي، او يا به يې د ولد (زوی) په حيث ونيسو.

(مېرمنې يې ورته باعزته استوګنځای تهيه کړ) او په دغه ډول سره مو يوسف ﷺ ته په ځمکه کښې د اوسېدلو مکان (ځای) ورکړ (د ډېرو حکمتونو دپاره) او د دې دپاره چې مونږ هغه نهايي اهدافو ته د خبرو وراړولو (طريقه) ورزده کړو.

او الله ﷻ په خپل هر يو کار باندې پوره توان لري (چې هيڅ‌ک يې مخنيوی نه شي کولی) مګر اکثره خلک نه پوهېږي (او په خپل تدبير باندې اعتماد کوي).

د مطلب خلاصه

يعنې: کله چې د يوسف ﷺ ورونو خپل ماشوم ورور په کوهي کښې پرېښود او خپل کور ته ترې

بېرته ستانه شوه، نو په هغه باندې لاندې کيفيتونه ورغله:

۱ـ په کومه ځا (کوهي) کښې چې یوسف ﷺ پروت وه په هغې باندې یو کاروان تېرېده چې د مصر په لور باندې روان وه.

۲ـ دغو کاروانیانو خپل یوه کس ته وظیفه ورکړه ـ البته هغه کس ته کوم چې د دوی د پلوه د اوبو د رسولو دپاره ټاکلی شوی وه ـ چې اوبه ورته وروړي.

۳ـ نوموړی کس د اوبو راپورته کولو دپاره هغه کوهي ته بوقه (ډولچه) ورښکته کړه په کوم کښې چې یوسف ﷺ د خپلو وروڼو د لاسه قرار درلود.

۴ـ دغه مظلوم ماشوم په ډولچه کښې کېناست، د ډولچې د خاوند خیال وه چې ډولچه د اوبو څخه ډکه شوه نو خپل خان ته یې راکش کړه.

۵ـ کله چې ډولچه د هغه د سترګو لاندې شوه چې یو ښائسته ماشوم پکښې لوڅ لغړ ناست دی نو د ډېرې خوشالۍ څخه یې چیغه کړه چې: دغه دی هلک! (څومره ښائسته او سپېځلی دی).

۶ـ نو نوموړی ماشوم یې د ډولچې څخه را واخست او خپلو ملګرو کاروانیانو ته یې د اوبو په عوض وروړ. هغوی ټول ورته زیات خوشاله شوه او ټولو اتفاق وکړ چې د یوه قیمتي مال په توګه یې پټ وساتي، ترڅو یې د نورو تجارتي مالونو په ضمن کښې مصر ته یوسي او هلته یې خرڅ کړي.

اې پیغمبره! کاروانیانو خو په دې خبره باندې خوله پټه کړه چې دا ماشوم موږ په کوهي کښې موندلی دی بلکې د یوه غلام په حیث یې د خانونو سره روان کړ، مګر الله ﷻ په ټولو کار کوونکو باندې پوه دی، نو هغوی د خلکو څخه خبره پټه کړه مګر د الله ﷻ څخه خو یې نه شوه پټولی.

۷ـ کله چې قافله مصر ته ورسېده نو د نورو تجارتي مالونو په ضمن کښې یې یوسف ﷺ هم خرڅلاو ته وړاندې کړ چې په نتیجه کښې یې په ناقص قیمت باندې خرڅ کړ چې د څو شمارلو شوو پیسو څخه عبارت وه، حال دا چې یوسف ﷺ د الله ﷻ په نزد ډېر قدرمن او باعزته وه حتی که بالفرض هغوی په ډېر لوړ قیمت باندې خرڅ کړی وی هم د ده ﷻ په نزد به ناقص قیمت وی.

د قیامت د تنقیص وجه یې دا وه چې کاروانیان د یوسف ﷺ په اهمیت باندې پوه نه وه نو ځکه یې پکښې خپله بې رغبتي ځرګنده کړه، که نه نو یا به یې بالکل خرڅلاو ته نه وی وړاندې کړی او که وړاندې کړی یې وی نو ډېر لوړ قیمت به یې ورباندې ایښی وی.

۸ـ هغه سړي چې یوسف ﷺ یې د بازار څخه واخست او خپل کور ته یې بوته خپلې ښځې (مېرمنې) ته یې توصیه وکړه چې د دې ماشوم سره د یوه غلام او مریي په توګه ګذاره مه کوه بلکې د دې ماشوم په روښانه څېره کښې ډېرې ښېګڼې برېښي. نو:

الف: دغه ماشوم به موږ ته ډېره ګټه ورسوي او په ډېرو مهمو کارونو کښې به مو په درد وخوري.

ب: او حتی یا به دغه ماشوم زه او ته دواړه په زوی توب سره ونیسو، نو ته به د دغسې ښائسته ماشوم مور شې او زه به یې پلار شم.

۹ـ ای پیغمبره! وګوره چې په څومره دقیق تدبیر سره مو یوسف ﷺ ته په ځمکه کښې د قدر او عزت خای ورکړ، چې ورونو په کوهي کښې واچاوه خو مونږ د کوهي څخه راپورته کړ او په مصر کښې مو د یوه مقتدر سړي په کور کښې ځای ورکړ، دا د دې دېرو حکمتونو دپاره او دا د دې دپاره چې مونږ یوسف ﷺ د خبرو په نهایي اهدافو باندې پوه کړو ترڅو د هرې خبرې (چې د خوب خبره وي او که د ویښې خبره) په تعبیر کولو او جوابولو کښې ښه مهارت ولري، او دا ځکه چې نوموړي سړي د مصري حکومت لوی وزیر وه، چې روزمره به سیاسي موضوعات او د هغه حل کول د یوسف ﷺ له نظره تېرېده او تجربه به یې پکښې پخېده. یا په بل عبارت: دغه کور مو د یوسف ﷺ دپاره یوه سیاسي مدرسه جوړه کړه، نو که بالفرض یوسف ﷺ ته مو په دغسې کور کښې ځای نه وی ورکړی نو د خبرو مهارت به یې نه وی حاصل کړی.

ای پیغمبره! الله ﷻ چې هرڅه وغواړي د هغو په کولو باندې پوره توان لري او هیڅوک یې مخه نه شي نیولی مګر اکثره خلک نه پوهېږي او فکر کوي چې په خپل بشري تدبیر سره به د الهي تدبیر مخه ونیولی شي، خو خبره داسې نه ده.

توضیحات

۱ـ په کوم کوهي کښې چې یوسف ﷺ اچولی شوی وه هغه د یعقوب ﷺ د کور څخه درې فرسخه لرې د کنعان په ځمکه کښې واقع وه چې د اردن د ښار د مربوطاتو څخه شمېرلی کېږي[۱].

ځینې مفسرین کرام څه وایي؟

۲ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو ځینو شیانو ته اشارې کړې دي، مونږ غواړو چې د محترمو لوستونکو توجه ورواړوو، هغه دا چې:

الف: ځینې مفسرین کرام وایي چې هغه کوهی په کوم کښې چې یوسف ﷺ اچولی شوی وه په یوه بېدیا کښې واقع وه چې د کاروانیانو د لارې څخه ډېر په څنګ وه، خو د نېکه مرغه چې قافلې لاره خطا کړه او په ذکر شوي کوهي باندې وربرابره شوه[۲].

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی کوهی به د عمومي لارې ترڅنګ واقع وه چې روزمره به ترې په لاره باندې تېرېدونکو خلکو اوبه راوېستلې، او دا ځکه چې:

په [۱۰] ایت کښې الله ﷻ د یوسف ﷺ د ورونو فیصله راحکایته کړې ده چې خپل ورور به په هغه کوهي کښې اچوو د کوم څخه چې کاروانیان اوبه اخلي، اما وژنو به یې نه.

که بالفرض دوی د بیدیا په کوهي کښې اچولی وی چې د عمومي لارې څخه په څنګ وی نو دا کار به د وژلو سره یو برابر وی، او دوی به د خپلې فیصلې څخه خلاف کړی وی.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۵۸؛ تفسیر المحرر الوجیز ج۹ ص۲۶۶
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۳۸۸

ب: دوی وایي چې یوسف ﷺ د کوهي څخه په دوهمه یا دریمه ورځ کاروانیانو راپورته کړ او تر هغه وخته پورې به د ټولو مشر ورور ورته خوراک وراچاوه(۱).

مونږ ته داسې برېښي چې الله ﷻ به په وړوکي محترم ماشوم (یوسف ﷺ) باندې په کوهي کښې یوه شپه هم نه وي تېره کړې بلکې په عین ورځ کښې به یې ورباندې قافله وربرابره کړې وي او د کوهي څخه به یې راپورته کړی وي، لکه چې څینو علماوو ورته اشاره کړې ده(۲).

ج: څینې وایي چې "بُشرَیٰ" د یوه سړي نوم وه، نو کله چې د بوقې راپورته کوونکي په یوسف ﷺ باندې سترګې ولګېدې نو هغه ته یې ورنارې کړې چې: ای بُشریٰ! دلته راشه بنانسته ماشوم وګوره(۳).

مونږ ته داسې څرګندېږي چې ذکره شوې کلمه په خپله متبادره معنی سره ده چې دخوشالۍ څخه نمایندګي کوي، یعنې: ای زما خوشالۍ! راشه چې همدا دې وخت دی.

د: دوی وایي چې د ﴿ أَسَرُّوهُ ﴾، ﴿ شَرَوْهُ ﴾ په دواړو جملو کښې مستتر ضمیرونه د یوسف ﷺ ورونو ته راجع دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: هغوی کاروانیانو ته ورغله چې دا زمونږ غلام دی زمونږ څخه تښتېدلی دی او دا خبره یې ترې پټه کړه چې زمونږ ورور دی او مونږ په کوهي کښې اچولی وه. حال دا چې یوسف ﷺ د ډاره خپل خان نه شو معرفي کولی، نو هغوی په کاروانیانو باندې خرڅ کړ چې کلک حفاظت یې وکړئ چې درڅخه ونه تښتېږي(۴).

نو په دې تقدیر سره به یوسف ﷺ دوه خله خرڅ شوی وي، یو ځل به خپلو ورونو په قافله باندې خرڅ کړی وي او دوهم ځل به قافلې په مصر کښې خرڅ کړی وي.

مګر مونږ داسې فکر کوو چې ذکر شوي دواړه ضمیرونه به یو هم د یوسف ﷺ ورونو ته نه وي راجع او هم به په یوسف ﷺ باندې دوه خله خرڅلاو نه وي واقع شوی، ترڅو د ضمائرو انتشار واقع نه شي، او دا ځکه چې د ﴿ فَأَرْسَلُواْ ﴾ په جمله کښې خو بالاتفاق مستتر ضمیر د یوسف ﷺ ورونو ته نه دی راجع بلکې کاروانیانو ته راجع دی.

سوال جواب

ه: که څوک وایي چې: د لاندې کلماتو څخه څرګندېږي چې ذکر شوي دواړه ضمائر د یوسف ﷺ ورونو ته راجع دي او خرڅلاو دوه خله صورت نیولی دی:

اول: ﴿ بِثَمَنٍۭ بَخۡسٍ دَرَٰهِمَ مَعۡدُودَةٍ ﴾ یعنې یوسف ﷺ یې په کم قیمت (شمارلو شوو پیسو) باندې خرڅ کړ. که بالفرض خرڅول دوه خله نه وي واقع شوی نود لوړ قیمت ذکر به نازل شوی وی ځکه چې په مصر کښې خو یوسف ﷺ په ډېر لوړ قیمت باندې خرڅ کړی شوی وه، حتی چې قیمت

---

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۱۹۹؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۲۶۶
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۴۶
(۳) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۱۵
(۴) البحر المحیط ج۶ ص۲۵۲

بې هغه مقدار طلاوو یا دراهمو ته ورسېد کوم چې د ده سره په وزن کښې برابر وه[۱].

دوهم: ﴿ وَكَانُوا۟ فِيهِ مِنَ ٱلزَّٰهِدِينَ ﴾ یعنې خرڅوونکی د یوسف ﷺ په هکله بې رغبته وه ځکه بې په لږ قیمت خرڅ کړ. او پوره ځرګنده ده چې کاروانیان خو ورته ډېر خوشاله وه او بې رغبتان خو د هغه ورونه وه چې کوهي ته بې واچاوه.

دریم: ﴿ مِن مِّصْرَ ﴾ یعنې هغه سړي د یوسف ﷺ په هکله خپلې مېرمنې ته توصیه وکړه کوم چې یوسف ﷺ بې د مصریانو (قافلې) څخه اخستې وه. که بالفرض خرڅلو یو کرت صورت نیولی وی نو د ﴿ مِن مِّصْرَ ﴾ کلمات به نه وی نازل شوي.

مونږ وایو چې:

اول: د قیمت د لوړوالي روایت د وهب بن منبه رحمه الله څخه نقل شوی دی چې د ده د روایتونو اکثریت د اسرائیلیاتو سره ارتباط لري[۲] نو په کار دي چې د ده په روایت باندې د قرآن کریم ظاهري کلماتو ته تاویل ورنه کړی شي، برسېره په دې که ذکر شوی روایت د اسرائیلیاتو څخه نه وي هم نظر د یوسف ﷺ عالي شان ته به تړې د ﴿ بَخْسٍ ﴾ په کلمه باندې تعبیر کړی شوی وي، "بَخس" دې ته وایي چې سړی یو شی د ظلم په توګه ناقص کړي[۳].

نو که بالفرض د یوسف ﷺ قیمت په هغه وخت کښې د خوارونو سرو زرو او سپینو زرو سره برابر کړی شوی وی بیا به هم ناقص او بې ارزښته وی.

دوهم: کاروانیان ځکه د یوسف ﷺ په هکله بې رغبته وه چې ژرـژر بې خرڅ کړي ترڅو بې خپلوان راخبر نه شي، دوی ښه پوهېده چې دا اصیل دی او د مرېتوب نښې پکښې نشته.

دریم: د ﴿ مِن مِّصْرَ ﴾ کلمه د دې دپاره نازله شوې ده ـ والله ﷻ اعلم ـ چې د یو پلوه د ذکرې شوې قافلې تګلارې ته اشاره وکړی شي چې د مصر په لور باندې روانه وه، او د بل پلوه مونږ پوه کړي چې ذکرې شوې قافلې مصر ته د رسېدلو سره سم یوسف ﷺ د خرڅلاو ځای ته وراندې کړ.

و: ځینې مفسرین کرام وایي چې په ﴿ وَأَسَرُّوهُ ﴾ کښې مستتر ضمیر د اوبو راوړونکې ډلې ته راجع دی، یعنې دوی د خپلو ملګرو څخه یوسف ﷺ پټ کړ دا د دې دپاره چې یا به ورسره خپل خانونه شریک وګڼي او یا به ورته ووایي چې خوشې بې کړئ او غلام ترې مه جوړوئ[۴].

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمیر به هم د نورو ضمائرو غوندې ټولو کاروانیانو ته راجع دي، ځکه چې د یوسف ﷺ غوندې د ښائسته ماشوم پټولو خو به داسې مثال درلودی لکه څوک چې اوبښ په بډه ووهي.

---

(۱) تفسیر المظهري ج۵ ص۱۵۱
(۲) سیر اعلام النبلاء ج۴ ص۵۴۵
(۳) مفردات الراغب ص۳۵
(۴) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۶۸

ز: کومې زنانه ته چې په ﴿ لِٱمۡرَأَتِهِۦٓ ﴾ کلمه باندې اشاره شوې ده د هغې نوم "راعیل" وه[۱]، مګر مشهوره دا ده چې نوم یې "زلیخا" وه. نو که اصلي نوم یې "راعیل" وي او "زلیخا" یې لقب وي[۲] هم امکان لري.

ح: ځینې علماء کرام وايي چې د دې جملې ﴿ نَتَّخِذَهُۥ وَلَدٗا ﴾ څخه معلومېږي چې هغه سړی کوم چې د یوسف ﷺ خریدار جوړ شو او خپلې زنانه ته یې توصیه وکړه شنډ وه او اولاد یې نه درلود[۳].

مونږ ته د ذکرې شوې جملې څخه ذکره شوې خبره معلومول چندان په زړه پورې نه برېښي او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ خو اولاد هم درلود خو د دې سره-سره یې زید بن حارثه ﷺ په زویتوب سره نیولی وه چې بیا پکښې قرآن کریم نازل شو[۴].

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د یوسف ﷺ خریدار په مصر کښې څه حیثیت درلوذ او نوم یې څه وه؟

مونږ وایو چې: ذکر شوی سړی "قطفیر" نومېده[۵].

او په راتلونکي دیرشم [۳۰] ایت کښې الله ﷻ د "عَزیز" په لقب باندې یاد کړی دی، یعنې هغه څوک چې د مصري دولت په خزانو باندې د وزیر په حیث مقرروه[۶]، په اصطلاح مالي وزیر وه.

په هر صورت، نوموړی د ډېر ذکاوت او زیرکۍ خاوند وه او په یوسف ﷺ کښې یې د خیر ښېګڼې نښې نښانې کشف کړې چې د ده څخه به ډېر لوی سړی جوړ شي، لکه چې همداسې وشوه.

﴿ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيۡنَٰهُ حُكۡمٗا وَعِلۡمٗاۚ وَكَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٢٢﴾ ﴾

[۲۲] او کله چې یوسف ﷺ خپل جسمي قوت ته ورسېد نو مونږ (د فکري قوت دپاره) هغه ته د فیصلو توان او پوهه (هم) ورکړه، او همدارنګه مونږ نېکوکارانو ته جزاء ورکوو.

د مطلب خلاصه

یعنې: کله چې یوسف ﷺ د مصري حکومت مالي وزیر د بازار څخه خریداري کړ او خپل کور ته یې بوته نو په دغه کور یا سیاسي مدرسه کښې یې د ارامۍ ژوند پیل شو، آن تردې چې خپل قوت ته ورسېد او تجربه یې ښه پخه شوه او هم یې جسمي قوت پوره شو نو مونږ په خپل فضل سره د نافذ حکم خاوند هم وګرځاوه حتی چې د ده خپل نفس هم د ده څخه بغاوت نه شو کولی. او هم مو د لدني علم او پوهې ښه پوره پانګه ورپېرزو کړه.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۶۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۲۰۷
(۳) تفسیر المراغي ج۱۲ ص۱۲۶
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۷۰۵
(۵) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۲
(۶) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۳

نو ای پیغمبره! دا ځکه چې یوسف ﷺ د نېکوکارانو څخه وه او مونږ خو نېکوکارانو ته دغسې جزاګانې او بدلې ورکوو، نو کله چې ستا قوم په تا باندې د یوسف ﷺ غونډې تېری وکړي او د وطنه دې وشړي نو تاته به هم په دنیا او آخرت دواړو کښې عوضونه او اجرونه درکړو.

توضیحات

۱ـ د ﴿أَشُدَّه﴾ په کلمه کښې مونږ د [الأنعام:۱۵۲] ایت لاندې څه تحقیق ـد الله ﷻ په توفیق ـ لیکلی دی خو په دې مقام کښې علماوو کرامو د هغه عمر په هکله متعدد قولونه کړي دي په کوم کښې چې د سړي جسمي قوت کمال ته رسېږي او عقل یې پخېږي، چې ټول تقریباً اته قوله دي[۱]، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دغه عمر اتلس کاله دی.

ب: دغه شل کلن عمر دی.

ج: صرف هغه عمر په ذکر شوي لقب باندې یادېږي چې په سړي باندې روژه فرض وګرځي.

د: ځینې لا وایي چې بنه څرګند قول درې دېرش کلن عمر دی[۲].

هـ: د اولسو کالو څخه نیولې تر څلوېښتو کالو پورې په ټولو کلونو باندې دغه لقب صادقېږي.

مونږ ته هغه قول غوره ښکاري کوم چې شیخ المفسرین العلامه الطبري غوره کړی دی، هغه دا چې دلته د ذکرې شوې کلمې څخه په یوه عمر باندې هم باید سړی یقین ونه کړي[۳] او نه ورته څه اړتیا شته دی.

نو د معنی حاصل به یې داسې شي: چې کله یوسف ﷺ هغې مرحلې ته ورسېد په کومه کښې چې د حکم او علم دپاره جوګه (مستعد) شو نو دغه دواړه مو هم ورکړه.

حُکم او علم څه معنی؟

۲ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د "حُکم" کلمه په دې مقام کښې په نبوت سره او د "عِلْم" کلمه د خوبونو د تعبیرولو په علم سره تفسیره کړې ده، مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې حُکم به د حقې فیصلې څخه او علم به د هر ډول پوهې څخه عبارت وي.

نو حاصل به یې داسې راوځېږي چې: مونږ یوسف ﷺ د وزیر مالیه په کور کښې تربیه کړ چې د جسمي قوت سره یې فکري قوت هم وده وموندله او د هر ډول لانجو او مشکلاتو د حل کولو توان مو ورکړ او د هر ډول خبرو په سوال جواب باندې مو پوه کړ چې د تعبیر الرؤیا په شمول په یوه موضوع کښې هم حیران نه پاتې کېده بلکې (د خلکو په اصطلاح) په نیمه خبره باندې پوهېده.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۵۴؛ تفسیرابي السعود ج۴ ص۲۶۳
(۲) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۷۳
(۳) تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱۷۷

﴿ وَرَٰوَدَتۡهُ ٱلَّتِي هُوَ فِي بَيۡتِهَا عَن نَّفۡسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلۡأَبۡوَٰبَ وَقَالَتۡ هَيۡتَ لَكَۚ قَالَ
مَعَاذَ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ رَبِّيٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ
وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ
عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ ﴿٢٤﴾ وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا
ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٢٥﴾ قَالَ
هِيَ رَٰوَدَتۡنِي عَن نَّفۡسِيۚ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن قُبُلٖ
فَصَدَقَتۡ وَهُوَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٖ فَكَذَبَتۡ وَهُوَ مِنَ
ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٖ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيۡدِكُنَّۖ إِنَّ كَيۡدَكُنَّ عَظِيمٞ
﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَاۚ وَٱسۡتَغۡفِرِي لِذَنۢبِكِۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلۡخَاطِـِٔينَ ﴿٢٩﴾ ﴾

[۲۳] او هغې ښځې د یوسف ﷺ د نفس د کبله د هغه څخه کلکه غوښتنه وکړه (چې غلبه پرې مونده کړي او ناکاره کار ته یې قانع کړي) د کومې په کور کښې چې نوموړی ﷺ اوسیده، او ټولې دروازې یې (ښې کلکې) بندې کړې او (بیا یې ورته) وویلې چې هله ژر راشه (زه ستا دپاره چمتو یم).

یوسف ﷺ وویلې چې: (زه پناه غواړم د دغه کار څخه) په الله ﷻ باندې پناه غوښتل. یقیناً شان دا دی چې زما (مجازي) تربیه کوونکي (ستا خاوند) زما استوګنځای ډېر ښائسته کړی (زه ورسره خیانت او تېری نه کوم). بې شکه خبره دا ده چې ظالمان (تېری کوونکي) فلاح (کامیابي) نه شي موندلی.

[۲۴] او یقیناً هغې (ښځې) یوسف ﷺ ته (ښه کلک) قصد کړی وه (چې خپل مطلب ترې واخلي). او یوسف ﷺ به هم ورته (د استفادې) قصد کړی وی خو که (د زړه په سترګو باندې) یې د خپل رب ﷻ برهان (نافذ حکم او راسخ علم) نه وی لیدلی (ورته به وی ورکړی شوی).

(ای پیغمبره!) په دغه ډول سره مونږ د یوسف ﷺ څخه بدنامي او بې حیا کار په ځنګ کړ (ترې مو بېج کړ). او دا ځکه چې، یقیناً یوسف ﷺ زمونږ د مخلصو بندګانو څخه وه.

[۲۵] او (د یوسف ﷺ د جواب څخه وروسته) دواړو د دروازې پلو ته منډې کړې (او دواړو غوښتل چې یو د بل څخه وړاندې شي) او (په همدغې مسابقه کښې) هغې د شا د خوا څخه د یوسف ﷺ کمیس وشکاوه (څیرې یې کړ)، او (په عین حال کښې) دواړو د ښځې خاوند د دروازې ترڅنګ وموند (چې د دوی مسابقه یې په سترګو باندې ولیده).

هغې (په ډېرې چالاکۍ سره خپل خاوند ته) وویلې چې د هغه چا څه جزا ده چې ستا اهل (مېرمنې) ته یې د بدۍ (فحاشۍ) نیت کړی وي، (هیڅ جزا یې نشته) مګر دا چې بندي کړی شي او یا دردناک عذاب (ورکړی شي).

[۲۶] یوسف ﷺ (د خپل ځان د دفاع په خاطر) وویلې چې هغې (ښځې) زما د نفس د کبله زما څخه (کلکه) مطالبه وکړه (ما فقط دفاع کړې ده).

او په دغه وخت کښې یوه) شهادت (حکم) کوونکي حکم (فیصله) وکړه کوم چې د هغې (ښځې) د ټبر څخه وه (دا فیصله چې):

(د یوسف ﷺ کمیس دې وکتلی شي) که چرته د ده کمیس د مخې د خوا څخه شکولی شوی وه نو ښځه رښتیا وایي او دی (یوسف ﷺ) د دروغژنانو څخه دی.

[۲۷] او که (بالعکس) د ده کمیس د شا د پلوه شکولی (څېرې) شوی وه نو هغه دروغ وایي او دا (یوسف ﷺ) د صادقانو څخه دی.

[۲۸] نو کله چې هغه (د ښځې خاوند) د یوسف ﷺ کمیس ولید چې د شا د پلوه شکولی (څېرلی) شوی وه نو (خپله مېرمن یې ملامته کړه او ورته) ویې ویلې چې: یقینًا دا کار ستاسو (زنانه وو) د مکرونو (فریبونو) څخه دی. یقینًا چې ستاسو مکر (فریب) ډېر لوی (خطرناک شی) دی.

[۲۹] (بیا یې دواړه مخاطب کړه چې) ای یوسف! د دغې خبرې څخه مخ واړه وه (او ذکر یې چرته مه کوه) او (ای ښځې) د خپلې ګناه دپاره مغفرت وغواړه، یقینًا چې ته د خطاکارانو (عاصیانو) د ډلې څخه یې.

د مطلب خلاصه

یعني: ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د یوسف ﷺ د هغو حالاتو څخه ځینې حالات قرائت کړه کوم چې هغه ته د مصري حکومت د مالیې وزیر په کور کښې وریښې شوي وه، ترڅو دوی ته څرګنده شي چې یوسف ﷺ څومره ښه حکم کوونکی وه چې د ده خپل نفس هم د ده د حکم او فرمان لاندې وه، د څومره ژور علم خاوند وه، په سوال جواب باندې، څومره ښه پوهېده او بالآخره ترڅو دوی ته جوته شي چې هغه څومره ښه احسان کوونکی او احسان پېژاندونکی وه. هغه حالات دا دي:

۱ـ یو خلې هغې ښځې د یوسف ﷺ څخه د بې شرمه کار (زنا) غوښتنه وکړه د کومې په کور کښې چې اوسېده، او کومې ته چې خپل خاوند توصیه کړې وه چې د دې ماشوم (یوسف ﷺ) سره ډېره نېکه ګذاره وکړه امکان لري چې عند الموقع یې د زوی په حیث ونیسو.

نو هغې ټولې دروازې بندې (کلکې) کړې او بیا یې یوسف ﷺ مخاطب کړ چې هله ژر شه (زما حاجت پوره کړه) زه ستا دپاره بالکل تیاره او چمتو یم.

۲ـ یوسف ﷺ د هغې په جواب کښې په الله ﷻ باندې پنا وغوښتله چې دغسې ناکاره کارته اقدام وکړي چې ای الله! ماته په دغه جنایت کښې د واقع کېدلو څخه امان راکړې. او بیا یې وویلې چې:

الف: یقیناً ډېره لویه خبره دا ده چې زما مولی (وزیر مالیه) زما استوګنځای څومره ښائسته کړی دی او د ماشومتوب څخه تر اوسه پورې یې زما سره څومره ښېګڼې کړې دي. ایا زه اوس د هغه سره خیانت وکړم او د هغه ناموس ته په سپک نظر وګورم؟ ایا زه د هغه ټولې ښېګڼې د پښو لاندې کړم او ناشکري ته یې ملا وتړم؟

ب: یقیناً شان دا دی چې ظالمان فلاح او کامیابي نه شي موندلی نو که زه ـ بالفرض ـ ستا غوښتنه پوره کړم نو زه به د ظالمانو د جملې څخه وشمېرل شم.

۳ـ ای پیغمبره! نومورې ښځې یوسف علیه السلام ته ښه قوي قصد کړی وه چې په فتنه کښې یې واچوي او خپل مطلب ته ورسېږي، خو په خپل مطلب کښې ناکامه شوه.

هو! که یوسف علیه السلام د خپل رب جل جلاله د پلوه قوي برهان نه وی لیدلی او خپل رب جل جلاله ورته حکم او لدني علم نه وی ورېښرزه کړی نو یوسف علیه السلام به هم ورته قصد کړی وی، خو د الله جل جلاله په فضل سره ده قصد قدرې هم ورته ونه کړ.

۴ـ ای پیغمبره! مونږ په یوسف علیه السلام باندې موقع په موقع دغه ډول فضل کړی وه ترڅو د ده څخه د بدوکارونو او بې شرمه (بې حیا) جنایتونو مخنیوی وکړو چې پکښې اخته نه شي، او دا ځکه چې نوموړی زمونږ د مخلصو بندګانو څخه وه او مونږ خپل مخلص بندګان په خپل حفاظت کښې ساتو چې د شیطان د تسلط لاندې واقع نه شي.

۵ـ کله چې ذکرې شوې زنانه په دلایلو باندې قناعت ونه کړ او خپلې غوښتنې ته یې ادامه ورکړه نو یوسف علیه السلام خپل ځان ته د نجات ورکولو دپاره د دروازې پلوه ته وځغاستل (منډه یې واخستله) خو سمدستي هغې هم دروازې ته ورمنډه کړه چې دروازه ببرته کولو ته پرېنږدي او د یوسف علیه السلام د بهر وتلو (تېښتېدلو) مخنیوی وکړي.

لنډه دا چې دواړه د دروازې په طرف باندې په ځغاسته شوه خو یوسف علیه السلام ترې دروازې ته مخکښې شو او نژدې وه چې وتلی وی مګر هغې لاس ور واچاوه او د یوسف علیه السلام د کمیس شاتنۍ برخه لاس ته ورغله نو په همدغه کشمکش کښې د ده کمیس د شا د پلوه څیرې شو.

۶ـ ای پیغمبره! عجیبه حال دا دی چې په عین کشمکش کښې دواړه د ښځې د مېړه (خاوند) سره مخامخ شوه چې هغه دغه صحنه په سترګو باندې ولیده، مګر مېرمنې یې (په ډېرې چالاکۍ سره) د خپل ځان د برائت او په یوسف علیه السلام باندې د تهمت اچولو دپاره خپل مېړه مخاطب کړ چې:

ای خاونده! د هغه چا به بل څه جزا وي چې ستا کوروالا ته د ناکاره کار نیت وکړي او ستا د کوروالا د پلوه آن د دروازې پورې وځغلولی شي؟ د دغسې سړي دپاره بله جزا په کار نه ده بې د دې چې بندي کړی شي او یا په ښه دردناک عذاب باندې معذب کړی شي. نو لازمه ده چې یوسف علیه السلام ته په دغو دواړو جزاګانو کښې یوه جزا ورکړې چې ماته یې بد نیت کړی وه خو ما خپل عفت (پاک لمنې) وساتله او د خپله خانه مې د هغه لاس لنډ کړ.

۷_ یوسف ﷺ د خپله خانه د دفاع دپاره مالي وزیر مخاطب کړ چې خبره داسې نه ده لکه چې دا یې وایي بلکې خبره بالعکس ده، دغې زما څخه د بدکارۍ مطالبه وکړه خو ما د دې غوښتنه قبوله نه کړه، دا په غوښتنه باندې کلکه شوه چې په نتیجه کښې ترې زه راوتښتېدلم او د هغې د پلوه تعقیب شوم. په ما کښې هیڅ قصور نشته.

۸_ نو کله چې یوسف ﷺ او دغې ښځې یوه په بل باندې دعوه وکړه او دغه شنیع کار هم یوه بل ته نسبت کړ او د هغې مېړه متحیر شو چې د کوم یوه خبره به رښتیا وي. نو د همدې خبرې د سپیناوي دپاره د هغې د کورنۍ څخه یو کس شاهدي ورکړه او د دواړو لانجه یې په لاندې ډول فیصله کړه.

جناب وزیره! متحیر کېږه مه، د یوسف ﷺ کمیس وګوره که کمیس یې د مخې د پلوه څېرې شوی وه نو معلومه ده چې ستا مېرمنې د خپله خانه دفاع کړې ده او تعرض د یوسف ﷺ د پلوه صورت نیولی دی، نو ستا مېرمن رښتیا وایي او یوسف ﷺ د دروغژنانو څخه دی.

او که بالعکس کمیس د شا د پلوه شکېدلی وي نو معلومه ده چې ستا مېرمن متعرضه ده او یوسف ﷺ په دفاعي حالت کښې قرار نیولی دی، نو نتیجه به هم معکوسه راووځي چې مېرمن به دروغژنه وي او یوسف ﷺ به رښتیا ویلي وي.

۹_ د مصري حکومت د مالي وزیر همدا نقشه خوښه شوه حال دا چې د هغه چا د پلوه طرحه شوې وه کوم چې د ښځې د کورنۍ څخه وه او بدنامي یې وریاندې نه پېرزو کېدله.

نو سمدستي یې د خبرې د سپیناوي دپاره د یوسف ﷺ کمیس ته مراجعه وکړه او ویې لیده چې د شا د پلوه شکولی شوی وه نو یقین یې حاصل شو چې په یوسف ﷺ کښې ګناه نشته، ګناه ټوله په مېرمن کښې ده.

۱۰_ نو د همدې کبله یې دواړه په لاندې ډول سره مخاطب کړه:

الف: ای مېرمنې! ټوله ګناه په تا کښې ده، ته دروغ وایې او یوسف ﷺ رښتیا وایي، ته ښځه یې او د ښځو ډېر مکرونه او چلونه زده وي، ذکره شوې ماجرا هم ستاسو د مکرونو څخه یو مکر او فریب وه، نژدې وه چې خپل خان دې پاک کړی وی او په یوسف ﷺ باندې دې خپله ګناه وراچولې وی، خو د الله ﷻ فضل وه چې په ذکر شوې شهادت سره زما سر خلاص شو او د یوسف ﷺ په عفت او پاک لمنۍ باندې لا زیات باوري شوم.

ای مېرمنې! یقینًا چې ستاسو (زنانه وو) چل او فریب ډېر لوی خطرناک شی دی.

ب: ای یوسفه! د ذکرې شوې واقعې څخه بالکل مخ واړه وه، پام کوه چې بل چرته یې ذکر ونه کړې او نور څوک پرې خبر نه کړې، په تا باندې زما اشتباه نشته بې غمه زما په کور کښې د پخوا په شان اوسېږه.

ج: ای مېرمنې! ماته ثابته شوه چې ته ګناهګاره یې، تا ګناه ته ښه پوره نیت کړی وه او بیا دې په یوسف ﷺ باندې تهمت ولګاوه نو د خپلې ګناه بښنه وغواړه چې یقینًا ته د خطاکارانو د ډلې څخه یې، خو پام کوه چې بیا په دغسې خطاکارۍ کښې واقع نه شې.

توضيحات

١ـ د ﴿ وَرَاوَدَتْهُ ﴾ په جمله كښې د "رَاوَدَتْ" كلمه اصلاً د "رَوْدْ" ـلكه "ضَرْبْ"ـ څخه اشتقاق شوې ده، "رَوْدْ" تګ راتګ ته وايي، ته به وايې چې د يوه شي د غوښتلو دپاره خي راخي[١].

نو كله چې د مُفاعلَة د باب لاندې واقع شي نو مصدر يې "مُرَاوَدَة" راخي، "مُرَاوَدَة" دې ته وايي چې په غوښتنه (طلب) كښې په بل چا باندې غالب شي[٢].

نو په دې مقام كښې يې د معنى حاصل داسې كېږي چې هغې نيت كړى وه چې په يوسف عليه السلام باندې په خپله غوښتنه كښې غالبه شي او هغه څه ترلاسه كړي كوم ته چې هغې كلك قصد كړى وه خو كاميابه نه شوه او مطلب ته ونه رسېده.

سوال جواب

٢ـ كه څوک وايي چې: په ذكر شوي تحليل سره خو د ﴿ وَرَاوَدَتْهُ ﴾ جمله د ﴿ عَن نَّفْسِهِ ﴾ كلماتو ته څه حاجت نه لري او بدون د هغو څخه روغه جوړه معنى وركوي، نو پوښتنه دا ده چې د دغو كلماتو په نزول كښې څه حكمت دى؟

مونږ وايو چې: د دغو كلماتو په نزول سره د مطالبې او مغالبې وجې ته اشاره شوې ده[٣]، يعني كوربه ميرمنې د بل شي د كبله په خپله غوښتنه باندې زور نه اچاوه مګر فقط د يوسف عليه السلام د نوراني نفس د كبله چې خپل خواهش ترې پوره كړي، خكه هغېورباندې زړه بايلودى وه او ورباندې عاشقه (مينه) وه. خو يوسف عليه السلام خپل خان اداره كړ او د مؤمنانو دپاره يې د قيامت د ورځې پورې پوخ بنياد كېښود. نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث شريف كښې فرمايلي دي چې: «وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللهَ»[٤] يعني: د هغو اوو كسانو څخه به (چې د قيامت په ورځ د عرش العظيم د سيورې لاندې وي) يو هغه سړى وي كوم چې معتبره او ښائسته ښځه يې خپل خان ته (د زنا دپاره) دعوت كړي مګر هغه ورته ووايي چې: زه د الله ﷻ څخه ډارېږم (او يا ورته د يوسف عليه السلام غوندې ﴿ مَعَاذَ ٱللَّهِ ﴾ كلمات واوروي).

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٣ـ كه څوک وايي چې: د عربيت قاعده ده چې كله يو شى يو خل ذكر شي نو دوهم خل ورته په ضمير سره اشاره كېږي، نو څرنګه چې د زليخا ذكر په وړاندې ايت شريف كښې په ﴿ لِٱمْرَأَتِهِۦٓ ﴾ په لفظ سره تېر شوى وه نو په كار وه چې په ﴿ وَرَاوَدَتْهُ ﴾ په كلمه باندې اكتفاء كړى شوې وه او د ﴿ ٱلَّتِي

---

(١) مفردات الراغب ص٢١١

(٢) تفسير الكشاف ج٢ ص٤٥٥

(٣) حاشيه شيخ زاده على بيضاوي ج٣ ص٧٩

(٤) صحيح البخاري ج١ ص١٩١

نزول ﴿ نَبِيِّنَا ﴾ کلمات نه وی نازل شوي چې د کوربه ميرمنې څخه کنايي دي؟

مونږ وايو: ربښتيا چې دوهم ځل ذکر په ضمير سره صورت نيسي مګر هله چې کومه نکته په نظر کښې نه وي نيولي شوې، خو دلته پکښې لاندې نکات مرموز دي:

الف: ترڅو خلک پوه شي چې کوربه ښځې څخه يوسف ته ذکر شوي وړانديز کړی وه چې د هغې سره خپل خاوند غير محرم سړی اوساوه، نو بايد چې د دغسې کار څخه اجتناب وکړی شي چې هرڅوک خو د يوسف عليه السلام غوندې نه شي جوړېدلی.

همدې مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې اشاره کړې ده چې: «لَا يَخْلُوَنَّ أَحَدُكُمْ بِامْرَأَةٍ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ ثَالِثُهُمَا»[1] يعني: هرومرو دې ستاسو څخه يو نفر (د پردي) زنانه سره نه يوازې کېږي ځکه چې شيطان د دواړو دريم ګرځي (چې د هر يوه په زړه کښې د ګناه کولو وسواس اچوي).

ب: ترڅو د يوسف عليه السلام په کامل عفت باندې دلالت وکړي چې د دې سره-سره چې د هغې د امر لاندې يې ژوند کاوه خو په معصيت کښې يې د هغې اطاعت ونه کړ، که بالفرض د ده په عوض بل څوک وی نو د هغې د خوشالولو دپاره به يې هم د هغې د امر منښه کړې وی.

ج: ترڅو مونږ إشارةً پوه شو چې دا اول ځل نه وه چې هغې خپله غوښتنه په ډاګه کړه او خپل ځان بې رسوا کړ، که نه نو يوسف عليه السلام د هغې په کور کښې اوږد عمر تېر کړ او د همدې په کور کښې نړې ښه قوي ځوان جوړ شو شايد چې هغې به د ډېرو مرحلو د تېرولو څخه وروسته ذکره شوې کړنلاره غوره کړې وي، لکه:

اول: په ناز، نخرو، د مکيز په خندا او هم په سترګکونو سره به يې څو-څو ځله يوسف عليه السلام خپل ځان ته وربللی وي.

دوهم: هغې به د يوسف عليه السلام د جلبولو دپاره په خپل ځان څو-څو ځله ګوتې وهلې وي او خپل ځان به يې ورته سنګار کړی وي.

دريم: الله ﷻ پوهېږي چې هغې به څو ځله يوسف عليه السلام ته د خندا څخه په ډکه خوله باندې د جنسي ارتباط د نيولو وړانديز کړی وي، حتی چې وروستنی وړانديز به يې د دروازو د بندولو څخه وروسته د ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾ په کلماتو باندې صورت نيولی وي.

نو که ذکر شوي کلمات نه وی نازل شوي ذکر شوي مطالب به بې اشارو پاتې شوي وی.

د "هَيْتَ لَكَ" د کلماتو تحليل

۳- په ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾ کښې د ﴿ هَيْتَ ﴾ کلمه اسم فعل دی چې د "تَعَالَ" (راشه) معنی ورکوي او د ﴿ لَكَ ﴾ کلمه د مخاطب د تشخيص دپاره ده، نو فقط د "ل" په مدخول کښې تغير واقع کېږي او بس، ترڅو د مخاطب په افراد، مثنی او هم په جمعيت باندې يې دلالت وکړي، او بالآخره تذکير او

---

[1] مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۰: جامع الترمذي ج۱ ص۲۲۱

تانیث هم د "ل" د مدخول څخه څرګندېږي[۱].

نو په دې مقام کښې بې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای یوسفه! هله ژر راشه چې زه ستا دپاره تیاره او چمتو یم.

رَبّ څه معنی؟

۴ـ ﴿ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَاىَ ﴾ په جمله کښې د "رَبّ" کلمه د تربیه کوونکي او پالونکې معنی ورکوي.

کله چې دغه کلمه بدون د اضافته ذکره شي نو الله ﷻ پورې اختصاص مونده کوي، اما د اضافت سره په الله ﷻ پورې اختصاص نه لري په بندګانو کښې هم استعمالېږي[۲].

څرنګه چې په دې مقام کښې د متکلم "ی" ته مضافه ده او دواړه ډوله استعمالونه پکښې صحت لري. نو ځیني مفسرینو کرامو ته دا خبره ډېره بهتره ښکاره شوې ده چې دلته د "رب" د کلمې څخه الله ﷻ مراد دی[۳].

یعني: ای کوربنې میرمنې! یقیناً الله ﷻ زما مربي (تربیه کوونکی) دی چې د کوهي څخه یې راپورته کړم او ستاسو په کور کښې یې ښه خوندور خای راکړ نو زه د ده ﷻ څخه عصیان نه کوم.

مګر مونږ ته د مقام په اعتبار سره دا بهتره ښکاري چې دلته به ذکره شوې کلمه د "هغې" د خاوند څخه عبارت وي، ترڅو هغه په غوږ باندې ووهله شي چې د خپل مېړه سره خیانت مه کوه لکه څنګه چې زه د هغه په غیاب کښې ورسره خیانت نه کوم او نه یې ناشکري کوم.

پیغمبران د ګناه څخه د الله ﷻ په عصمت کښې دي

۵ـ ځینو مفسرینو کرامو[۴] د دې ایت شریف څخه چې ﴿ وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ داسې مفهوم اخستی دی چې د یوسف ؑ د عدم معصومیت بوی ترې پورته کېږي، حال دا چې ټول پیغمبران د ګناهونو څخه ـ وړې وي او که لويې ـ د الله ﷻ په حفظ کښې ساتل شوي دي.

نو که څوک یې د لوستلو شوق لري همدلته دې مراجعه وکړي، مونږ نه غواړو چې دلته په رانقلولو باندې یې دا کتاب اوږد کړو، فقط لاندې تبصره ورباندې لیکو:

ذکرو شوو مفسرینو کرامو د ایت شریف په تفسیر کښې په ځینو روایتونو باندې اتکاء کړې ده چې اکثره یې بې سنده دي او کوم یو چې سند لري غالب ګومان دا دی چې هغه به د اسرائیلي کتابونو څخه اخستی شوي وي[۵]، او یا به په سند کښې د ځینو راویانو څخه دا جمله پاتې شوې

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۱۰؛ مفردات الراغب ص۵۴۶
(۲) مفردات الراغب ص۱۸۹
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۵۷
(۴) الدر المنثور ج۴ ص۵۲۱؛ تفسیر الخازن ج۲ ص۳۹۴؛ تفسیر الطبري ج۱۲ ص۱۸۳
(۵) اضواء البیان ج۳ ص۶۰؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۵۷؛ روح المعاني ج۱۲ ص۲۱۵

وي چې "اهل الکتاب داسې وايي".

موږ څکه په سندونو کښې د دغې جملې د سقوط (پاتې کېدلو) خیال وکړ چې ځینې روایتونه په همدې باره کښې د سلفو صالحینو څخه او خصوصًا د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوي دي[1] چې دوی رضوان الله علیهم اجمعین هیڅکله د اسرائیلي کتابونو څخه په سکوت سره څه شی نه نقلوي.

که څوک په ذکر شوي مفهوم باندې د ښه پوره تحقیقي رد د لوستلو شوق لري نو ځینو اورېدو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[2] چې په دقیقه توګه یې ذکر شوی تفسیر رد کړی دی.

سوال جواب

٦ـ که څوک وايي چې: نو باید چې ذکر شوی ایت شریف په څه ډول باندې تفسیر شي، ترڅو د یوسف ﷺ معصومیت محفوظ وساتلی شي؟

موږ وایو چې: په لاندې درېوو ډولونو باندې ایت شریف تفسیر کېدلی شي او روغه جوړه معنی ترې اخستـه کېدی شي، که څه هم موږ ته یې اول ډول غوره بریښي:

الف: باید د ﴿ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِۦ ﴾ په جمله باندې وقف وکړی شي او د ﴿ وَهَمَّ بِهَا ﴾ جمله د ﴿ لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَـٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ دپاره مقدم جواب وګڼل شي.

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې: کوربنې ښځې خو یوسف ﷺ ته ښه پوره قصد او عزم کړی وه چې خپل مطلب ترې ترلاسه کړي. اما یوسف ﷺ به هم ورته ضرور قصد کړی وی که د خپل رب ﷻ برهان یې نه وی لیدلی، خپل رب ﷻ ورته نافذ حکم او کامل علم نه وی ورکړی او بالآخره د نبوت دپاره یې مستعد نه وی ګرځولی. او دا څکه چې یوسف ﷺ په دغه وخت کښې ښه قوي ځوان وه او څه چې ځوانان کولی شي هغه ده هم کولی شو.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه دغه قاعده چې په "لَوْلَا" باندې خپل جواب تقدم نه شي موندلی د نحویانو په نزد اتفاقي قاعده نه ده[3] بلکې اکثریت یې جائز بولي، لکه چې په لاندې ایت شریف کښې د ﴿ لَوْلَآ ﴾ څخه خپل جواب وړاندې دی، چې: ﴿ إِن كَادَتْ لَتُبْدِى بِهِۦ لَوْلَآ أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا ﴾ [القصص: ۱۰] یعني: یقینًا د موسی ﷺ مور نږدې وه چې د ده حال یې بربنډ کړی وی چې دا زما زوی دی که موږ د هغې زړه ته حوصله نه وی ورکړې او اطمنان مو پرې نه وی ورنازل کړی.

په دې باندې علاوه، که د ﴿ لَوْلَآ ﴾ د جواب په وړاندې کېدلو کښې اختلاف شته نو دا خو بالاتفاق جائزه ده چې د ﴿ وَهَمَّ بِهَا ﴾ جمله د ﴿ لَوْلَآ ﴾ په هغه جواب باندې دلالت وکړي کوم چې د ﴿ لَوْلَآ ﴾ څخه وروستـه مقدر وګڼلی شي[4]، نو صورت بـه یې داسې جوړ شي چې: "وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَن

---

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۲۷۸؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۱۸

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۲۱۵؛ اضواء البیان ج۳ ص۵۰؛ صفوة التفاسیر ج۲ ص۵۳

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۵۷

(۴) تفسیر المظهري ج۵ ص۱۵۴

رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ لَهَمَّ بِهَا". نو څرنګه چې په جواب باندې پوخ دلالت کوونکی مذکور وه نو د جواب ذکر ته حاجت پاتې نه شو.

ب: د دوارو قصدونو فرق درلود، دا ځکه چې د هغې قصد فاحش کار ته وه د همدې کبله یې دروازې بندې کړې او د مباشرت فضا یې برابره کړه، او یوسف ﷺ خپل ځان ته د نجات ورکولو قصد وکړ د همدې کبله بهر ته د وتلو په غرض د د روازې طرف ته په ځغاسته (په منډه) شو.

ج: د ﴿ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ ﴾ معنی دا ده چې: هغې یوسف ﷺ ته بنه پوخ قصد کړی وه چې خپل مطلب ترې واخلي د همدې کبله یې د خپل ځان طرف ته د ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾ په کلماتو باندې دعوت کړ چې هله ژر شه اقدام وکړه. اما هغې ته د یوسف ﷺ په زړه کښې محض غیر اختیاري میلان تحقق وموند. لکه څنګه چې د ډېرې تودوښې په وخت کښې د روژه دار په زړه کښې سړو اوبو ته میلان پیدا کېږي.

پوره واضحه ده چې په دغه غیر اختیاري میلان باندې سړی نه ګنهګارېږي، نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ»[1] یعنې: یقیناً الله ﷻ زما د امت څخه د هغه شي په باره کښې تېر شوی دی (نیول پرې نه کوي) کوم شی چې د دوی په زړونو کښې ګرځي راګرځي، ترڅو چې ورباندې عمل وکړي او یا پرې تلفظ وکړي.

نو په دې تقدیر به د یوسف ﷺ د غیر اختیاري میلان څخه په ﴿ وَهَمَّ بِهَا ﴾ سره صرف د مشاکلت د کبله تعبیر کړی شوی وي، او دا ځکه چې غیر اختیاري میلان ته خو قصد "هَمّ" نه شي ویلی[2].

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: په ذکر شوو ورستنیو "ب، ج" دوارو تفسیرونو باندې د ﴿ لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ کلام د وړاندېنیو جملو سره بې ارتباطه پاتې کېږي، نو پوښتنه دا ده چې په دې تقدیر به د همدغه کلام په نزول کښې څه حکمت وي؟

مونږ وایو چې: حکمت پکښې دا دی ـ والله ﷻ اعلم ـ ترڅو واضحه شي چې یوسف ﷺ توان درلود چې د نورو خوانانو په شان حرکات ترې صادر شوي وی، نو که د خپل رب ﷻ برهان یې نه وی لیدلی ضرور به یې د فحاشی په لور قوي او عملي حرکت کړی وی نو بیا به د الله ﷻ د مخلصو بندګانو څخه نه وی شمېرل شوی.

برهان د څه شي څخه عبارت دی؟

۸_ که څه هم د ﴿ بُرْهَٰنَ ﴾ کلمه اصلاً د بنه پوره قوي حجت او دلیل دپاره وضعه شوې ده[3]

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۹۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۶۶
(۳) مفردات الراغب ص۴۲

مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په ډېرو معناوو باندې تفسیره کړې ده چې تقریباً شپږو معناوو ته رسېږي[۱]. مونږ خکه د هغو معناوو ذکر دلته نه کوو چې اکثره راته واهیات او اسرائیلیات ښکاري که څوک یې د لوستلو شوق لري نو همغلته دې مراجعه وکړي.

مونږ وایو چې: کوم برهان او حجت چې یوسف ﷺ یې پرهښنبود چې ګناه ته قصد وکړي هغه د الله ﷻ د هغه فضل څخه عبارت دی چې په وړاندې ایت شریف کښې ورته د ﴿ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ﴾ په کلماتو سره اشاره شوې ده، یعنې یوسف ﷺ خکه جنایت ته قصد هم ونه کړ چې د خپل رب ﷻ د پلوه ورته قوي نافذ حکم یا نبوت او ښه راسخ علم ورکړی شوی وه.

همدې مضمون ته په یوه راتلونکي ایت کښې هم اشاره شوې ده چې: ﴿ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴾ [یوسف:۳۳] یعنې: او که ته د دغو ښځو د فریبونو مخه زما څخه تاوه نه کړې نو زه به دوی ته میلان وکړم او زه به د جاهلانو د ډلې څخه جوړ شم او کوم علم او حکمت چې تا ماته راپېرزو کړی دی د هغه رڼا به مړه شي.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: حکم او علم او یا نبوت خو په سترګو باندې نه لیده کېږي نو پوښتنه دا ده چې ایا د ﴿ لَوْلَآ أَن رَّءَا بُرْهَٰنَ رَبِّهِۦ ﴾ کلماتو تفسیر پرې صحت موندلی شي؟

مونږ وایو چې: د ﴿ رَّءَا ﴾ کلمه د "رُؤْيَة" (لیدلو) څخه اشتقاقه شوې ده. رؤیت لاندې څلور ډوله لري[۲]:

د حاسې (سترګو) رؤیت (لیدل)، د "وهم" (تخیل) رؤیت، د تفکر (سوچ) رؤیت، د عقل رؤیت.

په دې مقام کښې څلورم ډول مراد دی، یعنې که بالفرض یوسف ﷺ په عین الیقین سره د خپل عقل په رڼا کښې د خپل رب ﷻ برهان نه وی لیدلی نو د ګناه څخه به بچ نه وی پاتې شوی.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وایي چې: د وړاندې ایت شریف څخه معلومېږي چې د کوربه میرمنې ﴿ غَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ ﴾ ډېرې دروازې بندې کړې، حتی چې ځینو مفسرینو کرامو یې تعداد اوه دروازې ښودلی دی[۳]، نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد "وَاسْتَبَقَا الأَبْوَابَ ، لَدَى الأَبْوَابِ" نازل نه کړی شو ترڅو دواړه ایتونو یو د بل سره په جمعیت کښې تطابق موندلی وی؟

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ: کوم مقام چې هغې د خپل غرض د پوره کولو دپاره انتخاب کړی وه هغه به د یوه سالون په شکل ګڼ شمېر دروازې درلودې چې د ټولو د بندولو څخه وروسته به یې ذکر شوی جدې وړاندیز کړی وي.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۱۵۹، الدر المنثور ج۴ ص۵۲۱

(۲) مفردات الراغب ص۱۸۷

(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱٦۳

او یا د طنز په عبارت: هغې به نیت کړی وه چې د خپل خاوند هغه توصیه عملي کړي کومه چې هغې ته یې د یوسف ﷺ په هکله کړې وه چې د زوی په نظر ورته ګوره (خو افسوس چې هغې ورته د مېړه جوړولو اراده کړې وه).

نو کله چې د هغې وړاندیز د یوسف ﷺ د پلوه رد شو نو هغې به حوصله د لاسه ورکړې وي او د لاس وراچولو په تکل کښې به واقع شوې وي، نو یوسف ﷺ به د خپل ځان د خلاصون په غرض همغې دروازې ته وردانګلي وي کومه چې ورته نژدې وه.

شاهد څوک وه؟

۱۱ـ د ﴿ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَآ ﴾ په جمله کښې د ﴿ شَاهِد ﴾ کلمه په متعددو معناوو باندې تفسیره شوې ده[۱] چې د اعتماد قابلیت پکښې فقط لاندې دوه تفسیرونه لري او بس:

الف: د عبدالله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې د یوسف ﷺ او د ذکرې شوې مېرمنې لانجه یوه ماشوم فیصله کړه او هغه قاعده یې بیانه کړه کومه چې په ایت شریف کښې ذکره ده[۲].

ب: د ایتونو د کلماتو څخه څرګندېږي چې ذکره شوې لانجه به یوه هوښیار سړي فیصله کړې وي[۳] او دا خکه چې:

اول: د ﴿ مِّنْ أَهْلِهَآ ﴾ کلمات دلالت کوي چې ذکرې شوی "شاهِد" او حکم کوونکی د هغې د کورنۍ څخه وه، که بالفرض د هغې د کورنۍ څخه نه وی نو په هغه به یې هم اتهام لګولی وی چې حقه فیصله یې ونه کړه او د یوسف ﷺ طرف ته یې ډنډۍ ووهله، حال دا چې په ماشوم باندې اتهام نه لګېده که څه هم د هغې د اهل څخه نه وی.

دوهم: که ماشوم خبرې کړې وي نو یوازې د همده خبرو کفایت کاوه چې ملامته او ناملامته یې تشخیص کړي وی، حاجت نه وه چې د لانجې د حل کولو یې قاعده بیانوله، او دا خکه چې د ماشوم په خبرو باندې هغې اعتراض نه شو کولی خو د کمیس په څېرېوالي باندې یې اعتراض کولی شو چې دا د پخوا څخه څیرې وه او سمدستي نه دی څیرې شوی.

تبصره

۱۲ـ مونږ ته ذهن ته راځي چې که د ماشوم څخه د زانګو ماشوم مراد نه شي بلکې یو هوښیار هلک ترې مطلب شي چې بلوغ ته نه وي رسېدلی نو د ذکر شوو دواړو تفسیرونو منافات به د منځه لاړ شي او توافق به یې حاصل شي. په هر تقدیر، په دې مقام کښې شهادت د حکم کولو معنی ورکوي چې د همدې معنی دپاره هم وضعه شوی دی[۴].

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۱۶۳؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۱۷۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۶۶۴
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۱۸
(۴) مفردات الراغب ص۲۷۵

يو عجيب توافق

١٣_ عجيب توافق خو دا دی چې د يوسف ﷺ د کميس په نه شکېدلو باندې د هغه د وروڼو دروغ په ډاګه شوه، چې بحث يې وړاندې د اتلسم ايت لاندې تېر شوی دی، او د کميس په شکېدلو باندې يې د ذکرې شوې ښځې دروغ بربنډ شوه چې ماته يې په بد نظر باندې کتلي دي.

او همدارنګه د يوسف ﷺ په کميس باندې د يعقوب ﷺ سترګې روښانه شوې، چې بحث يې په همدې سورت کښې د [٩٦] ايت لاندې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

سوال جواب

١٤_ که څوک وايي چې: عجيبه خبره ده چې د ذکرې شوې ښځې مېړه د يو پلوه هغې ته وايي چې د ګناه څخه مغفرت وغواړه او د بله پلوه ورته خطاکاره وايي، حال دا چې په خطا باندې خو څوک نه نيولی کېږي او ګناه پکښې نشته. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ»[1] يعني: يقينًا الله ﷻ زما دپاره زما د امت څخه د خطا او نسيان او (بالآخره) په هغه شي باندې د نيونې څخه تېر شوی دی چې په کولو باندې يې دوی مجبور کړی شي (او په زور پرې وکړی شي).

مونږ وايو چې: د ﴿ٱلْخَاطِـِٔينَ﴾ کلمه د "خَطَأ" _لکه "شَرَف"_ څخه نه ده اشتقاقه شوې چې نيونه ورباندې نشته ځکه دا په هغې ګناه کښې استعمالېږي چې په قصدي توګه يې صورت نه وي نيولی، بلکې ذکرې شوې کلمې د "خِطأ" _لکه "عِلمًا"_ څخه اشتقاق موندلی دی چې په قصدي ګناه کښې استعمال مومي چې سړی ورباندې نيولی کېږي[2]، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا﴾ [الإسراء:٣١] يعني: يقينًا د اولادونو وژل لويه ګناه ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

١٥_ که څوک وايي چې: کله د ذکرې شوې ښځې مېړه (خاوند) په يقين سره پوه شو چې په يوسف ﷺ کښې ګناه نشته، ګناه ټوله په همدې کښې ده مسته په چرچې کښې ده، نو په کار وه چې خپلې ميرمنې ته يې همغه جزا ورکړې وی کومه چې د همدې د پلوه د يوسف ﷺ دپاره پيشنهاد شوې وه چې يا بايد بندي کړی شي او يا بل کوم دردناک عذاب ورکړی شي؟

مونږ وايو: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د هغه غيرت کم وه[3] مګر مونږ ته يې وجه دا ښکارې چې دا هم په يوسف ﷺ باندې د الله ﷻ لطف او مهرباني وه چې په هغې باندې خپل مېړه په غصه نه شو چې صرف په نصيحت باندې يې اکتفاء وکړه، او دا ځکه که کومه جزا يې

(١) سنن ابن ماجه ص١٤٧
(٢) لسان العرب ج١ ص٦٧
(٣) تفسير المظهري ج٥ ص١٥٧

ته څه اذيت رسېدلی وي.
ورکړې وی نو د دې خطر وه چې د هغې د پلويانو څخه يوسف ﷺ ته څه اذيت رسېدلی وي.
دا هم څه لرې نه ده چې جزا به يې د دې کبله هغې ته نه وي ورکړې چې خبره پټه پاتې شي او
شهرت پيدا نه کړي. مګر دغسې خبرې چرته پټې پاتې کېږي خصوصاً لا په هغه وخت کښې چې
خلورم نفر پرې خبر شي او هغه پکښې پرېکړه وکړي.

﴿ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا
لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً
وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ
وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَٰلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي
فِيهِ ۖ وَلَقَدْ رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ فَاسْتَعْصَمَ ۖ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَا آمُرُهُ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا
مِّنَ الصَّاغِرِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ ۖ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي
كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ
هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ ﴾

[٣٠] او په ښار (مصر) کښې يوه ټولګې ښځو ووېلې چې: (عجيبه ده) د عزيز (مالي وزير) ښځه د خپل مريي څخه د هغه د نفس د کبله غوښتنه کوي (چې مطلب ترې حاصل کړي). بې شکه خپل مريي يې د محبت د حيثه په زړه کښې ننوتلی دی (او د دې د زړه پردې يې شکولې دي). يقيناً مونږ هرومرو هغه په ښکاره ګمراهۍ کښې ګورو (چې نه يې خپل وقار ته وکتل او نه يې د خاوند وقار وساته).

[٣١] نو کله چې هغې (ذکرې شوې ميرمنې) د هغوی فريب (پروپاګند) واورېد نو هغوی ته يې (بلنليکونه) ورولېږل، او (د خوراک څښاک دپاره يې) ورته د تکيا کولو (ښه ځای) تيار (جوړ) کړ (او پکښې يې کښېنولې)، او (بيا يې) د دوی څخه هرې يوې ته چاړه (په لاس کښې) ورکړه (چې ميوجات پرې د پوسته کړي).

او (په عين حال کښې يې يوسف ﷺ ته امر وکړ چې: ناڅاپه) وربادنې ورووځه، نو کله چې (يوسف ﷺ وربښکاره شو او) هغوی وليد نو ډېر لوی (شخصيت يې) وګاڼه او (په لا شعوري توګه يې په چړو باندې) خپل لاسونه پرې کړه (زخمي کړه)، او په (يوه خوله باندې يې) ووېلې چې: پاکي ده الله ﷻ ته (چې داسې ښائسته مخلوق يې پيدا کړی دی) دغه (خو) بشر (انسان) نه دی، دغه نه دی مګر د کرامت څخه ډکه پرښته ده.

[۳۲] (په دغه وخت کښې) هغې (مېلمنې مخاطبې کړې او ورته یې) وویلې چې دغه (شخص) هغه (شخص) دی چې تاسو زه د ده (په عشق) کښې ملامته کړې ومه.
او (زه اوس په ډاګه وایم چې) یقیناً ما د ده څخه د ده د نفس د کبله مطالبه کړې وه خو ده (خپل ځان) وساته (زما مطالبه یې قبوله نه کړه).
او (زه اوس هم په خپله غوښتنه کلکه یم نو) که یوسف ﷺ هغه کار ونه کړي په کوم باندې چې ورته زه امر کوم نو ضرور هرومرو به بندي کړی شي او ضرور به د بې عزتانو (د ډلې) څخه وګرځي.
[۳۳] یوسف ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! بندیخانه ماته د هغه کار څخه محبوبه ده کوم ته چې دوی ما وربلي، او (ای زما ربه! د دغو ښځو د مکرونو مخ زما څخه تاو کړه) که ته د دوی فریبونه زما څخه (بل طرف ته) تاو نه کړې نو زه به دوی ته میلان وکړم او زه به د جاهلانو (د ډلې) څخه جوړ شم.
[۳۴] نو د ده رب ﷻ (د ده سوال) قبول کړ نو د هغوی فریبونه یې ترې (بل طرف ته) تاو کړه. یقیناً چې د ده رب (الله ﷻ) اورېدونکی (او) پوه دی.
[۳۵] بیا دوی (مالي وزیر او مشاورینو) ته د هغه څخه وروسته یو شی څرګند شو چې دوی (یې) دلائل ولیده (ژور فکر یې وکړ، هغه شی دا وه چې) هرومرو (باید) ضرور دوی یوسف ﷺ د څه وخته پورې بندي کړي.

د مطلب خلاصه

یعني: کله چې د ذکرې شوې ښځې په هغه حالت باندې خلک خبر شوه په کوم چې د هغې خاوند تاکید کاوه چې پټ یې وساتي، ترڅو پرې همزولې او سیالې ښځې خبرې نه شي او پیغور ورنه کړي، چې هغه جنابه به خپه شي او په رسوایۍ کښې به واقع شي:
۱ـ نو د ښار عصري ښځو په هغې باندې ملامته واچوله او داسې یې وویلې چې:
الف: عجیبه ده د مالي وزیر مېرمنې د بل چا څخه نه بلکې د خپل غلام څخه د بد کارۍ مطالبه کړې ده، او ډېره عجیبه لا دا ده چې په مطلب کښې کامیابه شوې هم نه ده.
ب: حقیقت دا دی چې هغه په خپل غلام باندې عاشقه شوې ده او د دې په زړه کښې یې ځای نیولی دی.
ج: بې شکه چې دغه میرمن په سخته اشتباه کښې واقع شوې ده او د اصیلو ښځو کړنلاره یې بالکل پرېښې ده او په کندو سر ده.
۲ـ کله چې دغه میرمن د خپلو همزولو او خپلو سیالانو د ملامتۍ او پیغور لاندې واقع شوه او هغه څه وریېښ شوه د کوم څخه چې د دې مېړه (خاوند) په ډار کښې وه، نو د ملامتۍ څخه د خلاصون دپاره یې داسې پلان جوړ کړ:
الف: تولو زنانه وو ته یې ـ چې هغې ته یې څه اهمیت درلود ـ یوه مېلمستیا برابره کړه چې تولې یې ورته ورغوښتې.

ب: چې ټولې راغونډې شوې نو د خوراک او څښاک په شیانو کښې یې داسې میوجات هم ورته وړاندې کړه چې په چړو سره یې پرې کول یا سپینول غوښتل.
ج: نو هرې یوې ته یې یوه-یوه چاړه په لاس کښې ورکړه، ترڅو یوه د بلې په انتظار کښې پاتې نه شي او د میوجاتو څخه استفاده وکړي.
د: په عین حالت کښې چې مېلمنې دمیوجاتو په پوست کولو باندې مشغولې وې هغې یوسف ﷺ ته امر وکړ چې دوی ته خپل خان ورښکاره کړي او خپله نوراني څېره ورڅرګنده کړي.
۳ـ کله چې په یوسف ﷺ باندې د مېلمنو ښځو سترګې ولګېدلې نو د جنون د حالت سره مخامخې شوې او یوسف ﷺ ورته ډېر عظیم الشان ښکاره شو، حتی چې په لاشعوري توګه یې خپل لاسونه په هغو چړو باندې زخمي کړه کومې چړې یې چې د میوجاتو د پوست کولو دپاره په لاسونو کښې نیولې وې.
او هم دوی ټولو په یوه خوله چیغې کړې چې:
اول الله ﷻ ته د هرٌ عیب څخه پاکي ده چې څومره عجیب قدرت لري.
دوهم: دغه مبارک شخصیت خو بنیادم نه دی (ښکلا یې د بنیادمانو څخه ورپورته ده).
دریم: دا نه دی مګر باعزته او مکرمه پرښته ده.
۴ـ کله چې هغې د مېلمنو ښځو وارخطایي او اضطراب ولید نو په خوله کښې یې ژبه وچلېده او په لاندې کلماتو باندې یې هغوی مخاطبې کړې:
الف: ای ښځو! دا هغه شخصیت دی چې د ده په هکله تاسو په ما باندې ملامته را اچوله او د ده په عشق کښې مو په ما باندې طعن او لعن ویلې.
ب: ای مېلمنو! تاسو چې څه اورېدلې دي هغه حقیقت لري، ما د ده څخه د هغه مطلب غوښتنه کړې وه کوم مطلب چې په عمومي توګه زنانه د نارینه وو څخه غواړي، مګر دغه مبارک شخصیت خپل خان ادار. کړ او منفي جواب یې راکړ، حتی چې په پای کښې راباندې ستاسو په شمول ټول خلک خبر شوه.
ج: ای مېلمنو ښځو! تاسو ټولې خبرې شئ؛ زه په ډاګه وایم او د هیچا څخه نه شرمېږم چې زه د خپل تصمیم څخه نه یم تېره شوې او په خپل عزم او غوښتنه باندې کلکه ولاړه یم.
نو که یوسف ﷺ هغه شی ونه کړي په کوم باندې چې زه ورته امر کوم، ضرور هرومرو به بندي کړی شي او هرومرو به سپک او ذلیل وګرځولی شي او بالآخره دغه د عزت ژوند به د لاسه ورکړي.
۵ـ کله چې یوسف ﷺ ولیده چې ټولې مېلمنې ښځې د هغې په غوښتنه باندې زور اچوي او دعوت ورکوي چې د هغې د امر اطاعت وکړي نو خپل رب ﷻ ته لاس په دعاء شو چې:
الف: ای زما مهربانه ربه! ماته د دغو مکارو ښځو څخه امان راکړې، چې زه د کومې یوې په لومه کښې ونښلم او د شیطان ښکار شم.
ب: ای زما ربه! ماته بندیخانه د هغه کار څخه ډېره محبوبه ده کوم ته چې دوی ما وربلي، نو ماته

د دوی څخه نجات راکړه که څه هم په بندیتوب راته تمام شي.

ج. ای زما ربه! که ته په خپل فضل سره د دغو ښځو د فریبونو مخه زما څخه تاوه نه کړې او خپل نفس ته مې پرېږدې نو ضرور به زه دوی ته میلان وکړم او د جاهلانو څخه به وشمېرل شم، او بالآخره کوم نافذ حکم او قوي (راسخ) علم چې تا ماته راکړی دی د هغه څخه به محروم شم.

۶ـ نو په یوسف ﷺ باندې خپل رب ﷻ یو ځل بیا د خپل فضل باران ووراوه، د ده سوال یې قبول کړ او د مکارو زنانه وو د مکرونو او فریبونو مخه یې ترې تاوه کړه. یقیناً چې د ده رب ﷻ هم اورېدونکی دی د سوال کوونکو سوال اوري او قبلوي او هم پوه دی چې د سوال کوونکو د زړونو حالات ورته ښه پوره څرګند دي چې په څومره اخلاص باندې سوال کوي.

۷ـ بیا نو د هغې خاوند او نورو دوستانو ته فکر پیدا شو (الله ﷻ د دوی په زړونو کښې یو فکر ورواچاوه) هغه دا چې باید یوسف ﷺ د څه وخته پورې په بندیخانه کښې محبوس کړی شي ترڅو خبره لږه سړه شي، که نه نو د مصر ټولې ښځې به د هغې په شان شرم او حیا د پښو لاندې کړي.

خو په یاد ولرئ چې د یوسف ﷺ بندیتوب د دې کبله نه وه چې د کومې اشتباه لاندې واقع شوی وه، بلکې دوی په خپلو سترګو باندې د کمیس په حادثه کښې د ده برائت او عفت ولید، او د مصر ټولو مستوراتو پرې زړونه بایلوده (پرې عاشقې شوې)، د ده په عشق کښې یې خپل هوش د لاسه ورکړ خو ده پرې چرت هم خراب نه کړ، او بالاخره پخپله هغې د ټولو مېلمنو ښځو په وړاندې اعتراف وکړ چې یوسف ﷺ ته ما دعوت ورکړی وه او د ده د پلوه رد کړی شوی وه.

توضیحات

۱ـ په یاد ولرئ چې د ﴿ ٱمۡرَأَتُ ﴾ کلمه ـ چې د زنانه معنی ورکوي ـ د خپل لفظ جمعه نه لري[۱]، اما بدون د خپل لفظ څخه لاندې درې جمعې لري چې درېواړه مکسرې (ماتې) جمعې دي[۲]:

الف: "نِسۡوَة"، دا د درېوو څخه نیولې تر لسو پورې زنانه وو باندې دلالت کوي چې نحویان ورته د قلت جمعه (وړه جمعه) وایي.

ب: " نِسۡوَان"، دا د درېوو څخه تر غیر متناهیوو زنانه وو پورې دلالت کولی شي چې دې ته د کثرت جمعه (لویه جمعه) ویلی کېږي.

ج: " نِسَاء"، دا هم د "نِسۡوَان" غوندې د کثرت جمعه ده او افراد یې محصور نه دی.

دا هم په یاد ولرئ چې کله یو فعل غیر حقیقي مونث ته نسبت شي نو هلته په فعل کښې تذکیر او تانیث دواړه جائز دي حال دا چې هره یوه مکسره (ماته) جمعه نحویان د غیر حقیقي مونث غوندې ګڼي[۳]، نو د همدې کبله د ﴿ وَقَالَ نِسۡوَةٌ ﴾ په جمله کښې فعل (قَالَ) مذکر نازل شوی دی،

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۱۵۶
(۲) مفردات الراغب ص۵۱۳
(۳) هدایة النحو ص۲۰

که بالفرض "وَقَالَتْ نِسْوَةٌ" نازل شوی وی هم د عربیت د قوانینو څخه به مخالف نه وی.

د فتی د کلمې معنی

۲ـ په ﴿ فَتٰىهَا ﴾ کښې د "فَتٰی" کلمه د نوي تازه ځوان دپاره وضعه شوې ده[۱] خو په غلام (مملوک) باندې یې د دې کبله اطلاق کېږي چې هغه د خپل بادار په خدمت کښې مشغول وي او خدمت د ځوانانو سره ښه مناسب دی.

په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده، یعنې هغې د خپل غلام څخه ناکاره مطالبه کړې ده.

شغاف څه ته وایي؟

۳ـ په ﴿ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ﴾ کښې د "شَغَفَ" کلمه د "شغاف" ـلکه "شَرَاب"ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "شغاف" د زړه داخل او یا د زړه منځ ته ویل کېږي[۲]، او ضمیر پکښې یوسف ﷺ ته راجع دی. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې یوسف ﷺ د محبت او عشق په اعتبار سره د هغې زړه ته داخل شوی دی او د دې د زړه پرده یې شکولې ده، حال دا چې هغه یې مملوک او غلام دی!

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: مصري ښځو خو د ذکري شوي ښځې غیبت کړی وه چې په خپل غلام باندې مینه شوې ده او لار یې خطا کړې ده، نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بنیاد الله ﷻ د همدغه غیبت څخه په مکر سره تعبیر وکړ، او ﴿ بِمَكْرِهِنَّ ﴾ یې نازل کړ، حال دا چې د "مَکَر" کلمه خو د پټ تدبیر دپاره وضعه شوې ده، نه د غیبت دپاره؟

مونږ وایو چې: په همدغه غیبت کښې مصري ښځو پټ پلان په نظر کښې نیولی وه، چې هغه به پرې په غُصه شي او د خپل خان د تزکیې دپاره به راباندې یوسف ﷺ وګوري. لکه چې همداسې وشوه او په خپل پلان کښې کامیابې شوې، او پوره څرګنده ده چې دا پلان یو پټ تدبیر وه.

مُتَّکَأً څه صیغه ده؟

۵ـ د ﴿ مُتَّكَأً ﴾ کلمه په اصل کښې "مُوْتَكَأ" وه ـلکه "مُكْتَسَب"ـ چې د اسم ظرف صیغه ده، "و" یې په "ت" باندې بدل شوی دی او بیا یې ادغام موندلی دی. د مجردو مصدر یې "وِكَاء" ـلکه "لِقَاء"ـ دی، "وِكَاء" هغه مزي ته وایي په کوم باندې چې د همیانۍ خوله تړله کېږي[۳].

په دې مقام کښې د هغه ځای څخه چې هغې د خپلو مېلمنو زنانه وو دپاره تیار کړی وه ترڅو پکښې دوی خوراک او څښاک او هم خبرې اترې وکړي په ﴿ مُتَّكَأً ﴾ سره تعبیر شوی دی[۴]. یعنې

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۶
(۲) مفردات الراغب ص۲۶۹
(۳) لسان العرب ج۱ ص۲۰۰
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۷۹

هغه ځای په کوم کښې چې دوی د خوراک او څښاک او خبرو اترو په وخت کښې تکیه ګانې وهلې وې. او دا ځکه چې مېلمنې خو متکبرې زنانه وې او متکبران د تکیه په حالت کښې خوراک او څښاک کوي، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا آكُلُ مُتَّكِئًا»[1] یعنې زه د تکیه په حال خوراک نه کوم.

"حَاشَ لِلَّهِ" څه معنی؟

۶ـ مفسرینو کرامو د ﴿ حَـٰشَ لِلَّهِ ﴾ په تحلیل کښې اوږد بحث کړی دی[2] خو مهم ټکی پکښې دا دی چې د ﴿ حَـٰشَ لِلَّهِ ﴾ کلمه د تنزیه معنی ورکوي[3].

نو حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ ته د هر عیب او عجز څخه پاکې ده چې د تورو خاورو څخه یې داسې ښائسته صورت پیدا کړی دی، ته به وایې چې دا انسان نه دی چې اصلیت یې تورې خاورې دي بلکې کومه پرښته ده چې اصلیت یې نور (رڼا) ده.

د یوسف عليه السلام نوراني څېره

۷ـ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د یوسف عليه السلام د ښائسته څېرې په بیان سره خپل کلام ښائسته کړی دی چې داسې او داسې وه، مګر مونږ په لاندې یوه حدیث شریف باندې خپل کلام دولې کړخوو:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې د معراج په شپه باندې مې یوسف عليه السلام په درېم اسمان کښې ولید (او هرکلی یې راته ووېلو) «وَإِذَا هُوَ قَدْ أُعْطِيَ شَطْرَ الْحُسْنِ»[4] یعنې: او چې ما ورته وکتل نو یقینًا د ټول حسن (ښائست او ښکلا) نیمایي برخه ورکړه شوې وه.

هغه په عشق کښې اوله نمره شوه

۸ـ کله چې مېلمنو ښځو یوسف عليه السلام ولید نو ټولې پرې عاشقې شوې او هرې یوې په انفرادي توګه بلنه ورکړه چې: "يَا يُوسُفُ! اِقْضِ حَاجَتِيْ أَنَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ سَيِّدَتِكَ"[5] اې یوسفه! زما حاجت پوره کړه، ستا د مولاګۍ څخه خو زه درته بهتره یم (د هغې څخه خو زه ښائسته یم).

یا په بل عبارت: هرې یوې ورته د "هَيْتَ لَكَ" په کلماتو سره خطاب وکړ، البته کله به چې هرې یوې د نصیحت کولو په بهانه باندې جدا کړ، مګر ټولو ورته په اجتماعي توګه یوه خبره وکړه هغه دا چې تا په خپلې مولاګۍ باندې ظلم کړی دی چې د دې خبره دې نه ده منلې.

خو په ټولو ښځو کښې ذکره شوې میرمن د یوسف عليه السلام په عشق کښې اوله نمره ووتله دا ځکه چې

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۱۲

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۷۰

(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۳۰

(۴) صحيح مسلم ج۱ ص۹۱؛ مسند احمد حنبل ج۴ ص۲۹۸

(۵) تفسير القرطبي ج۹ ص۱۸۵؛ تفسير البغوي ج۲ ص۴۲۴

هغې دا خل د هيڅ پروا ونه کړه او په داګه يې ترې د خپل مطلب غوښتنه وکړه او اخطار يې ورکړ چې که زما غوښتنه ونه منې نو د يو پلوه به بندي کړی شي او د بل پلوه به د ذلت سره مخامخ شي.

يوه پښتون شاعر په لاندې دوه وو بيتونو کښې همدغه حال څومره ښه تمثيل کړی دی[۱]:

زليخا غوندې به بله شيدا نه وي :: که د مصر مستوراتې شي راټولې

هغه تېر شو چې مې مينه په غلا غلا کړه :: اوس په درست جهان رسوا ده په غلا نه ده

بداء څه معنی؟

۹ـ د ﴿ ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّنۢ بَعۡدِ مَا رَأَوُاْ ٱلۡأٓيَٰتِ لَيَسۡجُنُنَّهُۥ حَتَّىٰ حِينٖ ﴾ په جمله کښې د ﴿ بَدَا ﴾ کلمه د "بَدْوًا" يا "بداءً" څخه اشتقاقه شوې ده چې د پوره څرګندېدلو معنی ورکوي[۲] او مبهم ضمير پکښې مستتر دی چې د ﴿ لَيَسۡجُنُنَّهُ ﴾ په جمله باندې تفسير شوی دی[۳]. يعنې د هغې خاوند او د ده مشاورينو ته د يوسف ﷺ په هکله يو بل شی ښه څرګند شو او خوښ يې شو، هغه دا چې د څه وخته پورې يې بندي کړي. البته د هغه څخه وروسته چې دوی په دلايلو باندې باوري شوه او يقين يې پرې راغی چې دا کار بهتر دی.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: په کومو دلايلو سره د هغې جنابې خاوند او د ده مشاورينو د يوسف ﷺ بندي کولو ته ترجيح ورکړه. يا په بل عبارت: په ﴿ مِّنۢ بَعۡدِ مَا رَأَوُاْ ٱلۡأٓيَٰتِ ﴾ کښې ﴿ ٱلۡأٓيَٰتِ ﴾ د څه شي څخه عبارت دی؟

مونږ وايو چې: اکثرو مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ ٱلۡأٓيَٰتِ ﴾ څخه د يوسف ﷺ د عفت دلايل مراد کړي دي، لکه چې وړاندې ورته د کميس د شا پلو ته په شکېدلو کښې اشاره شوې ده او يا څه نورې نښې نښانې چې مونږ ته الله ﷻ نه دي را حکايت کړې[۴].

نو حاصل يې داسې اخستی دی چې د هغې خاوند او د ده نژدې مشاورينو د يوسف ﷺ په هکله لوی ظلم وکړ چې د ده د عفت (پاک لمنی) دلايل يې په سترګو وليده خو د دې سره‌سره يې پرې فيصله وکړه چې د څه وخته پورې دې بنديخانې ته بوتلل شي.

دوی وايي چې بنديخانې ته يې په غټه رسوايي باندې بوته حتی چې يو خل يې په خره باندې سور د مصر په بازار کښې په داسې حال وګرځاوه چې جارچي به ورسره جار واهه چې دا هغه سړی دی کوم چې خپلې مولاګۍ ته په سپک نظر کتلي وه[۵].

---

(۱) د عبد الرحمن مومند ديوان
(۲) مفردات الراغب ص۳۷؛ لسان العرب ج۱۴ ص۶۵
(۳) تفسير الكشاف ج۲ ص۴۶۸
(۴) زاد المسير ج۴ ص۱۷۰؛ روح المعاني ج۱۲ ص۲۳۶
(۵) البحر المحيط ج۶ ص۲۷۴

مګر دغه ډول تفسیر د وړاندې ایت ﴿ وَلَقَدْ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ فَٱسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَآ ءَامُرُهُۥ لَيُسْجَنَنَّ وَلَيَكُونًا مِّنَ ٱلصَّٰغِرِينَ ﴾ سره منافي ښکاري، ځکه چې:

کله چې هغې جنابې د مصرې مېلمنو ښځو په وړاندې په خپله ګناه باندې اعتراف کړی وي او قصد يې کړی وي چې ضرور به خپل مطلب ته خپل خان رسوي نو طبعي ده چې خلک به وړباندې خبر شوي وي، نو د دې څخه وروسته خو به د هغې په ګناه او اعتراف باندې پرده اچول داسې مثال درلودلی وی لکه چې څوک لمر په ګوته پټوي.

په دې تقدير به يې ـ په اصطلاح ـ په هغې باندې هغه خلک هم خبر کړي وی کوم به چې لا وړباندې خبر نه وه. او هم به په دې تقدير د جارچيانو جار وهلو ته اړتيا نه وی پاتې شوې.

مونږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې دلته به د ﴿ ٱلْءَايَٰتِ ﴾ څخه هغه دلايل مطلب وي کومو چې په حاضر وخت کښې د يوسف ﷺ د بندي کولو غوښتنه کوله، هغه دا چې پخوا يوازې يوه جنابه په يوسف ﷺ باندې عاشقه شوې او ورپسې ليونۍ شوې وه، خو نن ورځ ورباندې نورې ښځې هم عاشقې شوې، که نوموړی د ښځو د سترګو څخه په ځنګ نه کړو نو سبا به پرې نورې او بل سبا به پرې نورې زړونه وبايلي، نو په نژدې ورځو کښې به ټولې مصرې ښځې د عشق په مرض اخته شي. ه

دا د يوه پلوه، او د بله پلوه به روزمره د جناب وزير صاحب په کور کښې د ښځو ټېل ما ټېل، شور او غوغا او هم بېروبار جوړ وي؛ نو ښه دا ده چې يوسف ﷺ بندي کړو، د دې کبله نه چې په نوموړي کښې څه خيانت ليدلی شوی دی بلکې د دې کبله چې د عاشقانو ښځو زړونه لږ څه تسکين شي او د نورو ښځو د عاشقانو کېدلو څه مخه ونيولی شي.

شايد چې يوسف ﷺ به هم د ذکرو شوو وجوهو د کبله د خپل خان دپاره بنديخانه خوښه کړې وي چې: ﴿ رَبِّ ٱلسِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ ﴾ يعنې: ای ربه! ماته بنديخانه محبوبه ده او په فعلي شرائطو کښې راته غوره برېښي. که نه نو يوسف ﷺ به د خپل رب ﷻ څخه د بنديخانې په عوض د عافيت سوال کړی وی چې: ای ربه! د دغو مشکلاتو څخه عافيت راکړې. لکه چې په لاندې حديث کښې ورته اشاره شوې ده چې:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ د يوه سړي څخه داسې واورېده چې: ای الله زه ستا څخه د صبر سوال کوم. نو توصيه يې ورته وکړه چې: «قَدْ سَأَلْتَ الْبَلَاءَ فَسَلِ اللهَ الْعَافِيَةَ»[1] يعنې: ته خو په حقيقت کښې د خپل رب ﷻ څخه مصيبت غواړې، نو د الله ﷻ څخه د عافيت سوال وکړه.

په همدې اړوند په همدې سورت کښې د [۵۱] ايت لاندې ـ إن شاء الله ﷻ ـ څه نور بحث هم راراوان دی.

﴿ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ أَحَدُهُمَآ إِنِّيٓ أَرَىٰنِيٓ أَعْصِرُ خَمْرًا وَقَالَ ٱلْءَاخَرُ إِنِّيٓ أَرَىٰنِيٓ

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۳۶

أَحْمِلُ فَوْقَ رَأْسِي خُبْزًا تَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِۦٓ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾
قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ذَٰلِكُمَا مِمَّا
عَلَّمَنِي رَبِّيٓ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَهُم بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَٱتَّبَعْتُ
مِلَّةَ ءَابَآءِيٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَآ أَن نُّشْرِكَ بِٱللَّهِ مِن شَيْءٍ ذَٰلِكَ
مِن فَضْلِ ٱللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى ٱلنَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَٰصَىٰحِبَيِ
ٱلسِّجْنِ ءَأَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمِ ٱللَّهُ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ
أَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ
أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾
يَٰصَىٰحِبَيِ ٱلسِّجْنِ أَمَّآ أَحَدُكُمَا فَيَسْقِي رَبَّهُۥ خَمْرًا وَأَمَّا ٱلْءَاخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَأْكُلُ ٱلطَّيْرُ
مِن رَّأْسِهِۦ قُضِيَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٍ مِّنْهُمَا
ٱذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ فَلَبِثَ فِي ٱلسِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾

[٣٦] او د يوسف ﷺ سره يو خاى بنديخانې ته (د پاچا) دوه تنه ځوانان (خدمتګاران) داخل شوه (او انديوالي ته يې ډېر خوشاله شوه).

يوه وويلې چې: (اى يوسفه!) يقيناً زه (په خوب کښې) خپل ځان ګورم چې شراب (انګور) زبېښم (چې شراب ترې جوړ کړم)، او بل (ورته) وويلې چې: يقيناً زه خپل ځان (په خوب کښې) ګورم چې د خپل سر دپاسه ډوډۍ (په داسې حال) او چتوم چې مرغان ترې (زما د سر دپاسه) خوراک کوي.

(اى يوسفه!) د دغه هر يو خوب په تعبير (نهايي هدف) باندې مونږ خبر کړه، يقيناً مونږ تا د نېکانو د ډلې څخه (د زړه په سترګو) ګورو.

[٣٧] يوسف (ورته) وويلې چې: تاسو دواړو ته به (نن ورځ د خپلو کورونو څخه) داسې خوراک را نه شي چې تاسو ته (روزمره) روزي درکوله کېږي مګر زه به تاسو دواړه (هر يو) د (خپل) خوب په تعبير باندې د هغه څخه وړاندې خبر کړم چې تاسو دواړو ته راشي (او دا خکه چې دا تعبير) د هغې جملې څخه دى کوم چې ماته خپل رب ﷻ رابنودلى دى (جادو او کوډګري نه ده).

يقيناً ما د داسې قوم دين پرېښى دى (نه دى قبول کړى) چې په الله ﷻ باندې ايمان نه راوړي او

دوی په وروستنۍ ورځې باندې همدوی کفر کوونکې دي.

[۳۸] او ما د خپلو پلرونو ابراهیم ﷺ او اسحق ﷺ او یعقوب ﷺ د دین پیروي کړې ده.

مونږ (ټولو) ته دا مناسبه نه ده چې د الله ﷻ سره څه شی شریک ودروو.

دغه (توحید) په مونږ باندې او په (ټولو) خلکو باندې د الله ﷻ فضل دی مګر اکثره خلک شکر نه کوي (شریک ورسره دروي).

[۳۹] ای زما د بندیخانې دوه وو اندیوالانو! ایا ګډوډ (ډول-ډول) مربیان (معبودان) بهتر دي (چې عبادت یې وکړی شي) او که یو الله ﷻ چې واحد (لاشریک او په هر شي باندې) غالب دی (په هرڅا او هر شي باندې خپله اراده تحمیلولی شي).

[۴۰] (ای د بندیخانې ملګرو) تاسو د ده ﷻ څخه په غیر د بل هیڅ شي عبادت نه کوئ مګر د داسې نومونو چې تاسو او ستاسو پلرونو پرې نومولی دی (او واقعیت نه لري) الله ﷻ پرې هیڅ دلیل (په هیڅ زمانه کښې) نه دی نازل کړی (که واقعیت یې درلودی نو ضرور به یې دلیل هم درلودی).

(د عبادت) حکم خو نه دی مګر خاص (یوازې) الله ﷻ لره دی. الله ﷻ امر کړی دی چې تاسو (د هیڅ شي او هیچا) عبادت مه کوئ مګر یوازې د همده ﷻ (او بس، چې بل څوک په عبادت کولو باندې چاته امر او حکم نه شي کولی). دغه ولاړ (درست) دین دی مګر اکثره خلک نه پوهېږي (چې عبادت او د عبادت حکم همده ﷻ پورې اختصاص لري).

[۴۱] ای زما د بندیخانې دوه وو اندیوالانو! (ستاسو د خوبونو په تعبیر کښې وایم چې:) هر چې ستاسو دواړو یوکس دی (چې په خوب کښې یې انګور زبېښل) نو هغه به خپل بادار (مولی) ته شراب وروڅښکوي.

او هر چې (ستاسو دواړو) بل کس دی (چې په سر باندې یې مرغانو ډوډۍ خوړه) نو هغه به په دار کړی شي نو مرغان به یې د سر څخه (غوښې) وخوري.

(د الله ﷻ د پلوه) هغه کار فیصله کړی شوی دی په کوم کښې چې تاسو دواړه (زما څخه) فتوی (حکم) غواړئ.

[۴۲] او یوسف ﷺ هغه کس ته وویلې (د کوم په باره کښې چې) د ده یقین وه چې بې شکه د دوی دواړو څخه دا نجات موندونکی دی، (داسې چې): د خپل بادار (پاچا په نزد) زما یادونه وکړه (زما کیفیت او حالت ورته بیان کړه).

خو د هغه څخه د خپل بادار په نزد د یوسف ﷺ یادول شیطان هېر کړه نو څو (متعدد) کلونه په بندیخانه کښې پاتې شو.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یوسف ﷺ د هغو حالاتو څه ذکر شوی دی کوم چې په هغه باندې په بندیخانې کښې تېر شوی وه نو خلاصه یې په لاندې ډول باندې وړاندې کېږي:

۱_ ای پیغمبره! هلته یوه تقدیري خبره دا پېښه شوه چې د یوسف ﷺ سره بندیخانې ته دوه خوانان یا د وخت د پاچا خدمتګاران هم داخل شوه، نو یوه ورځې دوی دواړه یوسف ﷺ ته ورغله. یوه وویلې چې: زه په خوب کښې ګورم چې مېوې زبېښم او شراب ترې جوړوم.
بل نفر (دوهم) وویلې چې: زه خپل خان په خوب کښې ګورم چې ډوډۍ مې په سر باندې دپاسه اوچتې کړې وي او مرغان ځي راځي او د دغې ډوډۍ څخه خوراک کوي.
دوی زیاته کړه چې: ای محترمه یوسفه! مونږ ته د دغو دواړو خوبونو څخه د هر یوه خوب تعبیر وکړه او مونږ ته معلومات راکړه چې دا به څه-څه شي ته اشاره وي.
مونږ ځکه د نورو ټولو بندیانو څخه تاته مراجعه وکړه چې ته مونږ ته ډېر نېک سړی ښکارې او مونږ یقین لرو چې ته د نېکانو څخه یې او زمونږ خوبونه به په ډېره ښه طریقه تعبیر کړې، بالآخره مونږ په تا باندې یقین لرو چې ته به د خوبونو په تعبیر کښې خطا نه شې.

د تعبیر څخه وړاندې دعوت

۲_ یوسف ﷺ ددې څخه وړاندې چې ذکرو شوو دواړو خوانانو ته د خوبونو تعبیرونه وکړي هغوی یې دواړه اسلام ته دعوت کړه او داسې یې ورته وویلې چې:
الف: تاسو دواړه وارخطا کېږئ مه، تاسو به د خوبونو په تعبیر باندې د هغه څخه وړاندې خبر کړم چې تاسو ته همدا اوس د خوراک دپاره څه راوړل کېږي مګر زه غواړم چې تاسو ته بله یوه ډېره مهمه خبره وکړم هغه دا چې:
ب: کوم تعبیر چې زه ستاسو د خوبونو دپاره کوم هغه د الهي ارشاد په بنیاد ولاړ دی.
ج: او دا ځکه چې ماته خپل رب ﷻ غیبي علم راپېرزو کړی دی نو زما په تعبیر کښې د دروغو احتمال نشته.
د: ما د هغه قوم دین ته شا کړې ده کوم چې په الله ﷻ باندې په درستو معناوو کښې ایمان نه راوړي کوم چې د وروستنۍ ورځې په قیام باندې کافر دي او عقیده پرې نه لري.
ه: زه د هغه دین پیرو یم کوم چې زما د پلرونو دین دی، زما پلرونه د ابراهیم ﷺ، اسحق ﷺ او د یعقوب ﷺ څخه عبارت دی.
و: زمونږ ټولو عقیده دا ده چې الله ﷻ واحد لا شریک دی نو مونږ ورسره په هیڅ ډول د هیڅ شي شریک نه ودرووو.
ز: دا چې مونږ په حق اسماني دین باندې پلار او د نیکه د وخت څخه راروان یاستو دا په مونږ باندې او په ټولو خلکو باندې د الله ﷻ فضل دی، مونږ همدغه الهي فضل ته خلک دعوتوو چې زمونږ پیرو جوړ شي، خو افسوس چې اکثره خلک ناشکره دي، چې د شرکیاتو څخه لاس نه اخلي او زمونږ پیروي نه کوي.
۳_ ای زما د بندیخانې اندیوالانو! زه په اندیوالۍ کښې صادق یم او تاسو هغه شي ته دعوتوم کوم چې په حقیقت باندې ولاړ دی او څه کوږ او پاس پکښې نشته، او دا ځکه چې:

الف: که تاسو بالفرض نور نه پوهېږئ نو د لاندې پوښتنې جواب راکړئ:
ایا متعدد او متفرق مربیان نیول بهتر دي چې عبادت یې وکړی شي حال دا چې ټول کمزوري ناتوان او د الهي ارادې په وړاندې مغلوب او مقهور دي؟ او که یوازې د الله ﷻ عبادت بهتر دی چې هیڅ شریک نه لري او په هر شي او هر معبود باندې قاهر او غالب دی چې ټول د ده ﷻ د ارادې په وړاندې مقهور او مغلوب دي؟

ب: ای ملګرو! تاسو او ستاسو غوندې نور خلک د الله ﷻ څخه په غیر صرف د نومونو عبادت کوئ چې واقعیت نه لري او تاسو او ستاسو پلرونو ورباندې د معبودانو نومونه ایښي دي.

ج: که بالفرض ستاسو معبودانو څه واقعیت درلودی نو ضرور به ورباندې الله ﷻ څه دلیل او برهان نازل کړی وی او تاسو ته به یې د عبادت څه اجازه درکړې وی خو الله ﷻ برسېره پر دې چې د هغو په حقانیت باندې یې څه دلیل نه دی نازل کړی د هغو د ابطال دلایل یې په هره زمانه کښې نازل کړي دي.

د: لنډه دا چې حکم او فیصله یوازې او یوازې الله ﷻ پورې اختصاص لري، د ده ﷻ فیصله او امر دا دی چې تاسو هیڅ شي ته عبادت مه کوئ مګر همده ﷻ ته او بس.

هـ: ای ملګرو! حقاني او واقعي دین دغه دی مګر اکثره خلک نه پوهېږي او په باطلو ادیانو باندې یې خانونه نښلولي دي چې د همدغو ناپوهانو د جملې څخه تاسو مصریان هم یاست، نو تاسو ټولو ته په کار دي چې همدغه حق دین ته راوګرځئ.

د خوبونو تعبیر

۴- یعنې ای پیغمبره! کله چې یوسف ﷺ د دعوت څخه فارغ شو نو د خوبونو په هغه تعبیرونو باندې یې پیل وکړ کوم چې د همده د پلوه ټال کړی شوي وه.
نو ویې ویلې چې ای د بندیخانې دوارو ملګرو! ستاسو دوارو د خوبونو تعبیر دا دی:
اول: چا چې په خوب کښې لیدلي وه چې انګور یې زبېښل او شراب یې ترې جوړول هغه به خپل بادار (پاچا) ته شراب جوړ کړي او په همغه باندې به یې وڅښکوي. یا په بل عبارت: هغه به بري الذمه شي او بېرته به په خپله پخوانۍ وظیفه (دنده) باندې وټاکل شي.
دوهم: چا چې په خپل سر باندې دپاسه ډوډۍ لیدلې وه چې مرغانو په مښکو باندې ترې شکوله او خوړله یې، هغه به په دار کړی شي او مرغان به یې د سر غوښې وخوري.
ای ملګرو! په کوم کار (خوبونو) کښې چې تاسو زما څخه په کلکه پوښتنه کوئ په هغو کښې دغه ډول فیصله کړی شوې ده چې ضرور به واقع شي او تغیر به قبول نه کړي.

د یوسف ﷺ وړاندیز

۵- په پای کښې یوسف ﷺ د ذکرو شوو دوارو ملګرو څخه هغه ملګري ته یوه خبره وکړه کوم چې د ده یقین وه چې دا به ډېر ژر د بندیخانې څخه خلاص شي او د پخوانۍ وظیفې (دندې) په

مطابق به شپه او ورځ د پاچا په وړاندې ناسته ولاړه وکړې.

خبره دا وه چې: د خپل بادار (پاچا) په وړاندې زما یادونه وکړه چې په بندیخانه کښې دغسې بو صالح سړی بې ګناه بندي دی چې د دین په باره کښې یې مونږ ته داسې-داسې خبرې وکړې او د خوبونو په هکله یې راته داسې-داسې تعبیرونه وکړه، چې دواړو تعبیرونو واقعیت مونده کړ.

مګر ذکر شوې خبره د نوموړي ملګري ځخه د شیطاني وسوسو د کبله هېره شوه او د خپل بادار په وړاندې یې د یوسف ﷺ یادونه ونه کړه نو د همدې کبله څو کاله په بندیخانه کښې پاتې شو.

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَدَخَلَ مَعَهُ ٱلسِّجۡنَ فَتَيَانِۖ ﴾ په جمله کښې د ﴿ فَتَيَانِ ﴾ کلمه د "فتی" دپاره مثنی ده، او مونږ ـ د الله ﷻ په توفیق ـ د وړاندې دبرشم ایت لاندې لیکلي دي چې: د "فتی" کلمه اصلا د ځوان زلمي دپاره وضعه شوې ده چې په خدمت کښې مشغول وي او په غلام باندې یې هم اطلاق کېږي.

زمونږ په خیال په دې مقام کښې به د ﴿ فَتَيَانِ ﴾ د کلمې ځخه دوه غلامان مطلب نه وي بلکې دوه خدمتګاران به مراد وي چې دواړه ازاد او د فردي ملکیت خاوندان وي، او دا ځکه چې:

الف: ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې ذکر شوي دواړه ځوانان یو د پاچا د مشروباتو (د ځښکلو د شیانو) رئیس وه او بل یې د ماکولاتو (خوراکي شیانو) رئیس وه[1]، او پوره واضحه ده چې غلامانو ته به د غلامۍ په حالت کښې ریاستونه نه وي ورکړی شوي.

ب: او ځینو لیکلي دي چې په دوی دواړو باندې اتهام لګېدلی وه چې رشوت یې اخستی دی ترڅو پاچا ته په خوراک او ځښاک کښې زهریات واچوي[2] او په همدې ذریعه یې قتل کړي، او د هیچا ځخه پټه نه ده که بالفرض هغوی دواړه غلامان وی نو فردي ملکیت به یې نه درلودی او د رشوت اخستلو ته به یې زړه نه وی ښه کړی او نه به ورباندې اتهام لګولی شوی وی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ وَدَخَلَ ﴾ کلمه دلالت کوي چې دوی دواړه په خپله خوښه بندیخانې ته داخل شوي وه که نه نو د "أُدْخِلَ" کلمه به نازله شوې وی، یعني دوی دواړه بندیخانې ته داخل کړی شول (نه دا چې ور داخل شوه)؟

مونږ وایو چې: په ذکر شوې جمله کښې د ﴿ مَعَهُ ﴾ کلمه هم نازله شوې ده چې ضمیر یې یوسف ﷺ ته راجع دی، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د یوسف ﷺ سره په یوه وخت کښې د پاچا دوه کسه خدمتګاران هم بندیخانې ته داخل کړی شوه[3] خو څرنګه چې دواړه د ده ﷺ په انډیوالی

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۲۲
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۵
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۷۵

باندې زیات خوشاله شوه نو تا به ویل چې دوی په خپل رغبت سره بندیخانې ته ور داخل شوي دي او په دوی باندې کوم زور نه دی شوی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه کله چې هغوی ولیده چې یوسف علیه السلام بدون د جنایته بندي کړی شو او د غم کوم اثر د ده په مبارکه څېره کښې نه لیده کېده نو دوی هم واده شوه او بندیخانه ورته یوه مېله خای څرګنده شوه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳- که څوک وایي چې د ﴿ إِنِّىٓ أَرَىٰنِىٓ أَعْصِرُ خَمْرًا ﴾ معنی خو دا ده چې یقینًا زه (په خوب کښې) ګورم چې شراب زبېښم، حال دا چې کله انګور وزبېښل شي نو شراب ترې جوړ شي: نو پوښتنه دا ده چې ایا شراب زبېښل کېږي؟

مونږ وایو: څرنګه چې دانګورو او د زبېښلو دواړه زمانې سره یو تربله نژدېکت لري نو انګور داسې وګڼل شوه لکه چې پخپله شراب وي. یا په بل عبارت: دلته د ﴿ خَمْرًا ﴾ څخه د مجاز په توګه انګور مراد دي، نه شراب.

د دې ډول مجاز نظیر کتب متې په لاندې حدیث کښې تحقق موندلی دی، نبي کریم ﷺ په یوه غزا کښې فرمایلي دي چې: «مَنْ قَتَلَ قَتِيلاً لَهُ عَلَيْهِ بَيِّنَةٌ فَلَهُ سَلَبُهُ»[۱] یعنې: هرڅوک چې وژل شوی (قریب القتل) ووژني او واضحه دلیل هم ورباندې ولري نو هغه سړي ته د وژل شوي سامان دی (نور مجاهدین پکښې د غنیمت په توګه حق نه لري).

دوه ډوله تفسیر

۴- دغه جملې ﴿ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِۦٓ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِۦ قَبْلَ أَن يَأْتِيَكُمَا ﴾ مفسرینو کرامو په لاندې ډولونو باندې تفسیر کړی دی:

الف: ځینو جیدو علماوو کرامو د ﴿ بِتَأْوِيلِهِۦ ﴾ ضمیر "طعام" ته راجع اخستی دی او د معنی حاصل یې داسې را ویستلی دی چې: ای د بندیخانې ملګروا زه چې کوم تعبیر تاسو ته کوم نو هغه ماته په وحې باندې معلوم شوی دی او دا ځکه چې زه پیغمبر یم، همدا نن چې تاسو ته د خپلو کورونو څخه کوم طعام راروان دی هغه ماته په وحې باندې معلوم دی چې داسې-داسې به وي، زه کاهن او جادوګر نه یم بلکې دا ټول هغه شیان دي چې ماته خپل رب ﷻ رانبودلي دي[۲].

نو دا معجزه هغې معجزې ته ورته ده کومه چې د عیسی علیه السلام د معجزاتو څخه شمېرلې شوې وه، چې: ﴿ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِى بُيُوتِكُمْ ﴾ [آل عمران:۴۹] یعنې: او زه به تاسو په هغه شي باندې خبر کړم کوم چې تاسو یې خورئ او کوم چې تاسو یې په خپلو کورونو کښې زخیره کوئ (او بلې ورځې ته یې ساتئ).

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۵
(۲) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۰

مګر دا تفسیر مونږ ته خوندور نه برېښي، ځکه چې په دې تفسیر کښې بې ضرورته په ﴿ بِتَأْوِيلِهِ ﴾ کښې د "تأويل" د کلمې خپله اصلي معنی پرېښودله شوې ده او په معنی د کشف سره اخستې شوې ده، حال دا چې ذکر شوو دوارو بندیانو خو د یوسف ﷺ ځخه ځه معجزه هم نه وه غوښتې چې معجزې څرګندولو ته څه اړتیا پېښه شوې وی بلکې هغوی خو ورته د پېره ښه عقیده درلوده، د همدې کبله يې مخاطب کړ چې: ﴿ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴾ یقینًا مونږ تا ګورو چې ته د نېکانو د ډلې ځخه يې.

ب مونږ ته بهتره برېښي چې د دې ايت د ﴿ بِتَأْوِيلِهِ ﴾ ضمیر به هغه شي ته راجع وي کوم ته چې په وړاندې ایت شریف کښې د ﴿ بِتَأْوِيلِهِ ﴾ ضمیر راجع دی چې د بندیانو د خوبونو ځخه عبارت دی. او د تاویل کلمه په خپله اصلي معنی باندې پاتې ده چې د مآل (نهایي هدف) معنی ده[۱].

نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې: ای د بندیخانې ملګرو! ستاسو د خوبونو د تعبیرولو ځخه وړاندې زه غواړم چې تاسو ته یوه ډېره مهمه خبره وکړم په هغې باندې پوهېدل د خوبونو د تعبیرونو ځخه زیات ارزښت لري، اما تاسو وارخطا کېږئ مه، همدا د نن ورځې دپاره به تاسو ته خوراک او څښاک نه وي درغلی چې د هغه ځخه وړاندې به زه تاسو د خپلو خوبونو په تعبیرونو باندې پوه کړم. مهمه خبره دا ده چې: ﴿ إِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ ﴾ تر آخره پورې.

بیا هم دوه ډوله تفسیر

۵_ د ﴿ قُضِيَ ٱلْأَمْرُ ٱلَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴾ جمله په لاندې دوه ډولونو باندې تفسیره شوې ده:

الف: کله چې یوسف ﷺ د خوبونو تعبیرونه وکړه نو دوارو د خپلو خوبونو ځخه انکار وکړ چې مونږ دروغ جوړ کړي وه[۲]، مونږ یوه هم ذکر شوي خوبونه نه دي لیدلي.

نو یوسف ﷺ په ذکره شوې جمله باندې جواب ورکړ چې ستاسو دوارو په باره کښې همدغه فیصله خبره ده کومه چې ما درواوروله، ستاسو انکار ورباندې کوم اثر نه شي غورزولی.

ب: ذکره شوې جمله یوسف ﷺ هغوی ته صرف د دې دپاره ورواوروله چې په تعبیر کښې څه کوز پاس نشته او په واقعیت باندې ولاړ دی[۳]، نه د دې دپاره چې د هغوی د خوبونو ځخه انکار جواب کړي. مونږ ته همدغه دوهم تفسیر په تبادر سره ذهن ته راځي.

سوال جواب

۶_ که ځوک وایي هرکله چې: ذکر شوی دواړه تعبیرونه د واقعیت په بنیاد وه چې یوسف ﷺ ته وحې کړی شوې وه، نو په کار دي چې د ﴿ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُۥ نَاجٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ظَنَّ ﴾ په عوض د "علم" کلمه نازله شوې وی؟

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۸۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۹ ص۱۹۲
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۷

مونږ وایو چې: د ﴿ ظَنَّ ﴾ په کلمه کښې خباز (خوب لیدونکي) ته ضمیر راجع دی[1] چې په خپل نجات باندې یې یقین نه وه خو په عاقبت کښې پرې متیقن شو. او که یوسف عليه السلام ته راجع وي نو په جواب کښې وایو چې په دې مقام کښې د ﴿ ظَنَّ ﴾ کلمه د "عَلِمَ" د کلمې معنی ورکوي او دا ډول استعمال په عربیت کښې شته دی[2]، مونږ ته همدغه دوهم صورت متبادر ښکاري.

یادونه

۷_ په یاد ولرئ چې ځینو علماوو کرامو د ﴿ فَأَنسَىٰهُ ٱلشَّيْطَٰنُ ذِكْرَ رَبِّهِۦ ﴾ په جمله کښې دواړه ضمیرونه یوسف عليه السلام ته راجع اخستي او ډېر واهیات یې ذکر کړي دي[3] چې سرې ته اسرائیلیات برېښي مګر یو حدیث یې پکښې د نبي کریم ﷺ څخه هم روایت کړی دی خو العلامه ابن کثیر هغه هم بالکل ضعیف ګڼلی دی[4].

نو دوی یې حاصل داسې اخستی چې: یوسف عليه السلام خباز ته وویلې چې ما د پاچا په وړاندې یاد کړه، د ده عليه السلام څخه شیطان خپل رب ﷻ هېر کړ، که نه نو یوسف عليه السلام ته په کار وه چې خپل رب ﷻ ته یې احتیاج وړاندې کړی وی، نه خباز ته.

مګر مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوي دواړه ضمیرونه خباز ته راجع دي چې د نجات خوب یې لیدلی وه، ځکه چې په راتلونکي پنځه څلوېښتم ایت کښې د ﴿ وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ﴾ ضمیر بالاتفاق همده ته راجع دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د خباز څخه د وسواس په ذریعه د یوسف عليه السلام توصیه هېره شوه خو څه موده وروسته ورپه زړه شوه.

د "بِضْع" کلمه د څومره عدد څخه عبارت ده؟

۸_ د "بَضْعٌ" کلمه _لکه "ضَرْبٌ"_ هغې پستې غوښې ته وضعه شوې ده کومه چې د نورې غوښې څخه پرې کړې شي، او "بَضَاعَة" هغه پراخه مال ته ویل کېږي کوم چې د تجارت دپاره ساتلی شوی وي.

خو د "بِضْع" کلمه _لکه "عِلْم"_ په څو متعددو کلونو کښې د کنایې په توګه استعمالېږي[5] چې علماوو کرامو پکښې تقریباً نهه قوله کړي دي[6]، خو یو قول هم پکښې داسې نشته چې د لسو کلونو څخه اضافه کلونه ترې مراد شوي وي.

پاتې شوه داخبره چې یوسف عليه السلام به په بندیخانه کښې ټول څو کلونه تېر کړي وي، نو په دې کښې لاندې اقوال د مثال په توګه ولولئ:

---

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۸۵
(۲) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۷۲؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۲۸
(۳) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۱۰؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۸
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۷۹
(۵) مفردات الراغب ص۴۷
(۶) زاد المسیر ج۴ ص۱۷۴

الف: اکثره علماء کرام وايي چې د يوسف ﷺ د بنديخانې تول کلونه اوه کالو ته ورسېده[۱].

ب: خينې وايي چې د ذکرو شوو دوارو بنديانو د خلاصون څخه وروسته هم نوموړي دوه کاله يا اوه کاله په زندان کښې تېر کړه، چې مجموعه نهه يا څوارلس کاله کېږي[۲].

ج: خو بهتره دا ده چې سړی د کلونو په تعين کښې په کوم خاص عدد باندې يقين ونه کړي او الله ﷻ ته يې وسپاري[۳] ځکه چې ضرورت ورته نشته.

په هر تقدير، دزندان کلونو يوسف ﷺ ته داسې مثال درلود لکه څنګه چې د الحراء په غار کښې نبي کريم ﷺ د خپل رب ﷻ په عبادت کښې مشغول وه او هملته په نبوت باندې سرلوړی شو[۴].

﴿وَقَالَ ٱلْمَلِكُ إِنِّىٓ أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ ۖ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمَلَأُ أَفْتُونِى فِى رُءْيَٰىَ إِن كُنتُمْ لِلرُّءْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾ قَالُوٓا۟ أَضْغَٰثُ أَحْلَٰمٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ ٱلْأَحْلَٰمِ بِعَٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَقَالَ ٱلَّذِى نَجَا مِنْهُمَا وَٱدَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا۠ أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِۦ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا ٱلصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِى سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّىٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِى سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِى مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾﴾

[۴۳] او (د وخت) پاچا ووېلې چې: يقيناً زه په خوب کښې اوه څربې غواګانې ګورم چې اوه ډنګرې غواګانې يې خوري، او اوه شنه (تازه) وږي ګورم او نور (اوه) وچ (وږي ګورم چې د شنو وږو څخه راتاو شي او وچ يې کړي).

ای (د مملکت) مشرانو! ماته زما په خوب کښې فتوی (فيصله) راکړئ، که تاسو ياست چې خوب (د نهايي هدف په لور) تېرولی شئ (تعبير يې کولی شئ).

---

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۴۲۸

(۲) البحر المحيط ج۶ ص۲۸۰؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۱۹۷

(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۷

(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۲

[۴۴] مشرانو وويلې چې (ستا خوب) د شيطاني خوبونو ګډوډ دی او موږ د شيطاني (باطلو) خوبونو په تعبير باندې پوه نه ياستو (او نه دا ډول خوبونه تعبير لري).

[۴۵] او هغه سړي وويلې کوم چې د دوارو (بنديخاني د ملګرو) څخه نجات موندلی وه (کوم چې د پاچا د خوراکي شيانو د انتظام مشر وه) په داسې حال کښې چې د څه مودې څخه وروسته (د يوسف ﷺ توصيه) ورپه زړه شوه، (داسې يې وويلې چې ای په تعبير کښې ناکامانو او ای پاچا) زه به تاسو ته د دې خوب په تعبير باندې خبر درکړم (ماته ډېر ښه تعبير کوونکی سړی معلوم دی) نو همدا ما ورپسې ولېږئ.

[۴۶] (کله چې هغوی ورته وظيفه ورکړه نو بنديخانې ته لاړ او يوسف ﷺ يې مخاطب کړ چې) ای يوسفه! ای صديقه! (ډېر رښتيا ويونکيه) موږ ته په اوو څربو غواګانو کښې فيصله راکړه چې اوه ډنګري غواګانې ﷺ وخوري، او هم په اوو شنو وږو کښې او په نورو (اوو) وچو (وږو کښې هم فيصله راکړه چې د شنو وږو څخه راتاو شي او وچ يې کړي، البته دا هله چې څوک په ذکر شوي ډول سره غواګانې او وږي په خوب کښې وګوري).

ماته مناسب دي چې (همدا زه د فيصلې سره هغو) خلکو ته بېرته ورشم (کومو چې زه تاته رالېږلی يم) شايد چې دوی (ټول د خوب په تعبير او ستا په فضيلت باندې) پوه شي.

[۴۷] يوسف ﷺ (په جواب کښې ورته) وويلې چې: تاسو به اوه کاله په مستمره توګه کرونده وکړئ نو کوم (حاصلات) چې تاسو وربيل هغه په خپلو وږو کښې پرېږدئ (او غوبل کوئ يې مه) مګر لږ (غوبل کړئ) چې د هغو (حاصلاتو) څخه عبارت دي کوم چې تاسو (روزمره) خورئ.

[۴۸] بيا به د دغو اوو کالو څخه وروسته داسې سخت کلونه راشي چې دغه (کلونه به) هغه (حاصلات) وخوري (ختم کړي) کوم چې تاسو د همدې (سختو کلونو) دپاره وړاندې (زخيره کړي) وي، مګر (فقط) لږ (به پاتې شي) چې (دا لږ) د هغه (حاصلاتو) څخه عبارت دي کوم چې تاسو (د تخم او کرلو دپاره) ساتئ.

[۴۹] بيا به د دغو (سختو کلونو) څخه وروسته داسې کال راشي چې په دې کښې به د خلکو فريادرسي وشي (او بارانونه به ورې وه ورېږي) او په دې کښې به (مېوجات پرېمانه شي او) خلک به يې لعاب وباسي (او حه سونه به ...ي جوړوي).

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! کله چې الله ﷻ اراده وکړه چې يوسف د بنديخانې څخه را وباسي او د انزوا (بوازېتوب) حالت ته يې خاتمه ورکړي او بالآخره کله چې يوسف ﷺ د هر حيثه ښه پوخ شو او د مکارو ښځو د فتنې خطر هم د منځه لاړ نو لاندې نقشه يې په عمل کښې پياده کړه:

۱ـ د وخت پاچا خپل ټول اراکين (د شورا غړي) او نور مشران وروبلل او بيا يې مخاطب کړل چې:

الف: زه خوب ګورم چې اوه ډنګرې غواګانې پورته شي او اوه څربې غواګانې وخوري او پوپنا یې کړي.

ب: همدارنګه اوه وچ وږي ګورم چې د نورو اوو شنو وږو څخه ورتاو شي او رطوبت یې وزبېښي (وچ یې کړي).

ج: ای د مملکت مشرانو او پوهانو! ماته زما د خوب په هکله په اتفاقي توګه فیصله راکړئ او تعبیر یې وکړئ، که په تاسو کښې دا قوت او توان وي چې د خوبونو تعبیرونه کولی شئ.

۲_ د مجلس حاضرینو ټولو په یوه خوله پاچاته جواب ورکړ چې دا کوم معنی لرونکی خوب نه دی بلکې یو ګډ وډ خوب دی او د باطلو خیالاتو مجموعه ده.

مونږ د خوبونو په تعبیرونو باندې پوهېږو مګر د دغسې ګډو وډو خوبونو په تعبیرونو باندې نه پوهېږو بلکې دا هیڅ تعبیر نه لري.

هېره شوې خبره ور په یاد شوه

۳_ د بندیخانې د دوه وو ملګرو څخه چې کوم یوه نجات موندلی وه او یوسف ﷺ ورته د خپل خان په باره کښې څه توصیه کړې وه هغه د څه مودې (څو کالو) څخه وروسته په یاده شوه، او د پاچا په حضور کښې یې د وړاندې کولو وخت هم پوره مناسب وه، نو هغه عرض وکړ چې:

الف: په بندیخانې کښې یو سړی بندي دی چې څه جنایت یې هم نه دی کړی خو ډېر صالح او هوښیار سړی دی او زه یې ډېر ښه پېژنم.

ب: نوموړی د خوبونو په تعبیرونو کښې ډېر ماهر دی، ماته او زما ملګري ته یې چې د خوبونو کوم تعبیر راکړی وه کټ مټ همغسې واقع شو چې ما نجات مونده کړ او هغه په دار شو.

ج: ماته اجازه راکړئ چې زه درته د همغه بندي څخه ډېر ښه تعبیر راوړم بلکې ما هغه ته ورولېږئ ترڅو زه د پاچا استازی جوړ شم، هغه زما د بندي خانې ملګری دی.

هغوی دا وړاندیز ومانه او نوموړی یې بندیخانې ته ورولېږه چې د یوسف ﷺ په حضور کښې یې په ډېره مؤدبانه توګه عرض وکړ چې:

الف: ای یوسفه! ای ډېره رښتینیه! ته په خبرو کښې صادق او په اندیوالی کښې مخلص یې، ما چې تر اوسه پورې ستا پوښتنه نه ده کړې دا زما قصور دی او چې ستا توصیه مې خاې ته نه ده رسولې هغه زما څخه د شیطاني وسواس د کبله هېره شوې وه.

ب: زه اوس تاته د همغه سړي د خوب د تعبیر دپاره راغلی یم د کوم په هکله چې تا ماته توصیه کړې وه او زما څخه تر اوسه پورې هېره وه خو د راپادېدلو سره سم مې ستا حالات هغه ته شرحه کړه چې په نتیجه کښې یې زه ستاسو حضور ته راولېږلم چې د هغه د خوب تعبیر وروړم.

ج: نوموړي داسې خوب لیدلی دی چې اوو ډنګرو غواګانو نورې اوه څربې غواګانې وخوړې او اوه وچ وږي د نورو اوو لمدو وږو څخه راتاو شوه او په خپل منځکښې یې وچ کړه.

د: نو ای محترمه یوسفه! مونږ ته د ذکر شوي خوب په تعبیر کښې فتوی او فیصله راکړه لکه څنګه چې دې پخوا مونږ ته په خوبونو کښې قاطعه فیصله راکړې وه.

دا د دې دپاره چې زه پاچا او هغو خلکو ته بېرته ورشم کوم چې د ذکر شوي خوب په تعبیر کښې ناکام شوي دي او اوس ستا تعبیر ته سترګې په لار دي.

نو امید دی چې د یوه پلوه به هغوی په خپله غلطۍ باندې پوه شي او د بله پلوه به ستا په اوچته پوهه باندې معترف او هم به ستا په نورو حالاتو او کیفیاتو باندې خبر شي.

اول تدبیر او بیا تعبیر

۴ـ څرنګه چې یوسف ﷺ د هغه تعبیر څخه مطمئن وه کوم یې چې په زړه کښې نبولی وه نو پاچا ته یې د قاصد په لاس د خوب تعبیر او د خطراتو د مقابلې تدبیر دواړه ورواستول چې:

الف. اوه کلونه به څمکې ډېر حاصلات ورکړي او غلې دانې به ډېرې پرېمانه وي چې همدغو اوو کلونو ته په اوه څربو غواګانو او یا اوو وږو سره اشاره شوې ده.

ب: نو په دغو اوو کلونو کښې تاسو په دوامداره او نه ستړې کېدونکي توګه کښت اوکروئده وکړئ ترڅو د څمکو څخه پرېمانه حاصلات واخلئ.

ج: مګر د دغو حاصلاتو پوره ساتنه وکړئ حتی کوم حاصلات چې تاسو لو کړه او ومو رېبله هغه په وږو کښې وساتئ او څېرونه پرې مه ګرځوئ ترڅو د حشراتو او ونو څخه خوندي پاتې شي.

یا په بل عبارت: د خپل روزمره خوراک څخه اضافه ټولې غلې دانې وساتئ اوحفاظت یې وکړئ.

د: کله چې ذکر شوي اوه اباد کلونه تېر شي نو په تعقیب به یې نور اوه کلونه ډېر سخت راشي چې څمکې به حاصلات نه ورکوي او غلې دانې به چاته لاس ته نه ورځي، دغو کلونو ته په اوو ډنګرو یا اوو وچو وږو باندې اشاره شوې ده.

ه: په دغې اوه کاله وچکالۍ کښې به هغه حاصلات ټول ختم شي کوم چې تاسو د همدغو سختو کلونو دپاره ساتلي او ذخیره کړي وي، مګر لږ شی به د هغو څخه ستاسو په لاس کښې پاتې شي کوم چې تاسو د بیا کرلو او تخمونو دپاره ساتلي وي.

و: د دغو اوو سختو کلونو څخه وروسته به د قحطۍ لمنه ټوله شي او د پراخۍ کال به د بره شي.

یا په بل عبارت: په اتم کال کښې به د خلکو فریادرسي وکړی شي، لوږه به ختمه شي، حاصلات به ډېر شي، بارانونه به پرې وشي او میوجات به پرېمانه شي چې خلک به ترې جوسونه هم جوړوي.

نو ای د پاچا د ساقیانو مشره! ته به هم په دغه اباد کال کښې د میوجاتو څخه ډېر جوسونه جوړ کړې.

توضیحات

۱ـ کوم پاچا چې ذکر شوی خوب لیدلی وه هغه "ریان" نومېده او کفري عقیده یې درلوده[1].

---

[1] روح المعاني ج۱۲ ص۲۴۸

۲_ د ﴿ سِمَانٍ ﴾ کلمه د "سَمِین" یا "سَمِینَة" جمعه ده[۱]، لکه چې د ﴿ عِجَافٌ ﴾ کلمه د "اعْجَف" یا "عَجْفَاء" جمعه ده[۲]. په دې مقام کښې ذکرې شوې دواړه کلمې په ترتیب سره د ښو څربو (چاغو) غواګانو او د ډېرو ډنګرو (خوارو) غواګانو څخه عبارت دي.

د وخت پاچا په خوب کښې یو مضمون په دوه وو څېرو کښې لیدلی وه چې یوه د غواګانو څېره وه او بله د وږو څېره وه، د همدې کبله یوسف ﷺ دواړو ته یو تعبیر وکړ.

"أضْغَاثُ أحلام" څه معنی؟

۳_ د ﴿ أَضْغَـٰثُ ﴾ کلمه د "ضِغْث" _لکه "عِلْم"_ جمعه ده، "ضِغْث" د وښو (نباتاتو) هغې متوسطې مجموعې ته ویل کېږي چې د ګېډۍ څخه وړه او د موټې څخه غټه وي او هم یې د مختلفو انواعو څخه ترکیب موندلی وي[۳].

او د ﴿ أَحْلَـٰمٍ ﴾ کلمه د "حُلم" _لکه "شُغل"_ جمعه ده، که څه هم په لغت کښې د "حُلم" کلمه د هر ډول خوب دپاره وضعه شوې ده، برابره خبره ده چې حق وي او که باطل وي، مګر په شریعت کښې یوازې په باطل خوب کښې استعمالېږي او بس[۴]. د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الرُّؤْيَا مِنَ اللهِ وَالْحُلْمُ مِنَ الشَّيْطَانِ»[۵] یعنې: رویا د هغه خوب نوم دی کوم چې د الله ﷻ د پلوه وي (حق وي)، او حلم هغه خوب ته ویل کېږي چې باطل وي او د شیطان د طرفه وي (په وسوسو باندې ولاړ وي).

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: ای پاچا! ستا ذکر شوی خوب بل شی نه دی بلکې فقط د باطلو او شیطاني خوبونو د مجموعو څخه یې ترکیب موندلی دی.

یو صرفي تحلیل

۴_ په ﴿ وَٱدَّكَرَ ﴾ کښې د "اِدَّکَرَ" کلمه په اصل کښې "اِذْتَکَرَ" _لکه "اکْتَسَبَ"_ وه چې اصلاً د ذکر څخه اشتقاقه شوې ده، نو یو ځل "ت" په "د" باندې بدله شوې ده او بیا "ذ" په "د" کښې ادغام موندلی دی چې دواړه قریب المخرج دي، نو "اِدَّکَرَ" ترې جوړ شوی دی.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د یوسف ﷺ د بندیخانې د دوه وو ملګرو څخه چې کوم یوه نجات موندلی وه هغه ته څه موده وروسته په ډېر مناسب وخت کښې هغه توصیه وریه زړه شوه چې د پاچا په وړاندې د ده یادښت وکړي. دا وخت ځکه مناسب وه چې:

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۷۳
(۲) مفردات الراغب ص۳۳۴
(۳) روح المعاني ج۱۲ ص۲۵۱
(۴) زاد المسیر ج۴ ص۱۷۶
(۵) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۳۴

الف: د وخت پاچا د خپل خوب په تعبیر کښې یوسف ﷺ ته محتاج ګرځېدلی وه، نو د ده د حالاتو ذکر به یې د زړه په غوږونو اورېدلی وي.

ب: د مملکت ټول مخور د پاچا د خوب څخه عاجز پاتې شوي وه، نو پوره واضحه ده چې دوی ټولو به د یوسف ﷺ په ذکاوت او پوهه باندې اعتراف کړی وي البته کله چې د خوب په تعبیر باندې خبر شوي وي.

د دې څخه وړاندې که بالفرض د وخت پاچا یوسف ﷺ ته په څه منزلت باندې قائل شوی وی نو ضرور به د وطن د مخورو د پلوه د اعتراض لاندې واقع شوی وی چې ایا ته په مونږ باندې یوه بېګانه سړي ته ترجیح ورکوې حال دا چې مونږ د وطن اصلي اوسېدونکي یاستو او هغه غیر ملکي سړی دی؟.

﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦ ۖ فَلَمَّا جَآءَهُ ٱلرَّسُولُ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ٱلَّٰتِى قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَٰوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْـَٰٔنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّى لَمْ أَخُنْهُ بِٱلْغَيْبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ ٱلْخَآئِنِينَ ﴿٥٢﴾ ﴾

[۵۰] او پاچا وویلې چې ماته یوسف ﷺ راولئ: نو کله چې هغه ته (د پاچا لېږلی شوی) قاصد ورغی نو یوسف ﷺ ورته وویلې چې: بېرته خپل بادار (پاچا) ته وروګرځه نو پوښتنه ترې وکړه چې د هغو ښځو څه حال وه کومو چې خپل لاسونه پرې کړي (غوڅ کړي) وه، یقیناً زما رب ﷻ د هغوی په مکر (فرېب) باندې ښه پوه دی.

[۵۱] (نو پاچا ښځې راټولې کړې او ورته یې) وویلې چې: هغه وخت ستاسو څه حال وه کله چې تاسو د یوسف ﷺ څخه د ده د نفس د کېلو مطالبه کړې وه (ایا ده تاسو ته میلان وکړ)؟

ټولو ښځو وویلې چې: پاکي ده الله ﷻ لره (چې دومره نېک خویه انسان یې پیدا کړی دی) مونږ په ده باندې د هیڅ بدۍ علم نه لرو.

(په همدې وخت کښې) د عزیز (مالي وزیر) ښځې وویلې چې: اوس نو حق واضحه شو (چې یوسف ﷺ ټولو ښځو تبریه کړ) یقیناً ما د ده څخه د ده د نفس د کېلو مطالبه کړې وه او یقیناً نوموړی د صادقانو د ډلې څخه دی (چې د ده د پلوه مطالبه نه وه شوې).

[۵۲] (یوسف ﷺ وویلې چې) دغه (وړاندیز ما څکه وکړ) ترڅو (د مالي وزیر په شمول) هرڅوک پوه شي چې ما د هغه سره د هغه په غیاب کښې خیانت نه وه کړی (د ده مېرمنې ته مې په سپک نظر نه وه کتلي).

او (هم پوه شي چې) یقیناً الله ﷻ د خیانت کوونکو چل ته هدایت نه کوي (چې د همیشه دپاره پټ پاتې شي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغه وخت خینو حالاتو ته اشاره شوې ده کوم وخت چې یوسف علیه السلام پاچا ته د خوب تعبیر ورولېږه او بیا پاچا فرمان صادر کړ چې بندیخانې څخه دې راوویستلی شي. یعنې:

۱_ کله چې د وخت پاچا د خپل خوب په تعبیر او د یوسف علیه السلام په حسن تدبیر باندې پوه شو او هم کله چې ورته د ده عقل او پوهه (ذکاوت) ښه پوره څرګند شوه نو فرمان یې صادر کړ چې ذکر شوی محترم بندي د بندیخانې څخه راوباسئ او شاهي تخت ته یې راولئ چې مونږ یې په لیدلو باندې مشرف شو.

۲_ په ډېره زغرده فرمان رسوونکی د یوسف علیه السلام په حضور کښې ودرېد او پاچاهي فرمان یې قرائت کړ چې ستاسو لېدلو ته پاچا په انتظار دی، مهرباني وکړئ هلته تشریف ورووړئ.

۳_ یوسف علیه السلام قاصد ته منفي جواب ورکړ چې: زه به ترهغه د بندیخانې څخه ونه وځم ترڅو په ډاګه شي چې زه په څه موضوع کښې زنداني کړی شوی یم. او بیا یې قاصد مخاطب کړ چې:

الف: ای قاصده! ته خپل بادار (پاچا) ته بېرته ورستون شه او ورڅخه وپوښته چې ایا ستا هغه واقعه په یاده ده په کومه کښې چې مصري ښځو خپل لاسونه زخمي کړي وه؟

ب: ته د هغوی څخه پوښتنه وکړه چې په تاسو باندې څه باعث وه چې د یوسف علیه السلام په ننداره کښې مو هوش او عقل د لاسه ورکړ ایا تاسو ته د ده د پلوه څه میلان صورت نیولی وه؟

ج: ته د دوی څخه پوښتنه وکړه چې حقیقت درته یو خل بیا څرګند شي، که نه نو زما رب ﷻ خو بالکل د دوی په مکرونو او دسیسو باندې پوه دی.

۴_ قاصد په عجله سره پاچا ته ورستون شو او د یوسف علیه السلام پیغام یې وررساوه، چې هغه سمدستي هغه ښځې راغونډې کړې کومو چې د عزیز د میرمنې په مېلمستیا کښې ګډون کړی وه او کومو چې د یوسف علیه السلام په لیدلو سره خپل هوش (سد) د لاسه ورکړی وه او خپل لاسونه یې پرې کړي وه، ترڅو ترې د هغې په شمول پوښتنې وکړي، نو په لاندې ډول سوال جواب یې ورسره وکړ:

الف: ای ښځو! ماته خو ستاسو حال معلوم دی نو تاسو ته په کار دی چې حقیقت بیان کړئ او دروغ ونه وایاست.

ب: په هغه وخت کښې ستاسو څه حال وه کله چې تاسو یوسف علیه السلام ته خپله مطالبه وړاندې کړه ترڅو پرې ستاسو اراده غالبه شي او خپله غوښتنه وربانذې تحمیله کړئ، ایا تاسو ته نوموړي څه میلان وکړ؟

ج: ټولو ښځو په یوه اواز جواب ورکړ چې پاکي ده الله ﷻ لره چې دومره بااخلاقه او باعظمته انسان یې پیدا کړی دی، مونږ ټولو هغه ته میلان وکړ مګر د هغه په هکله مونږ په هیڅ بدۍ او بدنیتۍ نه یاستو پوه شوي.

د: په دې باندې علاوه، مونږ په خپلو غوږونو باندې واورېده چې د عزیز میرمنې ترې د بر په جديت سره خپله غوښتنه تکراره کړه او په زندان سره یې تهدید کړ، حتی چې بالآخره د هغې تهدید واقعیت مونده کړ او تر نن ورځې پورې ئوموړی په زندان کښې بې ګناه او بې جنایته بندي پروت دی.

ه: په عین وخت کښې هغې هم په خپل جنایت باندې دا ځل د پاچا په حضور کښې اعتراف وکړ چې: هو! ما یوسف عليه السلام د خپل ځان دپاره رابللی وه، اوس نو حق بالکل څرګند شو او زه په ډاګه وایم چې ما ذکر شوی جنایت کړی وه خو د ده د پلوه مې هیڅ میلان نه وه موندلی.

و: کومه خبره چې زما د خاوند په وړاندې یوسف عليه السلام کړې وه چې په ما کښې ګناه نشته، هغه خبره رښتیا ده او نوموړی د صادقانو د ډلې څخه دی.

۵- بیا نو د وخت پاچا یوسف عليه السلام ته د دوهم ځل دپاره قاصد ورولېږه او د بندیخانې څخه د راوتلو دعوت یې ورکړ چې: ای یوسفه! ما خو ستا شرط پوره کړ او ستا په هکله مې ښځې د استنطاق لاندې ونیوې چې ټولو ستا د کوربنې په شمول ستا په عفت باندې اعتراف وکړ او په خپلو جنایتونو باندې معترفې شوې، نو مهربانې وکړه او د بندیخانې څخه رابهر شه.

نو یوسف عليه السلام دا ځل د پاچا دعوت قبول کړ او د اول ځل د دعوت د نه قبلولو وجهه یې داسې بیانه کړه چې دغه کار ما د دې دپاره نه دی کړی چې ذکرو شوو ښځو ته عمومًا او د عزیز میرمنې ته خصوصًا څه جزا ورکړه شي او د ملامتی لاندې ونیوی شي بلکې دغه کار ته ما د لاندې وجوهو د کبله اقدام وکړ:

الف: ترڅو هرڅوک پوه شي چې ما د مالیې وزیر سره د هغه په غیاب کښې څه خیانت نه دی کړی او د ده کوروالا ته مې په سپک نظر نه دي کتلي، که څه هم هغه ته زما پاک لمنې پوره ثابته ده د کمیس د څېرې کېدلو په موضوع کښې ورته حالت ښه پوره څرګند شوی وه، مګر د نورو خلکو پوه کول ضرور وه، چې زه نه د بنده ناشکري کوم او نه د الله ﷻ ناشکره بنده یم.

ب: ترڅو هرڅوک پوه شي چې الله ﷻ د خیانت کوونکو چل او فریب ته لاره نه ښایي چې د همېشه دپاره یې پټ پاتې کړي او خلکو ته یې په ډاګه نه کړي.

توضیحات

۱- عجیبه دا ده چې کله یوسف عليه السلام خپلو ورونو دکوهي بندیخانې ته ورواچاوه نو الله ﷻ ترې راوویست، د وزیر په کور کښې یې ځای ورکړ، او چې کله د زنانه زور د مکارۍ د امله د مصر په زندان کښې واچولی شو نو الله ﷻ دا ځل د دې بندیخانې څخه را وویست او د وزیر څخه وړبورته د پاچا ترڅنګ یې ځای ورکړ. بې شکه چې ټول واک او اختیار د الله ﷻ دی او بس.

د یوسف عليه السلام صبر او حوصله

۲- یوه ورځې نبي کریم ﷺ دا ایت شریف ﴿ قَالَ ٱرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ ٱلنِّسْوَةِ ﴾ الآیة. ولوست او بیا یې د یوسف عليه السلام صبر او حوصله داسې وستایله چې: «لَوْ كُنْتُ أَنَا لَأَسْرَعْتُ الْإِجَابَةَ وَمَا

ابْتَغَيْتُ الْعُذْرَ»[۱] یعني: بالفرض که همدا زه د یوسف په شان په بندیخانه کښې د ډېر وخت پاتې شوی وی نو ما به ضرور په چالاکۍ سره د پاچا پيغام قبول کړی وی او د نه وتلو دپاره به مې معذرت نه وی وړاندې کړی، چې پاچا دې یو ځل د مصري ښځو څخه پوښتنه وکړي چې زه څنګه سړی وم.

په همدې مضمون باندې نور احادیث هم روایت شوي دي[۲] چې نبي کریم ﷺ د تواضع په توګه په خپل ځان باندې یوسف ﷺ کلک ګڼلی دی.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: څه وجه وه چې یوسف ﷺ د وخت پاچا متوجه نه کړ چې زما د کمیس د څیرې کېدلو پوښتنه وکړه، بلکې د مصري ښځو د لاسونو پرې کولو ته یې متوجه کړ چې په هغوی باندې څه باعث وه چې خپل لاسونه یې پرې کړه، حال دا چې دغه دواړه کارونه د ده ﷺ د عفت دلایل وه؟

مونږ وایو چې: د کمیس د څیرې کېدلو واقعه د یوسف ﷺ د کورنۍ ښځې سره تېره شوې وه چې ډېر کلونه د هغې په کور کښې اوسېدلی وه او ډېرې ښېګڼې یې ورسره کړې وې، نو ویې نه غوښتل چې د هغې بداخلاقۍ ته اشاره وکړي او خپل ځان په ناشکرانو کښې شمېر کړي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د کمیس څیرې کېدلو د هغه په عفت باندې دلالت وکړ خو د یوې باانصافه فیصلې په بنیاد، اما د ښځو لاسونو پرې کول د هغه د عفت دلایل وه خو مؤید او فیصله کوونکي ته یې اړتیا نه درلوده.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: د یوسف ﷺ څخه خو یوازې خپلې کورنۍ د بدکار مطالبه کړې وه خو د دې سره-سره د وخت پاچا ټولې مصرۍ ښځې مخاطبې کړې چې: ﴿ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِ ﴾ یعني ستاسو څه حال وه کله چې تاسو د یوسف ﷺ څخه د هغه د نفس په هکله مطالبه وکړه؟

دا د یو پلوه، او د بله پلوه په ښځو باندې څه باعث وه چې د پاچا پوښتنه یې رد نه کړه چې دا کار خو مونږ نه دی کړی، دا خو یوازې د وزیر صاحب میرمنې پورې ارتباط نیسي؟

مونږ وایو چې:

الف: مونږ وړاندې د [۳۱] ایت په توضیحاتو کښې لیکلي دي چې ټولو ښځو په انفرادي توګه یوسف ﷺ ته وړاندیز کړی وه چې زما مطالبه ومنه، د هغې څخه خو زه درته ښه یم.

ب: مونږ هلته لیکلي دي چې ټولو ښځو په یوسف ﷺ باندې پړه وروا چوله چې تا په هغې باندې ظلم کړی دی چې د هغې غوښتنه دې نه ده قبوله کړې. یا په بل عبارت: هغوی ټولو د یوسف ﷺ څخه د بدکار مطالبه وکړه او په یوه خوله یې دعوت ورکړ چې د خپلې کورنۍ مطلب پوره کړي.

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۵۴، ۳۴۱

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۸، ۴۷۹

ځ. مونږ د [البقرة: ۷۲] ایت لاندې لیکلي دي چې په محاوراتو کښې کله-کله د ځینو افرادو کار ټول قوم یا ټولې مجموعې ته نسبت کېږي، نو د همدې قانون په بنیاد د وخت پاچا د زلیخا مطالبه ټولو ښځو ته نسبته کړه او ښځې هم پوهېدې چې د پاچا مطلب فقط زلیخا ده، نو ځکه دوی د هغه خبره رد نه کړه چې دا کار خو مونږ نه وه کړی دا خو زلیخا کړی وه.

مونږ ته همدغه جواب په زړه پوری برېښي، د همدې کبله کله چې د پاچا په وړاندې په زلیخا باندې شاهدي ورکړی شوه نو هغې ته د انکار هیڅ وجه پاتې نه شوه او اعتراف یې وکړ چې: ﴿ ٱلۡـَٰٔنَ حَصۡحَصَ ٱلۡحَقُّ ﴾ یعنې اوس نو حق په ډاګه شو، زه اعلانوم چې زه دروغژنه وم او یوسف ﷺ صادق او رښتینی وه.

نېک صورت او نېک سیرت

۵ـ مصري ښځو د یوسف ﷺ په هکله د ﴿ حَٰشَ لِلَّهِ ﴾ جمله دوه کرته استعماله کړه.

اول کرت په هغه وخت کښې چې د دوی سترګې د یوسف ﷺ په ښائسته صورت باندې ولګېدلې، چې پاکي ده الله ﷻ ته چې څومره ښائسته صورت یې پیدا کړی دی!

دوهم کرت په هغه وخت کښې کله چې دوی د پاچا د پلوه د استنطاق لاندې ونیولی شوې، چې پاکي ده الله ﷻ ته چې یوسف ﷺ ته یې څومره عالي اخلاق ورکړي دي! مونږ ته د ده په هکله هیڅ ډول بد اخلاقي معلومه نه ده.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: په وړاندېنیو ایتونو کښې وروستنی ایت شریف ﴿ ذَٰلِكَ لِيَعۡلَمَ أَنِّي لَمۡ أَخُنۡهُ ﴾ الآیة- مونږ ته الله ﷻ د چا د خولې څخه حکایت کړی دی. یا په بل عبارت: دغه خبره زلیخا کړې وه او که یوسف ﷺ؟

مونږ وایو چې: په دې کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلی شوي دي:

الف: ځینې وایي چې دا د زلیخا د خولې څخه حکایت دی او دا ځکه چې وړاندې متصل کلام بالاتفاق د همدې څخه حکایت شوی دی[۱]، نو حاصل یې داسې اخستی دی چې: ما ځکه د پاچا په وړاندې اعتراف وکړه ترڅو یوسف ﷺ پوه شي چې د ده په غیاب کښې مې پرې تهمت نه دی لګولی، او یا د دې خاوند پوه شي چې ما د هغه په غیاب کښې خپل بد نیت ته عملي جامه نه ده وراغوستې، که نه نو یوسف ﷺ به د صادقینو څخه نه وی پاتې شوی.

دا تفسیر زمونږ په ذهن کښې نه کینې او هغه متل را په زړه کوي چې: "یوجریب شفتله یې وخوړه اوس یې لا هم مړه بولې" باید د مېښې نوم پرې کېږدی.

عجیبه ده! زلیخا ته به هغه کار خیانت نـ ښکارېده کوم چې هغې د یوسف ﷺ او د خپل خاوند

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۲۸۸

په ارتباط کړي وه، د هغې دې خوله ماته شي چې د ﴿ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ ﴾ په کلماتو باندې بې تلفظ کاوه، ایا د هغې سترګې نه شرمېدې؟!

ب: ذکره شوې خبره د یوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت دی[۱] نو حاصل بې داسې راوځي چې: زه ځکه په اول دعوت سره د بندیخانې څخه ونه وتلم چې:

اول: ترڅو پاچا پوه شي چې ما د ده د مالیې وزیر سره د هغه په غیاب کښې خیانت نه دی کړی.

دوهم: ترڅو پخپله د مالیې وزیر هم پوه شي چې ما د ده سره د مهرمنې په هکله خیانت نه دی کړی او په غیاب کښې مې د هغه احترام ساتلی دی، کوم سپکاوی چې هغه ته ورپېښ شو او د رسوائی سره مخامخ شو هغه زما د پلوه نه وه.

دریم: ترڅو هرڅوک پوه شي چې ما د خپل احسان کوونکي (مالیې وزیر) بې احترامي نه ده کړې او غیبانه مې ورته په درنه سترګه کتلي دي، نو ټولو خلکو ته په کار دي چې زما دعوت الی الله ﷻ قبول کړي او تهمت راباندې ونه لګوي.

پاتې شوه شوه د وړاندېني کلام د اتصال خبره چې هغه د زلیخا څخه حکایت دی، نو وایو چې کله د دواړو کلامونو ترمنځ د التباس خطر نه وي نو د اتصال یې هیڅ باک نشته. د ښه وضاحت دپاره لاندې ایت شریف قرائت کړئ:

﴿ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾ [الأعراف: ۱۱۰].

نو په دغه ایت شریف کښې د ﴿ أَرْضِكُمْ ﴾ پورې د فرعون د کابینې او مشاورینو قول را حکایت شوی دی او ﴿ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴾ پخپله د فرعون د خولې حکایت دی، یعنې: فرعونیانو وویلې چې موسی ﷺ غواړي چې تاسو د خپل وطن (خپلې خاورې) څخه وباسي او د یوسف ﷺ حکومت بیا راژوندي کړي. نو فرعون ورته وویلې چې: نو تاسو ماته څه مشوره راکوئ چې څه ورسره وکړو؟

او پوره واضحه ده چې په دې مقام کښې څه التباس نه پېښېږي، دا ځکه چې دوهم کلام ﴿ ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ ﴾ الآية- د خائنې زلیخا سره مناسبت نه لري، لکه چې وړاندې ورته اشاره وشوه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷- که څوک وایي چې: تاسو وړاندې د [۳۵] ایت په لسمه (۱۰) توضیح کښې لیکلي دي چې یوسف ﷺ بندیخانې ته د اتهام د کبله نه وه بېولی شوی بلکې د وخت مصلحت یې د بندیتوب غوښتونکی وه؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا یوسف ﷺ ضرورت درلود چې لومړی د خپل ځان تبریه وکړي او بیا د بندیخانې څخه بهر شي؟

مونږ وایو -والله ﷻ أعلم- چې: یوسف ﷺ د خپل ځان تبریه کولو ته د لاندې وجوهو د کبله ضرورت درلود:

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۴ ص۲۸۵

الف: پخوا خو یوسف ﷺ یو خل د مالیه وزیر په وړاندې او بیا د مېلمنو ښځو په وړاندې تبریه حاصله کړې وه، اما دا خل ضرور وه چې د پاچا په حضور کښې تبریه حاصله کړي.

ب: څرنگه چې یوسف ﷺ په بندیخانه کښې ډېر کلونه تېر کړه نو ده وغوښتل چې پخوانۍ تبریه یو خل بیا تازه کړي، څه لرې نه وه چې د زلیخا اعتراف به د ځینو ځخه هېر شوی وي او ځینې به په هغه وخت کښې ماشومان وه او نه به پوهېده چې یوسف ﷺ د گناه ځخه بري (پاک) دی.

ج: یوسف ﷺ پوهېده چې پاچا به ده ﷺ ته ډېر عزت ورکړي نو دا خطر شته چې حاسدان پخوانۍ قیصې او پخواني حالات تحریف کړي او د پاچا ذهن د ده ځخه واړوي، نو په دې صورت کښې به د دعوت الی الله مخه بنده شي پاچا به وریاندې بدگومانه شي او خلک به یې خبرو ته غوږ نه ږدي.

د: بالآخره څرنگه چې زندان د اتهام ځای دی، که بې گناه سړی پکښې واچولی شي هم د اتهام ځخه نه خلاصېږي، نو یوسف ﷺ هم د خپل ځان د تبریه کولو دپاره هڅه وکړه.

د ښه وضاحت دپاره د لاندې یوه حدیث شریف مضمون ولولئ:

د بي بي صفیه رضي الله عنها ځخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په جومات کښې معتکف وه او هغه بي بي (ام المؤمنین) ورغلې وه، د لږ ساعت د خبرو ځخه وروسته بېرته کورته ورستنه شوه چې نبي کریم ﷺ ورسره د جومات د دروازې پورې راغی، چې گوري دوه سړي په لاره باندې تېرېږي، نو دوی په نبي کریم ﷺ باندې سلام واچاوه.

نبي کریم ﷺ ورته د سلام د قبول ځخه وروسته وویل: تاسو دواړه ښه متوجه شئ چې دغه ښځه صفیه بنت حي (ام المؤمنین) ده.

دواړو سړیو وویل: سبحان الله! ایا په تا باندې به هم څوک بدگوماني کوي، ای د الله رسوله؟!

نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې یقیناً شیطان د انسان په بدن کښې د وینې په شان گرځي راگرځي: «وَإِنِّي خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِي قُلُوبِكُمَا شَيْئًا»[1] او یقیناً زه ودار شوم چې ستاسو په زړونو کښې به څه وسواس واچوي (او تاسو به کافران شئ).

د الله ﷻ په توفیق دولسمه سپاره ختمه شوه

خپل رب ﷻ ته په تمه یاستو چې آن دېرشمه سپاره هم راته د ترجمې او تفسیر د حیثه ختمه کړي.

۱۴۱۷/۱۲/۹ هـ ق - ۱۳۷۶/۱/۲۷ هـ ش.

[1] صحیح البخاري ج۱ ص۲۷۲

﴿وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِيٓۚ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةُۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّيٓۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿٥٣﴾﴾

[۵۳] او زه خپل خان نه تبریه (تصفیه) کوم. یقیناً هر (بشري) نفس په بدیو باندې دېر حکم کوونکی دی مگر هغه چې زما رب ﷻ (پرې) رحم وکړي.
بې شکه زما رب ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایت شریف کښې د وړاندېني ایت شریف مضمون تکمیل شوی دی چې حاصل یې داسې راوځي: ای پیغمبره! یوسف ﷺ خپلې خبرې ته ادامه ورکړه او ویې ویلې چې:

۱ـ ما ځکه د بندیخانې څخه په راوتلو کښې عجله ونه کړه ترڅو خلکو ته عموماً او د وخت پاچا ته خصوصاً څرګنده شي چې زه خائن نه یم.

۲ـ پاتې شوه دا خبره چې زه څنګه د خطرناکو خایونو څخه په بریالیتوب سره راووتلم نه مې خیانت وکړ او نه مې پښه ښویه شوه، نو د دې وجه دا ده چې زما سره د خپل رب ﷻ توفیق ملګری وه، او په خپل فضل او رحم سره یې د خیانت څخه بچ وساتلم.

۳ـ که نه نو زه خپل نفس نه تبریه (تصفیه) کوم، دا ځکه چې زما په شمول هرچا ته خپل نفس په بدو کارونو باندې امر کوي او خپلو خواهشاتو ته دعوت ورکوي، او په هیڅ وخت کښې ثابت قدم نه شي پاتې کېدلی مگر هغه چې زما رب ﷻ پرې مهرباني وکړي (د نېکو توفیق ورکړي او د ښویېدلو څخه یې بچ کړي).

۴ـ نو په ما باندې خپل رب ﷻ مهرباني کړې وه، بې شکه چې زما رب ﷻ بښونکی دی، چې څوک په ګناه اخته شي د هغه توبه هم قبلوي، او مهربان دی چې ځینې خلک د ګناه د ارتکاب څخه بچ ساتي.

توضیحات

۱ـ دا ایت شریف د دولسمې سپارې د وروستني ایت سره متصل دی، نه یې په حکایت (نزول) کښې فاصله درلوده او نه په هغه وخت کښې کله چې یوسف ﷺ وریاندې تلفظ کړی وه.

اما څه وخت چې قرآن کریم د حرفونو په اعتبار سره په دېرشو برخو باندې ووېشلی شو، نو په هغه ایت باندې دولسمه سپاره ختمه شوه او په دغه ایت باندې دیارلسمه سپاره پیل شوه. د همدې کبله مونږ وایو چې:

۲ـ دغه ایت (چې اوس د بحث لاندې دی) د هغه ایت دپاره د استثناء حیثیت لري، ته به وایې چې یوسف ﷺ ویلي وي چې: زه خپل خان پاچا او نورو خلکو ته تزکیه کوم اما د خپل رب ﷻ په نزد خپل خان نه تزکیه کوم او دا ځکه چې هغه ﷻ ته هم د ټولو انساني نفسونو طبائع معلوم دي او

هم ورته هغه څوک هم څرګند دي کومو ته يې چې په خپل رحم او فضل سره توفيق ورکړی وي او د خيانتونو څخه يې ساتلی وي، چې د همدوی د جملې څخه زه هم يم.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: ايا د خلکو په وړاندې د خپل خان د تزکيه کولو څخه د تکبر بوی (وږمه) نه پورته کېږي؟

مونږ وايو چې: تکبر او لويي کول د زړه کار دی. کله چې څوک په زړه کښې د خپل خان د تزکيه کولو څخه د يوه شرعي کار پوره کول مطلب کړي او تکبر يې په نظر کښې نه وي نيولی نو هيڅ باک يې نشته، لکه چې په دې مقام کښې د يوسف ﷺ مطلب دا وه چې په راتلونکي کښې مي خلک په خبرو اعتماد وکړي او د دعوت الی الله په لاره کښې خنډ پېښ نه شي.

د همدې مطلب دپاره نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې خپل مبارک خان ستايلی دی چې: «أَنَا سَيِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَلا فَخْرَ»[1] يعنې زه د ټولو بنيادمانو سردار يم خو تکبر او لويي پرې نه کوم.

بشري نفس درې صفتونه لري

۴ـ هر بشري نفس درې صفتونه درلودلی شي چې درېواړو ته په ايت شريف کښې په لاندې ډول اشارې شته دي:

الف: کله چې د يوه بشري نفس سره د الله ﷻ د توفيق لحاظ نه وی او د خپل طبيعت په اعتبار واخستلی شي نو دې نفس ته "أَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ" (په بدو باندې امر کوونکی) نفس ويل کېږي، چې په صراحت ذکر دی.

ب: کله چې د خپل طبيعت په اعتبار سره په ګناه باندې اخته شي خو بيا يې د الله ﷻ توفيق لاس نيوی وکړي او په خپله ګناه باندې پښېمانه شي نو دغه نفس ته د "لَوَّامَة" لقب ورکول کېږي، يعنې خپل خان ملامته کوونکی، چې د ﴿ غَفُور ﴾ په کلمې باندې ورته اشاره شوې ده.

ج: کوم نفس چې د الله ﷻ په توفيق او مهربانۍ سره د ګناه څخه بچ پاتې شي، لکه څنګه چې يوسف ﷺ او نور پيغمبران عليهم السلام د ګناهونو څخه معصومان وه، نو دغه نفس د "الْمُطْمَئِنَّة" لقب ګټي. يعنې هغه څوک چې په ګناهونو کښې د واقع کېدلو خطر ورسره نشته او د خپلو خانونو په بچ کېدلو باندې ډاډه او مطمئن دی، همدغه نفس ته د ﴿ رَّحِيم ﴾ په کلمه باندې اشاره شوې ده.

﴿ وَقَالَ ٱلْمَلِكُ ٱئْتُونِى بِهِۦٓ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِى ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُۥ قَالَ إِنَّكَ ٱلْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ
أَمِينٌ ۝ قَالَ ٱجْعَلْنِى عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلْأَرْضِ ۖ إِنِّى حَفِيظٌ عَلِيمٌ ۝ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ

[1] سنن ابن ماجه ص۳۱۹

فِي ٱلْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَآءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَأَجْرُ ٱلْـَٔاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَكَانُوا۟ يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ ﴾

[۵۴] او پاچا وویلې چې ماته یوسف ﷺ راولئ چې د خپل ځان (د خدمت) دپاره یې سوچه وګرځوم. نو کله یې چې ورسره خبرې وکړې نو (ورته یې) وویلې چې: (ای یوسفه!) یقیناً ته نن ورځ زمونږ په نزد د (لوړې) رتبې خاوند (او) امین (اعتمادي) یې.

[۵۵] یوسف ﷺ وویلې چې: (ای پاچا) ما د ځمکې په خزانو (نقدي او جنسي مالونو) باندې وګرځوه (وټاکه)، (ځکه چې) زه یقیناً ښه ساتونکی (او په توزیع باندې) ښه پوه یم.

[۵۶] او (ای پیغمبره!) په دغه ډول سره مونږ یوسف ﷺ ته په ځمکه کښې لوړه رتبه (او اقتدار) ورکړه، چې د همدې (ځمکې) ځخه په هغه ځای کښې اوسېدلی شو چرته به چې د ده خوښه وه (د مصر ټوله ځمکه مو د ده د قلم لاندې کړه).

مونږ (په دغه ډول سره) خپل رحمت هغه چاته ور رسوو چې زمونږ ورته اراده وشي، او مونږ د نیکو کارانو اجر نه ضائع کوو.

[۵۷] او ضرور د آخرت اجرونه (چې دي) د هغو کسانو دپاره ډېر غوره دی کومو چې ایمان راوړی دي او دوی دي چې (په دوامداره توګه د الله ﷻ ځخه) ډارېږي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغه وخت ځیني حالات بیان شوي دي په کوم کښې چې د وخت پاچا دوهم ځل د بندیخانې ځخه د یوسف ﷺ د راویستلو فرمان صادر کړ، یعنې:

۱ـ کله چې پاچا د یوسف ﷺ غوښتنه عملي کړه او د مصرې ښځو ځخه یې د ده د صداقت او د عالي اخلاقو بیان واورېد نو په دوهم ځل یې فرمان صادر کړ چې یوسف ﷺ ماته راولئ ترڅو زه هغه ته په خپل څنګ کښې د یوه مخلص ملګري په توګه ځای ورکړم (ترڅو زما د مقربینو ځخه جوړ شي).

۲ـ مګر کله چې یوسف ﷺ د بندیخانې ځخه د پاچا حضور ته ورغی او خبرې اترې یې ورسره وکړې نو پاچا د زیات تاثیر لاندې واقع شو، حتی چې یوسف ﷺ یې مخاطب کړ چې: نن ورځ زمونږ په نزد ته د لوړې رتبې خاوند یې چې هیڅوک ستا رتبې ته نه شي در رسېدلی. او همدارنګه نن ورځ ستا غوندې امانتګر او شکرګزار هیڅوک نشته، په تا باندې زمونږ ډېر لوی اعتماد دی، ته په دې مملکت کښې د لوی قدرت خاوند یې.

۳ـ کله چې یوسف ﷺ پوه شو چې پاچا مې بې کاره نه پرېږدي، نو وړاندېز یې وکړ چې: ای پاچا! د ټولو دندو د جملې ځخه ما په هغې دنده باندې مقرر کړه په کومه باندې چې زه ډېر ښه پوهېږم او ډېر ښه حفاظت یې کولی شم او هم ورته د قحطۍ په کلونو کښې مملکت ډېر ضرورت

لري هغه دا چې ماته د مصري ځمکې تولې خزانې او ټول ماليات راوسپاره. پاچا سمدستي دا وړانديز منظور کړ او يوسف ﷺ ته يې د خلکو د خدمت دپاره ښه فرصت په لاس ورکړ.

۴ـ اى پيغمبره! مونږ په دغه ډول سره يوسف ﷺ ته په ځمکه کښې اقتدار ورکړ او د لوړې رتبې خاوند مو جوړ کړ په دغه وخت کښې نوموړى هغه يوسف ﷺ نه وه چې کلونه کلونه په بنديخانه کښې پروت وه او په ټوله دنيا کښې يې د قدم اېښودلو ځاى نه درلود، په دغه وخت کښې يې کولى شو چې په مصري ځمکه کښې په هر هغه ځاى کښې استوګنه غوره کړي چرته چې د ده ﷺ خوښه وي، چې ټولو مصريانو ورته د احترام په نظر کتل.

۵ـ اى پيغمبره! چاته چې زمونږ له پلوه د رحمت د ورکولو اراده وشي نو هيڅوک يې مانع نه شي واقع کېدلى، لکه څنګه چې د يوسف ﷺ د ترقى په وړاندې هيڅوک خنډ واقع نه شو.

۶ـ او دا ځکه چې يوسف ﷺ د نېکانو څخه وه او مونږ د نېکانو اجرونه نه ضائع کوو، په دنيا او آخرت دواړو کښې ورته عوضونه ورکوو.

۷ـ هو! که د څه حکمت په بنياد کوم يوه نيکوکار ته په دنيا کښې عوض ورنه کړو نو د آخرت اجرونه خو يې حتمي دي، حال دا چې د آخرت اجرونه د هغو کسانو دپاره ډېر غوره او بهتر دي کوم چې په ايمان باندې مشرف وي او په دوامداره توګه د الله ﷻ څخه ډارېږي. او دا ځکه چې هغه دائمي دى او زوال پرې نه ورځي.

توضيحات

۱ـ د پاچا نظر د يوسف ﷺ په هکله په لاندې درېو ډولونو تغير وخوړ:

الف: کله چې د يوسف ﷺ د پلوه د خپل خوب په جيد تعبير او معقول تدبير باندې خبر شو نو فقط همدومره فرمان يې صادر کړ چې: ماته يې راولئ: لکه چې وړاندې په پنځوسم ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

ب: بيا چې کله د يوسف ﷺ په متانت او لوړې حوصلې باندې پوه شو، چې د بنديخانې څخه يې د راوتلو دپاره شرط وټاکه، او بالآخره مصري ښځو د ده په عالي اخلاقو باندې شاهدي ورکړه او زليخا د هغې ګناه پخپله متحمله شوه کومه چې هغې په يوسف ﷺ باندې وراچولې وه؛ نو پاچا دوهم فرمان صادر کړ چې: ماته يې راولئ: ﴿أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي﴾ ترڅو نوموړى زه خاص د خپل خان دپاره غلام جوړ کړم او د مالي وزير د غلامۍ څخه يې خلاص کړم، دغه ډول غلام د پاچا سره مناسب دى.

ج: مګر کله چې يوسف ﷺ پاچا ته ورغى او خبرې يې ورسره وکړې نو اعتماد يې لا ورباندې زيات شو او ورته يې وويلې چې: ﴿إِنَّكَ ٱلْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ﴾ يقيناً ته چې يې نن ورځ زمونږ په نزد باندې د لوړې رتبې خاوند يې او په تا باندې زمونږ ښه پوخ اطمنان دى.

لنډه دا چې په دغه وخت کښې پاچا د يوسف ﷺ د غلامۍ د لقب څخه هم تېر شو او په مکالمې سره يې ورباندې اعتماد اوج ته ورسېد. دا ځکه کوم اثر چې په مخامخ کتلو او خبرو کښې شته هغه

اثر په خبرېدلو سره نه شي ترلاسه کېدلی. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ»[۱] یعنې په اثر غورزولو کښې خبرتیا د لېدلو غوندې نه ده، بلکې د لېدلو اثر ډېر قوي دی.

عربي متل دی چې: "اَلْمَرْءُ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ" یعنې هر سړی د خپلې ژبې لاندې پټ دی، کله چې ژبه وښوروي (او خبرې وکړي) نو د خپل خان ارزښت راپه ډاګه کړي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې د یوسف ؑ څخه د غلام نوم په کوم وخت کښې لرې شو او چا ترې لرې کړ؟

مونږ وایو چې: د یوسف ؑ سره چې په کوم وخت کښې پاچا خبرې کولې نو د یوه غلام په نظر یې ورته کتل[۲] خو کله چې یوسف ؑ په عربي ژبه او هم په عبراني ژبه خبرې وکړې نو پاچا ترې پوښتنه وکړه چې دا د چا ژبې او د چا لغات دي؟

نو یوسف ؑ جواب ورکړ چې: عربي زما د تره ژبه ده چې اسماعیل ؑ نومېږي، او عبراني مې د پلرونو ژبه ده چې په ابراهیم ؑ، اسحق ؑ او په یعقوب ؑ باندې نړیوال شهرت لري[۳].

زمونږ په خیال په دغه وخت کښې پاچا ته څرګنده شوه چې دا خو غلام نه دی بلکې حُر (ازاد) انسان دی خو په ظلم سره پرې د غلامۍ لقب ورتپل شوی دی، د همدې کبله به ورته په حکومت کښې د لوړرتبه کارکوونکي په حیث قائل شوی وي.

یوسف ؑ په کوم منصب باندې وټاکل شو؟

۳ـ د ایتونو څخه په دې باره کښې (چې یوسف ؑ په حکومت کښې کومه عهده په غاړه واخستله) لاندې دوه نظره څرګندېږي:

الف: نوموړي ته د مالي وزیر عهده ورکړه شوې وه، ځکه چې:

اول: نوموړي پاچا ته د همدغې عهدې وړاندیز کړی وه چې: ﴿ٱجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَآئِنِ ٱلْأَرْضِ﴾ ای پاچا! ما د ځمکې په (جنسي او نقدي) خزانو باندې وټاکه.

او پوره واضحه ده چې پاچا به دغه وړاندیز قبول کړی وي.

دوهم: د زلیخا خاوند (چې مالي وزیر وه) دهمدې سورت په [۳۰] ایت کښې د ﴿ٱلْعَزِيزِ﴾ په لقب باندې یاد شوی دی او همدغه لقب د همدې سورت په [۷۸] ایت کښې یوسف ؑ ته هم ورکړی شوی دی چې ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ﴾؛ نو معلومه شوه چې همدغه عهده همده ته ورکړه شوې وه.

که دا نظر رښتیا وي نو په دغه وخت کښې به د زلیخا مېړه (مالي وزیر) یا وفات شوی وه او یا به د خپلې عهدې څخه معزول شوی وه او دغه عهده به خالي پرته وه. که نه نو یوسف ؑ به هیڅکله داسې نه وی کړي چې ویلي یې وی: ای پاچا! هغه څوک معزول کړه چا چې له ما سره ډېر

---

(۱) مسند احمد ج۱ ص۴۶۱
(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۲۳
(۳) تفسير البغوي ج۲ ص۴۳۱؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۲۱۱

احسانات کړي دي او په خای باندې یې ما مقرر کړه چې زه د هغه څخه ښه پوهېږم او د هغه څخه په امانتګریم.
ځینو علماوو کرامو همداسې لیکلي دي چې په دغه وخت کښې د زلیخا مېړه د وړاندې څخه یا معزول شوی وه او یا وفات شوی وه[1].
ب: یوسف ﷺ د مصري مملکت د عمومي مشر یا په اصطلاح د اولسمشر په حیث عهده په غاړه واخستله. او دا ځکه چې:
اول: په راتلونکې [۱۰۰] ایت کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې یوسف ﷺ خپل مور او پلار په پاچایي تخت باندې د خانه سره پورته کړه ﴿ وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾، او پوره واضحه ده چې د "عَرْش" د کلمې استعمال د پاچایي تخت سره ښه مناسب دی.
دوهم: په راتلونکې [۱۰۱] ایت کښې الله ﷻ مونږ ته د یوسف ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت کړی دی چې خپله عهده یې په پاچایۍ سره یاده کړې ده چې: ﴿ رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ ﴾ ای زما ربه! تا ماته پاچایي راکړې ده.

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې برېښي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې یوسف ﷺ به په اول وخت کښې د مالي وزیر په حیث ټاکلی شوی وي او بیا به یې د رئیس الوزراء عهدې ته ترقي کړې وي[2] او بالآخره بیا به د پاچا په وفات سره د دولت د رئیس په حیث منلی شوی وي، په اصطلاح د جمهوري ریاست عهده به یې اشغاله کړې وي.
دا هم څه لرې نه ده چې پاچا په ایمان مشرف شوی وي او خپله عهده یې یوسف ﷺ (د وخت پیغمبر) ته ورتېرېکه کړې وي[3]، لکه چې ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د پاچا په شمول ډېر خلک په ایمان باندې مشرف شوه[4].

څو عجیبې خبرې ولولئ

۵ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو څو متعددې پوښتنې مطرحې کړې دي او بیا یې د هغو په جوابولو باندې څو پاڼې ډکې کړې دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:
الف: څه وجه وه چې یوسف ﷺ د پاچا څخه وغوښتل چې ما خزاندار (مالي وزیر) مقرر کړه؟ حال دا چې نبي کریم ﷺ عبدالرحمن بن سمرة ﷺ ته ارشاد کړی دی چې: «لَا تَسْأَلِ الْإِمَارَةَ»[5] یعنې ته د خپل خان دپاره د مشرتوب غوښتنه مه کوه.

---

[1] المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۵
[2] تفسیر المراغي ج۱۳ ص۵
[3] المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۶
[4] تفسیر البغوي ج۲ ص۴۲۳؛ زاد المسیر ج۴ ص۱۸۶
[5] صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۵۸

ب: څه وجه وه چې د کافر پاچا همکاري ته يې ملا وتړله حال دا چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ ﴾ [هود: ۱۱۳] يعنې او تاسو هغو کسانو ته ميلان مه کوئ کومو چې ظلم کړی وي نو تاسو ته به اور ورسيږي؟.

ج: څه وجه وه چې په ټولو حکومتي عهدو کښې يې خپل خان ته د ماليې د وزارت عهده انتخاب کړه چې د تهمتونو او بدګومانيو مرکز دی، حال دا چې د اسلامي شريعت حکم دا دی چې بايد سړی خپل خان د تهمتي خايونو څخه په څنګ وساتي؟.

د: څه وجه وه چې خپل خان يې په ﴿ حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴾ سره وستايه (تزکيه کړ)، حال دا چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فَلَا تُزَكُّوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ﴾ [النجم: ۳۲] نو تاسو د خپلو خانونو تزکيه (ستاينه) مه کوئ؟.

هـ: څه وجه وه چې د ﴿ حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴾ سره يې د "إنْ شَاءَ الله" کلمات متصل نه کړه، حال دا چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَا۟ىْءٍ إِنِّى فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ۝ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ﴾ [الكهف:۲۴] يعنې او ته يوه شي ته هم هرومرو مه وايه چې زه سبا د دغه کار کوونکی يم مګر هله چې د الله ﷻ اراده (ورسره) پيوسته کړې او "إنْ شَاءَ الله" ووايې؟.

و: څه وجه وه چې د عهدې په غوښتنه کښې يې عجله (تادي) وکړه، حال دا چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْأَنَاةُ مِنَ اللهِ وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ»[۱] يعنې د يوه کار غوښتنه په ارامۍ سره د الله ﷻ له پلوه ده او په عجله (تادي) سره غوښتنه يې د شيطان له پلوه ده.

زمونږ په فکر دغو پوښتنو او دغسې نورو پوښتنو د دې څخه منشا اخستې ده چې د يوسف ﷺ څخه د نبوت لحاظ قطعه شوی دی او د آخر الزمان پيغمبر ﷺ د يوه امتي په نظر ورته کتلی شوی دی، که نه نو دغسې پوښتنې به هيڅکله مطرحې شوې نه وې او نه به يې جوابولو ته اړتيا پاتې شوې وې. او دا خکه چې يوسف ﷺ يو پيغمبر وه ټول کارونه يې د الله ﷻ په هدايت باندې کړي دي او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې: ﴿ لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ ﴾ [الأنبياء:۲۳] يعنې: د ده څخه د هغه کار پوښتنه نه شي کېدلی کوم چې کوي (يا يې کړی وي).

د همدې کبله هيڅوک په خضر ﷺ باندې د ماشوم په وژلو کښې ملامته نه شي اچولی چې د دې ايت څخه يې مخالفت کړی دی چې: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوا۟ ٱلنَّفْسَ ٱلَّتِى حَرَّمَ ٱللَّهُ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ﴾ [الإسراء:۳۳] يعنې او تاسو هغه نفس مه وژنئ کوم چې الله ﷻ حرام کړی دی مګر په حقه سره.

دا خکه چې خضر ذکر شوی قتل د الله ﷻ د وحې په اثر سرته رسولی وه او بس.

ايا يوسف ﷺ زليخا په نکاح کړه؟

۶ـ دا خبره ثابته ده چې يوسف ﷺ کور ودان کړی دی، او لاندې دوه خامن يې هم شهرت لري[۲]:

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱
(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۴۸۲

الف: افرائیم بن یوسف ﷺ چې د یوشع ﷺ پلار وه.
ب: میشا بن یوسف ﷺ چې د ایوب ﷺ د میرمنې (رحمة) پلار وه.
اما دا خبره چې ذکر شوې اولادونه د زلیخا څخه وه کله چې هغه کونډه شوه او بیا یوسف ﷺ په نکاح باندې واخستله، نه ده ثابته. په دې هکله په تفاسیرو کښې ډېرې قیصې لیکلې شوې دي چې په بوره باندې هم اعتماد په کار نه دی[1] او نه پکښې څه مهم مطلب شته.
نو په دې کښې سکوت په کار دی چې یوسف ﷺ د کوم حکومتي مشر لور په نکاح واخستله[2] یا یې په کونډه زلیخا باندې نکاح وتړله او یا یې دواړه په نکاح کړې، والله ﷻ اعلم.

﴿وَجَآءَ إِخۡوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُواْ عَلَيۡهِ فَعَرَفَهُمۡ وَهُمۡ لَهُۥ مُنكِرُونَ ۝٥٨ وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمۡ قَالَ ٱئۡتُونِي بِأَخٖ لَّكُم مِّنۡ أَبِيكُمۡۚ أَلَا تَرَوۡنَ أَنِّيٓ أُوفِي ٱلۡكَيۡلَ وَأَنَا۠ خَيۡرُ ٱلۡمُنزِلِينَ ۝٥٩ فَإِن لَّمۡ تَأۡتُونِي بِهِۦ فَلَا كَيۡلَ لَكُمۡ عِندِي وَلَا تَقۡرَبُونِ ۝٦٠ قَالُواْ سَنُرَٰوِدُ عَنۡهُ أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَٰعِلُونَ ۝٦١ وَقَالَ لِفِتۡيَٰنِهِ ٱجۡعَلُواْ بِضَٰعَتَهُمۡ فِي رِحَالِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَعۡرِفُونَهَآ إِذَا ٱنقَلَبُوٓاْ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِمۡ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٦٢﴾

[۵۸] او د یوسف ﷺ ورونه (ده ته) ورغله نو پرې ورننوتل نو ده ﷺ وپېژاندل حال دا چې دوی یوسف ﷺ ته نه پېژاندونکي وه (دوی ونه پېژانده).

[۵۹] او هرکله چې یوسف ﷺ دوی ته د دوی د سفر سامان تیار کړ (او د غلې څخې یې ورته نهبه کړې) نو (ورته) وېې ویلې چې: ماته ستاسو (هغه) ورور راولئ (کوم) چې ستاسو د پلار څخه دی (او د موره څخه مو نه دی)، ایا تاسو نه ګورئ چې زه (تاسو ته) پیمانه پوره کوم (چې د غائبانو څخې مې هم درکړې)، او (هم) زه (تاسو ته) د مېلمپالونکو غوره مېلمپال یم.

[۶۰] نو که تاسو (د بل خل دپاره) خپل ورور (بنیامین) رانه ولئ نو زما په نزد به نه تاسو ته پیمانه وي او نه به ماته رانژدې شئ (نه به څه درکړم او نه به مو مېلمپالنه وکړم).

[۶۱] دوی وویلې چې مونږ به د نوموړي د پلار څخه د ده پر مطالبه زور واچوو (ترڅو هغه ته قناعت ورکړو) او یقیناً مونږ (د دغه کار) کوونکي یاستو.

[۶۲] او (په عین حال کښې) یوسف ﷺ خپلو نوکرانو ته وویلې چې: د دوی سرمایه (چې غلې دانې یې پرې رانیولې دي) د همدوی په بارونو (څټو) کښې کېږدئ (چې بېرته یې یوسي)، شاید چې دوی هغه (خپله سرمایه) وپېژني کله چې دوی خپل کور ته بېرته ورشي (چې دا خو عین

[1] المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۶؛ روح المعاني ج۱۳ ص۵
[2] تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۴۲

سرمایه ده او غلې دانې راته مفتې ولوېدې)، شاید چې دوی (د دوهم ځل دپاره په داده زړونو) بېرته (مصر ته) راوګرځي.

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د هغو حالاتو څه بیان ته اشاره شوې ده په کومو کښې چې یوسف ﷺ خپل وروڼه وپېژاندل او بالآخره دوی د خپل پلار سره په ملاقات باندې مشرف شوه.
یعنې ای پیغمبره! کله چې وچکالي په ټوله دنیا باندې خوره شوه نو اثرات یې کنعان (د یوسف ﷺ اصلي استوګنځای) ته هم ورسېده، نو:

۱_ د یوسف ﷺ لس تنه وروڼه مصر ته د دې دپاره ورغله ترڅو د نورو خلکو په شان دوی هم څه غلې دانې خپل وطن ته یوسي او هلته پرې خپل ژوند ته ادامه ورکړي.

۲_ کله چې دوی په مصر کښې د خپل ورور یوسف ﷺ سره په اول ځل ملاقي شوه او د ده په ملاقات مشرف شوه، نو دوی ونه پېژانده چې دا هغه یوسف ﷺ دی کوم چې مونږ په کوهي کښې اچولی وه، مګر یوسف ﷺ دوی وپېژانده چې همدوی زما وروڼه دي.

۳_ یوسف ﷺ د خپل عادت په مطابق دوی ته غلې دانې ورکړې او د بېرته ستنېدلو سامان یې ورته برابر کړ، لکه څنګه یې چې دغه ډول کار د نورو مسافرینو سره کاوه (غلې دانې یې ورکولې).

۴_ مګر خپل وروڼه یې په دې باندې پوه کړه چې تاسو به ضرور په دوهم ځل راتګ کښې خپل هغه ورور هم د خپلو ځانونو سره راولئ کوم چې ستاسو علاتي (مېرنی ورور) دی او بنیامین نومېږي.

۵_ ای کاروانیانو! تاسو نه ګورئ چې زه هرچا ته یوه یوه پیمانه پوره ورکوم. یا په بل عبارت: زه یوه سړي ته د یو بار غلې څخه اضافه غله نه ورکوم حال دا چې تاسو لسو تنو ته مې یوولس یا دولس ځتې غله درکړه.

په دې باندې علاوه ستاسو مې ښه میلمه پالنه هم وکړه، نو تاسو ته په کار دي چې د همدغو احساناتو مننه وکړئ او زما خبره د پښو لاندې نه کړئ (مېرنی ورور د خپلو ځانونو سره راولئ).

۶_ که بالفرض تاسو زما غوښتنه ونه منئ نو معلومه به شي چې تاسو دروغژنان یاست او یوولسمه ځته مو راڅخه په دروغو باندې ترلاسه کړې ده، اصلاً تاسو یوولسم ورور نه لرئ؛ نو ستاسو جزا به دا وي چې بل ځل به یوه ځته غله هم درنه کړم او خالي لاسونه به بېرته ستانه شئ، او هم کومه قدرداني او میلمستیا چې دا ځل تاسو ته درکړی شوه بل ځل به یې ونه ګورئ بلکې خپل ځای ته به مو نژدې هم پرېنږدم.

۷_ کاروانیانو یوسف ﷺ ته وعده ورکړه چې مونږ به د پلار څخه د بنیامین په راوستلو کښې په کلکه غوښتنه وکړو، مونږ دا وعده په دروغو نه درکوو بلکې مونږ د دې کار کوونکي یاستو.

۸_ هو! د ځتو د تهیه کولو په وخت کښې یوسف ﷺ خپلو نوکرانو ته توصیه کړې وه چې په هرې ځته کښې هغه قیمت د غلو دانو سره ځای په ځای کړئ کوم چې تاسو د دوی څخه اخستی دی او په

مقابل کښې مو غلې دانې ورکړې دي. خو دوی پرې مه خبروئ ترڅو:
الف: چې کله دوی خپل کورکهول ته ورسېږي او هلته خپلې ښځې پرانېزي نو دوی به خپل ورکړی شوي قیمتونه وپېژني چې دا خو عین همغه شی دی کوم چې مونږ د غلو دانو په بدله کښې ورکړي وه.
ب: دوی به پوه شي چې دغه پاچا ته خو بېرته ورستنبدل په کار دي چې هم یې غلې دانې راکړې او هم یې راکړی شوي قیمتونه بېرته راوبښل او احسان یې راسره وکړ.

توضیحات

۱- کله چې یوسف ﷺ په مصري حکومت کښې د اقتدار واګې په لاس کښې واخستلې نو د هرڅه څخه وړاندې یې د غلو دانو د ساتنې دپاره مرکزونه او حفاظتي ځایونه جوړ کړه ترڅو د راتلونکو اوو ابادو کلونو حاصلات پکښې زخیره کړي. نو د ابادو کلونو په اوږدو کښې یې ټول مراکز ډک کړه او بې پربمانه غلې دانې یې غونډې کړې.

۲- کله چې اوه اباد کلونه تېر شوه او وچکالي پیل شوه نو د وچکالۍ حمله یوازې په مصر باندې ختمه نه شوه بلکې نورو مملکتونو ته هم خوره شوه، حتی چې د یوسف ﷺ اصلي ټاټوبي (کنعان) ته یې هم اثرات ورسېده او هلته هم خلک د لوږې سره مخامخ شوه.

۳- یوسف ﷺ د قحطۍ په کلونو کښې د غلو دانو ورکړه یوازې په مصریانو پورې خاصه نه کړه بلکې د نورو مملکتونو خلکو ته یې هم په لاندې دوه شرطونو باندې توزیع پیل کړه:
الف: د ټاکلي حکومتي نرخ څخه به هیڅوک تخلف نه کوي ځکه چې دا متوسط قیمت دی او افراط او تفریط پکښې نشته.
ب: یوه کس ته به د یوه بار (یوې ښځې) څخه اضافه نه ورکوله کېږي.

۴- کله چې د وچکالۍ څخه دوه کاله تېر شوه نو د یوسف ﷺ ورونه هم د غلو دانو د راتیولو دپاره د خپل پلار (یعقوب ﷺ) په هدایت مصر ته سفر وکړ[1].

سوال جواب

۵- که څوک وایي چې یوسف ﷺ خپل لس تنه ورونه په څه وپېژانده؟
مونږ وایو: که څه هم مفسرینو کرامو د هغوی د پېژاندلو دپاره ډېرې وجې ذکرې کړې دي[2] چې په ثبوت باندې یې سړی اطمنان نه شي موندلی، مګر کومه وجه چې څه اعتمادي برېښي او د راتلونکو کلماتو ﴿وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ﴾ څخه څرګندېږي هغه دا ده چې:
د یوسف ﷺ ورونو د توزیع د دوهم شرط څخه د عفوې غوښتنه وکړه چې: ای پاچا! که څه هم مونږ لس تنه یاستو مګر مونږ ته یوولس ښځې راکړه[3] ځکه چې زمونږ یو ورور په کور کښې د بودا

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۵۲
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۲۶
(۳) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۲۸

پلار د خدمت دپاره پاتې دي، یا لا دولس ځتې راکړه او زمونږ بوډا پلار هم مه بې برخې کوه[۱].

په دې باندې علاوه، څه لرې نه ده چې یوسف ﷺ به خپلو ورنو ته سترګې په لار وه او د شام له پلوه د ورتلونکو کاروانیانو څخه به یې پوښتنې کولې چې تاسو څوک یاست او د چا زامن یاست او داسې نور.

لنډه دا چې یوسف ﷺ به د خپلو ورونو سره لاندې سوال جواب کړی وي:

یوسف ﷺ: تاسو څوک یاست او د کومه راغلې؟

ورونه: مونږ د یعقوب ﷺ زامن یاستو او د کنعان څخه راغلي یاستو.

یوسف ﷺ: تاسو ټول څو ورونه یاست؟

ورونه: مونږ خو په اصل کښې دولس ورونه وه خو یو تن چې یوسف ﷺ نومېده زمونږ څخه ضائع شوی دی او لیوه خوړلی دی. نو څرنګه چې په یوسف ﷺ پسې پلار ډېر خپه دی نو د هغه سکنی ورور (بنیامین) یې د خپل خان سره ټال کړ او زمونږ سره یې راپرېنښود چې مصر ته راغلی وی او خپله ځته یې پخپله وړې وی. زمونږ پلار د یوسف ﷺ د مرګ څخه وروسته په همده باندې سترګې یخوي او د هغه مینه په ده باندې ماتوي (د خپله ځنګه یې نه لرې کوي). ای محترمه پاچا! مونږ ته د مهربانۍ له مخې د بوډا پلار او د پلار سره د پاتې شوي ورور برخې هم راکړه.

یوسف ﷺ : زه به دا کار وکړم خو دا خل به پاتې شوی ورور له خانه سره ضرور مصر ته راولئ ترڅو ستاسو دروغ او رښتیا ښه څرګند شي. که بالفرض تاسو دورغژن ثابت شوئ نو د دوهم خل دپاره د هغوی برخې لاخه چې تاسو ته به هم غلې دانې درنه کړم. نو تاسو ته په کار دي چې خپل صداقت په اثبات ورسوئ او پاتې شوی ورور د دوهم خل دپاره راولئ.

کیل څه معنی؟

۶ـ که څه هم په ﴿ أَوْفِي ٱلْكَيْلَ ﴾ کښې د "کَیْل" کلمه پیمانې ته وضعه شوې ده، مګر په دې مقام کښې ترې هغه غلې دانې مطلب دي کومې چې په پیمانه باندې په اندازه کېږي[۲]. یعنې تاسو نه ګورئ چې زه تاسو ته غلې دانې پوره درکوم، تردې چې ستاسو د پاتې شوي ورور او هم د بوډا پلار برخې هم درڅخه نه ایساروم، چې د هر یوه دپاره مې تاسو ته یوه-یوه ځته غله درکړه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د سړي په ذهن کښې لاندې پوښتنې ګرځي راګرځي:

الف: کله چې یوسف ﷺ د بندیخانې څخه رابهر شو او په مصري حکومت کښې د ښه اقتدار څښتن جوړ شو نو په کار وه چې خپل پلار ته یې اطلاع ورکړې وی او د هغه غمه یې خلاص

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۶۶

(۲) مفردات الراغب ص۴۶۲

کړې وې په کوم کښې چې اخته وه او حتی مبارکې سترګې يې پکښې سپينې اوښتې وې.

ب: څه وجه وه چې خپلو وروڼو ته يې خپل خان ورمعرفي نه کړ چې زه فلانی يم؟

ج: په ده باندې څه باعث وه چې خپل سکه ورور (بنيامين) يې خپل خان ته په مرموزه طريقه باندې راوغوښت او د خپل پلار په زخمي زړه باندې يې مالګه ودوړوله او د ورور په جدا کولو باندې يې وخوراوه؟!

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو علماوو کرامو دغه ډول پوښتنو ته ډېر جوابونه کړي دي[1] مګر اصلي جواب يې دا دی چې يوسف عليه السلام هرڅه د الله ﷻ په هدايت باندې کول او الله ﷻ غوښتل چې يعقوب عليه السلام د لا زيات مشکل سره مخامخ شي او په صبر سره يې درجې نورې هم لوړې شي، چې يو ځل د يوسف عليه السلام په فراق باندې غمژن شو او د دوهم ځل دپاره ترې د زړه دوهمه ټوټه (بنيامين) جدا شوه مګر په صبر او استقامت کښې يې څه نقصان واقع نه شو.

﴿فَلَمَّا رَجَعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَآ أَخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٦٣﴾ قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَآ أَمِنتُكُمْ عَلَىٰٓ أَخِيهِ مِن قَبْلُ فَٱللَّهُ خَيْرٌ حَٰفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا۟ مَتَٰعَهُمْ وَجَدُوا۟ بِضَٰعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا۟ يَٰٓأَبَانَا مَا نَبْغِى هَٰذِهِۦ بِضَٰعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُۥ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ لَتَأْتُنَّنِى بِهِۦٓ إِلَّآ أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾﴾

[٦٣] نو کله چې د يوسف عليه السلام وروڼو خپل پلار ته رجوع وکړه (هغه ته بېرته ورستانه شوه) نو دوی ووېلې چې: ای زمونږ پلاره! زمونږ څخه (د دوهم ځل دپاره) پيمانه (غلې دانې) منعه کړی شوې (ترڅو چې مونږ بنيامين د خانو سره بو نه څو).

نو زمونږ سره (دا ځل) زمونږ ورور (بنيامين هم) ولېږه ترڅو مونږ پيمانه (غلې دانې) راوړو او يقيناً مونږ ده لره هرو مرو ساتونکي ياستو.

[٦٤] يعقوب عليه السلام ووېلې چې: ايا زه تاسو په بنيامين باندې هم امينان وګرځوم؟! (دا کار به نه وي) مګر داسې به وي لکه چې تاسو مې د ده په ورور (يوسف عليه السلام) باندې امينان ګرځولي وی (نو لکه چې هلته مو خيانت وکړ دلته به هم خيانت وکړئ). نو الله ﷻ د حفاظت کوونکي په حيث ډېر بهتر دی او همدی ﷻ د ټولو مهربانانو بهتر مهربان دی.

[1] زاد المسير ج۴ ص۱۸۸

پرانستل نو خپل ورکړی شوي قیمتونه یې
[۶۵] او هر کله چې دوی خپل سامان (او بارونه) پرانستل نو خپل ورکړی شوي قیمتونه یې (پکښې) مونده کړه چې دوی ته بېرته ورکړی شوي وه، (خو دوی پرې خبر نه وه) دوی (بیا د دوهم خل دپاره پلار ته) وویلې چې:

ای زمونږ پلاره! (نور) نو مونږ (د مصري حکومت په صداقت باندې) څه غواړو؟ دغه دی زمونږ ورکړی شوي قیمتونه مونږ ته بېرته را مسترد کړی شوي دي، (دغه قیمتونه به بېرته یوسو) او خپل کهول ته به غلې دانې راوړو او خپل ورور (بنیامین) به ساتو او (بالآخره) د اوښ یوه پیمانه (څنه) به زیاته کړو، دغه (چې مونږ راوړی دی) لږ شی دی (ډېر ژر به تمام شي).

[۶۶] یعقوب ﷺ وویلې چې: بنیامین به ستاسو سره هیڅکله ترهغه ونه لېږم ترڅو چې تاسو د الله ﷻ د پلوه ماته اعتماد راکړئ چې هرو مرو ضرور به یې ماته بېرته راولئ؛ مګر که په تاسو ټولو باندې احاطه وکړی شوه (ټول د کوم آفت لاندې واقع شوئ).

نو کله چې دوی خپل پلار ته (ذکر شوی) اعتماد ورکړ (او په الله ﷻ باندې ورته ټولو سوګند وکړ) نو بیا یې (دوی ته) وویلې چې الله ﷻ په هغه شي باندې څارونکی (او ساتونکی) دی کوم چې مونږ (او تاسو) یې وایو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! کله چې د یوسف ﷺ وروڼه د مصر څخه بېرته ستانه شوه او د خپل پلار په حضور باندې مشرف شوه نو لاندې خبرې اترې یې ورسره وکړې:

١ ـ دوی وویلې چې: ای زمونږ محترمه پلاره! زمونږ سره د مصر پاچا ډېره ښه وضعه وکړه، زمونږ یې ډېره ښه مېلمستیا وکړه او د خپلو مقرراتو په خلاف یې زمونږ د تعداد څخه اضافه بارونه (څنې) راکړې. مګر نوموړي په مونږ باندې د راتلونکي دپاره یو شرط اینبې دی او مونږ ورسره منلی هم دی، هغه دا چې: باید مونږ خپل ورور (بنیامین) هغه ته ورولو ترڅو هغه پوه شي چې مونږ ترې په دروغو د ده په نامه د اوښ یو بار غله نه ده اخستې. که نه نو په راتلونکي کښې زمونږ څخه د غلو دانو ورکړه منعه کړی شوي ده. یا په بل عبارت: که مونږ د مصري حکومت سره په خپله وعده کښې بې لوظه شو نو مونږ به په بشپړه توګه د غلې څخه محروم وګرځولی شو.

نو ای زمونږ محترمه پلاره! زمونږ سره دا خل خپل ګران ورور (بنیامین) ولېږه او مونږ تاته کلکه وعده درکوو چې: یقیناً مونږ به د ده حفاظت کوونکی او ساتونکي یاستو.

٢ ـ یعقوب ﷺ جواب ورکړ چې: عجیبه ده تاسو خو د یوسف ﷺ په هکله هم ماته د حفاظت وعده راکړې وه او د ﴿ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَـٰفِظُونَ ﴾ کلمات مو ویلي وه، نو تاسو د هغه په باره کښې په خپل لوظ باندې کله وفا وکړه چې د ده (بنیامین) په باره کښې به په خپل لوظ باندې ودرېږئ.

لنډه دا چې ایا زه په تاسو باندې د ده په هکله داسې اعتماد وکړم لکه څنګه مې چې د هغه په هکله په تاسو باندې اعتماد کړی وه؟!

ای زامنو! تاسو په خپل لوظ باندې نه ودرېږئ او نه ستاسو د لاسه د بنیامین حفاظت پوره دی، بلکې الله ﷻ ډېر ښه حفاظت کوونکی دی او په ټولو مهربانانو کښې ډېر ښه مهربان دی، نو زه ستاسو په وعده باندې اعتماد نه شم کولی.

۳ـ که څه هم یعقوب ﷺ د خپلو زامنو غوښتنه په کلکه رده کړه او هغوی هم د خپل پلار په وړاندې ساکت پاتې شوه او د خپلو سوابقو د کبله یې د خپل پلار خبره جوابه نه کړی شوه، مګر کله چې هغوی خپل بارونه (خُتې) پرانستلې او د غلو دانو ورکړی شوې قیمتونه یې پکښې مونده کړه چې بېرته ورکړی شوي وه نو د دوهم ځل دپاره یې خبرو ته خولې جوړې شوې او پخوانی غوښتنه یې یو ځل بیا تکراره کړه چې:

الف: مونږ نو نور څه غواړو، دغه دی زمونږ ورکړی شوي سامانونه بېرته راکړی شوي دي، مونږ کولی شو چې همدا سامانونه (د غلو دانو قیمتونه) بیا د خانونو سره واخلو او مصر ته بېرته ورستانه شو. یا په بل عبارت: که بالفرض مصري حکومت خطرناک حکومت وی یا هلته زمونږ څه توقیر صورت نه وه نیولی نو مونږ به په خپل ورور باندې دار شوي وی، نو کله چې هغوی مونږ ته خپل صداقت عملاً راوښود نو مونږ ته په کار دي چې بې لوظي ورسره ونه کړو او د خپل ورور سره بېرته ورستانه شو.

ب: ای محترمه پلاره! مونږ به د خپل کور کهول دپاره د غلو دانو بله جوپه هم راوړو، که نه نو زمونږ همدا یوه چوپه شوه او بس.

ج: ای محترمه پلاره! مونږ یو ځل بیا خپله غوښتنه تکراروو چې زمونږ سره ګران ورور ولېږه چې مونږ به یې ساتو، ته بالکل خاطر جمعه اوسه.

د: ای محترمه پلاره! مونږ مجبور یاستو چې مصر ته د دوهم ځل دپاره لاړ شو دا ځکه چې په بل وطن کښې غلې دانې نشته (قحطي په ټوله دنیا باندې خوره ده)، او کوم بارونه چې مونږ راوړي دي دا لږ شی دی چې د ډېر وخته پورې کفایت نه کوي. نو که مونږ پرته د خپله وروره مصر ته ستانه شو نو مونږ ته به بالکل غلې دانې رانه کړی شي او که بالفرض راکړی شي نو کوم زیادت یې چې اولنۍ چوپه کښې راکړی وه، هغه خو به په یقیني توګه رانه کړي. هو! که خپل ورور له خانه سره بوځو نو د یو پلوه به مونږ ته غلې دانې راکړی شي او د بله پلوه به د اوښ یوه څټه غله هم زیاته راوړو.

۴ـ یعقوب ﷺ دا ځل قانع شو خو ویې ویلې چې:

الف: هیڅکله به ستاسو سره بنیامین ونه لېږم ترڅو چې تاسو ماته د الله ﷻ د پلوه اعتماد او باور راکړئ او د ده ﷻ په نامه باندې سوګندونه یاد کړئ چې بنیامین به ماته روغ رمټ بېرته راولئ:

ب: هو! که د کوم آفت لاندې تاسو ټول (د بنیامین په شمول) واقع شئ نو په دې صورت کښې به په تاسو باندې ملامته نه پرېوزي، او دا صورت به په سوګند کښې شامل نه وي.

کله چې د یوسف ﷺ ورونو خپل پلار ته د الله ﷻ په نامه باندې کلکه وعده ورکړه او سوګندونه

يې وکړه نو يعقوب ﷺ وويلې چې: ﴿ اَللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴾ يعنې: الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار او حفاظت کوونکی دی کوم چې مونږ غوښته کړ او فيصله مو پرې وکړه.

توضيحات

۱_ مونږ وړاندې د [۵۹] ايت په توضيحاتو کښې هم ليکلي دي چې د "کيل" کلمه اصلاً پيمانې ته وضعه شوې ده مګر د مجاز په توګه ترې هغه غلې دانې هم مرادېږي کومې چې په پيمانه باندې په اندازه کېږي، نو په دې ايتونو کښې هم د "کيل" د کلمې څخه په لاندې جملو کښې همدغه مجازي معناوې مرادې دي:

الف: ﴿ مُنِعَ مِنَّا ٱلْكَيْلُ ﴾ يعنې زمونږ څخه په راتلونکي کښې په بشپړه توګه د اوښ ښته منعه کړې شوه مګر په شرط سره.

ب: ﴿ وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ﴾ يعنې که مونږ خپل ورور د خانه سره بوځو نو د اوښ يوه ښته به زياته هم کړو.

ج: ﴿ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴾ يعنې دغه ښتې چې مونږ راوړې دي دا لږ شی دی.

يادونه

۲_ په ﴿ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴾ کښې مونږ د ﴿ ذَٰلِكَ ﴾ کلمه هغو غلو دانو ته اشاره ګڼلې ده کومې چې د يوسف ﷺ ورونو د مصر څخه راوړې وې. يعنې دغه لږ شی دی ژر به تمام شي، نو مونږ ته په کار دي چې بېرته مصر ته ستانه شو.

خو ځينو علماوو کرامود ﴿ ذَٰلِكَ ﴾ په کلمه باندې هغه "کيل" ته اشاره اخستې ده کوم چې په ﴿ وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ﴾ کښې ذکره ده[۱]. نو د معنی حاصل يې داسې راوباسي چې: دغه د اوښ يوه ښته چې د بنيامين په بيولو باندې زياتېږي دا لږ شی دی، مصري حکومت د دغې ښتې په زيادت باندې نه خپه کېږي.

خو دا دوهمه معنی مونږ ته متبادره ښکاره نه شوه.

"مَوْثِق" څه معنی؟

۳_ په ﴿ مَوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ ﴾ کښې د "مَوْثِق" کلمه ميمي مصدر ده او د مفعول معنی ترې مراده ده[۲]. يعنې بنيامين ته به ترهغه اجازه ورنه کړم چې ستاسو سره مصر ته لاړ شي ترڅو چې تاسو ماته هغه څه راکړئ په کوم باندې چې د الله ﷻ د پلوه خبره او وعده قوت پيدا کوي، چې هغه د الله په نامه باندې سوګند کول دي. يا په بل عبارت: ترڅو چې سوګند وکړئ. زه ستاسو په وعدو او خبرو اعتماد نه کوم.

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۱۹۱
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴

﴿وَقَالَ يَٰبَنِيَّ لَا تَدۡخُلُواْ مِنۢ بَابٖ وَٰحِدٖ وَٱدۡخُلُواْ مِنۡ أَبۡوَٰبٖ مُّتَفَرِّقَةٖۖ وَمَآ أُغۡنِي عَنكُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍۖ إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَعَلَيۡهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُواْ مِنۡ حَيۡثُ أَمَرَهُمۡ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغۡنِي عَنۡهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن شَيۡءٍ إِلَّا حَاجَةٗ فِي نَفۡسِ يَعۡقُوبَ قَضَىٰهَاۚ وَإِنَّهُۥ لَذُو عِلۡمٖ لِّمَا عَلَّمۡنَٰهُ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿٦٨﴾﴾

[۶۷] او یعقوب ﷺ وویلې چې: ای زما زامنوا تاسو (ښار ته) د یوې دروازې څخه مه ورننوزئ او (بلکې) د متفرقو (جدا جدا) دروازو څخه ورداخل شئ (ترڅو د سترګو د بد اثر لاندې واقع نه شې). او زه (خو) ستاسو څخه (په خپل تدبیر سره) د الله ﷻ (د ارادې) هیڅ شی نه شم دفعه کولی (هیڅ مخه یې نه شم نیولی). حکم (او فیصله بل هیچا ته) نشته مګر خاص الله ﷻ لره ده (هر څه د همده ﷻ په واک او اختیار کښې دي) خاص په همده ﷻ باندې ما توکل کړی دی، او په همده ﷻ باندې دې نور (ټول) توکل کوونکي (ستاسو په شمول) توکل وکړي.

[۶۸] او هر کله چې د یوسف ﷺ ورونه (ښار ته) په هغې طریقې سره داخل شوه په کومه باندې چې ورته خپل پلار (یعقوب ﷺ) امر کړی وه، نو دغه دول ننوتل نه وه چې د دوی څخه د الله ﷻ د ارادې څه شی دفعه کړي (او مخه یې ونیسي) مګر دا (دول ننوتل) محض د یعقوب ﷺ په زړه کښې یوه غوښتنه وه چې اداء یې کړه.

او یقیناً یعقوب ﷺ د داسې علم خاوند وه چې مونږ ورته ښودلی وه مګر اکثره خلک نه پوهېږي (د توکل علی الله معنی نه شي تشخیص کولی).

د مطلب خلاصه

یعنې څرنګه چې یعقوب ﷺ د یو پلوه د غلو دانو ضرورت اشد وګڼلو او د بله پلوه یې د خپلو زامنو په سوګندونو باندې اعتماد وکړ، نو بنیامین ته یې اجازه ورکړه چې د خپلو ورونو سره یو ځای مصر ته د غلو دانو د راټولو دپاره د دوهم ځل دپاره لاړ شي. مګر داسې نصیحت یې ورته وکړ چې:

۱ ـ ای زامنو! کله چې تاسو مصر ته ورسېدلئ نو ټول په یوه دروازه باندې مه ورداخلېږئ بلکې د متفرقو دروازو څخه ورننوزئ، ترڅو د بدو سترګو د نظر لاندې واقع نه شئ.

۲ ـ ای زامنو! دا د بشري مکلفیت په اعتبار سره زما توصیه ده چې تاسو ته مې وکړه او خپل مسؤلیت مې پوره کړ، که نه نو د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک په هیڅ شي کښې نه شي نیولی، نو زه هم تاسو د مصیبت څخه نه شم بچ کولی البته کله چې الله ﷻ اراده کړې وي چې تاسو د کوم

نظرباز د بد نظر لاندې راشي: دا ځکه چې د الله ﷻ څخه پرته هیڅوک د یوه شي په باره کښې فیصله نه شي کولی، بلکې فیصله کول په همده ﷻ پورې اختصاص لري.

۳_ ای زما زامنو! کله چې ما خپل مکلفیت اداء کړ نو زه یوازې په الله ﷻ باندې توکل کوم او په همده ﷻ باندې مو سپارم. ټولو مؤمنانو توکل کوونکو ته عموماً او تاسو ته خصوصاً هم په کار دي چې فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړئ او خپل ټول کارونه همده ﷻ ته وسپارئ.

۴_ هغوی د خپل پلار توصیه عملي کړه، او ښار ته په متفرقه (متعددو) دروازو باندې ورننوتل، مګر د یعقوب ؑ په تدبیر سره د الله ﷻ د ارادې مخه ونه نیول شوه او زامن یې د بد نظر لاندې واقع شوه، حتی چې د غلو نومورباندې کېښودل شو. بلکې یعقوب ؑ هم قصد نه درلود چې په خپل تدبیر سره د الله ﷻ د ارادې مخه بنده کړي، ذکر شوی تدبیر محض د یعقوب ؑ د زړه یوه غوښتنه وه چې پوره یې کړه او یو بشري مکلفیت یې وه چې اداء یې کړ، که نه نو یعقوب ؑ خو د داسې علم خاوند وه چې مونږ ورته زده کړی وه او مونږ ورښودلی وه، هغه دا چې تقدیر په تدبیر نه بدلېږي.

لنډه دا چې یعقوب ؑ پوهېده خو اکثره خلک نه پوهېږي د همدې کبله په حوادثو کښې د لاندې صورتونو څخه په یوه باندې عقیده کوي:

الف: یا بشري اسباب حقیقي موثر ګڼي او د الله ﷻ د ارادې مخه بندونکي ورته برېښي.

ب: یا په بشري اسبابو پورې هیڅ تماس نه نیسي او دا کار ورته مکلفیت نه ښکاري.

ج: یا ورته بشري اسباب تهیه کول د توکل علی الله سره منافي په نظر ورخي. خو حقیقت داسې نه دی، حقیقت دا دی چې د اسبابو تهیه کول بشري مکلفیت دی او حقیقي موثر فقط الله ﷻ دی او بس.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې یعقوب ؑ په خپلو یوولسو زامنو باندې د سیاسي خطر څخه وډار شو نو ځکه یې ورته توصیه وکړه چې ښار ته په یوه دروازه باندې مه ور داخلېږئ ترڅو په تاسو باندې مصري حکومت ګومان ونه کړي چې تاسو د تخریب دپاره راننوتلي[1].

مګر مونږ ته دا وجه ډېره کاواکه ښکاري او دا ځکه چې:

الف: په دغه وخت کښې خو د هر طرف څخه د مصر مملکت ته ځوپې ور رواني وې او ټول خلک پوهېده چې د وچکالۍ له کبله یې دغه خواته مخه کړې ده، که د مصري حکومت سره د ذکر شوي خطر احتمال وی نو کاروانیانو ته به یې د ورننوتلو عامه اجازه نه وی ورکړې.

ب: ذکر شوی کنعاني کاروان خو مصري حکومت پخپله ورغوښتی وه چې د خپل یوولسم ورور سره د دوهم ځل دپاره راشئ، ګومان نه کوو چې یعقوب ؑ به په بلل شوي کاروان باندې د حکومت د خطر څخه ډار شوی وي. که بالفرض د یعقوب ؑ سره سیاسي خطر وی نو په لومړي ځل ورتګ کښې به یې ورته ذکره شوې توصیه کړې وی، چې نابللي شوي ورغلي وه.

---

(۱) تفهیم القرآن ج۲ ص۵۹۴

ځ په دې باندې ملاوو که د هغه ﷺ سره د سیاسي خطر دار وي نو د دروازو په تفرق باندې به یې ورته توصیه نه وی کړې، او دا ځکه چې په دغه دول ننوتلو باندې خو سیاسي بدګوماني لا قوي کېدله چې دغه ټول عجیبه دله ده چې د متفرقو دروازو څخه ښار ته ورننوتل او د پاچا په حضور کې یې سره راغونډ شوه، ځکه چې د ځه ورانکاری نیت لري

نو اصلي خبره دا ده چې یعقوب ﷺ په خپلو بوولسو زامنو باندې د نظره کېدلو څخه دار شوی وو چې یوولس ښائسته زلمیان ورونه په اتفاق سره په یوه دروازه باندې ښار ته ورداخل شي او د دې سره سره د پاچا له پلوه وربلل شوي هم وي، نو خطر شته چې د بدو سترګو د اثر لاندې واقع شي همدا د جمهورو مفسرینو کرامو قول دی[۱].

د سترګو په اثر د مصیبت رسېدل حق دي

۲ـ که څوک د اوږد او فلسفي بحث شوق لري چې د سترګو په کتلو باندې څنګه بد اثر مرتبېږي؟ نو ځینو اوږدو کتابونو ته دي مراجعه وکړي[۲]، مونږ فقط د لاندې مطالبو په لیکلو باندې اکتفاء کوو

الف د ځینو خلکو په نزد د سترګو نظر د الله ﷻ په ارادې سره اثر کوي ځکه چې مرضونه او آفتونه د ده ﷻ په ارادې سره موثر واقع کېږي. همدا زمونږ (اهل السنة و الجماعة) عقیده ده. او دا ځکه چې

اول نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الْعَيْنُ حَقٌّ»[۳] یعنې د سترګو په اثر د مصیبت رسېدل حق دي (حقیقت لري).

دوهم نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ»[۴] یعنې د سترګو مصیبت واقعیت لري حتی که بالفرض المحال د تقدیر څخه کوم شی وړاندې کېدلی شوی نو ضرور به سترګې ترې وړاندې شوې وې، خو هر شی د الله ﷻ په اذن او اجازې پورې اړه لري چې د قضاء او قدر په مطابق صورت نیسي.

د انسان د سترګو اثر داسې دی لکه د ځینو مارانو (منګورانو) سترګې چې اثر لري. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: دوه دوله ماران (یو هغه چې په شا باندې یې دوه سپین خطونه وي او بل هغه چې لنډي وي) «يَخْتَطِفَانِ الْبَصَرَ وَيَطْرَحَانِ مَا فِي بُطُونِ النِّسَاءِ»[۵] یعنې: سترګې ړندوي او هغه (ماشوم) غورزوي کوم چې د زنانه وو په ګېډوکښې وي، البته کله چې ورسره کومه امیدواره زنانه سترګې په سترګې مخامخه شي.

---

(۱) البحر المحيط ج ۶ ص ۲۹۸، حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج ۳ ص ۹۲
(۲) روح المعاني ج ۱۳ ص ۱۵، تفسير القاسمي ج ۹ ص ۲۵۳
(۳) صحيح البخاري ج ۲ ص ۸۵۴
(۴) جامع الترمذي ج ۲ ص ۲۶
(۵) سنن ابي داوٗد ج ۲ ص ۳۵۶

ب: کله چې د چا سترګې په کوم شي باندې خوږې شي نو که د الله ﷻ نوم یاد کړي امید دی چې بد نظر به وریاندې اثر ونه غورزوي. او دا ځکه چې:

اول: د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې یوه ورځې عامر بن ربیعه ﷺ یو بل صحابي د نظره کړ چې سهل بن حُنَیف ﷺ نومېده. کله چې نبي کریم ﷺ ته اطلاع ورکړه شوه نو ویې فرمایلې چې: «عَلَى مَا يَقْتُلُ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ إِذَا رَأَى أَحَدُكُمْ مِنْ أَخِيهِ مَا يُعْجِبُهُ فَلْيَدْعُ لَهُ بِالْبَرَكَةِ»[1] یعنې: ولې ستاسو یو کس خپل ورور وژني (د نظره کوي)؟، کله چې ستاسو یو نفر د خپل ورور ځخه هغه شی وګوري کوم چې دی په تعجب کښې اچوي (او خوښ یې شي) نو هغه ته دې په برکت سره دعاء وکړي، چې ای الله! په دغه باندې خپل برکت ورنازل کړې (نو د سترګو د اثر څخه به د الله ﷻ په اراده باندې بچ شي).

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ رَأَى شَيْئًا فَأَعْجَبَهُ فَقَالَ: مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ لَمْ يَضُرَّهُ»[2] هرڅوک چې یو شی وګوري نو په تعجب کښې یې واچوي (خوښ یې شي) نو دا کلمات دې ولولي چې «مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ» نو هغه شي ته به (په سترګو سره) ضرر ونه رسوي (په هغه باندې به یې د کتلو بد اثر ونه لوېږي). یعنې څه چې د الله ﷻ اراده وي هغه کېږي او په هیڅ نېک کار یا بنه شي باندې څوک قدرت نه شي موندلی مګر د الله ﷻ په کومک او اعانت سره.

ج: څوک چې د نظره شي (د بد نظر لاندې واقع شي) او د قرآن کریم په ایتونو او یا ماثوره اذکارو باندې دم کړی شي، نو امید دی چې د بد نظر د اثر ځخه به نجات مونده کړي. د بنه وضاحت دپاره د نبي کریم ﷺ لاندې احادیثو ته پام وکړئ:

اول: بي بي عائشه رضي الله عنها (ام المؤمنین) وایي چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ د یوه ماشوم اواز واورېده چې ژړل یې، نو ارشاد یې وکړ چې: «مَا لِصَبِيِّكُمْ هَذَا يَبْكِي فَهَلَّا اسْتَرْقَيْتُمْ لَهُ مِنَ الْعَيْنِ»[3] یعنې ستاسو دغه ماشوم ولې ژاړي؟ نو تاسو د دغه ماشوم دپاره د سترګو له کبله ضرور (د چا څخه) د دمولو غوښتنه وکړئ.

دوهم: «خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ»[4] یعنې د مرضونو دپاره بهترینه دوایي قرآن کریم دی.

درېم: «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ»[5] یعنې د فاتحې سورت د هر مرض دپاره شفاء ده چې کله پرې مریض دم کړی شي.

څلورم: په دم باندې د مریض رغېدل، د مرض څخه په نجات کښې اثر کول د عیسی ﷺ دم (نَفَس) ته ورته دی چې کله د اسمانه څخه رابښکته شي او هرکافر ته یې چې د نَفَس باد ورسېږي هغه

---

(۱) سنن ابن ماجه ص ۲۵۰

(۲) شعب الایمان للبیهقي ج۴ ص ۹۰

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص ۳۴۷

(۴) سنن ابن ماجه ص ۲۵۰

(۵) سنن الدارمي ج۲ ص ۳۲۰

په سمدستي وژل کېږي. نبي کريم ﷺ په يوه ډېر اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَلا يَجِدُ رِيحَ نَفَسِهِ إِلاَّ مَاتَ وَرِيحُ نَفَسِهِ مُنْتَهى بَصَرِه»[1] يعنې د عيسى ﷺ د نفس باد هيڅ کافر نه مونده کوي مګر خاى په خاى به مړکېږي، او د نفس باد يې هلته رسېږي چرته چې د ده ﷺ د سترګو نظر رسېږي.

عجيبه ارشاد

۳_ ايت شريف مونږ ته يو عجيبه ارشاد کړى دى هغه دا چې يعقوب ﷺ خپلو زامنو ته د بد نظر څخه د بچ کېدلو ذريعه وروښودله چې ښارته د متفرقو دروازو څخه وننوزئ ترڅو درباندې بد نظر اثر ونه غورزوي، خو وروسته يې وويلې چې: ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾ يعنې: ما په الله ﷻ باندې توکل کړى دى.

مونږ ته په کار دي چې د هغه څخه وروسته په الله ﷻ باندې توکل وکړو چې خپله بشري وسه تمامه کړو، او دا خکه چې د توکل معنى دا نه ده چې سړى د خپلې وسې په اندازه د بشري وسائلو څخه صرف نظر شي بلکې د توکل معنى دا ده چې سړى خپله وسه بشپړه کړي او په نتيجه اخستلو کښې د الله ﷻ فضل ته په تمه شي.

همدا موضوع په لاندې حديث کښې څومره ښه شرحه شوې ده:

يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: اى د الله رسوله! ايا زه اوښ وتړم او بيا په الله ﷻ باندې توکل وکړم او يا يې پرانيزم (پرانستى يې پرېږدم) او بيا توکل وکړم؟

نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې: «اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ»[2] اوښ وتړه او (بيا) توکل وکړه.

﴿وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَخَاهُ ۖ قَالَ إِنِّىٓ أَنَا۠ أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ ٱلسِّقَايَةَ فِى رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا ٱلْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَـٰرِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا۟ وَأَقْبَلُوا۟ عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا۟ نَفْقِدُ صُوَاعَ ٱلْمَلِكِ وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا۠ بِهِۦ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِى ٱلْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَـٰرِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا۟ فَمَا جَزَٰٓؤُهُۥٓ إِن كُنتُمْ كَـٰذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا۟ جَزَٰٓؤُهُۥ مَن وُجِدَ فِى رَحْلِهِۦ فَهُوَ جَزَٰٓؤُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ أَخِيهِ ثُمَّ ٱسْتَخْرَجَهَا مِن وِعَآءِ أَخِيهِ ۚ كَذَٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۴۸
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۸

مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُوا إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِن قَبْلُ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾

[۶۹] کله چې دوی یوسف ﷺ ته ورننوتل نو خپل (سکه) ورور یې خپل خان ته ضمیمه (غاړه په غاړه) کړ (او ورته یې) وویلې چې: یقیناً زه ستا (سکه یوسف نامی) ورور یم نو ته په هغه کارونو باندې مه غمژن کېږه چې دوی (زمونږ سره) کړي دي.

[۷۰] نو کله چې یوسف ﷺ دوی ته د دوی (د سفر) سامان (غلې دانې) تیارې کړې نو د خپل ورور په بار (خټه) کښې یې (د یوه خاص نوکر په ذریعه) د اوبو څښکلو پیاله (جام) کېښود، بیا اعلان کوونکي اعلان وکړ چې: ای کاروانیانو! (جوپه والاوو) یقیناً تاسو غله یاست.

[۷۱] هغوی (ورته) وویلې او مخونه یې ورواړول (ورتاو شوه) چې هغه څه شی دی چې تاسو ورک کړی دی (او پلټنه یې کوئ).

[۷۲] نوکرانو وویلې چې: مونږ د پاچا پیمانه ورکړه کړې ده (چې پخوا به یې پکښې اوبه څښکلې). او د هغه چا دپاره د اوښ یو بار غله ده چې پیمانه (په خپله خوښه پرته د پلټنې څخه) راوړي، او زه (اعلان کوونکی) د یو بار غلې ضامن یم (چې د انعام په توګه به ورکړی شي).

[۷۳] هغوی وویلې چې: په الله ﷻ باندې زمونږ سوګند دی چې: یقیناً تاسو پوهېږئ چې مونږ د دې دپاره (مصر ته) نه یاستو راغلي چې په (دې) ځمکه کښې فساد وکړو، او (هم) مونږ (د پخوا څخه) غلاګر نه یاستو.

[۷۴] نوکرانو وویلې چې: نو د غله به څه جزا وي که چرته تاسو دروغژنان یاست (او زرین جام ستاسو سره موندہ شي).

[۷۵] هغوی وویلې چې: د دې کار جزا چې ده (د) هغه (چا نیول) دي د کوم په خټه کښې چې ورکه شوې پیمانه وموندله شوه (یا په بل عبارت) همغه کس د خپل عمل جزا ده (چې تر یو کاله پورې به د پاچا غلام جوړېږي). همدغه ډول جزا مونږ (په خپل وطن کښې) ظالمانو (غلو) ته ورکوو.

[۷۶] نو یوسف ﷺ د خپل سکه ورور د خورجینې څخه وړاندې د دوی (خپلو ناسکه وو وروڼو) ختو (خورجینو) باندې (په پلټنه) شروع وکړه، بیا (په آخر کښې) یې ذکره شوې (ورکه شوې) پیمانه د خپل ورور (بنیامین) د ختې (خورجین) څخه راوویستله (چې د غلام جوړېدلو د قانون لاندې واقع شو).

(ای پیغمبره!) مونږ د یوسف ﷺ دپاره دغسې پټ تدبیر په کار واچاوه (دا خکه چې): یوسف ﷺ نه وه چې د پاچا په قانون کښې یې خپل ورور نیولی وی (او د خپله خانه سره یې ایسار کړی وی) مګر هله چې د الله ﷻ اراده شوې وی (لکه چې وړاندې شرحه شوه).

مونږ د هغه چا درجې لوړوو چې زمونږ ورته اراده وشي (او علم یې ورزیاته وو) او د علم په هر خاوند باندې دپاسه (په یو حیث سره) زیات عالم شته دی.

[۷۷] هغوی وویلې چې: که بنیامین غلا کړې وي نو (کړې به یې وي ځکه چې) یقیناً ده لره یوه ورور (هم) لا پخوا غلا کړې وه (چې یوسف نومېده).

نو یوسف ﷺ یوه خبره پټه په زړه کښې وساتله او دوی ته یې ورڅرګنده نه کړه، (هغه دا چې په زړه کښې یې ورته) وویلې چې تاسو د مرتبې د حیثه ډېر بد یاست، او (بیا یې په څرګنده مخاطب کړه چې) الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې تاسو یې بیانوئ (او په مونږ باندې د غلاګانو تهمت لګوئ).

د مطلب خلاصه

یعني ای پیغمبره! د یوسف ﷺ یوولس وروڼه د خپل پلار د ارشاد په مطابق ښار ته په متفرقو دروازو باندې ورننوتل مګر د ښار په داخل کښې سره راغونډ شوه او د یوسف ﷺ په حضور باندې په دلېیزه توګه مشرف شوه، او هم د ده سره مېلمانه شوه، او بیا لاندې کیفتونه پېښ شوه:

۱ـ د همدغې مېلمستیا په جریان کښې یوسف ﷺ خپل سکه ورور (بنیامین) ته خاصه توجه وکړه چې:

الف: خپل ځان یې ور وپېژاند چې زه ستا ورک شوی (یوسف نامی) سکه ورور یم، مګر حال مه وایه چې دوی خبر نه شي.

ب: اطمنان (ډاډینه) یې ورکړه چې الحمد لله اوس هغه وخت را رسېدلی دی چې د پلار په شمول مونږ د غمونو څخه نجات مونده کړو او ټول د خوشالۍ په حالت کښې سره ملاقي شو، نو ته په هغې بدې وضعې باندې مه خپه کېږه کومه چې د سفر په اوږدو کښې دوی ستا سره کړې ده او په دې باندې یې رخه کړې ده چې ته پاچا راغوښتی یې. او په هغو کارونو باندې مه خپه کېږه کوم چې دوی زمونږ په هکله کړي وه، او دا ځکه چې همدغه د دوی بدنیت سبب شو چې مونږ پرې دغې درجې ته ورسېدلو.

۲ـ د پېژاندګلۍ څخه وروسته یوسف ﷺ او بنیامین یوه هم نه غوښتل چې یو د بل څخه جدا شي. کله چې بنیامین غلې دانې په اوښ باندې بار کړې او د نورو وروڼو په شمول د کنعان په لور روان شو نو الله ﷻ یوسف ﷺ ته د خپل سکه ورور (بنیامین) د پاتې کېدلو لاندې تدبیر ورزده کړ چې:

۳ـ کله چې یوسف ﷺ د خپلو ټولو وروڼو دپاره د بېرته ستنېدلو سامان برابر کړ او هر یوه ته یې د غلو دانو ختې تهیه کړې نو د خپل سکه ورور (بنیامین) په څټه کښې یې د اوبو څښلو یو قیمتي جام (یا پیاله) کېښودله، چې د دوی څخه پرې هیڅوک پوه نه شو.

۴ـ کله چې دوی ټولو غلې دانې بارې کړې او هرچا خپل اوښ روان کړ او د ښاره (مصر) څخه ووتل نو د نوکرانو یوه ټولګي دوی تعقیب کړه او لاندې سوال جواب یې ورسره وکړ:

مشر نوکر دوی په لوړ اواز باندې مخاطب کړه چې: ای کاروانیانو! ودرېږئ! تاسو غله یاست.

کاروانیان په نوکرانو باندې په جرئت سره بېرته ورتاو شوه او پوښتنه یې ترې وکړه چې: تاسو د څه شی موندل غواړئ؟ د کوم شي د غلا کولو اتهام په مونږ باندې لګوئ؟.

نوکران: مونږ پاچاهي قیمتي پیمانه لټوو چې ورکه شوې ده، او هر چا چې په خپله خوښه مونږ ته راوړه (پلټنې ته یې تال نه کړه) نو د هغه دپاره د یو اوښ بار غلې دانې د زیري په توګه ورکول کېږي.

په عین وخت کښې د نوکرانو مشر غږ وکړ چې د دغې یوې ځتې زه ضامن یم چې ضرور به یې ورکړم.

کاروانیان: تاسو خو پوهېږئ چې مونږ مصر ته د غلو دانو دپاره راغلي یاستو، نه د دې دپاره چې په خمکه کښې فساد وکړو او غلا خو لوی فساد دی، نو تاسو ته اطمنان درکوو چې مونږ نه پخوا غلا کړې ده او نه په موجوده وخت کښې په غلا ملوث یاستو.

نوکران: ښه نو د هغه کس به څه جزا وي په کوم باندې چې غلا ثبوت مونده کړي او تاسو دروغژن وخېژئ چې وایئ مونږ غله نه یاستو.

کاروانیان: د هرچا په بار (ځته) کښې چې ذکره شوې د پاچا قیمتي پیمانه ومونده شوه هغه سړی به د خپلې غلا جزا جوړېږي او د یو کاله پورې به د پاچا غلام (مریی) وي، مونږ د یعقوب ﷺ په شریعت کښې همدغه ډول جزا ظالمانو (غلو) ته ورکوو.

۵_ په همدې خبره باندې فیصله وشوه او ټوله جوپه بېرته ستنه کړی شوه او د یوسف ﷺ په حضور کښې د پلټنې لاندې ونیوله شوه.

۶_ یوسف ﷺ لومړی د ناسکه وروڼو بارونه وپلټل او د ټولو په آخر کښې یې د خپل سکه ورور (بنیامین) ځته د پلټنې لاندې ونیوه، ترڅو د یو پلوه ټولې ځتې د پلټنې لاندې واقع شي او د بله پلوه دوی ګومان ونه کړي چې د بنیامین په ځته کښې قیمتي پیمانه په دستوري توګه اینبودلې شوې وه چې په زغرده ترې راوویستله شوه.

لنډه دا چې د پلټنې په ترځ کښې یې د بنیامین د ځتې څخه ورکه شوې قیمتي پیمانه راوویستله او په نتیجه کښې د یعقوب ﷺ د شریعت په مطابق په نوموړي باندې د یوسف ﷺ دپاره د غلام نوم کېښودل شو چې باید کنعان ته لاړ نه شي او تر یو کاله پورې په مصر کښې د غلامۍ دوره تېره کړي.

۷_ ای پیغمبره! مونږ په دغه شان او په دغه تدبیر سره یوسف ﷺ ته قانونًا اختیار ورکړ چې خپل ورور (بنیامین) د خپله خانه سره تال کړي. که نه نو ده نه شو کولی چې د وخت پاچا په قانون (د مصري حکومت په قانون) یې راایسار کړی وی، مګر هله چې الله ﷻ اراده کړې وی او د هغه د راایسارولو دپاره یې بل تدبیر هغه ته وحي کړی وی، لکه چې ذکر شوی تدبیر یې ورته په وحې سره ورزده کړ.

۸_ او مونږ په دغه ډول سره د علم په ورکړه کښې د هغو کسانو درجې لوړوو او د غوښتنو دپاره یې تدابیر په کار اچوو کومو ته چې زمونږ اراده وشي.

۹ـ نو ای پیغمبره! څرنګه چې مونږ د فضائلو او علومو په ورکړه کښې د حکمت په غوښتنه خپلو بندګانو ته مختلفې درجې ورکړې دي، نو د علم په خاوند باندې (هرڅوک چې وي) د پاسه بل عالم شته چې په هغه باندې به یې د وجوهو څخه په یوه وجه علم زیات وي.

۱۰ـ کله چې کاروانیان (د یوسف ﷺ ورونه) ملامته شوه او غلا ورباندې ثابته شوه نو د بنیامین څخه یې دفاع ونه کړه چې دغه قیمتي پیمانه به ورته بل چا په بار کښې غلې کړې وي، بلکې دوی ټول د خپلو خانونو په تزکیه باندې بوخت شوه چې: دغه غل زمونږ ناسکه ورور دی، د ده یو بل ورور وه چې یوسف نومېده هغه لا پخوا غلا کړې وه، دا کار د دوی عادت دی، چې په دغې غلا باندې یې مونږ هم د خجالت سره مخامخ کړو.

۱۱ـ یوسف ﷺ په خپل زړه کښې یوه خبره په پټه باندې (د خانه سره) وویلې او دوی ته یې ښکاره نه کړه، خکه چې الله ﷻ ورته د ښکاره کولو اجازه نه وه کړې چې د امتحان څه مرحله لا پاتې وه.

هغه دا چې تاسو ډېر بد خلک یاست، تاسو د خپل پلار څخه د هغه ګران زوی (یوسف ﷺ) پټ کړی وه او بیا مو ورته ویلي وه چې هغه لیوه وخوړ، نو تاسو غله یاست او که مونږ؟.

لنډه دا چې الله ﷻ په هغه څه باندې ډېر ښه پوهېږي چې تاسو یې بیانوئ او مونږ ته د غلو نسبت کوئ.

توضیحات

۱ـ د ﴿ ءَاوَىٰٓ إِلَيۡهِ أَخَاهُ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ءَاوَىٰٓ ﴾ کلمه د "إِيوَاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې د ضمیمه کولو معنی ورکوي[1]. نو د معنی حاصل یې ـ په دې مقام کښې ـ داسې کېږي چې: یوسف ﷺ خپل سکه ورور (بنیامین) خپل خان ته ضمیمه کړ او ورسره غاړه په غاړه شو او خپل خان یې ورمعرفي کړ چې زه ستا سکه ورور (یوسف ﷺ) یم.

اما مفسرینو کرامو یې خپل خان ته د ضمیمه کولو لاندې دوه صورتونه ښودلي دي:

الف: د اول ملاقات په وخت کښې یې نور په دروازه کښې لږ سات ایسار کړه او بنیامین یې خپل خان ته وغوښت چې روغبړ یې ورسره وکړ او خپل خان یې ورمعرفي کړ[2].

ب: د شپې د پلوه یوسف ﷺ دوه-دوه کسانو ته د ویده کېدلو یو خای یا یوه کوټه ورکړه، نو څرنګه چې بنیامین یوولسم ورور وه او جوړه یې نه درلوده نو یوسف ﷺ هغه ته په خپله کوټه کښې خای ورکړ او هملته یې خپل خان ورمعرفي کړ او د پټ راز څخه یې خبر کړ چې زه ستا سکه ورور (یوسف ﷺ) یم[3].

زمونږ په فکر ذکر شوي دواړه صورتونه سره یو تربله څه منافات نه لري، ممکنه ده چې دواړه یې عملي کړي وي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۸
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۱۹۳
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۳۰۱؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۲

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې د ﴿ جَعَلَ ٱلسِّقَايَةَ فِي رَحۡلِ أَخِيهِ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې یوسف ﷺ د بنیامین په څټه (بار) کښې جام په خپل لاس باندې ایښی وه، حال دا چې په بارونو کښې یې د سرمایو د ایښودلو په هکله نوکران توظیف کړي وه، لکه چې د همدې سورت په [۶۲] ایت کښې ورباندې صراحت شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې په څه منظور به یې د زرین جام د ایښودلو په هکله کوم یو نوکر نه وي توظیف کړی؟

مونږ وايو چې: غالبًا په همدې باره کښې به یې هم کوم خاص اعتمادی نوکر توظیف کړی وي خو د زيات اعتماد له کبله به یې د هغه ایښودل داسې ګڼلي وي لکه چې په خپل لاس یې ایښی وي، والله ﷻ أعلم.

۳_ په ﴿ أَيَّتُهَا ٱلۡعِيرُ ﴾ کښې د "عِیر" کلمه په لاندې دوه وو معناوو باندې استعمالېږي[۱]:

الف: د اوښانو هغه قافله چې په غلو دانو باندې بار وي.

ب: هغه کاروانیان چې خپل کاروان (قافله) یې په غلو دانو باندې باره کړې وي.

په دې مقام کښې دوهمه معنی مطلب ده څکه چې اواز خو کاروانیانو ته کېږي، نه کاروان ته.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د ﴿ إِنَّكُمۡ لَسَٰرِقُونَ ﴾ په جمله کښې د یوسف ﷺ ورونو ته د غلو لقب ورکړی شوی دی، حال دا چې هغوی خو جام نه وه غلا کړی بلکې د بنیامین په بار کښې دستوري ایښودلی شوی وه؛ نو ایا دغه لقب ورکول جواز درلود؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو ذکر شوي سوال ته ډېر جوابونه کړي دي[۲] لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: څکه هغوی ته د غلو لقب ورکړی شو چې د خپل پلار څخه یې یوسف ﷺ غلا کړ او په کوهي کښې یې واچاوه او پلمه یې جوړه کړه چې هغه خو شرمخ وخوړ.

ب: چا چې ورباندې غږ وکړ هغه خبر نه وو چې قیمتي جام ورته په دستوري توګه په څټه کښې ایښودلی شوی دی، هغه په خپل خیال او په خپل ګومان ذکر شوی لقب ورکړ. په دې باندې علاوه، اواز کوونکي ته یوسف ﷺ هم امر نه وه کړی چې د غلو نوم ورباندې کېږده.

ج: او که فرض کړو چې اواز کوونکي نوکر ته یوسف ﷺ توصیه کړې وه چې د غلو په نامه باندې یې د لارې څخه را ستانه کړه نو بیا وايو چې هرچا ته جائزه ده چې مباح شي ته او یا خپل حق ته د رسېدلو دپاره د حیلې څخه کار واخلي[۳] نو یوسف ﷺ هم ذکره شوې نقشه د حیلې په توګه

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۶۶

(۲) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۳۱؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۴۳۵؛ زاد المسیر ج۴ ص۱۹۴؛ التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۷۹

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۷۶

اجراء کړې وه ترڅو خپل سکه ورور (بنیامین) د حپل خان سره ایسار کړي، حال دا چې دا مباح کار وه او پخپله همدی وربانديې راضي وه چې همدغه نقشه عملي کړه او ما را ایسار کړه[۱].

تبصره

۵ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۵۵] ایت په پنځمه توضیح کښې لیکلي دي چې: ځوک چې دغسې سوالونه مطرح کوي هغوی په اصل کښې د یوسف ؑ څخه د نبوت لحاظ قطعه کوي او د آخر الزمان پیغمبر ﷺ د یوه امتي په نظر ورته ګوري، که نه نو لکه څنګه چې په خضر ؑ باندې د یوه ماشوم په وژلو کښې اعتراض نشته همدارنګه یوسف ؑ هم د اعتراض لاندې نه شي واقع کېدلی او هرڅه یې چې کړي دي او هرڅه یې چې ویلي دي د یوه پیغمبر په حیث یې د وحې په توګه اجراء کړي دي او بس.

یا په بل عبارت: دا اعتراضونه کټ مټ هغو درپوو اعتراضونو ته ورته دي کوم چې د موسی ؑ د پلوه په خضر ؑ باندې شوي وه او هغه په ښه اقناعي توګه جواب کړي وه، چې بحث یې د الکهف سورت په آخر کښې راروان دی، إن شاء الله ﷻ.

فقد څه معنی؟

۶ـ د ﴿ تَفۡقِدُونَ ﴾، ﴿ نَفۡقِدُ ﴾ دواړه کلمې د "فَقۡد" ـلکه "فَجۡر"ـ څخه اشتقاقي شوې دي. "فَقۡد" دې ته ویل کېږي چې یو شی د موجودیت څخه وروسته معدوم شي، اما د "عَدَم" توری عام دی برابره خبره ده چې د سره موجود شوی نه وي او یا د موجودیت څخه وروسته عدم شي[۲].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې هغه کوم شی دی چې د موجودیت څخه وروسته ستاسو څخه معدوم شوی دی او د هغه په لټولو پسې را وتلي یاست؟ هغه د پاچا صواع ده.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې کوم شی چې د بنیامین په څټه (بار) کښې په دستوري توګه اېښودلی شوی وه هغه په وړاندې ایت کښې د ﴿ ٱلسِّقَايَةَ ﴾ په نامه باندې یاد شوی دی، نو په کار وه چې د ﴿ نَفۡقِدُ صُوَاعَ ٱلۡمَلِكِ ﴾ په عوض د "نَفۡقِدُ سِقَايَةَ الۡمَلِكِ" جمله نازله شوې وی؛ نو په دې کښې څه حکمت دی چې دغسې نازله نه شوه؟

مونږ وایو چې: د جمهورو علماوو کرامو په نزد ذکر شوی اېښودلی شوی شی اصلاً د یوه جام څخه عبارت وه، چې د سپینو زرو څخه جوړ شوی وه، خو لاندې دوه نومونه یې درلوده[۳]:

الف: د قحطی څخه وړاندې د ﴿ ٱلسِّقَايَةَ ﴾ په نامه یادېده چې پاچا به پکښې اوبه څښې.

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۳۰۲

(۲) مفردات الراغب ص۳۹۷

(۳) البحر المحیط ج۶ ص۳۰۳؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۵۷

ب: د قحطۍ په وخت کښې د همدغه زرین جام څخه د پیمانې کار واخستل شو ترڅو د غلو دانو اهمیت او عزتمندۍ ته خلک متوجه کړی شي، او پوره واضحه ده چې پیمانې ته خو په عربي ژبه کښې "الصُّوَاع" ویل کېږي چې د الصاع سره مرادفه ده[۱].

نو که بالفرض نازله شوې جمله نه وی نازله شوې نو د غلو دانو د اهمیت موضوع ته به اشاره نه وی شوی.

د عربیت یو تحلیل

۸ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ صُوَاعَ ٱلْمَلِكِ ﴾ کلمې ته دغه دوه ډوله ضمیرونه راجع شوي دي:

الف: د ﴿ وَلِمَن جَآءَ بِهِۦ حِمْلُ بَعِيرٍ ﴾ په جمله کښې ورته بارز مذکر ضمیر او د ﴿ مَن وُجِدَ فِى رَحْلِهِۦ ﴾ په جمله کښې ورته مستتر مذکر ضمیر راجع شوی دی.

ب: د ﴿ ثُمَّ ٱسْتَخْرَجَهَا ﴾ په جمله کښې ورته موئنث بارز ضمیر راجع دی.

نو د تذکیر او تانیث دپاره لاندې دوه وجې کېدلی شي:

اول: څرنګه چې وړاندې تېر شوه چې د "الصُّوَاع" کلمه د همغه زرین جام څخه عبارت ده د کوم څخه چې په ﴿ ٱلسِّقَايَةَ ﴾ باندې هم تعبیر شوی وه نو په تذکیر کښې یې خپل لفظ ته کتلی شوي دي، چې مذکر دی، او په تانیث کښې ورته د ﴿ ٱلسِّقَايَةَ ﴾ کلمې په نظر کتلی شوی دی، چې موئنثه ده[۲].

دوهم: د "الصُّوَاع" کلمه سماعي موئنثه ده چې د تذکیر او تانیث دواړه ضمیرونه ورته راجع کېدلی شي[۳].

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې د یعقوب ﷺ شریعت خو غله ته دا جزا ټاکلې وه چې د یو کاله پورې به غل سړی د هغه چا غلام (مریی) جوړېده د چا په مال باندې به چې غلا واقع شوې وه[۴]. نو پوښتنه دا ده چې مصري حکومت په هغه وخت کښې د غله دپاره څه جزا ټاکلې وه چې یوسف ﷺ د همدغه په اعتبار سره خپل ورور نه شو را ایسارولی؟

مونږ وایو چې د مصري حکومت په غله باندې د وهلو څخه وروسته د هغه مال دوه چنده جریمه ټاکلې وه کوم به چې هغه غلا کړی وه[۵].

نو د ذکر شوي بیان په نظر کښې نیولو سره د دې جملې ﴿ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِى دِينِ ٱلْمَلِكِ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ ﴾ مضمون داسې راخېژي چې:

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۹۷
(۲) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۴۶
(۳) تفسير الكشاف ج۲ ص۴۹۱
(۴) تفسير البغوي ج۲ ص۴۴۰؛ تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۸۵؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۹۴
(۵) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۳۹؛ تفسير الطبري ج۱۳ ص۲۵

د یوسف ﷺ زړه غوښتل چې خپل ورور (بنیامین) د بهرنه ستنېدلو څخه قانونًا را ایسار کړي، او د هیڅا د پلوه ورته د ملامتۍ ګوته هم ونه نیوله شي. پوره واضحه ده چې دغه مطلب ته په هیڅ صورت نه شو رسېدلی مګر هله چې د الله ﷻ اراده یې ملګرتیا وکړي. او دا خکه چې که د الله ﷻ ګومک ورسره نه وی نو د لاندې صورتونو څخه به یوه صورت تحقق موندلی وی:

الف: که پرته د بهانې څخه یې خپل ورور د کاروان څخه را ایسار کړی وی نو یو به د عمومي ملامتۍ لاندې راغلی وی او بل به یې د مصري حکومت د قانون مراعات نه وی کړی چې بې ګناه مسافر یې بندي کړی دی.

ب: او که د خپل ورور د را ایسارولو دپاره یې هغه پلان په کار اچولی وی کوم یې چې په کار اچولی شو. نو دا حق به یې درلودلی وی چې د وهلو څخه وروسته یې ترې د زرین جام دوه چنده قیمت اخستی وی مګر د خپله خانه سره به یې د ایسارولو حق نه وی درلودلی.

نو د الله ﷻ پېرزوینه وه چې یوسف ﷺ ته یې د بنیامین په څټه کښې د جام د اېښودلو وحي وکړه او د ده ورونو ته یې الهام وکړ چې د خپل شریعت حکم څرګند کړي او التزام وکړي چې د غلا د ثبوت په صورت کښې به غل د یو کال دپاره د پاچا غلامي قبلوي. نو د الله ﷻ په فضل سره یوسف ﷺ وکړی شو چې د یو پلوه شرعي ابراهیمي شریعت عملي کړي او خپل ورور د خپله خانه سره را ایسار کړي او د بله پلوه د هیڅا د ملامتۍ لاندې واقع نه شي. او دا خکه چې:

چاته چې زمونږ اراده وشي د هغه درجې لوړوو (د مطلب د پوره کولو دپاره یې امتیازي کارونه کوو) او هم په خینو علومو کښې په نورو باندې فوقیت ورکوو، لکه څنګه چې مونږ د یوسف ﷺ د مطلب پوره کولو دپاره ذکره شوې نقشه په امتیازي توګه عملي کړه او د تاویل الاحادیث په علم کښې مو په نورو باندې پوره فوقیت (برلاسي) ورکړی وه.

د ذکر شوي مضمون یو مأثور مثال

۱۰ـ ذکر شوی مضمون په یوه حدیث شریف کښې په ډېره ښه توګه منعکس شوی دی چې مونږ یې د دې مقام د وضاحت په غرض په لاندې ټکو کښې را خلاصه کوو:

الف: د انس بن النضر ﷺ خور ـ چې الرُبیع بنت النضر نومېده ـ د یوې انجلۍ سره په جنګ شوه چې د هغې وړاندېنې (مخامخ) دوه غاښونه یې وویستل.

ب: د انجلۍ خپلوانو نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ قصاص غواړو نو هیله ده چې تاسو فرمان صادر کړئ چې مونږ د الربیع دوه غاښونه وباسو.

ج: په عین حال کښې د الربیع خپلوانو عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ تیار یاستو چې د دوه غاښونو دیت ورکړو، مونږ ته دې هغوی د قصاص څخه عفوه وکړي.

د: څرنګه چې د انجلۍ خپلوان د قصاص څخه نه تېرېدل نو نبي کریم ﷺ حکم وکړ چې د "الربیع" نومې ښځې دې دوه وړاندېني غاښونه وویستلی شي.

هـ: په دغه وخت کښې انس بن النضر ﷺ عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! ایا اوس به زما د خور غاښونه ماتېږي (ویستلی کېږي)؟! زما دې په هغه اقدس ذات ﷻ باندې قسم وي چې ته یې په حقه رالېږلی یې چې زما د خور غاښونه به ونه ویستلی شي.

و: نبي کریم ﷺ هغه مخاطب کړ چې دا خو د الله ﷻ د قرآن حکم دی، دا به ضرور عملي کېږي، تاته په کار نه دي چې سوګند وکړې.

ز: په عین وخت کښې د انجلۍ خپلوانو د نبي کریم ﷺ په حضور کښې عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ راضي یاستو چې د قصاص ځخه ورته عفوه وکړو او دیت واخلو.

ح: نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللهِ لَأَبَرَّهُ»[1] یعني: یقینًا د الله ﷻ د بندګانو ځخه هغه څوک هم دی چې چرته په الله ﷻ باندې سوګند وکړي نو هغه ته (په سوګند کښې د حانث کېدلو ځخه) خلاصون ورکوي.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وایي چې د دې جملې ﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾ څخه داسې مضمون راوځي چې د هر عالم د پاسه بل عالم شته چې علم یې ورباندې دپاسه وي؛ نو پوښتنه دا ده چې ایا د بندګانو علوم محصور او محدود نه دي؟ ایا د دوی علومو ته د قلیل لقب نه دی ورکړی شوی؟

مونږ وایو چې: ذکره شوې جمله د تفسیر د امامانو د پلوه داسې تفسیره شوې ده چې: په بندګانو کښې یو د بل څخه په علم کښې فوقیت درلودلی شي خو د دوی د علومو تسلسل په الله ﷻ باندې منتهي کېږي، نو الله ﷻ په علم کښې په هرچا باندې د پاسه دی.

که څه هم دغه ډول معنی په خپل ذات کښې صحیحه ده مګر ذکرې شوې جملې ته یې د تفسیر په حیث منل مشکل تمامېږي. او دا ځکه چې په دې مقام کښې بحث د بندګانو په علمي او غیر علمي درجاتو کښې راروان دی او د الله ﷻ علم بالکل مطرح نه دی.

زمونږ په نزد باید د ذکرې شوې جملې مضمون داسې واخستل شي چې په بندګانو کښې په هر یوه عالم باندې د پاسه بل ښه عالم شته، البته په ځینو حیثیتونو سره.

نو څه لرې نه ده چې په همدغه ښه عالم باندې په یو حیثیت سره همدغه کم علمه عالم په علم کښې زیات وي، نو په بندګانو کښې داسې څوک نه موندلی کېږي چې په هر یوه بنده باندې د هر حیثه لوړ او د پاسه وي، نو د دوی علوم محدود دي او پخپله په همدوی کښې تاوېږي او راتاوېږي.

د دې دپاره چې ذکر شوی جواب په زړه کښې ځای ونیسي لاندې وضاحتونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې یوه ورځې موسی ﷺ په بني اسرائیلو کښې (دعوتي) خطابه ورکوله، نو چا ترې پوښتنه وکړه چې په خلکو کښې څوک ښه عالم دی؟

---

[1] صحیح البخاري ج۱ ص۳۷۲، ج۲ ص۶۴۶

موسی ﷺ جواب ورکړ چې: زه. «فَعَتَبَ اللهُ عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ»[۱] یعنې نو الله ﷻ په ده باندې ملامته واچوله چې (د ښه عالم موجودیت یې) الله ﷻ ته محول نه کړ چې الله ﷻ پوهېږي چې په خلکو کښې به زما څخه څوک ښه عالم وي او که نه.

نو د دې دپاره چې موسی ﷺ ته خپله ملامتې ښه پوره څرګنده شي نو الله ﷻ اجازه ورکړه چې د الخضر ﷺ سره اندېوالي وکړي او څه ترې زده کړي.

کله چې د الخضر ﷺ سره ملاقې شو نو موسی ﷺ ترې وغوښتل چې څه ورزده کړي، نو هغه ورته وویلې چې: «يَا مُوسَى! إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَنِيهِ لَا تَعْلَمُهُ أَنْتَ، وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللهِ عَلَّمَكَ اللهُ لَا أَعْلَمُهُ»[۲] ای موسی! زه د الله ﷻ د علم څخه په داسې علم باندې یم چې ماته یې راښودلی دی او ته پرې (زما په شان ښه) نه پوهېږې، او ته د الله ﷻ د علم څخه په داسې علم باندې یې چې الله ﷻ تاته درښودلی دی، زه پرې (ستا په شان ښه) نه پوهېږم.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې: «إِذَا كَانَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ دُنْيَاكُمْ فَشَأْنُكُمْ بِهِ وَإِذَا كَانَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ دِينِكُمْ فَإِلَيَّ»[۳] یعنې کله چې یو کار ستاسو د دنیا د کارونو څخه یو شی وي نو تاسو پوهېږئ او کار مو، او کله چې یو کار ستاسو د دین د کارونو څخه یو شی وي نو ماته مراجعه وکړئ (په هغه باندې تاسو ښه پوهېږئ او په دغه باندې زه ښه پوهېږم).

ج: یوه ورځې علي ﷺ یوه مسئله وکړه، نو یوه سړي مخاطب کړ چې خطا شوې، دغسې نه ده لکه چې ته یې وایې بلکې دغسې ده لکه چې زه یې وایم. نو هغه جواب ورکړ: «أَحْسَنْتَ وَأَخْطَأْتُ»[۴] ستا خبره ډېره ښه ده زه خطا شوم، او بیا یې د ایت شریف ذکره شوې ټکره ولوستله چې: ﴿ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴾، یعنې د همدغې مسئلې په اعتبار سره ته زما څخه پورته یې.

دوه عجیبې خبرې

۱۲ـ یوه عجیبه خبره دا ده چې د یوسف ﷺ ورونو د ده سره ډېره اوږده کینه ساتلې وه او د هغې ورځې اثار لا د منځه نه وو تللي د کومې په سبب چې دوی په کوهي کښې اچولی وه. د همدې کبله کله چې د بنیامین په څټه کښې زرین جام مونده شو نو دوی ټولو په یوه خوله د خپلو ځانونو په تزکیه باندې شروع وکړه او په بنیامین باندې لا څه چې په یوسف ﷺ باندې یې هم ملامته ورواچوله چې: ﴿ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِن قَبْلُ ﴾ یعنې بنیامین به ولې غلا نه کوي چې د ده ورور (یوسف ﷺ) لا پخوا غلا کړې وه، هغه قدم پورته کړی دی او بنیامین پرې پښه ایښې ده، دوی زمونږ ناسکه ورونه دي، دغه مرض په دوی کښې د مور د پلوه وده کړې ده.

[۱] صحیح البخاري ج۱ ص۴۸۲
[۲] صحیح البخاري ج۲ ص۶۸۸
[۳] مسند احمد حنبل ج۹ ص۴۲۹
[۴] الدر المنثور ج۴ ص۵۶۲

که د دوی په زړونو کښې د پخوانۍ کینې اثار پاتې نه وی نو په کار وه چې دوی په لاندې نکاتو پورې تماس نیولی وی:

الف: د هرڅه څخه وړاندې په کار وه چې دوی د بنیامین څخه پوښتنه کړې وی چې. ایا دغه زرین جام تا غلا کړی دی او که تاته د بل چا د پلوه په دستوري توګه په ځته کښې ایښودلی شوی دی؟

د تحقیق څخه پرته په بنیامین باندې د غله نوم ایښودل بې انصافي وه.

ب: دوی باید د هغه څخه دفاع کړې وی چې په ځته کښې د زرین جام راوتل خو د غلا سره مرادف نه دی، که نه نو باید مونږ ټول غله وګڼل شو چې په تېره جویه کښې مونږ هر یوه خپل ورکړی شوی قیمت په خپله ځته کښې موندلی وه، نو په کار دي چې یا پرې شاهدان تېر کړی شي او یا سوګند ورکړی شي ترڅو ځرګنده شي چې دا غل دی او که نه؟

ج: دوی د دفاع په عوض په هغه باندې شاهدي ورکړه چې غلا کول د بنیامین د شان څخه څه لرې نه دي.

د: بلکې د استدلال دپاره یې د ده وړور (یوسف ﷺ) په غلا باندې متهم کړ او ـ د دوی په خیال ـ په مړي باندې یې د غله نوم کېښود. د پخوانۍ کینې ځرګندونه یې وکړه، حال دا چې پخوانۍ پاخه غله خو دوی پخپله وه چې یوسف ﷺ یې د پلار څخه غلا کړ او بیا یې ورته دروغ جوړ کړ چې هغه خو لیوه وخوړ.

بله عجیبه خبره دا ده چې مفسرینو کرامو تقریبًا اوه صورتونه لیکلي دي او یوسف ﷺ ته یې پکښې غلا نسبته کړې ده چې په ماشومتوب کښې یې مرتکب شوی وه[1].

که څوک یې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ته یې دومره ارزښت ونه درلود چې دلته یې رانقل کړو او کتاب پرې اوږد کړو. دا ټول صورتونه یې د دې دپاره لیکلي دي چې هغوی (د یوسف ﷺ وړونه) دروغژن نه شي، که په یوسف ﷺ باندې د غلا بهتان وړ وتړل شي هم باک یې نشته، هغوی خو کله هم دروغ نه وه ویلي.

زمونږ په فکر دا د هغوی تازه دروغ وه چې په یوسف ﷺ باندې یې غلا وروتړله او خپله پخوانۍ کینه یې یو خل بیا تازه کړه. له همدې کبله یوسف ﷺ د ذکر شوي بهتان په مقابل کښې وویلې چې: ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾ یعني تاسو بد خلک یاست چې هم مو غلا کړې ده او هم د دروغو مرتکب شوي یاست، او په هغو بیاناتو باندې الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي چې تاسو یې زمونږ په هکله ورکوئ، چې په دروغو سره را باندې بهتان لګوئ.

سوال جواب

١٢ ـ که څوک وایي چې: د ﴿ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ﴾ په دواړو جملو کښې د "ها" ضمیرونه څه شي ته راجع دي؟، یا په بل عبارت: هغه څه شی وه چې یوسف ﷺ په خپل زړه

(١) زاد المسیر ج۴ ص۱۹۸، روح المعاني ج۱۳ ص۳۲

کښې پټ وساته او خپلو ورونو ته یې څرګند نه کړ؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ضمیرونو په مرجع کښې متعدد احتمالات ذکر کړي دي لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: هغو اثراتو ته راجع دي کوم چې د وړاندېني جملې ﴿ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ﴾ څخه یوسف ﷺ ته ورپېښ شوه[۱]. یعنې د دغه اتهام په اثر یې غُصه په زړه کښې پټه کړه او ویې زغمله.

ب: دواړه ضمیرونه د دوی د خبرې د رد حجت ته راجع دي[۲]. یعنې هغه حجت یې څرګند نه کړ کوم چې د هغوی اتهام ورباندې رد کېده، چې مونږ غله نه یاستو بلکې تاسو غله یاست.

ج: دواړه ضمیرونه راتلونکې جملو ته راجع دي چې: ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾[۳] یا په بل عبارت: دواړه ضمیرونه مبهم دي چې په راتلونکې بیان باندې تفسیر شوي دي، یعنې یوسف ﷺ په خپل زړه کښې دغه دواړه جملې وساتلې.

د: مونږ ته غوره ښکاري چې ذکر شوي دواړه ضمیرونه به الله ﷻ مونږ ته په دغې یوه جمله: ﴿ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ﴾ باندې تفسیر کړي وي او د ﴿ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴾ جمله به د ضمیرونو په تفسیر کښې شامله نه وي. یعنې یوسف ﷺ هغوی ته په زړه کښې وویلې چې: تاسو بد خلک یاست، او په څرګنده یې مخاطب کړه چې: په هغو بیاناتو باندې الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي چې تاسو یې زمونږ په هکله وړاندې کوئ.

﴿ قَالُوا۟ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ۝٧٨ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَـٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّظَـٰلِمُونَ ۝٧٩ ﴾

[۷۸] د یوسف ﷺ ورونو وویلې چې: ای معززه مشره! یقیناً ده (بنیامین) لره یو پلار دی چې ډېر بوډا (او) د فضائلو خاوند دی (چې رحم پرې په کار دی) نو ته د هغه په ځای کښې زمونږ یو کس (د غلام په حیث) ونیسه (او هغه راپرېږده)، یقیناً مونږ تا ګورو (په تا باندې یقین لرو) چې ته د نیکوکارانو څخه یې.

[۷۹] یوسف ﷺ (په جواب کښې) وویلې چې: (مونږ پنا غواړو) په الله ﷻ باندې پنا، چې مونږ (څوک) ونیسو مګر هغه څوک چې مونږ ورسره خپله متاع (زرین جام) موندلی دی، یقیناً مونږ به په دغه وخت کښې (چې بل څوک ونیسو) ظلم کوونکي (تېری کوونکي) یاستو.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۳۲
(۲) البحر المحیط ج۶ ص۳۰۸
(۳) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۳۰

د مطلب خلاصه

یعني کله چې د یوسف ﷺ ورونو د بنیامین غلا تصدیق کړه او د سابقه اقرار په بنیاد یې قبوله کړه چې په نوموړي باندې حق دی چې د یو کاله پوري په مصر کښې د غلام په حیث پاتې شي، نو د (یوسف ﷺ) سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

۱ـ هغوی ورانديز وکړ چې ای معززه او محترمه مشره! مونږ ستا په حضور کښې دا عاجزانه عریضه وړاندې کوو چې:

الف: نوموړی تازه غلام شوی نفر (بنیامین) په کنعان کښې یو پلار لري چې ډېر بوډا دی او ډېر عمر پرې تېر شوی دی، د هرڅا پرې زړه سوزي، که بالفرض ته یې وګورې هم زړه به دې پرې درد وکړي، او هم هغه د ډېرو فضائلو او علومو خاوند دی.

ب: یو زوی یې پخوا ورک شوی هم دی چې یوسف نومېده، په هغه باندې ډېر غمژن دی، چې په بنیامین باندې به یې لږ څه غم غلطاوه او د خانه به یې نه جدا کاوه، مګر مونږ ترې ستاسو د غوښتنې له کبله په ډېرو زاریو باندې دلته راوستلی دی.

ج: که بالفرض نوموړی دلته د یو کال دپاره پاتې شي نو په هغه باندې به د غم دپاسه غم وګرځي.

د: نو زمونږ هیله دا ده چې د نوموړي په عوض زمونږ لـسو کسانو څخه یو نفر د غلام په حیث د یو کاله پورې د خانه سره ونیسې، په مونږ کښې چې په هر یوه باندې تا ګوته کېښوده زمونږ د پلوه به پکښې رد واقع نه شي.

هـ: ای معززه! ته د نیکانو څخه یې، د ټولو خلکو سره عمومًا او زمونږ سره دې خصوصًا ډېرې نېکۍ کړې دي، نو هیله ده چې دغه نېکي هم راسره وکړې، دا به ستاسو د پلوه ډېر لوی احسان وي.

۲ـ یوسف ﷺ د هغوی غوښتنه په ډېره کلکه لهجه باندې جوابه کړه چې: مونږ په الله ﷻ باندې د دې څخه پنا غواړو چې د هغه نفر څخه په غیر بل څوک د غلام په حیث ونیسو د کوم په سامان (خورجینه) کښې چې مونږ خپل زرین جام موندلی دی. که بالفرض مونږ دا کار وکړو نو په دغه وخت کښې به مونږ هرومرو ظالمان او بې انصافه خلک یاستو.

توضیحات

۱ـ د "شَیخ" کلمه کله د ډېر عمره سړي دپاره استعمالېږي او کله د هغه چا لقب جوړېږي چې علم او فضائل یې زیات وي[۱]. همدارنګه د "کَبیر" کلمه هم د عمر په لویوالي او هم د رتبې او درجې په لوړوالي کښې استعمالېږي[۲].

په دې مقام کښې چې د یعقوب ﷺ دپاره دواړه کلمې استعمالې شوې دي نو داسې معلومېږي

(۱) مفردات الراغب ص۲۷۹
(۲) مفردات الراغب ص۴۳۷

چې د يوې كلمې څخه به يې د عمر د اوږدوالي مطلب وي او د بلې كلمې څخه به يې د فضائلو لوړوالي مراد وي. نو د معنى حاصل به يې داسې راوځېږي چې: اى محترمه! د بنيامين په هكله مونږ تاته د دې كبله سوال كوو چې پلار يې له يوې خوا بوډا دى او له بلې خوا د لوړې رتبې څښتن دى، نو د هغه د خاطره نوموړى را خوشې كړه او زمونږ څخه كوم يو د هغه په عوض كښې ونيسه.

۲ـ د ﴿ فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُ ﴾ جمله لاندې دوه معناوې درلودلى شي[۱]:

الف: زمونږ يو نفر د بنيامين په عوض د غلام په حيث ونيسه چې د يو كاله پورې ستا غلامي وكړي.

ب: زمونږ څخه يو كس د گروئ په توگه له خانه سره ايسار كړه ترڅو بنيامين يو ځل پلار ته ورشي او د غلا قيصه ورته په خپله خوله بيانه كړي، گومان نه كوو چې زمونږ په خوله به هغه باور وكړي، د هغه په نزد مونږ اعتبار خوړلى دى.

مگر مونږ ته لومړنۍ معنى په زړه پورې ښكاري چې د ﴿ مَعَاذَ ٱللَّهِ ﴾، ﴿ لَّظَٰلِمُونَ ﴾ د كلماتو سره ښه مناسبت او مطابقت لري.

سوال جواب

۳ـكه څوک وايي چې په دې كښې څه حكمت دى چې يوسف ﷺ خپلو ورونو ته د ﴿ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ ﴾ په كلماتو باندې جواب وركړ او د "إِلَّا مَنْ سَرَقَ مَتَاعَنَا" كلمات يې استعمال نه كړه. يعنې يوسف ﷺ په جواب كښې ولې داسې ونه ويلې چې: مونږ هغه څوک نيسو چې زمونږ زرين جام يې غلا كړى دى. بلكې داسې يې وويلې چې مونږ هغه څوک نيسو چې مونږ د هغه په خورجينه كښې خپل زرين جام موندلى دى؟

مونږ وايو: دا د دې دپاره چې په بنيامين باندې په خپله خوله د غلا اطلاق ونه كړي لكه څنگه چې پرې ورونو د غلا اطلاق كاوه چې: ﴿ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ ﴾ [يوسف: ۸۱] اى زمونږ پلاره يقيناً ستا زوى غلا كړې وه.

﴿ فَلَمَّا ٱسْتَيْـَٔسُوا۟ مِنْهُ خَلَصُوا۟ نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ ٱللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِى يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ ٱلْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِىٓ أَبِىٓ أَوْ يَحْكُمَ ٱللَّهُ لِى ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْحَٰكِمِينَ ﴿٨٠﴾ ٱرْجِعُوٓا۟ إِلَىٰٓ أَبِيكُمْ فَقُولُوا۟ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَآ إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَٰفِظِينَ ﴿٨١﴾ وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ ٱلَّتِى كُنَّا فِيهَا وَٱلْعِيرَ ٱلَّتِىٓ أَقْبَلْنَا فِيهَا ۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٨٢﴾ ﴾

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۳۰۹

[۸۰] نوکله چې دوی د یوسف ﷺ څخه ناامیده شوه (چې بنیامین به راخوشې کړي) نو (د خلکو څخه) په داسې حال کښې جدا شوه چې مشوره کوونکې وه.

(نو په علم یا عمر سره) د دوی مشر (نورو ته) وویلې چې ایا تاسو نه پوهېږئ چې یقیناً ستاسو پلار په تاسو باندې داسې عهد اخستی وه چې د الله ﷻ د پلوه کلک شوی وه (د ده ﷻ په نامه پرې سوګند یاد شوی وه، خو تاسو په خپل عهد باندې وفا ونه کړی شوه)، او د دې عهد څخه وړاندې (یې ستاسو څخه) هغه عهد (اخستی وه) په کوم کښې چې تاسو د یوسف ﷺ په هکله قصور کړی وه (او وفا مو پرې نه وه کړې)؛ نو (زما فیصله دا ده چې) هیڅکله به د دې ځمکې (مصر) څخه لاړ نه شم (حرکت ونه کړم) ترڅو چې ماته خپل پلار اجازه وکړي او یا زما دپاره الله ﷻ حکم وکړي (او بنیامین راخوشې شي)، او همدی ﷻ د حکم کوونکو بهتر حکم کوونکی دی.

[۸۱] (ای ورونو) تاسو بېرته خپل پلار ته ور وګرځئ نو (ورته) ووایاست چې: یقیناً ستا زوی (بنیامین) غلا کړې وه، او مونږ شاهدي نه وایو مګر په هغه شي باندې چې زمونږ پرې علم وي، او مونږ خو غیبو لره حفاظت کوونکي نه یاستو (مونږ څه خبر وو چې هغه به غلا کوي که نه نو د هغه حفاظت عهد به مو نه وی درکړی).

[۸۲] (ای پلاره! د چا په ذریعه) د هغه کلي څخه پوښتنه وکړه په کوم کښې چې مونږ وو (او ذکره شوې واقعه پېښه شوې) او هم د هغه کاروان څخه پوښتنه وکړه په کوم کښې چې مونږ دلته (کنعان ته) مخ کړی وه (چې راشو)، او (ای پلاره!) یقیناً مونږ رښتیا ویونکي یاستو (او دروغ نه وایو).

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې د یوسف ﷺ ورونه په قطعي توګه جواب شوه او یقین یې راغی چې په هیڅ صورت باندې بنیامین د کنعان په لور نه شو خوځولی:

۱ـ نو دوی د خلکو څخه جدا شوه او شورې ته کېناسته، چې هر چا په خپل نوبت سره خپل خپل نظر څرګند کړ. مګر کوم ورور چې د دوی تولو څخه په عمر کښې مشر وه او یا په عقل باندې بوخ وه او بالآخره د نورو په شان سخت دریځه نه وه، په لاندې تکو کښې یې خپل نظر څرګند کړ چې:

الف. ای ورونو! ایا تاسو نه پوهېږئ چې محترم پلار ستاسو څخه کلک عهد اخستی وه او د الله ﷻ په نامه باندې یې سوګند درکړی وه چې بنیامین به پرې بېرته سپارئ؟

ب. ایا تاسو نه پوهېږئ چې تاسو د خپل پلار سره د یوسف ﷺ په هکله خپل عهد مات کړی وه؟ ایا اوس بیا غواړئ چې د بنیامین په هکله هم ورسره خپل عهد مات کړئ؟

ج. که څه هم د بنیامین په باره کښې په تاسو باندې څه ملامته نشته خو ایا تاسو نه پوهېږئ چې د ده په اړه به ستاسو رښتیاني وینا هم پلار ته دروغ ویربښي؟ ایا تاسو غواړئ چې د پلار په زخمي زړه باندې بیا مالګې ودوروئ او پخواني غم ورته بیا تازه کړئ؟

د زما نظر دا دی چې نور تول کنعان ته ستانه شو او یو نفر دلته د بنیامین سره پرېږدو، ترڅو پلار ته څرګنده شي چې د بنیامین په هکله مونږ څه قصور نه دی کړی، که نه نو یو نفر به هم ورسره (په اصطلاح) غلامي نه وی قبوله کړې.

هـ بلکې زما نظر دا دی چې ذکر شوی یو نفر به همدا زه یم، نو هیڅکله به زه د دغې ځمکې (مصر) څخه لاړ نه شم ترڅو چې:

اول: یا پلار اجازه راکړي چې د مصر خاوره پرېږده او کنعان ته راشه.

دوهم: یا الله ﷻ زما دپاره یوه بله فیصله وکړي، چې یا پاچا مهربان وګرځوي او بنیامین راته راخوشې کړي، او یا د هغه د خلاصون یو بل حکم وکړي، یقیناً چې الله ﷻ د هر ښه حکم کوونکی او فیصله کوونکی دی.

دریم: او بالآخره یا په همدغې مصري خاوره کښې مړ شم او ژوند مې ختم شي.

۲_ څرنګه چې د نوموړي مشر ورور تقریر ډېر موثر او ډېر جالب وه نو ټول د خپلو نظرونو څخه تېر شو او د همده نظر تصویب شو.

بیا نوموړي خپل وروڼه مخاطب کړه چې: پلار ته بېرته ستانه شئ او داسې عرضونه ورته وړاندې کړئ:

الف: ای پلاره! د بنیامین قیصه په دغه ډول پیل او په دغه ډول ختمه شوه، د ده په باره کښې مونږ بالکل ملامت نه یاستو، نوموړي پخپله غلا کړې وه او زرین جام یې زمونږ په وړاندې د خورجین څخه راڅرګند شو.

ب: مونږ په همغه شي باندې شهادت ورکوو په کوم باندې چې زمونږ علم وي. یا په بل عبارت: مونږ بالکل ناخبره وو چې نوموړي په خپله څته (خورجین) کښې زرین جام غلی کړی دی، ترڅو چې مونږ په سترګو باندې ولید چې د پلټنې په وخت کښې څرګند شو.

ج: مونږ په غیبو باندې علم نه درلود چې بنیامین غلا کړې ده، د همدې کبله مونږ په جرئت سره ومنله چې د غلا د ثبوت په صورت کښې به په غله باندې ستا د شریعت حکم تطبیق کړو او د یو کال دپاره به یې د پاچا دپاره غلام ګرځوو. که بالفرض مونږ پوه وی چې بنیامین غلا کړې ده نو ستا د شریعت حکم به مو نه په ډاګه کولی او موضوع به مو د مصري حکومت قوانینوته پرېښې وی.

د: ای پلاره! که بالفرض زمونږ په خبره باندې ستا باور نه وي او تاته دروغ برېښي، نو څوک ولېږه ترڅو په همغې قریه کښې د حقیقت پوښتنه وکړي په کومه کښې چې ذکره شوې موضوع پېښه شوې وه. همدارنګه هغه کنعاني جوپه والا خپل خان ته را وغواړه کوم چې زمونږ سره ملګری وه (پېښه یې په خپلو سترګو باندې لیدلې ده) او پوښتنه ترې وکړه چې موضوع څنګه ده؟

هـ: بالآخره پلار ته په کلکه باندې وواياست چې زمونږ په ذکر شوی تقریر کښې دروغ نشته او حقیقت همغه دی کوم چې مونږ تاته څرګند کړ.

توضیحات

۱ـ د ﴿خَلَصُوا نَجِيًّا﴾ په جمله کښې د ﴿نَجِيًّا﴾ کلمه په اصل کښې "نجیوٌ" ـ لکه "خبیبٌ" ـ وه، بیا "و" په "ی" بدل شو او په اصلي "ی" کښې ادغام شو نو "نجي" تري جوړ شو چې مفرد او هم جمعه پکښې یو برابر دي[۱].

ذکر شوې کلمه د مناجي (مناجات کوونکي) معنی ورکوي[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې کله د یوسف ﷺ ورونه د پاچا څخه د بنیامین د خوشې کولو په هکله ناامیده شوه چې د ﴿مَعَاذَ اللَّهِ﴾ په کلمه باندې یې جواب ورکړ نو د نورو خلکو څخه جدا شوه، ترڅو په خپلو منځو کښې سره په خاصه توګه مناجات (مشوره) وکړي. شاید چې په دغې مشورې کښې به ورسره بنیامین اشتراک نه درلود.

د عربیت یو تحلیل

۲ـ د ﴿وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِي يُوسُفَ﴾ د جملې په اعراب کښې علماوو کرامو متعدد تحلیلونه کړي دي[۳] مګر کوم تحلیل چې مونږ ته په زړه پورې بریښي هغه په لاندې ټکو کښې خلاصه کوو:

الف: د ﴿مِن قَبْلُ﴾ کلمات په ﴿فَرَّطتُمْ﴾ پورې تعلق نیسي.

ب: د "ما" کلمه موصوله ده او د عهد څخه عبارت ده.

ج: د "و" توری د عطف دپاره دی چې موصول یې د ﴿مَّوْثِقًا﴾ په هغې کلمې باندې عطف کړی دی کومه چې د ﴿أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ﴾ په جمله کښې واقع ده.

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې:

ایا تاسو نه پوهېږئ چې ستاسو څخه خپل پلار د بنیامین په هکله په سوګند سره کلکه وعده اخستې وه، چې روغ رمټ به یې ورباندې بېرته سپارئ، خو تاسو پکښې پرته له قصوره ناکام شوئ، او ستاسو څخه یې لا پخوا هم هغه وعده اخستې وه په کومه کښې چې تاسو قصور کړی وه، او د یوسف ﷺ پورې یې ارتباط درلود. نو تاسو جواب راکړئ چې: ایا پلار به د بنیامین په هکله ستاسو په خبره اعتماد وکړي؟ ایا تاسو به دروغژنان ونه ګڼي؟ ایا تاسو به په هغه کلماتو باندې مخاطب نه کړي په کومو باندې یې چې د یوسف ﷺ په ارتباط مخاطب کړي وئ چې: ﴿بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا﴾ یعنې دا خبره دروغ ده او تاسو ته فقط خپلو زړونو بنانسته کړې ده او څه حقیقت نه لري؟.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۶۲

(۲) مفردات الراغب ص۵۰۵

(۳) البحر المحیط ج۳ ص۳۱۱؛ روح المعاني ج۱۳ ص۳۵؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۴۹۴

د "للغيب" د كلمې تفسيرونه

۳ـ په دې مقام كښې مفسرينو كرامو د ﴿وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَٰفِظِينَ﴾ د جملې دپاره درې تفسيرونه كړي دي[۱] لاندې ځو مثالونه يې ولولئ:

الف: غيب د باطن څخه عبارت دی. يعنې په ظاهر كښې د بنيامين د ځتې څخه ورک شوی زرين جام راووت چې مونږ په سترګو باندې وليد، اما په باطن كښې مونږ معلومات نه لرو.

ب: دلته د غيب كلمه د راتلونكي وخت معنی وركوي. يعنې ای پلاره! مونږ تاته كلكه وعده دركړه چې بنيامين به درباندې روغ رمټ سپارو، مګر مونږ څه خبر وو چې هغه به د غلا مرتكب كېږي، د دې د كار ذمواري خو مونږ نه وه قبوله كړې.

ج: غيب د غلا څخه كنايه دی. يعنې مونږ د بنيامين په غلا باندې خبر نه وو خكه مو مصري حكومت ته د خپل شريعت حكم ورځرګند كړ چې په نتيجه كښې د غلامۍ لاندې واقع شو، كه بالفرض مونږ د ده په غلا باندې خبر وی نو مونږ به سكوت غوره كړی وی او په خولو به مو لاس ابښی وی.

زمونږ په فكر كه د غيب څخه ما يطلق عليه الغيب واخستل شي او ټولو معناوو ته شامل شي هم څه مانع پكښې نشته.

الْقَرْيَة يعنې څه؟

۴ـ په ﴿وَسْـَٔلِ ٱلْقَرْيَةَ﴾ كښې د ﴿ٱلْقَرْيَةَ﴾ كلمه لاندې دوه احتماله لري:

الف: ﴿ٱلْقَرْيَةَ﴾ پخپله د مصر څخه عبارت ده[۲]. يعنې ای پلاره! ځوک ولېږه او پخپله د مصريانو څخه پوښتنه وكړه.

ب: دلته ترې د مصر د قريو (كلو څخه هغه قريه (كلی) مطلب دی په كوم كښې چې دوی د پوليسو د پلوه محاصره شوه او د تفتيش دپاره بېرته ستانه كړی شوه[۳].

مونږ ته همدغه دوهم تفسير غوره برېښي او ذهن ته په تبادر سره راځي، والله ﷻ اعلم

﴿قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا ۖ فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَأْتِيَنِى بِهِمْ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَٰٓأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ تَفْتَؤُا۟ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ

---

(۱) زاد المسير ج۴ ص۲۰۱، احكام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۷۶

(۲) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۴۶

(۳) تفسير ابي السعود ج۴ ص۳۰۱

مِنَ ٱلۡهَٰلِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴿٨٦﴾ يَٰبَنِيَّ ٱذۡهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَاْيۡـَٔسُواْ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِۖ إِنَّهُۥ لَا يَاْيۡـَٔسُ مِن رَّوۡحِ ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡقَوۡمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٨٧﴾ ﴾

[۸۳] یعقوب ﷺ وویلې چې: (دغسې نه ده لکه چې تاسو ځرګنده کړه) بلکې تاسو ته خپلو خانونو (دا) کار ښائسته کړی دی (چې په دروغین اعتذار باندې به برائت حاصل کړئ، نو جمیل (نېک) صبر (ډېر ښه دی چې زه بې غوره کړم)، الله ﷻ ته امید دی چې دوی (درېواړه زامن) ټول راته راولي، یقیناً الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۸۴] او د دوی (خپلو زامنو) څخه یې مخ واړاوه او ویې ویلې چې: ای زما غمه په یوسف باندې! (راشه همدا دې وخت دی). او له ډېره غمه (ژړا) یې سترګې سپینې شوې نو (د خپل غم او غُصې) زغموونکی وه (ترې ډک پک وه).

[۸۵] دوی (زامنو ورته) وویلې چې: په الله ﷻ باندې دې زمونږ سوګند وي چې ته همېشه یې چې یوسف یادوې آن تر دې چې ته سخت مریض شې او یا ته د هلاکېدونکو څخه وګرځې.

[۸۶] یعقوب ﷺ وویلې چې: یقیناً زه خپله پرېشان حالي او خپل غم (صرف) الله ﷻ ته ځرګندومه (د ده ﷻ په حضور کښې عرض کوم)، او زه د الله ﷻ د پلوه په هغه شي باندې پوهېږم چې تاسو (پرې) نه پوهېږئ (هغه دا چې یوسف ﷺ ژوندی دی).

[۸۷] ای زما زامنو! تاسو (بېرته مصر ته) لاړ شئ نو (هلته) د یوسف او د ده د ورور (بنیامین) پلټنه وکړئ او د الله ﷻ د رحمت څخه ناامیده کېږئ مه، یقیناً شان دا دی چې د الله ﷻ د رحمت څخه نه ناامیده کېږي مګر کافر قوم.

د مطلب خلاصه

یعني کله چې مشوره ختمه شوه نو د یوسف ﷺ نهه تنه ورونه د کنعان په لور روان شوه او هلته یې د شورٰی تصویب شوي مواد د خپل پلار (یعقوب ﷺ) په حضور کښې تکی په تکی وړاندې کړه نو:

۱ـ هغه ﷺ د هرڅه څخه وړاندې د خپلو زامنو خبره دروغ وګڼله او ویې ویلې چې:

الف: تاسو ته خپلو ځانونو دا خبره ښائسته کړې ده چې په دغه دروغین کلام باندې به خپل ځانونه د ملامتی څخه خلاص کړئ، زما په نزد تاسو د خپل عهد ماتوونکي ګڼل کېږئ.

ب: زما دپاره دا بهتره ده چې د بنیامین په هکله هم داسې نېک صبر وکړم لکه څنګه مې چې د یوسف ﷺ په باره کښې د نېک صبر څخه کار اخستی وه.

ج: خو د دې سره سره الله ﷻ ته امېدلرم چې ماته خپل درېواړه زامن ټول راولي او زما سترګې پرې روښانه کړي.

د یقیناً الله ﷻ پوهېږي، زما حالات هم ورته معلوم دي او زما د دربواړو غائبو زامنو حالات یې هم په کامل علم کښې شامل دي. او په دې باندې علاوه الله ﷻ د حکمت څښتن هم دی چې د څه حکمت په بنیاد به یې د هغوی سره زما ملاقات ټال کړی وي.

۲ـ یعقوب ؑ ذکر شوی تقریر وکړ او بیا یې د خپلو زامنو څخه خپل مخ واړاوه او د یوسف ؑ هغه غم ته متوجه شو کوم چې د بنیامین په غیاب باندې بو خل بیا تازه شو. نو په ډېر افسوس سره یې د مبارکې خولې څخه دا کلمه ووتله چې: ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ ای په یوسف باندې زما غمه! ته خو بیا تازه شوې، راشه همدا دې وخت دی. په دې وینا باندې علاوه، مبارکې سترګې یې د ډېره غمه سپینې واووښتې او دا ځکه چې هم په خپلو زامنو باندې د غُصې څخه ډک وه او هم یې په زړه کښې پخوانی غم بیا تازه شو مګر ټول یې د خپله خانه سره وساتل، نه یې غُصه څرګنده کړه او نه یې د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ څخه اضافه د غم څرګندونه وکړه.

۳ـ خو کله چې د یعقوب ؑ نهه زامنو د ده حالت ولید او د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ کلمات یې واورېده نو خپل پلار یې مخاطب کړ چې:

ای پلاره! عجیبه ده چې ته په دوامداره توګه د یوسف ؑ یادونه کوې او د ده غم ستا څخه بالکل هېرېږي نه. ای پلاره! د دغه اوږده غم آخرنی نتیجه به دا شي چې یا به مریض شې او یا به د غمه وفات شې، نو هیله ده چې د نوموړي غم زیاتي هېر کړه او غته ډېره پرې واږوه.

۴ـ یعقوب ؑ بو خل بیا خپلو زامنو ته مخ ور واړاوه او ورته یې وویلې چې:

الف: ای زامنو! زه د خپل پرېشان حالت او د خپل غم شکایت هیچا ته نه کوم چې په جمیل صبر کښې مې څه نقصان واقع شي، زما ټول شکایت (د غم څرګندونه) صرف هغه الله ﷻ ته ده چې د ذکر شوي غم سره یې زه مخامخ کړی یم، نو ما د خپله غمه سره پرېږدئ او نصیحت راته مه کوئ.

ب: ای زما زامنو! زه په هغه شي باندې د الله ﷻ د پلوه پوهېږم په کوم باندې چې تاسو نه پوهېږئ. یا په بل عبارت: که د یوسف ؑ په ژوند باندې زما علم نه وی نو ما به یې غم هېر کړی وی.

ج: نو ای زامنو! تاسو ته توصیه کوم چې: تاسو بېرته مصر ته ستانه شئ او هلته یوازې د بنیامین نه بلکې د یوسف ؑ د موندلو پلټنه او تالاش هم وکړئ، ترڅو د خپل مشر ورور په شمول د دربواړو ورونو حالات کشف کړئ. او تاسو د الله ﷻ د لوی رحمت څخه ناامیدي مه کوئ او دا ځکه چې د الله ﷻ د لوی رحمت څخه کافر قوم ناامیده کېږي او تاسو خو ـ الحمد لله والشکر ـ مسلمانان یاست. نو هیله ده چې الله ﷻ به د دربواړو ورونو حالات درته څرګند کړي.

توضیحات

۱ـ د یعقوب ؑ درې زامن (یوسف ؑ، بنیامین، او مشر زوی) په مصر کښې پاتې شوه او پاتې نهه تنه د کنعان په لور روان شوه او د خپل پلار په حضور مشرف شوه او هلته یې هغه ته د شوری تصویب شوي مواد هوبهو واورول

څرنګه چې په تصویب شوو مادو کښې دا خبره هم تصویبه شوې وه چې: ﴿ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّ ٱبۡنَكَ سَرَقَ ﴾ ای پلاره! یقینًا ستا زوی (بنیامین) غلا کړې وه چې مونږ ته ترې لوی مصیبت جوړ شو او خپل خان يې په لوی لاس د غلامۍ په حلقه کښې ورکړ؛ نو یعقوب ؑ هغوی د لاندې وجوهو د کبله د اتهام لاندې واقع کړه چې:

الف: د هرڅه څخه وړاندې تاسو څه پوه شوئ چې بنیامین غلا کړې وه چې تاسو وربانديې قطعي حکم وکړ، ایا د هغه په بار کښې د زرین جام راوتل د غلا معنی ورکوي؟ که بالفرض ستاسو په نزد يې د غلا معنی ورکوله نو په تېره جویه کښې تاسو ولې په خپلو خانونو باندې دغلو نوم کېښود، هلته خو ستاسو په بارونو کښې هم د مصري حکومت څه مالونه راوتلي وه.

ب: بیا مصري حکومت ته چا مشوره ورکړه چې د یو کاله پورې يې په بنیامین باندې د غلامۍ فیصله وکړه؟ ایا ستاسو څخه پرته بل څوک خبر وه چې مونږ غله ته دغه ډول سزا ورکوو؟

ج: دوی خو یوسف ؑ ته د غلا د څرګندېدلو څخه وړاندې د یعقوب ؑ د شریعت حکم بیان کړی وه، مګر احتمال شته هغه په اټکل کړی وي چې دا حکم به يې ورته د زرین جام د ظهور څخه وروسته واضحه کړی وي ترڅو بنیامین په لوی لاس د غلامۍ په جال کښې ګیر کړي.

د: هغوی خپل پلار ته د موضوع په واضحه کولو کښې داسې یوه خبره هم وانوروله چې د بنیامین څخه دفاع ترې معلومه سوې وی، نو یعقوب ؑ ملامته نه وه چې هغوی يې د اتهام لاندې واقع کړه چې تاسو په دغه کار باندې راضي وئ.

هـ: بالآخره څه لرې نه ده چې یعقوب ؑ ته څه شک ورلوېدلی وي چې ذکر شوی جام به همغوی د بنیامین په بار کښې د دسیسې په توګه ایښی وي او بیا به يې حکومت ته اطلاع ورکړې وي.

لنډه دا چې د یعقوب ؑ په نزد خپل زامن خام شوي وه او هوښیاران وايي چې خامه غوښه پخېږي مګر خام سړی نه پخېږي.

أسف څه معنی؟

۲_ که څه هم د "أسف" د کلمې اطلاق هم په غضب (غصې) او هم په غم (حزن) باندې کېږي مګر په اصل کښې ذکره شوې کلمه هغه حالت ته وضعه شوې ده په کوم کښې چې غضب او حزن دواړه جمعه شوې وي[۱] چې په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده، ځکه چې یعقوب ؑ د یو پلوه په خپلو زامنو باندې په غُصه وه او د بله پلوه په یوسف ؑ او بنیامین باندې خپه وه.

نو "الف" پکښې د متکلم د "ی" څخه بدل دی نو ﴿ يَٰٓأَسَفَىٰ ﴾ په اصل کښې "يَاأَسَفِيْ" وه[۲] یعنې ای زما غمه! راشه همدا دې وخت دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۳

(۲) تفسیر القاسمي ج ۹ ص ۲۶۶

یادونه

۳_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة: ۱۵۶] لاندې لیکلي دي چې د ﴿ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴾ کلمات خاص محمدي ﷺ امت ته الله ﷻ تلقین کړي دي چې د مصیبت په وخت کښې پرې د خپل غم ځرګندونه وکړي او اجرونه او ثوابونه حاصل کړي. که نه نو یعقوب ﷺ به د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په عوض په ذکرو شوو کلماتو باندې اواز پورته کړی وی.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې د یعقوب ﷺ دپاره خو د بنیامین غلام جوړېدل نوی غم وه، نو په کار وه چې د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په عوض باندې یې "یاأسفی علی بُنیامین" ویلي وی او یا یې اقلاً د بنیامین یادونه هم د یوسف ﷺ سره ضمیمه کړې وی؟

مونږ وایو چې: یعقوب ﷺ د هغې لړۍ بنیاد ته اشاره وکړه د کومې څخه چې په ده باندې غمونه پیل شوي وه، نو د یوسف ﷺ نوم اخستل په حقیقت کښې د بنیامین نامه ته هم اشاره وه چې د ذکر شوي لړۍ یوه کړۍ وه.

د سترګو سپینېدل یعني څه؟

۵_ د ﴿ وَٱبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ ٱلْحُزْنِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ٱبْيَضَّتْ ﴾ کلمه د "ابیضاض"_لکه "احمرار"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې مبالغه پکښې نغښتې ده او د تک سپین معنی ورکوي.

د ځینو مفسرینو کرامو د بیان څخه څرګندېږي[1] چې ذکره شوې جمله د هغه ضمیر څخه حال واقع شوې ده کوم چې په ﴿ وَقَالَ ﴾ کښې مستتر دی، او د سترګو سپینوالی د رڼدوالي یا د نظر د کمزورۍ څخه عبارت دی، نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې: یعقوب ﷺ د ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په کلماتو باندې په داسې حال کښې تلفظ وکړ چې سترګې یې لا پخوا د غمه ړندې شوې او یا کمزورې شوې وې.

مګر مونږ ته داسې برېښي او په تبادر سره ذهن ته راځي (لکه چې ځینو علماوو کرامو پرې صراحت کړی دی)[2] چې ذکره شوې جمله به په وړاندېنۍ جملې ﴿ وَقَالَ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ عطفه وي، او د سترګو تک سپین جوړېدل به د ډېرې ژړا څخه کنایه وي. نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: د نهه زامنو د بیاناتو په اورېدلو سره یعقوب ﷺ په ﴿ يَٰأَسَفَىٰ عَلَىٰ يُوسُفَ ﴾ په کلماتو باندې اواز پورته کړ او د ډېرې ژړا څخه یې مبارکې سترګې تکې سپینې واووښتې.

نو په دې تقدیر به ایت شریف د یعقوب ﷺ د سترګو د ړندوالي یا د نظر د کمبود د بیان څخه ساکت وي او یوازې په راتلونکي [۹۳] ایت کښې به ورته اشاره شوې وي او بس.

(۱) روح المعاني ج۱۲ ص۴۰؛ البحر المحیط ج۶ ص۳۱۴

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۱۹۵؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۹۷

كظم څه معنى؟

٦_ د ﴿ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴾ په جمله كښې د ﴿ كَظِيمٌ ﴾ كلمه د "كَظْمٌ" _لكه "ضَرْبٌ"_ څخه اشتقاقه شوې ده، چې د بندولو او زغملو معنى وركوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حديث ولولئ:

نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «التَّثَاوُبُ مِنَ الشَّيْطَانِ فَإِذَا تَثَاوَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ»[١] يعنې خوله وازې د شېطان له پلوه دي نو كله چې ستاسو يو كس خوله وازې كوي نو ترڅو پورې يې چې وسه كېږي بند دې كړي (كه نه نو بيا دې په لاس باندې خپله خوله پټه كړئ).

نو په دې مقام كښې يې د معنى حاصل داسې راخېژي چې: د سختې ژړا څخه د يعقوب عليه السلام مباركې سترګې تكې سپينې واووښتې او دا څكه چې ټول غم او غُصه يې په زړه كښې بنده كړه (وزغمله) او په خپلو زامنو باندې يې سره نه كړه.

سوال جواب

٧_ كه څوك وايي چې مفسرينو كرامو د ﴿ تَاللَّهِ تَفْتَؤُا تَذْكُرُ يُوسُفَ ﴾ په جمله كښې د ﴿ تَفْتَؤُا ﴾ كلمه په "لَا تَزَالُ" سره ترجمه كړې ده[٢] يعنې هغوى خپل پلار (يعقوب عليه السلام) مخاطب كړ چې په الله ﷻ باندې دې زمونږ سوګند وي چې ته د يوسف عليه السلام يادونه نه پرېږدې ترڅو چې (د همدغه دوامداره يادښت د كبله) يا سخت مريض شې چې مرګ ته ورنژدې شې، او يا مړ شې.

نو پوښتنه دا ده چې: د څه حكمت په بنياد د ﴿ تَفْتَؤُا ﴾ په عوض "لا تَفْتَأُ" نازل نه كړى شو؟

مونږ وايو چې: قرآن كريم عربي قواعد د نظره نه دي غورزولي، او په قسم كښې عربي قاعده دا ده چې كله يې جواب مثبت واقع شي نو هلته به ضرور د تاكيد "ل" او يا د تاكيد ثقيله يا خفيفه "ن" ورپورې اتصال مومي. لكه "وَاللهِ لَأَفْعَلَنَّ كَذَا" قسم دى چې زه به هرومرو ضرور دا كار وكړم.

نو كله چې د كوم قسم جواب مثبت وي او د دې سره‌سره د ذكرو شوو دوارو تاكيدونو څخه خالي وي نو ضرور به هلته د نفي توري مقدر وي، لكه چې په دې مقام كښې د ﴿ تَفْتَؤُا ﴾ جمله مثبته ده او د قسم دپاره جواب واقع شوې ده حال دا چې ذكر شوي دواړه تاكيدات پكښې موجوديت نه لري. نو معلومه شوه چې دلته د نفي توری "لا" د قرائنو په داد باندې د تلفظ څخه لوېدلى دى او په تقدير كښې شته دى، نو څكه په منفي جمله "لا تَزَالُ" باندې ترجمه شوې ده.

د "شكاية" او "بث" معناوې

٨_ د ﴿ إِنَّمَآ أَشْكُواْ بَثِّى وَحُزْنِىٓ إِلَى ٱللَّهِ ﴾ په جمله كښې د ﴿ أَشْكُواْ ﴾ كلمه د "شكاية" څخه اشتقاقه شوې ده چې د "اظهار البث" معنى وركوي[٣]. نو څرنګه چې په دې مقام كښې د "بث" كلمه پخپله ذكره

---

(١) صحيح مسلم ج٢ ص٤١٣

(٢) تفسير ابي السعود ج٤ ص٣٠٢؛ زاد المسير ج٤ ص٢٠٤

(٣) مفردات الراغب ص٢٧٣

ده نو دلته به یې معنی فقط اظهار (څرګندونه) وي.

او د "بث" کلمه اصلاً د تفریق او تیت پرک کېدلو دپاره وضعه شوې ده[۱] مګر په ایت شریف کښې ترې هغه شدید غم مطلب دی په کوم باندې چې غمژن صبر نه شي کولی او بل چا ته یې څرګندونه وکړي[۲]، چې مونږ ترې په پرېشان حالۍ سره تعبیر کوو، نو د معنی حاصل به یې داسې را وخېژي چې: یقیناً زه د خپل پرېشان حال او د خپل خپګان څرګندونه بل چاته نه کوم بلکې فقط الله ﷻ ته یې څرګندوم او بس، ترڅو راته د نجات لاره پیدا کړي.

یو عجیب سکوت

۹ـ کله چې یعقوب علیه السلام خپلو زامنو ته توصیه وکړه چې ولاړ شئ او د یوسف علیه السلام پلټنه وکړئ نو هغوی په عجیبه توګه سکوت وکړ او پلار یې مخاطب نه کړ چې: ای پلاره! یوسف علیه السلام خو لېوه خوړلی دی هغه خو بېرته نه راژوندی کېږي؟. ته به وایې چې هغوی په غیر مستقیمه توګه ویلي وي چې مونږ دروغ جوړ کړي وه.

یادونه

۱۰ـ مونږ ـلله الحمدـ د [الأعراف:۹۷] ایت لاندې پوره تحقیق لیکلی دی چې د الله ﷻ د رحمت څخه نا امیدي کفر دی او که کبیره ګناه؟ نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي.

﴿فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا ٱلضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَٰعَةٍ مُّزْجَىٰةٍ فَأَوْفِ لَنَا ٱلْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَجْزِى ٱلْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾ قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾ قَالُوٓا۟ أَءِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ﴿٩١﴾ قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ ٱلْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ ٱللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿٩٢﴾ ٱذْهَبُوا۟ بِقَمِيصِى هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِى يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِى بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾﴾

[۸۸] نو هرکله چې دوی په یوسف علیه السلام باندې ورننوتل (ورغله) نو ویې ویلې چې: ای معززه! مونږ ته او زمونږ ټبر ته سختي رسېدلې ده او مونږ د بر لږ تجارتي مالونه راوړي دي (چې پوره بارونه

---

[۱] تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۵۱

[۲] تفسیر القاسمي ج۴ ص۲۰۵

پرې نه شو ترلاسه کولی) نو مونږ ته پیمانې (غلې دانې) پوره کړه (د عوض کمبود په نظر کښې مه نیسه) او په مونږ باندې خیرات وکړه، یقینًا الله ﷻ خیرات کوونکو ته جزا (عوض) ورکوي.

[۸۹] یوسف ﷺ وویلې چې: ایا تاسو په هغه شي باندې علم لرئ (په یاد کښې مو پاتې دي) کوم چې تاسو د یوسف او د ده د ورور (بنیامین) سره کړي وه (البته) کله چې تاسو ناپوهان وئ؟.

[۹۰] هغوی (ټولو په یوه خوله) وویلې چې: ایا یقینًا ته همدا ته ضرور یوسف ﷺ یې (چې هغه قیصه درته معلومه ده).

یوسف ﷺ وویلې چې: (هو) زه یوسف یم او دغه (بنیامین) مې ورور دی (بل یوسف نه یم بلکې د یعقوب ﷺ زوی یوسف یم)، بې شکه الله ﷻ په مونږ باندې احسان کړی دی، یقینًا شان دا دی چې هرڅوک پرهېزګاري وکړي او (جمیل) صبر وکړي نو یقینًا الله ﷻ د نیکوکارانو اجر (اجرونه) نه ضائع کوي (بې اجره یې نه پرېږدي).

[۹۱] هغوی وویلې چې: په الله ﷻ باندې سوګند دی چې ته په مونږ باندې الله ﷻ غوره کړی یې، او یقینًا مونږ خطاکاران یاستو.

[۹۲] یوسف ﷺ وویلې چې: نن ورځ په تاسو باندې (هیڅ) پړه نشته (نه اچوله کېږي)، الله ﷻ به تاسو ته مغفرت وکړي، او همدی ﷻ د رحم کوونکو بهتر رحم کوونکی دی.

[۹۳] زما دغه کمیس یوسئ نو زما د پلار (یعقوب ﷺ) په (مبارک) مخ باندې یې ورواچوئ نو بینا به راشي (وګرځي) او (هم) خپل ټول ټبر ماته (مصر ته) راولئ.

د مطلب خلاصه

یعنې کله چې یعقوب ﷺ د خپلو نهه زامنو په خبره باور ونه کړ او وظیفه یې ورکړه چې بېرته مصرته ستانه شي ترڅو د یو پلوه هلته د دربوارو ورونو پلټنه یا لیدنه وکړي او د بله پلوه د دریم ځل دپاره د خپل بال بچ دپاره غلې دانې راوړي، نو دوی د خپلو خانونو سره څه ناقص او لږ سامان واخست او بېرته مصرته ستانه شوه چې لاندې کیفیتونه پېښ شوه:

کله چې دوی د دریم ځل دپاره د یوسف ﷺ په حضور باندې مشرف شوه نو سمدستي یې د بنیامین موضوع مطرحه نه کړه بلکې د غلو دانو د رانیولو په غم کښې ولوېده او د یوسف ﷺ سره یې لاندې سوال جواب وکړ:

ورونه: ای معززه مشره! زمونږ کور کهول ته ډېره سخته لوږه رسېدلې ده او ټول ټبر مو د مشکلاتو سره مخامخ دی. مونږ د خپلو خانونو سره د غلودانو د رانیولو دپاره څه ناقص او لږ سامان راوړی دی چې زمونږ د بارونو (څټو) قیمت نه شي پوره کولی، نو هیله ده چې مونږ ته خپلې پیمانې او څټې پوره راکړې او د قیمت کمبود یا نقصان ته ونه ګورې. په دې باندې علاوه، زمونږ هیله ده چې په مونږ باندې خیرات وکړې او اجرونه راباندې وګټې (هم راته څټې پوره کړې او هم راته اضافه غلې دانې راکړې). او دا څکه چې یقینًا الله ﷻ خیرات ورکوونکو ته نېکه جزا او اجرونه ورکوي.

یوسف ﷺ: تاسو دغلو دانو خبره پرېږدئ بلکې د دې خبرې جواب راکړئ چې: ایا ستاسو هغه څه په یاد دي (په علم کښې مو شته) کوم چې تاسو د یوسف ﷺ او د ده د سکه ورور (بنیامین) سره کړي وه، البته په هغه وخت کښې چې تاسو نه پوهېدئ او په خطاکارۍ کښې لوېدلي وئ؟

ورونه: نه لکه چې همدا ته یقیناً یوسف ﷺ یې چې د ډېرې دقیقې او پټې خبرې پوښتنه دې وکړه؟

یوسف ﷺ: هو! همدا زه یوسف یم او دغه (بنیامین) مې سکه ورور دی. یقیناً چې په مونږ باندې الله ﷻ ډېر لوی انعام او احسان کړی دی، بلکې د الله ﷻ احسان او انعام یوازې مونږ پورې اختصاص نه لري، هرڅوک چې پرهېزګاري وکړي (د الله ﷻ څخه وډار شي) او هم په مصائبو باندې صبر وکړي نو د نېکانو څخه جوړېږي او الله ﷻ د نیکوکارانو اجرونه او عوضونه نه ضائع کوي.

ورونه: یقیناً چې تاته الله ﷻ په مونږ باندې غوره والی درکړی وه او درکړی دی، او یقیناً چې مونږ خطاکاران وو چې په تا باندې مو رخه کوله او ستا د غوره جوړېدلو مخه مو نیوه، بې شکه چې د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی.

یوسف ﷺ: ای زما ورونو! هرڅه چې شوي دي هغه ټول د زړه څخه وباسئ او هیڅ تشویش مکوئ، نن ورځ په تاسو باندې زما د پلوه هیڅ ملامته نشته (تېر په هېر) او الله ﷻ ته هم امید کوم چې تاسو ته به مغفرت او بښنه وکړي، دا ځکه چې همدی ﷻ د رحم کوونکو بهتر رحم کوونکی دی. اما تاسو ته توصیه کوم چې:

اول: تاسو ټول بېرته کنعان ته ستانه شئ او هلته محترم پلار ته زېری ورکړئ.

دوهم: زما دغه کمیس محترم پلار ته د نبي دپاره ورورئ.

درېم: همدغه کمیس دا خل په رښتیاوو باندې یوسئ او زما د محترم پلار په مبارک مخ باندې یې ور واچوئ چې د مبارکو سترګو روندوالی یا د نظر کمزوري یې ورکه او روغ رمټ شي.

څلورم: غلې دانې هلته مه ور وړئ بلکې خپل ټول کورکهول او ټبر مو دلته ماته راولئ، ترڅو د بو پلوه تاسو د قحطۍ د مشکلاتو څخه خلاص شئ او د بله پلوه زه د خپل پلار په لیدلو مشرف شم، او بالآخره ترڅو زما د پخوانې لیدلی شوي خوب نهایي هدف او تاویل تحقق مونده کړي.

توضیحات

۱ـ که څه هم یعقوب ﷺ خپلو زامنو ته توصیه وکړه چې مصر ته ستانه شي او هملته د خپلو ورونو په اړوندو حالاتو پورې تماس ونیسي، مګر دوی د هرڅه څخه وړاندې د غلو دانو موضوع مطرحه کړه. شاید چې د ورونو موضوع به یې د لاندې وجوهو د کبله وروسته کړې وي:

الف: ترڅو د غلو دانو په غوښتلو کښې د یو پلوه خپله ناچاري پاچا ته څرګنده کړي چې دوی د ترحم وړ دي، او د بل پلوه د پاچا وضعه خپلو خانونو ته معلومه کړي چې د بنیامین په غلا باندې خو به په ټولو ورونو باندې په غُصه نه وي؟ که داسې وي نو وړاندیز به ورته عبث شي.

ب: څه لرې نه ده چې د بنیامین د حالاتو څرګندوالی به یې خپل مشر ورور ته پرېښی وي، چې همدلته په مصر کښې پاتې وه او موضوع ورته ښه څرګنده وه.

مُزْجَاةٍ څه معنی؟

۲ـ د ﴿ مُزْجَىٰةٍ ﴾ کلمه په اصل کښې "مزجوة" ـ لکه "مکرمة" ـ وه چې "و" يې په "الف" باندې بدلون موندلی دی. د نوموړې کلمې دپاره علماوو کرامو ډېرې معناوې کړې دي[۱] مګر د مقام سره چې په ډېره ښه توګه پیوند اخلي هغه د "قَلِيْلَةٌ" معنی ده[۲]. نو حاصل به يې داسې را وخېژي چې: ای معززه پاچا! مونږ د غلو دانو د رانیولو دپاره ډېر لږ تجارتي مالونه راوړي دي چې په ارزښت سره يې زمونږ ټول اوښان نه بارېږي، نو هیله ده چې زمونږ د تجارتي مالونو کمبود ته ونه ګوري او ټول اوښان راته بار کړې.

پاتې شوه دا خبره چې ذکر شوی قلیل (لږ) تجارتي مالونه څه شی وه چې د غلو دانو قیمت يې نه شو پوره کولی، نو په دې کښې هم مفسرینو کرامو زښت ډېر اجناس ښودلي دي[۳] لکه وړئ او غوړي، یا جنغوزي او شنی او داسې نور. والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې د ﴿ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ ﴾ د جملې څخه ځرګندېږي چې د یوسف ﷺ ورونو لکه څنګه چې د هغه سره بده وضعه کړې وه د بنیامین سره يې هم چندان ښه وضعه نه وي کړې؛ نو پوښتنه دا ده چې له ده سره يې څه بده وضعه کړې وه؟

مونږ وايو چې:

الف: مونږ د همدې سورت د [۸] ایت لاندې لیکلي دي چې بنیامین هم د هغوی په پلان کښې شامل وه خو په عملي کولو کښې يې دوهم لمبر ورکړی وه. څه لرې نه ده چې د یوسف ﷺ څخه وروسته به يې د بنیامین سره هم خپله وضعه بدله کړې وي، او په هغو اقوالو او افعالو باندې به يې زورولی وي کوم چې مونږ ته په روایاتو کښې نه دي رارسېدلي، او یوسف ﷺ پرې د همده د پلوه خبر شوي وه نو ځکه يې ورته توصیه کړې وه چې: ای وروره! د دوی په کارونو باندې مه غمژن کېږه [یوسف: ۶۹].

ب: کله چې د بنیامین په څټه کښې زرین جام راووت نو سمدستي يې پرې د غله نوم کېښود او ورته يې وویلې چې: "يَا بَنِيّ رَاحِيلَ مَا رَأَيْنَا مِنْكُمْ خَيْرًا"[۴] ای د راحیل زامنو! ستاسو څخه مونږ خیر ونه لید (راحیل د یوسف ﷺ او د بنیامین د مور نوم وه).

ج: د یوسف ﷺ په تبعید باندې خو لکه څنګه چې یعقوب ﷺ زورېدلی شوی وه همدارنګه پرې د بنیامین زړه هم زخمي شوی وه بلکې لا د ده دپاره تهدید شوی هم وه.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۰۸؛ تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۶۹
(۲) لسان العرب ج۱۳ ص۳۵۵
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۴۶؛ تفسیر ابي السعود ج۴ ص۳۰۳؛ تفسیر الطبري ج۱۳ ص۴۹
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۴۳۷

د: بالآخره څه لري نه ده چې بنیامین ته به یې په هغه سفر کښې هم څه ستغې او سپورې خبرې کړې وې په کوم کښې چې دوی نوموړی د کنعان څخه د پاچا د غوښتنې په اثر بیولی وه[1] او رخه به یې کړې وي چې بنیامین زمونږ څخه مصري پاچا ته داسې زیات محبوب دی لکه څنګه چې یوسف ﷺ زمونږ څخه پلار ته زیات محبوب وه.

تثریب څه معنی؟

۴_ د ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾ په جمله کښې د ﴿تَثْرِيبَ﴾ کلمه د ملامتیا او عقوبت او هم د پیغور دپاره وضعه شوې ده[2]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای زما ورونو! تاسو چې زما سره او یا زما د ورور (بنیامین) سره هرڅه کړي دي هغه ټول تاسو ته همدا نن ورځ عفوه دي نه به په تاسو باندې ملامته اچوله کېږي، نه به د عقوبت لاندې واقع شئ او بالآخره نه به پیغور درکړی شي. دا په هغو حقوقو کښې کوم چې په مونږ پورې اړه لري، اما په حقوق الله وو کښې هم امید دی چې الله ﷻ به درته مغفرت او بښنه وکړي.

په همدې موضوع کښې مونږ ـ لله الحمد ـ د دې سورت د درېم ایت شریف څخه لاندې د هر خوندور حدیث رانقل کړي دي هیله ده چې محترم لوستونکي هلته مراجعه وکړي. په دې مقام کښې ورباندې فقط لاندې وضاحتونه وراضافه کوو چې:

الف: یوسف ﷺ ته خپلو ورونو د ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ﴾ په نامه باندې خپل عرائض وړاندې کړه چې: "ای معززه!". ربښتیا چې یوسف ﷺ د الله ﷻ معزز بنده وه د همدې کبله یې د قدرت سره سره خپلو ورونو ته بښنه وکړه. همدا مضمون په لاندې حدیث کښې څومره ښه شرحه شوی دی:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې یوه ورځې موسی ﷺ الله ﷻ ته عرض وکړ چې: «يَا رَبِّ مَنْ أَعَزُّ عِبَادِكَ عِنْدَكَ؟» ای ربه! ستا د بندګانو څخه ستا په نزد څوک ډېر معزز دی؟ الله ﷻ جواب ورکړ چې «مَنْ إِذَا قَدَرَ غَفَرَ»[3] هغه څوک چې کله یې لاس بر شي (هم) بښنه کوي.

ب: د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې کله ابو سفیان ـ په داسې وخت کښې چې د "رضي الله عنه" لایق نه وو جوړ شوی ـ د نبي کریم ﷺ حضور ته ورغی نو د پخوانیو جنایاتو د کبله ترې نبي کریم ﷺ مخ واړاوه. نوموړي ته علي ﷺ مشوره ورکړه چې: یو ځل بیا د نبي کریم ﷺ په حضور مشرف شي او په لوړ اواز سره هغه کلمات ووایې کوم چې د یوسف ﷺ ورونو ویلي وه چې: ﴿تَاللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا﴾ نو امید دی چې نبي کریم ﷺ به درته عفوه وکړي.

کله چې نوموړي د نبي کریم ﷺ په حضور کښې ذکر شوي کلمات قرائت کړه نو نبي کریم ﷺ ورته عفوه وکړه او په هغو کلماتو باندې یې مخاطب کړ په کومو باندې چې یوسف ﷺ خپل ورونه مخاطب

---

[1] تفسیر الطبري ج۱۳ ص۵۴
[2] المحرر الوجیز ج۹ ص: ۳۷
[3] شعب الإیمان للبیهقي ج۶ ص۳۱۹

کړي وه چې: ﴿لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ﴾[1] په تاسو باندې نن ورځ هیڅ ملامته او انتقام نشته، نو ابو سفیان د "رضي الله عنه" د ویلو لایق وګرځېد او ایمان یې منظور شو.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې یوسف ﷺ په څه پوه شو چې پلار یې ړوند شوی دی او یا یې نظر کمزوری شوی دی، او هم دا ورته څه معلومه شوه چې د کمیس په وراچولو باندې به یې د سترګو نظر بېرته راتاو شي او یا به تازه شي؟

وایو چې: د سترګو د ړندېدلو حالت خو به همدوی ورته شرحه کړی وي ترڅو بنیامین د مونږ یوسف ﷺ د بند څخه راخوشي کړي. اما د سترګو په رغېدلو باندې د پوهېدلو دپاره یې خینو مفسرینو کرامو څه عقلي وجوه هم بیان کړي دي مګر صحیحه خبره دا ده چې ذکر شوي معلومات به ورته په وحې باندې د الله ﷻ د پلوه ورکړی شوي وي[2].

﴿وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾ قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ ﴿٩٥﴾ فَلَمَّا أَن جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ فَارْتَدَّ بَصِيرًا قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾﴾

[۹۴] او کله چې کاروان (د مصر څخه) جدا شو نو د هغوی پلار (یعقوب ﷺ خپلو لمسیانو ته) وویلې چې: یقینًا زه د یوسف ﷺ (خوږه) وږمه مومم، که چېرې ستاسو د پلوه ماته د بوډاتوب د کبله د سادګۍ نسبت نه وي (نو په ذکره شوې خبره کښې به مو زه صادق ګڼلی وی).

[۹۵] لمسیانو (ورته) وویلې چې: په الله ﷻ باندې سوګند دی چې یقینًا ته په خپلې پخوانۍ خطایۍ کښې یې.

[۹۶] نو هرکله چې زېرې ورکوونکی (یهوذا یعقوب ﷺ ته) راغی (را ورسېد) نو (د یوسف ﷺ) کمیس یې د ده په مخ باندې ور واچاوه نو هغه بېرته پخواني حالت ته بینا وګرځېد، (او بیا یې) وویلې چې: ای زامنو! ایا تاسو ته ما نه وو ویلي چې یقینًا زه د الله ﷻ د پلوه په هغه شي باندې پوهېږم چې تاسو پرې نه پوهېږئ (هغه دا چې یوسف ﷺ ژوندی دی).

[۹۷] زامنو (ورته) وویلې چې: ای زمونږ (مهربانه) پلاره! زمونږ دپاره زمونږ د ګناهونو مغفرت وغواړه. یقینًا چې مونږ خطاکاران وو (د یوسف ﷺ په هکله).

---

[1] الإصابة في تميز الصحابة ج۲ ص۲۷۷
[2] التفسير الكبير ج۱۸ ص۲۰۶

[۹۸] یعقوب ﷺ وویلې چې: ژر به زه ستاسو دپاره د خپل رب ﷻ څخه مغفرت وغواړم. یقیناً زما رب ﷻ بښونکی (او) مهربان دی (هیله ده چې سوال به مې قبول کړي).

د مطلب خلاصه

یعنې یوسف ﷺ خپلو ورونو ته خپل کمیس ورکړ او د کنعان په لور یې رخصت کړ، نو بیا لاندې کیفیتونه منځته راغله:

۱ـ کله چې هغوی نوموړي کمیس ته د کنعان په لور حرکت ورکړ او کاروان د ښار څخه جدا شو نو د یعقوب ﷺ دماغ ته د خپل ګران زوی (یوسف ﷺ) خوږه وږمه ورسېده، نو د خپلې شاوخوا کسان (لمسیان او نور) یې مخاطب کړه چې:

الف: عجیبه ده ماته د یوسف ﷺ عطري وږمه دماغ ته راغله، لکه چې زما او د هغه د ملاقات وخت رانژدې شوی دی.

ب: ای حاضرینو! که بالفرض تاسو ماته د سادګۍ نسبت ونه کړئ نو ضرور به تاسو زما په ذکره شوې عجیبه خبره باندې باور وکړئ.

۲ـ تولو حاضرینو په یوه خوله ډېر په کلکه جواب ورکړ او په الله ﷻ باندې یې ورته سوګند یاد کړ چې: یقیناً ته د پخوانۍ خطایۍ څخه خلاص شوی نه یې، حتی چې اوس یې دغه حالت ته راورسولې چې پرته ګرېږې او اوتې بوتې وایې.

۳ـ نور نو یعقوب ﷺ چپ شو (او د خپل ګران زوی په خوږه وږمه باندې یې خپل غم غلطاوه چې سات په سات ورته رانژدې کېده)، آن تردې چې زیری ورکوونکی یعقوب ﷺ ته ور ورسېد او د هغه په مبارک مخ باندې یې د یوسف ﷺ کمیس ور واچاوه، نو سمدستي بینا شو او یا یې د سترګو کمزوري د منځه لاړه.

یعقوب ﷺ د خوشالۍ په حال کښې خپل تول ټبر مخاطب کړ چې: ایا تاسو ته ما نه وو ویلي چې زه د الله ﷻ د پلوه په هغه څه باندې پوهېږم چې تاسو پرې نه پوهېږئ؟ (زه پوهېدلم چې یوسف ﷺ ژوندی دی خو تاسو ته مې ښکارېده).

۴ـ بیا تولو زامنو د خپل پلار په حضور کښې په خپله ګناه باندې اعتراف وکړ لکه څنګه یې چې د یوسف ﷺ په حضور کښې پر اعتراف کړی وه، او د پلار څخه یې غوښتنه وکړه چې: ای پلاره! مونږ ډېر خطاکاران یاستو مونږ ته د الله ﷻ څخه د ګناهونو مغفرت او بښنه وغواړه.

۵ـ یعقوب ﷺ د خپلو زامنو وراندیز قبول کړ او کلکه وعده یې ورکړه چې: ډېر ژر به د خپل رب ﷻ څخه ستاسو دپاره مغفرت وغواړم، او هیله ده چې زما سوال به قبول کړي او ګناهونه به درته وبښي ځکه چې یقیناً همدی ﷻ بښونکی او مهربان دی.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې یوه عجیبه دا خبره ده چې د یعقوب ﷺ په دماغ کښې تر کلونو-کلونو پورې

د یوسف علیه السلام خوږې ورمې خای نیولی وه او کله چې د ډېرې مودې وروسته اول خل د ده دماغ ته ورسېده نو ویې پېژانده چې دا د یوسف علیه السلام ورمه ده.

بله عجیبه دا ده چې د ډېرې مسافې څخه په اصطلاح د اتیا فرسخه یا اته منزله[۱] وړاندې خای څخه د ده دماغ ته ذکره شوې ورمه ورسېده، حال دا چې د یو پلوه د انسان شامه قوه دومره قوي نه وي او د بله پلوه د انسان د خولې ورمه دومره تېزه نه وي. نو معلومه شوه چې دا کار الله ﷻ د معجزې په توګه اجراء کړی دی، که نه نو په کار وه چې د هغه کوهي څخه د یعقوب علیه السلام دماغ ته د یوسف علیه السلام ورمه ور رسېدلې وی په کوم کښې چې یوسف علیه السلام اچولی شوی وه، او د هغه د کور څخه یې فقط درې فرسخه وړاندې موقعیت درلود[۲].

همدا موضوع په لاندې حدیث شریف کښې څومره په زړه پورې شرحه شوې ده:

حنظله رضی الله عنه په یوه اوږده حدیث کښې وایې چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ جنت او دوزخ یاد کړ نو په ما باندې داسې حالت راغلی لکه چې جنت او دوزخ په سترګو باندې ګورم، زه د همدې مبارک مجلس څخه پورته شوم او د خپل کور کهول خواته لاړم، نو ما ولیده چې پخوانی حالت مې پاتې نه شو، د همدې کبله ما په خپل خان باندې ګومان وکړ چې زه منافق شوی یم، او دا خکه چې هغه حالت راته دوام ونه کړ په کوم حالت باندې چې زه د نبي کریم ﷺ په حضور کښې وم، د همدې کبله مې همدغه کیفیت نبي کریم ﷺ ته یاد کړ او پوښتنه مې ترې وکړه چې: ایا زه منافق شوی یم؟

نو نبي کریم وفرمایل چې: «يَا حَنْظَلَةُ لَوْ كُنْتُمْ كَمَا تَكُونُونَ عِنْدِي لَصَافَحَتْكُمُ الْمَلَائِكَةُ عَلَى فُرُشِكُمْ أَوْ عَلَى طُرُقِكُمْ يَا حَنْظَلَةُ سَاعَةً وَسَاعَةً»[۳] یعنې ای حنظله! که چرته تاسو په هغه حالت باندې پاتې کېدلی په کوم باندې چې زما په حضور کښې یاست نو پرښتو به درسره په خپلو فرشونو یا په خپلو لارو باندې مصافحې کړې وی، ای حنظله! یو سات د ذکر دپاره وي او بل سات د دنیاوي معیشت دپاره.

سعدي علیه الرحمة د یعقوب علیه السلام ذکر شوي حالات په خپلو درې اشعارو کښې داسې خای په خای کړي دي چې[۴]:

زمصرش بوی پیراهن شمیدي :: چرا در چاه کنعانش نه دیدي

بګفتا احوال ما برق جهان است :: دمي پیدا و دیګر دم نهان است

ګهي بر طارم اعلی نشینم :: ګهي بر پشت پای خود نبینم

یعنې د یعقوب علیه السلام څخه چا پوښتنه وکړه چې د مصر څخه دې د یوسف علیه السلام کمیس ورمه بوی کړه نو د کنعان په کوهي کښې دې ولې نه لیده چې درته نژدې وه، هغه جواب ورکړ چې زمونږ

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۱۳
(۲) تفسیر ابي السعود ج۳ ص۲۵۸؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۲٦٦
(۳) سنن ابن ماجه ص۳۱۲
(۴) ګلستان سعدي ص۱۰٦

حالات د دنیا د برېښنا ځوندې دي کله وي او کله نه وي، کله په لوړه مناره باندې ګینو چې هرڅه راته ښکارېږي او کله د خپلو پښو په شا باندې څه نه وینو.

یادونه

۲_ که څه هم د یوسف ﷺ د کمیس په باره کښې د همدې سورت د [۲۵] ایت لاندې څه معلومات لیکلې شوي دي ـلله الحمدـ چې بیا لیکلو ته یې ارتیا نه ګورو، مګر په دې مقام کښې وربانديې اضافه کوو چې ځینو علماوو کرامو د هغه کمیس په باره کښې ډېر عجائب لیکلي دي کوم چې یوسف ﷺ خپل پلار ته د مصر څخه ورلېږلی وه[1] چې هغه یو جنتي کمیس وه او یا هغه کمیس وه کوم چې زلیخا د شا د پلوه څیرلی وه، مګر ظاهره دا ده چې دغه کمیس عادي کمیس وه جنتي نه وه[2]، کوم چې د یوسف ﷺ د خولو څخه نه وه وینځلی شوی، والله ﷻ اعلم.

تفنید څه معنی؟

۳_ د ﴿ لَوْلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ تُفَنِّدُونِ ﴾ کلمه د "تفنید" څخه اشتقاقه شوې ده، چې اصل مصدر یې "فَنَد" ـلکه "شَرَف"ـ دی، "فَنَد" د فکر هغې کمزورۍ ته ویل کېږي کومه چې د بوډاتوب او د عمر د اوږدوالي د کبله چاته ورپېښه شي[3]. نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې که تاسو ما د بوډاتوب دماغي کمزورۍ ته نه نسبت کوئ نو زما په خبره به باور وکړئ چې په ما باندې د یوسف ﷺ خوږه ورمه ولګېده.

یادونه

۴_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۸] ایت شریف لاندې د "ضَلال" د کلمې په هکله ښه پوره بحث کړی دی، خو په دې مقام کښې وربانديې اضافه کوو چې دلته مونږ ته داسې برېښي چې د "ضَلال" د کلمې څخه به هغه معنی مراده وي کومې ته چې د ﴿ لَوْلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ په جمله کښې اشاره شوې ده. یعنې د یعقوب ﷺ لمسیانو خپل نیکه ته همغه شی منسوب کړ د کوم څخه یې چې په ذکره شوې جمله کښې منعه کړې وه، نو دوی هغه مخاطب کړ چې: ای بابا! زمونږ دې په الله ﷻ باندې سوګند وي چې د بوډاتوب د کبله ستا په فکر کښې کمزوري ده چې لا د پخوا څخه تاته درپېښه شوې ده او اوس یې دې حالت ته رسولی یې چې د یوسف ﷺ د ورمې د رسېدلو ادعاء کوې، حال دا چې هغه خو لېوه خوړلی دی، هډوکي به یې لا هم خاورې شوي وي.

بشیر (زیری ورکوونکی) څوک وه؟

۵_ بشیر د یعقوب ﷺ د زامنو څخه مشر زوی وه چې "یهوذا" نومېده، نوموړي د خپلو نورو

---

(۱) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۵۲؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۴۸
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۹۹؛ البحر المحیط ج۶ ص۳۲۲؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۳۷۱
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۷۶؛ مفردات الراغب ص۴۰۰

ورونو څخه وغوښتل چې دغه د خوشالۍ کميس به هم زه پلار ته ور ورم[۱] لکه څنګه چې د غم کميس ما وروړی وه، نو ورونو اجازه ورکړه، چې د ملاقات په وخت کښې یې د یعقوب ﷺ سره لاندې سوال جواب وکړ[۲]:

یعقوب ﷺ: «كَيْفَ تَرَكْتَ يُوسُفَ» یوسف دې په څه حالت کښې پرېښود (هغه څنګه وه)؟.

بشير: «هُوَ مَلِكُ مِصْرَ» هغه د مصر پاچا وه.

یعقوب ﷺ: «مَا أَفْعَلُ بِالْمُلْكِ عَلَى أَيِّ دِيْنٍ تَرَكْتَهُ؟» زه يې پاچا څه کوم، په کوم دين باندې وه؟

بشير: «عَلَى الإِسْلَامِ» هغه د اسلام په دين باندې وه.

یعقوب ﷺ: «الْآنَ تَمَّتِ النِّعْمَةُ» اوس نو نعمت پوره شو (چې هم مسلمان دی او هم پاچا).

او بيا يې ورته دعاء وکړه چې: الله ﷻ دې په تا باندې سکرات الموت اسان کړي، زما په لاس کښې خو نور څه شی نشته چې په زيري کښې يې درکړم.

ارتداد څه معنی؟

۶ـ د ﴿ فَٱرْتَدَّ بَصِيرًا ﴾ په جمله کښې د "ارْتَدَّ" کلمه د "ارْتِدَاد" څخه اشتقاقه شوې ده، "ارْتِدَاد" دې ته وايي چې څوک پخواني حالت ته بېرته ور وګرځي[۳]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: یعقوب ﷺ د کميس په ذريعه بېرته بينا شو البته په هغه صورت کښې چې د سترګو نظر يې په بشپړه توګه د منځه تللی وه، او يا يې د سترګو د نظر کمزوري د منځه لاړه په هغه صورت کښې چې نظر يې کمزوری شوی وي او د منځه نه وي تللی.

نو مونږ. خکه دواړو صورتونو ته اشاره وکړه چې علماء کرام پکښې اختلاف لري[۴].

يوه پښتون شاعر د یعقوب ﷺ حالت په يوه بيت کښې څومره په ښه توګه منعکس کړی دی[۵] چې:

چې قاصد د ورک يوسف زيری پرې وکړ :: د یعقوب د سترګو بيا نظر پيدا شو

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې د ﴿ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ ﴾ په جمله باندې یعقوب ﷺ څوک مخاطب کړ؟

مونږ وايو چې: په ذکر شوي خطاب کښې علماوو کرامو لاندې دوه صورتونه ښودلي دي[۶]:

الف: د یعقوب ﷺ هغه لمسيان کوم چې د ﴿ لَوْلَآ أَن تُفَنِّدُونِ ﴾ په جمله کښې مخاطب کړی شوي وه او کومو چې ورته د ﴿ تَٱللَّهِ إِنَّكَ لَفِى ضَلَٰلِكَ ٱلْقَدِيمِ ﴾ جمله اورولې وه.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۷۹
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۵۵؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۱
(۳) مفردات الراغب ص۱۹۸
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۴۰
(۵) د عبد الرحمن مومند ديوان
(۶) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۹۰؛ تفسير الكشاف ج۲ ص۵۰۴

نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې: ایا ما تاسو ته نه وه ویلي چې زه د یوسف ﷺ وړمه حس کوم، که تاسو راباندې گومان نه کوئ چې زه بوډا او کمزوری یم.

نو په دې تقدیر د ﴿ إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴾ جمله مستانفه جوړېږي او د ﴿ أَلَمۡ أَقُل لَّكُمۡ ﴾ دپاره مقوله نه شي واقع کېدلی.

ب: هغه نهه زامن کومو چې د بنیامین د غلا خبر ور وړی وه او کومو ته چې یعقوب ﷺ دا جملې اورولې وې چې: ﴿ إِنَّمَآ أَشۡكُواْ بَثِّي وَحُزۡنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ وَأَعۡلَمُ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴾ [یوسف:۸۶] یعنې ما تاسو ته دغه جمله نه وه اورولې؟.

مونږ ته دا هم څه لرې نه ښکارې چې یعقوب ﷺ به خپلو زامنو او لمسیانو او نورو اقاربو ټولو ته ذکر شوی خطاب متوجه کړی وی، چې څه منافات سره نه لري، والله ﷻ أعلم.

د یعقوب ﷺ زامن په بهتره ډله کښې شامل شوه

۸ـ د یعقوب ﷺ زامنو په خپله گناه باندې اعتراف وکړ او د ﴿ إِنَّا كُنَّا خَٰطِـِٔينَ ﴾ په جملې سره یې خپل ځانونه خطاکاران وبلل، نو خپل ځانونه یې په بهتره ډله کښې شامل کړه. دا ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «كُلُّ بَنِي آدَمَ خَطَّاءٌ وَخَيْرُ الْخَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ»[۱] یعنې بنیادمان هر یو خطاکار دی او د خطاکارانو بهتر توبه کوونکي دي.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایې چې کله د یوسف ﷺ ورونو د خپل پلار څخه وغوښتل چې مونږ ته ښنه وغواړه نو هغه ﷺ د ښنې غوښتل پال کړه چې: ﴿ سَوۡفَ أَسۡتَغۡفِرُ لَكُمۡ رَبِّيٓ ﴾ ژر دی چې د خپل رب ﷻ څخه به درته مغفرت وغواړم؛ نو پوښتنه دا ده چې څه وجه ده چې سمدستي یې ورته مغفرت ونه غوښت؟

مونږ وایو چې: مفسرینو کرامو د مغفرت د غوښتلو د وروسته کولو دپاره ځینې دېرې وجهې لیکلې دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ[۲]:

الف: چې ترڅو د سوالونو د اجابت وخت ورسېږي، لکه د سهار مهال او یا د قیام اللیل وخت.

ب: ترڅو د یوسف ﷺ څخه پوښتنه وکړي چې هغوی ته د جنایت څخه ورتېرېږي او که څنگه.

ج: ترڅو ورته د یوسف ﷺ په ملگرتیا سره مغفرت وغواړي. یا په بل عبارت: ترڅو یعقوب ﷺ ورته د الله ﷻ څخه د مغفرت دپاره لاسونه پورته کړي او یوسف ﷺ پرې آمین ووایې.

مگر د ټولو څخه بهتره وجه یې هغه ده کومې ته چې نبي کریم ﷺ په خپل یوه اوږده حدیث شریف کښې اشاره کړې ده، هغه دا: «حَتَّى تَأْتِيَ لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ»[۳] یعنې یعقوب ﷺ خپلو زامنو ته د مغفرت غوښتنه وروسته کړه ترڅو د جمعې شپه راشي.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۱۳

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۵۵؛ زاد المسیر ج۴ ص۲۱۴

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۷

یوه پوښتنه او د هغې ځواب

۱۰ـ که څوک وایي چې: نظر ذکرو شوو وجوهو ته په کار وه چې یوسف ﷺ هم د خپل پلار په شان د مغفرت د غوښتلو وعده ورکړې وی او د ﴿ يَغْفِرُ ٱللَّهُ لَكُمْ ﴾ جمله یې نه وی وراورولې چې الله ﷻ به درته مغفرت وکړي؟

مونږ وایو: ځرنګه چې د هغوی جنایت په یوسف ﷺ پورې ارتباط درلود او هغه ﷺ په عین وخت کښې د قدرت خاوند هم وه، که بالفرض ذکر شوې جمله یې ورته نه وی اورولې نو دوی به ډېر وارخطا شوي وی او احتمال وه چې فرار یې کړی وی، نو یوسف ﷺ د ذکرې شوې جملې په اورولو سره د یو پلوه هغوی د روحي عذاب (زیاتې وارخطایی) څخه بچ کړه او ډاډ یې ورکړ او د بله پلوه یې د احتمالي فرار (تښتېدلو) مخه ونیوه، والله ﷻ أعلم.

﴿ فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾
وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَـٰٓأَبَتِ هَـٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَـٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ
جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ
أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَـٰنُ بَيْنِى وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ
﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَـٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ أَنتَ وَلِىِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْـَٔاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّـٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾ ﴾

[۹۹] نو هر کله چې دوی ټول (د یعقوب ﷺ ټبر) په یوسف ﷺ باندې (په استقبالیه مقام کښې) ور داخل شوه نو یوسف ﷺ خپل خان ته خپل مور او پلار ضمیمه (غاړه په غاړه) کړل او (ورته یې) وویلې چې د مصر ښار ته که د الله ﷻ رضا وي په داسې حال کښې ورننوځئ چې تاسو (د احتمالي خطراتو څخه) په امن کښې یاست.

[۱۰۰] او خپل مور او پلار یې په (خپل) تخت باندې پورته کړل او دوی ټول یوسف ﷺ ته (د تعظیم) سجده کوونکي (په ځمکه باندې) پرېوتل. او یوسف ﷺ (خپل پلار ته) وویلې چې: ای پلاره! دغه (په سجده باندې پرېوتل) زما د خوب تعبیر دی چې پخوا (مې لیدلی) وه، یقینًا زما رب ﷻ زما خوب حق (رښتیا) وګرځاوه، او یقینًا زما رب ﷻ (ډېر) ښانسته (او ښه) نعمت ماته راکړ په کوم وخت کښې یې چې زه د بندیخانې څخه راوویستلم او تاسو یې د ببدیا (میرې) څخه راوستلئ (البته) د هغه څخه وروسته چې زما ترمنځ او زما د ورونو ترمنځ شیطان وسوسه (اختلاف) واچاوه، یقینًا زما رب ﷻ د هغه شي دپاره باریک تدبیر کوونکی دی کوم ته چې اراده وکړي. یقینًا زما رب ﷻ همدی پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۰۱] ای زما ربه! بې شکه چې ماته دې د پاچاهۍ څخه هم برخه راکړه، او د خبرو په اړولو باندې دې هم پوه کړم. ای د اسمانونو او ځمکو بې مثله پیدا کوونکیه! همدا ته په دنیا او آخرت کښې زما کارساز (متولي) یې. نو (کله مې چې ته اخلې) د مسلمانۍ په حال کښې مې واخلې (فوت کړې) او (د خپلو) صالحانو (بندګانو) پورې مې پیوسته کړې (د هغوی په ډله کښې مې شامل کړې).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یوسف ﷷ د قیصې وروستنۍ کړۍ ته اشاره شوې ده. یعنې کله چې یعقوب ﷷ د ټول ټبر سره د مصر په لور روان شو او هلته د اول ځل دپاره د یوسف ﷷ سره ملاقي شو نو لاندې کیفیتونه منځته راغله:

۱ـ نو د ښار څخه دباندې یوسف ﷷ ټولو ته هرکلی وویلې مګر دخپل مور او پلار سره یې په امتیازي توګه غاړه په غاړه روغبړ وکړ.

۲ـ بیا یې ټول مېلمانه مخاطب کړه چې: د مصر ښار ته ښه په اطمنان سره ننوځئ، تاسو به إن شاء الله ﷻ د هر ډول خطراتو څخه بچ شئ، نه به درته سیاسي خطر متوجه شي او نه اقتصادي.

۳ـ بیا چې کله ښار ته ننوتل او د یوسف ﷷ د کېناستو ځای ته ورسېده نو خپل مور او پلار یې د خپل ځان سره یو ځای په تخت باندې کېنول، تابه ویل چې یوسف ﷷ او مور پلار یې درېواړه پاچاهان دي.

۴ـ بیا یوسف ﷷ ته یوولسو ورونو او هم مور او پلار د تعظیم سجده وکړه او د ده احترام یې په ځای کړ.

۵ـ په دغه وخت کښې یوسف ﷷ په خپل پلار باندې غږ وکړ او ورونو ته یې ور واوروله چې:

الف: ای پلاره! دغه دی زما د هغه خوب تعبیر متحقق شو کوم چې ما په ماشومتوب کښې ډېر پخوا لیدلی وه، یقینًا چې زما خوب د ډېر وخت څخه وروسته زما رب ﷻ په خپل فضل سره رښتیا کړ او په خارج کښې یې موجودیت ورکړ.

ب: په دې باندې علاوه زما رب ﷻ ماته ډېر نعمتونه راکړي دي، چې د شمېر لاندې نه شي راتلای، مګر دا مثالونه یې واورئ:

اول: زه یې اول د کوهي څخه راپورته کړم او بیا یې د بندیخانې څخه راوویستلم او په تخت باندې یې کېنولم.

دوهم: تاسو یې د بیدیا څخه (چې د خوراک دپاره پکښې غلې دانې نه موندلې کېدلې) د مصر ښار ته روغ رمټ را ورسولئ؛ چې هرڅه پکښې پرېمانه دي.

دریم: کوم شقاق او خلاف چې زما او زما د ورونو په منځکښې شیطان اچولی وه او په منځکښې مو جدایي او بېلتون واقع شوی وه، الله ﷻ هغه د منځه وویست او په اتفاق او اتحاد سره دغه دی په یوه مجلس کښې د مینې او محبت په ناسته ولاړه باندې مشغول یاستو.

ج. يقيناً زما رب ﷻ چې د کوم شي د موجودولو اراده وکړي نو په ډېر باريک تدبير باندې يې ترسره کوي او هيڅ شی ورته خنډ نه شي واقع کېدلی.

د. يقيناً زما رب ﷻ د کاملې پوهې خاوند او د کامل حکمت څښتن دی.

۶ـ کله چې يوسف ﷺ د ذکرو شوو نعمتونو يادونه وکړه نو بيا خل يې د الله ﷻ په وړاندې د سوال لاسونه پورته کړه او داسې يې وويلې چې:

الف. ای زما ربه! تا په ما باندې څومره لوی لوی نعمتونه را پېرزو کړي دي، چې پاچاهي دې راکړې ده، د خبرو په نهايي اهدافو باندې دې پوه کړی يم، او هم دې د خوبونو د تعبيرولو علم راپېرزو کړی دی او په سوال جواب کښې دې پوره مهارت راکړی دی.

ب. ای هغه اقدسه ذاته چې د نشت څخه دې اسمانونه او ځمکې پيدا کړې دي او ته په هرڅه باندې قدرت لرې! همدا ته په دنيا او آخرت کښې زما کار ساز او د امورو متولي او متصرف يې.

ج. ای زما ربه! زما سوال دا دی چې تر آخره پورې زما کارسازي وکړې، کله چې مرګ‌ېږم نو د مسلمانۍ په حال کښې مې فوت کړې او د خپلو صالحو بندګانو ډلې ته مې په خپل فضل سره ورپيوسته کړې او په هغوی کښې مې ورشامل کړې، آمين يا رب العالمين.

توضيحات

۱ـ د ﴿ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ آوَىٰ ﴾ کلمه د "إيواء" څخه اشتقاقه شوې ده. مونږ د الله ﷻ په توفيق د همدې سورت د [۶۹] ايت لاندې ليکلي دي چې "إيواء" خپل خان ته د ضميمه کولو او غاړه په غاړه کولو معنی ورکوي، نو په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: يوسف ﷺ خپل پلار او مور (يعقوب ﷺ، راحيل رضي الله عنها) دواړه خپل خان ته غاړه په غاړه کړه.

نو د قرآن کريم د ظاهر څخه څرګندېږي چې د يوسف ﷺ مور (راحيل) تردې وخته پورې ژوندۍ وه[۱]، مګر ځينو علماوو کرامو د تواريخو په استناد ليکلي دي چې نوموړې د بنيامين د تولد په وخت کښې وفاته شوې وه، خو يعقوب ﷺ بيا د هغې خور "لَيَا" په نکاح اخستې وه[۲].

دوی وايي چې په ﴿ أَبَوَيْهِ ﴾ کښې يعقوب ﷺ او همدغه "لَيَا" مراد دي، دا ځکه چې نوموړې "لَيَا" د يو پلوه د يوسف ﷺ د مور په ځای ناسته وه او د ده مياره ګرځېدلې وه، او د بله پلوه يې تروړ کېدله چې تروړ هم د مور څخه کمه نه ده. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الأُمِّ»[۳] يعنې تروړ د مور غوندې ده.

ځينې علماء کرام لا وايي چې په ﴿ أَبَوَيْهِ ﴾ کښې يعقوب ﷺ او د راحيل مور مراد دي چې د

---

(۱) المحرر الوجيز ج۹ ص۳۷۷؛ البحر المحيط ج۶ ص۳۲۶

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۵۷؛ تفسير البغوي ج۲ ص۲۵۰

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۱۰

یوسف ﷺ نیا (جده) کېدله[۱]. مګر مونږ ته د تواریخو خبره چندان مزه ناکه نه برېښي، او په ټولو اقوالو کښې راته لومړنی قول په زړه پورې ښکاري.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې د ذکرې شوې جملې مفهوم دا دی چې یعقوب ﷺ د ټول ټبر سره مصر ته داخل شو او هلته ورسره د یوسف ﷺ د پلوه روغبړ وکړی شو؛ نو پوښتنه دا ده چې دوهم ځل په څه منظور مخاطب کړی شوه چې: ﴿ٱدۡخُلُواْ مِصۡرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ﴾ یعنې که د الله ﷻ رضاء وي مصر ته په داسې حال کښې ننوځئ چې تاسو په امن کښې یاست؟

مونږ وایو چې: د ذکر شوي سوال دپاره مفسرینو کرامو لاندې دوه جوابونه کړي دي:

الف: اولنی ملاقات د مصر ښار په داخل کښې صورت نه وه نیولی بلکې یوسف ﷺ د ښار څخه دباندې د خپل پلار د استقبال دپاره بهر وتلی وه[۲]، نو د روغبړ څخه وروسته یې هغوی مخاطب کړه چې اوس نو که د الله ﷻ رضا وي د مصر ښار ته ورداخل شئ او په خیر سره هلته ورشئ: یا په بل عبارت: په لومړني دخول کښې د مصر مملکت ته ورننوتل مراد دي او په دوهم دخول سره د مصر ښار ته داخلېدل مطلب دي.

ب: د ﴿ٱدۡخُلُواْ مِصۡرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ﴾ په جمله کښې د ﴿ٱدۡخُلُواْ﴾ د جملې څخه استقرار او اوسېدانه مطلب ده[۳] نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې یوسف ﷺ خپل پلار او نور ټبر د روغبړ څخه وروسته مخاطب کړ چې اوس نو په مصر کښې په ښه امن او سوکالۍ سره واوسېږئ، که د الله ﷻ رضا وي نو تاسو ته هیڅ خطر متوجه نه دی، په خیر راغلئ او په خیر اوسئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایي چې د ﴿وَخَرُّواْ لَهُۥ سُجَّدٗا﴾ د جملې متبادره معنی دا ده چې یوسف ﷺ ته خپل پلار او مور او هم خپلو یوولسو تنو ورونو سجدې وکړې او سرونه یې ورته په ځمکه باندې کېښوده، حال دا چې غیر الله ته سجده کول خو په یوه شریعت کښې هم جواز نه دی درلودلی؟

مونږ وایو چې: ـلله الحمدـ مونږ د [البقرة:۳۴] ایت لاندې په همدې باره کښې ښه اوږد بحث کړی دی چې یو ځل کتل یې بې ګټې نه دي، خو په دې مقام کښې ورباندې اضافه کوو چې د ذکر شوي سوال دپاره علماوو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[۴] لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: دلته د سجدې څخه انحناء (کوږوالی) مطلب دی، یعنې هغوی خپل ځانونه د یوسف ﷺ په لور باندې ورکاږه کړه او یا یې ورته په خپلو سرونو باندې وراندګورد وکړ.

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۳۲۶

(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۰۱

(۳) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۷۷؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۹۰

(۴) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۲۱۲؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۰۱؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۶۵

مګر دا جواب د ﴿ وَخَرُّواْ ﴾ د کلمې سره سمون نه خوري، ځکه چې دغه کلمه د "سَقَطُوا" په معنی سره ده[1]، يعنې هغوی ورته په ځمکه باندې ولوېدل.

ب: دلته د شکر سجده مراده ده. يعنې هغوی د يوسف ﷺ سره د ملاقات د کبله خاص الله ﷻ ته په سجده باندې پرېوتل، د شکر سجدې يې وکړې.

مګر دا جواب هم خوندور نه دی ځکه چې د ﴿ هَـٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَـٰىَ ﴾ سره ښه پيوند نه نيسي، او دا ځکه چې يوسف ﷺ خو په ماشومتوب کښې يوولس ستوري او لمر او سپوږمۍ داسې په خوب نه وه ليدلي چې هغوی د شکر سجدې وکړې.

ج: نو ډېر ښه جواب دا دی چې: ذکره شوې سجده د عبادت سجده نه وه بلکې د تعظيم سجده وه چې په هغه وخت کښې دغه ډول تعظيم جواز درلود.

نو شايد چې د الله ﷻ په امر باندې به يې د داسې حکمتونو په بنياد صورت نيولی وي کوم چې مونږ ته پکښې معلومات نشته.

انفرادي سجده او انحناء

۴ـ په دې مقام کښې لازمه ګڼو چې محترمو لوستونکو ته د سجدو په ارتباط ځو فقهي احکام وړاندې کړو، او مونږ د انفرادي سجدې ځخه هغه سجده مراده وو کومه چې پرته د لمانځه ځخه صورت ونيسي، نو:

الف: د سهوې سجدې دواړه واجبې دي، او د لمانځه دپاره تماموونکې ګڼلې کېږي.

ب: د تلاوت سجدې هم واجبې دي، چې پوره بحث يې د [الأعراف:۲۰۶] ايت لاندې تېر شوی، والحمد لله ﷻ.

ج: انحناء (د روغبړ يا ملاقات په وخت کښې خپله ملا کړوبول يا خپل سر ښکته کول) زمونږ په شريعت کښې جواز نه لري؛ د يوه اورډه حديث مضمون دی چې يوه ورځې د نبي کريم ﷺ ځخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! الرَّجُلُ مِنَّا يَلْقَى أَخَاهُ أَوْ صَدِيقَهُ أَيَنْحَنِي لَهُ»[2] يعنې ای پيغمبره! زمونږ کوم يو سړی چې د خپل ورور يا خپل دوست سره ملاقي شي ايا هغه ته انحناء وکړي؟ نبي کريم ﷺ جواب ورکړ چې نه (انحناء دې نه کوي).

د: د مناجات سجده د اکثرو علماوو کرامو په نزد مکروهه ده، نو چا ته په کار نه دي چې د سوال کولو دپاره يا د ثواب ګټلو دپاره انفرادي سجده وکړي بلکې که سجده کوي نو اقلاً د دوه رکعته لمانځه په ضمن کښې دې اداء کړي. يا په بل عبارت: صلاة الحاجة دې وکړي.

هـ: د شکر سجده د الشافعي رحمه الله په نزد سنت ده، چې سړی د يو غټ مصيبت ځخه خلاص يا بچ شي او يا د يوه نعمت په موندلو باندې خبر شي او يا پرې برياليی شي نو يوه انفرادي سجده دې

(۱) مفردات الراغب ص۱۴۵

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۰۲

وکړي. او دا ځکه چې: «أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَتَاهُ أَمْرٌ يَسُرُّهُ أَوْ يُسَرُّ بِهِ خَرَّ سَاجِدًا شُكْرًا لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى»[۱] يعنې نبي کريم ﷺ وه چې کله به ورته يو کار (يو خبر) ورغی چې دی به يې خوشاله کړ او يا به پرې خوشاله کړی شو نو الله ﷻ ته به د شکرانې دپاره په خمکه باندې په سجده پرېووت.

همدارنګه کعب بن مالک ﷛ وايي: چې کله زما توبه د هغې ګناه ځخه قبوله شوه او زه پرې خبر شوم د کومې چې زه د تبوک د غزا ځخه په پاتې کېدلو کښې مرتکب شوی وم، نو: «فَخَرَرْتُ سَاجِدًا»[۲] خپل رب ﷻ ته د شکرانې په توګه په سجده پرېوتلم.

که څه هم د ابو حنيفه علیه الرحمة خاص شاګردان (محمد، يوسف علیهما الرحمة) ذکر شوی نظر تائيدوي او د شکر په سجده باندې د سنتيت قول کوي[۳] مګر پخپله ابو حنيفه علیه الرحمة ورته مکروه وايي. دی وايي چې په ذکر شوي حديث کښې د «خَرَّ سَاجِدًا شُكْرًا لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى» ځخه د لمانځه سجده مطلب ده، لکه چې عبد الله بن ابي اوفی ﷛ وايي: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى يَوْمَ بُشِّرَ بِرَأْسِ أَبِي جَهْلٍ رَكْعَتَيْنِ»[۴] يعنې د الله ﷻ پيغمبر هغه وخت دوه رکعته لمونځ وکړ کله چې ورته د ابو جهل په سر باندې زيری ورکړی شو چې پرې شوی دی.

و: اما د تعظيم سجده خو په محمدي ﷺ شريعت کښې جائزه نه ده. ځکه چې معاذ بن جبل ﷛ وايي چې: زه د حيره نومي وطن ته تللی وم، هلته مې وليده چې خلکو خپل مشر ته سجدې کولې، نو په خپل زړه کښې مې د ځانه سره وويلې چې نبي کريم ﷺ خو د هر بهتر دی چې مونږ ورته سجدې وکړو، يعنې نبي کريم ﷺ د هر چا ځخه د سجدې کولو دپاره زيات لياقت لري نو کله چې زه بېرته مدينې منورې ته راستون شوم، همدغه خبره مې نبي کريم ﷺ ته وړاندې کړه چې مونږ تاته د تعظيم سجدې وکړو، نو هغه (ﷺ) راته وويلې چې: که بله ورځ ته زما په قبر باندې تېرېږې نو ته به زما قبره ته سجده کوې؟ ما عرض وکړ چې: نه. نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «فَلَا تَفْعَلُوا»[۵] يعنې تاسو ماته سجده مه کوئ په ما باندې مرګ راتلونکی دی، سجده کول د هغه اقدس ذات دپاره په کار دي چې ابدي او ازلي دی.

يادونه

۵ـ د انفرادي سجدې په هکله که څوک اوږد تحقيقي بحث لوستل غواړي ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۶].

---

(۱) سنن ابن ماجه ص ۱۰۰

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۶۳۶

(۳) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ج۳ ص۶۰۱

(۴) سنن ابن ماجه ص۹۹

(۵) سنن ابي داوُد ج۱ ص۲۹۱

(۶) اشعة اللمعات ج۱ ص۶۶۲؛ حواشي سنن ابن ماجه ص ۱۰۰

څومره کلونه وروسته خوب رښتیا شو؟

۶_ په دې خبره کښې، چې د یوسف ﷺ خوب څو کاله وروسته تحقق وموند؟، علماوو کرامو زښت ډېر اقوال کړي دي چې تقریبًا لسو ته رسېږي[۱]. نو څرنګه چې په دې باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه کوم حقیقي یا حکمي مرفوع حدیث نشته نو سړی په یوه عدد باندې هم یقین نه شي کولی او نه ورته ضرورت شته دی، خو یوسف ﷺ ته د ورپېښو شوو حالاتو په نظر کښې نیولو سره د اکثرو علماوو قول دا دی[۲] چې د څلوېښتو (۴۰) کلونو څخه وروسته به خوب نهایي هدف ته رسېدلی وي او خارجي موجودیت به یې موندلی وي، والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال.

د "الْبَدْوِ" څه معنی؟

۷_ د ﴿ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ ٱلْبَدْوِ ﴾ کلمه د "بَدی، يَبْدُوْ" دپاره مصدر ده، او مونږ د الله ﷻ په توفیق د همدې سورت د [۳۵] ایت په نهمه توضیح کښې لیکلي دي چې د "بَدْوًا" مصدر د څرګندېدلو او برښېدلو معنی ورکوي.

خو په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْبَدْوِ ﴾ څخه "الْبَادِيَة" (بیدیا او میره) مطلب ده، چې د لوړو مانیو او کلاګانو څخه برښېده او لوڅه وي. دا خکه چې یعقوب ﷺ مېږې او اوښان درلوده، چې په اکثره وختونو کښې به د فلسطین (کنعان) په میرو کښې د یوه ځرځای څخه بل ځرځای ته انتقالېده[۳] نو د مصر طرف ته د دوی حرکت د میرې او بیدیا څخه صورت ونیوه.

خیني علماء کرام وایي[۴] چې د یعقوب ﷺ د کلي "الْبَدْوِ" نوم وه چې د کنعان د مربوطاتو څخه وه.

دا د مرګ آرزو نه ده

۸_ عجیبه ده چې خینو مفسرینو کرامو د دې جملې ﴿ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴾ څخه داسې معنی اخستې ده[۵] چې کله یوسف ﷺ د خپل پلار او ټول ټبر سره ملاقي شو او پردیسي یې ختمه شوه او هم د یعقوب ﷺ د غمونو سلسله پرې شوه نو یوسف ﷺ د الله ﷻ څخه د مرګ آرزو وکړه. ته به وایې چې دا خل یې وغوښتل چې خپل پلار د مرګ په جدایي باندې د غمونو سره مخامخ کړي.

ډېره عجیبه لا دا ده چې خیني وایي چې د ذکرې شوې آرزو څخه فقط یوه اونۍ وروسته یوسف ﷺ وفات شو[۶] او په یعقوب ﷺ باندې د غمونو یو بل پړاو پیل شو.

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۱۱۷؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۶۴
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۶۱
(۳) البحر المحیط ج۲ ص۳۲۸؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۹۱؛ تفسیر الطبري ج۱۳ ص۷۲
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۶۷
(۵) التفسیر الکبیر ج۱۸ ص۲۱۹
(۶) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۵۸

زمونږ په نزد په ذکره شوې جمله کښې لاندې تفسيرونه غوره برېښي:

الف: په ذکره شوې جمله کښې سمدستي د وفات ارزو نشته بلکې مطلب يې دا دی چې: ای زما ربه! لکه څنګه چې تا په دنيا کښې زما مشکلات حل کړه او د خپل پلار سره دې ملاقات راپيرزو کړ، چې د صالحينو څخه دی، همدارنګه راباندې په آخرت کښې هم مهرباني وکړه چې کله مې په مرګ باندې اخلې نو د مسلمانۍ په حالت کښې مې واخله او هلته مې د صالحينو او پيغمبرانو سره ملاقې کړه او د هغوی اندېوالي راپيرزو کړه.

ب: که بالفرض يوسف عليه السلام په ذکرې شوې جملې سره د سمدستي مرګ آرزو کړې وی نو دغه ايت به د ملاقات د حالت حکايت نه وی، د ملاقات حالت به په [۱۰۰] ايت باندې تمام شوي وی، دا به د هغه وخت حکايت وي په کوم کښې چې يوسف عليه السلام د خنکدن په حالت کښې وه، نو د يوسف عليه السلام د مبارکې خولې څخه به د ذکرې شوې جملې حکايت هغې جملې ته ورته وی کومه چې نبي کريم ﷺ د خنکدن په حال کښې په مبارکه خوله باندې ويلې وه چې: «اللّٰهُمَّ الرَّفِيقَ الأَعْلَى»[۱] يعنې ای الله! زه د لوړو ملګرو (پيغمبرانو عليهم السلام) اندېوالي غواړم.

د يوسف عليه السلام د قيصې په باب څه معلومات

۹_ د يوسف عليه السلام د قيصې په پای کښې مونږ غواړو چې محترمو لوستونکو ته لاندې معلومات ورکړو:

الف: ذکره شوې قيصه خينو مفسرينو کرامو په ډېر بسط او اوږدوالي سره ليکلې ده[۲] او ډېرو عجائبو او غرائبو ته يې پکښې اشارې کړې دي، که څوک پرې اطمنان پيدا کولی شي او زړه يې ورته نه په تنګېږي نو هلته دې مراجعه وکړي.

ب: د ملاقات په وخت کښې يعقوب عليه السلام او يوسف عليه السلام دواړه په ژړا شوه.

شايد چې د خوشالۍ د کبله دواړه په ژړا شوي وي، ځکه چې ژړا په لاندې څلور ډوله صورت نيسي[۳]:

اول: د يوه شي څخه د ډار د کبله، لکه چې متعارفه ده.

دوهم: د درد يا غم د امله، چې دا هم ټولو خلکو ته معلومه ده.

درېم: د خوشالۍ د وجې، لکه چې ذکرو شووو دواړو پيغمبرانو ژړلي وه.

څلورم: د رياکارۍ او د تظاهر ژړا، لکه چې يعقوب عليه السلام ته خپلو زامنو د اعتذار په وخت کښې ژړلي وه.

ج: د ملاقات په وخت کښې يوسف عليه السلام خپل پلار مخاطب کړ چې: ای پلاره! ته ښه پوهېدې چې

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۳۷۷
(۲) تفسير القاسمي ج۹ ص۲۸۳؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۷؛ روح المعاني ج۱۳ ص۶۳
(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۶۸

د قیامت په وخت به سره ملاقي شوي وی او جدایي به ختمه شوې وی، نو ستا د ډېرې ژړا څه وجه وه حتی چې سترګې دې پرې متضررې شوې؟

یعقوب ﷺ جواب ورکړ چې: "أیْ بُنَيَّ خَشِیْتُ أنْ تُسْلَبَ دِیْنُكَ فَلا نَجْتَمِعُ"[۱] یعني ای زویه! زه ډارېدلم چې ستا څخه به دین سلب کړی شي (او ته به کافر شې) نو د قیامت په ورځ به دې هم د ملاقات څخه محروم شم.

د یعقوب ﷺ د فامیل شمېر چې مصرته ورغلی وه

د: مفسرینو کرامو متعدد اقوال لیکلي دي چې د یعقوب ﷺ د ټول فامیل شمېر څو تنو ته رسېده، البته کله چې د کنعان څخه مصر ته داخل شوه، خو په ټولو اقوالو کښې د سلو تنو څخه کم ښودلی شوی دی. لکه دوه اویا، نوي، درې نوي، شپږ نوي او داسې نور[۲].

مګر کله چې دوی د موسی ﷺ په زمانه کښې د مصر څخه د سینا ټاپو ته ورپورېوتل نو شمېر یې د شپږ و لکو تنو څخه زیات وه، دوی په مصر کښې څلور سوه کاله اوسېدلي وه، چې د یوسف ﷺ په سلسله ورداخل شوه او د موسی ﷺ په سلسله ترې خارج شوه[۳].

یعقوب ﷺ څومره عمر درلود؟

ه: د یعقوب ﷺ عمر په یقیني توګه معلوم نه دی مګر ځینې علماء کرام وایي چې کله یعقوب ﷺ مصر ته داخل شو نو عمر یې یو سل درویشتو کلونو (۱۲۳) ته ورسېد، په دې باندې علاوه څلیرشت (۲۴) کلونه نور هم په مصر کښې حیات وه، نو په یو سلو اوه څلوېښت (۱۴۷) کلنی عمر باندې وفات شوی دی، چې د همده (ﷺ) د وصیت په بنیاد یې لاش د مصر څخه شام ته انتقال شو او هلته د خپل پلار (اسحق ﷺ) ترڅنګ خاورو ته وسپارل شو[۴]، إنا لله وإنا إلیه راجعون.

د یوسف ﷺ عمر څومره وه؟

و: د یوسف ﷺ په عمر کښې هم یقیني معلومات نشته. مفسرینو کرامو پکښې زښت ډېر قولونه کړي دي، یو قول پکښې دا دی چې یوسف ﷺ د خپل پلار د وفات څخه وروسته هم شپېته کاله ژوندی وه او بیا د سلو (۱۰۰) کلونو عمر په شاوخوا کښې وفات شو، إنا لله وإنا إلیه راجعون.

اما د ده د مدفن په هکله غټ اختلاف راپورته شو، د هرې محلي خلکو غوښتنه کوله چې زمونږ په محله کښې دې خاورو ته وسپارلی شي. دا اختلاف دومره غټ شو چې د قتل او ژوبلې ډار پیدا

---

(۱) زاد المسیر ج۴ ص۲۱۵؛ الدر المنثور ج۴ ص۵۹۰
(۲) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۶۸؛ زاد المسیر ج۴ ص۲۱۶
(۳) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۷۲؛ روح المعاني ج۱۲ ص۵۳
(۴) تفسیر القرطبي ج۹ ص ۲۶۸؛ المحرر الوجیز ج۹ ص۳۸۲

شو، نو د همدې کبله ټول مصریان متفق شوه چې د مرمرو په تابوت کښې د نیل د رود په داخل کښې دفن کړی شي ترڅو د ده د فیوضاتو څخه ټول مصر مستفید شي، چې د نیل په اوبو باندې ټول مصر خړوبېږي.

نو همدغه نقشه عملي شوه او اختلاف ته خاتمه ورکړی شوه، مګر یوسف ﷺ وصیت کړی وه چې کله بني اسرائیل د مصر څخه ووځي نو زما کالبوت دې هم د شام خاورې ته انتقال کړي. په همدې اساس څلور سوه (۴۰۰) کاله وروسته موسی ﷺ د یوسف ﷺ لاش د مرمرو د تابوت څخه د لرګي په تابوت کښې د مصر د خاورې څخه انتقال او د شام په خاوره کښې یې خاورو ته وسپاره[۱].

﴿ذَٰلِكَ مِنْ أَنبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾ وَكَأَيِّن مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُم بِاللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَاشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي ۖ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾﴾

[۱۰۲] دغه (د یوسف ﷺ او د ده د وروڼو قیصه) د غیبي خبرونو څخه ده چې مونږ یې تاته وحې کوو، او (دا ښکاره چې) ته خو د دوی سره (ناست) نه وې کله چې دوی خپل کار راغونډ کړ (پرېکړه یې وکړه) حال دا چې دوی پټ تدبیر کوونکي وه (نو ته د دغه راز څخه څه خبر کړې؟).

[۱۰۳] او (ای پیغمبره!) اکثره خلک (اعتمادي) ایمان راوړونکي نه دي که څه هم ته (د دوی په ایمان باندې) حرص کوې (او زړه دې غواړي).

[۱۰۴] او ته (خو) د دوی څخه په وحې (قرآن کریم) باندې څه اجرت نه غواړې، نه دی دا (قرآن کریم) مګر د ټولو عالمونو دپاره پند (او نصیحت) دی.

[۱۰۵] او په اسمانونو او ځمکو کښې (د الله ﷻ په وحدانیت باندې، برسېره پر قرآني دلایلو) ځومره ډېر (تکویني) دلایل شته چې دوی پرې په داسې حال کښې تېرېږي چې دوی ترې اعراض کوونکي دي (عبرت ترې نه اخلي).

[۱۰۶] او (ای پیغمبره!) اکثره خلک (په خپل ګومان) په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي مګر په داسې حال کښې چې دوی (ورسره په عبادت کښې) شریک دروونکي دي.

---

[۱] تفسیر البغوي ج۲ ص۴۵۱؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۰۶

[۱۰۷] ایا نو دوی (د دې څخه) په امن کښې دي چې دوی ته پېټوونکې (احاطه کوونکې) مصیبت ورشي چې د الله ﷻ د عذاب څخه عبارت دی؟ او یا (دوی د دې څخه په امن کښې دي چې) دوی ته ناڅاپه قیامت (د قیام وخت) ورشي (وروړسېږي) حال دا چې دوی پرې شعور هم و نه لري (او هیڅ تیاري يې ورته نه وي نیولې)؟.

[۱۰۸] (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: دغه ده زما لاره (د دې څخه اوونښتونکی نه یم) زه الله ﷻ ته بلل کوم (د همدې دپاره را استولی شوی یم. په دغه دریځ کښې) زه هم په ښکاره حجت باندې یم او هغه څوک هم (په ښکاره حجت باندې دی) چې زما پیروي کوي. او الله ﷻ لره (د شرکیاتو څخه) پاکي ده او زه د مشرکانو څخه نه یم (او نه زما پیروان د مشرکانو څخه دي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د یوسف ﷺ د قیصې د بیان هدف ته اشاره شوې ده، کومه چې په وړاندېنیو ایتونو باندې ختمه شوې ده، نو حاصل يې داسې راځي:

۱_ ای پیغمبره! مونږ تاته د یوسف ﷺ قیصه وحې کړه ترڅو د دې قیصې بیان ستا دپاره یوه معجزه جوړه شي او د دین منکران درباندې ایمان راوړي. او دا څکه چې:

الف: که بالفرض ته په حقه پیغمبر نه وی نو د ذکرې شوې قیصې یوه وره کړۍ به دې هم نه وی بیانه کړې لکه چې د نبوت څخه وړاندې دې دا کار نه شو کولی.

ب: که بالفرض ذکره شوې قیصه تاته مونږ د غیبو څخه نه وی وحې کړې نو ته څه خبر وې چې د یوسف ﷺ ورونو خپل پلان په څه ډول سره وسنجاوه؟ ایا ته د هغوی سره په پرېکړه کښې ناست وې کله چې هغوی د جر او بحث څخه وروسته خبره غوټه کړه او په کوهي کښې يې د خپل ورور د اچولو په پرېکړې سره اتفاق وکړ؟.

ج: د هغوی ذکر شوی تدبیر خو په دومره دقت سره صورت نیولی وه چې د خپل وخت (خپلې زمانې) خلک هم ترې خبر نه وه، نو ته به ترې څنګه خبر شوی وی؟

د: ای پیغمبره! تا خو نه لیک لوست کړی دی، نه دې د اهل الکتابو سره تماس نیولی دی او بالآخره نه ستا په قوم کښې د ذکرې شوې قیصې معلومات چاته شته دي؛ نو که زمونږ وحې نه وی نو تاته چا معلومات درکړه او د قیصې په جزئیاتو باندې ته چا پوه کړې چې هو بهو يې خلکو ته بیانوې؟.

۲_ ای پیغمبره! ستا خو زړه غواړي چې په ذکره شوې معجزه باندې خلک د تاثیر لاندې واقع شي او ایمان درباندې راوړي، خو خبره داسې نه ده؛ اکثره خلک ایمان نه راوړي که څه هم ته د هغوی په ایمان راوړلو باندې ډېر حرصناک يې او ډېره دې ورته تادي ده.

۳_ ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته په حقه پیغمبر نه وی او د غیبو معلومات دې نه درلودی نو تا به ضرور د خپلو معلوماتو په بیان باندې څه اجرت غوښتی وی.

ته خو د خلکو څخه څه اجرت نه غواړې او دا خکه چې ستا غيبي معلومات بل شی نه دی مګر د رب العالمين د پلوه نصيحت او د خير غوښتنه ده، چې په دوی باندې يې ته په وړيا توګه قرائت کوې. که تا د دوی څخه څه اجرت غوښتلې نو د دوی بهانه به جوړه شوې وی چې مونږ نصيحت نه منو خکه چې په مونږ باندې د اجرت ورکړه درنه تماميږي.

۴ـ ای پيغمبره! اکثره خلک لکه څنګه چې په قرآني معجزاتو باندې ايمان نه راوړي همدارنګه دوی تکويني معجزاتو ته هم غاړې نه ږدي، که نه نو په اسمانو او ځمکو کښې څومره ډېرې معجزې دي چې دوی يې په سترګو باندې ګوري او د غفلت په حال کښې پرې تېرېږي. خپل مخونه ترې اړوي او په خپلې کفرې عقيده باندې کلک پاتې کېږي. که دوی معجزاتو ته لږ څه په دقت سره کتلي وی نو همدغو تکويني معجزاتو کفايت کاوه چې ايمان يې راوړی وی.

۵ـ ای پيغمبره! د دې کبله (چې اکثره خلک نه قرآني معجزاتو ته د عبرت په نظر ګوري او نه د تکويني معجزاتو څخه عبرتي درس اخلي) دوی په الله ﷻ باندې د توحيد عقيده نه کوي بلکې د دوی عقيده دا ده چې د الله ﷻ سره په عبادت کښې بوتان اشتراک لري او هغوی ورسره پکښې برخوال دي.

ای پيغمبره! ته خو دوی ته د همدې دپاره ور استولی شوی يې او مختلفې معجزې د دې دپاره درکړی شوې دي چې اکثره خلک تا په نبوت سره وپېژني او د بوت پرستی څخه اجتناب وکړي او د توحيد په عقيده باندې کلک شي.

۶ـ ای پيغمبره! څرنګه چې هغوی ستا رسالت ته غاړه نه ږدي نو دوی په څه باندې ډاډه دي او دوی ته څه شي اطمنان ورکړی دی چې دا آفتونه به په دوی باندې نه ورنازلېږي:

الف: چې يا د الله ﷻ د پلوه په دوی باندې يو لوی عذاب ورنازل شي چې دوی د هر طرف څخه احاطه کړي او د ږستنې په شان ترې راچاپېر شي.

ب: يا د قيامت ورځ قائمه شي او ناڅاپه دوی د مرګ سره په داسې حال کښې مخامخ شي چې د دوی ورته هيڅ توجه نه وي او هيڅ تياری يې ورته نه وي نيولی.

لنډه دا چې که د څه حکمتونو په بنياد دوی د دنياوي عذاب څخه بچ شي نو اخروي عذابونه خو يقيني ورته مخې ته ورتلونکي دي چې د خنکدن د حال څخه شروع کېږي.

۷ـ بالآخره، ای پيغمبره! يو ځل بيا ټولو خلکو ته خپل دريخ په ډاګه باندې اعلان کړه او په صراحت سره ورته ووايه چې:

الف: زما ديني تګلاره دغه ده چې پرته د اجرت څخه تاسو ته د رب العالمين هدايات در رسوم او معجزات درته څرګندوم.

ب: برسېره په دې زه الله ﷻ ته دعوت کوم او خلک يې توحيد ته وربولم، نه د چا د غاښ چيچې څخه ډارېږم او نه مې ترې څوک منعه کولی شي.

ج: په کومه لاره باندې چې زه روان یم په هغې باندې زما سر بنه خلاص دی، څه شک او شبهه پکښې نه لرم او په دلایلو سره راته ثابته ده. همدارنګه زما پیروان هم زما په تګلاره باندې د زړه د کومې عقیده لري او هیڅوک نه شي کولی چې همدغې راسخې عقیدې ته یې په تشکیک سره بدلون ورکړي. او بالآخره ـلله الحمدـ دیني پیروان مې مخ په زیاتېدلو روان دي.

د: نه دې مشرکان ماته تمه کوي او نه زما پیروانو ته چې د توحید عقیده به پرېږدو او د بوت پرستۍ شرکي عقیدې ته به ور واوړو. ځکه چې الله ﷻ ته د دغسې واهیاتو څخه پاکي ده، زه او زما پیروان د همېشه دپاره د الله ﷻ پاکي او تنزیه بیانوو او مونږ د مشرکانو څخه نه یاستو او نه به دغې باطلې عقیدې ته ور واوړو.

توضیحات

۱ـ د دې سورت په سریزه کښې مونږ د دې سورت د شان نزول په هکله لیکلي دي چې دا سورت د مشرکانو په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه د غوښتنې د کبله نازل شوی وه. خو د سورت په وروستنیو برخو کښې الله ﷻ نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: ﴿ وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴾ یعنې ای پیغمبره! مونږ ځکه د یوسف ؑ قیصه په مفصله توګه په تاباندې درنازله کړه چې همدا ستا زړه غوښتله، ستا تمه وه چې کفار به د ذکرې شوې قیصې په اورېدلو سره په ایمان باندې مشرف شي او ستا سترګې به پرې یخې شي. دا دی مونږ ستا د زړه آرزو پوره کړه مګر کفار هماغسې په خپلو کفریاتو باندې کلک دي، مونږ ته لا د پخوا څخه څرګنده وه چې دوی ایمان نه راوړي او د قیصې د اورېدلو څخه څه ګټه نه شي پورته کولی، خو مونږ صرف ستا د زړه آرزو پوره کړه، که دا خبره نه وی نو اسمانونه او ځمکې ټولې د توحید په دلایلو او معجزاتو باندې ډکې دي خو مشرکان پرې صرف د خارویو غوندې تېرېږي او معنوي استفاده ترې نه شي کولی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې: د ﴿ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴾ په جمله کښې د ﴿ مُّشۡرِكُونَ ﴾ د کلمې څخه کوم خلک مطلب دي؟.

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې پوښتنې د جوابولو دپاره لازمه ګڼو چې د شرک په هکله محترمو لوستونکو ته څه معلومات (د مقدمې په توګه) وړاندې کړو او بیا اصل جواب ته مراجعه وکړو. مقدمه دا ده چې د ﴿ مُّشۡرِكُونَ ﴾ کلمه اصلاً د شرک څخه اشتقاقه شوې ده او شرک لاندې دوه ډولونه لري:

الف: جلي (ښکاره) شرک یا عظیم (لوی) شرک. دا د هغه شرک نوم دی په کوم باندې چې سړی د اسلامي ملت څخه کفر ته ووځي ـالعیاذ باللهـ، دا شرک د مغفرت قابل نه دی[1]، الله ﷻ فرمایي

(۱) تفسیر القاسمي ج۹ ص۲۸۹

چې: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ﴾ [النساء: ۱۱۶] يعنې يقيناً الله ﷻ دا نه بښي چې (په عبادت کښې) ورسره شريک ودرولی شي، او د دغه (شرک) څخه لاندې (نښکته ګناهونه) بښي خو چاته يې چې اراده وشي.

مشرکان کفار په همدغه ډول شرک باندې اخته دي او اخته وه، پيغمبرانو عليهم السلام همدوی توحيد ته دعوت کړی دی چې د شرک او بوت پرستۍ څخه تېر شئ او الله ﷻ واحد او لا شريک وګڼئ.

ب: خفي (پټ) شرک يا اصغر (وړوکی) شرک. دا د هغه شرک نوم دی کوم چې په عقيدې پورې تعلق نه نيسي بلکې په اقوالو او اعمالو کښې تحقق مومي. د دغه ډول شرک حکم دا دی چې د سړي په شکرګذارۍ او اخلاص کښې نقصان واقع کوي چې ثواب او اجر يا بالکل د منځه وړي او يا پکښې کمبود پېښېږي[۱].

د دې ډول شرک لاندې څو مثالونه د احاديثو په رڼا کښې ولولئ:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللهِ فَقَدْ أَشْرَكَ»[۲] هرڅوک چې په غير الله باندې سوګند ياد کړي نو يقيناً هغه (د الله ﷻ سره په خپل قول کښې) شريک ودراوه.

دوهم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ د عمر ﷺ د خولې څخه واورېدل چې: «وَأَبِي وَأَبِي» زما دې په خپل پلار سوګند وي، زما دې په خپل پلار سوګند وي، نو نبي کريم ﷺ ورته وويلي چې: «أَلَا إِنَّ اللهَ يَنْهَاكُمْ أَنْ تَحْلِفُوا بِآبَائِكُمْ»[۳] خبردار! يقيناً الله ﷻ تاسو منعه کوي چې په خپلو پلرونو باندې سوګندونه وکړئ.

دريم: يوه ورځې يوه يهودي نبي کريم ﷺ مخاطب کړ چې: تاسو خو د الله ﷻ سره شريک دروئ، ځکه چې تاسو واياست: "مَا شَاءَ اللهُ وَشِئْتَ" يعنې که د الله ﷻ خوښه وي او ستا خوښه وي (نو دا کار به وشي)، او هم واياست چې: "وَالْكَعْبَةِ" يعنې زما دې په کعبه باندې سوګند وي (تاسو په غير الله باندې سوګند کوئ).

نو نبي کريم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته امر وکړ چې: د "وَالْكَعْبَةِ" سره د "رَبِّ" کلمه اضافه کړئ او «وَرَبِّ الْكَعْبَةِ» ووايئ، يعنې زما دې د کعبې په رب ﷻ باندې سوګند وي، او په وړاندېنۍ جمله کښې د "وَ" په عوض "ثُمَّ" استعمال کړئ چې: «مَا شَاءَ اللهُ ثُمَّ شِئْتَ»[۴] يعنې دا کار به وشي که د الله ﷻ اراده وي او بيا ستا اراده وي، نو د بنده اراده د الله ﷻ د ارادې سره په "وَ" باندې مه عطفوئ ځکه چې "وَ" د اشتراک او جمعې دپاره دی.

څلورم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ صَلَّى يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ صَامَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ وَمَنْ

---

(۱) تفسير السنار ج۹ ص ۵۱۹
(۲) سنن ابي داوُد ج۲ ص۱۰۷
(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۰
(۴) سنن النسائي ج۲ ص۱۴۳

تَصَدَّقَ يُرَائِي فَقَدْ أَشْرَكَ»[۱] یعنې هرڅوک چې د ریاکارۍ په حال کښې لمونځ کوي هغه (اصغر) شرک وکړ او هرڅوک چې روژه د ریاکارۍ په حال کښې نیسي هغه شرک وکړ او (بالآخره) هرڅوک چې خیرات د ریاکارۍ په حال کښې ورکوي هغه شرک وکړ.

پنځم: ابو سعید الخدري ﷺ وایي چې یوه ورځې مونږ د دجال په هکله خبرې کولې چې نبي کریم ﷺ راباندې راووت نو راته وېې وفرمایل چې: ایا زه تاسو ته په هغه شي باندې خبر درنه کړم کوم چې زما په نزد د دجال څخه ډېر خطرناک دی؟ مونږ عرض وکړ چې ولې نه (مونږ پرې خبر کړه). نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «الشِّرْكُ الْخَفِيُّ أَنْ يَقُومَ الرَّجُلُ يُصَلِّي فَيُزَيِّنُ صَلَاتَهُ لِمَا يَرَى مِنْ نَظَرِ رَجُلٍ»[۲] (هغه شی) خفي (پټ) شرک دی چې یو سړی پورته شي چې لمونځ وکړي نو خپل لمونځ په ډېر ښائسته ډول سره وکړي (خو د الله ﷻ د رضامندۍ د کبله نه بلکې) د دې کبله چې نوموړی لمونځ کوونکی د بل سړي کتل ګوري چې ده ته کتل کوي (او د نظر لاندې یې نیولی وي نو آفرین به ورباندې ووایي).

شپږم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ الأَصْغَرُ» یقیناً ډېر خطرناک شی چې زه ترې په تاسو باندې ډارېږم هغه وړوکی شرک دی. صحابه وو کرامو ﷺ عرض وکړ چې: «وَمَا الشِّرْكُ الأَصْغَرُ يَا رَسُولَ اللهِ!» ای د الله رسوله! وړوکی شرک څه شی دی؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې «الرِّيَاءُ»[۳] یعنې وړوکی شرک د ریاکارۍ څخه عبارت دی.

که څوک غواړي چې په ذکره شوې موضوع کښې نور احادیث ولولي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي چې د احادیثو غټه مجموعه یې راغونډه کړې ده[۴].

که څوک وایي چې: ایا په ریاکارۍ باندې صرف عمل باطلېږي که د نور عذاب خطر هم شته؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو ریاکارۍ په لاندې څلورو ډولونو باندې وېشلې ده[۵]:

اول: یوه اغلظه او کلکه ریاکاري ده چې برسېره د عمل په ضیاع باندې د الله ﷻ د پلوه ورته عذاب هم متوجه کېږي. دا د هغې ریاکارۍ نوم دی چې په عمل کښې بالکل د ثواب نیت ونه لري بلکې مطلب یې فقط او فقط خلکو ته خان ښودانه وي، حتی چې بې اودسه هم په لمانځه باندې ودرېږي.

دوهم: بله هغه ده چې د ثواب نیت پکښې کمزوری وي او د خلکو تظاهر پکښې قوي وي. د دې حکم دا دی چې عمل پرې ضائع کېږي او د الله ﷻ د عذاب خطر هم شته دی. ۱

درېم: بله هغه ریاکاري ده چې په عمل کښې د ثواب نیت او خلکو ته د خان ښوداني نیت یو برابر وي تردې چې دواړه نیتونه په عمل باندې باعث ګرځېدلي وي، یعنې چې نه یوازې د ثواب

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۸۲
(۲) سنن ابن ماجه ص ۳۱۰
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص ۱٦۰
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۳ ص۴۹۵
(۵) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح ج۹ ص۱۷٦

دپاره عمل کوي او نه یوازې د ریاکارۍ دپاره بلکې ترڅو چې دواړه نیتونه سره لاس یو نه کړي نو عمل ته اقدام نه کوي. په دې ډول کښې ثواب ضائع دی خو امید شته چې د عذاب د خطر څخه به بچ وي.

څلورم: څلورمه نوعه یې دا ده چې په عمل باندې باعث یوازې ثواب وي خو د خلکو تظاهر ورته تقویه ورکړي، چې په هغه صورت کښې هم نېک عمل ته اقدام کوي چې د خلکو د اطلاع امید ونه لري. دا ډول ریاکارۍ اصل ثواب نه ضائع کوي مګر نقصان پکښې واقع کوي.

د ذکرې شوې مقدمې څخه وروسته د نوموړې پوښتنې په جواب کښې ـ د الله ﷻ په توفیق ـ لیکو چې: د ﴿ مُّشْرِكُونَ ﴾ کلمه ځینو علماوو کرامو د جلي شرک په خاوندانو باندې تفسیره کړې ده، ځینې ترې د خفي شرک خاوندان مرادوي او بالآخره ځینو علماوو کرامو دواړو ډلو ته شامله ګڼلې ده[1]. مګر مونږ ته بهره ښکاري چې د ذکرې شوې کلمې څخه د جلي (ځرګند) شرک خاوندان مراد کړی شي او بس. او دا ځکه چې په دغه ایت کښې د [۱۰۳] ایت مضمون تائید شوی دی، نو څرنګه چې هلته بالاتفاق د جلي شرک خاوندان مطلب دي نو باید چې دلته هم همدوی مطلب شي، نو که دواړه ایتونه یو تربله څنګ په څنګ کېښودلی شي او داسې قرائت شي چې:

﴿ وَمَآ أَكۡثَرُ ٱلنَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِينَ ﴿١٠٣﴾ ﴾، ﴿ وَمَا يُؤۡمِنُ أَكۡثَرُهُم بِٱللَّهِ إِلَّا وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ ﴾

نو د معنی حاصل به یې داسې راوځېږي چې: ای پیغمبره! که څه هم ستا شوق او رغبت دې خبرې ته دی چې ټول خلک په ایمان باندې مشرف شي مګر ستا دغه آرزو نه پوره کېږي، ځکه چې د خلکو اکثریت ایمان نه راوړي چې سوچه موحدین جوړ شي او د بوتانو د عبادت څخه اجتناب وکړي او عقیدې صحیحې کړي، د خلکو اکثریت سوچه توحید نه خوښوي بلکې په الله ﷻ باندې ایمان نه راوړي مګر په داسې حال کښې چې د عقیدوي شرک مرتکب شوي هم وي، خو دغه ډول ایمان د الله ﷻ په نزد باندې مقبولیت نه شي پیدا کولی.

د عربیت یو اعتراض او د هغه جواب

۲ـ که څوک وایي چې د عربیت قاعده ده چې د حال زمانه او د ذو الحال د عامل زمانه متحده وي، په دې مقام کښې د ﴿ وَهُم مُّشۡرِكُونَ ﴾ جمله د ﴿ أَكۡثَرُهُم ﴾ دپاره حال واقع شوې ده چې عامل یې د ﴿ يُؤۡمِنُ ﴾ کلمه ده، نو په کار دي چې د ایمان او شرک زمانه یوه وي.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا ایمان او شرک (کفر) په یوه محل کښې او په یوه زمانه کښې اجتماع موندلی شي؟ ایا اکثر الناس هم مؤمنان او هم مشرکان جوړېدلی شي؟

مونږ وایو چې: واقعیت خو همداسې دی خو مشرکانو دا واقعیت نه مانه او خپل شرک ورته د

[1] روح المعاني ج۱۲ ص۶۶

ایمان سره منافي نه پرېښېږي. یعني اکثره خلک په خپل گومان باندې په الله ﷻ ایمان نه راوړي مگر د شریک درولو په حال کښې.

خو د الله ﷻ په نزد هغه ایمان معتبر دی کوم چې د شرک څخه سوچه (خالص) وي او هیڅکله ورسره په یوه محل کښې او په یوه زمانه کښې نه شي جمعه کېدلی.

د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې: «كَانَ الْمُشْرِكُونَ يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ (فَيَقُولُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: وَيْلَكُمْ قَدْ قَدْ. فَيَقُولُونَ:) إِلَّا شَرِيكًا هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا مَلَكَ»[۱] یعني د مشرکانو هر یوه حج کوونکي به ویلې چې: ای ربه! زه تاته په اطاعت ولاړ یم. نو نبي کریم ﷺ به ورته د "ویل" په کلمه باندې خطاب کاوه چې بس کړئ، بس کړئ (په متباقي کلماتو باندې خوله مه ښوروئ). خو هغوی به نه بس کول او اضافه کول به یې چې: ای ربه! مگر ته داسې شریک لرې کوم چې ستا دی، ته یې مالک یې. او ته د هغه شي مالک هم یې چې دغه شریک یې مالک دی.

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰٓ ۗ أَفَلَمْ يَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَيَنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۗ وَلَدَارُ ٱلْءَاخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا ٱسْتَيْـَٔسَ ٱلرُّسُلُ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا۟ جَآءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّىَ مَن نَّشَآءُ ۖ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَ فِى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۗ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَىٰ وَلَٰكِن تَصْدِيقَ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾ ﴾

[۱۰۹] او مونږ ستا څخه وړاندې نه دي لېږلي مگر د ښارونو (د اوسېدونکو) څخه سړي، چې دوی ته به مو وحي کوله (دوی د خلکو په شان په ښارونو کښې ژوند کاوه، دوی پرښتې نه وې). ایا نو دوی (کفار) په ځمکه کښې نه گرځي راگرځي چې وگوري چې د هغو خلکو انجام څنگه شو کوم چې د دوی څخه وړاندې (د ځمکې اوسېدونکي) وه.

او ضرور د آخرت کور (جنت) د هغو کسانو دپاره ډېر غوره دی کوم چې تقوی کوي (او د الله ﷻ څخه ډارېږي). آیا نو تاسو (ای کفارو!) د عقل څخه کار نه اخلئ.

[۱۱۰] (د وړاندېنیو کفارو هلاکت به دومره وروسته شو) تردې چې پیغمبران علیهم السلام به (د دوی د ایمان راوړلو څخه) نا امیده شوه او دوی به گومان وکړ چې یقیناً دوی ته (د خپلو خانونو د پلوه)

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۳۷۶

دروغ ویل شوي وه (چې د نصرت وعده یې نژدې ګڼلې وه)، نو (په همدغه حال کښې به) زمونږ نصرت دوی ته ور ورسید. نو هغه چاته به نجات ورکړی شو کومو ته به چې مونږ اراده کړې وه او (نور به مو هلاک کړه خکه چې) زمونږ عذاب د مجرم قوم څخه بېرته نه تاوولی کېږي (هیڅوک یې مخه نه شي نیولی).

[۱۱۱] بې شکه د دوی (پیغمبرانو علیهم السلام د حالاتو) په بیان کښې د عقل د خاوندانو دپاره د عبرت (درسونه) شته دي.

(دا قرآن کریم) داسې خبره نه ده چې په دروغو جوړه کړی شوې وي، مګر (دا) د هغو کتابونو تصدیق دی کوم چې د ده څخه وړاندې (نازل کړی شوي) وه، او (هم دا) د هر (ضروري) شي دپاره تفصیل (او بیان) دی او (بالآخره دا قرآن) د داسې قوم دپاره چې عقیده کوي (ایمان راوړي) هدایت او رحمت دی (چې همدوی ترې ګټه پورته کوي).

د مطلب خلاصه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې د یو پلوه پکښې د نبي کریم ﷺ دپاره تسلي پرته ده او د بل پلوه دده مخالفین د ناکاره انجام څخه ډارولی شوي دي، چې حاصل یې داسې راخېژي چې:

۱ـ ای پیغمبره! مونږ پخوانیو قومونو ته هم ستا غوندې سړي د پیغمبرانو په صفت باندې استولي وه، هغوی ته مو هم وحې کوله لکه تاته یې چې کوو، هغوی هم د نورو انسانانو په شان په ښارونو کښې اوسېدل لکه چې ته پکښې اوسېږې. لنډه دا چې هغوی پرښتې نه وې چې په ښارونو کښې نه اوسېږي او د اسمان اوسېدونکي دي، که داسې وی نو ستا د زمانې کفارو ته به ستا وراستول عجیبه برېښېدلي وی.

۲ـ پخوانیو قومونو ته هم ستا د قوم غوندې بې شمېره تکویني او غیر تکویني معجزې ښودلې شوې وې خو دوی پرې په غفلت سره تېر شوه لکه چې ستا قوم پرې په غفلت سره تېرېږي.

۳ـ خو په نتیجه کښې د هغوی څخه د الله ﷻ عذاب راچاپېر شو او ټول یې پوپنا کړه، نو ایا ستا قوم د هغوی د عاقبت څخه عبرت نه اخلي؟ ایا د هغوی تاریخي اثارو ته نه ګوري چې عاقبت یې څنګه شو؟

۴ـ ای پیغمبره! دنیاوي ژوند او عیش اوږدېږي مګر باقي نه پاتې کېږي، نو په کار دي چې ستا امت د دنیاوي ژوند په اوږدوالي باندې تېر نه وځي، باید دوی د دنیاوي ژوند څخه د اخروي ژوند په ګټلو کښې کار واخلي چې هغه دائمي ژوند دی او د زوال سره نه مخامخ کېږي. نو د همدې کبله هغه ژوند د متقیانو دپاره د دې حقیر ژوند څخه ډېر غوره او بهتر دی.

۵ـ ای پیغمبره! خپل امت یو خلې مخاطب کړه چې: ایا تاسو د عقل څخه کار نه اخلئ چې د فاني ژوند او باقي ژوند فرق وکړئ؟

٦_ ای پیغمبره! د پخوانیو هلاکو شوو قومونو په دنیاوي ژوند باندې اوږدوالی ورغلی دی آن تر دې چې د دوی د تکبر او غرور د کبله به د دوی د ایمان راوړلو څخه د وخت پیغمبران ناامیده شوه او دې ته به سترګې په لار وه چې کله به په دوی باندې عذاب ورنازلیږي، او کله به پوښنا کیږي. حتی چې د پیغمبرانو د ناامیدی په حالت باندې به هم دومره وخت تېر شو چې د هغوی په مبارکو اذهانو کښې به دې خبرې خطور وکړ چې بې شکه مونږ ته د عذاب د نزول په هکله خپلو زړونو د دروغو امید راکړی وه چې دغه دی نصرت را ورسېد او د عذاب نزول ډېر نږدې دی.

نو په عین وخت کښې به هغوی ته زمونږ نصرت ورغی او عذاب به په کفارو باندې وربښکته شو، نو هر چاته به چې زمونږ د نجات اراده وه هغوی ته به مو نجات ورکړ او څوک به مو چې هلاکاوه هغوی به مو هلاک کړه. دا ځکه چې زمونږ د عذاب مخه د جنایتکار قوم څخه نه اړوله کیږي، هیڅوک یې د مخنیوي توان نه لري.

۷_ ای پیغمبره! د ټولو پیغمبرانو د حالاتو په بیان کښې عموماً (چې د قرآن کریم په نورو سورتونو کښې په تاباندې نازل شوي دي) او د یوسف ﷺ او د یعقوب ﷺ د حالاتو په بیان کښې خصوصاً (چې په همدې سورت کښې یې تفصیل تېر شو) د عقل د خاوندانو دپاره زښت ډېر د عبرت درسونه شته دي، دوی ته په کار دي چې سرسري پرې تېر نه شي. او دا ځکه چې:

الف: دا قرآن کریم حقائق بیانوي او دروغ خبره پکښې بالکل نشته.

ب: دا قرآن کریم د هغو ټولو کتابونو تصدیق کوي کوم چې د ده څخه وړاندې په پیغمبرانو باندې وخت په وخت نازل شوي وه، نو چا چې وړاندې کتابونه نازل کړي وه همغه اقدس ذات ﷻ دا کتاب هم نازل کړی دی.

ج: په دې کتاب کښې د هر ضروري شي بیان شته دی کوم ته چې انسانان د خپل ژوند د اړخونو څخه په یوه اړخ کښې احتیاج لري.

د: نو دا کتاب د خلکو دپاره د دنیا او د آخرت د دواړو لارو ښودونکی دی او د دواړو لارو دپاره د یو مشال مثال لري.

هـ: او بالآخره که څه هم دا کتاب د ټولو خلکو دپاره عموماً رحمت دی مګر د مؤمنانو دپاره په خاصه توګه هدایت او رحمت دی چې همدوی ترې ګټه پورته کوي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې د ﴿ نُّوحِىٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓ ﴾ د جملې څخه څرګندیږي چې ټول پیغمبران د ښارونو د اوسېدونکو څخه استولی شوي دي، د همدې کبله الحسن علیه الرحمة ویلي دي چې: الله ﷻ هیڅ یو پیغمبر نه د بیدیا د اوسېدونکو څخه استولی دی، نه د زنانه وو څخه او بالآخره نه د پېریانو څخه[1]. نو پوښتنه دا ده چې: د همدې سورت په [۱۰۰] ایت کښې الله ﷻ د یوسف ﷺ

(۱) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۷۴

د خولې څخه حکايت کړی دی چې ﴿ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ ﴾ يعنې يوسف ﷺ خپل پلار (يعقوب ﷺ) د ورونو په شمول مخاطب کړ چې الله ﷻ په موږ باندې لوی احسان کړی دی چې تاسو يې د بېديا څخه مصر ته راوستلئ: نو معلومه شوه چې يعقوب ﷺ د بيديا د اوسېدونکو څخه د پيغمبر په صفت رالېږلی شوی وه؟!

موږ وايو چې: د ذکر شوي ايت لاندې موږ د الله ﷻ په توفيق دوه وو جوابونو ته اشاره کړې ده چې:

الف: يعقوب ﷺ په هغه وخت کښې په بيديا کښې اوسېده په کوم وخت کښې چې هغه ﷺ خپل سفر د مصر په لور پيل کړ، هسې نه چې د پيغمبر ګرځېدلو په وخت کښې هم د بيديا اوسېدونکی وه.

ب: يا دا چې د ﴿ ٱلْبَدْوِ ﴾ کلمه د کنعان په ښار کښې د يوه کلي (يوې محلې) نوم وه.

دلتهورباندې اضافه کوو چې په هغه وخت کښې د کنعان ښار هم د دنيا د نورو ښارونو غوندې د قحطۍ د زيات فشار لاندې واقع شوی وه، چې غذائي شيان پکښې نه موندل کېده، تا به ويل چې د کنعان ښار يوه بېديا او مېره ګرځېدلی دی.

ګڼ شمېر تفسيرونه

۲ـ د ﴿ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُواْ ﴾ په جمله کښې علماوو کرامو ګڼ شمېر تفسيرونه کړي دي حتی چې شمېر يې تقريبًا دوه دېرشو ته رسېږي[۱]. د تفسيرونو شمېر څکه پورته ختلی دی چې د يو پلوه د ذکرې شوې جملې د ﴿ كُذِبُواْ ﴾ په کلمه کښې متعدد قرائتونه شهرت ته رسېدلي دي[۲] چې دغه کلمه هم مجهوله، هم معلومه او بالآخره هم په شد سره او هم په تخفيف سره قرائت شوې ده، په دې قرائتونو کښې يو د بي بي عائشې رضی الله عنها (ام المؤمنين) قرائت دی چې ذکره شوې کلمه يې مجهوله او مشدده قرائت کړې ده[۳] او بل د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما قرائت دی چې ذکره شوې کلمه مجهوله ده او مخففه ده[۴]. او د بله پلوه د ذکرې شوې جملې ضميرونه هر يو احتمال لري چې پيغمبرانو ته راجع شي او يا د پيغمبرانو امتونو ته راجع کړی شي.

موږ يوازې د عبد الله عباس رضی الله عنهما د قرائت په تفسير باندې اکتفاء کوو چې سمدستي زموږ په وړاندې ايښی دی. دا قرائت په څو متعددو ډولونو باندې تفسير شوی دی[۵] خو موږ د لاندې دوه وو تفسيرونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: چې درې واړه ضميرونه د پيغمبرانو عليهم السلام امتونو ته راجع وګڼلی شي. نو د معنی حاصل به يې داسې راوخېژي چې د نصرت وعده به دومره اوږده شوه حتی چې د پيغمبرانو امتونو به

(۱) نثر المرجان من مشكلات القرآن ص۳۸۶
(۲) تفسير الطبري ج۱۳ ص۸۲؛ المحرر الوجيز ج۹ ص۳۹۲
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۸۰
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۶۴۹
(۵) البحر المحيط ج۶ ص۳۳۵. تفسير القاسمي ج۹ ص۲۹۸

گومان وکړ چې یقیناً دوی ته د پیغمبرانو د پلوه د نصرت وعده په دروغو ورکړه شوې ده، که نه نو دومره به نه وی اوږده شوې او مونږ به د دومره مشکلاتو سره نه وی مخامخ شوي، مګر په عین حال کښې به د الله ﷻ نصرت ور ورسېد او مشکلات به ترې پورته شوه.

که څه هم پورتنی تفسیر په زړه پوری دی مګر د عربي قواعدو څخه مخالف دی چې په دې کښې اضمار قبل الذکر لازمېږي. ځکه چې د ذکرې شوې جملې سره متصله خو د ﴿ ٱلرُّسُلُ ﴾ کلمه ذکره ده، نه د "المرسل إلیهم" (د پیغمبرانو علیهم السلام امتونه)، مګر دلته[1] د ﴿ ٱلرُّسُلُ ﴾ کلمه په "المرسل إلیهم" باندې د معنی په اعتبار سره دلالت کوي، لکه چې په ﴿ ٱعْدِلُوا۟ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ﴾ [المائدة:۸] کښې د ﴿ ٱعْدِلُوا۟ ﴾ کلمه په عدل باندې دلالت کوي چې د ﴿ هُوَ ﴾ ضمیر ورته راجع دی.

په دې باندې علاوه، په وراندېنې ایت کښې د ﴿ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ﴾ په جمله کښې خو د پیغمبرانو علیهم السلام امتونه ذکر دي.

ب: دریواړه ضمیرونه د ﴿ ٱلرُّسُلُ ﴾ کلمې ته راجع دي، چې متصله ورسره ذکره ده او په تبادر سره سړي ته ذهن ته ورځي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایې چې: د ﴿ ظَنُّوٓا۟ ﴾ کلمه د "ظن" څخه اشتقاقه شوې ده، چې وضعي معنا یې راجع اعتقاد دی او د مجاز په توګه په یقین کښې هم استعمالېږي[2] حال دا چې دغه دواړه معناوې په دې مقام کښې صحت نه لري. دا ځکه چې په دې تقدیر باندې یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې د الله ﷻ د نصرت وعده به دومره اوږده شوه چې حتی پیغمبرانو علیهم السلام به راجع اعتقاد کاوه او یا به یې یقین راته چې بې شکه د دوی سره دروغ ویل شوي وه (دوی ته په دروغو د نصرت وعده ورکړه شوې وه). حال دا چې دا ډول مضمون خو د پیغمبرانو علیهم السلام سره غیر مناسب بلکې غیر جائز دی؟

مونږ وایو چې:

الف: د "ظن" کلمه په دې مقام کښې د وسوسې او توهم معنی ورکوي، یعنې د پیغمبرانو علیهم السلام په اذهانو کښې به د وسوسې په شکل تېره شوه چې زمونږ سره په دنیا کښې د نصرت وعده دروغ وه، او په وسواس باندې خو الله ﷻ څوک نه نیسي، او نه څوک دا توان لري چې خپل زړه د وسواس څخه بچ وساتي. په همدې مضمون باندې لاندې حدیث شهادت ورکوي، چې:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته خینې خلک ورغله او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! مونږ په خپلو زړونو کښې داسې شی مونده کوو چې په هغه باندې راته تکلم کول ډېر لوی بریښي (او ډېره عظیمه ګناه راته ښکاري). نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: ایا دا شی په زړونو کښې تاسو مونده کوئ؟ هغوی

(۱) المحرر الوجیز ج۹ ص۳۹۴

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۶۹

روېلې: هو. نبي كريم ﷺ وفرمايل چې: «ذاكَ صَرِيحُ الإيمَانِ»[1] يعني: دغه بالكل صريح (ځرګند) ايمان دى.

ب: د ﴿ كُذِبُواْ ﴾ د جملې معنى دا نه ده چې د الله ﷻ د پلوه مونږ سره دروغ وېل شوي وه، بلكې معنى يې دا ده چې پيغمبرانو عليهم‌السلام به تمه او اميد كاوه چې نصرت به دومره نه وروسته كېږي نو كله به چې وروسته شو نو دوى به خپله تمه دروغ وبلله او راجع اعتقاد به يې وكړ چې مونږ خطا شوي وو چې د نصرت وعده مو د الله ﷻ د پلوه نژدې ګڼلې وه، بلكې زمونږ سره خپلو خانونو د نصرت په نژدېكت كښې د دروغو وعده كړې وه، او مونږ يې خطا كړي وو.

ذكر شوى حالت هغه حالت ته ورته دى كوم چې په صحابه وو كرامو ﷺ باندې هغه وخت ورغلى وه كله چې نبي كريم ﷺ په مدينه منوره كښې خوب وليد چې د ملګرو سره مكې معظمې ته تللى وي، نو په دغه خوب باندې يې صحابه كرام ﷺ خبر كړه او د عمرې د اداء كولو تصميم يې ونيوه، خو كله چې د حديبې مقام ته ورسېده نو مشركانو يې مخه بنده كړه چې په نتيجه كښې سوله منځته راغله او دوى بېرته راستانه شوه، چې په صحابه وو كرامو ﷺ باندې بېرته راستنېدل ډېر درانه تمام شوه او دا ځكه چې د دوى خيال وه چې همدا سږ كال به خوب رښتيا كېږي، خو په دې خيال او په دې تمه كښې غلط شوي وه او خپلو خانونو دوى ته د دروغو وعده وركړې وه.

دهمدې موضوع پوره بيان د [الفتح: ٢٧] ايت لاندې -إن شاء الله ﷻ- راروان دى.

تبصره

۴- مونږ ته د ﴿ كُذِبُواْ ﴾ د جملې همدغه دوهمه معنى په زړه پورې برېښي. او دا ځكه چې دا معنى مونږ ته د روسانو سره په جهاد كښې څو كرته په تجربې سره په ثبوت رسېدلې ده.

داسې حالتونه ډېر راغلي دي چې مونږ ته به خپلوخپلو زړونو تمه راكړه چې د نصرت وعده ډېره نژدې ده، او ډېر ژر به د الله ﷻ په كومك مجاهدين فلانى منطقه فتحه كړي او كفارو ته به درانده تاوانونه ورواړوي. مګر په عين حال كښې به هلته وضعه بدله شوه چې د دښمن په ګټه او د مجاهدينو په تاوان او يا شهادت باندې به وځرخېده.

نو مونږ به په خپلو زړونو كښې دا خبره محسوسه كړه چې مونږ غلط خيال كړى وه چې نصرت رانژدې دى، مونږ خطا شوي وو چې په دغې حمله باندې مو د كاميابې حملې ګومان كړې وه. زمونږ به راجحه عقيده دا شوه چې د الله ﷻ د نصرت وعده دلته ترلاسه نه شوه او بلې حملې ته تال شوه، خو په عين حال كښې به -زمونږ د خيال په خلاف- د الله ﷻ نصرت راورسېد او د مجاهدينو به غير مترقبه فتحه په نصيب شوه، او زمونږ ګومان به رښتيا وخوت.

شايد چې د مايوسى د حالت پورې به د نصرت په تالولو كښې حكمت دا وي چې ترڅو مجاهدين

[1] صحيح مسلم ج١ ص٧٩؛ سنن ابي داود ج٢ ص٣٤١

دغرور او تکبر څخه وساتلی شي او ترڅو مجاهدين په دوامداره توګه خپل رب ﷻ ته تواضع او عاجزي وکړي او عبوديت ورته څرګند کړي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې په ﴿فِي قَصَصِهِمْ﴾ کښې د ضمير مرجع کومه يوه ده؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو علماوو کرامو دغه ضمير د يوسف ﷺ ورونو ته راجع اخستی دی، نو د معنى حاصل بې داسې راويستلی دی چې د يوسف ﷺ د ورونو په بيان کښې د هوښيارانو دپاره د عبرت درسونه شته دي؛ مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمير به د ﴿الرُّسُل﴾ کلمې ته راجع وي چې نژدې ذکره ده او ذهن ته په تبادر سره راځي. نو د معنى حاصل به يې داسې راوخېژي چې د پيغمبرانو د حالاتو په بيان کښې د عاقلانو دپاره د عبرت درسونه دي، برابره خبره ده چې په دغه سورت کښې بيان شوي دي لکه يعقوب ﷺ او يوسف ﷺ، او يا په نورو سورتونو کښې واضحه شوي دي، نو خلکو ته په کار دي چې د غفلت په حال کښې ورباندې تېر نه شي.

يادونه

۶_ مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأنعام: ۳۸] ايت لاندې ښه پوره تحقيق کړی دی چې قرآن کريم د هر شي بيان او تفصيل دی، چې بيا ليکلو ته يې ارتيا نه ګورو. هيله ده چې د ﴿وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ﴾ د تفسير دپاره همغه مراجعه وکړی شي.

د الله ﷻ په فضل او توفيق د يوسف ﷺ سورت په: ۱۳۷۶/۳/۲۳ هـ ش نېټه باندې ختم شو.
مونږ د خپل رب ﷻ څخه لا زيات توفيق او کومک غواړو.

الرعد (۱۳)

سریزه

مونږ غواړو چې د "الرَّعْد" سورت په اړه څه معلومات محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو، هغه دا چې:

۱ـ په دې سورت باندې د دې کېله د "الرَّعْد" نوم نه دی ایښودلی شوی چې ټول مضامین يې په "الرَّعْد" پورې ارتباط لري، بلکې د دې کېله چې په همدغه نامه باندې د نورو سورتونو څخه جدا شي، ترڅو د قاریانو سره د ایتونو په موندلو او د قرآن کریم په حفظ کښې لاس وکړي. دغه نوم د همدې سورت د [۱۳] ایت څخه اخستلی شوی دی چې د ﴿ ٱلرَّعْدُ ﴾ کلمه پکښې نازله شوې ده.

۲ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[۱]:

الف: د دې سورت د ایتونو شمېر درې څلوېښتو (۴۳) ته رسيږي[۲].

ب: د کلماتو شمېر يې اته سوه پنځه پنځوس (۸۵۵) دی.

ج: د حرفونو شمېر يې درې زره پنځه سوه او شپږ (۳۵۰۶) دی.

۳ـ ځینې علماء کرام دغه سورت د مدني سورتونو څخه ګڼي[۳] او ځینې نور ورته د مکي سورت لقب ورکوي[۴]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دا سورت په مکي سورتونو کښې وشمېرل شي او دا ځکه چې محتویات يې د مکي سورتونو سره زیات مشابهت لري، که څه هم ځینې ایتونه يې مدني ایتونو ته ورته دي چې په خپل ځای کښې به ورته ـإن شاء الله ﷻ ـ اشاره وکړی شي.

د دې سورت محتویات (موضوعات)

۴ـ که څه هم د قرآن کریم د سورتونو په موضوعاتو کښې د بشري کتابونو په شان من كل الوجوه تشخیص نشته مګر د څېړنې په جریان کښې سړی پوهېږي چې په دې سورت کښې په فلانۍ موضوع باندې زیات زور اچولی شوی دی او په هغه سورت کښې فلانکۍ موضوع ته زیاته توجه کړی شوې ده.

نو مونږ ویلی شو چې په دې سورت (الوعد) کښې په عقیدوي موضوعاتو پورې ډېر تماس نیولی شوی دی، لکه چې په مکي سورتونو کښې همدا خاصیت د ورایه برېښي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: دلته د الله ﷻ په توحید باندې ډېرو دلایلو ته اشاره شوې ده چې ځینې په اسماني مخلوقاتو پورې او ځینې په ځمکني شیانو پورې ارتباط لري.

---

(۱) اللباب في علوم الكتاب ج۱۱ ص۲۳۴

(۲) تفسیر البغوي ج۳ ص۵

(۳) المحرر الوجيز ج۱۰ ص۳

(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۹۸

ب: دلته د قیامت د ورځې په قیام باندې دلایل اقامه کړی شوي دي.

ج: د نبي کریم ﷺ د نبوت د شاوخواوو څخه د معاندینو شبهات جواب کړی شوی دي او د اشتباهاتو مخه یې نیولې شوې ده.

د: دلته د تقدیر مسئله په اثبات رسولې شوې ده چې د الله ﷻ په نزد هر شی مقدر دی، هیڅ تغیر او تبدیل پکښې نه شي واقع کېدلی. او داسې نور.

د دواړو سورتونو تناسب

۵ـ دا سورت (الرعد) او وړاندېنی سورت (یوسف) په محوري موضوعاتو کښې سره متحد دي مګر په کیفیت کښې سره فرق لري. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: هلته هم اصلي مطلب دا وه چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی چې هیڅوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی، خو همدا مطلب د یوسف ﷺ په قیصه کښې په عملي شکل سره ښودلی شوی وه او دلته همدې مطلب ته په افاقي دلایلو او په انفسي دلایلو باندې ثبوت ورکړی شوی دی.

ب: هلته په اسمانونو او ځمکو کښې د توحید دلایلو ته په اجمالي توګه اشاره کړی شوې ده چې: ﴿ وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ﴾ [یوسف:۱۰۵] مګر دلته همدغه دلایل په تفصیلي توګه بیان شوي دي.

ج: هلته هم نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکول یو مطلب وه او دلته هم همدغه مطلب بې اشارې نه دی پرېښودلی شوی، او داسې نور.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ الٓمٓر ۚ تِلْكَ ءَايَـٰتُ ٱلْكِتَـٰبِ ۗ وَٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ۝١ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

دغه راتلونکي ایتونه د (کامل) کتاب ایتونه دي.

او (ای پیغمبره!) هغه (کتاب) چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی (همدا کتاب) حق دی (د واقع سره مطابق دی)، مګر اکثره خلک (پرې) ایمان نه راوړي (او شک پکښې کوي).

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې سورت وروستنی ایت په دې تمام شوی وه چې قرآن کریم د داسې قوم دپاره هدایت او رحمت دی کوم چې د الله ﷻ په وحدانیت باندې عقیده کوي، خو د دې سورت لومړنی ایت په دې تمام شوی دی چې ﴿ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾.

یعنې: دا قرآن پخپله په خپل خان باندې شهادت ورکوي چې په حقه د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی. او دا څکه چې دغه قرآن کریم د هغو حروفو څخه ترکیب موندلی دی د کومو حروفو څخه چې د خلکو کلامونه ترکیب شوي دي او لا ترکیبیږي. لکه الف، لام، میم، راء او داسې نور. خو د دې سره-سره ټول مخلوقات یې په فصاحت او بلاغت کښې د مقابلې څخه عاجز دي.

نو پوره واضحه شوه چې دا کتاب د بشر تالیف او ترکیب نه دی. یا په بل عبارت: دا کتاب نبي کریم ﷺ د خپله خانه نه دی جوړ کړی او نه یې د خانه جوړولی شي، که نه نو د څلوېښت کلنی عمر څخه وړاندې (چې د نبوت درجې ته نه وه رسېدلی) د دغسې یو کلام د جوړولو څخه ولې عاجز وه؟ نو دغه ایتونه، چې په همدې سورت کښې راروان دی، د همدغه معجز کتاب ایتونه دي چې د مقابلې څخه یې ټول خلک عاجزان دي او د دغو ایتونو د مقابلې توان هیڅوک نه لري.

لنډه دا چې: ای پیغمبره! کوم کتاب چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل شوی دی همدغه واقعیت لري او هیڅ شک او شبهه پکښې نشته، همدا د خلکو دپاره هدایت او رحمت دی مګر اکثره خلک پرې عقیده نه کوي او باور یې پرې نه راځي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ الٓمٓر ﴾ امثال په وړاندېنیو سورتونو کښې شرحه شوي دي نو بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. نو هیله ده چې د "البقرة، آل عمران" او نورو سورتونو اوائلو ته مراجعه وکړی شي.

۲ـ د ﴿ وَٱلَّذِیٓ أُنزِلَ إِلَیۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ ﴾ په جمله کښې علماوو کرامو د نحویت په اعتبار سره متعدد تحلیلونه کړي دي[1]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې موصول د خپلو مربوطاتو سره مبتدأ شي او د ﴿ ٱلۡحَقُّ ﴾ کلمه یې خبر واقع شي، نو حاصل به یې هغسې را وخېژي لکه چې لږ وړاندې تېر شو، والحمد لله ﷻ.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِی رَفَعَ ٱلسَّمَـٰوَ ٰتِ بِغَیۡرِ عَمَدࣲ تَرَوۡنَهَاۖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلࣱّ یَجۡرِی لِأَجَلࣲ مُّسَمࣰّىۚ یُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ یُفَصِّلُ ٱلۡـَٔایَـٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَاۤءِ رَبِّكُمۡ تُوقِنُونَ ۝٢ وَهُوَ ٱلَّذِی مَدَّ ٱلۡأَرۡضَ وَجَعَلَ فِیهَا رَوَ ٰسِیَ وَأَنۡهَـٰرࣰاۖ وَمِن كُلِّ ٱلثَّمَرَ ٰتِ جَعَلَ فِیهَا زَوۡجَیۡنِ ٱثۡنَیۡنِۖ یُغۡشِی ٱلَّیۡلَ ٱلنَّهَارَۚ إِنَّ فِی ذَ ٰلِكَ لَـَٔایَـٰتࣲ لِّقَوۡمࣲ یَتَفَكَّرُونَ ۝٣ وَفِی ٱلۡأَرۡضِ قِطَعࣱ مُّتَجَـٰوِرَ ٰتࣱ وَجَنَّـٰتࣱ مِّنۡ أَعۡنَـٰبࣲ وَزَرۡعࣱ وَنَخِیلࣱ صِنۡوَانࣱ وَغَیۡرُ صِنۡوَانࣲ یُسۡقَىٰ بِمَاۤءࣲ وَ ٰحِدࣲ وَنُفَضِّلُ بَعۡضَهَا عَلَىٰ بَعۡضࣲ فِی ٱلۡأُكُلِۚ إِنَّ فِی ذَ ٰلِكَ لَـَٔایَـٰتࣲ لِّقَوۡمࣲ یَعۡقِلُونَ ۝٤ ﴾

---

(۱) البحر المحیط ج۶ ص۳۴۳

[۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې پرته د ستنو څخه يې اسمانونه اوچت کړي دي چې تاسو يې (په خپلو غړولو سترګو) ګورئ، بیا يې (په دې باندې علاوه) په عرش عظیم (بلا کیفه) استواء کړې ده (څنګه چې ورسره مناسبه ده)، او هم يې لمر او سپوږمۍ (ستاسو د ګټو دپاره) تابع ګرځولي دي، چې هر يو د ټاکلې نېټې پورې روان دی (حرکت کوي، دا څکه چې) الله ﷻ د هر کار تدبیر (پخپله) کوي (او هیڅوک په کښې اشتراک نه ورکوي)، (او هم) الله ﷻ (د خپل کامل قدرت) نښې بیانوي شاید چې تاسو د خپل رب ﷻ په ملاقات (د قیامت په ورځ) یقین وکړئ.

[۳] او الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ځمکه يې (د انسانانو دپاره د فرش غوندې) خوره کړې ده او هم يې پکښې غرونه پیدا کړي دي (چې اضطراري حرکت يې ور ودرولی دی) او هم (يې پکښې) سیندونه (پیدا کړي او بهولي دي). او (همدارنګه) الله ﷻ په ځمکه کښې د هر ډول میوجاتو څخه (په رنګ، خوند او هم په قدر او نورو کیفیتونو کښې) دوه جوړې پیدا کړې دي. الله ﷻ شپه په ورځې باندې پټوي (راتاووي او ورځ په شپه باندې پټوي).

یقینًا په دغو (ذکرو شوو شیانو) کښې د داسې قوم دپاره چې فکر (پکښې) چلوي، ډېر دلایل شته دي (چې د توحید او کامل قدرت د اثبات دپاره ښه پوره کفایت کوي).

[۴] او په ځمکه کښې (د الله ﷻ د پلوه) پیوسته (يوه د بلې سره نښتې) ټوټې (پیدا کړی شوې) دي (چې په کیفیت کښې مختلفې دي)، او (هم پکښې) د انګورو (مختلف) باغونه او (هم مختلف) کښتونه او (هم) د کجورو (مختلف) باغونه چې (ځینې مجموعي) يو بېخ لري او (ځینې نورې) متعدد بېخونه لري (خلق کړی شوي دي) حال دا چې (دغه ټول) په يو ډول اوبو باندې خړوبول کېږي (او د يوې ځمکې څخه را زرغونېږي)، او (د دې سره سره) مونږ ځینو ته په ځینو نورو باندې په خوند (او میوه) کښې بهتري ورکوو (چې ټولې په يو شان نه دي).

یقینًا په دغه (ذکرو شوو شیانو) کښې د داسې قوم دپاره چې د عقل څخه کار اخلي (د الله ﷻ د قدرت او توحید په هکله) زښت ډېر دلایل شته دي (چې د مطلب د ثبوت دپاره کفایت کوي).

ارتباط

وړاندې ایت شریف په دې تمام شوی وه چې اکثره خلک ایمان نه راوړي. په دې ایتونو کښې متعدد دلایل نازل شوي دي ترڅو د هغوی قناعت حاصل شي چې الله ﷻ واحد او لا شریک دی چې په ایمان باندې مشرف شي او د الله ﷻ په وحدانیت او د قیامت د قیام او بالآخره په بیا را ژوندي کېدلو باندې کلکه عقیده وکړي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای خلکو! لاندې اسماني او ځمکنې دلایل په نظر کښې ونیسئ؛ او د کفري (شرکي) عقیدې څخه خانونه په څنګ کړئ:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه يې بې ستنو ودرولي دي، او يوازې د همده ﷻ کامل قدرت دی چې د سقوط مخه يې نيسي، که نه نو ولاړ به نه وی پاتې شوي، ايا تاسو د اسمانونو ستنې ليدلې دي؟ که بالفرض المحال الله ﷻ شريک درلودی نو ايا د اسمانونو اوچتوالي به دومره دوام کړی وی لکه چې اوس دوام کوي؟.

۲_ برسېره په دې چې اسمانونه يې اوچت درولي دي او د سقوط مخه يې ساتي، تکر ته يې همدی ﷻ نه پرېږدي او د ستورو د راختلو او پرېوتلو او هم د حرکاتو او په خپلو- خپلو مدارونو باندې د چلښت انتظام يې روزمره د همده ﷻ د پلوه کېږي. يا په بل عبارت: په بلا کيفه توګه يې په عرش باندې استواء کړې ده او د نظام په ساتنه کښې يې هيچاته څه برخه نه ده ورکړې.

۳_ الله ﷻ لمر او سپوږمۍ هر يو په خپل خپل مدار باندې څرخوي او په ټاکلو وختونو باندې يې همدی ﷻ راخېژوي او غورزوي. يا په بل عبارت: د شروق او غروب اختيار د همده ﷻ په واک کښې دي او هم د قيامت پورې د بقاء تضمين يې همده ﷻ کړی دی.

لنډه دا چې د ټولو روزمره کارونو تدبير او انتظام د همده ﷻ د پلوه صورت نيسي او هيڅوک او هيڅ شی پکښې برخوال نه دی.

ای خلکو! وګورئ چې تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه په څومره مزناک تفصيل سره دلايل بيانېږي شايد چې تاسو د خپل رب ﷻ په ملاقات (د قيامت په قيام) باندې عقيده وکړئ او د شرکياتو څخه ځانونه په څنګ کړئ.

۴_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ځمکه يې د خلکو د استوګنې دپاره چمتو ګرځولې ده، او د فرش په څېر يې خوره کړې ده، نه دومره نرمه ده چې د نرموالي د کبله د سکونت قابله نه وي او نه دومره سخته او کلکه ده چې د ګرځېدلو راګرځېدلو څخه وتلې وي. دا د يو پلوه او د بله پلوه يې ورباندې دپاسه غرونه پيدا کړي دي چې د اضطراري حرکت مخه يې نيولې ده، ته به وايې چې د ځمکې دپاره غرونه د مېخونو وظيفه اجراء کوي.

۵_ په دې باندې علاوه، الله ﷻ په ځمکه باندې د خلکو د استفادې دپاره سيندونه هم بهولي دي، که بالفرض په اوبو کښې غرقه وی نو د استوګنې څخه به وتلې وی او که بالکل وچه کلکه وی او سيندونه پکښې نه بهېدلی هم چا به پکښې استوګنه نه وی کړې.

۶_ الله ﷻ د ميوجاتو د هرې نوعې څخه په ځمکه کښې دوه دوه جوړې پيدا کړي دي، لکه خوږه او تروه، سپينه او توره، غټه او وړه، او نور متضاد ډولونه.

۷_ الله ﷻ شپه په ورځ باندې پټوي او بالعکس ورځې ته د شپې پوښ وراغوندي، همدارنګه کله د شپې څېنې برخې د روښانه ورځې برخې ګرځوي او کله بالعکس د روښانه ورځې څه برخې د تورې شپې برخې جوړوي. يا په بل عبارت: که ورځ اوږده شي نو شپه لنډه شي او که شپه لنډه شي نو ورځ اوږده شي.

په دغو ټولو ذکرو شوو عجيبه کارونو کښې برسېره په دې چې د خلکو ګټې وټې نغښتې دي، د

الله ﷻ د توحيد او د کامل قدرت پاخه او قوي دلايل هم دي، البته د داسې قوم دپاره چې لږ څه د تفکر څخه کار واخلي او په خپل ګرېوان کښې سرونه ښکته کړي.

۸ـ برسېره په دې په ځمکه کښې نور ډېر دلايل شته چې د الله ﷻ په وحدانيت او کامل قدرت باندې دلالت کوي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: په يوه ځمکه کښې الله ﷻ مختلفې برخې پيدا کړې دي، چې يوه د بلې سره څنګ په څنګ پرته وي خو په خاصيت او صفاتو کښې سره بې اندازې تفاوت لري. نو که د ځمکې يوه برخه ښوره چنه وي په څنګ کښې يې د زراعت وړ توته پرته وي، او د کلکې ځمکې ترڅنګ پسته ځمکه ډېره مونډله کېږي. همدارنګه د رنګونو په اعتبار سره هم توره خاوره د سپينې ترڅنګ او زيړه د خړې ترڅنګ ډېرې شته دي، حتی په يوه رنګ ځمکه کښې د بل رنګ خطونه تېر شوي وي، ته به وايې چې منګور وربانډې پروت دی.

ب: همدارنګه الله ﷻ په يوه ځمکه کښې څنګ په څنګ د ډول-ډول انګورو او نورو ميوجاتو باغونه پيدا کړي دي چې په خوندونو او رنګونو کښې ډېر تفاوت لري.

ج: د الله ﷻ په وحدانيت باندې د يوې ځمکې څخه د مختلفو کروندو او کښتونو زرغونول هم ډېر لوی او قوي دلايل دي.

د: الله ﷻ د کجورې د يوه زړي څخه د خرماګانو دنګې-دنګې ونې راوباسې چې ځينې ونې يک تنهاوې او ځنې نورې د يوه بېخ څخه په متعددو ښاخونو سره راپورته کېږي.

ذکر شوي باغونه، زراعتونه او بالآخره ونې اوبوتي تول په يو ډول اوبو باندې خړوبېږي او د يوې ځمکې څخه نشنت او وده کوي، خو د دې سره سره يو د بل څخه په ميوجاتو او نورو کيفيتونو کښې زښت ډېر تفاوت لري، او د حاصلاتو خوندونه يې سره بيل بيل وي او هم په بوی او رنګ کښې سره جدا-جدا وي.

۹ـ ای پيغمبره! په ذکرو شوو تفاوتونو کښې د هغه قوم دپاره کوم چې د عقل څخه کار اخلي د الله ﷻ د توحيد پوره دلائل شته، چې د يوه پلوه واحد او لا شريک دی که نه نو په يوه نظام باندې به باغونه او کرونده باقي نه وی پاتې شوي، کله به يې په جوړښت باندې جنګ وی او کله په خوند او رنګ باندې او کله په بل کيفيت باندې؛ او د بله پلوه ذکر شوی نظام دلالت کوي چې الله ﷻ د اختيار خاوند دی، که نه نو د يوې ځمکې څخه به مختلف شيان په يو ډول اوبو باندې نه وی زرغون شوي. مګر په دغسې دلايلو باندې هغه قوم پوهېږي کوم چې د عقل څخه کار اخلي او په مخلوقاتو کښې هوښياري په کار اچوي.

توضيحات

۱ـ د ﴿رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ﴾ د جملې معنی دا نه ده چې الله ﷻ اسمانونه پيدا کړه او بيا يې اوچت کړه، بلکې معنی يې دا ده چې اوچت يې پيدا کړي دي، لکه چې مونږ وايو: "سُبْحَانَ مَنْ كَبَّرَ الْفِيلَ"

وَصْفُ الْبَعُوضِ" هغه اقدس ذات ته پاکي ده چې فیل یې غټ کړی دی او ماشی یې وړوکی کړی دی، یعنې هغه یې غټ پیدا کړی دی او دا یې وړوکی پیدا کړی دی.

ایا اسمان ستنې لري؟

۲_ په ﴿ بِغَيْرِ عَمَدٍ ﴾ کښې د ﴿ عَمَدٍ ﴾ کلمه د "عَمُود" _لکه "قَبُول"_ جمعه ده، "عَمُود" د هغې ستنې نوم دی په کومې باندې چې خیمه ودرېږي[۱]. دا د یو پلوه، او د بله پلوه ځینو علماوو کرامو د ﴿ تَرَوْنَهَا ﴾ په جمله کښې بارز ضمیر ذکرې شوې د ﴿ عَمَدٍ ﴾ کلمې ته راجع ګڼلی دی[۲] او د معنی حاصل یې داسې اخستی دی چې اسمان داسې ستنې نه لري چې تاسو یې وکتلی شئ، بلکې اسمان په داسې ستنو باندې ولاړ دی کومې چې ستاسو د نظر لاندې نه واقع کېږي.

مګر جمهور علماء کرام وایي چې ذکر شوی ضمیر د ﴿ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ﴾ کلمې ته راجع دی[۳] او ذکره شوې جمله د استدلال دپاره نازله شوې ده، نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې الله ﷻ اسمانونه پرته د ستنو ځخه اوچت ودرولي دي، حتی تاسو په خپلو سترګو باندې اسمانونه ګورئ چې ستنې نه لري، او فقط د الله ﷻ په قدرت باندې ولاړ دي.

په همدې مضمون باندې الله ﷻ په بل ایت کښې صراحت کړی دی چې: ﴿ وَيُمْسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِۦٓ ﴾ [الحج: ۶۵] یعنې الله ﷻ اسمان د دې ځخه ایسار کړی دی چې په ځمکه باندې راولوېږي او ستاسو ژوند ګډوډ کړي، مګر کله چې پرې رالوېږي نو په هغه وخت کښې به د همده ﷻ اجازه وي چې قیامت به قائمېږي.

یادونه

۳_ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [الأعراف:۵۴] ایت لاندې د ﴿ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ د جملې په تشریح کښې ښه ګټور معلومات لیکلي دي، نو هیله ده چې هلته یو ځل مراجعه وکړی شي، چې بیا لیکل د اوږدوالي ځخه په غیر بله ګټه نه لري. مګر په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې: په ذکره شوې جمله کښې د ﴿ ثُمَّ ﴾ توری د خلقت د تاخیر دپاره نه دی بلکې د بیان د تاخیر دپاره دی[۴] یعنې ځرنګه چې بې ستنو د اسمانونو په ودرولو باندې پوه شوئ نو اوس د ﴿ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ﴾ د جملې په مضمون باندې خپل سرونه خلاص کړئ.

دغه ډول تاخیر ته نحویان د ذکري تاخیر لقب ورکوي. مونږ د ﴿ ثُمَّ ﴾ توری په دې مقام کښې ځکه د ذکري تاخیر دپاره واخست چې په خلقت کښې د اسمانونو ځخه "العرش العظیم" وړاندې دی.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۵۹
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۴۶۷
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۳۲۳؛ تفسیر البغوي ج۳ ص۵
(۴) المحرر الوجیز ج۱۰ ص۶

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د ﴿ مَدَّ ٱلۡأَرۡضَ ﴾ په جملې کښې د ﴿ مَدَّ ﴾ کلمه د "مَدًا" څخه اشتقاقه شوې ده چې اصلاً د کشولو (اوږدولو) دپاره وضعه شوې ده[1]، حال دا چې د ساینس پوهان وايي چې ځمکه کُروي ده، نو اوږدوالی ورسره منافي بريښي؟

مونږ وايو چې: "مَدًا" په دې مقام کښې د خورولو (غوړولو) معنی ورکوي[2] يعنې الله ﷻ د انسانانو دپاره د فرش غوندې غوړولې ده چې په ارامۍ سره پرې ژوند کوي.

په همدې مطلب باندې د ﴿ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۡهَٰرٗا ﴾ جمله دلالت کوي، يعنې الله ﷻ په غرونو باندې د ځمکې د اضطراري حرکت مخه نيولې ده او د استوګنې دپاره يې چمتو ګرځولې ده او په سيندونو سره يې د ځمکې د اوسېدونکو د ژوند ارتياوې پوره کړې دي.

ذکر شوی مضمون د قرآن کريم په نورو ايتونو کښې په صراحت سره ذکر دی، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَٱللَّهُ جَعَلَ لَكُمُ ٱلۡأَرۡضَ بِسَاطٗا ﴾ [نوح: ۱۹] يعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې ستاسو دپاره يې ځمکه فرش ګرځولې ده چې په ارامۍ سره پکښې ژوند کوئ، لکه څنګه چې يو ماشوم په خپله زانګو کښې آرام پروت وي.

پاتې شو: دا خبره چې ځمکه کروي ده او که غير کروي، په دې باره کښې قرآن کريم نه څه خبره کړې ده او نه يې دا عادت دی چې په بې فائدې شيانو کښې بحث وکړي، نو که ځمکه په هر شکل باندې وي، وي به، خو د انسانانو دپاره ارامګاه ده.

هو! که څوک غواړي چې د ځمکې د شکل په هکله معلومات حاصل کړي نو ځينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي چې د ځمکې د شکل په هکله او د غرونو او سيندونه په اړه يې ښه اوږده او پوره تحقيقي بحثونه کړي دي[3].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې: تاسو د [هود: ۴۰] ايت لاندې ليکلي دي چې د ﴿ مِن كُلّٖ زَوۡجَيۡنِ ٱثۡنَيۡنِ ﴾ څخه دوه فرده (نر او ښځه) مطلب دي، يعنې الله ﷻ نوح ﷺ ته هدايت وکړ چې: د حيواناتو د هرې نوعې څخه دوه فرده (نر او ښځه) د خپله خانه سره بېړۍ ته پورته کړه. نو پوښتنه دا ده چې: په دې مقام کښې د ذکر شوي عبارت څخه څه شی مراد دی؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو علماوو کرامو هغه معنی دلته هم مراده کړې ده، چې ټول نباتات په اصل خلقت کښې صرف دوه فرده (نر او ښځه) وه خو بيا پکښې الله ﷻ داسې ډېروالی پېښ کړ لکه څنګه يې چې د ادم ﷺ او بي بي حواء څخه انسانان ډېر کړه او ځمکه يې پرې ډکه کړه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۴
(۲) لسان العرب ج۳ ص۳۹۷
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۹۰، ۹۶، ۹۹. التفسير الكبير ج۱۹ ص۳

مګر دغه مراد مونږ نه فقط عقلي احتمال بریښي او په کوم مستند دلیل باندې ولاړ نه دی، نو بهتره دا ده چې په دې مقام کښې د نباتاتو او اشجارو لاندې دوه افرادو ته اشاره واخستله شي، چې د میوجاتو هره یوه نوعه یې لرونکې ده:

الف: په رنګ کښې دوه فرده، لکه تور او سپین.

ب: په خوند کښې دوه افراد، لکه خوږ او تریو.

ج: په قدر کښې دوه ډوله، لکه غټ او وړوکی، او داسې نور.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې په میوجاتو کښې خو هره نوعه اکثرًا د دوه وو څخه په اضافه رنګونو او خوندونو باندې مشتملې وي، حتی چې په انګورو کښې داسې انګور هم شته چې د شیشې په څېر شفاف دي او په داخل کښې یې کوچنۍ دانې د ورایه بریښي[۱]، همدارنګه د غټو او وړو ترمنځ متوسط هم شته او بیا دغه درې واړه مقدارونه په مختلفو اندازو باندې ویشلی شوي دي؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې مطلب دا نه دی چې د میوجاتو انواع د دوه وو څخه په اضافه ضدینو باندې نه دي مشتملې، بلکې مطلب دا دی چې الله ﷻ د میوجاتو د هرې یوې نوعې څخه مختلف او متضاد ډولونه راوباسي چې اقله مرتبه یې د دوه وو څخه پیل کېږي.

نو که بالفرض په هره نوعه میوه کښې صرف دوه ډولونو موجودیت درلودی نو هم د الله ﷻ په کامل قدرت او هم د ده ﷻ په توحید باندې به یې دلالت کړی وي، پاتې لا دا چې د هرې نوعې څخه په مختلفو ډولونو سره مختلف افراد را وباسي.

همدې مطلب ته د ﴿يُسْقَىٰ بِمَآءٍ وَٰحِدٍ﴾ په جمله باندې اشاره شوې ده.

"صِنْوَان" او "غَيْرُ صِنْوَان" څه معنی؟

۷ـ ﴿صِنْوَان﴾ د "صِنْوٌ" ـ لکه "عِلْمٌ" ـ جمعه ده. کله چې د کجورې د یو زړي څخه څو متعددې نودې (تېغونه) راپورته شي نو یوې نودې (یا لښتې) ته "صِنْوٌ" وایي او دوه وو ته صنوان ویل کېږي چې د "ن" توری پکښې اعرابي دی او د مثنی د "ن" غوندې په اضافت سره ساقطېږي.

اما درېوو یا ورپورته نودو (لښتو) ته د صنوان لقب ورکولی کېږي، چې د "ن" توری یې اعرابي نه دی او په اضافت باندې د سقوط سره نه مخامخ کېږي او حرکت یې د عامل تابع دی[۲].

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راځېږي چې: الله ﷻ د کجورو ونې ځینې مجتمعې پیدا کړې دي چې ټولې د یوه اصل (یوه زړي) څخه راپورته شوي دي، او ځینې نورې یې مجتمعې نه دي پیدا کړي چې مشترک اصل نه لري بلکې هره یوه ونه بېل‌بېل بېخ لري.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۰۲

(۲) لسان العرب ج۱۴ ص۴۷۰؛ مفردات الراغب ص۲۹۵

حال دا چې تولو ونو د يوې ځمکې څخه نشئت کړی دی او په يو ډول اوبو باندې خړوبه شوې دي، که بالفرض المحال د نباتاتو او اشجارو زرغونول د طبيعت کار وی، چې علم او اراده نه لري او ړوند کوڼ دی، نو ذکر شوی اختلاف به تحقق نه وی موندلی، نو يا به تولې صنوان وی او يا به تولې غير صنوان وی.

﴿ وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَٰبًا أَءِنَّا لَفِى خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُوْلَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُوْلَـٰٓئِكَ ٱلْأَغْلَـٰلُ فِىٓ أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُوْلَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَـٰلِدُونَ ﴿٥﴾ وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبْلَ ٱلْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ ٱلْمَثُلَـٰتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦٓ ۗ إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ ﴾

[۵] او (ای پيغمبره!) که ته (د مشرکانو د انکار څخه) تعجب کوې نو د دوی وينا (هم) عجيبه ده (د دې څخه هم تعجب وکړه)، هغه دا چې: ايا کله چې مونږ خاورې شو ايا مونږ به (بيا) په نوي پيدايښت کښې ياستو (بيا به ژوندي شو)؟!.

دغه (مشرکان) هغه خلک دي چې په خپل رب ﷻ باندې يې کفر اختيار کړی دی، او دغه (مشرکان چې دي) ولچکونه (غورابونه) يې په غاړو کښې پراته دي (په زړونو باندې يې مهرونه لګېدلي دي). او (هم) دغه (مشرکان) د اور اوسيدونکي دي چې دوی به په دې کښې هميشه وي.

[۶] او (ای پيغمبره!) مشرکان ستا څخه په عذاب باندې تادې کوي (او غواړي چې) د عافيت څخه وړاندې (وړاندې ورنازل کړی شي)، حال دا چې د دوی څخه مخکښې مثالي عذابونه تېر شوي دي (دوی ته په کار دي چې د نجات غوښتنه وکړي، نه د عذاب د نزول).

او يقيناً (ای پيغمبره!) ستا رب ﷻ (د يو پلوه) خلکو ته د دوی په ظلم باندې ضرور د مغفرت خاوند دی او (د بله پلوه) يقيناً ستا رب ﷻ ضرور سخت عذاب درلودونکی دی.

[۷] او (ای پيغمبره!) هغه کسان وايي کومو چې کفر اختيار کړی (داسې چې): په ده باندې د خپل رب ﷻ د پلوه ولې معجزه را نازله نه کړی شوه (البته کومه معجزه چې مونږ يې فرمايش ورکوو).

(جواب يې دا دی چې) يقيناً ته خو ډاروونکی يې (او بس. د معجزاتو راښکته کول خو ستا کار نه دی) او (زمونږ د پلوه) د هر قوم دپاره (ستا غوندې) لارښوونکي (لېږلی شوې) دې (چې د معجزاتو واک به يې نه درلود).

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت او خپل کامل قدرت باندې ګڼ شمېر دلايل

به څه تمه درلوده چې دغه دلایل به په هغوی مشرکانو ته واورول، نو څه لرې نه ده چې د نبي کریم ﷺ باندې څه اثر واچوي، مګر کله چې هغوی نظر دغو دلایلو ته بې تفاوته پاتې شوه نو نبي کریم ﷺ ته د دوی حالت عجیبه ښکاره شو او د دوی په کفر باندې لا زیات غمژن شو، نو الله ﷻ په دغو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته تسله ورکړه چې حاصل یې داسې راځېږي.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د مشرکانو یوازې دا یو کار عجیبه نه دی چې دلایلو ورباندې اثر ونه غورزاوه او ته ورته د حیرت په نظر ګورې، بلکې د دوی نور عجائب هم په خپل امت باندې قرائت کړه:

۱ـ ایا د دوی دا عقیده عجیبه نه ده چې دوی د مرګ څخه وروسته د بیا ژوندي کېدلو څخه انکار کوي او په تعجب سره وایي چې: ایا کله چې مونږ خاورې شو نو ایا بیا به مونږ د نوي ژوند خاوندان شو؟ ایا مونږ به بېرته را ژوندي کړی شو؟

د مشرکانو ذکره شوې عقیده او وینا ځکه عجیبه ده چې دوی خپل پخوانی پیدایښت هېر کړی دی چې د نشت څخه شته شوه او د ژوند خاوندان جوړ کړی شوه. ایا د الله ﷻ قدرت کمزوری شوی دی چې خاورې شوي ابدان بېرته نه شي راغونډولی او د دوهم ځل دپاره پکښې روح نه شي پو کولی؟

ای پیغمبره! ذکر شوی طرز تفکر په کوم دلیل باندې ولاړ نه دی بلکې اصلي وجوه یې دا دي چې:

الف: ذکر شوي مشرکان په خپل رب ﷻ باندې کافر شوي دي، دوی خپل رب ﷻ هېر کړی دی او قدرت یې ورته کمزوری بربښي.

ب: د دغو کسانو په زړونو باندې مهرونه وهلی شوی دی او لاسونه یې د غاړو پورې ولچک دي، نو دوی په هیڅ دلیل باندې د خپلې عقیدې پرېښودونکي نه دي.

ج: د دوی عاقبت همدا دی چې په اور کښې به همېشه وي او هیڅ کله به ترې خارج نه کړی شي.

۲ـ ای پیغمبره! د مشرکانو بله تعجبي خبره دا ده چې ستا څخه د عذاب په نازلېدلو باندې د عجلې کولو غوښتنه کوي، دوی ته په کار ده چې د عذاب په نزول باندې د عجلې په عوض یې په ایمان راوړلو باندې عجله کړې وی. او دا ځکه چې:

الف: د دوی څخه وړاندې ډېر کفار په عذابونو باندې اخته شوي او پوېنا شوي دي، ایا هغه اقدس ذات ﷻ چې پخواني کفار یې هلاک کړي دي ستا د زمانې په کفارو او مشرکانو باندې عذاب نه شي ورښکته کولی؟ ایا اوس یې قدرت کمزوری شوی دی؟!

ب: په دې باندې علاوه، د عذاب تالبدل خو د نجات معنی نه ورکوي، یقیناً ستا رب ﷻ (ای پیغمبره!) ظالمانو خلکو ته مهلت ورکوي او د استدراج په توګه ورباندې کله- کله د خپلو نعمتونو دروازې هم ورپرانیزي، اما کله یې چې د عذاب لاندې واقع کړي نو بیا پرې د نجات ټولې دروازې بندېږي او د تېښتې هیڅ لاره نه شي موندلی. دا ځکه چې یقیناً ستا رب ﷻ ضرور ډېر سخت نیوونکی دی او د ډېر سخت عذاب خاوند دی.

٣_ ای پیغمبره! د مشرکانو د تعجب دربمه خبره دا ده چې مشرکان تاته د معجزاتو فرمایش درکوي، او بیا په خپلو مجالسو کښې وایي چې: که محمد ﷺ ربښتیانی پیغمبر وي نو په ده باندې د خپل رب ﷻ د پلوه هغه معجزه ولې نازله نه شوه د کومې چې مونږ فرمایش ورکړي وه؟

د دوی ذکره شوې غوښتنه ځکه تعجبي ده چې دوی هغه ټولې معجزې د پښو لاندې کړې دي کومې چې تاته _د قرآن کریم په شمول_ درکړې شوي دي، دوی خپله غوښتنه په داسې ډول سره وړاندې کوي ته به وایې چې دوی ته ستا په نبوت باندې یوه معجزه هم د نظر لاندې نه ده ورغلې.

نو ای پیغمبره! دوی ته یو ځل بیا خپل ځان ورمعرفي کړه چې: زه د الله ﷻ یو مختار بنده یم چې ناسو ته یې د خپل عذاب څخه د ډارولو دپاره درلیږلی یم، د معجزاتو نزول زما په اختیار کښې نه دي، زه په تکویناتو کښې وسه او توان نه لرم، لنډه دا چې د هر قوم دپاره الله ﷻ لاربښوونکي ورلیږلي دي او زه ستاسو دپاره فقط لاربښوونکی یم او بس.

توضیحات

١_ ځینو مفسرینو کرامو دغې جملې ﴿ وَأُوْلَٰٓئِكَ ٱلۡأَغۡلَٰلُ فِيٓ أَعۡنَاقِهِمۡ ﴾ ته د قیامت د ورځې پورې ارتباط ورکړی دی[1] یعنې د دغو مشرکانو په غاړو کښې به د قیامت په ورځ په دوزخ کښې غوراوونه پراته وي چې لاسونه به یې ولچک وي. مګر مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکره شوې جمله به د مهر څخه کنایي وي، یعنې دغه مشرکان د خپلو شرکیاتو څخه لاس نه اخلي که څه هم ډېر قناعت ښوونکي دلایل ورته واورولی شي، او دا ځکه چې شرکیات د دوی سره داسې لازم ګرځېدلي دي او داسې کلک وریورې نښتې دي لکه چې په غاړو کښې یې غوراب پروت وي.

په همدې مضمون باندې بل ایت شریف شهادت ورکوي چې: ﴿ إِنَّا جَعَلۡنَا فِيٓ أَعۡنَٰقِهِمۡ أَغۡلَٰلٗا ﴾ [یس ٨] یقینًا مونږ د دوی په غاړو کښې غوراب اچولی دی. یعنې شرکیات یې په غاړو کښې ولچک دي، چې هیڅ حجت وړباندې اثر نه غورزوي.

"حَسَنَة" او "سَيِّئَة" یعنې څه؟

٢_ په دې جمله کښې: ﴿ وَيَسۡتَعۡجِلُونَكَ بِٱلسَّيِّئَةِ قَبۡلَ ٱلۡحَسَنَةِ ﴾ عبدالله بن عباس رضي الله عنهما "السَّيِّئَة" په عذاب باندې او "الْحَسَنَة" په عافیة باندې تفسیره کړې ده[2]. یعنې کله چې مشرکانو ته د عذاب د نزول څخه د خطر اعلان وکړی شي نو دوی د مسخرو او ملنډو په توګه غواړي چې هله ژر شه عذاب راباندې رابښکته کړه، او عافیت راڅخه واخله. یا په بل عبارت: د عافیت څخه مخکښې عذاب را نازل کړه؛ حال دا چې دوی ته مناسبه وه چې د عذاب څخه وړاندې یې د عافیت ادامه غوښتې وی او د شرکیاتو څخه یې لاس اخستی وی.

---

[1] تفسیر القرطبي ج٩ ص٢٨٤
[2] البحر المحیط ج٦ ص٣٥٣

همدا مضمون په بل ایت کښې په صراحت سره ذکر دی چې: ﴿ وَإِذْ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴾ [الأنفال: ۳۲] يعني او (ای پیغمبره!) هغه وخت ورياد کړه چې مشرکانو وويلې چې: ای الله! که چېرې دغه قرآن کريم ستا د پلوه همدا حق وي نو په مونږ باندې د اسمان د طرفه کاڼي را ووروه، او یا مونږ ته دردناک عذاب راوله (رانازل کړه).

"مَثُلات" څه معنی؟

۳_ "مَثُلات" د "مَثُلَةٌ" سالمه جمعه ده، سخت عذاب د "مَثُلَةٌ" په نامه ذېږي[۱]. او دا څکه چې:

الف: سخت عذاب د سخت جنايت سره مماثلت (یو رنګي) لري، چې نه ترې کم وي او نه ترې زيات وي.

ب: سخت عذاب په تاريخ کښې یو مثال پاتې کېږي چې وروستني خلک ترې عبرت اخلي او د هغه جنايت څخه خپل خانونه بچ ساتي د کوم په وجه یې چې نزول موندلی وي.

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې راوځي چې: مشرکان عجيبه غوښتنه کوي چې په مونږ باندې عذاب رانازل کړه، حال دا چې په پخوانيو قومونو باندې خو ډېر عذابونه ورنازل شوي دي، دوی ته په کار وه چې د هغوی څخه یې عبرت اخستی وی او د عذاب د نزول غوښتنه یې نه وی کړې، الله ﷻ ته خو د عذاب ورنازلول کومه سختي نه لري.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې الله ﷻ ټولو خلکو ته مغفرت کوي، حال دا چې په بل ځای کښې فرمايي چې: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ ﴾ [النساء: ۱۱۶] يقينًا الله ﷻ دا نه ښښي چې د ده ﷻ سره شريک ودرولی شي. نو پوښتنه دا ده چې: ايا دا ايت د هغه ايت سره متضاده معنی نه ورکوي؟

مونږ وايو چې:

الف: دلته د مغفرت څخه د ګناهونو مغفرت مطلب نه دی چې ترڅو ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې دلته مغفرت په لغوي معنی سره دي چې د ستر او پټوالي معنی ورکوي[۲]. يعني الله ﷻ د خلکو په نيونه کښې عجله نه کوي بلکې د عذاب په ټالولو سره ورباندې د څه وخته پورې پرده اچوي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَوْ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِمَا كَسَبُواْ مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرِهَا مِن دَآبَّةٍ ﴾ [فاطر: ۴۵] يعني که چرته الله ﷻ خلک په هغو (جنايتي) کسبونو باندې (په عجله سره) نيولي نو د ځمکې په شا باندې به یې هيڅ خوځېدونکی نه وی پرېښی (او ټول به یې پوپنا کړي وی).

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸۳؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۳۳۰

(۲) تفسر المحرر الوجيز ج۱۰ ص۱۴

ب: مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې به مغفرت په خپله اصطلاحي معنی سره وي چې دګناهونو د ښښنې څخه عبارت دی، او ذکر شوی اعتراض خکه نه شي واردېدلی چې د ﴿ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴾ جمله وروسته متصله ذکره ده او د اعتراض مخه يې بنده کړې ده، يعنې: ای پيغمبره! ستا رب ﷻ د يو پلوه د مغفرت خاوند دی او د بله پلوه د کلک عذاب درلو دونکی دی.

همدغه مضمون په بل ايت کښې په صراحت سره ذکر دی چې: ﴿ نَبِّئْ عِبَادِىٓ أَنِّىٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝ وَأَنَّ عَذَابِى هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ﴾ [الحجر: ۴۹، ۵۰] يعنې ای پيغمبره! زما بندګانو ته خبر ورکړه چې يقينًا زه همدا زه ښښونکی او مهربان يم او هم زما عذاب همدا دردناک عذاب دی.

د "هَادٍ" معنی؟

۵ـ علماوو کرامو د ﴿ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴾ په جمله کښې د ﴿ هَادٍ ﴾ کلمه په څو متعددو معناوو باندې تفسيره کړې ده[۱] خو مونږ ته بهتره برېښي چې دلته ترې پيغمبر مراد کړی شي. نو حاصل به يې داسې راوخېژي چې:

ای پيغمبرا مشرکانو لاره خطا کړې ده چې تاته د معجزاتو فرمايش درکوي، ته خو بل څوک نه يې مګر د پيغمبرانو د جملې څخه يو پيغمبر يې، مونږ خو يوه پيغمبر ته هم د معجزاتو د راوړلو واک نه دی ورکړی، د پيغمبرانو دنده فقط همدا ده چې خپلو قومونو ته د الله ﷻ ارشادات ورسوي او د باطلو څخه ورته د حقائقو په لور لارښودانه وکړي، د الهي عذاب څخه يې ووار کړي.

همدا مضمون الله ﷻ په صراحت سره نازل کړی دی چې: ﴿ وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴾ [فاطر: ۲۴] او هيڅ امت (قوم) نه دی (تېر شوی) مګر داروونکی پکښې (هم) تېر شوی دی (چې هدايت به يې ورته کاوه).

﴿ ٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ ٱلْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَىْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ ۝ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْكَبِيرُ ٱلْمُتَعَالِ ۝ سَوَآءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ۝ لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ ۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوْمٍ سُوٓءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥ ۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ۝ ﴾

[۸] الله ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي چې هره يوه ښځينه يې (په خپله ګېډه کښې) باروي او (هم) په هغه څه باندې (پوهېږي) چې رحمونه نقصان ورکوي او په هغه باندې (هم) چې زيادت ورکوي.

---

[۱] زاد المسير ج ۴ ص ۲۲۸

او هر شی د الله ﷻ په نزد باندې په (تاکلې) اندازې سره دی.

[۹] (الله ﷻ) په پټو او ښکاره وو باندې عالم دی (او هم) د لويي خاوند دی (او هم په هر څه باندې) اوچت دی.

[۱۰] (همدارنګه د الله ﷻ په نزد) ستاسو د جملې څخه هغه څوک يو برابر دي چې خبره پټوي او هغه څوک چې جهر ورباندې کوي (په دواړو باندې پوهېږي)، او هغه (هم ورته په پوهه کښې يو برابر دي) څوک چې په شپه کښې پټېږي او (هغه هم څوک چې) په ورځ کښې (خپل ځان) څرګندوي.

[۱۱] خاص هر بنيادم ته (د الله ﷻ د پلوه) وار په وار د پرښتو بدلېدونکې ټولګی دی (چې) د هر يوه په وړاندې او وروسته (بدلېږي رابدلېږي)، (دغه ټولګی) د الله ﷻ په امر (اذن) سره د هر بنيادم (او د ده د اعمالو) ساتنه کوي. يقيناً الله ﷻ هغه نعمت ته (د تعذيب په توګه) تغير نه ورکوي کوم چې په يوه قوم پوره پيوستون لري (ورکړی شوی وي) ترڅو چې هغوی هغه حالت ته تغير ورکړي کوم حالت چې هغوی پورې پيوستون لري (چې يا د اطاعت په عوض معصيت وکړي او يا معصيت ته زيادت ورکړي).

او کله چې الله ﷻ يوه قوم ته د بدی (مصيبت) اراده وکړي نو دغې (بدی يا مصيبت) ته بېرته ګرځېدل نشته، او (هم) دغه قوم ته د الله ﷻ څخه پرته څوک مددګار نشته.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ د خپل وحدانيت او کامل قدرت دلايلو ته د دنيا په خلقت کښې اشاره کړې وه او بيا يې د حشر څخه د مشرکانو انکار رد کړی وه. په دې ايتونو کښې يې د خپل وحدانيت او کامل علم دلايلو ته اشاره کړې ده. لنډه دا چې هلته قدرتي دلايل بيان شوي وه او دلته علمي دلايل بيانېږي.

۲ـ په دې ايتونو کښې دهغه سوال جواب ته اشاره شوې ده کوم چې د وړاندېنيو ايتونو څخه سړي ته ذهن ته ورځي، هغه دا چې د مشرکانو د فرمايشي معجزې غوښتنه د څه حکمت په بنياد باندې ونه منله شوه، چې د صفا غونډۍ سره زر جوړه شوي وی او يا د عربستان وچ کلک ډاګونه په سيندونو سره اباد شوي وی. د جواب حاصل يې دا دی چې:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! اوس په خپل امت باندې د الله ﷻ د کامل علم څه مثالونه قرائت کړه، ترڅو دوی پوه شي چې که بالفرض فرمايشي معجزات نازل هم شي مشرکان به ايمان رانه وړي. هغه دا چې:

۱ـ الله ﷻ د هرې يوې زنانه د رحم په حالاتو باندې پوره عالم دی، مثلاً:

الف: چې هلته نطفې تقرر موندلی دی او که نه، که تقرر يې موندلی وي نو:

ب: نارينه اولاد به ترې جوړ شي او که ښځينه.

ج: يو ولد به ترې وزېږېږي او که متعدد.

د: د زېږېدو موده به يې لږه وي او که ډېره.
هـ: بالآخره د ولد قامت به څومره وي او قواره به يې څنګه وي او داسې نور.
۲_ د الله ﷻ په نزد: باندې هر شی په ټاکلې اندازې سره دي، د هر شي د موجوديت وخت او کيفيت ورته پوره څرګند دی چې تغير بالکل نه قبلوي.
۳_ الله ﷻ په هغو ټولو شيانو باندې پوره علم لري کوم چې ستاسو څخه غائب دي او يا درته حاضر دي، د ده ﷻ څخه هيڅ شی نه شي غائب کېدلی.
۴_ الله ﷻ لوی دی، د هيچا فکر او خيال ورته نه شي رسېدلی، او هم د اوچتې مرتبې خاوند دی او د مشرکانو د شرکياتو څخه پورته دی.
۵_ الله ﷻ د انسانانو هره يوه خبره اوري، برابره ده چې څوک يې د خپله خانه سره پټه وکړي او يا پرې خپل اواز اوچت کړي، او هم يې هر يو حالت ګوري برابره خبره ده چې څوک په شپه کښې چرته غلی شوی وي او يا د ورځې په څرګنده توګه ګرځي راګرځي.
۶_ په دې باندې علاوه، الله ﷻ د هر انسان دپاره پرښتې ټاکلې دي چې شاوخوا يې په دوامداره توګه استوګنه کوي. دغه پرښتې د دې دپاره دي چې د الله ﷻ په امر سره د هر انسان حفاظت وکړي چې هم يې ټول اعمال وڅاري او نېک او بد يې وليکي او هم ترې د بلاګانو او آفتونو مخې ونيسي.
۷_ ای پيغمبره! مشرکان خو ستا څخه په عجله سره د عذاب نزول غواړي چې الله ﷻ ترې عافيت واخلي او په مصيبت باندې يې اخته کړي، مګر د ده ﷻ په نزد د يوه نعمت د بېرته اخستلو قانون دا دی چې هيڅکله د يو قوم حالت ته تغير نه ورکوي او ورکړی شوي نعمت ترې نه اخلي ترڅو چې هغوی خپل عقيدوي او عملي حالت ته تغير ورکړي.
نو نظر دغه قانون ته الله ﷻ د مشرکانو څخه د عافيت حالت نه اخلي او عذابورباندې نه ورنازلوي که څه هم دوی يې په نزول باندې عجله کوي. هو! که دوی خپل کفري او شرکي حالت ته مخ په شدت تغير ورکړي او په کفر او شرک باندې کلک شي نو بيا به ترې الله ﷻ خپل نعمت (عافيت) واخلي او عذاب به ورباندې ورنازل کړي، نو کله چې د عذاب د نزول وخت پوره شي نو بيا به دوی ته هيڅوک نجات ورنه کړی شي. او دا څکه چې کله الله ﷻ کوم قوم ته (چې خپل حالت ته يې تغير ورکړی وي) د عذاب اراده وکړي نو د عذاب مخ ترې هيڅوک نه شي اړولی، او نه هغوی ته د الله ﷻ څخه په غير څوک کارساز مونده کېږي چې نجات ورکړي.
نو نظر دغه قانون ته د مشرکانو په لور باندې الهي عذاب ور روان دی چې کفري حالت يې مخ په شدت باندې روزمره تغير خوري، دوی که عذاب وغواړي او که يې ونه غواړي ضرور به په مصيبت باندې اخته شي او عافيت به يې د زوال سره مخامخ شي.

توضيحات

۱_ د ﴿ اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ ﴾ په جمله کښې د ﴿ أُنثَىٰ ﴾ د کلمې څخه د هر ساکښې

ښځينه مطلب ده[۱]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ د هر ساکښ په بارداره ښځينه باندې پوه دی، برابره خبره ده چې د انسانانو ښځه وي او که د نورو حيوناتو ښځه، چې څه وخت بارداره شوې ده او څه وخت به خپل بار (حمل) وضعه کوي.

۲_ د ﴿وَمَا تَغِيضُ ٱلۡأَرۡحَامُ﴾ په جمله کښې د ﴿تَغِيض﴾ کلمه د "غَيْض" ـ لکه "بَيْع" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "غَيْض" خو د اوبو کمېدلو او جذب کېدلو ته ويل کېږي[۲] مګر څرنګه چې په دې مقام کښې يې په مقابل کښې د ﴿تَزۡدَادُ﴾ جمله نازله شوې ده، چې د زيادت معنی ورکوي، نو د "غَيْض" د کلمې څخه دلته نقصان مراد دی. نو دمعنی حاصل يې داسې راخېژي چې الله ﷻ لکه څنګه چې د هر ښځينه په رحم باندې عالم دی، چې د بچوړي تخم (نطفه) يې پورته کړې ده او که نه، همدارنګه د هر يوه رحم په کمبودولو او زياتولو باندې يې هم عالم دی.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: د رحم کمبودول او زياتول د څه شي څخه عبارت دي؟

مونږ وايو چې: علماوو کرامو د کمبودولو او زياتولو دپاره زښتې معناوې کړې دي[۳]. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: زيادت او نقصان په حسن کښې دی، چې بچوړی به ښائسته وي او که بدرنګ.

ب: په درجه کښې به پورته وي لکه نارينه، او که به ښکته وي لکه ښځينه.

ج: په اعضاوو کښې به ناقص وي او که پوره.

د: په قامت کښې به ټيټ (لنډی) وي، که لوړ او يا متوسط.

هـ: لږ وخت به په رحم کښې پاتې شي او که ډېر وخت.

و: د وخت څخه وړاندې به يې وغورزوي او که د حمل موده به يې پوره شي.

ز: بالآخره د مور په ګېډه کښې به يو بچوړی موجوديت لري او که څو متعدد بچيان.

زمونږ په فکر علماوو کرامو به د کمبودولو او زياتولو محض څو مثالونه ښودلي وي او حصر به يې مطلب نه وي، نو حاصل به يې داسې را وخېژي چې الله ﷻ د هغې نطفې په ټولو حالاتو کيفياتو باندې عالم دی کوم چې هغې ته په رحم کښې او يا د رحم څخه په بهر وتلو کښې وريښېږي، حال دا چې د الله ﷻ څخه په غير بل هيڅا ته په ذکرو شوو ټولو کيفياتو باندې علم نشته.

يادونه

۴_ هېر مو نه شي چې په انسانانو کښې هم څه لږ نه ده چې د يوې زنانه څخه د لرمې په څېر

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۳۵۶

(۲) لسان العرب ج۷ ص۲۰۱

(۳) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۰۹؛ تفسير القاسمي ج۹ ص۳۳۴؛ زاد المسير ج۴ ص۲۲۸

کړن شمېر بچیان غبرګوني وزېږېږي، چې علماوو کرامو پکښې خپل معلومات داسې لیکلي دي[۱]:

الف: د ابو حنیفه علیه الرحمه معلومات دا دي چې تر اوسه پورې تر څلورو ماشومانو پورې یوې زنانه غبرګوني زېږولي دي او بس.

ویل کېږي چې د مدینې منورې مشهور فقیه شُریک بن عبد الله علیه الرحمه د څلورو ماشومانو څلورم ماشوم وه چې غبرګوني زېږېدلي وه.

ب: الشافعي علیه الرحمه وایي چې ماته د پنځو غبرګونو ماشومانو خبر هم رارسېدلی.

ج: ځینې لا وایي چې یوې زنانه څلوېښت تنه ماشومان غبرګوني زېږولي وه، چې هر تن د یوې ګوتې د اندازې څخه غټ نه وه. (خو غالبه دا ده چې دا به محض افسانه وي او څه واقعیت به نه لري، والله ﷻ أعلم.)

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې په موجوده زمانه کښې داسې آلات شته چې ډاکتران پرې په رحم کښې د بچورې نر او ښځه معلومولی شي، نو ایا په ما في الارحام (هغه څه چې په ارحامو کښې وي) باندې علم او پوهه یوازې الله ﷻ پورې اختصاص لري؟!.

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ اَللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ ﴾ د جملې څخه څرګندېږي چې الله ﷻ په ما في الارحام باندې آن د نطفې په حال کښې دا علم لري چې د دې څخه نارینه جوړېږي او که ښځینه؟؛ او پوره واضحه ده چې په دغه حالت کښې یې ډاکټران د معلومولو ادعاء نه شي کولی.

ب: الله ﷻ د ما في الارحام په ټولو کیفیاتو باندې پوه دی او تر اوسه پورې د ټولو کیفیاتو د معلوماتو دعوه هیڅا نه ده کړې، چا نه دي ویلي چې د دغې نطفې څخه به ښائسته یا بد رنګ، اوږد یا لنډ او بالآخره نېکخویه یا بدخویه بنیادم جوړ شي او داسې نور.

ج: په دې باندې علاوه، الله ﷻ د ما في الارحام علم په خپل اقدس ذات پورې خاص ښودلی دی، او علم هغه دی چې د تخلف امکان ونه لري او بالیقین ثابت وي چې دا به همداسې کېږي. اما د اوسنیو ډاکټرانو کشفیاتو ته په ذکره شوې معنی باندې د علم لقب نه شي ورکول کېدلی خکه چې هغوی بالیقین نه شي ویلی چې دا به همداسې وي او هیڅکله به زمونږ کشفیات غلط ونه خېژي. د ښه وضاحت دپاره لاندې لنډکی قیصه ولولی:

همدا تېر کال[۲] یوه سړي خپله بارداره ماندینه په لابراتوار کښې معاینه کړه او نتیجه یې واخستله چې نن سبا به د زوی پلار شي او د ماندینې په رحم کښې یې نارینه بچوړی قرار لري. څرنګه چې د نوموړې نارینه اولاد نه وه نو د ډېرې خوشالۍ څخه یې ډاکټرانو ته پنځه سوه (۵۰۰)

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۰۹؛ تفسیر المظهري ج۵ ص۲۱۹

(۲) ۱۳۷۵ هـ ش

روغې به زېږي کېښي ورکړي، مگر څو ورځې وروسته ذکرې شوې ماندينې لوړ ونيولو او د نوموړې سړي ټولې آرزوگانې د خاورو سره برابرې شوې.

"سارب" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ سَارِبٌ ﴾ کلمه ځينو علماوو کرامو د "سَرَب" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه گڼلې ده چې "سَرَب" طريقې ته ويل کېږي[1]، نو د معنی حاصل بې داسې اخستې دی چې الله ﷻ په هغه چا باندې هم عالم دی چې د ورځې په کومه طريقه باندې د خپلو احتياجاتو په پوره کولو کښې جاري وي، هرډول احتياج چې وي.

اما موږ ته بهتره ښکاري چې ذکره شوې کلمه به د "سُرُوب" ـ لکه "ظُهُور" ـ څخه اشتقاقه شوې وي[2] چې د بروز (څرګندېدلو) معنی ورکوي، نو موږ څکه دا اشتقاق خوښ کړ چې په مقابل کښې يې د ﴿ مُسْتَخْفٍ بِالَّيْلِ ﴾ کلمات نازل شوي دي، نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې الله ﷻ په هغه چا باندې هم عالم دی چې په توره شپه کښې چرته غلی شي او په هغه چا باندې هم پوه دی چې د ورځې د مخې په څرګنده توګه په خپلو کارو باندې مشغول وي او ګرځي راګرځي.

د "مُعَقِّبَاتٌ" د کلمې تحليل

۷ـ د ﴿ لَهُ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦ يَحْفَظُونَهُۥ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ﴾ په جمله کښې لاندې نکاتو ته توجه په کار ده، ترڅو مطلب ښه واضحه شي:

الف: په دې خبره کښې علماوو کرامو متعدد قولونه کړي دي[3] چې د "لَهُ" په کلمه کښې ضمير څه شي ته راجع دی، مگر موږ ته بهتره برېښي چې دغه ضمير به انسان (بنيادم) ته راجع وي چې په وړاندې ايت کښې ورته په ﴿ مَّنْ أَسَرَّ ٱلْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِۦ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍۭ بِٱلَّيْلِ وَسَارِبٌۢ بِٱلنَّهَارِ ﴾ سره اشاره شوې ده.

موږ څکه ذکره شوې مرجع خوښه کړه چې د ﴿ يَدَيْهِ ﴾، ﴿ خَلْفِهِ ﴾، ﴿ يَحْفَظُونَهُ ﴾ دريواړه ضمائر بنيادم ته راجع دي، نو په دې توجيه سره په ضميرونو کښې انتشار (خوروالی) نه واقع کېږي.

ب: د ﴿ مُعَقِّبَٰتٌ ﴾ کلمه د "مُعَقِّب" دپاره جمع الجمع ده، څکه چې "مُعَقِّب" په "مُعَقِّبَة" سره جمعه شوې او بيا يې په "معقبات" سره جمعيت موندلی دی[4].

ج: د "مُعَقِّب" کلمه اصلاً د "عَقِب" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. "عَقِب" پونده ته ويل کېږي، نو "مُعَقِّب" د هغه چا دپاره نوم دی چې بل چا پسې متصل روان وي، ته به وايې چې د خپلو

(۱) مفردات الراغب ص۲۳۴ - روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۰
(۲) تفسير ابي السعود ج۵ ص۸
(۳) زاد المسير ج۴ ص۲۳۰ - روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۵
(۴) تفسير القرطبي ج۹ ص۲۹۱

ښو د ګوتو په څوکو باندې د وراندېني نفر پوندې مـــه کوي[۱].

د: په دې مقام کښې د ﴿ مُعَقِّبَٰتٌ ﴾ د کلمې څخه د پرښتو هغه ټولګی مراد دی کوم چې په شپه او ورځ کښې خپل ماموریت بدلوي او د شپې او ورځې د انسـان څخه نه جدا کېږي. نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې: «يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْعَصْرِ وَصَلَاةِ الْفَجْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يُصَلُّونَ»[۲] يعنې د الله ﷻ خاص بندګان په تاسو کښې نوبت په نوبت څې راځي، يو ټولګی پرښتې په شپه کښې په تاسو کښې اوسېږي او يو بل ټولګی په ورځ کښې ستاسو سره ملازمت کوي، دغه دواړه ټولګي د سبا په لمانځه کښې او د مازيګر په لمانځه کښې ستاسو په نزد سره جمعه کېږي، چې يو ټولګی تازه راغلي وي او د بل ټولګی نوکري ختمه شوې وي. بيا کله چې هغه ټولګی پورته اسمان ته وخېژي کوم چې په تاسو کښې يې شپه تېره کړې وي نو خپل رب ﷻ د دوی څخه پوښتنه وکړي ـ حال دا چې الله ﷻ پرې ښه پوه دی ـ چې زما بندګان مو په څه حالت کښې پرېښوده؟ نو دوی به جواب ورکړي چې: ای ربه! مونږ په داسې حال کښې پرېښودل او ترې راغلو چې په لمانځه باندې وه او کله چې مونږ ورغلو هم دوی په لمانځه باندې وه.

هـ: شايد چې د ﴿ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ ﴾ دواړه کلمې به د مثال په تـوګه د ملازمت څخه کنايي وي، څکه چې الله ﷻ د همدغو پرښتو په هکله په بل ايت کښې ښی اړخ او چپ اړخ ذکر کړی دی چې: ﴿ إِذۡ يَتَلَقَّى ٱلۡمُتَلَقِّيَانِ عَنِ ٱلۡيَمِينِ وَعَنِ ٱلشِّمَالِ قَعِيدٞ ﴾ [ق: ۱۷] يعنې: هغه وخت ياد کړه چې دوه اخستونکې پرښتې (نېک يا بد عملونه) اخلي چې د ښي طرف څخه او د ګين طرف څخه ورته ناستې وي.

و: د ﴿ يَحۡفَظُونَهُۥ ﴾ کلمه د "حفظ" څخه اخستلې شوې ده چې د ساتنې معنی ورکوي، نو په دې مقام کښې علماء کرام لاندې دوه نظره لري[۳]:

اول: دلته هغه ملائک مراد دي کوم چې د بندګانو اعمال او اقوال حفظ کوي، د کتابت لاندې يې واقع کوي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِنَّ عَلَيۡكُمۡ لَحَٰفِظِينَ ۝ كِرَامٗا كَٰتِبِينَ ﴾ [الإنفطار: ۱۰، ۱۱] يعنې يقيناً په تاسو باندې د الله ﷻ د پلوه ستاسو د اعمالو د ښه حفاظت دپاره داسې ساتونکې پرښتې مقررې کړې دي چې د الله ﷻ په نزد باکرامته ليکونکې دي.

دوهم: څينې نور وايي چې هغه ملائک مراد دي کوم چې انسانان د آفتونو او مصيبتونو څخه ساتي لکه چې همدا مضمون د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم روايت شوی دی[۴].

---

(۱) تفسير القاسمي ج۹ ص۳۳۷
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۷۹؛ مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۱۸۷
(۳) تفسير ابن کثير ج ص۳ ۵۰۳؛ تفسير ابي السعود ج۵ ص۸
(۴) تفسير الطبري ج۱۳ ص۱۱۵؛ الدر المنثور ج۴ ص۶۱۴

خینو مفسرینو کرامو د همدغو پرښتو عدد درې سوه (۳۰۰) ښودلی دی[۱] والله ﷻ أعلم بحقیقة الحال وإلیه المرجع والمآل.

مونږ ته داسې برېښي ـوالله ﷻ أعلمـ چې په دې مقام کښې به دواړه ډولو ملائکو ته اشاره وي، ځکه چې د وړاندېنې ایت غوښتنه دا ده چې دلته "کراماً کاتبین" مطلب شي. یعنې: برسېره په دې چې د الله ﷻ څخه د بنیادمانو هیڅ کړه وړه او هیڅ خبره پټه نه ده، د دوی د اعمالو او اقوالو د لیکنې دپاره په دائمي توګه ورسره پرښتې هم موجودیت لري چې هرڅه یې حفظ کوي او هیڅ شی ترې نه ضائع کېږي.

اما د دې ایت د اختتام غوښتنه دا ده چې دلته دې د حفاظت پرښتې مرادې شي. یعنې: که څه هم په بنیادمانو باندې د الله ﷻ د پلوه پرښتې مقررې دي چې د مصیبتونو څخه یې ګوښه وساتي مګر کله چې د الله ﷻ اراده وشي نو بیا هیڅوک د مصیبت مخه نه شي نیولی.

ز: د ﴿ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ ﴾ د "من" په توري کښې هم علماوو کرامو متعددې معناوې اخستې دي[۲] مګر کومه معنی چې مونږ ته په زړه پورې او متبادره برېښي هغه دا ده چې په دې مقام کښې د "من" توری د "ب" د توري معنی ورکوي[۳]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ذکرې شوې وار په وار راتلونکې پرښتې د الله ﷻ په امر او اجازه سره د بنیادمانو کړه وړه په کتابت سره ساتي او هم د دوی څخه د بلاګانو او آفتونو مخه نیسي او بس.

یادونه

۸ـ دغه ډول ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِهِمْ ﴾ یوه جمله وړاندې د [الأنفال: ۵۳] ایت کښې تېره شوې ده چې مونږ پکښې ـلله الحمدـ مناسب بیان هلته لیکلی دی. اما په دې مقام کښې وروستنی لاندې سوال جواب وراضافه کوو:

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې د ذکر شوي قانون د عمومیت په هکله د سړي په ذهن کښې دا اشتباه ګرځي راګرځي چې الله ﷻ کله-کله د هغو کسانو څخه هم خپل نعمت (عافیت) اخلي او په مصیبت باندې یې اخته کوي کومو چې خپل حالت ته هیڅ تغیر نه وي ورکړی لکه پیغمبران (چې بالکل د جنایت څخه معصوم دي)، او یا هغه غیر معصوم چې هغه پخپله خپل حالت په جنایت سره نه وي تغیر کړی خو دده څخه په غیر نورو خلکو تغیر کړی وي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: یوه ورځې سعد بن ابي وقاص رضی الله عنه د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې په خلکو کښې هغه څوک دی چې د مصیبت د نزول د حیثه په نورو باندې سخت وي؟ یعني سخت مصیبت په چا باندې

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۳
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۲۳۰
(۳) تفسیر القرطبي ج۹ ص۲۹۲

نازلیږي؟ نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې جواب ورکړ چې: «الأَنْبِيَاءُ ثُمَّ الأَمْثَلُ فَالأَمْثَلُ»[۱] یعني په پیغمبرانو علیهم السلام باندې سخت مصیبتونه ورنازلیږي، بیا په نورو خلکو کښې د هغه چا مصیبت سخت وي چې په دیني رتبه کښې لوړ وي، او بیا هغه څوک چې د دوی پسې وي.

ب: بي بي زینب رضي الله عنها (أم المؤمنين) په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې: ما د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! ایا مونږ به په داسې حال کښې هم هلاکیږو (عذاب به راباندې نازلیږي) چې په مونږ کښې به صالحان هم موجودیت ولري؟ نو نبي کریم ﷺ جواب راکړ چې: «نَعَمْ إِذَا كَثُرَ الْخَبَثُ»[۲] هوا کله چې (په تاسو کښې) پلیتي (ګناهونه) ډېر شي، (نو صالحان به هم په مصیبت باندې اخته کیږي).

مونږ وایو چې: د ذکر شوي اشتباه د پورته کولو دپاره علماء کرام وایي چې:

اول: دا قانون په اقوامو کښې دی، اما اشخاص کله-کله پرته د جنایت څخه هم په عذاب باندې اخته کیږي[۳].

دوهم: دا قانون کلي نه دی (چې یو فرد هم ترې نه وي وتلی)، بلکې دا قانون اکثري دی. یعني الله ﷻ په اکثره اوقاتو کښې ذکر شوی قانون عملي کوي او کله-کله پرته د جنایت څخه هم خپل نعمت اخلي[۴].

مګر مونږ ته ذکر شوي دواړه جوابونه په زړه پوري نه بریښي ځکه چې د یو پلوه متبادر نه دي او د بله پلوه یې په ثبوت باندې کوم دلیل نشته، محض عقلي احتمالات دي.

دریم: مونږ ته داسې بریښي چې ذکر شوی قانون عام دی، په اقوامو پورې خانګړی نه دی. مګر د سیاق او سباق (وړاندې او ورسته) بحث په نظر کښې نیولو سره پکښې د یوه قید مراعات ضرور دی هغه دا چې د مصیبت نزول به د تعذیب د کبله وي، نه چې د اجرونو د ورکولو او مراتبو د پورته کولو د کبله وي. او دا ځکه چې کله-کله په ښو متقیانو باندې هم مصیبتونه ورنازلیږي خو د دې کبله نه چې الله ﷻ ورته په غضب دی بلکې د دې کبله چې مراتب یې لوړ کړي او د ګناهونو مغفرت ورته وکړي او یا یې د امتحان لاندې واقع کړي. همدارنګه کله-کله د مجرمانو په ضمن کښې صالحانو ته هم مصیبتونه رسیږي خو د الله ﷻ د غضب د کبله نه بلکې د مراتبو او اجرونو د لوړولو دپاره. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: «إِنَّ عِظَمَ الْجَزَاءِ مَعَ عِظَمِ الْبَلاءِ وَإِنَّ اللهَ إِذَا أَحَبَّ قَوْمًا ابْتَلاهُمْ فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ الرِّضَا وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السُّخْطُ»[۵] یعني د جزا لویوالی د مصیبت د لویوالي سره دی، او یقینًا کله چې الله ﷻ یو قوم

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۲۹۱
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۸۸
(۳) تفسیر القاسمي ج۹ ص۳۴۱
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۶
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۶۵

محبوب وګرځوي نو په مصيبت باندې يې اخته کوي، نو څوک چې (د الله ﷻ په قضاء باندې) راضي شي هغه ته د الله ﷻ رضا ده، او څوک چې (پرې) په غُصه شي هغه ته (د الله ﷻ) غضب دی.

ب: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «وَلا يَزَالُ الْبَلاءُ بِالْعَبْدِ حَتَّى يَمْشِيَ عَلَى الأَرْضِ وَمَا لَهُ خَطِيئَةٌ»[۱] يعنې همېشه دی مصيبت په يوه بنده (چې ورباندې ورنازلېږي او ګناهونه يې پرې محوه کېږي) آن تردې چې په ځمکه باندې په داسې حال کښې ګرځي راګرځي چې ده لره ګناه نه وي (ورته ښيلې شوې وي).

ج: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ يُرِدْ اللهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ»[۲] يعنې هرچا ته چې الله ﷻ د خير اراده وکړي نو هغه ته د خپله جانبه مصيبت ورسوي.

د: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې په يو وخت کښې به فاجر لښکر په ځمکه کښې خسف کړی شي که څه هم خينې لښکريان به فاجران نه وي او په زور باندې به په لښکر کښې شامل کړی شوي وي «وَلَكِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى نِيَّتِهِ»[۳] مګر د قيامت په ورځ به د خپل نيت په مطابق راپورته کړی شي.

ه: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِذَا سَبَقَتْ لِلْعَبْدِ مِنَ اللهِ مَنْزِلَةٌ لَمْ يَبْلُغْهَا بِعَمَلِهِ ابْتَلاهُ اللهُ فِي جَسَدِهِ أَوْ فِي مَالِهِ أَوْ فِي وَلَدِهِ ثُمَّ صَبَّرَهُ حَتَّى يُبْلِغَهُ الْمَنْزِلَةَ الَّتِي سَبَقَتْ لَهُ مِنْهُ»[۴] يعنې کله چې يوه بنده ته د الله ﷻ د پلوه (په تقدير کښې) يوه درجه وړاندې ليکلې شوې وي (خو) هغې ته په خپل عمل سره نه شي رسېدلی نو الله ﷻ يې يا په بدن کښې په مصيبت باندې اخته کوي او يا په مال کښې او يا په اولاد کښې، بيا الله ﷻ نوموړي مصاب بنده ته صبر ورروزي کوي آن تر دې چې (په صبر باندې) يې هغې درجې ته ورسوي کومه چې ورته د همده ﷻ د پلوه وړاندې ليکلې شوې وي.

و: نبي کريم ﷺ به چې کله د اسمان غرهار او د تندرونو پرقهار واورېد نو داسې سوال به يې کاوه چې: «اللَّهُمَّ لا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ»[۵] ای الله! مونږ په خپل غضب باندې قتل نه کړې، او هم مو په خپل عذاب باندې هلاک نه کړې، او د دغو (شيانو) څخه وړاندې راته عفوه وکړې.

په دغه حديث کښې نبي کريم ﷺ د هغه مصيبت څخه د نجات سوال نه دی کړی کوم چې د اجرونو او ثوابونو (مراتبو د لوړولو) دپاره وي بلکې د هغه مصيبت څخه يې نجات غوښتی دی کوم چې د الله ﷻ د غضب او د عذاب څخه نمايندګي کوي.

پاتې شوه دا خبره چې نن ورځ به مصيبت څېلی څه پوه شي چې دا مصيبت د الهي عذاب څخه

---

(۱) سنن الدارمي ج۲ ص۲۲۸
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۸۴۳
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۳۸۸
(۴) مسند احمد حنبل ج۸ ص۳۱۵
(۵) مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۲۲

نمایندګي کوي او که د اجرونو مراتبو پورې تړاو لري؟.

نو د دې پوښتنې جواب دا دی چې دا د لیلة القدر غوندې یوه پټه معما ده، باید په مصیبت باندې اخته سړی توبې او د عمل اخلاص ته پاملرنه وکړي او نور بې الله ﷻ ته وسپاري ترڅو د قیامت په ورځ اصلي حقیقت څرګند شي.

﴿ هُوَ ٱلَّذِی یُرِیكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفࣰا وَطَمَعࣰا وَیُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ۝١٢ وَیُسَبِّحُ ٱلرَّعۡدُ بِحَمۡدِهِۦ وَٱلۡمَلَـٰۤىِٕكَةُ مِنۡ خِیفَتِهِۦ وَیُرۡسِلُ ٱلصَّوَ ٰعِقَ فَیُصِیبُ بِهَا مَن یَشَاۤءُ وَهُمۡ یُجَـٰدِلُونَ فِی ٱللَّهِ وَهُوَ شَدِیدُ ٱلۡمِحَالِ ۝١٣ لَهُۥ دَعۡوَةُ ٱلۡحَقِّۚ وَٱلَّذِینَ یَدۡعُونَ مِن دُونِهِۦ لَا یَسۡتَجِیبُونَ لَهُم بِشَیۡءٍ إِلَّا كَبَـٰسِطِ كَفَّیۡهِ إِلَى ٱلۡمَاۤءِ لِیَبۡلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَـٰلِغِهِۦۚ وَمَا دُعَاۤءُ ٱلۡكَـٰفِرِینَ إِلَّا فِی ضَلَـٰلࣲ ۝١٤ وَلِلَّهِ یَسۡجُدُ مَن فِی ٱلسَّمَـٰوَ ٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ طَوۡعࣰا وَكَرۡهࣰا وَظِلَـٰلُهُم بِٱلۡغُدُوِّ وَٱلۡـَٔاصَالِ ۩ ۝١٥ ﴾

[۱۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې تاسو ته د ډار او تمې (د پیدا کولو) دپاره برېښنا درښايي، او (هم د نشت څخه په باران باندې) درنې وريځې پيدا کوي (پورته کوي).

[۱۳] او (هم) د الله ﷻ د حمد سره (د رعد په نوم) پرښته (د همده ﷻ) تسبيحات وايي او (نورې) پرښتې هم د ده ﷻ د ډار څخه (د ده ﷻ تسبيحات او حمد وايي)، او (هم الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې) تندرونه (د اسمانه) رالېږي (راغورزوي) نو هغه چاته يې رسوي کوم ته چې د همده ﷻ اراده وشي (او نور خلک ترې بچ کوي)، او (د ذکر شوي څرګند قدرت سره-سره) مشرکان (کفار) د الله ﷻ په هکله جګړې کوي (او ترې نه ډارېږي) حال دا چې همدی ﷻ (په عذاب سره) کلک نيوونکی دی.

[۱۴] خاص همده ﷻ ته حقه بلنه ده (د همده ﷻ بلل حقيقت لري)، او هغه کسان چې مشرکان يې د همده ﷻ څخه په غير بلي هغوی به مشرکانو ته په هيڅ شي سره د بلنې قبول ونه کړي، (د دوی مثال نه دی) مګر د هغه چا غوندې دی چې دواړه ورغوي (لاسونه) يې (ژورو) اوبو ته ورغزولي وي چې خولې ته يې ور ورسېږي (ورپورته شي)، حال دا چې (نومورې) اوبه د هغه خولې ته ور رسېدونکې (ورپورته کېدونکې) نه دي (چې نه يې بلل اورېدلی شي او نه يې لاسونه ورته رسېدلی شي)، او (حقيقت دا دی چې) د کفارو بلل نه دي مګر په ګمراهۍ کښې دي (چې ګټه ورته نه کوي).

[۱۵] او خاص الله ﷻ ته په خوښه او ناخوښه هغه څوک سجده کوي (د تکويني اوامرو اطاعت يې کوي)، څوک چې په اسمانونو کښې دي او (څوک چې) په ځمکو کښې (دي) او (همدارنګه) د هغوی سورې هم په ټولو سباګانو او ټولو ببګاګانو کښې (د الله ﷻ تکويني اوامرو ته سر په سجده دي).

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ په خپل وحدانيت او قدرت باندې علمي دلايلو ته اشاره کړې وه او په دې ايتونو کښې په عين مطلب باندې د کائنات الجو دلايلو ته اشاره کېږي، چې د ځمکې او اسمان ترمنځ تحقق مومي.

۲_ هلته د هغو ملائکو بيان وه کوم چې د بنيادمانو په حفاظت کښې مشغولې دي او دلته هغو ملائکو ته اشاره ده چې د دوی په حوائجو پوره کولو کښې مشغولتيا لري، لکه بارانونه او نور.

۳_ هلته بنيادمان متوجه کړی شوي وه چې په عذاب باندې اخته کول او هم د عذاب څخه بچ کول فقط د الله ﷻ په اختيار کښې دي، په دې ايتونو کښې د يو پلوه د همدغه مطلب يو مثال ښودلی شوی دی، چې په اسماني برېښناګانو کښې هم د عذاب خطره شته او هم پکښې د باران او رحمت تمه نغښتې ده، او د بله پلوه د الله ﷻ څخه په غير د نورو معبودانو د ناتواني دپاره يو ډېر موثر مثال ښودلی شوی دی.

شان نزول

د ذکرو شوو ايتونو دپاره مفسرينو کرامو متعدد شان نزولونه روايت کړي دي[۱] او څه لږ نه ده چې دا ايتونه په ټولو واقعاتو کښې نازل شوي وي، او دا ځکه چې سلفو صالحينو خو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[۲]؛ مګر مونږ يوازې د انس بن مالک ﷺ د روايت په ذکر باندې اکتفاء کوو چې لنډ مضمون يې دا دی:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ نوموړی صحابي ﷺ يوه غټ کافر ته ورولېږه او امر يې ورته وکړ چې دلته يې راوله! خو دغه کافر د نبي کريم ﷺ درې خله تکراري دعوت هم قبول نه کړ او په هر خل به يې د نوموړي صحابي ﷺ څخه پوښتنه کوله چې: الله ﷻ د سرو زرو څخه جوړ دی، که د سپينو زرو څخه او که د زېړو څخه؟

نوموړی صحابي ﷺ وايي چې: ذکر شوی غټ کافر زما سره په دربهم: دوره خبرو باندې بوخت وه چې يوه وريخ د ده د سر په برابر باندې راپورته شوه او هلته وېرقېده، چې يو تندر ترې راولوېده او د هغه کوپړۍ يې هواره کړه؛ نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه او همدغې واقعې ته يې اشاره وکړه[۳].

د مطلب خلاصه

يعني ای پيغمبره! په خپل امت باندې دې د الله ﷻ لاندې اختصاصي صفات هم قرائت کړه ترڅو دوی د خپل رب ﷻ په وحدانيت باندې ښه باوري شي. هغه دا چې:

۱_ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې د اسمان او ځمکې ترمنځ تاسو ته برېښنا درښايي چې په هوا

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۰۵. المحرر الوجيز ج۱۰ ص۲۷

(۲) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

(۳) اسباب النزول للواحدي ص۱۸۳

کښې خلبرېږي، چې د يوه پلوه تاسو تمه کوئ او د باران نښې نښانې پکښې ګورئ او د بله پلوه تاسو وارېږئ چې کومه تکه درباندې راپرېوځي. ايا د الله ﷻ څخه پرته څوک په هوا کښې برېښناګانې پيدا کولی شي؟

۲ـ په دې باندې علاوه، الله ﷻ په اوبو باندې درنې او ډکې ورېځې راپيدا کوي، په هوا کښې د بوه خای څخه بل خای ته حرکت ورکوي. ايا د همده ﷻ څخه په غير بل څوک دا کار کولی شي؟

۳ـ د دې کبله چې ذکر شوي کارونه د الله ﷻ د خواصوڅخه دي، پخپله د آسمان ګړزهار او غرهار د حال په ژبه د الله ﷻ دپاره د يو پلوه تسبيحات وايي او د بله پلوه د همده ﷻ حمدونه او ستاينې څرګندوي.

او همدارنګه هغه پرښتنه هم چې په بارانو باندې مقرره ده، د قال په ژبه اقرار او اعتراف کوي چې ذکر شوي کارونه همده ﷻ پورې اختصاص لري او د همده ﷻ حمدونه وايي. په دې باندې علاوه ټول ملائک هم د حمد سره ملګري تسبيحات وايي او د خپل خوف او ډار څرګندونه کوي.

۴ـ بنيادمان څکه د برېښناګانو او ګړزهار په وخت کښې برسېره په تمې د ډار سره هم مخامخ کېږي چې د همدغه پرقهار او غرهار په ضمن کښې کله- کله الله ﷻ بې شمېره تندرونه رانبکته کوي او په هغه چا باندې ټکې غورزوي چې اراده يې ورته وشي.

۵ـ اى پيغمبره! د ذکرو شوو څرګندو دلايلو د ليدلو سره سره مشرکان او ستا د امت کافران د الله ﷻ په باره کښې ستا سره جګړې کوي او په دلايلو باندې قناعت نه کوي، حال دا چې الله ﷻ په عقوبت (عذاب) سره د سختو نيولو خاوند دی، نو دوی ته په کار وه چې په دلايلو باندې يې قناعت کړې وی او خپل ځانونه يې په لوی لاس د الله ﷻ په عذاب باندې نه وي اخته کړي.

۶ـ د ذکرو شوو دلايلو په نظر کښې نيولو سره هر چاته ضرور دي چې فقط او فقط په الله ﷻ باندې د آفتونو څخه پنا وغواړي او د همده ﷻ څخه د خپلو احتياجاتو د پوره کولو غوښتنه وکړي، څکه چې حقاني او واقعي بلنه په همده ﷻ پورې اختصاص لري چې هر شی د همده ﷻ په واک او اختيار کښې دی او بس.

۷ـ نو هر څوک چې د الله ﷻ څخه پرته د بل شي بلنه کوي او د خپلو احتياجاتو پوره کول ترې غواړي د هغوی مثال داسې دی لکه چې څوک د کوهي په غاړه ولاړ وي او اوبو ته يې خپل دواړه لاسونه وراوږده کړي وي او ورته وايي چې ای اوبو! هلئ ژر شئ راپورته شئ چې زه درباندې خپله تنده ماته کړم. نو که نوموړی کس ډېر الحاح هم وکړي او ډېره اوږده زمانه يې هم خپل لاسونه اوږده کړي وي هيڅکله به اوبه په خپل سر باندې ورپورته نه شي او نه به د ده سوال او زاری واوري. او دا څکه چې اوبه خو د بوتانو غوندې جمادات دي، نه څه اوري او نه څه ګوري.

دغه مثال کټ مټ په کفارو باندې تطبيق دی چې جماداتو او هغو شيانو ته يې لاسونه اوږده کړي دي چې نه د دوی سوالونه اوري او نه يې د څه شي ورکړه د لاسه پوره ده، د همدې کبله د کفارو بلنه او غوښتنه فقط په بې فائدې او بې ګټې کارونو کښې مصرفېږي او بس.

د کفارو څخه په غیر بل هیڅوک او هیڅ شی نه ذکر شوو جماداتو (بوتانو) ته عبادت کوي او نه د عبادت لیاقت لري.

۸_ بالمقابل هغه څوک چې په اسمانونو او ځمکو کښې دي دوی ټول خاص الله ﷻ ته په سجده دي، ټول يې په عبادت باندې مشغول دي او بالآخره ټول د ده ﷻ د اوامرو منونکي دي، البته د اوامرو په منښه کښې يې دومره فرق شته چې:

ملائک او مسلمانان بندګان په خوښه الله ﷻ ته په سجده پراته دي او په اختیار سره يې په عبادت باندې مشغول دي، او کفار بندګان د الله ﷻ اوامر مني خو په اختیار سره نه بلکې په ناخوښهورباندې د الله ﷻ اراده تطبيقيږي، چې د مرګ او درد څخه خانونه نه شي بچ کولی او د خپلو خانونو څخه مرضونه نه شي پورته کولی.

۹_ بالآخره ټول سوري الله ﷻ ته عاجزي کوي او د اوامرو اطاعت يې کوي، د همدې کبله په ټولو سباګانو او ټولو بېګاګانو کښې تاوېږي او راتاوېږي او چا پورې چې مربوط وي د هغه شاوخوا اوړي او را اوړي.

یا په بل عبارت: د کافرانو سیوري د الله ﷻ اطاعت کوي او پخپله دوی يې عصیان کوي، حال دا چې د خپلو سورو څخه هم عبرت نه اخلي. ایا په شمسي نظام کښې د دوی باطل معبودان څه مداخله کولی شي چې په سهار کښې لمر د لویدیځ څخه راپورته کړي او د کفارو سوري د خپل عادت په خلاف ختیځ طرف ته کاږه شي؟ هیڅکله دا کار نه شي کولی.

توضیحات

۱_ د لاندې څو لغاتو معناوې ولولئ:

الف: د "بَرْق" کلمه هغې تېزې رڼا ته وضعه شوې ده کومه چې د باران په وخت کښې هر چاته پرقېږي[۱].

ب: د "سَحَاب" کلمه د "سَحَابَة" دپاره معنوي جمعه ده چې د وريځې معنی ورکوي[۲].

ج: د "رَعْد" کلمه د هغه اواز څخه عبارت ده کوم چې د وریښت په وخت کښې د هر چا غوږ ته رسېږي[۳].

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې د ﴿ وَيُسَبِّحُ ٱلرَّعْدُ ﴾ په جمله کښې د تسبیح نسبت اواز ته شوی دی، حال دا چې د الله ﷻ تسبیح د اوازکوونکو صفت دی؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو ذکر شوي سوال ته لاندې جوابونه کړي دي:

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۱
(۲) زاد المسير ج۴ ص۲۳۲
(۳) تفسير القاسمي ج۹ ص۲۴۳

الف: دلته عبارت د مضاف په تقدیر سره دی، نو د تقدیر څرګندونه یې داسې کیږي چې: "يُسَبِّحُ سَامِعُوْا الرَّعْدِ"[۱] یعني د الله ﷻ په تسبیحاتو باندې د ذکر شوي اواز اورېدونکي خپل اوازونه پورته کوي.

ب: ذکر شوی اواز که څه هم د قال په ژبه تسبیحات نه شي ویلی مګر د حال په ژبه خو د الله ﷻ په تسبیحاتو باندې په صراحت سره دلالت کوي[۲]. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِۦ وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ ﴾ [بني اسرائیل: ۴۴] یعني او هیڅ شی (د مخلوقاتو څخه) نه دی مګر د الله ﷻ د حمد سره تسبیح هم وایي مګر تاسو پرې نه پوهیږئ.

ج: مګر ډېر بهتر جواب هغه دی کوم ته چې نبي کریم ﷺ د یهودانو سره په مباحثه کښې اشاره کړې ده چې د ذکر شوي سوال پرې ښېخ ووخي، هغه دا چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته څو کسه یهودان ورغله او د اوږده بحث په ضمن کښې یې ورسره لاندې سوال جواب وکړ[۳]:

یهودان: ای ابا القاسمه! مونږ ته خبر راکړه چې: «مَا هَذَا الرَّعْدُ» دغه رعد څه شی دی؟

نبي کریم ﷺ: «مَلَكٌ مِنْ مَلَائِكَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ بِيَدِهِ أَوْ فِي يَدِهِ مِخْرَاقٌ مِنْ نَارٍ يَزْجُرُ بِهِ السَّحَابَ يَسُوقُهُ حَيْثُ أَمَرَ اللهُ» یعني دا د الله ﷻ د ملکو څخه یوه ملکه ده چې په لاس باندې یې ـ او یا په لاس کښې یې ـ د اور ډبلۍ (قمچینه) ده چې وریځې پرې سرزنش کوي (ترڅو یې) هغه ځای ته سوق کړي کوم ته چې الله ﷻ امر کړی وي.

یهودان: «فَمَا هَذَا الصَّوْتُ الَّذِي نَسْمَعُ» نو دغه اواز څه شی دی چې مونږ یې (د باران په وخت کښې) اورو؟

نبي کریم ﷺ: «صَوْتُهُ» یعني دغه د ذکرې شوې ملکې اواز دی.

یهودان: «صَدَقْتَ» رښتیا دې وویلې.

د ذکر شوي ایت په اړوند څو احادیث

۳ـ د "رَعْد" او "صَوَاعِق" په هکله نبي کریم ﷺ څخه زښت ډېر احادیث روایت شوي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: کله به چې نبي کریم ﷺ په خبرو باندې مشغول وه او د اسمان غرهار به یې واورېده نو خپله خبره به یې پرې کړه او وبه یې فرمایل چې: «سُبْحَانَ الَّذِي يُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ» یعني هغه الله ﷻ ته پاکي ده چې رعد هم د ده ﷻ د حمد سره تسبیحات وایي او هم (نوري) ملائکې د ده ﷻ د ډار د کبله (تسبیح او تحمید وایي)، بیا به نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ هَذَا لَوَعِيدٌ لِأَهْلِ

---

[۱] روح المعاني ج۱۳ ص۱۱۸

[۲] تفسیر ابي السعود ج۵ ج۹

[۳] جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴؛ مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۵۸۹

الأرض شديد»[۱] يعني يقيناً دغه (غرهار) د ځمکې د اوسېدونکو دپاره ډېر کلک وعيد (وارول) دی.

ب: کله به چې نبي کريم ﷺ د رَعْد او صَوَاعِق (تندرونو) اواز واورېد نو دا کلمات به يې لوستل: «اللّهُمَّ لا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ وَلا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ»[۲] ای الله! مونږ په خپل غضب باندې قتل نه کړې او هم مو په خپل عذاب باندې هلاک نه کړې او د دغو (شيانو) څخه وړاندې راته عفوه وکړې.

"صَوَاعِق" څه معنی؟

۴_ د ﴿ٱلصَّوَٰعِقَ﴾ کلمه د "صَاعِقَة" جمعه ده. "صَاعِقَة" هغه اور ته ويل کېږي کوم چې د اسمان د غرهار او پړقهار سره د اسمان څخه ځمکې ته راښکته کېږي[۳] چې په پښتو کښې ورته تندر وايي.

که څوک د تندر په ډولونو او کيفيتونو باندې خپل ځان ښه پوه کوي نو ځينو اوږدو کتابو ته دې مراجعه وکړي[۴].

د "مِحَال" معنی ولولی:

۵_ ځينې علماء کرام په ﴿شَدِيدُ ٱلْمِحَالِ﴾ کښې د "مِحَال" کلمه د "حِيلة" څخه اخلي او د "م" توری پکښې زائد ګڼي[۵]، نو د معنی حاصل يې داسې راځېږي چې الله ﷻ "شديد المكر" يعني قوي تدبير کوونکی دی چې هيڅوک يې د تدبير په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په ذکره شوې کلمه کښې به د "م" توری اصلي وي[۶] لکه چې عرب وايي: "فُلانٌ مَحَلَ بِزَيْدٍ مِحَالاً"[۷] فلانکي سړي زيد ته د بدی رسولو اراده کړې وه. نو په دې مقام کښې به يې د معنی حاصل داسې شي چې: کفار (مشرکان) د الله ﷻ په هکله ناحقه جګړې کوي حال دا چې الله ﷻ د بديو او عقوبتونو په رسولو کښې ډېر کلک دی، که الله ﷻ ورته د تعذيب اراده وکړي نو بيا به په هيڅ وجه د خلاصون چاره مونده نه کړي.

څو يادونې

۶_ هيله ده چې په دې مقام کښې لاندې څو يادونې هېرې نه کړئ:

الف: په دې هکله چې هر شی الله ﷻ ته سجده کوي او هر شی د ده ﷻ په تسبيحاتو باندې مشغول دی، او هم په دې هکله چې سجده څو معناوې لري، او د څه نورو اړوندو مطالبو په اړه ښه په زړه پورې بحث ـ إن شاء الله ﷻ ـ راروان دی. نو په کار دي چې د [النحل: ۴۹]، د [الإسراء: ۴۴] او

---

(۱) الموطأ للإمام مالک ص۶۱۴

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۸۳؛ مسند احمد بن حنبل ج۲ ص۴۲۲

(۳) تفسير الخازن ج۲ ص۴۷۷؛ تفسير المدارک ج۲ ص۸۰۲

(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۱۲۰

(۵) روح المعاني ج۱۳ ص۱۲۲

(۶) لسان العرب ج۱۱ ص۶۲۰

(۷) مفردات الراغب ص۴۸۴

هم د [الحج: ۱۸] ایتونو تفسیرونه او توضیحات له نظره ونه غورزولی شي.

ب: د ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا ﴾ د جملې غوندې يوه بله جمله وړاندې تېره شوې ده چې: ﴿ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا ﴾ [آل عمران: ۸۳]

د دغو دواړو جملو فرق صرف دا دی چې دلته د ﴿ وَلِلَّهِ يَسْجُدُ ﴾ کلمات نازل شوي دي، او هلته د ﴿ وَلَهُۥٓ أَسْلَمَ ﴾ کلمات قرائت کوو، حال دا چې دواړو ډولو کلماتو معناوې سره متقاربې دي چې سجده عاجزي کولو ته ويل کېږي او اسلام د غاړې اېښودلو معنی ورکوي.

مونږ هلته د الله ﷻ په توفيق د ذکرې شوې جملې دپاره د علماوو کرامو پنځه ډوله تفسيرونه ليکلي دي او بيا مو د ﴿ طَوْعًا وَكَرْهًا ﴾ دپاره هغه معنی خوښه کړې ده چې د قتادة رحمه الله څخه منقوله ده. هغه دا چې: د الله ﷻ تشريعي احکامو ته هرڅوک غاړه ږدي خو مؤمنان په خوښه سره او کافران په ناخوښه سره چې الله ﷻ ورباندې داسې معجزه ورنازله کړي چې اختيار ترې سلب کړي او د مجبوريت له کبله ايمان راوړي. مګر دغه ډول ايمان د هغه ﷻ په نزد باندې مقبول نه دی، نو ای کفارو! تاسو ته په کار دي چې په خوښه باندې ايمان راوړئ چې څه ګټه درته ورسوي.

اما په دې مقام کښې مونږ هغې معنی ته ترجيح ورکوو کومه چې د الزجاج رحمه الله څخه روايت شوې ده، هغه دا چې: خاص د الله ﷻ تکويني اوامرو ته هرڅوک غاړه ږدي حتی چې ټول کافران هم ورته د مجبوريت او زور د کبله غاړې اېښودونکي دي، نو دوی ته په کار دي چې په تشريعي اوامرو کښې هم ترې غاړې ونه غړوي.

مونږ ځکه دلته د ﴿ طَوْعًا وَكَرْهًا ﴾ کلمات په تشريعي احکامو کښې اراده نه کړه چې دلته د ذکرې شوې جملې سره د ﴿ وَظِلَٰلُهُم بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْءَاصَالِ ﴾ کلمات نازل شوي دي، چې د تشريعي احکامو منل او قبلول ورسره څه مناسب نه برېښي، ځکه چې سيوري خو بې روحه اعراض دي چې صرف د الله ﷻ د تکويني اوامرو منلو ته لبيک وايي او بس.

ج: د ذکرو شوو ايتونو څخه په [۱۵] ايت کښې د قرآن کريم د تلاوت د سجدو څخه دوهمه سجده ده، نو د دې ډول سجدې څه ضروري احکام د [الأعراف: ۲۰۶] ايت لاندې د الله ﷻ په توفيق ليکلی شوي دي.

د: که څه هم مونږ د الله ﷻ په توفيق د [الأعراف: ۲۰۵] ايت لاندې د ﴿ بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْءَاصَالِ ﴾ دواړه کلمې ښې تحليلي کړې دي او کوم تفسير چې راته د هغه مقام سره مناسب ځرګند شوی وه هغه مو هلته ليکلی دی، مګر په دې مقام کښې راته بهتره برېښي چې د "الغُدُوّ" څخه به د غرمې څخه وړاندې وختونه او د "الآصَال" څخه به د غرمې څخه وروسته وختونه مطلب وي، چې په لمر ختلو باندې پيل کېږي او د لمر په لوېدلو باندې ختمېږي. ځکه چې په دغو دواړو وختونو کښې د ټولو کثيفو شيانو سوري تاوېږي او راتاوېږي.

﴿ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ قُلِ ٱللَّهُ ۚ قُلْ أَفَٱتَّخَذْتُم مِّن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُونَ
لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى ٱلظُّلُمَٰتُ
وَٱلنُّورُ ۗ أَمْ جَعَلُوا۟ لِلَّهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوا۟ كَخَلْقِهِۦ فَتَشَٰبَهَ ٱلْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَىْءٍ
وَهُوَ ٱلْوَٰحِدُ ٱلْقَهَّٰرُ ﴿١٦﴾ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَٱحْتَمَلَ
ٱلسَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِى ٱلنَّارِ ٱبْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَٰعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ
يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْحَقَّ وَٱلْبَٰطِلَ ۚ فَأَمَّا ٱلزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۖ وَأَمَّا مَا يَنفَعُ ٱلنَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى
ٱلْأَرْضِ ۚ كَذَٰلِكَ يَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾ ﴾

[۱۶] (اې پیغمبره! مشرکانو ته) ووایه چې: د اسمانو او ځمکو رب (پالونکی) څوک دی؟ (بیا ورته) ووایه چې الله ﷻ (د اسمانونو او ځمکو پالونکی) دی.

(بیا ورته) ووایه چې: ایا نو تاسو د همده ﷻ څخه په غیر داسې دوستان (کارسازان) نیولي دي چې خپلو ځانونو ته هم نه د ګټې (رسولو) ملکیت لري او نه د ضرر؟ (بیا ورته) ووایه چې: ایا ړوند او بینا یو برابر دي؟ بلکې ایا تیارې او رڼا سره یو تربله برابرېدلی شي؟ (ړوند او بینا نه دي برابر او هم تیارې او رڼا سره نه شي برابرېدلی).

(اې پیغمبره!) ایا مشرکانو د الله ﷻ دپاره داسې شریکان ټاکلي دي چې دوی هم د الله ﷻ غوندې پیدا کول کولی شي؟ (که بالفرض داسې وي) نو په دوی باندې به پیدا کولو څه اشتباه اچولې وي (باطلې عقیدې به یې څه موجبه درلودلې وي، خو دغسې نه ده).

(بیا ورته) ووایه چې: (یوازې) الله ﷻ د هر شي پیداکوونکی دی (او بس) او همدی ﷻ یو دی (شریک نه لري او هم) د غلبې خاوند دی (چې هر شی د ده ﷻ د ارادې په مقابل کښې ذلیل دی).

[۱۷] الله ﷻ د اسمانه اوبه نازلې کړې دي، نو خوړونه په خپلو اندازو سره بهېږي (په لوی خوړ کښې ډېرې او په وړوکي خوړ کښې لږ اوبه روانې شي)، نو (بیا هر یو) سیلاب (د خپله ځانه سره) داسې خګ اوچت کړي چې (د اوبو) د پاسه روان وي.

او (همدارنګه) د هغه (فلزي) شي څخه هم د سیلاب د خګ غوندې خګ په اور کښې (پیدا کېږي او په سر یې ودرېږي) په کوم باندې چې خلک د ګاڼو او سامانو د غوښتلو (جوړولو) دپاره اور بلوي (ترڅو فلزي شی ویلې شي او څه یې چې زړونه غواړي هغه ترې جوړ کړي).

(اې پیغمبره!) الله ﷻ په دغه ډول سره حق او باطل بیان کړه (چې حق ته یې د اوبو او ذوب کړی شوي فلزي شي سره تشبیه ورکړه او باطل یې د دغو دواړو د خګ سره تشبیه کړ).

نو هر چې څګ دی نو هغه د وچېدلو د کېله (د منځه) ځي (چا ته ګټه نه شي رسولی) او هر چې هغه شی دی چې خلکو ته ګټه رسوي نو هغه په ځمکه کښې پاتې کېږي (چې د اوبو او فلزاتو څخه عبارت دی).

(ای پیغمبره!) الله ﷻ په دغه ډول سره مثالونه بیانوي (ترڅو په حقائقو باندې د ټولو خلکو سرونه خلاص شي).

ارتباطونه

١_ په دې ایتونو کښې الله ﷻ د یو پلوه په خپل وحدانیت باندې په یوه بل اسلوب سره دلایل قائم کړي دي، او د بله پلوه یې د باطلو معبودانو د ناتوانۍ او د انجام د خرابۍ څخه مثالونه نازل کړي دي.

٢_ وړاندې ایتونه په دې تمام شوي وه چې هرڅه د الله ﷻ په عبادت (سجده) باندې مشغول دي په دې ایتونو کښې د ټولو د عبودیت وجې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ی پیغمبره! په مشرکانو او نورو کافرانو باندې د توحید څه نور دلایل هم قرائت کړه او پوښتنه ې وکړه چې:

١_ ای مشرکانو! تاسو چې د الله ﷻ په ربوبیت کښې بوتانو ته په اشتراک قائل یاست، نو دا راته ووایاست چې د اسمانونو او ځمکو رب څوک دی؟ دا دواړه چا پیدا کړي دي او څوک یې بقاء او قیام په اختیار کښې لري؟

نو ځرنګه چې د ذکرې شوې پوښتنې بل جواب نشته بې د دې څخه چې د اسمانونو او ځمکو رب الله ﷻ دی او بس، نو: ای پیغمبره! که مشرکان ساکت پاتې شوه او د خجالت د کبله یې په ذکر شوي اصلي جواب باندې تلفظ ونه کړ نو د دوی د تخجیل دپاره پرې یو ځل ته پخپله تلفظ وکړه او ورته ووایه چې: د اسمانونو او ځمکو رب خو بل څوک نه دی مګر الله ﷻ دی او بس.

٢_ نو بیا دوی مخاطب کړه چې هر کله الله ﷻ د اسمانونو او ځمکو رب دی نو ضرور د هغو ټولو شیانو رب (پالونکی) هم دی کوم چې په دغو دواړو کښې موجودیت لري، د ټولو احتیاجات پوره کوي او د ټولو دپاره متولي او متصرف دی.

نو ای مشرکانو! ایا تاسو د الله ﷻ څخه پرته بوتان په کارسازۍ او ربوبیت سره نیولي دي؟ حال دا چې:

الف: هغوی پخپله د الله ﷻ مربوبین دي او د همده ﷻ د پالنې لاندې دي.

ب: هغوی خپلو ځانونو ته د ګټو د جلبولو او د ضرر د مخنیوي واک او اختیار نه لري، نو ایا دا معقوله ده چې تاسو دغه عاجزان د خپلو کارونو مربیان او پالونکي ګڼئ؟ ایا دغسې عاجزانو او بې وسې معبودانو ته په عبادت کښې اشتراک ورکول د هوښیار سړي کار دی؟

۳_ بیا دوی مخاطب کړه چې: ای مشرکانو! تاسو د ړندو غوندې په تیاره کښې پرته د روښانه دلیل څخه په باطله عقیده باندې کلک یاست، او مونږ _لله الحمد_ بینایان یاستو او خپلې عقیدې او خپلې عملي تګلارې ته ادامه ورکوو. نو دا راته ووایاست چې: ایا ړوند او بینا یو برابر دي؟ ایا تیارې د رڼا سره برابرېدلی شي او سیالي ورسره کولی شي؟

۴_ ای پیغمبره! که بالفرض المحال د مشرکانو باطلو معبودانو څه شی خلق کړی وی او یا یې د کوم شي ربوبیت کولی شوی نو بیا به د دوی اشتباه په ځای وی چې مونږ خکه په عبادت کښې بوتانو ته په اشتراک قائل یاستو چې بوتان هم د الله ﷻ غوندې خلق کولی شي او د اسمانونو او ځمکو په پیداکولو کښې برخوال دي. مګر خبره داسې نه ده، دوی د خپلو بوتانو په عجز باندې قائل دي چې هیڅ شی یې نه دی پیدا کړی او نه څه شی پیدا کولی شي. نو: ایا دوی الله ﷻ ته داسې شریکان درولي دي چې هغوی هم د الله ﷻ غوندې پیداکول کولی شي نو په دوی باندې پیدا کولو اشتباه واقع کړې ده او په شک کښې یې اچولي دي؟ خو خبره داسې نه ده.

۵_ ای پیغمبره! یو ځل بیا مشرکانو ته ووایه چې الله ﷻ د هر شي خالق او پیداکوونکی دی، همدی په خلق کښې یکې یو او لا شریک دی (هیڅ شی او هیڅوک یې سیال نشته) او بالآخره ټول مخلوقات د ده ﷻ د ارادې دپاره مقهور (ذلیل) دي او هم په خلق او بقاء دواړو کښې ورته احتیاج دي.

۶_ ای پیغمبره! څرنګه چې د وړاندېنیو دلایلو څخه بنه پوره په ثبوت ورسېده چې حق صرف له تا سره دی او ستا دښمنان (مشرکان) په باطله باندې روان دي نو اوس د حق او باطل د انجام د وضاحت دپاره په خپلو امتیانو باندې لاندې دوه مثالونه قرائت کړه ترڅو دوی مطمئن شي چې هرومرو حق غالب کېدونکی دی او باطل مغلوب دی چې ډېر ژر به یې د حق د پلوه کوپړی میده-میده شي او ماغزه به یې وشندل شي. مثالونه دا دي:

الف: کله چې الله ﷻ په وچه کانګړه بیدیا باندې د اسمانه اوبه ورنازلې کړې او په شپېو-شپېو باران پرې وکړي نو په ټولو ژورو او خوړونو کښې اوبه وبهېږي، په لوی خوړ کښې ډېرې اوبه روانې شي او په وړوکي خوړ کښې لږ اوبه.

همدارنګه د لوی خوړ په اوبو باندې دپاسه ډېر ځګ اوچت شي او د وړوکي خوړ اوبه لږ ځګ پورته کوي، چې په دواړو صورتونو کښې د اوبو څخه ځګونه څرګند او اوچت برېښي، او نادانان خیال کوي چې د اوبو څخه د ځګونو حیثیت لوړ دی او رتبه یې ترې پورته ده.

ب: کله چې خلک په کومه فلزي ماده باندې د ذوب (ویلي کولو) په موخه اور بل کړي ترڅو د همدغې فلزي مادې څخه ګاڼې جوړې کړي (البته چې د ګاڼو جوړولو دپاره مساعده وي) او یا ترې نور، نو په ذکر شوي فلزي ذوب کړی شوې مادې په سر باندې هم د اوبو د ځګ په څېر ځګ پورته کېږي چې د سادګانو په خیال همدغه ځګ د ذوب کړی شوې فلزي مادې څخه لوړ حیثیت لري. مګر په ذکرو شوو دواړو صورتونو کښې د سادګانو او نادانانو خیال غلط دی، چې ډېر په جلتۍ

سره هغوی ته خپله غلطیا څرګندېږي او په خپله خطاء باندې پوهېږي. هغه دا چې:

که څه هم د لږ وخت دپاره دسیلابي اوبو په سر باندې ځګونه اوچت وي خو په انجام کښې ځګونه وچېږي او هیڅ ته یې څه ګټه او فائده نه رسېږي، خو بالمقابل د اوبو انجام دا دی چې په ځمکه کښې ادامه پیدا کوي چې هم وریاندې کښتونه او کروندې خروبېږي او هم یې ځمکه جذب کوي چې د وخت په تېرېدو سره د چینو او کاریزونو په شکل راڅرګندېږي او خلکو ته ګټه رسوي.

همدارنګه د فلزي ذوب کړی شوې مادې ځګ په عجله سره د منځه ځي او د هیڅ پکښې څه خیر او ګټه نه وي خو بالمقابل د ذوب کړی شوې مادې څخه په ډول-ډول ګاڼې اوسامان آلات جوړېږي چې خلک ترې ګټه اخلي او استفاده ترې کوي.

۷_ ای پیغمبره! الله ﷻ د حق او باطل دپاره په دغې موثره توګه مثالونه بیانوي ترڅو خلک پوه شي او لاندې ټکو ته متوجه شي:

الف: که څه هم د لږ وخت دپاره کله-کله باطل اوچت څرګندېږي او حق ټیټ برېښي مګر ډېر ژر الله ﷻ حقیقت عالي ګرځوي او د باطل بطلان په ډاګه کوي، نو په کار دي چې د لږ وخت په اوچت ګرځېدلو باندې څوک تېر نه وځي.

ب: تولې ګټې او فائدې په حق او حقیقت کښې نغښتې دي او باطل د چا په درد باندې نه خوري او د ډېرې کمې استفادې څخه پرته هیڅ ته دوامداره ګټه نه شي رسولی او نه د چا په مرض باندې دواء کېږي.

ج: که څه هم د لږ وخت دپاره کله کله حق او باطل ترمنځ اختلاط واقع کېږي مګر دا حال دوام نه لري، الله ﷻ ضرور د حق او باطل جدایي او بېلتون څرګندوي.

توضیحات

۱_ د ایت شریف په دې ټکره ﴿ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنفُسِهِمْ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ﴾ کښې چې الله ﷻ د بوتانو کوم عجز او ناتوانی ته اشاره کړې ده هغه یوه عربي شاعر په خپل شعر کښې ډېره ښه تمثیله کړې ده، البته کله چې نوموړي شاعر یو بوت ولید چې ګیدړې وریاندې بولې (متیازې) کړې وې، نو بوت یې ټوټه ټوټه کړ او دا شعر یې په خوله وه چې:

أَرَبٌّ يَبُوْلُ الثُّعْلُبَانُ بِرأسِهِ :: لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ[1]

یعنې: ایا هغه شی رب جوړېدلی شي چې ګیدړان یې د سر د پاسه متیازې کوي؟ بې شکه هغه څوک ډېر ذلیل دی چې د هغه د پاسه ګیدړان متیازې وکړي.

په تمثیل باندې د کلام اثر زیاتېږي

۲_ کله چې یوه غیر محسوسه معنی په یو داسې قالب کښې واچوله شي کوم چې په سترګو

---

(۱) تفسیر المراغي ج۱۳ ص۷۹

ندي ليده كېږي نو د كلام اعجز په څو چنده اضافه كوي. د همدې كبله په هره محاوره كښې
باندې ليده كېږي نو د كلام اعجز په څو چنده اضافه كوي. د همدې كبله په هره محاوره كښې عموماً او په عربي محاوره كښې خصوصاً غير محسوسي معناوې په زياته پيمانه په محسوسو قالبونو كښې اچولې كېږي.

څرنگه چې په قرآن كريم كښې د عربي محاورې خواص د نظره نه دي غورزولي شوي نو په زښتو ډېرو ايتونو كښې ذكر شوي قانون مراعات شوی دی، كه څوك غواړي چې د تمثيل دپاره په ايتونو او احاديثو كښې مثالونه مونده كړي نو ځينو اوږدو كتابونو[1] ته دې مراجعه وكړي چې ښه ډېر مثالونه يې راغونډ كړي دي.

مگر مونږ فقط د هغو دوه وو مثالونو اشارات لږ څه شرحه كوو په كومو كښې چې په دې مقام كښې د حق او باطل انجام او عاقبت تمثيل شوی دی، هغه دا چې:

الف: د ﴿ أَوْدِيَةٌ ﴾ كلمه د "وَادِ" دپاره جمعه ده. "وَادِي" خو په اصل كښې هغه ځای ته ويل كېږي ه كوم كښې چې اوبه بهېږي، نو څرنگه چې د دوه غرونو يا دوه وو غونډيو ترمنځ په ژورو ځايونو نبې د باران اوبه ورښكته كېږي او هلته بهېږي[2] نو د همدې كبله په دې مقام كښې د خوړونو ځخه په ﴿ أَوْدِيَةٌ ﴾ سره تعبير كړی شوی دی.

په دې مثال كښې حق دين ته د باران سره تشبيه وركړه شوې ده او د خلقو زړونه د استعداداتو په لحاظ د خوړونو سره تشبيه كړی شوي دي، نو لكه څنگه چې په لويو خوړونو كښې ډېرې اوبه بهېږي او په وړو خوړونو كښې لږې اوبه سيلان پيدا كوي همدارنگه د انسانانو په زړونو كښې دين هم په ځينو كښې په قوت سره تقرر مونده كوي او په ځينو كښې يې تقرر كمزوری وي؛ مگر په دواړو صورتونو كښې د كفري طاقتونو د پلوه د مشكلاتو سره مخامخ كېږي چې په نتيجه كښې الله ﷻ مشكلات حل كوي او حق دين ظهور كوي.

ب: په دوهم مثال كښې د حق او باطل دواړو انجامونه په يوه كسبي محسوسه څېره كښې ښودلي شوي دي، هغه دا چې كله په فلزاتو باندې اور بل كړی شي لكه سره زر، سپين زر، اوسپنه، زيړ، سرپ او نورشيان چې د اور په ذريعه باندې ذوب كېږي؛ نو ضرور په ذوب كړی شوي فلزاتو باندې د اوبو غونډې خگ پورته كېږي، مگر لكه څنگه چې د اوبو د خگ ځخه څه نه جوړېږي همدارنگه د ذوب كړی شوو فلزاتو خگ د هيڅ په درد باندې نه خوري.

دا د يو پلوه، او د بل پلوه په دې مثال كښې انسانان په غوږ باندې وهل شوي دي چې تاسو ته په كار دي چې د حق دين ځخه د استفادې دپاره مشكلات وگالئ او د خپلو ځانونو دپاره ترې دنياوي او اخروي گټې پورته كړئ، او هم بايد تاسو پوره مطمئن شئ چې ستاسو مشكلات به الله ﷻ حل كړي او په خپلو مطالبو باندې به برلاسي حاصله كړئ.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۹ ص۳۵۴

(۲) مفردات الراغب ص۵۵۴

﴿ لِلَّذِينَ ٱسْتَجَابُواْ لِرَبِّهِمُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَٱلَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُواْ لَهُۥ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى
ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لَٱفْتَدَوْاْ بِهِۦٓ ۚ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمْ سُوٓءُ ٱلْحِسَابِ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ
وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ﴿١٨﴾ أَفَمَن يَعْلَمُ أَنَّمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ٱلْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰٓ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ
أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٩﴾ ﴾

[١٨] خاص هغو کسانو ته (د الله ﷻ په نزد) ښائسته (نېکه) درجه (جنت) دی کوم چې خپل رب ﷻ ته اجابت کوي (او هدایتونه یې قبلوي).

او هغه کسان چې خپل رب ﷻ ته اجابت نه کوي (هدایتونه یې نه قبلوي په داسې بد حالت کښې دي چې بالفرض) که چرته دوی لره ټول هغه شی وي کوم چې په ځمکه کښې دي (د دوی ملکیت وي او د دوی په اختیار کښې وي) او د همدغه شي سره (یو بل) مثل (چند) هم ضمیمه شي (او د دوی ملکیت شي او بیا د دوی ځخه په فدیه کښې وغوښتلی شي) نو دوی به ضرور دا (ټول ملکیت) فدیه کړي (او خپل ځانونه به د بد حالت ځخه خلاص کړي. او دا ځکه چې) دغه کسان چې دي همدوی لره بده (او سخته) محاسبه ده (چې هیڅ ګناه به ورته عفوه نه کړی شي) او د دوی داوسېدانې ځای دوزخ دی او (دوی لره) د ارخ لګولو بد (ناکاره) ځای دی (چې همېشه به پکښې وي).

[١٩] ایا نو هغه څوک چې پوهېږي (او باور کوي) چې یقیناً هغه (قرآن کریم) چې تاته د خپل رب ﷻ د پلوه درنازل کړی شوی دی حق دی (او واقعیت لري) د هغه چا غوندې دي چې دی ړوند وي (په دغه حقیقت باندې باور نه کوي)؟

یقیناً د سوچه عقلونو خاوندان پند (عبرت) اخلي (او ړانده د عبرت اخستلو ځخه بې برخې دي).

ارتباط

د سورت د اول سر ځخه تر دې ځای پورې الله ﷻ د خپل وحدانیت پوره دلایل بیان کړه چې د ایمان راوړلو دپاره ښه کفایت کوي، په دې ایتونو کښې په ذکرو شوو دلایلو باندې یوې تبصرې ته اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ذکرو شوو دلایلو ته په کتلو سره خلک په لاندې دوه وو ګروپونو باندې وېشلی کېږي:

١ ـ یو ګروپ هغه کسان دي چې په ذکرو شوو دلائلو باندې قناعت کوي او د خپل رب ﷻ دعوة إلی الحق په سر او سترګو باندې قبلوي. نو دغو خلکو ته د الله ﷻ په نزد ډېر نېک او ښه حالت دی، چې نه به ورسره په حساب او محاسبه کښې سختي وکړی شي او نه به په دوزخ کښې واچولی شي، بلکې دوی ته به الله ﷻ د جنت دائمي نعمتونه وربېرزو کړي.

۲_ بل هغه خلک دي چې د ذکرو شوو دلایلو د اثر لاندې نه واقع کېږي او د خپل رب ﷻ دعوة إلی الحق ته غاړې نه ږدي. نو د دوی جزاء دا ده چې:

الف: دغه منکران به د داسې بد حالت سره مخامخ شي چې که بالفرض د ځمکې ټولې خزانې د دوی ملکیت وی او په همدغه ملکیت باندې یې یو چند یا ډېر چندونه نور هم وراضافه کړی شي، او بیا دوی ته وویلی شي چې خپل دغه ملکیتونه ټول فدیه کړئ ترڅو د ذکر شوې بد حالت څخه نجات مونده کړئ، نو دوی به ضرور دغه کار وکړي او خپل ټول ملکیتونه به د مشکل حالت د بدلون دپاره فدیه کړي.

مگر دوی ته افسوس دی چې نه به دوی د ذکر شوي ملکیتونو مالکان شي، نه به ترې فدیه وغوښتله شي او بالآخره نه به ترې قبوله کړی شي.

ب: د دغو کسانو سره به ډېر سخت حساب وکړی شي چې یو جنایت به هم ورته عفوه نه کړی شي.

ج: د دغو خلکو د اوسېدانې دائمي ځای جهنم دی چې د اړخ لگولو دپاره ډېر ناکاره او بد ځای دی.

ای پیغمبره! خلکو ته په کار وه چې بالاتفاق یې په ذکرو شوو دلایلو باندې باور کړی وی او په دوه وو گروپونو باندې نه وی ویشلي شوي. مگر څرنگه چې په خلکو کښې ځینې بینایان او ځینې ړانده دي، ځینې پوهېږي چې په تاباندې په حقه د خپل رب ﷻ د پلوه قرآن کریم نازل شوی دی او په ځینو نورو باندې دا خبره خفي ده چې باور پرې نه کوي؛ نو ځکه خلک په دوه وو گروپونو باندې ویشلی شوي دي.

نو ضرور به د دواړو گروپونو انجام هم جدا جدا وي. اودا ځکه چې: ایا نو هغه څوک چې د قرآن کریم په حقانیت باندې پوهېږي او باور پرې کوي د هغه چا غوندې گڼلی شي چې د همدې حقیقت څخه ړوند وي؟.

یقینًا د سوچه عقلونو خاوندان د دلایلو څخه پند او عبرت اخلي او بس.

توضیحات

۱_ د کفارو د فدیې په ارتباط څه گټوره شرحه د [آل عمران: ۹۱] ایت لاندې تېره شوې ده چې د دې مقام دپاره یې کتل بې گټې نه دي.

سُوءُ الحِسَاب کوم حساب دی؟

۲_ د ﴿سُوٓءُ ٱلۡحِسَابِ﴾ (بدحساب) په مقابل کښې "الْحِسَابُ الیَسِیْر" واقع کېږي.

یوه ورځې بي بي عائشې رضی الله عنها (أم المؤمنین) د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! اسان حساب څه شی دی؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «الرَّجُلُ تُعْرَضُ عَلَيْهِ ذُنُوبُهُ ثُمَّ يُتَجَاوَزُ لَهُ عَنْهَا

إِنَّهُ مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ هَلَكَ»[1] يعني يو سړى به وي چې په ده باندې به خپل ګناهونه وړاندې کړى شي (چې دا دې کړي او هغه دې کړي دي) خو بيا به د ده دپاره د ګناهونو څخه تجاوز وکړى شي (او ورته عفوه به کړى شي)، يقيناً شان دا دى چې د چا سره چې په حساب کښې مناقشه (سختي) وکړى شي نو هغه هلاک شو (چې ګناهونه ورته عفوه نه کړى شي او په ټولو باندې ونيولى شي).

﴿ٱلَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ ٱللَّهِ وَلَا يَنقُضُونَ ٱلْمِيثَٰقَ ﴿٢٠﴾ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوٓءَ ٱلْحِسَابِ ﴿٢١﴾ وَٱلَّذِينَ صَبَرُوا۟ ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرَءُونَ بِٱلْحَسَنَةِ ٱلسَّيِّئَةَ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٢﴾ جَنَّٰتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ مِنْ ءَابَآئِهِمْ وَأَزْوَٰجِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَٰمٌ عَلَيْكُم بِمَا صَبَرْتُمْ ۚ فَنِعْمَ عُقْبَى ٱلدَّارِ ﴿٢٤﴾ وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ﴿٢٥﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ وَيَقْدِرُ ۚ وَفَرِحُوا۟ بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْءَاخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٌ ﴿٢٦﴾﴾

[٢٠] (د سوچه عقلونو خاوندان) هغه کسان دي چې د الله ﷻ په عهد باندې وفا کوي، او (خپله کلکه) وعده نه ماتوي.

[٢١] او هغه کسان دي چې هغه شيان پيوندوي دکومو په پيوندولو باندې چې الله ﷻ امر کړى دى، او د خپل رب ﷻ څخه ډاريږي او (هم) د بد (سخت) حساب څخه ويريږي.

[٢٢] او هغه کسان دي چې خاص د خپل رب ﷻ د رضا د غوښتنې دپاره صبر کوي او لمونځونه ودروي او (هم) د هغو (مالونو) څخه (في سبيل الله) په پټه او ښکاره توګه خرڅ کوي کوم چې مونږ ور روزي کړي دي، او په نېکۍ سره د بدۍ مخنيوى کوي. دغه (ډله هوښياران) چې دي خاص همدوى ته په (اخروي) کور کښې عاقبت (نتيجه) ده.

[٢٣] (دغه نتيجه) د عدن (همېشه اوسېدانې) جنتونه (دي) چې دوى به (په يقين سره) ورداخليږي او هغه کسان (به هم ورداخليږي) چې د دوى د مور او پلار څخه او هم د دوى د ماندينو (يا مېرونو) څخه او د دوى د اولادونو څخه چې صالحان وي (جنت ته داخل شوي وي خو د دوى درجوته د خپلو عملونو سبب نه شي ورسېدلى).

[1] مسند احمد بن حنبل ج ٩ ص ٥٥١

او (بالآخره) په دوی باندې به (په جنتونو کښې) د هرې دروازې څخه پرښتې ورننوځي.

[۲۴] (او ورته به وايي چې) په تاسو باندې دې د دې کبله سلام (سلامتيا) وي چې تاسو (په دنيا کښې) صبر کړی وه، نو په (دې اخروي) کور کښې ډېره ښه نتيجه ده (چې تاسو ته جنتونه درکړي شوه).

[۲۵] او (بالمقابل) هغه کسان چې د الله ﷻ عهد د کلکولو څخه وروسته ماتوي او هغه شيان پرېکوي د کومو په پيوندولو باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، او (هم) په ځمکه کښې فساد کوي، دغه (ډول سادګان) چې دي خاص همدوی ته د الله ﷻ لعنت دی او خاص همدوی ته د اخروي کور بدي (سختي) ده.

[۲۶] الله ﷻ د هغه چا دپاره روزي پراخوي چې اراده يې ورته وشي او (په هغه چا باندې يې) تنګوي (چې اراده يې ورته وشي).

او کافران (د رزق په پراخی باندې وغولېده او) په نژدې (حقير) ژوند باندې خوشاله شوه (او آخرت يې هېر کړ)، حال دا چې (دا) نژدې ژوند په آخرت کښې (د آخرت په نسبت) نه دی مګر ډېر ژر فاني کېدونکی سامان دی (بايد چې څوک پرې تېر نه وځي).

ارتباط

د وړاندېنيو ايتونو مضمون دا وه چې د الله ﷻ د ارشاداتو منونه هغه کسان کوي کوم چې بينايان دي او د نېک حالت خاوندان دي، او هغه کسان يې منونه نه کوي کوم چې رانده دي او د بد حالت څښتنان دي. په دې ايتونو کښې ذکر شوی مضمون ښه شرحه شوی دی چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پيغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د بينايانو او ړندو څه خاصيتونه او څه حالات قرائت کړه چې د عقلونو خاوندان ترې پوره عبرت واخلي:

اول: د بينايانو خاصيتونه:

۱ـ بينايان هغه هوښيار خلک دي چې د الله ﷻ په عهد باندې وفا کوي او د ده ﷻ کلک عهد نه ماتوي. يا په بل عبارت: نه په شرعي احکامو کښې قصور کوي اونه په انساني التزاماتو کښې د خپل قول او عهد څخه تېرېږي.

۲ـ دوی هغو شيانو ته پيوند ورکوي د کومو په پيوند باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، نو د خپلوانو سره خپلولي نه پرې کوي او د پيغمبرانو عليهم السلام په منځکښې په تفريق باندې قول نه کوي بلکې په ټولو باندې د حقانيت عقيده لري.

۳ـ دوی هم د خپل رب ﷻ څخه ډارېږي او هم د سختې محاسبې څخه په ويره کښې وي، نو د هغو کارونو څخه ډډه کوي کوم چې په محاسبه کښې د سختۍ پېښوي.

۴_ دوی هغه کسان دي چې خاص د خپل رب ﷻ د رضا حاصلولو دپاره صبر کوي، نو هم په مصائبو باندې غیر الله ته شکایت نه کوي او هم د گناهونو څخه خپل ځانونه بچ ساتي.

۵_ دوی خپل پنځه وخته لمونځونه ودروي او د ټولو حقوقو سره وربانديې همېشوالی کوي.

۶_ دوی د خپلو مالونو څخه، چې مونږ ور روزي کړي دي، همدا زمونږ د رضا دپاره په پټه او ښکاره توگه انفاق کوي چې هم زکات ورکوي او هم عشر او نور فرضي او واجبي حقوق په پوره امانتدارۍ سره اداء کوي.

۷_ بالآخره بینایان (هوښیاران) هغه خلک دي چې د بدۍ مخه په ښېکیو سره نیسي، د بدیو په مقابل کښې ښېکي کوي او د خپلو شخصي انتقامونو څخه تېرېږي.

۸_ د ذکرو شوو خاصیتونو خاوندانو ته د الله ﷻ د پلوه د دې دنیا عاقبت تاکلی شوی دئ چې د دوی خاتمه به په خوشالیو سره وي او ایماندار به د دنیا څخه لاړ شي.

۹_ د دغه ښېک عاقبت نتیجه به دا وي چې دوی ته به په آخرت کښې جنتونه ورکړی شي چې هلته به یکښې د همېشه دپاره استوگنه اختیاره کړي.

۱۰_ د همدوی په شفاعت او د همدوی د خوشالولو دپاره به په جنتونو کښې د همدوی مقام ته هغه کسان هم ورپورته کړی شي د کومو په ملاقات باندې چې دوی خوشالېږي، لکه د دوی مورگانې او پلرونه او د دوی ماندیني یا خاوندان او بالآخره د دوی اولادونه، البته په دې شرط سره چې دغو کسانو هم ایمان تېر کړی وي او جنت ته داخل شوي وي مگر د هغوی مقام ته د رسېدلو مستحق نه وي.

۱۱_ په ذکرو شوو کسانو باندې به په جنت کښې د هرې دروازې څخه ډلې- ډلې پرښتې ورداخلېږي او هم به پرې سلامونه اچوي او تبریکي به ورته وایي چې: د هغه صبر په سبب مو جنت مبارک شه کوم چې تاسو په دنیا کښې غوره کړی وه، نو ستاسو دپاره د دنیا ښېک عاقبت ډېر ښه دی او ډېر خوندور دی چې د دائمي جنتونو څخه عبارت دی.

دوهم: د ړندو خاصیتونه:

کوم ښېک خاصیتونه چې وړاندې د بینایانو بیان شوه، د ړوندو خاصیتونه د هغوی په ضد دي او بالکل په مقابل قطب کښې یې واقع دي. لاندې مثالونه یې ولولئ:

۱_ ړانده هغه کسان دي چې د کلکوالي څخه وروسته د الله ﷻ عهدونه ماتوي، نه د الله ﷻ سره په خپل عهد باندې وفاء کوي او نه د بندگانو سره په خپل عهد باندې ودرېږي.

۲_ دوی هغه ټول پیوندونه پرې کوي د کومو په پیوستون باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، نو نه د خپلوانو د خپلولۍ پروا لري او نه د پیغمبرانو علیهم السلام په حقیت باندې متحده عقیده لري بلکې ځوک مني او ځوک نه مني.

۳_ دوی برسېره په دې چې د الله ﷻ څخه نه ډارېږي (نه مالي عبادت کوي او نه د بدني عبادت

پروا لري)، په خمکه کښې فسادونه کوي، په خلکو باندې ظلم کوي او د نېکۍ په عوض په بدیو باندې جواب ورکوي. بلکې په هیڅ جنایت باندې صرفه نه کوي.

۴ـ په همدغه کسانو باندې د الله ﷻ د پلوه لعنت دی او په مستمره توګه دوی د ده ﷻ د رحمت څخه لرې کېږي.

۵ـ همدوی لره بد او ناکاره کور دی چې د همېشه دپاره به په دوزخ کښې اوسېږي او هیڅکله به ترې خارج نه شي، دا د دوی د دنیا آخرنی انجام دی.

۶ـ که څه هم ذکر شوي مفسدان خینې خینې په دنیا کښې په خوشالۍ ژوند تېروي او د هره طرفه ورباندې د الله ﷻ د پلوه د استدراج په توګه نعمتونه وروربېږي مګر دا د الله ﷻ د رضا نښه نه ده، خکه چې په دنیا کښې خو الله ﷻ په هغه چا باندې پراخي راولي چې اراده یې ورته وشي او همدارنګه په خینو باندې د زرق تنګي ورنازلوي، نو په دنیاوي رزق کښې طاعت او عصیان مطرح نه دی او په دنیا کښې نه پراخي د مقبولیت علامه ده او نه تنګي د مردودیت معنی ورکوي.

۷ـ کفارو ته افسوس دی چې په همدغه حقیر دنیاوي ژوند باندې وغولېده او د همدې ژوند په خوشالۍ باندې یې آخرت هېر کړ، حال دا چې دا نژدې حقیر ژوند د اخروي دائمي ژوند په نسبت نه دی مګر ډېر لږ (ناچېز) شی دی چې ډېر ژر د منځه تلونکی دی او پایښت نه لري.

توضیحات

۱ـ مونږ د الله ﷻ په توفیق د [البقرة: ۴۰] ایت لاندې د عهد په هکله څه معلومات لیکلي دي چې دلته یې یو خل کتل بې ګټې نه دي.

۲ـ همدارنګه مونږ ـلله الحمدـ د [البقرة:۲۷] ایت لاندې د هغو شیانو پنځه شپږ مثالونه لیکلي دي د کومو په پیوند باندې چې الله ﷻ امر کړی دی، نو که د دې مقام دپاره یو خل وکتل شي ډېر به ښه وي.

په دې مقام کښې اکثرو علماوو کرامو[۱] ﴿ وَٱلَّذِينَ يَصِلُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ ﴾ جمله په صلة الرحم باندې تفسیره کړې ده او په همدې ارتباط یې ډېر احادیث راغونډ کړي دي، مګر مونږ ته داسې برېښي چې د هغوی به حصر مطلب نه وي بلکې صرف د یوه مثال ذکر به یې مراد وي، والله ﷻ اعلم.

خشیة او خوف څه فرق لري؟

۳ـ خینو علماوو کرامو د "خشیة" او "خوف" ترمنځ څه فرقونه کړي دي[۲] چې د ﴿ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ ﴾ جملې ترې اشتقاقي شوي دي، خو مونږ ته په دې مقام کښې بهتره برېښي چې د دواړو ترمنځ به څه فرق نه وي او د دواړو په نزول کښې به تفنن في العبارة مطلب وي او بس، والله ﷻ أعلم.

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۱۴، تفسیر المظهري ج۵ ص۲۳۱
(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴۰، مفردات الراغب ص۱۴۹

په نېکۍ سره د بدۍ مخنیوی

۴ـ علماوو کرامو د دې تکړې چې: ﴿ وَيَدْرَءُونَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ ﴾ متعددې معناوې کړې دي خو مونږ ته هغه معنی بهتره برېښي کومې ته چې په لاندې ایتونو کښې اشاره شوې ده:

الف ﴿ وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا ﴾ [الفرقان:۶۳] یعنې د الله ﷻ مخلص بندګان هغه خلک دي چې کله دوی ته جاهلان (په بدۍ سره) خطاب کوي نو دوی (ورته په جواب کښې) وایي چې په تاسو باندې دې زما د پلوه سلامتي وي، زه په بدۍ سره جواب نه درکوم.

ب ﴿ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴾ [فصلت: ۳۴] یعنې نیکي او بدي یو برابر نه دي نو (د خپله خانه بدي) په هغې کلمه باندې دفعه کړه کومه چې نېکه وي، نو ستا او ستا د دښمن ترمنځ به ګرمه دوستي جوړه شي.

د عُقْبَى الدَّار تحليل

۵ـ په ﴿ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ کښې د ﴿ عُقْبَى ﴾ کلمه د آخر او نتیجې معنی ورکوي[۱]. نو که د ﴿ الدَّارِ ﴾ څخه آخرت مراد شي نو اضافت به یې د "مُضَارِعَ مِصْرٍ" غوندې د "في" په تقدیر سره وي او که د ﴿ الدَّارِ ﴾ څخه دنیا مراده کړی شي نو اضافت به یې د "غُلَامُ زَيْدٍ" په شان د "ل" په تقدیر سره شي.

په هر صورت په ایت شریف کښې د ﴿ عُقْبَى الدَّارِ ﴾ کلمه په ﴿ جَنَّتُ عَدْنٍ ﴾ سره تفسیره شوې ده. یعنې د ذکرو شوو خاصیتونو خاوندانو ته په آخرت کښې او یا د دې دنیا په خاتمه کښې نېک عاقبت او نېه نتیجه ټاکلې شوې ده چې د داسې جنتونو څخه عبارت ده چې هلته به دوی همېشه وي.

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ»[۲] یعنې هر څوک چې د خپل بد عمل د کبله وروسته شي نو د نسب په ذریعه به وړاندې نه شي. چې د بد عملۍ لټي یې په نسب سره د منځه لاره شي او په چالاکۍ سره اجرونو ته ورسېږي: حال دا چې د ایت شریف د دې ټکړې ﴿ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ ﴾ د اشاراتو څخه ښکاره ګندېږي چې د ذکرو شوو خاصیتونو خاوندانو په لحاظ سره به جنت عدن ته د دوی مور او پلار او هم د دوی مېرمنې یا مېړونه او بالآخره د دوی اولادونه هم ورداخل شي. نو پوښتنه دا ده چې ایا د ایت او حدیث ترمنځ منافات نشته؟!.

مونږ وایو چې په ایت شریف کښې د ﴿ وَمَنْ صَلَحَ ﴾ کلمات نازل شوي دي، یعنې هغه اقارب به د هغوی په خاطر جنت عدن ته ورداخل شي کوم چې د خپلو صالحو اعمالو د کبله جنت ته داخل

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۶۱۱

(۲) سنن ابي داود ج۲ ص۱۵۷

شوي وي مګر په درجاتو کښې وروسته وي او جنت عدن ته نه شي داخلېدلی، نو الله ﷻ به د هغوی اقارب د هغوی د خوشالۍ په خاطر جنت عدن ته ورپورته کړي.

او په حدیث شریف کښې د «وَمَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ» کلمات روایت شوي دي، یعنې څوک چې خپل عمل د جنت د دخول څخه وروسته کړي وي نو قرابت یې جنت ته نه شي وړاندې کولی. لنډه دا چې قرابت د درجاتو په اوچتولو کښې اثر لري مګر جنت ته د داخلولو په هکله بې اثره دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وایي چې: د قیامت په ورځ خو د اولادونو په سبب باندې هم سړی جنت ته داخلېږي او د دوزخ څخه نجات مومي. د مثال په توګه لاندې احادیث ولولئ:

الف نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې زنانه وو ته په خطابه کښې فرمایلي دي چې: «مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيْهَا مِنْ وَلَدِهَا ثَلَاثَةً إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ»[1] یعنې ستاسو یوه ښځه نه ده چې د خپلو اولادونو څخه درې تنه په وړاندې ولېږي (مړه شي) مګر دا وړاندې لېږل به ورته د دوزخ څخه حجاب وګرځي.

ب: نبي کریم ﷺ په بل اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «صِغَارُهُمْ دَعَامِيصُ الْجَنَّةِ»[2] یعنې د مسلمانانو ماشومان د جنت سیاحیان دي (چې په هرځای کښې یې ګرځي راګرځي) دوی به خپل مور او پلار د لاس یا لمنې څخه نیسي او جنت ته به یې ننباسي.

ج: یوه ورځې نبي کریم ﷺ هغې ښځې ته وویلې د کومې چې درې تنه اولادونه وفات شوي وه، چې: «لَقَدِ احْتَظَرْتِ بِحِظَارٍ شَدِيدٍ مِنَ النَّارِ»[3] یعنې یقینًا تا د دوزخ څخه په قوي پردې سره خپل ځان په پرده کښې کړی دی (او ډېره قوي احاطه درڅخه تاوه ده).

نو پوښتنه دا ده چې: ایا د ذکر شوو احادیثو څخه د جنت او دوزخ په هکله د نسب موثریت نه اثباتېږي؟

مونږ وایو چې: د احادیثو څخه په اثبات ورسېده چې اولادونه خپل مور او پلار ته د دوزخ څخه نجات ورکوي او جنت ته یې داخلوي، خو د ولدیت په حیث نه بلکې په لاندې لحاظونو سره:

اول: د قیامت په ورځ کښې به ماشومان خپل مور او پلار ته شفاعت وکړي، نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې فرمایلي دي چې: «أَيُّهَا السِّقْطُ الْمُرَاغِمُ رَبَّهُ أَدْخِلْ أَبَوَيْكَ الْجَنَّةَ»[4] یعنې کوم ماشوم چې د زیان په توګه د خپلې مور څخه بې وخته زېږېدلی وي هغه به هم د خپل مور او پلار په هکله خپل رب ﷻ په حضور کښې جګړه (شفاعت) کوي، نو ورته به وویلی شي چې: ای بې وخته زېږېدلې

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۷
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۳۱
(۳) صحیح مسلم ج۲ ص۳۳۱
(۴) سنن ابن ماجه ص۱۱۵

ماشومه چې د خپل رب ﷻ سره جګړه کوونکی يې، ته خپل مور او پلار دواړه جنت ته داخل کړه (ستا شفاعت قبول شو).

دوهم چاته چې د ماشومانو په مرګ باندې مصيبت رسيدلی وي او صبر يې کړی وي نو هغه ته به د صبر اجر ورکړی شي او جنت ته به داخل شي، همدې نه چې نسب به ورته ګټه ورسولی شي. نبي کريم ﷺ په يوه حديث کښې فرمايلي دي چې: «فَيَقُولُ اللهُ ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ»[۱] يعنې کله چې پرښتې د الله ﷻ په حضور کښې عرض وکړي چې: ای الله! کله چې ستا د بنده اولاد وفات شو نو هغه ستا حمد وويلو او "إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ" يې وويلو (صبر يې وکړ).

نو الله ﷻ به پرښتو ته امر وکړي چې زما دغه بنده ته په جنت کښې يو کور جوړ کړئ او د حمد د کور نوم ورباندې کېږدئ.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې: د ﴿وَأَزْوَاجِهِمْ﴾ د کلمې څخه څرګندېږي چې ښځې مېړمنې به د خپلو خاوندانو په احترام جنة الفردوس ته ورپورته کړی شي: نو پوښتنه دا ده چې کومې ښځې چې متعدد مېړونه کړي وي او د يوه د مرګ څخه وروسته د بل په نکاح کښې واقع شوې وي نو د هغې به څه حال وي؟ يا په بل عبارت: دغه ډول زنانه به د کوم مېړه سره په جنت کښې اوسېږي؟

موږ وايو چې[۲]:

الف: ځينې علماء کرام وايي چې د قيامت په ورځ به ذکرې شوې مېرمنې ته اختيار ورکړی شي، نو په هر يوه مېړه باندې يې چې ګوته کېښودله د همغه سره به په جنت کښې يو ځای کړی شي.

ب: ځينې وايي چې ذکره شوې زنانه به د وروستني مېړه سره په جنت کښې وي، البته هغه وروستنی مېړه د کوم په نکاح کښې چې مړه شوې وي او په طلاق سره ترې نه وي جدا شوې. په همدې دوهم قول باندې د أم المؤمنين سودة رضي الله عنها حديث دلالت کوي چې خپل نوبت يې أم المؤمنين عائشه رضي الله عنها ته وربښلی وه[۳] کله چې هغه ډاره شوې وه چې نبي کريم ﷺ به طلاق ورکړي او په جنت کښې به د أمهات المؤمنين د شمېر څخه خارجه شي.

د همدې متعلق څه بيان د [النساء:۱۲۸] ايت لاندې تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

يادونه

۹_ د ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِم مِّن كُلِّ بَابٍ﴾ د کلماتو څخه څرګندېږي چې په جنتيانو به په ډېره زياته پيمانه باندې د تبريک او تسليم دپاره پرښتې ورداخلېږي. او دا ځکه چې ځينو علماوو

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۹۸

(۲) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴۴

(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۷۸۵

کرامو لیکلي دي چې جنت عدن پنځه زره دروازې لري[1] نو کله چې د هرې دروازې څخه د پرښتو تولګی ورځي نو الله ﷻ پوهېږي چې شمېر به يې څومره وي.

د دنیا او د آخرت نسبت

۱۰ـ نبي کریم ﷺ دا کلمات ﴿وَمَا ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا فِي ٱلۡأٓخِرَةِ إِلَّا مَتَٰعٞ﴾ څومره ښه تفسیر کړی دی، لاندې دوه حدیثونه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَا الدُّنْيَا فِي الآخِرَةِ إِلَّا مِثْلُ مَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ إِصْبَعَهُ فِي الْيَمِّ فَلْيَنْظُرْ بِمَاذَا تَرْجِعُ»[2] یعنې دنیا د آخرت په هکله نه ده مګر داسې مثال ده چې ستاسو يو کس خپله ګوته په دریاب کښې ښکته کړي نو ودې ګوري چې هغه به څومره (لوندوالی) وي چې بېرته يې راتاو کړي (څومره اوبه به يې راپورته کړي).

ب: نبي کریم ﷺ په ... اوږده حدیث کښې فرمایلي چې: «وَلَوْ كَانَتِ الدُّنْيَا تَزِنُ عِنْدَ اللهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ مَا سَقَى كَافِرًا مِنْهَا قَطْرَةً أَبَدًا»[3] یعنې او که بالفرض تولې دنیا د الله ﷻ په نزد د يوه ماشي د وزر په اندازه ارزښت درلودی نو کافر به يې د دنیا څخه هیڅکله په يو څاڅکي اوبو باندې هم نه وی خړوب کړې (خو د ماشي د وزر په اندازه ارزښت هم ورته نه لري).

﴿وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٞ مِّن رَّبِّهِۦۚ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَآءُ وَيَهۡدِيٓ إِلَيۡهِ مَنۡ أَنَابَ ٢٧ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَتَطۡمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكۡرِ ٱللَّهِۗ أَلَا بِذِكۡرِ ٱللَّهِ تَطۡمَئِنُّ ٱلۡقُلُوبُ ٢٨ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمۡ وَحُسۡنُ مَـَٔابٖ ٢٩ كَذَٰلِكَ أَرۡسَلۡنَٰكَ فِيٓ أُمَّةٖ قَدۡ خَلَتۡ مِن قَبۡلِهَآ أُمَمٞ لِّتَتۡلُوَاْ عَلَيۡهِمُ ٱلَّذِيٓ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ وَهُمۡ يَكۡفُرُونَ بِٱلرَّحۡمَٰنِۚ قُلۡ هُوَ رَبِّي لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ مَتَابِ ٣٠﴾

[۲۷] او هغه کسان وايي کومو چې کفر اختيار کړی دی چې په ده (محمد ﷺ) باندې د خپل رب ﷻ د پلوه ولې يوه معجزه نازله نه کړی شوه (د کومې چې مونږ فرمایش ورکړی وه).

(ای پیغمبره دوی ته) ووایه چې: یقیناً الله ﷻ هغه څوک ګمراه کوي کوم ته يې چې اراده وشي او هغه چاته د خپل ځان په طرف هدایت کوي کوم چې همده ﷻ ته (د عمل په اخلاص سره) رجوع کوي.

[۲۸] (دوی) هغه کسان دي چې ایمان يې راوړی دی او د الله ﷻ په ذکر (قرآن کریم) باندې يې زړونه مطمئن کېږي (نورې فرمایشي معجزې ته غواړي).

---

(۱) تفسير الطبري ج۱۷ ص۱۴۱
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۵۸
(۳) سنن ابن ماجه ص۲ ۳۰۲

خبردار! خاص د الله ﷻ په ذکر (قرآن کریم) باندې زړونه مطمئن کېږي (او بس).

[۲۹] هغه کسان چې (په "ذکر الله" باندې) ایمان راوړي او نیک عملونه وکړي دوی ته (د الله ﷻ په نزد په جنت کښې) د طوبی ونه او ښائسته مرجع (استوګنځای) دی.

[۳۰] (ای پیغمبره!) د دغه شان (دلایلو سره) مو ته په داسې امت کښې (د پیغمبر په حیث) استولی یې چې وړاندې ترې ډېر امتونه تېر شوي دي (چې پیغمبران مو پکښې مبعوث کړي وه، البته دا) د دې دپاره چې ته په دوی (خپل امت) باندې هغه شی (قرآن کریم) ولولې کوم چې مونږ تا ته وحې کړی دی. (ستا استول د الله ﷻ مهربانې ده) حال دا چې کفار په ډېر مهربان الله ﷻ باندې کافر کېږي (او ستا څخه انکار کوي).

(ای پیغمبره! دوی ته) ووایه چې: همدا مهربان الله ﷻ زما رب ﷻ دی (واقعي) معبود بل نشته مګر همدی ﷻ دی (او بس)، په همده ﷻ باندې ما توکل کړی دی او همده ﷻ ته (په توبې سره) زما رجوع ده.

ارتباط

الله ﷻ د خپل وحدانیت د ښو کافي دلایلو د اقامې او د کفارو د عکس العمل او د دنیاوي او اخروي نتایجو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې د هغوی یو اعتراض رد کړی دی، چې حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! کوم دلایل چې تا د خپل رب ﷻ په وحدانیت باندې اقامه کړه هغه کفارو ټول په سکوت سره واورېده، چې د رد توان یې نه لرې او نه پکښې د رد دپاره څه وجه موندلی شي، څکه چې ټول په واقعیت باندې ولاړ دي. نو د همدې کبله کفار د دلایلو څخه بېرون یو اعتراض وړاندې کوي او غواړي چې په دې توګه خپلو خانونو ته یوه د ختو پوزه جوړه کړي، اعتراض دا دی:

دوی په خپلو مجالسو کښې د عوامو د غولونې او خپلو وجدانونو ته د قناعت ورکولو دپاره وایي چې که دا پیغمبر رښتیانی پیغمبر وي او مونږ ته د خپل رب ﷻ د پلوه را لېږلی شوی وي، نو په ده باندې زمونږ د فرمایشي معجزاتو څخه ولې یوه فرمایشي معجزه نازله نه شوه، چې د صفا غونډۍ سره زر ګرځېدلي وی، او یا د مکې وچ ډاګونه په سیندونو او چینو باندې اباد شوي وی او داسې نورې.

۲ـ نو ای پیغمبره! الله ﷻ هیڅ پیغمبر بدون د معجزاتو څخه نه دی لېږلی، نو تا ته هم دومره معجزات درکړی شوي دي چې ستا په رسالت باندې د باورکولو او ایمان راوړلو دپاره ښه پوره کفایت کوي، او فرماشي معجزاتو ته ارتیا نه پېښېږي.

هو! دا بېله خبره ده چې څوک درباندې ایمان راوړي او څوک په خپل ضلالت باندې باقي پاتې کېږي، د دې وجه دا ده چې هرشی د الله ﷻ په اراده پورې ارتباط لري او بس.

نو الله ﷻ هغه څوک گمراه کوي (د ایمان راوړلو توفیق نه ورکوي)، کوم چې تاته د نورو معجزاتو فرمایش درکوي؛ او هغه چا ته الله ﷻ هدایت کوي کوم چې الله ﷻ ته رجوع کوي او په فرمایشي معجزاتو پورې خپل ایمان راوړلو ته توقف نه ورکوي.

۳_ نو دغه د هدایت خاوندان هغه خلک دي چې د موجوده معجزاتو په لیدلو سره ایمان راوړي او په همدغو باندې یې زړونه مطمئن کېږي. د دغو معجزاتو د جملې څخه قرآن کریم هم دی چې په ډول- ډول اسالیبو سره خلکو ته الله ﷻ وریه یادوي او د ده ﷻ توحید ته یې متوجه کوي.

ای پیغمبره! د اعلان په توګه ووایه چې: خبردار! د فرمایشي معجزاتو په لیدلو سره زړونه نه مطمئن کېږي، لکه چې د صالح ﷺ قوم فرمایشي معجزه ولیده مګر مطمئن نه شوه او ایمان یې را نه ووړ؛ بلکې د الله ﷻ په ذکر باندې زړونه اطمنان حاصلوي، او شکوک (شبهات) یې د منځه ځي، نو تاسو د معجزاتو فرمایش پرېږدئ او قرآن کریم ته متوجه شئ.

۴_ نو هغو کسانو ته د الله ﷻ په نزد ډېر ښه حالت دی او د بېرته ورګرځېدلو ډېر ښه استوګنځای دی کوم چې عناد او کینه نه کوي، په قرآن کریم (ذکر الله) باندې ایمان راوړي او په همدې باندې مطمئن کېږي او بالآخره د همدغه اطمنان په اثر نېک عملونه کوي او خپل وخت په ناندریو او فرمایشاتو باندې نه ضائع کوي.

۵_ ای پیغمبره! لکه څنګه چې مونږ په پخوانیو امتونو کښې پیغمبران استولي وه ترڅو په هغوی باندې هغه څه قرائت کړي کوم به چې مونږ هغوی ته وحې کول، همدارنګه مو ته هم خپل امت ته وراستولی یې ترڅو په دوی باندې زمونږ وحې کړی شوي ارشادات قرائت کړې.

نو لکه څنګه به چې د هغوی څخه عنادي خلکو فرمایشي معجزې غوښتې همدارنګه به تاته هم د معجزاتو فرمایش درکولی کېږي، نو ته غمژن کېږه مه او خپله حوصله مه خرابوه. دا ځکه چې:

۶_ د دغسې عنادي کفارو څخه څه ګیله په کار ده چې د ډېر مهربان الله ﷻ د توحید، د ده ﷻ د پیغمبر او د ده ﷻ د نازل کړی شوي کتاب (قرآن کریم) څخه انکار کوي.

۷_ ای پیغمبره! یو ځل بیا کفارو ته ووایه چې همدا ډېر مهربان الله ﷻ زما رب دی او د ډېرې مهربانۍ د کبله یې زه تاسو ته را استولی یم. همدی ﷻ یوازې واقعي معبود دی او فقط همدی ﷻ د عبادت لیاقت لري او بس. نو په همده ﷻ باندې زما توکل او اعتماد دی، همده ﷻ ته په هر کار او هر شي کښې زما رجوع ده او د همده ﷻ دپاره زه تاسو ته دعوت درکوم، چې په وحدانیت سره یې وپېژنئ.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې دهمدې سورت په اوم ایت کښې یو ځل د کفارو د معجزاتو فرمایش جواب شوی وه، نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته یو ځل بیا عین سوال را معاد شو چې: ﴿وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ﴾ او هغه کسان وایي چې کفر یې غوره کړی دی چې په ده (محمد ﷺ) باندې ولې د خپل رب ﷻ د پلوه (فرمایشي) معجزه نازله نه کړی شوه؟

مونږ وايو د کفارو د ذکرې شوې غوښتنې دپاره هلته دا جواب ورکړې شوی وه چې معجزات د پیغمبر په اختیار کښې نه دي، نو ده ته د معجزاتو فرمایش ورکول سادګي ده. او دلته همدغه سوال ته دا جواب ورکړې شوی دی چې که د معجزاتو فرمایش پوره کړی شي هم چې د الله ﷻ توفیق نه وي ایمان راوړل ورباندې نه مرتبېږي. یا په بل عبارت: د هغه چا زړه چې د الله ﷻ په بیاناتو او دلایلو باندې ممطئن نه شي د هغه زړه په فرمایشي معجزاتو باندې هم نه مطمئن کېږي، نو د دوی دغه فرمایش بې فائدې کار دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲ـ که څوک وایي چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ﴾ خبردار! د الله ﷻ په ذکر باندې زړونه اطمنان مونده کوي. نو پوښتنه دا ده چې د "ذکر الله" څخه څه شی مراد دی؟

مونږ وایو چې: علماوو کرامو په دې مقام کښې د "ذکرالله" دپاره ډېرې معناوې کړې دي[1] لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: د "ذکر الله" څخه قرآن کریم مراد دی. لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿وَهَٰذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنزَلْنَٰهُ﴾ [الأنبیاء: ۵۰] دغه (قرآن کریم) مبارک ذکر دی چې مونږ نازل کړی دی.

ب: د "ذکر الله" څخه هغه انفسي او افاقي دلایل مطلب دي کوم چې د الله ﷻ په وحدانیت باندې دلالت کوي. لکه چې فرمایي: ﴿سَنُرِيهِمْ ءَايَٰتِنَا فِى ٱلْءَافَاقِ وَفِىٓ أَنفُسِهِمْ﴾ [فصلت:۵۳] ژر دی چې دوی ته به مونږ خپل دلایل د دنیا په اطرافو او د دوی په خپلو ځانونو کښې ور وښایو (ترڅو د الله ﷻ په وحدانیت باندې معتقد شي).

ج: د "ذکر الله" څخه د الله ﷻ رحمت مطلب دی. لکه چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ﴾ [الزمر: ۲۳] یعنې کله چې الله ﷻ یاد کړی شي نو د مؤمنانو پوستکي زیګه شي او د خپل رب ﷻ څخه په ډار کښې شي، بیا یې پوستکي پاسته شي او زړونه یې د الله ﷻ په رحمت باندې مطمئن شي.

که څه هم مونږ ته ذکرې شوې معناګانې سره منافي نه برېښي، څه لرې نه ده چې ټولې مرادې کړی شي، مګر د مقام سره اوله معنی په ډېره ښه توګه سلښښت نیسي. یعنې کفار فرمایشي معجزات غواړي حال دا چې په دغو باندې زړونه نه شي مطمئن کېدلی، لکه چې د ثمودیانو زړونه د صالح ؑ معجزانه اوښې د اثر لاندې واقع نه شوه. د زړونو د اطمنان دپاره قرآن کریم د اکسیر مثال لري چې د قیامت د ورځې پورې ورباندې د خلکو زړونه اطمنان مونده کوي او یوه دائمي عظیمه معجزه ده.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۴۹؛ تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۲۸

د "طُوبَى" تحليل او تفسير

۳_ په ﴿ طُوبَىٰ لَهُمْ ﴾ كښې د ﴿ طُوبَىٰ ﴾ كلمه د "طَيِّب" څخه اخستله شوې ده[۱] چې د پاكېزه او سپېڅلي معنى وركوي. دا كلمه په اصل كښې "طيبي" وه خو "ی" په "و" باندې بدله شوه او ﴿ طُوبَىٰ ﴾ ترې جوړه شوه.

د نوموړې كلمې په تفسير كښې علماوو كرامو متعدد تفسيرونه كړي دي[۲]، لكه: بهتر، د سترګو سرورنكى، پاكيزه او خوندور ژوند او داسې نور. مګر په زړه پورې يې هغه تفسير دى كوم چې د نبي كريم ﷺ څخه په يوه اوږده حديث كښې روايت شوى دى، چې د يوې برخې لنډ مضمون يې دا دى:

يوه ورځې د نبي كريم ﷺ څخه يوه اعرابي پوښتنه وكړه چې: اى د الله رسوله! ايا په جنت كښې ميوجات شته؟. نبي كريم ﷺ جواب وركړ چې: «نَعَمْ وَفِيهَا شَجَرَةٌ تُدْعَى طُوبَى»[۳] يعنې هو! په جنت كښې ميوجات شته دي، او يوه ونه پكښې هم شته چې د "طُوبَى" په نامه بلله كېږي، د دې ونې ښخ يو دى خو ښاخونه يې دومره خواره واره دي كه بالفرض پنځه كلنه اوښه د هغې د يوه ښاخ لاندې مزل وكړي نو د زوړوالي څخه به مړه شي او د ښاخ ښخ ته به يې ونه رسېږي.

د "طُوبَى" د ونې په ارتباط ځينو مفسرينو كرامو[۴] زښت ډېر احاديث (مرفوع او موقوف) او زښت ډېر اثار راغونډ كړي دي، الله ﷻ دې اجر وركړي، نو په كتلو كښې يې ګټه شته.

دوه ډوله تفسير

۴_ د ايت شريف دا ټكړه چې: ﴿ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ﴾ مفسرينو كرامو په لاندې دوه ډوله تفسيره كړې ده:

الف: په شرک باندې د پاسه د مشركانو يو بل خيانت (يو بل كفر) دا وه چې د "الرَّحْمٰن" په نامه باندې يې الله ﷻ نه پېژانده او دوى منكر وه چې الرحمن د الله ﷻ نوم دى، او دا ځكه چې:

اول: يوه ورځې ابو جهل د نبي كريم ﷺ څخه په حرم شريف كښې واورېده چې: يا الله يا رحمن، نو دستي نورو مشركانو ته وخغاست او ويې ويلې چې محمد ﷺ مونږ د شرک څخه منعه كوي حال دا چې پخپله د شرک مرتكب شوى دى، چې هم الله ﷻ بلي او هم رحمن[۵].

دوهم: كله به چې نبي كريم ﷺ مشركانو ته دعوت وركړ چې رحمن ته سجده وكړئ نو دوى به جواب

(۱) مفردات الراغب ص۳۲۲
(۲) زاد المسير ج۴ ص۱۴۱
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۲۰۱
(۴) تفسير ابن كثير ج۲ ص۵۱۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۶۴۳
(۵) تفسير الخازن ج۳ ص۴۹۳

ورکاوه چې: ﴿ وَمَا ٱلرَّحۡمَٰنُ ﴾ [الفرقان: ۶۰] یعنې رحمن څه شی دی چې مونږ ورته سجده وکړو[۱].

دریم: کله چې په حدیبیه کښې خط لیکونکي د نبي کریم ﷺ په هدایت د صلحې (سولې) د لیک په پیل کښې "بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ" ولیکه نو د مشرکانو استازي (سهیل) ترې انکار وکړ او ویې ویل چې: «أَمَّا الرَّحْمنُ فَوَاللهِ مَا أَدْرِي مَا هُوَ وَلٰكِنِ اكْتُبْ بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ»[۲] یعنې هر چې "الرحمن" دی نو په الله ﷻ باندې سوګند دی چې زه یې نه پیژنم چې دا څه شی دی، مګر ولیکه چې: "بِاسْمِكَ اللَّهُمَّ" (ای الله ستا په نامه).

نو د ذکري شوې تکرې د معنی حاصل به داسې راوخیږي چې په بوت پرستۍ باندې د پاسه د مشرکانو یو بل کفر دا دی چې د الله ﷻ په نومونو کښې د "الرحمن" د نامه څخه انکار کوي، نو ته ورته ووایه چې "الرحمن" بل څوک نه دی بلکې زما رب دی چې په حقه معبود دی او شریک نه لري.

دا وه د یوې ډلې علماوو تفسیر چې ذکر شو.

ب: محققین علماء وایي چې په دې مقام کښې دا موضوع مطرحه نه ده چې مشرکان د الله ﷻ د یو نامه (الرحمن) څخه منکر وه[۳]، بلکې دلته د الله ﷻ څخه په "الرحمن" سره تعبیر کړی شوی دی چې د ډېر زیات مهربان معنی ورکوي، نو حاصل یې داسې راخیژي چې: مشرکان ډېر ناشکره دي چې د خپل ډېر مهربان رب ﷻ د مهربانۍ څخه انکار کوي، نه یې پیغمبر مني او نه یې په رالېږلي شوي کتاب باندې عقیده کوي. که بالفرض الله ﷻ مهرباني نه وی کړې نو نه به پیغمبر را استولی شوی وی او نه به قرآن کریم نازل شوی وی. لکه چې فرمایي: ﴿ وَمَآ أَرۡسَلۡنَٰكَ إِلَّا رَحۡمَةٗ لِّلۡعَٰلَمِينَ ﴾ [الأنبیاء: ۱۰۷] او مونږ ته نه یې استولی مګر د ټولو عالمونو دپاره رحمت. او هم فرمایي چې: ﴿ ٱلرَّحۡمَٰنُ ۝ عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ ﴾ [الرحمن: ۱، ۲] یعنې ډېر مهربان الله ﷻ قرآن کریم ښودلی دی.

﴿ وَلَوۡ أَنَّ قُرۡءَانٗا سُيِّرَتۡ بِهِ ٱلۡجِبَالُ أَوۡ قُطِّعَتۡ بِهِ ٱلۡأَرۡضُ أَوۡ كُلِّمَ بِهِ ٱلۡمَوۡتَىٰۗ بَل لِّلَّهِ ٱلۡأَمۡرُ جَمِيعًاۗ أَفَلَمۡ يَاْيۡـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَن لَّوۡ يَشَآءُ ٱللَّهُ لَهَدَى ٱلنَّاسَ جَمِيعٗاۗ وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوۡ تَحُلُّ قَرِيبٗا مِّن دَارِهِمۡ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ وَعۡدُ ٱللَّهِۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُخۡلِفُ ٱلۡمِيعَادَ ۝ وَلَقَدِ ٱسۡتُهۡزِئَ بِرُسُلٖ مِّن قَبۡلِكَ فَأَمۡلَيۡتُ لِلَّذِينَ كَفَرُواْ ثُمَّ أَخَذۡتُهُمۡۖ فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ ۝ ﴾

[۳۱] او (ای پیغمبره!) که چېرته یقیناً (په دنیا کښې) یو کتاب وی چې غرونه پرې روانولی شوی

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۸۴

(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۳۷۹

(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۵۳

(او) یا پرې ځمکه ټوټه ټوټه کولی شوی (او) یا پرې د مړو سره خبرې کولی شوی (نو هغه کتاب به همدا قرآن کریم وي خو دوی به بیا هم پرې ایمان نه وي راوړی)، بلکې خاص الله ﷻ ته ټول کارونه (سپارل شوي) دي (نو د ذکرو شوو کارونو نه کول د حکمت غوښتنه ده).

(ای پیغمبره!) ایا نو هغه کسان نه دي پوه شوي کومو چې ایمان راوړی دی (په دې خبره باندي چې) که د الله ﷻ اراده شوې وی نو ټولو خلکو ته به یې هدایت کړی وی؟! (نو دوی ځکه د فرمایشي معجزاتو د نزول تمه کوي چې کفار به ایمان راوړي).

او هغه کسان به همیشه وي کومو چې کفر اختیار کړی دی (او فرمایشي معجزات غواړي) چې دوی ته به د خپلو کړو وړو په سبب (مستقیماً) شدید آفت رسیږي، او یا به دا (شدید آفت) د دوی کورونو ته نژدې (په نورو خلکو باندې) ورښکته کیږي (چې دوی ته به یې په غیر مستقیمه توګه اثرات رسیږي)، آن تر دې چې د الله ﷻ وعده راشي (چې مړه شي او یا قیامت قائم شي نو بیا به د سخت عذاب سره مخامخ شي، ځکه چې) یقیناً الله ﷻ په خپله وعده کښې خلاف نه کوي.

[۳۲] او بې شکه (ای پیغمبره!) ستا څخه وړاندې هم په ډېرو پیغمبرانو پورې ملنډې وهلې شوې وې نو ما به هغو کسانو ته مهلت ورکړ کومو چې کفر غوره کړی وه (او ملنډې یې وهلې) بیا به مې دوی (په عذاب سره) ونیوه، نو څنګه به وه زما عذاب؟ (چې ټول به یې پوهنا کړه).

ارتباطونه او شان نزول

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د مشرکانو د فرمایشي معجزاتو غوښتنه رده شوې ده چې د قلبي اطمنان دپاره قرآن کریم ﷺ کفایت کوي د معجزاتو فرمایش ته ارتیا نشته. او په دې ایتونو کښې د قرآن کریم د شان عظمت او د اطمنان وجوهو ته اشاره شوې ده.

۲ـ په دې ایتونو کښې برسېره په دې چې د نبي کریم ﷺ تسلي پکښې نغښتې ده، هغه سوال هم پکښې جواب شوی دی کوم چې د وړاندېنې ایت څخه د مشرکانو په اذهانو کښې را پورته شوی وه، چې لنډیز یې دا دی:

یوه ورځ د مکې مشرکانو نبي کریم ﷺ مخاطب کړ[۱] چې ته خو په خپل خیال د پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام په شان یو پیغمبر یې او ستا امت هم د هغوی د امتونو غوندې یو امت دی، حال دا چې سلیمان ﷺ ته باد مسخر وه، موسی ﷺ ته دریاب تسخیر کړی شوی وه او بالآخره عیسی ﷺ مړي ژوي کول، لکه چې همدغه خوارق مونږ ستا د خولې څخه اورېدلي دي، نو که ته په خپله خبره کښې صادق یې نو الله ﷻ ته سوال وکړه چې لاندې کارونه ستا دپاره هم وکړي:

الف: د مکې معظمې څخه دې غرونه بلې خوا ته کش کړی شي او بیا دې پکښې ویالې او سیندونه وبهولی شي ترڅو پکښې مونږ کروندې وکړو او باغونه پکښې کېنوو، چې د میوجاتو او حاصلاتو څخه یې استفاده وکړو.

---

(۱) اسباب النزول للواحد ص۱۸۵؛ زاد المسیر ج۴ ص۳۲۲؛ تفسیر القرطبي ج۹ ص۳۱۸

ب- که دا نه وي نو الله ﷻ ته سوال وکړه چې زمونږ پخواني تېر شوي مړي بېرته راژوندي کړي ترڅو مونږ د هغوی سره خبرې وکړو او هغوی زمونږ سره.

ج- که دا هم نه کېږي نو دغه ډېره دي (چې نه وربانديي ناست يې) سره زر وګرځوي چې مونږ په خپل کور کښې په ګېډه ماړه شو او د اوريې او هم د ځمکې د سفرونو څخه بې غمه شو.

نو په عين وخت کښې په نبي کريم ﷺ باندې د وحې د نزول حالت طاري شو او بيا يې مشرکان مخاطب کړه: چې څه چې تاسو غواړئ الله ﷻ ماته د هغو د راکړې وعده راکړه: خو دا يې راته وفرمايل چې که د ذکرو شوو خوارقو د ورکړې سره-سره دوی د کفر څخه لاس وانخلي نو داسې عذاب به وربانديې نازل کړي چې په بل هيچا باندې يې نه وي نازل کړی. نو ما ستاسو دپاره دخوارقو طريقه خوښه نه کړه ترڅو تاسو پوپنا نه شئ، ما دا خوښه کړه چې په موجوده معجزاتو باندې اکتفاء وکړئ او د الله ﷻ د رحمت د لارې څخه په ايمان باندې مشرف شئ، البته څوک چې په ايمان باندې مشرف کېدل غواړي.

نو ذکر شوی ايت شريف او هم د [الإسراء:۵۹] ايت شريف نازل شوه.

د مطلب خلاصه

يعنې ای پيغمبره! د قرآن کريم د موجوديت سره سره مشرکان تاته د معجزاتو فرمايش درکوي ترڅو دوی ستا په نبوت باندې معتقد او مطمئن شي:

۱- نو مشرکانو ته ووايه چې: قرآن کريم داسې عظيمه معجزه او داسې عظيم الشان کتاب دی، چې که بالفرض د الله ﷻ د پلوه اراده شوې وی چې په کوم کتاب باندې غرونه د خپلو ځايونو څخه وخوځولی شي، يا پرې ځمکه ټوټې-ټوټې کړی شي او بالآخره يا پرې د مړو سره خبرې اترې وکړی شي؛ نو هغه کتاب به همدغه قرآن کريم وي.

يا په بل عبارت: که د کوم کتاب د اثبات دپاره د ذکرو شوو درېواړو کارونو څخه د کوم يوه کار کولو ته د الله ﷻ اراده شوې وی نو هغه به همدغه قرآن کريم وی.

نو د همدې کتاب حقانيت به يې يا د غرونو په روانولو باندې، يا د ځمکې په ټکره- ټکره کولو باندې او بالآخره يا د پخوانيو مړو په را ژوندي کولو او هغوی سره په خبروکولو باندې څرګند کړی وی، خو دا کار الله ﷻ نه کوي چې د حکمت څخه خلاف دی. او دا ځکه چې:

په دې صورت کښې به يا خلک په زور ايمان راوړلو ته مجبور کړی شي چې دغه ډول ايمان د الله ﷻ په نزد مقبول نه دی، او يا به د انکار په صورت کښې ټول پوپنا کړی شي، فرصت به ورنه کړی شي چې په خپله خوښه په اختيار سره په ايمان مشرف شي.

۲- لنډه دا چې ټول کارونه د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دي، ټول د حکمتونو په بنياد باندې څرخېږي، نو د مشرکانو د فرمايشي معجزاتو موجودول د حمکت په خلاف دي که نه نو الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی.

۳_ ايا نو مؤمنان اوس هم نه دي پوه شوي چې که د الله ﷻ اراده وشي نو ټولو خلکو ته به هدايت وکړي خو الله ﷻ دغسې اراده نه کوي چې د حکمت په خلاف ده. او دا ځکه چې:

الف: په دې صورت کښې به يا مجبوروونکې معجزه نازله کړي او خلک به بالاکراه ايمان راوړي، چې دا ډول ايمان د ده ﷻ په نزد مقبول نه دی.

ب: يا به د ټولو خلکو ځخه د بدۍ استعداد سلب کړي او د ټولو ځخه به پرښتې جوړې کړي چې په دې تقدير به امتحان د منځه لاړ شي.

ج: يا به د بدۍ د استعداد سره سره د بدۍ توان ورنه کړي، ته به وايې چې دوی بالکل ناکاره استعداد نه لري او ټول د پرښتو په توګه پيدا کړی شوي دي.

۴_ نو د دې کبله چې الله ﷻ د مشرکانو د غوښتنې په بنياد بدون د حکمته فرمايشي معجزات نه نازلوي چې د نه منلو په صورت کښې به دوی پوپنا شي، نو کفارو ته به د دوی د جناياتو په وجه په دوامداره توګه په خپل کور کښې مصيبتونه رسېږي او يا به د دوی د کورونو په نژدې شاوخوا کښې مصائب رانښکته کېږي، ترڅو چې د الله ﷻ ټاکلې وعده راورسېږي چې مسلمانان برلاسي شي او کفار د ماتې سره مخامخ شي. او يا دوی ته مرګ او قتل وررورسېږي او يا د قيامت ورځ قائمه شي نو هلته به د سخت عذاب سره لاس او ګرېوان شي. ځکه چې دا يقيني خبره ده چې د الله ﷻ په وعده کښې خلاف نه واقع کېږي، الله ﷻ په خپل عهد باندې ډېر کلک دی.

۵_ نو ای پيغمبره! که د نصرت وعده ځه وخت واخلي او ځه وخت وروسته شي نو ته د کفارو په خندنيو باندې مه غمژن کېږه، ځکه چې پخوانيو پيغمبرانو ته د نصرت وعدې په مدار او ارامۍ سره پوره کړی شوي دي. کفارو ته به مو مهلت ورکړ مګر هغوی به په پيغمبرانو باندې ملنډې وهلې چې د نصرت وعده ځه شوه؟ په مونږ باندې عذاب ولې نه نازلېږي؟، بيا چې کله به ټاکلی وخت راورسېد نو مونږ به د وخت کفار په عذاب باندې ونيوه. نو وګوره چې زمونږ عذاب او کفارو ته د جناياتو نتائج به ځنګه وه؟ چې ټول به د ماتې سره مخامخ شوه او پيغمبران به برلاسي شوه، او يا به هغوی ټول پوپنا شوه.

نو د کفارو په خندنيو او مسخرو باندې خپله حوصله مه خرابوه، د دوی سره په ذکر شوي قانون باندې تلل کېږي او بس، چې د ځه مهلت وروسته به دوی هم د ماتې سره مخامخ شي.

توضيحات

۱_ د "قرآن" کلمه په اصل کښې د "قَرَأَ يَقْرَأُ" دباره مصدر ده[۱]، که ځه هم ذکره شوې کلمه د آخر الزمان پيغمبر ﷺ د کتاب نوم دی مګر په نورو کتابو باندې يې هم اطلاق کېږي[۲]، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «خُفِّفَ عَنْ دَاوُدَ عليه السلام الْقُرْآنُ فَكَانَ يَأْمُرُ بِدَوَابِّهِ فَتُسْرَجُ فَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَبْلَ أَنْ

(۱) مفردات الراغب ص۴۱۴

(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۱۵

تُسْرَجَ دَوَابُّهُ»[۱] یعني داوُد ﷺ ته (د خارق العاده په توګه) قرائت خفیف کړی شوی وه نو کله به یې چې امر وکړ ترڅو د ده څاروي (آسونه) زین کړی شي نو ده به کتاب (تورات یا زبور) لوست وړاندې د دې څخه چې څاروي به ورته زین کړی شو.

په دې مقام کښې د "قرآن" کلمه په همدغې عامې معنی سره ده[۲].

تقطیع څه معنی؟

۲ـ ﴿أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ﴾ په جمله کښې د ﴿قُطِّعَت﴾ کلمه د "تَقْطِيع" څخه اشتقاقه شوې ده، چې په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو لاندې معناوې کړې دي:

الف: د ځمکې تقطیع د سرعت معنی ورکوي[۳] چې اوږده مسافه په لږ وخت کښې ووهله شي، په دې معنی سره د مشرکانو یوې غوښتنې ته اشاره ده چې: ای محمده! ته خو په الله ﷻ باندې د سلیمان ﷺ څخه په درجه کښې ښکته نه یې، نو څرنګه چې هغه ته باد مسخر کړی شوی وه چې د بېګاه د پلوه به یې هم د یوې میاشتې مسافه وهله او د سبا د پلوه هم، نو که ته رښتیا پیغمبر یې د الله ﷻ څخه وغواړه چې تاته هم باد مسخر کړي ترڅو مونږ هم وکړی شو چې په لږ وخت کښې شام ته لاړ شو او بېرته راشو[۴].

ب: د ځمکې تقطیع د دې څخه عبارت دی[۵] چې ویالې پکښې روانې شي او چینې پکښې راوخوټېږي ترڅو د ځمکې ځینې برخې د کښت او کروندې ته ځانګړې کړی شي او ځینې نورې د ډول-ډول باغونو دپاره خاصې وګرځولی شي.

په دې معنی کښې د مشرکانو یوې بلې غوښتنې ته اشاره ده چې: ای محمده! که ته رښتیانی پیغمبر یې نو د الله ﷻ څخه سوال وکړه چې مونږ ته د مکې معظمې وچه ښېدیا د زراعت جوګه کړي چې ویالې پکښې وبهېږي او چینې پکښې را وخوټېږي، ترڅو مونږ په خپل کور کښې په ګېډه باندې ماړه شو او د شاماتو او نورو وطنونو د سفرونو څخه خلاصون ومومو.

زمونږ په فکر که د تقطیع څخه ما یطلق علیه التقطیع (هر هغه شی چې د تقطیع اطلاق پرې کېږي) اراده کړی شي نو ډېر به ښه وي، ترڅو ذکرو شوو دواړو معناوو ته شامل کړی شي ځکه چې دواړه معناوې سره څه منافات نه لري.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: په ﴿وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ﴾ کښې د "لَوْ"

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۸۵
(۲) روح المعاني ج۳ ص۱۵۴
(۳) لسان العرب ج۸ ص۲۷۹
(۴) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۱۵۱
(۵) البحر المحیط ج۶ ص۳۸۶؛ تفسیر البغوي ج۳ ص۱۹

توري د شرط معنی ته متضمن دي[۱]. نو پوښتنه دا ده چې د شرط جواب (جزائیه جمله) دلته کومه یوه ده؟.

مونږ وایو چې: علماوو کرامو د ذکر شوي سوال دپاره متعدد جوابونه کړي دي[۲] خو مونږ د لاندې دوه وو جوابونو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: د "لَوْ" د توري جزائیه جمله مقدره ده چې په: "لَكَانَ هذَا الْقُرآنُ الَّذِيْ لَمْ يَعُدُّوْهُ آيَةً" ترې تعبیر کېږي[۳] یعنې که د الله ﷻ اراده شوې وه چې د کتابونو څخه په یوه کتاب باندې غرونه وخوزوي او یا پرې د ځمکې مسافه رانژدې کړي او بالآخره یا پرې د ځمکې د مخ څخه غرونه لرې کړي او په ویالو او چینو باندې یې خړوبه کړي او یا پرې د مړو سره خبرې وکړی شي؛ نو که دا کارونه د ده ﷻ د حکمت غوښتنه وی نو دا ټول به یې په همدغه قرآن کریم په سبب ترسره کړي وی کوم چې مشرکان ورته د یوې ورې معجزې په توګه هم قائل نه دي.

د ذکرې شوې جزائیه جملې په تقدیر باندې د کلام سوق دلالت کوي ځکه چې د وړاندې ځای څخه د قرآن کریم په فضائلو او اطمئناني اعجاز کښې خبره را روانه ده.

ب: د "لَوْ" د توري جزائیه جمله مقدره ده خو تقدیر یې داسې راخېژي چې: "لَمَا آمَنُوْا بِهِ"[۴]، یعنې که الله ﷻ د خپلو کتابونو څخه په یوه کتاب باندې ذکر شوي کارونه کړي وی هم مشرکانو به ورباندې ایمان نه وی راوړی ځکه چې د دوی په زړونو باندې مهرونه لګېدلي دي.

په دغې جزائیه جملې باندې د [الأنعام:۱۱۱] ایت دلالت کوي ځکه چې په مضمون کښې یې دا خبره پرته ده چې که مشرکانو ته مړي راژوندي کړی شي او خبرې ورسره وکړي نو هم دوی به ایمان رانه وړي.

مونږ ته بهتره برېښي چې د ذکرو شوو دواړو مقدرو جملو مضمون د "لَوْ" د توري دپاره جزائیه جمله وګڼله شي، چې په "لَكَانَ هذَا الْقُرآنُ وَلَمْ يُؤمِنُوْا بِهِ" سره ترې تعبیر کولی شو. یعنې که د الله ﷻ د حکمت غوښتنه وی چې په خپل کوم کتاب باندې یې ذکر شوي کارونه کړي وی نو ضرور به یې په همدې قرآن باندې کړی وی خو د دې سره-سره مشرکانو به ورباندې ایمان نه وی راوړی او دا ځکه چې د دوی په زړونو باندې مهرونه لګېدلي دي.

د "يأس" معنی

۴ـ د ﴿أَفَلَمْ يَاْيْـَٔسِ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ﴾ په جمله کښې د ﴿يَاْيْـَٔسِ﴾ کلمه د "يأس" څخه اشتقاقه شوې ده. د "يأس" کلمه که څه هم د نا امیدی دپاره وضعه شوې ده او د علم په معنی باندې یې هم

(۱) مفردات الراغب ص۴۷۶
(۲) زاد المسیر ج۴ ص۲۴۴
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۵۵
(۴) المحرر الوجیز ج۱۰ ص۴۲

استعمال مونډلی دی[۱] مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په اجماع سره[۲] او یا په اکثریت سره[۳] په علم باندې تفسیره کړې ده. نو د معنی حاصل بې داسې راځېږي چې:

ای پیغمبره! د مؤمنانو زړونه غواړي چې مشرکانو ته فرمایشي معجزات ورکړی شي. ایا نو دوی ته دې پوه شوي چې د فرمایشي معجزاتو نازلول د حکمت څخه مخالف دي؟ ایا دوی ته دې پوه شوي چې د الله ﷻ په نزد بالاختیار ایمان مقبول دی او بس؟ ایا دوی ته دې پوه شوي چې که د الله ﷻ اراده شوې وی نو ټولو خلکو ته به یې هدایت کړی وی؟ مؤمنانو ته په کار دي چې په خپلو زړونو کښې د غسې غوښتنو ته ځای ورنه کړي.

قارعة څه معنی؟

۵_ په ﴿وَلَا يَزَالُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ﴾ کښې د ﴿قَارِعَةٌ﴾ کلمه هغه عظیم آفت او مصیبت ته وضعه شوې ده کوم چې د مبتلا شوي بنیادم زړه ته په شدت سره ټکان ورکوي[۴]. لکه وژل، بندیکول، چورکول او داسې نور.

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې:

باید مؤمنان پوه شي چې کوم کفار چې فرمایشي معجزات غواړي او په زړونو باندې یې مهر لګېدلی دی دوی ته به د خپلو کفریاتو په سبب په دنیا کښې ټکان ورکوونکي مصائب ورسېږي، چې کله به وژل کېږي او کله به اسیران کېږي او داسې نور، او همدارنګه کله به ذکر شوي مصائب په هغو خلکو باندې ورنازلېږي کوم چې دوی ته نژدې (په شاوخوا کښې) پراته وي، چې دوی ته به یې په غیر مستقیمه توګه اثرات رسېږي او زړونه به یې په لړزان کښې واقع کېږي.

البتهٔ ذکر شوي مصائب به ترهغه وخته دوام وکړي ترڅو چې د الله ﷻ ورکړی شوی مهلت پوره شي، چې یا په خپل مرګ باندې مړه شي او یا د مؤمنانو په لاس باندې ووژل شي، نو بیا به د عظیم الشان دائمي عذاب سره مخامخ شي.

یادونه

۶_ ځینو علماوو کرامو د ذکرې شوې جملې نور تفسیرونه هم کړي دي[۵] که د چا ورته د لوستلو مینه وي نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ ځکه دلته ذکر نه کړه چې دا د هغه عمومي تفسیر جزئیات دي کوم چې مونږ وړاندې ذکر کړ.

﴿أَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْ ۗ وَجَعَلُواْ لِلَّهِ شُرَكَآءَ قُلْ سَمُّوهُمْ ۚ أَمْ تُنَبِّـُٔونَهُۥ

---

(۱) لسان العرب ج۶ ص ۲۶۰

(۲) تفسیر الطبري ج۱۳ ص۱۵۵

(۳) تفسیر البغوي ج۳ ص ۲۰

(۴) لسان العرب ج۸ ص۲۶۵؛ مفردات الراغب ص۴۱۶

(۵) روح المعاني ج۱۳ ص۱۵۹؛ تفسیر البغوي ج۳ ص ۲۰

بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي ٱلْأَرْضِ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ۗ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا۟
عَنِ ٱلسَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَمَا لَهُۥ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَّهُمْ عَذَابٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ
وَلَعَذَابُ ٱلْءَاخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ ٱللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

[۳۳] ایا نو هغه څوک چې هغه په هر نفس باندې ولاړ (مراقبت کوونکی) دی (البته) د هغه شي (په جزا یا سزا) باندې کوم چې هر نفس یې کسب کوي (نبه وي او که بد. د هغه چا غوندې دي چې په هیڅ نفس باندې یې مراقبت په توان کښې نشته)؟

او دوی (مشرکانو) الله ﷻ ته (ناتوانه) شریکان ټاکلي دي. (ای پیغمبره! ورته) ووایه چې تاسو خو د دوی (خپلو معبودانو) نومونه واخلئ: (څه صفات یې بیان کړئ که واقعاً دوی د عبادت مستحق وي). بلکې ایا تاسو الله ﷻ ته په هغه شي باندې خبر ورکوئ چې په ځمکه کښې پرې هغه ﷻ علم نه لري (ایا ستاسو علم د الله ﷻ د علم څخه زیات دی)؟ بلکې ایا (تاسو پرې) د خبرې څخه په ظاهر باندې (د مستحقینو نومونه ږدئ چې هیڅ واقعیت او حقیقت نه لري)؟

(ای پیغمبره!) بلکې هغو کسانو ته کومو چې کفر اختیار کړی دی د دوی (باطل) تدبیر ښائسته کړی شوی دی، او همدوی د (سمې) لارې څخه اړولی شوي دي. او هرڅوک چې الله ﷻ یې ګمراه کړي (توفیق ورنه کړي) نو هغه ته هیڅ هدایت کوونکی نشته.

[۳۴] همدوی (ګمراهانو) ته په نږدې ژوند کښې (د الله ﷻ د پلوه) عذاب دی (لکه وهل، وژل او هم بندیکول او نور). او ضرور د وروستني کور عذاب (یې) ډېر سخت دی، او دوی ته د الله ﷻ (د عذاب) څخه هیڅ ساتونکی نشته.

ارتباط

په دې ایتونو کښې د یو پلوه د وړاندېني نږدې ایت شریف مضمون تائید شوی دی چې الله ﷻ د مهلت ورکولو څخه وروسته په شدید عذاب سره نیول کوي، او د بله پلوه د مشرکانو حماقت او جهالت ته اشاره شوې ده چې په واهیاتو او بې هوده خبرو باندې اتکاء کوي او د قرآن کریم په واقعي حقائقو باندې خپل اطمنان نه تر لاسه کوي. نو حاصل یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د الله ﷻ کامل قدرت او د مشرکانو واهیات په لاندې ټکو کښې قرائت کړه ترڅو د شرکیاتو د ابطال ځرګندونه یو خل بیا وکړی شي:

۱ـ ایا نو هغه الله ﷻ (چې هرڅوک یې د حفاظت او څارنې لاندې دي، نه ترې بدکاره بنیادم تېښتېدلی شي چې د سزا څخه خپل خان بچ کړي او نه ترې نیکوکار بنیادم هېرېدلی شي چې د نېکې جزا څخه محروم پاتې شي) د هغو بوتانو غوندې کېدلی شي چې نه د چا مراقبت کولی شي، نه چاته د

عذاب د ورکولو توان لري او بالآخره نه چاته څه گټه رسولی شي. بلکې د همېشه دپاره د نورو جماداتو غوندې اقلاً د خپله خانه هم دفاع نه شي کولی؟

۲_ خو دا د مشرکانو حماقت او جهالت دی چې ذکر شوي ناتوانه بوتان یې د الله ﷻ سره په عبادت کښې شریکان گرځولي دي او په عبادت کښې ورته په شرکت قائل دي.

۳_ ای پیغمبره! مشرکان مخاطب کړه او ورته ووایه چې: تاسو خو د خپلو بوتانو څه صفات بیان کړئ چې دوی کوم کوم شیان کولی شي؟ دوی څه څه صفات لري؟ دوی څومره گټور دي او د څومره تاوان څخه خپل عبادت کوونکي بچ کولی شي؟.

۴_ کله چې مشرکان د خپلو بوتانو (معبودانو) د توصیف څخه عاجز شوه او ویې ونه شو کړی چې څه داسې صفات یې بیان کړي چې د معبودیت غوښتنه کوي، نو بیا دوی مخاطب کړه چې: ای مشرکانو! ستاسو بوت پرستي د لاندې دوه وو حماقتونو څخه خالي نه ده:

الف: یا دا چې تاسو مدعیان یاست چې ستاسو علم د الله ﷻ د علم څخه د پاسه دی. او دا څکه چې الله ﷻ په قطعي توگه اعلان کوي چې زما سره شریک نشته، خو تاسو ورته خپل بوتان د اشتراک په توگه درولي دي، چې ای الله! ته خبر نه یې فلانی او فلانی (بوتان) ستا شریکان دي.

یا په بل عبارت: ته به وایې چې تاسو الله ﷻ ته په خمکه کښې د هغو بوتانو په اشتراک باندې خبر ورکوئ د کومو په موجودیت باندې چې الله ﷻ خبر نه دی.

ایا تاسو نه پوهېږئ که بالفرض المحال الله ﷻ شریکان درلودی نو د هرچا څخه وراندې به وړباندې پخپله خبر وی؟ ایا تاسو نه پوهېږئ چې د الله ﷻ د علم څخه هیڅ شی نه شي غائب کېدلی؟.

ب: یا دا چې تاسو بدون د واقعیت څخه په خپلو بوتانو باندې د شریکانو نومونه ایښي دي او هیڅ حقیقت نه لري. او پوره واضحه ده چې محض په خوله باندې پرته د واقعیت څخه د یوه شي حقیقت بدلون نه شي موندلی. د مثال په توگه: تور کارغه د چا په خوله باندې نه شي سپینبدلی او حقیقت یې نه شي بدلېدلی.

۵_ ای پیغمبره! د مشرکانو سره د خپلې بوت پرستي د ثبوت دپاره هیڅ دلیل نشته بلکې دغو کفارو ته د شیطان د پلوه خپل کړه وړه او خپل خط السیر ښائسته کړی شوی دی او د حقې لارې څخه اړولی شوي دي.

۶_ نو اصلي خبره دا ده چې کفار د حق په پلټنه پسې تاند نه وهي نو الله ﷻ ترې توفیق اخستی دی، او د هر چا څخه چې الله ﷻ توفیق واخلي او د ضلالت په لاره باندې یې روان کړي نو هغه ته هیڅ هدایت کوونکی نه مونده کېږي.

۷_ نو د همدې کبله د ذکرو شوو لجوجو کفارو دپاره په دې نږدې ژوند کښې د الله ﷻ د پلوه مصیبتونه ټاکلی شوي دي چې کله به وړباندې په مستقیمه توگه او کله په غیر مستقیمه توگه ورنازلېږي ترڅو چې د الله ﷻ ټاکلی وخت پوره شي.

نو چې کله قیامت قائم شي او دنیاوي ژوند ختم شي نو په هغه وخت کښې د الله ﷻ د پلوه دوی

ته ډېر سخت عذاب ټاکلی شوی دی چې هلته به يې هيڅوک او هيڅ شی په درد ونه خوري او د عذاب څخه به يې بچ نه شي کړی.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَمْ تُنَبِّئُونَهُۥ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ جمله کښې مشرکان د تهديد او توبيخ په توګه مخاطب کړی شوي دي او د الله ﷻ عدم علم د عدم موجوديت څخه کنايه اخستل شوی دی.

يعنې که بالفرض المحال ستاسو بوتانو د استحقاق په توګه په ځمکه کښې موجوديت درلودی لکه څنګه چې تاسو ورته په استحقاق باندې قائل ياست، نو الله ﷻ به ورباندې ضرور علم درلودی. او مونږ ته به يې خبر راکړی وی چې فلانکی او بستانکی زما شريکان دي.

عجيبه ده چې الله ﷻ د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام او ټولو کتابونو په ذريعه خلکو ته خبر ورکړی دی چې زما سره شريک نشته او تاسو جهال ورته يو شريک لا څه چې ډېر شريکان ثابتوئ؛ ته به وايې چې تاسو ورته وايئ چې ای الله! ته شريکان لرې خو تاته پرې علم نشته، العياذ بالله.

الله ﷻ ذکر شوی مضمون په بل ايت کښې داسې نازل کړی دی چې: ﴿ قُلْ أَتُنَبِّـُٔونَ ٱللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَلَا فِى ٱلْأَرْضِ ﴾ [يونس:۱۸] ورته ووايه چې: ايا تاسو (بل چاته نه بلکې) الله ﷻ ته په هغه شي باندې خبر ورکوئ چې هغه ﷻ ورباندې نه په اسمانونو کښې علم لري او نه په ځمکو کښې (او نه شته)؟!

۲ـ د ﴿ أَم بِظَٰهِرٍ مِّنَ ٱلْقَوْلِ ﴾ په کلماتو کښې د "ب" توری په مقدره جمله پورې تعلق نيسي چې په "تُسَمُّونَ" باندې ترې تعبير کولی شو. يعنې کله چې بوتان (معبودان) واقعيت نه لري نو ايا تاسو يې په ظاهري خبره او په خپلو خولو باندې معبودان جوړوئ او د معبودانو نوم ورباندې ږدئ؟ ايا په خولو باندې واقعيت بدلون موندلی شي؟.

د دې ايت شريف يو نظير وړاندې تېر شوی دی چې: ﴿ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَٰهِهِمْ ﴾ [التوبة:۳۰] يعنې عيسی عليه السلام د الله ﷻ بنده دی، دا د نصاراوو محض د خولو خبره ده چې عيسی عليه السلام ابن الله دی په دې خبره باندې حقيقت او واقعيت نه شي بدلېدلی.

﴿ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ أُكُلُهَا دَآئِمٌ وَظِلُّهَا ۚ تِلْكَ عُقْبَى ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوا۟ ۖ وَّعُقْبَى ٱلْكَٰفِرِينَ ٱلنَّارُ ﴿٣٥﴾ ﴾

[۳۵] د هغه جنت صفت د کوم وعده چې متقيانو ته ورکړه شوې ده (دا دی چې) د (ونو) لاندې يې (څلور ډوله) ويالې بهېږي. (او) ميوجات يې همېشه دي او (همدارنګه) سوري يې هم (همېشه دي، د دنيا د سوري غوندې د لمر تابع نه دي). دغه (جنت) د هغو کسانو عاقبت (نتيجه) ده کوم چې تقوی کوي، او د کفارو عاقبت (نتيجه) اور (دوزخ) دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې دې ته هم اشاره شوې وه چې الله ﷻ په هر نفس باندې مراقبت کوونکی دی. نه ترې بدکاره نفس پټېدلی شي او نه ترې نېکوکاره نفس هېرېدلی شي. په دې ایتونو کښې بې د مراقبت نتیجې ته اشاره کړې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

۲ـ یعني ای پیغمبره! د الله ﷻ د کامل مراقبت پوره نتیجه به په آخرت کښې ځرګنده شي، هغه دا چې متقیانو ته به په دېرو ښو صفاتو باندې موصوف جنت ورکړی شي چې:

الف. د ونو لاندې به یې ځلور ډوله ویالې بهېږي، دغه ځلور ویالې د صافو اوبو، شودو، شاتو او شرابو د ویالو څخه عبارت دي.

ب. د دې جنت میوجات به د دنیا د میوجاتو په شان موسمي نه وي بلکې همېشه به تازه او پاخه وي او خوراک ته به تیار وي.

ج. د دې جنت سیوري او خوشالی به هم دائمي وي چې هیڅکله به د زوال سره مخامخ نه شي.

ای پیغمبره! دغه دی د هغو کسانو عاقبت او نتیجه کوم چې د الله ﷻ څخه ډارېږي او د شرکیاتو او کفریاتو څخه خپل خانونه ساتي.

بالمقابل د کفارو نتیجه او عاقبت دوزخ دی چې هلته به همېشه وي او هیڅکله به ترې د نجات لاره موندلی نه کړي.

توضیحات

۱ـ په ﴿مَّثَلُ ٱلۡجَنَّةِ﴾ کښې د ﴿مَثَلُ﴾ کلمه د مشابهت په معنی باندې هم استعمالېږي[۱] خو په دې مقام کښې ترې صفت مطلب دی[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې د متقیانو دپاره د موعود جنت صفت دا دی چې هغه به داسې-داسې وي.

"ظِل" څه معنی؟

۲ـ ﴿أُكُلُهَا دَآئِمٞ وَظِلُّهَا﴾ په کلماتو کښې د "ظِلّ" کلمه د هغه ځای دپاره وضعه شوې ده[۳] کوم چې د لمر د شعاع (پلوشو) لاندې واقع نه وي، برابره خبره: ده چې لمر پرې بالکل ورغلی نه وي بلکه خمکه د لمرخاته څخه وړاندې) او یا پرې ورغلی وي خو بېرته ترې ستون شوی وي.

اما د "فَيْء" کلمه فقط په وروستني معنی باندې اطلاق کېږي او بس، چې لمر پرې د ورختلو څخه وروسته بېرته ستون شوی وي او زوال یې موندلی وي. د جنت په سورو باندې د "ظِل" د کلمې اطلاق کېږي خو د "فَيْء" کلمه ورته نه استعمالېږي.

---

[۱] مفردات الراغب ص ۴۸۲
[۲] تفسیر البغوي ج۳ ص۲۱
[۳] مفردات الراغب ص ۳۲۴

په دې مقام کښې ځینې علماء کرام[۱] د "ظل" کلمه په خپله اصلي معنی باندې اخلي، یعني د جنت سورې هم د جنت د میوجاتو په شان دائمي دي.

نبي کریم ﷺ د «وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ» [الواقعة ۳۰] ایت په تفسیر کښې فرمایلي دي چې «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا»[۲] یعني یقیناً په جنت کښې ضرور داسې ونه هم شته چې په خاروي باندې سور سړی به یې په سیوري کښې سل کاله مزل کوي خو پای ته به یې نه شي رسېدلی.

او ځینې علماء کرام په دې مقام کښې ذکر شوې کلمه په عزت او رفاهت (لوړتیا) باندې تفسیروي[۳]. یعني په جنت کښې به جنتیان په دوامداره توګه په عزت او د مراتبو په پورته والي کښې وي، چې دغه کلمه کله-کله د کنایې په توګه په همدې معنی کښې هم استعمالېږي.

څرنګه چې دواړه معناوې سره منافي نه برېښي نو که دواړه د بدلیت په توګه او یا د مجاز د عموم په توګه مرادې کړی شي مونږ ته هیڅ مانع په نظر نه راځي.

﴿ وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾ وَكَذَٰلِكَ أَنزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم بَعْدَ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾ ﴾

[۳۶] او (ای پیغمبره!) هغه کسان چې مونږ هغوی ته کتاب ورکړی دی په هغه (کتاب) باندې خوشالېږي کوم چې تاته (د الله ﷻ د پلوه) درنازل کړی شوی دی، او د مختلفو ډلو (یهودو او نصاراوو) څخه ځینې هغه کسان دي کوم چې د ځینو برخو څخه یې انکار کوي.

(نو ته ورته) ووایه چې: بې شکه ماته امر کړی شوی دی چې (یوازې) د الله ﷻ عبادت وکړم او (هیڅوک) ورسره شریک ونه دروم، زه خاص همده ﷻ ته بلنه کوم او خاص همده ﷻ ته زما بېرته ورتاوېدل دي (چې هلته به راځخه پوښتنه وکړي).

[۳۷] او (ای پیغمبره!) لکه چې پخوانیو پیغمبرانو ته مو کتابونه ورنازل کړي وه، همدارنګه مو تاته هم کتاب (قرآن) درنازل کړی دی په داسې حال کښې چې (ستاسو په ټولو قضایاوو کښې) حکم کوونکی (فیصله کوونکی دي او) عربي لغت ته منسوب دی.

او (ای پیغمبره!) که چېرته ته (بالفرض المحال) د دوی (کفارو) د خواهشاتو پیروي د هغه څخه

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۱۸
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۵
(۳) روح المعاني ص۳ ص۱۶۴

وروسته وکړې چې تاته د علم څخه (غته برخه) درغلې ده (درکړی شوې ده) نو تاته به د الله ﷻ (د نیولو) څخه نه دوست (کارساز) مونده شي او نه ساتونکی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د قناعت بښونکي دلايلو د بيان څخه وروسته په دې ايتونو کښې الله ﷻ د قرآن کريم په حقانيت او د نبي کريم ﷺ د نبوت په واقعيت څه شاهدانو ته اشاره کړې ده چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! د قوي دلايلو د بيان څخه وروسته اوس د خپلو مخالفينو مخ ځينو شاهدانو ته ورواړوه چې د قرآن کريم په حقانيت او ستا په صداقت باندې شاهدي ورکوي. هغه دا چې:

١ـ کومو کسانو ته چې مونږ پخواني کتابونه (تورات او انجيل) ورکړي دي او دوی د خپلو کتابونو د مقتضی په مطابق چال چلند کوي، هغوی برسېره په دې چې د قرآن کريم په حقانيت او ستا په صداقت باندې اقرار او اعتراف کوي دوی خوشالېږي هم چې الحمد لله زمونږ سره چې الله ﷻ د آخر الزمان پيغمبر د مبعوثيت په هکله کومه وعده کړې وه هغه يې راته رښتيا کړه او د رالېږدولو شوو نبو نبيانو مطابق يې آخر الزمان پيغمبر رامبعوث کړ، چې مونږ پرې د زړه د کومې ايمان راوړی دی او باور مو پرې کړی دی.

٢ـ د ذکرو شوو اشخاصو څخه په غير د اهل الکتابو مخالفې ډلې ټپلې هم د قرآن کريم څخه هر اړخيزه انکار نه کوي بلکې د ځينو هغو مضامينو څخه يې منکر دي کوم چې د دوی د معتقداتو سره تضاد لري. يا په بل عبارت: دوی د خپلو کتابونو په منسوخيت باندې د عقيدې کولو څخه منکران دي، که نه نو دوی هم د قرآن کريم په دې ډول بيان باندې آفرين وايي چې د دوی کتابونه الهي کتابونه ګڼي او خپل خان د هغو مصدق بولي.

٣ـ ای پيغمبره! څرنګه چې عنادي کفار نه د دلايلو د اغېز لاندې واقع کېږي او نه ورباندې د شاهدانو شهادت اثر غورزوي نو ته يو خل بيا خپل دريځ دوی ته اعلان کړه چې:

الف: ای کفارو زه خو د خپل رب ﷻ د پلوه مامور يم چې خاص د الله ﷻ عبادت وکړم او په هيڅ وجه ورسره شريک ونه دروم.

ب: نو د همدې کبله زه خاص د الله ﷻ توحيد او حقاني دين ته بلنه کوم او همدې عقيدې او عمل ته دعوت چلوم.

ج: او دا څکه چې زه به همده ﷻ ته د قيامت په ورځ رجوع کوم او په حضور کښې به يې دربرم، چې د دعوت په هکله به راځخه پوښتنه کېږي.

٤ـ ای پيغمبره! ولې به حقاني اهل الکتاب د دې قرآن په حقانيت باندې اعتراف نه کوي چې عقيدوي مضامين يې د هغوی کتابونو ته ورته دي، فقط همدومره فرق لري چې هغوی ته مو په خپل لغت کښې تشريعي احکام ورنازل کړي وه او تاته مو د حکمت په مقتضی په عربي لغت کښې (چې فصيح او بليغ لغت دی) شريعت درنازل کړ.

يا په بل عبارت د سوچه عقل خاوندان پوهېږي چا چې هغه کتابونه نازل کړي وه همغه اقدس

ذات ﷻ تاته هم دغه کتاب (قرآن کریم) درنازل کړی دی.

۵ـ نو ای پیغمبره! که بالفرض المحال ته د مخالفینو په دسیسو باندې تېر وځې او د خپل کتاب پیروي نه شا کړې بلکې د هغوی د خواهشاتو پیرو جوړ شي حال دا چې تاته د خپل دین او د خپل کتاب حقانیت ښه پوره معلوم شوی دی، نو ته به هم د الله ﷻ د پلوه د سخت عذاب سره مخامخ شې چې نه به بیا د خپل خان دپاره د الله ﷻ څخه پرته دوست موندلی کړې چې په دوستۍ سره دې د عذاب څخه خلاص کړي، او نه به ساتونکی په لاس درشي چې په قوت سره در څخه د عذاب مخه واړوي.

توضیحات

۱ـ په ﴿وَالَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ الْكِتَٰبَ﴾ کښې د اهل الکتابو څخه د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما د تفسیر[۱] او د مجاهد رحمه الله د تفسیر په مطابق[۲] هغه کسان مطلب دي کومو چې د یهودو څخه ایمان راوړی وه لکه عبد الله بن سلام رضی الله عنه اونور، او کوم چې د نصاراوو څخه په ایمان باندې مشرف شوي وه لکه اتیا کسبزه ډله چې څلوېښت تنه یې د نجران څخه وه، اته تنه یې د یمن اوسېدونکي وه او بالآخره دوه دېرش تنه د حبشې څخه وه چې ټول اتیا (۸۰) تنه کېږي.

۲ـ د ذکر شوي تفسیر غوښتنه دا ده چې د ﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ﴾ څخه د یهودو او نصاراوو هغه ډله مطلب شي کومې چې په خپلو کتابونو باندې لکه څنګه چې مناسب وه ایمان نه وه راوړی[۳] نو د همدې کبله په قرآن کریم باندې هم د ایمان د راوړلو څخه محروم پاتې شوی وه، لکه کعب بن الاشرف او د ده امثال.

نو د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې په اهل الکتابو کښې چې څوک واقعًا په خپل کتاب باندې ایمان راوړي هغوی په دې ټول قرآن باندې ایمان راوړل لا څه چې ورته خوشالېږي هم، او کومې ډلې چې د یهودو او نصاراوو څخه په خپل کتاب باندې لکه څنګه چې مناسب وه ایمان نه راوړي هغوی هم د دې قرآن کریم څخه هر اړخیزه انکار نه کوي بلکې د هغو ټکو څخه یې منکرېږي کوم چې د دوی د معتقداتو سره تضاد لري.

نو که بالفرض قرآن کریم حقاني کتاب نه وی نو په یهودو او نصاراوو کښې به هیڅوک نه وی موندلی شوي چې یا پرې خوشاله شوی وی او یا یې پرې ایمان راوړی وی، او نه به پکښې داسې ټکي موندلی شوی وی چې د دوی خینو کفري ډلو ترې انکار نه وی کړی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په قرآن کریم کښې هغه کوم مضامین دي چې د اهل الکتابو کفري ډلې هم ترې انکار نه شي کولی؟

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۶۰
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۱۸
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۶۵

مونږ وایو چې: د ذکرو شوو مضامینو لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د الله ﷻ د توحید څخه هیڅ یو کتابي کافر انکار نه کوي. مګر دا بېله خبره ده چې په شرکیاتو باندې اخته دي خو په شرک باندې اقرار نه کوي.

ب: قرآن کریم موسی علیه السلام په حقه پیغمبر بولي چې یهودان ترې انکار نه کوي، او هم عیسی علیه السلام په حقه پیغمبر ګڼي چې نصارا ترې انکار نه شي کولی او داسې نور.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې تاسو د دې سورت په سریزه کښې بهتره ګڼلې ده چې دا سورت د مکي سورتونو په مجموعه کښې وشمېرل شي، حال دا چې ذکر شوي ایتونه څرګند دلیل دی چې دا سورت په مدینه منوره کښې نازل شوی دی. او دا ځکه چې عبد الله بن سلام رضی الله عنه خو بالاتفاق په مدینه منوره کښې ایمان راوړی دی، نه په مکه معظمه کښې؟

مونږ وایو چې:

الف: په مدینه منوره کښې د عبد الله بن سلام رضی الله عنه ایمان راوړل اتفاقي خبره نه ده بلکې ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې نوموړي د هجرت څخه وړاندې مکې معظمې ته سفر کړی وه او هلته په ایمان باندې مشرف شوی وه، خو خپل ایمان یې ترهغه پټ کړی وه ترڅو چې نبي کریم ﷺ مدینې منورې ته هجرت وکړ، نو بیا یې خپل ایمان سمدستي علني کړ او هیڅ درنګ یې پکښې ونه کړ[1].

ب: ځینو مفسرینو کرامو عبد الله بن سلام رضی الله عنه او د ده امثال د ذکرو شوو ایتونو دپاره د شان نزول په توګه لیکلي دي، حال دا چې سلفو صالحینو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[2] او پوره واضحه ده چې په مصداقاتو کښې خو ضرور نه ده چې د ایت سره دې په زمانه کښې متحد وي بلکې مصداقات وړاندې او بېرته هم تحقق موندلی شي، نو که نوموړي صحابي رضی الله عنه په مدینه منوره کښې ایمان راوړی وي او د ایت شریف دپاره مصداق وګڼل شي هیڅ باک یې نشته.

ج: دا هم څه لرې نه ده چې د ذکر شوي ایت مطلب دا وي چې په راتلونکي کښې به اهل الکتاب په ذکرو شوو دوه وو ګروپونو باندې ووېشلی شي، لکه چې همداسې وشوه.

یادونه

۵_ که څه هم دا خبره محاله ده چې نبي کریم ﷺ د کفارو د خواهشاتو پیروي وکړي خو د دې سره سره د ﴿ وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم ﴾ په جمله کښې د هغوی د پیروۍ څخه منعه کړی شوې دي، شاید چې په دې کښې به لاندې نکات په نظر کښې نیولی شوي وي:

الف: ترڅو د کفارو تمه غوڅه کړي، چې د نبي کریم ﷺ د بې لارې کولو د هلو ځلو څخه لاس واخلي.

ب: ترڅو ټول مومنان په غوږ ووهل شي چې د کفارو په پیروۍ باندې هر څوک د عذاب د نزول

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۲۱

(۲) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

جوګه جوړېږي. حتی چې بالفرض المحال د دې قانون څخه پخپله پيغمبر ﷺ هم وتلی نه دی، نو دوی نه په کار دي چې په جدي توګه ترې خان وساتي.

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً ۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ﴿٣٨﴾ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ ۖ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴿٣٩﴾ وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ وَعَلَيْنَا الْحِسَابُ ﴿٤٠﴾ ﴾

[۳۸] او يقيناً مونږ ستا څخه وړاندې (هم ای پيغمبره!) پيغمبران استولي وه او (هم) مو هغوی ته مېرمنې او اولادونه ګرځولي (ورکړي) وه (نو په دې کښې څه عجيبه ده چې ته هم دهغوی غوندې مېرمنې او خوخات ولرې).

او (ای پيغمبره! ستا په شمول) هيڅ يوه پيغمبر ته (دا خبره) نه وه چې (د معجزاتو څخه يې) يوه معجزه راوړې وي مګر د الله ﷻ په اجازه (امر) سره، (نو ته هم د خپله خانه د معجزاتو فرمايش نه شې پوره کولی. اما د الله ﷻ په نزد) د هرې نېټې (او هر وخت) دپاره (تاکلی) حکم دی (چې نه وړاندې کېږي او نه بېرته کېږي).

[۳۹] (ټول واک د الله ﷻ دی او بس) الله ﷻ هغه شی محوه کوي کوم ته يې چې اراده وشي او (هغه شی) ثابتوي (يا يې ثابت پرېږدي کوم ته يې چې اراده وشي)، او د الله ﷻ په نزد ام الکتاب (لوح محفوظ) دی (چې د ټولو کتابونو اصل دی).

[۴۰] او (ای پيغمبره!) که چرته مونږ يا د هغه عذاب ځينې برخې تاته در ولېدې کړو د کوم چې مونږ د دوی سره وعده کوو (نو همدا ستا د صداقت دپاره کفايت کوي) يا (که چرته) مونږ تا قبض کړو (نو هم په تا باندې کوم اعتراض نشته څکه چې) يقيناً په تا باندې (فقط) د احکامو رسونه ده او (خاص) په مونږ باندې د دوی محاسبه (او په بدکارۍ باندې نيونه) ده.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې هغو اشتباهګانو ته جواب نازل شوی دی کومې چې د اهل الکتابو کفري ډلو د خپل انکار او کفر دپاره د پلمو په توګه وړاندې کولې، چې د تفصيل خلاصه يې داسې راځي:

ای پيغمبره! د اهل الکتابو کفري ډلې چې د قرآن کريم د ځينو مضامينو څخه انکار کوي د هغوی دلايل دا دي:

۱ ـ دوی وايي که الله ﷻ قرآن کريم په حقه نازل کړی وی او محمد ﷺ په حقه پيغمبر وی نو متعددې مېرمنې به يې نه درلودی او ټول فکر او ذکر به يې په دعوة إلى الله کښې وی او بس.

ای پیغمبره! دا یوه بې اساسه اشتباه ده چې د خپلو کفریاتو دپاره یې پلمه نیولې ده، مونږ ستا څخه وړاندې هم ډېر پیغمبران استولي دي چې مېرمنې او اولادونه یې درلوده، نو د مېرمنو او اولادونو درلودل د نبوت سره څه منافي کار نه دی، نو ستا د مېرمنو تعدد په حکمتونو باندې ولاړ دی او د شهوت پرستۍ څخه یې منشأ نه ده نیولې، که بالفرض المحال دغسې وی لکه چې دښمنان خیال کوي نو ضرور به دغه کار ستا په ځوانۍ کښې صورت موندلی وی او هیڅکله به ستا په مېرمنو کښې کونډو او زړو ښځو برخه نه وې درلودلې.

۲ـ بله اشتباه یې دا ده چې ولې خپلو مخالفینو ته فرمایشي معجزات نه راوړې؟

د دې جواب دا دی چې مونږ خو یوه پیغمبر ته هم په تکویناتو کښې برخه نه ده ورکړې، نو هیڅ یوه پیغمبر د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر کومه معجزه خپل امت ته نه ده راوړې، نو ستا هم دا کار نه دی چې د معجزاتو په فرمایش کښې چاته هو یا نه ووایې، ستا وظیفه د نورو پیغمبرانو غوندې دعوة إلى الله ده او بس.

۳ـ بله اشتباه یې دا راپورته کړې ده چې که محمد ﷺ په حقه پیغمبر وی نو په نسخه باندې به یې قول نه وی کړی، نه به په قرآن کریم کښې نسخه واقع شوې وی او نه به په قرآن کریم باندې پخواني کتابونه منسوخ ګڼلی شوي وی. په دې باندې علاوه، که قرآن کریم د الله ﷻ د پلوه نازل شوی وی نو په دې کتاب کښې به د خپلو ایتونو او خپلو احکامو نسخه نه وی واقع شوې، نو معلومه شوه چې دا د ده خپل تصنیف دی چې نن یو حکم وکړي سباته په هغه باندې پښېمانه شي نو په عوض یې بل حکم راوړاندې کړي چې دا تازه نازل شوی دی.

ای پیغمبره! د کفارو ذکره شوې اشتباه هم په لاندې ډول پورته کړه او جواب ورکړه چې:

الف: د هر شي دپاره د الله ﷻ په نزد نښه ټاکلې شوې ده چې هیڅ شی پرته د خپلې ټاکلې شوې نښې څخه په غیر تحقق نه شي موندلی، او کله یې چې د بقاء دپاره ټاکلی شوی وخت پوره شي نو سمدستي نوموړی شی د منځه ځي. یا په بل عبارت: الله ﷻ ته د یو حکم د نزول په وخت کښې معلومه ده چې دا حکم به دومره وخت دوام کوي او بیا به نسخه کېږي، هسې نه چې د بقاء په موده باندې یې وروسته علم راغلی وي.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه د هر وخت دپاره بېل حکم دی چې په یوه وخت کښې د بل وخت حکم د الله ﷻ دپلوه نزول نه مومي. نو د تورات او انجیل وختونه تېر شوي دي او اوس د قرآن کریم وخت راغلی دی چې پخواني ټول حکمونه او کتابونه یې منسوخ کړه او د قیامت د ورځې پورې به همدغه کتاب او همدغه شریعت باقي وي، خو د دې معنی دا نه ده چې پخواني کتابونه په خپلو وختونو کښې هم د اعتبار قابل نه وه.

ب: دا د الله ﷻ کار دی او بس چې کوم حکم محوه کوي، یا یې ثابت پرېږدي او یا یې په عوض باندې بل حکم ثابت ګرځوي. په دې کار کښې هیڅوک برخوال نه دي، دا فقط د الله ﷻ په ارادې پورې اړه لري او بس.

ج: د الله ﷻ په نزد لوح محفوظ موجود دی چې د هر موجود د موجودیت کیفیت او کمیت پکښې آن په ازل کښې ثبت شوی دی، د همغه کتاب په مطابق د موجوداتو سلسله روانه ده او لا روانه به وي، نه پکښې څوک تغیر واقع کولی شي او نه پکښې چاته د لاس وهنې توان ورکړی شوی دی.

۴_ بالآخره بله اشتباه یې دا ده که محمد ﷺ په حقه پیغمبر وی نو په خپلو مخالفینو باندې به یې عذاب نازل کړی وی.

ای پیغمبره! د دې اشتباه جواب دا دی چې د کوم عذاب د واقع کېدلو وعده چې الله ﷻ کړې ده هغه ضرور واقع کېدونکې ده، نو تاخیر او تالېدل یې د عدم تحقق معنی نه ورکوي بلکې د هر شي دپاره وخت ټاکلی شوی دی او هر شی په خپل ټاکلې وخت باندې تحقق مومي او بس.

نو ای پیغمبره! ضرور به یا ستا په ژوند کښې ستا په مخالفینو باندې د موعود عذاب ځینې برخې ورنازلې کړو او ته به یې په خپلو سترګو باندې وګورې، او یا به تا خپل ځان ته قبض کړو او ستا د وفات څخه وروسته به پرې موعود عذاب ورنازل کړو.

په هر تقدیر د عذاب ورنازلول نه ستا کار دی او نه ستا په وسه کښې شته، په تا باندې فقط او فقط د شریعت رسونه ده او په مونږ باندې یې محاسبه ده چې د خپلې دقیقې محاسبې په مطابق به د خلکو سره په دنیا او آخرت کښې چال چلند کوو او بس.

توضیحات

۱_ که د الله ﷻ اراده وي نو د امهات المؤمنین د تعدد په هکله به د الأحزاب په سورت کښې څه ناڅه ولیکو، په دې مقام کښې هم ځینو علماوو کرامو په همدې باره کښې ګټور معلومات لیکلي دي[1] نو محترم لوستونکي کولی شي چې سمدستي هلته مراجعه وکړي.

کتاب یعني څه؟

۲_ د ﴿لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾ په جمله کښې د کتاب کلمه نازله شوې ده، چې په عرف کښې په لیک سره د حروفو (یو تربله) انضمان (پیوستون) ته ویل کېږي مګر کله-کله هغو تورو (حروفو) او هغو کلماتو ته هم د کتاب نوم اینښودلی کېږي کوم چې په تلفظ او تکلّم کښې یو تربله پیوستون مونده کړ، د همدې کبله قرآن کریم د کتاب په لقب باندې هم یاد شوی دی حال دا چې نزول یې په لیک سره نه بلکې په تکلم سره تحقق موندلی دی[2].

خو په ذکره شوې جمله کښې د ﴿كِتَابٌ﴾ کلمه د حکم او شریعت معنی ورکوي[3]. نو د معنی حاصل یې داسې را څرګنږي چې د هرې نبوت او هر وخت دپاره د الله ﷻ په نزد ځانګړی حکم او ځانګړی شریعت دی او هر یو په خپل وخت کښې اعتبار لري او بس.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۶۸؛ تفسیر المراغي ج۱۳ ص۱۱۴
(۲) مفردات الراغب ص۴۴۰
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۲۹۷

أمُّ الْكِتَاب د كوم كتاب نوم دى؟

۳_ په ﴿ يَمْحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ كښې د "أمُّ" كلمه د هغه شي دپاره وضعه شوې ده كوم ته چې نور شيان وريپوسته شوي وي. يا په بل عبارت: هغه شى د "أمّ" په نامه يادېږي چې د نورو شيانو دپاره اصل وي[۱]، د همدې كبله مكې معظمې ته د ﴿ أُمَّ ٱلْقُرَىٰ ﴾ لقب وركړى شوى دى، چې پوره بيان بې د [الأنعام: ۹۲] ايت لاندې تېر شوى دى، ولله الحمد.

په دې مقام كښې مفسرينو كرامو د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ كلمه په لاندې دوه وو معناوو باندې تفسيره كړې ده:

الف: ځينې علماء كرام وايي چې د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه د الله ﷻ ازلي علم مراد دى، چې د ټولو علومو او ټولو اسماني كتابونو دپاره اصل دى او ټولو ترې نشات كړى دى[۲].

ب: ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ د هغه ازلي كتاب څخه عبارت دى چې الله ﷻ پكښې د دنيا د پيدا كولو څخه وراندې د مخلوقاتو ټول كيفيات ليكلي دي[۳]. همدې كتاب ته د لوح محفوظ لقب هم وركړى شوى دى.

مونږ _لله الحمد_ د دې كتاب په هكله د [الأنعام: ۵۹] ايت شريف لاندې څه ناڅه شرحه ليكلې ده خو په دې مقام كښې ورباندې لاندې معلومات د الله ﷻ په توفيق وراضافه كوو:

اول: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اكْتُبْ قَالَ رَبِّ وَمَاذَا أَكْتُبُ قَالَ اكْتُبْ مَقَادِيرَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ»[۴] يعني د هر شي څخه وړاندې الله ﷻ قلم پيدا كړ نو قلم ته يې امر وكړه چې وليكه! قلم عرض وكړ چې: اى ربه! هغه څه شى دى چې زه يې وليكم؟ الله ﷻ وويل چې: د هرشي (هر ډول) مقدارونه وليكه چې د قيامت د قيام پورې پيدا كېږي.

دوهم: د عطاء بن ابي رباح رحمه الله څخه چا پوښتنه وكړه چې ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څه شى دى؟ هغه جواب وركړه چې: «فَإِنَّهُ كِتَابٌ كَتَبَهُ اللهُ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَاوَاتِ وَقَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْأَرْضَ» الحديث[۵] يعني يقينًا دا يو كتاب دى چې الله ﷻ د اسمان د پيداكولو څخه وړاندې او هم د ځمكې د پيداكولو څخه وړاندې ليكلي دي.

دريم: عبدالله بن عباس رضي الله عنهما (رئيس المفسرين) د ذكر شوي ايت شريف په تفسير كښې فرمايلي دي چې: «هُمَا كِتَابَانِ كِتَابٌ سِوَى أُمِّ الْكِتَابِ يَمْحُوْ مِنْهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَأُمُّ الْكِتَابِ الَّذِيْ لا يُغَيَّرُ مِنْهُ شَيْءٌ»[۶]

---

(۱) لسان العرب ج۱۲ ص۳۱؛ مفردات الراغب ص۱۸
(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۲۲
(۳) التفسير الكبير ج۱۹ ص۶۲؛ تفسير ابي السعود ج۵ ص۲۷؛ تفسير البغوي ج۳ ص۲۳
(۴) سنن ابي داود ج۲ ص۲۹۰
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۳۸
(۶) تفسير البغوي ج۲ ص۲۳؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۲۲؛ الدر المنثور ج۴ ص۶۶۴

یعنې د ذکر شوي ایت شریف څخه څرګندیږي چې د مخلوقاتو مقادیر په دوه وو کتابو کښې لیکلي شوي دي چې: یو کتاب د پرښتو په نزد دی چې په هغه کښې تغیرات او تبدیلات صورت نیسي، څه لرې نه ده چې د کتاب المحو والاثبات نوم ورباندې کېږدو، او بل کتاب د الله ﷻ په نزد دی چې په هغه کښې هیڅ تغیر او تبدیل نه واقع کېږي او الله ﷻ د ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ په نامه یاد کړی دی.

د ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ په هکله که څوک زیات معلومات لوستل غواړي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۱] موږ، ته په دې مقام کښې د ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ همدغه دوهمه معنی په زړه پورې بریښي. نو د معنی حاصل به یې داسې را وخېژي چې: ای پیغمبره! خپلو مخالفینو ته جواب ورکړه چې په قرآن کریم باندې د پخوانیو کتابونو نسخه کېدل او یا پخپله قرآن کریم کښې نسخه واقع کېدل د تکذیب دلیل نه شي جوړېدلی، ځکه لکه څنګه چې الله ﷻ روزمره ځینې موجودات محوه کوي او په عوض یې نور مخلوقات اثباتوي او وجود ورکوي همدارنګه الله ﷻ په خپلو تشریعي احکامو کښې هم همدا طریقه جاري ساتلې ده، چې ځینې احکام منسوخوي او په عوض یې نور احکام نازلوي، اما د الله ﷻ په علم کښې او هم د ده ﷻ په ازلي کتاب کښې ناسخ او منسوخ دواړه موجود دي، چې دا حکم به د فلانې وخته پورې دوام کوي او بیا به دا حکم د عمل صحنې ته د هغه حکم په عوض وراندې کېږي.

لنډه دا چې نسخه به په هغه وخت د تکذیب دپاره دلیل جوړ شوی وی چې په منسوخ حکم باندې الله ﷻ په ازل کښې علم نه درلودی او د نسخه کولو په وخت کښې ورته معلومه بربښېدلی دی چې دا حکم د هغه څه بهتر دی ـ العیاذ بالله ـ، خو خبره داسې نه ده، خبره داسې ده چې الله ﷻ ته هم په خپل کامل علم کښې او هم په خپل ازلي کتاب ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ کښې په ټاکلو کیفیتونو او ټاکلو وختونو سره هم نواسخ معلوم دي او هم مناسخ. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ وَكُلُّ شَيۡءٍ عِندَهُۥ بِمِقۡدَارٍ ﴾ [الرعد:۸] یعنې هر شی د ناسخ او منسوخ په شمول د الله ﷻ په نزد په معینې او ټاکلې اندازې سره دی چې نه پکښې نقصان واقع کېږي او نه زیادت قبلوي.

اما د پرښتو سره نه کامل علم شته او نه ورسره کامل کتاب شته، نو څه لرې نه ده چې نظر د دوی علم ته او نظر د دوی کتاب (کتاب المحو والإثبات) ته د چا عمر لنډ یا اوږد شي، او یا د چا شقاوت په سعادت او یا بالعکس د چا سعادت په شقاوت بدلون ومومي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: ځینو مفسرینو کرامو[۲] خو لیکلي دي چې په ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ کښې هم محو او اثبات تحقق موندلی شي، چې په همدې مناسبت یې د المجدد للالف الثاني علیه الرحمة د خولې څخه یوه ښه اوږده قیصه لیکلې ده؟

---

(۱) شرح العقیدة الطحاویة ص۲۶۳

(۲) تفسیر المظهري ج۵ ص۲۴۶

مونږ وایو چې: کومه خبره چې مونږ لیکلي ده هغه د أهل السنة و الجماعة عقیده ده او د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت شوې ده[۱] لکه چې وړاندې تېر شو. اما چا چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د تغیر واقع کېدلو دعوه کړې ده هغوی د خپلې دعوې د اثبات دپاره هیڅ منقول د قبول وړ دلیل نه دی وړاندې کړی، نو د همدې کبله د هغوی خبرې ته څه اعتبار نشته چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې هم تغیر واقع کېدلی شي.

خو په یاد ولرئ! چا چې په ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د تغیر د واقع کېدلو دعوه کړې ده هغوی وایي چې: د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه وروسته یوه بله درجه ده چې په هغې کښې تغیر نه واقع کېږي چې هغه د الله ﷻ د کامل علم څخه عبارت ده[۲].

مونږ څکه دغه تفسیر خوښ نه کړه چې الله ﷻ خپل ازلي کتاب ته د محفوظ لقب ورکړی دی چې: ﴿ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍۭ ﴾ [البروج: ۲۲] یعني قرآن کریم په لوح محفوظ ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې ساتلی شوی دی چې د هر ډول تغیر څخه محفوظ دی.

د إلهي قضاء ډولونه

۵_ د الله ﷻ قضاء (فیصله) په دوه ډوله ده او لاندې دوه لقبونه لري[۳]:

الف: مُبْرَمَة قضاء، یعني محکمه او قاطعه فیصله په کومه کښې چې هیڅ تغیر او تبدیل تحقق نه شي موندلی، لکه هغه فیصلې کومې چې په ذکر شوي ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې ثبت شوې وي او یا هغه فیصلې کومې چې یوازې د الله ﷻ په ازلي علم کښې دي او بس.

ب: مُعَلَّقَة قضاء، یعني هغه فیصلې کومې چې د ﴿ أُمُّ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه د کتاب المحو والإثبات نه د تولو قیوداتو سره نه وي انتقالې شوې، نو کله چې دغه قیودات تحقق ومومي او څرګند شي البته په هغې توګه باندې په کومه توګه چې هلته ثبت شوی وي، نو تغیر پکښې واقع شي.

سوال جواب

۶_ که څوک وایي چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ»[۴] یعني هرڅوک چې په خپل رزق کښې پراخي خوښوي او په خپل اثر (عمر) کښې تاخیر (وروستوالی) خوښوي نو هغه دې خپل رحم (خپلولي) پیوسته کړي او د خپلوانو څخه دې بیلتون نه غوره کوي.

(۱) تفسیر الخازن ج۳ ص۵۰۳
(۲) تفسیر القرطبي ج۹ ص۳۳۲
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۷۱
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۸۸۵

نو پوښتنه دا ده چې ایا په تاکلې روزۍ کښې تغير واقع کېدلی شي؟ ايا د مرګ په تاکلې نېټه کښې تاخير واقع کېدل امکان لري؟ حال دا چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ! جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ»[1] يعني اى ابو هريره! يقيناً په هغه شي باندې قلم وچ شوى دى (تغير نه قبلوي) د كوم شي سره چې ته ملاقي كېدونكى يې.

مونږ وايو: ذكر شوي سوال ته علماوو كرامو ډېر جوابونه كړي دي[2]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ذكر شوي تغير په معلقه قضاء كښې صورت نيسي، نه په مبرمه قضاء كښې، چې تفصيل يې لږ وړاندې تېر شو.

ب: ذكر شوې پراخي او ذكر شوى تاخير په كم (څومره والي) كښې نه دى بلكې په كيف (څرنګوالي) كښې دى، يعنې هرڅوک چې خپلوي پالي په لږ رزق او لږ عمر كښې به يې بركت واچولى شي او نوموړي ته به ترې ډېره ګټه ورسېږي، ته به وايې چې د رزق ډېره پراخي ورباندې ورغلې ده او د اوږد عمر خاوند دى.

يادونه

٧ـ د ذكر شوي ايت شريف په تفسير كښې علماء كرامو زښت ډېر اوږده بحثونه كړي دي[3] او د ﴿يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ﴾ دپاره يې په متعددو اقوالو سره مصداقات ښودلي دي. زمونږ په فكر كه ذكر شوى مصداقات په إشارة النص سره واخستلى شي نو څه باک يې نشته، اما په عبارة النص سره د ذكر شوي ايت شريف دپاره همغه تفسير غوره بربښي كوم چې مونږ خوښ كړى دى. هغه دا چې ايت شريف د نسخې په هكله نازل شوى دى، چې اهل الكتابو د خپلو كتابونو منسوخيت نه قبلاوه او هم يې قرآن كريم ته د بطلان نسبت كاوه چې په دې كښې نسخه واقع كېږي.

مونږ څكه ذكر شوي تفسير خوښ كړ چې دا د سياق او سباق (وړاندې او ورپسې) سره ښه پيوند نيسي او علماء كرام وايي[4] چې د قرآن كريم ايتونه بايد تر وسې-وسې د سياق او سباق په مطابق تفسير كړى شي او بس.

﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾ وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٩٧٦
(٢) تفسير القرطبي ج٩ ص٣٣٠؛ تفسير الخازن ج٣ ص٥٠١
(٣) زاد المسير ج٤ ص٢٤٨؛ الجواهر للطنطاوي ج٧ ص١٦٥؛ روح المعاني ج١٣ ص١٦٩؛ تفسير ابن كثير ج٢ ص٥١٩؛ تفسير الخازن ج٣ ص٥٠٢
(٤) تفسير القاسمي ج٩ ص٣٧٣

كَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًۢا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴿٤٣﴾

[۴۱] ایا کفارو (دې خبرې ته) نه دي لیدلي چې یقیناً مونږ خمکې (د دوی وطن) ته ورځو (قصد کوو) نو دا خمکه د خپلو څنډو څخه کموو (او اسلام پکښې ننباسو) او الله ﷻ حکم (فیصله) کوي چې د ده ﷻ د حکم دپاره هیڅ تعقیب کوونکی (رد کوونکی) نشته، او همدی ﷻ توند حسابي (چالاکه نیوونکی) دی.

[۴۲] او یقیناً هغو کسانو (د اسلام د تخریب په غرض) پټ تدبیرونه کړي وه کوم چې د دوی څخه وړاندې وه (خو څه کټه یې ورته ونه شوه رسولی او دا) ځکه چې ټول پټ تدبیرونه خاص الله ﷻ لره دي (موثریت یې د همده ﷻ په لاس دی). همدی ﷻ په هغه څه باندې پوهېږي کوم چې هر نفس (هرڅوک) یې کسب کوي، او ژر دی چې کفار به (په دې باندې) پوه شي چې د دې دنیا (یا هغې دنیا) نېکه نتیجه د چا دپاره ده؟ (د کفارو دپاره که د مسلمانانو دپاره).

[۴۳] او (ای پیغمبره! تاته) هغه کسان وایي کوم چې کفر غوره کړی دی (داسې) چې ته (د الله ﷻ دپلوه) نه یې لېږلی شوی.

(نو ته ورته په جواب کښې) ووایه چې الله ﷻ زما او ستاسو په منځکښې د شهادت ورکوونکي په حیث بس دی او هغه څوک هم چې د ده په نزد د (الهي) کتاب (تورات، انجیل، قرآن) علم وي، (د دغې لویو شهادتونو سره-سره انکار کول د اعتبار وړ نه دی).

ارتباطونه

په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو لاندې مضامین تائید شوي دي:

۱ـ ټول شیان د الله ﷻ په نزد مقدر دي او هم محوه او اثبات د الله ﷻ په اختیار کښې دي او بس، چې هیڅوک یې مخه نه شي نیولی.

۲ـ په کفارو باندې د عذاب د نازلېدلو پیل د هغه وخت څخه شوی دی په کوم کښې چې نبي کریم ﷺ حیات وه، او انتهاء به یې په هغه وخت کښې تحقق مومي چې د دنیاوي عذاب باندې د پاسه ورباندې اخروي عذاب هم ورنازل شي. نو حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په کفارو باندې د وړاندېنیو مضامینو د تائید دپاره لاندې نکات قرائت کړه:

۱ـ په تا باندې خپل مخالفین د استهزاء او تمسخر په توګه عجله کوي چې هله ژر شه په مونږ باندې موعود عذاب رانازل کړه، که نه نو ته به په خپل قول کښې دروغژن یې.

ای پیغمبره! ایا ستا مخالفین تمسخر کوي حال دا چې روزمره مونږ د دوی ټاټوبي ته قصد کوو او د دوی په کفري مساکنو کښې کمبود واقع کوو، چې ځینې د مسلمانانو مجاهدینو په لاس باندې فتحه کوو او د ځینو اشراف په ایمان راوړلو باندې سرلوړي کوو. ایا دا کار د عذاب د راتګ

نښه نه ده؟ ایا دوی نه پوهېږي چې الهي عذاب دوی ته ور روان دی؟

۲_ په کفارو باندې د عذاب نزول د الله ﷻ فیصله ده، او د الله ﷻ فیصله هیڅوک نه ردولی شي او نه یې د مخنیوي په غرض تعقیبولی شي، نو د همدې کبله د الله ﷻ د نوموړو څخه یو نوم سریع الحساب دی، یعنې هغه اقدس ذات چې محاسبه او نیونه یې په چالاکۍ سره را روانه ده، او هیڅوک یې په وړاندې خنډ نه شي واقع کېدلی.

۳_ که څه هم پخوانیو کافرانو هم ډېر پټ تدبیرونه کړي دي چې د الله ﷻ د فیصلې مخنیوی وکړي، مګر هیڅ‌ته په درد باندې نه دي دواء شوي او هیڅ ګټه یې ورته نه ده رسولې. او دا ځکه چې د ټولو پټو او ښکاره تدابیرو موثریت په الله ﷻ پورې اختصاص لري، د ده ﷻ د ارادې څخه پرته یو شی هم موجودیت نه شي موندلی، همدارنګه د دې زمانې د کفارو د پټو تدابیرو څخه څه شی نه شي جوړېدلی او موثریت نه شي درلودلی.

۴_ د الله ﷻ څخه د بندګانو هیڅ یو کسب او کار نه شي پټېدلی نو د دوی ټول پټ کارونه الله ﷻ ته څرګند دي.

۵_ که څه هم کفارو په ذکرو شوو نښو نښانو باندې سترګې پټې کړي دي او خپل خانونه یې وړباندې ړانده اچولي دي، خو ډېر ژر دی چې دوی به په دې خبره باندې پوه شي چې د دنیا او آخرت نېک عاقبت او انجام د چا دپاره دی؟ د مؤمنانو دپاره که د کفارو دپاره؟

۶_ ای پیغمبره! کفار خو په خپل جهل باندې کلک دي، نه ستا د صداقت دلایلو ته غوږ ږدي او نه د الله ﷻ وحدانیت قبلوي بلکې تاته په صریحو کلماتو کښې خطاب کوي چې ته پیغمبر نه یې. نو بالمقابل ته دوی مخاطب کړه او ورته ووایه چې ای کفارو! تاسو چې هیڅ ډول دلایل نه قبلوئ نو دغه دوه شهادتونه هم زما د صداقت دپاره کفایت کوي په دغو شهادتونو باندې باور وکړئ، هغه دا چې:

الف: د الله ﷻ شهادت، چې هم په قرآن کریم سره زما رسالت تصدیقوي او هم یې ټول کائنات زما په صداقت باندې د دلایلو په حیث قائم کړي دي چې الله ﷻ هیڅ شریک نه لري.

ب: د اسماني کتابونو (قرآن، تورات، انجیل، زبور) د علماوو شهادت، البته هغه علماء کرامو چې د خپل کتاب په غوښتنه باندې یې په صحیحو معناوو کښې عقیده او عمل کړی دی.

توضیحات

۱_ د ﴿ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ﴾ په جمله کښې د "أطراف" کلمه د "طرف" _لکه "شرف"_ جمعه ده، د "طرف" کلمه خو د یوه شي څنډې او غاړې ته وضعه شوې ده(۱)، مګر په دې مقام کښې علماوو کرامو په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده(۲). زمونږ په فکر بهتره برېښي چې دلته په خپله

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۲

(۲) تفسیر زاد المسیر ج۴ ص۲۵۰

لغوي معنی باندې تفسیره شي نو د معنی حاصل به یې داسې راوخېژي چې ایا اوس هم مشرکان د مسلمانانو په غلبې او په خپلې کمزورۍ او مغلوبیت باندې یقین نه کوي حال دا چې دوی په خپلو سترګو ګوري چې روزمره د کفر کړۍ تنګېږي چې د مکې معظمې په شاوخوا کښې ځینې قبائل په اسلام باندې مشرف جوړېږي او د ځینو نورو مشران او مخور خلک اسلام ته را اوړي، ایا دا کار د دې دلیل نه شي کېدلی چې په نن سبا کښې به اسلام غالب شي او دوی به مغلوب جوړ شي؟

په همدې مضمون باندې الله ﷻ بل ایت هم نازل کړی دی چې: ﴿ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَآ ۚ أَفَهُمُ ٱلْغَٰلِبُونَ ﴾ [الأنبياء:۴۴] یعنې ایا نو کفار دې ته نه ګوري چې مونږ (روزمره) د کفارو ځمکې (اوسېدنځای) ته قصد کوو چې د اطرافو څخه یې کموو، ایا نو دوی غلبه موندونکي دي؟.

سوال جواب

که څوک وایي چې د کفرستان د کړۍ تنګېدل خو د هجرت څخه وروسته پیل شوي دي، نو که دا سورت مکي وګڼل شي نو بیا خو ذکر شوي تفسیر غوره نه برېښي؟

مونږ وایو چې: که دا سورت مکي هم وي ذکر شوي تفسیر غوره برېښي، ځکه چې د کفرستان کړۍ لا په هغه وخت کښې په تنګېدلو باندې پیل کړي وه په کوم کښې چې مسلمانانو په حبشه کښې پنا واخستله او هلته یې په خلکو کښې محبوبیت خور شو او د مشرکانو سره د عداوت ډېره کښېودله شوه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۲_ که څوک وایي چې ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د ﴿ وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَسْتَ مُرْسَلًا ﴾ الأیة د اهل الکتابو د مشرانو په حال کښې نازل شوی دی چې یوه ورځې د نصاراوو یو مشر نبي کریم ﷺ ته د یمن څخه ورغی نو نبي کریم ﷺ ترې پوښتنه وکړه چې: «هَلْ تَجِدُنِيْ فِي الإِنْجِيْلِ رَسُوْلًا»[1] ایا ته ما په انجیل کښې د پیغمبر په حیث مونده کوې؟ نو هغه جواب ورکړه چې: "لَسْتَ مُرْسَلًا" ته پیغمبر نه یې.

نو پوښتنه دا ده چې: ایا ذکر شوی شان نزول د دې سورت مدني والی نه تقویه کوي؟

مونږ وایو چې: سلفو صالحینو په مصداقاتو باندې د شان نزول اطلاق کاوه[2] او په مصداقاتو کښې دا ضرور نه ده چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې دې واقع شوی وي، څه لرې نه ده چې د ایت شریف مطلب دا وي چې کفار ستا په رسالت باندې سمدستي قائل نه دي لکه مشرکان، او ځیني به لا وروسته پیدا شي چې ستا د رسالت څخه به انکار وکړي لکه ځیني اهل الکتاب. اما

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۷۵

(۲) تفسیر القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسیر المنار ج۹ ص۶۴۲

خپلو کتابونو په خپنې نور به ستا په رسالت باندې شهادت ورکړي البته هغه علماء کومو چې د خپلو کتابونو په مطابق عمل کړی دی، لکه عبد الله بن سلام او نور.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې په ﴿ وَمَنْ عِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې څوک مراد دي؟ يا په بل عبارت: هغه څوک دی چې د هغوی په نزد د کتاب علم موجود دی او د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې شهادت ورکوي؟

مونږ وايو چې:

الف: ځينو مفسرينو کرامو په ذکره شوې جمله کښې د اهل الکتابو علماء مراد کړي دي[1] البته هغه علماء چې د خپل کتاب په مقتضی يې عمل کړی دی، لکه عبد الله بن سلام ﷺ او نور.

ب: ځينو نورو د ﴿ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ څخه قرآن مراد کړی دی او په ذکره شوې جمله کښې يې هغو کسانو ته اشاره ګڼلې ده کوم چې د قرآن کريم په معجزانه نظم کښې تفکر کوي، نو دوی پوهېږي چې دا کتاب د بشر د پلوه نه دی جوړ شوی[2].

مګر مونږ ته بهره بربښي چې ذکره شوې جمله په خپل عموم سره پربښودله شي ترڅو ټولو علماوو ته شامله شي، لکه د تورات او انجيل حقاني علماء او يا د قرآن کريم حقاني علماء لکه ملائک او انسانان.

مونږ څکه عموم خوښ کړ چې همدې ايت ته ورته يو بل ايت هم تېر شوی، دی چې ټولو علماوو ته شامل دی، هغه دا چې: ﴿ شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ ﴾ [آل عمران:۱۸] يعنې الله ﷻ په دې خبره باندې شهادت ورکوي چې يقيناً په حقه معبود نشته مګر همدی ﷻ دی او بس، او همدا شاهدي پرښتې هم ورکوي او د علم خاوندان هم (هرڅوک چې وي).

يادونه

د الله ﷻ د شهادت ډولونه د [الأنعام:۱۹] ايت لاندې تېر شوي دي ـ لله الحمد ـ چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو، هيله ده چې علاقمندان يو ځل هلته مراجعه وکړي.

د "الرَّعْد" سورت د الله ﷻ په توفيق ختم شو.
۱۳۷۶/۵/۲۸ هـ ش.

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۵ ص۲۹: تفسير ابن كثير ج۲ ص۵۲۱
(۲) البحر المحيط ج۶ ص۴۰۲

إبراهيم (١٤)

سريزه

د دې سورت په سريزه کښې مونږ غواړو چې د الله ﷻ په توفيق د محترمو لوستونکو توجه لاندې ټکو ته راواړوو ترڅو په اجمالي توګه د سورت سره اشنا شي:

١ـ دا سورت د ابراهيم ﷷ د سورت په نامه باندې نومولی شوی دی چې د دې سورت په وروستنيو ايتونو کښې د ابراهيم ﷷ ځينې هغه مهم سوالونه نازل شوي دي کوم چې هغه د الله ﷻ په حضور کښې وړاندې کړي وه، ترڅو د ده اولاده او د ده د اتباع دعوه کوونکي ورته ښه متوجه شي چې ايا نوموړې غوښتنې ورباندې تطبيق موندلی شي او که څنګه؟

٢ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دي[1]:

الف: د دې سورت د ايتونو شمېر دوه پنځوس (٥٢) دی[2].

ب: د کلماتو شمېر يې اته سوه يو دېرش (٨٣١) دی.

ج: د حرفونو شمېر يې درې زره اته سوه څلور دېرش (٣٨٣٤) دی.

٣ـ د جمهورو په نزد ټول ايتونه يې مکي دي[3] مګر ځينو علماء کرام وايي چې درې ايتونه پکښې مدني دي[4] چې د ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ﴾ (الآية) څخه پيل کېږي.

د دې سورت محتويات

٤ـ د دې سورت مهم بحثونه د اکثريت په لحاظ سره د نورو مکي سورتونو غوندې د عقيدوي موضوعاتو سره تړاو لري، لکه د الله ﷻ توحيد، د نبي کريم ﷺ رسالت او د قيامت د ورځې حساب کتاب او وعد او وعيد او داسې نور.

د وړاندېني سورت (الرَّعْد) سره ارتباطونه

٥ـ دا سورت برسېره په دې چې د هغه سورت سره د عقيدوي موضوعاتو په بحث کښې اشتراک لري چې دواړه مکي سورتونه دي، لاندې ارتباطات او مناسبات هم سره لري:

الف: هلته د تکويناتو ذکر شوی وه لکه د اسمانونو او ځمکو او نورو پيدا کول، دلته هم تکوينات ذکر شوي دي. خو په دواړو ځايونو کښې دومره فرق لري چې هلته د دلايلو په حيث ذکر شوي دي او دلته د نعمتونو په حيث ذکر کېږي.

ب: هلته حق او باطل ته د سيلاب د اوبو او د ځګ تمثيل ورکړی شوی وه او دلته دواړو ته د پاکيزه ونې او بې بنياده ونې مثال ورکړی شوی دی.

---

(١) اللباب في علوم الكتاب ج١١ ص٣٢٨

(٢) تفسير الطبري ج١٣ ص١٧٩؛ تفسير ابن كثير ج٢ ص٥٢٢

(٣) روح المعاني ج١٣ ص١٧٩

(٤) البحر المحيط ج٦ ص٤٠٥؛ تفسير القرطبي ج٩ ص٣٢٨

ج. هلته اشاره شوې ده چې د کفارو مکرونه (پټ تدبيرونه) څه اثر نه شي درلودلی. دلته هم عين مطلب په بوه نوي طرز سره بيان کړی شوی دی چې د [إبراهيم: ۴۶] ايت کښې ورته اشاره شوې ده.

د. هلته الله ﷻ فرمايلي دي چې مونږ محمدي شريعت د عربي ژبې په قالب کښې نازل کړی دی، او دلته يې د همدغه ډول نزول حکمت ته اشاره کړې ده چې ترڅو لومړني مخاطبين ورباندې ښه پوه شي، دغسې نور ارتباطات هم لري.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿الٓرۚ كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ لِتُخۡرِجَ ٱلنَّاسَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلۡعَزِيزِ ٱلۡحَمِيدِ ۝١ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ وَوَيۡلٌ لِّلۡكَٰفِرِينَ مِنۡ عَذَابٍ شَدِيدٍ ۝٢ ٱلَّذِينَ يَسۡتَحِبُّونَ ٱلۡحَيَوٰةَ ٱلدُّنۡيَا عَلَى ٱلۡأٓخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًاۚ أُوْلَٰٓئِكَ فِي ضَلَٰلِۭ بَعِيدٍ ۝٣﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

(دا) داسې کتاب دی چې مونږ تاته (ای پيغمبره!) درنازل کړی دی، (البته) د دې دپاره چې ته (پرې ټول) خلک (عرب او عجم) د دوی د رب ﷻ په توفيق د تيارو څخه رڼا ته راوباسې (يا په بل عبارت: دوی پرې د شيطاني لارې څخه) د داسې اقدس ذات لارې ته (راوباسې) چې غالب دی (او هر شي يې په مقابل کښې ذليل دی او هم) د ښو صفاتو څښتن دی (چې د چا توصيف ته اړتيا نه لري).

[۲] هغه الله ﷻ چې ده ﷻ ته هغه څه دي کوم چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه دي کوم چې په ځمکو کښې دي، او کفارو ته هلاکت (او مصيبت) دی چې د سخت عذاب څخه عبارت دی.

[۳] هغو کفارو ته چې حقير (نژدې) ژوند ته په آخرت باندې غوروالی ورکوي، او د الله ﷻ د لارې څخه (خلک) منعه کوي، او (هم) د الله ﷻ لارې ته کوږوالی (شبهات او اعتراضات) لټوي. دغه کسان (کفار) چې دي په لرې ضلالت کښې (پراته) دي.

ارتباط

د وړاندېني سورت د وروستني ايت په مضمون کښې دا خبره شامله وه: هرڅوک چې په اسماني کتاب باندې پوخ علم لري هغه د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې اعتراف کوي چې په حقه پيغمبر دی. د دې سورت په ذکرو شوو ايتونو کښې ذکر شوی مضمون تائيد شوی دی چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! هرڅوک چې په اسماني کتاب باندې پوخ علم ولري هغه به ضرور ستا په رسالت باندې اعتراف کوي. او دا ځکه چې په پخوانیو اسماني کتابونو کښې اوس هم (د تحریف سره سره) داسې دلائل موندل کېږي چې ستا د نبوت او رسالت د ثبوت دپاره کفایت کوي، نو ته خپل مخالفین او خپل معاندین لاندې ټکو ته متوجه کړه:

۱_ دا کتاب (قرآن کریم) پخپله شهادت ورکوي چې دا مونږ تاته درنازل کړی دی او تا د خپله خانه نه دی جوړ کړی. او دا ځکه چې دا کتاب د همغو تورو او حروفو څخه مرکب دی د کومو څخه چې ستا د مخالفینو او ستا د منکرینو کلامونه مرکب دي، لکه "الف، ل، ر" او داسې نور، مګر د دې سره سره چې هغوی په خپلو محاورو او مباحثو کښې د ډېر بلاغت او زیات فصاحت درلودونکی دی خو د همدغه کتاب د یوه وړوکي سورت په مثل جوړولو باندې هم توان نه لري، نو په کلي او مجموعي توګه د دوی عجز د دې خبرې دلیل دی چې دا کتاب د بشر تصنیف نه دی بلکې مونږ تاته د دې دپاره درنازل کړی دی چې:

۲_ ترڅو ټول خلک (په هره ژبه چې خبرې کوي او په هر وطن او هره زمانه کښې چې ژوند کوي) د ډول-ډول (مختلفو) کفریاتو څخه راوباسې او د حق مشال په لاس کښې ورکړې.

۳_ ترڅو دوی ټول د خپل رب ﷻ په توفیق او هدایت سره په هغې لاره باندې روان شي کومه چې دوی ته د الله ﷻ د پلوه ورنازله شوې ده.

۴_ خو په یاد ولرئ چې الله ﷻ په هر شي باندې غالب دی او ټول مخلوقات د ده ﷻ حکم ته ذلیل او غاړه اېښودونکي دي، نو که بالفرض د ده ﷻ اراده شوې وی نو ټول به یې په ایمان باندې مشرف کړي وی، خو دا کار د حکمت څخه مخالف وه.

همدارنګه الله ﷻ د ښو صفاتو خاوند دی، د هیڅا تحمید او تمجید ته اړتیا نه لري، نو که خلک په ذکره شوې لاره باندې په خپله خوښه روان شي نو فقط خپلو خانونو ته یې ګټه ده او بس.

۵_ الله ﷻ ځکه عزیز او حمید دی چې همدی ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې او هم هغه څه چې په اسمانونو کښې او هغه څه چې په ځمکو کښې دي ټول همده ﷻ پورې اختصاص لري، چې همده ﷻ پیدا کړي دي او د همده ﷻ په واک او اختیار کښې دي.

۶_ بالمقابل هرڅوک چې په ذکره شوې لاره باندې لاړ نه شي نو هغوی خپل خانونه په غټ تاوان کښې واچول. ځکه چې کفارو لره د قیامت په ورځ ډېر سخت عذاب دی چې د دوزخ څخه عبارت دی.

۷_ کفار هغه خلک دي چې د الهي رڼا څخه استفاده نه کوي او د کفر په تیارو کښې پراته دي، نو د همدې کبله دوی لاندې خویونه او عادتونه لري:

الف: نږدې حقیر ژوند یې خوښ کړی دی او خوندور او دائمي ژوند یې هېر کړی دی، چې هیڅ باور او عقیده پرې نه لري.

ب: برسېره په دې چې دوی پخپله ګمراهان دي نور خلک هم د الله ﷻ د لارې څخه کفر ته اړوي او یا یې نه پرېږدي چې د کفر د تیارو څخه ووځي.

ج: نو ځکه د همېشه دپاره تاند وهې او زیار وباسي چې د الله ﷻ په لاره کښې د خلکو د تېر ویستلو دپاره څه چل ول جوړ کړي او (په خپل خیال) کوږوالی پکښې مونده کړي چې دا حقه لاره نه ده، په دې کښې فلانکی او بستانکی عیب دی.

د: ای پیغمبره! دغه ډول خلک روزمره د حق څخه لرې کېږي او په دوامداره توګه په کندو کښې لوېږي، نو د همدې کبله د دغسې خلکو دپاره هلاکت او د دوزخ د اور کنده تیاکلې شوې ده.

توضیحات

۱_ د دې خبرې وجه چې الله ﷻ د ﴿ٱلظُّلُمَٰتِ﴾ کلمه جمعه نازله کړه او د ﴿ٱلنُّورِ﴾ کلمه یې مفرده نازله کړه، مونږ د [البقرة: ۲۵۷] ایت لاندې _لله الحمد_ ذکره کړې ده چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

۲_ په ﴿بِإِذۡنِ رَبِّهِمۡ﴾ کښې د "إذن" کلمه اصلاً د دې دپاره وضعه شوې ده چې چاته د هغه خاې د ورننوتلو اجازه ورکړی شي کوم ته چې بې اجازې څوک نه شي ورننوتلی[1] خو په دې مقام کښې د ذکرې شوې کلمې څخه اسانې او سهولت مطلب دی[2]. نو د معنی حاصل بې داسې راځېږي چې: ای پیغمبره! ستا وظیفه ده چې خلک د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته راوباسې او دعوت ورته ورکړې، خو دا کار به د الله ﷻ په توفیق او تسهیل سره صورت نیسي ځکه چې: ﴿إِنَّكَ لَا تَهۡدِي مَنۡ أَحۡبَبۡتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهۡدِي مَن يَشَآءُ﴾ [القصص: ۵۶] یعنې یقیناً ای پیغمبره! ته هغه چاته هدایت نه شې کولی (چې په ایمان مشرف شي) کوم ته چې ستا زړه یې غواړي مګر الله ﷻ هدایت کوي چا ته یې چې خوښه او اراده وشي (نو د ایمان د راوړلو توفیق ورکوي).

۳_ په ﴿وَيَبۡغُونَهَا عِوَجًا﴾ کښې بارز ضمیر "سَبِیلِ اللهِ" ته راجع دی، او "عِوَج" د کوږوالي معنی ورکوي، چې ځینو مفسرینو کرامو ذکر شوې جمله په لاندې درېوو معناوو سره تفسیره کړې ده چې یو تربله سره څه منافات نه لري، ممکنه ده چې ټولې مرادې وي:

الف: کفار هغه کسان دي کوم چې د الله ﷻ د لارې لټونه په اخلاص سره نه کوي بلکې د کوږوالي او د چل په حالت کښې یې لټونه کوي.

ب: دوی هغه کسان دي چې د الله ﷻ په لاره کښې د کوږوالي او د غلطو مضامینو د موندلو هڅه کوي او ارزو کوي چې غلطې پکښې لاس ته ورشي.

ج: دوی غواړي چې د الله ﷻ په لاره کښې ځینې مضامین غلط تعبیر کړي ترڅو خلکو ته اشتباهګانې او شبهات ور واچوي.

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۳ ص۱۲۲؛ المحرر الوجیز ج۱۰ ص۵۹
(۲) تفسیر ابي السعود ج۵ ص۳۰

﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ۖ فَيُضِلُّ ٱللَّهُ مَن يَشَآءُ وَيَهْدِى مَن يَشَآءُ ۚ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٤﴾ ﴾

[۴] او مونږ هیڅ رسول نه دی استولی مګر د خپل قوم په ژبې سره، د دې دپاره چې دوی ته (الهي شریعت په ښه توګه) بیان کړي. نو الله ﷻ هغه څوک ګمراه کوي (توفیق نه ورکوي) کوم ته یې چې اراده وشي او هغه چاته هدایت کوي کوم ته یې چې اراده وشي، او همدی ﷻ توانا (او) د حکمت څښتن دی.

د مطلب خلاصه او توضیحات

۱ـ په دې ایت شریف کښې د هغو پلمو یو مثال ښودلی شوی دی د کومو په اثر به چې مشرکانو خلک د حقې لارې څخه اړول، کومو ته چې په وړاندېنې ایت کښې اشاره شوې ده. هغه دا چې:

یوه ورځې د مکې مشرکانو نبي کریم ﷺ مخاطب کړ چې: ای محمده! که ته رښتیانی پیغمبر یې، لکه چې ته یې دعوه کوې، نو په تاباندې ولې په اعجمي لغت کښې کتاب نازل نه شو، لکه څنګه چې تورات او انجیل په اعجمي لغتونو کښې نازل شوي دي[۱]. نو الله ﷻ لاندې جوابونه نازل کړه:

الف: یوه جواب ته په همدغه ایت شریف کښې اشاره شوې ده کوم چې سمدستي د بحث لاندې دی، یعنې ای پیغمبره! مونږ هیڅ پیغمبر نه دی استولی مګر هغه به د خپل قوم په ژبه خبرې کولی شوې، ترڅو دوی ته د الله ﷻ شریعت په کامله توګه وربیان کړي او چاته دا بهانه لاس ته ورنه شي چې مونږ نه د هغه پیغمبر په خبره پوهېږو کوم چې مونږ ته را استولی شوي دي او نه مو په هغه کتاب باندې سرونه خلاصېږي کوم چې مونږ ته رانازل شوي دي. نو تورات او انجیل ځکه په اعجمي ژبه نازل شوي دي چې موسی ﷺ، عیسی ﷺ او د دوی دواړو د دعوت قومونه اعجمیان وه. نو څرنګه چې ته هم عرب یې او ستا قوم (چې لومړني مخاطبین دي) هم عرب دي نو ځکه تاته الهي کتاب په عربي ژبه یا عربي لغت کښې درنازل کړی شو. هو! دا بېله خبره ده چې مشرکانو دا بهانه نېولې ده چې د قرآن کریم عربي والی زمونږ د ایمان د راوړلو مخه بنده کړې ده. اصلي خبره دا ده هر چاته چې الله ﷻ د ګمراه کولو اراده وکړي هغه ګمراه کوي او توفیق نه ورکوي چې په ایمان باندې مشرف شي، او همدارنګه الله ﷻ هغه چاته هدایت کوي کومو ته چې د هدایت اراده وکړي. خو هر چاته چې الله ﷻ توفیق ورنه کړي په هغه باندې نه معجزه اثر غورزولی شي او نه پند او نصیحت.

یوه پښتون شاعر[۲] همدا موضوع په خپل شعر کښې څومره په ښه ډول انځور کړې ده چې:

که مې سل نصیحتونه ورته وکړه :: هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو

---

(۱) روح المعاني ج۲۴ ص۱۲۹؛ الدر المنثور ج۷ ص۳۳۳؛ تفسیر المظهري ج۸ ص۳۰۱

(۲) د عبد الرحمن مومند دېوان

الله ﷻ غالب دی، د ده ﷻ په توان کښې شته چې ټول خلک يې په ايمان مشرف کړي وی، خو الله ﷻ حکيم دی چې دغسې کار د حکمت څخه مخالف دی.

ب: بل جواب دا چې: ﴿ وَلَوْ نَزَّلْنَٰهُ عَلَىٰ بَعْضِ ٱلْأَعْجَمِينَ ۝ فَقَرَأَهُۥ عَلَيْهِم مَّا كَانُوا۟ بِهِۦ مُؤْمِنِينَ ﴾ [الشعراء:۱۹۸، ۱۹۹] يعنې او که بالفرض دغه قرآن کريم مونږ په کوم يوه اعجمي سړي باندې نازل کړی وی چې په دوی باندې يې په ښه فصاحت او بلاغت سره قرائت کړی وی نو بيا به هم دوی پرې ايمان نه وی راوړی، او ضرور به يې ويلي وی چې مونږ ته ولې د يوه عربي پيغمبر په ذريعه دغه عربي کتاب نازل نه کړی شو؟ عجيبه ده چې کتاب عربي دی او په اعجمي سړي باندې نازل شوی دی؟ ايا په عربو کښې داسې څوک نه دی مونده کړی شوی چې د کتاب د نزول دپاره جوګه وي؟

ج: دريم جواب دا دی چې: ﴿ وَلَوْ جَعَلْنَٰهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَّقَالُوا۟ لَوْلَا فُصِّلَتْ ءَايَٰتُهُۥٓ ۖ ءَا۬عْجَمِىٌّ وَعَرَبِىٌّ ﴾ [فصلت:۴۴] يعنې ای پيغمبره! او که بالفرض مونږ دا قرآن کريم په تا باندې په اعجمي ژبه کښې نازل کړی وی نو ضرور به ستا د امت عناديانو کافرانو ويلي وی چې: د دې کتاب ايتونه او احکام ولې نه دي واضحه کړی شوي، چې په عربي ژبه کښې نازل شوي وی نومونږ به پرې ډېر ښه پوه شوي وی؟

ايا دا عجيبه نه ده چې کتاب په اعجمي ژبه کښې دی او د پيغمبر مورنۍ ژبه عربي ده؟ ايا اعجميت او عربيت سره تضاد نه لري؟ ايا دا ډول نزول بې منطقه کار نه دی؟

سوال جواب

۲_ په دې مقام کښې سړي ته ذهن ته ورځي چې د ﴿ وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِۦ ﴾ د جملې څخه د حصر په توګه څرګندېږي چې هيڅ قوم ته نه دی استولی شوی مګر هغه پيغمبر چې د خپل قوم سره به په ژبه کښې متحد وه. نو پوښتنه دا ده چې: ايا ذکر شوی حصر د نبي کريم ﷺ په استولو باندې نه دی نقض (مات) شوی چې پخپله عربي ژبی دی حال دا چې رسالت يې اعجميانو ته لا څه چې پيريانو ته هم شامل دی؟، لکه چې د [الأنعام:۱۹] ايت لاندې يې بحث تېر شوی دی، والحمد لله ﷻ.

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې د مشرکانو دا اعتراض جواب شوی دی چې قرآن کريم ولې د تورات او انجيل غوندې په اعجمي ژبه نازل نه کړی شو؟

د جواب حاصل دا دی چې: دغه ډول نزول د حکمت څخه مخالف وه او د رسالت د مفهوم سره يې تضاد درلود ځکه چې د رسالت مفهوم د الله ﷻ د شريعت رسول او تعليمول دي.

اما دا پوښتنه چې ولې د نبي کريم ﷺ رسالت اعجميانو او پيريانو ته هم شامل دی؟ هيڅ مطرحه نه ده يا په بل عبارت: ذکر شوی حصر د قريشو د اعتراض په اضافت سره دی او حقيقي حصر نه دی، چې ذکر شوي سوال ته موقع مساعده شي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکر شوی حصر په نظر سره: هغو خلکو ته دی کوم چې د وحې دپاره

لومړني مخاطبین واقع شوي دي، نه په نسبت سره هغو خلکو ته چې بالتبع ورته خطاب متوجه دی.

په دې مقام کښې د نبي کریم ﷺ د رسالت لومړني مخاطبین عرب اوپه عربو کښې قریش وه چې په عربي ژبه باندې ډېر ښه پوهېده او په ډېر فصاحت او بلاغت باندې پرې ګرېدلی شوه. خو دوی د قرآن کریم د مقابلې څخه عاجز شوه او ټولو په مجموعي توګه هم ونه شو کړی چې په یوه ایت کښې ورسره سیالي وکړی شي. د عربو ذکره شوې ناتواني ټولو اعجمو ته په تواتر سره رسېدلې ده او د ټولو اعجمو یقین او باور دی چې که بالفرض قرآن کریم د الله ﷻ د پلوه نه وی نازل شوی نو ضرور به یې هغوی مقابله کړې وی او اقلاً په یوه ایت کښې خو به یې ورسره ضرور سیالي کړې وی.

لنډه دا چې اعجمیان د قرآن کریم په اعجاز باندې داسې باور او یقین کوي لکه څنګه چې د فرعون په زمانه کښې د موسی علیه السلام د همسا په معجزې باندې د ساحرانو څخه په غیر نورو خلکو یقین وکړ چې که بالفرض دا د جادو همسا وی نو جادوګرانو به کشف کړې وی.

اما د عربو څخه پرته نور خلک بالتبع مخاطبین دي او په بالتبع مخاطبینو کښې دا ضرور نه ده چې د پیغمبر سره دې همژبي وي. همدې مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ وَإِنَّ رِجَالًا يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ وَإِذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا»[1] یعنې یوه ورځې نبي کریم ﷺ خپل صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې: یقیناً ټول خلک ستاسو دپاره تابعان دي، او یقیناً ډېر ژر به دا خبره پېښه شي چې تاسو ته به د ټولې دنیا د هر طرف څخه خلک راځي چې ترڅو ستاسو څخه په دین کښې پوهه ترلاسه کړي، نو زما وصیت تاسو ته دا دی چې کله خلک تاسو ته راغله نو هغوی ته د خیر توصیه وکړئ او په صحیحو معناوو کښې هغوی ته دین ورزده کړئ.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایي چې: که بالفرض ذکر شوی سوال اعجمیان کافران مطرح کړي چې ای الله کاشکې مونږ ته دې په خپله اعجمي ژبه کښې کتاب نازل کړی وی چې مونږ پرې ایمان راوړی وی! نو د دوی دپاره باید څه جواب ورکړی شي؟.

مونږ وایو چې: د دوی جواب دا دی چې د پیغمبر د استولو څخه مطلب خلکو ته د الله ﷻ هدایات او ارشادات رسونه ده، او دا کار ټولو اعجمیانو ته په هره زمانه کښې په کامله توګه ترسره شوی دی، الله ﷻ په همدوی کښې داسې علماء او بااستعداده خلک پیدا کړي وه چې په علمیت او ذکاوت کښې د عربو څخه کم نه وه، د مثال په توګه امام ابو حنیفه علیه الرحمة د اعجمو څخه وه چې اصلي ټاټوبی یې افغانستان وه، همدارنګه امام البخاري علیه الرحمة اعجمي وه او د بخارا وه.

اعجمي علماوو کرامو د اسلام په تشریح او ترجمه کولو کښې دومره زیار ویستلی دی چې د دین په یوه برخه کښې هم څه شی مجمل او پټ نه دی پاتې شوی ترڅو د قیامت په ورځ اعجمي کافران د الله ﷻ په حضور کښې ذکر شوی اعتذار وړاندې کړی شي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۳

دا دی مونږ ته هم الله ﷻ توفيق راکړ چې قرآن کريم تفسير کړو او د افغانانو کافرانو د اعتذار مخه بنده کړو، الله ﷻ دې په خپل فضل سره دا تفسير زمونږ په لاس بشپړ کړي او هم دې افغانانو ته توفيق ورکړي چې ګټه ترې واخلي او عمل پرې وکړي، ترڅو زمونږ دپاره د الله ﷻ په دربار کښې د دعاء لاسونه پورته کړي.

همدغه ذکر شوي مضمون ته نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې اشاره کړې ده چې: «إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ»[1] يقيناً علماء کرام د پيغمبرانو وارثان دي. او دا خکه چې دوی هغه علم خلکو ته د نيابت په توګه رسوي کوم چې د پيغمبرانو عليهم السلام څخه پاتې دی.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه ذکر شوي پوښتنې ته ورته پوښتنه د نبي کريم ﷺ په حيات کښې مشرکانو مطرحه کړې وه چې الله ﷻ په قرآن کريم کښې جوابه کړې ده، نو مونږ کولی شو چې همدغه جوابونه اعجمي کافرانو ته هم ورکړو. لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: ﴿وَإِذَا جَآءَتْهُمْ ءَايَةٌ قَالُواْ لَن نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَآ أُوتِىَ رُسُلُ ٱللَّهِ ٱللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُۥ﴾ [الأنعام:۱۲۴] يعنې او کله چې کفارو (مشرکانو) ته د الله ﷻ د پلوه (د خپل پيغمبر ﷺ په ذريعې) کوم ايت شريف ورنازل کړی شي نو دوی وايي چې هيڅکله به ترهغه مونږ ايمان رانه ورو ترڅو مونږ ته هم هغه څه راکړی شي کوم چې د الله ﷻ پيغمبرانو ته ورکول کېږي. يا په بل عبارت: ترڅو چې مونږ هم پخپله پيغمبران وګرځولی شو.

ای پيغمبره! د دغو کافرانو جواب دا دی چې: الله ﷻ هغه ځای (هغه کس) ډېر ښه پېژني چرته چې خپل رسالت ګرځوي، تاسو حق نه لرئ چې الله ﷻ ته ښودانه وکړئ چې دا پيغمبر وګرځوه او په هغه باندې وحې ورنازله کړه او داسې نور.

ب: ﴿وَقَالُواْ لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ ٱلْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ۝ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ [الزخرف:۳۱، ۳۲] يعنې ای پيغمبره! مشرکان (د اعتراض په توګه) وايي چې دا قرآن کريم د دغو دوه وو ښارونو (مکه، طائف) د اوسېدونکو څخه ولې په يوه لوی سړي باندې نازل نه کړی شو؟ (د دوی جواب دا دی چې) ايا دوی ستا د رب ﷻ رحمت تقسيموي؟. ايا دوی غواړي چې د نبوت ورکړه د دوی په خوښې پورې تړلې وي؟.

ج: ﴿بَلْ يُرِيدُ كُلُّ ٱمْرِيٍٕ مِّنْهُمْ أَن يُؤْتَىٰ صُحُفًا مُّنَشَّرَةً ۝ كَلَّا﴾ [المدثر:۵۲،۵۳] يعنې ای پيغمبره! ايا کفار اراده لري چې د دوی هر يوه سړي ته پرانستلې پاڼې ورکړی شي او وحې ورباندې ورنازله شي؟! دا کار هيڅکله کېدونکی نه دی، د الله ﷻ ټول کارونه په حکمت ولاړ دي.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَآ أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ وَذَكِّرْهُم

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۹۷

بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَأَيَٰتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ
ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ
وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ
﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْۖ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِى لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾
وَقَالَ مُوسَىٰٓ إِن تَكْفُرُوٓا۟ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ ﴾

[۵] او يقيناً مونږ موسی ﷺ (خپل قوم ته) زمونږ د معجزاتو سره لیږلی وه چې خپل قوم دې د تیارو څخه رڼا ته را وباسه، او هم ورته ايام الله (خوږې او ترخې ورځې) وریه یادې کړه، يقيناً په ايام الله کښې د هر ډېر صبر کوونکي (او هر) ډېر شکر کوونکي دپاره (د قدرت) لويې نښې شته دي (چې عبرت ترې واخلي).

[۶] او (ای پیغمبره! خپل امت ته) هغه وخت وریه یاد کړه چې موسی ﷺ (خپل قوم ته) وویلې چې (ای قومه!) په خپلو خانونو باندې د الله ﷻ نعمتونه دریه زړه کړئ کله یې چې تاسو ته د فرعون د ټبر (فرعونیانو) څخه نجات درکړ چې تاسو به یې په سخت عذاب سره تعذیبولئ، او (په دې باندې علاوه) ستاسو نارینه اولادونه به یې (د پسونو غوندې) ذبحه کول اوستاسو زنانه (ښځینه اولادونه) به یې پرېښودل. يقيناً په دغه (ذکر شوې حال) کښې ستاسو د رب ﷻ د پلوه (په تاسو باندې) لوی امتحان (یا لوی نعمت) وه.

[۷] او (ای قومه!) هغه وخت دریه زړه کړئ چې ستاسو رب ﷻ (تاسو ته) اعلان وکړ چې که چرته تاسو (زما د نعمتونو) شکریه وکړئ نو تاسو ته به (خپل نعمتونه) زیات کړم، او که تاسو یې ناشکري وکړئ نو يقيناً زما عذاب ډېر سخت دی (نو درباندې به یې درنازل کړم).

[۸] او (هم) موسی ﷺ (خپل قوم ته) وویلې چې (ای قومه!) که تاسو او هغه ټول خلک هم ناشکري وکړئ کوم چې په ځمکه کښې دي (نو الله ﷻ مو څه پرواګیر نه دی) ځکه چې الله ﷻ بالکل بې پروا (او هم) د ښو صفاتو درلودونکی دی.

ارتباط او د مطلب خلاصه

د وړاندېنې ایت مضمون دا وه چې الله ﷻ پیغمبران علیهم السلام د دې دپاره را استولي دي چې هر یو پیغمبر خپل خپل امت ته الهي احکام بیان کړي او د کفر د تیارو څخه یې د اسلام رڼا ته راوباسي. په دې ایتونو کښې د ذکر شوي قانون د عملي صورت د ښودانې دپاره د مثال په توګه د موسی ﷺ ځیني حالات رانازل شوي دي چې حاصل یې داسې راځي:

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د موسی ﷺ او د ده د قوم ځیني حالات قرائت کړه ترڅو

ستا دپاره د تسلي او د حوصلې د غښتلو باعث وګرځي او ستا د امت دپاره د عبرت درس جوړ شي. هغه دا چې:

۱ـ مونږ موسی ﷺ د یو پیغمبر په صفت خپل قوم ته استولی وه او توصیه مو ورته کړې وه چې:

الف: خپل قوم دې د کفر د تیارو څخه د اسلام رڼا ته را وباسه او هم یې د کفر د تیارو څخه بېچ وساته چې ورداخل نه شي او څوک یې بې لارې نه کړي.

ب: دوی ته د خپل ژوند خوږې او ترخې (سړې او تودې) ورځې ورپه یادې کړه چې الله ﷻ څومره نعمتونه ورکړي دي او د څومره مصیبتونو څخه یې نجات ورکړی دی.

ج: ترخو دوی د مصائبو په مقابل کښې صابران او د نعمتونو په مقابل شاکران جوړ شي. ځکه چې د دوی تېر شوی تاریخ د دغسې عبرتي دلایلو څخه ډک دی او د هر صبرکوونکي او شکرکوونکي دپاره پکښې د عبرت درسونه شته.

۲ـ ای پیغمبره! اوس نو خپل امت ته هغه وخت ورپه یاد کړه چې موسی ﷺ د ذکرو شوو وصایاوو په تعمیل کښې په څه ډول اقدام وکړه. هغه دا چې:

الف: موسی ﷺ خپل قوم په ډېره خوږه لهجه مخاطب کړه چې: ای عزیزانو! تاسو د الله ﷻ نعمتونه درپه زړه کړئ چې تاسو ته یې استقلال په نصیب کړ او د غلامۍ څخه یې خلاص کړئ.

ب: هغه وخت هېر نه کړئ چې الله ﷻ تاسو ته د فرعون او فرعونیانو څخه نجات درکړ چې تاسو ته به یې سخت عذابونه رسول او مشقتي او ناپاکه کارونه به یې په تاسو باندې ترسره کول.

ج: حتی چې هغوی به ستاسو نارینه اولادونه وژل لا څه چې د څارویو غوندې به یې ذبحه کول، او ستاسو ښځینه اولادونه به یې د خدمت او نورو بدوکارونو دپاره ژوندي پرېښودل.

د: ای زما قومه! د فرعونیانو په ذکره شوي کړنلاره کښې ستاسو د رب ﷻ د پلوه په تاسو باندې ډېر لوی مصیبت نازل شوی وه او د همدغې کړنلارې څخه ستاسو نجات ستاسو د رب ﷻ د پلوه ډېر لوی عظیم الشان نعمت دی، چې باید هیڅکله هېر نه کړی شي.

ه: موسی خپل قوم ته د الله ﷻ د پلوه یو ډېر مهم اعلان هم ورپه یاد کړ چې: ای زما قومه! تاسو هغه وخت هم درپه زړه کړئ چې ستاسو رب ﷻ (ستاسو کارساز) تاسو ته په ډېرو صریحو کلماتو کښې اعلان وکړ او تاسو ټول (خاص او عام) یې پرې په ډاګه باندې خبر کړئ چې:

که تاسو د خپل رب ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ او په درنازل شوي شریعت باندې عمل وکړئ نو ستاسو نعمتونه به نور هم اضافه کړم، زما سره د نعمتونو څه کمبود نشته. او که تاسو د نعمتونو ناشکري وکړئ نو خپل نعمتونه به درڅخه بېرته واخلم او برسېره پر دې سخت عذاب به درباندې درنازل کړم. نو زما څخه وډار شئ، ما ته لکه چې د نعمتونو ورکول اسان دي همدارنګه راته د نعمتونو بېرته اخستل هم څه مشکل کار نه دی. یقیناً چې زما عذاب (دنیاوي وي او که اخروي) ډېر سخت دی.

و: موسی ﷺ خپل قوم ته په نهایتي بلیغو کلماتو کښې توصیه وکړه چې: ای عزیزانو! که تاسو

د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ نو ګټه یې همدا تاسو ته راجع کېږي چې نعمتونه به برسېره پر ادامې زیات هم کړی شي. او که تاسو ناشکري وکړئ نو د ناشکرۍ ضرر همدا تاسو ته متوجه دی او بس. الله ﷻ ستاسو د ناشکرۍ لا څه چې د هغو ټولو خلکو د ناشکرۍ هم څه پرواګیر نه دی کوم چې په ځمکه کښې ژوند کوي. ځکه چې الله ﷻ بې پروا دی، ستاسو د عبودیت په شمول هیڅ شي ته ارتیا نه لري، او همدارنګه د سپېڅلو صفاتو څښتن دی چې ستاسو د ثنا او صفت په شمول د هیچا تحمید او تمجید ته څه اړ نه دی.

توضیحات

۱ـ د ﴿وَذَكِّرْهُم بِأَيَّىٰمِ ٱللَّهِ﴾ په جمله کښې د "أيام" کلمه چې د یوم جمعه ده، ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې یوازې په نعمتونو باندې تفسیره کړې ده[١]، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې په مصیبتونو او نعمتونو دواړو باندې تفسېره شي چې په همدې تفسیر باندې د ﴿لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ تعقیب دلالت کوي. یعني الله ﷻ موسی ﷺ ته توصیه وکړه چې خپل قوم ته پخواني مصیبتونه وریه یاد کړه چې صابران ترې عبرت واخلي او نعمتونه هم وریه زړه کړه چې شاکران ترې درس زده کړي.

یادونه

۲ـ ذکر شوی تذکیر خو د ټولو خلکو دپاره وه مګر صابران او شاکران ځکه خاص کړی شوه چې دوی ترې ګټه پورته کوي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «عَجِبْتُ لِلْمُؤْمِنِ إِذَا أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمِدَ اللهَ وَشَكَرَ وَإِنْ أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ حَمِدَ اللهَ وَصَبَرَ فَالْمُؤْمِنُ يُؤْجَرُ فِي كُلِّ أَمْرِهِ حَتَّى يُؤْجَرَ فِي اللُّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِيِّ امْرَأَتِهِ»[٢] یعني زه مومن ته په تعجب یم کله چې ورته خیر ورسېږي د الله ﷻ حمد وایي او شکر کوي، او که مصیبت ورته ورسېږي هم د الله ﷻ حمد وایي او صبر کوي، نو مومن سړي ته په هر کار کښې اجر ورکولی کېږي حتی چې مومن سړي ته په هغې لمړۍ کښې هم اجر ورکولی کېږي کومه چې د خپلې مېرمنې خولې ته ورپورته کوي (په هغې باندې یې نفقه کوي).

هېر مو نه شي!

۳ـ د ﴿إِذْ أَنجَىٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ﴾ د ایت غوندې یو ایت وړاندې [البقرة: ۴۹] تېر شوی دی او د ځومره بیان توفیق چې مونږ ته الله ﷻ راکړی وه هغه مو هلته لیکلي دي، مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې څو ټکي وراضافه کوو:

الف: دلته او هلته په ځینو عبارتونو کښې فرقونه دي، که څوک غواړي چې د دغو فرقونو په حکمتونو او اسرارو باندې پوه شي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[٣]، مونږ پرې د اوږدوالي د کبله ډېره کښېنودله.

---

(١) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۲۳

(٢) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۲۶۷

(٣) تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۰۱۰ التفسیر الکبیر ج۹ ص۸۵

ب ﴿ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ ﴾ په جمله کښې د "يَسُومُونَ" کلمه د "سَوم" ـ لکه "قول" ـ څخه اشتقاقه شوې ده. د لغات څېنو کتابونو دغه کلمه په ډېرو معناوو باندې معنی کړې ده چې یوه یکښې تعذیب ده. نو که په دې مقام کښې همدغه معنی مراده کړی شي هم بده نه ده. نو حاصل به یې داسې راوځېژي چې فرعونیانو به تاسو په ناکاره عذاب سره تعذیبولئ.

یادونه

۴ـ نبي کريم ﷺ په یوه ډېر اوږده قدسي حدیث شریف کښې د ایت شریف د دې ټکړې ﴿ إِن تَكْفُرُوٓاْ أَنتُمْ وَمَن فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ ٱللَّهَ لَغَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴾ تفسیر کړی دی[1] او د الله ﷻ د بې پروائی بیان یې پکښې کړی دی. که څوک فرصت لري نو هملته دې مراجعه وکړي، موږ د اوږدوالي د کبله دلته رانقل نه کړه.

د دې ایتونو ارشاد

۵ـ په دغو ایتونو کښې ټولو داعیانو ته د دعوت إلى الله طرز او طریقه ښودلې شوې ده، چې باید خلکو ته د الله ﷻ نعمتونه وربه یاد کړي او هم یې مصائبو ته پام ورواړوي ترڅو د ترغیب او ترهیب دواړو څخه ګټور نتائج پوره کړي.

﴿ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَؤُاْ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَٱلَّذِينَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۛ
لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا ٱللَّهُ ۚ جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَرَدُّوٓاْ أَيْدِيَهُمْ فِىٓ أَفْوَٰهِهِمْ وَقَالُوٓاْ إِنَّا
كَفَرْنَا بِمَآ أُرْسِلْتُم بِهِۦ وَإِنَّا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِى ٱللَّهِ
شَكٌّ فَاطِرِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ
أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ قَالُوٓاْ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَن تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ
ءَابَآؤُنَا فَأْتُونَا بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ۝ قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِن نَّحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ
ٱللَّهَ يَمُنُّ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۖ وَمَا كَانَ لَنَآ أَن نَّأْتِيَكُم بِسُلْطَٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ
وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ۝ وَقَالَ ٱلَّذِينَ

---

[1] صحیح مسلم ج۲ ص۳۱۹

كَفَرُواْ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ
لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى
وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَٱسْتَفْتَحُواْ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَآئِهِۦ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ
مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُۥ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُۥ وَيَأْتِيهِ ٱلْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا
هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِۦ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ ﴾

[٩] ایا تاسو ته د هغو ډلو خبر نه دی درغلی کومې چې ستاسو څخه وړاندې تېرې شوې دي، د نوح عليه السلام قوم او عاديان او ثموديان او (هم) هغه خلک چې د دوی څخه وروسته تېر شوي دي چې (پوره کامل) علم وربارندې نه لري مگر الله ﷻ (او بس).

دوی (ټولو) ته خپل پیغمبران د معجزاتو سره ورغله نو دوی خپل لاسونه په خپلو خولو کښې کېښودل (چې دا زمونږ لومړنی جواب دی) او (بیا یې قولاً هم) وویلې چې: يقيناً مونږ په هغه شي باندې کافر (منکر) یاستو په کوم شي باندې چې تاسو (په خپل خیال) را استولي شوي یاست، او (که نه نو) مونږ د هغه شي څخه په یقین سره په شک کښې یاستو کوم شي ته چې تاسو مونږ وربلئ (په داسې قوي شک کښې) چې (مونږ ته) اضطرار اچوونکی دی.

[١٠] (دوی ته په جواب کښې) د دوی پیغمبرانو عليهم السلام وویلې چې: ایا تاسو په الله ﷻ (په توحيد) کښې په شک کښې یاست چې د اسمانونو او ځمکو د نشت څخه پیدا کوونکی دی. (او) تاسو ته الله ﷻ (زمونږ په ذریعه) د دې دپاره دعوت درکوي چې تاسو ته د خپلو گناهونو څخه ځینې گناهونه (چې حقوق الله پورې تړاو لري) وبښي، او د ټاکلې شوې نېټې پورې مو (په ښه حالت کښې) وروسته کړي (په عذاب باندې مو هلاک نه کړي).

کفارو (پیغمبرانو عليهم السلام ته) وویلې چې: تاسو نه یاست مگر زمونږ په شان بشر (انسانان) یاست، تاسو اراده لرئ چې مونږ د هغو بوتانو (د عبادت) څخه واړوئ د کومو به چې زمونږ پلرونو عبادت کاوه، نو تاسو (په خپل صداقت باندې) مونږ ته څرگند دلیل راوړئ (معجزات ښکاره کړئ).

[١١] (نو) دوی ته خپلو پیغمبرانو وویلې چې: (ربښتیا چې) مونږ نه یاستو مگر ستاسو غوندې بشر یاستو خو الله ﷻ د خپلو بندگانو د جملې څخه په هغه چا باندې احسان کوي کوم ته یې چې اراده وشي (نو په مونږ باندې یې د نبوت احسان کړی دی)، او مونږ ته دا نشته (مونږ توان نه لرو) چې تاسو ته د الله ﷻ د اذن (او فیصلې) څخه په غیر په کوم حجت باندې راتگ وکړو، او خاص په الله ﷻ باندې دې مؤمنان توکل وکړي (نه په معجزاتو باندې).

[١٢] او مونږ لره څه دي چې مونږ به په الله ﷻ باندې توکل نه کوو حال دا چې مونږ ته یې زمونږ

(حقه) لاره راښودلې ده (او پرې روان كړي يې ياستو)، او هرومرو ضرور به مونږ په هغه شي باندې صبر وكړو د كوم چې تاسو (پرې) مونږ ته اذيت (ضرر) رارسوئ. او خاص په الله ﷻ باندې دې توكل كوونكي توكل وكړي (نه په بل چا باندې).

[۱۳] او هغو كسانو خپلو پيغمبرانو ته (د اخطار په توګه) وويلې كومو چې كفر غوره كړی وه (داسې چې) هرومرو ضرور به مونږ تاسو د خپلې ځمكې څخه وباسو او يا به تاسو زمونږ په دين كښې (په ښه سره) بيرته ورتاوېږئ.

نو پيغمبرانو ته خپل رب (الله ﷻ) وحې وكړه هرومرو ضرور به ظالمان هلاک كړو.

[۱۴] او هرو مرو ضرور به د هغوی څخه وروسته په ځمكه كښې تاسو واوسوو.

(اى پيغمبره!) دغه (وعده هغوی پورې خاتګړې نه وه بلكې دا) د هغه چا دپاره (هم) ده چې زما (په حضور كښې) د دريدلو څخه ډارېږي او (هم) زما د وعيد (عذاب) څخه ډارېږي (نو زما سره شريک نه دروي).

[۱۵] او پيغمبرانو (د الله ﷻ څخه) فيصله (حكم او يا نصرت) وغوښت (چې الله ﷻ ورته وركړې) او هر سركشه معاند په زيان كښې واقع شو (عذابورباندې ورنازل شو).

[۱۶] ده (هر سركشه عنادكوونكي) ته وروسته (په آخرت كښې) دوزخ دی (چې پكښې وابه اچولی شي) او د داسې اوبو څخه به ور وڅښلی شي چې د دوزخيانو د زخمونو څخه به بهېږي.

[۱۷] دا زوې به په ګوټ-ګوټ څښي او نژدې به نه وي چې تېرې يې كړي (بلكې په ستوني كښې به يې بندېږي)، او نوموړي ته به د هر ځای (هر طرف) نه مرګ ورځي خو هغه به مړ كېدونكی نه وي، او د دې څخه وروسته به (لا ورته) پېر (سخت) عذاب وي.

ارتباطونه

په دې ايتونو كښې علماوو كرامو لاندې دوه ډوله قولونه كړي دي:

۱ـ ځينې وايي چې دغه ايتونه الله ﷻ د موسى ﷺ د خولې څخه حكايت كړی دی چې په دې اعتبار سره د وراندېنيو ايتونو دپاره تتمه جوړېږي، دوی وايي چې دا قول ظاهر دی[۱].

۲ـ ځينې وايي چې د موسى ﷺ حكايت په ﴿ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴾ باندې تمام شوی دی او په دې ايتونو كښې د الله ﷻ د پلوه محمدي امت ته خطاب متوجه دی خو دا قول يې بعيد ګڼلی دی[۲].

په دې اعتبار يې د وراندېنيو ايتونو ارتباط او اړوند داسې ذهن ته راځي چې هلته پوازې د موسى ﷺ او د ده د امت خه حالات بيان شوي وه او دلته د ټولو پيغمبرانو ﷺ او ټولو امتونو حالاتو ته اشاره شوې ده.

مونږ ته همدغه دوهم نظر په زړه پورې برېښي نو حاصل يې داسې راځي:

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۴۱۲

(۲) تفسير ابي السعود ج۵ ص۳۵

د مطلب خلاصه

اى پيغمبره! اوس نو په خپل امت باندې په مجموعي توګه د پيغمبرانو عليهم السلام او د دوى د امتونو حالات قرائت کړه او زمونږ د پلوه يې مخاطب کړه چې:

١_ اى خلکو! ايا تاسو ته د قرآن کريم په مختلفو سورتونو کښې د هغو ډلو او قومونو څه حالات نه دي درغلي کوم چې ستاسو څخه وړاندې تېر شوي دي لکه د نوح عليه السلام قوم، عاديان، ثموديان او د هغو قومونو حالات کوم چې د دغو څخه وروسته تېر شوي دي، چې د ډېروالي د کبله پرې د الله ﷻ څخه پرته هيڅوک کامل علم نه لري؟

اى خلکو! تاسو ته د هغوى د حالاتو بيان در رسېدلى دى نو تاسو ته په کار دى چې عبرت ترې واخلئ او په خپل پيغمبر ﷺ باندې د زړه د کومې ايمان راوړئ.

٢_ دا دى يو ځل بيا د هغوى څه ناڅه حالات په تاسو باندې په همدې سورت کښې هم قرائت کېږي چې عبرت ترې واخلئ او په سرسري نظر پرې تېر نه شئ. هغه دا چې:

ټول پيغمبران هر يو خپل قوم ته ورغله او په ډېرو صافو الفاظو کښې يې هغوى د الله ﷻ توحيد او حقې عقيدې ته دعوت کړه، معجزات او دلايل يې په خپل صداقت باندې ورته وړاندې کړه.

خو بالمقابل په هغوى کښې سرکښو کافرانو په خپلو خولو باندې لاسونه کېښودل او پيغمبرانو ته يې اشاره وکړه چې: چپ شئ، دغه ډول دعوت مه چلوئ ځکه چې مونږ د هغه شي څخه منکران ياستو په کوم شي باندې چې تاسو (په خپل ګومان) را استولي شوي ياست. او مونږ ځکه ستاسو د رسالت څخه انکار کوو چې مونږ د هغه شي څخه په ډېره وارخطاکوونکې اشتباه کښې ياستو کوم شي ته چې تاسو مونږ ته دعوت راکوئ، ستاسو په خبرو باندې زمونږ سرونه نه خلاصېږي نو بهتره دا ده چې په خپلو خولو لاس کېږدئ.

د پيغمبرانو غبرګون

٣_ پيغمبرانو عليهم السلام خپل دعوت يو ځل بيا تکرار کړ چې:

الف: اى قوميانو! عجيبه ده! ايا تاسو په بله خبره کښې نه بلکې په دې کښې شک او اشتباه کوئ چې الله ﷻ واحد او لا شريک دى؟ ايا دا د اشتباه خبره ده؟ ايا ټول اسمانونه او ځمکې په همدې خبره دلالت نه کوي، چې پرته د سابق مثل څخه يې پيدا کړي دي او د زوال څخه يې ساتي؟ که بالفرض الله ﷻ شريک درلودى نو ايا اسمانونه او ځمکې به نه وى خرابې شوې او دنيا به نه وى ورانه شوې؟

ب: کوم دعوت چې مونږ تاسو ته درکوو هغه زمونږ شخصي غوښتنه نه ده، بلکې په حقيقت کښې الله ﷻ تاسو ته دعوت درکوي چې د شرکياتو څخه لاس واخلئ او خپل ځانونه موحدين جوړ کړئ.

ج: د دغه دعوت په قبول کښې ستاسو ګټه ده چې الله ﷻ به درته سابقه ګناهونه او جنايات وبښي او تر معينې نېټې پورې به ښه خوندور ژوند درکړي او په دنيا او آخرت کښې به مو د خوشالۍ جوګه وګرځوي. او بېخ او بنياد به مو نه وباسي.

د کفارو دوهم خل رد

۴_ دوهم خل هم کفارو د خپلو پیغمبرانو دعوت رد کړ چې. مونږ د ذکرې شوې اشتباه څخه نه شو تیرېدلی او ستاسو په دلایلو باندې مو سرونه نه خلاصېږي. دا څکه چې:

الف. تاسو خو زمونږ غوندې انسانان یاست. څرنګه چې مونږ نه پیغمبران یو او نه د پیغمبرۍ دعوه کوو نو معلومه شوه چې تاسو هم د الله ﷻ د پلوه نه یاست را استولی شوي او په دروغو سره د نبوت دعوت کوئ.

ب. ستاسو دا نیت دی چې مونږ د هغې لارې څخه واړوئ په کومې باندې چې زمونږ پلرونه تللي دي، ترڅو هغه معبودان پرېږدو د کومو به چې زمونږ پلرونو عبادت کاوه.

ج. که تاسو په خپله خبره باندې کلک یاست نو هلئ ژر شئ د خپل صداقت دپاره څه حجت او برهان وړاندې کړئ چې زمونږ باور راشي.

پیغمبرانو څه جواب ورکړ؟

۵_ پیغمبرانو د کفارو د ذکر شوي رد په مقابل کښې داسې جواب ورکړ چې:

الف. ربښتیا ده چې مونږ ستاسو غوندې انسانان یاستو، مونږ د دې خبرې دعوه نه کوو چې مونږ ستاسو څخه په بشریت او انسانیت کښې اشتراک نه لرو، ستاسو دا خبره په ځای ګڼو.

ب. زمونږ دعوه دا ده (او همدا حقیقت دی) چې په مونږ باندې الله ﷻ احسان کړی دی او په نبوت باندې یې سر لوړي کړي یاستو. پاتې شوه دا خبره چې تاسو ته الله ﷻ ولې دغه سرلوړي نه ده درکړې؟ د دې جواب دا دی چې الله ﷻ په هغه چا باندې احسان کوي او نبوت ورکوي چې د خپلو مخلصو بندګانو د جملې څخه په کوم یوه باندې د احسان کولو اراده وکړي. د الله ﷻ ارادې ته هیڅوک تغیر نه شي ورکولی.

ج. اما د حجت وړاندې کولو او د معجزاتو د نازلولو اختیار زمونږ سره نشته او نه مونږ د دې خبرې مدعیان یاستو چې معجزات زمونږ په واک اختیار کښې دي، بلکې مونږ دې ته هیڅ جوګه نه یاستو چې د الله ﷻ د فیصلې څخه پرته کوم حجت او معجزه وړاندې کړی شو.

د. ای زمونږ قومیانو! تاسو ته په کار دې چې په معجزاتو او حجتونو باندې اعتماد ونه کړئ او په ایمان باندې مشرف کېدلو ته ورباندې توقف ورنه کړئ، بلکې صرف او صرف په الله ﷻ باندې اعتماد وکړئ او د ده ﷻ هغه شهادت قبول کړئ کوم چې زمونږ په صداقت باندې یې ورکوي، چې ټول چاپېریال یې په همدې باندې ناطق ګرځولی دی چې مونږ ربښتیا وایو، بلکې ټولو مؤمنانو ته په کار دي چې فقط په الله ﷻ باندې اعتماد وکړي او بس.

هـ. نو د همدې کبله مونږ هم صرف په الله ﷻ باندې توکل کوو او د همده ﷻ په وحدانیت باندې کلک یاستو او مونږ به ولې دغسې نه کوو حال دا چې مونږ ته یې هدایت کړی دی او په سمه لاره باندې یې روان کړي یاستو

و. په همدې باره کښې چمتو یاستو چې هر مشقت په غاړه باندې واخلو حتی چې هرومرو ضرور به مونږ ستاسو د اذیتونو په زغملو باندې هم صبر وکړو او حوصله به خرابه نه کړو، او دا ځکه چې مونږ خاص په الله ﷻ باندې توکل کړی دی او تولو توکل کوونکو ته په کار دي چې فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړي ځکه چې د همده ﷻ څخه پرته هیڅوک د نجات ورکولو واک او اختیار نه لري.

د کفارو وروستنی پرېکړه

۶ـ نو په پای کښې د ډېر جر او بحث څخه وروسته کفارو خپل دریغ اعلان کړ او پیغمبرانو علیهم‌السلام ته یې اخطار ورکړ چې تاسو به ضرور د لاندې دوه وو کارونو څخه د یوه کار زغملو او تحمل ته چمتو کېږئ:

الف: یا به د دې وطن څخه هجرت کوئ ځکه چې دا ځمکه زمونږ ده او مونږ نه غواړو چې ستاسو غوندې خلک دلته اوسېداني ته پرېږدو بلکې مونږ تاسو د دغې خپلې خاورې څخه وباسو.

ب: اؤ یا زمونږ دین ته بېرته راواوړئ، چا چې په تاسو باندې ایمان راوړی دی هغه دې توبه تائب شي او خپل پخوانی پلارنی دین دې قبول کړي، او تاسو به خپله چپه خوله کښېنئ لکه څنګه چې پخوا چپه خوله ناست وئ.

د الله ﷻ فیصله

۷ـ کله چې د کفارو عناد او سرکشي د حد څخه واووښته نو پیغمبرانو علیهم‌السلام ته خپل رب ﷻ خپله فیصله وحې کړه چې:

الف: ای پیغمبرانو! تاسو خپلې حوصلې مه خرابوئ، ډېر ژر دی چې ظالمان به هلاک کړو، د دوی د تکبر کاسه ډکه شوې ده او د هلاکولو وخت یې رانژدې شوی دی.

ب: ظالمان چې د کومې ځمکې د ملکیت دعوه کوي او تاسو ترې په اخراج باندې تهدیدوي، هرو مرو او ضرور به د هغوی د هلاکت څخه وروسته هلته تاسو او ستاسو پیروان مېشت کړو، او د هغوی څخه به یې خالي کړو.

ای پیغمبره! زمونږ دغه کړنلاره په پیغمبرانو پورې ځانګړې نه ده، بلکې دا د هر هغه چا دپاره ده.کوم چې زما په حضور کښې د درېدلو څخه ډارېږي او زما د عذابونو څخه په ډار کښې وي او یقین پرې کوي.

ج: کله چې پیغمبران علیهم‌السلام د الله ﷻ په ذکره شوې وحې باندې مطمئن شوه چې د کفارو د هلاکت وخت رانژدې شوی دی نو دوی د الله ﷻ په حضور کښې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ای ربه! زمونږ او د دغو ظالمانو ترمنځ په حقه فیصله وکړه او کوم مصیبت چې تا ورته ټاکلی دی هغه پرې ورنازل کړې.

د: نو الله ﷻ فیصله وکړه، چې پیغمبرانو او د دوی پیروانو ته یې نجات ورکړ او د دوی مخالفین یې د مهلک عذاب لاندې واقع کړه چې هیڅوک ترې بچ پاتې نه شوه بلکې هر یو سرکشه او معاند

ځای په ځای د زیان سره مخامخ شوه او یو هم خپل مطلب ته ونه رسېد.

۸ـ ای پیغمبره! دا وه د معاندینو او سرکشانو دنیاوي عذاب او دنیاوي انجام، اما د دوی د هر یوه عذاب په همدغه ځای باندې نه ختمېږي بلکې د هر یوه وروسته د دوزخ عذاب دی چې یو نفر هم ترې د نجات لاره نه شي موندلی. هغه دا چې:

الف. هر یوه ته به په دوزخ کښې برسېره په نورو عذابونو باندې دا عذاب هم ورکړی شي چې د داسې اوبو څخه به په هر یوه باندې وڅښکولی شي چې هغه به د دوزخیانو د زخمونو څخه د زوو په شکل بهېږي.

ب. دغه مرداري اوبه (زوي) به په مزه او خوند سره نه شي تېرولی بلکې په غرپ-غرپ به یې څښکې، چې په ستوني کښې به یې بندېږي او په اسانی سره به یې نه شي ښکته کولی.

ج. نوموړي ته به د هر پلوه مرګ ور روان وي او د مرګاني عذابونو باران به پرې جوړوي، مګر هغه به مړکېدونکی نه وي او د همېشه دپاره به په دغسې کړاوونو کښې اخته وي.

د. په دې ټولو باندې علاوه، د هغه وروسته به ډېر کلک عذاب وي چې سات په سات به یې تعذیبونه شدت مونده کوي او هیڅکله به پرې نه سوړوالی ورځي او نه انقطاع (پرېکېدل).

توضیحات

۱ـ د هود ﷺ په سورت او همدارنګه په ځینو نورو سورتونو کښې د هر پیغمبر حالت په انفرادي شکل سره بیان شوی دی چې د خپل قوم سره یې داسې سوال جواب وکړ او نتیجه یې دا شوه. اما په دې سورت کښې الله ﷻ د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام د مجموعي څخه حکایت کړی دی چې د خپلو خپلو قومونو سره یې داسې او هاغسې چال چلند وکړ، او په انجام کښې د کفري قومونو په هلاکت باندې مباحثه ختمه شوه.

د بیان دغه طرز او دغه اسلوب دې ته اشاره ده ـوالله ﷻ أعلمـ چې د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام عقیده یوه ده او ټول د یوه مطلب دپاره را استولي شوي دي. بالمقابل دکفارو عادتونه او کړنلارې هم د زمانو په بدلون سره بدلون نه شي موندلی. نو ځکه الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ أَتَوَاصَوْا بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴾ [الذاریات: ۵۳] یعنې ایا کفارو یو تربله سره وصیت کړی دی چې هرې یوې ډلې بلې ډلې ته توصیه کړې ده چې زمونږ د مرګ څخه وروسته به تاسو هم د خپلو پیغمبرانو سره زمونږ غوندې کړنلاره غوره کوئ؟ یو تربله یې توصیه نه ده کړې بلکې ټول سرکشان دي او دغه کړنلاره د سرکشی غوښتنه ده.

یادونه

۲ـ ځینو مفسرینو کرامو[1] په دې جمله ﴿ فَرَدُّوٓا۟ أَیْدِیَهُمْ فِیٓ أَفْوَٰهِهِمْ ﴾ کښې ډېر اوږد بحث کړی

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۱۹۳؛ زاد المسیر ج۴ ص۲۵۶

دی او په متعددو معناوو باندې يې تفسير کړې ده. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف کفار د پيغمبرانو ... د دعوت په مقابل کښې په غصه شوه او د ډېرې غصې د کبله يې لاسونه په خپلو خولو کښې د چيچلو دپاره کېښوده. يعنې خپلې ګوتې يې وچيچلې، چې د ګوتو چيچل د لاسونو په چيچلو باندې مشتمل دي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَإِذَا خَلَوۡاْ عَضُّواْ عَلَيۡكُمُ ٱلۡأَنَامِلَ مِنَ ٱلۡغَيۡظِۚ ﴾ [آل عمران ١١٩] او کله چې دوی يوازې شي نو په تاسو باندې د غصې څخه خپلې ګوتې چيچي

ب کفار د هغوی د دعوت څخه په خندا شوه او د استهزاء په توګه يې خپلې خولې پټې کړې.

ج کفارو خپل لاسونه د هغوی په خولو باندې کېښودل چې چپ شئ دا خبرې پرېږدئ.

مونږ ته په ذهن کښې کرخي راګرځي چې کفارو به ډول ډول اوضاع څرګندې کړې وي او دا ايت شريف به د ټولو اوضاعو په بيان باندې مشتمل وي. او يا به خينو کفارو يوه وضعه کړې وي او نورو به بله وضعه اختيار کړې وي؛ نو د ذکر شوې جملې مختلف تفسيرونه سره څه منافات نه لري.

مګر متبادر دا ده چې کفارو به پيغمبرانو ته په دوه ډوله جواب ورکړی وي. يو په فعل سره، چې په خپلو خولو باندې به يې لاسونه ايښي وي چې دغه خولې ستاسو د دعوت د قبول څخه ساکتې دي. او بل په قول سره چې ﴿ إِنَّا كَفَرۡنَا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ ﴾ يقيناً مونږ په هغه شي باندې کافر ياستو په کوم شي باندې چې تاسو (په خپل خيال) را استولی شوي ياست.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: ايا د کفارو د ذکر شوي صريح کفر (انکار) سره دا خبره منافي نه ده چې: ﴿ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدۡعُونَنَآ إِلَيۡهِ ﴾ او يقيناً مونږ د هغه شي څخه په شک کښې ياستو کوم شي ته چې تاسو مونږ دربلئ؟، يا په بل عبارت: انکار او شک سره منافات نه لري؟

مونږ وايو چې[1]:

الف د کفارو مطلب داوه چې مونږ خو اولاً منکر ياستو او که بالفرض خپل خانونه تاسو ته دررنږدې کړو نو د شک څخه خو بالکل نه شو دروړاندې کېدلی، چې يا را ته ستاسو دين نه ښکاره شي او يا پرې يقين وکړو

ب د کفارو د ﴿ إِنَّا كَفَرۡنَا بِمَآ أُرۡسِلۡتُم بِهِۦ ﴾ وينا د معجزاتو په نسبت سره وه چې دوی ترې انکار اعلان کړ. او د ﴿ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدۡعُونَنَآ إِلَيۡهِ ﴾ وينا يې د توحيد په نسبت سره وه چې دوی پکښې خپل شک اعلان کړ. والله ﷻ أعلم

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «فَإِنَّ الإِسْلَامَ يَجُبُّ

(١) تفسير القاسمي ج ١٠ ص ١۴

مَا كَانَ قَبْلَهُ»[۱] يقيناً اسلام هغه ګناهونه ساقطوي کوم چې د مسلمانېدلو څخه وړاندې يې څوک مرتکب شوی وي. حال دا چې په ﴿ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ ﴾ کښې د "مِن" توري په بعضيت باندې دلالت کوي چې: الله ﷻ به درته د ایمان راوړلو په صورت کښې ځينې ګناهونه وبښي، نه ټولې؟

مونږ وايو چې: دلته د ځينو ګناهونو څخه هغه ګناهونه مطلب دي کوم چې په حقوق الله پورې تعلق لري[۲] او همدغو ته په حديث کښې هم اشاره شوې ده. اما د حقوق العباد مغفرت خو د بندګانو پورې اړه لري او بس. يا په بل عبارت: که يو کافر مسلمان شي نو د بندګانو قرضونه يې د غاړې څخه نه ساقطېږي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې د ﴿ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى ﴾ د جملې څخه ځرګندېږي چې په ايمان راوړلو سره عمر اوږدېږي، حال دا چې د مرګ نېټه نه وړاندې کېږي او نه وروسته کېږي؟

مونږ وايو چې: د ذکر شوې جملې مطلب دا دی چې که تاسو په ايمان باندې مشرف شئ نو الله ﷻ به مو په عذاب باندې هلاک نه کړي او بېخ به مو ونه باسي. اما د عمر د لنډوالي او اوږدوالي په هکله [الرعد: ۳۹] ايت لاندې بنه تحقيق تېر شوی دی ـ لله الحمد ـ چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

د وروږو دم دواء

۶ـ ځينو علماوو کرامو ليکلي دي چې: د دې ايت شريف ﴿ وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴾ د خواصو څخه دا هم ده چې د وروږو د ضرر څخه پرې سړی بچ کېږي، نو کله چې ته د وروږو د ضرر څخه په تکليف شوې نو په يوه پياله کښې اوبه واخله او اوه کرته پرې ذکر شوی ايت قرائت کړه، بيا دغه اوبه د خپل فرش (بسترې) څخه چارچاپېره واچوه او ووايه چې: ای وروږو! که تاسو په الله ﷻ باندې عقيده لرئ نو مونږ ته شر او اذيت مه رارسوئ "فَإِنَّكَ تُبَيِّتُ آمِنًا مِنْ شَرِّهَا"[۳] نو يقيناً ته به د وروږو د شر څخه په امن کښې شپه تېره کړې. والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د هرچا وينه چې تروه وي هغه د وروږو د اذيت څخه مامون دی. ذکرې شوی دم دواء ته اړتيا نه لري، ځکه چې وروږه خوږې وينې پسې تاند وهي او بس.

يادونه

۷ـ د [الأعراف:۸۸] ايت کښې دغه ډول جمله ﴿ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ﴾ د شعيب ﵇ په قيصه کښې

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۶ ص۲۳۲
(۲) تفسير ابي السعود ج۵ ص۳۷
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۱۹۹

نازله شوې ده چې مونږ پکښې د الله ﷻ په توفیق هغه پوښتنه جوابه کړې ده کومه چې سړي ته ذهن ته ورځي، هغه دا چې د ﴿ لَتَعُودُنَّ ﴾ کلمه د "عَوْد" څخه اشتقاقه شوې ده او "عَوْد" خو دې ته وايي چې سړی خپل پخواني حالت ته بېرته ورتاو شي؛ نو پوښتنه دا ده چې: ایا پیغمبران علیهم السلام پخوا په کفري مسلک کښې شامل وه چې کفارو ورته د بېرته ورتابېدلو وراندېز وکړ؟

نو هیله ده چې محترم لوستونکي د دغې پوښتنې د جوابولو دپاره یو ځل هلته مراجعه وکړي.

مقام څه معنی؟

۸_ د ﴿ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي ﴾ په جمله کښې د "مَقَام" کلمه مصدر ده او یا ظرف زمان یا ظرف مکان ده[۱]. په هر تقدیر د "مَقَام" د کلمې اضافت الله ﷻ خپل اقدس ذات ته د ادنی مناسبت د کبله کړې دی، نو د معنی حاصل یې داسې راځېژي چې ذکر شوې وعده د هغه چا دپاره ده چې زما په حضور کښې د محاسبې دپاره د درېدلو څخه او یا د هغه وخت او یا خای څخه ډارېږي چې د محاسبې دپاره به پکښې ودرېږي، چې د قیامت ورځ او یا د محشر میدان دی.

همدغه مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴾ [الرحمن:۴۶] او د هغه چا دپاره چې په دنیا کښې د خپل رب ﷻ په حضور کښې د درېدلو څخه ډارېږي دوه، جنتونه دي.

استفتاح څه معنی؟

۹_ په ﴿ وَٱسْتَفْتَحُوا ﴾ کښې د ﴿ ٱسْتَفْتَحُوا ﴾ کلمه د "اسْتِفْتَاح" څخه اشتقاقه شوې ده چې معنی یې د فتحې او حکم غوښتنه ده[۲]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: پیغمبرانو د الله ﷻ څخه په مخالفینو باندې د فتح (برلاسی) یا د حکم (فیصلې) غوښتنه وکړه چې الله ﷻ یې غوښتنه قبوله کړه او برلاسي او فیصله یې ورکړه چې دوی کامیاب شوه او هغوی ناکام.

الله ﷻ ذکره شوې استفتاح د شعیب علیه السلام د خولې څخه داسې حکایت کړې ده چې: ﴿ رَبَّنَا ٱفْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِٱلْحَقِّ ﴾ [الأعراف:۸۹] یعنې ای ربه! زمونږ او زمونږ د قوم ترمنځ په حقه سره فیصله (حکم) وکړې، چې مونږ بریالي شو او هغوی ناکام شي.

۱۰_ نبي کریم ﷺ د دې تکړې ﴿ وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴾ داسې تفسیر کړی دی چې: «يَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ تُبْصِرَانِ وَأُذُنَانِ تَسْمَعَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ يَقُولُ إِنِّي وُكِّلْتُ بِثَلَاثَةٍ بِكُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ وَبِكُلِّ مَنْ دَعَا مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ وَبِالْمُصَوِّرِينَ»[۳] یعنې د قیامت په ورځ به د اور یوه برخه رابهر شي چې دوه سترګې به لري چې لیدل به کوي، او دوه غوږونه به لري چې اورېدل به کوي، او هم به ژبه لري چې خبرې به کوي، وایي به چې زه د درې ډوله کسانو دپاره ټاکلی شوی یم (چې معذب یې کړم):

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۳۲
(۲) مفردات الراغب ص۳۸۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۸۵

په هر سرکشه معاند باندې او په هر هغه چا باندې چې د الله ﷻ سره بل معبود بللي (او شريكوي) او هم په مجسمو جوړوونكو باندې.

١١ـ نبي كريم ﷺ د ﴿وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾ ټکره داسې تفسير کړې ده چې: «يُقَرَّبُ إِلَى فِيهِ فَيَكْرَهُهُ فَإِذَا أُدْنِيَ مِنْهُ شَوَى وَجْهَهُ وَوَقَعَتْ فَرْوَةُ رَأْسِهِ فَإِذَا شَرِبَهُ قَطَعَ أَمْعَاءَهُ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ دُبُرِهِ»[1] يعني زوې (مردارې اوبه) به د دوزخي خولې ته ورنژدې کړی شي نو بدې به يې وګڼي، نو کله چې ده ته ښې ورنژدې کړی شي نو مخ به يې وريت کړي او د سر پوستکی به يې پکښې راپرېوزي، نو کله يې چې وڅښكي نو كولمې به يې پرې كړي، آن تر دې چې د دبرې څخه به يې ښکته ووزي، أعاذنا الله ﷻ منها.

﴿مَّثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمْۖ أَعْمَٰلُهُمْ كَرَمَادٍ ٱشْتَدَّتْ بِهِ ٱلرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُواْ عَلَىٰ شَيْءٍۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلضَّلَٰلُ ٱلْبَعِيدُ ﴿١٨﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ ٱللَّهِ مِن شَيْءٍۚ قَالُواْ لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْۖ سَوَآءٌ عَلَيْنَآ أَجَزِعْنَآ أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾﴾

[١٨] د هغو كسانو حالت كومو چې په الله ﷻ باندې كفر غوره كړی دی، دا دی چې د دوی (نېک) اعمال د ايرو د داسې ډېرۍ غوندې دي چې سخت باد ورباندې والوزي (البته) په داسې ورځ کښې چې د باد خاونده وي (د سبا څخه تر بېګاه پورې پکښې تېز باد چلېږي).

(نو) هغوی (كفار) د هغه (نېک عمل) څخه چې دوی کسب کړی دی په هيڅ شي باندې وسه نه لري (چې لاس ته يې راوړي او په خپله ښه يې کړي)، لکه چې د الوزولو شوو ايرو څخه په هيڅ شي باندې وسه نه لري. ای پیغمبره!) دغه ده (د حق څخه) لرې ګمراهي.

[١٩] ايا ته نه ګورې چې الله ﷻ په حقه سره اسمانونه او ځمکې پيدا کړي دي (عبث يې نه دي پيدا کړي چې د جزا ورځې ته به ضرورت پېښ نه شي). که د الله ﷻ اراده وشي تاسو به (سمدستي) د منځه يوسي (ای کفارو!) او نوی مخلوق به (مو په عوض) راولي (پيدا کړي).

[٢٠] او دغه (كار) په الله ﷻ باندې درووند نه دی.

[٢١] او (د نورو مخلوقاتو په ضمن کښې) ټول كفار به (هم د قبرونو څخه) الله ﷻ ته ظاهر (حاضر) شي، نو كمزوري (كافران) به هغو (كافرانو) ته ووايي كومو به چې (په دنيا کښې) تكبر كاوه

(١) جامع الترمذي ج٢ ص٨٥

(او په نورو باندې به يې زبردستي کوله) چې يقيناً مونږ (په دنيا کښې) تاسو ته تابعداران وو. نو ايا (نن ورځ) تاسو زمونږ څخه د الله ﷻ د عذاب څخه څه شی دفعه کولی شئ (نجات راکولی شئ)؟.

دوی (متبکران) به (ورته په جواب کښې) ووايي چې که مونږ ته الله ﷻ (په دنيا کښې) هدايت کړی وی نو مونږ به تاسو هم په سمه لاره باندې روان کړي وی. (نو) په مونږ (او تاسو ټولو) باندې برابر ده چې بې صبري وکړو يا صبر وکړو. مونږ (او تاسو) ته هيڅ خلاصی نشته

د مطلب خلاصه

په دې ايتونو کښې د وړاندېنيو نژدې ايتونو مضمون تعقيب شوی دی او د کفارو په راتلونکي عذاب باندې رڼا اچولې شوې ده، چې حاصل يې داسې راځېږي:

ای پيغمبره! د الله ﷻ د عذاب څخه کفارو ته هيڅ شی او هيڅوک نجات نه شي ورکولی، نه په دنيا کښې او نه په آخرت کښې؛ د ښه وضاحت دپاره وړباندې لاندې نکات قرائت کړه:

۱ـ ځرنګه چې کفار صحيح عقيده نه لري نو د دوی نېک عمل هيڅ دوی ته په درد نه خوري، د دوی د نېکو اعمالو مثال داسې دی چې يو: د ايرو ټوپين وي او په هغې باندې په داسې ورځ کښې تېز باد والوزي چې باد پکښې مسلسل وچلېږي او هيڅ توقف ونه کړي، نو پوره واضحه ده چې په ذکر شوې صورت کښې به د ايرو د ډېرۍ څخه هيڅ شی پاتې نه شي او هم به هيڅوک ونه توانېږي چې د ايرو الوزولې شوې او شنډل شوي بڅرکي بېرته راټول کړي. همدارنګه به د قيامت په ورځ د کفارو نېک عملونه دوی ته په هيڅ درد دوا نه شي او دوی به قدرت ونه لري چې د خپلو کسباتو څخه څه ډېره کوچنۍ ګټه پورته کړي.

نو هرڅوک چې په دغسې بې فائدې شي باندې زړه تړي او يا ورته تمه کوي، هغه د حقې لارې څخه په ډېره ژوره او لرې ګمراهۍ کښې پرېوتلې دي.

۲ـ ای پيغمبره! کفار به ولې په عميقه ګمراهۍ کښې واقع نه وي چې دوی د داسې اقدس ذات څخه غاړې غړوي چې په هرڅه باندې قادر دی، ته نه ګورې چې اسمانونه او ځمکې يې په حقه او د حکمت په مقتضی پيدا کړي دي، او د حکمت په مقتضی به يې بېرته فنا کوي او د قيامت ورځ به ودروي، که نه نو د دنيا پيدا کول به د عبثياتو څخه په غير بل شی نه وی. همدارنګه په اسمانونو او ځمکو کښې روزمره تصرفات هم په همده ﷻ پورې اختصاص لري.

۳ـ نو ای پيغمبره! د الله ﷻ د پلوه کفار مخاطب کړه چې. که د الله ﷻ اراده وشي نو سمدستي به تاسو ټول د منځه يوسي او نوی مخلوق به ستاسو په عوض باندې پيدا کړي لکه څنګه يې چې تاسو د نورو په عوض باندې پيدا کړي ياست او هغوی يې د منځه وړي دي، لکه عاديان، ثموديان او داسې نور. نو په دې کښې هيڅ خفاء نشته چې دا کار په الله ﷻ باندې څه درند او ګران کار نه دی.

۴ـ ای پيغمبره! کفارو ته لکه څنګه چې د دوی نېک اعمال ګټه نه شي رسولی همدارنګه دوی ته خپل دنياوي دوستان او معبودان هم د الله ﷻ د عذاب څخه نجات نه شي ورکولی، او دا څکه

چې کله دوی ټول د ځمکې، ځکه د قیامت په ورځ راپورته شي او ټول د الله ﷻ په حضور کښې د فیصلې دپاره وډبرې نو زورور او کمزوري به په لاندې ډول سوال جواب وکړي.

الف. کمزوري او پیروان به خپلو مشرانو او زوروروته چې په دنیا کښې به یې په هغوی باندې تکبر کاوه او خپلې ارادې به یې ورباندې تحسلولې، ووایي چې ای مشرانو! مونږ خو په دنیا کښې ستاسو پیروان پاتې شوي وو. او ټول عمرونه مو ستاسو په خدمت کښې مصرف کړي دي، نو ایا نن ورځ تاسو کولی شئ چې زمونږ ځخه دالله ﷻ د عذاب د څه کوچنی برخې مخه ونیسئ او مونږ ته ترې نجات راکړئ؟

ب. مشران به جواب ورکړي چې مونږ خو خپلو ځانونو ته نجات نه شو ورکولی نو تاسو ته به څنګه نجات درکړو؟ ځکه چې مونږ به دنیا کښې ګمراهان وو او تاسو مو هم د خپلو ځانونو په څېر ګمراهان کړئ که هلته مونږ په سمه لاره باندې تللي وی او الله ﷻ راته هدایات کړي وی نو مونږ به تاسو ته هم لاره ښودلې وی خو افسوس چې فرصت د لاسه وتلی دی. په دې باندې علاوه، که نن ورځ مونږ ته الله ﷻ د نجات کومه لاره ونښوده نو مونږ به تاسو نه هېروو او لاره به درته وښایو مګر ظاهره دا ده چې زمونږ هیڅ د نجات لاره نشته، برابره خبره ده چې مونږ چیغې او فریادونه وکړو او یا غلي کینو او د صبر ځخه کار واخلو په دواړو صورتونو کښې مونږ ته د خلاصون څه چاره په لاس نه راځي

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې په ﴿ أَعۡمَٰلُهُمۡ ﴾ کښې د کفارو کوم عملونه مراد دي، یا په بل عبارت: هغه کوم عملونه دي چې کفار ورته د فائدې پورته کولو تمه لري او په دې مقام کښې د ایرو د ډېرې سره تشبیه ورکړه شوې ده؟

مونږ وایو چې: کفار به خپلو اعمالو کښې لاندې دوه ډولونو ته تمه لري:

الف. د بوتانو عبادت، چې که بالفرض د قیامت د قیام خبره ربښتیا شي نو دا به زمونږ په کار راشي او الله ﷻ ته به مو ورنږدې کړي: لکه چې الله ﷻ د کفارو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ مَا نَعۡبُدُهُمۡ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلۡفَىٰٓ ﴾ [الزمر ۳] یعنې مونږ د خپلو بوتانو عبادت نه کوو مګر د دې دپاره چې دوی مونږ الله ﷻ ته نږدې کړي نږدې کول.

ب. هغه نېک کارونه کوم چې که بالفرض ایمان او صحیحه عقیده ورسره ملګري وي نو ربښتیا به نېک کارونه وي او عمل کوونکي ته به یې ګټه رسولې وي؛ د ښه وضاحت دپاره د [التوبة ۱۹] ایت شریف شان نزول وګورئ، چې د بدر مشرکانو بندیانو افتخار کاوه چې: "أَمَا وَاللهِ لَقَدْ كُنَّا نَعْمُرُ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَنَفُكُّ الْعَانِيَ وَنَحْجِبُ الْبَيْتَ وَنَسْقِي الْحَاجَّ"[۱] خبردار! قسم دی چې (ای مسلمانانو! مونږ په فضیلت کښې ستاسو څخه کم نه یاستو ځکه چې) مونږ مسجد حرام اباد ساتلی دی،

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۰ ص۹۶، اسباب النزول للواحدي ص۱۶۴

اسیران مو خوشي کړي دي، د بیت الله چېراسي توب مو کړی دی او حجاجو ته مو اوبه ورکړي دي (ایا دا کارونه به زمونږ په ښه باندې رانه شي).

ممدارنګه بي بي عائشه رضي الله عنها (أم المؤمنين) وايي چې: ما يوه ورځ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه او د ابن جدعان مې ډېر محاسن بيان کړه چې: ای د الله رسوله! ابن جدعان يو سړی وه چې د جاهليت په زمانه کښې به يې د مېلمنو عزتداري کوله، اسيران به يې خوشې کول، د خپلوانو سره به يې ښه (صلة الرحم) کاوه او د ګواندېيانو سره به يې نېکه ګذاره کوله، نو ايا ذکر شوي شيان به هغه ته ګټه ورسوي؟ نبي کريم ﷺ جواب راکړ چې: «لَا إِنَّهُ لَمْ يَقُلْ يَوْمًا قَطُّ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي يَوْمَ الدِّينِ»[۱] نه (څه ګټه ورته نه شي رسولی) څکه چې يقيناً هغه هيڅکله يوه ورځ هم داسې نه وه ويلې چې: ای الله! ماته د جزا په ورځ مغفرت وکړې، يعني ايمان يې نه وو راوړی.

۲ـ دقيامت په ورځ به کفار پيروان ښه پوهېږي چې د مشرانو کفارو د لاسه څه پوره نه دي مګر د دوی د تخجيل او د خپلې غُصې د سړه ولو دپاره به هغوی مخاطب کړي چې: ايا تاسو نن ورځ د الله ﷻ د عذاب د يوه کوچنی څنډې څه چاره کولی شئ حال دا چې په دنيا کښې خو تاسو هرڅه په خپل لاس کښې ګڼل او حتی کله به لا تاسو ذمه وهله چې: ﴿وَلْنَحْمِلْ خَطَٰيَٰكُمْ﴾ [العنكبوت:۱۲] مونږ به ستاسو ګناهونه اوچت کړو.

مشران به جواب ورکړي چې: ﴿لَوْ هَدَىٰنَا ٱللَّهُ لَهَدَيْنَٰكُمْ﴾، چې علماوو کرامو يې لاندې دوه دوله تفسيرونه کړي دي[۲]:

الف: که الله ﷻ مونږ ته په دنيا کښې هدايت کړی وی نو مونږ به تاسو ته سمه لاره ښودلې وی.

ب: که په راتلونکي کښې مونږ ته الله ﷻ کومه د نجات لاره وښودله نو مونږ به تاسو خبر کړو، خو دا اميد نشته.

مونږ ته اول تفسير غوره برېښي چې د ﴿إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ د جملې سره ښه پيوند نيسي.

﴿وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ لَمَّا قُضِىَ ٱلْأَمْرُ إِنَّ ٱللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ ٱلْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِىَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِى فَلَا تَلُومُونِى وَلُومُوٓا۟ أَنفُسَكُم مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ إِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأُدْخِلَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَٰمٌ ﴿٢٣﴾﴾

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۹ ص۴۳۴
(۲) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۳۱

[۲۲] او هرکله چې کار فیصله شي (محاسبه وکړی شي یا دوزخیان دوزخ ته داخل کړی شي) شیطان (ابلیس) به وایي چې:

(ای کفارو!) یقیناً الله ﷻ ستاسو سره وعده کړې وه حقه (رښتیانې) وعده، او ما درسره وعده کړې وه (په دنیا کښې) نو (نن ورځ) مې درسره وعده خلافي وکړه (چې زما وعده د دروغو وه). او (په دنیا کښې) ماته په تاسو باندې کوم قوت (او حجت) نه وه (چې تاسو په کفر باندې مجبور وګڼل شئ)، مګر ما (فقط) تاسو ته دعوت درکړ نو تاسو ماته قبول وکړ (او زما دعوت مو ومانه)، نو تاسو (په خپل کفر باندې) ما مه ملامته کوئ او (بلکې) خپل ځانونه ملامته کړئ (چې بې دلیله مو زما اجابت وکړ، نن ورځ) نه زه ستاسو نصرت کوونکی یم (چې چیغې مو غلې کړم) او نه تاسو زما کومک کوونکي (نجات راکوونکي) یاست (چې اوښکې راپاکې کړئ)، یقیناً زه ستاسو د اشراک څخه بېزار یم (البته د هغه اشراک څخه) چې ماته مو مخکښې (په دنیا کښې) راکړی وه.

یقیناً چې ظالمانو (مشرکانو) ته (د الله ﷻ د پلوه) دردناک عذاب دی.

[۲۳] او (بالمقابل) هغه کسان به د خپل رب ﷻ په اذن (او اجازه) باندې جنت ته داخل کړی شي کومو چې ایمان راوړی وي او نېک عملونه کړي وي، (داسې جنت ته) چې لاندې ترې (ځلوړ) ویالې بهېږي (البته) په داسې حال کښې چې دوی به هغه همېشه وي، (او هم) هلته به د دوی تحفې (او تبریکي) د سلام کلمه وي (چې د هره طرفه به ورته ویله کېږي).

ارتباط

په وړاندې نژدې ایت شریف کښې د کمزورو کافرانو او متکبرو کافرانو هغه سوال جواب ته اشاره شوې ده کوم به چې د قیامت په ورځ صورت ونیسي. او په دې ایتونو کښې د هغې مباحثې ذکر شوی دی چې د ټولو کافرانو (په مجموعي توګه) او پخپله د ابلیس (چې د ټولو متکبرانو په لومړي سر کښې واقع دی او د تکبر اساس یې ایښی دی) ترمنځ به تحقق ومومي. چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! داسې وخت هم راتلونکی دی چې ټول کافران به غټ متکبر (ابلیس) ته هغه سوال متوجه کړي کوم به چې کشران کافران مشرانو کافرانو ته متوجه کوي، هغه دا چې:

ای ابلیسه! مونږ خو په دنیا کښې ستا پیروان وو، او ستا یوه خبره مو هم خمکې ته نه ده غورزولې، نو ایا ته نن ورځ کولی شې چې د الله ﷻ د عذاب د څه برخې څخه مو بچ کړې او یا یې څه تخفیف کړې؟

۱ـ نو ابلیس به په هغه وخت کښې چې خبره فیصله شي، خپلو پیروانو ته په علني توګه او په ډاګه خپل جواب په لاندې ټکو کښې ورکړي او ټولو ته به یې ور واوروي چې:

الف: ای کفارو! الله ﷻ چې کومه وعده تاسو ته درکړې وه هغه حقه وعده وه، چې دا نن ورځ تاسو د هغې حقانیت په سترګو باندې ګورئ، او په دنیا کښې هم د هغې حقانیت څه پټ شی نه وه

بلکې د يو پلوه الله ﷻ تاسو ته سالم حواس او سالم عقلونه درکړي وه او د بل پلوه يې د پيغمبرانو عليهم السلام سلسله جاري ساتلې وه او کتابونه يې درلېږلي وه، چې د خپلې وعدې حقانيت يې په بشپړه توګه په اثبات رسولی وه او هيڅ خفا پکښې نه وه پاتې شوې.

ب. اما کومه وعده چې تاسو ته ما درکړې وه هغه د دروغو وعده وه، چې په هيڅ برهان او دليل باندې ولاړه نه وه او نه يې په دنيا کښې څه مويدات درلوده. دا دی نن ورځ زما د دروغو څخه پرده پورته شوه او زه په ډاګه خپله بې لوظي او بدعهدي اعلانوم، خو تاسو ماته په دغې بې لوظۍ او بدعهدۍ کښې څه ملامته هم نه شئ رامتوجه کولی، ځکه چې:

ج. ما په تاسو باندې څه حکومت نه درلود او ما نه شو کولی چې زه خپله خبره په تاسو باندې په زور قبوله کړم، څو نن ورځ ماته د ملامتۍ ګوته ونيسئ، ما خو تاسو ته فقط او فقط بلنه درکړې وه او تاسو په ډېر ورين تندي باندې قبوله کړې وه.

د. نو په همدې اساس زه تاسو ته وايم چې ماته د ملامتئ ګوته مه نيسئ بلکې خپل ځانونه ملامت وګڼئ چې په پټو سترګو او بلا دليله مو زما دعوت قبول کړی وه.

ه. نن داسې ورځ ده چې هرڅوک د خپل ځان په غم کښې پروت دی، هيڅوک بل چاته څه ګټه نه شي رسولی، نو په همدې بنياد زه ستاسو فريادرسي نه شم کولی او تاسو زما د فريادرسۍ څه توان نه لرئ.

و. بالآخره کومه فرمانداري چې په دنيا کښې تاسو زما کړې ده او زما اطاعت مو کړې وه، زه د هغه منته او شکريه نه کوم، يا په بل عبارت: ما لا د خپل رب ﷻ ناشکري کړې ده نو ستاسو شکريه به څنګه وکړم، ستاسو اطاعت خو ماته څه ګټه نه ده رسولې بلکې په ضرر باندې راته تمام شوی دی. دا ځکه چې کله تاسو په دنيا کښې زه د الله ﷻ په عبادت کښې شريک جوړ کړم نو په دې سبب زما کفر لا قوي شو او عذاب مې لا دروند شو، نو زه ستاسو د عبادت څخه بېزار يم.

يقيناً چې ټولو کافرانو او ظالمانو ته د الله ﷻ د پلوه دردناک عذاب ټاکلی شوی دی چې يو کس هم د بل کس څخه د عذاب څه برخه په خپلو اوږو باندې نه شي پورته کولی.

۲ـ ای پيغمبره! دا وه د کفارو حال احوال چې څه اشاره ورته وشوه، اوس نو د تقابل دپاره د مؤمنانو حالات هم قرائت کړه چې هر شی په خپل ضد سره ډېر ښه پېژاندل کېږي. هغه دا چې:

الف. بالمقابل هغه کسان به چې ايمان يې راوړی دی او نېک عملونه يې کړي دي، داسې جنتونو ته داخل کړی شي چې څلور ډوله ويالې به پکښې بهېږي، د سوچه اوبو، شرابو، شاتو او د شودو.

ب. دوی به په دغو جنتونو کښې د دوی د رب ﷻ په اذن او اجازې سره په داسې حال کښې ورداخل کړی شي چې هلته به همېشه وي او هيڅکله به ترې ونه شي ويستلی.

ج. جنتيان به په جنت کښې يو تربله په خوښۍ او خوشالۍ سره ژوند کوي، خينې به د خينو نورو زيارت ته ورځي راځي او يو تربله به (کشران او مشران) تبريکي وايي او د سلام تحفې به ورانديږ کوي.

توضيحات

۱_ که څوک وايي چې: د شيطان (ابليس رئيس الشياطين) ذکره شوې خطابه به د محشر په ميدان کښې صورت نيسي او که په داخل د دوزخ کښې؟

مونږ وايو چې: په دې کښې علماء کرام په لاندې دوه وو ګروپونو وېشلي شوي دي:

الف: ځينې وايي[1] چې دغه خطابه به د محشر په ميدان کښې صورت ونيسي. البته کله چې د مؤمنانو دپاره نبي کريم ﷺ شفاعت وکړي نو په ابليس باندې به هم خپل پيروان راغونډ شي چې هله ژرشه مونږ ته د نجات څه لاره پيدا کړه چې مونږ په دنيا کښې همدا ستا پيروي کړې ده، نو ابليس به جواب ورکړي.

دوی وايي چې د ﴿لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ﴾ معنی دا ده: چې کله کار فيصله شي، د محشر په ميدان کښې حساب کتاب تمام شي او جنت او دوزخ ته لا څوک نه وي داخل شوي.

ب: ځينې نور وايي[2] چې د ﴿لَمَّا قُضِيَ ٱلْأَمْرُ﴾ معنی دا ده: چې کله په بشپړه توګه کار پای ته ورسېږي او جنتيان جنت ته داخل کړی شي او دوزخيان په دوزخ کښې واچولی شي، نو د دوزخيانو په منځکښې به شيطان خپله ذکره شوې خطابه ورکړي.

مونږ ته داسې برېښي چې څه لرې نه ده چې شيطان به دوه خطابې ورکړي، يوه د محشر په ميدان کښې او بله په داخل د دوزخ کښې، او په ايت شريف کښې د دواړو د شمول احتمال شته.

"صراخ" او "اصراخ" څه معنی؟

۲_ په ﴿مَّآ أَنَا۠ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَآ أَنتُم بِمُصْرِخِىَّ﴾ کښې د "مُصْرِخ" کلمه اصلاً د "صُرَاخ" _لکه "تُرَاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده چې د مدّ الصوت دپاره وضعه شوې ده، چې څوک لوړ اواز سره د بل چا څخه مرسته او کومک وغواړي. اما کله چې ذکره شوې کلمه د افعال د باب لاندې واقع شي چې مصدر يې "إصراخ" دی نو همزه پکښې د سلب دپاره ګرځي[3] نو "مُصْرِخ" هغه چا ته ويل کېږي چې د کومک او نصرت غوښتونکي چيغې او اواز غلی کړي او نجات ورکړي.

نو په دې مقام کښې به د معنی حاصل داسې راځي چې اې کافرانو! لکه چې تاسو ماته چيغې وهئ او کومک راڅخه غواړئ زه هم تاسو ته چيغې وهم. خو نه زه ستاسو چيغې غلې کولی شم او نه تاسو ماته څه نصرت راکولی شئ. چې چيغې مې غلې کړئ او مرسته راکړئ.

۳_ مفسرينو کرامو د دې ټکي ﴿إِنِّى كَفَرْتُ بِمَآ أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ﴾ په تفسير کښې ډېر اوږد بحث کړی دی[4] خو کوم تفسير چې ذهن ته نږدې دی هغه دا دی چې کفر د بېزارۍ په معنی

---

(۱) الدر المنثور ج۵ ص۱۸
(۲) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۲۹
(۳) تفسير القاسمي ج۹ ص۲۵
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۲۱۱

سره دي او د "ما" توری مصدريه دی[1]، نو د تفسير حاصل يې داسې راځېږي چې: ای کفارو! يقيناً زه ستاسو د شريک کرځولو څخه بېزار يم چې ماته مو پخوا (په دنيا کښې) د الله ﷻ په عبادت او اطاعت کښې برخه ټاکلې وه.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې کفار خو د الله ﷻ په عبادت کښې بوتان برخوال ګرځوي، اما د شيطان خو فقط خبره مني نه دا چې په عبادت کښې ورته په برخه قائل دي؟

مونږ وايو چې: دلته د اشراک څخه اشراک په اطاعت کښې دی، چې دا هم يو ډول عبادت دی، او يا هرکله چې د بوتانو معبوديت د شيطان په اشاره سره صورت نيسي نو د قيامت په ورځ به د دوی اشراک شيطان د خپل ځان دپاره اشراک وګڼي. په هر تقدير، همدې مضمون ته الله ﷻ اشاره کړې ده چې: ﴿ وَيَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ ﴾ [فاطر: ۱۴] يعني ای کفارو! ستاسو معبودان به د قيامت په ورځ ستاسو په شرک باندې کافر شي او انکار به ترې وکړي (څه تشکر به درڅخه ونه کړي).

﴿ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِىٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍۭ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ ﴾

[۲۴] ايا ته نه ګورې چې الله څومره ښه مثال بيان کړی دی، (چې) پاکيزه کلمه يې د داسې پاکيزه ونې سره تشبيه کړې ده چې بېخ يې (په ځمکه کښې) مضبوط (ښخ) وي او سر يې په اسمان کښې وي (اسمان ته هم ورننوتلې وي).

[۲۵] چې دغه ونه خپله مېوه په هر وخت کښې د خپل رب ﷻ په حکم باندې (خلکو ته) ورکوي. او الله ﷻ (لکه چې دا مثال يې بيان کړ همدارنګه نور) مثالونه (هم) د خلکو دپاره بيانوي شايد چې دوی (ترې) عبرت واخلي (او مطالب د زړه د کومې قبول کړي).

[۲۶] او مثال (حال) د ناپاکې کلمې (شرکي او کفري کلمې او عقيدې) د داسې ناپاکې ونې غوندې دی چې (بېخ يې د ځمکې څخه) راويستلی شوی وي، د ځمکې د پاسه پروت وي چې هيڅ ثبات او قرار ونه لري.

---

[1] البحر الوجيز ج: ۱۰ ص ۷۹

[۲۷] (تطبیق یې دا دی چې) الله ﷻ هغه کسان کومو چې ایمان راوړی دی، په ثابته کلمه (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ) باندې هم په نړدې (او حقیر) ژوند کښې او هم په آخرت (د مرګ څخه وروسته وختونو) کښې ثابت ګرځوي (او د بوېډلو څخه یې ساتي)، او (هم) الله ﷻ ظالمان (کفار) ګمراه کوي، او الله ﷻ هغه څه کوي کوم نه یې چې اراده وشي.

ارتباط

د وړاندې ځای څخه په دې کښې بحث را روان دی چې د کفارو دپاره نه نېک عملونه په درد خوري او نه به ورته د قیامت په ورځ کوم شفاعتګر او مرستندوی مونده شي، که څه هم دوی ډېر تالاش وکړي او هر بوټي ته لاس واچوي. په دې ایتونو کښې په ذکر شوي مضمون باندې د یوه مثال په ضمن کښې ښه پوره رڼا اچولی شوې ده، او هم د "تُعْرَفُ الْأَشْيَاءُ بِأَضْدَادِهَا" په اساس د پاکیزه کلمې مثال ته هم اشاره شوې ده چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ایا ته نه ګورې چې الله ﷻ د پاکیزه کلمې او د پاکیزه عقیدې او همدارنګه د ناپاکې کلمې او ناپاکې عقیدې څومره په زړه پورې مثالونه بیان کړي دي؛ لاندې شرحه یې په خیر سره د نظره تېره کړئ:

۱ـ د پاکیزه او طیبه کلمې (لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ) مثال د هغې پاکیزه ونې په شان دی کومه چې لاندې صفات ولري:

الف: بېخ یې په ځمکه کښې مضبوط وي، چې نه یې سخت باد د ځایه بوروړلی شي او نه وریاندې د طوفان وسه کېږي چې د بېخه یې وباسي.

ب: چې شاخونه یې آن په اسمان کښې وي او د چا وسه نه کېږي چې ځانګې یې پرې کړي او کونډې یې کړي.

ج: چې دغه ونه د خپل رب ﷻ د مراقبت او څارنې لاندې وي او د همدې کبله هر وخت د خپل رب ﷻ په امر سره میوجات ورکوي چې هیڅ وخت وریاندې خزان نه ورځي.

ای پیغمبره! الله ﷻ ښکه معنوي او غیر محسوس شیان په محسوسو مثالونو کښې د خلکو دپاره بیانوي شاید چې دوی ترې پند واخلي او په اخلاص سره یې قبول کړي.

۲ـ د ناپاکه (پلیتې) کفري کلمې مثال د هغې ناپاکې ونې غونډې دی چې لاندې صفات ولري.

الف: چې په ځمکه کښې مضبوط بېخ ونه لري بلکې د بېخه راویستلی شوې وي او د ځمکې په سر باندې پراته وي.

ب: چې هیڅ قراري او ارامي ونه لري او بادونه یې اړوي رااړوي.

ج: چې نه مېوه لري چې څوک ترې استفاده وکړي او نه ښه عطري بوی لري چې د چا دماغ پرې

کړه شي، او په دې باندې علاوه اغزي درلودونکې ونې چې نه څوک ورنږدې کېدلی شي او نه سوری لرئ چې څوک ترې لاندې کېني

د مثالونو تطبیق

۳ـ ای پیغمبره! اوس نو ذکر شوي دواړه مثالونه په لاندې ډول تطبیق کړه

الف ـ ذکر شوه طیبه کلمه چې کله د چا په زړه کښې ځای ونیسي او د پخې عقیدې خاوند شي، نو د هیڅ ورباندې وسه نه کېږي چې کفر نه یې واړوي او عقیده یې خرابه کړي.

ب ـ همدارنګه هیڅوک یې د لوړوالي او پرمختګ مخه نه شي نیولی، چې لاره کښې یې خنډ جوړ شي.

ج ـ نوموړې عقیده په هر وخت کښې خپل خاوند نه ګټه رسوي، چې د نعمت په وخت کښې شکر کوي، اجر ګټي، د مصیبت په وخت کښې د صبر څخه کار اخلي، د اجر مستحق ګرځي، د روح د قبض نه وخت کښې مطمئن وي او په قبر کښې د نکیر او منکر د پوښتنو په وخت کښې ثابت قدمه پاتې کېږي. بالآخره د همدغې عقیدې خاوند د قیامت په ورځ د خپلې عقیدې څخه ډېره ګټه استفاده کوي چې د محشر مشکلات پرې اسانېږي او جنت ته په ننوتلو باندې اختتام مونده کوي.

بالمقابل د ناپاکې کلمې او پلیتې عقیدې د مثال تطبیق دا دی چې:

الف ـ پلیته عقیده په کوم برهان او قوي دلیل باندې ولاړه نه ده بلکې بنیاد یې په شهوت پرستی او خودخواهي باندې اېښودل شوی دی.

ب ـ د دغې عقیدې خاوند څه ارام او اطمنان نه شي موندلی بلکې د همېشه دپاره په اضطراب او وارخطایي کښې ژوند کوي، شبهات او اشتباهګانې یې اړوي را اړوي، او په نن سبا کښې ورباندې حق غلبه مونده کوي او د انحلال سره مخامخه کېږي.

ج ـ ذکره شوې عقیده خپل خاوند ته نه په دنیا کښې اطمئنان ورکولی شي، نه د ځنکدن په حالت کښې، او بالآخره نه په عالم برزخ (قبره) کښې او نه د حشر په میدان کښې ورته ګټه رسولی شي.

نو د دغې عقیدې درلودونکي نه دي مګر ظالمان دي، او ظالمانو ته الله ﷻ هدایت نه کوي او توفیق نه ورکوي بلکې ګمراه کوي یې.

ای پیغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ د پاکې عقیدې د خاوند سره هاغسې کوي او د ناپاکې عقیدې خاوند د دغه حالت سره مخامخ کوي همدارنګه الله ﷻ هغه څه کوي چې اراده یې وشي، هیڅوک یې د ارادې په وړاندې خنډ نه شي جوړېدلی.

توضیحات

۱ ـ د جمهورو علماء کرامو په نزد طیبه کلمه د دې کلمې څخه عبارت ده چې: "أشهدُ أنْ لا إلهَ إلا الله وأنَّ محمّدًا رسُولُ الله"[۱] چې د اسلامي صحیحې عقیدې څخه نمایندګي کوي.

---

[۱] تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۳۰؛ تفسیر الخازن ج۳ ص۵۲۵

همدارنګه جمهورو علماوو کرامو خبيثه کلمه په کفري او شرکي کلمې باندې تفسيره کړې ده[۱] چې د غير اسلامي عقيدې څخه نماينده ګڼله کېږي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې هغه "شجرة طيبة" د کومې ونې څخه عبارت ده چې "کلمة طيبة" ورسره تشبيه کړې شوې ده؟

مونږ وايو چې: د ذکرې شوې ونې په تعين کښې علماوو کرامو لاندې متعدد قولونه کړې دي:

الف ذکره شوې ونه د کجورې د ونې څخه عبارت ده. څکه چې نبي کريم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته ووېلې چې: په ونو کښې يوه ونه ده چې خپلې پاڼې نه توېوي (خزان پرې نه ورځي) همدغه ونه د مسلمان مثال دی، نو تاسو بې ماته په ګوته کړئ چې هغه کومه ونه ده؟ عبد الله بن عمر رضی الله عنهما وايي چې: د خلکو افکار د بيابان په ونو کښې خواره شوه، او زما په زړه کښې پرېوتله چې دا ونه د کجورې ونه ده، خو زه وشرمېدم او (نبي کريم ﷺ ته) مې پرې صراحت ونه کړ (زه هم د نورو صحابه وو کرامو غوندې پټه خوله پاتې شوم).

بيا د مجلس حاضرينو نبي کريم ﷺ ته ووېلې چې: ای د الله رسوله! تاسو بې مونږ ته راوښايئ چې هغه کومه ونه ده. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «هِيَ النَّخْلَةُ»[۲] دا د کجورې ونه ده.

څرنګه چې دغه مضمون په يوه اوږد حديث کښې امام البخاري رحمه الله په کتاب التفسير کښې د ذکر شوي ايت شريف لاندې ليکلي دي[۳] نو معلومه شوه چې د دې امام نظر دا دی چې "شجرة طيبة" نبي کريم ﷺ د کجورې په ونې سره تفسيره کړې ده، والله ﷻ اعلم.

اشتباهګانې

دلته سرې ته لاندې اشتباهګانې ذهن ته ورځي:

اول: يوه دا چې په ﴿وَفَرْعُهَا﴾ کښې د "فرع" کلمه خو ښاخ ته وايي، لکه چې د انسان نسل (اولاده) د فروع په نامه يادېږي[۴]، حال دا چې د کجورې ونه خو ښاخونه او څانګې نه لري؟.

مونږ وايو چې: "فَرْعُ كُلِّ شَيْءٍ أَعْلَاهُ"[۵] د هر شي فرع د هغه شي د لوړوالي څخه عبارت دی، د همدې ګڼله د غره څوکې ته "فَرْعَة" ويل کېږي؛ نو په دې مقام کښې بې د معنی حاصل بې داسې راځي چې د ذکر شوې ونې څوکه آن اسمان ته رسېدلې وي، نه دا چې ښاخونه بې هلته رسېدلې وي.

دوهم: د ﴿فَرْعُهَا﴾ دپاره اسمان ظرف واقع شوی دی، چې ﴿وَفَرْعُهَا فِى ٱلسَّمَآءِ﴾ نازل شوی دی، حال دا چې د کجورې د ونې څوکه لوړېږي مګر دومره خو نه لوړېږي چې په اسمان کښې داخله

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۵۲۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۱۴
(۳) صحيح البخاري ج۲ ص۶۸۱
(۴) مفردات الراغب ص۳۹۱
(۵) لسان العرب ج۸ ص۲۴۶

شي. نو که بالفرض د ﴿ فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ په عوض "إلى السَّماءِ" نازل شوی وی نو بیا به یې صحت درلودلی وی.

مونږ وایو چې: د ﴿ ٱلسَّمَآءِ ﴾ کلمه لکه څنګه چې په هغه اسمان باندې اطلاق کېږي چې د ځمکې مقابل دی همدارنګه د هر شي په لوړوالي باندې یې هم اطلاق کېږي. د همدې کبله دا کلمه په دې مقام کښې په "جهة العلو" باندې تفسیره شوې ده[1]؛ نو د ﴿ وَفَرْعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ معنی داسې راځېږي چې د ذکر شوې ونې څوکه په هوا کښې لوړه وي.

دريم: دريمه اشتباه دا ده چې د ﴿ تُؤْتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ ﴾ څخه څرګندېږي چې ذکره شوې ونه په هر وخت کښې مېوه ورکوي او همېشه مېوه لرونکې وي، حال دا چې د کجورې ونه خو په هر وخت کښې مېوه لرونکې نه وي. که څه هم په ټول کال کښې او هر وخت کجورې خوړل کېږي مګر دغه معنی د ﴿ تُؤْتِيٓ ﴾ - کلمې څخه نه څرګندېږي، نو که بالفرض د همدغې کلمې په عوض د "تُؤكَل" کلمه نازله شوې وی نو بیا به ذکرې شوې توجیه صحت درلودلی وی.

مونږ وایو چې: د ﴿ حِينِۭ ﴾ کلمه چې بلې کلمې ته مضافه نه وي (لکه په دې مقام کښې چې مضافه نه ده) د مبهم وخت معنی ورکوي[2]، نو ځکه مفسرینو کرامو[3] په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده چې ذکره شوې ونه په اتو میاشتو یا شپږو میاشتو کښې مېوه ورکوي او داسې نور، نو څه لرې نه ده چې معنی یې داسې وشي چې ذکره شوې ونه په هر هغه وخت کښې مېوه ورکوي کوم چې د الله ﷻ د پلوه د هغې د مېوې دپاره ټاکلی شوی دی، او د نورو ونو غوندې نه ده چې کله کله په خپل ټاکلي وخت کښې هم مېوه نه نیسي.

ب: ذکره شوې ونه عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په هغې ونې باندې تفسیره کړې ده چې په دنیا کښې نشته بلکې دا یوه جنتي ونه ده[4].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې "شجرة خبيثة" (ناپاکه ونه) د کومې ونې څخه عبارت ده؟

مونږ وایو چې: د دغې ونې په تعین کښې هم ګڼ شمېر اقوال شته، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: ذکره شوې ونه د حنظلې (مرغونې) د ونې څخه عبارت ده او دا ځکه چې د یوه اورېده حدیث مضمون دی چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ د ایت شریف دغه ټکره: ﴿ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ ٱجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ ٱلْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴾ قرائت کړه او بیا یې وفرمایل چې: «هِيَ الْحَنْظَلَةُ»[5] یعني:

---

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۴۳۲
(۲) مفردات الراغب ص۱۳۸
(۳) زاد المسير ج۴ ص۲۶۳؛ احكام القرآن للجصاص ج۳ ص۱۸۳
(۴) تفسير البغوي ج۳ ص۳۲
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴

دا د مرغونې ونه ده.

ب: ذکر شوې خبيثه شجره د "کشوث" څخه عبارت ده[۱]، يعني هغه بوټی چې په ځمکې کښې خپل بيخ نه لري او په نورو ونو او بوټو کښې د غنې د جال غوندې تاوېږي راتاوېږي، چې "عشقة" هم ورته وايي او په پښتو کښې ورته "زېړکی" وايي.

اشتباهگانې

په دغو دواړو معناوو باندې سړي ته لاندې اشباهگانې ذهن ته ورځي:

الف: په عربي لغت کښې د "شجر" کلمه هغه بوټي ته ويل کېږي چې ډډ لري[۲] او کوم بوټي چې ډډ نه لري هغه د نبات په نامه بلل کېږي، حال دا چې نه حنظلة ډډ لري او نه کشوث؟!.

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې په ذکرو شوو دواړو نباتاتو باندې د مشاکلت په توګه د "شجرة" اطلاق شوی دی، او دا ځکه چې دا د هغې شجرې ترڅنګ ذکره ده د کومې سره چې طيبه کلمه تشبيه کړې شوې ده.

ب: ذکر شوې دواړه تفسيرونه د ﴿ٱجْتُثَّتْ﴾ د کلمې سره سمون نه خوري. او دا ځکه چې دا کلمه د "اجتثاث" څخه اشتقاقه شوې ده او "اجتثاث" دې ته ويل کېږي چې د يوه شي جثه (تنه) د ځمکې څخه راوشکولی شي[۳]، حال دا چې حنظله (مرغونې) د ځمکې څخه نه ده شکولې شوې بلکې بيخ لري، او کشوث (عشقه) خو په ځمکه کښې بالکل بيخ نه لري نو د ځمکې څخه د هغې د بيخ راويستل به څه معنی ورکړي؟!.

مونږ وايو چې: ذکرو شوو دواړو بوټو ته د ﴿ٱجْتُثَّتْ﴾ کلمه مجازاً استعماله شوې ده. ځکه چې د حنظلې بيخ ډېر کمزوری دی، په لږ حرکت سره د ځمکې څخه راويستلې کېږي، نه به وايې چې سمدستي راويستلی شوی دی.

او څرنګه چې "کشوث" د همغه بوټي د بيخ څخه نشا او نمو اخلي په کوم کښې چې تاو شوی راتاو شوی وي، نو د هغه بيخ داسې ګڼل شوی دی لکه چې د ده خپل بيخ وي او اوس ترې راويستلی شوی وي.

تبصره

مونږ ته داسې برېښي او ځينو علماوو کرامو ليکلي هم دي[۴] چې ذکرې شوې دواړه ونې په خارج کښې موجوديت نه لري، او په تشبيه کښې د طرفينو خارجي موجوديت ضرور هم نه دی، لکه

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۳۳
(۲) مفردات الراغب ص۳۶۲
(۳) لسان العرب ج۲ ص۱۲۶
(۴) روح المعاني ج۱۳ ص۲۱۶

چې يوه عربي شاعر ويلي دي چې[1]

وَمُحْمَرُّ الشَّقِيقِ إذا تَصَوَّبَ أو تَصَعَّدَ . أعْلامُ يَاقُوتٍ نُشِرْنَ على رِمَاحٍ مِنْ زَبَرْجَدِي

يعني کله چې په بيديا کښې سور پيغمبرگلي ښکته پورته کېږي، داسې برېښي لکه چې د سرو ياقوتو بيرغونه د شنو زبرجدو په غشو باندې خواره کړی شوي وي.

نو په دغه شعر کښې که څه هم اعلام (بيرغونه)، ياقوت، رماح او زبرجد خارجي موجوديت لري مگر د دغو ټولو څخه مرکب شي موجوديت نه لري او يو عقلي شی دی او بس.

که دا توجيه صحت ولري نو د ذکرو شوو دواړو احاديثو سره هم څه منافات نه لري. دا ځکه چې څه لرې نه ده چې نبي کريم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو ﷺ ته د ښه وضاحت دپاره د معقولي طيبې ونې مثال د کجوري په ونه باندې ورکړی وي او د معقولې خبيثې ونې مثال يې ورته د حنظلې د بوټي په ضمن کښې ښودلی وي، چې مطلب به يې حصر نه وه، والله ﷻ أعلم.

په دې مقام کښې تثبيت څه معنى؟

۴ـ د ﴿يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْأَخِرَةِ﴾ په جمله کښې د ﴿يُثَبِّتُ﴾ کلمه د "تَثْبِيت" څخه اشتقاقه شوې ده. د يوه شي تثبيت د دې څخه عبارت دی چې خای په خای ودرولی شي او د خوځېدلو او ښوېدلو څخه بچ کړی شي، نو الله ﷻ مؤمنانو ته د طيبې کلمې په برکت سره ـ چې "الْقَوْلُ الثَّابِتُ" سره ترې تعبير کړی شوی دی ـ په دواړو دنياوو کښې د کلکوالي او عدم لغزش وعده ورکړې ده چې لږ تفصيل يې دا دی:

الف: د چا په زړه کښې چې اسلامي عقيدې خای نيولی وي نو په هيڅ صورت سره (په دنيا کښې) څوک ـ د ځنکدن په شمول ـ نه دی توانېدلی چې ذکره شوې عقيده خامه کړي او په کفري عقيده باندې يې بدله کړي. ځکه چې الله ﷻ يې دکلکوالي وعده کړې ده او الله ﷻ په خپله وعده کښې د هرچا څخه زيات رښتينی دی، لاندې څو مثالونه يې درپه زړه کړئ:

اول: په پخوانيو امتونو کښې د جرجيس عابد او د شمعون عابد قيصې ډېرې زړه دردوونکې دي، چې دوی دواړه د کفارو د پلوه د ډول ډول تعذيب لاندې ونيول شوه، مگر په حقه کلمه باندې ثابت قدمه پاتې شوه[2]. همدارنگه د اصحاب الأُخدود قيصه هم د ذکر شوي تثبيت څرگند مثال دی چې په "سُورَةُ الْبُرُوجِ" کښې ورته اشاره شوې ده.

دوهم: د بعثت په لومړنيو وختونو کښې د صحابه وو کرامو ﷺ حالات په عامه توگه او د بلال ﷺ حالات په خاصه توگه د يادولو وړ دي، چې په هيڅ ډول تعذيب سره د دوی په اسلامي پخه عقيده کښې څه نرمښت واقع نه شو.

ب: اما په آخرت کښې هم (چې د مرگ د وخت څخه پيل کېږي او د قبر په سوال جواب او هم د

---

(١) مختصر المعاني ص٣١٨

(٢) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص١٣٤؛ البحر المحيط ج۶ ص۴۳۴

محسـر په بوښتـو باندې ځـمبوي، مؤمنان په اطمنان سره د بوي مرحلې نه بلې مرحلې ته ورتيرېږي او د باكېزه كلمې د بركاتو څخه استفاده كوي

يادونه

٥ـ نبي كريم ﷺ د "القول الثابت" تفسير په كلمې طيبې سره كړى دى[١] او د نكير او منكر يعني د قبر په سوال جواب كښې يې زيات ډېر احاديث فرمايلي دي چې څينو مفسرينو كړامو[٢] راغوند كړي دي. كه څوك غواړي چې د نظره يې تېر كړي نو هملته دې مراجعه وكړي چې دا كتاب دلته د هغو د رانقلولو توان نه لري

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا۟ قَوْمَهُمْ دَارَ ٱلْبَوَارِ ﴿٢٨﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا ۖ وَبِئْسَ ٱلْقَرَارُ ﴿٢٩﴾ وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِهِۦ ۗ قُلْ تَمَتَّعُوا۟ فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى ٱلنَّارِ ﴿٣٠﴾ قُل لِّعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُوا۟ مِمَّا رَزَقْنَٰهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ ﴿٣١﴾ ﴾

[٢٨] ايا ته هغو كسانو ته نه ګورې كومو چې د الله ﷻ نعمت (محمد ﷺ) په كفر باندې تبديل كړ (ايمان يې پرې رانه ووړ)، او خپل قوم يې د هلاكت په كور كښې ورښكته كړ.

[٢٩] (د هلاكت كور يعني) دوزخ چې دوى به ورداخل شي، او د قرار ئيولو ډېر بدځاى دى (دا دوزخ).

[٣٠] او دوى الله ﷻ ته سيالان (شريكان) وګرځول چې (په نتيجه كښې) د الله ﷻ د لارې څخه (خپل پيروان) خطا كړي (او ګمراهان ترې جوړ كړي).

(اى پيغمبره! ته ورته) ووايه چې. (د دنيا څخه) استفاده وكړئ (لږ وخت) څكه چې ستاسو بېرته ورتګ بدل اور ته دي (او بس).

[٣١] (اى پيغمبره! بالمقابل) زما هغو (مخلصو) بندګانو ته ووايه كومو چې ايمان راوړى دى چې دوى دې لمونځونه ودروي او د هغو مالونو څخه دې پټ او ښكاره (زما په لاره كښې) انفاق وكړي كوم چې مونږ دوى ته روزي كړي دي (البته) د داسې ورځې د راتللو څخه وړاندې چې نه پكښې بيه شته او نه (يو تربله) دوستي.

ارتباط او د مطلب خلاصه

په دې ايتونو كښې د وړاندېنيو ايتونو دپاره دوه مثالونه ښودلى شوي دي، چې د باطلې عقيدې

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٨٢

(٢) تفسير الطبري ج١٣ ص٢١٣؛ تفسير ابن كثير ج٢ ص٥٣١؛ الدر المنثور ج٥ ص٢٧؛ تفسير الخازن ج٣ ص٥٢٥

خاوندانو ښنې څنګه وښويېدلې او د حقې عقېدې خاوندان څنګه ثابت قدمه پاتې شوه، چې حاصل يې داسې راځېژي:

اى پيغمبره! د دې دپاره چې د وړاندېنيو ايتونو مضمون د خلكو په زړونو كښې ښه كېني، په دوى باندې لاندې دوه مثالونه قرائت كړه:

۱ــ څوک چې د ناپاکې او پليتې عقيدې خاوندان دي د هغوى په هر خاى كښې ښنې ښويېږي او الله ﷻ توفيق نه وركوي، چې د همېشه دپاره روغه او مستقيمه لاره نه پخپله موندلى شي او نه بل څوک پرېږدي چې د مستقيمې لارې پلټنه وكړي. نو ايا ته هغو خلكو ته نه ګورې چې الله ﷻ وربادې خپل نعمت ورنازل كړ چې آخر الزمان پيغمبر يې ورولېږه او خپل بهترين كتاب (قرآن كريم) يې وربادې ورنازل كړ ترڅو دوى بوت پرستي پرېږدي او د الله ﷻ په وحدانيت بادې قائل شي مګر دوى د الله ﷻ د نعمت قدرداني ونه كړه او په ناشكرۍ سره يې جواب وركړ، نو خپل ځانونه او خپل قوم (عزيزان) يې د هلاكت په كنده كښې ښكته وروغورزول چې په دوامداره توګه به پكښې پراته وي.

۲ــ دغه د هلاكت كنده بل شى نه دى بلكې د دوزخ څخه عبارت ده، چې ضرور به پكښې وراچولى كېږي او هيڅكله به ترې د نجات لاره مونده نه كړي بلكې هلته به په دائمي توګه قرار ونيسي چې دا ډېر ناكاره او د قرار نيولو ډېر بد خاى دى.

۳ــ د هغوى د ګمراه كولو او ګمراه كېدلو وجه دا ده چې دوى خپلې بوت پرستۍ ته ادامه وركړه او الله ﷻ ته په شريكانو درولو بادې كلك شوه ترڅو چې په نتيجه كښې يې په خپلې ګمراهۍ بادې علاوه نور خلک هم د خپلو ځانونو سره ګمراه او بې لارې كړه.

۴ــ نو اى پيغمبره! د الله ﷻ د پلوه هغوى مخاطب كړه او زمونږ فيصله ور واوروه چې: وكړئ څو ورځې د دنيا څخه لنډه او تنګه استفاده، يقيناً ستاسو په هكله د الله ﷻ فيصله دا ده چې ستاسو بېرته ورستنېدل بل خاى ته نه دي مګر اور ته دي او بس.

۵ــ اى پيغمبره! بالمقابل زما هغو مخلصو بندګانو ته ووايه كومو چې ايمان راوړى دى او په پاكيزه كلمې او پاكيزه عقيدې باندې زما په توفيق كلک ولاړ دي او هم يې د الله ﷻ د نعمتونو ناشكري نه ده كړې او په دې لاره كښې يې د هر ډول مشكلاتو ګاللو ته ملاوې ترلې دي، داسې چې:

الف: الله ﷻ ستاسو ملګرى او كومكي دى، نو خپلو لمونځونو درولو ته ادامه وركړئ چې ستاسو صفائي لا نوره پسې زياته شي او د فحشاء او منكراتو مخه درڅخه ونيسي.

ب: همدارنګه د خپلو هغو مالونو څخه چې مونږ در روزي كړي دي څه برخه ولګوئ ترڅو ستاسو انساني حرص مات شي چې په مالي فتنه كښې واقع نه شئ.

ج: په كار ده چې ستاسو ذكره شوې خرڅه فقط لله في الله وي او د رياكارۍ د وږمې څخه پاكه وي، نو په دغه ډول انفاق باندې مه په پټه صرفه كوئ او مه په ښكاره، ځكه چې الله ﷻ ته دواړه ډوله انفاق يو برابر څرګند او ښكاره دى.

د: ورته ووايه چې: اى مؤمنانو! تاسو ته ځكه په بدني او مالي عبادتونو باندې توصيه كېږي چې

ساسو مخې ته داسې ورځ راتلونکې ده چې هلته به نه تجارت وي چې مال وګټئ او د خپلو ګناهونو فديه ورکړئ، او نه به د الله ﷻ د اذن څخه په غير دوستي وي چې چاته په کار باندې ورشي. نو تاسو ته په کار دي چې د دغسې ورځې د راتګ څخه وړاندې هغې ته چمتو شئ او خپلو ځانونو ته ځوري تهيه کړئ.

توضيحات

۱ـ په ﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ بَدَّلُواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ ﴾ کښې د نعمت څخه نبي کريم ﷺ مراد دی[1] چې د ټولو عالمونو دپاره رحمت او نعمت دی. اما هغه کسان چې د ذکر شوي نعمت شکريه يې نه ده کړې او په ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ سره ورته اشاره شوې ده، نو د دوی په تعين کښې علماوو کرامو متعدد قولونه کړي دي[2]، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: عبد الله عباس رضي الله عنهما وايي چې: دلته د نعمت د بدلوونکو څخه د مکې معظمې مشرکان مطلب دي[3].

ب: يوه ورځې همدغه پوښتنه چا علي ﷺ ته راجع کړه نو هغه جواب ورکړ چې د دوی نه د قريشو د کافرانو څخه هغه مشران مراد دي کوم چې بدر ته حاضر شوي وه[4].

زمونږ په فکر د علماء کرامو به حصر مطلب نه وي بلکې هرچا به يو يو مثال ښودلی وي، او ايت شريف به عام وي چې د قيامت د ورځې پورې به هغو ټولو ډلو ته شامل وي کومو چې خپل قوم د هلاکت کند. ته اچولی وي او يا يې اچوي.

د همدې جملې څخه د افغانستان کمونيزم مشربه مشران هم ګڼل کېږي چې خپل قوم (افغانان) يې د روسانو په لاس کښې ورکړه، چې ځينې کفر ته واووښتل او ملحدان ترې جوړ شوه چې د دوزخ په کنده کښې يې په دائمي توګه واچول. اما په دنيا کښې يې ټولو مؤمنانو او ټولو کمونيزم پلويانو ته د افغانستان څخه دوزخ جوړ کړ، چې تر نن[5] ورځې پورې پکښې اور بلېږي او شنې لوخړې يې خېژي، الله ﷻ دې په مونږ باندې د اسلامي حکومت پرده راواچوي.

يوه عربي شاعر په خپل شعر کښې ذکر شوی مضمون څومره په ښه ډول انځور کړی دی چې[6]:

إِذَا كَانَ الْغُرَابُ رَئِيسُ قَوْمٍ :: سَيَهْدِيْهِمْ إِلَى قَذَرٍ وَجِيفَةٍ

يعني: کله چې د يوه قوم مشر کارغه وګرځي، نو ډېر ژر به يې د پليتۍ او د مرداري په لور روان کړي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۱۳ ص۲۱۹
(۲) زاد المسير ج۴ ص ۲۶۶
(۳) الدر المنثور ج۵ ص۴۱
(۴) تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۳۸
(۵) ۱۳۷۶/۶/۱۵ هـ ش
(۶) حاشية الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۳ ص۱۳۵

د عربیت یو تحلیل

۲_ په ﴿ قُل لِّعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُنفِقُواْ ﴾ کلام کښې علماوو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی چې د ﴿ قُل ﴾ دپاره مقوله کومه یوه ده، او هم د ﴿ يُقِيمُوا، يُنفِقُواْ ﴾ اعرابي نونونه په څه شي باندې ساقط شوي دي[۱]؟ مګر مونږ د لنډون په غرض فقط د لاندې دوه وو وجهو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: د ﴿ قُل ﴾ دپاره مقوله مقدره ده چې په: "أَقِيمُوْا، أَنْفِقُوْا" ترې تعبير کوو، او اعرابي نونونه څکه ساقط شوي دي چې: ﴿ يُقِيمُوا ﴾، ﴿ يُنفِقُواْ ﴾ د امر ﴿ قُل ﴾ جواب دی او د امر جواب خو مجزوم وي، همدارنګه همدغه جواب په مقدره مقوله باندې هم دلالت کوي[۲].

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: ای پیغمبره! زما بندګانو ته ووایه چې د خپلو لمونځونو په ودرولو باندې دوام وکړئ او د خپلو مالونو څخه في سبيل الله انفاق وکړئ ترڅو دوي لمونځونه ودروي او هم في سبيل الله انفاق وکړي.

ب: په ﴿ يُقِيمُوا ﴾، ﴿ يُنفِقُواْ ﴾ کښې د امر لام مقدر دی[۳]. ظهور یې داسې راوځي چې: "لِيُقِيمُوا، لِيُنفِقُوا"، نو همدغه دواړه کلمې د امر په لام باندې مجزومې دي او همدغه د ﴿ قُل ﴾ دپاره د عطف په اعتبار سره مقوله واقع شوې دي. يعنې: ای پیغمبره! زما د پلوه زما مخلصو بندګانو ته ووایه چې دوی دې لمونځونه ودروي او دوی دې في سبيل الله انفاق وکړي.

﴿ ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي ٱلْبَحْرِ بِأَمْرِهِۦ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلْأَنْهَٰرَ ﴿٣٢﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ دَآئِبَيْنِ ۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ ﴿٣٣﴾ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ۚ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ۗ إِنَّ ٱلْإِنسَٰنَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ ﴾

[۳۲] الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړي دي، او هم يې د اسمان (د طرف) څخه اوبه (باران) نازل کړی دی، نو په دې اوبو باندې يې د ډول-ډول میوجاتو څخه راویستلی دی (زرغونې کړې دي) ترڅو تاسو ته روزي درکړي. او (هم) الله ﷻ ستاسو دپاره بېړۍ مسخرې کړې دي (په کار اچولې دي)، د دې دپاره چې د ده ﷻ په امر سره په درياب کښې روانې شي (وګرځي راوګرځي)، او هم يې ستاسو دپاره سيندونه مسخر کړي دي (په کار اچولي دي).

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص ۲۲۰
(۲) تفسير الكشاف ج۲ ص۵۵۶
(۳) تفسير ابي السعود ج۵ ص۴۶

[۳۳] او (هم) الله ﷻ ستاسو دپاره لمر او سپوږمۍ په داسې حال کښې تسخیر کړي دي چې په دوامداره توګه روان دي (او هیڅ توقف نه کوي)، او هم يې ستاسو دپاره شپه او ورځ (دواړه) مسخرې جوړې کړې دي.

[۳۴] او الله ﷻ تاسو ته د هر هغې نوعې نعمتونو څخه درکړي دي کوم چې تاسو يې (د حال يا قال په ژبه) غواړئ. او (لنډه دا چې) که تاسو د الله ﷻ نعمتونه شمېر کړئ (د شمېرلو نيت ورته وکړئ) نو وبه يې نه شئ شمېرلی (وسه به مو پرې ونه شي).

يقيناً چې (جنس) انسان (په خپل ځان باندې) ظلم کوونکی (او) ناشکره دی (مګر چا ته چې الله ﷻ توفيق ورکړي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د شاکرانو حالات او د ناشکرانو انجام بیان شوی وه. په دې ایتونو کښې د يوه پلوه د ټولو نعمتونو څخه په لوی نعمت (د الله ﷻ په توحيد) باندې دلالت اقامه شوی دی او د بله پلوه د الله ﷻ د بې انتهاء نعمتونو څه مثالونه هم ښودلی شوي دي، چې حاصل يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

اى پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د لوی نعمت يعني د الله ﷻ د توحيد د اثبات دپاره څه دلایل قائم کړه چې همدغه دلایل په عین حال کښې د الله ﷻ د نعمتونو څخه هم شمېرل کېږي، ترڅو ناشکران د ناشکرۍ څخه لاس واخلي او په ايمان باندې مشرف شي، او ترڅو شکرګذاران په شکرګذارۍ باندې ښه کلک شي، هغه دا چې:

١ _ الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې اسمانونه او ځمکې يې پيدا کړي دي، ايا بل څوک دا کار کولی شي؟ ايا تاسو د دغو دواړو شکريه پوره کولی شئ؟

٢ _ برسېره پر دې، د اسمان د طرفه يې اوبه نازلې کړې دي چې ستاسو ژوند ورپورې تړلی دی، ايا د ده ﷻ څخه پرته څوک يو څاڅکی اوبه راښکته کولی شي؟

٣ _ په دغو اوبو باندې يې ستاسو دپاره د ځمکې څخه ډول-ډول بوټي او ونې راويستلي دي چې ستاسو او ستاسو د څارويو روزي پکښې نغښتې ده، چې ټول کال تاسو د غلو دانو او مېوجاتو څخه استفاده کوئ او څاروي مو ترې واښه خوري او پرې څرېږي.

۴ _ الله ﷻ ستاسو د ژوند د ښه کولو دپاره تاسو ته بېړۍ مسخرې کړې دي چې د خپل ثقل سره-سره په نرم درياب کښې د الله ﷻ په امر سره ګرځي راګرځي او تاسو پرې د يوه اقليم څخه بل اقليم ته تلی راتلای شئ، او خپلې اړتياوې پرې پوره کولی شئ.

۵ _ همدارنګه الله ﷻ هغه سيندونه هم ستاسو په ولکه کښې درکړي دي کوم چې د باران اوربدلو په وخت کښې په ځمکه کښې جذب کېږي. بيا د چينو په شکل د ځمکې څخه راغوټېږي او

بالآخره لوی لوی سیندونه ترې جوړېږي. د دغو سیندونو څخه تاسو د خپلو زراعتي ځمکو دپاره څړونه پورته کوئ او د رڼا او نورو موخو دپاره ترې برق (بریښنا) لاس ته دروړئ.

۶ـ الله ﷻ ستاسو دپاره لمر او سپوږمۍ مسخر کړي دي چې په دوامداره توګه راځېږي او پرېوځي، چې ستاسو د ژوند دپاره ګڼ شمېر نعمتونه دي، ایا د الله ﷻ په غیر بل څوک لمر او سپوږمۍ راخېژولی یا پرېوېستلی شي؟

۷ـ همدارنګه الله ﷻ د ستاسو د ژوند دپاره شپه او ورځ پیدا کړې ده، چې د هرې یوې څخه بېلا بېلې ګټې پورته کوئ. ایا د شپې او ورځې بدلون رابدلون د بل چا په واک کښې شته؟ ایا په دغه بدلون رابدلون کښې ستاسو دپاره بې شمېره مطالب مرموز نه دي.

۸ـ الله ﷻ تاسو ته د هر هغه شي څخه درکړي دي چې تاسو ترې د حال یا قال په ژبې سره غوښتي دي، او چې تاسو ورته احتیاج او اړ یاست. یا په بل عبارت: الله ﷻ لا په هغه وخت کښې ستاسو اړتیاوې پوره کړې دي او په ځمکې او اسمانونو کښې یې خای په خای کړې دي په کوم وخت کښې چې لا ستاسو بابا (آدم ﷺ) نه وه پیدا شوی.

۹ـ لنډه دا چې الله ﷻ تاسو ته دومره زیات نعمتونه درکړي دي که بالفرض تاسو یې په شمېرلو پیل وکړئ نو ستاسو به وسه ونه شي چې د شمېر لاندې یې ونیسئ، که څه هم تاسو ټول وړاندېنې او وروستني سره راغونډ شئ او د نعمتونو په شمېرلو کښې سره لاس وکړئ؛ نو ایا تاسو اوس هم شکر نه کوئ؟

۱۰ـ بالآخره ای پیغمبره! یقیناً چې بنیادم په خپل خان باندې ظلم کوونکی دی او د الله ﷻ د نعمتونو دپاره ناشکره دی، چې د الله ﷻ د نعمتونو څخه استفاده کوي او د الله ﷻ د پېروۍ په عوض د شیطان پیروي کوي، او په خبیثه کلمه او په خبیثه عقیده باندې زړه تړي.

توضیحات

۱ـ د ﴿سَخَّرَ﴾ کلمه د "تسخیر" څخه اشتقاقه شوې ده، تسخیر دې ته وایي چې یو شی د چا دپاره داسې تابع وګرځولی شي چې پرته د اجرته د هغه په خدمت کښې چاپېر وي[1] برابره خبره ده چې تصرف یې وریاندې هم جاري وي لکه سیندونه چې د انسان دپاره مسخر دي، او که د تصرف لاندې یې واقع نه وي لکه لمر او سپوږمۍ چې د ده دپاره الله ﷻ تسخیر کړي دي.

یادونه

۲ـ وړاندې د هغو نعمتونو نومونه ذکر شوه کوم چې پرته د غوښتنې څخه الله ﷻ پیدا کړي دي، لکه لمر او سپوږمۍ او داسې نور. د دغه ذکر څخه وروسته دا جمله ﴿وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ﴾ نازله کړی شوه، نو د دې طرز بیان څخه سړي ته ذهن ته ورځي لکه چې الله ﷻ ټول

(۱) لسان العرب ج۴ ص۳۵۲

انسانان مخاطب کړي وي چې: اى بنيادمانو! الله ﷻ تاسو ته هغه شيان درکړي دي کوم چې تاسو ترې نه دي غوښتي او د هغونعمتونو څخه يې هم درکړي دي کوم چې تاسو ترې غوښتي دي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په بنيادمانو کښې داسې خلک شته چې يو شی هم د الله ﷻ څخه نه غواړي، لکه دهريان چې د ده ﷻ په موجوديت باندې معتقد نه دي خو د دې سره-سره هغوى ته هم د ده ﷻ د پلوه احتياجات ورکړى شوي دي او لا ورکول کېږي. همدارنګه مونږ مسلمانانو ته الله ﷻ داسې نعمتونه هم راکړي دي چې مونږ بالکل غوښتي نه دي او لا په خيال کښې مو نه ګرځي او دا څکه چې الهي نعمتونه د بشري احاطې لاندې نه راځي، لکه چې راتلونکې جمله په همدې مطلب باندې دلالت کوي؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو د ﴿ مَا سَأَلْتُمُوهُ ﴾ معنى په "مَا احْتَجْتُمُوهُ" سره تفسيره کړې ده[1]. يعنې الله ﷻ تاسو ته د هغو شيانو څخه درکړي دي کوم چې تاسو ورته احتياج ياست، نو دغه احتياجات که تاسو د قال په ژبه نه غواړئ او يا مو په خيال کښې نه راځي نو د حال په ژبه خو يې غواړئ او سوالونه کوئ. چې دا ډول غوښتنه کفارو (دهريانو) ته هم شامله ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په بنيادمانو کښې داسې ډېر دي چې احتياج ورته پوره ورکړى شوى نه وي، مثلاً د چا لاس نه وي، څوک شل زېږېدلى وي او داسې نور، نو ايا د ذکر شوې جملې معنى په "مَا احْتَجْتُمُوهُ" سره صحت درلودلى شي؟

مونږ وايو: څرنګه چې په ذکره شوې جمله کښې ټول بنيادمان مخاطب کړى شوي دي او د افرادو لحاظ پکښې نه دى ساتلى شوى نو دغه پوښتنه نه شي مطرحه کېدلى. دا څکه هر ډول انساني احتياج که يوه فرد (شخص) ته د ځينو حکمتونو په بنياد نه وي ورکړى شوي نو هغه به ضرور بل ته ورکړى شوي وي[2]او د بنيادمانو ټول افراد به ترې خالي نه وي.

احصاء څه معنى؟

۵ـ په ﴿ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحْصُوهَآ ﴾ کښې د ﴿ لَا تُحْصُوهَآ ﴾ کلمه د "اِحْصَاء" څخه اشتقاقه شوې ده چې اصل يې د "حَصَى" څخه دى، "حَصَى" هغې وړوکې شګې ته ويل کېږي چې د واړه انګور په اندازه وي. په عربو کښې عادت وه چې د شمېر په وخت کښې به يې د شګو څخه کار اخست لکه چې مونږ ځينې حسابونه په ګوتو باندې کوو[3].

---

(۱) تفسير القاسمي ج۱۰ ص۳۲؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۲۶
(۲) المحرر الوجيز ج۱۰ ص۸۹
(۳) لسان العرب ج۱۴ ص۱۸۳؛ مفردات الراغب ص۱۲۰

نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل یې داسې کېږي چې د الله ﷻ نعمتونه دومره ډېر دي چې که بالفرض تاسو ټول یې په شمېرلو مشغول شئ او د یوې مجموعې د پوره کېدلو دپاره یوه شگه کېږدئ (لکه یو ملیارد) او بیا د بلې مجموعې په شمېر باندې پیل وکړئ، د پوره کېدلو څخه وروسته یې بله شگه کېږدئ او داسې نور؛ نو هم د احاطې لاندې به یې رانه وستلی شئ. دا هم هله چې د نعمتونو انواع د شمېر لاندې ونیسئ، اما د افرادو شمېرل خو یې د بشر د تصور څخه بالکل وتلی دی.

د الله ﷻ د نعمتونو د بیان طرز

۶ـ مفسرینو کرامو د الله ﷻ د نعمتونو د ډېروالي بیان ته په ډېرو طریقو باندې اشاره کړې ده او ښه اوږده مضامین یې پکښې لیکلي دي[١]، مگر مونږ په دې باره کښې د لاندې څو ټکو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: یو لک څلیرشت زره زیات یا کم پیغمبران علیهم السلام او د دوی سره نازل شوي شریعتونه ټول د الله ﷻ نعمتونه دي چې تفصیلوار بیان یې د هیچا په وسه کښې نشته.

ب: د جنت نعمتونه او هلته خوشالۍ څوک په خپل تصور کښې نه شي راوړلی.

ج: الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ [البقرة: ۲۹] یعنې الله ﷻ هغه اقدس ذات دی چې هغه شیان یې ټول ستاسو دپاره پیدا کړي دي کوم چې په ځمکه کښې دي. دا ټول نعمتونه دي، نو ایا څوک کولی شي چې افراد نه بلکې کلیات او انواع یې د شمېر لاندې راولي؟

د: الله ﷻ دومره مرضونه او آفتونه پیدا کړي دي چې د هیچا په تصور کښې نه ځایېږي، نو کله چې سړی د دغو ټولو څخه مامون وي نو د هر یوه څخه مامونیت بېل-بېل نعمت دی، ایا څوک کولی شي چې د هغو مرضونو نومونه شمېر کړي د کومو څخه چې الله ﷻ بچ کړی وي؟.

همدې خبرې ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې: «كُلُّ سُلَامَى مِنَ النَّاسِ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ تَطْلُعُ فِيهِ الشَّمْسُ»[٢] یعنې د خلکو څخه (د بدن) په هر بند باندې صدقه ده، هره ورځ چې لمر پکښې راخېژي (د انسان هر یو بند چې د مرضونو څخه بچ وي دا بېل-بېل نعمت دی).

هـ: یوه ورځ داود علیه السلام پوښتنه وکړه چې: ای ربه! ماته خبر راکړه چې ستا وړوکی نعمت په ما باندې څه شی دی؟ «فَأَوْحَى اللهُ يَا دَاوُدُ تَنَفَّسْ فَتَنَفَّسَ فَقَالَ هَذَا أَدْنَى نِعْمَتِي عَلَيْكَ»[٣] نو الله ﷻ ورته وحي وکړه چې: ای داوده! سا وباسه، نو داود علیه السلام سا وویستله، نو الله ﷻ ورته وویل چې زما وړوکی نعمت په تا باندې دغه دی، (نو ایا څوک خپل تنفسات شمېرلی شي؟).

---

(١) تفسير ابي السعود ج۵ ص۴۹؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۲۷؛ التفسير الكبير ج۱۹ ص۱۲۹؛ تفسير نمونه ج۱۱ ص۳۵۸
(٢) صحيح البخاري ج۱ ص۳۷۳
(٣) الدر المنثور ج۵ ص۴۵

د همدا موضوع یو پښتون شاعر په خپلو اشعارو کښې څومره ښه تمثیله کړې ده چې[۱]

هسې رنګ نعمت راکړی خدای و ما دی :: چې هیڅ څیز بها یې نشته بې بها دی
یو خو دا چې یې په شکل د ادم کړم :: دوهم دا چې محمد ﷺ مې رهنما دی
لاس و پښې غوږ و سترګې خوله او ژبه :: یو صورت مې په څو اسمه مسمی دی
آسمان ځمکه لمر سپوږمۍ او روښان ستوري :: درست جهان مې ونظر ته تماشا دی
شپه او ورځ د ماه ومهر له پرتوه[۲] :: مخ د ځمکې راته درست نقره طلا دی
په هر دم زندګاني ښښي وما ته :: هر نسیم د یار د لورې مسیحا دی
چې دا هسې معرفت یې پرې پېرزو کړ :: په رحمان باندې منت د پاک مولی دی

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: هر کله د الله ﷻ نعمتونه بې شمېره او د بشري احاطې څخه ووتل نو ایا ممکنه ده چې په ټول بشریت کښې دې داسې څوک مونده شي چې د شکور (شکرګذار) لقب وګټي، حال دا چې الله ﷻ دغه لقب نوح ﷺ ته ورکړی دی چې: ﴿ إِنَّهُۥ كَانَ عَبۡدٗا شَكُورٗا ﴾ [الإسراء:۳] یقینًا چې نوح ﷺ شکرګذار بنده وه؟

موږ وایو چې: الله ﷻ په خپل فضل سره د شکرګذارۍ څخه د یوه بنده خپله ناتواني ښکاره کول او په خپل عجز باندې اعتراف کول شکر ګڼلی دی او دا څکه چې:

یوه ورځې داود ﷺ الله ﷻ ته عرض وړاندې کړ چې: ای ربه! زه به څنګه ستا شکرګذاري وکړم حال دا چې زما شکر کول هم یو نعمت دی (چې تا یې توفیق راکړې)؟، نو الله ﷻ جواب ورکړ چې: «الآنَ شَكَرْتَنِي يَا دَاوُدُ»[۳] اوس دې زما شکر اداء کړ ای داوده! (چې په خپل عجز دې اعتراف وکړ).

﴿ وَإِذۡ قَالَ إِبۡرَٰهِيمُ رَبِّ ٱجۡعَلۡ هَٰذَا ٱلۡبَلَدَ ءَامِنٗا وَٱجۡنُبۡنِي وَبَنِيَّ أَن نَّعۡبُدَ ٱلۡأَصۡنَامَ ﴿٣٥﴾
رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضۡلَلۡنَ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلنَّاسِۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُۥ مِنِّيۖ وَمَنۡ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٞ
رَّحِيمٞ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ عِندَ بَيۡتِكَ ٱلۡمُحَرَّمِ رَبَّنَا
لِيُقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ تَهۡوِيٓ إِلَيۡهِمۡ وَٱرۡزُقۡهُم مِّنَ ٱلثَّمَرَٰتِ لَعَلَّهُمۡ
يَشۡكُرُونَ ﴿٣٧﴾ رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُۗ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ

---

(۱) د عبدالرحمن مومند دیوان ص۱۸۳
(۲) پرتو رڼا
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۴۰

وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلْكِبَرِ إِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾ رَبِّ ٱجْعَلْنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي ۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴿٤١﴾ ﴾

[۳۵] او (ای پیغمبره!) هغه وخت (خپل امت ته) وریاد کړه چې ابراهیم ﷺ وویلې چې: ای زما ربه! دغه ښار (مکه معظمه) د امن خاوند (ښار) وګرځوې، او ما او (هم) زما زامن د دې څخه وساتې چې مونږ د بوتانو عبادت وکړو.

[۳۶] ای زما ربه! (دا ځکه چې) یقیناً د خلکو څخه زښت ډېر (کسان) بوتانو ګمراه کړي دي (او په راتلونکي کښې به نور هم ګمراه کړي) نو هرڅوک چې زما پیروي وکړي (او د بوت پرستۍ څخه خپل ځان وساتي) نو یقیناً هغه زما (د ډلې) څخه دی، او څوک چې زما څخه عصیان وکړي (د بوت پرستۍ مرتکب شي) نو یقیناً ته بښونکی (او) مهربان یې (چې د توبې توفیق ورکړې).

[۳۷] ای زمونږ ربه! یقیناً ما د خپلې اولادې څخه ځینې اولادې ته په داسې وادي (بیابان) کښې استوګنه ورکړه چې د کروندې خاوند نه دی (مګر) ستا د معزز کور (کعبې شریفې) په نزد دی.

ای زمونږ ربه! (دا) د دې دپاره چې دوی لمونځ (ستا عبادت) وکړي، نو د ځینو خلکو (مسلمانانو) زړه داسې وګرځوه چې دوی ته میلان وکړي، او (هم) دوی ته د (پريمانه) میوجاتو څخه روزي ورکړې، شاید چې دوی شکر وکړي (او ستا عبادت وکړي).

[۳۸] ای زمونږ ربه! یقیناً ته په هغه شي باندې پوهېږې چې مونږ یې (په زړونو کښې) پټوو او په هغه شي باندې (هم پوهېږې) چې مونږ یې ښکاره کوو.

(ای پېغمبره!) او (په دې باندې علاوه) په الله ﷻ باندې نه کوم شی په ځمکه کښې پټېدلی شي او نه په اسمان کښې.

[۳۹] (ابراهیم ﷺ دا هم وویلې چې) هغه الله ﷻ ته حمد (او ثنا) ده چې ماته یې د لوی عمر په حالت کښې اسماعیل او اسحق رابښلی دی، یقیناً چې زما رب ﷻ ضرور د دعاء (سوال) اورېدونکی (قبلوونکی) دی.

[۴۰] ای زما ربه! ما د لمانځه ودروونکی وګرځوې او زما د اولادې څخه (هم ځینې د لمانځه ودروونکي وګرځوې)، ای زمونږ ربه! زما دعاء (سوالونه) قبول کړې.

[۴۱] ای زمونږ ربه! ماته او زما مور او پلار ته او (ټولو) مؤمنانو ته په داسې ورځ کښې مغفرت وکړې چې حساب ودرېږي (پیل شي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د کفارو عامو ناشکریو ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې د

هغوی خاصې ناشکرۍ بیانېږي، چې دوی هغه وطن (مکه معظمه) د بوت پرستۍ مرکز جوړ کړ او دار البوار (دار الهلاکة) يې وګرځاوه کوم چې ابراهیم ﷺ ورته دعاء کړې وه چې: ای ربه! ته يې د امن ښار وګرځوې او د توحید مرکز ترې جوړ کړې!

۲_ هلته د الله ﷻ په توحید باندې کونیه دلایل قائم کړی شوي وه او دلته پرې هغه نقلیه دلایل ودرولی کېږي کوم چې د ابراهیم رئيس الموحدين ﷺ د مبارکې خولې څخه حکایت شوی دی، نو حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس نو په خپل امت باندې د ابراهیم ﷺ څه اقوال او د مکې معظمې څه حالات قرائت کړه ترڅو څرګنده شي چې رئيس الموحدين د توحید په باره کښې څه ویلي دي، او ترڅو مشرکانو ته جوته شي چې ایا دوی د خپل نیکه په اقوالو باندې ولاړ دي؟ هغه دا چې:

۱_ هغه وخت خلکو ته وریه یاد کړه چې ابراهیم ﷺ خپل رب ﷻ ته سوال وکړ چې: ای ربه! تا خو زما په غوښتنه باندې دغه وطن (مکه معظمه) ښار ګرځولی دی نو اوس تاته یو بل سوال هم کوم چې: ای ربه! دغه ښار د امن ښار وګرځوې چې هم په تکویني توګه او هم په تشریعي توګه د امن ښار جوړ شي، او خلک پکښې په ارامۍ سره ژوند وکړي.

۲_ ای ربه! لکه چې زه دې تر اوسه د بوت پرستۍ څخه ساتلی یم، په راتلونکي کښې مې هم د دغه پلیت کار څخه په خپل حفظ کښې وساتې، او حتی زما زامنو ته (لکه اسماعیل او اسحق) هم د دغه کرغېړن عمل څخه امان ورکړې، ترڅو مونږ د هغه امن حق اداء کړو کوم چې تا دغه مبارک ښار ته ورکړی دی.

۳_ ای ربه! زه خکه ستا څخه سوال کوم چې د بوت پرستۍ څخه امان راکړې چې دغو بوتانو ډېر خلک ګمراه کړي دي، نو زه ډارېږم چې زما اولاده خپل پیروان جوړ نه کړي چې حقه لاره ترې ورکه کړي.

۴_ ای ربه! څه لرې نه ده چې زما په اولاده کښې هم ځینې بوت پرستان جوړ شي خو زه د هغوی څخه همدا اوس خپل برائت اعلانوم، زما د اولادیت ویاړ هغو ته په نصیب دی څوک چې زما پیروي کوي او د بوت پرستۍ څخه ځان ساتي، او هرڅوک چې زما پیروي نه کوي نو د هغوی حال تول تاته موکول دی، خکه چې همدا ته غفور او رحیم يې، نو که ستا اراده وشي د توبې توفیق به ورکړې او که نه نو ته د شدید عذاب خاوند يې.

۵_ ای زمونږ ربه! ما خو ستا په هدایت د خپل اولاد څه برخه په داسې خای کښې مېشت کړې ده چې نه پکښې کښت او زراعت صورت نیولی شي او نه ورته د خلکو تګ راتګ شته دی، بلکې بیابان او وچه-کانګړه ده؛ خو د دې سره-سره په دې مقام کښې ستا هغه کوټه اباده ده کومه چې تاته ډېره محترمه او معززه ده.

٦_ نو ای زمونږ ربه! دا کار ما د دې دپاره کړی دی چې دا مقام یو دیني او اسلامي مرکز جوړ شي. چې تاته ستا بندګان لمونځونه ودروي او بلکې د ټولې دنیا مسلمانان په خپلو لمونځونو کښې همدې طرف ته مخونه واړوي

٧_ نو ای زمونږ ربه! د خینو خلکو (مسلمانانو) زړونه د همدې ښار اوسېدونکو ته ورمایل کړې چې هملته تګ راتګ وکړي او دا ښار پرې ښه اباد وګرځي، او هم د ټولې دنیا د میوجاتو څخه دوی ته روزي ورکړې ترڅو دوی ستا شکرګذاران بندګان جوړ شي.

٨_ ای زمونږ ربه! ته خو یقیناً په هغه شي باندې پوهېږې کوم چې مونږ په زړونو کښې پټوو او کوم چې مونږ یې په خولو باندې څرګندوو نو ته ډېر ښه پوهېږې چې ما ذکره شوې دعاء په څومره اخلاص سره وکړه نو هیله ده چې ته یې قبوله کړې. او هم په دې باندې ډېر ښه پوهېږې چې په دې مقام کښې زما د خپلې اولادې د څه برخې دېره کولو صرف ستا په هدایت باندې صورت نیولی دی او بس.

ای پیغمبره! د ابراهیم ﷺ د خبرې په تائید باندې په خپل امت باندې قرائت کړه چې په الله ﷻ باندې د زړونو حالات لا څه چې هیڅ شی ترې نه په ځمکو کښې پټ پاتې کېدلی شي او نه ترې په اسمان کښې پټېدلی شي.

٩_ بیا نو ابراهیم ﷺ وویلې چې خاص هغه الله ﷻ ته حمد او ثناء ده چې ماته یې د بوډاتوب په حال کښې دوه زامن رابښلي دي چې یو اسماعیل ﷺ نومېږي او بل اسحق ﷺ. نو څرنګه چې په دغه حال کښې د اولاد بښل د الله ﷻ د فضل راکولو لویه نښه ده نو زه امید کوم چې زما ذکر شوي سوالونه به هم قبول کړي، دا ځکه چې یقیناً زما رب ﷻ د سوالونو قبلوونکی او اورېدونکی دی.

١٠_ نو ای ربه! د کوم مطلب دپاره چې ما خپله اولاده دلته مېشت کړې ده هغه مطلب راته پوره کړې، نو ما هم د لمانځه ودرونکی وګرځوې چې د ټولو حقوقو سره ادامه ورکړم او زما د اولادې څخه هم ځیني داسې جوړ کړې چې ستا دپاره لمونځونه ودروي او همدا تاته په عبادت باندې دوامداره توګه مشغول شي.

١١_ ای زما ربه! زما سوال قبول کړې او خالي لاس مې پرېنږدې.

١٢_ ای زمونږ ربه! په اخر کښې یو خل بیا د سوال لاسونه پورته کوم چې ماته هم مغفرت وکړې او زما مور او پلار ته هم او بلکې ټولو مؤمنانو سړیو او ټولو مؤمنانو ښځو ته هم، په داسې وخت کښې چې د قیامت ورځ قائمه شي او حساب کتاب پیل شي.

توضیحات

١_ په دې مقام کښې د مکې معظمې مشرکان خپلو لاندې خطاګانو ته متوجه کړی شوي دي چې

الف: ابراهیم ﷺ د بوت پرستۍ څخه پنا غوښتې وه خو هغوی به پرې افتخار کاوه.

ب: ابراهیم ﷺ د خپلې مشرکې اولادې څخه بېزاري اعلانه کړې وه خو هغوی به د شرک سره سره

خپل خانونه ابراهمیان بلل چې مونږ د هغه په تګلاره روان یاستو.

ج. ابراهیم ﷺ غوښتل چې مکه معظمه د توحید د عقیدې مرکز وګرځي مګر هغوی د بوت پرستۍ او مشرکانه عقیدې مرکز کرخولی وه.

د. ابراهیم ﷺ خپله اولاده د لمانځه د اقامې دپاره دیره کړې وه خو دوی پکښې بوت پرستي اقامه کړه.

هـ. ابراهیم ﷺ د امن سوال او هم د میوجاتو د ډېروالي سوال د دې دپاره کړی وه چې اولاده یې شکر ګذاران جوړ شي مګر هغوی ناشکري وکړه؛ نه یې د امن حق اداء کړ، نه د میوجاتو د ډېروالي او نه د خلکو د ګڼې ګونې.

۲_ ابراهیم ﷺ د کعبې شریفې دپاره دوه خله دعاء کړې ده: یو خل په همدغو کلماتو ﴿ هَـٰذَا ٱلْبَلَدَ ءَامِنًا ﴾ سره او بل خل په ﴿ هَـٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا ﴾ په کلماتو سره، چې د دواړو عبارتونو فرق د [البقرة: ۱۲۶] ایت لاندې تېر شوی دی والحمد لله ﷻ، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې ابراهیم ﷺ خپل خان او خپلو زامنو ته د بوت پرستۍ څخه امان غوښتی دی چې: ﴿ وَٱجْنُبْنِى وَبَنِىَّ أَن نَّعْبُدَ ٱلْأَصْنَامَ ﴾ حال دا چې پخپله هم د شرک څخه لا څه چې د ګناه څخه معصوم وه او همدارنګه د ده په اولاده کښې نور معصومان هم ډېر وه، لکه اسماعیل ﷺ، اسحق ﷺ، یعقوب ﷺ، یوسف ﷺ او داسې نور؟

مونږ وایو _والله ﷻ أعلم_ چې: په ذکره شوې غوښتنه کښې به یې یو مطلب دا وه چې د قیامت د ورځې پورې ورپسې مسلمانان اقتداء وکړي او د کفریاتو څخه پنا وغواړي، او بل مطلب به یې دا وه چې د ګناه څخه معصومیت د پیغمبرانو علیهم السلام طبعي شی نه دی بلکې د الله ﷻ په توفیق سره صورت نیسي، که نه نو څوک د ګناه څخه معصوم پاتې کېدلی شي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې د ابراهیم ﷺ د دې قول ﴿ وَمَنْ عَصَانِى فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ څخه إشارة معلومېږي چې دغه جلیل القدر پیغمبر مشرکانو ته د مغفرت غوښتنه کړې ده، بلکې د ذکرو شوو ایتونو په وروستني ایت کښې یې ورباندې صراحت کړی دی چې: ﴿ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لِى وَلِوَٰلِدَىَّ ﴾ ای زمونږ ربه! ماته او زما مور او پلار ته مغفرت وکړې؛ څکه که څه هم د ابراهیم ﷺ مور مسلمانه وه[۱] مګر پلار یې (ازر) خو مشرک وه؟

مونږ وایو چې: د دې موضوع بشپړ تحقیق د [التوبة: ۱۲] ایت لاندې _لله الحمد_ تېر شوي دي،

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۳

چې په دغه وخت کښې نوموړي ته علم نه وه ورکړی شوی چې مشرک ته الله ﷻ مغفرت نه کوي، د همدې کبله علماء کرام وايي چې: د شرک مغفرت عقلاً محال نه دی بلکې شرعًا محال دی[1] چې ابراهيم لا پرې تر هغه وخته پورې نه وه خبر کړی شوی.

۵_ مونږ د الله ﷻ په توفيق د ابراهيم ؑ د حالاتو په هکله د [البقرة:۱۲۴] او [الأنعام:۷۴] ايتونو لاندې څه معلومات ليکلي دي، خو په دې باندې برسېره علماوو کرامو د دغه جليل القدر پيغمبر ؑ د ژوند په ټولو اړخونو باندې ښه اوږده او خوندور بحثونه کړي دي[2]، نو که د چا اوږده بيان ته زړه نه په تنګېږي هملته دې مراجعه وکړي، مونږ دلته فقط په لاندې اجمالي معلوماتو باندې اکتفاء کوو چې:

الف: ابراهيم ؑ د عراق د کوفې په ښار کښې د نمرود پاچا په زمانه کښې زېږېدلی دی.

ب: چې په ډېره عجيبه او خارق العاده توګه لوی شو او د نبوت د ورکړې جوګه شو.

ج: د نبوت په دوره کښې يې د نمرود پاچا سره ډېر مباحث واقع شوه چې په پای کښې نوموړي سرکښه پاچا په اور کښې واچاوه خو الله ﷻ ورباندې اور ګلزار کړ.

د: بيا ابراهيم ؑ د عراق څخه شام ته د هجرت په نيت اولاً مصر ته سفر وکړ چې په دې سفر کښې ورسره يوازې يو وراره (لوط ؑ) او يوه خپله مېرمن (بي بي سارة رضي الله عنها) ملګرې وه چې په نسب کښې يې د تره لور وه.

هـ: په دې سفر کښې د مصر د وخت متکبر پاچا بي بي سارة رضي الله عنها ته د ناکاره عمل قصد وکړ مګر الله ﷻ هغې ته په خارق العاده توګه نجات ورکړ، چې پوره بيان يې د الله ﷻ په فضل د [الأنبياء:۷۱] ايت لاندې راروان دی.

و: څرنګه چې نوموړي پاچا د ناکاره قصد په وخت کښې د غټ مصيبت سره مخامخ شو چې د بي بي سارې رضي الله عنها په دعاء سره ورڅخه مصيبت پورته شو او په خپلې بدنيتۍ باندې پښېمانه شو، نو بي بي سارې رضي الله عنها ته يې يوه وينځه تحفه ورکړه چې نوم يې (هاجره) وه[3].

ز: بي بي سارې رضي الله عنها اولاد نه درلود نو بي بي هاجره يې ابراهيم ؑ ته هبه کړه، په دې اميد چې الله ﷻ ورته څه اولاد وبښي.

ح: بيا د مصر څخه اصلي هجرت ځای (شام) ته لاړه.

ط: په شام کښې بي بي هاجرې رضي الله عنها ته الله ﷻ يو خوی (اسماعيل ؑ) وباښه.

ی: الله ﷻ ابراهيم ؑ ته امر وکړ چې همدغه زوی او د ده مور (هاجره رضي الله عنها) د مکې معظمې په هغه ځای کښې ديره کړه چرته چې اوس کعبه اباده ده.

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۵ ص۵۱

(۲) تاريخ الطبري ج۱ ص۱۶۲؛ تفسير الطبري ج۱۳ ص۲۲۹؛ تفسير البغوي ج۳ ص۳۷؛ المحرر الوجيز ج۱۱ ص۱۴۸؛ روح المعاني ج۱۳ ص۲۳۶؛ تفسير الخازن ج۳ ص۵۳۲

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۲۹۵

یا: ابراهیم ﷺ دغه دواړه مور او زوی هلته بوتلل او د لرو اوبو او لرو کجورو سره یې هملته مېشته کړه، او الله ﷻ ته یې د سوال لاسونه پورته کړه چې: ﴿ رَّبَّنَآ إِنِّيٓ أَسۡكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيۡرِ ذِي زَرۡعٍ ﴾ ای زمونږ ربه! یقیناً ما د خپلې اولادې ځینې برخه (اسماعیل ﷺ) په داسې وادي او بیابان کښې مېشت کړه چې د کروندې خاوند نه دی او اوبه نه لري، نو په خپل فضل سره ورته د خوراک او څښاک بندوبس وکړې.

یب: الله ﷻ هلته یو چینه راوخوټوله چې بي بي هاجرې ورته بندی، واچوله.

نبي کريم ﷺ فرمایي چې: «يَرْحَمُ اللهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْنًا مَعِينًا»[1] یعنې د اسماعیل ﷺ په مور باندې دې الله ﷻ رحم وکړي، که د زمزم اوبه یې پرېښې وی (بندی یې ورته نه وی اچولی) نو د زمزم اوبه به جاري چینه ګرځېدلې وی.

یج: بیا هملته د بي بي هاجرې په اجازه یوه عربي قبیله (جرهم) مېشته شوه.

ید: د همدې قبیلې څخه اسماعیل ﷺ عربي زده کړه او چې کله زلمی شو په همدوی کښې یې واده وکړ.

یه: ابراهیم ﷺ به وخت په وخت ورته او د خپل اهل پوښتنه به یې کوله.

یو: نو بیا زوی او پلار کعبه شریفه هم اباده کړه او په وراندې ببرته وختونو کښې د اسماعیل ﷺ د ذبحې واقعې هم صورت ونیوه، او داسې نور.

څو نکات

۶ـ په کار دي چې په دې مقام کښې لاندې نکتې هم محترم لوستونکې په نظر کښې ونیسي:

الف: ځینې علماء کرام وایي[2] که ابراهیم ﷺ په ﴿ فَٱجۡعَلۡ أَفۡـِٔدَةٗ مِّنَ ٱلنَّاسِ ﴾ کښې د "من" په توري سره سوال نه وی کړی، چې د بعضیت معنی ورکوي، نو د یهودو او نصاراوو زړونو به هم کعبې شریفې ته میلان کړی وی او یوازې مسلمانانو پورې به یې اختصاص نه وی موندلی.

ب: که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د ﴿ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴾ جمله هم الله ﷻ د ابراهیم د اقوالو څخه راحکایت کړې ده، مګر مونږ ته بهتره برېښي چې دا به د ابراهیم ﷺ د قول په تائید باندې الله ﷻ نازله کړې وی او د هغه ﷺ څخه به حکایت نه وی.

د دې نظیر دا دی چې الله ﷻ د بلقیس د خولې څخه حکایت وکړ چې: ﴿ إِنَّ ٱلۡمُلُوكَ إِذَا دَخَلُواْ قَرۡيَةً أَفۡسَدُوهَا وَجَعَلُوٓاْ أَعِزَّةَ أَهۡلِهَآ أَذِلَّةٗ ﴾ یعنې یقیناً کله چې کوم ښار ته پاچایان داخل شي هغه فاسدوي او عزتمند خلک یې ذلیلان جوړوي. او بیا یې همدا مضمون تائید کړ چې: ﴿ وَكَذَٰلِكَ يَفۡعَلُونَ ﴾ [النمل: ۳۴] یعنې ای پیغمبره! همدغسې کوي لکه څنګه چې بلقیس ویلي دي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۷۵

(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۳۸؛ التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۱۳۸

چې کوم عمر به چې ابراهیم ؑ په هغه "علی الکبر" کلمې سره اشاره کړې ده هغه د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت د اسماعیل ؑ د ولادت په وخت کښې نهه نوي (۹۹) کاله وه او د اسحق ؑ د ولادت په وخت کښې یو سلو دولس (۱۱۲) کاله وه، په دې باره کښې نور اقوال هم شته(۱).

د ذکر شوي ایتونه مونږ ته ارشاد کوي چې باید مونږ په خپلو دعاګانو کښې مور او پلار او هم خپل اولادونه او ټول مسلمانان هېر نه کړو

﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعْمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَ ۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ
ٱلْأَبْصَٰرُ ﴿٤٢﴾ مُهْطِعِينَ مُقْنِعِى رُءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ۖ وَأَفْـِٔدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴿٤٣﴾
وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّجِبْ
دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَ ۗ أَوَلَمْ تَكُونُوٓا۟ أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ ﴿٤٤﴾
وَسَكَنتُمْ فِى مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا
لَكُمُ ٱلْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا۟ مَكْرَهُمْ وَعِندَ ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ
لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ ﴿٤٦﴾ ﴾

[۴۲] او (ای پیغمبره!) هرو مرو ته (د مهلت ورکولو د کبله) ګومان مه کوه چې الله ﷻ د هغو کړو وړو څخه بې خبره دی کوم چې ظالمان (کافران) یې کوي، (دا خکه چې) یقیناً الله ﷻ دوی داسې ورځې ته وروسته کوي چې سترګې به پکښې (د ډېر هیبت له وجهې) تېغې وخېژي (یوه خوا او بله خوا به نه ګوري).

[۴۳] (البته) په داسې حال کښې چې (د محشر میدان ته به) منډې وهونکې وي (او) په داسې حال کښې چې د خپلو سرونو به نېغ نیوونکي وي، چې دوی ته به خپل نظرونه بېرته نه راتاوېږي (بانه به یې حرکت نه کوي او سترګې به یې نه رپېږي)، او هم به یې زړونه خالي وي (د ډاره به یې زړونه وتلي وي).

[۴۴] او (ای پیغمبره!) خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې دوی ته پکښې (دنیاوي) عذاب ورشي، نو هغه کسان به ووایي کومو چې ظلم کړی دی (کفر یې غوره کړی دی، داسې چې) ای زمونږ ربه! مونږ د نژدې نېټې (لږ وخت) دپاره وروسته کړه چې مونږ ستا دعوت (إلی التوحید) قبول کړو او د پیغمبرانو علیهم السلام پیروي وکړو.

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۲

(دوی ته به جواب ورکړی شي چې) ایا تاسو نه وئ چې پخوا به مو سوګندونه کول چې تاسو ته زوال نشته (تاسو ته کوم خطر متوجه نه دی)؟

[۴۵] او (ایا) تاسو د هغو خلکو په (خالي) خایونو کښې نه وئ اوسېدلي کومو چې په خپلو خانونو باندې ظلم کړی وه (کفر یې غوره کړی وه)؟ او (ایا) تاسو ته نه وه ښکاره شوي چې مونږ په هغوی باندې څه وکړه؟ (ایا تاسو ترې عبرت وانخست؟) او (ایا) تاسو ته مو (د هلاکو شوو قومونو) مثالونه نه وه بیان کړي؟

[۴۶] او په تحقیق سره هغوی (د الهي دین د منځه وړلو دپاره) خپل پټ تدبیرونه جوړ کړي وه، حال دا چې د دوی (ټول) پټ تدبیرونه د الله ﷻ په نزد وه (چې د ده ﷻ د ارادې څخه پرته یې تاثیر نه شو کولی) او اګر که د دوی تدبیرونه وه چې غرونه ترې زوال مونده کړي (ډېر قوي وه خو د الهي ارادې څخه په غیر یې کومه نتیجه ورنه کړه؛ نو ایا ستاسو پټ تدبیرونه به نتیجه ورکړي؟ ایا تاسو به د دین د ترقۍ مخنیوی وکړی شئ؟).

ارتباطونه

۱ـ په دې ایتونو کښې هغه توهمات پورته کړی شوي دي کوم چې د وړاندېنیو ایتونو څخه چاته ذهن ته ورتله، هغه دا چې:

الف: کاشکې چې الله ﷻ ظلوم او کفور انسان سمدستي هلاک کړی وی او په دنیا کښې یې د ژوند فرصت نه وی ورکړی.

ب: د ابراهیم ﷺ د دې قول څخه چې الله ﷻ مونږ ته راحکایت کړی دی چې: ﴿ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ یعنې ای ربه! څوک چې زما د پیروۍ څخه انکار وکړي او بوت پرستي غوره کړي نو ته غفور او رحیم یې، إشارةً څرګندېږي چې دغه جلیل القدر پیغمبر بوت پرستانو ته د مغفرت په تمه وه.

ج: لکه چې په همدغې تمه باندې یې صراحت کړی دی چې په ﴿ وَلِوَٰلِدَيَّ ﴾ په کلمې سره یې پلار او مور ته مغفرت غوښتی دی حال دا چې پلار خو یې مشرک وه.

نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ ذکر شوي ټول توهمات رد کړه.

۲ـ بالآخره وړاندې ایتونه د ﴿ يَوْمَ يَقُومُ ٱلْحِسَابُ ﴾ په کلماتو باندې ختم شوي وه او په دې ایتونو کښې د "يَوْمُ الْحِسَاب" دپاره څه اختصاصي صفات بیان شوي دي چې هغه به دغسې او هاغسې سخته وي. نو خلاصه یې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! د ابراهیم ﷺ د خبرو څخه او کفارو او ظالمانو ته د مهلت ورکولو څخه مه ته دا ګومان کوه او نه دې نور څوک دا ګومان کوي چې یا به الله ﷻ هغوی ته کفر او شرک وبښي او یا به

د هغوی د کړو وړو څخه ناخبره وي. او دا خکه چې د کفارو او مشرکانو عذاب په دوه وو برخو باندې وېشلی کېږي

۱ـ د هغوی د عذاب یوه برخه هغه ده کومه به چې د مرګ څخه وروسته ورباندې ورنازله کړی شي، د عذاب دغه برخه په هغوی باندې په دنیا کښې نه وربنکته کېږي بلکې مونږ یې داسې ورځې ته ټالوو چې لاندې کیفیات به ولري:

الف: په دغې ورځ کښې به د ډېر هیبت د کبله د موقف د خلکو سترګې تبغې ختلې وي او هرڅوک به په همدې خطره کښې وي چې اوس به څه کېږي.

ب: هرڅوک به د خپل قبره څخه راپورته کېږي او د محشر د میدان په لور به په جلتۍ سره زغلي، چې د هیچا سره به د خپل خان څخه په غیر د بل چا غم نه وي.

ج: ټولو به نبغ سرونه نیولي وي او هیڅوک به هاخوا او دې خوا نه ګوري او نه به کتلی شي.

د: د ټولو سترګې به بېرته وي، هیڅوک به سترګو ته رپ نه شي ورکولی.

هـ: د هیچا زړه به په خپل خای کښې نه وي، د ټولو زړونه به وتلي وي او ټول به ناقراره وي ته به وایې چې زړونه یې خالي هوا ده.

۲ـ ای پیغمبره! د کفارو د عذاب بله برخه هغوی ته په دنیا کښې متوجه ده، نو ته د دغې ورځې څخه خلک وډار کړه چې دنیاوي عذاب د بدې ورځې سره مخامخ نه شي، که نه نو لاندې کیفیات به ورډمخه شي:

الف: په دغې ورځ کښې به ظالمان (کفار) الله ﷻ ته سوالونه او زارۍ کوي چې: ای زمونږ ربه! زمونږ څخه د دغه عذاب مخه واړوه او د نژدې وخته پورې مونږ ته مهلت راکړه. که ته زمونږ دغه سوال قبول کړې نو مونږ به ستا دعوت په لبیک ویلو سره قبول کړو او ستا د پیغمبرانو پیروي به وکړو، هرڅه چې دوی وایي نو همغه به مونږ ومنو.

ب: نو د الله ﷻ د پلوه به ورته جواب ورکړی شي چې هغه وخت تېر شو په کوم کښې چې ستاسو ایمان د قبول درجې ته رسېده، اوس نه ستاسو سوال قبلېږي او نه درڅخه د عذاب مخه اړوله کېږي.

ج: ای کفارو! ایا تاسو همغه خلک نه یاست چې په سوګند سره به مو ویلې چې ستاسو په حالت کښې به بدلون رانه شي او هیڅوک به ستاسو څخه دغه د خوشالۍ حالت د غم په حالت بدل نه کړی شي.

د: ای کفارو! په تاسو باندې دغه بده ورځ ناڅاپي نه ده درغلې بلکې تاسو داسې خلک یاست چې د هغو کفارو په مساکنو او ښارونو کښې اوسېدلئ کومو چې ستاسو غوندې په خپلو خانونو ظلم کړی وه او په کفر کلک ولاړ وه.

ایا تاسو نه پوهېدئ چې په تاسو باندې به هم یو وخت دغسې پوړنا کوونکی عذاب درنازل شي

لکه څنګه چې په هغوی باندې ورنازل شوی وه؟ ایا تاسو د هغوی څخه عبرت وانخست چې یو وخت به ستاسو کورونه او ښارونه هم نورو خلکو ته پاتې شي لکه چې د هغوی کورونه تاسو ته پاتې شوي وه؟

هـ: لنډه دا چې تاسو ته ښه څرګنده شوې ده چې په پخوانیو ظالمانو باندې مونږ څه وکړه او باعث بې څه وه.

و: په دې باندې علاوه مونږ تاسو ته د ظالمانو ډېر مثالونه څرګند او بیان کړي وه چې باید تاسو ترې عبرت اخستی وی، لکه عادیان، ثمودیان او نور.

ز: ای کفارو! ایا تاسو نه پوهېدئ چې پخوانیو ظالمانو د پیغمبرانو علیهم السلام د ناکامی دپاره ډېرې هلې ځلې کړې وې او ډېر پټ تدبیرونه یې سنجولي وه، خو یو تدبیر هم ورنه کاریګر نه وه واقع شوی، ځکه چې د هغوی د تدابیرو اغیزمن واقع کېدل د الله ﷻ په واک او اختیار کښې وه نو الله ﷻ ټول ناکام کړه، او کوم پټ تدبیر چې الله ﷻ د هغوی د هلاکت دپاره په ازلي علم کښې درلود همغه کاریګر واقع شو او د هغوی بېخ او بنیاد یې وویست.

ح: نو ای کفارو! لکه چې د هغوی تدابیرو کار ورنه کړ همدارنګه به ستاسو تدابیر څه کار ورکړي، حال دا چې هغوی د فساد دپاره او د الهي دین د منځه وړلو دپاره دومره لوی لوی تدابیر سنجولي وه چې غرونه پرې د بېخونو څخه وتلی شوه او غرونه یې سورې کولی شوه مګر الهي دین ته یې هیڅ حرکت ورنه کړی شو او د ځایه یې ونه ښورولی شو.

توضیحات

۱ـ علماوو کرامو د ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا ﴾ په جمله کښې متعدد قولونه کړي دي چې په دې کښې خطاب نبي کریم ﷺ ته متوجه دی، یا د ده امت ته او بالآخره یا عام خطاب دی چې نبي کریم ﷺ او هم امت دواړو ته شامل دی[1].

مونږ ته بهتره ښکاري چې ذکر شوی خطاب به قصداً نبي کریم ﷺ ته متوجه وي او امت به په غوږ باندې باندې وهلی شوی وی، لکه چې الله ﷻ نبي کریم ﷺ مخاطب کړی دی چې: ﴿ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾ [الأنعام:۱۴] او ای پیغمبره! د مشرکانو څخه مه جوړېږه. نو ټول امت په غوږ باندې وهل شوی دی چې شرک یو کرغېړن کار دی چې الله ﷻ ترې تاسو لا څه چې خپل پیغمبر هم منعه کړی دی.

مونږ ځکه ذکره شوې توجیه غوره کړه چې په ذکره شوې جمله باندې د راتلونکي ایت دا جمله ﴿ وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ ﴾ عطفه ده او په دې کښې خو بالاتفاق نبي کریم ﷺ مخاطب دی، نو مناسبه ده چې په هغې جمله کښې هم همغه ﷺ مخاطب وي.

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۴

د ځو لغاتو معناوي

۲_ د لاندي ځو لغاتو معناوي ولولئ چې د قيامت د ورځې د ځرنګوالي په بيان کښې نازلې شوي دي

الف: د ﴿ تَشْخَصُ ﴾ کلمه د "شُخُوص" څخه اشتقاقه شوې ده. "شُخُوص" دې ته وايي چې د چا سترګې د مرګ په وخت کښې ودرېږي او د حرکت څخه ولوېږي[1]. يعنې د قيامت داسې ورځ ده چې د هيبته به د خلګو سترګې داسې ولاړې وي لکه چې د مړي سترګې ودرېږي او بالکل يې بانه حرکت نه کوي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د راتلونکي جملې ﴿ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ ﴾ معنی دا ده چې دوی ته به نظر نه راګرځي چې خپل خانونه وګوري[2]، او د دې جملې -چې اوس د بحث لاندې ده- معنی دا ده چې دوی به د محشر د ميدان څخه بل پلو ته نه شي کتلی. نو راتلونکې جملې د دې جملې مضمون ښه تقويه کړ او تکرار پکښې واقع نه شو.

ب: د ﴿ مُهْطِعِينَ ﴾ کلمه د "إِهْطَاع" څخه اشتقاقه شوې ده، "إِهْطَاع" هغې منډې او ځغاستې ته ويل کېږي د کومې سره چې ډار ملګرى وي او په حقيقت کښې ډار په منډه کړی وي[3]. يعنې کله چې بنيادمان د قبرو څخه راپورته شي نو د ډار په حال کښې به د محشر ميدان ته په منډو شي.

ج: په ﴿ مُقْنِعِي رُءُوسِهِمْ ﴾ کښې د "مُقْنِعِي" کلمه د "إقناع" څخه جوړه شوې ده. "إقناع" د سر پورته کولو ته وايي[4]. يعنې په دغې ورځ کښې به هرچا خپل سره نېغ نيولی وي او حوادثو ته به منتظر وي.

د: د ﴿ وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَآءٌ ﴾ په جمله کښې د ﴿ هَوَآءٌ ﴾ کلمه علماوو کرامو په "خَالِيَة" سره تفسيره کړې ده[5]، يعنې په دغې ورځ کښې به د هيڅا زړه په خپل ځای کښې نه وي او د ټولو زړونه به ستونو ته راپورته شوي وي، ته به وايې چې د ټولو سينې خالي دي.

دغسې کلمات په عربي لغت کښې د ډېرې وارخطايي او ډېر ډار څخه د کنايي په توګه استعمالېږي. لکه چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِغًا ﴾ [القصص: ۱۰] يعنې کله چې د موسى عليه السلام مور خپل زوی په درياب کښې واچاوه نو ډېره وارخطا شوه، تا به ويل چې زړه يې په ګوګل کښې نشته، نو د خپل زوی د غم څخه په غير نور ټول غمونه يې د زړه څخه ووتل.

د ښه وضاحت دپاره لاندې نصوص ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴾ [عبس:۳۷] يعنې په دغې ورځ

---

(۱) لسان العرب ج۷ ص۴۶
(۲) تفسير الكشاف ج۲ ص۵۶۳
(۳) لسان العرب ج۸ ص۳۷۲
(۴) مفردات الراغب ص۴۲۹
(۵) تفسير البغوي ج۳ ص۳۹

کښې به هرڅوک د خپل ځان په غم کښې واقع وي او د ټولو خپلوانو څخه به هغه حالت بې پروا کړی وي کوم چې ورباندې مسلط وي.

دوهم یوه ورځې نبي کریم ﷺ د قیامت د ورځې څه حالات بیان کړه چې نر او ښځې به ګډوډ د قبرونو څخه حشر کړی شي. نو بي بي عائشې رضي الله عنها (أم المؤمنين) پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! ایا مونږ به په دغې ورځ کښې نه شرمېږو؟ نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «اَلْأَمْرُ أَهَمُّ مِنْ أَنْ يَنْظُرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ»[1] کار د دې څخه ډېر مهم دی چې د محشر خلک خپلې خپلو نورو ته وګوري.

یادونه

۳ـ مفسرينو کرامو د ﴿ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ ٱلْعَذَابُ ﴾ په جمله کښې د "عذاب" کلمه په لاندې دوه ډولونو سره تفسیره کړې ده:

الف: د عذاب څخه اخروي عذاب مراد دی[2]. يعنې ای پیغمبره! خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې کله په دوی باندې اخروي عذاب ورنازل شي نو ظالمان به الله ﷻ ته سوال کړي چې ای زمونږ ربه! مونږ بېرته دنیا ته وروسته کړې چې مونږ ستا دعوت قبول کړو او د پیغمبرانو پیروي دې وکړو.

ځينې مفسرينو کرامو ليکلي دي چې: کفار به د مرګ څخه وروسته پنځه سوالونه وکړي چې د يوه اجابت به هم ورته ونه کړی شي، او د هغو پنځو سوالونو څخه يو همدغه دی چې په همدې ایت کښې ورته اشاره شوې ده[3].

ب: د عذاب څخه دنیاوي عذاب مطلب دی[4]، يعنې ای پیغمبره! خلک د داسې ورځې څخه وډار کړه چې کله په هغوی باندې په دنیا کښې عذاب ورنازل شي او یا د مرګ په وخت کښې د سکرات الموت سره مخامخ شي نو الله ﷻ ته به ذکر شوی سوال وړاندې کړي، او همغه جواب به واوري کوم ته چې په ایتونو کښې اشاره شوې ده.

مونږ ته همدغه دوهم تفسیر په زړه پورې برېښي نو په همدې بنیاد مو ایتونو ته شرحه ورکړې ده، مونږ خکه دوهم تفسیر غوره کړ چې:

اول: په وړاندېنیو ایتونو کښې د آخرت حالات منعکس شوې وه، نو که دا ایتونه هم د آخرت پورې مربوط وګڼل شي نو دا به د هغو تاکید شي، او که دا د دنیا په عذاب باندې تفسیر شي نو نوې معنی به افاده کړي او تاسیس به وګڼل شي حال دا چې د تائید څخه خو تاسيس بهتر دی.

دوهم: په ﴿ رَبَّنَآ أَخِّرْنَآ ﴾ کښې د ﴿ أَخِّرْنَآ ﴾ کلمه د "تاخیر" څخه اشتقاقه شوې ده چې د وروسته کولو او ټالولو معنی ورکوي، نه د بېرته بېولو معنی چې د آخرت سره مناسبه ده.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۱۶
(۲) البحر المحيط ج۶ ص۴۵۲
(۳) روح المعاني ج۱۳ ص۲۴۹
(۴) تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۶۵

الله ﷻ فرمايي چې: ﴿... لَوْلَآ أَخَّرْتَنِيٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ [المنافقون: ۱۰] يعنې ای مؤمنانو! د هغه څخه وراندې د الله ﷻ په لار کښې خپل مالونه نفقه کړئ چې ستاسو کوم يو ته مرګ وروړسېږي نو بيا وايي چې: ای ربه! کاشکې زه دې د نژدې نېټې (لږ وخت) پورې وروسته کړې وی، چې هم مې خيراتونه کړي وی او هم د صالحانو د جملې څخه ګرځېدلی وی.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ايا د کفارو څخه د عذاب د نزول په وخت او يا د ځنکدن په حالت کښې هغه سوال جواب اورېدلی شوی دی کوم ته چې په ايتونو کښې اشاره شوې ده؟

مونږ وايو چې: د قال په ژبه که د ټولو څخه نه وي اورېدلی شوي نو د حال په ژبه خو د ټولو کفارو حالات د ذکر شوي سوال جواب غوښتنه کوي. د ذکر شوي حالي سوال جواب يوه نظير ته الله ﷻ د [الأنبياء: ۱۱ـ۱۵] ايتونو کښې اشاره کړې ده چې د عذاب د نزول په وخت کښې چې کله کفار د خپلو خانونو د خلاصون دپاره په خغاسته پيل وکړي نو د عذاب پرښتې ورته ووايي چې مه خغلئ؛ خپلو کورونو او د عيش عشرت مالونو ته ورتاو شئ. نو دوی به وايي چې: ای افسوسه! يقيناً چې مونږ ظالمان يو. دوی به په همدغه حال کښې وي چې په نازل شوي عذاب باندې پوښنا شي.

يادونه

۵ـ علماوو کرامو په دې عبارت ﴿وَعِندَ ٱللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ ٱلْجِبَالُ﴾ کښې ډېر اوږده بحثونه کړي دي[۱]، د بحث اوږدوالي د "إنْ" د توري څخه منشا اخستې ده چې په لاندې درېوو ډولونو باندې يې شرحه کړې دي:

الف: ځينې وايي چې د "إنْ" توری د نفي دپاره دی[۲]. يعنې د کفارو د چلونو او تدبيرونو موثريت د الله ﷻ په نزد دی، خو د دې سره سره د هغوی چلونه کمزوري وه او په دومره اندازه کښې نه وه چې غرونه د بېخه وباسي (شريعت ته ضرر ورسوي).

ب: ځينې وايي چې ذکر شوی د "إنْ" توری د مثقل څخه مخفف دی[۳]. يعنې د هغوی د چلونو موثريت د الله ﷻ په اختيار کښې دی، که نه نو د هغوی چلونه او تدبيرونه دومره قوي وه چې غرونه د بېخه وباسي او د اسلام د ترقی مخنيوی وکړي.

ج: بالآخره ځينې وايي چې دغه "إنْ" وصليه دی[۴]. وصليه "إنْ" هغه دی چې مدخول بها جمله يې په بله مقدره جمله باندې عطفه وي چې د هغې مضمون د مذکورې جملې څخه کمزوری وي. نو په دې مقام کښې به يې د معنی حاصل داسې راځېږي چې د هغوی مکرونه د دې سره‌سره چې کمزوري

---

(۱) روح المعاني ج۱۳ ص۲۵۰

(۲) التفسير الكبير ج۱۹ ص۱۴۴

(۳) تفسير المظهري ج۵ ص۲۸۲

(۴) تفسير ابي السعود ج۵ ص۵۸

وه د الله ﷻ په ارادې پورې يې توقف درلود، او که بالفرض تدابير يې دومره قوي وی چې غرونو ته يې حرکت ورکولی شوی نو هم د الله ﷻ د ارادې څخه يې په غير څه اثر نه شو درلودی.

يا په بل عبارت: د هغوی ټول تدابير (واړه وه او که غټ) د الله ﷻ په اراده باندې ځرخېده، د همدې کبله بې اثره شوه.

موږ ته همدغه درېم تفسير په زړه پورې برېښي چې په لاندې ايتونو کښې هم منعکس شوی دی:

اول: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَمَكَرُواْ مَكْرًا كُبَّارًا ﴾ [نوح:۲۲] يعني نوح ﷺ الله ﷻ ته عرض وکړ چې: ای زما ربه! زما قوم زما پيروي نه کوي او د دين د مخنيوي دپاره يې ډېر لوی-لوی تدبيرونه په کار اچولي دي.

دوهم: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فَلِلَّهِ ٱلْمَكْرُ جَمِيعًا ﴾ [الرعد:۴۲] يعني يقينًا پخوانيو کفارو د الهي دين د محوه کولو دپاره ډېر تدبيرونه په کار اچولي وه مګر ټول تدبيرونه (واړه وه او که غټ) په الله ﷻ پورې اختصاص لري، چې پرته د ده ﷻ د ارادې څخه يو هم کارېګر نه واقع کېږي او مرتکبينو ته يې سزا ورکوي.

يو تذکر

۶- په دې مقام کښې ځينو علماوو کرامو ځينې بې اعتماده او بې ارتباطه قيصې ليکلې دي[۱] چې سړی ورباندې باور نه شي کولی، که څوک يې د لوستلو شوق لري نو همل ته دې مراجعه وکړي.

﴿ فَلَا تَحْسَبَنَّ ٱللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِۦ رُسُلَهُۥٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ ذُو ٱنتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ۖ وَبَرَزُواْ لِلَّهِ ٱلْوَٰحِدِ ٱلْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى ٱلْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِىَ ٱللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَٰذَا بَلَٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ وَلِيَعْلَمُوٓاْ أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿٥٢﴾ ﴾

[۴۷] نو (ای پیغمبره!) په الله ﷻ باندې هرو مرو ګومان مه کوه چې د خپلو پيغمبرانو عليهم السلام سره به د خپلې وعدې خلاف کوونکي شي، يقينًا الله ﷻ د کلکې ارادې والا (او) د جزا (عقوبت ورکولو) خاوند دی.

[۴۸] داسې ورځ (خلکو ته) ورېه ياده کړه چې دا ځمکه (پکښې) په بله ځمکه تبديل کړی شي او (هم پکښې) اسمانونه (په نورو اسمانونو تبديل کړی شي)، او ټول خلک (د کفارو په شمول) يکې يو

(۱) البحر المحيط ج۶ ص۴۵۵؛ تفسير القرطبي ج۹ ص۳۸۱

فیصله د الله ﷻ نه د قبرونو څخه بهر شي (چې ټول مخلوقات د ده ﷻ ارادې ته ذلیله دي).

[۴۹] او ته به په دغې ورځ کښې مجرمان (کافران) وګورې چې په زولنو (او ولچکو) کښې به پیوسته کړی شوي (تړلی شوي) وي

[۵۰] د دوی کمیسونه به د ننزرو څخه وي (چې پکښې پټ به وي) او مخونه به یې اور پټ کړي وي.

[۵۱] (دا) د دې دپاره چې الله ﷻ هر نفس (هرچا) ته د هغه شي جزا ورکړي کوم یې چې کسب کړی وي. یقیناً الله ﷻ چالاک (جلت) حسابي دی.

[۵۲] دا (قرآن کریم) د خلکو دپاره (فقط د ارشاداتو) رسول دی (البته د دې دپاره چې نصیحت ورته ورکړی شي) او د دې دپاره چې پرې ویدار کړی شي او (هم) د دې دپاره چې پوه شي چې یقیناً الله ﷻ (په حقه) یو معبود دی، او د دې دپاره چې د سوچه عقلونو خاوندان (پرې) پند (او عبرت) واخلي.

ارتباطونه

۱ـ د وړاندېنیو ایتونو مضمون دا وه چې ظالمانو ته مهلت ورکول د الله ﷻ په بې خبرۍ باندې دلالت نه کوي، او علته د همدې مضمون د تائید دپاره په څه اخروي او دنیاوي عذابونو باندې رڼا اچولې شوې وه. په دې ایتونو کښې توصیه شوې ده چې مهلت ورکول د وعید خلافي معنی هم نه ورکوي. او بیا د همدې مطلب د اثبات دپاره څه شواهد ښودلي شوي دي.

۲ـ د وړاندې متصل ایت څخه د اشارې په توګه وعد او وعید څرګندېده چې الله ﷻ به د کفارو مکرونه شنډ کړي او خپلو دوستانو ته به کامیابي په نصیب کړي، دلته په همدې مطلب باندې څه اخروي او څه دنیاوي حالات د تفریع په توګه بیان شوي دي چې خلاصه یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! ستا سره چې د کامیابۍ کومې وعدې کړی شوي دي هغه وروسته کېږي مګر دروغ کېږي نه:

۱ـ نو هرومرو مه ته په الله ﷻ باندې دا ګومان کوه او نه دې ستا پیروان ګومان کوي چې الله ﷻ به د ټولو خلکو سره عموماً او د خپلو رسولانو سره خصوصاً وعده خلافي وکړي.

نو ضرور به الله ﷻ تاته او ستا پیروانو ته په دنیا او آخرت کښې نصرت په برخه کړي او ستاسو په دښمنانو (کفارو) باندې به په خپل وخت سره عذاب ورنازل کړي ځکه چې یقیناً د الله ﷻ اراده د هر چا په اراده باندې غالبه ده او هم الله ﷻ د خپلو دوستانو دپاره د دښمنانو څخه انتقام اخستونکی دی.

۲ـ ای پیغمبره! د ښه وضاحت دپاره په خپل امت باندې د قیامت د ورځې څه حالات قرائت کړه:

الف: هغه ورځ وریه زړه کړه چې په هغې کښې به د ځمکې اوسنی حالت په خپل حال پاتې نه شي، بلکې غرونه به ګرد بدل شي او لوړې ژورې به یې ټولې هوارې شي او هم به دریابونه اور واخلي. او داسې نور.

ب همدارنګه به به هغې ورځ کښې اسمانونه هم په کم او کيف کښې بدلون ومومي، چې لمر او سپوږمۍ به بې نوره شي او ستوري به راودوريږي او هم به پکښې درزونه پيل وکړي.

ج په دغې هيبناکې ورځ کښې به د ټولو خلکو په ضمن کښې طغيان (کفار) هم د غيرونو څخه رابهر شي او د هغه الله ﷻ په حضور کښې به د فيصلې دپاره ودرولی شي چې هيڅ شريک نه لري او ټول مخلوقات د ده ﷻ د ارادې په وړاندې ذليله او ناتوانه دي.

د ای پيغمبره! په دغې ورځ کښې به نه محرمان (کفار) وګورې چې په زنځيرونو کښې به هره ډله د خپلو سيالانو سره تړلي شوي وي. او د غرچا ګروپ او ډله به بېله-بېله وي.

ه په دغې ورځ کښې به د مجرمانو کميسونه د نفتو څخه جوړ وي. چې ډېر بد بوی به تري پورته کيږي او تک تور رنګ به ولري، او هم به ډېر ژر اور اخلي او د بدن سوزش او سوی به پرې اضافه کوي.

و په دغې ورځ کښې لکه چې دمجرمانو په زړونو باندې اور بلېږي او د خولو څخه به يې ډوزې خيژي، همدارنګه به د دوی مخونه هم اور پټ کړي وي.

۳ـ ای پيغمبره! دا ټول د دې دپاره چې د دنيا پيدايښت عبث نه دی، ترڅو الله ﷻ هر جانه د هغو کړو وړو جزا يا سزا ورکړي د کومو يې چې کسب کړی وي او خپل ځان ته يې ګټلي وي. يقيناً چې الله ﷻ په خپلو مواعيدو کښې خلف نه کوي او په چالاکۍ سره به د هر چا سره محاسبه وکړي چې هيڅوک به بې حسابه پاتې نه شي.

۴ـ ای پيغمبره! دا قرآن کريم د خلکو دپاره د بل شي دپاره نه دی نازل شوی بلکې د دې دپاره چې:

الف: ترڅو دوی د پخوانيو هلاکو شوو کافرانو څخه عبرت واخلي او د ذکرې شوې هولناکې ورځې دپاره خپل ځانونه چمتو کړي.

ب: بل د دې دپاره چې دوی په دې قرآن کريم باندې وډار کړی شي ترڅو د کفرياتو او جرائمو څخه پرهيز وکړي.

ج: او هم د دې دپاره چې دوی پوه شي چې په حقه باندې معبود د الله ﷻ څخه په غير بل هيڅوک نشته. يا په بل عبارت: لکه چې د الله ﷻ سره د دنيا په پيدا کولو او ورانولو کښې څوک برخه نه لري همدارنګه ورسره په عبادت کښې هم برخوال نشته.

د: بالآخره د دې دپاره چې په دې قرآن کريم باندې د سوچه عقلونو خاوندان پند وګټي او د فسق (فجور) څخه لاس واخلي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ يَوْمَ تُبَدَّلُ ٱلْأَرْضُ غَيْرَ ٱلْأَرْضِ وَٱلسَّمَٰوَٰتُ ﴾ کښې د ﴿ تُبَدَّلُ ﴾ کلمه د "تَبْدِيْل" څخه

اشتقاقه شوي ده. "تَبْدِيلٌ" په لاندې دوه وو ډولونو سره صورت نیسي

الف. یو په تعویض سره، چې د یوه شي په عوض بل شی ودرولی شي. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا﴾ [النساء: ۵۶] یعني هر کله چې د کفارو پوستکي په دوزخ کښې وسوزېږي نو موږ ورته هغه په نورو پوستکو باندې تبدیل (عوض) کړو، ترڅو په دوامداره توګه عذاب وڅکي

ب. بل د تغیر په معنی سره دی. لکه چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿... فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ﴾ [الفرقان: ۷۰] یعني هغه کسان چې د شرک، انسان وژنې او د زنا څخه توبه تائب شي نو الله ﷻ به د دوی ګناهونه په نېکیو باندې واړوي (تغیر به یې کړي).

په دې کښې زښت ډېر نصوص شته چې د قیامت په ورځ کښې به په ځمکو او اسمانونو کښې وصفي تغیرات واقع شي. د مثال په ډول: ځمکه به هواره شي او لوړې ژورې به پکښې نه لېدلې کېږي، غرونه به د ګرد غونډې والوزي او داسې نور. همدارنګه اسمانونه به هم کیفي تغیر ومومي چې لمر او سپوږمۍ به یې بې نوره شي، ستوري به راتوی شي، او هم به پکښې درزونه وشي او دا شین رنګ به یې د ولې کړېدشوو زېړو غونډې په ګلابي رنګ باندې بدل شي او داسې نور.

اما د ځمکو او اسمانونو په ذاتي تبدیلۍ او عوض کېدلو کښې هم نصوص شته، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ»[۱] یعني خلک به د قیامت په ورځ په (بله) داسې ځمکه باندې حشر کړی شي چې تکه سپینه به وي او سوروالي ته به مائله وي، لکه د اوړو د مغز ډوډۍ.

دوهم: بي بي عائشه رضي الله عنها (أم المؤمنين) وايي چې: ما د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې کله ځمکه په بله ځمکه باندې تبدیله شي او اسمانونه هم، نو خلک به چرته وي ای د الله رسوله؟!. نبي کریم ﷺ جواب راکړ چې: «عَلَى الصِّرَاطِ»[۲] یعني په دغه وخت کښې به خلک په پل صراط باندې وي چې د دوزخ د پاسه اینښی دی.

دریم: د علي رضي الله عنه څخه روایت دی چې: «تَصِيرُ الْأَرْضُ فِضَّةً وَالسَّمَاوَاتُ ذَهَبًا»[۳] یعني ځمکه به سپین زر وګرځي او اسمانونه به سره زر.

څلورم: عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وایي چې: «الْأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كُلُّهَا نَارٌ»[۴] د قیامت په ورځ به ټوله ځمکه اور (دوزخ) وي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۵

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴؛ سنن ابن ماجه ص۳۱۶

(۳) تفسير القرطبي ج۹ ص۳۸۴

(۴) تفسير ابن كثير ج۲ ص۵۴۴

پنځم: أبي بن كعب ﷺ وايي چې: «تَصِيْرُ السَّمَاوَاتُ جِنَانًا»[(۱)] يعنې په دغې ورځ كښې به اسمانونه جنتونه وګرځي.

لنډه دا چې ځينو تفاسيرو زښت ډېر اثار او احاديث راغونډ كړي دي[(۲)] چې ځينې په ذاتي تبديل باندې دلالت كوي او د ځينو څخه كيفي تغير معلومېږي، كه څوک فرصت لري نو هملته دې مراجعه وكړي.

تبصره

۲ـ كه مونږ ووايو چې څه لرې نه ده چې په ځمكو او اسمانونو باندې به ذكر شوي تبديلات ټول وار په وار عارض كړى شي كله به په يو كيف باندې بدلون ومومي، كله به په بل رنګ واوړي او بالآخره كله به يې ذات تبديل كړى شي؛ نو دا هم بده نه ده او د نصوصو اجتماع ورباندې صورت نيولى شي، والله ﷻ أعلم بحقيقة الحال وحقيقة المآل.

۳ـ په ﴿مُقَرَّنِينَ فِى ٱلْأَصْفَادِ﴾ كښې د ﴿مُقَرَّنِينَ﴾ كلمه د "تَقْرِين" څخه اشتقاقه شوې ده، "تَقْرِين" دې ته ويل كېږي چې يو شى د بل شي سره جمعه او پيوسته كړى شي[(۳)]. او د "أَصْفَاد" كلمه د "صَفَد" ـلكه "شَرَف"ـ جمعه ده، "صَفَد" هغو زولنو ته ويل كېږي كومې چې د يوه بندي پښو ته وراچولى كېږي، او هم ترې هغه اتكړې (غوراب) هم مرادېدلى شي كوم چې د يو بندي لاسونه پكښې ولچک كولى شي[(۴)].

په دې مقام كښې علماوو كرامو د ذكرې شوې تكرې لاندې معناوې كړي دي[(۵)]:

الف: په دنيا كښې كفري انديوالان به هلته يو تربله په زنځيرونو وتړلى شي.

ب: كفار به د خپلو شيطانانو سره په زولنو كښې يو ځاى كړى شي.

ج: د كفارو پښې او لاسونه به سره وتړلى شي، أعاذنا الله ﷻ منها.

۴ـ په ﴿سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ﴾ كښې د "سَرَابِيل" كلمه د "سِرْبَال" جمعه ده چې د كميس معنى وركوي[(۶)]. او د ﴿قَطِرَانٍ﴾ كلمه د تورو بوټينو تيلو نوم دى چې پمن اوښ ورباندې تداوي كېږي[(۷)]. دغه تېل د يو خوا څخه بدبويه او بد رنګ دي چې غوښه پرې سوزش كوي او د بلې خوا په ډېره چالاكى سره اور اخلي، چې په پښتو كښې ورته "تنزره" وايي.

---

(۱) تفسير الخازن ج۳ ص۵۴۲
(۲) تفسير المظهري ج۵ ص۲۸۳؛ الدر المنثور ج۵ ص۵۷
(۳) مفردات الراغب ص۴۱۶
(۴) تفسير القاسمي ج۱۰ ص۴۰
(۵) البحر المحيط ج۶ ص۴۵۸
(۶) لسان العرب ج۱۱ ص۳۳۵
(۷) روح المعاني ج۱۳ ص۲۵۶

په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې د کفارو بدنونه به د قيامت په ورځ په نتړو باندې داسې ککړ کړی شوي وي چې ته به وايې چې د نتړو کميسونه (جامې) يې اغوستي دي، ترڅو په چالاکۍ سره اور واخلي او سوزش يې زيات شي.

۵ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د ﴿ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ ٱلنَّارُ ﴾ کلمات نازل کړي دي، چې د کفارو په مخونو باندې به اور بلېږي او لمبو به پټ کړی وي، خو په بل ځای کښې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ تَطَّلِعُ عَلَى ٱلْأَفْـِٔدَةِ ﴾ [الهمزة ۷] يعنې د دوزخ اور به په زړونو باندې ورختيږي او بلېږي؛ نو د دواړو ايتونو څخه سړي ته ذهن ته ورځي چې د دوزخ اور د دنيا د اور په څېر نه دی چې يوازې د هغه طرف څخه په بلېدلو پيل کوي د کوم طرف څخه چې بل شوی وي، بلکې هغه داسې اور دی لکه څنګه چې په ظاهري بدن باندې بلېږي همدارنګه به په داخل د زړونو کښې هم لمبې وهي، أعاذنا الله ﷻ منها.

يادونه

۶ـ دلته الله ﷻ ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴾ کلمات نازل کړي دي، په همدې هکله يوه ورځې د علي ﵁ څخه چا پوښتنه وکړه چې الله ﷻ د دومره ډېرو خلکو سره په يوه وخت کښې څنګه حساب کوي؟ هغه ﵁ جواب ورکړ چې: «كَمَا يَرْزُقُهُمْ فِيْ وَقْتٍ وَاحِدٍ»[1] يعنې لکه چې الله ﷻ په يوه وخت کښې ټولو مختلفو مخلوقاتو ته مختلفې روزيګانې ورکوي، چې د يوه په روزۍ کښې هم څه تال نه پېښېږي، همدارنګه به د قيامت په ورځ د ټولو سره حساب وکړي او د يوه محاسبه به د بل په محاسبه باندې څه اثر ونه غورزوي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې په ﴿ وَلِيُنذَرُواْ بِهِۦ ﴾ کښې د "و" توری د عطف دپاره دی، نو کومه جمله يې معطوف عليها واقع کېږي؟

مونږ وايو چې: معطوف عليها جمله دلته مقدره ده چې په "لِيُنْصَحُوا" سره ترې تعبير کوو. نو د معنی حاصل يې داسې راځي چې دا قرآن کريم خلکو ته د دې دپاره تبليغ دی ترڅو دوی ته نصيحت ورکړی شي او ترڅو دوی د الله ﷻ د عذابه وډار کړی شي او ترڅو دوی پوه شي چې الله ﷻ واحد او لا شريک دی او هم ترڅو د سوچه عقلونو خاوند ترې پند او عبرت واخلي.

د "إبراهيم" سورت ختم شو، والحمد الله ﷻ
۱۳۷۶/۶/۲۳ هـ ش = ۱۴۱۸/۴/۱۲ هـ ق

---

[1] المحرر الوجيز ج ۱۰ ص ۱۰۵

الحجر (١٥)

سریزه

د دې ځخه وړاندې چې د "الْحِجْر" د سورت په ترجمه او تفسیر پیل وکړو د محترمو لوستونکو توجه لاندې ټکو ته را اړوو

۱_ دا سورت "الْحِجْر" نومېږي چې دا نوم یې د همدې سورت د [۸۰] ایت شریف ځخه اخستل شوی دی.

۲_ د دې سورت د ایتونو شمېر نهه نوي (۹۹) دی[1]، او ټول ایتونه یې مکي دي[2].

۳_ د کلماتو شمېر یې شپږ سوه ځلور پنځوس (۶۵۴) دی، او د حرفونو شمېر یې پوره دوه زره نهه سوه (۲۹۰۰) دی[3].

د دې سورت محتویات

۴_ دا سورت د نورو مکي سورتونو غوندې په عمده توګه په عقایدو پورې ارتباط لري د موضوعاتو لاندې ځو مثالونه یې ولولئ:

الف: د مشرکانو زیات عداوت او قوي عناد چې د اسلام سره یې درلود.

ب: د مشرکانو استهزاء او تمسخر چې په نبي کریم ﷺ باندې یې ملنډې وهلې.

ج: د الله ﷻ د وحدانیت او یووالي دلایل.

د: نبي کریم ﷺ ته د الله ﷻ د پلوه ډاډ او اطمنان ورکول چې ډېر ژر به د دې دښمنان هلاک شي او الله ﷻ به یې چاره وکړي.

هـ: د جنتیانو او دوزخیانو حالات او داسې نور.

د دوارو سورتونو ارتباطات

۵_ ځرنګه چې دا سورت "الْحِجْر" او وړاندېنی سورت "إِبْرَاهِيم" دواړه مکي سورتونه دي نو د دواړو اړوند او تناسب هم ډېر قوي دی چې مونږ یې لاندې ځو ارتباطونو ته اشاره کوو:

الف: دواړه سورتونه په ﴿ الٓر ﴾ سره پیل شوي دي.

ب: په دواړو کښې د مومنانو او کافرانو اخروي حالات بیان شوي دي.

ج: په دواړو کښې د ابراهیم عليه السلام قیصې ته اشارې شوې دي.

د: په دواړو کښې د الله ﷻ د وحدانیت دلایل شرحه شوي دي.

هـ: په دواړو کښې کفارو ته اخطار ورکړی شوی دی چې دنیاوي ژوند به یې په هلاک باندې ختم شي او په آخرت کښې به د سخت کړاو سره مخامخ شي.

---

(۱) الدر المنثور ج۵ ص۶۱

(۲) المحرر الوجیز ج۱۰ ص۱۰۷

(۳) اللباب في علوم الکتاب ج۱۱ ص۴۲۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ الٓر تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ ﴾

د ډېر مهربان (او) ډېر با رحمه الله ﷻ په نامه.

[۱]

دغه (راتلونکي ايتونه) د (پوه کامل) کتاب او د روښانه قرآن (کريم) ايتونه دي.

ارتباطونه

۱_ د وړاندېنې سورت په وروستنيو ايتونو کښې د دوزخيانو د مادي تعذيب ځو مثالونه ښودلي شوي وه، او د دې سورت په راتلونکي دوهم ايت کښې د هغوی روحي تعذيب ته اشاره شوې ده چې د مسلمانېدلو ارمان به وکړي.

۲_ هغه سورت د ﴿ أُوْلُواْ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴾ په کلماتو باندې ختم شوی وه، او دا سورت د ﴿ الٓر ﴾ په تورو باندې پيل شوی دی ترڅو د سوچه عقلونو خاوندان پوه شي چې بې شکه دا الهي کتاب دی چې د همغو تورو څخه يې ترکيب موندلی دی د کومو څخه چې د انسانانو کلامونه ترکيب مومي، مګر ټول خلک يې د مقابلې څخه عاجز دي او هيڅوک ورسره سيالي نه شي کولی.

توضيحات

۱_ په ﴿ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ کښې د "كِتَاب" کلمه د "كَتَبَ" _لکه "ضَرَبَ"_ سره په اصل تورو کښې متحده ده. "كَتَبَ" په عرف کښې دې ته وايي چې ځينې توري د ځينو تورو سره د ليک په واسطه پيوسته شي[۱].

نو د دې سره سره چې د قرآن کريم توري د نزول په وخت کښې په کتابة (ليکنې) سره نه وه پيوسته شوي، خو د کتاب اطلاق ورباندې د دې کبله شوی دی چې په راتلونکي کښې به ترې ليکلی کتاب جوړېږي چې د قيامت د ورځې پورې به باقي وي او هيڅوک به نه ورسره مقابله کولی شي او نه به پکښې ځوک ګوتې وهلی شي. يا په بل عبارت: دا به په راتلونکي کښې يو کامل کتاب وي، چې همدا کار د عثمان ﷺ په خلافت کښې ترسره شو او د کتاب په بڼه ترتيب شو.

نو د کتاب نوم په همدې کتاب باندې ښه ښکارېږي چې هم د پخوانيو کتابو مصدق (تصديق کوونکی) دی او هم د الله ﷻ وروستنی کتاب دی.

۲_ په ﴿ وَقُرْءَانٍ مُّبِينٍ ﴾ کښې د ﴿ مُّبِينٍ ﴾ کلمه د "إِبَانَة" _لکه "إِقَامَة"_ څخه اشتقاقه شوې ده. يا

(۱) مفردات الراغب ص ۴۴۰

په بل عبارت د بیان کلمه د افعال د باب لازمي واقع شوي ده: چې په لازمي ډول دوه وو ډولونو سره استعمالېږي[۱] او په دې مقام کښي دواړه صحت لري

الف بوه يي لازمه معنى ده. يعني دا قرآن څرګند او روښانه کتاب دى او د حقانيت نښې پکښي د ورايه بريښي. چې ټول مخلوقات يي د مقابلي څخه عاجز دي

ب بله متعدي معنى ده. يعني دا قرآن کريم حق او باطل يو تربله سره جدا کوي، هم د حق بيانوونکى دى او هم خلکو ته باطل واضحه کوي. چې په دواړو مطلبونو کښي په ښو دلايلو باندي مشتمل دى

لله ﷻ الحمد. دیارلسمه سپاره د همده ﷻ په توفيق ختمه شوه، د همده ﷻ څخه لا زيات توفيق غواړو چې ټول قرآن کريم راته ختم کړي امين يا رب العالمين.
۱۴۱۸/۴/۱۴ هـ ق - ۱۳۷۶/۶/۲۵ هـ ش

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص۶۷

﴿ رُبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ كَانُواْ مُسْلِمِينَ ۝ ذَرْهُمْ يَأْكُلُواْ وَيَتَمَتَّعُواْ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝ وَمَآ أَهْلَكْنَا مِن قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَّعْلُومٌ ۝ مَّا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَـْٔخِرُونَ ۝ ﴾

[٢] (ای پیغمبره!) ډېر کرتې به هغه کسان خوښ کړي (آرزو به وکړي) کومو چې کفر غوره کړی دی (داسې آرزو) چې کاش چې دوی (په دنیا کښې توحید ته) غاړه ایښودونکي وی.

[٣] (ای پیغمبره!) دوی پرېږده چې (د څارویو غوندې) وخوري او (د دنیا څخه) لنډه تنګه استفاده وکړي او (بالآخره چې) د امید اوږدوالی یې مشغول کړي، نو ډېر ژر دی چې دوی به پوه شي (خو وخت به یې د لاسه وتلی وي).

[٤] او مونږ هیڅ یوه قریه (یو ښار) نه دی هلاک کړی مګر په داسې حال کښې چې هغه لره به معلومه (ټاکلې) نېټه وه (او همغه به پوره شوه).

[٥] (ای پیغمبره!) هیڅ یوه ډله د خپلې (ټاکلې) نېټې څخه نه شي وړاندې کېدلی او نه (ترې) وروسته کېدلی شي.

یادونه

څرنګه چې زمونږ په نظر د دې سورت (الحجر) تردې خایه پنځه واړه ایتونه یوه مجموعه بربښي او مونږ د لومړني ایت لاندې د ارتباط وجهې لیکلي دي نو څکه مو د ارتباط په وجهو باندې دلته صراحت ونه کړ.

البته دغه ایتونه د لومړي ایت څخه څکه جدا کېښودل شوه چې په دغو باندې څوارلسمه سپاره پیل شوې ده، او مونږ غواړو چې یوه سپاره د بلې څخه جدا کړو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! که څه هم دا قرآن کریم داسې کتاب دی چې خپل حقانیت خلکو ته پخپله په ډاګه کوي او د سوچه عقلونو خاوندان پوهېږي چې دا کتاب په حقه باندې د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی، خو د دې سره سره کفارو وربانديې خپل خانونه ړانده او کاڼه اچولي دي او د حقانیت څخه یې انکار کوي، نو دوی خبر کړه چې:

١ــ په کفارو باندې ضرور داسې وختونه ورتلونکي دي چې ډېر خله به افسوس او ارمان وکړي چې ای کاش چې مونږ په دنیا کښې د قرآن په حقانیت باندې باور کړی وی او شرعي احکامو ته مو غاړې ایښې وی خو په دغسې وختونو کښې به حسرت او افسوس دوی ته هیڅ ګټه ونه شي رسولی.

٢ــ ای پیغمبره! ته خپله غاړه خلاصه کړه او زمونږ احکام ورته ورسوه، نور یې پرېږده چې د څارویو غوندې وخوري او وخښي او هم د دنیا څخه لنډه تنګه استفاده وکړي او بالآخره دوی پرېږده

چې امیدونه یې د آخرت څخه مشغول کړي، نو د هر ژر دی چې دوی به په خپله خاتمه باندې پوه شي او ستا د نصائحو ارمان به وکړي.

۳_ مونږ په هر وخت کښې کولی شو چې په کفارو باندې یو آفت ورښکته کړو او ټول پوښنا کړو، خو د دوی د هلاکت وخت نه دی راغلی، او زمونږ عادت دی چې هره یوه ظالمه قریه (کلی) په خپل ټاکلي وخت سره هلاکوو او بس. هو کله چې ټاکلی وخت ور ورسېږي نو هیڅ یوه ډله د خپل ټاکلي وخت څخه نه وړاندې کېدلی شي او نه ترې وروسته کېدلی شي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې په ﴿ رُبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ﴾ کښې د "رُبَّ" توری د تقلیل دپاره وضعه شوی دی[۱] نو حاصل یې داسې راځېږي چې: په لږو وختونو کښې به کفار د مسلمانېدلو ارمان وکړي؛ حال دا چې د کفارو ارمان خو په لږو وختونو کښې نه بلکې په ډېرو وختونو کښې دی؟

مونږ وایو چې:

الف: دا خبره اتفاقي نه ده چې د "رُبَّ" توری د تقلیل دپاره وضعه شوی دی، بلکې په دې هکله د علماوو کرامو اقوال تقریبًا اتو قولونو ته رسېږي[۲].

ب: او که ومنو چې ذکر شوی توری د تقلیل دپاره دی نو بیا جواب کوو چې تقلیل په دوه ډوله دی چې د یوه په مقابل کښې کثیر استعمالېږي او د بل په مقابل کښې استمرار استعمال مومي[۳]، نو په دې مقام کښې ترې دوهمه معنی په زړه پورې برېښي. یعنې کفار به وخت په وخت ارمان وکړي چې کاش چې مونږ مسلمانان وی. نو دغه معنی د کثرت سره څه منافي نه ده.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: هغه کوم وختونه دي چې کفار به پکښې د حسرت (ارمان) سره مخامخ شي؟

مونږ وایو چې: د ندامت د وختونو دپاره علماوو کرامو متعدد خایونه په ګوته کړي دي لکه:

الف: د کفارو د ندامت مشهور مثال دا دی چې کله ټول دوزخیان په دوزخ کښې راټول شي نو کفار به د مؤمنانو عاصیانو سره لاندې سوال جواب وکړي:

کفار: ایا تاسو په دنیا کښې مسلمانان نه وئ؟

مؤمنان عاصیان: هو، مونږ مسلمانان وو.

کفار: نو نن ورځ ولې زمونږ سره په دوزخ کښې پراته یاست؟ ایا اسلام ستاسو څخه د دوزخ مخنیوی ونه کړی شو؟

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۴۰۸
(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۵
(۳) مفردات الراغب ص۱۹۰

مومنان عاصيان: مونږ څه ګناهونه درلوده چې د هغو په سبب په دوزخ کښې اچولي شوي یاستو. نو الله ﷻ به دغو مومنانو ګناهګارانو ته ګناهونه وبښي او د دوزخ څخه به يې وباسي. چې بوازې سوچه کفار به پکښې پاتې شي. نو په دغه وخت کښې به هغوی په ډېر حسرت باندې اواز پورته کړي چې ای کاش چې مونږ هم په دنیا کښې مسلمانان وی[1].

ب: کله چې د قیامت په ورځ د ګناهګارانو دپاره شفاعت وکړی شي او جنت ته داخل شي نو کفار به په ذکر شوي حسرت باندې اواز پورته کړي. دا د انس ﷺ روايت دی[2].

ج: ځینو علماوو کرامو د ذکر شوي حسرت دپاره د ځنکدن حالت مثال ښودلی دی چې کله کفار د مرګ په حالت کښې په خپل راتلونکي باندې پوه شي نو ذکر شوی حسرت به وکړي[3].

تبصره

۳_ مونږ ته داسې برېښي چې په ذکرو شوو خايونو کښې به حصر مطلب نه وي بلکې محض يوه-يوه مثال ته به اشاره کول مراد وي، او دا څکه چې په هر وخت کښې چې کفار کوم حقیقت درک کړي چې د دوی څخه يې د راتیولو وخت فوت شوی دی نو هلته به د حسرت او ندامت چیغه پورته کړي، لکه چې فرعون د مرګ په وخت کښې په خپل کفر باندې پښېمانه شو او په موسی ﷺ باندې يې ایمان راوړو خو د الله ﷻ په نزد قبول نه شو. او یا لکه چې الله ﷻ د کفارو د اخروي حالت څخه مونږ ته خبر راکړی دی چې: ﴿ وَيَوْمَ يَعَضُّ ٱلظَّالِمُ عَلَىٰ يَدَيْهِ يَقُولُ يَـٰلَيْتَنِى ٱتَّخَذْتُ مَعَ ٱلرَّسُولِ سَبِيلًا ﴾ [الفرقان:۲۷] یعني او هغه ورځ (درېه یاده کړه) چې ظالم (کافر) به په خپلو لاسونو باندې پکښې چکونه لګوي (او) وايي به چې ای کاش چې ما د پیغمبر ﷺ سره لاره نیولې وی (مسلمان شوی وی).

اَمَل څه معنی؟

۴_ د ﴿ وَيُلْهِهِمُ ٱلْأَمَلُ ﴾ په جمله کښې د "اَمَل" کلمه _لکه "شَرَف"_ اصلاً د "اَمِيل" _لکه "شَرِيف"_ څخه اخستله شوې ده، "أمِيل" د شګو هغې اوږدې پوښتې ته ویل کېږي چې په اوږدو کښې يې يوه ورځ یا دوه ورځې منزل کېږي[4].

په پښتو کښې د مریو یا ملغلرو هغه اوږد قطار د امېل په نوم يادېږي چې په يوه تار کښې پېلې شوې وي، زمونږ ګومان دی چې دا به هم اصلاً عربي وي، او کله چې سړی په يوه موضوع کښې اوږد فکر (سوچ) وکړي نو هغه ته "تأمُّل" وايي.

لنډه دا چې د "اَمَل" کلمه د رجاء (امید) معنی ورکوي. نو د معنی حاصل يې داسې راځېږي چې: ای پیغمبره! د کفارو په باره کښې تا خپل مکلفیت پوره کړ نور يې پرېږده چې دروغین امیدونه يې

(۱) تفسیر البغوي ج۳ ص۴۳؛ تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۴۶
(۲) الدر المنثور ج۵ ص۶۴
(۳) زاد المسیر ج۴ ص۲۷۹
(۴) لسان العرب ج۱۱ ص۲۷

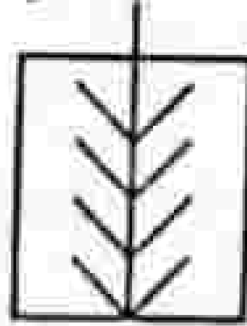
مشغول کړي او د مرګ د ورځې پورې په کفر باندې کلک پاتې شي، نو هلته به بیا ستا د دعوت د قبولولو ارمان وکړي، خو څه به په لاس ورنه شي.

ذکره شوې جمله نبي کریم ﷺ څومره ښه تفسیره کړې ده، لاندې احادیث ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «قَلْبُ الشَّيْخِ شَابٌّ عَلَى حُبِّ اثْنَتَيْنِ طُولِ الْحَيَاةِ وَكَثْرَةِ الْمَالِ»[1] یعنې د بوډا سړي زړه په دوه شیانو کښې ځوان دی چې ورځ په ورځ پکښې قوي کېږي، چې یو د ژوند (عمر) اوږدوالی دی او بل د مال ډېروالی.

ب: یوه ورځ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «هَذَا ابْنُ آدَمَ وَهَذَا أَجَلُهُ عِنْدَ قَفَاهُ» دا بنیادم دی او دا یې د مرګ نېټه ده چې په څټ باندې یې سوره ده (ډېره ورته نژدې ده) «وَبَسَطَ يَدَهُ أَمَامَهُ ثُمَّ قَالَ وَثَمَّ أَجَلُهُ»[2] بیا نبي کریم ﷺ خپل مبارک لاس وړاندې وغزاوه او وبې ویلې چې او دلته یې د مرګ نېټه ده.

یا په بل عبارت: هر بنیادم د وړاندې بېرته څخه مرګ احاطه کړی دی خو غافل انسان په ځان باندې نه پوهېږي او اوږده امیدونه کوي.

ج: نبي کریم ﷺ یوه ورځې داسې خطونه وویستل:

او بیا یې په لاندې ډول شرحه کړه چې:

اول: مربع خط د بنیادم مرګ دی چې څلور واړه خواوې یې نیولې دي او د تېښتېدلو لارې یې تړلې دي.

دوهم: د مربع په منځ کښې بنیادم دی.

دریم: د مربع څخه وتلی خط د بنیادم امید دی چې د مرګ د احاطې څخه دباندې اوږد شوی دی.

څلورم: د مربع په داخل کښې واړه واړه خطونه مرضونه او د مرګ سببونه دي چې هر یو بنیادم ته په قابو دی چې د منځه یې یوسي.

پنځم: ضرور به بنیادم په یو نه یو مرض باندې مړ کېږي او دا ځکه چې «فَإِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا نَهَشَهُ هَذَا وَإِنْ أَخْطَأَهُ هَذَا نَهَشَهُ هَذَا»[3] یعنې نو که دغه مرض خطا کړ دغه بل به یې وچیچي او که دغه هم خطا کړ نو دغه بل به یې وچیچي او که دغه هم خطا کړ نو دغه بل به یې وچیچي، نو د خلاصون چاره یې بالکل نشته.

ذکر شوی مضمون یوه پښتون شاعر[4] په خپلو اشعارو کښې څومره ښه تشریح کړی دی چې:

چې له مرګه بې پروا یې په هر دم :: دغه هسې غم دې هېر دی په کوم غم
نور همه واړه غمونه به دې هېر شي :: که یو ځل دریاندې راشي دا ماتم
چې زخمي یې شفا نه مومي په بیه :: مفت مونده شي نن ساعت هغه مرهم

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۵۹
(۲) سنن ابن ماجه ص۳۱۲
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۹۵۰
(۴) د عبد الرحمن مومند دیوان ص۹۸

د مرهمـو تیـاری درلــره بـویــه :: چې لا نه یې د اجل په تبغ کرم
چې دې تن لـه سرایـه درومي توښه واخلـه :: تر دا سرای پورته سرای نشته محکم
د دې لارې تلـه څه هسـې اسان نـه دي :: مشکلات دي په هر دم په هر قدم
که حرص درباندې زور شي مرگ رایاد کړه :: دا علاج دی دغه رنځ لره محکم
خـان پخـوا تر هغـه وژاړه کـه مـرد یـې :: چې په تاباندې ژړا کړي نور عالم
که زه نـه وایـم تـه خـود سترگـې رڼـې کـړه :: کور دې خور شه ته چارپای یې که آدم

﴿ وَقَالُواْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِي نُزِّلَ عَلَيۡهِ ٱلذِّكۡرُ إِنَّكَ لَمَجۡنُونٞ ﴿٦﴾ لَّوۡ مَا تَأۡتِينَا بِٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ إِن كُنتَ
مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلۡحَقِّ وَمَا كَانُوٓاْ إِذٗا مُّنظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحۡنُ نَزَّلۡنَا
ٱلذِّكۡرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ فِي شِيَعِ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأۡتِيهِم مِّن
رَّسُولٍ إِلَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسۡلُكُهُۥ فِي قُلُوبِ ٱلۡمُجۡرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤۡمِنُونَ
بِهِۦ وَقَدۡ خَلَتۡ سُنَّةُ ٱلۡأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَلَوۡ فَتَحۡنَا عَلَيۡهِم بَابٗا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّواْ فِيهِ يَعۡرُجُونَ
﴿١٤﴾ لَقَالُوٓاْ إِنَّمَا سُكِّرَتۡ أَبۡصَٰرُنَا بَلۡ نَحۡنُ قَوۡمٞ مَّسۡحُورُونَ ﴿١٥﴾ ﴾

[۶] او کافران وايي چې: ای هغه څوکه چې په ده باندې (په خپل خیال) قرآن کریم نازل شوی دی! یقینًا چې ته هرو مرو لیونی یې (چې خپل ځان ته په نبوت باندې قائل یې).

[۷] (که ستا ادعاء رښتیا وي نو) مونږ ته پرښتې ولې نه راولې (چې ستا په خبره شهادت ورکړي) که ته چرته یې د رښتیا ویونکو څخه (نو دا کار وکړه).

[۸] مونږ پرښتې نه نازلوو مگر په حقه سره (د حکمت د غوښتنې په بنیاد) او دوی به په دغه وخت کښې (چې مونږ پرښتې ورنازلې کړو) د مهلت ورکړی شوو کسانو څخه نه وي (تول به مړه شي).

[۹] یقینًا مونږ ذکر (قرآن کریم) نازل کړی دی (چې ستا د نبوت د ثبوت دپاره کفایت کوي) او یقینًا مونږ یې (د تحریفاتو او تغیراتو څخه) ضرور ساتونکي یو.

[۱۰] او (ای پیغمبره!) مونږ ستا څخه وړاندې په پخوانیو امتونو (ډلو) کښې هم (ستا غوندې) پیغمبران علیهم السلام استولي وه (خو پرښتې مو د شهادت دپاره نه وې ورنازلې کړې).

[۱۱] او پخوانیو ډلو ته هیڅ پیغمبر نه دی ورغلی مگر دوی به پرې مسخرې کولې (لکه چې په تاباندې مسخرې کوي او ملنډې درباندې وهي).

[۱۲] (ای پیغمبره!) مونږ دغه ډول (خپل) ذکر (د قرآن کریم حقانیت) د مجرمانو په زړونو کښې ننباسو (چې په دلیل باندې ترې انکار نه شي کولی بلکې عنادًا ترې منکرېږي).

[۱۳] (نو) دوی په ذکر (قرآن کریم) باندې (د عناد د کبله) ایمان نه راوړي، او یقینًا د پخوانیو

لاره تېره شوې ده (نو په همدې لارې به ورسره معامله وکړو او هلاک به یې کړو).

[١۴] او (اې پيغمبره! د دوی عناد دومره کلک دی) که مونږ په دوی باندې د اسمان څخه يوه دروازه ورپرېرته کړو نو دوی پکښې په ورځ ورځ (پورته اسمان ته) وخېژي (او راښکته شي).

[١۵] دوی به هرومرو ووايي چې: يقيناً زمونږ سترګې (د واقعي ليدنې څخه) بندې شوي دي بلکې مونږ جادو کړی شوی قوم ياستو (چې واقعيت نه شو درک کولی).

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې د کفارو بې وخته حقې خبرې ته اشاره شوې وه او په دې ايتونو کښې يې باطلې خبرې ته اشاره کېږي چې د قيامت په ورځ به ورباندې پښېمانه شي. په دې باندې علاوه دلته نبي کريم ﷺ ته داډ هم ورکړی شوی دی چې حاصل يې داسې راځي:

د مطلب خلاصه

اې پيغمبره! د کفارو د اخروي حالت د بيان څخه وروسته د دوی دنياوي حالات په لاندې ټکو کښې بيان کړه:

١ـ نن ورځ چې د ايمان د قبول وخت دی، کفار پکښې په تاباندې مسخرې کوي او ملنډې درباندې وهي او وايي چې: اې هغه څوکه چې ته خپل خان ته د نبوت مدعي يې! يقيناً چې ته ليونی او بې هوشه يې، ايا دا د ليونتوب خبره نه ده چې وراسته هډوکي به بېرته را ژوندي شي او د سوال جواب سره به مخامخ شي؟ که ته ليونی نه وی نو دغسې خبرې به دې نه کولی.

٢ـ په دې باندې علاوه که بالفرض ته په رښتيا پيغمبر وی نو په تاباندې به په څرګنده توګه ملائکې نازلې شوې وی چې مونږ به خپلو سترګو باندې ليدلې وی. نو دا راته ووايه چې: که ته په خپله خبره کښې رښتينی يې پرښتې درباندې ولې نه نازلېږي؟

٣ـ اې پيغمبره! د ذکر شوي اعتراض د رد دپاره زمونږ د پلوه کفارو ته ورسوه چې:

الف: زمونږ هر يو کار په حکمت باندې ولاړ دی. نو که مونږ تاسو ته پرښتې ستاسو د غوښتنې په بنياد درنازلې کړو، دا د حکمت څخه خلاف کړه دې او دا څکه چې:

ب: که مونږ پرښتې په خپلو څېرو باندې درنازلې کړو نو تاسو به سمدستي مړه شئ او دومره فرصت به هم درنه کړی شي چې اقلاً "هو" يا "نه" ووېلی شئ:

ج: او که پرښتې د سړيو په څېرو کښې دربښتکته کړو ترڅو تاسو ورسره خبرې وکړی شئ نو بيا به تاسو بل اعتراض راپورته کړئ چې دا خو سړی دی او مونږ پرښتې غوښتې وې، نو د هغو د تصديق دپاره به نورې پرښتې وغواړئ او دا سلسله به د قيامت د ورځې پورې قطعه نه شي.

د: په دې باندې علاوه، د پرښتو نازلول د دې کبله هم عبث کار دی چې څه اړتيا ورته نشته، او دا څکه چې مونږ يو پيغمبر هم پرته د معجزو څخه خمکې ته نه دی لېږلی او (اې پيغمبره!) تا ته مو هم ښه کافي معجزات درکړي دي چې په دې جمله کښې ډېره لويه معجزه قرآن کريم دی، چې د

قيامت د ورځې پورې به باقي وي.

قرآن کريم په لاندې دوه وو لحاظونو سره ډېره لويه معجزه ده:

اول: د قيامت د ورځې پورې ټول مخلوقات د يو سورت د مثل جوړولو څخه عاجز دي، که څه هم ټول سره لاس يو کړي او د مقابلې دپاره متحد شي.

دوهم: دا کتاب مونږ نازل کړی دی او ډېره لويه نښه يې دا ده چې مونږ يې حفاظت کوونکي هستو، نه پکښې څوک تحريف کولی شي او نه پکښې څوک د زيادت او نقصان څه توان لري، که نه نو ضرور به پکښې ګوتې وهلې شوې وی.

۴ـ ای پيغمبره! مونږ ستا څخه وړاندې په متفرقه ډلو کښې پيغمبران استولي دي چې شمير يې يو لک څليرشت زره ـزيات يا کمـ ته رسېږي خو د يوه سره مو هم په هغه ډول باندې پرښتې نه دي استولي په کوم ډول چې نن ورځ ستا څخه غوښتلی کېږي، نو بايد چې ستا د زمانې کفارو ته جوته شي چې د پرښتو را استول د نبوت معيار نه دی.

۵ـ او مونږ هيڅ يو پيغمبر نه دی لېږلی مګر په هغه باندې به داسې ملنډې وهلې کېدلې لکه چې په تا باندې وهلې کېږي، نو لکه څنګه چې د هغوی حوصله خرابه نه شوه پکار دی چې ستا حوصله هم خرابه نه شي.

۶ـ ای پيغمبره! ستا د زمانې کفار چې کله تاته د ليوني لقب درکوي او کله درباندې د جادوګر نوم ږدي، د دې اصلي وجه دا ده چې الهي ذکر (قرآن کريم) د دوی په زړونو کښې ننوتلی دی او دوی پوهېږي چې دا بشري کلام نه دی خو د عناد د کبله کله په يوه نامه او کله په بل نامه خپلو وجدانونو ته قناعت ورکوي.

نو لکه چې نن ورځ مونږ د مجرمانو په زړونو کښې الهي ذکر ننويستلی دی او په ثبوت مو رسولې ده چې دا حقاني کتاب دی او د بشر تصنيف نه دی، همدارنګه مونږ په هره زمانه کښې الهي ذکر د هغوی په زړونو کښې ننويستلی وه او دومره پرېمانه دلائل مو ورباندې اقامه کړي وه چې د وخت کفارو ترې انکار نه شو کولی، خو د مجنون او جادوګر او نورو نومونو په ايښودلو باندې به يې عناداً بهانه نيوله او ايمان به يې نه راوړو.

۷ـ ای پيغمبره! زمونږ کړنلاره د دغـې عنادي کفارو سره د پخوا څخه ښه پوره څرګنده ده، نو لکه چې پخوانيو پيغمبرانو ته مو وخت په وخت غلبه ورکړې وه همدارنګه به تاته هم غلبه درکړو.

۸ـ ای پيغمبره! عنادي کفار په هيڅ ډول باندې ايمان نه راوړي، که بالفرض د دوی ذکره شوې غوښتنه پوره کړی شي او د اسمانه پرښتې راښکته شي لکه څنګه يې چې دوی غوښتنه کوي، او که بالفرض په اسمان کښې يوه دروازه پرانستلی شي او دوی په ړڼو سترګو ټوله ورځ د پرښتو صفونه وګوري چې ښکته کېږي او پورته کېږي، نو هم دوی به ايمان را نه وړي او بهانه به وکړي چې: په مونږ باندې د جادو په زور سترګې تړلی شوې دي او حقيقت نه شو درک کولی، دا د پرښتو صفونه نه دي بلکې محض خيالي شکلونه دي، او بلکې مونږ يو قوم ياستو چې په ټولو باندې جادو کړی

شوی دی او ځمونږ یو نفر هم د جادو د اثر څخه بچ نه دی پاتې شوی. همدارنګه که بالفرض دوی اسمان ته پورته شي او هلته عجائب او غرائب په خپلو سترګو باندې وګوري نو هم خپلو خانونو ته به د جادو کړی شوو لقب ورکړي چې مونږ ټول د جادو د اثر لاندې واقع شوي یاستو.

نو بیا به هر چاته جوته شي چې د عنادي کفارو ایمان راوړل د پرښتو د نزول او یا پرښتو د کتلو او لیدلو پورې توقف نه لري بلکې دا محض یوه بهانه ده چې دوی پرې کلک دي.

توضیحات

١ـ په ﴿مَا نُنَزِّلُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ إِلَّا بِٱلْحَقِّ﴾ کښې د "حق" کلمه په قرآن کریم کښې په متعددو معناوو باندې استعماله شوې ده[1] مګر په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په حکمت سره تفسیره کړې ده[2] یعنې مونږ پرښتې عبث او د ساتېرۍ دپاره نه نازلوو چې حکمت یې غوښتنه نه وي کړې، لکه چې مشرکان یې غواړي، بلکې د دوی نزول په حکمت باندې ولاړ دی او دلته حکمت نشته.

پاتې شوه دا خبره چې د کفارو د غوښتلو په اساس د ملائکو نازلېدل ولې د حکمت څخه خالي دي؟ نو د دې خبرې جواب د [الأنعام:٨] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق ښه مشرح تېر شوی دی چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

٢ـ په ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ﴾ کښې ټولو مفسرینو کرامو د ﴿ٱلذِّكْرَ﴾ کلمه په قرآن کریم باندې تفسیره کړې ده، دا ځکه چې د قرآن کریم د القابو څخه یو لقب ذکر دی، الله ﷻ فرمایي چې: ﴿وَإِنَّهُۥ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ﴾ [الزخرف:۴۴] یعنې او یقینًا دا قرآن کریم ستا دپاره (ای پیغمبره!) او ستا د قوم دپاره ذکر (سرلوړي) ده.

٣ـ په ﴿وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ کښې ځینو علماوو کرامو د ﴿لَهُۥ﴾ ضمیر نبي کریم ﷺ ته راجع اخستی دی[3] یعنې مونږ د پیغمبر ﷺ ساتونکي یاستو. که څه هم دغه معنی په خپل ذات کښې صحیح ده مګر د ایت شریف دپاره یې د تفسیر په حیث قبلول ډېر بعید او غیر متبادر په نظر راځي، متبادره دا ده چې ذکر شوی ضمیر ذکر (قرآن کریم) ته راجع دی چې په ډېره نژدې فاصله کښې ورسره واقع دی.

یادونه

۴ـ مونږ ـلله الحمدـ د [المائدة: ۴۴] ایت لاندې لیکلي دي چې د پخوانیو قومونو څخه دوه شیان غوښتل شوي وه: یو د خپل کتاب حفاظت او بل پرې عمل کول، خو هغوی ونه شو کړی چې ساتنه یې وکړي او د تحریف څخه یې بچ کړي، د همدې کبله د بل کتاب (قرآن کریم) نزول ته خلک احتیاج شوه.

---

(١) مفردات الراغب ص١٢۴

(٢) روح المعاني ج١۴ ص١٣؛ تفسیر القاسمي ج١٠ ص۴٨

(٣) زاد المسیر ج۴ ص٢٨٢

اما زمونږ (محمدي ﷺ امت) څخه فقط یو شی غوښتلی شوی دی: چې په خپل کتاب (قرآن کریم) باندې عمل وکړو، د حفاظت او ساتنې ذمه واري یې الله ﷻ په خپل فضل سره کړې ده چې د قیامت د ورځې پورې به دغه کتاب په خپل حال باندې باقي وي، د همدې کبله دا کتاب وروستنی کتاب ګرځولی شوی دی چې د بل کتاب نزول ته اړتیا نشته.

تحریف او د الله ﷻ حفاظت

٥ـ الله ﷻ خپل قرآن کریم د قیامت د ورځې پورې په لاندې ډولونو سره د تحریف او تغیر او هم د زیادت او نقصان څخه ساتلی دی:

الف: په هره زمانه کښې عمومًا او د صحابه وو کرامو ﷺ په زمانه کښې خصوصًا الله ﷻ قرآن کریم د مسلمانانو په سینو کښې ساتلی دی، د دې سره سره چې د قاریانو د قول مطابق تقریبًا شپږ زره متشابه ایتونه او کلمات پکښې شه دي خو په زړونو کښې یې ځای نیولی دی او بې شمېره حافظان او حافظانې په هره زمانه کښې وه او وي به.

ب: څرنګه چې الله ﷻ قرآن کریم معجز ګرځولی دی نو په یوه زمانه کښې هم څوک دا توان نه لري چې خپل کلام پکښې ورننباسي، او که بالفرض هرڅوک دغه شنیع عمل وکړي نو په لنډ وخت کښې رسوا کېږي او دسیسه یې شنډېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه واولئ:

یوه عجیبه قیصه

یوه ورځې د مامون (پاچا) سره یوه یهودي په لاندې ډول سوال جواب وکړ[1]:

مامون: ایا ته د بني اسرائیلو څخه یې؟ څومره فصیح او بلیغ سړی یې؟

یهودي: هو! زه اسرائیلی یم.

مامون: زه تاته وړاندیز کوم چې مسلمان شه، چې دومره دومره احسانات به درسره وکړم.

یهودي: نه، زه خپل پلارنی دین نه پرېږدم.

یو کال وروسته نوموړی یهودي یو خل بیا د مامون په مجلس کښې حاضر شو چې مسلمان شوی وه او په فقهي علومو کښې یې حاضرینو ته ډېر ښه معلومات ورکړه، نو هغه ترې پوښتنه وکړه چې: ایا ته هغه یهودي نه یې چې ما اسلام ته دعوت کړی وې او تا زما دعوت قبول نه کړ؟

یهودي: هو! زه همغه سړی یم چې په هغه وخت کښې یهودي وم او اوس مسلمان شوی یم.

مامون: نو د مسلمانېدلو وجه دې څه وه؟

یهودي: کله چې زه ستا د مجلس څخه رخصت شوم نو د ادیانو ترمنځ مې یوه تجربه وکړه، چې په نتیجه کښې راته اسلام حق دین ښکاره شو او عقیده مې پرې وکړه.

مامون: هغه تجربه څرنګه وه؟

یهودي: ته خو ما ګورې چې ډېر ښائسته ډولي خط لرم، نو ما په خپل لاس درې نسخې تورات

---

(١) تفسیر القرطبي ج١٠ ص٥

ولیکه او زیادت او کمښود (تحریف) مې پکښې وکړ، نو کله مې چې کلیسا ته وېووړ درې واره نسخې راځخه خلکو خریداري کړې او هیڅا اعتراض ونه کړ چې په دې کښې خو تحریف شوی دی. همدارنګه ما په خپل خط سره د انجیل درې محرفې نسخې ولیکلې او په عیسویانو باندې مې خرڅې کړې چې بالکل د اعتراض سره مخامخ نه شوم. بیا مې قرآن کریم درې نسخې ولیکه او د تورات او انجیل غوندې تحریفونه مې پکښې ځای په ځای کړه خو کله مې چې مسلمانانو ته د خرڅلاو دپاره وړاندې کړې نو هیڅا راځخه خریداري نه کړې له دې وجې چې په دې کښې تحریف شوی دی. لنډه دا چې د تورات او انجیل تحریفونه کشف نه شوه خو د قرآن کریم تحریفونه کشف شوه او زه د اعتراض سره مخامخ شوم، نو زه هلته پوه شوم چې الله ﷻ د دې کتاب (قرآن کریم) د حفاظت ربنتیانی ضمانت کړی دی او دا په حقه الهي کتاب دی، نو د همدې کبله په اسلام باندې مشرف شوم.

یادونه

٦ـ په ﴿ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُۥ فِى قُلُوبِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴾ کښې د ﴿ نَسْلُكُه ﴾ په بارز ضمیر کښې علماوو کرامو متعدد احتمالات ذکر کړي دي[۱] او اوږد بحث یې پکښې کړی دی[۲]، مګر کوم شی چې مونږ ته په زړه پورې بریښي هغه دا دی چې:

ذکر شوی ضمیر "ذکر" ته راجع دی چې بحث پکښې راروان دی او د قرآن کریم ځخه عبارت دی نو د معنی حاصل بې داسې را څرګنې چې: ای پیغمبره! مونږ په هره زمانه کښې خپل نازل کړی شوی ذکر د خلکو زړونو ته ننویستلی دی او داسې دلائل مو پرې تېر کړي دي چې حتمي د مجرمانو هم یقین راغلی دی چې دا ذکر په ربنتیا سره د الله ﷻ د پلوه نازل شوی دی. بیا نو مؤمنانو د خپل یقین په مطابق کړنلاره غوره کړې ده او مجرمانو په عنادي کفر باندې لاس پورې کړی دی، ته به وایې چې نه یې چرته د حقانیت دلیل لیدلی دی او نه یې په همدې باره کښې کوم برهان اورېدلی دی، نو د عناد د کبله یې زمونږ د نازل کړی شوي ذکر ځخه انکار کړی دی. همدارنګه ستا د امت کافرانو ته هم مونږ د خپل ذکر (قرآن کریم) حقانیت په دلائلو باندې په اثبات رسولی دی خو دوی پرې ایمان نه راوړي او د پخوانیو مجرمانو په خط السیر باندې روان دی، او په عنادي کفر باندې کلک دي.

د ذکر شوي ایت نظیر هغه ایت شریف دی په کوم کښې چې الله ﷻ د فرعونیانو حالت منعکس کړی دی چې: ﴿ وَجَحَدُواْ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ﴾ [النمل:۱۴] یعني فرعونیانو د موسی علیه السلام د معجزاتو ځخه په داسې حال کښې انکار وکړ چې زړونو یې ورباندې یقین کاوه.

که د اسمان دروازه خلاصه شي

۷ـ په ﴿ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ فَظَلُّواْ فِيهِ يَعْرُجُونَ ﴾ کښې د "ظَلُّوا" کلمه د "ظِل" ځخه اشتقاقه شوې ده. "ظل" خو د سورې معنی ورکوي مګر دغه کلمه په هغو کارونو کښې استعمالېږي

(۱) تفسیر القاسمي ج۱۰ ص۴۹؛ المحرر الوجیز ج۱۰ ص۱۱۳
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۱۶۲

کوم چې په رڼا ورځ باندې صورت نیسي چې لمر راختلی وي او د شپانو سپوږمۍ یوه خوا او بله خوا کړیږي او راکړیږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه د ذکرې شوې کلمې په ضمیر کښې علماء کرام په لاندې ډول اختلاف لري:

الف: ځینې وایي چې دغه ضمیر پرښتو ته راجع دی[1] چې په وړاندې ایتونو کښې یې مشرکانو د نزول غوښتنه کړې وه. یعني د کفارو عناد په دومره درجه کښې لوړ دی چې که بالفرض په دوی باندې د اسمان څخه کومه یوه دروازه را پرانستلی شي چې د د ی د نظر لاندې واقع شي او دوی په رڼا ورځ په رڼو سترګو وګوري چې پرښتې په هغې کښې راک د، او بیا بېرته خېژي هم، نو دوی به ضرور د سخت عناد د کبله ووایي چې: یقینًا په مونږ باندې چشم بندي شوې ده، زمونږ سترګې حقیقت نه شي لیدلی بلکې مونږ داسې یو قوم یاستو چې د ·· و لاندې واقع شوي یو.

ب: ځینې نور علماء کرام وایي چې . :کرې شوې کلمې ضمیر پخپله کفارو ته راجع دی[2]، یعني که بالفرض اسماني دروازه په دوی باندې مونږ وړپرانیزو او دوی په رڼا ورځ اسمان ته وخېژي او راښکته شي نو بیا به هم دوی په خپلو لیدلو کتلو باندې د جادو او چشم بندۍ نوم کېږدي.

زمونږ په فکر دواړه معناوې په زړه پورې دي او څه منافات سره نه لري، نو که د بدلیت په اعتبار سره دواړه مرادې کړی شي هیڅ باک یې نشته، نو په دې صورت کښې به یې د معنی حاصل داسې راوخېژي چې: کفار سخت عناد نیولی دی، که بالفرض په رڼا ورځ پرښتې وګوري چې ښکته پورته کېږي او یا بالفرض المحال خپل ځانونه وګوري چې اسمان ته پورته شي او راښکته شي، په یوه صورت کښې به هم ایمان را نه وړي او ضرور به خپلو ځانونو ته د مسحورانو لقب ورکړي.

﴿وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّـٰهَا لِلنَّـٰظِرِينَ ﴿١٦﴾ وَحَفِظْنَـٰهَا مِن كُلِّ شَيْطَـٰنٍ رَّجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ ٱسْتَرَقَ ٱلسَّمْعَ فَأَتْبَعَهُۥ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَـٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَـٰيِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَـٰحَ لَوَٰقِحَ فَأَنزَلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنَـٰكُمُوهُ وَمَآ أَنتُمْ لَهُۥ بِخَـٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ

(١) تفسیر الکشاف ج٢ ص٥٧٣
(٢) روح المعاني ج١٤ ص١٩

عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾

[۱۶] او بې شکه مونږ په اسمان کښې ستوري ګرځولي (پیدا کړي) دي او اسمان مو (پرې) د کتونکو دپاره ښائسته کړی دی.

[۱۷] او (هم) اسمان مو (پرې) د هر رټلي شوي شیطان څخه ساتلی دی.

[۱۸] مګر (د شیطانانو څخه) چې هرڅوک د اورېدلو غلا وکړي (په پټه هلته غوږ ونیسي) نو په هغه پسې ښکاره شغله ورځي (او وربانديې ویشتل کېږي).

[۱۹] او ځمکه مونږ همدا ځمکه (د فرش غوندې) غوړولې ده، او قوي غرونه مو پکښې ایښي (پیدا کړي) دي (چې د اضطراري حرکت څخه یې بچ کړي) او هم مو په ځمکه کښې د هر اندازه کړی شوي شي (نباتاتو) څخه (نباتات) رازرغون کړي دي.

[۲۰] او مونږ ستاسو دپاره په ځمکه کښې د ژوند سامان (اسباب) پیدا کړي دي او (هم مو درته پکښې) هغه څوک (هغه شیان پیدا کړي دي) چې تاسو هغه (هغو) ته روزي ورکوونکې نه یاست (خو ضرورت ورته لرئ، لکه څاروي او نور).

[۲۱] او (په دنیا کښې) هیڅ شی نه دی مګر زمونږ په نزد یې خزانې دي (څه کمبود پکښې نه واقع کېږي) او (خو) مونږ یې نه نازلوو (پیدا کوو) مګر په معلومې (ټاکلې) اندازې سره.

[۲۲] او مونږ په داسې حال کښې بادونه لېږلي دي چې (په پرېنګ سره) بار درلودونکي دي (او هم وريځو ته په وربښت سره بارداره کوونکي دي) نو مونږ د اسمان څخه اوبه نازلې کړي دي نو (چې) تاسو پرې خړوبوو (او هم یې ستاسو دپاره خزانه کوو) حال دا چې تاسو یې خزانه کوونکي نه یاست (تاسو یې بلې ورځې ته نه شئ ساتلی).

[۲۳] او یقیناً مونږ هرو مرو همدا مونږ ژوندي کول او (هم) مړکول کوو، او (همدا) مونږ همېشه پاتې کېدونکي یاستو (نور ټول فنا کېدونکي دي).

[۲۴] او بې شکه مونږ ستاسو څخه په وړاندېنیو باندې علم لرو او (هم) ستاسو په وروستنیو باندې پوهېږو.

[۲۵] او (ای پیغمبره!) یقیناً ستا رب ﷻ همدی به (د قیامت په ورځ) دوی (وړاندېني او وروستني) راغونډ کړي (ځکه چې) یقیناً همدی ﷻ د حکمت څښتن (او) د پوهې خاوند دی.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې دا خبره جوابه شوې وه چې کفارو د نبوت د اثبات دپاره د پرښتو نزول غوښتې وه او په دې ایتونو کښې هغوی د توحید د اثبات دپاره دلائلو ته متوجه کړی شوي دي، چې د نبوت د غوښتنې څخه یوه مهمه غوښتنه ده.

۲ـ هلته د قرآن کریم د حفاظت ذمه وارۍ ته اشاره شوې وه او دلته یې د حفاظت یو مثال ښودلی دی، چې د قرآن کریم د نزول د پیل سره سم جني شیطانان د اسمانونو څخه بند کړی شوه.

۳_ هلته دا خبره ذکره شوې وه چې الله ﷻ د قرآن کریم حقانیت د معاندینو کفارو په زړونو کښې ننویستلی دی او دلته د هغو دلائلو څو مثالونه ذکر شوي دي په کومو باندې چې د هغوی زړونو ته د قرآن کریم حقانیت ورننویستلی شوی وه.

۴_ بالآخره هلته د نبوت د اثبات بحث وه او دلته ته د توحید د اثبات بحث دی چې د نبوت دپاره اساس او بنیاد دی، نو حاصل یې داسې راخېژي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! که ستا د امت کفار د عناد څخه لاس واخلي نو دېته به اړ نه شي چې ستا د صداقت دپاره د پرښتو د نزول غوښتنه وکړي، دا ځکه چې مونږ هغه ټول مطالب په پوره اثبات باندې رسولي دي د کومو چې ته مطالبه کوې، مثلاً ستا د مطالبو څخه یو مهم مطلب توحید دی چې زمونږ سره د دنیا په خلقت کښې هیڅوک شرکت نه لري، نو په عبادت کښې هم راسره هیڅوک شریک نه دی، د همدې مطلب د توضیح دپاره لاندې دلائل قرائت کړه:

۱_ مونږ په اسمان کښې په مختلفو کیفیتونو سره ستوري پیدا کړي دي چې لاندې مطالب پکښې د نظر لاندې نیولی شوي دي:

الف: ترڅو مونږ کتونکو ته اسمان ښه ډولي کړو او ترڅو دوی ترې په دریابونو او بیابانونو کښې د مثالونو کار واخلي او لارې پرې موندې کړي.

ب: ترڅو مونږ اسمانونه د هر رټلي شوي (مردود) شیطان څخه په حفظ کښې وساتو چې د قرآن کریم د نزول وخت ته د نورو وختونو څخه څه امتیاز ورکړی شي، او دوی ونه کړی شي چې کاهنانو ته اطلاع ورکړي چې د دې ایت نزول را روان دی.

مګر هر یو جني شیطان چې وغواړي چې زمونږ په حفظ کښې څه خنډ واقع شي او د غلا په توګه هلته غوږ ونیسي نو هغه به په شغله باندې وولو چې په ځرګنده توګه به یې تعقیب کړي او ټول کتونکي به یې ګوري.

۲_ همدارنګه مونږ ځمکه خوره کړې ده چې ټول اوسېدونکي ترې استفاده کوي، ته به وایې چې د ټولو دپاره یو لوی فرش غوړولی شوی دی.

۳_ مونږ په ځمکه باندې ښه قوي او لوی غرونه نصب کړي دي ترڅو د ځمکې اضطراري حرکت د منځه یوسي او د خلکو د سکونت دپاره یې چمتو کړي.

۴_ همدارنګه مونږ په ځمکه کښې هر یو بوټی (نبات) زرغون کړی دی، البته هغه نبات کوم چې د ځمکې د اوسېدونکو دپاره په کار ورځي، او په زرغونولو باندې علاوه مو پکښې اندازه او معیار ساتلی دی چې په ځمکه کښې نه نباتات ختمېږي او نه د یوې زمانې خلک د بلې زمانې د خلکو د نباتاتو څخه استفاده کولی شي بلکې په هر وخت کښې د یو ټاکلي معیار لاندې نه نشا او نمو کوي.

۵_ نو د همدې کبله مو په ځمکه کښې ستاسو دپاره د ژوند اسباب ځای په ځای کړي دي او هم

مو د هغو شیانو دپاره د ژوند سامان پکښې پیدا کړی دی چې ستاسو په خدمت کښې مشغول دي خو تاسو ورته روزي نه شئ ورکولی. لکه ستاسو نوکران او مریان، وینځې، چارپایان او داسې نور.

۶ـ برسېره په دې زمونږ په نزد د هر شي خزانې دي، یو شی هم زمونږ سره کمبود نه شي موندلی خو هر شی فقط په هغې اندازه باندې پیدا کوو او تاسو ته یې د غیبو څخه درکوو کومه چې زمونږ د حکمت غوښتنه وي.

۷ـ مونږ بادونه استوو چې د یو پلوه مېوودارو ونو ته لقاح (باردار کېدل) ورکوي او د بله پلوه داسې وریځې راپورته کوي چې د باراني اوبو څخه ډکې وي، نو بیا مونږ همدغه باراني اوبه د اسمان د پلوه په تاسو باندې وروو چې.

الف: تاسو هم وړباندې څړوبېږئ او ستاسو مالونه او څاروي هم ترې استفاده کوي.

•ب: همدغه اوبه مونږ ستاسو دپاره په سړو غرونو کښې زخیره کوو چې د اوړي په موسم کښې ترې رودونه رابهېږي او تاسو ترې ګټې اخلئ.

ج: همدارنګه ذکرې شوې اوبه ستاسو دپاره د ځمکې په ګېډه کښې ساتو چې د چینو او کاریزونو په شکل او د څاګانو او ټیوبلونو په څېره کښې یې بېرته د ځمکې سرته راپورته کوو او ستاسو د استفادې دپاره یې چمتو کوو، که بالفرض ستاسو سره زمونږ ذکر شوی د خزانه کولو فضل نه وی نو تاسو به باراني اوبه نه د غرونو په څوکو کښې زخیره کړې وی او نه به مو د ځمکې په ګېډه کښې ساتلې وی.

۸ـ یقیناً همدا مونږ هم ژوندي کول کوو او هم مړکول، چې چاته روح ورکوو او د چا څخه روح بېرته اخلو او بالآخره داسې وخت هم راتلونکی دی چې د ټولو ژوندیو څخه به روحونه واخلو او زمونږ څخه په غیر به هیڅوک ژوندي پاتې نه شي، نو په حقیقت کښې همدا مونږ همېشه پاتې کېدونکي یاستو او بس.

۹ـ لکه څنګه چې زمونږ قدرت کامل دی همدارنګه زمونږ علم هم په کامله درجه کښې دی، حتی چې مونږ ته ستاسو پخواني او وړاندېني او هم ستاسو وروستني او پاتې کېدونکي ټول معلوم دي، برابره خبره چې ستاسو وړاندېوالي او وروستوالي په مرګ او ژوند کښې وي او که په نېکو او بدو کښې، او بالآخره برابره خبره ده چې د لمانځه په صفونو کښې وي او که د جهاد د غازیانو په لیکو کښې وي او یا په نورو شیانو کښې وي.

۱۰ـ بالآخره ای پیغمبره! ستا همدغه رب ﷻ به (چې وړاندې یې څه قدرتي او علمي صفات بیان شوه) یو وخت ټول مخلوقات د مرګ څخه وروسته راغونډ کړي او په خپل حضور کښې به یې ودروي، د دې کار څخه نه د ده قدرت عاجز دی او نه د ده ﷻ د علم او پوهې څخه وتلی دی، بلکې همدغه بیا راغونډول د حکمت غوښتنه ده او ستا رب ﷻ په همدې غوښتنه باندې پوه دی.

نو ای پیغمبره! که ستا د زماني عنادي کفار د عناد څخه لاس واخلي او په خپلو ګرېوانونو کښې خپل سرونه ښکته کړي او بیا دغه د دلائلو لس فقره ئیزه مجموعه د تفکر لاندې ونیسي نو

ضرور او هرو مرو به بوه شي چې همدا دلائل ستا د تصديق دپاره کفايت کوي او څه ارتيا نشته چې يا د پرښتو د نزول غوښتنه وکړي او يا ناڅه د معجزاتو فرمايش درکړي.

توضيحات

۱ـ په ﴿ وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى ٱلسَّمَآءِ بُرُوجًا ﴾ کښې د "بُرُوج" کلمه د "بُرْج" ـلکه "قُفْل"ـ جمعه ده چې د "بَرَج" ـلکه "شَرَف"ـ څخه اشتقاق شوې ده. "بَرَج" د يو شي هغې لوړې ښکاره برخې ته ويلې کېږي کومه بې چې د نورو برخو څخه اوچته وي[1] لکه د يوې قلا څلور برجونه چې د کلا د نورو بارونو څخه پورته وي او د لرې څايه ليدل کېږي.

په دې مقام کښې علماوو کرامو ذکره شوې کلمه په لاندې معناوو باندې تفسيره کړې ده[2]:

الف: "بُرُوج" د هغو دنګو ماڼيو څخه عبارت دي کومې چې الله ﷻ په اسمانونو کښې د پرښتو د حراست (څوکيدارۍ) دپاره جوړې کړې دي.

ب: "بُرُوج" هغه دولس منزلونه دي کوم چې لمر او سپوږمۍ يې د يوه کال په اوږدو کښې پوره کوي. يا د مثال په توګه د لمر ټوله کلنۍ مسافه په دولسو برخو باندې ويشلې شوې ده چې ټولو ته "بروج" ويل کېږي او د حمل څخه پيل کېږي او په حوت باندې اختتام مومي.

ج: ذکره شوې کلمه په دې مقام کښې د ستورو څخه عبارت ده.

مونږ ته همدغه درېيمه معنی په زړه پورې برېښي څکه چې په نورو ايتونو کښېورباندې تقريباً صراحت شوی دی چې: ﴿ إِنَّا زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِزِينَةٍ ٱلْكَوَاكِبِ ﴾ [الصافات:۶] يعنې يقيناً مونږ نږدې اسمان په ښائست سره ښائسته کړی دی چې دې ښائست په ستورو سره صورت نيولی دی.

او يا لکه چې فرمايي: ﴿ وَلَقَدْ زَيَّنَّا ٱلسَّمَآءَ ٱلدُّنْيَا بِمَصَٰبِيحَ وَجَعَلْنَٰهَا رُجُومًا لِّلشَّيَٰطِينِ ﴾ [الملك:۵] يعنې او بې شکه مونږ نږدې اسمان په ډيوو (ستورو) باندې ښائسته کړی دی او دا ډيوې مو د شيطانانو دپاره د ويشتلو سامان ګرځولی (جوړ کړي) دي.

هيڅ يو کافر هم اسمان ته نه شي ختلی

۲ـ په دې مقام کښې الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ مِن كُلِّ شَيْطَٰنٍ رَّجِيمٍ ﴾ يعنې مونږ اسمان د هر بې لارې کوونکي (شيطان) رټلي شوي څخه ساتلی دی؛ او د [البقرة:۱۴] ايت لاندې تېر شوي دي چې د شيطان کلمه په جنيانو پورې اختصاص نه لري، نو د همدې کبله ځينو علماوو کرامو په ذکر شوي ايت باندې استدلال کړی دی او ليکلي يې دي چې[3] لکه چې جني شيطانان اسمان ته نه شي

(۱) لسان العرب ج۲ ص۲۱۱
(۲) تفسير القاسمي ج۱۰ ص۵۱؛ زاد المسير ج۴ ص۲۸۴
(۳) اضواء البيان ج۳ ص۱۱۹

خټلی همدارنګه انسي شیطانان (کفار) هم د اسمان د خټلو څخه محروم دي، چې نه به ژوندي هلته وختلی شي او نه به د مرګ څخه وروسته د دوی ارواګاني هلته وخېژول شي.

که څه هم تر اوسه[1] پورې د دې زماني کفار ستورو ته د ختلو دعوې کوي مګر اسمان ته د ختلو دعوه هیچا نه ده کړې، که بالفرض دغه ډول دعوه څوک وکړي نو هغه به هرو مرو دروغ وي او بس.

شهاب څه معنی؟

۳_ په ﴿ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُّبِينٌ ﴾ کښې د ﴿ شِهَابٌ ﴾ کلمه هغې شغلې ته ویل کېږي کومه چې د بل کړی شوي اور څخه پورته شي او یا کومه چې په هوا کښې د شپې د مخې د بوې اوږدې لکی په شکل څرګنده شي او بیا د سترګو په رپ کښې ورکه شي[2].

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما ذکر شوی ایت په یوه اوږده حدیث کښې تفسیر کړی دی چې: «وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ»[3] (الحدیث) چې مونږ یې څو ټکې په لاندې ډول سره وړاندې کوو:

الف: د نبي کریم ﷺ د بعثت په اولو وختونو کښې شیطانان د اسمان څخه په کلکه توګه منعه کړی شوه او دوی نه شو کولی چې د اسماني وحې څخه څه معلومات ترلاسه کړي.

ب: د منعه کولو طریقه یې دا وه چې دوی به د اسمان د پلوه د اور په شغلو باندې ویشتل کېده او موقع به نه ورکول کېده چې د پرښتو هغه بحث ته غوږ ونیسي کوم چې دوی به د الهي فیصلې په باره کښې کاوه، چې مثلاً سبا ته به داسې کار وشي او بل سبا ته به دا کار صورت ونیسي او داسې نور.

ج: د شیطانانو ذکر شوی تولګی خپلو خپلو قومونو ته او بالآخره ابلیس ته مراجعه وکړه ترڅو هغه وجه معلومه کړي د کومې د کبله چې دوی د وحې د اورېدلو څخه منعه کړی شوي دي.

د: ابلیس دوی ته وظیفه ورکړه چې د ځمکې په ټولو نقاطو کښې وګرځئ راوګرځئ ترڅو تاسو معلومه کړئ چې د منعه کولو وجه څه ده.

هـ: په همدې پلټنه کښې د پیریانو (شیطانانو) یوه ډله په نبي کریم ﷺ باندې په داسې حال کښې وربرابره شوه چې په "نخله" نومې ځای کښې د سبا په لمانځه باندې ولاړ وه او د قرآن کریم څه ایتونه یې لوستل.

و: کله چې د پیریانو پلټونکې ډلې قرآن کریم واورېد نو پوه شوه چې دا بشري کلام نه دی او د همدې الهي کلام د نزول د کبله مونږ منعه کړی شوي یاستو چې غیبي وحې ته غوږ ونیسو.

ز: بیا الله ﷻ د الجن سورت نازل کړ او د ذکر شوې تولګې په هغو خبرو باندې یې نبي کریم ﷺ ته اطلاع ورکړه کومې چې د بېرته ستنېدلو په وخت کښې دوی خپلو- خپلو قومونو ته وکړې.

---

(۱) ۱۳۷۶/۷/۵ هـ ش ببته

(۲) مفردات الراغب ص۲۷۴

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۳۲، صحیح مسلم ج۱ ص۱۸۴، جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۹، ۱۷۰

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې د شيطانانو (يا سرکشه پيريانو) د وحې په اورېدلو کښې څه غرض وه؟

مونږ وايو چې: د هغوی غرض دا وه چې مثلاً په يوه غيبي خبره باندې علم حاصل کړي او هغه بيا کاهنانو او جادوګرانو ته ورسوي ترڅو هغوی ورسره يو کم سل دروغيني خبرې ضميمه کړي او خلک پرې تېر باسي چې دوی په غيبو باندې علم لري[1].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې: ايا د بعثت څخه وړاندې ذکر شوی شهاب (شغلې) د شپې په هوا کښې لېدې کېدې او که نه؟ يا په بل عبارت: په هغه وخت کښې هغه شي تحقق درلود کوم ته چې مونږ په پښتو کښې د ستوري لوېدل وايو؟

مونږ وايو چې:

الف: هلته ستوري نه لوېده[2]. مګر دا قول کمزوری دی، لکه چې د الزهري عليه الرحمة څخه پوښتنه وشوه چې: "أَكَانَ يُرْمى بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ"[3] يعنې د جاهليت په زمانه کښې ستوري لوېده؟ نوموړي جواب ورکړ چې: "نَعَمْ" هو.

ب: هلته ستوري لوېده خو شيطانان به وربانديې نه ويشتل کېده[4].

خو دا قول هم ضعيف دی، څکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې يوه ورځې د خپلو صحابه وو کرامو ﷺ څخه پوښتنه وکړه[5] چې د جاهليت په زمانه کښې به تاسو د ستورو لوېدل څنګه تعبيرول؟ هغوی وويلې چې: مونږ ترې دا تعبير کاوه چې کوم لوی سړی مړ شو او يا کوم لوی سړی وزېږېد.

نبي کريم ﷺ بيا يو کلام وفرمايل چې مضمون يې دا دی: دا کار د لوی سړي په مړه کېدو يا زېږېدلو پورې اړه نه لري، بلکې په دغو باندې هغه شيطانان ويشتل کېږي کوم چې اسمان ته د دې غرض دپاره پورته شوي وي چې هلته په غلا باندې څه واوري او بيا يې کاهنانو ته ور وړي ترڅو هغوی ورسره نورې دروغيني خبرې ضميمه کړي.

ج: صحيح خبره دا ده چې په هغه وخت کښې هم وربانديې شيطانان ويشتل کېده او بنديز موجود وه، مګر د نبي کريم ﷺ په بعثت سره پکښې ډېر کلکوالي صورت ونيوه او پخوانی سهولت د منځه لاړ، همدې خبرې ته الله ﷻ اشاره کوي چې: ﴿ وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ ﴾ [الصافات ۸] يعنې شيطانان پرښتو ته غوږ نه شي نيولی او د هر جانب څخه (د اور په شغلو باندې) ويشتلی کېږي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۸۲
(۲) زاد المسير ج۴ ص۳۸۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۱ ص۴۶۸
(۴) تفسير القرطبي ج۱۰ ص۱۵۸
(۵) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵۸

نو څه لرې نه ده چې د بعثت څخه پخوا به هغوی د هر جانب څخه نه ویشتل کېده، بلکې د ځینو اطرافو څخه به وربانديې اور وربېده او بس.

سوال جواب

۶_ که څوک وایي چې: شیطانان (پیریان) - ویشتلو څخه وروسته د څه حالت سره مخامخ کېږي؟ ایا وژل کېږي او که ژوندي پاتې کېږي؟

مونږ وایو چې: صحیح خبره داده چې وژل کېږي نه بلکې اندامونه یې سوزي او بدون د وژلو څخه زخمي کېږي، لکه چې همدا خبره د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم روایت شوې ده[۱].

یادونه

۷_ د شیطانانو د مرجومیت په هکله که څوک اوږد بحث غواړي او زیاتو معلوماتو ته یې زړه کېږي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۲].

یو نحوي تعریب

۸_ په ﴿وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ﴾ کښې د ﴿مَعَايِشَ﴾ د کلمې صرفي تحلیل او لغوي معناوې د [الأعراف: ۱۰] ایت لاندې تېرې شوې دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. او د ﴿وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ بِرَٰزِقِينَ﴾ په تعریب (اعراب ورکولو) کښې علماء کرام لاندې دوه نظره لري:

الف: د "و" توری د عطف دپاره دی چې د ﴿لَكُمْ﴾ په محل باندې عطف دی[۳]. یعني مونږ ستاسو دپاره په ځمکې کښې د ژوند سامانونه پیدا کړي دي او د هغه چا (هر هغه شي) دپاره مو هم پکښې د ژوند اسباب خلق کړي دي کوم چې تاسو هغو ته په هیڅ حال کښې روزي ورکوونکي نه یاست. یا په بل عبارت: ستاسو غلامانو او وینځو ته او څارویو او وحشي ځناورو ته په ځمکه کښې د ژوند سازوسامان مونږ برابر کړي دي چې ستاسو په خدمت کښې چاپیر دي او یا مستعد دي چې استفاده ترې وکړئ خو تاسو ورته روزي نه شئ ورکولی.

ب: ﴿وَمَن لَّسْتُمْ لَهُۥ﴾ کلمات د ﴿مَعَايِشَ﴾ په کلمه باندې عطفېږي[۴]. یعني مونږ ستاسو دپاره په ځمکه کښې د ژوند سامان پیدا کړي دي او هم مو درته پکښې هغه شیان پیدا کړي دي چې تاسو روزي نه شئ ورکولی خو ضرورت ورته لرئ، که بالفرض مونږ ستاسو وینځو او غلامانو ته او کورنیو او سارانیو څارویو ته په ځمکه کښې روزي نه وی پیدا کړې نو تاسو به د یوه څخه هم استفاده نه وی کړې.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۱۴ ص۱۵
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۵۴۸؛ تفسیر البغوي ج۲ ص۴۶؛ روح المعاني ج۱۴ ص۱۳
(۳) البحر المحیط ج۶ ص۴۷۳
(۴) روح المعاني ج۱۴ ص۲۹

که څه هم ذکرې شوې دواړه معناوې سره څه تضاد نه لري، د بدلیت په اعتبار سره دواړه مرادېدلی شي، مګر مونږ ته دوهمه معنی خوندوره ښکاري.

سوال جواب

٩_ که څوک وايي چې: د "مَنْ" توری د خبرو کوونکو دپاره وضعه شوی دی حال دا چې په ذکرو شوو دواړو معناوو کښې دغه توری غیر ناطقینو ته شامل کړی شو، لکه څاروي او وحشي ځناور؟

مونږ وایو چې: د ذکر شوي توري (مَنْ) اطلاق په غیر ناطقینو باندې نه کېږي خو کله چې پکښې ناطقین شامل نه وي[١]، او دلته خو پکښې وینځې او غلامان شامل دي چې خبرې کوونکي دي. یا په بل عبارت: په دې مقام کښې د "مَنْ" توری غیر ناطقینو ته د تغلیب په توګه شامل شوی دی.

لَوَاقِحَ څه معنی؟

١٠_ په ﴿ وَأَرْسَلْنَا ٱلرِّيَٰحَ لَوَٰقِحَ ﴾ کښې د ﴿ لَوَٰقِحَ ﴾ کلمه د "لَقَاح" _لکه "شَرَاب"_ څخه اشتقاقه شوې ده، "لَقَاح" د اوښې بارداره کېدلو (بلاربېدلو) ته وايي، نو کومه اوښه چې د نر اوښ څخه حمل واخلي هغې ته د "لَاقِح" لقب ورکولی کېږي[٢].

سوال جواب

که څوک وايي چې: بادونه خو وریځې په وربښت سره بارداره کوي چې د باران په شکل په ځمکه باندې راورېږي، نه دا چې پخپله بار اخلي؟

مونږ وایو چې:

الف: بادونو ته په لاندې دوه وو لحاظونو سره کتلی شي[٣]:

اول: چې د دریابونو څخه پرښک پورته کوي او خپله پرې بارداره کېږي، نو په دې لحاظ باندې ورته د "لَوَاقِح" لقب ورکولی کېږي. په دې مقام کښې همدغه لحاظ په نظر کښې نیولی شوی دی.

دوهم: بیا بادونه دغه پرښک په وریځو کښې ننباسي او هغه پرې بارداره کوي چې د وربښت (باران) په شکل دپاسه راورېږي، نو په دې لحاظ سره بادونو ته "مَلَاقِح" (بلاربوونکي) ویل کېږي چې د "ملقحة" جمعه ده. بالمقابل کوم باد چې د وربښت تومنه (پرښک) نه پورته کوي هغه ته عقیم باد (شنډ باد) وايي.

ب: خینو علماوو کرامو لیکلي دي چې د "لَقَاح" کلمه لکه چې په لازمه معنی کښې استعمالېږي همدارنګه کله-کله په متعدي معنی کښې هم استعمال مومي، چې د بلاربولو څخه عبارت ده[٤]؛ او

---

(١) مفردات الراغب ص٤٩٥

(٢) تفسير القاسمي ج١٠ ص٥٣

(٣) المحرر الوجيز ج١٠ ص١٢٠، لسان العرب ج٢ ص٥٨٢

(٤) النهاية في غريب الأحاديث ج٤ ص٢٦٢

په ایت شریف کښې د ﴿ لَوَٰقِحَ ﴾ کلمه د همدغه متعدي مصدر څخه اشتقاقه شوې ده، یعنې مونږ داسې بادونه استوو چې وریځې په وریښت سره بارداره کوي

ج او ځینې علماء وایي چې پخپله د ﴿ لَوَٰقِحَ ﴾ کلمه د "ملقحة" جمعه ده چې د "اِلْقاح" څخه اخستلې شوې ده او د بلاربولو (بارداره کولو) معنی ورکوي، مګر په جمعه کښې د "م" توری غورزول شوی دی. لکه چې "طوائح" (هلاکوونکي مصیبتونه) د "مطیحة" (هلاکوونکی مصیبت) جمعه ده، او په جمعه کښې د "م" توری د نظره غورزولی شوی دی[1].

د وارث معنی

١١ـ په ﴿ وَنَحْنُ ٱلْوَٰرِثُونَ ﴾ کښې د "وَارِثُون" کلمه د "وَارِث" جمعه ده، د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم "وَارِث" دی چې په دې مقام کښې د تعظیم دپاره جمعه شوی دی، یعنې الله ﷻ هغه باقي او دائم اقدس ذات دی چې ټول مخلوقات به هلاک او فنا شي او یوازې همدی ﷻ به پاتې وي چې هیڅکله ورباندې فنا او تغیر نه ورځي[2].

لکه چې فرمایي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ ٱلْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴾ [مریم: ۴۰] یعنې یقیناً مونږ همدا مونږ د ځمکې او د هغه چا وارثان یاستو کوم چې په ځمکه باندې (ژوندي) دي او همدا مونږ ته به بېرته راتاو کړی شي.

وړاندېني او بېرتني څوک دي؟

١٢ـ په ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾ کښې علماوو کرامو د ﴿ ٱلْمُسْتَقْدِمِينَ ﴾، ﴿ ٱلْمُسْتَـْٔخِرِينَ ﴾ دواړه کلمې په متعددو معناوو سره تفسیرې کړې دي[3]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: وړاندېني هغه څوک دي کوم چې مړه شوي دي، او وروستني هغه څوک دي کوم چې ژوندي دي او یا به په راتلونکي کښې ژوندي شي.

ب: څوک چې د پلرونو د شاګانو څخه را وتلي دي هغوی وړاندېني دي او څوک چې پکښې پاتې دي هغوی وروستني دي.

ج: وړاندېوالی او وروستوالی د تولد او عدم تولد په اعتبار سره دی.

د: په تقدم او تأخر کښې د جهاد صفونه په نظر کښې نیولی شوي دي.

هـ: تقدم او تأخر د لمانځه د صفونو په لحاظ سره دی، لکه چې ځینو کتابونو یې همدا شان نزول ثاکلی دی[4].

---

(١) زاد المسیر ج۴ ص۲۸۸
(٢) لسان العرب ج۲ ص۱۹۹
(٣) روح المعاني ج۱۴ ص۳۲، زاد المسیر ج۴ ص۲۸۹
(۴) اسباب النزول للواحدي ص۱۸۶، جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴

و دغه تقدم او تاخر د کوروونو په اعتبار سره دی چې د چا کور جومات ته نژدې دی او د چا لرې

تبصره

۱۳ ـ که څه هم شیخ المفسرین العلامه الطبري ﷫ په ټولو اقوالو کښې لومړنی قول غوره کړی دی[۱] چې وړاندېنې او وروستنې ایتونه ورته اشاره کوي چې دواړه د ژوند او مرګ او هم د بیا ژوند څخه بحث کوي، مګر موږ ته بهتره بریښي چې ایت شریف په عموم سره پرېښودلی شي ترڅو هر ډول او په هر شي کښې تقدم (وړاندېوالي) او تاخر (وروستوالي) ته شامل شي. او په ذکرو شوو اقوالو کښې به د علماوو کرامو محض یوه-یوه مثال ته اشاره مطلب وي او حصر به یې مراد نه وي. والله ﷻ أعلم.

﴿ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِّن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ أَن يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿٣٧﴾ إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾ ﴾

[۲۶] او یقیناً موږ انسان (آدم ﷺ) د داسې کړنګېدونکي شي څخه پیدا کړی دی چې (هغه شی) د تور رنګې بوی ناکې خټې څخه (جوړ شوی) و،

---

۱ تفسیر الطبري ج۱۴ ص۲۶

[۲۷] او جان (ابلیس) چې وه مونږ د آدم ﷺ څخه وړاندې د صاف اور څخه پیدا کړی وه (چې لوګی پکښې نه وه).
[۲۸] او هغه وخت (وریاد کړه) چې ستا رب ﷻ پرښتو ته وویلې چې: یقیناً زه د داسې کړنګېدونکي شي څخه د بشر (انسان) پیدا کوونکی یم چې د تور رنګې بوی ناکې خټې څخه (جوړ شوی) وي.
[۲۹] نو کله چې ما هغه (پوره) برابر کړ او د خپل (ملکیت د خزانو) څخه مې پکښې روح پو کړ (واچاوه) نو تاسو ورته سجده کوونکي پرېوځئ (سجده ورته وکړئ).
[۳۰] نو (کله چې ژوندي کړی شو) ټولو پرښتو (ورته) په اجتماعي توګه سجده وکړه.
[۳۱] مګر ابلیس (سجده ونه کړه)، ده (نوموړي د دې څخه) منعه خپله کړه چې د سجده کوونکو سره شي (او سجده وکړي).
[۳۲] ستا رب ﷻ (ورته) وویلې چې: ای ابلیسه! تا لره څه دي چې ته د سجده کوونکو (پرښتو) سره نه شوې (او سجده دې ورته ونه کړه)؟
[۳۳] ابلیس وویلې چې: زه (داسې) نه یم چې داسې بشر (انسان) ته سجده وکړم چې تا د داسې کړنګېدونکي شي څخه پیدا کړی دی چې د تور رنګې بوی ناکې خټې څخه جوړ شوی دی.
[۳۴] ستا رب ﷻ (ورته) وویلې چې: نو (د پرښتو) د ټولګي څخه ووځه ځکه چې یقیناً ته رټلی شوی یې.
[۳۵] او یقیناً په تاباندې لعنت (د رحمت څخه لرېوالی) دی (چې آن) د جزا د ورځې پورې (په درباندې ویل کېږي).
[۳۶] ابلیس وویلې چې: ای ربه! ماته د هغې ورځې پورې مهلت راکړه چې مخلوقات راپورته (ژوندي) کړی شي.
[۳۷] ستا رب ﷻ (ورته) وویلې چې: نو یقیناً ته د مهلت ورکړی شوو څخه یې (مهلت درکړی شو).
[۳۸] (خو نه د هغه وخته پورې چې ته یې غواړې بلکې) د معلوم (ټاکلي) وخت د ورځې پورې (چې ستا د مرګ نېټه ده).
[۳۹] ابلیس وویلې چې: ای ربه! په دې سبب چې زه دې ګمراه کړم (زما دې سوګند وي چې) زه به هرو مرو دوی (بنیادمانو) ته په ځمکه کښې (نافرماني) ښائسته کړم او هرو مرو زه به ضرور دوی ټول بې لارې کړم.
[۴۰] مګر د دوی (د جملې) څخه ستا خالص کړی شوي بندګان (چې دوی به زما څخه بچ شي).
[۴۱] ستا رب ﷻ (ورته) وویلې چې: دغه (راتلونکې خبره) برابره لاره ده چې (ما) په خپل اقدس ذات باندې لازمه کړې ده.
[۴۲] (هغه دا) چې یقیناً زما (خالص کړی شوي) بندګان چې دي تاته په دوی باندې هیڅ غلبه (او تسلط) نشته مګر هغه څوک چې ستا پیروي کوي چې د ګمراهانو څخه عبارت دی (نو په دوی

باندې ستا تسلط نشته دی او بس).

[۴۳] او (هغه دا چې) یقیناً دوزخ ستاسو د ټولو د وعدې (پوره کولو) ځای دی.

[۴۴] چې (دغه) دوزخ ته اوه دروازې دي او د هرې دروازې دپاره د دوزخیانو څخه برخه جدا کړی شوې ده (نو هیڅ یو گمراه به ترې هم بچ پاتې نه شي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې تقریباً د سورت د اول سر څخه په عنادي کافرانو کښې بحث راروان دی او په دې ایتونو کښې د عنادیانو د مشر (ابلیس) څه حال بیان شوی دی چې هغوی ته د عناد د ډېرې ایښودونکی دی.

۲ـ په وړاندې ایتونو کښې افاقي دلائل بیان شوي وه او په دې ایتونو کښې د توحید انفسي دلائلو ته اشاره شوې ده.

۳ـ هغه ایتونه د حشر په بیان باندې تمام شوي وه او دا ایتونه د انسان په اولنی خلقت باندې پیل شوي دي، نو حاصل یې داسې راځېږي.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس په خپل امت باندې لاندې نکات قرائت کړه ترڅو دوی د یو پلوه متوجه شي چې په څومره عجیبه قدرت باندې مو انسانان او پیریان پیدا کړي دي. او د بله پلوه د عنادیانو د مشر (ابلیس) د حال څخه عبرت واخلي او د هغه تکبر او عناد څخه صرف نظر شي په کوم باندې یې چې ستا په مقابل کښې منکولې ښخې کړې دي. او یا ترې خپل ځانونه بچ وساتي. هغه دا چې

۱ـ یقیناً موږ اولنی انسان (آدم ﷺ) د خاورو څخه پیدا کړی دی چې په ابتدا. کښې یې لاندې صفات درلوده.

الف د آدم ﷺ خاوره مو په اوبو باندې خټه کړه بیا مو ښه وچه کلکه کړه چې د ډېر وچوالي د کبله یې ډنګار کاوه. ثانیه وېل چې کردوش دی او په اور باندې پوخ شوی دی.

ب دکړې شوې چقرې (خټې) د کلکوالي څخه وړاندې تک تور رنګ درلود.

ج او همدغه خټه (چقره) بدبویه وه چې وروست بوی یې کاوه. خو کله چې موږ پکښې روح واچاوه نو په هډوکي باندې برنه پسته (نرمه) غوښه ترې جوړه شوه او تور رنګ یې د غنمو په رنګ باندې بدل شو او بالآخره بد بوی یې د منځه لاړ.

۲ـ بالمقابل موږ د آدم ﷺ څخه لا وړاندې جان (ابلیس) د سوجه اور څخه پیدا کړی وه.

۳ـ ای پیغمبره! خپل امت ته هغه وخت هم وریه یاد کړه چې د آدم ﷺ د خلقت څخه وړاندې ستا رب ... ته ووېل یو ټکي چې ابلیس هم د دوی په مجموعه کښې شامل وه. داسې مخاطب کړه چې

الف یقیناً ... کړی ده چې د کړنګېدونکي. تورې چقرې بدبویه خټې څخه یو مخلوق پیدا کړم چې په ... بشر به ولري

ب: نو کله چې دا کار ما عملي کړ او د بدن اندامونه او کړه وړه مې وربرابر کړه او هم مې پکښې خپل هغه غیبي روح پو کړ د کوم علم چې یوازې ماته دی او تاسو پرې هیڅ علم نه لرئ؛ یا په بل عبارت کله مې چې ذکره شوې ماده په اروا باندې سرلوړې او ژوندۍ کړه، نو تاسو ټول ذکر شوي بشر ته په سجده باندې پرېوځئ او سرونه ورته په ځمکه کېږدئ.

په دغه وخت کښې زما امر هیڅچا رد نه کړ، نه پکښې پرښتو څه خبره وکړه او نه ورباندې ابلیس څه اعتراض څرګند کړ بلکې ټولو په سکوت سره قبول کړ.

۴ـ مګر کله چې ستا رب ﷻ خپله نقشه عملي کړه او د ذکرې شوې وچې کلکې کړنګېدوکې ختې څخه یې ښانسته بشره جوړه کړه او اروا یې هم پکښې واچوله او د ذکر شوي سابق امر د تعمیل وخت راورسېد نو خبره داسې شوه چې:

الف: ټولو پرښتو په مجموعي توګه په خپل عهد باندې وفا وکړه چې ټولې ورته په سجده باندې پرېوتلې او یوې هم ناغېړي ونه کړه.

ب: مګر ابلیس د عمل په میدان کښې ستا د رب ﷻ امر منلو ته شا کړه او د سجدې کولو څخه یې خپل خان په څنګ وساته.

د ابلیس سوال جواب

۵ـ کله چې ابلیس ستا د رب ﷻ د فرمان د منلو څخه اباء وکړه نو لاندې سوال جواب واقع شو:

الف: ستا رب ﷻ ابلیس مخاطب کړ چې ته په څه دلیل په سجده کوونکو کښې شامل نه شوې؟

ب: ابلیس په جواب کښې وویلې چې: زه دومره مهان او سپک نه یم چې هغه چاته سجده وکړم کوم چې تا د کړنګېدونکې تور رنګې بدبویه ختې څخه پیدا کړی دی، حال دا چې زه دې د سوچه اوره پیدا کړی یم چې نه یې تور رنګ درلود او نه پکښې څه تعفن وه. لنډه دا چې زه د هغه څخه بهتر یم، په کار دا ده چې هغه ماته سجده وکړي او زما احترام په ځای کړي.

ج: ستا رب ﷻ ابلیس ته امر وکړ چې د پرښتو د دغه معزز ټولګې څخه بښکته شه، د نن څخه وروسته نه شې کولی چې ته د دوی خبرې واورې مګر په غلا سره، چې په سرو شغلو باندې به ویشتلی کېږې، او دا ځکه چې ته رټلی شوی یې او خپل مقبولیت دې د لاسه ورکړ. په دې باندې علاوه ته به د قیامت د ورځې پورې زمونږ د رحمت څخه لرې اوسې او د خلکو د ګمراه کولو په سبب به دې د جنایت پېټی درنېږي او روزمره به درباندې زمونږ لعنت غوښتلی کېږي.

د: ابلیس د ذکر شوي تهدید څخه ونه ډار شو بلکې غاړه یې ورته کېښوده چې الهي لعنت مې قبول دی خو دا توهین نه قبلوم چې د خپل خان څخه ښکته مخلوق ته په سجده پرېوځم او احترام یې ... کړم نوموړي وویلې چې: ای ربه! زه تاته دا سوال نه کوم چې په ما باندې د لعنت باران مه کوه او د ... اط ... ښې عفوه راته وکړه، بلکې تاته فقط دا سوال کوم چې ماته ترهغه وخته پورې حیات راکړه ... کړ ... ې چې ټول مړه شوي مخلوقات بېرته را ژوندي شي او قیامت قائم شي. یا په بل عبارت:

ما هغې ورځې پورې ژوندی پرېږده چې مرګ ختم شي او زه د مرګ د څکلو څخه بچ پاتې شم.

هـ: ستا رب ﷻ هغه ته جواب و رکړ چې: ستا غوښتنه تر دې خایه مقبوله ده چې تانه به اوږد مهلت درکړی شي، اما د هغه وخته پورې نه چې ته يې غواړې بلکې د هغه وخته پورې کوم چې تاته ټاکلی شوی دی او وراندې ېېرته کېدونکی نه دی.

بيا ابليس سوګند وخوړ

و: بيا ابليس سوګند ياد کړ چې: ای ربه! په دې سبب چې زه دې د آدم ﷺ د سجدې د کبله اغواء کړم او د ګمراهانو په ډله کښې دې ودرولم، زما دې ستا په عزت باندې سوګند وي چې زه به ټولو بنيادمانو ته په ځمکه کښې هغه شيان ښائسته کړم په کومو باندې چې دوی د حقې لارې څخه اوړي، بلکې زه به دوی ټول ګمراهان کړم او خپله ډله ... ورباندې ښه غټه کړم، مګر صرف ستا هغه بندګان به راڅخه بچ شي کوم چې تا د خپل عبادت ... سوچه ګرځولي دي او د ټولو منافي کارونو څخه دې پاک ساتلي دي.

ز: ای پيغمبره! ستا رب ﷻ ابليس مخاطب کړ چې همدغه برابره لاره په ما باندې ده او ما يې التزام کړی دی چې زما مخلص بندګان ته نه شي ګمراه کولی، دا ځکه چې زما په مخلصو بندګانو باندې تاته هيڅکله غلبه نشته او ته نه شې کولی چې هغوی د حقې لارې څخه بې لارې کړې، مګر هرڅوک چې محض په دعوت سره ستا پيروي کوي او ستا غوښتنو ته لبيک وايي نو په هغوی باندې به ته خپله ډله غټه کړې چې د ګمراهانو څخه عبارت دي.

۶ـ ای پيغمبره! ستا د رب ﷻ په نزد باندې فيصله ده چې ابليس او د ده پيروان به په دوزخ کښې اچوي دوی ټولو ته همدغه وخت ټاکلی شوی دی چې هيڅکله به پکښې تخلف واقع نه شي. دا داسې دوزخ دی چې اوه دروازې لري او د هرې دروازې دپاره د ابليس او د ده د پيروانو څخه جدا کړی شوې برخه او ډله ده، چې هره ډله به د خپلې خپلې دروازې څخه هلته ورواچولی شي.

توضيحات

١ـ الله ﷻ د آدم ﷺ د اصليت په هکله (چې د څه شي څخه جوړ شوی دی) په قرآن کريم کښې لاندې کلمات نازل کړي دي:

الف: يوه د ﴿صَلْصَالٍ﴾ کلمه ده، دا کلمه هغې ختې ته وضعه شوې ده کومه چې د ډېر وچوالي د کبله کرنګهار کوي مګر اور ورته نه وي رسېدلی، نو کله چې ورته اور ورسېږي او په اور باندې پخه شي نو بيا د "فَخَّار" په نامه يادېږي[١].

ب: بله د ﴿حَمَإٍ﴾ کلمه ده چې د تور رنګې ختې معنی ورکوي[٢].

---

(١) لسان العرب ج١١ ص٣٨٢

(٢) لسان العرب ج١ ص۶١

ج: بله د ﴿مَسْنُون﴾ کلمه ده، دغه کلمه په لاندې معناوو باندې تفسیره شوې ده[۱]:

اول: په "مَصْبُوب" سره، یعنې په سوان باندې ښویه کړی شوې.

دوهم: په "مَصْقُول" سره، یعنې اوبه ورباندې اچولې شوې.

دریم: په "مُصَوَّر" سره، یعنې صورت او شکل ورکړی شوی.

څلورم: په "مُتَغَیِّر" سره، یعنې تعفن درلودونکی چې بدبویي پکښې پیدا شوې وي.

د: بله د ﴿تُرَابٍ﴾ کلمه ده [آل عمران: ۵۹] چې د خاورو معنی ورکوي.

هـ: بله د ﴿طِينٍ﴾ کلمه ده [الأعراف: ۱۲] چې ختې ته وضعه شوې ده.

و: بله د ﴿لَازِبٍ﴾ کلمه ده [الصافات: ۱۱] دا کلمه هغه شي ته وضعه شوې ده د کوم اجزاء چې ښه کلک ارتباط ولري[۲] چې مونږ ترې په سلښښناک شي سره تعبیر کوو.

ز: بله د "فَخَّار" کلمه ده چې د ﴿صَلْصَالٍ﴾ کلمه ورسره تشبیه شوې ده: [الرحمن: ۱۴]. دا د هغې ختې نوم دی کومه چې په اور باندې پخه شي[۳]، کومه چې مونږ یې په پښتو کښې د منګي په نامه يادوو.

تبصره

۲ـ الله ﷻ د بر ښه پوهېږي خو د ذکرو شوو کلماتو څخه داسې معلومېږي چې د آدم ؑ په کالبوت باندې به مختلفې مرحلې تېرې شوې وي، مثلاً خاوره خته کړی شوې ده، بیا د بر وخت پرېښودله شوې ده چې رنګ یې تور اوښتی دی او د ډېرې اوږدې مودې د تېرېدلو د کبله پکښې تعفن (بد بوی) پیدا شوی دی، بیا ترې د الله ﷻ په امر د آدم ؑ کالبوت جوړ کړی شوی دی چې په ښه ښائسته ښویه شکل باندې یې صورت نیولی دی، بیا د بر وخت پرېښودل شوی دی چې ښه وچ کلک او کړنګهار کوونکی ګرځېدلی دی، او بالآخره بیا پکښې روح اچولی شوی دی او ژوندی کړی شوی دی.

په هر تقدیر، نبي کریم ﷺ د آدم ؑ د خلقت په باره کښې داسې فرمایلي دي چې: «إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الْأَرْضِ فَجَاءَ مِنْهُمُ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ»[۴] یعنې یقینًا الله ﷻ آدم ؑ د یوه بلا کیفه موټي خاورې څخه پیدا کړی دی چې د ټولې ځمکې څخه یې اخستې وه، نو بنیادمان د ځمکې د رنګونو په اندازه باندې راغله (پیدا شوه)، چې ځینې سره او سپین دي او ځینې تور او میانه حال دي او بالآخره ځینې پاسته او زګه دي او ځینې ناکاره او ځینې ښه دي

(۱) لسان العرب ج۱۳ ص۲۲۴، ۲۲۷

(۲) مفردات الراغب ص۴۷

(۳) مفردات الراغب ص۳۸۸

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲۴

جان څوک دی؟

٣ـ په ﴿ وَٱلْجَآنَّ خَلَقْنَٰهُ ﴾ کښې مفسرینو کرامو په لاندې ډول اختلاف کړی دی[1]:

الف: ځینې وايي چې جان د ابو الجان (د پیریانو د پلار) څخه عبارت دی، لکه چې انسان د ابو الانسان (آدم ﷺ) معنی ورکوي.

ب: ځینې وايي چې په دې مقام کښې جان د ابلیس څخه عبارت دي، لکه چې د ﴿ يَٰٓإِبْلِيسُ ﴾ د خطاب څخه څرګندېږي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ایا ابو الجان او ابلیس یو شی نه دي؟ یا په بل عبارت: ایا ټول پیریان د ابلیس اولاده نه ده؟

مونږ وایو چې: د ابلیس په باره کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې: ﴿ كَانَ مِنَ ٱلْجِنِّ ﴾ [الکهف: ۵٠] ابلیس د پیریانو د جملې څخه وه، مګر داسې یې نه دي فرمایلي چې هغه د پیریانو پلار وه

د همدې کبله ځینو علماوو کرامو د دواړو ترمنځ لاندې فرقونه لیکلي دي[2]:

الف: ابو الجن د پیریانو پلار دی، او ابلیس د شیطانانو پلار دی.

ب: د ابو الجن په اولاده کښې کافران او مسلمانان دواړه شته دي، مګر د ابلیس اولاده ټوله کافره ده او مسلمان پکښې نشته.

ج: پیریان د انسانانو غوندې روزمره مړه کېږي او ژوندي کېږي، اما شیطانان ټول ژوندي دي چې د خپل پلار ابلیس سره به په اجتماعي صورت مړه کېږي.

څرنګه چې په دې ایتونو کښې هغې قیصې ته اشاره شوې ده کومې چې د آدم ﷺ او ابلیس ترمنځ صورت نیولی وه نو په دې مقام کښې به د ﴿ وَٱلْجَآنَّ ﴾ څخه ابلیس مراد وي.

د سَمُوم معنی

۵ـ په ﴿ مِن نَّارِ ٱلسَّمُومِ ﴾ کښې د "السَّمُوم" کلمه هغه تېز اورته وضعه شوې ده د کوم سره چې لوګی ملګری نه وي، د همدغه ډول اور څخه تندرونه هم جوړېږي[3].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ په بل ایت کښې فرمایلي دي چې: ﴿ وَخَلَقَ ٱلْجَآنَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ ﴾ [الرحمن: ١۵] یعنې او الله ﷻ ابلیس د مارج اور څخه پیدا کړی دی. "مَارِج" خو هغه اور ته

---

(١) روح المعاني ج١۴ ص٣۴؛ التفسیر الکبیر ج١٩ ص١٨٠؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج٣ ص١۵٣

(٢) تفسیر البغوي ج٢ ص۴٩

(٣) تفسیر القرطبي ج١٠ ص٢٣

وايي چې د لوګي سره خلط وي[١]: نو پوښتنه دا ده چې ايا د دواړو ايتونو ترمنځ منافات نشته؟

ځواب: وايو که څه هم د ﴿مَارِجٍ﴾ کلمه د مختلط اور معنی ورکوي، مګر هغه اور ته هم ويل کېږي کوم چې لوګی ونه لري[٢] چې دا بعينه د "سموم" معنی ده او په ايت شريف کښې همدغه مراده ده، والله ﷻ أعلم. د ښه وضاحت دپاره د نبي کريم ﷺ لاندې حديث شريف ولولئ چې:

«خُلِقَتِ الْمَلَائِكَةُ مِنْ نُورٍ وَخُلِقَ الْجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ وَخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ»[٣] يعنې پرښتې د نور څخه پيدا کړی شوي دي، او جان (جنس پېريان) د داسې اور څخه پيدا کړی شوي دي کوم چې لوګی نه درلود. او آدم ﷺ د هغه شي څخه پيدا کړی شوی دی کوم چې تاسو ته (په قرآن کريم کښې) بيان شوی دی (چې خاورې دي).

رُوح څه شی دی؟

٧ـ په ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي﴾ کښې "رُوح" د هغه شي څخه عبارت دی په کوم باندې چې سړی ژوندي کېږي، چې اصل حقيقت يې د الله ﷻ څخه په غير بل چا ته معلوم نه دی، خو ځينو مفسرينوکرامو پکښې اوږد بحث کړی دی[۴] که څوک يې د لوستلو شوقمند وي نو هملته دې مراجعه وکړي خو په ذکر شوې جمله کښې بايد سړی لاندې دوه نکات په نظر کښې وساتي:

الف: د ﴿وَنَفَخْتُ﴾ کلمه د "نَفخ" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاقه شوې ده، "نَفْخ" هغه باد (هوا) يا پوکي ته ويل کېږي کوم چې په داسې شي کښې واچولی شي چې ګېډه لري او هوا پکښې ساتله کېږي او بلکې ورباندې پړسېږي[۵] لکه چې تېر د هوا څخه ډک کړی شي. په دې مقام کښې حقيقتاً پوکی مطلب نه دی بلکې د کنايې په توګه د سرعت معنی ورکوي[۶]، يعنې کله چې د آدم ﷺ په کالبوت کښې روح واچولی شو نو د باد په شان په سرعت سره پکښې خور شو او هرې برخې ته ورسېد.

ب: په ﴿رُوحِي﴾ کښې اضافت د ملکيت دپاره دی، که څه هم لکه څنګه چې روح د الله ﷻ ملکيت دی همدارنګه هر مخلوق د ده ﷻ په ملکيت کښې شامل دی خو د تشريف دپاره په اضافت سره تخصيص ورکړی شوی، لکه چې د [البقرة:١٢۵] ايت کښې د کعبې شريفې څخه په ﴿بَيْتِيَ﴾ سره د همدې مطلب دپاره تعبير کړی شوی دی.

يادونه

٨ـ په ﴿قَالَ فَٱخۡرُجۡ مِنۡهَا﴾ کښې بارز ضمير د پرښتو ټولګي ته راجع دی چې پوره تحقيق يې د

(١) مفردات الراغب ص ۴٨۶
(٢) لسان العرب ج٢ ص ٣۶۶
(٣) صحيح مسلم ج٢ ص ۴١٣
(۴) روح المعاني ج١۴ ص ٣٠٧
(۵) تفسير ابی السعود ج۵ ص ٧۴
(۶) البحر المحيط ج۶ ص ۴٧۶

[الأعراف ۱۳] ایت لاندې تېر شوی دی ـ لله الحمد ـ چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر دلته وریاندې اضافه کوو چې:

الف: په دې قیصه کښې هغه عنادي کفار په غوږ باندې وهلي شوي دي کومو چې د نبي کریم ﷺ څخه د خپل قناعت حاصلولو دپاره د پرښتو نزول غوښتی وه، داسې چې ستاسو د قناعت مخه عناد بنده کړې ده، که بالفرض پرښتې رابکته کړی شي هم ستاسو قناعت به حاصل نه شي لکه څنګه چې ستاسو د عنادي مشر (ابلیس) قناعت حاصل نه شو او آدم ﷺ ته یې سجده ونه کړه حال دا چې هغه د بې شمېره پرښتو په منځکښې اوسېده.

ب: په دې مقام کښې د پرښتو د ټولګي څخه د ویستلو وجهې ته په ﴿ فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴾ سره اشاره شوې ده، چې لاندې دوه معناوې درلودلی شي:

اول: څکه چې ته د معزز ټولګي څخه د استخفاف په توګه غورزولی شوی یې، او ته د دې څخه وروسته استحقاق نه لرې چې په دوی کښې ناسته ولاړه وکړې.

دوهم: ای ابلیسه! ته به د هغه اور په شغلو باندې ویشتلی کېږې په کوم باندې چې تا افتخار وکړه او د کوم د کبله چې تا آدم ﷺ ته سجده ونه کړه او د تکبر سبب دې جوړ شو.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: ایا د ﴿ وَإِنَّ عَلَيْكَ ٱللَّعْنَةَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾ څخه د لعنت انتهاء نه معلومېږي چې په تا باندې د همدغې ورځې پورې لعنت دی او بس؟

مونږ وایو چې:

الف: د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾ کلمه د دوام څخه کنایه ده[۱] یعنې ای ابلیسه! په تا باندې د همېشه دپاره زما لعنت دی.

ب: د ﴿ إِلَىٰ ﴾ توری د هغه لعنت دپاره غایه ده د کوم سره چې عذاب ملګری نه وي[۲] یعنې په تا باندې د قیامت د ورځې پورې لعنت دی چې عذاب ورسره ضمیمه نه دی، او د قیامت په ورځ به ورسره دائمي عذاب ملګري شي.

ج: دا هم څه لرې نه ده چې د ﴿ إِلَىٰ ﴾ توري د اکتساب دپاره غایه وي، یعنې د قیامت د ورځې پورې به ستا پېټی درنېږي او د ګمراهانو د ګمراهی اثر به درباندې پرېوزي. یا په بل عبارت: د ټولو ملعونانو په لعنت کښې ته برخوال ګرخولی شوی یې ترڅو چې د تکلیف دوره ختمه شي او دنیا ورانه شي، او ګمراهان ټول مړه شي.

د ابلیس مهلت تر څه وخته دی؟

۱۰ـ علماء کرام د ﴿ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾ په تفسیر کښې متعدد نظریات لري، یا په بل

(۱) تفسیر الکشاف ج۲ ص۵۷۷
(۲) تفسیر الخازن ج۳ ص۵۶۲

عبارت: دوی د هغه وخت په تعین کښې متعدد اقوال کړي دي ترکومه پورې چې ابلیس ته مهلت ورکړی شوی دی. لاندې مثالونه يې ولولی:

الف: ځینې علماء کرام وايي چې په دې مقام کښې الله ﷻ درې ورځې ذکرې کړي دي ﴿ يَوْمِ ٱلدِّينِ ﴾، ﴿ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾، ﴿ يَوْمِ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾ دغه درې واړه ورځې د یوه وخت څخه عبارت دي چې هغه د لومړنی شپېلی وخت دی[1] یعنې ابلیس ته ترهغه مهلت ورکړی شوی دی ترڅو چې د اولې شپېلی د وهلو وخت راورسېږي.

ب: ابلیس به ترهغه ژوندی وي ترڅو چې د بنیادمانو څخه یو کس هم ژوندی پاتې نه شي[2].

ج: ځینې نور علماء کرام وايي چې نوموړی به د اولنی شپېلی د وهلو څخه وروسته مړ شي، او په دې باره کښې يې د کعب الاحبار رحمه الله څخه ډېر اوږد حدیث رانقل کړی دی[3].

د: مګر مونږ ته بهتره برېښي چې ذکر شوي معلومات الله ﷻ ته ور وسپارلی شي. یا په بل عبارت: لکه څنګه چې د انسانانو بلکې د هر شي د مرګ وخت یوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس، همدارنګه د ابلیس د مرګ وخت هم د همده ﷻ په نزد باندې محفوظ دی چې دلته ورته په ﴿ ٱلْوَقْتِ ٱلْمَعْلُومِ ﴾ سره اشاره شوې ده، او څه ضرورت نشته چې مونږ پکښې بحث وکړو.

یادونه

١١_ که څه هم د آدم عليه السلام او د ابلیس د مبارزې میدان د الله ﷻ د پلوه ځمکه ټاکلی شوې وه چې د اسمان څخه به دواړه دلته رابښکته کېږي او د امتحان میدان به تشکیلېږي، څه حاجت نه وه چې د ځمکې په نامه باندې صراحت شوی وی، خو ابلیس ورباندې ځکه صراحت وکړ: ﴿ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ ﴾ ترڅو اشاره وکړي چې زه به بنیادمان په دارالخلافه کښې تېر باسم چې د خلافت مطلب به هېر کړي او د همدې خلافت څخه به ورته لوی مصیبت جوړ کړم.

سوال جواب

١٢_ که څوک وايي چې: په ﴿ هَٰذَا صِرَٰطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴾ کښې د ﴿ هَٰذَا ﴾ د کلمې دپاره مشار إلیه څه شی دی؟

مونږ وایو چې: د ذکرې شوې کلمې د مشار إلیه د تعین په هکله علماوو کرامو[4] زښت ډېر احتمالات لیکلي دي، لاندې مثالونه يې ولولی:

الف: ﴿ هَٰذَا ﴾ هغه اخلاص ته اشاره ده په کوم باندې چې د ﴿ ٱلْمُخْلَصِينَ ﴾ کلمه دلالت کوي[5].

---

(١) البحر المحيط ج۶ ص۴۷۷، تفسیر القرطبي ج۱۰ ص۲۷
(٢) تفسیر الطبري ج۱۴ ص۳۲
(٣) تفسیر ابي السعود ج۵ ص۷۸
(٤) زاد المسیر ج۴ ص۲۹۳ التفسیر الکبیر ج۱۹ ص۱۸۹
(٥) البحر المحیط ج۶ ص۴۷۸

او د ﴿ عَلَيَّ ﴾ کلمه د "إلى" معنی ورکوي[۱] يعنې دغه د اخلاص لاره هغه برابره لاره ده چې ماته راځلې ده. هرڅوک چې په همدې لاره باندې روان وي هغه به د ضلالت او ګمراهی څخه بچ وي.

ب ﴿ هٰذَا ﴾ تخلص ته اشاره ده به کوم باندې چې په ﴿ إِلَّا عِبَادَكَ ﴾ کښې استثناء دلالت کوي[۲] يعنې ما په خپل اقدس ذات باندې تفضلاً دغه برابره لاره واجبه کړې ده چې مراعات به يې کوم هغه دا چې مخلصينو ته به ستا د ګمراه کولو څخه نجات ورکوم.

ج مګر موږ ته بهتره برېښي چې د ﴿ هٰذَا ﴾ کلمه به هغه کلام ته اشاره وي کوم چې وروسته په دوه وو ايتونو کښې راروان دی او په ﴿ إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ ﴾ باندې پيل شوی دی.

نو حاصل به يې داسې راوځېږي چې: ای ابليسه! زما سره خبره فيصله ده او ما په خپل اقدس ذات باندې واجبه کړې ده چې زما په بندګانو باندې به ستا تسلط نه وي او هم به تا او ستا پيروان ټول په دوزخ کښې اچوم. دا هغه برابره لاره ده چې هيڅ انحراف به پکښې واقع نه شي.

د دوزخ اوه دروازې

۱۳ـ په ﴿ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ ﴾ کښې د ﴿ أَبْوَٰبٍ ﴾ کلمه د "باب" جمعه ده، په لاندې دوه وو معناوو باندې د "باب" اطلاق کېږي[۳]:

الف: "باب" اصلاً د هغه ځای دپاره نوم دی د کوم ځای څخه چې سړی کورونو او نورو ځايونو ته ورننوځي. لکه د کوټې باب (دروازه) يا لکه د ښار باب (دروازه) او داسې نور.

ب: په هغه شي باندې هم د باب (دروازې) اطلاق کېږي کوم چې بل شي ته د ورداخلېدلو سبب وي. لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «أَنَا دَارُ الْحِكْمَةِ وَعَلِيٌّ بَابُهَا»[۴] زه د علم کور يم او علي ؓ يې دروازه ده، يعنې علي ؓ او نور صحابه کرام ؓ د علومو د زده کړې اسباب او لارې دي.

په دې مقام کښې علماوو کرامو د ﴿ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ ﴾ کلمات په لاندې دوه دولونو باندې تفسير کړي دي:

اول: ځينې علماء کرام وايي چې دلته د اوو دروازو څخه اوه طبقات مطلب دي[۵]، چې ـ لله الحمد ـ موږ يې نومونه د [النساء:۱۴۵] ايت لاندې ليکلي دي. په همدې تفسير باندې لاندې حديث شريف دلالت کوي چې يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «مِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى كَعْبَيْهِ وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى حُجْزَتِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إِلَى تَرْقُوَتِهِ»[۶] يعنې د دوزخيانو څخه ځينې هغه کسان دي چې د دوزخ اور به د ښنګرو پورې نيولی وي، او ځينې

(۱) تفسير الطبري ج۱۴ ص۲۳
(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۵۰
(۳) مفردات الراغب ص۶۲
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱۳
(۵) تفسير الخازن ج۳ ص۵۶۴
(۶) صحيح مسلم ج۲ ص۳۸۱، مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۲۵۳

ترې هغه دي چې زنګنونو پورې به يې نيولى وي او ځينې ترې هغه دي چې د ملا پورې به يې نيولى وي او (بالآخره) ځينې ترې هغه دي چې د غاړې د هډوکي (مرۍ) پورې به يې نيولى وي.

دوهم ځينې نور وايي چې دلته پخپله اصلي معنی (دروازې) مراد دي[1] چې په همدې تفسير باندې لاندې احاديث دلالت کوي

الف نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «لِجَهَنَّمَ سَبْعَةُ أَبْوَابٍ بَابٌ مِنْهَا لِمَنْ سَلَّ السَّيْفَ عَلَى أُمَّتِي»[2] يعنې دوزخ اوه دروازې لري. يوه دروازه د هغه چا (د ورننويستلو) دپاره ده چې زما په امت باندې توره راوباسي.

ب: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِنَّ لِلنَّارِ لَسَبْعَةَ أَبْوَابٍ مَا مِنْهُنَّ بَابَانِ إِلَّا يَسِيرُ الرَّاكِبُ بَيْنَهُمَا سَبْعِينَ عَامًا وَإِنَّ لِلْجَنَّةِ لَثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ مَا مِنْهَا بَابَانِ إِلَّا يَسِيرُ الرَّاكِبُ بَيْنَهُمَا سَبْعِينَ عَامًا»[3] يعنې يقينًا دوزخ ته اوه دروازې دي د دغو دروازو څخه دوه دروازې نه دي مګر د دواړو ترمنځ به سور سړی اويا کاله مزل کوي. او همدارنګه جنت ته اته دروازې دي د دغو څخه دوه دروازې نه دي مګر د دواړو ترمنځ سور سړی اويا کاله مزل کوي. الله ﷻ ډېر ښه پوهېږي خو د "بَابَانِ، بَابَانِ" څخه به دلته د يوې دروازې دوه پلې مطلب وي.

تبصره

۱۴ـ موږ ته داسې برېښي چې ذکرې دواړه نظرونه سره يو تربله څه منافات نه لري، څه لري نه ده چې دوزخ هم اوه طبقات ولري او هم اوه دروازې ولري، والله ﷻ أعلم.

سوال جواب

۱۵ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې دوزخ اتمه دروازه نه لري لکه چې جنت اته دروازې لري، چې په وړاندېنې حديث باندې علاوه لاندې نبوي احاديث همورباندې دلالت کوي:

الف: «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فُتِحَتْ لَهُ ثَمَانِيَةُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ»[4] يعنې هرڅوک چې اودس وکړي ښه اودس بيا د شهادت دواړه کلمې ووايي نو ده ته به د جنت اته واړه دروازې پرانستلې شي چې هره يوه يې زړه غواړي په همغې به ورداخل شي.

ب: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ إِلَّا تَلَقَّوْهُ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ دَخَلَ»[5] يعنې يو مسلمان نه دی چې ده لره درې نفره اولادونه مړه شي چې لا بلوغ ته نه وي

(۱) روح المعاني ج۱۴ ص۵۳
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۴۴
(۳) مسند احمد بن حنبل ج۵ ص۴۷۵
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۳۵
(۵) سنن ابن ماجه ص۱۱۵

رسېدلي مګر دوی به ورسره د جنت د اتو دروازو د پلوه ملاقي شي (ترڅو) په هغې دروازې باندې جنت ته ورداخل شي کومه یې چې زړه غواړي.

مونږ وایو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د جنت او دوزخ اوه اوه دروازې د اعمالو په اعتبار سره درجه بندي شوي دي، نو څرنګه چې پرته د استحقاقه هیڅوک دوزخ ته نه شي داخلولی نو اتمه درجه هم هلته نشته. اما جنت ته ځینې خلک پرته د استحقاقه د الله ﷻ په فضل باندې ورداخلېږي نو د هغوی دپاره اتمه دروازه هم هلته درولې شوې ده، والله ﷻ اعلم.

﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي
صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُم مِّنْهَا
بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ
﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَن ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ﴿٥١﴾ إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا قَالَ إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ
﴿٥٢﴾ قَالُوا۟ لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰٓ أَن مَّسَّنِيَ ٱلْكِبَرُ
فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا۟ بَشَّرْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْقَٰنِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ
مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٥٧﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ
أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ
قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾﴾

[۴۵] یقیناً متقیان (چې دي دوی) په جنتونو او (خلورو دولو) چینو کښې دي

[۴۶] (دوی ته به ویلی شي چې) جنتونو ته د سلامتیا سره (او د هرآفت څخه) د امن په حال کښې ورننوځئ.

[۴۷] او مونږ به د جنتیانو د زړونو څخه هغه شی وباسو کوم (چې به دنیا کښې د دوی په زړونو کښې وه) چې د کینې (او عداوت) څخه عبارت دی

په داسې حال کښې (جنتونو ته ورننوځي) چې (ټول سره یو تربله خواږه) ورونه یاست (او ټول) په تختونو باندې (ناست) یاست (او چې ټول) یو د بل مخ ته کتوونکي یاست

[۴۸] جنتیانو ته به په جنت کښې ستوماني نه رسېږي او (هم) دوی به د جنت څخه نه وي ویستلی شوي (هلته به همېشه وي).

[۴۹] (ای پیغمبره!) زما بندګانو ته خبر ورکړه چې یقینًا زه همدا زه بښونکی (او) مهربان یم
[۵۰] او (په دې باندې هم خبر ورکړه چې) یقینًا زما عذاب همدا زما عذاب دردناک عذاب دی (خانونه ترې وسائي).
[۵۱] او (ای پیغمبره!) زما بندګان د ابراهیم ﷺ په میلمنو باندې (هم) خبر کړه (چې څه حال یې درلود)
[۵۲] هغه وخت چې کله دوی په ابراهیم ﷺ باندې ورننوتل (ورغله) نو دوی وویلې چې (په تا باندې دې سلام وي) سلام.
ابراهیم ﷺ (د وعلیکم السلام څخه وروسته) وویلې چې: یقینًا مونږ ستاسو څخه دارېدونکي یاستو (چې د خوسکي وریت کړی شوي غوښې ته یو هم لاس نه ورغزوئ).
[۵۳] پرښتو وویلې چې: دارېږه مه (مونږ پرښتې یاستو او) یقینًا مونږ تاته په ښه پوه هلک (اسحق) باندې زېرى درکوو
[۵۴] ابراهیم ﷺ وویلې چې: ایا تاسو ماته په داسې حال کښې (په هلک سره) زېرى راکوئ چې ماته بوډاتوب رسېدلی دی، نو (تاسو ښه فکر وکړئ چې) ماته په څه شي باندې زېرى راکوئ؟ (دا څومره تعجبي زېرى دى؟!).
[۵۵] پرښتو وویلې چې مونږ تاته په حقه زېرى درکوو (چې دا کار د الله ﷻ قدرت ته څه تعجبي شی نه دی) نو ته د نااُمیدانو څخه مه کېږه (چې د خارق العاده کارونو څخه غافل وي).
[۵۶] ابراهیم ﷺ وویلې چې: هغه څوک دي چې د خپل رب ﷻ د رحمت څخه نااُمید شي (دا نه دي) مګر ګمراهان دي.
[۵۷] (بیا) ابراهیم ﷺ وویلې چې: نو ستاسو ډېر مهم کار (د بشارت څخه په غیر) څه شی دی ای رالېږلو شوو؟
[۵۸] پرښتو وویلې چې: یقینًا مونږ (د لوط ﷺ) د جنایتکار قوم دپاره استولي شوي یاستو (چې هلاک یې کړو).
[۵۹] مګر د لوط ﷺ کهول (ټبر)، بې شکه چې مونږ دوی ټولو ته نجات ورکوونکي یاستو.
[۶۰] مګر (د ده کهول څخه یوازې) د ده ماندینه (چې ده) مونږ (د الله ﷻ په هدایت دا خبره) مقرره کړې ده چې یقینًا دا د ببرته پاتې کېدونکو (هلاکېدونکو) څخه ده.

ارتباطونه

۱ـ د سورت په اول سر کښې د کفارو هغه غوښتنه رد شوې وه کومه چې دوی د پلمې په توګه وراندې کوله چې د نبي کریم ﷺ د تصدیق دپاره دې د اسمان څخه پرښتې رالېږلې شي. په دې ایتونو کښې د څینو ارونډو مضامینو د بیان څخه وروسته یو ځل بیا د همغې غوښتنې رد ته د کلام مخ وراړولی شوی دی چې د الله ﷻ دا عادت نه دی چې د پیغمبرانو علیهم السلام د تصدیق دپاره

برښتې راښکته کړې، بلکې برښتې د نورو کارونو دپاره راښکته کوو لکه چې ابراهیم علیه السلام ته یې بشارت ور ووړ او د لوط علیه السلام په قوم باندې یې مهلک عذاب ورنازل کړ.

۲ـ ورانديې د ابليس سوګند ته اشاره شوې وه چې زه به د خاصو کسانو څخه په غير نور ټول خلک بې لارې کړم، او دلته د الله ﷻ بې انتها، مغفرت ته اشاره شوې ده چې د عنادیانو څخه په غير به نورو ګنهګارانو ته مغفرت وکړي البته کله یې چې اراده وشي.

۳ـ بالآخره، هغه ایتونه د ګمراهانو د حالاتو په بیان باندې ختم شوي وه او بالمقابل دا ایتونه د متقیانو د حالاتو په بیان باندې پیل شوي دي چې حاصل یې دا سې راځېږي.

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! اوس د ګمراهانو د حال په مقابل کښې په خپل امت باندې د متقیانو اخروي حال په لاندې ټکو کښې بیان کړه:

۱ـ لکه څنګه چې د کفارو دپاره دوزخ تیار کړی شوی دی همدارنګه د مؤمنانو دپاره ـچې د کفر څخه یې پرهېز کړی دی ـ جنتونه تیار کړی شوي دي چې:

الف: دوی به برسېره په جنتونو باندې په څلورو ډولونو چینو کښې اوسېږي، چې خالص اوبه، شوده، شات او شراب به د چینو په توګه بهېږي چې نه به یې رانیولو کښې څه تکلیف وي او نه به پکښې څه خېـ ی او بدبویي موجودیت لري.

ب: دوی ته به ویل کېږي چې جنت ته به سلامتیا سره ننوځئ چې د هره طرفه به دربانديې سلامونه اچول کېږي او هم به تبریکې درکولی کېږي، او په دې باندې علاوه د هر آفت او مصیبت او هم د مرګ او مرضونو څخه به په امن کښې یاست.

ج: ای پیغمبره! مونږ به د جنتیانو د زړونو څخه هغه شکررنجي وباسو کومه به چې په دنیا کښې د دوی په زړونو کښې پېښېدله او یو به بل ته لږ څه په غُصه وه، دا د دې دپاره چې دوی هلته غمژن نه شي او د جنت د نعمتونو څخه ښه استفاده وکړي.

د: نو په همدې بنیاد جنتیان به هلته ټول لکه خواږه وروڼه په یوه زړه وي او یو به د بل څخه په هیڅ ډول زړه بدی نه وي، نو ټول به د پاچاهانو غونديې په تختونو باندې ناست وي او یو به د بل مخ ته ګوري او شا به نه وراړوي لکه چې په دنیا کښې دوه زړه بدي کسان یو بل ته شا وراړوي.

هـ: جنتیانو ته به هلته په هیڅ ډول تکلیف او مشقت نه وردمخه کېږي، چې مېوجات به نه راځنډلو ته اړتیا لري او نه به ونو ته د ورختلو حاجت وي.

و: په دې ټولو باندې علاوه دوی به هلته همېشه وي او هیڅکله به ترې ونه شي ویستلی او نه به د ویستلو خطره موجوده وي.

یو مهم اعلان

۲ـ ای پیمغبره! زما بندګانو ته هغه ډېر مهم اعلان واوروه کوم چې په لاندې دوه برخو باندې

مشتمل دي، ترڅو دوی هم په تمه کښې اوسي او هم د خپلو زړونو څخه ډار ونه باسي، که نه نو په یوه صورت کښې به هم د ښې ورځې خاوندان نه شي، اعلان دا دی چې:

الف: زما بندګان خبر کړه چې: یقینًا همدا زه ښونکی او مهربان یم، که هرڅومره څوک په کفر کښې سابقه ولري خو چې توبه تائب شي نو هیڅکله به په وړاندېنیو کفریاتو باندې ونه نیولی شي، دوی باید په عجله سره د اعلان د دې برخې څخه استفاده وکړي او په کفریاتو باندې پښېمانه شي.

ب: دوی په دې باندې خبر کړه چې: یقینًا زما عذاب همدا زما عذاب ډېر دردناک عذاب دی، دوی ته په کار دي چې خپل خانونه ترې بچ کړي او خپله پښېماني آخرت ته وروسته نه کړي چې هلته به دوی ته هیڅ کټه ونه کړي. بلکې په دوی باندې لازمه ده چې د خپل پلار آدم ﷺ په قدم باندې قدم کېږدي او د شیطان د پیروی څخه لاس واخلي.

د ابراهیم ﷺ څه حالات

۳ـ ای پیغمبره! په خپل امت باندې عمومًا او په قریشو باندې خصوصًا د ابراهیم ﷺ د هغو مېلمنو سوال جواب هم بیان کړه کوم چې اصلاً پرښتې وې خو د مېلمنو په څېرو کښې ورسره ملاقي شوي وې، هغه دا چې:

الف: کله چې پرښتې ابراهیم ﷺ ته د مېلمنو په شکل کښې ورغلې نو د هرڅه څخه وړاندې یې ورباندې سلام واچاوه چې: السلام علیکم.

ب: ابراهیم ﷺ د "وعلیکم السلام" د ویلو څخه وروسته په دې بندوبس کښې شو چې خپلو نااَشنا مېلمنو ته څه خوراک او څښاک تهیه کړي.

ج: نو په عجله سره یې د دوی مخې ته د وریت کړی شوي خوسکي مزه ناکه غوښه وړاندې کړه او ویې ویل چې بسم الله کړئ د دغه خوراک څخه استفاده وکړئ.

د: څرنګه چې خوراک ته یوې پرښتې هم لاس وړاندې نه کړ نو د ابراهیم ﷺ سره تشویش پېښ شو چې دا عجیبه مېلمانه دي چې خوراک ته لاس نه وړاندې کوي، ایا دوی په مونږ باندې په غصه دي؟ ایا د دوی په خدمت کښې مونږ څه کمی وکړ؟ ایا په مونږ باندې بدګوماني کوي چې مونږ به ورته په خوراک کښې څه زهریات اچولي وي؟

دا هله که دوی انسانان وي، او که دا پرښتې وي نو په داسې بې سابقې راتګ کښې به څه مطلب مرموز وي؟ ایا الله ﷻ به زمونږ د امتحان دپاره دا ډول نزول غوره کړی وي او که بل څه حکمت به پکښې د نظر لاندې نیولی شوی وي؟

هـ: نو د همدغو تشویشونو د کبله ابراهیم ﷺ د خپل زړه حالت پرښتو ته څرګند کړ چې: یقینًا مونږ ستاسو څخه په ډار کښې یاستو چې تاسو په خلاف العاده توګه خوراک ته لاسونه وړاندې نه کړه.

و: پرښتو جواب ورکړ چې تشویش مه کوه مونږ پرښتې یاستو، انسانان نه یاستو چې خوراک څښاک وکړو، او د دې دپاره را استولی شوي یو چې تاته په یوه هلک باندې زیری درکړو چې د ښې

بوهم، خاوند به وي او شوده بوده به نه وي چې ستا خلافت ونه شي کړی. او نوم به یې اسحق وي
ز ابراهیم ﷺ تعجب وکړ چې: ایا تاسو ماته د بوډاتوب په حال کښې زیری راکوئ؟ تاسو به فکر وکړئ چې ایا خبره همداسې ده؟ ایا تاسو ته دا عادت معلوم دی چې بوډاګان اولادونه نه شي زېږولی؟ نو ایا ستاسو زیری داسې نه دی لکه چې هیڅ زیری نه وي؟
ح: پرښتو جواب ورکړ چې مونږ تاته په حقه زیری درکوو چې په واقعیت باندې ولاړ دی نو ته د ناامیدانو د ډلې څخه مه کېږه. دا کار خارق العاده کار دی.
ط: ابراهیم ﷺ وویلې چې: د زیري څخه ما تعجب د دې کبله نه دی کړی چې زه د خپل رب ﷻ د رحمت څخه ناامید یم. د ده ﷻ څخه خو ګمراهان او جاهلان ناامیده کېږي. دا کار خو د ګمراهانو او جاهلانو دی، بلکې د لاندې وجوهو د کبله مې پکښې تحقیق وکړ:
اول: ترڅو ماته څرګنده شي چې د هوښیار هلک د تولد دپاره به زه بېرته خوان کړی شم او که د همدغه بوډاتوب په حال کښې به د زوی پلار جوړ شم.
دوهم: څرنګه چې دغه زیری ډېر لذیذ او خوندور وه نو ما وغوښتل چې بحث پکښې اوږد شي او په تکراري توګه یې ستاسو څخه واورم.
ی: بیا نو ابراهیم ﷺ پرښتې مخاطبې کړې چې: ای د الله ﷻ د پلوه رالېږلو شوو پرښتو! د زیري راکولو څخه علاوه ستاسو بل عظیم الشان کار څه شی دی چې تاسو د هغه دپاره تشریف راوړی دی؟
یا: پرښتو وویلې: کوم مهم کار چې مونږ یې د اجراء کولو دپاره را استولي شوي یاستو هغه دا دی چې:
اول: مونږ غواړو چې ستا د ملاقات څخه وروسته یو مجرم قوم هلاک کړو چې هغه د لوط ﷺ قوم دی، د دوی د هلاکت وخت رانژدې شوی دی.
دوهم: مګر ای ابراهیمه! ته غمژن کېږه مه، مونږ پوهېږو چې هلته څوک د هلاکت وړ دي او څوک د نجات، نو مونږ به ډېر ژر لوط ﷺ او د ده نور کهول ته نجات ورکړو چې دوی ته به هیڅ مصیبت ونه رسوو.
دریم: مګر د لوط ﷺ په کور کهول کښې یوازې د ده د ماندینې نوم د هلاکو شوو په لست کښې دی چې مونږ د الله ﷻ په هدایت نوموړې د هلاکېدونکو څخه ګڼلې ده، چې ته هم باید د هغې په هلاکت باندې غمژن نه شې او دا ځکه چې هغه د لوط ﷺ پیروه نه ده بلکې د خپل قوم په تګلارې باندې روانه ده.

توضیحات

۱ـ که څوک وایې چې د ﴿ءَامِنِينَ﴾ کلمه خو د "امن" څخه اشتقاقه شوې ده، نو پوښتنه دا ده چې جنتیان به د څه شي څخه په امن کښې وي؟
مونږ وایو چې: که څه هم علماوو کرامو د ډېرو هغو شیانو نومونه اخستي دي چې جنتیان به ترې

مامون وي لکه د الله ﷻ عذاب، د جنت څخه ويستل، ډار او مرضونه؛ مګر مونږ ته يې په عموم سره پرهېښودل ښه برېښي ترڅو د غمږن کېدلو ټولو اسبابو ته شامل شي.

مونږ غواړو چې په همدې اړه لاندې يو حديث محترمو لوستونکو ته وړپه زړه کړو، نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ وَأَهْلُ النَّارِ إِلَى النَّارِ جِيءَ بِالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ ثُمَّ يُذْبَحُ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ لا مَوْتَ وَيَا أَهْلَ النَّارِ لا مَوْتَ فَيَزْدَادُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرَحًا إِلَى فَرَحِهِمْ وَيَزْدَادُ أَهْلُ النَّارِ حُزْنًا إِلَى حُزْنِهِمْ»[١] يعنې کله چې جنتيان جنت ته داخل شي او دوزخيان په دوزخ کښې واچول شي نو مرګ به د جنت او دوزخ ترمنځ راوستلی شي چې دواړو ډلو ته به ښکاريږي، نو هلته به ذبحه کړی شي او بيا به اواز وکړی شي چې: ای جنتيانو! د نن څخه وروسته مرګ نشته، او ای دوزخيانو! د دې کړې څخه وروسته مرګ نشته، نو د جنتيانو په خوشالۍ باندې به نوره خوشالي وراضافه شي او د دوزخيانو په غم باندې به نور غم هم ورزيات شي.

يادونه

۲ـ د ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ﴾ غونډې کلمات د [الأعراف: ۴۳] ايت کښې وړاندې تېر شوي دي چې مونږ د احاديثو په رڼا کښې د الله ﷻ په توفيق سره ښه تفسير کړي دي، چې بيا تفسيرولو ته يې اړتيا نه ګورو. په دې مقام کښېورباندې دومره اضافه کوو که څوک په همدې موضوع کښې اوږد بحث غواړي نو څېړو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[٢].

نصب څه معنی؟

۳ـ په ﴿لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ﴾ کښې د ﴿نَصَبٌ﴾ کلمه د ستومانتيا او مشقت معنی ورکوي[٣] يعنې جنتيانو ته به په جنت کښې هيڅ ډول ستوماني نه رسيږي. په يوه اوږده حديث کښې يوه ورځې جبرائيل عليه السلام نبي کريم ﷺ ته وفرمايل چې: «فَإِذَا هِيَ أَتَتْكَ فَاقْرَأْ عَلَيْهَا السَّلامَ مِنْ رَبِّهَا وَمِنِّي وَبَشِّرْهَا بِبَيْتٍ فِي الْجَنَّةِ مِنْ قَصَبٍ لا صَخَبَ فِيهِ وَلا نَصَبَ»[۴] يعنې کله چې (ای پيغمبره!) تاته خديجه رضي الله عنها راغله، د خپل رب ﷻ د پلوه او زما د پلوه ورباندې سلام ووايه او هم په جنت کښې هغې ته په داسې کوټې باندې زيرى ورکړه چې د لويې (عظيم الشاني) ملغلرې څخه به جوړه شوې وي، چې نه به پکښې شور او غوغا وي او نه به پکښې ستوماني او مشقت وي.

مقبول ايمان د خوف او رجاء ترمنځ دی

۴ـ مونږ د [الأعراف: ۵۶] ايت لاندې ليکلي دي ـ لله الحمد ـ چې ايمان د خوف او رجاء ترمنځ

---

(١) صحيح البخاري ج۲ ص۹۶۹
(۲) روح المعاني ج۱۴ ص۵۸؛ تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۵۲
(۳) مفردات الراغب ص۵۱۵
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۵۳۹

تحقق مومي، په دې مقام كښې ورباندې لاندې نكات وراضافه كوو چې

الف په ذكر شوي مطلب باندې دغه دواړه ايتونه هم دلالت كوي چې ﴿ نَبِّئْ عِبَادِيٓ أَنِّيٓ أَنَا ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ۝ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ ٱلْعَذَابُ ٱلْأَلِيمُ ﴾ يعنې زما بندګان خبر كړه چې يقيناً زه همدا زه بښونكى او مهربان يم، نو زما څخه خپله رجا (اميد) مه پرېكوئ او مه نااميده كېږئ، او هم زما عذاب همدا زما عذاب ډېر دردناك دى، نو زما څخه مه په امن كښې كېږئ چې بالكل راڅخه ونه دار شئ.

نو د مقبول ايمان دپاره خوف او رجاء د دوه وو وزرونو مثال لري، لكه څنګه چې الوتونكى مرغه په يوه وزره باندې الوتنه نه شي كولى همدارنګه په يوازې خوف او يا يوازې رجاء باندې ايمان هم د قبول درجې ته نه شي پورته كېدلى.

ب: همدې مطلب ته د ابراهيم عليه السلام خبره اشاره كوي چې الله ﷻ مونږ ته راحكايت كړې ده چې: ﴿ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِۦٓ إِلَّا ٱلضَّآلُّونَ ﴾ يعنې د خپل رب ﷻ د رحمت څخه نه نااميده كېږي مګر ګمراهان، همدارنګه د خپل رب ﷻ د عذاب څخه نه په امن كښې كېږي مګر هغه كسان چې سمه لاره يې وركه كړې وي.

ج: په دې مقام كښې الله ﷻ د خپل رحمت او د خپل عذاب دوه وو مثالونو ته هم اشاره كړې چې:

اول: كومې پرښتې چې ابراهيم عليه السلام ته ورغلې وې هغوى د ده دپاره الهي رحمت راوړى وه چې د زوى بشارت او زيرى يې وركړ، خو په عين حال كښې د لوط عليه السلام د قوم دپاره يې دردناک عذاب رانښكته كړى وه چې هغوى پرې پوپنا شوه.

دوهم: همدغه پرښتې كه څه هم د لوط عليه السلام د ماڼدينې دپاره د مجرمانو په ضمن كښې د هلاكت سبب شوې خو خپله د لوط عليه السلام او د ده د متباقي كورنۍ دپاره د نجات سبب وګرځېدې.

د: د ذكرو شوو دواړو ايتونو په شان نزول كښې خينو علماوو كرامو ليكلي دي چې يوه ورځې نبي كريم ﷺ د صحابه وو كرامو ﵃ په يوه ټولګي باندې تېرېده چې هغوى خندل، نو ورته ويې فرمايل چې: «أذْكُرُوا الْجَنَّةَ وَاذْكُرُوا النَّارَ»[1] جنت ياد كړئ او دوزخ ياد كړئ، يعنې د نبي كريم ﷺ د خبرې د تصديق دپاره ذكر شوي دواړه ايتونه نازل شوه.

ه: همدارنګه نبي كريم ﷺ د ذكر شوي مطلب په تفسير كښې فرمايلي دي چې: «لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤْمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ فِي الْجَنَّةِ أَحَدٌ وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ مَا قَنَطَ مِنَ الْجَنَّةِ أَحَدٌ»[2] يعنې كه چرته ايماندار په هغه شي باندې پوهېدلى كوم چې د الله ﷻ په نزد باندې د عذاب څخه دى نو (د دوى څخه به) په جنت كښې هيڅ تمه (اميد) نه وى كړى، او كه چرته د كفري عقيدې خاوند په هغې شي باندې پوهېدلى كوم چې د الله ﷻ په نزد باندې د رحمت څخه دي نو (د دوى څخه به) هيڅ د جنت څخه خپله تمه نه وى پرې كړې.

(۱) الدر المنثور ج۵ ص۸۶؛ تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۵۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۳۲

و به همدې مطلب کښې که څوک زیات معلومات حاصلول غواړي نو د عقایدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[١].

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې په ﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ ﴾ کښې د "خطب" کلمه _لکه "ضرب"_ د هغه عظیم الشان کار دپاره وضعه شوې ده کوم چې ډېرو خبرو او ډېر بحث ته ضرورت لري[٢]، نو پوښتنه دا ده چې: ابراهیم ﷺ څنګه پوه شو چې د پرښتو سره د بشارت څخه په غیر بل مهم کار شته دی نو پوښتنه یې ترې وکړه چې هغه څه کار دی؟

موږ وایو چې: څینو علماوو کرامو خو د ذکرې شوې پوښتنې دپاره ډېرې وجهې لیکلې دي[٣] مګر موږ ته بهتره برېښي چې ابراهیم ﷺ به د پرښتو د هغو خبرو اترو څخه معلومه کړې وي کومې چې الله ﷻ موږ ته نه دي راحکایت کړي چې پرښتې بل څه مطلب هم لري. موږ څکه همدا وجه غوره کړه چې په همدې باندې پخپله ایتونو کښې لاندې دلایل شته دي:

الف [٥٦_ ٥٧] دواړه ایتونه د ابراهیم ﷺ د مبارکې خولې څخه راحکایت شوي دي او دواړه په ﴿ قال ، قال ﴾ باندې پیل شوي دي، که بالفرض په دې منځکښې پرښتو څه خبرې نه وې کړې او د هغه خبره یې نه وې قطعه کړې نو په دوهم ایت کښې به ﴿ قَالَ ﴾ کلمه تکراراً نه وې نازله شوې.

ب ﴿ فَمَا خَطْبُكُمْ ﴾ کښې د "ف" توری غوښتنه کوي چې وړاندې دې یو کلام موجود وي چې دا په هغه باندې تفریع شي، نو غالبه دا ده چې هغه به د پرښتو کلام وي چې په حکایت کښې نه دی رانازل شوی.

﴿ فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَـٰكَ
بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَـٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَـٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ
بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَـٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾
وَقَضَيْنَآ إِلَيْهِ ذَٰلِكَ ٱلْأَمْرَ أَنَّ دَابِرَ هَـٰٓؤُلَآءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَآءَ أَهْلُ ٱلْمَدِينَةِ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَـٰٓؤُلَآءِ ضَيْفِى فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴿٦٩﴾
قَالُوٓا۟ أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ هَـٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِىٓ إِن كُنتُمْ فَـٰعِلِينَ ﴿٧١﴾ لَعَمْرُكَ

---

(١) شرح العقيدة الطحاوية ص ٣٣٠
(٢) مفردات الراغب ص ١٥٢
(٣) تفسير بيضاوي في هذا المقام

إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا
وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ
مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ ﴾

[۶۱] نو کله چې د لوط عليه السلام کور ته ورلېږلي شوي (ملائک) ورغله

[۶۲] نو لوط عليه السلام (دوی ته) وویلې چې یقیناً تاسو ناآشنا (ناپېژاندل شوي) قوم یاست.

[۶۳] پرښتو وویلې چې (موږ انسانان نه یاستو) بلکې (پرښتې یاستو چې) تاته مو هغه شی راوړی دی په کوم کښې چې (دغه فاجران) شک کوي (چې د الهي عذاب څخه عبارت دی)

[۶۴] او موږ تاته (عذاب) په حقه راوړی دی او یقیناً موږ رښتیني یاستو

[۶۵] نو خپل کهول دې (د نجات دپاره) د شپې څخه په یوه برخه کښې بوځه (روان کړه). او پخپله د دوی وروسته روان اوسه (دوی تعقیب کړه)، او هم ستاسو څخه دې یو کس هم بیرته نه ګوري او تاسو هغه ځای ته لاړ شئ په کوم باندې چې تاسو ته امر درکړی شوی دی (چې د شام منطقه ده)

[۶۶] او (ای پیغمبره!) موږ لوط عليه السلام ته دغه کار (فیصله) وحې کړ چې یقیناً د دغو (فاجرانو) بیخ به داسې حال کښې بربکړی شوی دی چې په سهار (سبا) کښې داخلېدونکي وي

[۶۷] او (ای پیغمبره!) د دوی د هلاکت نقشه داسې پیل شوه چې) د ټول ښار اوسېدونکي (د لوط عليه السلام کور ته) په داسې حال کښې ورغله چې (مېلمنو ته) یې خوشالي کوله

[۶۸] لوط عليه السلام وویلې چې یقیناً دغه (دله) زما مېلمانه دي نو ما مه شرموئ (مه رسوا کوئ).

[۶۹] او (په دې قصد کښې) د الله ﷻ څخه ودار شئ او ما مه خجالت کوئ (مه بې عزته کوئ)

[۷۰] دوی (خلکو) وویلې چې ایا ته موږ د عالمونو څخه نه وې منعه کړی (چې هیڅ مسافر ته په خپل کور کښې ځای مه ورکوه)

[۷۱] لوط عليه السلام وویلې چې دغه (ستاسو مېرمنې) زما لورګانې دي که تاسو (د دې کار) کوونکي یاست (نو همدوی ته مراجعه وکړئ)

[۷۲] (ای پیغمبره!) ضرور ستا په عمر (ژوند) مې دې سوګند وي چې یقیناً د لوط عليه السلام قوم (د شهوت) په بې هوشۍ کښې سرګردانه ګرځېده (لاس یې ترې نه اخست)

[۷۳] نو دوی لره په داسې حال کښې (هیبتناکې) چیغې ونیوه چې په لمرخاته کښې داخلېدونکي وه (په همدې وخت کښې یې د هلاکت نقشه انجام شوه).

[۷۴] نو موږ د (دغه) ښار پاسنۍ حصې لاندینۍ حصې وګرځولې (سرچپه مو کړه) او په دوی باندې مو ډبرې ووروولې چې د ګرتکانو څخه عبارت وې.

[۷۵] یقیناً په دغه (هلاکت) کښې د فراست د خاوندانو دپاره (ډېرې) نښې دي.

[۷۶] او یقیناً دا (ښارونه) په داسې لاره کښې دي (چې همېشه پرې خلک تګ راتګ کوي).

[٧٧] یقیناً په دغه (بیان) کښې د مؤمنانو دپاره (لویه) نښه ده (چې عبرت ترې واخلي).

د مطلب خلاصه

په وړاندېنیو ایتونو کښې د لوط ﷺ او د ده د قوم قیصې ته اشاره شوې ده او په دې ایتونو کښې وړاندې څه زیاته رڼا اچولې شوې ده، چې حاصل یې داسې راځېږي

اې پیغمبره! کله چې د ابراهیم ﷺ څخه ور استولې شوې پرښتې رخصت شوې او د لوط ﷺ تېر ته ورغلې نو هلته لاندې خبرو او کیفیاتو صورت ونیوه

١ـ لکه څنګه چې ابراهیم ﷺ ته ذکرې شوې پرښتې د انسانانو په څېرو کښې ورغلې وې او په ابتدایي مرحله کښې یې نه وې پېژاندلې، همدارنګه لوط ﷺ هم په اول ملاقات کښې ونه پېژاندلې ترڅو چې هغوی ته یې وویلې چې: تاسو خو ناآشنا قوم یاست، چې مونږ مو نه پېژنو، او تاسو هم نابلده یاست د دې خلکو عادت درته معلوم نه دی، که نه نو تاسو به دلته نه وی راغلي.

٢ـ پرښتو خانونه ورمعرفي کړه چې: مونږ پرښتې یاستو، دا خلک نه شي کولی چې مونږ ته څه ضرر ورسوي بلکې مونږ به د دوی بېخ او بنیاد وباسو او ټول به پوپنا کړو، او دا خکه چې مونږ د خپلو خانونو سره هغه عذاب راوړی دی په کوم کښې چې دوی په مستمره توګه شک کاوه او ستا په خوله باندې یې یقین نه درلود.

٣ـ اې لوطه! کوم شی چې مونږ وایو هغه حقیقت دی چې مونږ تاته هغه شی راوړی دی کوم چې واقعیت لري او یقیناً مونږ رښتیا ویونکي یاستو (زمونږ په خبره کښې کوزو پاس نشته).

۴ـ نو څرنګه چې د عذاب وخت په تونډۍ سره را روان دی نو تاته په کار دي چې لاندې هدایات عملي کړې:

الف: ته خپل ټول کور کهول د شپې په تیاره کښې د دې ښار څخه وباسه، بلکې د سپېده داغ څخه وړاندې تاسو دا ښار پرېږدئ.

ب: د وتلو په وخت کښې خپل ټول متعلقین په مخکښې کړه او ته د دوی په آخر کښې د سایق په توګه حرکت وکړه، چې د خپل فامیل یو فرد هم درڅخه پاتې نه شي.

ج: ستاسو څخه دې یو کس هم بېرته نه ګوري او په عجله سره دې مزل کوي او نه دې په دغه فاجر قوم باندې زړه سوی کوي چې د معلوماتو دپاره وریسې مخ ورواړوي.

د: په همدغه ذکر شوي کیفیت سره ټول هغه وطن ته هجرت وکړئ او هلته ور روان شئ کوم چې تاسو ته ښودل شوی دی، چې د شام خاوره ده.

۵ـ اې پیغمبره! مونږ لوط ﷺ ته خپله فیصله وحي کړې وه چې د دغو فاجرانو بېخ د سبا په وخت کښې پرې کړی شوی دی او دوی به سهار مهال د هلاکت سره مخامخ شي او ټول به پوپنا کړی شي.

۶ـ دا وه د لوط ﷺ او د ده د قوم د انجام څه حالات چې په تاباندې قرائت شوه، او د دوی د ابتدایي حالاتو څخه لاندې تکي قرائت کړه چې

الف. کله چې پرښتې لوط ﷺ ته د ښائسته هلکانو په څېرو کښې ورغلې نو د ټول ښار خلک په ډېره بې شرمانه توګه د هغه ﷺ کور ته وروځغلېده او د ډېرې خوشالۍ په حال کښې يې ترې غوښتنه وکړه چې هله ژر شه خپل مېلمانه مونږ ته راوسپاره، ته خو پوهېږې چې مونږ څه غواړو او د څه دپاره په خفاسته راغلي یاستو؟

ب. لوط ﷺ ډېر غمژن شو او په ډېره خواشینۍ سره يې هغوی مخاطب کړه چې دغه خو زما مېلمانه دي، د دغې مطالبې څخه تېر شئ او دا خکه چې:

اول: د دغو مېلمنو په درسپارلو کښې زما رسوايي ده، ما مه رسوا کوئ چې د نورو ښارونو خلک هم درباندې خبر شي چې تاسو زما په رسواکولو باندې ډېل نه یاست.

دوهم: د الله ﷻ څخه وډار شئ او ما خپلو مېلمنو ته مه خجالت کوئ چې زه د دوی آبرو او حرمت ونه شم ساتلی.

ج. فاجر قوم لوط ﷺ ته جواب ورکړه چې: مونږ خو تا نه رسوا کوو او نه دې خجالت کوو خو ته پخپله خپل خان هم رسوا کوې او هم يې د خجالت سره مخامخ کوې، که نه نو تا دغو مېلمنو ته ولې د شپې خای ورکاوه؟ ایا مونږ ته نه وې منعه کړې چې هیڅکله به د ټولې دنیا مسافرو او ناآشنا خلکو ته خای نه ورکوې، که بالفرض تا زمونږ دغه نصیحت منلی وی او دغه هلکان دې نه وی مېلمانه کړي نو نه به رسوا شوی وی او نه به خجالت شوی وی.

د: لوط ﷺ فاجر قوم ته یو بل مانع وړاندې کړ چې: دغه کار غیر انساني کار دی، د دې څخه تېر شئ، دغه دي (ستاسو مېرمنې) زما لورګانې دي او ستاسو په کورونو کښې ناستې دي نو که تاسو ضرور د خپل شهوت د غوښتنې پوره کونکي یاست نو خپلو خپلو کورونو ته مراجعه وکړئ او د دغې مطالبې څخه تېر شئ.

۷_ ای پیغمبره! ستا په مبارک عمر مې دې سوګند وي چې: یقینًا د لوط ﷺ قوم د شهوت رانۍ په نېشو کښې مست وه او هېڅ یوه نصیحت ته يې غوږ نه نیوه. نو ځکه يې د خپل پیغمبر یوه خبره هم ونه منله او د خپل مطلب د لاس ته راوړلو دپاره يې هر طرف ته تاند واهه، تا به ویل چې لیونیان دي او لاره ترې ورکه ده (سرګردانه منډې وهي).

۸_ نو د لوط ﷺ فاجر قوم د لمرخاته په وخت کښې یوې هیبتناکې چیغې ونیوه او ټول هلاک او پوپنا شوه.

۹_ په دې باندې علاوه مونږ د دوی ښار سرچپه کړ، چې اوچتې برخې يې ښکته شوې او ښکته برخې يې برسېره وګرځېدلې، او هم مو ورباندې د زیات توهین دپاره د قرتکانو باران وکړ.

۱۰_ ای پیغمبره! په ذکر شوي بیاناتو کښې د فراست او زیرکۍ د خاوندانو دپاره زمونږ د قدرت ډېرې لويې نښې او علامات نغښتي دي، نو دوی کولی چې عبرت ترې واخلي او په الهي ارشاداتو باندې سرکښي بنې نه کړي.

۱۱_ همدارنګه د لوط ﷺ د قوم کنډوالې ښارونه د هغې جاري لارې په سر باندې پراته دي

کومه چې د مکې معظمې څخه شام ته غزېدلې ده او په دائمي توګه پرې خلک خې راخي.

۱۲ ـ ای پيغمبره! په یقيني توګه د دوی په کنډواله ښارونو کښې هم د عبرت لوی لوی درسونه پټ دي چې هر سترګور يې ليدلی شي، خو هغه کسان به ترې پند اخلي څوک چې ايمان او پخه عقيده د رلودونکي وي، او نور خلک به ورباندې محض د ننداړچيانو په شکل تېرېږي او بس.

لنډه دا چې د لوط ﷺ د قوم د حالاتو په بيان کښې د بصيرت د خاوندانو دپاره، او د کنډواله ښارونو په ليدلو کښې د بصر (سترګو) خاوندانو دپاره د عبرت درسونه شته دي، نو په کار دي چې په ذکرو شوو ايتونو باندې د بصيرت خاوندان او په ذکرو شوو ښارونو باندې د بصر خاوندان پند واخلي او پرې پانده او کاڼه تېر نه شي.

توضيحات

۱ ـ د لوط ﷺ او د ده قوم بشپړه او مرتبه قيصه د هود په سورت کښې د ابراهيم ﷺ د قيصې په تعقيب باندې ذکره شوې ده، په دې مقام کښې د قيصې خينو مهمو ټکو ته اشاره شوې ده او د وقوعي ترتيب مراعات يې په نظر کښې نه دی نيولی شوی، نو که څوک يې د مرتبو لوستلو شوق لري هيله ده چې هلته مراجعه وکړي او د [هود:۷۷] ايت څخه نيولې اوه ايتونه د دې کتاب (عزيز التفاسير) په تفسيرونو کښې قرائت کړي.

لوط ﷺ کوم وطن ته په ورتللو مامور شوی وه؟

۲ ـ د ﴿ وَامۡضُوا۟ حَیۡثُ تُؤۡمَرُونَ ﴾ په تفسير کښې مفسرينو کرامو متعدد اقوال ليکلي دي[۱] چې هغه کوم وطن وه چې لوط ﷺ هلته په ورتللو باندې مامور شوی وه، مګر عبدالله بن عباس رضي الله عنهما ذکر شوی وطن د شام منطقه ښودلې ده[۲] چرته چې ابراهيم ﷺ اوسېده او د کوم ځای څخه چې لوط ﷺ د مجرمانو د دعوت دنده (وظيفه) اخستې وه.

نو په دې تقدير يې د معنی حاصل يې داسې راځي چې: ای لوطه! تا خپله دنده او خپله فريضه په ډېره ښه وجه ترسره کړه، نو اوس ېېرته همغه ځای ته ورستون شه د کوم ځای څخه چې ته راغلی وې، يا په بل عبارت: ېېرته د خپل تره (ابراهيم ﷺ) څنګ ته ورشه.

د خِزْيٌ او خَزَايَة ترمنځ فرق

۳ ـ د ﴿ وَلَا تُخۡزُونِ ﴾ په جمله کښې د ﴿ تُخۡزُونِ ﴾ کلمه د اشتقاق په اعتبار سره لاندې دوه احتماله لري:

الف: چې د "خِزْيٌ" ـ لکه "عِلْمٌ" ـ څخه اشتقاقه وګڼله شي چې د ذلت معنی ورکوي[۳] يعنې: ای قومه! د مېلمنو په بې عزتی باندې ما مه سپکوئ او په ذلت کښې مې مه واقع کوئ.

---

(۱) روح المعاني ج۱۴ ص۶۹
(۲) تفسير البغوي ج۳ ص۵۴
(۳) البحر المحيط ج۶ ص۴۸۹

ب: چې د "خَزَايَة" ـ لکه "شَرَافَة" ـ څخه مشتقه وګڼله شي چې د حياء او شرم معنی ورکوي[1] يعنې: ای قومه! د الله ﷻ څخه ووېرېږئ او ما مه خجالت کوئ چې د خلکو سره د حياء او شرم د کبله سترګې مخامخې نه کړی شم چې د خپلو مېلمنو د پت په ساتنه کښې پاتې راشم.

په دې مقام کښې دواړه معناوې صحت لري او څه لرې نه ده چې د بدليت په اعتبار سره دواړه مرادې کړی شي.

يادونې

۴ـ د محترمو لوستونکو پام لاندې دوه ټکو ته را اړوو:

الف: مونږ ـلله الحمدـ د [هود:۷۹] ايت لاندې ښه تحقيق کړی دی چې لوط ﷺ د ﴿ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِي ﴾ په کلماتو سره د مجرمانو (جنايتکارانو) مېرمنو ته اشاره کړې ده او خپلې لورګانې يې مطلبې نه وې، نو په کار دي چې داطمنان دپاره هلته يوځل مراجعه وکړی شي.

ب: همدارنګه مو د الله ﷻ په توفيق د [هود:۸۲] ايت لاندې د ﴿ سِجِّيلٍ ﴾ کلمه ډېره ښه تحليله کړې ده چې دلته ترې کورتکانې مراد دي، نو بيا تحليلولو ته يې اړتيا نه ګورو.

د نبي کريم ﷺ په حيات (عمر) باندې سوګند

۵ـ د ﴿ لَعَمْرُكَ ﴾ په تفسير کښې علماء کرام په لاندې دوه وو نظرونو باندې وېشلی شوی دی:

الف: اکثره مفسرين کرام[2] وايي چې: ﴿ لَعَمْرُكَ ﴾ مبتدأ ده او "ک" پکښې نبي کريم ﷺ ته خطاب دی چې خبر يې محذوف دی چې په "قسمي" سره ترې تعبير کوو، يعنې: ای پيغمبره! ضرور ستا په ژوند (عمر) مې دې سوګند وي چې د لوط ﷺ قوم د ګمراهۍ په نېشه کښې سرګردانه دی.

نو د دوی پخوانی حال حاضر ګڼلی شوی دی، مونږ ته همدا نظر غوره برېښي چې په لاندې اثارو باندې تائيد شوی دی:

د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما، علي ﷺ او ابو هريره ﷺ درېواړو څخه روايت دی[3] چې هيڅ نفس الله ﷻ دومره مکرم نه دی پيدا کړی لکه څومره يې چې د نبي کريم ﷺ مبارک نفس مکرم پيدا کړی دی. د همدې کبله يې د همده ﷺ د عمر څخه پرته د بل هيچا په عمر باندې سوګند نه دی ياد کړی.

ب: اما ځينې مفسرين کرام وايي[4] چې: ذکر شوی "ک" لوط ﷺ ته خطاب دی او د پرښتو قول الله ﷻ مونږ ته حکايت کړی دی. يعنې پرښتو لوط ﷺ مخاطب کړ چې ستا په عمر دې زمونږ سوګند وي چې دغه قوم د خپل کفري شهوت په درياب کښې غرق دي او په هيڅ صورت باندې ترې وتونکي نه دي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۴۷

(۲) تفسير القرطبي ج۱۰ ص۳۹؛ المحرر الوجيز ج۱۰ ص۱۴۳

(۳) الدر المنثور ج۴ ص۹۰؛ تفسير ابن کثير ج۲ ص۵۵۵؛ تفسير الطبري ج۱۴ ص۴۴

(۴) البحر المحيط ج۶ ص۴۸۹

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې د لوط علیه السلام د قوم په هکله په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ مُصْبِحِينَ ﴾، ﴿ مُشْرِقِينَ ﴾ دوه کلمې نازلې شوې دي یعنې په هغوی باندې په داسې حال کښې عذاب ورنازل شو چې هغوی په سبا کښې داخلېدونکي وه او په داسې وخت کښې چې هغوی د لمرخاته په وخت کښې داخلېدونکي وه، نو پوښتنه دا ده چې ایا ذکرې شوې دواړه کلمې سره څه منافات نه لري؟

مونږ وايو چې: څرنګه چې په هغوی باندې د عذاب نزول د سهار څخه پیل شو او په لمرخاته باندې ختم شو، نو په یوه ایت کښې يې ابتداء ته کتلی شوې دي او په بل ایت کښې يې انتهاء (انجام) په نظر کښې نیولې شوې دی، نو د دواړو ایتونو ترمنځ څه منافات نشته.

د فراست معنی

۷ـ په ﴿ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴾ کښې د "مُتَوَسِّمِين" کلمه اصلاً د "وَسْم" ـ لکه "ضَرْب" ـ څخه اشتقاق شوې ده، "وَسْم" داغ ته او یا هغه پرهر ته وايي کوم چې د داغولو څخه وروسته پاتې شي. جابر رضی الله عنه وايي چې: «نَهَانَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْوَسْمِ فِي الْوَجْهِ وَالضَّرْبِ فِي الْوَجْهِ»[1] یعنې مونږ د الله ﷻ پیغمبر ﷺ په مخ باندې د داغولو او هم په مخ باندې د وهلو څخه منعه کړي یاستو.

اما "تَوَسُّم" دې ته ویل کېږي چې سړی یو شی په نښو او نښانو سره وپېژني[2].

په دې مقام کښې علماوو کرامو ذکره شوې کلمه په متعددو معناوو باندې تفسیره کړې ده لکه عبرت اخستونکي، فکر کوونکي او داسې نور[3]. مګر د یوه حدیث شریف څخه څرګندېږي چې نبي کریم ﷺ نوموړې کلمه په فراست درلودونکو باندې تفسیره کړې ده، چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل: «اتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللهِ»[4] یعنې: د مؤمن د فراست څخه وډار شئ څکه چې یقیناً هغه د الله ﷻ په نور باندې لیدل کوي، او بیا يې ذکر شوی ایت شریف قرائت کړ. ته به وايې چې همدا ایت يې تفسیر کړی دی.

اما فراست د فکر د اصابت څخه عبارت دی چې سړی په کومه موضوع کښې څه تحلیل وکړي نو هغه مطابقت مونده کوي او غلط نه خېژي. فراست په دوه ډوله دی:

الف: یو کسبي فراست دی چې د اوضاعو، حالاتو، علاماتو، اخلاقو او د څه علمي قواعدو او تجربو په رڼا کښې د سړي تحلیل نه غلطېږي.

ب: بل غیر کسبي فراست دی چې صرف په الهي امداد باندې د سړي خبره رښتیا کېږي، چې په

---

(١) مسند احمد بن حنبل ج٥ ص٦٠
(٢) مفردات الراغب ص٥٦١
(٣) زاد المسير ج٤ ص٢٩٩
(٤) جامع الترمذي ج٢ ص١٤٥

شریعت کښې ورته د الهام لقب ورکولی کېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثال ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَقَدْ كَانَ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ مِنَ الأُمَمِ نَاسٌ مُحَدَّثُونَ فَإِنْ يَكُ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَإِنَّهُ عُمَرُ»[1] یعنې یقینًا ستاسو څخه وړاندې په نورو امتونو کښې داسې خلک وه چې تحلیل به یې ربښتیا کېده، تا به ویل چې د دوی سره خبره کړی شوې ده، نو که زما په امت کښې د داسې خلکو څخه څوک وي نو هغه به عمر ؓ وي (عمر ؓ به یې په لومړي سر کښې واقع وي) چې تحلیل او یا خبره یې ربښتیا کېږي او واقعیت مونده کوي.

په همدې ارتباط ـ إن شاء الله ﷻ د [الأنبیاء: ٧٩] ایت لاندې د سلیمان ﷺ په هکله څه نور مثالونه هم راروان دي.

﴿ وَإِن كَانَ أَصْحَٰبُ ٱلْأَيْكَةِ لَظَٰلِمِينَ ﴿٧٨﴾ فَٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٨٠﴾ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا فَكَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوا۟ يَنْحِتُونَ مِنَ ٱلْجِبَالِ بُيُوتًا ءَامِنِينَ ﴿٨٢﴾ فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ أَغْنَىٰ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿٨٤﴾ ﴾

[٧٨] او یقینًا (ای پیغمبره!) د الأیکة نومې ځای خاوندان هرومرو ظالمان وه.

[٧٩] نو مونږ د دوی څخه انتقام واخست (عذاب مو ورباندې ورنازل کړ).

او بې شکه دا (ښار الأیکة او د شعیب ﷺ د رسالت بل ښار مدین) دواړه په ځرګنده لاره باندې (پراته) دي (چې د حجاز څخه شام ته غزېدلې ده او د عبرت اخستلو دپاره دواړه مساعد دي).

[٨٠] او یقینًا د الحجر نومې ځای خاوندانو (اوسېدونکو هم) ټولو پیغمبرانو ته (د صالح ﷺ په شمول) د دروغو نسبت وکړ.

[٨١] حال دا چې مونږ هغوی ته (د ناقې په شمول ډېر) معجزات ورکړي وه نو دوئ د معجزاتو څخه اعراض کوونکي (انکار کوونکي) وه.

[٨٢] او دوی وه چې د غرونو څخه به یې د اطمنان (او بې غمۍ) په حال کښې کوټې (ښارونه) تراشل (او غرونه به یې سوري کول).

[٨٣] نو دوی لره (د جبریل امین) یوې (هیبتي) چیغې په داسې حال کښې ونیول چې په سهار کښې داخلېدونکي وه.

[٨٤] نو د دوی څخه هغه شي (زمونږ د عذاب) مخه ونه نیوله شوه کوم شی چې دوی کاوه (نه یې بدني قوت په ګټه تمام شو او نه ورته د غرونو سوري کولو ګټه ورسوله).

(١) صحیح البخاري ج١ ص٥٢١

ارتباط

د ابراهیم ﷺ او د لوط ﷺ د ځه حالاتو د بیان څخه وروسته په دې ایتونو کښې د شعیب ﷺ او د صالح ﷺ د خپلو قومونو سره د حالاتو څه لنډ بیان ته اشاره شوې ده، چې د الله ﷻ لوی رحمت او د ده ﷻ شدید عذاب پکښې دواړه انځور شوي دي.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! اوس په خپل امت باندې د شعیب ﷺ او د صالح ﷺ څه حالات په لاندې ډول قرائت کړه چې عبرت ترې واخلي:

۱ــ مونږ شعیب ﷺ د "الأیکة" په نوم یوه ښار ته د پیغمبر په حیث وراستولی وه خو په یقیني توګه د ذکر شوي ښار اوسېدونکي ظالمان وه، چې د یو پلوه یې په خپلو ځانونو باندې ظلم کاوه چې کفر یې اختیار کړی وه او د بلې خوا څخه یې په خلکو باندې هم ظلم کاوه چې په کیل کښې یې کمبود کاوه او په تله کښې یې ډنډۍ وهله، نو مونږ شعیب ﷺ او د ده پیروانو ته نجات ورکړ او په هغوی باندې مو خپل عذاب ورنازل کړ او ټول مو پوپنا کړه.

همدارنګه مونږ د شعیب ﷺ د امتیانو یو بل ښار هم په کنډواله باندې بدل کړه چې مدین نومېده، دوی هم د هغوی غونډې په خپلو ځانونو باندې ظلم کاوه چې په کفر باندې کلک وه او په معاملاتو کښې هم په خلکو باندې ظالمان وه.

دغه دواړه ښارونه په لویه لاره باندې پراته دي چې کنډوالې ځایونه یې هرڅوک په څرګنده توګه کتلی شي، نو په کار دي چې ستا د امت کافران ترې عبرت واخلي.

۲ــ همدارنګه د "حجر" نومي ځای خلکو ته (چې ثمودیان وه) مونږ صالح ﷺ وراستولی وه چې نتیجه یې داسې شوه:

الف: هغوی یوازې صالح ﷺ ته د دروغو نسبت ونه کړ بلکې ټول پیغمبران ﷺ یې دروغژن وګڼل، چې د الله ﷻ د پلوه نه وراندې کوم پیغمبر په حقه راغلی دی او نه به وروسته راشي.

ب: مونږ ذکرو شوو خلکو ته د معجزانه اوښې په شمول ډېرې معجزې ورکړې وې او د صالح ﷺ په لاس مو ورلېږلې وې.

ج: مګر دوی د ټولو معجزاتو څخه انکار وکړ او مخونه یې ترې واړول.

د: دوی ځکه زمونږ د معجزاتو د تاثیر لاندې واقع نه شوه چې په دنیاوي عیش او عشرت کښې مست وه، او په خپلو دنیاوي کارونو باندې مشغول وه.

هـ: د دوی ګومان نه وه چې زمونږ د پلوه بهورباندې څه عذاب ورنازلېږي، د همدې کبله یې د غرونو په داخل کښې ښارونه جوړ کړي وه او په اطمنان سره په سنګ تراشۍ باندې لګیا وه او کوټې یې ترې جوړولې.

و: مونږ په دوی باندې هم د لوط ﷺ د قوم غونډې په سهار کښې عذاب ورنازل کړ او د یوې هیبتي چیغې سره ټول پوپنا شوه.

ز: که څه هم دوی ډېر قوي قوي خلک وه او په ډېرو کلکو ابادیو کښې یې اوسېدانه کوله مګر کله چې زمونږ عذاب ورباندې ورنازل شو نو یوه شي هم ورته ګټه ونه شوه رسولي او د عذاب مخه یې ترې وانه ړولی شوه.

ح: مګر په عین حال کښې مونږ صالح ﷺ او د ده حقیقي پیروانو ته نجات ورکړ او د عذابونو څخه مو بچ وساتل.

توضیحات

١ـ مفسرینو کرامو دا جمله ﴿ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ ﴾ په لاندې تفسیرونو باندې تفسیره کړې ده:

الف: د "هُمَا" ضمیر د لوط ﷺ د قوم ښارونو او د شعیب ﷺ د قوم ښارونو (الأَيْكَة) ته راجع دی[1] او د "إِمَام" کلمه د لارې معنی ورکوي[2]، یعني دغه دواړه ډوله هلاک شوي ښارونه په څرګنده لاره باندې یو بل ته نژدې پراته دي[3] هرڅوک چې د حجاز څخه شام ته سفر کوي په همدغو کنډوالو باندې به ضرور تېرېږي.

مګر دا تفسیر مونږ ته خوندور نه برېښي، ځکه چې د لوط ﷺ د قوم کنډواله ښارونو ته یو ځل په وړاندې ایت شریف کښې اشاره شوې ده چې: ﴿ وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴾ او یقینًا دغه ښارونه په دائمي (جاري) لاره باندې پراته دي. نو بې ضرورته د تکرار التزام کول ښه کار نه دی.

ب: د "هُمَا" ضمیر ذکرو شوو دواړو پیغمبرانو علیهم السلام ته راجع دی او د "إِمَام" څخه د شریعت لاره مطلب ده، یعني لوط ﷺ او شعیب ﷺ دواړه د الله ﷻ د پلوه په څرګنده شرعي لاره باندې روان وه خو د دوی قومونو ورباندې ایمان رانه ووړ او ورباندې ټپ رانده شوه.

مګر دا تفسیر هم مونږ ته غیر متبادر برېښي او څه ضرورت نشته چې غیر متبادر تفسیر غوره کړو.

ج: مونږ ته غوره ښکاري چې د "هُمَا" ضمیر به هغو دوه وو ښارونو ته راجع وي کومو ته چې شعیب ﷺ استولی شوی وه، چې یو "الأَيْكَة" نومېده او بل "مَدْيَن"، چې د [هود:٨٤] ایت کښې ورته اشاره شوې ده. په دې مقام کښې که څه هم د مَدْيَن ذکر نشته مګر حکمًا مذکور ګڼلی کېږي چې د انډیوال ښار (الأَيْكَة) ذکر ورباندې دلالت کوي.

نو حاصل به یې داسې راوخېژي چې: هغه هلاک شوي ښارونه کومو ته چې شعیب ﷺ وراستولی شوی وه دواړه د لویې څرګندې لارې په سر باندې پراته دي، نو کوم خلک چې د حجاز څخه شام ته سفر کوي د هغوی دپاره دواړه د عبرت اخستلو ځایونه دي، باید چې عبرت ترې واخلي.

---

(١) روح المعاني ج١٤ ص٧٥

(٢) لسان العرب ج١٢ ص٢٦

(٣) في ظلال القرآن ج٤ ص٢١٥١

حجر د کوم ځای نوم دی؟

٢ـ په ﴿ وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَٰبُ ٱلْحِجْرِ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ کښې د "حِجْر" کلمه د هغې منطقې نوم دی په کومه کښې چې ثموديان (د صالح ﷺ قوم) اوسېده. دا منطقه هم د مدينې منورې څخه د شام په طرف په لويه لاره باندې تبوک ته نارسيده پرته ده[1]؛ کله چې نبي کريم ﷺ د تبوک غزا ته روان وه او ذکرې شوې منطقې ته ورسېد نو خپلو صحابه وو کرامو ؓ ته يې توصيه وکړه چې: «لَا تَدْخُلُوا مَسَاكِنَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مَا أَصَابَهُمْ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ، ثُمَّ قَنَّعَ رَأْسَهُ وَأَسْرَعَ السَّيْرَ حَتَّى أَجَازَ الْوَادِيَ»[2] يعنې تاسو د هغو خلکو مساکنو ته مه ورداخلېږئ کومو چې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی وه. له دې کبله چې تاسو ته به هغه څه ورسېږي چې هغوی ته رسېدلې وه مګر په داسې حال کښې ورداخل شئ چې تاسو ژړېدونکي ياست (او عبرت اخستونکي ياست)، بيا نبي کريم ﷺ په خپل څادر باندې خپل سر پټ کړ او مزل يې چالاکه کړ ترڅو چې د ذکرې شوې وادې (منطقې) څخه تېر شو.

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې د ﴿ وَءَاتَيْنَٰهُمْ ءَايَٰتِنَا ﴾ څخه څرګندېږي چې ثموديانو ته ډېرې معجزې ورکړې شوې وې، ځکه چې "آيات" د "آية" جمعه ده، حال دا چې په قرآن کريم کښې خو د هغوی د يوې معجزې ذکر راغلی دی چې د ناقې (اوښې) معجزه ده؟

مونږ وايو چې:

الف: څه لرې نه ده چې هغوی ته نورې معجزې هم ورکړې شوې وې خو په قرآن کريم کښې نه دي ذکرې شوې[3].

ب: لکه چې يوازې د صالح ﷺ تکذيب د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام تکذيب ګڼلی شوی دی چې د ﴿ ٱلْمُرْسَلِينَ ﴾ کلمه نازله شوې ده، همدارنګه د يوې معجزې تکذيب دې ته متضمن دی چې د ټولو پيغمبرانو معجزات يې تکذيب کړي وي[4]، ته به وايې چې دوی ويلي وي چې الله ﷻ نه هيڅ پيغمبر رالېږلی دی او نه يې څه معجزه را استولې ده.

ج: کومه معجزه چې صالح ﷺ ته ورکړه شوې وه که څه هم د شمېر په اعتبار سره يوه وه مګر په متعددو معجزاتو باندې مشتمله وه[5]. لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: د کلکې ډبرې څخه د اوښې راوتل يوه معجزه وه.

دوهم: بيا دستي د جونګې زېږول يې بله معجزه وه.

---

(١) المحرر الوجيز ج١٠ ص١٤٧
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٦٣٧
(٣) تفسير ابي السعود ج٥ ص٨٧
(٤) روح المعاني ج١٤ ص٧٦
(٥) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج ص١٦١

دریم: لویه جثه یې بله معجزه وه چې د ټولو اوښانو ځخه غټه وه.
څلورم: د شودو ډېروالی یې بله معجزه وه.
پنځم: په خپل نوبت کښې د ټولو اوبو څښل یې بله معجزه وه او داسې نور.

یادونه

۴ـ د ثمودیانو د هغه عذاب تفصیل د هود په سورت کښې تېر شوی دی په کوم باندې چې هغوی پوهنا شوه. بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

﴿ وَمَا خَلَقْنَا ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ إِلَّا بِٱلْحَقِّ ۗ وَإِنَّ ٱلسَّاعَةَ لَءَاتِيَةٌ ۖ فَٱصْفَحِ
ٱلصَّفْحَ ٱلْجَمِيلَ ﴿٨٥﴾ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلْخَلَّٰقُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى
وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ أَزْوَٰجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ
وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ إِنِّىٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلْمُبِينُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى
ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْـَٔلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٢﴾ عَمَّا
كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَٱصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ
ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴿٩٥﴾ ٱلَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ
نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿٩٨﴾
وَٱعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ ٱلْيَقِينُ ﴿٩٩﴾ ﴾

[۸۵] او مونږ اسمانونه او ځمکې او هغه شیان چې د دواړو ترمنځ دي نه دي پیدا کړي مګر په حقه سره (او د حکمت مطابق)، او یقینًا د قیامت ورځ هرومرو راتلونکې ده، نو (ای پیغمبره! د کفارو څخه) په ښه مخ اړولو سره مخ واړوه (ناندرۍ ورسره مه وهه او د سپکو سپورو خبرو په مقابل کښې ورته بالمثل جواب مه ورکوه).

[۸۶] یقینًا ستا رب ﷻ همدې ښه پیدا کوونکی (او) د کره علم خاوند دی.

[۸۷] او بې شکه مونږ تاته اوه ایتونه درکړي دي چې (په لمانځه کښې) بیا بیا لوستلی کېږي او (هم مو تاته) لوی قرآن (درکړی دی).

[۸۸] نو هرومرو خپلې دواړه سترګې هغه شي ته مه اوږده وه په کوم شي باندې چې د کفارو د جملې څخه مونږ ځینو ټولګیو ته څه (لنډه او تنګه) ګټه رسولې ده، او (همدارنګه د) دوی (کفارو په

کفر) باندې مه غمژن کېږه، او خپل (د رحمت) وزر مؤمنانو ته ښکته کړه (په دوی باندې زړه سوی وکړه).

[۸۹] او (ای پیغمبره! خلکو ته) ووایه چې: یقیناً زه همدا زه ښکاره ډاروونکی یم (شخصي مطلب نه لرم).

[۹۰] (مونږ په تاباندې د الفاتحې سورت داسې نازل کړی دی) لکه په تقسیموونکو باندې مو چې (کتاب) ورنازل کړی وه.

[۹۱] (تقسیمولکي) هغه کسان دي چې دوی (په خپل کتاب باندې علاوه) قرآن کریم (هم) اندامونه (برخې) گرځولی دی (چې په ځینو باندې ایمان راوړي او په ځینو باندې کافر کېږي).

[۹۲] نو (ای پیغمبره!) ستا په رب ﷻ سوگند دی چې مونږ به د دوی (کفارو) ټولو څخه (د قیامت په ورځ) پوښتنه وکړو.

[۹۳] (البته) د هغه شي پوښتنه چې دوی دي چې کوي یې.

[۹۴] نو (ای پیغمبره!) هغه شی په څرگنده توگه ابلاغ کړه د کوم په ابلاغ باندې چې ته مامور کړی شوی یې، او د مشرکانو څخه اعراض وکړه (ناندرې ورسره مه وهه).

[۹۵] (خکه تبلیغ څرگند کړه چې) یقیناً مونږ تاته د مسخره کوونکو (په هکله) کفایت کوو (مونږ به یې درته چاره وکړو نو ته ترې مه ډارېږه).

[۹۶] (مسخره کوونکي) هغه کسان دي چې د الله ﷻ سره (په عبادت کښې) بل معبود گرځوي (دروي)، نو ډېر ژر دی چې دوی به (په خپله غلطۍ) پوه شي.

[۹۷] او بې شکه مونږ پوهېږو چې یقیناً ستا سینه (زړه) په هغه شي باندې تنگېږي چې کفار یې وايي (او ملنډې وهي).

[۹۸] نو ته د خپل رب ﷻ د حمد (ثناء) سره (جوخت) د پاکۍ نسبت هم کوه (تسبیحات وایه) او ته د سجده کوونکو (لمونځ کوونکو) څخه اوسه.

[۹۹] او (هم) ته (ترهغه وخته پورې) د خپل رب ﷻ عبادت کوه ترڅو چې تاته مرگ درشي (د وروستنۍ سلگۍ پورې په عبادت مشغول اوسه).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د عبرت دپاره د هلاکو شوو قومونو ذکر کړی وه، په دې ایتونو کښې یې د هغوی د هلاکت وجهې ته اشاره کړې ده چې دنیا عبث نه ده پیدا شوې د هغوی هلاکول د حکمت غوښتنه وه.

۲ـ هلته د پخوانیو کفارو انجام ته اشاره شوې وه او په دې ایتونو کښې د نبي کریم ﷺ تسلي مرموزه ده، چې ته غمژن کېږه مه ستا د زماني کفار هم د هلاکت سره مخامخ کېدونکي دي، که په دنیا کښې ورته مهلت ورکړی شي نو د آخرت د هلاکت څخه خو بالکل د خلاصون لاره نه شي موندلی.

۳_ بالآخره د سورت د اول سر څخه د عنادیانو کفارو د حالاتو بیان را روان وه خو په پای کښې نبي کریم ﷺ ته د خپلې زمانې د عنادي کفارو په مقابل څه ارشادات ورکړی شوي دي، چې داسې کوه او داسې مه کوه، چې حاصل یې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

ای پیغمبره! مونږ اسمانونه، ځمکې او څه چې د دواړو ترمنځ دي په حقه پیدا کړي دي او عبثیات نه دي، نو د همدې کبله د حکمت په اقتضاء پخواني عنادي کفار هلاک کړی شوه او دنیا په نورو خلکو باندې اباده شوه، او د همدې کبله د قیامت د ورځې راتلل یقیني شی دی ترڅو هرچا ته د خپلو کړو وړو مطابق جزا یا سزا ورکړی شي.

نو ای پیغمبره! ته هم د پیغمبرانو علیهم السلام د جملې څخه یو پیغمبر یې، تاته به هم د خپلې زمانې د عنادي کفارو د پلوه هغه کړاوونه مخې ته درزي کوم چې هغوی ورسره مخامخ شوي وه، نو تاته توصیه کوو چې لاندې ارشادات په نظر کښې ونیسه او خپله حوصله مه خرابوه:

١_ ای پیغمبره! د خپلې زمانې د عنادي کفارو په کړنلارې باندې دومره مه غمژن کېږه چې خپل خان د هلاکت سره مخامخ کړې، تا خو خپله دنده په ډېر ښه صورت سره ترسره کړې ده، نو اوس د دوی څخه په ښه ډول سره مخ واړه وه، ناندرۍ ورسره مه وهه او خپل قیمتي وخت ورباندې مه ضائع کوه بلکې د دوی سره په احسنه توګه مجادله وکړه.

٢_ یقیناً ستا رب ﷻ لکه څنګه چې یوازې همدی ﷻ په اول خل پیدا کوونکی دی همدارنګه بیا پیدا کول او د قبرونو څخه راپورته کول هم د همده ﷻ کار دی، همده ﷻ ته د هر چا کړه وړه معلوم دي او هم ورته د هر مړه شوي خاورې شوې برخې څرګندې دي، نو دی ﷻ پوهېږي او کار یې، ته ډېر غمژن کېږه مه.

۳_ او دا خکه چې مونږ تاته د نورو فضائلو څخه علاوه یو ډېر لوی فضیلت درکړی دی چې د الفاتحې سورت مو درباندې نازل کړی دی، دا سورت که څه هم فقط اوه ایتونه لري مګر په حقیقت کښې پکښې ټول قرآن کریم پروت دی، ته به وایې چې دا سورت دوهم قرآن کریم دی، د همدې کبله همدا سورت تاسو بیا-بیا په خپلو لمونځونو کښې قرائت کوئ.

نو ای پیغمبره! ته خپل خان ته په همدغه سورت او په نورو الهي فضائلو باندې داډ ورکوه او د خپل رب ﷻ عبادت کوه چې غم دی پرې سپکېږي.

۴_ نو کوم شیان چې کفارو ته ورکړی شوي دي هغه د لږ وخت څخه علاوه بقاء نه لري، نو ته خپلې مبارکې سترګې د ډول-ډول کافرانو (لکه یهود، نصارا او نورو) هغو رنګارنګ ورکړی شوي دنیاوي فاني مالونو ته مه اوږدوه چې هغه درته ښه ویرېښي او تا په تعجب کښې واچوي.

۵_ همدارنګه په هغوی باندې مه غمژن کېږه چې دنیاوي فاني مالونو د آخرت څخه غافل کړي

دي او ستا نصائحو ته غوږ نه نيسي، او دا څکه چې تا خو په خپل تبليغ کښې په هيڅ ډول سره قصور نه دی کړی.

٦_ تاته په کار دي چې د خپل رحمت او مهربانۍ وزرونه په مؤمنانو باندې ورواچوې او همدوی ته په ښه پسته لهجه او مؤثره توګه الهي ارشادات ورزده کړې، ترڅو هغوی هم د کفارو په کر او فر باندې ونه غولېږي او آخرت هېر نه کړي.

٧_ ای پيغمبره! ته يو خل بيا ټولې دنيا ته اعلان کړه چې زه په څرګنده توګه د الله ﷻ د پلوه د ډاروونکي په حيث رالېږلی شوی يم، ترڅو خلک پوه شي چې په تاباندې د ايمان د نه راوړلو په صورت کښې تاته هيڅ مسؤليت نشته، هرڅوک پوهېږي او خپله بې ايماني يې. همدارنګه خپل دريغ خلکو ته اعلان کړه ترڅو ټوله دنيا تا وپېژني چې ستا هدف او غايه د مالونو راغونډول نه دی، که نه نو د هرچا څخه به ته ډېر مالدار وی او ډېره سرمايه به دې درلودی.

٨_ لنډه دا چې مونږ تاته قرآن کريم داسې نازل کړی دی لکه څنګه مو چې په تقسيموونکو باندې کتابونه ورنازل کړي وه، چې دوی د اهل الکتابو او نورو څخه عبارت دي.

دغه تقسيموونکي هغه خلک دي چې خپل کتابونه يې د ايمان د راوړلو په اعتبار سره اندام اندام کړي وه، خينې برخې يې منلې او خنې يې د پښو لاندې کولې. دوی د قرآن کريم سره عين همدغه کړنلاره غوره کړې ده، چې په خينو ايتونو ايمان راوړی او د نورو ايتونو څخه يې انکار کوي.

نو خپل امت ته توصيه وکړه چې د قيامت د ورځې پورې قرآن کريم خپل دستور العمل وګرځوي او په انتخابي توګه يې په تعميل باندې اکتفاء ونه کړه.

٩_ نو ای پيغمبره! ستا په رب ﷻ مې دې سوګند وي چې هرو مرو او ضرور به د ټولو کفارو څخه د قيامت په ورځ د هغو کارونو پوښتنه وکړو کوم چې دوی لګيا دي په دنيا کښې يې کوي.

١٠_ نو ای پيغمبره! په ډېرو څرګندو کلماتو کښې هغه احکام خلکو ته ورابلاغ کړه د کومو په ابلاغ باندې چې ته مامور شوی يې، او د کفارو د غابښ چيچې څخه مخ واړوه هيڅ التفات ورته مه کوه، او هم يې په استهزاء او تمسخر باندې حوصله مه خرابوه او پرې غمژن کېږه مه، څکه چې:

١١_ د دغو استهزاء کوونکو چاره به درته مونږ وکړو او همدا مونږ کفايت کوو چې عذاب وورباندې ورنازل کړو، نو بې غمه اوسه، دوی به تاته هيڅ ضرر ونه شي رسولی.

١٢_ دوی خو هغه خلک دي کوم چې د بل چا سره نه بلکې د الله ﷻ سره په عبادت کښې شريکان دروي، عجيبه ده چې دوی په خپلې بوت پرستۍ باندې خندنی نه کوي چې د الله ﷻ سره يې د ده ﷻ مخلوق برابر کړی دی او په عبادت باندې ورته سرونه ټيټوي، او په تاباندې خندنی کوي چې بندګان د الله ﷻ عبادت ته رابلې او د بندګانو د بندګۍ څخه يې ژغورې، نو ډېر ژر دی چې دوی به په خپله غلطيا باندې پوه شي خو بې وخته پوهه به ورته ګټه ونه شي رسولی.

١٣_ ای پيغمبره! مونږ پوهېږو چې د کفارو په خندنيو او چټي خبرو باندې، د دوی په کفرياتو او دوزخ ته په وردانګلو باندې ته خپه کېږې، زړه دې پرې سوزي او هم دې پرې حوصله تنګېږي، نو د

دغه کیفیاتو څخه د خلاصون دپاره لاندې چارې خپلې کړه:

الف: د خپل رب ﷻ تسبیحات ډېر وایه او په حمد او ثناء باندې یې مشغول اوسه چې حوصله دې غټه شي.

ب: لمونځونه ډېر کوه او خپل رب ﷻ ته په سجدو باندې پرېوځه چې غمونه درڅخه لرې او مشکلات دې حل کړي.

ج: لنډه دا چې د خپل رب ﷻ عبادت ته ادامه ورکړه او په قوي حوصله او قوي استقامت سره د مرګ د وخته پورې (وروستنۍ سلګۍ پورې) پرې مشغول اوسه.

توضیحات

١ـ په ﴿ فَٱصۡفَحِ ٱلصَّفۡحَ ٱلۡجَمِيلَ ﴾ کښې د "صَفح" کلمه "تثریب" پرېښودلو ته وضعه شوې ده[١]، او مونږ د [یوسف: ٩٢] ایت لاندې لیکلي دي چې تثریب د ملامتیا، عقوبت او د پیغور معنی ورکوي. نو په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای پیغمبره! کفارو ته د هغوی د سپکو سپورو خبرو جواب مه ورکوه او هم یې د مثل پیغور ورکولو او ملامته کولو څخه ډډه وکړه، چې د یو پلوه دې ورباندې وخت ضائع کېږي او د بله پلوه ترې ناندرۍ او عبثیات جوړېږي.

ځینو مفسرینو کرامو د "صَفح" د کلمې معنی په مصالحې سره کړې ده چې جنګ ورسره مه کوه[٢]، نو په دې تقدیر ذکر شوی ایت منسوخ ګڼلی کېږي ځکه چې وروسته د جهاد او مقاتلې ایت نازل شوی دی، مګر مونږ ته دا ډول تفسیر په زړه پورې نه برېښي.

سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي څه معنی؟

٢ـ علماوو کرامو[٣] په ﴿ وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَٰكَ سَبۡعٗا مِّنَ ٱلۡمَثَانِي وَٱلۡقُرۡءَانَ ٱلۡعَظِيمَ ﴾ کښې د سبع مثاني دپاره ډېر تفسیرونه کړي دي خو مونږ ته همغه تفسیر غوره برېښي کوم چې د نبي کریم ﷺ څخه په همدې هکله په یو اوږده حدیث کښې روایت شوی دی، هغه دا چې: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيتُهُ»[٤] یعنې هغه سورت کوم چې په الحمد لله رب العالمین باندې پیل شوی دی (او یو نوم یې أم القرآن دی) همدغه سورت سبع المثاني او قرآن عظیم دی کوم چې ماته راکړی شوی دی، او په ذکر شوي ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د دغه نوم مناسبت او تحلیل

٣ـ د ﴿ سَبۡعٗا ﴾ کلمه خو د اوو عدد ته وضعه شوې ده، د "**الفاتحة**" سورت ته دا لقب ځکه ورکړی

---

(١) مفردات الراغب ص ٢٩٠

(٢) البحر المحیط ج٦ ص٤٩٣

(٣) زاد المسیر ج٤ ص٣٠٢؛ تفسیر الخازن ج٣ ص٥٧٤؛ التفسیر الکبیر ج١٩ ص٢٠٧

(٤) صحیح البخاري ج٢ ص٦٤٢ او ص٦٨٣

شوی دی چې دا په فقط په اوو ایتونو باندې مشتمل دی.

په ﴿ مِّنَ ٱلْمَثَانِي ﴾ کښې د "من" تور د بیان دپاره دی[1] یعنې دا اوه ایتونه د المثاني څخه عبارت دي. د "مثاني" کلمې په صرفي تحلیل کښې ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد بحث کړی دی[2] مګر کوم تحلیل چې مونږ ته په زړه پورې برېښي هغه دا دی چې:

د "مثاني" کلمه د "مثنی" جمعه ده، چې په اصل کښې د مَفعَل په وزن میمي مصدر یا اسم ظرف دی خو په دواړو تقدیرونو سره د مجاز په توګه د اسم مفعول معنی ورکوي، او یا په اصل کښې د اسم مفعول صیغه ده چې د تخفیف څخه وړاندې "مَثْنُوِيٌّ" _لکه "مَضْرُوبٌ"_ وه خو د غیر قیاسي تخفیفونو د کبله ترې "مثنی" جوړه شوه او بیا په مثاني باندې جمعه شوه.

مونږ دغه تحلیل څکه اختیار کړ چې دغه کلمه په شکل کښې "مَغْنَی" ته ورته ده چې په معاني باندې جمعه شوې ده، او د "مَغْنَی" په کلمه کښې ځینو نحوي کتابونو ذکر شوي درېواړه تحلیلونه لیکلي دي[3] نو مونږ په دې مقام کښې عین تحلیلونه تطبیق وګڼل.

په ذکر شوي تقدیر سره د "مَثَانِي" کلمه د "ثَنِي" _لکه "غِنِي"_ څخه اشتقاق مونده کوي، "ثَنِي" د تکریر معنی ورکوي، نو د "الفاتحة" سورت ته څکه د "مَثَانِي" نوم اینبودلی شوی دی چې په دې سورت کښې د ډېرو وجوهو د کبله تکریر شته دی[4]، لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: دا سورت دوه څله نازل شوی دی، یو څل په مکه معظمه کښې او بل څل په مدینه منوره کښې.

ب: دا سورت په لمونځونو کښې په مکرره توګه قرائت کېږي حتی چې بدون د دې سورت څخه لمونځ ناقص دی.

ج: څرنګه چې دا سورت د مضمون په اعتبار سره په ټول قرآن کریم باندې مشتمل دی نو د قرآن کریم په لوستلو سره دا سورت تکرارېږي، او داسې نور.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې په ذکر شوي ایت شریف کښې به د ﴿ وَٱلْقُرْءَانَ ٱلْعَظِيمَ ﴾ کلمات د لاندې دوه وو صورتونو څخه خالي نه وي:

الف: یا به ترې د "الفاتحة" سورت مراد وي، نو په دې تقدیر عطف صحت نه لري، په کار دي چې د معطوف او معطوف علیه دواړو ترمنځ تغایر موجود وي.

---

(١) المحرر الوجيز ج١٠ ص١٤٩

(٢) روح المعاني ج١٤ ص٧٨

(٣) شرح ملا جامي في النحو ص٢٢

(٤) زاد المسير ج٤ص٣٠٢؛ تفسير الخازن ج٣ص٥٧٤؛ التفسير الكبير ج١٩ص٢٠٧؛ حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٣ص١٦

ب: يا به ترې ټول قرآن كريم مطلب وي، په دې تقدير د هغه حديث شريف څخه مخالفت راځي كوم چې په دوهمه توضيح كښې وړاندې ذكر شو چې په لومړي صورت دلالت كوي.

مونږ وايو چې: كه څه هم ځينو مفسرينو كرامو دوهم شق اختيار كړى دى[1] يعنې مونږ تاته د الفاتحة سورت او نور ټول قرآن كريم درنازل كړى دى او يا نژدې دى چې ټول درباندې درنازل كړو؛ مګر بهتره دا ده چې اول شق اختيار كړى شي، اما د عطف دپاره ذاتي تغاير ضرور نه دى بلكې مفهومي تغاير هم كفايت كوي چې په عربي محاوراتو كښې مثالونه لري[2] او په قرآن كريم كښې الله ﷻ په همدې شكل باندې يو ايت شريف نازل كړى دى چې: ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ٱلْفُرْقَانَ وَضِيَآءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ ﴾ [الأنبياء:٤٨] او يقينًا مونږ موسى عليه السلام او هارون عليه السلام ته فرقان او ضياء (رڼا) او د متقيانو دپاره پند وركړى وه؛ چې دغه درېواړه كلمات (فرقان، ضياء، ذكر) فقط په مفهوم كښې يو تربله متغاير دي او په مصداق كښې سره متحدې دي چې د تورات څخه عبارت دي.

نو په دې مقام كښې يې د معنى حاصل داسې كېږي چې: اى پيغمبره! مونږ تاته داسې سورت دركړى دى چې د يو پلوه داسې فضيلت والا اوه ايتونه دي چې تاسو يې په لمونځونو كښې تكرارًا قرائت كوئ، او د بل پلوه همدغه سورت لوى قرآن هم دى (د قرآن اطلاق لكه چې په ټول قرآن باندې كېږي همدارنګه يو سورت يا يو ايت ته هم قرآن ويل كېږي)[3].

د دې ايتونو ارشاد

٥ـ په دې ايتونو كښې كه څه هم نبي كريم ﷺ مخاطب ګرځولى شوى دى چې مونږ تاته د "الفاتحة" سورت دركړى دى چې د قرآن كريم په مضامينو باندې مشتمل دى، نو ته د كفارو ډول ډول شتو او مالونو ته سترګې مه اوړده وه چې تمه ورته وكړې او عجيبه درته ښكاره شي؛ مګر په حقيقت كښې د قيامت د ورځې پورې ټول مؤمنان په غوږ باندې وهلى شوي دي چې د هغو ثروتونو او مفاداتو څخه ګټه پورته كړي كومو ته چې په قرآن كريم كښې اشاره شوې ده، ترڅو په دنيا كښې د كفارو څخه مستغني شي او د اقتصاد په اعتبار سره په پښو باندې ودرېږي.

همدارنګه دوى ته توصيه شوې ده چې يو په بل باندې د تواضع او ترحم وزرونه خواره كړي، د كفارو د مقابلې دپاره يو موټى شي او هم د هغوى د ښكاره او پټ تسلط څخه خپل ځانونه بچ كړي.

واقعيت همدا دى چې قرآن كريم لكه څنګه چې زمونږ دپاره د آخرت مشال دى همدارنګه زمونږ دپاره د دنياوي ګټو وټو هم ضامن دى، مونږ په يوه حيث سره هم كفارو ته محتاج نه ياستو خو چې مونږ ټول متفق شو او قرآن كريم خپل دستور العمل وګرځوو. نن ورځ[4] چې مونږ در په در او خاورې

(١) تفسير الخازن ج١٣ ص٥٧٦
(٢) تفسير القاسمي ج١٠ ص٦٨
(٣) البحر المحيط ج٦ ص٤٩٤
(٤) ١٣٧٦/٧/٢٦ هـ ش

په سر یاستو د دې خبرې اصلي وجه دا ده چې مونږ د قرآن کریم څخه لرې شوي یاستو. الله ﷻ دې مونږ په خپل کتاب باندې راټول کړي، ترڅو د دښمنانو لاسونه زمونږ څخه پرې شي او مونږ د ربښتیاني استقلال خاوندان جوړ شو.

ذکر شوي مضمون ته نبي کریم ﷺ اشاره کړې ده چې: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَغَنَّ بِالْقُرْآنِ»[١]، که څه هم علماوو کرامو دغه حدیث په اوه ډوله تفسیر کړی دی[٢] مګر په زړه پورې تفسیر چې وعید ورباندې دلالت کوي دا دی چې: زمونږ څخه هغه څوک نه دی کوم چې په قرآن کریم باندې (د کفارو او نورو څخه) مستغني او بې پروا نه شي.

دا د یو پلوه، او د بل پلوه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «اُنْظُرُوا إِلَى مَنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَا تَنْظُرُوا إِلَى مَنْ هُوَ فَوْقَكُمْ فَهُوَ أَجْدَرُ أَنْ لَا تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ»[٣] یعنې تاسو هغه چاته وګورئ کوم چې ستاسو څخه (په نعمتونو کښې) ښکته دي، او هغه چاته مه ګورئ کوم چې ستاسو څخه (پکښې) پورته دي. نو دا کار (طرز العمل) به د دې سبب شي چې تاسو د الله ﷻ نعمتونه په خپلو ځانونو باندې حقیر ونه ګڼئ.

مُقْتَسِمِين څوک دي؟

۶ـ په ﴿ كَمَآ أَنزَلْنَا عَلَى ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ کښې د "مُقْتَسِمِين" کلمه د "اِقْتِسَام" څخه اشتقاقه شوې ده، خو خینو کتابونو اشاره کړې ده چې دا کلمه لاندې دوه اصلونه درلودلی شي[۴]:

الف: چې مجرد یې "قسم" وي چې د سوګند معنی ورکوي.

ب: چې مجرد یې "قسمة" وي چې د وېشلو او برخه کولو معنی ترې اخستله کېږي.

نو د ذکر شوي ایت په تفسیر کښې علماء کرام په لاندې ګروپونو وېشلي شوي دي:

لومړي ګروپ علماء کرامو[۵] لومړنی اصل مراد کړی دی او د "مُقْتَسِمِين" کلمه یې په قسم خورو باندې تفسیره کړې ده، او پوره واضحه ده چې کفار ټول قسم خواره دي لکه چې الله ﷻ فرمایلي دي چې:

اول: ﴿ وَأَقْسَمُواْ بِٱللَّهِ جَهْدَ أَيْمَٰنِهِمْ لَا يَبْعَثُ ٱللَّهُ مَن يَمُوتُ ﴾ [النحل:۳۸] یعنې او کفار په الله ﷻ باندې ډېر کلک سوګندونه کوي چې الله ﷻ به هغه څوک راپورته (ژوندي) نه کړي کوم چې مړه شي.

دوهم: ﴿ قَالُواْ تَقَاسَمُواْ بِٱللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُۥ وَأَهْلَهُۥ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِۦ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِۦ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴾ [النمل:۴۹] یعنې د صالح ﷺ د زمانې کفارو سره یو تربله وویلي چې: د الله ﷻ په

(١) صحيح البخاري ج٢ ص١١٢٣
(٢) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح ج۴ ص۶۹۳
(٣) صحيح مسلم ج٢ ص۴٠٧
(۴) صحيح البخاري ج٢ ص۶٨٣
(۵) تفسير ابن كثير ج٢ ص۵۵٨

نامه باندې قسمونه وکړئ چې خامخا او هرومرو به مونږ په صالح عليه السلام او د ده په کور کهول باندې چپاو وروړو (او هلاک به يې کړو) بيا به د ده وارث (خپلوانو) ته ووايو چې مونږ د صالح عليه السلام د کور کهول هلاک (وژنې) ته نه ياستو حاضر شوي (مونږ ترې خبر نه ياستو) او يقيناً مونږ په خپل قول کښې رښتيا ويونکي ياستو.

چا چې ذکر شوي اصل ته ترجيح ورکړې ده هغوی د ﴿كَمَآ أَنزَلۡنَا﴾ کلمه د همدې نژدې ايت سره مربوطه ګڼي. نو د معنی حاصل يې داسې راوباسي چې: ای پيغمبره! خلکو ته يو خل بيا اعلان کړه چې زه ستاسو دپاره څرګنده ډاروونکی يم، نو دوی د داسې عذاب څخه وډار کړه لکه چې مونږ په پخوانيو قسم خورو باندې ورنازل کړی وه چې ځينې مو په يو ډول عذاب باندې هلاک کړي وه او ځينې مو په بل ډول عذاب باندې.

دوهم ګروپ علماء کرامو دوهم اصل معتبر کړی دی[١] او د "مُقۡتَسِمِين" د کلمې څخه يې د مکې معظمې هغه ځلوېښت (کمو زيات) کسان اخستي دي[٢] کومو به چې د حج په موسم کښې په خپلو منځو کښې لويې لارې وېشلې چې تاسو د فلانی لارې په سرکښېنئ او مونږ به د فلانی لارې په سر ودرېږو، او هرڅوک چې د مکې حدودو ته راداخلېږي هغه ته به توصيه کوو چې د محمد خبرو ته غوږ ونه نيسي چې ليونی دی او اعصاب يې خراب دي او يا جادوګر او جوګی دی.

دوی دغه ايت د نژدې ايت سره تړلی دی او حاصل يې داسې اخستی دی چې: ای پيغمبره! خلک وډار کړه چې مونږ ورباندې داسې عذاب ورنازل کړو لکه چې د لارې په وېشونکو باندې مو چې ورنازل کړی وه چې د همدغو مشرکانو څخه عبارت دي.

که څه هم په دغو لارو وېشونکو باندې د ايت د نزول د وخته پورې عذاب نه وه نازل شوی بلکې وروسته ورباندې د بدر په مقام او نورو ځايونو کښې ورنازل شو، مګر څرنګه چې په هغوی باندې د عذاب نازلول يقيني وه نو داسې ګڼلی شوی دی لکه چې لا پخوا واقع شوی وي. د همدې جملې څخه د راتلونکي سورت لومړنی ايت دی چې: ﴿أَتَىٰٓ أَمۡرُ ٱللَّهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوهُ﴾ [النحل: ١] يعني د الله ﷻ امرراغلی دی (راروان دی) چې د قيامت د قيام څخه عبارت دی نو تاسو ورباندې تادي (عجله) مه کوئ.

بالآخره دريم ګروپ علماوو کرامو دوهم اصل معتبر کړی دی خو د "مُقۡتَسِمِين" کلمه يې په اهل الکتابو باندې تفسيره کړې ده[٣] چې هغوی هم خپل-خپل کتابونه د منلو او نه منلو په اعتبار سره تقسيم کړي وه او په قرآن کريم باندې يې هم همدا عادت عملي کړی وه چې ځينې يې مانه (کوم چې د دوی د خواهشاتو سره متضاد نه وه) او متباقي يې نه مانه.

(١) تفسير الخازن ج٣ ص٥٧٧
(٢) التفسير الكبير ج١٩ ص٢١١؛ تفسير البغوي ج٣ ص٥٨
(٣) البحر المحيط ج٦ ص٤٩٦

د ښه وضاحت د پاره لاندې ایتونه ولولئ:

اول: ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ﴾ [البقرة:٨٥] یعنې ای پیغمبره! اهل الکتابو ته ووایه چې ایا نو تاسو د خپل کتاب په ځینو برخو باندې عقیده کوئ او په ځینو نورو باندې کفر غوره کوئ؟

دوهم: ﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ﴾ [النساء: ١٥٠] یعنې او اهل الکتاب وایي چې مونږ په ځینو رسولانو باندې ایمان راوړو او په ځینو باندې کافر کېږو.

اهل الکتابو همدغه د تبعیض طریقه د پیغمبرانو علیهم السلام غوندې د قرآن کریم په هکله هم غوره کړې وه[١].

د دریم ګروپ علماء کرام ذکر شوې ایت شریف ته د ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ سَبْعًا مِّنَ ٱلْمَثَانِى﴾ سره ارتباط ورکوي چې حاصل یې داسې راځېږي: ای پیغمبره! تاته مو د "الفاتحة" سورت درکړی دی (درنازل کړی دی) لکه څنګه مو چې اهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) ته کتابونه (تورات او انجیل) ورنازل کړی وه، خو دوی خپل کتابونه په مجموعي توګه قبول نه کړه او په عمل کښې یې پیاده نه کړه، دوی په خپلو کتابونو باندې صرف په هغو برخو کښې عمل وکړ کومې برخې به چې د دوی د خواهشاتو سره برابرې وې او پاتې برخې یې د پښو لاندې کړې. یا په بل عبارت: دوی په ټول اسلام کښې ورداخل نه شوه.

نو خپل امت ته زمونږ د پلوه دا ارشاد او توصیه وکړه چې د خپل کتاب سره د پخوانیو اهل الکتابو چال چلند ونه کړي، که نه نو کومه استغناء چې په دې کتاب (قرآن کریم) کښې نغښتې ده د هغې څخه به محروم او بې برخې شي او کفارو ته به احتیاج شي.

څلورم ګروپ علماء کرام وایي چې: د ﴿ٱلْمُقْتَسِمِينَ﴾ کلمه د دوهم اصل "قِسْمَةٌ" څخه اشتقاق شوې ده مګر په دې کښې ذکرې شوې دریواړه ډلې شاملې شوې دي او ضرورت نشته چې تخصیص ورکړو[٢].

نو دوی یې د معنی حاصل داسې اخلي چې: ای پیغمبره! د داسې عذاب څخه خلک وډار کړه لکه څنګه مو چې په پخوانیو کفارو باندې نازل کړي وه، یا لکه څنګه عذاب مو چې ستا د زمانې معاندینو کفارو ته په نظر کښې نیولی دی او بالآخره لکه څنګه عذاب مو چې په اهل الکتابو باندې ورنازل کړی وه چې خنزیران او بېزوګان مو ترې جوړ کړي وه.

تبصره

٧ـ زمونږ په فکر ـ والله ﷻ أعلم ـ د ﴿ٱلَّذِينَ جَعَلُوا۟ ٱلْقُرْءَانَ عِضِينَ﴾ ایت شریف د یو پلوه د

(١) اضواء البیان ج٣ ص١٧٩
(٢) تفسیر الطبري ج١٤ ص٦٣

﴿ كَمَآ أَنزَلْنَا ﴾ د ارتباط موضوع څرګنده کړې ده چې د ﴿ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَٰكَ ﴾ سره ارتباط لري، او د بله پلوه يې د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ د کلمې معنی تشخيصه کړې ده چې د "قِسْمَةٌ" څخه اشتقاقه شوې ده. نو هرڅوک چې د دغه ايت په مفهوم کښې شامل وي هغوی ته د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ کلمه هم شامله ده. نو مونږ وايو چې:

د ﴿ عِضِينَ ﴾ کلمه د "عِضْوٌ" يا "عِضَةٌ" شاذه جمعه ده[1]. په دواړو تقديرونو سره د متفرق او اندام-اندام کولو معنی ورکوي[2]. همدارنګه مونږ د [الرعد:۳۱] ايت لاندې ليکلي دي چې په نورو اسماني کتابونو باندې هم د قرآن اطلاق کېږي. نو په دې اعتبار سره د ﴿ ٱلْمُقْتَسِمِينَ ﴾ په مفهوم کښې لاندې ډلې شاملېږي:

الف: يهود او نصارا، چې هم يې خپل کتابونه اندام-اندام کړي دي، ځينې به يې عملي کول او ځينې به يې د پښو لاندې کول، او هم يې د قرآن کريم په ځينو ايتونو باندې عقيده کوله او د نورو څخه يې انکار کاوه، مثلاً چې کله به يې د قرآن کريم څخه واورېدل چې موسی عليه السلام او عيسی عليه السلام پيغمبران وه نو دوی به ويل چې دا خبره رښتيا ده خو چې کله به يې د ﴿ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ﴾ [الفتح:۲۹] ايت شريف تر غوږ شو نو په اتفاق سره به يې غږ پورته کړ چې دا خبره دروغ ده.

ب: د کفارو او مشرکانو هغې ډلې کومې چې قرآن کريم په مختلفو نومونو باندې وېشلی وه، لاندې مثالونه يې ولولئ:

اول: چا به ويل چې دا قرآن جادو دی.

دوهم: چا به ويل چې د ليوني کلام دی.

درېم: چا به ويل چې د پخوانيو قومونو قيصې دي، او چا به ورته نور نومونه ايښودل.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وايي چې: په کفارو او مشرکانو باندې خو د يهودو او نصاراوو غوندې کتاب نه وه نازل شوی، نو ايا صحت لري چې دوی د ذکرې شوې کلمې په مفهوم کښې شامل شي؟

مونږ وايو چې: څرنګه چې قرآن کريم د قيامت د ورځې پورې د ټولو خلکو د هدايت دپاره نازل شوی دی نو دا خبره صحت لري چې په ټولو باندې قرآن کريم نازل شوی دی، خو چا قبول کړ او چا ترې انکار وکړ.

يادونه

۹_ په ذکرو شوو دواړو ايتونو کښې که څوک ډېر اوږد بحث کول غواړي نو مهرباني دې وکړي

---

(۱) شرح ملا جامي ص ۲۷۴

(۲) مفردات الراغب ص ۳۵۰

او خینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[١] چې ډېر خوندور تشريحات يې ورکړي دي.

د قيامت د ورځې پوښتنه

١٠ـ د ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ په هکله د [الأعراف ۶] ايت لاندې څه سوال او جواب تېر شوي دي ـالله الحمد ـ چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو. مګر په دې مقام کښې وړاندې لاندې معلومات وراضافه کوو.

الف: څرنګه چې ذکر شوی ايت شريف د کفارو په متعلق نازل شوی دی نو په تفسير کښې يې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «عَنْ قَوْلِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ»[٢] يعنې د ايت تفسير دا دی چې: اې پيغمبره! ستا په رب ﷻ مې دې سوګند وي چې د ټولو کافرانو څخه به په عامه توګه او د مقتسمينو څخه به په خاصه توګه د دې قول پوښتنه وکړو چې: د «لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ» په هکله ستاسو څه نظر وه؟ آيا تاسو پرې اقرار کړی وه او که نه منکر وئ؟

ب: که څوک غواړي چې د هغو احاديثو يوه مجموعه ولولي کوم چې د قيامت د ورځې د پوښتنو په باره کښې روايت شوي دي نو خينو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[٣] چې ښه ښه مجموعه يې راغونډه کړې ده، الله ﷻ دې اجرونه ورکړي.

د "صدع" معنی

١١ـ په ﴿ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ ﴾ کښې د ﴿ فَاصْدَعْ ﴾ کلمه د "صَدْع" ـلکه "ضَرْب"ـ څخه اشتقاق شوې ده. "صَدْع" دې ته وايي چې په يوه کلک جسم کښې چاود (درز) وکړی شي[٤] او مات کړی شي لکه شيشه چې ماته کړی شي.

نو حاصل يې داسې کېږي چې: اې پيغمبره! خپل رسالت پوره څرګند کړه او د هيچا څخه مه دارېږه چې د سري (پټ) تبليغ دوره ختمه شوه، د مسخره چيانو او ملنډې وهونکو چاره به درته موږ وکړو.

علماء کرام وايي چې د ايت شريف د نزول د وخته پورې نبي کريم ﷺ په سري تبليغ باندې مشغول وه او بس[٥].

مسخره کوونکي څوک وه؟

١٢ـ په ﴿ إِنَّا كَفَيْنَٰكَ ٱلْمُسْتَهْزِءِينَ ﴾ کښې خينو علماوو کرامو د مسخره کوونکو او ملنډې

(١) تفسير ابي السعود ج٥ ص٩٠؛ روح المعاني ج١٤ ص٨١
(٢) جامع الترمذي ج٢ ص١۴٥
(٣) تفسير المظهري ج٥ ص٣١۶؛ تفسير ابن كثير ج٢ ص٥٥٨
(۴) مفردات الراغب ص٢٨٣
(٥) تفسير القرطبي ج١٠ ص۶٢؛ روح المعاني ج١۴ ص٨۶

وهونکو نوموړنه اخستې دي چې شپږ اوه نفره دي، مګر موږ ته بهتره برېښي چې هغوی به د مثال په توګه ذکر کړي وي او حصر به یې مطلب نه وي.

د دې ومباحث دپاره موږ د لاندې یوه حدیث په ذکر باندې اکتفاء کوو:

د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه د یوه اوږده حدیث شریف[1] ځینې مهم ټکي دا دي:

الف: نبي کریم ﷺ د بیت الله تر څنګ لمونځ کاوه چې ابو جهل او ملګري یې هلته ناست وه.

ب: ټولو مشوره وکړه چې کله نبي کریم ﷺ په سجده باندې پرېوځي نو د لنګې اوښې پیروان دې راوړو شي او ده ته دې په مبارکه شا باندې ور واچولی شي.

ج: یوه بدبخته نفر پیروان راوړل او کله چې نبي کریم ﷺ په سجده شو نو د اوږو ترمنځ یې ورباندې ورواچاوه، کاشکې چې ما د کفارو د مقابلې توان درلودی.

د: کله چې هغوی دغه منظره ولیده نو ټول په خندا شوه، تردې چې د ډېرې خندا څخه ځینې په ځینو نورو باندې ورچپه شوه.

هـ: آن تردې چې بي بي فاطمه رضي الله عنها (چې په هغه وخت کښې ماشومه وه) راغله او ذکر شوی پیروان یې د خپل پلار (نبي کریم ﷺ) د اوږو د منځ څخه لرې واچاوه.

و: بیا نبي کریم ﷺ د ذکرې شوې ډلې مشرانو ته په نامه-نامه ښېرا وکړه چې: ای الله! فلانی او فلانی هلاک کړې،

ز: زما دې سوګند وي چې نبي کریم ﷺ په خپله مقبوله ښېرا کښې د چا نوم اخستی وه هغوی ما د بدر په غزا کښې ولیده چې وژل شوي کالبوتونه یې خام کوهي ته وروغورزولی شوه.

د غمونو څخه د نجات طریقه

١٣ـ د ﴿ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ ﴾ څخه د سورت تر پایه پورې الله ﷻ خپل پیغمبر ﷺ ته د زړه تنګیو او غمونو څخه د نجات دپاره درې شیان ښودلي دي او موږ یې په غوږ وهلي یاستو چې عمل پرې وکړو، هغه دا چې:

الف: د خپل رب ﷻ تسبیحات او تحمیدات، لکه چې عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې کله به نبي کریم ﷺ کوم کار غمژن کړ نو دا کلمات به یې لوستل چې:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الْحَلِيمُ الْعَظِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ»[2] بیا به یې الله ﷻ ته د سوال لاسونه پورته کړه.

ب: د الله ﷻ د رضاء دپاره لمونځ کول. نبي کریم ﷺ په یوه قدسي حدیث کښې فرمایي او د الله ﷻ څخه حکایت کوي چې:

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٧، صحيح مسلم ج٢ ص١٠٨

(٢) مسند احمد بن حنبل ج١ ص٥٧٥

«ابْنَ آدَمَ ارْكَعْ لِي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ أَكْفِكَ آخِرَهُ»[١] يعني اى بنيادمه! زما دپاره څلور ركعته لمونځ د ورځې په اول (سبا) كښې وكړه نو زه به ستا (د احتياجاتو دپاره) د ورځې د آخره پورې كفايت وكړم (او احتياجات به دې پوره كړم)

ج د مرګ د ورځې پورې د خپل رب ﷻ عبادت ته ادامه وركول. په دې مقام كښې د يقين څخه مرګ مطلب دى او دا ځكه چې مرګ داسې يقيني شى دى چې هيڅ شک پكښې نشته. ته به وايې چې تول يقين دى

پوه ورځې نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې د عثمان بن مظعون ﷺ مړي ته اشاره وكړه او ويې فرمايل چې «أَمَّا هُوَ فَقَدْ جَاءَهُ الْيَقِينُ وَاللهِ إِنِّي لَأَرْجُو لَهُ الْخَيْرَ»[٢] يعني هر چې دا (مړى) دى نو بې شكه ده ته يقين (مرګ) ورغلى دى او په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې زه ده ته د خير اميد كوم.

د الله ﷻ په توفيق او مرسته د "الحجر" سورت بشپړ شو. والحمد لله ﷻ و له الشكر.

١٣٧۶/٧/٢٧ ه ش.

په همدې خاى باندې د "عزيز التفاسير" شپږم ټوک د الله ﷻ په توفيق ختم شو.

(١) جامع الترمذي ج١ ص١٠٨
(٢) صحيح البخاري ج١ ص١۶۶

د شپږم ټوک محتویات

هود (۱۱)

الرعد (۱۳)

إبراهيم (۱٤)

الحجر (۱۵)

